PRZEMYSŁAW MAZUR

RUCH ISLAMISTYCZNY W KONFLIKCIE SYRYJSKIM

2011-2021

RUCH ISLAMISTYCZNY
W KONFLIKCIE SYRYJSKIM
2011-2021

Uniwersytet
Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie
Prace Monograficzne 1167

PRZEMYSŁAW MAZUR

RUCH ISLAMISTYCZNY W KONFLIKCIE SYRYJSKIM

2011-2021

WN UKEN
KRAKÓW 2024

Recenzenci:
dr hab. Fuad Jomma, prof. US
płk prof. dr hab. Jarosław Wołejszo

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe UKEN, Kraków 2024

Redakcja
Zespół

Projekt okładki
Janusz Schneider

Opracowanie typograficzne, skład
Zuzanna Konieczna

ISSN 2450-7865
ISBN 978-83-8084-970-9
e-ISBN 978-83-8084-971-6
DOI 10.24917/9788380849709

Wydawnictwo Naukowe UKEN
30-084 Kraków, ul. Podchorążych 2
tel./faks 12 662-63-83, tel. 12 662-67-56
e-mail: wydawnictwo@up.krakow.pl

Zapraszamy na stronę internetową:
http://www.wydawnictwoup.pl

Spis treści

Spis skrótów 9

Wstęp 11

Rozdział 1. *Dżahilijja* – wprowadzenie do konfliktu syryjskiego i podstawowych terminów 29
1.1. Islamizm – od religii do ideologii i ruchu społecznego 29
1.2. Dżihad 44

Rozdział 2. Nurt Al-Kaidy 65
2.1. Państwo Islamskie ISIS 66
2.1.1. Ewolucja organizacyjna i ideologiczna od Al-Kaidy do Państwa Islamskiego 66
2.1.2. *Jihadi strategic studies* – strategia Al-Kaidy i Państwa Islamskiego 103
2.1.3. *Muchattat* – taktyka i sztuka operacyjna ISIS 117
2.1.4. Uzbrojenie formacji ISIS 187
2.1.5. Struktura cywilna i militarna ISIS w Syrii 229
2.1.6. *Tamkin* – sukcesy ISIS 270
2.1.7. *Bakija* – trwanie mimo upadku 277
2.2. Dżabhat an-Nusra – ewolucja od filii Państwa Islamskiego, przez Al-Kaidę, do własnego projektu politycznego 293
2.2.1. Dżabhat an-Nusra 293

2.2.2. Rebranding – Dżabhat Fateh asz-Szam (2016–2017) 339
2.2.3. Haj'at Tahrir asz-Szam 350
2.2.4. Siły zbrojne Dżabhat an-Nusra – taktyka, technika i procedury 368
2.2.5. Idlib – ostatni bastion dżihadu w Syrii 392
2.2.6. Białe Hełmy 404

Rozdział 3. Trzecia droga dżihadu 411
3.1. Ahrar asz-Szam 412
3.2. Bractwo Muzułmańskie 450
3.3. Dżihad lokalnie 475
3.3.1. Liwa al-Islam 476
3.3.2. Liwa at-Tauhid 489
3.3.3. Dżaisz al-Izza 500
3.3.4. Nour ad-Din az-Zenki 507

Rozdział 4. Muhadżirowie – obcokrajowcy w Syrii 523
4.1. Czeczenia 528
4.1.1. Od Czeczenii do Emiratu, czyli ewolucja od nacjonalizmu do globalnego dżihadu salafickiego na Kaukazie Północnym 528
4.1.2. Asz-Sziszan – Czeczeni w Syrii 542
4.1.3. Czy Czeczeni wrócą na Kaukaz? 561
4.2. Azja Środkowa na Bliskim Wschodzie 565
4.2.1. Co to jest Azja Środkowa i skąd w niej wziął się dżihad? 565
4.2.2. Formacje i przywódcy środkowoazjatyccy w Syrii 570
4.2.3. ISIS i Azja Środkowa 583
4.2.4. Azja Środkowa – czy będzie nowym kalifatem? 588
4.3. Turkiestan Wschodni 593
4.3.1. Ujguria, Ujgurzy i islam 593
4.3.2. Ujgurzy w Syrii 598
4.3.3. Przyszłość Ujgurów 615

Rozdział 5. Podsumowanie 619
5.1. Sytuacja obecna i prognoza dalszego przebiegu konfliktu 619
5.2. Weryfikacja założeń i celów badawczych 623
5.3. Zakończenie 632

Bibliografia 635
Dokumenty i raporty 635
Źródła zwarte 637
Źródła rozproszone 648
Artykuły 651
Źródła internetowe 658

Indeks osób 729

Indeks organizacji 747

Spis tabel 763

Spis ilustracji 763

Aneks 765
Słowniczek 765
Kluczowe wydarzenia w wojnie domowej w Syrii 769
Państwo Islamskie ISIS w Syrii – chronologia działalności 772
Dżabhat an-Nusra – chronologia działalności 780
Ahrar asz-Szam – chronologia działalności 786
Lista grup założycielskich Frontu Wyzwolenia Narodowego (NLF) 788
Lista formacji wchodzących w skład Al-Fateh al-Mubin Operations Room (HTS) w momencie sformowania 790
Front Południowy (Syria Revolutionaries' Front – Southern Branch) – lista organizacji założycielskich z lutego 2014 roku 793

Spis skrótów

Baas	Hizb al-Baas al-Arabi al-Isztiraki (arab.) – Partia Socjalistycznego Odrodzenia Arabskiego
BMP	*bojewaja maszina piechoty* (ros.) – bojowy wóz piechoty
BRDM	*bronirowannaja razwiedywatielno-dozornaja maszyna* (ros.) – opancerzony pojazd rozpoznawczo-patrolowy
BTR	*bronietransportior* (ros.) – bojowy transporter opancerzony
BWP	bojowy wóz piechoty
DSzK	*Diegtiariowa-Szpagina krupnokalibiernyj* (ros.) – karabin wielkokalibrowy Diegtiariowa i Szpagina
kal.	kaliber
PK(M)	*pulemiot Kałasznikowa modernirizowannyj* (ros.) – karabin maszynowy Kałasznikowa zmodernizowany
RPG	*rucznoj protiwotankowyj granatomiot* (ros.) – ręczny granatnik przeciwpancerny
SAF	Syrian Arab Forces (ang.) – Syryjska Arabska Armia
TOW	*tube-launched optically tracked wire-guided* (ang.) – pocisk wystrzeliwany z wyrzutni rurowej naprowadzany optycznie kierowany przewodowo
UNPROFOR	United Nations Protection Force (ang.) – Siły Ochronne Organizacji Narodów Zjednoczonych

Wstęp

Młody Polak palestyńskiego pochodzenia Adrian al-N. w wywiadzie naśmiewał się z polskiej prokuratury, że postawiła mu zarzuty współpracy z syryjską organizacją terrorystyczną w latach, gdy ta jeszcze nie istniała. Dla prokuratora „Ahrar" czy „Ansar" w nazwie nie robiło większej różnicy. Zapytany, skąd taki błąd, zapewnił, że to Allah zaślepił polskie władze[1]. Polski sąd stwierdził niewinność grupy Czeczenów działających na rzecz Emiratu Kaukaskiego. Sędzia uznał, że to organizacja narodowowyzwoleńcza działająca w Rosji i niestanowiąca zagrożenia dla Polski[2]. Te dwa przypadki są już wystarczającą motywacją do napisania niniejszej książki. Trudno rozsądzić, w jakim stopniu Allah zaślepia, a w jakim jest to po prostu niewiedza. Z tym pierwszym trudno mi się zmagać, z tym drugim – należy. Stąd potrzeba usystematyzowania wiedzy na temat konfliktu w Syrii, formacji tam walczących, ich ideologii i metod.

Książka adresowana jest nie tylko do środowisk naukowych. Uważam, że naukowiec ma obowiązek docierać także do ludzi spoza tego grona. Stąd też adresowanie jej do specjalistów, którym ta wiedza może się przydać (np. funkcjonariuszy służb mundurowych), ale też do odbiorcy chcącego po prostu zrozumieć, co dzieje się w Syrii i czego można się z tego nauczyć. Stąd liczne egzemplifikacje, które może i pozornie mają charakter popularnonaukowy, ale mają na celu uatrakcyjnić element poznawczy. Było

1 Radio Maryja, *Reportaż: „Zginiecie jak wszyscy niewierni"*, https://www.youtube.com/watch?v=TFRHZMH6yts [dostęp: 15.11.2021].

2 M. Nazarko, *Sąd Najwyższy rozpatrzy sprawę Czeczenów skazanych w Białymstoku za wspieranie terroryzmu*, https://www.radio.bialystok.pl/wiadomosci/index/id/166177 [dostęp: 15.11.2021].

to wzorowane na modelu zachodnioeuropejskiej i amerykańskiej literatury naukowej, w której skomplikowanej treści i prezentacji złożonych wyników badań musi towarzyszyć przystępny język. Badania wpisują się w nurt postzimnowojennych *security studies* postulowanych przez brytyjską szkołę, reprezentowaną choćby przez Alana Collinsa[3] czy środowisko badawcze British International Studies Association – swoistej dekolonizacji nauki, która polega na poświęceniu większej uwagi sprawom państw rozwijających się, zmianę przez porzucanie zachodniej optyki i perspektywy konfliktu Zachód – Wschód.

W trakcie pisania niniejszej książki konflikt trwał nadal i nie było zbytnich widoków na jego rychłe zakończenie. Dlatego podjęto decyzję o wprowadzeniu ogranicznika czasowego badanego okresu na 10 lat od wybuchu, czyli lata 2011–2021. Za punkt graniczny uznano wybory prezydenckie w Syrii z maja 2021 r. Przez tytułowy „ruch" rozumiana jest taka forma zachowań zbiorowych w ramach aktywności społecznej zorientowanej na zaspokajanie potrzeb kolektywnych w warunkach konfliktu społecznego, w którym wyraźnie zdefiniowano oponentów oraz przedmiot sporu[4]. Oponenci i przedmiot sporu definiuje grupa ludzi przy pomocy jakiejś ideologii, w tym przypadku islamizmu, który został zoperacjonalizowany w dalszej części niniejszej książki.

W tytule książki wydarzenia w Syrii od 2011 roku zostały określone mianem „konfliktu". Literatura przedmiotu nie jest zgodna w kwestii ich definicji. W piśmiennictwie angielskojęzycznym używane są głównie dwa terminy: *civil war* (wojna domowa) lub *war in Syria* (wojna w Syrii). Oba terminy są jednak kłopotliwe. Pierwszy ze względu na bardzo duże umiędzynarodowienie konfliktu. O ile sama pomoc – np. Rosji – dla jednej strony (*internationalized interstate armed conflicts*), zwłaszcza rządowej, nie falsyfikuje tego terminu, o tyle mamy do czynienia z realizacją różnych interesów państw czy aktorów niepaństwowych i zewnętrznych. Są to czasem interesy niezwiązane wyłącznie z Syrią. Mamy tu raczej do czynienia z wojnami zastępczymi

3 A. Collins (ed.), *Contemporary Security Studies*, Oxford University Press, Oxford 2016.

4 Por. S.M. Buechler, *Teorie nowych ruchów społecznych* [w:] K. Gorlach, P.H. Mooney (red.), *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008; C. Offe, *Nowe ruchy społeczne: przekraczanie granic polityki instytucjonalnej* [w:] J. Szczupaczyński (red.), *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z socjologii polityki*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1995; T. Paleczny, *Nowe ruchy społeczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010; P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2010; A. Touraine, *Wprowadzenie do analizy ruchów społecznych* [w:] J. Szczupaczyński (red.), *Władza i społeczeństwo*...

(*proxy wars*)[5]. Zaznaczony tutaj pluralizm na poziomie semantycznym jest jedną z przesłanek nieadekwatności drugiego terminu. W Syrii mamy do czynienia *de facto* z wojnami. Jeśli weźmiemy pod uwagę typy konfliktów zbrojnych, to ten w Syrii obejmuje wszystkie rodzaje[6].

Badania dotyczyły wielu aspektów, miały charakter holistyczny, stąd decyzja o użyciu terminu „konflikt", rozumianego jako proces wzajemnego oddziaływania na siebie różnych podmiotów (państwo, grupy społeczne, organizacje, jednostki), w którym występuje świadomość faktycznej lub wyimaginowanej niezgodności celów i interesów, zmierzający do wymuszenia zmiany podjętych decyzji lub zamierzonych działań drugiej strony i/lub do zaszkodzenia przeciwnikowi[7]. W większości badanych przypadków strony prowadziły działania zbrojne, czyli używały sił zbrojnych lub zorganizowanych i uzbrojonych grup, zatem mamy do czynienia z konfliktami zbrojnymi. Nie każdy jednak konflikt zbrojny jest wojną[8]; nie każdy konflikt jest też destrukcyjny[9]. Nie każda strona podlegająca tym badniom używała przemocy i nie każda wartość sprzeczna była dochodzona drogą przemocy, a mnogość tych interesów znów wprowadza problem pluralizmu. Oczywiście wojna nie jest wynikiem jednego czynnika, lecz wielu, o różnym natężeniu[10]. Zatem możemy mówić o szerokim rozumieniu wojny (*sensu largo*), jak np. Ryszard Wróblewski: wojna to konflikt makrospołeczny, w którym przynajmniej jedna ze stron angażuje całość lub gros zasobów wojennych, jakimi dysponuje[11]. Ta perspektywa badawczo jest mi bliższa. W rozumieniu zawężającym konflikt zbrojny do sprzeczności powstałej między państwami (koalicjami państw) rozwiązywanej przy wykorzystaniu sił zbrojnych i stosowaniu przemocy zbrojnej opisywana rzeczywistość ma charakter szerszy niż wojna czy konflikt zbrojny. Jest tak dlatego, że z punktu widzenia form

5 Por. F. Bryjka, *Wojny zastępcze – próba konceptualizacji*, „Sprawy Międzynarodowe", 2020, nr 4, s. 181–201.

6 P.D. Williams, *Wojna* [w:] tegoż (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 154.

7 A. Słaboń, *Konflikt społeczny i negocjacje*, Akademia Ekonomiczna. Wydawnictwo Uczelniane, Kraków 1995, s. 23.

8 B. Balcerowicz, *Czym współcześnie jest wojna?*, „Ethos", 2005, nr 3–4, s. 131.

9 E. Durkheim., *O podziale pracy społecznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.

10 J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 45.

11 R. Wróblewski, *O definiowaniu wojny* [w:] M. Kubiak, R. Wróblewski (red.), *Oblicza współczesnych wojen*, ASPRA-JR – Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Warszawa 2018, s. 26.

i sposobów stosowanej przemocy zbrojnej do konfliktów zbrojnych zalicza się wówczas: wojnę, interwencję zbrojną i incydent zbrojny[12]. Ta zawężająca definicja jest wynikiem pewnej tradycji: klasycznego rozumowania wojny, za Carlem von Clausewitzem[13]. Aby uniknąć zatem tego sporu, postanowiłem użyć terminu najbardziej inkluzywnego, pluralistycznego i holistycznego, jednocześnie zachowując liczbę pojedynczą, co wynika z systemowego postrzegania całej sytuacji (jest to zatem konflikt, w skład którego wchodzą liczne konflikty), a którego pierwszorzędnym elementem wspólnym jest miejsce – Syria. Zasadne byłoby dookreślenie, że sednem badań jest konflikt o charakterze zbrojnym, ale również i to nie oddawałoby złożoności materii, przeto nie zostało zastosowane.

Jak zauważył już Max Weber, badacz nigdy nie jest wolny od swojej subiektywności, o czym świadczy choćby sam fakt wyboru przedmiotu badań. Nie zamierzam podważać słów wielkiego socjologa – struktura niniejszej książki i wybrana metodologia wynika wprost z subiektywnego postrzegania świata.

Po pierwsze, od lat jestem związany zawodowo z naukami o bezpieczeństwie, stąd perspektywa z ich zakresu czy nawet obronności (dawniej wojskowości)[14]. W książce zwróciłem uwagę na strategię polityczną, ale i militarną, na taktykę, procedury i uzbrojenie. Znalazły się tu analizy z zakresu wpływu istniejącego lub potencjalnego na bezpieczeństwo w wymiarach od regionalnego po globalny. Tutaj wyraźna jest inspiracja szkołą kopenhaską[15] i przekonaniem o przeplataniu się wymiarów przestrzennych bezpieczeństwa, od lokalnego po światowy. Szkoła kopenhaska zwraca uwagę na istotę narracji aktora (sekurytyzacja) i taka podbudowa teoretyczna przyświecała mi przy pisaniu książki. Wreszcie, badania te wynikają z paradygmatu realizmu polemologicznego[16], czyli przekonania, że – chcąc

12 B. Balcerowicz, *Pokój i „nie-pokój" na progu XXI wieku*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2002, s. 159; R. Łoś, J. Reginia-Zacharski, *Współczesne konflikty zbrojne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 67.

13 C. von Clausewitz, *O wojnie*, Wydawnictwo Test, Lublin – Zamość 1995.

14 J. Jurczak, *Metodologia bezpieczeństwa w teorii i praktyce funkcjowania uczelni wyższych* [w:] A. Dawidczyk, J. Jurczak, P. Łuka, *Metody, techniki, narzędzia nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa 2019, s. 12–14.

15 B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner, Boulder 1998; M. McDonald, *Constructivisms* [in:] P.D. Williams (ed.), *Security Studies an Introduction*, *2nd edition*, Routledge, London – New York 2012, p. 71–75.

16 P. Mazur, *Polemologia* [w:] O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.), *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 3: *L-R*, Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2021, s. 415–417; więcej: G. Bouthoul, *Traite de polemologie Socjologie des guarres*, PAYOT, Paris 1991; M. Huzarski, *Polemologia: poznanie fenomenu wojny dla idei pokoju*, Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2015;

pokoju (bezpieczeństwa) – należy poznać istotę wojny (konfliktu), w mniejszym stopniu idealizmu irenoglocznego[17]. Słusznie zauważa Andrzej Glen, że naukowcy prowadzący badania w zakresie nauk o bezpieczeństwie wyrośli w znacząco różniących się kulturach poznawczych ukształtowanych przez różne podejścia aksjologiczne, ontologiczne, epistemologiczne i metodologiczne[18]. Ten pluralizm jest widoczny w niniejszych badaniach, choć oczywiście zdaję sobie sprawę z płynących stąd zagrożeń.

Do zbadania konfliktu syryjskiego w jego wewnętrznym wymiarze zastosowałem dwa podejścia: liberalne i konstruktywistyczne. Pierwsze ukazało relacje między państwem (reżimem) a społeczeństwem, drugie zaś ukazało tożsamość współczesnej Syrii jako państwa i narodu. Potraktowanie konfliktu jako pewnego systemu czy elementu sytemu szerszego – zarówno na poziomie relacji między islamistami syryjskimi i globalnymi, jak i w kontekście zaangażowania i interesów innych graczy zewnętrznych – to przejaw realizmu politycznego[19].

Wykorzystałem zatem m.in. następujące podejścia badawcze: realizm i realistyczną koncepcję dylematu bezpieczeństwa (zwłaszcza w zakresie implikacji „problemu innych umysłów"[20]), analizę komparatywną oraz elementy metodologii szkoły kopenhaskiej i szkoły walijskiej w kontekście teorii emancypacji[21] w ramach krytycznych studiów nad bezpieczeństwem. W badaniach zwróciłem uwagę na aspekty strategii, taktyki i sztuki operacyjnej[22] opisywanych formacji.

M. Huzarski, *Polemologia – stan obecny i perspektywy rozwoju* [w:] *Obronność jako dyscyplina naukowa*, A. Polak, K. Krakowski (red.), AON, Warszawa 2014; M. Huzarski, *Relacje bezpieczeństwa i obronności w XXI wieku z akcentami sztuki wojennej i polemologii* [w:] P. Mazur, O. Wasiuta (red.), *Współczesne wyzwania bezpieczeństwa europejskiego*, Wydawnictwo „Attyka", Kraków 2016; M. Palczewska, M. Centkowska, *Polemologia i irenologia w badaniach problemów wojny i pokoju*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2016.

17 K. Drabik, *Zagadnienia ontologiczne wojny, bezpieczeństwa i pokoju w poglądach wybranych myślicieli*, Difin, Warszawa 2011, s. 188–211.

18 A. Glen, *Granice materialne i formalne nauk o bezpieczeństwie* [w:] T. Kośmider, W. Kitler (red.), *Granice tożsamości nauk o bezpieczeństwie: perspektywa materialna i formalna*, Difin, Warszawa 2017, s. 17.

19 Por. R. Zięba, *Międzynarodowe implikacje kryzysu ukraińskiego*, „Studia Międzynarodowe – International Relations", 2014, nr 2, s. 13–40.

20 R. Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton 1976.

21 K. Booth, *Security and emancipation*, „Review of International Studies", 1991, vol. 17, no. 4, p. 313–326.

22 Por. A. Czupryński, *Współczesna sztuka operacyjna*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2009; H. Hermann, *Operacyjny wymiar walki zbrojnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek,

Po drugie, z wykształcenia jestem politologiem, stąd wybór metody instytucjonalnej wynikający z apriorycznego przekonania, że analiza instytucji może stać się podstawą do opisu i zrozumienia istoty zjawiska.

Po trzecie, doktorat uzyskałem w specjalności myśl polityczna, dlatego szczególną uwagę zwróciłem na decydentów i ich ideologię. Sięgnąłem zatem do analizy treści i do metody decyzyjnej, w której szczególnie ważna była racjonalność aksjologiczna, czyli jaki zespół wartości decydował o podjęciu takich, a nie innych decyzji, a także jaki wpływ mogła mieć grupa (racjonalność podmiotowa). Opisywana rzeczywistość jest traktowana jako pewien system, na który oddziałuje wiele czynników, zarówno wewnętrznych (syryjskich), jak i zewnętrznych (inni gracze zagraniczni). Pierwszym przedmiotem moich badań były mniejszości etniczne i religijne, stąd widoczna taka perspektywa i częste zwracanie uwagi na ich los i miejsce w ideologii opisywanych organizacji. Jakościowa metoda badań, jaką jest studium przypadku (*case study*), posłużyła do wskazania zjawiska, jego przyczyn zaistnienia, ewolucji, celów czy motywacji. Teorię ruchów społecznych i instytucjonalną zastosowałem dla zrozumienia dynamiki i procesów zmian w opisywanych organizacjach. Metoda genetyczna, należąca do metod historycznych, pozwoliła zrozumieć przyczynę konfliktu w Syrii i jego ewolucję, ale również powstanie poszczególnych frakcji. Opiera się ona na poszukiwaniu i badaniu związków przyczynowo-skutkowych, co było potrzebne przy chronologicznym przedstawianiu wydarzeń, jak również do zrozumienia powstania ruchów ekstremistycznych w opisywanych regionach. Ruch islamistyczny traktuję jako podsystem (system średniego rzędu) zarówno konfliktu syryjskiego, jak i ruchu globalnego dżihadu. Konkretne organizacje będą zatem postrzegane jako mikrosystemy, stąd metoda systemowa[23]. Na marginesie należy dodać, że konflikt syryjski jest postrzegany też jako system średniego rzędu i uważany za część szerszego systemu międzynarodowego, a zaangażowanie się w nim aktorów zewnętrznych (państwowych i niepaństwowych) uważane jest za realizowanie ich szerszych (globalnych i regionalnych) interesów (zwłaszcza Rosji, Chin czy Stanów Zjednoczonych). Ważną metodą badawczą była analiza treści,

Toruń 2004; M. Huzarski, *Taktyka ogólna wojsk lądowych*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2000; S. Koziej, *Podstawy sztuki wojennej*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1992; M. Kubiński, *Taktyka wojsk lądowych. Podręcznik*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2010.

23 A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1995, s. 76.

zwłaszcza analiza literatury, dokumentów, zawartości mediów i narracji. Sięgnąłem też po podstawowe metody z zakresu prognozowania międzynarodowego. Nauki o bezpieczeństwie, w co te badania wpisują się znakomicie, są platformą konsolidującą wiele dyscyplin w szeroko rozumianym kontinuum uprawiania nauki jako multi-, inter- i transdyscyplinarność[24]. Jak słusznie zauważył Waldemar Kitler, badania nad bezpieczeństwem w swym syntetycznym, uniwersalnym ujęciu różnią się od nauki o stosunkach międzynarodowych w ujęciu przedmiotowym. Nie badają tylko państw jako zasadniczych uczestników stosunków międzynarodowych, ale także ludzi, organizacje, systemy społeczne itp. Zatem nauki o bezpieczeństwie obejmują: jednostki posiadające własny system wartości, nieformalne grupy społeczne, celowo wyodrębnione formalne organizacje oraz sformalizowane i terytorialnie rozpoznawalne struktury działające na podstawie prawa (od rodziny po państwo), a nawet grupy państw[25].

Niniejsza książka ma charakter interdyscyplinarny – wykorzystuje metody i techniki badawcze nauk o bezpieczeństwie, nauk o polityce i stosunków międzynarodowych. Zarazem jest to także praca z zakresu historii najnowszej, gdyż jest pewną formą skatalogowania przebiegu konfliktu syryjskiego, choć w konkretnym kontekście. Tomasz Aleksandrowicz podkreśla, że nauki o bezpieczeństwie cechują się interdyscyplinarnością wychodzącą nawet poza obszar nauk społecznych, wykorzystując zarówno ich metody badawcze, jak i efekty ich badań[26]. Stąd też holistyczne podejście do tych badań, z zachowaniem zasady systemowości[27]. Interdyscyplinarność książki wymogła zastosowanie różnorodnych technik badawczych. Były to m.in.: badanie dokumentów (w tym publikowanych przez opisywane organizacje), krytyka piśmiennictwa oraz obserwacja nieuczestnicząca, polegająca na śledzeniu wpisów w mediach społecznościowych i stronach internetowych (zarówno podmiotów badanych, jak i innych badaczy czy

24 M. Cieślarczyk, *W poszukiwaniu tożsamości nauk o bezpieczeństwie. Znaczenie kultury metodologicznej i kultury bezpieczeństwa dla rozwoju tożsamości nauk o bezpieczeństwie* [w:] T. Kośmider, W. Kitler (red.), *Granice tożsamości nauk o bezpieczeństwie: perspektywa materialna i formalna*, Difin, Warszawa 2017, s. 67–68.

25 W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe: teoria i praktyka*, Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa 2020, s. 23–25.

26 T. Aleksandrowicz, *Terroryzm jako przedmiot badań w ramach nauk o bezpieczeństwie* [w:] J. Piwowarski, J. Gierszewski (red.), *W poszukiwaniu tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa 2018, s. 114–115.

27 T. Jemioło, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 45–50.

dziennikarzy prowadzących badania w formie obserwacji uczestniczącej). Pozwoliło to na zachowanie obiektywności, ale było też podyktowane brakiem możliwości pobytu w Syrii ze względów bezpieczeństwa. Takie zabiegi metodologiczne wpisują się w procedurę triangulacji, w naukach o bezpieczeństwie dającą spójną podstawę empirycznego wnioskowania[28].

Zastosowanie metodologii charakterystycznej dla nauk politycznych w polskich realiach badań nad bezpieczeństwem nie jest niczym niezwykłym i wpisuje się przede wszystkim w zakres badań nad bezpieczeństwem narodowym[29]. Badania te wpisują się zarazem w pewien problem, jaki dotyka nauki o bezpieczeństwie w zakresie jej tożsamości jako subdyscypliny i potrzeby jej wsparcia przez nauki pomocnicze[30]. Jak podkreśla Glen, bezpieczeństwo narodowe to ludzie, urządzenia i przyroda, a w sferze konceptualnej to teorie, doktryny i normy (wzorce, reguły, formy)[31]. Ryszard Zięba podkreśla, że metodologia badań bezpieczeństwa na gruncie nauk społecznych przede wszystkim dotyczy sfery społecznej czyli ontologicznej i stosunku naszej wiedzy do niej (epistemologii)[32]. Kitler wymienia szereg dziedzin bezpieczeństwa narodowego[33]. W tych badaniach znajdziemy analizy z zakresu wszystkich przezeń wymienionych, w tym bezpieczeństwa: politycznego, militarnego, ekonomicznego (marginalnie), społecznego, ekologicznego (np. w zakresie wykorzystania wody jako broni), kulturowego, informacyjnego, cybernetycznego, powszechnego i publicznego.

Subiektywność nie kończy się na podbudowie metodologicznej. Nie można opisać wszystkich stron konfliktu w jednej monografii, dlatego zdecydowałem się na opisanie przede wszystkim jednego nurtu/ruchu – islamistycznego. Nie oznacza to, że inne strony nie są warte analizy; jest to wybór świadomy, a kolejne światy konfliktu syryjskiego wymagają po prostu

28 A. Urbanek, *Paradygmatyczne ramy badań w naukach społecznych – inspiracje dla nauk o bezpieczeństwie* [w:] J. Piwowarski, J. Gierszewski (red.), *W poszukiwaniu tożsamości nauk o bezpieczeństwie...*, s. 41.

29 P. Majer, A. Wawrzusiszyn, *Systematyka w naukach o bezpieczeństwie* [w:] J. Piwowarski, J. Gierszewski (red.), *W poszukiwaniu tożsamości nauk o bezpieczeństwie...*, s. 92.

30 J. Gierszewski, *Problemy tożsamości nauk o bezpieczeństwie w perspektywie subdyscyplin i nauk pomocniczych* [w:] J. Piwowarski, J. Gierszewski (red.), *W poszukiwaniu tożsamości nauk o bezpieczeństwie...*, s. 97–98.

31 A. Glen, *Podstawy poznawcze badań bezpieczeństwa narodowego*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej", 2011, nr 2, s. 17.

32 R. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej", 2012, nr 1, s. 17.

33 W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe: teoria i praktyka*, Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa 2020, s. 46–73.

osobnego opisu. Co ważne, nawet w ramach tego mikroświata należało przeprowadzić selekcję, gdyż opisanie wszystkich formacji byłoby zbyt obszerne. Analizie poddałem największe grupy, m.in.: Państwo Islamskie (ISIS/IS/Daisz), Dżabhat an-Nusra (wraz z późniejszymi zmianami), Ahrar asz-Szam (AaS) i Bractwo Muzułmańskie (Bracia Muzułmanie). Mniejsze formacje wchodzące w skład różnych sojuszy często, niejako przy okazji, także zostały omówione, jeśli miały większe znaczenie dla konfliktu (np. Hurras ad-Din czy Dżund al-Aksa). Pełna analiza jest po prostu niemożliwa. Szacuje się, że w 2013 r. w Syrii działało 13 głównych grup rebeliantów. Licząc mniejsze, amerykańska Defense Intelligence Agency (DIA, Agencja Wywiadu Obronnego) doliczyła się 1,2 tys. grup rebeliantów[34].

O ile wybór tych najważniejszych graczy wydaje się dość oczywisty, o tyle kolejna część książki może już mniej. Postanowiłem zastosować inne podejście metodologiczne i zbadać znaczenie w konflikcie zewnętrznych grup etnicznych/narodowych. Pierwszą są ludzie z Kaukazu, na ogół określani jako Czeczeni (asz-Sziszan), choć nie wszyscy nimi są. Drugą grupą są obywatele byłych republik radzieckich z Azji Środkowej, określani na ogół jako Uzbecy (al-Uzbek) lub Tadżycy (al-Tadżik). Ten wybór jest podyktowany dwoma głównymi przesłankami. Po pierwsze, chodzi mi o poznanie motywacji, która może być mniej zrozumiała niż etnicznych Arabów; to także pytanie o rozwój radykalnych ruchów islamistycznych w przestrzeni posowieckiej. Drugą przesłanką są implikacje dla bezpieczeństwa w Europie, w tym w Polsce, ze względu na obecność tej ludności. Według moich badań to właśnie Czeczeni, Uzbecy czy Tadżycy są najliczniejszymi grupami muzułmanów w Polsce[35]. Niemal te same przesłanki skłoniły mnie do badań Ujgurów w Syrii. Tutaj dochodzi jeszcze jedno pytanie: Co się z nimi stanie, gdyż powrotu do Chin nie mają?

Cele badawcze

Do najważniejszych celów badawczych badań w niniejszej publikacji należą:

- odtworzenie przebiegu konfliktu w Syrii w perspektywie ruchu islamistycznego,
- skatalogowanie i opis najważniejszych formacji islamistycznych w Syrii,

34 K. Gilsinan, *The confused person's guide to the Syrian civil war*, October 29, 2015, https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/10/syrian-civil-war-guide-isis/410746/ [dostęp: 15.10.2021].

35 P. Mazur, *Islamizacja Polski: mit czy zagrożenie?* [w:] P. Mazur, O. Wasiuta (red.), *Wyzwania bezpieczeństwa międzynarodowego: Księga pamiątkowa ku czci Jerzego Świecy*, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Katedra Pedagogiki Katolickiej, Stalowa Wola 2017, s. 223–242.

- poznanie *modi operandi* formacji islamistycznych,
- poznanie wpływu konfliktu w Syrii na ruch islamistyczny na Kaukazie i Azji Środkowej,
- ukazanie znaczenie aktorów niepaństwowych we współczesnym konflikcie i ich relacji z państwami.

Wpisują się one zatem w – postulowane przez Ryszarda Szpyrę – cele nauk o bezpieczeństwie, rozumianych jako system wiedzy o zagrożeniach oraz organizacjach, strukturach, strategiach i sposobach przeciwdziałania tym zagrożeniom w skalach: globalnej, narodowej i lokalnej, zwłaszcza w zakresie identyfikacji zagrożeń, rozwoju sytuacji kryzysowych, projektowaniu systemów i poszukiwaniu sposobów zapewniających utrzymanie bezpieczeństwa na oczekiwanym poziomie[36].

Hipoteza badawcza

Moja podstawowa hipoteza badawcza brzmi następująco: Istnieje przypuszczenie, że ruch islamistyczny posiadał szereg kompetencji politycznych, ideologicznych i militarnych, aby przejąć władzę w państwie podczas konfliktu syryjskiego. Ponadto sformułowałem hipotezę uzupełniającą. Otóż przypuszcza się, że islamiści w Syrii – korzystając z doświadczeń globalnego dżihadu oraz własnych – wypracowali wiele kompetencji w zakresie własnej sztuki wojennej (*modi operandi*).

Dla procesu weryfikacji hipotez przygotowano szereg tez szczegółowych:

- Globalny islamizm miał wpływ na przebieg konfliktu syryjskiego i zaangażowania w nim formacji islamistycznych, które wspierał ideologicznie, finansowo, politycznie i militarnie.
- Ruch islamistyczny był podzielony wewnętrznie, co uniemożliwiło mu zwycięstwo.
- Formacje islamistyczne – wykorzystując doświadczenie globalnego ruchu islamistycznego i zdobywając własne oraz przez specyfikę konfliktu w Syrii – wykształciły swoje *modi operandi*, które może być wykorzystywane w innych konfliktach o podobnej specyfice.
- Ideologia i ruch podlegają ciągłej ewolucji, nie są jednorodne i podlegają wielu podziałom wynikającym z rozumienia dżihadu, celów strategicznych, obranej taktyki, a nawet podziałów personalnych.
- Formacje islamistyczne mogą być wykorzystywane przez podmioty państwowe i niepaństwowe do realizacji własnych interesów.

36 R. Szpyra, *Problemy wyłaniania się elementów nauki o bezpieczeństwie z nauk wojskowych*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej", 2011, nr 2, s. 41.

Pytania badawcze

W celu zweryfikowania tych tez postawiono szereg pytań badawczych, m.in.:

- Jakie czynniki wpłynęły na podjęcie walki przez ruch islamistyczny w Syrii i jakie były cele strategiczne?
- Jak przebiegał konflikt i jakie znaczenie w nim miał ruch islamistyczny?
- Czy ruch ten był jednorodny i na czym polegały różnice między poszczególnymi aktorami?
- Które formacje były najistotniejsze w konflikcie? Jak powstały i jak działały?
- Na czym polegają różnice w taktyce i ideologii poszczególnych organizacji?
- Czy występujące różnice mogły przyczynić się do porażki ruchu islamistycznego?
- Jakie są *modi operandi*? Czy można mówić o procesie kumulacji wiedzy i doświadczeń z kolejnych działań islamistów na całym świecie?
- Co konflikt w Syrii wniósł nowego do *modi operandi* islamistów?
- W jaki sposób pozyskiwano broń i amunicję oraz czy posiadano zdolności do konstruowania i udoskonalania techniki wojskowej?
- Jakie może mieć przełożenie na bezpieczeństwo w innych państwach konflikt w Syrii? Czy realne jest powstanie podobnych problemów, jak w Syrii, na Kaukazie czy w Azji Środkowej?
- Jaka była skala udziału bojowników z Kaukazu i Azji Środkowej w konflikcie syryjskim?
- W jakim stopniu gracze niepaństwowi faktycznie są niezależni od państw narodowych i jaki jest wpływ państwa na nich?

Pytania te wpisują się w problemy badawcze badań nad bezpieczeństwem zaproponowanych przez Andrzeja Misiuka, zwłaszcza w zakresie badań nad: historią bezpieczeństwa, bezpieczeństwem globalnym, narodowym, publicznym i społecznym, identyfikacji oraz oceny zagrożeń w skali globalnej, krajowej i lokalnej oraz terroryzmu międzynarodowego[37].

Literatura i stan badań

Stan badań na temat ISIS w Polsce jest dość dobry. Pierwszą kompleksową analizą była książka Artura Wejksznera (2016)[38]. W 2018 ukazała się książka

37 A. Misiuk, *Zamiast wstępu* [w:] L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), *Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju. Studia i m*ateriały, Szczytno 2011, s. 10.

38 A. Wejkszner, *Państwo Islamskie. Narodziny nowego kalifatu?*, Difin, Warszawa 2016.

Olgi Wasiuty, Sergiusza Wasiuty i Przemysława Mazura *Państwo Islamskie ISIS. Nowa twarz ekstremizmu*[39]. Następnie pojawiła się monografia Marty S. Stempień[40]. Ostatnią w miarę kompleksową jest książka pod redakcją Krzysztofa Danielewicza z 2019 r.[41]. Ponadto ukazało się wiele publikacji dotyczących wybranych zagadnień związanych z ISIS autorstwa: Bartosza Bolechów[42], Magdaleny El Ghamari[43], Sylwii Gliwy[44], Grzegorza Kubińskiego[45], Małgorzaty Jaroszyńskiej i Artema Grabana[46]. Ukazało się także wiele pozycji tłumaczonych na język polski[47]. Problematyka ISIS została podjęta przez wielu autorów, zarówno regularnie zajmujących się terroryzmem (np.: Tomasza Aleksandrowicza, Michała Chorośnickiego, Krzysztofa Izaka, Krzysztofa Liedela, Sebastiana Wojciechowskiego), jak i jednorazowo.

Problematyka Syrii jest już nieco mniej popularna. Tutaj należy wymienić prace: Fuada Jommy[48], Łukasza Fyderka[49], Janusza Żebrowskiego[50];

39 O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS. Nowa twarz ekstremizmu*, Difin, Warszawa 2018.

40 M.S. Stempień, *Państwo Islamskie. Nowe oblicze terroryzmu?*, Rytm, Siedlce 2018.

41 K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie (ISIS). Historia powstania i taktyka działania*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2019.

42 B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy. „Dabiq" i narracja Państwa Islamskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2020; B. Bolechów, *Gdy światło się mroczy: światopogląd Państwa Islamskiego w perspektywie teorii opanowywania trwogi*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2020.

43 M. El Ghamari, *Cool jihad*, Difin, Warszawa 2018.

44 S. Gliwa, *Terroryści w sieci: media społecznościowe w służbie propagandy ISIS*, Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej, Warszawa 2021.

45 G. Kubiński, *Czarny kolor popkultury: Państwo Islamskie i kultura*, Zakład Wydawniczy „Nomos", Kraków 2018.

46 A. Graban, M. Jaroszyńska, *Działalność propagandowo-informacyjna Daesh*, Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2018.

47 Na przykład: P. Cockburn, *Państwo Islamskie*, Dom Wydawniczy PWN, Warszawa 2015; O. Hanne, F. de La Neuville Thomas, *Geneza nowego kalifatu*, Dialog, Warszawa 2015; S. Laurent, *Kalifat terroru: kulisy działania Państwa Islamskiego*, Grupa Wydawnicza Foksal, Warszawa 2015; J. Warrick, *Czarne flagi: geneza Państwa Islamskiego*, Grupa Wydawnicza Foksal, Warszawa 2017; Hassan Hassan, M. Weiss, *ISIS: wewnątrz armii terroru*, Burda, Warszawa 2015; J. Todenhöfer, *ISIS od środka: 10 dni w „Państwie Islamskim"*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016.

48 F. Jomma, *Wpływ podziałów religijnych, narodowych i etnicznych na procesy polityczne w Syrii*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2018.

49 Ł. Fyderek, *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011.

50 J. Żebrowski, *Dzieje Syrii: od czasów najdawniejszych do współczesności*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2006.

w kontekście wojny domowej (przede wszystkim publikowane cyklicznie w czasopiśmie „Rocznik Strategiczny"): Bolesława Balcerowicza, Katarzyny Czornik i Mirona Lakomego[51], natomiast w kontekście syryjskich Kurdów książkę Cezarego Błaszczyka[52].

Jednak kwestia innych niż ISIS ugrupowań islamistycznych w Syrii w polskiej literaturze jest podejmowana rzadko i tę lukę niniejsza książka ma nadzieję uzupełnić. Należy jeszcze dodać, że podjęta kwestia Czeczenii czy Azji Środkowej jest również dobrze zbadana. Zwłaszcza należy podkreślić tu wkład Ośrodka Studiów Wschodnich i Tadeusza Bodio.

W książce zdecydowałem się sięgnąć również do mniej naukowych opracowań, np. Marcina Mamonia, Mirosława Kuleby i Joanny Paraszczuk. Są to cenne źródła, choć niosące z sobą wszystkie ryzyka obserwacji uczestniczącej.

Podstawą źródłową książki była literatura angielskojęzyczna. Oczywiście sięgnąłem także do publikacji w języku arabskim, a także językach: francuskim, niemieckim i rosyjskim. Do ważniejszych autorów zaliczyć można: Hassana Hassana, Thomasa Joscelyna, Charlesa Listera, Arona Lunda, Billa Roggio, Ajmana Dżawada al-Tamimiego, Caleba Weissa, Charliego Wintera i innych. Kluczowe były zasoby projektu jihadology.net Arona Y. Zelinga, a ponadto: MEMRI, SITE, International Institute for Strategic Studies (IISS, Międzynarodowy Instytut Studiów Strategicznych) w Londynie, Combating Terrorism Center (CTC, Centrum Zwalczania Terroryzmu) w West Point, Institute for Study of War (ISW, Instytut Studiów nad Wojną) w Waszyngtonie, International Centre for Counter-Terrorism (ICCT, Międzynarodowe Centrum Zwalczania Terroryzmu) w Hadze, International Centre for the Study of Radicalisation (ICSR, Międzynarodowe Centrum Studiów Radykalizmu) w Londynie, Jamestown Foundation czy Syrian Observatory for Human Rights (SOHR, Syryjskie Obserwatorium Praw Człowieka). Duże znaczenie miały też materiały prasowe, zwłaszcza: „The Guardian", BBC, CNN, „Al-Monitor", Al Jazeera (Al Dżazira), „Washington Post", France 24 itd.

Problematyczny jest zapis nazw i nazwisk w transkrypcji. Zdecydowałem się na tzw. transkrypcję uproszczoną w standardzie polskim, czyli z polskimi znakami i polską (nie zaś angielską) transkrypcją. Taki wybór powziąłem kierowany doświadczeniem dydaktycznym, podczas zajęć ze studentami

51 K. Czornik, M. Lakomy, *Konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie i w Afryce w drugiej dekadzie XXI wieku: przebieg, uwarunkowania, implikacje*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2018.

52 C. Błaszczyk, *Rożawa: demokratyczny konfederalizm i myśl ustrojowa Demokratycznej Federacji Północnej Syrii*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019.

zorientowałem się bowiem, że transkrypcja ISO powoduje duże problemy z prawidłowym odczytaniem nazwisk. Przy zastosowaniu polskich głosek wymowa jest łatwiejsza i bliższa oryginalnemu brzmieniu, choć i tu pojawia się problem związany z różnymi dialektami języka arabskiego. Jedynie w kilku przypadkach pozostawiłem transkrypcję angielską – jest to mój subiektywny wybór mający uniknąć wątpliwości co do dialektu, wynikający też z ogólnie przyjętego standardu w literaturze polskiej. Stąd np. pisownia „wahhabizm", a nie „łachabizm". Respektując zasady polskiej transkrypcji, zdecydowałem się na pisanie „az-Zarkawi" (a nie „al-Zarkawi"), „an-Nusra" (a nie „al-Nusra") itd. Mając na baczeniu specyfikę nazwisk arabskich, w przypisach zachowuję pełną pisownię w przypadku braku układu podobnego do polskiego sposobu zapisu imienia i nazwiska. Dla skrócenia zapisu nazwisk w tekście zasadniczym, gdy tylko to nie budzi wieloznaczności, stosuję zapis z przedimkiem pisanym z małej litery i nazwiskiem rodowym (np. ibn Ladin, nie zaś Ibn Ladin). Oczywiście w cytatach używam pisowni stosowanej w przywoływanym źródle.

Dużym problemem jest podawanie personaliów. Jeśli to tylko możliwe, podawałem tzw. *kunję* (*kuni'a*), czyli pseudonim konspiracyjny. Jeśli jedna osoba miała kilka pseudonimów, stosowałem łacińskie *vel* lub ukośnik. Ponadto podawałem prawdziwe dane w transkrypcji polskiej i angielskiej. Nazwy organizacji podawałem zarówno w tłumaczeniu polskim (aby wprowadzić je do polskiego słownika nauki), jak i w obu transkrypcjach; angielską głównie dla łatwiejszego zidentyfikowania w źródłach angielskojęzycznych. Przy ponownych odwołaniach do nazwy organizacji na ogół stosowałem najpopularniejszą w literaturze formę nazewnictwa. Skróty nazw organizacji na ogół są angielskojęzyczne, czyli takie, jakie najłatwiej spotkać w literaturze przedmiotu. Jedynie duże organizacje (typu Wolna Armia Syrii) mają skróty polskojęzyczne (tu: WAS), gdyż jest to termin już przyjęty w polskiej literaturze.

Nazwę „Państwo Islamskie" pisałem dużymi literami, bo jest traktowane jako nazwa własna. Często w literaturze pojawia się w formie „tzw. Państwo Islamskie" lub „samozwańcze Państwo Islamskie", uważam to jednak za wartościowanie i nienaukowe podejście. Nasz stosunek do danego bytu nie powinien zaburzać poprawności metodologicznej. Nie stosowałem zapisu „Daesz" czy „Daisz", ponieważ ten akronim ma również zabarwienie emocjonalne (dosł. ciemnogród). Słowo „kalifat" zapisywałem dużą literą wtedy, gdy była mowa o Państwie Islamskim. Oczywiście sam termin „kalifat" to tylko forma ustrojowa (tak jak np. republika) i gdy pojawiał się ten

termin w takim znaczeniu, pisany był z małej litery. Dla Państwa Islamskiego stosowałem zapis skrótowy ISIS. Może to wydawać się pewną niekonsekwencją, wynika jednak z pewnego uzusu. Otóż w literaturze światowej na ogół stosuje się ten skrót nawet dla Państwa Islamskiego po 2014 r.; jest to już wręcz nazwa własna.

Struktura książki

Książka składa się ze *Wstępu*, czterech rozdziałów, *Podsumowania* oraz *Aneksu*.

W rozdziale 1 *Dżahilijja – wprowadzenie do konfliktu w Syrii i podstawowych terminów* zoperacjonalizowane zostały podstawowe pojęcia: islamizm, dżihad i szahid. Część ta ma charakter syntetyczny; przede wszystkim pozwala lepiej zrozumieć ideologię czy terminologię stosowaną przez opisany ruch. Ponadto jeden podrozdział jest wprowadzeniem do historii konfliktu.

Rozdział 2, najobszerniejszy, to *Nurt Al-Kaidy*. Jest to przedstawienie ewolucji ruchu dżihadystycznego związanego z Al-Kaidą. Główny nacisk położyłem na przedstawienie drogi przebytej od organizacji franczyzowej w Iraku do samodzielnego podmiotu, jakim było Państwo Islamskie. Część poświęcona Państwu Islamskiemu cechuje się podejściem mocno syntetycznym. Wynika to z kilku powodów. Po pierwsze, ideologia, historia i dokładniejsze biogramy głównych działaczy zostały już opisane w książce *Państwo Islamskie ISIS. Nowa twarz ekstremizmu*[53]. Niemniej dla zachowania spójności narracji i logiki wywodu należało przygotować wprowadzenie. Żeby uniknąć dublowania treści, postanowiłem skorzystać z nowych źródeł, w tym polskich, których jeszcze nie było w momencie pisania książki, oraz nowych, obcojęzycznych, tak aby wzbogacić wiedzę polskiego czytelnika o te źródła. Ponadto starałem się uwypuklić inne kwestie, istotniejsze ze względu na temat książki czy wcześniej nieznane lub jeszcze nieopracowane. Drugą ważną formacją jest Dżabhat an-Nusra ze wszystkimi jej późniejszymi restrukturyzacjami (rebranding). Grupa ta powstała po odłączeniu się od Państwa Islamskiego Iraku, a główną przyczyną był brak zgody na zerwanie patronatu Al-Kaidy. Analiza składa się z kilku wątków. Przedstawiłem historię obu organizacji w Syrii i proces odejścia od współpracy (tzw. *fitny*). Następnie zarysowałem dalszą historię każdej organizacji, ich wzajemne relacje i konflikty oraz związki z innymi grupami i rządem. Przeanalizowałem również sztukę operacyjną,

53 O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS*...

uzbrojenie, politykę medialną i ideologię. Zwróciłem uwagę na ewentualne zagrożenia dla bezpieczeństwa Polski i reszty świata.

Rozdział 3 przedstawia inne formacje islamistyczne, które nie wywodzą się z nurtu Al-Kaidy. Przedstawiłem w nim największe formacje: Ahrar asz-Szam oraz Bractwo Muzułmańskie, a także największe organizacje islamistyczne powstałe w Syrii, działające jedynie w wymiarze lokalnym: Dżaisz al-Islam, Liwa at-Tauhid, Dżaisz al-Izza, Nour ad-Din az-Zenki. Celem było przedstawianie różnorodności ruchu islamistycznego, zarówno na poziomie teatru działań, wizji przyszłej Syrii i relacji między poszczególnymi organizacjami, jak i różnic ideologicznych czy w działaniach militarnych.

Rozdział 4 *Muhadżirowie – obcokrajowcy w Syrii* poświęcony został zjawisku udziału w konflikcie syryjskim obcokrajowców, którzy byli znaczącą siłą. Ocenia się, że brało w nim udział ponad 170 tys. osób. Wiele z nich wchodziło w skład samodzielnych oddziałów w ramach poszczególnych organizacji, a nawet zakładało własne organizacje, które stawały się stronami konfliktu. Do analizy wybrałem trzy grupy: ludzi pochodzących z Kaukazu Północnego (na ogół określanych jako Czeczeni), mieszkańców Azji Środkowej (byli to przede wszystkim Uzbecy i Tadżycy) oraz Ujgurów. Wybór podyktowany był wieloma przyczynami, po części już wymienionymi wyżej. Wynikał nadto z tezy badawczej zakładającej, że niektóre państwa mogą wykorzystywać zarówno tzw. wojnę z terroryzmem do realizacji swoich celów, jak i wspierać terroryzm. Ujgurzy – grupa pochodząca z komunistycznych Chin – została wybrana ze względu na geopolityczne znaczenie Chin oraz specyficzną politykę wobec muzułmanów. Czeczeni i inni muzułmanie kreowani są na wewnętrznych wrogów Rosji; w państwach takich jak Tadżykistan ogranicza się swobody religijne, aby walczyć z „terroryzmem" itd. Jednocześnie przedstawiciele tych grup często kooperowali z sobą w Syrii.

Książkę kończy *Podsumowanie*, w którym prezentuję wyniki analizy w odniesieniu do postawionych celów i pytań badawczych. Dokonałem w nim krótkiej analizy w zakresie sytuacji w Syrii i jej ewentualnych dalszych losów. Przedstawiłem główne wnioski dotyczące przyczyn tak dużego znaczenia ruchu islamistycznego, jego potencjalnego znaczenia dla bezpieczeństwa, jak również wyliczenia uwidocznionych słabych stron. Odniosłem się także do znaczenia, specyfiki i ważkości graczy niepaństwowych we współczesnych konfliktach zbrojnych na przykładzie formacji islamistycznych.

Niniejsza książka jest efektem badań trwających kilka lat. Prace nad maszynopisem zakończyłem w listopadzie 2021 r. Sytuacja jest bardzo dynamiczna, zarówno ta polityczno-militarna, jak i naukowa. Cały czas

dowiadujemy się nowych rzeczy, często negujących naszą dotychczasową wiedzę. Konflikt syryjski jest chyba najlepiej udokumentowanym z dotychczasowych, co zawdzięczamy przede wszystkim rewolucji informacyjnej. Jeszcze nigdy nie było tyle materiałów do analizy i tak wielu świadków relacjonujących dzień po dniu to, co dzieje się w Lewancie. Przeanalizowanie wszystkich jest niemożliwe, a dobór materiałów zawsze subiektywny. Mam jednak nadzieję, że Czytelnik znajdzie w książce informacje, które pozwolą mu zrozumieć, co się tam dzieje, co może się jeszcze wydarzyć, a przede wszystkim co jest prawdą, a co tylko jej imitacją.

Kraków, 30 listopada 2021 r.

* * *

Chciałbym podziękować wszystkim, którzy przyczynili się do powstania niniejszej książki. Moim współpracownikom, zwłaszcza Pani Profesor Oldze Wasiucie, bardzo dziękuję za motywację i wsparcie. Za pomoc w pracy dziękuję Panu Generałowi Profesorowi Bogusławowi Packowi, a za konsultacje militarne – Profesorowi Rafałowi Kopciowi. Szczególne podziękowania zechcą przyjąć recenzenci: Pan Pułkownik Profesor Jarosław Wołejszo za dobre słowo, a Pan Profesor Fuad Jomma za ogrom pracy włożonej w recenzję i cierpliwość do „mojego języka arabskiego". I na koniec, najważniejszym osobom – moim Bliskim – dziękuję, że byli przez ten cały czas.

ROZDZIAŁ 1

Dżahilijja — wprowadzenie do konfliktu syryjskiego i podstawowych terminów

Dżahilijja w tradycji muzułmańskiej to okres przed objawieniem. Gdy Arabowie żyli w niewiedzy, błądzili, wyznając wielu bogów, i czynili rzeczy nieprawe. Dopiero gdy Muhammad (Mahomet) przekazał im wiedzę na temat prawdziwej nauki Boga, nazwanego Allahem, przejrzeli na oczy i zrozumieli zło swego postępowania. Termin ten wrócił do dyskursu głównie dzięki ideologowi salafickiemu Sajjidowi Kutbie. Według niego *dżahilijja* to nie tylko okres historyczny w dziejach ludzkości, ale to stan ignorancji, zaślepienia, a nawet zgnilizny moralnej i religijnej przez odejście od tego, co objawione. Co zatem wiemy o wojnie w Syrii i jej islamistycznej perspektywie?

1.1. Islamizm — od religii do ideologii i ruchu społecznego

Pierwszym terminem wymagającym wytłumaczenia jest islamizm. Nie jest to termin powszechnie akceptowany, lecz budzi wiele kontrowersji[54]. Przez islamizm (polityczny islam) rozumiem ideologię, która postuluje osiągnięcie przez islam dominacji w świecie. Drogą do tego będzie rewolucja muzułmańska. Pierwszym krokiem ma być zjednoczenie wszystkich muzułmanów w jedną wspólnotę (*umma*), która z czasem utworzy państwo islamskie (*ad-daula al-islamijja*). Władza w nim będzie pochodziła od Boga (*hakimijja*), a jedynym prawem będzie prawo boskie (*szari'at*). Jeśli

54 Więcej: A. Zasuń, *Polityczny islam: między religią polityczną a instrumentalizacją religii w polityce*, Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza, Częstochowa 2018.

znajdzie się spełniający rygorystyczne wymogi przywódca (m.in. będzie pochodził z rodu Proroka Muhammada), zostanie ogłoszony kalifat. Wszelkie problemy rozwiązywane będą na podstawie zasad religii. Ostatecznie islam opanuje cały świat, a inne religie będą mogły istnieć tylko, jeśli będą monoteistyczne i uznają prymat islamu. Osiągnięcie takiego stanu będzie odbywało się przy sprzeciwie muzułmanów, którzy odeszli od prawdziwego islamu (*takfir*), poddając się wpływom złych nauczycieli lub ideologii obcych islamowi, oraz niewiernych (*kuffar*), dlatego niewykluczone będzie użycie siły i wypowiedzenie „świętej wojny", czyli dżihadu[55]. Ten termin jest również problematyczny i zostanie zoperacjonalizowany później.

Termin „islamizm" początkowo funkcjonował jako określenie religii muzułmańskiej. Takim sformułowaniem posługiwali się jeszcze Wolter, Alexis de Tocqueville czy Ernest Renan; był stosowany zamiennie z mahometanizmem (w języku polskim używał tego choćby Henryk Sienkiewicz). Ten ostatni termin jest szczególnie nietrafiony, bo może sugerować bóstwo Muhammada (na marginesie należy dodać, że imię Mahomet też jest niepoprawne[56]). Dopiero na przełomie XIX i XX w. termin *islamismus* (lub *islamism*) został wyparty przez termin „islam", co ostatecznie zostało usankcjonowane w wydawanej przez wydawnictwo Brill w latach 1931–1938 *The Encyclopaedia of Islam*. Pojawienie się ponownie tego terminu, tyle że już w znaczeniu ideologii politycznej, miało miejsce w latach 70. XX w. Problem powiązania polityki i islamu w dyskursie naukowym zawdzięczamy artykułowi Bernarda Lewisa *The return of islam* (1975)[57]. Termin zaczął być stosowany głównie we Francji w latach 80. XX w. Do najczęściej stosowanych pojęć zaliczamy: fundamentalizm islamski, polityczny islam, dżihadyzm, radykalny islam, islamski aktywizm, wojowniczy islam czy nawet militarny islam[58].

55 Więcej: P. Mazur, *Islamizm* [w:] O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.), *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 2: *D-K*, Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2021, s. 686–693.

56 Część Arabów wymawia imię „Muhammêd" dla podkreślenia, że mówią o Proroku, a nie używają zwykłego imienia. W książce używam imienia Muhammad zamiast bardziej popularnego Mahomet, gdyż jest to kalka z języków zachodnich, niezgodna z językiem arabskim (zwłaszcza końcowa głoska „t"). Za każdym razem, gdy pojawia się to imię bez dalszej części nazwiska, jest mowa o Proroku.

57 Por. M. Kramer, *The return of Bernard Lewis*, https://scholar.harvard.edu/files/martinkramer/files/the_return_of_bernard_lewis.pdf [dostęp: 8.11.2021].

58 Por. H.A. Jamsheer, *Reforma władzy i społeczeństwa w arabsko-muzułmańskiej myśli politycznej wieków XIX i XX*, Wydawnictwo Naukowe Ibidem, Łódź 2008; M. Kramer, *Coming to terms. Fundamentalists or islamists?*, „Middle East Quarterly", 2003, vol. 2, p. 65–77;

Nie ma konsensu terminologicznego i często terminy te stosowane są zamiennie. Problematyczne jest zwłaszcza rozróżnienie między fundamentalizmem a islamizmem. Johannes J.G. Jansen uważa, że fundamentalizm ma podwójną naturę: religijną i polityczną, dlatego też islamizm jest fundamentalizmem. Jest to tylko rozumienie węższe[59]. Gilles Kepel nie rozróżnia tych terminów, stosując je zamiennie, a nawet używa pojęcia radykalnego islamu. Bassam Tibi uważa, że mamy do czynienia z przenikaniem się religii i polityki, co nie jest zjawiskiem ekskluzywnym dla islamu. Sądzi, że jest to reakcja świata islamu na kryzys kulturowo-polityczny spowodowany kolonializmem i postępującą globalizacją. Islam i islamizm wpływają na siebie; religia została upolityczniona i służy legitymizacji przejęcia władzy[60].

Fundamentalizm religijny to przekonanie (często usystematyzowana doktryna) zakładające konieczność rygorystycznego przestrzegania zasad religijnych wywodzonych wprost ze świętych pism, które nie podlegają interpretacji, lecz są wynikiem egzegezy literalnej. Fundamentaliści kwestionują współczesny porządek religijny i społeczny, uważając, że należy wrócić do fundamentów religijnych, a porządek (w tym polityczny) należy oprzeć na zasadach religijnych[61]. Termin „fundamentalizm religijny" pojawił się na początku XX w. i dotyczył protestanckich ruchów odnowy, powstałych głównie w Stanach Zjednoczonych. Negowały one modernizm i sekularyzację życia społecznego, a czasami nawet postęp. Brak rozdziału tronu i ołtarza (*regnum vs sacerdotium*)[62] w islamie powoduje, że religia ta wydaje się ze swej natury fundamentalistyczna w aspekcie relacji z władzą świecką. Dlatego też fundamentalizm religijny w islamie odnosi się przede wszystkim do zagadnienia egzegezy, czyli interpretacji Koranu i Tradycji (Sunny) oraz stosowanych do tego narzędzi. Za fundamentalistyczną w nurcie sunnickim można zatem uznać szkołę hanbalicką.

A.-C. Larroque, *Geopolityka fundamentalizmów muzułmańskich*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2015; B. Tibi, *Political Islam, World Politics and Europe. From Jihadists to Institutional Islamism*, Routledge, London – New York 2014.

59 J.J.G. Jansen, *Podwójna natura fundamentalizmu islamskiego*, Wydawnictwo Libron, Kraków 2005.

60 B. Tibi, *Fundamentalizm religijny*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2001, s. 40–41.

61 P. Mazur, *Fundamentalizm religijny* [w:] O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.), *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 2: *D-K...*, s. 427–433.

62 G. Weigel, *Wiara, rozum i wojna z dżihadyzmem: wezwanie do działania*, Fronda, Warszawa 2009, s. 43–44.

Jest to najmłodsza z czterech szkół prawa koranicznego, założona przez Ahmada ibn Hanbala (780–855)[63]. Odrzucał on stosowanie interpretacji (*fikh*) przy użyciu takich metod, jak logika, sofistyka czy *idżma* (interpretację prawników), uważał zatem kształtowanie nowego prawa (*idżtihad*) za błędne. Zwracał uwagę na potrzebę sięgania bezpośrednio do Koranu i Sunny. Ale – co ważne – wprowadził restrykcyjną metodę interpretacji w przypadku norm kolizyjnych (*naskh*): uznał, że wszystko, co nowsze, deroguje to, co dawniejsze. Tym samym dał prymat Sunnie nad Koranem, którą uznał za swoisty komentarz do Koranu. Egzegeza hanbalicka zakłada dwa ważne podejścia. Otóż, po pierwsze, jeśli pojawia się norma zezwalająca lub zakazująca, należy wybrać zakaz. A po drugie, należy kierować się prawem specjalistycznym (jak w prawie rzymskim *lex specialis derogat legi generali*). Ważnym kontynuatorem tej szkoły był Ahmad ibn Tajmijja (1263–1328). Jego wkład to przede wszystkim usankcjonowanie potępienia dla innych odłamów islamu, zwłaszcza alawitów, druzów (o ile ich religię można uznać za odłam islamu), a nawet szyitów. Muzułmanów inaczej interpretujących religię uznał za *takfir*, czyli nie-muzułmanów, apostatów. Co więcej, uznał „[...] obowiązek przeciwstawiania się i zabijania muzułmańskich władców, którzy nie stosują szariatu". Ten pogląd teologiczny ukształtował tendencję islamistów do potępiania tzw. reżimów odstępczych (*taghut*)[64].

Myśl ibn Tajmijji stała się fundamentem szkoły zwanej wahhabizmem. W XVIII w. na Półwyspie Arabskim działalność rozpoczął Muhammad ibn'Abd al-Wahhab (1703/04–1792). Swojemu ruchowi religijnemu nadał wymiar polityczny, a nawet militarny dzięki współpracy z Muhammadem ibn Saudem (kuwejcka odnoga tego rodu rządzi dzisiejszą Arabią Saudyjską). Tak dynastia saudyjska stała się spadkobiercą i kontynuatorem ruchu religijno-politycznego, zdobywając nowych zwolenników[65]. O tym, jak trudno ludziom Zachodu zrozumieć świat islamu, świadczy sam termin „wahhabizm". Zwolennicy tego nurtu nie chcą być nazywani wahhabitami[66], bo jest to termin pochodzący od nazwiska konkretnego człowieka,

63 J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie*, Dialog, Warszawa 2011, s. 215–216.

64 J. Stewart, *Ibn Taymiyyah: Salafism and jihadism*, https://itct.org.uk/wp-content/uploads/2020/10/Ibn-Taymiyyah-Salafism.pdf [dostęp: 8.11.2021].

65 Więcej: J. Zdanowski, *Emiraty wahhabickie: z dziejów Arabii w latach 1745–1932*, Semper, Warszawa 1993, s. 13–35.

66 Spostrzeżenia te są wynikiem rozmów, jakie przeprowadziłem z Saudyjczykami. Oczywiście opinie pewnej grupy nie mogą być rozszerzane na całą społeczność, jednak argumentacja jest w pełni zgodna z założeniami tej szkoły i wydaje się w pełni zrozumiała (sami początkowo nazywali się *muwahhidunami* – wyznawcami jednego Boga).

co może sugerować, że są jego wyznawcami (a przecież nie wyznają wiary w nikogo innego poza Allahem i wierzą, że ostatnim jego prorokiem był Muhammad) lub jest to jakaś partykularna interpretacja islamu. Tymczasem jest to czysty islam: wszystkie pozostałe szkoły są skażone czynnikiem ludzkim i są niedoskonałe, tak jak niedoskonały jest człowiek[67]. Abdelwahab Meddeb bardzo krytycznie wypowiada się o Muhammadzie ibn Wahhabie, nazywając go „[...] skrybą bez cienia oryginalności. Trudno nawet przypisać mu status myśliciela [...]. Liczne krótkie broszurki potwierdzają brak polotu autora, który nawet w takich formach nie staje na wysokości zadania"[68]. Centralnym punktem jego myśli było pojęcie *tauhid*, czyli skrajnego monoteizmu, odrzucającego prawo zwyczajowe (*adat/urf*), a tym bardziej kult świętych. Nie wchodząc w polemikę z Meddebem, można zauważyć, że ta myśl była faktycznie purytańska nie tylko w wymiarze postulowanych praw, ale i teologicznym. Braki te z czasem zaczął uzupełniać inny ruch, powstały niezależnie od tego, co działo się na Półwyspie Arabskim.

W XIX w. na fali kolejnych porażek Imperium Osmańskiego i jednoczesnego wzrostu znaczenia zachodnich kolonizatorów narodził się ruch *salafijji* (dosł. przodek). Uznano, że należy zreformować sułtanat, a jedyną możliwością będzie powrót do prawdziwego islamu. Kolejnym krokiem będzie stworzenie własnego systemu społecznego opartego na szariacie[69]. Wreszcie, przypominając sukcesy islamu z jego początków, uznano, że obecne porażki nie wynikają z braku zdolności do osiągnięcia sukcesu, lecz z odejścia od prawdy. Wraz z upadkiem Kalifatu Bagdadzkiego (1258) islam wszedł w fazę głębokiego kryzysu, czy nawet upadku. To przekonanie w mojej opinii pokazuje arabocentryzm, trudno bowiem mówić o upadku świata islamu w XIII w., gdy nadal istnieją emiraty na Półwyspie Iberyjskim, wkrótce rozkwitnie islamska Azja Środkowa, a przynajmniej do bitwy pod Wiedniem (1683) rozwijać się będzie potęga turecka.

Pierwszym znaczącym myślicielem tego nurtu był Dżamal ad-Din al-Afgani (1837–1897) i jego kolejni uczniowie: Muhammad Abduh (1849–1905) i Raszid Rida (1865–1935). Ich nauki dotyczyły zarówno reformy religii,

67 P. Mazur, *Czy dżihad to ideologia? O niekonsekwencjach terminologicznych wokół „walki na ścieżce Boga"*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate", 2019, z. 2, s. 26.

68 Abdelwahab Meddeb, *Choroba islamu*, Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa 2017, s. 70.

69 Więcej: H.A. Jamsheer, *Jedność arabska. Geneza idei tradycji wczesnego islamu*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1995, s. 92–93.

jak i stworzenia swoistej ideologii mającej uratować muzułmanów przed niewolą. Była to też reakcja na nurty modernistyczne Zachodu, zwłaszcza problem racjonalności[70]. Raszid Rida krytykował kalifat turecki jako ten, który zaprzeczał prawdziwej koncepcji kalifatu, uważał jednak, że celem będzie zbudowanie wspólnoty i stworzenie nowego kalifatu, zgodnego z zasadami szariatu. W książce *Al-Chilafa au al-imama al-uzma* („Kalifat albo wielki imamat") skrytykował koncepcję sułtana, twierdząc, że władza płynie od Boga i z jego nauki. Tymczasem sułtan okazał się tyranem odchodzącym od wiary. Odrzucając takie przywództwo, sformułował koncepcję państwa islamskiego (*ad-daula al-islamijja*). Rida ponadto zmienił też podejście salafitów do wahhabitów. Było to o tyle ważne, że oznaczało gwałtowny zwrot ku konserwatyzmowi i odrzucenie nauk Muhammada Abduha w zakresie korzystania z zachodnich narzędzi filozoficznych/teologicznych do jurysprudencji islamskiej[71].

Koncepcję Raszida Ridy rozwijał Hasan al-Banna (1906–1949), założyciel Bractwa Muzułmańskiego[72], który poszedł jeszcze dalej i postulował całkowite odrzucenie wszelkich wpływów intelektualnych oraz politycznych Zachodu. Sprzeciwiał się demokracji jako sztucznemu tworowi Zachodu. Uważał, że istnienie partii politycznych służy jedynie interesom samych partii oraz poszczególnych grup społecznych, które stoją za tymi partiami. Tymczasem rządy islamskie mają dbać o interesy wszystkich warstw społecznych. Al-Banna i jego Bractwo Muzułmańskie opowiadało się za pełną implementacją prawa religijnego do systemu prawa państwowego. Państwo islamskie to takie państwo, w którym obowiązuje jedynie islamskie prawo, czyli szariat. Musi on obowiązywać na wszystkich poziomach zarządzania państwem i wspólnotą. Co jednak istotne, zastosowanie przemocy w celu osiągnięcia państwa islamskiego uważał za ostateczność[73].

Mniej więcej w tym samym czasie niemal rówieśnik al-Banny, Sajjid Abul A'la al-Maududi (Mawdudi) (1903–1979), zaczął tworzyć bardzo podobną doktrynę w odległym od Egiptu (dzisiejszym) Pakistanie[74]. Był

70 B. Tibi, *Fundamentalizm religijny...*, s. 43.

71 Por. S.A. Wood, *Christian Criticisms, Islamic Proofs: Rashid Rida's Modernist Defence of Islam*, Oneworld Publications, London 2012.

72 Więcej: J. Zdanowski, *Współczesna muzułmańska myśl społeczno-polityczna: nurt Braci Muzułmanów*, Wydawnictwo Naukowe ASKON, Warszawa 2009.

73 Por. R.A. Levy, *The idea of jihād and its evolution: Ḥasan al-Bannā and the Society of the Muslim Brothers*, „Die Welt des Islams", 2014, vol. 54, issue 2, p. 139–158.

74 Na subkontynencie indyjskim działali wówczas także inni ważni salafici: Sayyid Ahmad Khan i Muhammad Ikbal.

wychowankiem seminarium Dar ul-Ulum, ruchu *deobandi*. Zaczął karierę jako dziennikarz; przynajmniej od 1937 r. brał czynny udział w islamskiej polityce w brytyjskich Indiach[75]. Jego kluczową pracą był *The Process of Islamic Revolution* („Proces Islamskiej Rewolucji")[76]. Uważał, że władza pochodzi od Boga, zatem w państwie islamskim władza jest boska (*hukm Allah*). Tym samym wszelkie ustroje polityczne i ideologie uznał za błędne. W 1954 wydał pracę *Four Basic Qur'anic Terms* („Cztery podstawowe terminy koraniczne")[77], w której zawarł koncepcję jedności człowieka i Boga[78]. Jeśli człowiek chce być sługą (*abd*) Boga, musi mu się oddać na każdej płaszczyźnie, również politycznej. Myśl tego ideologa powstawała jednocześnie z nurtem Bractwa Muzułmańskiego. Fakt, że pisał w języku urdu, zapewne utrudniał mu włączenie się w dyskurs w jego początkach.

Pojęcie suwerenności boskiej al-Maududiego było inspiracją dla Sajjida Kutby (1906–1966), przedstawiciela kolejnego pokolenia Bractwa Muzułmańskiego. Uznał, że jedyne, co legitymizuje państwo, to jego boskie pochodzenie i podporządkowanie Bogu. Z pojęcia *hukm* stworzył neologizm *hakimijja* (najwyższa władza)[79]. Kutba uznał, że państwo islamskie musi opierać się na następujących zasadach:

- wprowadzenie rządów Boga – rząd ma kierować się zasadami religijnymi,
- wprowadzenie instytucji kalifa jako symbolu jedności wszystkich muzułmanów,
- wprowadzenie prawa boskiego (szariatu) i Koranu w miejsce świeckich konstytucji,
- zlikwidowanie systemu partyjnego i utworzenie „muzułmańskiej organizacji ludowej"[80].

Współczesne państwo jest zaprzeczeniem państwa islamu, i to z kilku powodów. Jest to państwo bazujące na zachodniej myśli. Granice i ustroje

75 I. Buruma, A. Margalit, *Okcydentalizm: Zachód w oczach wrogów*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas", Kraków 2005, s. 122.

76 Abul A'la Maududi, *The Process of Islamic Revolution*, http://www.islamicstudies.info/literature/process.htm [dostęp: 8.11.2021].

77 Maulana Syed Abul-Ala Maududi, *Four basic Qur'anic terms*, https://www.muslim-library.com/dl/books/English_Four_Basic_Quranic_Terms.pdf [dostęp: 8.11.2021].

78 Por. J. Zdanowski, *Konserwatyzm i etatyzm we współczesnej myśli społeczno-politycznej islamu*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe", 2010, nr 1, s. 18.

79 Abdelwahab Meddeb, *Choroba islamu...*, s. 123.

80 J. Zdanowski, *Współczesna muzułmańska myśl społeczno-polityczna: nurt Braci Muzułmanów...*, s. 163.

państw islamskich często są narzucone i są pewną formą kolonializmu. Mają *de facto* służyć dalszemu zniewoleniu muzułmanów i są próbą ich zniszczenia. Prawdziwe państwo islamu istniało tylko w początkach religii, czyli za czasów Muhammada i kolejnych czterech kalifów (632–661)[81].

Jedną ze szczególnie niebezpiecznych idei Zachodu jest państwo narodowe i koncepcja nacji. Przywiązanie do narodu i terytorium są wbrew islamowi. Roger Scruton twierdzi, że to jeden z głównych problemów w relacji między Zachodem a światem islamu. Terytorium i prawo zamknięte w jego obrębie jest nie do pogodzenia z koncepcją boskiego pochodzenia prawa. Ponadto zachodnia cywilizacja opiera się na koncepcji umowy społecznej, zatem i pewnej dobrowolności. Człowiek może kreować swoją rzeczywistość, w tym porządek polityczny i prawny. W świecie islamu jest to zakazane[82]. Kutba uważał obecnie istniejące ustroje społeczne, ekonomiczne czy polityczne za wyraz choroby (niewiedzy, zaślepienia, ignorancji) cywilizacji Zachodu – *dżahilijja*. Komunizm przez swój ateizm i materializm jest największym zagrożeniem, ale kapitalizm ze względu na atomizm społeczny także jest nie do przyjęcia. Kutba odrzucał nawet klasyczny podział terytorium na świat islamu (*dar al-islam*), gdzie nie można prowadzić walki, i świat niewiernych (*dar al-kufr*). Według niego prawdziwy świat islamu to tylko państwo islamu, a wiele z państw postrzeganych jako islamskie jest takimi tylko z nazwy[83].

Arabowie są narodem wybranym, któremu zostało objawione, jak należy żyć i jakie wartości są istotne. To dzięki temu zasługują na „szacunek i przywództwo ludzkości"[84]. Arabowie nie mogą porzucić swojej misji. Każdy naród ma jakieś swoje dzieło do uczynienia, a ten największy z narodów ma największe dzieło – zanieść światu islam. Bóg sprawdza swoich wybranych i poddaje ich wielu próbom, aby oddzielić prawdziwie wierzących od tych, którzy nie zasługują na zbawienie. Oni pokonają swoje słabości i dzięki temu zwyciężą wbrew swoim ciemiężcom[85]. Osiągnięcie państwa islamskiego miało nastąpić w drodze *tamkin*, czyli taktyki „mapy drogowej", w której drogowskazami będą zasady Koranu. Ten nurt czasami nazywany

81 O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS*..., s. 64–68.

82 R. Scruton, *Zachód i cała reszta*, Zysk i S-ka, Poznań 2002, s. 8.

83 Saer El-Jaichi, *Ignorance or sovereignty: The de-territorialization of Jihad in Sayyid Qutb's theo-political vision*, „Journal of Political Ideologies", DOI: https://doi.org/10.1080/13569317.2021.1875655.

84 S. Qutba, *In the Shade of the Qur'an*, vol. 2, The Islamic Foundation, Leicester 2011, p. 233.

85 Więcej: O. Wasiuta, S. Wasiuta P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS*..., s. 74.

jest (głównie w literaturze francuskojęzycznej) integryzmem dla podkreślenia połączenie religii z państwem i objęciem religią wszystkich aspektów życia społecznego.

Koncepcja ta była dalej rozwijana; coraz większe znaczenie przypisywano przemocy. Nurt egipski zaczął się coraz bardziej dzielić. Z Bractwa Muzułmańskiego wyodrębniły się: formacje ugodowe współpracujące z rządem (lata 70. XX w.), w ogóle niezainteresowane procesem politycznym (zwane często salafickimi) i ruchy mocno akcentujące potrzebę rewolucji drogą dżihadu (tzw. nurt Fiqh an-Nasr wa Tamkin). Nauki Sajjida Kutby propagował jego brat Muhammad, który wyemigrował do Arabii Saudyjskiej[86], gdzie uczył m.in. młodego Usamę ibn Ladina (Osamę bin Ladena). Dla nurtu zbrojnego szczególnie istotny był Muhammad Abd as-Salam Faradż (1954–1982), skazany na śmierć za zamach na prezydenta Egiptu Anwara as-Sadata. Jego książka *Al-Farida al-Ghaeba* („Nieobecny obowiązek") przywoływała koncepcję dżihadu ibn Tajmijji jako szóstego filaru islamu.

W tym samym nurcie działał Abd Allah Yusuf Azzam (1941–1989), który z dżihadu, głównie odwołując się do ibn Tajmijji, uczynił kluczowy element ideologii. Umiejętnie udało mu się połączyć dwa nurty wobec siebie momentami antagonistyczne, a może raczej konkurencyjne: wahhabizm i salafizm. Do pewnego ich zbliżenia doszło jeszcze w czasach prześladowań Bractwa Muzułmańskiego za Dżamala Abdel Nasera, gdy migrowali do Arabii Saudyjskiej. Bractwo Muzułmańskie miało większy dorobek intelektualny oraz skuteczną strategię działania, wahhabici zaś pieniądze i opiekę państwa. Wojna w Afganistanie stała się platformą do współpracy dla: ponownie wypędzonych z Egiptu i Syrii salafitów, przybyłych tam wahhabitów (działających dla wywiadów saudyjskiego i amerykańskiego) oraz ruchu pakistańskiego *deobandi* i uczniów Maududiego (Dżamat-i Islami). Pewną różnicą między wahhabizmem a pozostałymi ruchami był brak elementu antykolonializacyjnego. Doktryna ta powstała przeciwko Turcji, a znalazła swego pomocnika w postaci Wielkiej Brytanii, zainteresowanej osłabieniem Osmanów. Później nowo powstałe państwo szybko nawiązało współpracę ze Stanami Zjednoczonymi. Azzam do doktryny wkomponował kwestię palestyńską, antykolonizatorską, co okazało się bardzo nośnym elementem. Uderzało to oczywiście w Izrael, pośrednio zatem także w Stany Zjednoczone, sojusznika Arabii Saudyjskiej. Saudowie jednak początkowo ignorowali to o tyle, że nurt ten był również antyszyicki

86 M. Lo, *Political Islam, Justice and Governance*, Palgrave Macmillan, London 2019, p. 111.

(czytaj: antyirański), a Iran postrzegany był za rzeczywistego konkurenta w rozgrywce geopolitycznej. Wezwanie muzułmanów do walki w Afganistanie było prawdopodobnie obliczone na przejęcie inicjatywy w świecie islamskim po rewolucji muzułmańskiej w Iranie. Włączenie wątku palestyńskiego miało duży wpływ na pozyskanie rekruta, ale też osłabienie formacji nacjonalistycznych kosztem islamistów[87]. W samym wahhabizmie doszło do ważnego rozłamu; „Afgańscy Arabowie" (Usama ibn Ladin) zaczęli krytykować współpracę Arabii Saudyjskiej z Zachodem. Ponadto pozostał nurt lojalny wobec dynastii panującej, np. Abd al-Aziz ibn Baz.

Zmiany, jakie zaszły głównie w latach 80., skutkowały jeszcze większymi podziałami w islamie. Nurt coraz bardziej podkreślający znaczenie dżihadu przez niektórych badaczy zaczął być nazywany: dżihadyzmem, dżihadem salafickim[88] lub wojującym/walczącym islamem czy radykalizmem islamskim[89]. W tym nurcie powstała ideologia Al-Kaidy i Państwa Islamskiego w Syrii i Iraku (ISIS). Formacje te akcentowały potrzebę światowej rewolucji islamskiej (w ślad za myślą Kutby), skupiły ludzi z całego świata i miały wpływy na każdym kontynencie, stąd też pojawiły się terminy „globalny dżihad salaficki" czy „sunnicki dżihad salaficki"[90]. Ważny jest też fakt, że po ustaniu walk w Afganistanie do swoich ojczyzn wracali zaprawieni w boju i zindoktrynowani mudżahedini, którzy szybko zaczęli wprowadzać „islamizm stosowany" w Algierii, Egipcie, Bośni i Hercegowinie czy Czeczenii.

Do ruchu islamizmu zaliczani są też talibowie. Jest to nurt sunnicki, którego głównym przywódcą był Mohammad Omar. Nawiązywał on przede wszystkim do Maududiego i tzw. szkoły *deobandi*[91]. Był to ruch powstały w Indiach. W 1867 r. Mohammad Qassim Nanautawi i Raszid Ahmed Gangohi założyli seminarium Darul Uloom (Dar ul-Ulum) w mieście Deoband

87 G. Kepel, *Święta wojna: ekspansja i upadek fundamentalizmu muzułmańskiego*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2003, s. 148.

88 Ten termin zaczął być stosowany przez samych zainteresowanych (pierwszy raz przez Aymana az-Zawahiriego w 1994), S. Maher, *Salafi-Jihadism. The Story of the Idea*, Oxford University Press, New York 2016, p. 16.

89 Paradoksalnie to sformułowanie mogłoby być dość trafne, ponieważ w języku łacińskim *radix* znaczy „źródło", „korzeń", co może odpowiadać arabskiemu *salafijja*. Jednak polski termin „radykalizm" (używany np. przez polityków) to postawa i sposób działania odznaczające się bezkompromisowością, por. *Radykalizm*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/radykalizm;4009767.html [dostęp: 8.11.2021].

90 M. Sageman, *Sieci terroru*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.

91 Więcej: B.D. Ingram, *Revival from Below: The Deoband Movement and Global Islam*, University of California Press, Oakland 2018.

(niedaleko Delhi), które stało się początkiem nowego ruchu[92]. Talibowie odrzucali demokrację; władza świecka była powiązana z religijną; wprowadzono również szariat w jego bardzo restrykcyjnej formie (widoczne były wpływy wahhabitów).

Tarek Osman zwraca uwagę na rozwijającą się wersję turecką islamizmu, której propagatorami są Partia Sprawiedliwości i Rozwoju (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) i jej przywódca Recep Tayyip Erdoğan. Jest to swoiste połączenie wątków nacjonalistycznych z religią, czyli jakaś forma odejścia od koncepcji państwa laickiego Atatürka. Ruch początkowo zdobył znaczną popularność na prowincji tureckiej, bardziej konserwatywnej, która okazała się głównym elektoratem partii. Wraz z kolejnymi sukcesami wyborczymi mieszkańcy prowincji zaczęli wchodzić w skład administracji; część również migrowała do dużych miast. Turecka wersja islamizmu jest też pewną formą odseparowania Turcji od wpływu islamizmu arabskiego, głównie Bractwa Muzułmańskiego, przez adaptację pewnych metod i elementów ich doktryny[93].

Islamizm ma też swoją szyicką wersję. Za głównego ideologa można uznać Ali Shariati Mazinaniego, bardziej znanego jako Ali Szari'ati (1933–1977), który nawiązywał do Mohammada Ikbala, ideologicznego ojca założyciela Pakistanu[94]. Jego koncepcja rewolucji islamskiej była raczej inspirowana filozofią Hegla czy marksistów, ale udało mu się ją powiązać z religią[95]. Dzięki temu stworzył szyicką wersję rewolucji muzułmańskiej na wzór koncepcji Kutby czy Maududiego. Uważał, że należy naśladować Proroka Muhammada i jego następców, takich jak Ali, ponieważ przywrócenie prawa szariatu jest niezbędne dla uratowania się przed kolonializmem. Uważał, że westernizujący się muzułmanie są faktycznie agentami Zachodu i służą zachodnim interesom; wśród tych pseudomuzułmanów był oczywiście szach Iranu Mohammad Reza Pahlawi. Koncepcję Mazinaniego kontynuował Ruhollah Chomejni. Ideologia ta bazowała na szyizmie, stąd też przewidziano w niej szczególne miejsce dla religijnych przywódców (arab. *ulama/alimi*),

92 A. Rashid, *Talibowie: wojujący islam, ropa naftowa i fundamentalizm w środkowej Azji*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2002, s. 152.

93 T. Osman, *Islamism: A History of Political Islam from the Fall of the Ottoman Empire to the Rise of ISIS*, Yale University Press, New Haven – London 2017, p. 161–188.

94 Więcej: Mohammad Taufiq Rahmans, *Social Justice in Western and Islamic Thought (A Comparative Study of John Rawls's and Sayyid Qutb's Theories of Social Justice)*, July 2019, DOI:10.17605/OSF.IO/YV5BJ, p. 76–79.

95 I. Buruma, A. Margalit, *Okcydentalizm: Zachód w oczach wrogów*..., s. 112; Ali Shariati, *Marxism and Other Western Fallacies: An Islamic Critique*, Mizan Press, Berkeley 1980.

którzy – interpretując prawo – wskazują właściwe postępowanie przywódcom państwa. Ich rządy będą obowiązywały do czasu nastania Mahdiego[96].

Tariq Ramadan uważa, że islamizm jest tożsamy z salafizmem, a więc jedną ze szkół określanych mianem fundamentalistycznych. Jednocześnie twierdził, że to reakcja na kolonializm, który porównywał do teologii wyzwolenia z Ameryki Południowej. Podkreślał, że ruch ten okazał się kluczowy przez zwrócenie uwagi na relacje religii i polityki (zwłaszcza problem sekularyzacji)[97]. Chalid (Khaled) Hroub sądził, że powstanie islamizmu jest wynikiem nałożenia się warunków historycznych oraz kontekstu społeczno-politycznego i gospodarczego, jednak nie bez znaczenia były też podstawy religijne i ideologiczne[98]. Bruce Lawrence zaproponował wprowadzenie innego terminu niż „fundamentalizm". Dla odcięcia go od ruchu chrześcijańskiego wnioskował o stosowanie arabskiego terminu *usulijja*[99]. John L. Esposito uważał, że osiągnięto efekt odwrotny od zamierzonego i fundamentalizm pozostał na stałe w dyskursie (zwłaszcza politycznym) powiązany z islamem, wg badacza błędnie. Na ogół przyjmuje się jednak, że fundamentalizm jest przede wszystkim ruchem religijnym, a islamizm to ruch polityczny[100].

Do najważniejszych elementów wspólnych islamizmu dżihadystycznego można zaliczyć pojęcia:

- *tauhid* – monoteizm,
- *hakimijja* – boska suwerenność,
- *al-wala wa-l-bara* – nakaz piętnowania zła i czynienia dobra,
- *takfir* – ekskomunika (wróg wewnętrzny)
- dżihad – uświęcenie czynu zbrojnego (wróg przede wszystkim zewnętrzny).

Do innych ważniejszych przedstawicieli islamizmu można zaliczyć również takich ideologów, jak: Abu Bakr al-Bagdadi, Safar al-Hawali (Safar bin Abdul-Rahman al-Hawali al-Ghamdi), Al-Hadżdż Muhammad Amin

96 P. Migaux, *Korzenie radykalnego fundamentalizmu muzułmańskiego* [w:] G. Chaliand, A. Blin (red.), *Historia terroryzmu. Od starożytności do Da'isz*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020, s. 248.

97 T. Ramadan, *Islam: The Essentials*, Penguin Random House, London 2017, p. 124.

98 K. Hroub (ed.), *Political Islam. Context versus Ideology*, Soas Middle East Issues & London Middle East Institute, London 2010.

99 B. Lawrence, *Defenders of God: The Fundamentalist Revolt Against the Modern World*, University of South Carolina Press, Columbia 1995.

100 P. Mazur, *Islamizm...*, s. 687.

al-Husajni, Jusuf al-Kardawi, Muhammad Kutba, Usama ibn Ladin, Abu Bakr Nadżi (Muhammad Khalil al-Hakaymah), Said Ramadan oraz jego synowie Hani i Tariq, Abu Musab as-Suri, Muhammad Surur, Abu Musab az-Zarkawi, Ayman (Ajman) az-Zawahiri, Abu Muhammad al-Makdisi (Issam bin Muhammad bin Tahir Al-Barkawi), Abu Qatad al-Filistini (Omar Mahmoud Othman).

Jak widać, islamizm jest ideologią podlegającą ciągłej ewolucji i podziałom. Podjęto wiele prób skatalogowania dzisiejszego islamizmu. Jedną z trafniejszych przedstawił Abdullah Saeed[101], który wyróżnił osiem głównych nurtów w obrębie dzisiejszego islamu w kontekście społeczno-politycznym:

- tradycjonalizm legalistyczny (wywodzenie *szari* bezpośrednio z Koranu i Sunny, ewentualnie tylko na podstawie analogii *fikh*, władza państwowa oparta wyłącznie na podstawie islamu);
- purytanizm teologiczny (oczyszczenie religii z cudzych wpływów, oddzielenie muzułmanów od niewiernych, dżihad jako szósty filar wiary – wahhabici);
- wojujący „ekstremizm" (dżihad jest formą przyśpieszenia rewolucji muzułmańskiej, celem jest uwolnienie *dar al-islam* od wpływów Zachodu – organizacje wywodzące się z Bractwa Muzułmańskiego, tzw. trzecia fala *salfijji*: Egipski Dżihad czy Al-Kaida);
- polityczny islamizm (ruch, z którego wywodzi się wojujący ekstremizm; celem jest powstanie państwa islamskiego *ad-daula al-islamijja* – Bractwo Muzułmańskie, Dżamat-i Islami);
- liberalizm świecki (religia sprowadzona do wymiaru prywatności);
- nominalizm kulturowy (islam to przede wszystkim kultura; praktyka religijna schodzi na dalszy plan);
- klasyczny modernizm (zwolennicy dostosowania islamu do zmian społecznych – Dżamal ad-Din al-Afgani czy Sajjid Ahmad Khan);
- postępowy idżtihadyzm (zwolennicy zastosowania islamu do rozwiązywania współczesnych problemów w dialogu z innymi religiami i kulturami – Hasan Hanafi czy Tariq Ramadan)[102].

Quintan Wiktorowicz wyróżnił trzy grup salafickie:

- Puryści (kwietyści) – odrzucają przemoc oraz propagują swoje ideały za pomocą kazań i działalności misyjnej (*dawa*). Jednocześnie

101 A. Saeed, *Trends in Contemporary Islam: A Preliminary Attempt at a Classification*, „The Muslim Word", 2007, vol. 9, no. 3, p. 373–376.

102 Por. J. Zdanowski, *Współczesna muzułmańska myśl społeczno-polityczna: nurt Braci Muzułmanów...*, s. 15–21.

nie angażują się w życie polityczne kraju; często akceptują istniejący porządek polityczny.
- Aktywiści polityczni – wierzą, że należy uczestniczyć w życiu publicznym państwa, a celem tego jest wprowadzenie prawa opartego na szariacie.
- Dżihadyści – ruch rewolucyjny dążący do zmiany świata i narzucenia szariatu nawet siłą. Jednocześnie krytykują muzułmanów, którzy nie popierają ich wizji, uważając ich za odstępców od prawdziwej wiary (*takfir*)[103].

Dla uproszczenia można zatem przyjąć, że islamizm sunnicki wywodzi się ze szkoły hanbalickiej i kontynuuje myśl ibn Tajmijji. Schematycznie można to przedstawić w następujący sposób (rysunek 1).

Rysunek 1. Rozwój islamizmu sunnickiego

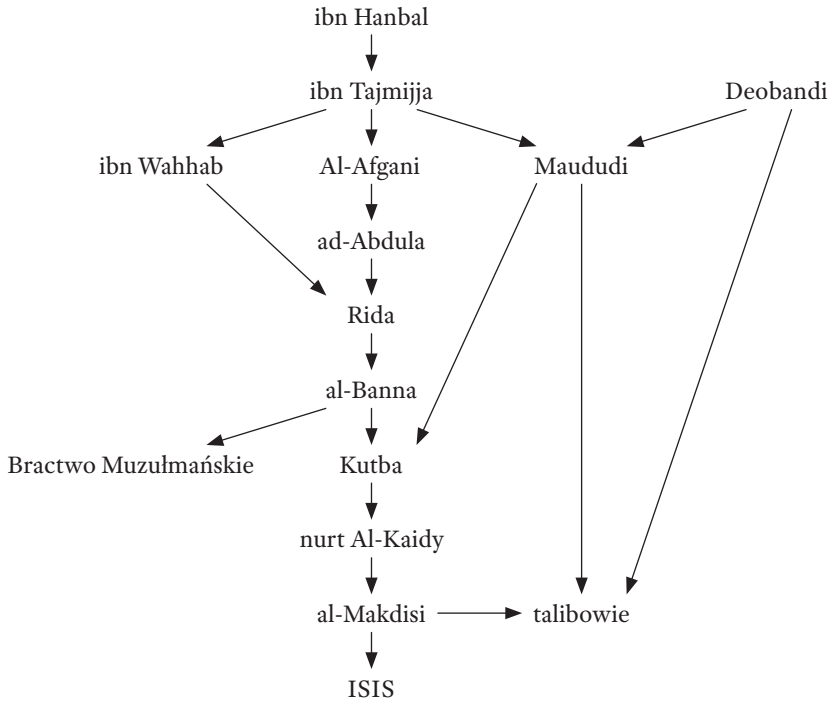

Źródło: opracowanie własne.

103 Q. Wiktorowicz, *Anatomy of the Salafi movement*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2006, no. 29, p. 207–234.

Islamizm często jest porównywany do marksizmu. Zauważył to np. Stanisław Zapaśnik[104]. Wśród podobieństw oczywiście są: znaczenie konfliktu jako siły sprawczej, koncepcja rewolucji, awangarda, zniesienie obecnego porządku społeczno-politycznego i historycyzm. Zapaśnik jednak słusznie zauważa, że różnice są o wiele istotniejsze. Otóż komunizm jest ideą nową, postępową i skierowaną przeciw religii, a islamizm jest wsteczny, żywi się przeszłością i ma być pewnym wehikułem czasu. Moim zdaniem ideologii islamizmu jest o wiele bliżej do nacjonalizmu integralnego. Jest to jednak temat wymagający dogłębnych badań, przekraczających możliwości niniejszej pracy. W ramach zaznaczenia pozwolę sobie jednak skonfrontować islamizm z teorią nacjonalizmu Anthony'ego D. Smitha[105].

Tabela 1. Porównanie nacjonalizmu i islamizmu

Postulat	Nacjonalizm	Islamizm
Wiara w wybraństwo etniczne	tak	tak
Przywiązanie do świętego terytorium	tak	tak
Wspólna pamięć o „złotym wieku"	tak	tak
Kult zmarłych i ich heroicznego samopoświęcenia	tak	tak

Źródło: opracowanie własne.

Nacjonalizm jest antyliberalny i antyglobalistyczny; dzieli ludzi na pełnowartościowych i niepełnowartościowych (podludzi); podkreśla istotę walki jako czynnika budującego i w koncepcji darwinistycznej odsiewającą słabych od silnych. Roman Dmowski uważał, że nacjonalizm cechują:

- antyindywidualizm;
- antyuniwersalizm – nacjonalizm odrzuca wartości powszechne (np. prawa człowieka);
- antyracjonalizm – karmienie się mitami i emocjami, podejrzliwość wobec wszelkich nowości jako treści wrogich tradycji;
- solidaryzm – podporządkowanie dobru ogółu;
- antyegalitaryzm – przyznaje wiodącą rolę w państwie przedstawicielom jednego tylko narodu;

104 S. Zapaśnik, *„Walczący islam" w Azji Centralnej. Problem społecznej genezy zjawiska*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014, s. 167–171.

105 A.D. Smith, *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2007, s. 184.

- antyliberalizm i antykomunizm – źródło komunizmu leży w liberalizmie. Zło doktryny marksistowskiej niewątpliwie nie jest samorodne, lecz pochodzi z liberalizmu, który opiera się na wpływie Żydów na społeczeństwo. Wynikiem tego są: nihilizm, agnostycyzm, kosmopolityzm i rozpad więzi narodowej[106].

Pod każdą z tych zasad podpisałby się zarówno Usama ibn Ladin, jak i Sajjid Kutba. Oczywiście zasadny pozostaje problem narodu i Boga. Nacjonalizm nie postuluje – tak jak islam – jednego ogólnoludzkiego narodu. Nacjonalizm jest ekskluzywny, islam zaś inkluzywny, ale czy islamizm egipskiego Bractwa Muzułmańskiego też? Raczej nie. Czy koncepcja *ummy* wyklucza różnorodność etniczną? Wydaje się, że nie. Nacjonalizm wbrew stwarzanym pozorom jest ateistyczny, znosi Boga, a w to miejsce wprowadza naród i nową „religię". Czy islamizm nie robi tego jednak w podobny sposób? To kwestia wymagająca głębszej analizy.

Dla komunizmu, nacjonalizmu i islamizmu niezwykle istotny jest proces odkorzenienia (niezakorzenienia). Narastający kryzys tożsamościowy, upadek dotychczasowych norm i brak akceptacji dla zachodzących zmian prowokuje ludzi do poszukiwania antidotum. Daje je utopia, czasami bazująca na wspomnieniu „złotego wieku", i stąd nadzieja na powrót do Edenu (nacjonalizm, islamizm), lub na wierze w przyszłość dzięki aktywizmowi ludzi i jakichś prawideł (historii, Boga czy nauki)[107].

1.2. Dżihad

Dżihad dosłownie oznacza walkę, zmaganie, trud. Jest to nakaz religijny w islamie dotyczący podjęcia trudu w celu ochrony wiary własnej lub grupy. Na ogół postrzegany jako święta wojna, czyli użycie siły wobec przeciwników islamu[108]. Termin pochodzi od arabskiego rzeczownika odsłownego (*masdar*) od czasownika *dżahada*[109]. Dżihad wielki (*al-akbar*) oznacza

106 P. Mazur, *Etnia – nacjonalizm – naród. Od nowoczesności do ponowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2020, s. 77–78.

107 Por. H.P. Hasenfratz, *Religie świata starożytnego a chrześcijaństwo: ludzie, moce, bogowie w Cesarstwie Rzymskim*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006, s. 9 i n.

108 Por. J. Danecki, *Kłopoty z dżihadem* [w:] A. Parzymies (red.), *Islam a terroryzm*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2015.

109 K. Kościelniak, *Rozumienie wojny w źródłowych tekstach islamu* [w:] M. Chojnacki, J. Morawa, A.A. Napiórkowski (red.), *Kościół i dar pokoju*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2016, s. 151; por. K. Kościelniak, *Dżihad: święta wojna w islamie*, Wydawnictwo „M", Kraków 2002.

de facto dżihad wewnętrzny (*al-nafs*) do wyzwolenia się ze swoich słabości[110]. Dżihad mały (*al-asghar*) to walka zbrojna (*kital*). Jest on jednak czymś innym niż *dżazw* (*gazw*)[111], który był przemocą, ale nie w imię religii i nie służył szczytnym celom.

Część badaczy islamu proponuje następujący podział:

- dżihad serca (*dżihad bil qalb/nafs*) – walka z diabłem, ucieczka przed grzechem (czyli *al-dżihad al-akbar*);
- dżihad języka (*dżihad bil lisan*) – mówienie prawdy, w tym walka z oszczerstwami wobec islamu;
- dżihad ręki (*dżihad bil yad*) – czyn, walka z niesprawiedliwością, ale również wędrówka do miejsc świętych czy dla obrony islamu (hidżra);
- dżihad pióra (*dżihad bil qalam*) – wiedza, informacja, poznanie praw wiary;
- dżihad miecza (*dżihad bil saif*) to nic innego jak walka zbrojna (*kital*)[112].

Dżalaluddin as-Suyuti, a za nim inni wymieniają aż osiem przyczyn, dla których można wezwać do dżihadu, ale tylko jedna z nich to dżihad walki:

- *dżihad an-nafs* (wewnętrzny),
- *dżihad asz-szaitan* (przeciw szatanowi),
- *dżihad al-kuffar* (walka z niewiernymi),
- *dżihad al-munafiqin* (przeciw hipokrytom),
- *dżihad al-fasiqin* (przeciw skorumpowanym muzułmanom),
- *dżihad al-tarbiya* (głoszenie nauki),
- *dżihad al-da'wa* (szerzenie wartości islamskich),
- *dżihad bi-as-sajf* (dżihad miecza / walka zbrojna)[113].

Zasadniczo dżihad zbrojny miał się ograniczać do walki obronnej. W surze 2 (*Al-Bakara*) Koran nakazuje walkę z tymi, którzy są agresorami; sami wyznawcy nie mają być najeźdźcami (2:190). W okresie mekkańskim Prorok Muhammad zakazywał czynnego oporu, co spowodowało m.in. przymusową emigrację części wyznawców do chrześcijańskiej Abisynii. Wreszcie sam Muhammad musiał ratować się ucieczką (hidżra) do Medyny (wówczas

110 Por. Ajluni, *Kashf al-Khafa*, 1/45.

111 K. Kościelniak, *Rozumienie wojny w źródłowych tekstach islamu…*, s. 151.

112 M. Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam*, The Lawbook Exchange, Clark 2010, p. 56; N. Morag, *The Global Jihadi Threat*, Center for Homeland Defense and Security Dept. of National Security Affairs Naval Postgraduate School, https://www.chds.us/coursefiles/comp/lectures/comp_global_jihadi_threat_mod02_v2/The_Global_Jihadi_Threat_Module_2.pdf [dostęp: 9.11.2021].

113 K.B. Huzen, *Politics of Islamic Jihad*, University of Canterbury, Canterbury 2008, p. 41.

zwanej Jatrib). Wtedy też doszło do zmiany w doktrynie: walka jest dozwolona dla pokrzywdzonych: „Wolno walczyć tym, / którzy doznali krzywdy / – Zaprawdę, Bóg jest wszechwładny, / by im udzielić pomocy!" (22:39)[114]. W tym okresie – wg tradycji muzułmańskiej – Prorok podejmował walkę z Kurjaszytami (wrogim plemieniem), ale tylko w odpowiedzi na ich ataki. Na jego polecenie stoczono przynajmniej 29 bitw; on sam dowodził w 27, a w 9 brał czynny udział z mieczem w ręku. Niemniej Koran nakazuje stosować narzędzia adekwatne do tych stosowanych przez agresora: „Jeśli karzecie, to karzcie tak, jakbyście sami byli karani. Lecz jeśli jesteście cierpliwi, bądźcie nimi, bo to jest lepsze!" (16:126). Koran nie przewiduje wojen agresywnych i podbojów: „A jeśli oni skłonią się do pokoju, / to i ty się ku niemu skłoń" (8:61). Łącznie termin „dżihad" pojawia się 36 razy w 19 surach, lecz nie tylko w znaczeniu walki zbrojnej[115] (która głównie definiowana jest jako *ghazwa* czy *harb*); jako czyn zbrojny tylko 4 razy[116].

Jednak już w Sunnie (Tradycji) dżihad jest postrzegany jako wojna agresywna przeciwko tym, którzy żyją „poza islamem" (*dar al-islam*) na „ziemi wojny" (*dar al-harb*). Islam wprowadza jeszcze dwa ważne terminy dotyczące areny działania. Pierwszym jest „ziemia niewiernych" (*dar al-kufr*), na której mogą żyć muzułmanie obok niewiernych. Są to ziemie zamieszkałe przez „ludy Księgi" (żydzi, chrześcijanie), tereny ustanowione umową z kalifem (*dar al-ahd / dar al-sulh*)[117]. Muzułmanie nie mogą tam prowadzić dżihadu, w przeciwieństwie do *dar al-harb.* To wykluczało co do zasady Zachód jako miejsce, gdzie można prowadzić dżihad, ale też domagać się respektowania prawa szariatu. W 1988 r. fundamentaliści uznali, że skoro muzułmanie rodzą się na Zachodzie i są jego obywatelami, to jest to *dar al-islam*, który uzasadnia dżihad w razie zagrożenia[118]. Szczególnie istotny jest hadis: „Wysłaniec Boga rzekł: Została mi polecona przez Boga walka przeciw ludziom, dopóki oni nie wyznają. / Że nikt nie ma prawa być czczony jak tylko Bóg jedyny oraz

114 Wszystkie cytaty z Koranu za: *Koran*, przeł. J. Bielawski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986.

115 A. Yamamah, *The shift of jihad: Between ideal and historical context*, „Jurnal Al-Tamaddun Bil", 2012, vol. 2, p. 137.

116 B. Karliğa, *Religia, terror, wojna i potrzeba etyki globalnej* [w:] E. Çapan (red.), *Terroryzm i zamachy samobójcze: muzułmański punkt widzenia*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2007, s. 66.

117 Więcej: *Dar al-Harb* [in:] J.L. Esposito (ed.), *The Oxford Dictionary of Islam*, Oxford University Press, Oxford 2003, p. 62.

118 G. Kepel, *Święta wojna: ekspansja i upadek fundamentalizmu muzułmańskiego...*, s. 206–207.

/ Że Mahomet jest posłańcem Boga"[119]. Tak doszło do podziału na wojujący dżihad bliski (obronny – *ad-difaa*) i wojujący dżihad daleki (ofensywny – *at--talab*). Ten ostatni polega na zaproszeniu do przejścia na islam, które musi zostać wysłane do przeciwnych niewiernych przed rozpoczęciem działań wojennych. Co jednak ważne, dżihad jest obowiązkiem każdego muzułmanina. Oczywiście nie każdy jest predysponowany do walki zbrojnej, ale wtedy musi udzielać pomocy wojującym, tak jak tylko może (*tadżhiz al-ghazi* / *tajheez al-ghazi*, dosł. przygotowanie bojownika)[120]. Takim sposobem jest np. wspieranie finansowe (*al-dżihad bil mal*).

Na podstawie Koranu i hadisów powstała islamska koncepcja wojny. Klasyczne podręczniki islamskiego orzecznictwa (*idżtihad*) często zawierały sekcję zwaną „Księgą dżihadu", regulujące zasady „świętej wojny". Ponieważ wojna była jednym z ważniejszych narzędzi bardzo dynamicznej ekspansji islamu, przeto już w drugim roku hidżry (623) pojawiła się pierwsza *sira*, czyli księga/kodeks postępowania podczas walk. Za jednego z pierwszych teoretyków dżihadu uznaje się Muhammada ibn al-Hasan asz-Szajbaniego (749/750–805). Imam Muhammad spisał poglądy Abu Hanify w *Kitab as-Sirah as-Saghir*[121], dając początek dyskusji na ten temat (głównie w szkole hanafickiej)[122]. Reguły dotyczyły np.: leczenia rannych, postępowania z cywilami, kobietami i dziećmi, podziału łupów. Ważnym elementem był podział łupów: *ghanaim* (zdobytych podczas rzeczywistej walki) i *al-fai* (uzyskanych bez walki). W zależności od tego, czy łupy były zdobyte w walce, czy były trybutem, podlegały innym zasadom podziału. We wczesnym islamie żołnierze otrzymywali żołd, ale przede wszystkim udział w zdobyczy (np. nadania ziemskie). 20% łupów przekazywano władcy (kalifowi lub sułtanowi); ta część nazywa się *chums*. Wśród łupów mogli być też niewolnicy, w tym kobiety (32:50).

Jednak żołnierzy czekała przede wszystkim nagroda po śmierci. Męczennik (szahid) miał dostąpić bytu w rajskim ogrodzie (*dżannah*) wraz

119 Buhari, 1:2:24, Cairo 2004, vol. 4, p. 196, cyt. za: K. Kościelniak, *Rozumienie wojny w źródłowych tekstach islamu...*, s. 164.

120 M. Normark, M. Ranstorp, *Understanding Terrorist Finance. Modus Operandi and National CTF Regimes*, „Swedish Defence University Report", 18 December, 2015, p. 14.

121 *Kitab as-Sirah as-Saghir*, https://www.kalamullah.com/Books/Kitab%20al-Siyar%20as-Saghir.pdf?__cf_chl_jschl_tk__=pmd_zrJ_NW6yowmKpnv4olAqbrHK.apZqdYWoJ4a-NHSdNlM-1634895014-0-gqNtZGzNAlCjcnBszQjR [dostęp: 9.11.2021].

122 A. Güneş, *Prawo muzułmańskie: przegląd zasad dotyczących wojny* [w:] E. Çapan (red.), *Terroryzm i zamachy samobójcze: muzułmański punkt widzenia...*, s. 142.

ze swoimi żonami bez skazy (hurysami): „Niech walczą na drodze Boga / ci, którzy za życie tego świata / kupują życie ostateczne! / A kto walczy na drodze Boga / i zostanie zabity albo zwycięży, / otrzyma od Nas nagrodę ogromną" (4:74). Koncepcja szahida nie jest jednak tak jednoznaczna, jak twierdzą islamiści. Sam termin pochodzi od rdzenia czasownikowego *s-h-d* (zaświadczać coś, świadczyć za kogoś itd.). Szahid w formie rzeczownikowej oddaje znaczenie czasownika i oznacza prawdomównego świadka, który posiadł wiedzę i/lub zginął za nią[123]. Jest to typowa dla religii semickich koncepcja męczennika. W Starym Testamencie jest to np. przekaz o trzech młodzieńcach wrzuconych do ognia po odmowie zmiany wiary (Dn 3); w Nowym Testamencie to przede wszystkim ofiara samego Jezusa czy św. Szczepana (Dz 7:58–60). W Koranie tymi męczennikami byli polegli w bitwach pod Badrem (624) i Uhudem (625) – mimo że zginęli w swym ziemskim bycie, to żyli „u swojego Pana" (3:169). Chociaż zginęli w walce, inaczej niż młodzieńcy z Księgi Daniela czy Jezus, to zdecydowanie byli ofiarami, nie agresorami. Podobnie swoim życiem zaświadczył o prawdziwej wierze Husajn, ginąc pod Karbalą (680). Koran bardzo wyraźnie przestrzega przed niepotrzebnym narażaniem się na ryzyko utraty życia, zwłaszcza jeśli śmierć na polu walki nic nie wnosi do jej przebiegu: „Rozdawajcie na drodze Boga! / Nie rzucajcie się własnymi rękami / ku zatraceniu! / Czyńcie dobro, / bo, zaprawdę, Bóg miłuje czyniących dobro!" (2:195). Samobójstwo jako takie jest zakazane, bo tylko Bóg może dać i odebrać życie (3:156); zabijanie jest dozwolone, ale tylko jeśli jest w zgodzie z prawem (3:151), a przekraczając je, traci się łaskę (2:229). Wymusiło to uregulowanie tych kwestii. Jedną z pierwszych prób była fatwa[124] asz-Szajbaniego (4/1512), która tłumaczyła, że męczennikiem może zostać ten, kto: atakuje drugą armię; nie robi to dlatego, że chce zostać męczennikiem; nie może mieć pewności, że zginie; druga strona zada mu śmierć[125].

Jedną z cech Koranu i Sunny jest jednak wzajemne wykluczanie się pewnych norm (*naskh*). Nawet w samym Koranie znajdziemy zapisy, które mogą dopuszczać walkę zbrojną, i to bez większych ograniczeń co do formy. Takim najlepszym przykładem jest tzw. werset miecza: „A gdy miną święte

123 A. Meddeb, *Choroba islamu*..., s. 184.

124 Autorytatywna opinia prawna wydana przez uczonego muzułmańskiego (muftiego) w odpowiedzi na zapytanie indywidualne lub sądu, *Fatwa* [in:] J.L. Esposito (ed.), *The Oxford Dictionary of Islam*..., p. 85.

125 H. Yüceoğlu, *Definicja męczeństwa. Czy terrorysta może być męczennikiem* [w:] E. Çapan (red.), *Terroryzm i zamachy samobójcze: muzułmański punkt widzenia*..., s. 116.

miesiące, / wtedy zabijajcie bałwochwalców / tam, gdzie ich znajdziecie; / chwytajcie ich, oblegajcie / i przygotowujcie dla nich wszelkie zasadzki!" (9:5). Jest to jeden z najczęściej przywoływanych wersetów przez zwolenników dżihadu i islamofobów[126]. Problem tkwi w niepoprawnej egzegezie: kluczowe jest pojęcie bałwochwalcy (czyli politeisty), a nadto już następny werset ma charakter znoszący.

W Tradycji mamy też ciekawy hadis określający dokładne zasady prowadzenia wojny, jakie miał wyznaczyć Prorok i przez Abu Bakra (późniejszego kalifa) przekazać młodemu dowódcy Usamahowi. Były to następujące zasady.

- Nie wolno dopuszczać się aktów zdrady.
- Nie wolno brać udziału w aktach niewiary.
- Nie wolno zniżać się do oszustwa.
- Nie wolno okaleczać.
- Nie wolno zabijać małych dzieci ani starców, czy to mężczyzn, czy kobiet.
- Nie wolno ścinać palm ani ich palić.
- Nie powinno się ścinać drzew owocowych.
- Nie wolno zabijać ani owcy, ani krowy, ani wielbłąda, chyba że dla pożywienia.
- Należy omijać pustelników, którzy przebywają w swoich celach, i zostawić ich samych sobie.
- Jedząc z obcymi, należy wzywać imienia Boga[127].

Koncepcja dżihadu zaczęła się zmieniać. Radykalne podejście prezentowali już charadżyci, którzy dopuszczali nawet morderstwo muzułmanina (w tym samego kalifa), jeśli odstąpił od prawdziwej wiary. Na bazie tej ideologii powstał np. ruch nizarytów, szyickiego odłamu (ismailici), którzy dokonywali zamachów nawet na przywódców islamskich (tzw. asasyni). Oddani sprawie bojownicy zakładali swoją śmierć podczas zamachu, sami nazywali siebie *fida'i*, czyli „ten, który oddaje się jako okup za kogoś"[128].

126 Na przykład T. Michalczak, *Europa w obliczu islamskiego terroryzmu: dlaczego dochodzi do ataków terrorystycznych i jak im przeciwdziałać*, Difin, Warszawa 2019, s. 78–81.

127 *The History of al-Tabari*, vol. 10: *The Conquest of Arabia: The Riddah Wars A.D. 632–633/A.H. 11*, State University of New York Press, New York 1993, p. 16.

128 Więcej: B. Lewis, *The Assassins*, Basic Books, New York 2002; W.B. Bartlett, *Asasyni: dzieje tajemnej sekty muzułmańskiej*, Spółdzielnia Wydawniczo-Handlowa „Książka i Wiedza", Warszawa 2004; J. Hauziński, *Asasyni: legendarni zabójcy w czasach krucjat*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2016.

Zatem oddaje życie za sprawę. Z czasem termin ten przejęli sunniccy Palestyńczycy, nazywając się fedainami.

Również w ramach sunnizmu doszło do znaczącej radykalizacji. Nową interpretację zaproponował Ahmad ibn Tajmijja, który działał w czasach wielkiej trwogi dla muzułmanów, czyli upadku Kalifatu Bagdadzkiego. Zapewne miało to wpływ na jego radykalną postawę. Ibn Tajmijja uznał dżihad za obowiązek każdego muzułmanina; sam brał udział w wyprawach wojennych, m.in. przeciwko alawitom i druzom. W swojej doktrynie uznał zarówno chrześcijan, jak i żydów za niewiernych, ale poszedł dalej: za takich uznał wspomnianych alawitów i szyitów. Pisał:

> Ponieważ dopuszczona prawnie wojna jest z konieczności dżihadem oraz ponieważ jego celem jest, aby religia w całości należała do Boga, a Jego Słowo było najwyższą wartością, przeto zadaniem wszystkich muzułmanów jest zwalczanie wszystkich, którzy stoją na przeszkodzie do osiągnięcia tego celu. Co się zaś tyczy tych, którzy nie mogą stawiać oporu ani walczyć (np. kobiety, dzieci, mnisi, starcy, ślepcy, kalecy), nie zostaną oni zabici, jeśli nie będą walczyć swymi słowami (np. uprawiając propagandę) lub czynami (np. szpiegując bądź w inny sposób wspomagając niewiernych)[129].

Do koncepcji dżihadu nawiązywano wielokrotnie, zwłaszcza podczas różnych zrywów politycznych; często posługiwano się przy okazji odwołaniem do koncepcji mahdiego, czyli powracającego na świat ostatniego imama, którego przyjście miało zwiastować zwycięstwo islamu. Dla współczesnego pojęcia dżihadu istotna jest fatwa z 14 listopada 1914 r., wydana przez sułtana osmańskiego (który był jednocześnie przywódcą duchowym, czyli kalifem) Mehmeda V. Wzywał on wszystkich muzułmanów, nie tylko swoich poddanych, do obrony przed atakiem Rosji, Francji, Anglii i ich sprzymierzeńców, którzy „usiłują zgasić i unicestwić święte światło islamu". Ta fatwa, a zwłaszcza jej odwołania do czasów wojen krzyżowych, została później wykorzystana przez inne ruchy islamistyczne, w tym Bractwo

129 Ibn Tamija, *Jihad* [in:] R. Peters (ed.), *Jihad in Classical and Modern Islam*, Reader, Princeton 1996, p. 49; por. „Apel szejka Ibn Taymiyyah do muzułmanów (aktualny do dziś)" *[Письмо-обращение Шейха Ибн Таймийи к мусульманам (актуально по сей день)]*, https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2019/12/28/118660/pismo-obraschenie-shejkha-ibn-tajmijji-k-musulmanam-(aktualno-po-sej-den).shtml [dostęp: 9.11.2021]; R. Spencer, *Niepoprawny politycznie przewodnik po islamie i krucjatach*, Fronda, Warszawa 2014, s. 67 i n.

Muzułmańskie i ruch *salafijji*[130]. Sajjid Kutb odrzucił wszelkie formy pomniejszania znaczenia dżihadu militarnego, które uznał za wpływ orientalizmu, zachodniej ingerencji w islam i jego przesłanie. Islam nie zna granic geograficznych ani rasowych, jest wyzwoleniem dla wszystkich, którzy chcą pozbyć się swoich ciemiężycieli. Dlatego też dżihad nie może mieć jedynie charakteru obronnego, bo to oznaczałoby uznanie granic: „Religia [ta] zwraca się do całej ludzkości, a jej polem działania jest cała ziemia"[131]. Dżihad defensywny jest konieczny, by *dar al-islam* mógł przetrwać i stać się „główną kwaterą ruchu muzułmańskiego"[132].

Muhammad Abd as-Salam Faradż uznał dżihad za usprawiedliwione narzędzie. Poszedł nawet krok dalej, uznając go za obowiązek każdego muzułmanina, za szósty filar wiary. Koncepcję dżihadu rozwinął, a następnie wezwał do niego przeciwko radzieckim okupantom Afganistanu szejk Abd Allah Azzam. W 1979 r. wydał fatwę „Obrona ziem muzułmańskich, pierwszy obowiązek po wierze"[133]. Nawiązując do ibn Tajmijji, uznał, że pierwszym obowiązkiem po wierze jest odparcie agresora, który atakuje religię i porządek światowy. Podzielił dżihad na ofensywny i obronny.

Dżihad ofensywny, w którym wróg jest atakowany na jego własnym terytorium, jest uzasadniony, gdy:

- niewierni (*kuffar*) zbierają się, aby walczyć z muzułmanami;
- dla ochrony granic raz do roku można wysyłać armię, aby terroryzować wrogów Allaha;
- imam ma obowiązek gromadzenia i wysyłania wojsk do *dar al-harb* raz lub dwa razy w roku, a ludność muzułmańska ma mu pomagać;
- służy utrzymaniu zapłaty *dżizji* (podatku płaconego przez niewiernych).

130 B. Rubin, W.G. Schwanitz, *Hitlerowcy, islamiści i narodziny nowożytnego Bliskiego Wschodu*, Wydawnictwo Vis-à-vis Etiuda, Kraków 2014, s. 58–59. W kulturze islamskiej wyprawy krzyżowe właściwie nie miały żadnego znaczenia i zostały wręcz zapomniane. Pierwsze publikacje na ten temat były tłumaczeniami książek zachodnich, a opracowania własne pojawiły się pod koniec XIX w.: E. Peters, *Have muslims in the Middle East really remembered the pain of the crusades for a thousand years?*, https://historynewsnetwork.org/article/1398 [dostęp: 9.11.2021].

131 S. Kutb, *Przygotować Drogę* [w:] G. Chaliand, A. Blin (red.), *Historia terroryzmu. Od starożytności do Da'isz…*, s. 523.

132 Tamże.

133 Sheikh Abdullah Azzam (Shaheed), *Defence of the muslim lands. The first obligation after Iman*, https://english.religion.info/2002/02/01/document-defence-of-the-muslim-lands/ [dostęp: 9.11.2021].

Według niego: „Dżihad jest *dawa* [wezwanie do stania się muzułmaninem] z siłą i jest obowiązkowy. Należy wykorzystywać wszystkie dostępne możliwości, dopóki nie pozostaną tylko muzułmanie lub ludzie, którzy poddadzą się islamowi".

Natomiast dżihad obronny ma na celu wypędzenie niewiernych z ziemi islamu i jest to *fard al-ayn* (indywidualny obowiązek[134]) wszystkich. Jest to najważniejszy ze wszystkich obowiązków i powstaje w następujących warunkach:

- jeśli niewierni wkroczą do *dar al-islam*;
- jeśli szeregi bojowników spotkają się w bitwie i zaczną się do siebie zbliżać;
- jeśli imam wzywa osobę lub lud do marszu naprzód z nim, należy z nim podążyć;
- jeśli *kuffar* złapią i uwięzią grupę muzułmanów.

W artykule *Ilhak Bi-al-kafila* („Dołącz do karawany") uznał, że pomoc finansowa dla ruchu jest niewystarczająca, jeśli ktoś fizycznie jest w stanie doń się przyłączyć. Ten obowiązek jest istotniejszy niż obowiązek posłuszeństwa wobec rodziny – to obowiązek życiowy[135].

Koncepcja dżihadu była nadal rozwijana, zwłaszcza w kontekście walki z Zachodem. Po wojnie afgańskiej zajmowali się tym np. Saudyjczycy al-Hawali i al-Asad, Pakistańczyk Abu Katada, Syryjczyk Abu Musaba asz-Szami, Egipcjanin Mustafa Kamel (*vel* Abu Hamza), wszyscy związani z algierską GIA (Zbrojna Grupa Islamska)[136], oraz nurt Al-Kaidy, z Usamą ibn Ladinem na czele.

Dżihad nie jest zjawiskiem charakterystycznym tylko dla sunnitów, lecz jest także jednym z dziesięciu elementów wiary w szyizmie. Podstawową różnicą jest to, że do prawomocnego dżihadu może wezwać tylko imam. Zanim imam powróci z zakrycia w celu ustanowienia wiecznego pokoju i rządów islamu, dozwolona jest tylko walka w obronie islamu. Powrót ostatniego imama będzie zwiastowało nadejście Mahdiego.

Do tej koncepcji nawiązał ajatollah Ruhollah Chomejni. W Iranie powstały oddziały Związku Mobilizacji Uciemiężonych, potocznie zwane *Basidż*,

134 Jest to obowiązek indywidualny muzułmanina, w przeciwieństwie do obowiązku zbiorowego dla wspólnoty, czyli *fard al-kifayah*; zob. *Fard al-ayn* [in:] J.L. Esposito (ed.), *The Oxford Dictionary of Islam...*, p. 82.

135 P. Migaux, *Korzenie radykalnego fundamentalizmu muzułmańskiego...*, s. 262; więcej: Imam Abdullah Azzam, *Join the caravan*, https://english.religion.info/2002/02/01/document-join-the-caravan/ [dostęp: 9.11.2021].

136 G. Kepel, *Święta wojna: ekspansja i upadek fundamentalizmu muzułmańskiego...*, s. 228.

które zasłynęły np. samobójczym przechodzeniem przez pola minowe podczas wojny iracko-irańskiej. Chomejni uważał, że islam jest religią wojny, wzrastającą we krwi[137]: „Islam mówi: zabijajcie niewierzących, jak oni was zabijają [...]. Islam mówi: dobro istnieje dzięki mieczowi i w cieniu miecza"[138]. Tak radykalna postawa wynikała z pewnej tradycji: szyici zawsze czuli się zagrożeni przez sunnitów, stąd zapewne ich aprobata koncepcji Chomejniego. Nie można zanegować, że miała wpływ również na ruchu salaficki, zainspirowany, ale i obawiający się konkurencji ze strony rewolucji irańskiej.

Reasumując: dżihad jest obecny w islamie od początku, tyle że jego aspekt militarny nie był najważniejszy. Został wyeksponowany przede wszystkim w nurcie hanbalickim, a zwłaszcza we współczesnej *salafijji*. Niemniej nawet w jej ramach ma różną wagę. Stąd też pojawiły się pojęcia dżihadysty i dżihadyzmu. W kontekście ogólnie pojmowanego islamu są nieuprawnione, gdyż walka zbrojna (zwłaszcza ofensywna) jest w niektórych nurtach nawet zakazana. Zatem dżihadysta to raczej ten, kto zmaga się ze swoimi słabościami. Jednak w ramach islamizmu salafickiego terminy te są w pewien sposób użyteczne. Sami zainteresowani nazywają się „dżihadystami", czasami dla podkreślenia swojego ekstremizmu nawet w stosunku do „bojowników dżihadu", czyli mudżahedinów, kojarzonych z afgańskimi bojownikami.

Schematycznie przedstawia to rysunek 2.

Rysunek 2. Miejsce nurtu dżihadystycznego w sunnizmie

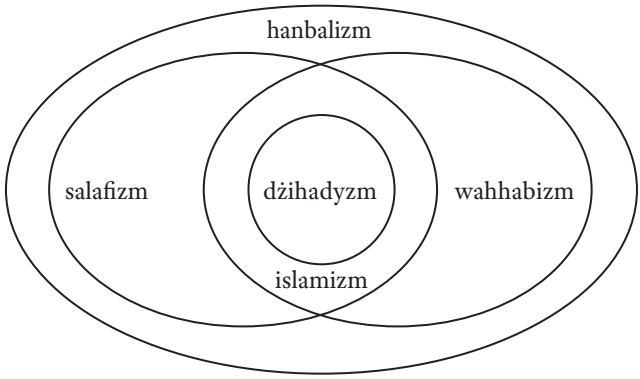

Źródło: opracowanie własne.

137 Ajatollah Ruhollah Chomejni, *Przemówienie w szkole teologicznej w Fajzijje (24 sierpnia 1979)* [w:] G. Chaliand, A. Blin (red.), *Historia terroryzmu. Od starożytności do Da'isz...*, s. 529.

138 Ajatollah Ruhollah Chomejni, *Islam nie jest religią pacyfistów* [w:] G. Chaliand, A. Blin (red.), *Historia terroryzmu. Od starożytności do Da'isz...*, s. 522.

1.3. *Taghut* – przyczyny wybuchu konfliktu w Syrii

Syria to kolebka historii człowieka: to tutaj powstawały pierwsze imperia. Po raz pierwszy została zjednoczona w X w. p.n.e. pod panowaniem neoasyryjskim. Jej stolicą było wówczas miasto Assur (stąd prawdopodobnie dzisiejsza nazwa państwa). Później jej ziemie wchodziły w skład różnych tworów państwowych, m.in. Persji i imperium Aleksandra Macedońskiego; była prowincją Imperium Rzymskiego. W Damaszku później była stolica kalifatu Umajjadów. To tutaj rodziły i rozwijały się największe religie monoteistyczne, przede wszystkim islam. W Damaszku powstał termin „chrześcijanin" na określenie wyznawców nowej religii[139]. Pojęcie Wielkiej Syrii (*Bilad asz-Szam*) jest znacznie szersze niż dzisiejsza Syria: obejmowało poza nią także Liban, Jordanię, Palestynę/Izrael i część południowej Turcji, ale nawet w czasach rządów osmańskich nie stanowiła administracyjnej całości. W 1864 r. została utworzona prowincja (wilajet) Syria (*Suriye'*) i po raz pierwszy we współczesnej historii pojawiła się taka nazwa[140].

Republika Syrii ogłosiła niepodległość we wrześniu 1943 r., a ostatni francuski żołnierz opuścił ją 17 kwietnia 1946. Od tego czasu można mówić o w pełni suwerennym kraju[141]. W 1963 partia Baas (Hizb al-Baas al-Arabi al-Isztiraki, Socjalistyczna Partia Odrodzenia Arabskiego) uzyskała władzę w wyniku przewrotu[142].

Trudno zrozumieć dynamikę wydarzeń w Syrii. Jeszcze w książce wydanej w 2011 r. Łukasz Fyderek przewidywał umocnienie się reżimu i jego ewolucję w kierunku technokratycznym[143], a w tym samym czasie w Syrii już zaczynała się wojna. W marcu 2011 Hilary Clinton nazwała Baszszara al-Asada „reformatorem"[144].

Wojna domowa wybuchła na fali tzw. Arabskiej Wiosny[145]. Wydaje się, że wewnętrznymi przyczynami była rosnąca frustracja (głównie młodych

139 J. Żebrowski, *Dzieje Syrii: od czasów najdawniejszych do współczesności*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2006, s. 71.

140 N. van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, I.B. Tauris, London 2019, p. 5.

141 J. Żebrowski, *Dzieje Syrii: od czasów najdawniejszych do współczesności...*, s. 178.

142 Więcej: R. Springborg, *Baathism in practice: Agriculture, politics, and political culture in Syria and Iraq*, „Middle Eastern Studies", 1981, vol. 17, issue 2, p. 191–209.

143 Ł. Fyderek, *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011.

144 A. Baczko, G. Dorronsoro, A. Quesnay, *Civil War in Syria. Mobilization and Competing Social Orders*, Cambridge University Press, Cambridge 2018, p. 149.

145 Więcej: J. Armbruster *Arabska wiosna: rewolucja w świecie islamskim*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2012; R. Bania, M.M. Dziekan. K. Zdulski, *Arabska wiosna i świat*

ludzi) z powodu bezrobocia i braku perspektyw. Zasadniczym czynnikiem warunkującym poziom życia ludności w Syrii był szybki przyrost naturalny, który w latach 2000–2007 wynosił 2,5%. Liczba ludności wzrosła z 16,32 mln w 2000 r. do 18,94 mln w 2006; ponadto po 2003 do Syrii napłynęło 1,5 mln irackich uchodźców. Co bardzo istotne, struktura społeczna była dość specyficzna: osoby poniżej 20 roku życia stanowiły nawet 52% całej społeczności, a rocznie na rynek wchodziło nawet 200–250 tys. nowych pracowników. Jednocześnie rosło bezrobocie: oficjalnie w 2005 r. wyniosło 16%, ale w rzeczywistości mogło sięgać nawet 25–30%. Głównym sposobem radzenia sobie z bezrobociem było kreowanie etatów w sektorze publicznym. Zatrudnienie to w 2002 r. sięgało 24,4% ludności aktywnej zawodowo, czyli ok. 1,17 mln ludzi; w samej administracji pracowało aż 873 tys. osób[146].

Wedle ONZ Syria w pierwszej dekadzie XXI w. była państwem zmagającym się z ubóstwem. Przy zastosowaniu współczynnika HDI (Human Development Index, wskaźnik rozwoju społecznego) Syria była na 110 miejscu na 175 sklasyfikowanych krajów. W latach 2003–2004 nawet 11,2% populacji nie było w stanie zapewnić sobie podstawowych potrzeb żywieniowych[147]. Niemniej należy zauważyć, że ogólna sytuacja ekonomiczna poprawiała się. Na przykład w latach 2005–2007 PKB Syrii rósł w granicach 5–6% rocznie[148].

Sektor publiczny był podporządkowany władzy, która należała do zamkniętego kręgu, głównie alawitów[149] i rodzin sunnickich uznawanych za lojalne. Badania przeprowadzone przez Nikolaosa Van Dama wskazują, że nawet w rządzącej parti Baas podziały konfesyjne i plemienne były sednem koncesjonowania partycypacji w procesie decyzyjnym i bogacenia się, choć przeczyło to ideologii partii[150]. W 1966 r. szeregi Komitetu Regionalnego opuścili oficerowie sunniccy i druzyjscy; w ciągu kolejnych dwóch lat dokonano czystek oficerów pochodzących z Hauranu i ismailitów. Władzę przejęli alawici, ale i ta społeczność była podzielona. Ostatecznie władzę objął oficer lotnictwa Hafiz al-Asad, który wyeliminował Salaha Dżadida z konkurencyjnego klanu[151]. Kluczowe stanowiska powierzane były

arabski u progu XXI wieku, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020; J. Zdanowski, *Bliski Wschód 2011: bunt czy rewolucja?* Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2011.

146 Ł. Fyderek, *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii...*, s. 173.

147 Tamże, s. 174.

148 One World Nations Online, *Syria in figures*, https://www.nationsonline.org/oneworld/Country-Stats/Syria-statistics.htm [dostęp: 9.11.2021].

149 Więcej: J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie...*, s. 350–360.

150 N. van Dam, *The Struggle for Power in Syria*, I.B. Tauris, London 1996, p. 15.

151 Tamże, p. 94.

pewnej określonej grupie. Większość przynależała do plemienia al-Asada (Al-Kalbija), pochodziła z jego rodzinnej wsi Kurdaha lub była spokrewniona z jego żoną, Anisą Machluf (Makhlouf). Najważniejsza była nie tyle przynależność wyznaniowa, ile lojalność wobec prezydenta[152]. Hicham Bou Nassif przeprowadził badania nad pochodzeniem oficerów syryjskich w latach 2000–2011. Okazało się, że większość to alawici, ale – co ważniejsze – wyłącznie alawici stali na czele licznych służb wywiadowczych, Gwardii Republikańskiej, elitarnej 4. Dywizji i oddziałów specjalnych. Łącznie tylko 14% wszystkich oficerów było sunnitami[153].

W ciągu wojny wielokrotnie pojawiały się pogłoski, że alawici będą chcieli utworzyć własne państwo, które zagwarantuje im bezpieczeństwo i możliwość wyjścia z wojny. Peter Harling i Robert Malley zauważyli, że Baszszar al-Asad wierzył, iż wojnę może wygrać jedynie dzięki podziałowi sekciarskiemu – wierzył, że alawici przyparci do muru będą walczyli do końca. Co ciekawe, oficerowie i wysocy urzędnicy alawiccy nie uważali Damaszku za miejsce bezpieczne – nie widzieli szans na jego obronę taką, jaką sowieci prowadzili w Stalingradzie czy hitlerowcy w Berlinie. Uważali swoje góry Latakii za bezpieczną przystań, tam wysłali swoje rodziny i tam zamierzali uciec z obcego im Damaszku[154].

Alawici już kiedyś posiadali autonomię: w latach 1922–1936 funkcjonowało tzw. Państwo Alawickie (L'État des Alaouites) pod francuskim protektoratem. Gdy Francuzi postanowili je zlikwidować, jednym z jego obrońców był Sulajman al-Asad (dziad Hafiza al-Asada). Ta spuścizna rzutowała potem na panarabską karierę Hafiza, co często opozycja wypominała Baszszarowi[155].

Baszszar al-Asad po objęciu władzy (w 2000) nie miał wyjścia i musiał przystać na większe znaczenie sunnitów. Powołał ich na kilka czołowych stanowisk, m.in. ministrem spraw zagranicznych został Walid Muallem (w 2006), wiceprezydentem – Nadżah (Najah) al-Attar, ministrem finansów – Abdullah Abd ar-Razzaq Dardari, a ambasadorem w Wielkiej Brytanii – Sami

152 Więcej: H. Batatu, *Syria's Peasantry. The Descendants of Its Lesser Rural Notables nad Their Politics*, Princeton University Pres, New York 1999.

153 Hicham Bou Nassif, *„Second-class': The grievances of Sunni officers in the Syrian Armed Forces*, „Journal of Strategic Studies", 2015, vol. 38, no. 5, p. 626–649.

154 P. Harling, R.T. Malley, *How the Syrian regime is ensuring its demise*, https://www.washingtonpost.com/opinions/how-the-syrian-regime-is-ensuring-its-demise/2011/06/30/AGarkGuH_story.html [dostęp: 9.11.2021].

155 N. van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria...*, p. 94.

Khiyami[156]. Sam Baszszar ożenił się z sunnitką (Asmą); podobnie zrobił jego młodszy brat Maher. Nadzieje na zwiększenie partycypacji innych grup czy nawet całego społeczeństwa okazały się jednak płonne i bardzo szybko zaczęła się tworzyć nowa elita na wzór tej tworzonej przez ojca. Choć była bardziej różnorodna, to i tak postrzegana jako alawicka. Elita ta szybko przejęła kontrolę nad wojskiem i gospodarką. Najlepszym przykładem był kuzyn Baszszara, Rami Makhlouf, który zmonopolizował wiele gałęzi gospodarki syryjskiej. Tej elicie Baszszar nie zawdzięczał objęcia rządów, ale ona zawdzięczała mu wszystko. W latach 2006–2010 Syrię dotknęła susza, niedotowane rolnictwo upadało, a chłopi (głównie sunnici) zaczęli migrować do miast, gdzie praca w administracji czy biznesie była zarezerwowana dla wybranych[157].

Społeczeństwo syryjskie w 2011 r. wcale nie było jednoznacznie antyreżimowe, lecz właściwie było w tej kwestii podzielone po połowie. Co jednak ważne, podział ten był porównywalny wśród wszystkich grup: mniej więcej połowa chrześcijan, druzów, ismailitów, a nawet alawitów popierała demonstrantów, a druga połowa – nie[158].

Wywołanie konfliktu religijnego było celowo zaaranżowane przez władze[159]. 26 stycznia 2011 r. w Hims (Homs) pojawiły się pogłoski o zabójstwie rodziny sunnitów; zabito nawet dzieci, podcinając im gardła. Początkowo plotka głosiła nawet, że na plecach ofiar nożami wycięto napis „Ali", co miało wskazywać na szyitów jako sprawców. Nie potwierdziło się to, natomiast morderstwa dokonali ludzie, którzy na miejsce zbrodni przyjechali pojazdem BTR, a na głowach mieli zawiązane żółte opaski z napisem „Ya Ali", tak aby nie było wątpliwości[160], kto jest sprawcą (choć trzeba zauważyć, że ta informacja jest trudna do zweryfikowania). Niemniej przemoc na tle religijnym zaczęła eskalować, dochodziło coraz częściej do pogromów i czystek[161].

156 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency*, Hurst & Company, London 2017, p. 28.

157 C. Phillips, *Sectarianism and conflict in Syria*, „Third World Quarterly", 2015, vol. 36, issue 2, p. 367.

158 N. van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria...*, p. 72.

159 Por. K. Mazur, *Revolution in Syria. Identity, Networks and Repression*, Cambridge University Press, Cambridge 2021.

160 J. Littell, *Zapiski z Homs: 16 stycznia – 2 lutego 2012*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2013, s. 190.

161 C. Phillips, *Sectarianism and conflict in Syria...*, s. 362.

Drugim aspektem wykorzystywanym do wprowadzenia podziałów w społeczeństwie syryjskim były kwestie etniczne i klanowe. Niewątpliwie zdynamizowanie konfliktu syryjskiego zostało osiągnięte również przez polityczne aspiracje Kurdów. Dotychczas traktowani byli przez reżim jako element rywalizacji z Turcją; część z nich nie posiadała nawet obywatelstwa[162]. Gdy tylko nadarzała się okazja, aby im pomóc kosztem Turcji (i NATO), to tak robiono, np. goszcząc i szkoląc bojowników Partii Pracujących Kurdystanu w dolnie Bekaa w Libanie[163]. Inną grupą byli Beduini, którzy przystąpili do opozycji ze względu na zemstę. Jak relacjonował Jonathan Littell, niewiele trzeba było, aby ich sprowokować. W miejscowości Bajada *sabihha* (*szabicha*, ochotnicza milicja alawicka) porwała trzy kobiety: matkę i jej nastoletnie córki. Po miesiącu przetrzymywnia i gwałcenia zostały uwolnione. Beduini w odwecie porwali mężczyzn z dzielnicy, w której były więzione i zażądali wydania gwałciceli. Nie doczekawszy się odpowiedzi, zamordowali zakładników. Tak zaczęło się zaangażowanie Beduinów, którzy gdy „[...] przystąpili do WAS, już od dawna mieli broń; są bardzo aktywni w walce, mieli wielu męczenników. Chwytają żołnierzy armii na przepustce i stawiają przed wyborem: przystąpienie do WAS albo śmierć"[164]. Podobnie jak podczas powstania z lat 80., rząd postanowił wykorzystać politykę etniczną do przejęcia kontroli. Ponownie posłużył się niektórymi plemionami arabskimi, które w zamian za przywileje walczyły z innymi, np. w Aleppo było to plemię Al-Berri (sunnickie)[165].

Arabska Wiosna w Syrii zaczęła się od samospalenia w mieście Al-Hasaka (Al-Hasakah) 26 stycznia 2011 r. Zdesperowanym samobójcą był Hasan Ali Akleh. Co ważne, nie był to przedstawiciel opozycji, człowiek zaangażowany politycznie. Tym bardziej poruszyło to ludzi, którzy 4 lutego (w piątek) wyszli na ulice w ramach „dnia gniewu"[166].

6 marca 2011 r. grupka chłopców w wieku 10–15 lat, wracając ze szkoły, wypisała na ścianach hasła wzywające do upadku rządu. Zostali aresztowani przez Idaraat al-Amn as-Siyasee (policję polityczną) w miejscowości

162 F. Jomma, *Wpływ podziałów religijnych, narodowych i etnicznych na procesy polityczne w Syrii...*, s. 151–155.

163 Tenże, *Kurdowie i Kurdystan (Problemy diaspory kurdyjskiej)*, L&L – DJ, Gdańsk 2001, s. 61.

164 J. Littell, *Zapiski z Homs: 16 stycznia – 2 lutego 2012...*, s. 239.

165 Y. Munif, *The Syrian Revolution: Between the Politics of Life and the Geopolitics of Death*, Pluto Press, London 2020, p. 63.

166 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 12.

Dara (w południowej Syrii). Chłopcy zostali przewiezieni do niesławnego więzienia Adra w Damaszku, gdzie poddano ich torturom. Ta bardzo brutalna akcja może pozornie dziwić, tymczasem to nie byli zwykli chłopcy, bo większość z nich pochodziła z wpływowych klanów. Zostali więc wzięci na zakładników i władze miały nadzieję na zastraszenie klanów. Reakcja tych klanów była zgoła odmienna, a sytuacja tylko zmobilizowała Syryjczyków w całym kraju[167]. Również Kurdowie, dotąd zachowujący się powściągliwie, 10 marca przyłączyli się do demonstracji pod murami więzienia Adra, jak również w miejscowościach Al-Kamiszli (Qamishli) i Al-Hasaka. Kurdowie z partii Yekiti (Kurdyjska Demokratyczna Zjednoczona Partia) i Partiya Yekitiya Demokrat (PYD, Partia Unii Demokratycznej) uwięzieni w tym samym ośrodku przyłączyli się do protestu głodowego[168].

15 marca 2011 r. doszło w wielu miastach (Aleppo, Damaszek, Dara) do masowych, wielotysięcznych demonstracji antyrządowych. Domagano się głębokich reform politycznych, liberalizacji oraz zniesienia trwającego od 48 lat stanu wyjątkowego. 18 marca po raz pierwszy wobec protestujących użyto broni[169]. Reakcja siłowa była trudna do zrozumienia; prawdopodobnie obawiano się powtórzenia sytuacji z innych krajów. Światowa opinia publiczna była zdziwiona, ponieważ Baszszar al-Asad nie miał opinii tyrana. Można zaryzykować stwierdzenie, że wojnę domową w jakimś stopniu zawdzięczał Alemu Mamloukowi i jego tajnej policji, która źle oceniła nastroje społeczne i swoim zachowaniem tylko eskalowała konflikt[170].

Nieudane próby zastraszenia ludności prawdopodobnie zaskoczyły przywódców państwa. Szybko okazało się, że armia też może nie być lojalna. Oficjalnie w 2011 r. armia syryjska liczyła 220 tys. żołnierzy, ale do walki było zdolnych zaledwie ok. 65 tys.[171]. Był to efekt przede wszystkim jej alawickości. Elementem, który miał zjednoczyć zwolenników Asada oraz pozyskać niezdecydowanych, była próba nadania wydarzeniom wątku zagrożenia ekstremizmem religijnym. W kwietniu 2011 syryjski minister spraw wewnętrznych tak straszył islamistami: „Niektóre grupy wezwały do zbrojnego

167 Tamże, p. 12–13.

168 Tamże, p. 13.

169 W. Wilk, *Wojna w Syrii i kryzys humanitarny. Informacja dla dziennikarzy*, https://pcpm.org.pl/pliki2015/2016/04/SYRIA_Informator_full.pdf [dostęp: 9.11.2021].

170 A. Barnard, *Inside Syria's secret torture prisons: How Bashar al-Assad crushed dissent*, https://www.nytimes.com/2019/05/11/world/middleeast/syria-torture-prisons.html [dostęp: 9.11.2021].

171 N. van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria...*, p. 108.

powstania pod szyldem dżihadu, aby ustanowić salafickie państwo [...]. To, co zrobili, jest ohydnym przestępstwem surowo karanym przez prawo. Ich celem jest szerzenie terroru w Syrii"[172]. W przemówieniu z 20 czerwca prezydent Syrii zidentyfikował trzy przyczyny niepokoju w jego kraju:

- obywateli mających uzasadnione skargi i potrzeby, którymi należy się zająć,
- elementy przestępcze, oraz
- „radykałów" dążących do destabilizacji kraju.

Oskarżył siły zewnętrzne, banitów i radykałów o wykorzystywanie „ruchu poszukującego legalnych reform"[173]. Narracja Asada była dwutorowa: z jednej strony kazał strzelać do protestujących, z drugiej zaś „rozumiał ich problemy", a nawet pozornie łagodził represje, np. w kwietniu 2011 zniósł stanu wyjątkowy, zdymisjonował gubernatora Dary i ograniczył pobór do wojska[174].

29 lipca 2011 r. na terenie Turcji powstała Wolna Armia Syrii (WAS; Free Syrian Army / Al-Dżaisz as-Suri al-Hurr) – opozycyjna organizacja wojskowa założona przez pułkownika Riada al-Asaada wraz z kilkoma byłymi oficerami armii rządowej. Do pierwszych poważniejszych walk między armią rządową a siłami antyreżimowymi zaczęło dochodzić we wrześniu 2011 r. Walki początkowo objęły m.in. miasta: Rastan, Hims i Ma'arrat an-Numan[175].

Nie bez znaczenia były też czynniki zewnętrzne, czyli interesy geopolityczne Zachodu, Turcji, Rosji, Iranu i państw znad Zatoki Perskiej. Wymiar sekciarski konfliktu miał również swoje inspiracje zewnętrzne. Od końca lat 70. Syria silnie współpracowała z Libanem, ale przede wszystkim Iranem; alawici zostali nawet uznani za szyitów. Większość w tym państwie stanowili jednak sunnici. Stało się to pretekstem do klasycznej wojny zastępczej (*proxy war*). Liban (Hezbollah) oraz Iran w imię obrony szyitów (alawitów) i powstrzymywania Izraela podjęli interwencję zbrojną. Arabia Saudyjska i Katar w imię obrony większości sunnickiej rozpoczęli wspieranie opozycji, przy okazji lansując wahhabicką czy salafická wizję islamu.

172 Al Jazeera, *Gunfire in locked-down Syrian city*, https://www.aljazeera.com/news/2011/4/19/gunfire-in-locked-down-syrian-city [dostęp: 9.11.2021].

173 Murad Batal al-Shishani, *Jihadists in Syria: Myth or reality?*, „Terrorism Monitor", 2011, vol. IX, issue 34, p. 7.

174 K. Czornik, M. Lakomy, *Konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie i w Afryce w drugiej dekadzie XXI wieku: przebieg, uwarunkowania, implikacje*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2018, s. 13.

175 Tamże, s. 14.

Dla Turcji konflikt też miał duże znaczenie, przede wszystkim dla zabezpieczenia własnych granic; nie bez znaczenia był także kontekst kurdyjski. W marcu 2016 r. Kurdowie ogłosili federację Rożawy, nazwaną Federacją Północnej Syrii, co wywołało natychmiastową reakcję Turcji. W wymiarze dyplomatycznym skutkowało to rozpoczęciem rozmów z Rosją i Iranem, m.in. w Astanie w dniach 23–24 stycznia 2017[176]. Turcja była jednak obecna w tym konflikcie od samego początku jeszcze z innych powodów: obalenia rządów alawickich i przejęcia ich przez sunnitów, chęci korekty granic, osłabienia sąsiedniego państwa i przejęcia kontroli nad zasobami wodnymi. Nie zamierzała także być graczem pasywnym wobec rosnącej roli Iranu i Arabii Saudyjskiej.

W konflikcie pojawili się również gracze globalni. Pierwszym były Stany Zjednoczone. Ich zainteresowanie Syrią było ograniczone przede wszystkim do kwestii zabezpieczenia interesów sojuszników w tym regionie, czyli Izraela i Arabii Saudyjskiej, oraz swojej interwencji w Iraku. W wydanym w 2003 r. dokumencie *Patterns of Global Terrorism* Syria pojawia się – obok Korei Północnej, Kuby, Iranu, Iraku, Libii i Sudanu – jako państwo terrorystyczne:

> Syria współpracowała z rządem Stanów Zjednoczonych i jego partnerami przy zwalczaniu Al-Kaidy i niektórych innych organizacji. Reżim z Damaszku nadal jednak wspiera Hezbollah, Hamas, Palestyński Islamski Dżihad i inne palestyńskie grupy odrzucające, które prowadzą operacje terrorystyczne w regionie. Syryjczycy nadal twierdzą, że działalność tych grup stanowi uzasadniony opór. Czasami nawet akceptują palestyńskie zamachy samobójcze i inne ataki na cele cywilne w Izraelu, na Zachodnim Brzegu i w Strefie Gazy[177].

Takie stanowisko Stanów Zjednoczonych prawdopodobnie przestraszyło władze w Damaszku, które szybko rozpoczęły z nimi współpracę w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi, głównie Al-Kaidzie. Zarówno Stany Zjednoczone, jak i Unia Europejska nie były specjalnie aktywne na początku konfliktu. Zachód nie był zainteresowany interwencją militarną, co wynikało z zaangażowania w Iraku, Afganistanie i Libii. Hasłem obrazującym brak chęci do podjęcia interwencji (zwłaszcza lądowej), na którą Zachód

176 N. van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*..., p. 116–117.

177 Office of The Coordinator for Counterterrorism, *Patterns of global terrorism*, 30 April, 2003, https://2009–2017.state.gov/j/ct/rls/crt/2002/html/19986.htm [dostęp: 9.11.2021].

po prostu nie było stać finansowo, były słowa prezydenta Stanów Zjednoczonych Baracka Obamy: „*No boots on the ground*”[178]. Tak naprawdę Zachód został zmuszony do interwencji w obronie praw człowieka. Pierwszym argumentem było użycie broni chemicznej przeciwko ludności cywilnej. 20 sierpnia 2012 r. Barack Obama powiedział, że czerwoną linią – warunkiem krytycznym do podjęcia interwencji – będzie użycie broni chemicznej[179]. Był to jednak blef, a wyjść z twarzą z tej sytuacji pomógł Władimir Putin. Drugim pretekstem do włączenia się do gry była aktywność ISIS, a zwłaszcza jego zbrodnie przeciw ludzkości, takie jak mordy jazydów, chrześcijan czy zagrożenie wymordowaniem Kurdów w Kobani.

Rosyjska aktywność dyplomatyczna wokół Syrii wzmogła się w 2013 r. po ataku chemicznym w Ghoucie. Chcąc uprzedzić ewentualny atak Stanów Zjednoczonych, władze Rosji oświadczyły, że jakikolwiek atak przeciwko Syrii bez zgody Rady Bezpieczeństwa będzie stanowił rażące pogwałcenie prawa międzynarodowego. Zaproponowano więc rozwiązanie pokojowe polegające na likwidacji syryjskiego arsenału broni masowego rażenia[180]. Zachód nie musiał interweniować, Rosja natomiast wróciła na salony dyplomacji po ostracyzmie spowodowanym agresją na Ukrainę. Zaangażowanie Rosji szybko rosło. We wrześniu 2015 r. Rosja rozpoczęła interwencję zbrojną; wydaje się, że w ostatnim momencie ratując reżim przed upadkiem. Tym samym Rosja odzyskała znaczenie w tym regionie, jakie miała choćby w czasach ZSRR, ale też udowodniła, że sam Iran to za mało dla uratowania Asada, a jego plany (np. w kontekście tzw. *pipelineistan*, czyli walki o przesył gazu i ropy) muszą uwzględniać interesy Rosji[181].

W mniejszym stopniu zaangażowane były Chiny. Ich polityka polegała na wsparciu dyplomatycznym Rosji przez blokowanie wszelkich niekorzystnych dla reżimu Asada decyzji Rady Bezpieczeństwa ONZ. Jedną z pierwszych samodzielnych inicjatyw był plan pokojowy dla Syrii[182]. Wydaje

178 G. Korte, *16 times Obama said there would be no boots on the ground in Syria*, https://eu.usatoday.com/story/news/politics/onpolitics/2015/10/30/16-times-obama-said-there-would-no-boots-ground-syria/74869884/ [dostęp: 9.11.2021].

179 CBSNews, *Obama: Chemical weapons in Syria are a „red line”*, https://www.cbsnews.com/news/obama-chemical-weapons-in-syria-are-a-red-line/ [dostęp: 9.11.2021].

180 K. Czornik, M. Lakomy, *Konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie i w Afryce w drugiej dekadzie XXI wieku: przebieg, uwarunkowania, implikacje...*, s. 71.

181 P. Mazur, M. Targ, *Geopolityczne i ekonomiczne korzyści zaangażowania się Rosji w konflikt syryjski*, „Przegląd Geopolityczny”, 2018, nr 25, s. 127–128.

182 N. MacFarquhar, *China presents a four-point proposal for resolving the civil war in Syria*, http://www.nytimes.com/2012/11/02/world/middleeast/syria.html [dostęp: 9.11.2021].

się, że Chiny były zainteresowane sytuacją w Syrii o tyle, o ile mogła ona przyczynić się do problemów Stanów Zjednoczonych (np. uwikłania ich w kolejną kosztowną wojnę)[183].

Reasumując, na początku konfliktu w 2011 r. sytuacja w oczach islamistów wyglądała następująco. Syrią – kolebką islamu – rządzili alawici, którzy wg islamistów nie byli nawet szyitami. Mniejszość ta narzucała świecką ideologię nacjonalistyczną (Baas) i rządziła większością sunnicką. Mało tego, dla utrzymania władzy na świętą ziemię islamu zaprosili szyitów (Iran i Hezbollah), a nawet niewiernych (Rosję). Wojska rządowe dopuszczały się mordów i hańbiących gwałtów, przeciwko ludności cywilnej zaczęto stosować ciężką broń, a nawet używano broni chemicznej. Baszszar al-Asad z dobrze zapowiadającego się okulisty stał się tyranem – *taghut*. Tego tyrana, jedynie udającego muzułmanina, należało pokonać.

W marcu 2012 r. udało się sformować pierwszy islamistyczny byt polityczno-terytorialny. Walid al-Boustani (członek libańskiego Fateh al-Islam) proklamował Islamski Emirat Hims. Była to niezwykle intrygująca postać: aresztowany w 2007, zbiegł w 2010 z więzienia wraz z Syryjczykiem Mounjedem al-Fahamem; ukrywali się w jednym z obozów dla uchodźców; ostatecznie dostał zgodę na rozpoczęcie działalności w Syrii. Grupie nie udało jednak narzucić się przywództwa innym frakcjom powstańczym, a przywódcy zginęli w pojedynkach z WAS czy siłami rządowymi. Już w kwietniu emirat przestał istnieć[184], ale islamiści już byli jednym z elementów konfliktu w Syrii.

* * *

Islamizm jest ideologią mającą długą historię, szkoły i nurty, jak i badaczy. Niewątpliwie dzisiejszy islamizm jest pewnym ruchem społecznym kontestującym współczesny świat, a zwłaszcza takie procesy, jak: modernizm, globalizacja, konsumpcjonizm czy sekularyzacja. Choć odwołuje się do religii, należy uznać go za ideologię podobną do innych tego typu koncepcji, takich jak: komunizm, anarchizm czy nacjonalizm. Z całą pewnością nie jest to nurt akceptowany przez wszystkich muzułmanów. Mało tego, jego sunnicka wersja wywodzi się z jej najmniej popularnych szkół. Islamizm

183 K. Czornik, M. Lakomy, *Konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie i w Afryce w drugiej dekadzie XXI wieku: przebieg, uwarunkowania, implikacje...*, s. 76; więcej: M. Lakomy, *Wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania wojny domowej w Syrii*, „Studia Polityczne", 2013, nr 31, s. 217–245.

184 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 72–73.

wytworzył całą doktrynę i terminologię, a za cel stawia sobie ogólnoświatową rewolucję. Postuluje opanowanie i urządzenie świata wedle prawa islamskiego, oczywiście interpretowanego wg własnych zasad.

Ruch ten pojawił się również w Syrii, gdzie restrykcyjna polityka rodziny Asadów i partii Baas w znacznym stopniu utrudniały mu działalność. Arabska Wiosna, od której zaczęła się wojna syryjska, nie miała jednak charakteru religijnego. Sekciarski wymiar został w pewien sposób narzucony przez rządzących przez zwolnienie z więzień islamistów oraz prowokacje wymierzone zarówno w sunnitów, jak i mniejszości. Syria szybko okazała się miejscem atrakcyjnym dla zaistnienia zarówno globalnych formacji dżihadystycznych, jak i powstania rodzimych.

ROZDZIAŁ 2

Nurt Al-Kaidy

Al-Kaida często uznawana jest za pewną etykietę: zaliczenie do miana formacji afiliowanych równoznaczne jest z piętnem organizacji terrorystycznej, której celem jest zniszczenie Zachodu. Jest to w jakimś stopniu prawda, ale Al-Kaida to także pewien nurt ideologiczny; często również wspólna historia poszczególnych organizacji czy konkretnych ludzi. Można zatem mówić o pewnym nurcie ideologicznie wywodzącym się jeszcze z Bractwa Muzułmańskiego i jego nauk, zwłaszcza Sajjida Kutby, ale też założyciela ruchu Hasana al-Banny czy będącego w tym nurcie Abula A'la al-Maududiego. Ten nurt rozwijał się i został wzbogacony przez takich ludzi, jak: szejk Abd Allah Yusuf Azzam, Usama ibn Ladin, Ayman az-Zawahiri czy Abu Muhammad al-Makdisi. Al-Kaidzie udało się uzyskać sieć powiązań instytucjonalnych i personalnych, ale także zdobyć uznanie, które skutkowało pewnym niepisanym prymatem. Niewątpliwie również doświadczenie organizacji i posiadane zasoby (zarówno wiedzy, jak i broni czy struktur) były tym, z czego korzystali lub chcieli korzystać inni. Nurt ideologiczny, za Markiem Sagemanem, możemy nazwać globalnym salafickim sunnickim dżihadem. Ten nurt znalazł zwolenników również w Syrii, angażowała się tam sama Al-Kaida, ale przede wszystkim starano się pozyskać zwolenników na fundamencie tej samej ideologii. W niniejszym rozdziale przedstawione zostały formacje tego nurtu.

Najważniejszą formacją jest Państwo Islamskie. Oczywiście zasadne jest pytanie: Czy Al-Kaida miała bezpośredni wpływ na rozwój tej formacji? Będzie to przedmiotem analizy, niewątpliwie jednak nie byłoby ISIS bez Al-Kaidy, bez jej ideologii i członków, którzy często wchodzili w jego skład. Uważam zatem za zasadne uznać ISIS za organizację tego nurtu, oczywiście

w pewnym momencie zrywającą z Al-Kaidą i budującą własną ideologię, choć będącą pewną ewolucją dżihadyzmu Al-Kaidy. Ta ostatnia znalazła inne formacje w Syrii, które z różnych powodów albo składały przysięgę na wierność (*baj'a*), albo przynajmniej podzielały jej ideały. Patrząc przez pryzmat uzależnienia od Al-Kaidy, można formacje islamistyczne podzielić na te z nurtu Al-Kaidy i ją negujące. Rysunek 3 pokazuje tę różnorodność.

Rysunek 3. Islamiści w Syrii a nurt Al-Kaidy

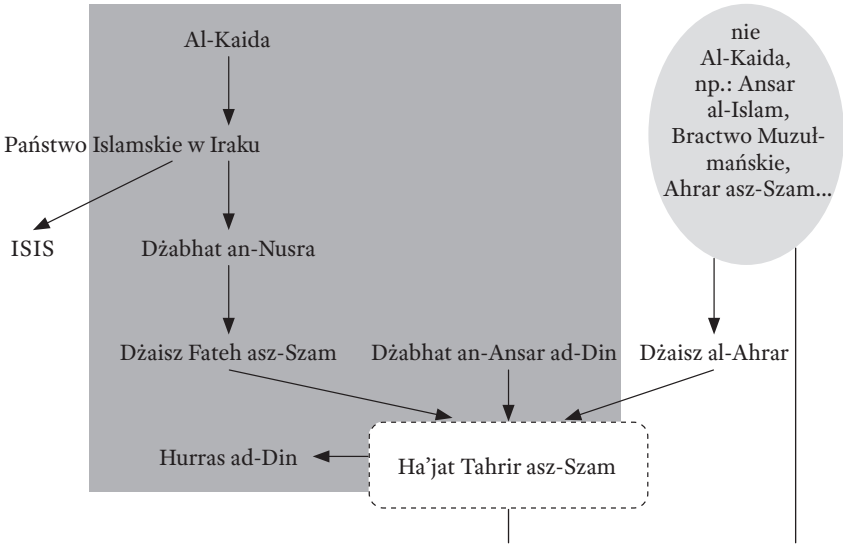

Źródło: opracowanie własne.

2.1. Państwo Islamskie ISIS

2.1.1. Ewolucja organizacyjna i ideologiczna od Al-Kaidy do Państwa Islamskiego

Państwo Islamskie (Ad Daula al-Islamijja) jest zjawiskiem niezwykłym: jest pierwszym przypadkiem stworzenia struktur państwowych przez organizację powszechnie uważaną za terrorystyczną, opierającą się na ideologii wywodzonej z religii[185]. Dotychczas zdarzało się, że powstawały państwa,

185 Na temat państwowości ISIS por. W. Grabowski, *Państwo Islamskie – aktor państwowy czy niepaństwowy?*, „Roczniki Nauk Społecznych", 2016, t. 8, nr 1, s. 69–86; O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS...*, s. 8–9.

również dzięki działalności terrorystycznej, ale bazujące na silnych fundamentach etnicznych, jak Irlandia czy Polska. Państwo Islamskie nie jest jednak tworem powstałym przez przypadek, lecz prostą kontynuacją całego nurtu. Ideologia ISIS jest jedną z wielu gałęzi jednego nurtu islamizmu salafickiego[186], bazującego na hanbalickiej szkole sunnickiej. Państwo Islamskie organizacyjnie wywodzi się od Al-Kaidy, od której stopniowo się dystansowało, a z czasem zaczęło konkurować.

Al-Kaida była w swych początkach pośrednio dziełem samych Amerykanów. Otóż Amerykanie, zainteresowani blokowaniem ZSRR, zwrócili się do radykalnych grup islamistycznych Bliskiego Wschodu. Po objęciu władzy w Egipcie przez Anwara as-Sadata kontrolę nad uniwersytetem Al-Azhar przejęło Bractwo Muzułmańskie[187], a sama organizacja została zalegalizowana. Stany Zjednoczone wolały radykalnych muzułmanów niż komunistów. Ta polityka szybko okazała się krótkowzroczna: salafici nie zaakceptowali porozumienia w Camp David i przeprowadzili zamach na prezydenta Egiptu (6 października 1981)[188]. Dokonać tego miał tzw. Egipski Dżihad (Al-Jihad, Tanzim al-Jihad), kierowany przez Chalida Ahmada Szaukiego al-Istambulego[189]. Efektem były liczne aresztowania, zdelegalizowanie Bractwa oraz wygnanie jego członków. Część wybrała Europę, inni migrowali do państw Zatoki Perskiej, a jeszcze inni do Afganistanu[190]. Mniej więcej w tym samym czasie Bractwo Muzułmańskie poniosło kolejną porażkę, jaką było nieudane powstanie w Syrii. Mniej więcej od 1979 r. trwał konflikt między salafitami a rządzącą partią Baas, który skutkował m.in. próbą zamachu na prezydenta Hafiza al-Asada (26 czerwca 1980) i powstaniem, z regularnymi walkami o miasto Hama (luty 1982). Ostatecznie rezultat był identyczny jak w Egipcie. Wydarzenia te wydawały się korzystne dla ZSRR,

186 P. Mazur, *Czy dżihad to ideologia? O niekonsekwencjach terminologicznych wokół „walki na ścieżce Boga"...*, s. 20–33.

187 Por. A. Bulut, E. Brown, J. Nathan, A. Elshobaki et al., *Egyptian democracy and the Muslim Brotherhood*, European Union Institute for Security Studies; Paris 2011; C.P. Harris, *Nationalism and Revolution in Egypt: The Role of the Muslim Brotherhood*, Mouton, Hague 1964; J. Zdanowski, *Bracia Muzułmanie i inni*, Glob, Szczecin 1986; tenże, *Współczesna muzułmańska myśl społeczno-polityczna: nurt Braci Muzułmanów...*

188 T.W. Lippman, *Hero of the Crossing How Anwar Sadat and the 1973 War Changed the World*, Nebraska Potomac Books, Lincoln 2016.

189 B. Stępniewska-Holzer, J. Holzer, *Egipt. Stulecie przemian*, Dialog, Warszawa 2006, s. 207–210.

190 A.-C. Larroque, *Geopolityka fundamentalistów muzułmańskich*, Dialog, Warszawa 2015, s. 67–68.

ponieważ osłabiały pozycję Stanów Zjednoczonych w Egipcie i ochroniły przed nimi Syrię. Powstańcy wspierani byli przez proamerykańskiego króla Jordanii Husajna I, ale prawdopodobnie także przez samych Amerykanów[191]. To, co było korzystne na Bliskim Wschodzie dla ZSRR, okazało się bardzo niekorzystne w Afganistanie, gdzie trwała już wojna. Wśród emigrantów było wielu prominentnych działaczy islamistycznych, w tym Palestyńczyk, wykładowca z Al-Azhar, Abd Allah Yusuf Azzam[192], nazywany „ojcem światowego dżihadu". To on – bazując na ideologii Muhammada Taq ad-Dina, Ahmada ibn Tajmijji i Sajjda Kutby, ale i Muhammada Abd as-Salam Faradża czy Syeda Abula A'la al-Maududiego[193] – wezwał muzułmanów z całego świata do dżihadu[194]. W Afganistanie poznał dwóch innych emigrantów: lekarza z Egiptu Aymana az-Zawahiriego i Usamę ibn Ladina.

Ten pierwszy urodził się w Kairze w 1951 r.; pochodził ze znakomitej rodziny, acz już zubożałej. Jego przydomek pochodzi od osady A-Zawahir (leżącej między Mekką a Medyną), skąd jego ojciec w latach 60. wyemigrował do Tanty w Egipcie. Ze strony matki pochodził z klanu Al-Azzam (ponoć pochodzącej od Proroka, nie był jednak spokrewniony z Abd Yusufem Azzamem), również z Półwyspu Arabskiego. Z egipskiej gałęzi jej rodu wywodził się dziadek Aymana, Azzam Bej, dwukrotny ambasador Egiptu w Arabii Saudyjskiej, założyciel uniwersytetu w Rijadzie. Jego brat Azzam Pasza (Abd al-Wahhab Azzam)[195] był posłem za czasów króla Egiptu Faruka I, a później ambasadorem Egiptu w Arabii Saudyjskiej; był też pierwszym sekretarzem Ligi Państw Arabskich w latach 1945–1952. Ponadto wydał swoją córkę (kuzynkę matki Aymana) za najstarszego syna króla Fajsala al-Sauda, księcia Muhammada, założyciela Muzułmańskiego Banku Fajsala, działającego zgodnie z zasadami islamu[196]. Az-Zawahiri zradykalizował się podczas studiów w Kairze; ponoć bywał w rodzinnym domu Sajjida Kutby. Po aresztowaniach członków Bractwa Muzułmańskiego i on znalazł

191 P. Seale, *Asad of Syria. The Struggle for the Middle East*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles 1989, p. 335–336.

192 Por. A. Wejkszner, *Globalna sieć Al-Kaidy. Nowe państwo islamskie?*, Difin, Warszawa 2017, s. 85–88.

193 Por. O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS...*, s. 61–66.

194 Więcej: P. Mazur, *Dżihad* [w:] O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć (red.), *Vademecum bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Libron, Kraków 2018, s. 273–278.

195 R. Coury, *„Arabian ethnicity" and Arab nationalism: The case of Abd al-Rahman Azzam*, „Journal of the American Research Center in Egypt", 1998, vol. 25, p. 61–70.

196 G. Kepel, *Fitna: wojna w sercu islamu*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2006, s. 82.

się w więzieniu, gdzie był torturowany. Prawdopodobnie w trakcie przesłuchań zdradził swoich towarzyszy. Po opuszczeniu więzienia zaangażował się w działalność Czerwonego Półksiężyca i wyjechał do Afganistanu.

Usama ibn Ladin[197] (Usama ibn Mohammed ibn Awad ibn Ladin) nie musiał emigrować: urodził się w jednej z najbogatszych rodzin Arabii Saudyjskiej, uważanej nawet za drugą rodzinę po królewskiej. Był jednym z 54 dzieci Muhammada ibn Ladina, pochodzącego z Jemenu założyciela Saudi Binladin Group – firmy, której głównym polem działania było budownictwo[198]. Ibn Ladin studiował ekonomię na King Abdulaziz University[199] w Dżuddzie, gdzie poznał Muhammada Kutbę, brata Sajjda Kutby. Nie jest do końca jasne, jak syn tak bogatego ojca postanowił porzucić wygody dostatniego życia i wyjechać, ale faktem jest, że wyjechał do Afganistanu, gdzie poznał Abdullah Azzama. Razem w 1984 r. założyli Maktab al-Chademat, znane również jako Maktab al-Chadamat al-Mudżahidin al-'Arab (MAK) lub Biuro. Działalność tej organizacji była oczywiście korzystna dla Stanów Zjednoczonych[200]: CIA przeprowadziło operację „Cyclon"[201], polegającą na transferze pieniędzy, broni i wiedzy do Afganistanu, głównie za pomocą Pakistanu[202]. Amerykanie byli zainteresowani rozwojem fundamentalistycznych postaw i chcieli w Afganistanie stworzyć to, czego sami zaznali w Wietnamie. Jednym z głównych autorów takiego pomysłu był Zbigniew Brzeziński, który za priorytet uznał zniszczenie ZSRR i wybrał mniejsze zło. Trudno jednak zgodzić się z tezą Johna Bernella White'a Jr.[203], że Brzeziński dla interesu Polski postanowił rozpętać wojnę w Afganistanie i wspierać fundamentalistów. To zdecydowanie zbyt daleko posunięte wnioski. Zbigniew Brzeziński wraz z Henrym Kissingerem był przekonany

197 Inna poprawna pisownia to Usama bin Ladin, która jest bliższa dialektowi saudyjskiemu czy jemeńskiemu, zdecydowałem się jednak na zapis klasycznego/literackiego języka arabskiego. Wszelkie zapisy typu „ben Laden" czy „Osama" są błędne.

198 Tamże, s. 86.

199 KAU, *Our history*, https://www.kau.edu.sa/Pages-Our-History.aspx [dostęp: 1.05.2020].

200 Por. O. Roy, *Islam and Resistance in Afghanistan*, Cambridge Middle East Library, Cambridge 1990.

201 Por. *76. Summary of Conclusions of a Special Coordination Committee Meeting*, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12/d76 [dostęp: 1.05.2020].

202 Więcej: B. Riedel, *What We Won: America's Secret War in Afghanistan, 1979–1989*, Brookings Institution Press, Washington (D.C.) 2014.

203 J.B. White Jr., *The strategic mind of Zbigniew Brzezinski: How a native Pole used Afghanistan to protect his homeland*, LSU Master's Theses, Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College, University of Mississippi, Mississippi 2012.

o konieczności kontrolowania ZSRR i blokowania wyjścia tego państwa w kierunku oceanu. Realizował zatem w pierwszym rzędzie geopolityczne interesy Stanów Zjednoczonych, a nie Polski. Wojna ta nie miała na celu odwrócenia uwagi od Polski, lecz jedynie zablokowanie ekspansji ZSRR, ewentualnie w dalszym rzędzie jego osłabienie.

Ibn Ladin był pod silnym wpływem Azzama, jego intelektu i zdolności organizacyjnych. Biuro szybko zaczęło agitację wśród muzułmanów, zarówno na Bliskim Wschodzie, jak i w Stanach Zjednoczonych. Azzam jeździł po świecie; w 1984 r. odbył serię spotkań na uniwersytetach amerykańskich[204]. Udało mu się otworzyć kilka biur rekrutacyjnych, m.in. w stanach: Michigan, Georgii, na Florydzie, w Kalifornii, Teksasie, Nowym Meksyku, Arizonie, New Jersey i Tennessee. Główna siedziba była na Brooklynie w Nowym Jorku (552 Atlantic Avenue), gdzie rezydował Omar Abdul Rahman, zwany z racji swej ułomności „Ślepym szejkiem"[205]; inne siedziby były w Bostonie, Atlancie i Chicago[206]. Pomoc Amerykanów dla islamistów jest tematem ciągle aktualnym i nierozstrzygniętym. Na przykład Peter L. Bergen twierdzi, że nie ma na to żadnych dowodów czy dokumentów i można jedynie mówić o jakiejś współpracy z wywiadem saudyjskim. Podobnie wyrażali się sami zainteresowani. Az-Zawahiri pisał w autobiografii *Fursaan Taht Rayah al-Rasul* („Rycerze spod sztandaru Proroka")[207]:

> Prawda, którą powinien znać każdy, jest taka, że Stany Zjednoczone nie dały ani centa na pomoc dla arabskich mudżahedinów. Czy to możliwe, aby Osama bin Laden, ten, który w swych przemówieniach w 1987 r. wzywał do bojkotu amerykańskich produktów, [...] był agentem Stanów Zjednoczonych w Afganistanie?[208]

Sprawa nie jest jednak tak prosta. Jeśli az-Zawahiri współpracował z CIA, to trudno, aby się do tego przyznawał. Brak dokumentów to również nic

204 P.L. Bergen, *Osama Bin Laden: portret z bliska*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2007, s. 64.

205 R. Jacquard, *Osama bin Laden: tajne akta terrorysty najbardziej poszukiwanego na świecie*, Karto Technika 2000, Katowice 2001, s. 39.

206 P.L. Bergen, *Osama Bin Laden...*, s. 70.

207 Więcej: Ayman al-Zawahiri, *Knights under the Prophets banner* [in:] M. Perry, H.E. Negrin (eds.), *The Theory and Practice of Islamic Terrorism: An Anthology*, Palgrave Macmillan, New York 2008, p. 49–57.

208 Za: P.L. Bergen, *Osama Bin Laden...*, s. 94.

dziwnego. Wywiad nigdy nie publikuje spisów swoich współpracowników, a wiadomość, że Al-Kaida częściowo była inicjowana przez służby Stanów Zjednoczonych, byłaby polityczną bombą atomową. To, co może świadczyć o przynajmniej przyzwoleniu, to brak ograniczeń w prowadzeniu rekrutacji. Służby amerykańskie musiały wiedzieć, co się dzieje na spotkaniach z Azzamem – żadne sprawnie działające państwo nie pozwala na rekrutację do walki na swoim terenie. Współpraca z wywiadem Pakistanu i Arabii Saudyjskiej też wskazuje na powiązania z CIA, która wykorzystywała te służby w swoich działaniach.

Ibn Ladin szybko uwierzył w swoje zdolności przywódcze i chciał zorganizować osobną jednostkę wojskową składającą się wyłącznie z Arabów (tzw. Afgańscy Arabowie). Tutaj doszło do zgrzytu z Azzamem, który uważał, że Arabowie są zbyt nieliczną grupą, i wolałby, aby wchodzili w skład jednostek afgańskich, pełniąc w nich funkcje wychowawcze, a może też wywiadowcze. Była to różnica wynikająca z celów obu przywódców. Ibn Ladin nie pałał chyba przesadną sympatią do Afgańczyków, uważając ich za mniej religijnych i tchórzliwych; często mudżahedini unikali starć lub wycofywali się; na ogół nie byli fanatycznymi bojownikami walczącymi o każdy centymetr ziemi. Ponadto dla ibn Ladina już w tym momencie Afganistan był jedynie wstępem do czegoś większego: do muzułmańskiej rewolucji, która miała się odbyć dzięki awangardzie. To przekonanie wynikało wprost z kutbyzmu; Azzam raczej koncentrował się na sytuacji bieżącej. Nie bez znaczenia było też pojawienie się nowego człowieka – az-Zawahiriego. Ten nie był specjalnie zainteresowany Afganistanem, gdzie znalazł się raczej przypadkiem. Jego celem był Egipt i wyzwolenie go spod reżimu Husni Mubaraka, zemsta za tortury, ale i odkupienie swoich grzechów. Az-Zawahiri przyniósł też wiedzę z zakresu konspiracji, z którą był zaznajomiony już od najmłodszych lat (ponoć od 16 r.ż. działał w Islamskim Dżihadzie). Egipcjanin szybko znalazł wspólny język z ibn Ladinem: obaj podzielali poglądy Sajjida Kutby i obaj byli zainteresowani obaleniem rządów „bezbożnych muzułmanów" w krajach, skąd pochodzili (w tym w komunistycznym Jemenie). Początek rozbratu między ibn Ladinem a Azzamem to 1986 r.; na 1988 datuje się powstanie samodzielnej organizacji ibn Ladina. Fundamentem była jednostka arabska powstała w bazie Dżihad Wel al-Farouq. To jedna z wersji pochodzenia nazwy Al-Kaidy. Druga, moim zdaniem bardziej prawdopodobna, to odwołanie do koncepcji awangardy rewolucji opracowanej przez Kutbę, a przypomnianej na łamach „Al Dżihad" przez samego Azzama: „Awangarda niesie sztandar dzień za dniem, i trudną drogą, dopóki

nie dojdzie do celu. Awangarda tworzy solidną bazę (*al-kaida as sulba*) dla przyszłego społeczeństwa"[209].

Azzam zginął w wyniku zamachu terrorystycznego. Trudno powiedzieć, kto był jego autorem: na ogół wymienia się izraelski Mosad, wydaje się jednak, że najbardziej zainteresowani byli sami muzułmanie. Wycofanie się ZSRR z Afganistanu (15 lutego 1989) pokazało tak naprawdę olbrzymie podziały i rywalizację. Dla samych Arabów dłuższe przebywanie w tym rejonie było już bezcelowe. Ibn Ladin znalazł schronienie w Sudanie; az-Zawahiri pozostał z nim w dobrych relacjach, ale nadal Egipt był dlań priorytetem. Dlatego nadal stał na czele swojej organizacji, czyli Egipskiego Dżihadu; to on zreformował organizację i nadał jej struktury (potem ten wzór został zaadaptowany przez Al-Kaidę). Na czele Tanzimu stał az-Zawahiri, oficjalnie jednak najważniejsza była Rada Dziewięciu Imamów (Rada Szury; Madżlis asz-Szura), z siedzibą w Afganistanie. Ponadto funkcjonowała Rada Operacyjna, która dzieliła się na liczne komitety: Wewnętrznej Organizacji Cywilnej (odpowiedzialna za monitorowanie sytuacji w Egipcie), Komitet do Spraw Dokumentacji (zajmujący się logistyką), Komitet Finansowy, Komitet Szariatu i Komitet Mediów. Rada Operacyjna miała lokalne filie w wielu państwach, od Albanii, przez Kenię, do Stanów Zjednoczonych[210]. Co bardzo istotne, ta struktura była potem kopiowana, zarówno w Al-Kaidzie, jak i jej franczyzach. Jedynie Rada Szury nie zawsze występowała, co jest zrozumiałe.

Ich wspólnym dziełem były fatwy: „Wojna przeciwko Amerykanom okupującym Ziemię Dwóch Świętych Miejsc" (1996) oraz „Dżihad przeciwko Żydom i krzyżowcom" (1998)[211]. Na tej bazie ideologicznej powołano w 1998 r. Światowy Islamski Front przeciwko Żydom i krzyżowcom, co stało się tak naprawdę platformą do połączenia Al-Kaidy z innymi organizacjami, zwłaszcza z Tanzimem, z którego ok. 2000 r. oficjalnie odszedł az-Zawahiri[212].

209 Abd Allah Azzam, *Al kaida as-sulba*, „Al-Dżihad", 1988, no. 41, za: P.L. Bergen, *Osama Bin Laden...*, s. 107.

210 R. Jacquard, *Osama bin Laden: tajne akta terrorysty najbardziej poszukiwanego na świecie...*, s. 156–157.

211 Analiza tego oświadczenia zob. S. Kosmynka, *Od Boga do terroru: rola religii w ideologii dżihadyzmu na przykładzie organizacji Al-Kaidy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 282–291; przedruk oświadczenia tamże, s. 380–383.

212 O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS...*, s. 39–47; N. Raphaeli, *Ayman Muhammad Rabi' Al-Zawahiri: The making of an arch-terrorist*, „Terrorism and Political Violence", 2010, vol. 14, no. 4, p. 14.

Pierwszy poważny atak Al-Kaidy (a przynajmniej jej przypisywany) przeprowadzono w Nowym Jorku w 1993 r., detonując bomby w podziemiach kompleksu World Trade Center. W drugiej połowie lat 90. Al-Kaida skupiła się na atakowaniu celów w Arabii Saudyjskiej (1996 – zginęło 19 amerykańskich żołnierzy) oraz w Afryce (1998 – zamach na amerykańskie ambasady w Nairobi w Kenii i Dar es Salam w Tanzanii). W odwecie Amerykanie dokonali serii ataków lotniczych na bazy Al-Kaidy w Sudanie i Afganistanie. Zmusili też władze w Chartumie do wydalenia ibn Ladina (koniec tzw. okresu wygnania sudańskiego i przejście do współpracy z afgańskimi talibami). W 2000 r. zaatakowano amerykański niszczyciel USS Cole w Jemenie, a 11 września 2001 zniszczono wieżowce World Trade Center i zaatakowano budynek Pentagonu w Waszyngtonie. Dodatkowym czynnikiem wzmacniającym pozycję ibn Ladina była sytuacja w Palestynie – druga intifada, zwana też Intifadą Al-Aksa. W jej rezultacie na znaczeniu straciła Organizacja Wyzwolenia Palestyny (OWP), a swoje pozycje wzmocnili islamiści. Nie bez znaczenia były też wybory w Stanach Zjednoczonych, gdzie władzę utraciła Partia Demokratyczna. Demokraci mocno wspierali OWP w negocjacjach z Izraelem, a nowa administracja zmieniła politykę na Bliskim Wschodzie. Wszystko to ostatecznie spowodowało interwencje zbrojne Stanów Zjednoczonych oraz ich sojuszników w Afganistanie (2001) i Iraku (2003). Mocne uderzenie w Al-Kaidę spowodowało zmianę struktury z organizacji o silnym przywództwie na formę rozproszoną, często nazywaną nawet systemem franczyzowym. Al-Kaida dawała brand i ideologię, a lokalne organizacje w dużej mierze działały samodzielnie[213]. Taka filia powstała też w Iraku, a jej założycielem był Abu Musab az-Zarkawi.

Abu Musab az-Zarkawi urodził się 20 października 1966 r. jako Ahmed Fadel al-Khalaylah w palestyńskiej rodzinie w Jordanii[214]. Mieszkał w dzielnicy Al Masoum, w mieście Az Zarka, niedaleko Ammanu. Okolica ta zwana była Chicago Jordanii ze względu na przestępczość (głównie związaną z narkotykami), co stało się przyczyną jego aresztowania w 1984 r. Gdy opuścił więzienie, był już 1989. Wyjechał wtedy do Afganistanu, ale wojna właśnie się skończyła[215]. Tam znalazł się pod wpływem Abu Muhammada

213 B. Lia, *Al-Qaida's appeal understanding its unique selling points*, „Perspectives on Terrorism", 2008, vol. 2, no. 8, p. 3–10.

214 Więcej: M. Aliprandini, *Abu Musab al-Zarqawi*, Great Neck, (s.l.) 2006.

215 G. Michael, *The legend and legacy of Abu Musab al-Zarqawi*, „Defence Studies", vol. 7, no. 3, 2007, p. 338–357.

al-Makdisiego (Issam bin Muhammad bin Tahir Al-Barkawi)[216], który został jego duchowym mentorem[217]. Az-Zarkawi i al-Makdisi wrócili do Jordanii i założyli organizację Bajaat al Imam (Przysięga na Wierność Imamowi). Obaj zostali aresztowani w 1994 r. oraz skazani na 15 lat pozbawienia wolności za zorganizowanie nielegalnej komórki dżihadystów i nielegalne posiadanie broni. Podczas pobytu w więzieniu az-Zarkawi jeszcze bardziej się zradykalizował i ponoć nauczył na pamięć wszystkich 6236 wersetów Koranu[218]. Wyszedł na wolność już w 1999 r. na mocy amnestii króla Jordanii Abdullaha II[219]. Szybko wyjechał do Afganistanu, gdzie w Heracie spotkał ibn Ladina. Co ciekawe, nie podzielał jego ideologii, przynajmniej w kwestii jego współpracy z talibami, a zwłaszcza szyitami. Niemniej ibn Ladin zabezpieczył wsparcie dla nowej radykalnej grupy islamistycznej Dżama'at at-Tauhid wal Dżihad (Grupa Monoteizmu i Dżihadu), w której skład wchodzili głównie Syryjczycy i Jordańczycy. Działała ona zasadniczo samodzielnie do momentu inwazji Stanów Zjednoczonych. Wówczas połączyli siły z ibn Ladinem, a sam az-Zarkawi miał otrzymać schronienie w Tora Bora. W maju 2002 r. organizacja ta przeniosła się do północnego Iraku. Co ciekawe, pomocni w tym byli szyici z Iranu, a na miejscu wsparcia udzielili Kurdowie z organizacji Ansar al-Islam (Zwolennicy Islamu)[220]. O az-Zarkawim świat dowiedział się z przemówienia Colina Powella wygłoszonego przed Radą Bezpieczeństwa ONZ 5 lutego 2003:

> Ale chcę dziś zwrócić uwagę na potencjalnie znacznie bardziej złowrogi związek między Irakiem a siecią terrorystyczną Al-Kaidy, łączący klasyczne organizacje terrorystyczne i nowoczesne metody zabijania. W Iraku znajduje się śmiertelnie groźna sieć terrorystyczna, na której czele stoi Abu Musab az-Zarkawi, współpracownik Usamy ibn Ladina i jego pomocników z Al-Kaidy. [...] filie Al-Kaidy, z siedzibą w Bagdadzie, koordynują teraz przepływ ludzi, pieniędzy i zapasów do Iraku i z Iraku dla całej swojej sieci, a teraz działają swobodnie w stolicy od ponad ośmiu miesięcy[221].

216 Więcej: A. Wejkszner, *Globalna sieć Al-Kaidy...*, s. 118–123.

217 Więcej o jego ideologii: J. Wagemakers, *A Quietist Jihadi: The Ideology and Influence of Abu Muhammad al-Maqdisi*, Cambridge University Press, New York – Cambridge 2012.

218 M.A. Weaver, *Inventing Al-Zarqawi*, „Atlantic Monthly", 2006, July/August, p. 94.

219 J. Warrick, *Czarne flagi: geneza Państwa Islamskiego*, Grupa Wydawnicza Foksal, Warszawa 2017, s. 70–71.

220 P.L. Bergen, *Osama Bin Laden...*, s. 375.

221 *Full text of Colin Powell's speech – part 2*, https://www.theguardian.com/world/2003/feb/05/iraq.usa3 [dostęp: 1.05.2020].

W tym przemówieniu jego nazwisko padło łącznie ponad 20 razy. Sam az-Zarkawi był zapewne mile zaskoczony, że aż tyle uwagi poświęcono jemu i jego kilkudziesięcioosobowej grupie; z kolei wywiady państwa arabskich były, delikatnie mówiąc, skonsternowane[222]. Obok broni chemicznej[223] miało być to głównym powodem interwencji. Obie przyczyny były po prostu kłamstwem. Broni chemicznej nie znaleziono po dziś dzień, a Al-Kaida nie współpracowała z Saddamem Husajnem. Ibn Ladin wielokrotnie dawał do zrozumienia, że nie popiera Saddama, a jego baasistowska ideologia była wobec islamizmu konkurencyjna i wręcz wroga. Swojemu biografowi Hamidowi Mirowi powiedział: „Ziemia świata arabskiego jest jak matka, a Saddam Hussajn gwałci własną matkę"[224]. Nie przeszkodziło mu to w radości z interwencji w Iraku. Słusznie powiedział, że „Ameryka ugrzęzła w bagnach Tygrysu i Eufratu"[225].

Az-Zarkawi, znów uniezależniając się od ibn Ladina, zaczął budować nowe struktury oraz tworzyć własną ideologię różniącą się od pomysłów ibn Ladina i az-Zawahiriego. Na początku 2004 r. wysłał list do przywódców Al-Kaidy, w którym wyłożył swoje plany i ich uzasadnienie:

> (1) Amerykanie. Ci, jak wiecie, są najbardziej tchórzliwi spośród wszystkich bożych stworzeń. [...]
>
> (2) Kurdowie. Co są ością [w gardle] i cierniem [w sercu]. [...]
>
> (3) Żołnierze, policja i tajni agenci [...].
>
> (4) Szyici. Ci, naszym zdaniem, są kluczem do zmian. Obranie szyitów za cel i uderzenie w ich religię, politykę i wojsko sprawi, że ujawnią chowaną w sercach urazę do sunnitów. Jeżeli wciągniemy ich w wojnę na tle religijnym, sunnici poczują rychłe zagrożenie i wreszcie się przebudzą[226].

Co istotne, az-Zarkawi zaznaczył, że jeśli nie dostanie poparcia, jest gotowy na samodzielną walkę.

222 J. Warrick, *Czarne flagi: geneza Państwa Islamskiego*..., s. 137–141.

223 A.E. Smithson, *Germ Gambits: The Bioweapons Dilemma, Iraq and Beyond*, Stanford University Press, Stanford 2011; C. Mortimer, *CIA officer who interrogated Saddam Hussein says there were clearly no WMDs in Iraq*, https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/cia-officer-saddam-hussein-interrogate-wmds-iraq-weapons-of-mass-destruction-war-a7509081.html [dostęp: 1.05.2020].

224 P.L. Bergen, *Osama Bin Laden*..., s. 204.

225 Wypowiedź Usamy ibn Ladina z 18 października 2003 r. wyemitowana przez telewizję Al Jazeera, za: P.L. Bergen, *Osama Bin Laden*..., s. 385.

226 P.L. Bergen, *Osama Bin Laden*..., s. 376–377.

Po nawiązaniu kontaktów z az-Zawahirim (numerem dwa w Al-Kaidzie) oraz w ramach przyjętej strategii franczyzy grupy az-Zarkawi ogłosił 17 października 2004 r., że jego Dżama'at at-Tauhid wal Dżihad złożył przysięgę na wierność Al-Kaidzie i ibn Ladinowi. Tym samym jego organizacja stała się Tanzim Al-Kaida fi Bilad al Rafidayn (Organizacja Al-Kaidy w Mezopotamii, znana również jako Al-Kaida w Iraku, AQI)[227]. To drugie wcielenie ostatecznie ewoluuje do Państwa Islamskiego. AQI była ważnym ugrupowaniem, ale stosunkowo krótkotrwałym, w porównaniu z innymi franczyzami, takimi jak Al-Kaida Islamskiego Maghrebu (AQIM) lub Al-Kaida Półwyspu Arabskiego (AQAP). AQI przeprowadziła wiele krwawych zamachów w Iraku w latach 2004–2005.

W rzeczywistości az-Zarkawi nie był zainteresowany podporządkowaniem się. Po pierwsze, inaczej definiował wroga: dla niego celem podstawowym był Izrael, a nie Stany Zjednoczone. Wynikało to zapewne z jego osobistej niechęci jako Palestyńczyka do Izraela i władz Jordanii. Koncentrował się zatem na walce z wrogiem bliskim. Po drugie, miał inne podejście do szyitów. Al-Kaida w pewnych sytuacjach była skłonna do współpracy, choćby z Iranem. Nie do końca też akceptowała terror wobec wszystkich muzułmanów, nawet jeśli jej nie popierali. Interwencja Stanów Zjednoczonych jednak szybko wykazała słabości organizacji az-Zarkawiego, co zmusiło go do złożenia *bai*, czyli przysięgi na wierność. Było to w grudniu 2004, a ponownie w maju 2005 r.[228].

Udało się jednak znaleźć kompromis. 9 lipca 2005 az-Zawahiri napisał list do az-Zarkawiego. Udowadniał w nim, że walkę z Izraelem można prowadzić przez walkę ze Stanami Zjednoczonymi:

> Musimy więc z wyprzedzeniem zastanowić się nad naszymi kolejnymi krokami i tym, jak chcemy to osiągnąć. Moim skromnym zdaniem, dżihad w Iraku wymaga kilku stopniowych celów.
>
> Pierwszy etap: wygnaj Amerykanów z Iraku.
>
> Drugi etap: ustanowienie islamskiej władzy lub emiratu, a następnie rozwinięcie go i wsparcie dopóty, dopóki nie osiągnie poziomu kalifatu – na jak najrozleglejszym terytorium Iraku, tj. na obszarach sunnickich. Ma to na celu wypełnienie pustki po wyjściu Amerykanów, aby bezpośrednio po ich wyjściu

227 W literaturze polskiej najczęściej używa się terminu „Al-Kaida Dwóch Rzek", jednak – biorąc pod uwagę polską tradycję historyczną – najbardziej uzasadnione jest używanie nazwy „Mezopotamia".

228 P.L. Bergen, *Osama Bin Laden...*, s. 378.

uniemożliwić siłom nie-islamskim wypełnić tę pustkę. Niezależnie od tego, kto będzie próbował przejąć władzę: czy ci, których Amerykanie zostawią po sobie, czy jakieś siły nie-islamskie.

Nie ma wątpliwości, że ten emir rozpocznie zaciętą walkę z obcymi siłami niewiernych i tymi, którzy wspierają ich wśród sił lokalnych, aby wprowadzić ich w stan ciągłego zaabsorbowania obroną. Aby to uniemożliwić, należy ustanowić stabilną strukturę, która będzie w stanie proklamować kalifat i utrzymać grupy dżihadystów w permanentnym stanie wojny, dopóki siły te nie znajdą szansy na ich unicestwienie.

Trzeci etap: rozciągnięcie fali dżihadu na świeckie kraje sąsiadujące z Irakiem.

Czwarty etap: może się pokrywać z tym, co było wcześniej: starcie z Izraelem, ponieważ Izrael powstał po to, by rzucić wyzwanie jakiemukolwiek nowemu bytowi islamskiemu.

Podnosząc ten pomysł – nie twierdzę, że jest bezbłędny – chcę tylko podkreślić coś bardzo ważnego. I właśnie dlatego mudżahedin nie może kończyć swojej misji na wypędzeniu Amerykanów z Iraku, a następnie odłożyć broń i wyciszyć swój zapał do walki. Bo wrócimy do tego, że sekularyści i zdrajcy znów będą panowali nad nami. Zamiast tego bieżącą misją mudżahedinów jest ustanowienie państwa islamskiego i jego obrona, i przekazanie każdemu następnemu kolejnemu pokoleniu sztandaru, aż do Godziny Zbawienia[229].

Narracja ta została przyjęta. Az-Zarkawi uznał, że walka ze Stanami Zjednoczonymi to walka z Izraelem, niemniej nadal szyitów czy kolaborantów uważał za takich samych wrogów:

Po trzecie: hordy neo-Tatarów niosły ukrytą urazę, historyczną wrogość i religijny fanatyzm, podsycane przez talmudyczne proroctwa skierowane przeciwko muzułmanom w ogóle, zwłaszcza Irakowi i jego ludowi.

Irak w proroctwach talmudycznych, które utrzymują neokonserwatywni władcy w Waszyngtonie i Londynie, to kraina zła, miasto dziwek i pierwszy wróg Izraelitów. Przepowiednie wzywają do zabijania Irakijczyków, gwałcenia ich kobiet, miażdżenia głów ich dzieci i topienie ich głów w śmierci, tak jak to faktycznie robią.

Po czwarte: Ameryka przybyła, aby zagwarantować bezpieczeństwo swojemu izraelskiemu protegowanemu i wyeliminować wszelkie zagrożenie. Ktokolwiek

229 Abu Muhammad, „List do Abu Musaba", „Jumada al-Thani", 1426 (9 July, 2005) (archiwum P.M.).

doświadczy takiej sytuacji, będzie wiedział, że izraelska ośmiornica przeniknęła do kraju politycznie i gospodarczo za pośrednictwem swoich wywiadowców. Gdyby nie dżihad, naród iracki obudziłby się jako niewolnik polityków, kierowników żydowskich firm oraz armii żydowskich ekspertów i doradców[230].

Metody wybrane przez az-Zarkawiego chyba zdziwiły nawet dowództwo Al-Kaidy. Za pomocą kamer i internetu az-Zarkawi zaczął prowadzić swoistą wojnę informacyjną, mającą niewątpliwie działać na poziomie taktycznym, ale także strategicznym. Szybko nauczył się korzystać ze zdobyczy nowych technologii informacyjnych i zatrudnił specjalistę od propagandy internetowej o pseudonimie Irhabi 007 (Younes Tsouli)[231]. W 2004 r. az-Zarkawi zyskał rozgłos dzięki serii makabrycznych dekapitacji zakładników. 11 maja 2004 na stronie internetowej „The Forum of the Islamic Supporters" opublikowano materiał wideo zatytułowany *Sheikh Abu Musab al-Zarkawi Slaughters a American Infidel* („Szejk Abu Musab az-Zarkawi zabija amerykańskiego niewiernego"), który pokazywał ścięcie głowy młodemu amerykańskiemu biznesmenowi Nicholasowi Bergowi. Przed kamerami odbył się zaaranżowany spektakl: ubrani na czarno kaci odczytali przewinienia więźnia ubranego w pomarańczowy strój (taki sam jak więźniowie w Guantanamo i Abu Ghraib), po czym az-Zarkawi osobiście odciął mu głowę. Rozpoczął się okres bardzo brutalnej walki, również przeciwko Irakijczykom:

Organizacja Al-Kaida w Mezopotamii wypowiada totalną wojnę przeciwko *rafidhom*[232], gdziekolwiek w Iraku się znajdują [...]. Musicie wybrać między stroną dobra a zła. Każde plemię [...], któremu dowiedzie się, że pozostaje w przymierzu z krzyżowcami i ich agentami, zostanie wzięte przez mudżahedinów na cel dokładnie tak samo jak krzyżowcy[233].

Abu Muhammad al-Makdisi był jednym z pierwszych krytyków taktyki az-Zarkawiego. Po raz pierwszy zakwestionował ataki na szyitów już w lipcu 2004 r., a także w wywiadach w lipcu 2005. Al-Makdisi skrytykował

230 Abu-Mus'ab al-Zarqawi, *To „the nation of Islam"*, za: *„Text" of Al-Zarqawi message threatening more attacks*, https://fas.org/irp/world/para/zarqawi040604.html [dostęp: 1.05.2020].

231 Zapewne jest to odwołanie do postaci Jamesa Bonda, agenta 007.

232 Termin *rafidha* dotyczył zasadniczo szyitów, ale w tym przypadku także osób kolaborujących z Amerykanami.

233 *Al-Zarqawi declares war on Iraqi Shia*, https://www.aljazeera.com/archive/2005/09/20084914372769870 9.html [dostęp: 1.05.2020].

az-Zarkawiego zarówno z powodów religijnych, jak i politycznych. Odrzucił klasyfikację szyitów jako niewierzących; ponadto atakowanie cywilów i miejsc kultu zniszczyło reputację dżihadu. Tak zerwano dawną przyjaźń między nauczycielem i uczniem. Podobnie wypowiedział się Numan ibn Uthman, były bojownik Al-Kaidy w Afganistanie. Powiedział Al-Hayat[234] w listopadzie 2004 r., że operacje az-Zarkawiego „szkodzą [reputacji] islamu", i porównał te metody z metodami Zbrojnej Grupy Islamskiej w Algierii, krytykowanej przez ibn Ladina. Szejk Zakariyah Muhammad Isa al-Tamimi z salafickiego Wyższego Komitetu ds. Dawy, Nauki i Fatwy zauważył, że az-Zarkawi nie posiadał kwalifikacji religijnych do interpretacji prawa islamskiego. W Iraku Stowarzyszenie Uczonych Muzułmańskich i kilka grup powstańczych, w tym Islamska Armia w Iraku, wydały publiczne oświadczenia odrzucające ataki na szyitów, ponieważ „szkodzą wizerunkowi dżihadu [i] zagrażają powodzeniu oporu"[235]. Niewątpliwie głównym impulsem do takiej krytyki był zamach z sierpnia 2003 r. na meczet Imama Ali w Nadżafie. Aż 125 szyickich muzułmanów zostało zabitych podczas piątkowych modlitw, w tym ajatollah Muhammad Bakr al-Hakim. Jednocześnie zlikwidował umiarkowanego przywódcę szyickiego i upokorzył szyitów, atakując w jednym z najważniejszych dla nich miejsc[236].

Az-Zarkawi zginął podczas nalotu amerykańskiego 7 czerwca 2006 r. na północ od Bakuby w Iraku wraz ze swoim duchowym autorytetem, szejkiem Abd al-Rahmanem.

Wcześniej, bo 15 stycznia, powstała nowa organizacja, która była już wyraźnym symptomem rozchodzenia się dróg Al-Kaidy i az-Zarkawiego, głównie ze względu na inne cele i metody. Nazywała się Madżlis asz-Szura al-Mudżahidin (Rada Szury Mudżahedinów), a jej przywódcą został Abu Hamza al-Muhadżir (Abu Ajjub al-Masri)[237]. W jej skład weszło kilka mniejszych organizacji: Dżaisz al-Tai'fa al-Mansoura (Jaysh al-Ta'ifa al-Mansura), Saraja Ansar at-Tauhid, Saraja al-Dżihad al-Islami, Saraja al-Ghuraba (Saraya

234 Agencja inforamcyjna Al-Kaidy – następca As-Sahab.

235 E. Hunt, *Zarqawi's „total war" on Iraqi Shiites exposes a divide among Sunni jihadists*, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/zarqawis-total-war-iraqi-shiites-exposes-divide-among-sunni-jihadists [dostęp: 1.05.2020].

236 L. Wright, *ISIS's savage strategy in Iraq*, https://www.newyorker.com/news/daily-comment/isiss-savage-strategy-in-iraq [dostęp: 1.05.2020].

237 Więcej: Abdul Hameed Bakier, *A profile of al-Qaeda's new leader in Iraq: Abu Ajjub al-Masri*, „Terrorism Focus", 2006, vol. 3, issue 24, https://jamestown.org/program/a-profile-of-al-qaedas-new-leader-in-iraq-abu-Ajjub-al-masri/ [dostęp: 1.05.2020].

al-Ghuraba) i Kataib al-Ahwal[238]. Wraz ze śmiercią az-Zarkawiego lokalny iracki link do globalnego projektu Al-Kaidy zaczął słabnąć. W nagraniu dźwiękowym wydanym 1 lipca 2006 r., rozpowszechnionym przez Asz-Szabab[239], ibn Ladin złożył pośmiertny hołd „poległemu rycerzowi"[240]. Cztery miesiące później (15 października 2006 r.) utworzono ISI (Islamic State of Iraq, Daulat al-Irak al-Islamijja) – Państwo Islamskie w Iraku, czyli *de facto* kalifat[241]. Co ważne, pierwsza wzmianka o projekcie utworzenia Państwa Islamskiego pochodzi od samego az-Zarkawiego, który w swojej ostatniej wiadomości wideo z 21 kwietnia 2006 r. postulował taki byt słowami: „[...] przekazujemy narodowi dobrą nowinę: ustanowienie Rady Szury Mudżahedinów w Iraku, która – o ile Allah pozwoli – będzie zalążkiem ustanowienia państwa islamskiego, gdzie słowo Allaha będzie królować"[242].

ISI (od 2013 ISIS) było dowodzone przez grupę ludzi, z których najważniejsi byli: Abu Hamza al-Muhadżir i Abu Abdull Raszid al-Bagdadi *vel* Abu Omar al-Bagdadi (Hamid Daoud Mohammed Chalil az-Zawi; obaj zginęli 18 kwietnia 2010) oraz Abu Bakr al-Bagdadi (znany również jako Abu Du'a).

Abu Bakr al-Bagdadi dość szybko został aresztowany. Po powrocie z więzienia jego pozycja w organizacji znacznie wzrosła, a po śmierci przywódców ISI objął samodzielne rządy. Jest to dość tajemnicza postać. Wiedzę na jego temat posiadamy niemal wyłącznie ze źródeł mu przychylnych. Na ich podstawie wyłania się osobowość nietuzinkowa. Najbardziej znanym i rozpowszechnionym pismem na jego temat jest monografia „Rozłóżcie swoje ręce, aby oddać cześć Al-Bagdadiemu" autorstwa Abu Humam Bakr Bin Abdul Aziz Al-Athari. Monografia ta została opatrzona datą 13 ramadan 1434 r. (tj. 21 lipca 2013). Uważa się, że Al-Athari to pseudonimem ideologa z Bahrajnu, Turki bin Mubarak bin Abdullaha (ur. 1984).

Pełne imię i nazwisko Abu Bakr al-Bagdadiego najprawdopodobniej brzmi Ibrahim ibn Awwad ibn Ibrahim ibn Ali ibn Muhammad. Urodził się w 1971 r. w Samarze w Iraku (położonej 125 km na północ od Bagdadu) w salafickiej

238 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 142.

239 P. Mazur, *As-Sahab* [w:] O. Wasiuta, R. Klepka (red.), *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, t. 1: *A-M*, AT Wydawnictwo, Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2019, s. 49–50.

240 M. Marquez, *Exclusive: Rest in peace: Al-Zarqawi buried in unmarked location*, https://abcnews.go.com/International/IraqCoverage/story?id=2138362&page=1 [dostęp: 1.05.2020].

241 A. Wejkszner, *Państwo Islamskie...*, s. 38–39.

242 *New video by Al-Qaeda Commander in Iraq Abu Mus'ab Al-Zarqawi*, https://www.memri.org/reports/new-Por.o-al-qaeda-commander-iraq-abu-musab-al-zarqawi [dostęp: 1.05.2020].

rodzinie al-Badri. Jako *sada* (rodzina podająca się za potomków Proroka) byli znani ze swojej silnej religijnej pozycji i na ogół dobrego wykształcenia, co blokowało im możliwości nieograniczonej kariery w Iraku pod rządami Saddama Husajna[243]. Prawdopodobnie obronił licencjat z islamistyki na uniwersytecie Al-Jamiah Al Islamiyyah lub Islamskim Uniwersytecie w Bagdadzie (obecnie Uniwersytet Iracki / Al-Iraqia University). Posiadał również tytuł magistra w badaniach Koranu. Niektóre źródła sugerują, że miał doktorat z orzecznictwa islamskiego (jurysprudencji)[244]. Jego rodzina była jedną z ważniejszych i szanowanych w Samarze oraz rejonie Salah ad-Din. Po inwazji Stanów Zjednoczonych na Irak w 2003 r. Abu Bakr al-Bagdadi został przywódcą grupy bojowników Dżaisz Ahl as-Sunna wal' Dżama'ah[245] (Armia Ludu Sunny i Jedności), która była aktywna w prowincjach: Diyala, Samarra i Bagdad. Formacja ta miała podjąć współpracę z Madżlis asz-Szura al-Mudżahideen[246]. Aresztowany, został osadzony w więzieniu Bucca Camp[247] (przy granicy z Kuwejtem), a po zwolnieniu przejął władzę nad Państwem Islamskim w Iraku. 29 czerwca 2014 r. ogłosił się kalifem Państwa Islamskiego. W celu legitymizacji tego posunięcia zaczęto odtąd wywodzić jego pochodzenie od Proroka. Przybrał imię (*kunja*) Ibrahim al-Hussajni al-Kuraszi Bagdadi. Ibrahim (czyli Abraham) to nawiązanie do założyciela trzech monoteistycznych religii (judaizm, chrześcijaństwo, islam) tego samego Boga; al-Hussajni to powołanie się na pochodzenie z rodu ostatniego prawowitego kalifa (al-Chulafa ar-Raszidun)[248], którego osoba łączy szyitów i sunnitów; al-Kuraszi to rodowe nazwisko dynastii, z której pochodził Muhammad (Kurajszyci); Bagdadi (Baghdadi) to określenie jego pochodzenia

243 R. Zeidel, *The Dawa'ish: A collective profile of IS commanders*, „Perspectives on Terrorism", 2017, vol. 11, no. 4, p. 23.

244 Por. biografia autorstwa Turki al-Binali, „Po raz pierwszy... Biografia szejka Abu Bakr al-Baghdadi" [لأول مرة...السيرة الذاتية للشيخ أبو بكر البغدادي], http://justpaste.it/33nl [dostęp: 1.05.2020].

245 Terrorism Research & Analysis Consortium, *Islamic State (IS) / Islamic State of Iraq and ash Sham (ISIS) / Islamic State of Iraq (ISIS or ISIL, IS)*, https://www.trackingterrorism.org/group/islamic-state-islamic-state-iraq-and-ash-sham-isis-islamic-state-iraq-isis-or-isil [dostęp: 1.05.2020].

246 Syed Huzaifah Bin Othman Alkaff, *Abu Bakr al-Baghdadi, the Imposter*, „Counter Terrorist Trends and Analyses", November 2014, vol. 6, no. 10, p. 4–7.

247 Bucca Camp to nazwa na cześć Ronalda Bucca, nowojorskiego strażaka, który zginął 11 września 2001 r.

248 Husajn ibn 'Ali ibn Abi Talib był wnukiem Muhammada (synem córki Proroka Fatimy i brata stryjecznego Proroka, Ali ibn Abi Taliba).

(miejsca urodzenia). Zginął podczas próby odbicia przez amerykańskie siły specjalne 27 października 2019 r. na terenie Syrii[249].

Pierwsze dwanaście miesięcy po śmierci az-Zarkawiego to okres znacznych strat w siłach Stanów Zjednoczonych i koalicjantów. Zginęło wówczas 904 żołnierzy; tylko w lipcu 2006 zginęło 3266 cywilów[250]. Wymusiło to zdecydowane kroki. W 2008 r. dyrektor CIA Michael V. Hayden oznajmił, że organizacja az-Zarkawiego została „strategicznie niemal podbita"[251]. 15 grudnia 2011 r. sekretarz obrony Stanów Zjednoczonych Leon Panetta nadzorował ceremonię na międzynarodowym lotnisku w Bagdadzie z okazji odlotu ostatnich sił amerykańskich po ponad ośmiu latach po inwazji. Był to wynik umowy podpisanej w 2008 i konsekwencja polityki prezydenta Baracka Obamy. Oznaczało to, że od początku 2012 Irak ponownie miał pełną suwerenność narodową. Było to możliwe dzięki unieszkodliwieniu większości ugrupowań islamistycznych oraz rozbiciu reszty oddziałów wiernych Saddamowi Husajnowi i partii Baas, ale również porozumieniu z szyitami, w tym z Muktadem as-Sadrem[252]. Władzę przejęli zasadniczo właśnie szyici. W 2011 r. reżim szyity Nuri al-Malikiego doprowadził do powszechnych represji wobec sunnitów, tysięcy aresztowanych w całym kraju i setek zabitych. Prawie codzienne szyickie bojówki przeprowadzały pozasądowe egzekucje[253]. Relacje między społecznościami sunnitów i szyitów dramatycznie zdegenerowały się po upadku reżimu Saddama Husajna. Po części przyczyną była wcześniejsza polityka represyjna prezydenta sunnity wobec szyitów, postrzeganych za swoistą piątą kolumnę Iranu w Iraku. Niemniej wydarzenia z przełomu 2011 i 2012 r. nie miały precedensu. Oprócz indywidualnych zabójstw, które były szczególnie intensywne w okolicach Bagdadu, plemiona sunnickie zostały wyobcowane politycznie i trzymane z dala od władzy[254]. Pod koniec 2012 stosunki między sunnitami a szyitami były już skrajnie napięte. 21 grudnia siły rządowe wtargnęły do domu Rafiego

249 *Media: przywódca Państwa Islamskiego al-Baghdadi zabity podczas operacji sił USA*, https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2392300,Media-przywodca-Panstwa-Islamskiego-alBaghdadi-zabity-podczas-operacji-sil-USA [dostęp: 1.05.2020].

250 J. Warrick, *Czarne flagi: geneza Państwa Islamskiego*..., s. 349.

251 Tamże, s. 353.

252 L. Bayless, *Who is Muqtada al-Sadr?*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2012, vol. 35, no. 2, p. 135–155.

253 *Iraq: Maliki power grab risks fresh civil war*, „Strategic Comments", 2012, vol. 18, issue 3, https://doi.org/10.1080/13567888.2012.690271 [dostęp: 1.05.2020].

254 R. Visser, *Opinion: Tribalism in Iraq: Resurgent force or anachronism in the modern state?*, „Contemporary Arab Affairs", 2010, vol. 3, issue 4, p. 495–502.

al-Issawiego, prominentnego polityka sunnickiego. Wywołało to falę protestów w Al-Falludży; powstało nawet miasteczko namiotowe protestujących. 30 grudnia 2013 r. (ponad rok po tych wydarzeniach) al-Maliki poczuł się na tyle silny, że postanowił całkowicie zdławić ruch protestujących sunnitów. W styczniu 2014 armia zaczęła brutalnie rozprawiać się z sunnitami, co spowodowało gwałtowne reakcje przywódców sunnickich, zwłaszcza z klanu Al-Abnar[255]. Przełomowe były represje z marca ikwietnia 2013 r. ISI, będące organizacją wręcz szczątkową, w której ostali się tylko najbardziej zakonspirowani działacze, dostało swoisty prezent od rządu irackiego.

Do tych nielicznych dżihadystów zaczęli dołączać przerażeni pogromami sunnici, w tym byli żołnierze, a nawet członkowie partii Baas, jak również oficerowie czy ludzie byłych służb specjalnych. Wśród tych ostatnich byli choćby oficerowie elitarnej Dywizji Hammurabi Gwardii Republikańskiej i doradcy wojskowi Husajna, tacy jak: Ezzat Ibrahim ad-Duri i Fadel Abdulla al Hijali (Abu Muslim al-Turkmani). Wielu z nich było uwięzionych i torturowanych przez siły amerykańskie w Abu Ghraib i kluczowego Bucca Camp; inni ucierpieli z rąk bojówek szyickich. Udział członków partii Baas może dziwić, bo wszak wcześniej wykazano, że nie było mowy o współpracy Al-Kaidy z irackim reżimem. Ten wątek pojawił się po aresztowaniu jednego z przywódców Państwa Islamskiego. W styczniu 2014 r. w miejscowości Tall Rifat we wschodniej Syrii siły WAS (Kataib wal-Wiya Shuhada Souriya)[256] zastrzeliły Samira Muhammada Abd al-Chlifawi (Samir Abd Muhammad al-Khlifawi), znanego też jako Hadżi Bakr (Haji Bakr). Był to były oficer wywiadu Saddama Husajna, zwany też „Księciem Milczących" lub „Panem Cienia", okrzyknięty głównym architektem ISIS[257]. Część znalezionych przy nim dokumentów została opublikowana przez Christopha Reutera z niemieckiego „Spiegla"[258]. Były pułkownik w służbie wywiadowczej sił obrony powietrznej Saddama Husajna, od lat potajemnie pociągał za sznurki w ISIS. Byli członkowie grupy wielokrotnie wspominali go jako jedną z wiodących postaci. Jednak nigdy nie było jasne, jaka dokładnie była jego rola. Ze znalezionych przy nim dokumentów wynikało, że ISIS było świetnie przemyślaną strukturą.

255 J. Warrick, *Czarne flagi: geneza Państwa Islamskiego*..., s. 400–420.

256 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency*..., p. 197.

257 Addullahi Alazreg, *ISIS: Management of Savagery*, Dorrance, Pittsburgh 2016, p. 4–7.

258 C. Reuter, *Secret files reveal the structure of Islamic State*, https://www.spiegel.de/international/world/islamic-state-files-show-structure-of-islamist-terror-group-a-1029274.html [dostęp: 1.05.2020].

Rysunek 4. Struktura służb wywiadu ISIS według Hadżi Bakra

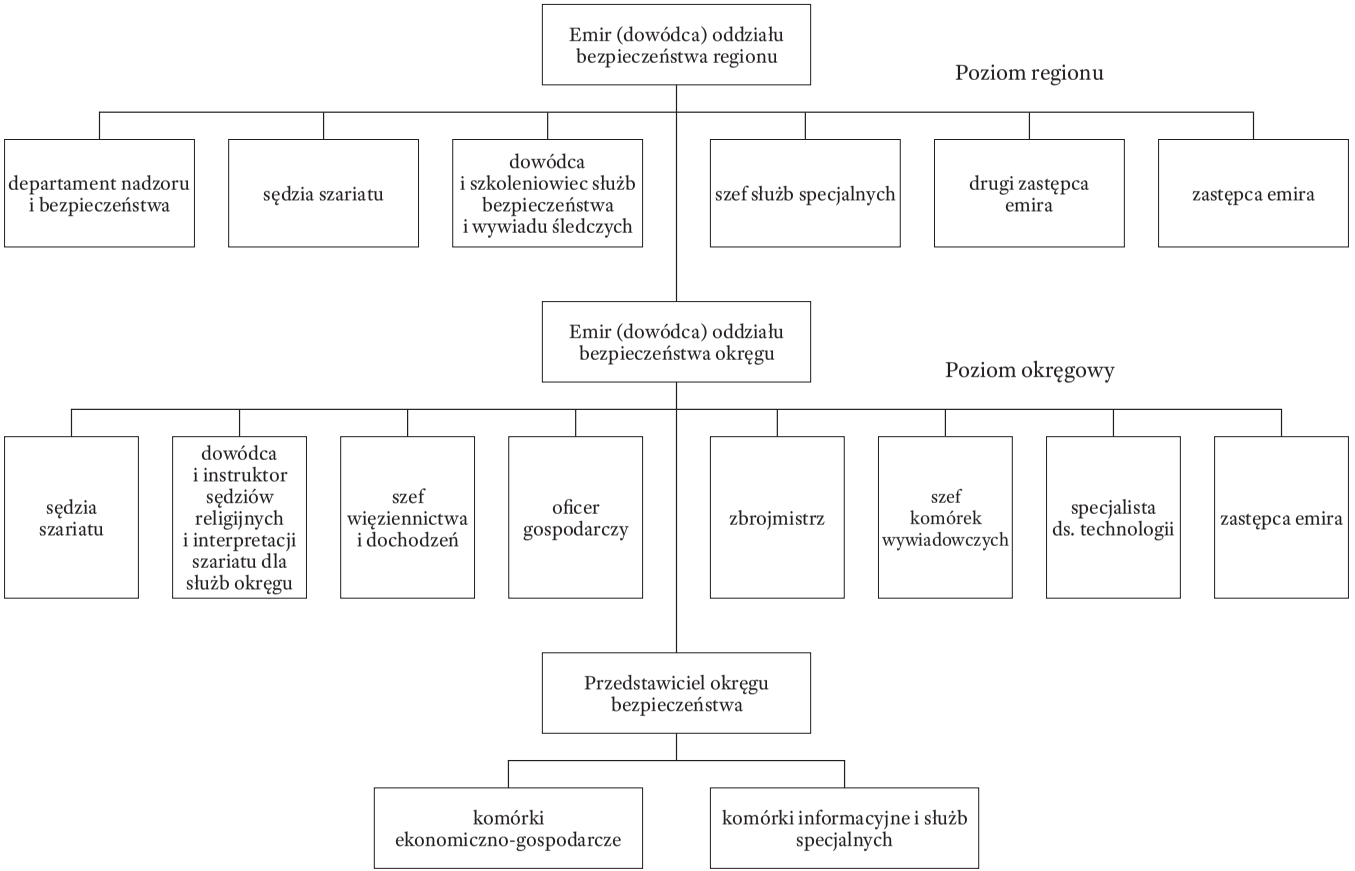

Źródło: opracowanie własne na podstawie: C. Reuter, *Secret files reveal the structure of Islamic State*, https://www.spiegel.de/international/world/islamic-state-files-show-structure-of-islamist-terror-group-a-1029274.html [dostęp: 1.05.2020].

Szczególnie ciekawa była instrukcja dotycząca zdobywania poparcia w nowych miejscach. Na początku grupa rekrutowała zwolenników pod pozorem otwarcia biura islamskiego centrum misyjnego (*dawa*[259]). Spośród tych, którzy przyszli słuchać wykładów i uczestniczyć w kursach dotyczących życia islamskiego, wybierano jednego lub dwóch mężczyzn, którym polecano szpiegować wioskę i uzyskiwać informacje. Hadżi Bakr opracował skrypt koniecznych informacji:

- wymień wpływowe rodziny;
- wymień ważne osoby w tych rodzinach;
- znajdź ich źródła dochodu;
- podaj nazwy i rozmiary oddziałów (rebeliantów) we wsi;
- zdobądź nazwiska ich przywódców, którzy kontrolują oddzialy, i rozeznaj ich orientację polityczną.
- dowiedz się o ich nielegalnych działaniach (wg praw szariatu), które w razie potrzeby można wykorzystać do szantażowania ich.

Szpiegom powiedziano, aby zanotowali takie szczegóły, jak: czy ktoś był przestępcą albo homoseksualistą, czy miał tajny romans, aby później mieć materiał do szantażu. „Wyznaczymy najmądrzejszych na szejków szariackich" – zauważył Bakr. „Przeszkolimy ich przez jakiś czas, a następnie wezwiemy". Jako postscriptum dodał, że w każdym mieście zostanie wybranych kilku „braci", którzy poślubią córki najbardziej wpływowych rodzin, aby „zapewnić penetrację tych rodzin bez ich wiedzy".

Jednym z priorytetów grupy było rekrutowanie ludzi z doświadczeniem wojskowym. Były oficer piechoty Abu Abdulrahman al-Bilawi dołączył do az-Zarkawiego już w 2003 r. i był jedynym byłym członkiem reżimu, który znalazł się w najbliższym otoczeniu przywódcy; resztę stanowili głównie nieiraccy dżihadyści. Schwytany w 2005 r. al-Bilawi spędził osiem lat (do lipca 2013) w więzieniu Abu Ghraib[260]. Wykaz przygotowany przez Trulsa Hallberga Tønnessena wyraźnie pokazuje, że w początkowym okresie to obcokrajowcy byli głównymi przywódcami[261]. Trudno jednak

259 Boży sposób prowadzenia ludzi do wiary i środki, za pomocą których wierzący zachęcają poszczególnych ludzi i całe społeczności do wiary w Boga; *Dawah Call*, J.L. Esposito (ed.), *The Oxford Dictionary of Islam*..., p. 64; patrz: *Słowniczek*.

260 R. Caillet, *From the Ba'th to the Caliphate: The former officers of Saddam and the Islamic State*, Norwegian Peacebuilding Resource Centre, 2015, June, p. 1–4; M. Chulov, *How an arrest in Iraq revealed ISIS' $2bn jihadist network*, https://www.theguardian.com/world/2014/jun/15/iraq-isis-arrest-jihadists-wealth-power [dostęp: 1.05.2020].

261 T.H. Tønnessen, *Heirs of Zarqawi or Saddam? The relationship between al-Qaida in Iraq and the Islamic State*, „Perspectives on Terrorism", 2015, vol. 9, issue 4, p. 55–57.

zgodzić się ze stanowiskiem, że ISIS było planem partii Baas na drugie życie. Świetnie punktuje to Craig Whiteside, nazywając to „mitem". Okazuje się bowiem, że wcale nie było ich tak wielu; nie ma pewności, czy struktura nie była wynikiem wcześniejszych doświadczeń z Afganistanu i ogólnie Al-Kaidy. Struktura, jak już wspominano, przypomina tę zastosowaną wcześniej przez az-Zawahiriego. Ponadto trudno jednoczenie postawić znak równości między oficerem armii Saddama Husajna a „liberałem religijnym" czy arabskim nacjonalistą, gdyż mogli być przecież oficerowie potajemnie popierający salafizm[262]. Analiza Ronena Zeidela pokazuje to samo: w ISIS było wielu członków partii Baas, ale byli to ludzie niskiego lub średniego szczebla. Funkcjonariusze służb bezpieczeństwa Saddama Husajna, którzy dołączyli do ISIS na zaproszenie i z inicjatywy al-Bagdadiego pod koniec 2010 r., nie byli szczególnie religijni. Wielu zaczęło chodzić do meczetów dopiero w latach 90. XX w., kiedy to państwo zaczęło konstruować nową koncepcję irackości w ramach „kampanii wiary" (*al-Hamla al-Imanijja*)[263]. Faktem jest, że Husajn miał pewien wgląd w to środowisko, a salafici mieli kontakty z partią Baas na długo przed 2003 r. Taką osobą kontakową był np. Izaat ad-Duri[264]. Wyższe stanowiska zajmowali niemal wyłącznie członkowie plemienia Albu Nasir (plemienia Husajna). Jeśli chodzi o samego Hadżi Bakra, to znalezienie przy nim odręcznych notatek nie czyni go jeszcze ich autorem. Ponadto przekonanie o prowadzeniu działań sił lądowych przez oficera wywiadu lotniczego to też nadmierna wiara w jego kompetencje i zakres wiedzy. Iracki analityk Nibras Kazimi zauważył:

> Operacyjnie popełniłem błąd, próbując zrozumieć sieć aktorów spoza Al-Kaidy jako wywodzących się z reżimu Saddama, jako byłych oficerów, urzędników bezpieczeństwa i członków partii Baas. To, co przeoczyłem, to że istniała nadsieć młodych salafitów i innych młodych sunnickich islamistów, którzy dorastali w latach 90. Wielu z nich spędzało czas w więzieniach Saddama i wszyscy się znają. Po uwolnieniu stali się Al-Kaidą, Armią Islamską, Ansar al-Sunna, Armią Mudżahedinów i 1920 brygadami powstańczymi (*revolt rigades*). Ta nadsieć przewodziła powstaniu oraz zwerbowała byłych oficerów reżimu i partii Baas

262 C. Whiteside, *A pedigree of terror. The myth of the Ba'athist influence in the Islamic State movement*, „Perspectives on Terrorism", June 2017, vol. 11, no. 3, p. 2–18.

263 R. Zeidel, *The Dawa'ish: A collective profile of IS commanders...*, p. 25.

264 W. Repetowicz, *Allah Akbar. Wojna i pokój w Iraku*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2019, s. 38.

jako podwykonawców dżihadu. Saddamiści pracowali dla salafitów od samego początku, a nie na odwrót[265].

Drugi gabinet ISI z 2009 r. był już znacznie inny. Jak zauważa Aymenn Dżawad al-Tamimi, wielu ministrów miało tytuły naukowe: byli profesorowie, doktorzy, inżynierowie, a jednocześnie reprezentowane były poważniejsze plemiona arabskie (Dżanabi, Mashadani, Dulaymi, Dżubouri) przy jednoczesnym ograniczeniu liczebności obcokrajowców[266]. Niemniej w samych strukturach wojskowych byli już bardzo ważni. Skąd zatem mit o wpływach członków partii Baas? To raczej coś, co możemy – za Edwardem W. Saidem[267] – nazwać „orientalizmem": przekonaniem, że bez wpływów „cywilizowanego świata" Arabowie nie są w stanie sami nic wykreować. Zatem oficerowie Husajna – wyszkoleni przez doradców radzieckich – przejęli swoiste *know how*, bez którego nie poradziliby sobie dżihadyści. Wracając do badań Tønnessena czy Whiteside'a, widać, że trzon stanowili ludzie mający za sobą długą ścieżkę wojenną – zdecydowana większość z nich to weterani przynajmniej ostatniej wojny w Afganistanie. Co ważne, rotacja w dowództwie nie była znacząca: w latach 2012–2013 większość stanowili jeszcze ludzie az-Zarkawiego, którzy do tego czasu po prostu przeżyli.

Przykładem może być Belg marokańskiego pochodzenia Oussama Atar, który był więziony najpierw w Abu Ghraib, potem w Camp Cropper (w tym samym obozie, w którym przetrzymywano Husajna), a ostatecznie (od lutego 2005 do sierpnia 2012) w obozie Bucca, gdzie poznał al-Bagdadiego. Po uwolnieniu Atar ponownie nawiązał kontakt z al-Bagdadim oraz rzekomo został wyznaczony do nadzorowania przygotowań zamachów w Paryżu w listopadzie 2015 i Brukseli w marcu 2016 r.[268]. Bucca Camp było miejscem niezwykle ważnym. Było to olbrzymie miasteczko namiotowe, założone jeszcze przez Brytyjczyków, w którym przebywali zarówno podejrzani o terroryzm, jak i byli zwolennicy Husajna. Wielu z nich tam się zradykalizowało; pozawierali też ważne znajomości. W Camp Bucca al-Bagdadi zawarł wiele cennych sojuszy, w tym poznał Syryjczyka Abu Muhammada

265 N. Kazimi, *The story of the Sunni Salafist insurgency in Iraq, 1999–2010, Talisman Gate (21 January, 2011)*, http://talismangate.blogspot.com/2011/01/story-of-sunni-salafist-insurgency-in.html?m=1 [dostęp: 1.05.2020].

266 Aymenn al Tamimi, *The evolution in Islamic State administration: The documentary evidence*, „Perspectives on Terrorism", 2015, vol. 9, no. 4, 5, p. 118–119.

267 E.W. Said, *Orientalizm*, Zysk i S-ka, Poznań 2018.

268 Więcej: A. Wejkszner, *Państwo Islamskie...*, s. 185–189.

al-Adnaniego[269]. Abu Muhammad al-Dżulani (kluczowa postać ruchu islamistycznego w Syrii) przyznał: „W więzieniu wiele się działo. Więzienie odegrało rolę w rozwoju intelektualnym członków ISIS"[270].

Kolejnym bardzo istotnym czynnikiem sukcesu ISI była swoista polityka etnograficzna. Jednym z błędów az-Zarkawiego było wypowiedzenie wojny nielojalnym plemionom, czego już kulminacyjnym momentem było zabicie przywódcy plemiennego „przebudzenia" (*sahwa / Madżlis al-Sahwat*) Abu Risha as-Sittara (Abdul Sattar Abu Risha) we wrześniu 2007 r.[271]. Pozbyto się wprawdzie amerykańskiego kolaboranta, ale zarazem utracono wsparcie wielu plemion, co przyczyniło się do osłabienia ISI. Ten sam błąd z czasem popełnił rząd iracki, a nauczeni doświadczeniem przywódcy ISI diametralnie zmienili swoje podejście. Zmiany te widoczne były już w 2008. Abu Hamza nie był Irakijczykiem i nie orientował się (podobnie jak az-Zarkawi) w dynamice plemiennej rzeczywistości Iraku. Inaczej było z Abu Omarem al-Bagdadim, który był członkiem plemienia Zawi z Al-Hadisy[272]. W 2009 r. opublikowano *Fallujah Memorandum*, oficjalnie zatytułowane *Khoutah Istratigya li Ta'aziz al-Moqif al-Siyasi al-Dawlat al-Islamyiah fi al-Iraq* (*Strategic Plan to Strengthen the Political Position of the Islamic State in Iraq*, „Strategia na rzecz poprawy pozycji politycznej Islamskiego Państwa Iraku")[273]. Ten dokument odzwierciedlała ich nowe podejście, w tym do plemion. Najważniejszym celem było zjednoczenie, które powinno być priorytetem dżihadystów i głównym wyzwaniem. Jeśli tak się stanie, to będzie można pokonać Zachód. Co prawda, samo Państwo Islamskie borykało się z poważnymi problemami i stratami, ale i tak było w stanie wchłaniać inne grupy (nawet jeśli istniały między nimi różnice) i współpracować przeciwko ich wspólnemu wrogowi. Anonimowi autorzy *Fallujah Memorandum* wykorzystali historię islamu, aby zilustrować dylemat bieżącej sytuacji: tak jak prawowici kalifowie (*Raszidun*) radzili sobie z rebeliantami, tak teraz można postępować z pobożnymi plemionami

269 J. Warrick, *Czarne flagi: geneza Państwa Islamskiego...*, s. 363.

270 Frontline, *Abu Mohammad al-Jolani. Military leader, Hayat Tahrir al-Sham*, https://www.pbs.org/wgbh/frontline/interview/abu-mohammad-al-jolani/ [dostęp: 10.11.2021].

271 J. Partlow, A.S. Tyson, R. Wright, *Bomb kills a key Sunni ally of U.S.*, https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/09/13/AR2007091300490.html [dostęp: 1.05.2020].

272 C. Whiteside, A. Elallame, *Accidental ethnographers: The Islamic State's tribal engagement experiment*, „Small Wars & Insurgencies", 2020, vol. 31, no. 2, p. 228.

273 H. Nasira, *Al-Qaeda in Iraq resurfaces with new strategy and specific operations*, „Terrorism Monitor", 2010, vol. 8, issue 16, April 23, p. 3–4.

sahwa. Przywołując historyka ibn Chalduna, autorzy pisali, że plemiona są naturalnym stanem społeczeństw w tym regionie, a pokrewieństwo jest naturalnym pragnieniem ludzi, bo łączy bliskich i krewnych podczas katastrofy. Nowa taktyka zakładała działanie na dwóch poziomach: na przemocy wobec liderów plemion oraz zapewnieniu bezpieczeństwa samym plemionom (np. przez dostawy broni, szkolenia czy opiekę). Uważano, że nawet 90% wysiłku organizacji powinno być na razie skierowane na ten problem, a tylko 10% na walkę z krzyżowcami. W ten sposób przywódcy plemion nie mieli wyjścia: obawiali się o życie swoje i swoich rodzin, ale również o utratę przywództwa. Zmuszało ich to do ukorzenia się przed przywódcami ISI. Co ciekawe, ISI *de facto* zastosowało taktykę Stanów Zjednoczonych, o czym otwarcie mówiło. Powstaje pytanie: Dlaczego Amerykanie nie odradzili władzom Iraku rezygnacji z polityki *sahwa*? Państwo Islamskie powołało nawet osobną komórkę do spraw polityki etnograficznej: Biuro Zaangażowania Plemiennego Państwa Islamskiego, na którego czele stał Abu Chaldun (Khaldun)[274]. Ta planowa i przemyślana polityka okazała się bardzo skuteczna i była kluczowa dla dalszego rozwoju Państwa Islamskiego. Ideologia była drugorzędną motywacją. Lata dyskryminacji, zarówno w Syrii, jak i Iraku, doprowadziły wielu sunnitów do podjęcia decyzji o zaakceptowaniu ISIS mimo systemowej przemocy, która została wykorzystana do narzucenia jej nihilistycznej ideologii[275]. W 2015 r. w Mosulu odbyło się uroczyste zapewnienie przywódców 30 plemion o wierności kalifowi ISIS[276]. Największą konfederacją plemienną (*Qabila*) była Dulaim z Anbar, a w niej najważniejsze plemię Albu Bali z Ramadi, liczące 21 delegatów[277].

W celu dalszego wzmacniania potencjału organizacji al-Bagdadi zainicjował serię ataków na więzienia w latach 2012–2013 (w tym Abu Ghraib) w celu uwolnienia więźniów, których dołączył do swojej nowo powstającej grupy. Operacja przeszła do historii jako „Breaking the Walls" („Obalanie murów"). W ten sposób organizacja uwolniła wielu islamistów, ale też zwykłych kryminalistów, którzy teraz mogli zrewanżować się za pomoc.

274 C. Whiteside, A. Elallame, *Accidental ethnographers: The Islamic State's tribal engagement experiment*..., p. 231.

275 W.T. Oosterveld, W. Bloem, *The Rise and Fall of ISIS: From Evitability to Inevitability*, Centre for Strategic Studies, Hague 2017, p. 18.

276 „Na filmie publiczne przyrzeczenie wierności al-Bagdadiemu, symbolowi irackich klanów w Mosulu" [بالفيديو ..بيعة علنية للبغدادي من رموز عشائر عراقية بالموصل], https://www.alwatanvoice.com/arabic/news/2015/04/01/689957.html [dostęp: 1.05.2020].

277 R. Zeidel, *The Dawa'ish: A collective profile of IS commanders*..., p. 23.

Sukcesy Państwa Islamskiego w Iraku zdeterminowały Abu Bakra al-Bagdadiego do rozszerzenia frontu i zdobycia nowych terenów. Państwo Islamskie miało być reinkarnacją kalifatu Abbasydów, którzy rządzili w Iraku, ale równie istotnym elementem tego państwa był Szam, czyli dzisiejsza Syria i szeroko pojęta Palestyna (terytorium Jordanii, Izraela, Libanu i Palestyny).

W sierpniu 2011 r., a następnie w styczniu 2012 al-Bagdadi wysłał swoich przedstawicieli (7 osób) do Syrii na spotkanie z nowo utworzonym Dżabhat an-Nusra (Jabhat an-Nusra[278], Front Zwycięstwa). Była to grupa syryjskich radykalnych islamistów przeciwstawiających się prezydentowi Syrii, Baszszarowi al-Asadowi. Oficjalnie grupa zaczęła działać 23 stycznia 2012 r. Dzień później nieznana grupa syryjskich rebeliantów umieściła krótki film wideo potwierdzający, że Al-Kaida pojawiła się w Syrii. Wypowiadali wojnę Asadowi, nazywając go „mordercą muzułmanów", sami zaś obiecywali objąć opieką wszystkich prawdziwie wierzących, a zwłaszcza dzieci i kobiety[279].

Do pierwszego samobójczego zamachu bombowego w Syrii doszło 23 grudnia 2011 r. w Damaszku. Zginęły 44 osoby, a ponad sto było rannych. Władze początkowo oskarżyły WAS, ci jednak zdementowali te informacje[280]. Następnie w internecie pojawiło się oświadczenie Bractwa Muzułmańskiego[281] z przyznaniem się do zamachu, co zdementowane zostało przez jego przedstawiciela, Muhammada Tajfura[282]. Niemniej władzy udało się nadać już narrację nadchodzącej rewolucji fundamentalistów religijnych[283].

278 W literaturze często pojawia się zapis „al Nusra", w transkrypcji polskiej jednak powinno być „an".

279 *Declaration of the Support Front (Jabhat al-Nusra): For the people of Syria from the Mujahideen of Syria in the fields of Jihad*, Al-Manarah al-Bayda Foundation for Media Production, https://jihadology.net/2012/01/24/al-manarah-al-bay%e1%b8%8da-foundation-for-media-production-presents-for-the-people-of-syria-from-the-mujahidin-of-syria-in-the-fields-of-jihad-jabhah-al-nu%e1%b9%a3rah-the-front-of-victory/ [dostęp: 1.05.2020].

280 NOW Lebanon, *Free Syrian Army Chief of Staff blames regime for twin blasts*, https://www.nowlebanon.com/NewsArchiveDetails.aspx?ID=346093#ixzz6IRdIxwSR [dostęp: 1.05.2020].

281 B. Roggio, *Abdullah Azzam Brigades denies responsibility for Damascus suicide attacks*, https://www.longwarjournal.org/archives/2011/12/adbullah_azzam_briga.php [dostęp: 1.05.2020].

282 Reuters, *Forty killed, 100 wounded in Damascus blasts – TV*, https://archive.is/20130416003457/http://www.trust.org/alertnet/news/forty-killed-100-wounded-in-damascus-blasts--tv/#selection-519.20–519.27 [dostęp: 1.05.2020].

283 „The Guardian", *Syria: „bomb attacks" in Damascus – Friday 23 December*, https://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2011/dec/23/syria-egypt-yemen-protests-live-updates?newsfeed=true [dostęp: 1.05.2020].

6 stycznia 2012 r. doszło do samobójczego zamachu w Al-Midan (południowa dzielnica Damaszku), a 10 lutego w Aleppo wybuchł samochód pułapka (zginęło 28 ludzi). Do tych dwóch ostatnich oficjalnie w swoim filmie propagandowym przyznała się an-Nusra[284].

Oczywiście islamiści od dawna byli obecni w Syrii; nie była to dla nich *terra nova*. Pierwszym mocnym zaznaczeniem swojej obecności był protest pod kierownictwem Marwana Hadida w Hamie w 1964 r. Był on głównie formą sprzeciwu wobec nacjonalizacji sunnickich fabryk[285]. W Syrii po 1967 działało kilka tajnych organizacji islamistycznych, m.in.: Islamski Ruch Wyzwolenia z Aleppo, Islamska Partia Wyzwolenia, Młodzież Mahometa, Dżundullah (Żołnierze Boga), grupa Marwana al-Hadidiego oraz Bractwo Muzułmańskie[286]. Jedną z takich organizacji, która opierała się po części na podziałach plemiennych, była Al-Tali'a al-Muqatila (Walcząca Awangarda), funkcjonująca do późnych lat 70. ubiegłego wieku[287]. Była to organizacja afiliowana przy Bractwie Muzułmańskim, a jej początków należy szukać jeszcze we wczesnych latach 60. Partia Baas po przejęciu władzy postanowiła zamanifestować brak akceptacji dla islamistów, czego przejawem było choćby zbombardowanie meczetu i ostrzał wiernych w Hamie w 1964 r. Stało się to przyczyną sprzeciwu młodego salafity Marwana Hadida, który wierzył, że „bezbożna Baas" może zostać obalona tylko siłą. Jego wysiłki na przełomie lat 60. i 70. doprowadziły do rozwoju ogólnokrajowej sieci radykalnych bojowników, którzy chcieli pchnąć Bractwo do otwartej konfrontacji z reżimem. Kiedy Hadid został schwytany i zmarł w więzieniu w czerwcu 1976, grupy, które udało mu się wyszkolić, postanowiły pomścić jego śmierć i rozpoczęły kampanię morderstw najwyższych oficerów bezpieczeństwa i politycznych reżimu. Plany ukierunkowanych zabójstw wkrótce przekształciły się w serię masowych ataków dżihadystów na rządzącą mniejszość alawitów. W czerwcu 1979 r. zdobyli szkołę artylerii w Aleppo, siłą rozdzielono oficerów i kadetów sunnickich od alawickich, a następnie dokonano egzekucji kilkudziesięciu tych ostatnich[288]. Rozpoczęło to swoiste

284 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 64.

285 Yasser Munif, *The Syrian Revolution: Between the Politics of Life and the Geopolitics of Death...*, p. 50.

286 Ł. Fyderek, *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii...*, s. 57.

287 Mohammad-Mahmoud Ould Mohamedou, *A Theory of ISIS. Political Violence and the Transformation of the Global Order*, Pluto Press, London 2018, p. 99.

288 R. Lefèvre, *The Syrian Brotherhood's armed struggle*, https://carnegie-mec.org/publications/?fa=50380 [dostęp: 1.05.2020]; więcej: tenże, *Ashes of Hama: The Perilous History of Syria's Muslim Brotherhood*, Hurst & Co., London 2013.

powstanie islamistyczne[289]. W lutym 1982 wojsko i oddziały paramilitarne dokonały ciężkiego bombardowania, a następnie zajęły Hamę. Zginęło od 10 do 25 tys. osób, a historyczne centrum miasta przestało istnieć. Szczególną rolę odegrały alawickie oddziały ochotnicze, tzw. Kompanie Obrony (Saraja ad-Difa)[290]. Za przynależność do grup islamistycznych – zgodnie z przyjętą 7 czerwca 1980 r. Ustawą nr 49 – groziło więzienie, a nawet kara śmierci[291]. Mimo to pojawiały się organizacje o profilu islamistycznym. W 1999 r. w Aleppo zaczął działać Abu al-Qaqaa[292]. Wokół niego powstała grupa zw. Ghurabaa asz-Szam (Obcy z Lewantu), która miała jawnie antyamerykański i antyizraelski profil. Ci ludzie znaleźli swoje miejsce dość szybko, wyjeżdżając najpierw do Afganistanu, a potem do Iraku[293]. Szczególnie łatwe było to ostatnie ze względu na długą i niekontrolowaną granicę, gdy z dnia na dzień przestała istnieć licząca 35 tys. funkcjonariuszy formacja straży granicznej. Syria stała się bardzo atrakcyjnym państwem tranzytowym dla dżihadu, a władze w Damaszku zdawały się zadowolone, gdyż pozbywały się potencjalnych problemów z własnymi islamistami. Należy jednak zauważyć, że restrykcyjna polityka reżimu spowodowala, iż faktycznie było ich niewielu. Szacuje się, że w 2007 w Iraku zaledwie 8% (44 osoby) bojowników zagranicznych było Syryjczykami[294].

Na początku 2012, gdy powstanie syryjskie rozwijało się już bardzo dynamicznie, okazało się, że pojawiły się w nim też elementy sunnickiego dżihadu, w tym konserwatywne grupy salafitów, takie jak: AaS, Liwa al-Islam i Suqor asz-Szam, z których wszystkie zostały założone przez uwolnionych więźniów z więzienia Sednaya w 2011 r.[295]. To więzienie odegrało bardzo podobną rolę jak Bucca w Iraku, gdyż było doskonałym miejscem spotkań dla członków Al-Kaidy i innych organizacji islamistycznych. Abu Othman, zwolniony z więzienia 20 czerwca 2011, wspominał: „Początkowo znałem tam może cztery, pięć lub sześć osób, ale kiedy mnie zwolniono, znałem już sto, dwieście czy trzysta. Miałem teraz braci w Hamie, Hims czy Darze

289 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 26.

290 Ł. Fyderek, *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii...*, s. 56–58.

291 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 26.

292 Jest to postać dość zagadkowa, być może był agentem w Stanach Zjednoczonych, Jordanii lub nawet Syrii.

293 Tamże, s. 32–33.

294 B. Fishman, *Bombers, Bank Accounts and Bleedout*, Combating Terrorism Center at West Point, West Point 2008, p. 5.

295 C. Lister, *Assessing Syria's Jihad*, „Survival", 2014, vol. 56, no. 6, p. 87.

oraz w wielu innych miejscach, a oni mnie znali"[296]. W 2011 r., gdy manifestacje antyrządowe stały się większe i bardziej gorączkowe, Asad ogłosił selektywną amnestię: członkowie Bractwa Muzułmańskiego i Al-Kaidy przetrzymywani w osobnym skrzydle więzienia Sednaya zostali wypuszczeni, a pozostali opozycjoniści w nim pozostali. Asad wiedział, że uwolnieni chwycą za broń, co pozwoli mu ogłosić, że syryjska rewolucja kierowana jest przez fundamentalistycznych terrorystów pragnących eksterminować mniejszości syryjskie[297].

Dżihad syryjski stał się międzynarodowym fenomenem, z udziałem co najmniej 15 tys. obcokrajowców z co najmniej 90 krajów, walczących już od 2011 r.

Tabela 2. Ewolucja Państwa Islamskiego i jego przywództwa

Nazwa organizacji	Czas działalności	Przywódca
Dżama'at at-Tauhid wal Dżihad (Grupa Jedności i Dżihadu)	październik 1999 – 17 października 2004	Abu Mus'ab az-Zarkawi
Tanzim Al-Kaida fi Bilad al Rafidayn (Organizacja Al-Kaidy w Mezopotamii)	17 października 2004 – 15 stycznia 2006	Abu Mus'ab az-Zarkawi (zabity 7 czerwca 2006)
Madżlis asz Szura al Mudżahidin (Rada Szury Mudżahedinów)	15 stycznia 2006 – 15 października 2006	Abu Ajjub al-Masri (Abu Hamza al-Muhadżir)
Daulat al-Irak al-Islamijja (Państwo Islamskie w Iraku)	15 października 2006 – 9 kwietnia 2013	Abu Ajjub al-Masri (zabity 18 kwietnia 2010) i Abu Omar al-Bagdadi (zabity 18 kwietnia 2010), Abu Bakr al-Bagdadi
Ad-Daula al-Islamijja fi al-Irak wa-asz-Szam (Państwo Islamskie w Iraku i Syrii)	9 kwietnia 2013 – 29 czerwca 2014	Abu Bakr al-Bagdadi
Ad Daula al-Islamijja (Państwo Islamskie)	29 czerwca 2014 – nadal	Abu Bakr al-Bagdadi (zabity 27 października 2019), Abu Ibrahim al-Haszimi al-Kuraszi

Źródło: opracowanie własne.

296 R. Abouzeid, *The jihad next door. The Syrian roots of Iraq's newest civil war*, https://www.politico.com/magazine/story/2014/06/al-qaeda-iraq-syria-108214 [dostęp: 1.05.2020].

297 M. Tax, *Droga w nieznane. Kurdyjki walczące z tak zwanym Państwem Islamskim*, Wydawnictwo Magnus, Warszawa 2017, s. 458–459.

Podobnie jak w Iraku, ISIS po zdobyciu ziem w północno-wschodniej Syrii zorganizowało w Ar-Rakce ceremonię, podczas której 14 syryjskich przywódców plemiennych publicznie ogłosiło poparcie dla grupy. Podziały plemienne nie były nigdy specjalnym problemem dla ideologii Al-Kaidy czy ISIS, chociaż przeczyły koncepcji uniwersalnej *ummy*. Wręcz przeciwnie, tak jak w Iraku, tak i w Syrii okazały się świetnym narzędziem do rehabilitacji tych upośledzonych przez dotychczasowe władze. Sprawdziło się to zwłaszcza w Syrii, gdzie podziały etniczne i religijne rzutowały na politykę od lat, a przede wszystkim dyskryminowały sunnitów. ISIS nawet nie narzucało im swojej marki; godziło się na pokazywanie *shuyoukh wa ʿashayr* (przywódcy i ich plemiona) walczących ramię w ramię z mudżahedinami. Widać to było w lawirowaniu między interesami plemion: Bukeyr, Buchamel i Szuheil[298]. W zamian za to ISIS otrzymywało gotowe struktury, które należało jedynie umiejętnie wpiąć w system[299].

Sukcesy an-Nusry okazały się zaskakująco znaczne, a organizacja bardzo szybko rosła w siłę. Przywódca ISI najprawdopodobniej przestraszył się rosnącego znaczenia przywódcy Frontu i postanowił przejąć kontrolę nad syryjską filią.

Fitna dżihadu – rozłam ISIS i Al-Kaidy

9 kwietnia 2013 r. al-Bagdadi opublikował 21-minutowe nagranie wideo[300], w którym ogłosił zmiany w strukturach, likwidację an-Nusry i powołanie Państwa Islamskiego w Iraku i Syrii (asz-Szam), czyli ISIS. Jednocześnie przywołał historię az-Zarkawiego, który miał złożyć przysięgę na wierność Al-Kaidzie tylko z przyczyn strategicznych. Przysięgę składał ibn Ladinowi jako symbolowi dżihadu, jednoczącemu całą *ummę*, a nie organizacji. Al-Bagdadi zerwał teraz współpracę z Al-Kaidą, gdyż – podobnie jak az-Zarkawi – nie potrzebował ani pieniędzy, ani broni, ani ludzi od tej organizacji. Jednocześnie poinformował, że likwiduje an-Nusrę, gdyż jest tylko filią Państwa Islamskiego i ma do tego prawo.

298 Mohammad-Mahmoud Ould Mohamedou, *A Theory of ISIS. Political Violence and the Transformation of the Global Order*..., p. 99.

299 Więcej: Rudayna Al-Baalbaky, Ahmad Mhidi, *Tribes and the Rule of the „Islamic State": The Case of the Syrian City of Deir ez-Zor*, Issam Fares Institute for Public Policy and International Affairs at the American University of Beirut, Beirut 2018.

300 *„Give good news to the believers". The declaration of the Islamic State in Iraq and Al-Sham. An audio speech for Amir Al-Muminin Abu Bakr Al-HussainiAl-Quraishi al-Baghdadi*, https://jihadology.net/wp-content/uploads/_pda/2013/04/shaykh-abc5ab-bakr-al-e1b8a5ussaync4ab-al-qurayshc4ab-al-baghdc481dc4ab-e2809cannouncement-of-the-islamic-state-of-iraq-and-al-shc481m22-en.pdf [dostęp: 1.05.2020].

Al-Bagdadi nie docenił jednak swojego podwładnego. Al-Dżulani nie miał bowiem ochoty poddać się bez walki i wypowiedział posłuszeństwo al-Bagdadiemu, a jednocześnie zwrócił się do następcy ibn Ladina, az-Zawahiriego. Ten 9 czerwca 2013 r. opublikował otwarty list, w którym ganił al-Bagdadiego. Wyznaczył mu 12-miesięczny okres próbny, po którym zdecyduje o jego dalszym losie[301]. Przywódca Al-Kaidy uznał, że obydwaj emirowie powinni prosić o zgodę dla swoich planów; ponadto łączenie dwóch struktur syryjskiej i irackiej uznał za błędne – al-Bagdadi miał rządzić w Iraku, natomiast al-Dżulani w Syrii[302]. Następnie wezwał do pojednania i zaprzestania dalszych podziałów, rozwój wypadków jednak pokazał, że az-Zawahiri nie miał żadnej władzy nad Państwem Islamskim[303]. Szybko zarysował się też podział między Al-Kaidą (an-Nusrą) a ISIS w kwestii dalszych priorytetów, zwłaszcza definiowania wroga. Taka zdecydowana postawa al-Bagdadiego wynikała też z pewnego zabezpieczenia, jakim był obecny w Syrii od 2012 Hadżi Bakr. Przebywał on w Tall Rifat i zaczął rozwijać uśpione komórki w Syrii. Chodziło o to, by zbudować w tym kraju silną bazę wypadową dającą możliwość ponownego najazdu na Irak[304].

Co ciekawe, w siedmiu oświadczeniach – wydanych w okresie od 2010 do śmierci w maju 2011 r. – ibn Ladin pięć razy wzywał do ataków na Zachód i ani razu przeciwko rządom państw islamskich. Po przejęciu władzy przez az-Zawahiriego obraz ten zmienił się diametralnie – teraz bliski wróg stał się głównym przedmiotem zainteresowania. Być może wynikało to z jego przekonań, jednak zawsze na pierwszym miejscu stawiał potrzebę obalenia „apostackich rządów", zwłaszcza w Egipcie. Tak naprawdę chyba nigdy nie był tak zagorzałym zwolennikiem globalnego dżihadu jak ibn Ladin. Polityka az-Zawahiriego zmieniła się po 2013 r. Ukazało się wtedy wiele oświadczeń skierowanych przeciwko Stanom Zjednoczonym, w tym *General guidelines for the work of jihad* („Ogólne wytyczne dotyczące wysiłku dżihadu"), gdzie argumentował: „[...] działalność militarna skierowana jest przede wszystkim na przywódcę (międzynarodowej) niewiary, Amerykę i jej sojusznika Izraela, a po drugie, na ich lokalnych sojuszników rządzących

301 J. Warrick, *Czarne flagi: geneza Państwa Islamskiego...*, s. 400–401.

302 Ayman al-Zawahiri, *Translation of al-Qaeda chief Ayman al-Zawahiri's letter to the leaders of the two jihadi groups*, 13 *rajab*, 1434 (kwiecień 2013), http://s3.documentcloud.org/documents/710588/translation-of-ayman-al-zawahiris-letter.pdf [dostęp: 1.05.2020].

303 Haim Malka, *Jihadi-Salafi rebellion and the crisis of authority* [in:] J.B. Alterman (ed.), *Religious Radicalism after the Arab Uprisings*, Center for Strategic & International Studies, Lanham 2015, p. 28.

304 C. Reuter, *Secret files reveal the structure of Islamic State...*

naszymi krajami”[305]. Ten renesans koncentracji na dalekim wrogu nastąpił w momencie, gdy zaczęły pojawiać się napięcia między Państwem Islamskim a Al-Kaidą. Gdy przyjrzymy się wypowiedziom liderów Państwa Islamskiego, prawie wyłącznie mamy wezwania do ataków na bliskiego wroga, czyli Irakijczyków (bojówki rządowe i szyickie). Al-Adnani wyjaśnił, że „nasz pierwszy wróg to [szyici], a po nich Żydzi i krzyżowcy”[306]. Rok później Abu Bakr al-Bagdadi wzywał do ataku: „Powstańcie, lwy Państwa Islamskiego w Iraku i Lewancie, i uleczcie frustrację wierzących oraz atakujcie znienawidzonych *rafidhów* [szyitów], kryminalistów nusajrytów[307], Partię Szatana [Hezbollah] i tych, którzy pochodzą z Kom[308], An-Nadżafu[309] i Teheranu”[310]. Dopiero w lipcu 2012 r. Państwo Islamskie zaczęło kierować swoje groźby do Stanów Zjednoczonych: „Jeśli chodzi o twoje [amerykańskie] bezpieczeństwo, twoi obywatele nie mogą podróżować do żadnego kraju bez strachu. Mudżahedini podążyli za twoją armią i przysięgli, że poczujesz coś mocniejszego niż to, co Usama ci dał odczuć. Spodziewaj się ich u siebie”[311]. W ciągu kolejnych dwóch lat doszło do zmiany gradacji i chociaż nadal Państwo Islamskie wzywało do ataków na bliskiego wroga, to jednak wróg daleki stawał się istotniejszy.

Az-Zawahiri w 2015 r. powiedział: „Widzę więc, że powinniśmy teraz skoncentrować się na przeniesieniu wojny do domu naszych wrogów, do ich miast i baz krzyżowców Zachodu, dowodzonych przez Stany Zjednoczone”[312]. Uważał, że należy w pierwszym rzędzie zaatakować Zachód, a konkretnie

305 Ayman al-Zawahiri, *General guidelines for the work of jihad*, September, 2013, https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/oso/9780190856441.001.0001/oso-9780190856441-chapter-005 [dostęp: 1.05.2020].

306 Abu Muhhamad al-Adnani, *I exhort you to one thing only*, Al-Furqan Media, https://jihadology.net/2012/05/21/al-furqan-media-presents-a-new-audio-message-from-the-islamic-state-of-iraqs-shaykh-abu-mu%e1%b8%a5ammad-al-adnani-i-exhort-you-to-one-thing-only/ [dostęp: 1.05.2020].

307 Alawici.

308 Święte miasto szyitów w Iranie.

309 Święte miasto szyitów w Iraku.

310 Abu Bakr al-Baghdadi, *Remaining in Iraq and the Levant*, Al-Furqan Media Foundation, June 15, 2013, https://jihadology.net/2013/06/15/new-audio-visual-message-from-the-islamic-state-of-iraq-and-al-shams-abu-bakr-al-%e1%b8%a5ussayni-al-baghdadi-remaining-in-iraq-and-al-sham/ [dostęp: 1.05.2020].

311 Abu Bakr al-Baghdadi, *But God will not allow except that his light should be perfected*, Fursan Al-Balagh Media, 23 July, 2012, https://jihadology.net/wp-content/uploads/_pda/2012/07/shaykh-abc5ab-bakr-al-e1b8a5ussaync4ab-al-qurayshc4ab-al-baghdc481dc4ab-22but-god-will-not-allow-except-that-his-light-should-be22-en.pdf [dostęp: 1.05.2020].

312 Ayman al-Zawahiri, *Islamic spring. Part 2*, April, 2015, https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/oso/9780190856441.001.0001/oso-9780190856441-chapter-014 [dostęp: 1.05.2020].

Stany Zjednoczone, i to na ich terytorium[313]. Zdolności Al-Kaidy w tym wymiarze jednak malały. Atak na redakcję „Charlie Hebdo" w styczniu 2015 r. był jednym z ostatnich ataków na Zachód. W 2014 zaczęły pojawiać się pogłoski, że Al-Kaida rzeczywiście planowała uaktywnić się na Zachodzie. Mówiono zwłaszcza o tzw. Grupie Chorasan[314], czyli małych oddziałach zagranicznych bojowników Al-Kaidy szkolonych w Syrii do ataków na Zachodzie. Ostatecznie przywódca grupy Sanafi al-Nasr zaangażował się tylko w lokalne wysiłki, np. podczas ofensywy w Latakii w marcu 2014 r.[315]. Al-Kaida była w stanie prowadzić tylko ataki na poziomie medialnym i co najwyżej wykorzystać ataki Państwa Islamskiego na wroga dalekiego do swojej propagandy antyzachodniej. Najbardziej znanym agitatorem dla ponownych ataków na Zachodzie był Hamza ibn Ladin[316] (syn Usamy) oraz lider AQAP, Kassim ar-Rimi. Paradoksalnie zerwanie więzów między Al-Kaidą a an-Nusrą zwolniło tę pierwszą od odpowiedzialności za konkurencję z ISIS w Syrii i dało wolną rękę w ponownym skupieniu się – zarówno na poziomie ideologicznym, jak i operacyjnym – na dżihadzie wobec wroga dalekiego.

Sytuacja wewnętrzna i zewnętrzna dla ISIS zaczęła zmieniać się wraz z kolejnymi lokalnymi sukcesami, gdy zaczęto koncentrować się na wrogu dalekim. Al-Adnani w maju 2016 r. wezwał sympatyków do skoncentrowania się na atakach zachodnich miast zamiast emigracji do Szam i walki z wrogiem bliskim:

> O słudzy Allaha, o mudżahedini! Jeśli *tawaghit* [tyrani] zatrzasną wam drzwi hidżry [migracji] przed nosem, to wy otwórzcie im drzwi dżihadu u nich. Sprawcie, by wasz czyn był źródłem ich żalu. Naprawdę najmniejszy akt, jaki robicie na ich ziemiach, bardziej nam się podoba niż największy czyn dokonany tutaj. Jest to dla nas bardziej skuteczne, a bardziej szkodliwe dla nich[317].

313 T.R. Hamming, *Jihadi competition and political preferences*, „Perspectives on Terrorism", 2017, vol. 11, no. 6, p. 69.

314 M. Mazzetti, M.S. Schmidt, B. Hubbard, E. Schmitt, *U.S. suspects more direct threats beyond ISIS*, https://www.nytimes.com/2014/09/21/world/middleeast/us-sees-other-more-direct-threats-beyond-isis-.html [dostęp: 1.05.2020].

315 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*, Oxford University Press, Oxford 2016, p. 212–213.

316 K. Hjelmgaard, *Osama bin Laden's son Hamza emerging as new al-Qaeda leader*, https://eu.usatoday.com/story/news/world/2019/03/01/osama-bin-ladens-son-hamza-emerging-new-al-qaeda-leader/3025709002/ [dostęp: 1.05.2020].

317 Abu Muhammed al-Adnani, *That they live by proof*, Al Hayat, May, 2016, https://jihadology.net/wp-content/uploads/2016/05/shaykh-abucc84-muhcca3ammad-al-adnacc84nicc84-al-shacc84micc84-22and-those-who-lived-in-faith-would-live-upon-ePor.nce22.mp3 [dostęp: 1.05.2020].

Ilustruje to ważną różnicę między Państwem Islamskim a Al-Kaidą. Al-Adnani nadal argumentował, że wszystkie cele były uzasadnione; mało tego, szczególnie wskazane było atakowanie cywilów, zwłaszcza chrześcijan, a przede wszystkim ateistów i homoseksualistów[318].

Abu Hassan al-Muhadżir, jeden z liderów an-Nusry, kontynuował dwutorową retorykę, uważając za równie ważne oba cele. W żadnym momencie az-Zawahiri nie przekroczył linii i nie wezwał do ataku przeciwko Państwu Islamskiemu, a w początkowym okresie walki Abu Muhammad al-Dżulani nawet poinstruował swoich bojowników an-Nusry, aby zachowali pasywność w przypadku ataków ze strony Państwa Islamskiego[319]. Świadczy o tym list az-Zawahiriego z maja 2014 r. do: Tareka Abdulhalima, Hani as-Sibai, Iyada Qunaybi, Abdullaha al-Muhaysini, Muhammada al-Hassema i Sami al-Oraidi (al-Urayidi), z poleceniem nieagresji[320]. Mimo napięć i bezskutecznych na dłuższą metę wysiłków uzyskania pojednania obu grupom udało się w lecie 2013 współpracować w skoordynowanych atakach przeciwko reżimowi Asada. Ostatnią dużą wspólną operacją była prawdopodobnie „Wyzwolenie wybrzeża" („Liberation of the Coast") w sierpniu 2013 r.; już miesiąc później taka akcja była niewykonalna. Od stycznia 2014 konflikt między syryjskimi grupami rebeliantów (w tym an-Nusry i Państwem Islamskim) uległ znacznej eskalacji, głównie w wyniku wzmożenia agresji przez ISIS. Wstępem do tego było zabicie 31 grudnia 2013 w Aleppo Abu Rajjana (Hussein Suleiman) z AaS. Był to jeden z czołowych przywódców tej organizacji, odpowiedzialny za przejście graniczne w Bab al-Hawa. Zabójstwo to miało ewidentnie charakter prowokacyjny, gdyż przed śmiercią był okrutnie torturowany, po czym jego zwłoki oddano[321]. Efekt został osiągnięty i powstała szeroka koalicja przeciwko ISIS. Zaczęły nadto powstawać oddziały w celu zwalczania ISIS. Przykładem może być oddział Dżaisz al-Mudżahidin z Aleppo, w skład którego wchodził Kataib ad-Din az-Zenki. Jego przywódca szejk Tawfiq Shahabuddin miał spore wsparcie ze strony salafitów z Zatoki Perskiej i poparcie syryjskiej filii Bractwa

318 *Why we hate you and why we fight you*, „Dabiq", 1437 Shawwal (lipiec 2016), issue 15, p. 30–33.

319 T.R. Hamming, *Jihadi competition and political preferences...*, vol. 11, no. 6, p. 70.

320 Ayman al-Zawahiri, *Answers to the esteemed Shaykhs*, As-Sahab Media Productions, May 2014, https://jihadology.net/2014/05/24/as-sa%e1%b8%a5ab-media-presents-a-new-release-from-al-qaidahs-dr-ayman-al-%e1%ba%93awahiri-answers-to-the-esteemed-shaykhs/ [dostęp: 1.05.2020].

321 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 187.

Muzułmańskiego. Do współpracy przystąpiły też: Liwa al-Ansar, Liwa Dżund al-Haramein i Liwa Amjad al-Islam (łącznie osiem różnych organizacji). Nie łączyła ich jakaś głębsza platforma ideologiczna, lecz rejon działania i chęć zwalczania zarówno Asada, jak i ISIS.

Można nawet mówić o swoistej wojnie domowej dżihadystów. Większość grup zwróciła się przeciwko ISIS po tym, jak zabito Abu Obeida al-Binnisziego (emira AaS) w Aleppo we wrześniu 2013 r. oraz Abu Sa'id al-Hadramiego[322] (emira Dżabhat an-Nusry w Ar-Rakce). Być może jednak najbardziej wpływowym wydarzeniem było zabicie Abu Chalida as-Suri, członka założyciela AaS, wieloletniego sojusznika Al-Kaidy, dokonane przez zamachowców samobójców z Państwa Islamskiego 21 lutego 2014[323]. 14 stycznia 2014 r. AaS opublikował fatwę, która legitymizowała walkę z Państwem Islamskim[324]. Po zabiciu as-Suriego przywódca an-Nusry, al-Dżulani, chciał nasilić agresję przeciw ISIS, ale wcześniej poprosił o radę autorytety ideologii islamistycznej: Abu Muhammada al-Makdisiego, Abu Qatada al-Filastiniego i Abu Sulajman al-Ulwana[325]. Według Abu Sulajman al-Muhadżira, jednego z liderów an-Nusry, otrzymał różne odpowiedzi. Dwóch z nich było w stanie zaakceptować taką możliwość, dlatego ostatecznie uznał ataki na ISIS za ostateczność[326]. Szef Rady Szariatu Frontu Islamskiego Abu 'Abd al-Malik stwierdził nawet, że al-Bagdadi – ogłaszając się kalifem bez zgody ulamów – „wystawił się do zabicia"[327]. Niemniej od lutego 2014 r. możemy już mówić o wzajemnym zwalczaniu się i uznawaniu za wewnętrznego wroga ruchu islamistycznego. Oczywiście spotkać musiało się to z odpowiedzią ISIS; zresztą te zabójstwa były najprawdopodobniej od początku planowane jako prowokacja. Celem było uznanie Al-Kaidy i jej filii za odstępców (*takfir*), co dawało możliwość otwartego ataku na ich pozycje i łatwą zdobycz terytorialną. Było to także

322 *Abu Sa'id al-Hadrami: The Amir of Jabhat al-Nusra in the Raqqa*, „Militant Leadership Monitor", 2013, vol. 4, issue 12.

323 *Al Qaeda's top envoy killed in Syria by rival rebel group*, https://time.com/9555/al-qaeda-al-suri-syria-isis/ [dostęp: 1.05.2020].

324 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*..., p. 192.

325 Abu Muhammed Al-Jawlani, *I wished for you to eulogize me*, Al-Manara Al-Baydha Media Foundation, 2014, February.

326 T. Joscelyn, *Al Nusrah Front official explains al Qaeda's strategy, conflict with former branch*, https://www.longwarjournal.org/archives/2014/04/_the_bayat_all_of.php [dostęp: 1.05.2020].

327 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency*..., p. 230.

przygotowanie do ogłoszenia kalifatu, który musiał uzyskać monopol na reprezentowanie islamizmu.

Realistyczny projekt budowy kalifatu rozpoczął się na dobre w połowie czerwca 2014 r. Upadek Mosulu – drugiego co do wielkości miasta w Iraku, liczącego ponad 2 mln ludzi – był dla ISIS porównywalny z zamachem na World Trade Center dla Al-Kaidy. Był to zarówno sukces, jak i konieczność podjęcia decyzji dotyczących strategii dalszego postępowania. Zdecydowano, że zamiast zamienić Mosul w ufortyfikowaną bazę wypadową (zwłaszcza na Bagdad), przywództwo opracowało bardziej ambitny plan, który został ujawniony światu 29 czerwca. Rzecznik grupy, al-Adnani, wygłosił wtedy 34-minutowe przemówienie w formie audio, w którym ogłosił utworzenie „państwa islamskiego":

> Nadszedł czas dla pokoleń tonących w oceanach hańby [...]. Nadszedł czas, by *umma* [...] obudziła się ze snu, zdjąć szaty hańby i otrząsnąć się z kurzu upokorzenia i hańby. Era lamentów i jęków odeszła, a świt honoru pojawił się na nowo. Słońce dżihadu wzeszło [...]. Pojawiły się znaki zwycięstwa [...]. Oto flaga Państwa Islamskiego, flaga *tauhid* [monoteizmu] podnosi się. Rzuca swój cień na ziemię od Aleppo do Diyala. Pod nim ściany *tawaghita* [religijnie nielegalni władcy] zostały zburzone, ich sztandary upadły, a granice zostały zniszczone. Ich żołnierze są zabijani, więzieni lub pokonani. Muzułmanie triumfują. *Kuffar* są zhańbieni. *Ahlu as-sunnah* [sunnici] są panami i są poważani. Ludzie *bid'a* [herezji] są poniżani. *Hudud* [kary szariatu] są wdrażane – *hudud* Allaha – wszystkie z nich. Linie frontu są bronione. Krzyże i groby są zburzone. Więźniów uwalnia się od ostrza miecza. Ludzie na ziemiach Państwa [Islamskiego] podróżują i przemieszczają się po swoje środki do życia, czują się bezpieczni pod względem życia i majątku [...]. *Dżizja* została wyegzekwowana [...] zebrano *zakat* [jałmużnę]. Sądy zostały ustanowione w celu rozwiązywania sporów i skarg. Zło zostało usunięte. [...] Państwo Islamskie nie ma żadnych ograniczeń ani usprawiedliwień *szar'i* (prawnych), które mogą usprawiedliwić opóźnianie lub zaniedbywanie ustanowienia kalifa w taki sposób, że nie byłoby to grzeszne. Dlatego Państwo Islamskie – reprezentowane przez *ahlul-halli-wal 'aqd* [autorytety], w skład którego wchodzili: starszyzna, przywódcy i rada szury – postanowiło ogłosić ustanowienie islamskiego kalifa, mianowanie kalifa dla muzułmanów i zobowiązanie do lojalności wobec szejka, mudżahedina, uczonego, który praktykuje to, co głosi, czciciela, przywódcy, wojownika, wskrzesiciela, potomka rodziny Proroka, sługi Allaha, Ibrahim Ibn a Awwad Ibn Ibrahim Ibn Al Ali Ibn Muhammad al-Badri al-Hadhimiego

al-Husajniego al-Kurasziego wg pochodzenia; as-Sahurrai z urodzenia i wychowania; al-Bagdadi przez miejsce zamieszkania i pobierania nauk. I przyjął *baję*. Tak więc jest imamem i kalifem dla muzułmanów na całym świecie. W związku z tym Irak i Szam w imieniu Państwa Islamskiego są odtąd usuwane ze wszystkich oficjalnych obrad i komunikacji, a oficjalną nazwą jest Państwo Islamskie od daty tej deklaracji[328].

Powołanie kalifatu było wezwaniem do walki pod jednym sztandarem, na co nie było zgody w Al-Kaidzie i jej franczyzach. Al-Dżulani nie przyjął zwierzchnictwa kalifatu, co było jednoznaczne z uznaniem jego organizacji za wroga i *takfir*. Pierwsze wzmianki o takim traktowaniu an-Nusry widoczne są na łamach „Dabiq" w grudniu 2015[329]. Jeszcze rok wcześniej ta formacja była piętnowana jako *mubahalah* (kłamcy przeklęci przez Proroka)[330]. Ajmenn Dżawad al-Tamimi opublikował oświadczenie Abu Bakra al-Bagdadiego z 8 stycznia 2015 r., w którym wzywał do pokuty wszystkich odstępców:

- frakcje Wolnej Armii,
- tzw. Front Islamski,
- Front al-Dżulaniego (Dżabhat an-Nusra),
- żołnierzy reżimu nusajryckiego (z Ahl al-Sunna).

Warunki pokuty są następujące:

- osoba uznaje swoją apostazję;
- zgłasza się na posiedzenia szury;
- jest kierowana do obozu wojskowego/szkoleniowego, a stamtąd na front;
- ujawnia wszystkie posiadane informacje;
- przekazuje wszystkie środki, które posiada.

„Każdy, kto chce odpokutować swoje winy zgodnie z tymi warunkami, będzie przez nas chroniony: co będzie dla nas, będzie dla niego, a co będzie nad nami, będzie nad nim"[331].

328 Abu Muhhamad al-Adnani, *This is the promise of Allah*, https://jihadology.net/wp-content/uploads/_pda/2014/06/shaykh-abc5ab-mue1b8a5ammad-al-e28098adnc481nc4ab-al-shc481mc4ab-22this-is-the-promise-of-god22-en.pdf [dostęp: 1.05.2020].

329 *Dozens of „Nusrah" and „Ahrār" fighters, repent and join the Islamic State*, „Dabiq", 1436 Rabi' al-Akhir (styczeń 2015), issue 7, p. 38–39.

330 *The flood of the Mubāhalah*, „Dabiq", 1435 ramadan (lipiec 2014), issue 2, p. 20.

331 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Archive of Islamic State Administrative Documents*, 2015, Specimen 1B, https://www.aymennjawad.org/2015/01/archive-of-islamic-state-administrative-documents [dostęp: 1.05.2020].

Bardziej formalne wyjaśnienie zasadności ataków na an-Nusrę zostało wyłożone przez wewnętrzny dokument nr 175 Państwa Islamskiego w czerwcu 2016[332].

Od 2014 r. prawie za każdym razem, gdy tylko to było możliwe, jedna organizacja wspominała o zdradzie lub pobłądzeniu tej drugiej. Państwo Islamskie oskarżało Al-Kaidę o odstąpienie od właściwej metodologii dżihadu (*manhadż*) Usamy ibn Ladina[333], a jej członkowie nazywani byli nawet „Żydami dżihadu"[334]; ISIS publikowało plakaty stylizowane na te z westernów z napisem „*wanted dead*" oraz zdjęciami az-Zawahiriego i innych liderów Al-Kaidy. Rozłam w dżihadzie został nazwany *irdża* (*irja*) – odejście od prawidłowego kursu, wprowadzenie modyfikacji, które zaprzeczają istocie dżihadu i jego celom[335]. Państwo Islamskie z perspektywy Al-Kaidy było ekstremistami (*ghuluw* lub *khawarij*), którzy złamali przysięgę wierności Al-Kaidzie i niesprawiedliwie twierdzili, że są jedynymi faktycznymi reprezentantami dżihadu[336].

Tabela 3. Koncepcja wroga dalekiego i bliskiego w przemówieniach liderów ISIS i Al-Kaidy

Liderzy Al-Kaidy: Usama ibn Ladin i Ayman az-Zawahiri			
	wróg bliski	wróg daleki	wróg wewnętrzny
2010 – styczeń 2014 (19 przemówień i oświadczeń)	8	10	0
luty 2014 – lipiec 2017 (28 przemówień i oświadczeń)	8	9	0

332 T.R. Hamming, *Jihadi competition and political preferences...*, p. 75.

333 Abu Muhammed al-Adnani, *This was not our method, and it will not be*, Chabab Tawhid Media, 17 April, 2014, http://azelin.files.wordpress.com/2014/04/shaykh-abc5ab-mue1b8a5ammad-al-e28098adnc481nc4ab-alshc481mc4ab-22this-is-not-our-manhaj-nor-will-it-ever-be22-en.pdf [dostęp: 1.05.2020].

334 Abu Maysarah Al-Shami, *The Jews of jihad: Al-Qa'idat al-Zawahiri*, 4 January, 2016, https://jihadology.net/2016/01/04/new-release-from-abu-maysarah-al-shami-the-jews-of-jihad-al-qaidat-al-%e1%ba%93awahiri/ [dostęp: 1.05.2020].

335 *Irja'. The most dangerous bid'ah (and its effect on the jihad in Sham)*, „Dabiq", 1436 Jumada al-Akhirah (kwiecień 2015), issue 8, p. 39–56.

336 T.R. Hamming, *Jihadi competition and political preferences...*, p. 65.

Liderzy Państwa Islamskiego: Abu Omar al-Bagdadi i Abu Bakr al-Bagdadi, oraz rzecznicy: Abu Muhammad al-Adnani i Abu Hassan al-Muhadżir			
2010 – styczeń 2014 (12 przemówień i oświadczeń)	9	1	0
luty 2014 – lipiec 2017 (21 przemówień i oświadczeń)	14	11	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie: T.R. Hamming, *Jihadi competition and political preferences*, „Perspectives on Terrorism", 2017, vol. 11, no. 6.

W maju 2016 r. al-Adnani wydał znamienną odezwę „Przeprosiny, Amirze z Al-Kaidy":

> Przeprosiny, Amirze z Al-Kaidy. Państwo [Islamskie] nie jest gałęzią podporządkowaną Al-Kaidzie ani nigdy nim nie było [...]. Przeprosiny, Doktorze. Wszystko, o czym wspomniałeś w swoim oświadczeniu, nie zawiera w sobie tego, do czego dążyłeś. Spróbujcie udowodnić, ale nie zdołacie tego zrobić [...] odpowiedzieliście temu, kim jesteście, jednym słowem: cierpliwy *muhajir*, a ty uniknąłbyś uznania tego, co zabraniasz. Tego zabraniasz. To dziwne, dziwne zaprawdę! [...] Powiedz mi przez swego Pana: Co uczyniłeś dla Państwa [Islamskiego], jeśli jesteś jego emirem? W czym mu pomogłeś? Z czego je rozliczałeś? Z tego, co zarządziłeś i co zabroniłeś? [...] Żadna z tych rzeczy nigdy się nie wydarzyła[337].

Drogi obu organizacji rozeszły się, a zaczął dżihad w dżihadzie.

2.1.2. *Jihadi strategic studies* — strategia Al-Kaidy i Państwa Islamskiego

Jesienią 2001 r. z narażeniem życia dziennikarz „The Wall Street Journal" Alan Cullison wywiózł z Afganistanu laptop, który należał do Aymana az-Zawahiriego. Laptop ten zawierał prawie tysiąc dokumentów datowanych na 1997 r. Wśród nich był folder o nazwie *Security*, a w nim arabskie tłumaczenia amerykańskiej książki Roberta Tabera *The War of the Flea*[338]. Dzięki temu świat uświadomił sobie, że kierownictwo Al-Kaidy inspirowało

337 Abu Muhhamad al-Adnani Ash-Shami, *Apologies, Amīr of Al-Qā'idah*, https://bit.ly/4844DQG [dostęp: 1.05.2020].

338 R. Taber, *War of the Flea: The Classic Study of Guerrilla Warfare*, Potomac Books, Dulles 2002.

się pismami i przykładami rewolucyjnych przywódców, takich jak: Mao Tse-tung, Che Guevara czy wietnamski generał Võ Nguyên Giáp[339]. Chociaż tłumaczenie znalezione w komputerze az-Zawahiriego było anonimowe, najprawdopodobniej było to dzieło Abu Mus'ab as-Suri *vel* Umar Abd al-Hakim (w rzeczywistości nazywał się Mustafa Setmariam Nasar). Styl pisania i komentarze przypominały jego opublikowane prace. Co więcej, as-Suri uczył treści książki Tabera podczas wykładów o wojnie partyzanckiej w Peszawarze i obozach szkoleniowych w Afganistanie oraz polecał ją jako najlepszą pracę poświęconą walkom partyzanckim[340]. Inna książka, będąca opracowaniem wspomnianej pracy Tabera, obecnie jest dostępna *on-line* pod tytułem *The War of the Oppressed* (lub *The War of the Those Deemed to Be Weak*). Okazało się, że dżihad to nie przypadkowe działania, tylko przemyślane i celowe, a przede wszystkim usystematyzowane *jihadi strategic studies*[341].

Abu Mus'ab as-Suri urodził się w Aleppo w Syrii w 1958 r. Był członkiem syryjskiego Bractwa Muzułmańskiego. Uciekł z Syrii w latach 80. i dużo podróżował po Bliskim Wschodzie i Afryce Północnej, zanim związał się z Algierską Grupą Islamską. W 1987 r. osiadł w Madrycie i uzyskał obywatelstwo hiszpańskie dzięki małżeństwu[342]. W latach 1987–1992 przebywał w Afganistanie, gdzie poznał szejka Azzama oraz ibn Ladina. Potem wrócił do Europy, którą musiał opuścić, poszukiwany przez służby specjalne Hiszpanii i Wielkiej Brytanii. Następnie wyjechał ponownie do Afganistanu[343]. 7 listopada 2004 r. amerykański Departament Stanu uznał go za jednego z najbardziej poszukiwanych terrorystów i wyznaczył nagrodę za pomoc w jego ujęciu w wysokości 5 mln dolarów[344]. Jesienią 2005 został pojmany

339 Por. M.W.S. Ryan, *What Al Qaeda learned from Mao. The surprisingly secular guerrilla strategy behind the would-be islamist revolution*, https://www.bostonglobe.com/ideas/2013/09/21/what-qaeda-learned-from-mao/E7Ga91ZVktjgiyWC90nJ6M/story.html [dostęp: 1.05.2020].

340 M.W.S. Ryan, *ISIS: The Terrorist Group That Would Be a State*, U.S. Naval War College, Newport 2015, p. 26.

341 Termin zaproponowany przez B. Lia i Th. Hegghammera, *Jihadi strategic studies: The alleged Al Qaida policy study preceding the Madrid bombings*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2004, no. 27, p. 355–375.

342 L. Myers, J. Popkin, R. Windrem, *Key al-Qaida figure reportedly captured. Suspect is a leader of European terror network, officials tell NBC News*, http://www.nbcnews.com/id/9909169#.Xo9n5MgzY2w [dostęp: 1.05.2020].

343 B. Lia, *Architect of Global Jihad: The Life of al Qaeda Strategist Abu Mus'ab al-Suri*, Columbia University Press, New York 2008, p. 2.

344 *U.S. offers $5 million reward for information about terrorist*, https://www.globalsecurity.org/security/library/news/2004/11/sec-041118-usia01.htm [dostęp: 1.05.2020].

w Pakistanie i z czasem deportowany do Syrii; prawdopodobnie nadal przebywa w więzieniu[345].

As-Suri, pamiętając porażkę powstania islamistów w Syrii, napisał opracowanie zatytułowane *Lessons learned from the armed jihad ordeal in Syria* („Lekcje wyciągnięte z próby zbrojnego dżihadu w Syrii")[346]. Praca jest wnikliwą litanią problemów niezorganizowanego i słabo zorganizowanego ruchu oporu, który z łatwością został rozbity przez służby Hafiza al-Asada. As-Suri pisał:

> Walka o imię i ścieżkę Allaha nie bez powodu nazywa się dżihadem. Termin „dżihad" dosłownie znaczy „wyczerpujący wysiłek, aby ustanowić". Wróg jest silny i potężny, my jesteśmy słabi i biedni; czas trwania wojny będzie długi, a najlepszym sposobem na walkę z nim jest rewolucyjny dżihad ze względu na Allaha. Przygotowania powinny być celowe, kompleksowe i właściwie zaplanowane, biorąc pod uwagę wcześniejsze doświadczenia i lekcje. Lepiej pomyślmy dobrze o tym stylu walki, ponieważ pokazuje mudżahedinom całą masę własnych problemów. Dla uproszczenia zgrupujemy je w trzy kategorie:
>
> 1) problemy związane z kwestiami wojskowymi mudżahedinów,
> 2) problemy związane z kwestiami politycznymi i promocyjnymi,
> 3) problemy związane z wewnętrznymi sprawami organizacyjnymi[347].

Uważał, że głównymi przyczynami porażki były błędy kierownictwa, a także dowództwa średniego szczebla. Najgorszy jednak był brak komunikacji między dowództwem a walczącymi, co zakończyło się tragedią Hamy. Ruch dżihadu musi nauczyć się na swoich błędach i doświadczeniach innych ruchów partyzanckich. Bez względu na to, jak duża lub zdolna jest awangarda (przywództwo), prowadzona jest wojna, którą toczy w imieniu mas. To masy są źródłem informacji, zasobów, personelu i dają schronienie. As-Suri przywoływał nawet Mao Tse-tunga, oczywiście nie wymieniając jego imienia; wszak trudno, aby ateista był inspiratorem świętej wojny: „Masy to morze, w którym awangarda organizacji powinna pływać jak ryba"[348].

345 P. Benson, K. Bohn, D. Ensor, A. Goodman, S. Mohsin Naqvi, *Officials: Al Qaeda operative captured*, https://edition.cnn.com/2005/WORLD/asiapcf/11/04/pakistan.terrorarrest/index.html [dostęp: 1.05.2020].

346 Abu Musab al-Suri, *Lessons learned from the armed jihad ordeal in Syria*, https://www.ctc.usma.edu/wp-content/uploads/2013/10/AFGP-2002-600080-Translation.pdf [dostęp: 1.05.2020].

347 Tamże.

348 Podobnie uważał Che Guevara: „Nasza misja w pierwszej godzinie polegać będzie na tym, aby przetrwać. Następnie podążymy zgodnie z wzorcem partyzantki, przeprowadzając

Wszystkie wojny rewolucyjne, które były w stanie zmobilizować masy w ich imieniu, odniosły sukces. Tak było w Algierii, Chinach czy Wietnamie. Tam zaś, gdzie nie znalazły poparcia, walki zakończyły się porażką, np. w Malezji, Filipinach czy Grecji. As-Suri zachęcał do werbowania ludzi w wieku od 30 do 51 lat, bo są zazwyczaj entuzjastyczni oraz chętni do pracy i walki. Awangarda ma za zadanie rekrutować, wciągać ludzi do ruchu. Musi przy tym wziąć odpowiedzialność za pozyskiwanie ludzi wykwalifikowanych do podejmowania wyznaczanych im zadań w zależności od szczebla, ale też za bezpieczeństwo i ochronę organizacji przed infiltracją ze strony służb rządu, z którym toczy walkę[349].

As-Suri wskazywał na konieczność unikania długich w czasie i o małej dynamice operacji wojskowych w stosunku do oddziałów regularnych należących do władz. To wniosek wysunięty na podstawie walk o Hamę. Oddziały dżihadystyczne swoją skuteczność zawdzięczają mobilności, działaniu z zaskoczenia i wysokiemu morale, natomiast mają ograniczone środki, np. w walce oblężniczej. Jeśli nie wykorzystają elementu zaskoczenia, to nie wygrają w konflikcie materiałowym. Taki błąd popełniło ISIS, szturmując kurdyjskie miasto Kobani (styczeń 2015) pod ostrzałem amerykańskiego lotnictwa[350].

As-Suri uważał, że wojna partyzancka odbywa się w trzech fazach.

Pierwsza to „ścieranie" (*attrition*), co polega na stosowaniu klasycznej taktyki uniku. Działają tak partyzanci podczas powstań, przygotowując do dalszej walki. Celem jest uporczywe kąsanie przeciwnika, a najlepszą metodą do tego jest terroryzm. Niejako za Mao przywołuje metaforę wojny pcheł, w której rosnąca liczba pcheł osacza znacznie większego i mocniejszego, a jednocześnie bezradnego psa. Mnóstwo małych pcheł jest w stanie nawet zabić psa. Najważniejszym elementem tego etapu jest jednak aktywność polityczna i propaganda: należy zdobyć poparcie

zbrojną propagandę (na wzór wietnamski, czyli wystrzelimy pociski propagandy na temat walki, wygranej czy przegranej, ale zawsze prowadzonej przeciw wrogowi). Historia uczy, że partyzantka jest niepokonana tylko wtedy, gdy ma swój fundament w wywłaszczonych masach. W zagrzewaniu ducha narodowego i przygotowaniu do zadań trudniejszych, do oporu wobec jeszcze bardziej brutalnych represji", *Message to the Tricontinental*, https://www.marxists.org/archive/guevara/1967/04/16.htm [dostęp: 1.05.2020].

349 Więcej: A. Black, *Al-Suri's adaptation of fourth-generation warfare doctrine*, „Terrorism Monitor", 2006, vol. 4, no. 18; B. Lia, *Architect of Global Jihad: The Life of al Qaeda Strategist Abu Mus'ab al-Suri*...; M.W.S. Ryan, *Decoding Al Qaeda's Strategy: The Deep Battle Against America*, Columbia University Press, New York 2013, p. 193–254.

350 M.W.S. Ryan, *ISIS: The Terrorist Group That Would Be a State*..., p. 32.

ludności, mas, tych przysłowiowych pcheł. Jednocześnie pies, ratując się przed atakami, sam może zrobić sobie krzywdę.

Drugim etapem jest „równowaga" (*equilibrium*). Jest to okres walk, gdy partyzanci zdobywają ciężką broń i zaczynają się formować w bardziej regularne lub półregularne siły. Posiadają już siły i środki wystarczające, aby zaatakować większe siły wroga, w tym punkty umocnione, a nawet całe miasta, do których wycofały się siły rządowe. Co jednak istotne, pojawienie się nowej metody walki nie neguje dotychczasowych metod. Na tym polega „równowaga": na stosowaniu różnych metod, w tym tych z poprzedniej fazy. Elastyczność taką wykorzystuje się nie tylko na poziomie strategicznym, ale i operacyjnym. Zatem nie ma przeszkód, aby połączyć potencjał ostrzału artyleryjskiego z zamachami terrorystycznymi.

Trzeci etap to „decyzja". Jego celem jest decydująca bitwa lub seria bitw prowadzących do całkowitej porażki rządu i kapitulacji (lub ucieczki) sił rządowych. Przy czym na ogół do tego etapu nie dochodzi, bo siły rządowe prędzej się poddadzą, niż wyjdą do decydującego starcia.

Autor tej koncepcji wskazuje, że nie są to zasady uniwersalne, jest bowiem wiele czynników warunkujących rozwój konfliktu i szanse na sukces, np.: geografia, uwarunkowania historyczne czy otwartość na ideologię danej grupy (polityczna dostępność teatru działań).

Ta strategia została z całą pewnością zaadaptowana przez ISIS. Była znana az-Zarkawiemu, który szkolił się w Afganistanie i znał osobiście as-Suriego. Zwerbował także do swojej organizacji wielu Syryjczyków, dla których pisma as-Suriego były szczególnie cenne. Zresztą ta strategia jest widoczna w działalności ISIS, zwłaszcza w elastyczności na poziomie taktycznym i operacyjnym.

Az-Zarkawi upowszechnił koncepcję as-Suriego i spowodował, że dowódcy pozostawali wierni następującym zasadom:

- Utrzymuj konspiracyjność organizacji i unikaj pokusy upublicznienia, nawet jeśli czujesz się dość silny.
- Wprowadź scentralizowaną strategię w zdecentralizowanej organizacji podzielonej na grupy, aby uniknąć kompromisów.
- Nie stawiaj priorytetów działań wojskowych nad zdaniem opinii publicznej.
- Zabezpiecz wszelką komunikację, ponieważ jest to słabe ogniwo.
- Jakość ponad ilością, ideologiczność ponad doświadczeniem wojskowym. Dżihadyści wyszkolą się w walce.

- Przyjmij klarowny wzorzec przekazu medialnego. Nie publikuj informacji o zabójstwach muzułmańskich informatorów.
- Pozostań wierny muzułmańskiemu sztandarowi i unikaj sekularyzmu.
- Aby uniknąć frakcjonalizmu, intensyfikuj indoktrynację członków[351].

Opus magnum as-Suriego jest traktat *The Global Islamic Resistance Call*[352], który dokumentuje współczesną historię i czyny dżihadystów, ale przede wszystkim proponuje plan działań na przyszłość. Koncentruje się na doktrynie działań małych jednostek i terroryzmie indywidualnym, często określanym mianem „samotnych wilków". Obszerne fragmenty tej książki ukazały się na łamach angielskojęzycznego organu prasowego Al-Kaidy „Inspire" w latach 2011–2012. As-Suri wymienia szereg zalet stosowania terroryzmu indywidualnego, m.in.:

- popularyzacja kultury dżihadu,
- popularyzacja ideologii oporu, zwłaszcza wśród młodzieży,
- utrudnienie aresztowań przez wrogie siły,
- przekierowanie bojowników tam, gdzie można taką taktykę skutecznie stosować,
- wskazanie właściwych celów ataku,
- budowanie systemu działań, zamiast struktur organizacyjnych,
- wzmacnianie innych inicjatyw kłopotliwych dla wroga i budujących ducha oporu wśród muzułmanów[353].

As-Suri na podstawie analizy historycznej ruchu dżihadystycznego zidentyfikował pięć warunków wstępnych dla utworzenia tajnej grupy dżihadystów nowego, skutecznego typu:

- *Manhadż* (program lub metodologia): Jakie metody są stosowane do przekazania społeczeństwu własnych przekonań? Jaka jest koncepcja i główne założenia organizacji?
- *Qiyadah* (przywództwo): Kim oni są? Jakie są ich związki z innymi siłami wrogo nastawionymi do demokracji i Stanów Zjednoczonych?
- *Mukhattat* (strategia lub mapa drogowa): Czy podążają za ustaloną procedurą lub planem strategicznym dla osiągnięcia założonych celów?
- *Tamwil* (finansowanie): Jakie są ich źródła finansowania? Jakie środki będą niezbędne do osiągnięcia swoich celów?

351 C. Whiteside, *The Islamic State and the return of revolutionary warfare*, „Small Wars & Insurgencies", 2016, vol. 27, no. 5, p. 748.

352 Abu Musʻab al-Suri (Umar Abd al-Hakim), *The Global Islamic Resistance Call*, Part I: *The Roots, History, and Experiences*, Part II: *The Call, Program and Method*, (s.l.), 2004.

353 A. Wejkszner, *Globalna sieć Al-Kaidy...*, s. 247.

- *Baia* (lojalność): Czy mają jakieś zobowiązania i poczucie lojalności wobec lokalnych lub zewnętrznych grup?[354]

As-Suri namawiał dżihadystów do myślenia w kategoriach systemu zamiast organizacji. Uważał, że jedyną drogą do sukcesu jest cała sieć organizacji, grup czy nawet indywidualnych mudżahedinów. Struktura systemowa jest pojemniejsza; może łączyć różne podmioty, jednocześnie pozostawiając im element samodzielności. Co jednak najważniejsze, system łatwiej reaguje na zmiany w środowisku, szybciej przetwarza pojawiające się nowe bodźce, pozbawiony jest obciążeń wynikających z hierarchii czy procedur organizacji, a przede wszystkim ma większe szanse na masowość. As-Suri zatem przestrzegał przed tym, co stało się z ISIS, gdy indywidualne ambicje podzieliły ruch. Zalecał system, w którym dżihadyści zjednoczą się pod rządami modelu globalnego, z trzema komponentami, które nazwał kołami:

- tajne, centralne koło kierownicze,
- koło koordynacyjne, które będzie zbiorem dżihadu na poziomie regionalnego powstańczego otwartego frontu, oraz
- okrąg „wzywający" (*call*), złożony z samotnych wilków lub małych komórek terrorystycznych za liniami wroga: w Europie, Stanach Zjednoczonych czy gdziekolwiek indziej, gdzie muzułmanie czują się prześladowani.

Ten system został zaadaptowany zarówno przez Al-Kaidę, jak i ISIS. Pierwszym kręgiem Al-Kaidy miało być dowództwo z az-Zawahirim na czele, kręgiem drugim np. AQAP, a trzecim kręgiem np. zamachowcy z Bostonu (15 kwietnia 2013) czy na redakcję „Charlie Hebdo" (7 stycznia 2015). Az-Zawahiri tak też postrzegał ISI (filia w Iraku – drugi krąg) i an-Nusrę (filia z Syrii – też drugi krąg). Tyle że jego baza w coraz mniejszym stopniu była nadal pierwszym kręgiem.

Model ten został także zaadaptowany przez ISIS, gdzie kalif i jego Rada Szury stanowili krąg pierwszy, a liczne organizacje – od Boko Haram w Nigerii po Jemaah Islamiyah (JI) w Indonezji – to krąg drugi. Co prawda, ISIS miało problem z trzecim kręgiem, z czasem jednak główny ciężar działań w Europie czy Stanach Zjednoczonych wzięli na siebie terroryści indywidualni. Na marginesie należy dodać, że as-Suri nie przeceniał wpływu samotnych wilków czy nawet terrorystów samobójców (*inghimasi*/*dhabbihah*, dosł. zwierzę ofiarne) i uważał, że cenniejsze są małe grupy. Wracając do metafory pcheł: skuteczniejsze są skoordynowane ataki pcheł niż pojedyncze ukąszenia, które mogą być niezauważone i co najwyżej irytujące.

354 M.W.S. Ryan, *Decoding Al Qaeda's Strategy: The Deep Battle Against America...*, p. 242.

Institute for Study of War pokazuje pewne założenia geopolityczne ISIS dla utrzymania kalifatu przy pomocy terytorium. Dzieli przestrzeń na trzy pierścienie: wewnętrzny (*interior*), zagranicę bliską (*near abroad*) i zagranicę daleką (*far abroad*).

Pierścień wewnętrzny (Jordania, Izrael, Palestyna, Liban, Syria i Irak) jest

> [...] tam, gdzie ISIS skupia się głównie na obronie [...] swojego tzw. kalifatu. W Syrii i Iraku ISIS wykorzystuje lokalne zasoby do kontrolowania ludności; wykorzystuje też uwarunkowania geograficzne/geostrategiczne (np. pustynie, rzeki czy bagna) w celu poprawy działań militarnych. Pustynia między Irakiem a Syrią, gdzie siły bezpieczeństwa zostały rozproszone, pozwoliła ISIS wykorzystać swoją doskonałą mobilność.

Zagranica bliska to obszar historycznie utrzymywany przez arabskich władców (od Maroka po Pakistan), gdzie ISIS próbuje zwiększyć swoje wpływy. Operacje w Libii i na Synaju stanowią dobry przykład. W pewnej perspektywie czasu miało to być zalążkiem do dalszej ekspansji.

Trzecim pierścieniem jest *far abroad* (Europa, Stany Zjednoczone, Azja Południowo-Wschodnia i cyberprzestrzeń), gdzie ISIS prowadzi sporadyczne, ale krwawe ataki terrorystyczne. Ciekawe jest podejście do terytorium, strategia bowiem zakłada działania na terytorium, które *de facto* – poza Syrią i Irakiem – nie jest kontrolowane. Zatem mamy do czynienia ze strategicznym wykorzystaniem terytorium bez terytorium[355].

Niezbędnym elementem jest plan strategiczny (mapa drogowa), który pozwoli osiągnąć założone cele. Takim celem jest w pierwszej fazie osiągnięcie emiratu, a następnie kalifatu. Al-Kaida i ISIS podzielają ogólną mapę drogową napisaną w 2004 r. przez stratega Al-Kaidy Abu Bakra Nadżi (Naji). Jest to ogólny zarys strategiczny, który należy dostosować do specyfiki teatru działań oraz warunków geograficznych, demograficznych i ekonomicznych. Ten plan został opublikowany pod tytułem *The Administration of Savagery* (*Idarat at-Tawahush*).

Abu Bakr Nadżi *vel* Abu Dżihad (Jihad) al-Masri najprawdopodobniej urodził się w Egipcie (czyli Masri) jako Mohammad Hasan Khalil al-Hakim (Muhammad Khalil al-Hakaymah). Prawdopodobnie związany był z egipską organizacją Al-dżama'ah al-islamija, konkurencyjną wobec organizacji

355 H. Gambhir, *ISIS Global Intelligence Summary*, Institute for the Study of War, Washington (D.C.) 2015.

az-Zawahiriego[356]. Za jego schwytanie amerykański Departament Stanu wyznaczył nagrodę w wysokości 1 mln dolarów[357]. Zginął w nalocie przeprowadzonym przez Stany Zjednoczone w 2005 r. w Pakistanie[358].

Książka Abu Bakra Nadżiego przedstawia trzystopniową taktykę partyzancką, która odzwierciedla trzystopniową autorstwa as-Suriego, ale jest bardziej rozbudowana:

- nękanie i wyczerpanie,
- „administracja dzikości" na obszarach wyzwolonych (*Idrarat at-Tawhush*),
- tworzenie państwa islamskiego przez konsolidację wyzwolonych obszarów (*Szawkat at-Tamkin*).

ISIS odstąpiło *de facto* od tej strategii, wyprzedzając ją, ponieważ ogłoszenie kalifatu nastąpiło zdecydowanie za wcześnie (co było zresztą przyczyną krytyki ze strony az-Zawahiriego). Ale za to deklaracja ta znacznie zwiększyła zdolność do rekrutacji i oczywiście skonfliktowała ISIS z innymi grupami dżihadystów. Należy w tym miejscu wysunąć zastrzeżenie, że wojna partyzancka to raczej taktyka niż strategia. Tak była określana przynajmniej od czasów Mao Tse-tunga, który zresztą podkreślał, że wojna partyzancka jest jedynie wstępem do wojny regularnej, która ostatecznie zadecyduje o zwycięstwie rewolucji[359].

Pierwszy etap polegał na połączeniu walk partyzanckich i ataków terrorystycznych. W tych walkach należało unikać bezpośrednich starć z regularnymi siłami rządowymi. Jednocześnie należało zdobywać poparcie ludności cywilnej, która musiała zrozumieć, że walka jest toczona w jej imieniu. Jedną ze stosowanych metod były ataki samobójcze, które nie absorbują znacznych sił i środków, a jednocześnie są skuteczne zarówno w wymiarze militarnym, jak i propagandowym. ISIS stosowało taką taktykę partyzancką podczas swojej kampanii w Syrii i Iraku. Na ogół za cele wybierano słabe, izolowane

356 Więcej: K. Izak, *Leksykon organizacji i ruchów islamistycznych*, Dialog, Warszawa 2016, s. 195–204.

357 Rewards for Justice, *Seeking information against international terrorism. Wanted Mohammad Hasan Khalil al-Hakim a.k.a. Abu Jihad al Masri. Up to $1 million reward*, https://web.archive.org/web/20080516002336/http://www.rewardsforjustice.net/index.cfm?page=abu_jihad&language=english [dostęp: 1.05.2020].

358 AFP, *Al-Qaeda propaganda chief killed in Pakistan strike: Officials*, https://web.archive.org/web/20120627084323/http://afp.google.com/article/ALeqM5hFRjo5wy4-L2HckvAXmlqSQKJ-yQ [dostęp: 1.05.2020].

359 Więcej: M. Tse-tung, *Wybrane pisma wojskowe*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1960; D. Winczewski, *Myśl wojskowa Mao Zedonga*, „Politeja", 2018, nr 4, s. 77–102.

jednostki i unikano kontaktu z większymi siłami rywala. Gdy pojawiała się konieczność zdobycia obiektów umocnionych, wówczas posługiwano się na ogół terrorystą samobójcą. W wymiarze militarnym było to poświęcenie jednego człowieka, na ogół jednego samochodu i materiałów wybuchowych. W wymiarze medialnym atak na ogół kończył się publikacją filmu. Film zaczynał się od pokazania uśmiechniętego dżihadysty, który krótko mówił o sobie, swoim zadaniu i motywacjach. Następnie przedstawiano zapis ataku lub jego skutki; często wykorzystywano zdjęcia lotnicze. W końcowych scenach na ogół widać oddział partyzancki przeszukujący miejsce skutecznego, niszczącego ataku. ISIS unikało użycia znacznych sił własnych, chyba że było pewne sukcesu lub cel był strategicznie ważny (np. kurdyjskie Kobani). Natomiast tam, gdzie ISIS nie kontrolowało sytuacji (np. w Bagdadzie czy Damaszku), stosowało wyłącznie zamachy terrorystyczne, na ogół przy wykorzystaniu bomb pułapek. Miało to na celu nękanie wroga, dawało nadzieję na wyczerpanie i zdemoralizowanie jego sił.

Drugi etap to zarządzanie zdobytymi terenami. Sformułowanie „barbarzyństwo" wydaje się mocno kontrowersyjne i pejoratywne, dziwić więc może jego zastosowanie, zwłaszcza że w dużej mierze dotyczy potrzeby zaopiekowania się ludnością terenów przejętych[360]. Ponieważ ISIS zaczęło panować nad terytorium, przeto musiało wprowadzić nową taktykę utrzymania tych terenów. Stąd pomysł na sojusze plemienne czy nawet współpraca z byłymi funkcjonariuszami partii Baas; to także większy nacisk na lokalność. Abu Bakr Nadżi uważał, że trzeba poznać zwyczaje plemienne i wykorzystać je dla własnych interesów. To, co proponował, to klasyczna zasada „dziel i rządź".

Ta zasada była swoistym warunkiem przetrwania i dalszego wzrostu. Twierdził, że dżihadyści muszą dążyć do polaryzacji, aby zmobilizować ludność muzułmańską. Zgodnie z tą koncepcją można spolaryzować społeczność, wykorzystując pieniądze do zdobycia poparcia, szczególnie plemion. ISIS z pewnością zastosowało tę taktykę. Ale głównym sposobem polaryzacji w Syrii i Iraku była – stosowana już przez az-Zarkawiego – taktyka przeciwstawienia sobie szyitów i sunnitów, ale też kolaborantów Stanów

360 Abu Bakr Nadżi uważał, że ten termin jest trafny, gdyż nie chodzi tu o zarządzanie jak w biznesie, lecz o radzenie sobie w pewnej sytuacji historycznej, niekorzystnej dla muzułmanów, nie pierwszy zresztą raz. Podobnie było w Medynie przed hidżrą, podczas najazdów mongolskich czy wojen krzyżowych; Abu Bakr Naji, *The Management of Savagery: The Most Critical Stage Through Which the Umma Will Pass*, John M. Olin Institute for Strategic Studies at Harvard University, Harvard 2006, p. 27.

Zjednoczonych i muzułmanów. Ta metoda szczególnie korzystna okazała się w Syrii, gdzie podziałów było jeszcze więcej. Główny podział pozostał jednak ten sam: szyici kontra sunnici, co miało zmotywować sunnitów do poparcia ruchu. Trochę gorzej sytuacja miała się w Libii czy na Synaju, ale i tu okazało się, że animozje frakcyjne w Libii lub niechęć mieszkańców Synaju do Egipcjan znad Nilu są wystarczające[361].

Drugi etap ma również przekonać ludzi do praworządności nowych włodarzy, zatem to, co istotne, to polityka zapewnienia podstawowych dóbr. Pierwszym jest bezpieczeństwo, zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Stąd silne zwalczanie przemocy i przestępczości pospolitej, ale też zapewnienie podstawowych dóbr: dostęp do wody pitnej, prądu elektrycznego czy opieki medycznej. Bardzo charakterystyczne było to, że ISIS po zajęciu jakiegoś terytorium bardzo brutalnie rozprawiało się nie tylko z jeńcami[362], ale także z przestępcami, złodziejami, kryminalistami i tymi, którzy byli przestępcami w świetle ich prawa (np. homoseksualistami). ISIS bardzo często urządzało publiczne egzekucje, a zwłoki czasami kilka dni czekały na pochówek – dla wprowadzenia terroru i dyscypliny, pokazania siły i stanowczości, ale też dla zasygnalizowania, że czas nieprawości minął.

Brutalność ma jeszcze jedną ważną rolę: to swoiste odstraszanie (*deterrence*). Ma ono przynajmniej dwa zastosowania. „Odstraszanie, o którym dowiadują się przywódcy i ich podwładni, przeraża przywódców, natomiast ich podwładni zaczynają myśleć o zjednoczeniu się z mudżahedinami, aby umrzeć raczej jako męczennicy niż umrzeć z tyranicznymi niewiernymi"[363]. Zatem ludność przyłączy się do ruchu, widząc porażkę dotychczasowych przywódców, ryzykując nawet narażenie się im i na ich przyszłą zemstę. Drugim wymiarem jest strach przed samym ISIS i jego dzikością/barbarzyństwem. Odstrasza to żołnierzy, których morale i wola walki karleją na samą myśl o walce z ISIS. To najprawdopodobniej przyczyniło się do szybkich

361 M.W.S. Ryan, *ISIS: The Terrorist Group That Would Be a State...*, p. 46.

362 Takim przykładem jest rozstrzelanie przez ISIS żołnierzy z bazy w Tabka, zdobytej 24 sierpnia 2014 r. Setki pojmanych żołnierzy (głównie poborowych) wypędzono na pustynię Ar-Rakka, a później rozstrzelano. Yasser Al-Khamis, jeden z liderów SDF, twierdzi, że tylko w tym rejonie zidentyfikowano już ponad 25 masowych grobów. W jednym z niedawno odkrytych (w kraterze niedaleko Tel Zidan na wschód od Ar-Rakki) znaleziono 200–250 ciał, *ISIS crimes: Mass grave from Tabaqa airport massacre unveiled*, https://www.almasdarnews.com/article/isis-crimes-mass-grave-from-tabaqa-airport-massacre-unveiled/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=facebook [dostęp: 1.05.2020].

363 Abu Bakr Naji, *The Management of Savagery: The Most Critical Stage Through Which the Umma Will Pass...*, p. 49–50.

sukcesów (np. porzucenie Mosulu) czy braku większego oporu wielu syryjskich oddziałów rządowych. Na plemionach niepodporządkowujących się ISIS dokonywano rzezi, np. na plemieniu Shaitat (Al-Szaitat) z prowincji Dajr az-Zaur (w sierpniu 2014)[364].

Bezpieczeństwo zewnętrzne to ochrona przed wojskami państwowymi czy milicjami, ale także innymi oddziałami partyzanckimi. Według Nadżiego najpierw należy zapewnić interesy żywotne ludności, takie jak żywność i opieka medyczna, a potem ważne, ale już nie podstawowe (np. edukacja)[365]. Dopiero po zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego i zabezpieczeniu granic można przystąpić do pracy na rzecz rozszerzenia „regionu barbarzyństwa"[366].

Trzeci etap to już utworzenie islamskiego emiratu. Nadżi ostrożnie podchodził do kwestii kalifatu, ale nie odrzucał tej koncepcji. Skuteczność założonej taktyki zależy od wielu czynników. Są to m.in.:

- geograficzna głębia strategiczna i topografia sprzyjająca operacjom partyzanckim;
- słaby rząd, który nie jest w stanie kontrolować peryferii lub gęsto zaludnionych obszarów wewnętrznych;
- struktura społeczna – brak spójności umożliwiający polaryzację;
- dostępność broni i łatwość jej dystrybucji;
- obecność silnego i rozwijającego się ruchu dżihadystycznego oraz liderów religijnych[367].

Nadżi sporo uwagi poświęcał taktyce i sztuce operacyjnej, nawet jeśli wiązało się to z koniecznością stosowania zasad niewiernych:

> Mądrość jest celem wierzącego i nawet jeśli na ogół podążamy śladami Proroka i jego Towarzyszy [...], akceptujemy tylko nasze zasady w każdej akcji dżihadu, które pochodzą z szariatu, chyba że szariat pozwala nam korzystać z planów

364 G. Mezzofiore, A. Limam, *Syria: Isis executes al-Sheitaat tribe teenager with bazooka in Deir al-Zour*, https://www.ibtimes.co.uk/syria-isis-kills-shaitat-tribe-teen-bazooka-deir-al-zour-1502356 [dostęp: 1.05.2020]; L. Sly, *Syria tribal revolt against Islamic State ignored, fueling resentment*, https://www.washingtonpost.com/world/syria-tribal-revolt-against-islamic-state-ignored-fueling-resentment/2014/10/20/25401beb-8de8-49f2-8e64-c1cfbee45232_story.html [dostęp: 1.05.2020].

365 Koncpecja przypomina piramidę Maslowa.

366 Abu Bakr Naji, *The Management of Savagery: The Most Critical Stage Through Which the Umma Will Pass...*, p. 26.

367 M.W.S. Ryan, *ISIS: The Terrorist Group That Would Be a State...*, p. 43; por. A. Wejkszner, *Globalna sieć Al-Kaidy...*, s. 325.

i zasad wojskowych niemuzułmanów, w których nie ma grzechu. Niestety niektóre małe grupy z poprzednich etapów dżihadu zignorowały te zasady wojskowe, ale nie ze strachu przed zaprzeczeniem szariatowi – raczej ich zaniedbaniu sprzyjała przypadkowość i konserwatyzm, a także pragnienie szlachetnej młodzieży, aby jak najszybciej dotrzeć do męczeństwa. [...] Przestrzeganie sprawdzonych w czasie zasad walki wojskowej skróci nam długie lata, w których możemy cierpieć przez zepsute wpływy konserwatyzmu i przypadkowego zachowania. Naprawdę porzucenie przypadkowych zachowań i przyjęcie intelektualnych, akademickich metod i eksperymentalnych zasad wojskowych oraz faktyczne ich wdrożenie i zastosowanie ułatwi nam osiągnięcie celów bez komplikacji oraz umożliwi nam opracowanie i poprawę realizacji (naszych planów) za pozwoleniem Boga[368].

W książce Nadżi prezentuje cały szereg wskazówek taktycznych. Twierdził, że wojska regularne najłatwiej pokonać, gdy są skupione w jednym miejscu (bitwa decydująca) lub są rozproszone i muszą interweniować w kilku miejscach jednocześnie. Zatem walkę należy rozpocząć od małych operacji, ale licznych i na sporym obszarze. Intensywność (częstotliwość) operacji, z jednej strony, obniża morale wroga, z drugiej zaś kreuje wizerunek sprawnej organizacji, co przyciąga zwolenników i znajduje uznanie w oczach cywilów. Dla budowania tego wrażenia należy czasami stosować siły niewspółmierne do potrzeby. Na przykład do przeprowadzenia operacji potrzeba dwóch mudżahedinów, ale warto wysłać nawet dziesięciu, jeśli jesteśmy pewni, że wrócą, bo to ma pokazać siłę organizacji. Kolejną zasadą jest osłabienie wroga pod względem ekonomicznym. Otóż należy zmusić go do kosztownego wyścigu zbrojeń, samemu jednocześnie nie ryzykując bankructwa, tak jak postąpiły Stany Zjednoczone z ZSRR. Zatem należy samemu prowadzić wojnę tanią, a przeciwnika zmusić do wojny kosztownej. Wojna to także wiedza, należy więc dbać o dobre szkolenie dżihadystów. Istotny jest zatem dalszy rozwój wiedzy o strategii, taktyce i uzbrojeniu oraz, co ważne, należy maksymalnie ułatwić dostęp do tej wiedzy[369].

Hassan Hassan, jeden ze znawców ISIS, usłyszał od pewnego jego przywódcy, że książka ta jest szeroko czytana zarówno przez dowódców, jak i szeregowych bojowników, zwłaszcza że jej odwołania do historii islamu

368 Abu Bakr Naji, *The Management of Savagery: The Most Critical Stage Through Which the Umma Will Pass...*, p. 64.

369 Tamże, p. 66–71.

legitymizują ich brutalność, nawet takie metody jak odcinanie głów pojmanym. Eskalacja przemocy, jej stopniowanie czy metody licznych uderzeń, często na pokaz – wszystko to zaczerpnięte jest z pism Nadżiego[370]. Proponowana przez niego taktyka to nic innego jak tzw. *terror shock value*, czyli efekt szoku osiągnięty dzięki terrorowi[371].

Państwo Islamskie opracowało obszerny zestaw wskazówek dla swoich żołnierzy: przewodnik z zakresu etyki, który zawiera też elementy istotne ze względu na skuteczność prowadzonych działań. Rekomendacje te ukazały się w dwóch numerach czasopisma „Dabiq"[372]. Był to zbiór kilkudziesięciu wskazówek kierowanych zarówno do szeregowego bojownika, jak i dowódców różnego szczebla. Zatem znajdziemy tam np. informacje, jak należy współżyć z innymi w grupie, aby nie dochodziło do sporów. Zwracano wielokrotnie uwagę na religijny wymiar walk, stąd należy pamiętać o robieniu dobrych uczynków przed walką; nie tchórzyć, bo zwycięstwo jest w rękach Allaha; na widok wroga należy zmówić *takbir*, ale tu już pojawia się wskazówka, aby nie zawsze robić to głośno, zwłaszcza jeśli ma być to atak z zaskoczenia. Sporo wytycznych dostaje dowódca. Niektóre z nich są oczywiste, np. konieczność wystawiania wart (*ribat*) czy zabezpieczenie wody i jedzenia dla oddziału; inne, bardziej ważne, mają na celu utrzymanie autorytetu i posłuchu. Dowódca nie może izolować się od ludzi z oddziału, wszak jest takim samym człowiekiem jak inni; nie powinien wyróżniać się ubiorem czy innymi dobrami materialnymi, takimi jak lepszy samochód. Zawarto też wskazówki z zakresu sztuki operacyjnej: dowódca powinien wyznaczyć komendanta dla każdego pododdziału, musi upewnić się, że ma łączność, a jego rozkazy są słyszane i rozumiane. Dowódca jest odpowiedzialny za przygotowanie do walki; musi pamiętać o konieczności przeprowadzenia rozpoznania i wydaniu broni. Zaleca się, żeby w jednym samochodzie nie było więcej niż trzech bojowników. Dowódca w walce musi przestrzegać zasad szariatu i islamskiego prawa wojny[373], musi pamiętać o wynagradzaniu swoich bojowników wg jego zasad i oddawaniu

370 Hassan Hassan, *Isis has reached new depths of depravity. But there is a brutal logic behind it*, https://www.theguardian.com/world/2015/feb/08/isis-islamic-state-ideology-sharia-syria-iraq-jordan-pilot [dostęp: 1.05.2020].

371 Por. M. Nance, *Defeating ISIS. Who They Are, How They Fight, What They Believe*, Skyhorse, New York 2016, p. 426.

372 Abu Hamzah al-Muhajir, *Advice for the soldiers of the Islamic State*, „Dabiq", 1436 Rabi' al-Wal (grudzień 2014), issue 6, p. 6–14; Abu Hamzah al-Muhajir, *Advice for the soldiers of the Islamic State*, „Dabiq", 1436 Rabi' al-Akhir (styczeń 2015), issue 7, p. 10–15.

373 Por. P. Mazur, *Dżihad...*, s. 245–250.

należnej części łupów Państwu Islamskiemu. Co ciekawe, ten regulamin przewiduje możliwość odmowy wykonania rozkazu, jeśli jest niezgodny z szariatem, ale w miarę możliwości bojownik musi o tym zawiadomić wyższego stopniem dowódcę[374].

2.1.3. *Muchattat* — taktyka i sztuka operacyjna ISIS

Państwo Islamskie swój cel strategiczny określiło dość jasno i precyzyjnie. Pierwszym celem jest powołanie kalifatu, a drugim – przeprowadzanie globalnej rewolucji islamskiej, której efektem będzie zjednoczenie całej wspólnoty islamskiej (*umma*) oraz narzucenie wiary niewiernym (*kuffar*), ewentualnie zmuszenie do ukorzenia się ludom Księgi (*Ahl al-Kitab*) przez nałożenie *dżizji* i uznania przez nich wyższości islamu.

Droga do pierwszego celu – powołania kalifatu – została nakreślona na łamach czasopisma ISIS „Dabiq" i składała się z pięciu etapów:

- hidżra – przemieszczenie wszystkich prawdziwych muzułmanów do kluczowego miejsca, w którym będą mogli rozpocząć walkę;
- *dżama'a* (*jama'a*) – gromadzenie sił;
- *taghut* – destabilizacja despotycznych reżimów w świecie islamskim;
- *tamkin* – konsolidacja ludzi i zasobów wokół jednego celu, z jednoczesnym oczyszczaniem z elementów nielojalnych i nieszczerych;
- *chilafa* – budowa kalifatu, instytucji politycznej obecności Allaha i jego prawa na Ziemi[375].

Malcolm Nance uważa, że celem strategicznym ISIS, zbudowanym na bazie swoistej interpretacji islamu, jest zbawienie ludzkości – apokalipsa. W tym ujęciu droga do Dnia Ostatecznego wiedzie przez walkę, która jest narzędziem do wypełnienia się czasu. Proces ten ma się składać z następujących etapów:

- Proklamacja – ISIS ogłasza powrót kalifatu w celu zjednoczenia *ummy* pod przywództwem kalifa, który będzie jedynym głosem islamu.
- Podbój – ISIS stworzyło armię, której celem jest walka z krzyżowcami. Armia ma za zadanie przejmować kraje jeden po drugim, aby rozszerzyć kalifat i znieść wszelkie pokolonialne granice (w tym powstałe na mocy porozumienia Sykesa-Picota z 1916).

374 Obszerny fragment w polskim tłumaczeniu: B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy. „Dabiq" i narracja Państwa Islamskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2020, s. 332–340.

375 *From Hijra to Khilafa*, „Dabiq", 1435 ramadan (lipiec 2014), issue 1, p. 34–40.

- Przygotowanie – armia będzie przygotowywać się do podboju Indii i czekać na kontrę krzyżowców (Zachodu), w odpowiedzi na którą pojawi się Mahdi (Zbawiciel).
- Przybycie – wraz z przybyciem Mahdiego nastanie terror i prześladowania Armii Rzymu. Wtedy pojawią się znaki, które będą zwiastowały ostateczne starcie pod Dabiq.
- Dabiq – armia muzułmańska z Mahdim na czele zmierzy się z chrześcijaństwem w bitwie o Dabiq i zwycięży.
- Dijjal, Al-Masih ad-Dajjal (fałszywy Zbawiciel) lub Antychryst przyjdzie z Chorasanu (Persja) i będzie chciał odwieść muzułmanów w krytycznym momencie od triumfu.
- Radujcie się – Misih Isa (Jezus Mesjasz) powróci do Damaszku, aby poprowadzić wojnę z Dijjal. Nastanie pokój i harmonia, które będą panować do dnia Sądu Ostatecznego (Youm al-Qiyamah / Yawm al-Qiyamah)[376].

Państwo Islamskie zmieniało taktykę w zależności od ewolucji własnej i teatru działań. Należy też zwrócić uwagę na różnice wynikające z teatru działań i realizacji strategicznego celu. Zatem mamy do czynienia z inną periodyzacją w zależności od tego, czy mówimy o Iraku, czy Syrii. Taktyka i sztuka operacyjna ISIS charakteryzują się sporą elastycznością i swoistą hybrydowością. Występowały w niej: działalność terrorystyczna, walka partyzancka i regularne walki, łącznie z ostrzałem artyleryjskim i fortyfikowaniem terenu. Elementy te występowały w różnym okresie, często jednocześnie, tyle że w różnych proporcjach. ISIS udało się też sprawnie włączyć elementy wojny informacyjnej, a nawet cybernetycznej. Szczególnie istotne jest poznanie sztuki operacyjnej tego typu organizacji, w skład której wchodzi cały zespół narzędzi, jakimi są: taktyka, techniki i procedury (*tactics*, *techniques*, *procedures*, TTP).

Ataki terrorystyczne

Grupy hybrydowe/nieregularne zawsze szeroko wykorzystywały istniejące i dostępne technologie. Problem polega na zdolności uczenia się nieregularnych grup i zmienianiu taktyki w odpowiedzi na zmieniające się okoliczności. Aby wyjaśnić niekonwencjonalne wykorzystanie nowoczesnej technologii, Itai Brun zastosował pojęcie „*other RMA*" (O-RMA)[377], co oznacza wykorzystanie w nieoczekiwany sposób powszechnej i niskiej

376 M. Nance, *Defeating ISIS. Who They Are, How They Fight, What They Believe...*, p. 412.

377 I. Brun, *While you're busy making other plans. The „Other RMA"*, „Journal of Strategic Studies", 2010, no. 33, p. 535–565.

technologii. Przyjmuje się, że od lat 70. XX w. na Zachodzie miały miejsce trzy główne etapy militarnych innowacji. W latach 80. powstały koncepcje: bitwy powietrzno-lądowej (*air-land battle*, ALB) i ataku na siły drugiego rzutu (*follow-on forces attack*, FOFA)[378], w latach 90. – rewolucji w sprawach wojskowych (*revolution in military affairs*, RMA)[379], a w pierwszej dekadzie XXI w. – operacje oparte na efektach (*effects-based operations*, EBO)[380] i wojna sieciocentryczna (*network centric warfare*, NCW)[381]. Koncepcje te powstawały w Stanach Zjednoczonych, Izraelu lub Europie Zachodniej; wszystkie bazowały na przekonaniu o konieczności przewagi w jakości (nowoczesności) uzbrojenia i wykorzystania nowych technologii na dużą skalę. Potencjał ekonomiczny miał przełożyć się na sukces militarny. W cieniu tych koncepcji zaczęła rodzić się konkurencyjna, asymetryczna doktryna – O-RMA[382].

Możemy wyróżnić zasadniczo dwa rodzaje zamachów terrorystycznych pod względem znaczenia: o znaczeniu strategicznym (*al-amalijat al-strategiya / strategic strikes*) lub taktycznym (*amaliyah Naw'aijjah / qualitative operations*). Pierwszy rodzaj to ataki zmieniające wynik i kierunek wojny (np. atak na Stany Zjednoczone w 2001). Drugi rodzaj to operacje terrorystyczne, które mają lokalny wpływ, ale globalnie mierzalne skutki, np.: bombardowanie Bejrutu w listopadzie 2015 r., ataki w Paryżu czy San Bernardino. Te ataki określane są jako jakościowe, ponieważ mają wymierne skutki polityczne i dążą do ujarzmienia Zachodu. Wpisują się w cele strategiczne ISIS, takie jak walka z szyitami czy krzyżowcami, i mają sprowokować ostateczne starcie pod Dabiq[383].

Zamachy, zwłaszcza samobójcze, są odpowiedzią na nowe zdolności przeciwnika; są tanią wersją pocisków manewrujących. Według różnych

378 A. King, *The Transformation of Europe's Armed Forces*, Cambridge University Press, Cambridge 2011, p. 108.

379 L. Ibrügger, *The revolution in military affairs*, Science and Technology Committee, November 1998, http://www.iwar.org.uk/rma/resources/nato/ar299stc-e.html [dostęp: 1.05.2020].

380 C.M. Kyle, *RMA to ONA: The Saga of an Effects-Based Operation*, School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas 2008.

381 D.S. Alberts, J.J. Garstka, F.P. Stein, *Centric Warfare: Developing and Leveraging Information Superiority. 2nd ed.*, CCRP, 2000, http://dodccrp.org/files/Alberts_NCW.pdf [dostęp: 1.05.2020].

382 I. Brun, *While you're busy making other plans. The „Other RMA"...*

383 M. Nance, *Defeating ISIS. Who They Are, How They Fight, What They Believe...*, p. 427–428.

szacunków w latach 2003–2010 ISIS (w tym czasie zwane Al-Kaidą w Iraku, a później ISI) przeprowadziło od 1321[384] do 1729[385] ataków samobójczych. To fenomen, zważywszy, że od 1981 r. zanotowano łącznie 2713 ataków na całym świecie. W latach 2011–2012 średnio dokonywano ok. 5–10 ataków samobójczych miesięcznie, ale wraz z kampanią „Breaking the Walls" liczba wzrosła do 30 ataków miesięcznie[386]. Zamachy samobójcze miały kluczowe znaczenie w taktyce ISIS. Szerokie stosowanie ataków samobójczych przez ISIS wyjaśniają dwie główne przyczyny: są skuteczne i tanie. Oczywiście taka tania alternatywa dla *precision-guided munitions* (PGM, amunicja kierowana precyzyjnie) nie jest nowym pomysłem. Trudno powiedzieć, gdzie i kiedy szukać prekursorów. Takie metody stosowano podczas oblężeń, np. Turcy stosowali „żywe miny" już w XVII w.; ataku samobójczego (choć ostatecznie przeżył) dokonał Kmicic – Sienkiewiczowski bohater spod Częstochowy. Na większą skalę takie rozwiązanie wprowadzili Japończycy (kamikadze). W terroryzmie metoda zaczęła być rozwijana przynajmniej od lat 80. XX w. Taką pierwszą konfrontacją, będącą szokiem dla Zachodu, były ataki na koszary amerykańskie i francuskie w Bejrucie w 1983 r. Kolejnym wstrząsem był atak z 11 września 2001. Oczywiście ta metoda nie jest charakterystyczna tylko dla świata islamu, lecz była stosowana też w innych częściach świata. W ataku samobójczym z rąk Tamilskich Tygrysów zginął Rajiv Gandhi w 1991[387]. Na większą skalę zaczęli stosować ją Czeczeni podczas drugiej wojny rosyjsko-czeczeńskiej. Szczególną formą zamachowców samobójców były tzw. czarne wdowy, np. podczas ataku terrorystycznego na teatr Dubrowka w Moskwie[388].

Sama taktyka ewoluowała. Uznano, że atak samobójczy może być też częścią bardziej złożonej operacji (terrorystyczna operacja samobójcza, TOS[389]).

384 D. Tosini, *Martiri che uccidono. Il terrorismo suicida nelle nuove guerre*, il Mulino, Bologna 2012, p. 16, za: A. Beccaro, *Modern irregular warfare: The ISIS case study*, „Small Wars & Insurgencies", 2018, no. 2, p. 214.

385 K.R. Seifert, C. McCauley, *Suicide bombers in Iraq, 2003–2010: Disaggregating targets can reveal insurgent motives and priorities*, „Terrorism and Political Violence", 2014, no. 26, p. 803–820.

386 J.D. Lewis, *Al-Qaeda in Iraq Resurgent. The Breaking the Walls Campaign. Part I*, Institute for the Study of War, Washington (D.C.) 2013, p. 7.

387 B. Hoffman, *The first non-state use of a chemical weapon in warfare: The Tamil Tigers' assault on East Kiran*, „Small Wars & Insurgencies", 2009, vol. 20, no. 3–4, p. 466.

388 Por. A. Nivat, *The Black Widows: Chechen women join the fight for independence – and Allah*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2005, vol. 28, no. 5, p. 413–419.

389 M. Zimny, *Terroryzm samobójczy. Fakty, geneza, analiza*, Difin, Warszawa 2017, s. 24–25.

Tak powstała taktyka złożonego ataku samobójczego (*complex suicide attacks*). Pierwszy raz zanotowano taki przypadek w Afganistanie 14 stycznia 2008 r. Czterech talibów użyło wtedy jednocześnie samobójczej bomby, granatów i karabinów automatycznych w ataku na Hotel Serena w Kabulu, zabijając sześć osób i raniąc sześć innych[390]. Złożony atak samobójczy na ogół polega na użyciu zamachowcy jako uderzenia forsującego, po czym następuje atak pozostałych członków grupy. Samobójca atakuje z zaskoczenia i detonuje ładunek w newralgicznym miejscu, np. w bramie lub przy stanowisku umocnionym. Czasami jednak nie jest możliwe przeprowadzenie ataku z zaskoczenia. Wtedy samobójca ma na zadanie odwrócić uwagę: obrońcy skupiają się na nim i prowadzą w jego kierunku ogień, a w tym samym czasie grupa może się przegrupować.

W atakach samobójczych stosuje się głównie pasy (kamizelki) samobójcze (improwizowane urządzenia wybuchowe przenoszone przez człowieka, *person-borne improvised explosive device*, PBIEDs), popularnie nazywane „pasami szahida", stosowane przez sprawców, którzy zbliżają się do swoich celów pieszo, lub samobójcze bomby samochodowe (samobójcze improwizowane urządzenia wybuchowe przenoszone przez pojazdy[391], *suicide vehicle-borne improvised explosive devices*, SVBIEDs), czyli pojazdy wyładowane materiałami wybuchowymi. W tej ostatniej metodzie wykorzystuje się samochody cywilne, minibusy i ciężarówki, co pozwala na ukryte dostarczanie większych ładunków do obszaru docelowego; ponadto cywilny samochód może nie zostać dostatecznie szybko rozpoznany jako zagrożenie.

Atak samobójczy jest mniej ryzykowny niż jakakolwiek inna metoda ataku, ponieważ atakującego nie można aresztować ani przesłuchać, zapewniając organizacji dalszą konspirację. Z punktu widzenia ISIS jest to tania nieregularna wersja zachodniej broni dalekiego zasięgu (*stand-off weapon*), ponieważ samobójca nie może zostać rozbrojony przez wroga, natomiast może dokonać głębokiej penetracji obiektu przeciwnika, taktycznie podobnej do pocisku manewrującego (*cruise missile*), uderzając w obszary daleko poza głównym teatrem działania. Ochotnicy biorący udział w atakach samobójczych często byli odurzani narkotykami, aby zredukować szanse na dezercję[392].

390 Mohammed Ibrahim Shire, Abdi Hersi, *Brothers in arms: The phenomenon of complex suicide attacks*, „Terrorism and Political Violence", 2019, https://doi.org/10.1080/09546553.2019.1693371, s. 4.

391 Zmotoryzowane ładunki improwizowane.

392 P. Desbois, C. Nastasie, *Fabryka terrorystów*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2019, s. 147.

Według Jeffreya Lewisa ataki samobójcze są „[...] technologicznym rozwiązaniem praktycznego problemu: Jak najlepiej wykorzystać dostępne zasoby, aby wyprodukować system broni, który może dostarczać amunicję niezawodnie i precyzyjnie do celu?”[393]. Jeśli zatem Stany Zjednoczone inwestują czas i pieniądze na stworzenie systemów broni, które mogą naśladować jakieś zdolności człowieka, zwłaszcza jego inteligencję, to ISIS zdecydowało się zastosować po prostu ludzi bezpośrednio do dostawy i detonacji ładunków wybuchowych. Może zabrzmi to okrutnie, ale życie ludzkie w tym wypadku zostało wycenione niżej. Trzeba też zauważyć, że substytut będzie zawsze tylko substytutem, a człowiek zawsze może zrobić korekty oparte na zmieniającej się sytuacji przed osiągnięciem celu. Tak więc „ludzki system kierowania” umożliwia trafienie w cel, nawet jeśli jest to trudne i cel jest dobrze chroniony. ISIS szczególnie często stosowało zagranicznych bojowników, a nawet dzieci, jako „ludzki nośnik amunicji”. Wykorzystywanie dzieci nie jest niestety czymś nowym i nieznanym z przeszłości. Niemniej tutaj mamy do czynienia z bardzo dużą intensywnością: ocenia się, że od stycznia 2015 do stycznia 2016 r. liczba takich ataków wzrosła dwukrotnie w stosunku do roku poprzedniego[394]. Łącznie zginęło 89 dzieci: 51% podczas walk w Iraku, 36% w Syrii, a pozostali w Jemenie, Libii i Nigerii. 60% dzieci zostało zaklasyfikowanych jako „nastolatek” (na podstawie zdjęć propagandowych Państwa Islamskiego), 34% jako „starsi młodociani”, a 6% to „pre-młodociani”. 31% stanowili Syryjczycy, 25% Syryjczycy/Irakijczycy, a 11% Irakijczycy. Pozostałe 33% pochodziło z Jemenu, Arabii Saudyjskiej, Tunezji, Libii, Wielkiej Brytanii, Francji, Australii i Nigerii. Spośród 89 przypadków 39% osób zginęło po zdetonowaniu przenoszonego przez pojazdy improwizowanego urządzenia wybuchowego (*vehicle-borne improvised explosive devices*, VBIEDs). 33% zostało zabitych jako żołnierze piechoty na polu bitwy, 6% zmarło podczas pracy jako propagandysta, a 4% popełniło samobójstwo w masowych atakach na ludność cywilną. Pozostałe 18% to tzw. *inghimasi*/*inghimasijjin* (arab. pogrążyć), co oznacza, że zginęli podczas operacji, w której grupa bojowników infiltruje i atakuje pozycje wroga za pomocą lekkiej broni automatycznej, po czym zabija się przez detonację pasów samobójczych[395].

393 J.W. Lewis, *Precision terror: Suicide bombing as control technology*, „Terrorism and Political Violence”, 2007, vol. 19, no. 2, p. 224.

394 M. Bloom, J. Horgan, C. Winter, *Depictions of children and youth in the Islamic State's martyrdom propaganda, 2015–2016*, „CTC Sentinel”, 2016, vol. 9, issue 2, p. 29–32.

395 Tamże, p. 30–31.

ISIS rozwijało taktykę używania SVBIEDs. Początkowo używano wyłącznie samochodów osobowych lub ciężarówek. Z czasem zaczęto wykorzystywać przejęte pojazdy Humvee (*high-mobility multipurpose wheeled vehicles*, HMMWV)[396]. Dawały one wystarczającą ochronę przed ostrzałem z broni ręcznej i miały duże zdolności w pokonywaniu przeszkód terenowych; mogły także zmylić np. wojska irackie, które także używały samego sprzętu[397]. Te doświadczenia zostały wykorzystane do budowy własnych pojazdów. Zaczęto je opancerzać, zwłaszcza chłodnice, koła i przednie szyby, co zwiększało szanse dotarcia do celu zarówno kierowcy, jak i pojazdu.

Doskonałym przykładem zastosowania SVBIED w złożonym ataku samobójczym był atak na bazę irackich sił w Ar-Ramadi w maju 2015 r. Wówczas wykorzystano mocno opancerzony spychacz. Nieposiadający broni przeciwpancernej żołnierze byli bezradni, gdy atakujący usunęli betonowe bariery (*T-barriers*) na drodze do ich bazy. Jednocześnie ostrzał z broni palnej był nieskuteczny, bo kierujący bronił się podniesionym lemieszem spychacza. Kiedy droga była wolna, nadjechały ciężarówki, również opancerzone i wyładowane materiałami wybuchowymi. Po ich detonacji piechurzy ISIS mogli swobodnie wejść do bazy[398].

Oczywiście ISIS stosowało też improwizowane ładunki wybuchowe (*improvised explosive device*, IED). Możemy tu mówić przynajmniej o dwóch podstawowych rodzajach.

Pierwsze to ładunki detonowane w sposób zdalny. Do detonacji na ogół używano impulsu elektromagnetycznego przekazywanego bezprzewodowo. Stosowano w tym celu przede wszystkim telefony komórkowe, a także krótkofalówki. W konfrontacji z dobrze przygotowanymi siłami (np. wojskami NATO) ta metoda okazała się, mało skuteczna ze względu na zakłócanie fal telefonicznych przez urządzenia do tego przeznaczone. Jednym ze sposobów było np. wykorzystywanie impulsów podczerwieni. Ta dość zaawansowana technologia okazała się łatwo dostępna i wystarczyły moduły ze starych telefonów (np. Nokia 3310), tzw. porty IRDA. Były one

396 W samym Mosulu przejęto nawet 450 takich pojazdów, D.H. Flood, *The hard march to Mosul: A frontline report*, „CTC Sentinel", 2016, vol. 9, issue 8, p. 25.

397 S.D. Naylor, *The Islamic State's best weapon was born in the USA. How the militant group is turning the Iraqi security forces' Humvees into their worst nightmare*, https://foreignpolicy.com/2015/06/04/hell-on-wheels/ [dostęp: 1.05.2020].

398 Zdjęcia z ataku: https://twitter.com/WilliamsJon/status/601144613576015872 [dostęp: 1.05.2020]; J. Fishel, *Fall of Ramadi: 30 car bombs, 10 as big as Oklahoma City blast, US official says*, https://abcnews.go.com/ABCNews/fall-ramadi-30-car-bombs-10-big-oklahoma/story?id=31188102 [dostęp: 1.05.2020].

skupowane na całym świecie, po czym wykorzystywane do konstruowania ładunków wybuchowych[399].

Drugim rodzajem są różnego typu miny, na ogół z zapalnikiem mechanicznym, uruchamianym w wyniku nacisku. Były to miny przejęte od pokonanych wojsk irackich czy syryjskich, ale oczywiście także wiele własnej produkcji (*self made*).

Swoistym znakiem rozpoznawczym ISIS były samochody pułapki. Forma detonacji była różna, ale na ogół montowano zapalniki czasowe. Samochód parkowany był pod ważnym budynkiem, głównie administracji lub policji, czasami także w najbardziej zatłoczonych miejscach (np. na bazarach).

Obserwacja taktyki ISIS wskazuje wyraźnie, że przed szturmem dochodzi do zdecydowanej intensyfikacji użycia SVBIEDs i IEDs, co jest podobne do artyleryjskiego przygotowania ogniowego[400].

Charles Lister wyróżnia trzy rodzaje ataków prowadzonych przez ISIS. Pierwsze to ataki na wysoce zurbanizowane obszary przez zamachy bombowe lub ostrzał artyleryjski. Celem są zwłaszcza dzielnice zamieszkałe przez mniejszości, co miało na celu wywołanie chaosu i pokazanie swoich zdolności. Drugi typ to ataki na siły bezpieczeństwa przeciwnika (posterunki policji, koszary itp.), przeprowadzane z myślą o osłabieniu morale. Ataki nie miały tylko charakteru kinetycznego; często zastraszano samych funkcjonariuszy lub ich rodziny przez wysyłanie pogróżek na ich prywatne telefony. Trzecią formą były ataki na bazy wojskowe w celu ich przejęcia. W tym przypadku stosowano metody walk charakterystyczne dla regularnych wojsk[401].

Wojna podjazdowa – rajdy i operacje specjalne

ISIS na potrzeby walk w Iraku i Syrii zaadaptowało koncepcję „sił górskich" (*mountain forces*) Abd Al-'Aziza Al-Muqrina[402]. Autor przez siły górskie rozumiał małe jednostki bez stałych baz w kraju, w którym ma miejsce konflikt, operujące ze stałych baz w sąsiednich krajach, podobnie jak wcześniej mudżahedini w Afganistanie z Pakistanu lub Czeczeni z Gruzji. Siły

399 Informacje autora uzyskane od polskich żołnierzy stacjonujących w Iraku i Afganistanie.

400 A. Stanton et al., *Mining for causal relationships: A data-driven study of the Islamic State*, Arizona State University Tempe, AZ 85287, https://arxiv.org/pdf/1508.01192v1.pdf [dostęp: 1.05.2020].

401 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 276.

402 N. Cigar, *Al-Qaeda's Doctrine for Insurgency. 'Abd Al-'Aziz Al-Muqrin's a Practical Course for Guerrilla War*, Potomac Books, Washington (D.C.) 2009, p. 111–119.

te są zawsze w ruchu i nie spędzają dłużej niż 48 godzin w jednym miejscu. W rezultacie personel należący do tych sił musi przemieszczać się z pełnym wyposażeniem, łącznie z wodą, jedzeniem i śpiworami. Obszar ich działania znajduje się na ziemiach, na których działają siły rządowe, ale nie mają pełnej kontroli, jakimi zwykle są obszary trudno dostępne (góry, lasy, bagna itp.). Tereny te są polem manewru i ruchu dla tych jednostek. Metoda ich działania polega na ciągłym ruchu, uderzaniu we wroga, a następnie odskoku i przemieszczaniu się. Al-Muqrin porównuje to do sposobu walki pchły z psem: skłonieniu wroga do wykonywania niezbyt przemyślanych ruchów na zewnątrz baz, który wpada w zasadzki urządzone przez bojowników, co jest oczywiście odwołaniem do książki Roberta Tabera i As-Suriego. Autor zaznacza, że taką metodę można stosować też w miastach czy słabo zaludnionych terenach wiejskich.

Podstawową jednostką taktyczną jest drużyna (*dżama'a*), licząca minimum 12 osób. Drużyna może operować samodzielnie. Sześć drużyn tworzy kompanię (*sarija*), która jest największą formacją partyzancką. W razie konieczności można sformować batalion (*katiba*). W jego skład wchodzą cztery kompanie partyzanckie i jest to największy związek taktyczny.

Organizacja drużyny jest następująca:

- dowódca oddziału uzbrojony w kałasznikowa[403],
- zastępca dowódcy oddziału uzbrojony w kałasznikowa,
- strzelec lekkiego karabinu maszynowego – PK(M) – uzbrojony w pistolet do ochrony osobistej,
- strzelec uzbrojony w kałasznikowa, asystent strzelca PK/PK(M),
- strzelec uzbrojony w RPG i pistolet do ochrony osobistej,
- strzelec uzbrojony w kałasznikowa, asystent operatora RPG,
- łącznościowiec uzbrojony w kałasznikowa,
- medyk uzbrojony w kałasznikowa,
- drugi medyk uzbrojony w kałasznikowa,
- strzelec wyborowy,
- specjalista od analizy terenu uzbrojony w kałasznikowa,
- strzelec uzbrojony w kałasznikowa.

Liczba amunicji noszonej przez każdą osobę w drużynie:

- każdy strzelec: 300 sztuk amunicji,
- strzelec PK: 1000 sztuk amunicji (wspólnie z asystentem),

403 Tak w oryginale. Autor nie stosuje oznaczeń typu „AK-47", ponieważ podręcznik był pisany na podstawie i na potrzeby konfliktu w Afganistanie bądź Czeczenii. Stąd taka nomenklatura i dobór broni.

- operator RPG: 10 pocisków (wspólnie z asystentem).

Granaty ręczne i amunicja przeciwpancerna:

- granaty ręczne do obrony i ataku: każda osoba w drużynie ma przynajmniej jeden granat obronny i jeden zaczepny.
- amunicja przeciwpancerna: każdy strzelec (z wyjątkiem strzelca PK i operatora RPG) ma po jednym pocisku przeciwpancernym (łącznie drużyna powinna mieć do dyspozycji ok. 20 takich pocisków, z czego po 10 sztuk operator RPG i jego asystent).

W dalszej części instrukcji Al-Muqrin podaje informacje dotyczące przygotowania logistycznego i dodatkowego wyposażenia (lornetki, GPS, środki łączności). Sporo uwagi poświęca wyborowi dogodnej bazy do przeprowadzenia ataku, w tym przeprowadzenia odpowiedniego zwiadu w celu ustalenia szans powodzenia i ewentualnych przeszkód w realizacji planu. Zwraca uwagę na rodzaj sił, z jakimi przyjdzie walczyć (czy są to regularne oddziały, poborowe czy tylko paramilitarne), nastroje społeczne, infrastrukturę i szanse szybkiego odwrotu.

Taktyka wojny partyzanckiej realizowana jest głównie przez zasadzki i naloty (rajdy). Przy przygotowaniu każdej z tych taktyk należy pamiętać o następujących ogólnych zasadach.

- Taktycznym celem operacji jest walka i sukces w powrocie. Dlatego zawsze należy uważać na wroga. Jeśli dojdzie do próby zamknięcia okrążenia lub przejęcia inicjatywy przez wroga, należy natychmiast zerwać kontakt.
- Podczas ofensywy należy zawsze zachować czujność, starając się zmylić wroga. Na przykład należy zamarkować atak od zachodu, tak aby wróg tam przerzucił swoje siły, natomiast główny atak przeprowadzić od wschodu.
- Należy całkowicie polegać na wtapianiu się i skutecznej penetracji przez mieszanie się z miejscową ludnością.
- Podstawy do rozpoczęcia operacji muszą być dobrze ugruntowane przy pomocy wykorzystania naturalnych warunków do obrony. W razie potrzeby należy przeprowadzić prace inżynieryjne. Bazy muszą mieć łatwe, tajne drogi ucieczki; należy przygotować plany ewakuacji.
- Podczas przemieszczania się lub zatrzymywania w celu odpoczynku czy nocowania należy zatrzeć ślady.
- Wokół celu muszą zostać utworzone dobrze ukryte małe punkty wsparcia operacji, np. w celu wykorzystania takich miejsc do schronienia rannych.

- Problem żywności i zapasów należy rozwiązać za pomocą małych zakamuflowanych skrytek, których lokalizację zna tylko niewielka liczba bojowników. Sprzęt i żywność należy pochować do pojemników odpornych na wilgoć.
- Należy zachować całkowitą tajemnicę. Członkowie oddziału powinni posiadać tylko niezbędną wiedzę.
- Konieczne jest unikanie rutyny i powtarzalności podczas wykonywania różnych operacji. Zamiast tego niezwykle ważna jest oryginalność i kreatywność. Lekkomyślność i nieostrożność są niedopuszczalne w taktyce partyzanckiej, a niezbędne są cierpliwość i uwzględnienie wszystkich możliwych czynników.
- Zaskoczenie, szybkość i determinacja są ważnymi czynnikami w taktyce partyzanckiej.
- Najlepiej zaatakować wroga podczas marszu, ponieważ wtedy jest najbardziej podatny na atak.
- Atakowanie izolowanych instalacji jest najlepsze ze względu na jego wpływ na morale, zmuszanie wroga do rozproszenia się, nadmiernej ekspansji sił oraz alokacji stosunkowo dużych ilości zapasów i broni.
- Broń i dokumenty zabitych partyzantów muszą być zabrane, tak aby wróg nie mógł ich wykorzystać[404].

Jedną z metod walk partyzanckich są zasadzki. Al-Muqrin zaznaczał, że wprawdzie są stosowane też przez wojska regularne, istnieją jednak pewne specyficzne różnice. Najważniejszą różnicą jest konieczność polegania na wsparciu ze strony ludności miejscowej w celu uzyskania ukrycia, eksfiltracji oraz przechowywania niezbędnej broni i zapasów. Zasadzka oznacza ukrycie w dobrej lokalizacji, w której czeka się na przybycie wroga, a następnie atak w dogodnym momencie dla zniszczenia wroga lub pojmania więźniów, dokumentów, broni lub zapasów. Istotny jest także element psychologiczny prowokowania, nękania i zastraszania. Aby zasadzka się powiodła, siły partyzanckie powinny podzielić zadania dla trzech grup: rozpoznanie, atak i zabezpieczenie dróg.

Al-Muqrin proponował kilka rodzajów zasadzek, z jakich najefektywniejsze są dwie:

- Oddział dzieli się na cztery pododdziały; każdy obsadza pozycje na innym kierunku geograficznym. Kiedy wróg napotka jedną z tych jednostek, ta otwiera ogień. Jeśli zaś wróg przejmuje inicjatywę,

404 Tamże, p. 117–118.

jednostka wycofuje się, a atak zostaje przeprowadzony z innego kierunku przez kolejną jednostkę.
- Oddział podzielony zotaje na dwie części w kształcie litery L i obie części powinny być przygotowane do ataku, gdy wróg wpadnie w zasadzkę. W tego typu zasadzkach szczególnie ważne jest utrzymanie szyku, tak aby nie doszło do wzajemnego ostrzału (*friendly fire*)[405].

Inną metodą jest rajd (nalot). Zasadzka od rajdu różni się tym, zasadzka to czekanie na dogodnej pozycji, a rajd to zaplanowany i zorganizowany atak na precyzyjnie i starannie wybrany cel. Atak następuje po odpowiednim przygotowaniu wywiadowczym i zgodnie z uprzednio opracowanym planem. Oczywiście ogólnym celem każdego rajdu jest nękanie, wywarcie presji i zastraszenie wroga. Każdy rajd może mieć swój konkretny cel, np.: odbicie więźniów, zdobycie jeńców, przejęcie dokumentów, broni, zapasów czy sprzętu albo zniszczenie konkretnej infrastruktury. Bardzo istotne jest to, że rajd często odbywa się w nieprzyjaznym otoczeniu; zwłaszcza odwrót jest problematyczny. Partyzanci nie mogą liczyć na osłonę ogniową (np. artylerii), dlatego powinni przeprowadzić odwrót, wybierając trasę trudną do przewidzenia. Ponadto droga ucieczki może być usiana różnego typu przeszkodami, pułapkami i minami, które spowolnią pościg[406].

Doktryna al-Muqrina została bardzo inteligentnie dostosowana do warunków Iraku i Syrii. Siły nie operowały z terytorium innych państw, a rolę gościnnych gospodarzy przejęli przywódcy plemienni. Można śmiało stwierdzić, że zarówno Irak, jak i Syria rozpadły się na mnóstwo małych, plemiennych państewek będących poza kontrolą rządu z Bagdadu czy Damaszku. Tworzono tam dogodne bazy treningowe i dowódcze (tzw. sanktuaria)[407]. Głębię strategiczną, którą zapewniały góry w Afganistanie, pełniła pustynia lub góry. Kolejną adaptacją było zrezygnowanie w znacznym stopniu z piechurów na rzecz piechoty zmotoryzowanej. Wynikało to choćby z konieczności pokonywania terenów pustynnych; uzyskano też większą mobilność, szybkość i możliwość zastosowania cięższej broni. Sam schemat pozostał jednak ten sam. Takie zmotoryzowane oddziały nazwane zostały „tarczą islamu". Ich taktyka zmieniła się wraz z pozyskaniem terytorium i ewoluowała z jednostek partyzanckich do zbliżonych do oddziałów regularnych, co widać także w zmianie struktury.

405 Tamże, p. 118–119.

406 Tamże, p. 119.

407 Najdogodniejszymi rejonami były: wzgórza Sindżaru, pustynia Dżallam i góry Hamrin.

Niezwykle ciekawa jest taktyka rajdów. Amerykańscy analitycy Craig Whiteside, Ian Rice i Daniele Raineri skłonni są przynajmniej część takich rajdów klasyfikować jako operacje specjalne[408]. Pierwszym zastrzeżeniem jest to, że operacje specjalne z zasady są prowadzone przez jednostki specjalne tworzone przez państwa, które w ogóle mają taką zdolność. Koncepcja operacji specjalnych rozwijana jest szczególnie w takich państwach jak Stany Zjednoczone. Utworzono tam United States Special Operations Command (Dowództwo do spraw Operacji Specjalnych), które powołało osobną jednostkę badawczą Joint Special Operations University (Połączony Uniwersytet Operacji Specjalnych) rozwijającą taktykę operacji specjalnych[409]. Sednem dyskursu jest to, jak potężni aktorzy rozwijają i wykorzystują nieznaczne siły do osiągania znaczących efektów. Pojawia się też zagadnienie, jak aktorzy o ograniczonych zasobach próbują naśladować te zdolności[410]. W tym kontekście należy przyjrzeć się działaniom ISIS.

Państwo Islamskie przeprowadziło operacje specjalne, które różnią się od działań partyzantki i terroryzmu. Colin Gray definiuje operacje specjalne jako działania wojskowe, które z założenia wpływają na wynik kampanii lub konfliktu w większym stopniu, niż wynikałoby to z zaangażowania taktycznego[411]. Efekt może być osiągnięty przez pojedynczy decydujący cios, taki jak *coup de main*[412], lub działania te mogłyby wspierać większą kampanię realizowaną na podstawie koncepcji strategicznego wyczerpania[413]. Użycie sił specjalnych jest szczególnie ważne właśnie ze względu na ich ekonomiczność. Charakter operacji specjalnych to dodatkowe korzyści z ich

408 C. Whiteside, I. Rice, D. Raineri, *Black ops: Islamic State and innovation in irregular warfare*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2019, DOI: 10.1080/1057610X.2019.1628623.

409 R.W. Rubright, *JSOU Report 17–1: A Unified Theory for Special Operations*, Joint Special Operations University, Tampa 2017; T. Searle, *JSOU Report 17–4: Outside the Box: A New General Theory of Special Operations*, Joint Special Operations University, Tampa 2017; P. McCabe, P. Lieber (eds.), *JSOU Report 17–6: Special Operations Theory*, Joint Special Operations University, Tampa 2017.

410 Por. G. Eriksson, U. Pettersson (eds.), *Special Operations from the Small State Perspective: Future Security Challenges*, Palgrave, London 2017.

411 C. Gray, *Explorations in Strategy*, Greenwood Press, Westport 1996, p. 162.

412 „Operacja ofensywna, która wykorzystuje element zaskoczenia i jednoczesne wykonywanie operacji wspierających, aby osiągnąć sukces jednym szybkim ruchem", Department of Defence, *Dictionary of Military and Associated Terms, 08 November 2010 (As Amended through 15 November 2012*), https://web.archive.org/web/20160303200711/http://www.dtic.mil/doctrine/dod_dictionary/?zoom_query=coup+de+main&zoom_sort=0&zoom_per_page=10&zoom_and=1 [dostęp: 1.05.2020].

413 Więcej: J. Kiras, *Special Operations and Strategy: From World War II to the War on Terrorism*, Routledge, London 2006.

przeprowadzenia. Cele te obejmują: eksperymentowanie z innowacyjnymi technikami, zwiększanie morale, wykazywanie kompetencji, uspokajanie sprzymierzeńców, upokorzenie atakowanego wroga, kontrolowanie eskalacji i kształtowanie przyszłości[414].

David Tucker i Christopher Lamb wymieniają pięć warunków uznania jednostki za specjalną siłę operacyjną. Należą do nich:

- świadomość skutków politycznych, niezwykła wola sukcesu;
- powstają w drodze szeroko zakrojonego nakładu pracy i szkoleń;
- stosowanie niekonwencjonalnych metod do osiągnięcia sukcesu misji;
- potrzeba posiłkowania się wyspecjalizowanym sprzętem;
- działanie z wykorzystaniem danych wywiadowczych[415].

Niepaństwowe grupy bojowników mają trudności ze szkoleniem w ogóle, a tym bardziej szkoleniem w zakresie operacji specjalnych; często muszą zadowolić się dostosowaniem „regularnych" jednostek do przeprowadzania operacji specjalnych. Dla jednego wojska siły uznawane za specjalne, dla innego będą wciąż konwencjonalne. To samo dotyczy samych operacji. Na przykład doktryna NATO wymienia tylko trzy rodzaje operacji specjalnych: akcja bezpośrednia (*direct action*), rozpoznanie (*special reconnaissance*) i wsparcie zbrojne (*military assistance*)[416]. Różni się to zasadniczo od definicji używanej przez Stany Zjednoczone, które mają aż jedenaście podstawowych zadań specjalnych[417]. Samo użycie sił specjalnych nie oznacza, że operacja jest taką na poziomie taktycznym. Na przykład jeśli jednostka specjalna przeprowadza szturm na most w ramach wsparcia taktycznego ataku piechoty, to operacja będzie miała również efekt taktyczny. To, co sprawia, że operacja specjalna jest taką, w głównej mierze jest wsparciem kampanii lub osiągnięciem celu strategicznego; jednocześnie używane siły i środki są nieproporcjonalnie mniejsze od osiągniętych efektów. Oprócz osiągnięcia tych nieproporcjonalnych efektów dzięki ekonomizacji działań używa się specjalistycznego szkolenia i sprzętu, aby uzyskać przewagę i zwiększyć prawdopodobieństwo sukcesu[418].

Whiteside, Rice i Raineri opisują trzy akcje: rajd na Wyspę Osłów, rajd na miasto Al-Hadisa w prowincji Al-Anbar oraz odbicie więźniów w ramach

414 C. Gray, *Explorations in Strategy*..., p. 169.

415 D. Tucker, C.J. Lamb, *United States Special Operations Force*s, Columbia University Press, New York 2007, p. 148–149.

416 Por. *Allied Joint Publication 3–5: Special Operations* (January 2009), Chapter II: *Allied joint special operations principal tasks*.

417 *United States Joint Publication 3–5: Special Operations* (16 July 2014), II-3.

418 C. Whiteside, I. Rice, D. Raineri, *Black ops: Islamic State and innovation in irregular warfare*..., p. 6.

operacji „Breaking the Walls". Przyjrzymy się tym dwóm pierwszym, ponieważ trzecia operacja jest zbyt słabo udokumentowana.

Bitwa na Wyspie Osłów (zwana też „bitwą życia") w okolicach miasta Ramadi miała miejsce 30 czerwca 2007 r. Dowódcą był Syryjczyk Dżarrach (Jarrah) asz-Szami (al-Shami) *vel* Abu Hadżr (Hajr). Był członkiem prekursora ISIS, czyli Dżama'at at-Tauhid wal Dżihad, założonej przez Abu Musaba az-Zarkawiego. Walczył jeszcze w bitwach o Al-Falludżę w 2004 r. Uważany jest za jednego z pierwszych zagranicznych bojowników tzw. imigrantów do Iraku (*muhajireen ila ard al-Iraq*). Az-Zarkawi ustanowił go emirem (przywódcą) Ramadi, a później całej prowincji Anbar. Był jednym z członków Rady Szury, która głosowała za rozwiązaniem Al-Kaidy w Iraku i powołaniem Islamskiego Państwa Iraku. Nowi przywódcy ruchu mianowali go emirem tzw. Wielkiego Bagdadu. Ponosił odpowiedzialność za miasto, obszary na północy i części Anbar do Al-Falludży. Miał ok. 30 lat, kiedy został zabity. Był członkiem tzw. kontyngentu syryjskiego w pierwszym pokoleniu IS, razem z szejkiem Abu Anasem asz-Szamim, Abu Yahya asz-Szamim i Abu Ahmadem asz-Szamim[419].

Jednym z podstawowych problemów, na jakie natknął się w swoim regionie, był ruch *sahwa*. W opisywanej misji miał zaatakować w Ramadi lekko uzbrojone siły plemienne i uniknąć wsparcia amerykańskiego.

Abu Omar al-Bagdadi i Abu Hamza al-Muhadżir polecili trenować, wyposażyć i przegrupować wyselekcjonowaną grupę bojowników z rejonu Bagdadu na pustynię Ar-Ramadi. Tam jednostka trenowała i przygotowywała się do „bitwy życia" (sama nazwa świadczy o strategicznym znaczeniu)[420]. Na Wyspę Osłów wcześniej dostarczono dwie przyczepy pełne broni, amunicji i zapasów. Około 70 mudżahedinów w jednolitych strojach (białych, tradycyjnych sukmanach), z czarnymi kamizelkami taktycznymi, z zapasem amunicji i środkami pierwszej pomocy medycznej, przedostało się kanałem rzecznym na miejsce. Celem było przede wszystkim zgładzenie Abdula Sattar Buzaigh al-Riszawi. Mudżahedini zostali przerzuceni na Wyspę Osłów, gdzie przygotowywali się do rajdu, cały czas kamuflując swoją obecność (żyli w tradycyjnych beduińskich namiotach i udawali pasterzy). Całą akcję zniweczył przypadkowy patrol amerykański. Doszło do trwających kilka godzin zaciekłych walk. W ich rezultacie oddział ISI

419 K. Orton, *Islamic State profiles the leadership*, https://kyleorton1991.wordpress.com/2019/04/06/islamic-state-profiles-the-leadership/#more-6114 [dostęp: 1.05.2020].

420 A.S. Tyson, *A deadly clash at Donkey Island*, https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/08/18/AR2007081801270_pf.html [dostęp: 1.05.2020].

poszedł w rozsypkę: zginęło 32 bojowników, a Amerykanie stracili 2 zabitych i 11 rannych[421].

Przede wszystkim zginął Dżarrah asz-Szami, a porażka jego misji była ogromnym ciosem dla Islamskiego Państwa Iraku. Abu Omar al-Bagdadi w osobistej pochwale dla dowódcy porównał go do innych męczenników założycieli ISI: Abu Muhammad al-Lubnani i Abu Anas asz-Szami, rzeczników prasowych organizacji Abu Maysara al-Iraki Muharib al-Dżubouri, emira południowej prowincji Abu Usama al-Tunisi. Oprócz cennego lidera utracono kontrolę nad Ramadi, a tym samym nad drogą do Bagdadu, co m.in. skłoniło Abu Sulajmana al-Utajbi do otwartej krytyki ISI[422]. Jak bardzo był to bolesny cios, niech świadczy też fakt, że kolejny specjalny rajd ISI został nazwany od imienia dowódcy bitwy o Wyspę Osłów.

Na przełomie 2011 i 2012 r. ok. 90 mężczyzn zaczęło szkolenie w obozie na pustyni Anbar pod zwierzchnictwem emira prowincji Anbar. Obóz nazwano Sheikhayn (Dwaj szejkowie) na cześć al-Bagdadich: Abu Omara i Abu Bakra. Celem było miasto Hadisa, położone nad rzeką Eufrat, które było rodzinnym miastem Abu Omara. Miasto było w centrum prowincji Anbar, ale jednocześnie dość trudno dostępne ze względu na otaczającą ją pustynię. Operacja została nazwana „Emir Jarrah al-Shami Raid" i czerpała inspirację z wyżej przedstawionego rajdu.

Dzięki filmowi *Clanging of the Swords 2* wyprodukowanemu przez Al-Furqan Media[423] jest to jedna z lepiej udokumentowanych operacji. Jednostka przeprowadziła specjalne szkolenie, miała specjalistyczny sprzęt[424], wykorzystała podstęp, aby przejąć miasto, i to tylko siłami ok. 100 bojowników, po czym dokonano egzekucji niektórych kluczowych przedstawicieli plemion kolaborujących z rządem z Bagdadu. Akcja była wręcz podręcznikowym przykładem rajdu. Oddział został podzielony na cztery grupy: pierwsza zabezpieczała wjazd do miasta przed ewentualną odsieczą, dwie miały za zadanie opanować kluczowe miejsca w mieście, a czwarta pełniła funkcję oddziału uderzeniowego. Następnie wszystkie oddziały

421 Tamże.

422 C. Whiteside, I. Rice, D. Raineri, *Black ops: Islamic State and innovation in irregular warfare*..., p. 8.

423 Al-Furqan Media, *Clanging of the Swords 2*, https://jihadology.net/2012/06/30/al-furqan-media-presents-a-new-Por.o-message-from-the-islamic-state-of-iraq-clanging-of-the-swords-part-1/ [dostęp: 1.05.2020].

424 Na filmie widać np. karabinek HK33 (prawdopodobnie jego wersję HK53), który jest na wyposażeniu m.in. jednostek SAS (*SAS Weapons – HK33/HK53*, https://www.eliteukforces.info/special-air-service/weapons/hk33.php [dostęp: 1.05.2020]).

miały wycofać się zgodnie z założonym planem. Film szczegółowo pokazuje wszystkie etapy przygotowania akcji i jej przeprowadzenia. Dowódcy przy pomocy zdjęć z Google Earth zapoznali bojowników z drogami dojazdowymi oraz lokalizacją punktów stacjonowania wroga. Po odprawie jednostka przeprowadziła szkolenie pod kątem operacji, w tym strzelanie ostrą amunicją, a instruktor w celach symulacyjnych strzelał pod nogi mudżahedinów; przećwiczono również nocny marsz i przejęcie punktu kontrolnego (*checkpoint*). Pod koniec okresu przygotowawczego mudżahedinom wydano nowe czarne mundury wojskowe elitarnych irackich sił specjalnych Golden Division[425], gogle noktowizyjne, kamizelki kuloodporne, wyposażenie taktyczne i czarne irackie pojazdy wojskowe. Najeźdźcy zatem udawali irackie wojsko, co miało dać im element zaskoczenia. Bojownicy w filmie wykazują szczegółową wiedzę na temat topografii Hadisy, komentują punkty orientacyjne podczas jazdy i bezbłędnie nawigują po mieście. Wreszcie, docierają do zaplanowanych punktów (m.in. domów swoich ofiar), co świadczy o bardzo dokładnie przeprowadzonym rozpoznaniu, najprawdopodobniej z wykorzystaniem ludności miejscowej.

Sam atak miał miejsce we wczesnych godzinach 5 marca 2012 r. Oddziały po pokonaniu pustyni wjechały do miasta z kilku kierunków, używając do tego samochodów policyjnych z włączonymi sygnałami świetlnymi, co pozwoliło im przejechać przez punkty kontrolne bez zatrzymywania. Niczego niepodejrzewający policjanci zostali zabici z broni z zamontowanymi tłumikami. Następnie napastnicy zaatakowali prowizoryczne koszary miejscowej policji, zabijając śpiących policjantów. W tym samym czasie oddział uderzeniowy zajmował się likwidacją konkretnych celów. Pierwszym był Muhammad Hussein Khalaf Shufair, dowódca jednostki specjalnej SWAT (Special Weapons and Tactics) i założyciel struktur *sahwy* w mieście. Drugim celem był dowódca oddziału kontrterrorystycznego kapitan Chalid al-Dżughajfi. Obaj byli członkami plemienia Dżughajfi (Jughayfi), oficjalnie zwalczającego ISI. Rajd ten miał nie tylko osłabić ruch *sahwy* w tym regionie, ale przede wszystkim budować morale mudżahedinów i przestraszyć innych sunnitów. Należy zwrócić uwagę na jakość nagrania, np. zwolnienia akcji podczas mijania patroli rządowych czy dokładne zbliżenie na twarz al-Dżughajfiego, gdy ten już wiedział, że czeka go śmierć. Pokazano też wysokie zdolności bojowników, np. umiejętności snajperskie czy wykorzystania nowoczesnych technologii.

425 Więcej: D. Witty, *The Iraqi Counter Terrorism Service*, Center for Middle East Policy, Washington (D.C.) 2016.

Powstaje pytanie: W jakim stopniu atak ten można uznać za operację specjalną? Rajd w amerykańskiej doktrynie jest zaliczany do operacji specjalnych. Instrukcję jego przeprowadzenia znajdziemy m.in. w materiałach szkoleniowych oddziału Rangers (75th Ranger Regiment), który rajdy doprowadził do perfekcji właśnie podczas walk w Iraku[426]. Zakłada się, że specyfiką rajdu są: zaskoczenie i szybkość, infiltracja i atak na wroga bez wykrycia, skoordynowany ostrzał, odizolowanie celu za pomocą dobrze zsynchronizowanych bezpośrednich i pośrednich ataków, przemoc w działaniu, przygniecenie wroga ogniem i manewrem, planowe wycofanie w zorganizowany sposób, z zachowaniem bezpieczeństwa. Ponadto podkreśla się istotę podziału zadań, odciągnięcie uwagi od oddziału szturmowego i unikanie długotrwałego związania walką; w przypadku przewagi ogniowej wroga należy wycofać się zgodnie z jedną z przygotowanych opcji[427]. W Polsce rajd jest elementem działania nie tylko wojsk specjalnych, ale i Wojsk Lądowych. *Regulamin działań Wojsk Lądowych* definiuje rajd jako rodzaj natarcia mający na celu „[...] zniszczenie lub przechwycenie ważnego obiektu przeciwnika. Cel ten osiąga się przez szczegółowe rozpoznanie, szybkie przeniknięcie na teren zajęty przez przeciwnika i kończy się planowym wycofaniem". Ze względu na konieczność utrzymania wysokiej mobilności należy zapasy ograniczyć do minimum. Zalecane jest używanie wojsk aeromobilnych wspieranych przez śmigłowce oraz wsparcie ogniowe, pozwalające ograniczyć reakcję przeciwnika oraz osiągnięcie wysokiego tempa działań[428].

Sam rajd nie jest zatem zawsze operacją specjalną. Dla ISI te konkretne przypadki kwalifikowały się do tego. Operacje tego typu, nazywane przez samych zainteresowanych *ghazawat* (l. poj. *ghazawa*), miały znaczenie strategiczne: w pierwszym opisanym przypadku negatywne (utrata terytorium i wpływów), w drugim wręcz odwrotnie. Samo zabicie policjantów i dwóch oficjeli wydaje się mało istotne, ale w rzeczywistości było kluczowe dla zastraszenia plemion arabskich i pozyskania ich poparcia, bez czego – o czym była już mowa – nie doszłoby do dalszej ekspansji. Zastosowane siły i środki

426 *75th Ranger Regiment*, https://www.benning.army.mil/tenant/75thRanger/Deployments.html [dostęp: 1.05.2020]. Była to jedna z formacji – wraz z Delta Force i oddziałami wsparcia USAF 24th Special Tactics Squadron i Navy DEVGRU – tworząca tzw. *hunter-killer* Task Force 88.

427 U.S. Army, *Ranger Handbook, SH 21–76*, GA: Infantry School, Fort Benning, July 2006, 5–14.

428 Dowództwo Wojsk Lądowych, Pion Szkolenia, *Regulamin Działań Wojsk Lądowych*, DWLąd Wewn. 115/2008, 4.3.

mają już mniejsze znaczenie, niemniej i one wpisują się w definicję operacji specjalnych. ISIS nie utrzymywało jednak na stałe oddziałów specjalnych: po pierwsze, stanowiłyby oczywisty cel ataku przeciwnika, a armie rządowe mają jednak większe zdolności; po drugie, takie jednostki są obiektem niechęci innych oddziałów. Członkowie formacji tworzonych do realizacji zadań specjalnych następnie wchodzili w skład innych formacji regularnych, co wpływało na podniesienie ich jakości.

Jest jeszcze jedna bardzo ważna okoliczność: akcję nadzorował, a potem wykorzystał w działaniach propagandowych Abu Muhammad al-Adnani asz-Szami. Nazwa operacji nieprzypadkowo nawiązywała do pamięci o innym Syryjczyku, Abu Ahmadzie asz-Szami. Pokazywało to, że Syryjczycy byli gotowi oddać życie za Irakijczyków, oczekują zatem od nich podobnego oddania sprawie. ISIS nie jest organizacją wyłącznie iracką, lecz od początku są w niej Syryjczycy. Wydarzenia te miały miejsce wtedy, gdy Państwo Islamskie rozszerzało swoją obecność na Syrię[429].

Specyficznymi jednostkami byli wspominani już *inghimasijjin*. Można ich również traktować jak rodzaj jednostki sił specjalnych. Jeden z filmów propagandowych grupy pokazał ich oddział przygotowujący się do przeprowadzenia udanego ataku na centralne syryjskie miasto As-Suchna. „Zwycięstwo lub męczeństwo" – skandowali bojownicy w niebieskich chustach, przysięgając wierność Bogu i ślubując, że nigdy się nie wycofają. Fanatyczni i zdyscyplinowani, infiltrowali miasta Iraku i Syrii, szerzyli zamęt i chaos w szeregach przeciwników, walcząc na śmierć i życie. Wszyscy nosili pasy z materiałami wybuchowymi, aby wysadzić się w powietrze w obliczu porażki lub jeśli wymagała tego przyjęta taktyka. Byli bardzo kreatywni, np. czasami używali burzy piaskowej jako osłony do ataku albo instalowali stanowisko dla snajpera na szczycie palmy. Do działań używali metod partyzanckich i charakterystycznych dla regularnych oddziałów, a w razie konieczności łączyli obie te formy. Stąd wykorzystywanie pojazdów opancerzonych, Humvee, a czasem nawet artylerii. Bojownicy ci wykorzystywali zamachy samobójcze jako taktykę na polu bitwy, aby przełamać linie i zdemoralizować wrogów[430].

Takim doskonałym przykładem jest szturm w czerwcu 2015 r. na Kobani (Kobane, arab. Ajn al-Arab). Po utracie miasta przez ISIS zdecydowano

429 C. Whiteside, I. Rice, D. Raineri, *Black ops: Islamic State and innovation in irregular warfare*..., p. 18.

430 Associated Press, *Inside ISIS' battle strategy, use of Special Forces*, https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4677761,00.html [dostęp: 1.05.2020].

się na atak niemający żadnego celu taktycznego. Oddziały ISIS ubrane w mundury WAS wkradły się do Kobani o czwartej nad ranem i zaczęły niszczyć wszystko wokół, strzelając do każdego, kogo tylko zobaczyli na ulicy, i przeprowadzając szturmy na domy. Zdążyli zabić ponad 150 osób, zanim zostali zastrzeleni. Rzecznik milicji kurdyjskiej Yekîneyên Parastina Gel (YPG) powiedział Reuterowi: „Atak Da'isz był misją samobójczą [...]. Jego celem nie było zdobycie miasta, ale wywołanie przerażenia"[431]. Atak ten przeszedł do historii jako „masakra w Kobani".

Oddziały zmotoryzowane i piechota – „tarcza islamu"

W operacjach bojowych ISIS polegało głównie na zmotoryzowanej lekkiej piechocie, zwanej „tarczą islamu" lub Toyota Task Force (TTF). Na podstawie własnej doktryny wojskowej siły bojowe ISIS były najprawdopodobniej zorganizowane w grupach bojowych liczących 500–800 bojowników wyposażonych w ok. 150 pojazdów[432]. Pod względem taktycznym odpowiada to batalionowi. Oddział podzielony był na 4–5 mniejszych taktycznych jednostek bojowych, po 100–150 osób z 30 pojazdami każda. Jednostki te łączyły różne siły i zdolności w zależności od potrzeb[433]. Najmniejszym elementem składowym była grupa ok. 10–15 bojowników, odpowiadająca drużynie w plutonie. Do przewozu żołnierzy i szybkiego ruchu piechota ta wykorzystała głównie terenowe pick-upy, czasem częściowo opancerzone przez producenta lub wyposażone w stalowe płyty przez samych bojowników. Większość tych pojazdów to Toyoty Hilux i Land Cruiser, a także przechwycone lekko opancerzone pojazdy terenowe, takie jak mobilne uniwersalne pojazdy kołowe (Humvee) i specjalne pojazdy minoodporne (*mine-resistant ambush protected vehicles*, MRAPVs). Ponadto sporadycznie wykorzystywano opancerzone pojazdy gąsienicowe M113 oraz radzieckie opancerzone pojazdy bojowe piechoty BMP-1[434]. Koncepcja użycia zmotoryzowanej piechoty zakładała, że bojownicy wsiadali do skrzyni ładunkowej pojazdu, dzięki czemu byli w stanie działać skuteczniej, w szczególności w środowisku miejskim.

431 B. Hubbard, *Mass killings by ISIS fighters in Syrian Kurdish town*, https://www.nytimes.com/2015/06/27/world/middleeast/mass-killings-by-isis-fighters-in-syrian-kurdish-town.html [dostęp: 1.05.2020].

432 Anonymous, J.D. Lewis, K. Kagan, *The ISIS Battle Plan*, http://www.understandingwar.org/backgrounder/isis-battle-plan [dostęp: 1.05.2020].

433 T. Maurer, *ISIS's warfare functions: A systematized review of a proto-state's conventional conduct of combat operations*, „Small Wars & Insurgencies", 2018, vol. 29, no. 2, p. 232.

434 M. Nance, *Defeating ISIS. Who They Are, How They Fight, What They Believe...*, p. 320–329.

Często na samochodach montowano armaty przeciwlotnicze, w tym konstrukcji radzieckiej typu ZU-23[435], które zapewniały mobilny bezpośredni ogień wsparcia dla piechoty. Bojownicy ISIS prowadzący operacje bojowe byli wyposażeni w sprzęt bojowy i ochronny, urządzenia radiokomunikacyjne i współczesną broń strzelecką: radziecką, chińską, belgijską, amerykańską lub niemiecką, a także materiały wybuchowe[436].

ISIS znakomicie wykorzystywało gęstą sieć drogową Iraku i Syrii; ataki przeprowadzali na ogół w nocy lub o poranku. Względna zwartość terytorium, gdzie dobre drogi pozwalają na przemierzanie znacznych obszarów w ciągu jednego dnia, umożliwia koncentrację sił w danym punkcie. Mobilność i spryt pozwalały siłom ISIS osiągnąć lokalnie przewagę liczebną mimo ich rzeczywistej mniejszej siły w porównaniu z państwowymi siłami zbrojnymi. Większość kolumn ISIS liczyła 10–30 pojazdów, z których prawie wszystkie były lekkimi pojazdami osobowymi (pick-upy), niektóre z wielkokalibrowymi karabinami maszynowymi lub działami przeciwlotniczymi. Czołgi i wozy opancerzone były rzadko używane ze względu na ograniczoną mobilności i duże odległości do przemierzenia (kwestia zaopatrzenia w paliwo). ISIS poruszało się w kolumnach plutonowych lub kompanijnych; bardzo często używano też mniejszych formacji rozpoznawczych, które pełniły funkcję rozpoznania walką. Taki oddział rozpoznania symulował akcję, a w momencie odpowiedzi przeciwnika wycofywał się, dając kolumnie właściwej możliwość uniknięcia strat. Czasami natomiast jego pojawienie się prowokowało ostrzał, dzięki czemu poznawano pozycje wroga, a kolumna właściwa likwidowała opór albo omijała przeszkodę. Kolumny ISIS miały zdolność szybkiego wykorzystywania wszelkich przerzedzeń sił wroga. Było tak podczas uderzenia na Dżalulę 10 sierpnia 2014 r. – miasto, które kurdyjskie siły wcześniej opuściły, aby uderzyć na ISIS w Makhmour, zostało z łatwością zdobyte. Dżalulę odbito po prawie pół roku[437]. Kolumny świetnie nadają się do rajdów. Takim przykładem jest rajd z 24 lipca 2014 na państwową firmę zajmującą się zaopatrzeniem farmaceutycznym,

435 Zasadniczo jest to karabin przeciwlotniczy, kwalifikowany również jako działko ze względu na kaliber (23 mm). Produkowany był m.in. w Egipcie; do dziś produkowany jest w Zakładach Mechanicznych Tarnów. W 98 numerze czasopisma „Al-Naba" umieszczono grafikę przedstawiającą działko i jego zalety.

436 T. Maurer, *ISIS's warfare functions: A systematized review of a proto-state's conventional conduct of combat operations*..., p. 233.

437 W. Repetowicz, *Południowy front wolny od ISIS. Dżalula pod kontrolą Peszmergów*, https://www.defence24.pl/poludniowy-front-wolny-od-isis-dzalula-pod-kontrola-peszmergow-relacja-defence24pl [dostęp: 1.05.2020].

położoną 10 km za liniami kurdyjskimi na północny wschód od miasta Mosul (łącznie z „terenem niczyim" oddziały zapuściły się na ok. 20 km za linię Peszmergów). Do ataku użyto kilka terenowych pick-upów z zamontowanymi karabinami maszynowymi kal. 12,7 mm i co najmniej trzy pojazdy opancerzone zrabowane z baz Irackich Sił Bezpieczeństwa w Mosulu[438]. Wśród tych pojazdów był produkowany w Polsce AMZ Dzik-3[439].

Zastanawia popularność pick-upów marki Toyota. W 2015 r. władze amerykańskie oficjalnie zapytały o to producenta, który poinformował, że w żaden sposób nie wspiera terrorystów. Co ważne, wiele samochodów to najnowsze modele Toyoty Land Cruiser i Hilux; część z nich było profesjonalnie oklejone logotypami ISIS, z lakierem na ogół koloru białego. Mniej więcej 2/3 takich samochodów było w kolumnie wjeżdżającej do zdobytej Ar-Rakki. Mark Wallace, były ambasador Stanów Zjednoczonych przy ONZ, szef Counter Extremism Project, mówi nawet, że te samochody stały się „niemal częścią marki ISIS". Pytania na temat korzystania z pojazdów marki Toyota przez ISIS krążyły od lat. W 2014 r. Public Radio International na podstawie śledztwa dziennikarskiego ustaliło, że amerykański Departament Stanu dostarczył 43 pick-upy Toyoty syryjskim rebeliantom. W Australii w latach 2014–2015 zginęło ponad 800 takich samochodów. Trudno powiedzieć, czy trafiły do Syrii i Iraku, ale sama skala procederu jest zdumiewająca. Dane własne Toyoty pokazują, że sprzedaż modeli Hilux i Land Cruiser potroiła się z 6 tys. sprzedanych w Iraku w 2011 do 18 tys. sprzedanych w 2013 r. Potem sprzedaż spadła do 13 tys. w 2014[440]. W Syrii zawieszono sprzedaż od 2014[441].

Używanie tych samochodów nie jest czymś nowym. Na masową skalę użyły ich wojska Czadu w 1987 r. w konflikcie z Libią. Potem były stosowane w Somalii i Afganistanie; te doświadczenia zostały wykorzystane przez ISIS. Samochód jest ceniony przez bojowników za niezawodność, możliwości jazdy w terenie, przydatność jako platforma dla broni ciężkiej

438 M. Knights, *ISIL's political-military power in Iraq*, „CTC Sentinel", 2014, vol. 7, issue 8, p. 3.

439 A. Kiński, *Dzik-3 dla Iraku*, http://web.archive.org/web/20080411202155/http://www.magnum-x.pl/pol/index.php?option=com_content&task=view&id=283&Itemid=74 [dostęp: 1.05.2020].

440 Dla porównania w całej Europie w 2019 r. sprzedano łącznie niemal 82,5 tys. tych dwóch modeli, *Toyota z doskonałymi wynikami sprzedaży w 2019 roku*, https://www.toyota.pl/articles/2020/ponad-milion-sprzedanych-aut-w-2019-roku [dostęp: 1.05.2020].

441 M. Mosk, B. Ross, A. Hosenball, *US officials ask how ISIS got so many Toyota trucks. Scores of Toyota pickups seen in terror videos to dismay of Iraqi officials*, https://abcnews.go.com/International/us-officials-isis-toyota-trucks/story?id=34266539 [dostęp: 1.05.2020].

i prawie niezniszczalną ramę. Ponadto bardzo łatwo z wozu bojowego zmienić go w zwykły cywilny samochód. Andrew Exum, ekspert ds. obrony na Bliskim Wschodzie, zastępca sekretarza obrony ds. polityki Bliskiego Wschodu w Departamencie Obrony Stanów Zjednoczonych, powiedział „Newsweekowi" w 2010 r., że jest „To motoryzacyjny odpowiednik AK-47, wszechobecny w powstańczej wojnie"[442]. Oczywiście w użyciu były też inne marki, np.: Land Rover, Isuzu, Mitsubishi, Hyundai, Great Wall Deer oraz Ford. W 2008 r. dla sił irackich dostarczono 2,6 tys. Fordów F-350, w tym 300 w wersji opancerzonej Super Duty[443].

Walki regularne

Mimo że ISIS kojarzone jest przede wszystkim z atakami terrorystycznymi, wykorzystywało też środki charakterystyczne dla walk oddziałów regularnych, zwłaszcza w ofensywach na bazy wojskowe i miasta, jak również do obrony wcześniej zajętych obszarów.

3 sierpnia 2014 r. ISIS dokonało ostrzału artyleryjskiego podczas ataku na Zummar i Kisik (na zachód od Mosulu i niedaleko Zowiyi, między Bakubą i Samarrą) podczas tzw. ofensywy Dhuluiya. Oczywiście nie były to ostrzały na wielką skalę, niemniej na Zowiyi wystrzelono ok. 500 sztuk amunicji artyleryjskiej. Miało to znaczenie nie tylko propagandowe, ale i taktyczne. Użyto wówczas choćby artylerii rakietowej kal. 57 mm[444].

W arsenale ISIS znajdowały się również czołgi. Były to głównie poradzieckie czołgi będące na wyposażeniu armii irackiej i syryjskiej, głównie T-55 i T-72. ISIS używało czołgów do przełamywania pozycji obronnych wroga i zapewnienia siły ognia dla wsparcia oddziałów piechoty zmotoryzowanej. Nie używało jednak swoich czołgów na dużą skalę; nie dochodziło do bitw pancernych. Nie operowano większymi siłami niż jeden do dwóch plutonów czołgów (tj. 4–5 lub 8–10) jednocześnie, co mogło być spowodowane problemami w komunikacji i dowodzeniu. Ponadto czołgi wymagają odpowiedniego zabezpieczenia logistycznego, technicznego i dużej ilości paliwa[445].

442 *Friendly fire: Accounting for the stolen arsenal of ISIS*, https://www.army-technology.com/features/featurefriendly-fire-accounting-for-the-stolen-arsenal-of-isis-4789324/ [dostęp: 1.05.2020].

443 Army Technology, *Ford F-Series, armoured F350 pick-ups*, https://www.army-technology.com/projects/fordpickuptruck/ [dostęp: 1.05.2020].

444 M. Knights, *ISIL's political-military power in Iraq*..., p. 3–4.

445 D. Majumdar, *Russia's lethal T-90 tank vs. ISIS' captured M1 Abrams: Who wins*?, https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/russias-lethal-t-90-tank-vs-isis-captured-m1-abrams-who-wins-13849 [dostęp: 1.05.2020].

Ciekawym kazusem był szturm ISIS w lipcu 2014 r. na wioskę Milibijja, położoną ok. 10 km na południowy wschód od Al-Hasaka w Syrii. Miejscowości broniło 400–500 żołnierzy reżimu z 17. Dywizji Piechoty i paramilitarnych Narodowych Sił Obronnych (National Defense Forces, NDF). Państwo Islamskie rozmieściło 123 bojowników, w tym jednego zamachowca samobójcę i kamerzystę. Szturm poprzedziło przygotowanie artyleryjskie, w którym wykorzystano rakiety systemu BM-21 Grad i ok. 60 sztuk innej broni artyleryjskiej. Atak trwał od ok. 3 godz. w nocy do 11 rano. Państwo Islamskie otoczyło wioskę od południa, zachodu i północy, pozostawiając główne wejście do Milibijji na wschodzie niestrzeżone. Głównodowodzącym był Gruzin Abu Omar asz-Sziszani (Shishani; Tarkhan Batirashvili). Pozostałymi dowódcami byli Abu Hala al-Russi i Abu Mudżahid al-Russi. Omar asz-Sziszani dowodził siłami lekkiej piechoty z południa, a Abu Hala dowodził ludźmi nacierającymi z zachodu, uzbrojonymi m.in. w karabiny maszynowe DSzK wz. 1938 kal. 12,7 mm i PK oraz działami kal. 121 mm. Abu Mudżahid kierował pododdziałem snajperskim na północy, ulokowanym w tzw. fabryce bawełny. Trzy jednostki Państwa Islamskiego zaatakowały jednocześnie. Otoczone z trzech stron siły reżimu uciekły do niestrzeżonego głównego wejścia do wioski. Tam zdetonowano samobieżne improwizowane urządzenie wybuchowe przenoszone przez pojazd samobójczy (SVBIED), co doprowadziło do ostatecznego rozpadu sił reżimu[446].

Operacja ta jest ciekawa z następujących powodów. Po pierwsze, zastosowano przygotowanie artyleryjskie, jak przy wojnie konwencjonalnej. Stosunek sił dla atakujących był mocno niekorzystny, co jest charakterystyczne dla wojny partyzanckiej. Zastosowano fortel przypominający walki miejskie z Groznego, gdzie wymuszano (np. przez barykady) przejazd kolumn rosyjskich w kierunku przygotowanej zasadzki. Ciekawe jest też zastosowanie SVBIED pod koniec ataku, a nie na początku[447].

Podsumowując, sztuka operacyjna ISIS obejmowała nie tylko walki partyzanckie, ale też podstawowe zasady konwencjonalnego prowadzenia operacji bojowych. Obejmowały one systematyczne stosowanie takich oddziałów, jak: piechota zmotoryzowana, siły pancerne i skoordynowane wsparcie ogniowe przez półprofesjonalną artylerię. ISIS było w stanie

446 B. Barfi, *The military doctrine of the Islamic State and the limits of Ba'athist influence*, „CTC Sentinel", 2016, vol. 9, issue 2, p. 19.

447 Trudno zgodzić się z opinią Baraka Barfiego, czy to adaptacja taktyki reżimu irackiego – dowódcy pochodzili z byłego ZSRR i znali te zasady ze źródła, a ponadto byli bogatsi o doświadczenia z Czeczenii.

tworzyć związki operacyjne w zależności od potrzeb. Związki te były dowodzone w sposób ścisły i z zachowaniem hierarchiczności; często dowódcami byli doświadczeni bojownicy. Oddziały na ogół były umundurowane, nosiły oznaczenia jednostek i samego ISIS. W udany sposób łączono elementy siły ognia i mobilności, co pozwoliło na uzyskanie szybkich sukcesów terytorialnych. Jednocześnie kierunki ataków były często wybierane w sposób przemyślany dla uzyskania przewagi taktycznej czy uzyskania zasobów i infrastruktury (ważne węzły komunikacyjne, zapory wodne, pola naftowe)[448].

Zdobycie terytorium dało ISIS oddech przestrzeni, aby zacząć budować konwencjonalne zdolności i względnie solidne możliwości własnej produkcji wojskowej, która imponowała osiągnięciami w produkcji nowej broni i modyfikowaniu zdobytej oraz produkcji amunicji, nie tylko prostych IEDs, ale też np. amunicji artyleryjskiej[449].

Walki miejskie

ISIS stosowało różne taktyki w celu zdobycia ośrodków miejskich. Pierwszym parametrem była wielkość podbijanego ośrodka. W przypadku niewielkich miejscowości atak składał się z kilku następujących po sobie etapów. Na początku używane były SVBIEDs, którymi forsowano zapory lub załoga opuszczała pojazdy i dokonywała samobójczych ataków przy wykorzystaniu pasów szahida. Następnie wjeżdżały oddziały zmotoryzowane, na ogół w nieopancerzonych samochodach osobowych, i wykorzystywały wysoką mobilność. Na koniec włączały się oddziały lekkiej piechoty. Atak na ogół odbywał się więcej niż z jednego kierunku[450].

W przypadku większych miast praktycznie nigdy nie dochodziło wyłącznie do szturmu z zewnątrz. ISIS przed atakiem zawierało sojusze z plemionami oraz innymi organizacjami, stosowano zatem taktykę piątej kolumny. Istotne było opanowanie pasa wiejskiego dookoła miasta, co zapewniało bezpieczeństwo na tyłach oddziałów szturmujących, a przede wszystkim pozyskanie bojowników znających miasto.

W walkach miejskich olbrzymie znaczenie mieli snajperzy. Oczywiście wyszkolenie snajpera to proces długotrwały i kosztowny, ale w tym przypadku udało się ten proces znacznie skrócić przez dostosowanie zadań do posiadanych sił i środków. W warunkach miejskich przy bardzo gęstej

448 R. Barrett, *Islamic State*, Soufan Group, New York 2014, p. 40.

449 Ahmed S. Hashim, *The Islamic State's way of war in Iraq and Syria. From its origins to the post caliphate era*, „Perspectives on Terrorism", 2019, vol. 13, no. 1, p. 27.

450 A. Beccaro, *Modern irregular warfare: The ISIS case study...*, p. 233.

zabudowie strzelec tak naprawdę operuje na dystansie kilkuset metrów. Jeden snajper po zajęciu dogodnej pozycji jest w stanie kontrolować znaczną część miasta. W razie potrzeby może łatwo wmieszać się w tłum i opuścić pozycję[451]. Snajperzy wykorzystywani byli też do propagandy terroru, zastraszania ludności, podobnie jak w Sarajewie[452]. Czasami do tych zadań wykorzystywano również zdalne karabiny snajperskie, co rozwiązywało braki kadrowe.

ISIS wypracowało też własną taktykę obrony terenów miejskich, niewątpliwie inspirowaną doświadczeniami czeczeńskimi z oblężenia Groznego. Pierwszą metodą było zaminowywanie terenu przez stosowanie IEDs, co znacznie spowolniało postęp ofensywy i powodowało znaczne straty w ludziach, ale utrudniało powrót do normalności po walkach, głównie z powodu braku saperów. Drugą metodą zastosowaną w obronie Mosulu i Ar-Rakki był system umocnień w formie koncentrycznych trójpierścieni, między którymi kopano rowy oraz tworzono cały system tuneli[453]. Pozwalało to na bezpieczne przerzucanie bojowników na odcinek wymagający wsparcia, a jednocześnie chroniło przed rozpoznaniem lotniczymi i użyciem sił zmechanizowanych. System tuneli powstawał też wewnątrz miasta, co było przeniesieniem doświadczeń z Wietnamu na grunt miejski. Dzięki temu często okazywało się, że oddziały ISIS nagle pojawiały się na tyłach atakującego[454].

Podczas oblężenia Groznego Czeczeni wprowadzili bardzo skuteczną taktykę: bronili miasta podobnie jak w walkach o Stalingrad; czasami walczyli o każdy dom. Wykorzystali zabudowę miejską jako atut, ustawiali blokady na drogach i często posługiwali się snajperami. Czeczeni działali w bardzo skutecznych trzyosobowych grupach: jeden bojownik z ręcznym

451 *American citizen who became an ISIS sniper and trained other ISIS members in the use of weapons charged with providing material support to ISIS*, https://www.justice.gov/opa/pr/american-citizen-who-became-isis-sniper-and-trained-other-isis-members-use-weapons-charged [dostęp: 1.05.2020]; D. Cavanaugh, *Islamic State wants you to fear its snipers*, https://medium.com/war-is-boring/islamic-state-wants-you-to-fear-its-snipers-c6542a3c69b9 [dostęp: 1.05.2020]; *Exclusive – Mosul: Iraqi snipers battle the Islamic State group*, https://www.youtube.com/watch?v=81SNNeYWs5A [dostęp: 1.05.2020].

452 M. Montgomery, *Face of mercy, face of hate – Sarajevo survival map*, http://news.minnesota.publicradio.org/features/199609/08_smiths_bosnia/index.shtml [dostęp: 1.05.2020].

453 B. Barfi, *The military doctrine of the Islamic State and the limits of Ba'athist influence...*, p. 21.

454 Por. T.L. Thomas, *The Caucasus conflict and Russian security: The Russian armed forces confront Chechnya III. The battle for Grozny, 1–26 January 1995*, „The Journal of Slavic Military Studies", 1997, vol. 10, no. 1, p. 69.

granatnikiem przeciwpancernym (na ogół RPG-7 lub RPG-29) działał w asyście dwóch mężczyzn z karabinkami automatycznymi. Większość sił czeczeńskich pozostawała w rezerwie poza Groznym, ponieważ duże siły w mieście byłyby zbyt trudne do utrzymania[455]. Zdobyte doświadczenia wykorzystywano do skutecznych walk z siłami pancernymi. Wjeżdżająca w wąskie uliczki kolumna była blokowana przez atak z wykorzystaniem środków przeciwpancernych, przeszkody lub kombinację tych metod, a następnie niszczona. Przykładem takiego starcia był atak rebeliantów an-Nusry na kolumnę pancerną syryjskich oddziałów rządowych w miejscowości Darajja: kolumna składająca się z czołgów T-72 i bojowych wozów piechoty BWP-1 została zatrzymana między budynkami, po czym przy pomocy granatnika RPG-29 udało się zniszczyć czołg[456].

Myśl strategiczna na ogół ostrzegała konwencjonalne armie przed podejmowaniem bitw miejskich, ale miasta zawsze były ważnym celem wojny ze względu na ich rolę gospodarczą i polityczną oraz znaczenie strategiczne i geograficzne. Teoretycy, tacy jak Mao, sugerowali pozostawienie kontroli miast siłom regularnym, ponieważ miasta to tylko niewielka część całego kraju, a partyzanci mogli skoncentrować swoje wysiłki gdzie indziej. Wydaje się, że ISIS postępowało zgodnie z tymi zasadami, ponieważ na ogół kontrolowało kordon dookoła miast i koncentrowało się na kontroli terenów wiejskich, a w samych miastach stosowało raczej zasadę kontroli przez chaos. Używało zatem snajperów, mobilnych drużyn uderzeniowych czy improwizowanych pól minowych. ISIS raczej więc kontrolowało, niż panowało nad miastami.

Wyjątkami były Mosul i kilka dzielnic Aleppo, gdzie ISIS broniło się zaciekle[457]. Miasta te były ważne raczej ze względów na istnienie kalifatu i jego propagandy niż ze względów taktycznych. O ile wiadomo, ISIS wywodzi swoją doktrynę wojny miejskiej z takich książek jak „Praktyczny kurs wojny partyzanckiej"[458] – rodzaj podręcznika dla grup mudżahedinów

455 W.G. Rosenau, *„Every room is a new battle": The lessons of modern urban warfare*, „Studies in Conflict & Terrorism", 1997, vol. 20, no. 4, p. 383.

456 *Death of a tank on GoPro ☨T-72 destroyed – OnBoards Syria*, https://www.youtube.com/watch?v=BbHcA6mXX70 [dostęp: 1.05.2020]; *Syria. Men against Tanks in Darayya*, https://www.youtube.com/watch?v=cBnOi2-7QyI [dostęp: 1.05.2020].

457 W przypadku Ar-Rakki obrona dotyczyła pierścienia otaczającego, nie zaś samego miasta.

458 N. Cigar, *Al-Qaeda's Doctrine for Insurgency. 'Abd Al-'Aziz Al-Muqrin's a Practical Course for Guerrilla War...*

na temat prowadzenia nowoczesnej walki partyzanckiej w mieście. Chociaż większość jego treści jest prostym powtórzeniem znanych już przepisów na wojnę partyzancką, poświęca kilka stron specjalnie na ten temat.

Operacje miejskie wymagają małych, niezależnych oddziałów, zwykle liczących nie więcej niż czterech bojowników. Powinni oni pochodzić z miasta, w którym działają, ponieważ znają jego drogi i geografię. Jednak ten warunek nie jest konieczny. Jednym z poważniejszych błędów popełnianych przez niedoświadczonych dowódców jest udostępnianie członkom oddziałów zbyt wielu informacji na temat przeprowadzanych operacji, co utrudnia utrzymanie konspiracji. Ten, kto prowadzi rozpoznanie wywiadowcze, nie powinien wiedzieć, jaki jest jego cel; nie powinien też wiedzieć, jak będzie przeprowadzona operacja ani jakie środki mają być użyte w operacji, do której przeprowadzenia jego informacje są niezbędne. Podobnie logistyk nie powinien wiedzieć, dlaczego takie, a nie inne wyposażenie zostało zabezpieczone do danej operacji.

W mieście można użyć więcej niż jednej formy struktury oddziału. Może to być np. struktura piramidy lub różańca (*worry beads*). Ta ostatnia struktura przypomina różaniec składający się z dwóch osobnych sznurów, które łączą się w jednym punkcie (dowódca), tworząc kształt litery A. Kolejne elementy są jak paciorki: razem tworzą strukturę, ale często nawet nie stykają się, lecz pozostają w jakimś sposób autonomiczne.

Każda grupa musi angażować się w działania i konfigurować schemat struktury organizacyjnej w zależności od okoliczności w których musi działać.

Wśród tych formacji są:

- komponent (*taqim*) dowódczy (*madżmu'a*),
- komponent gromadzący dane wywiadowcze,
- komponent logistyczny,
- komponent szturmowy.

Dowództwo polowe

Dowództwo polowe składa się z dwóch lub trzech osób. Jego funkcje to kontrola zadań całego zespołu operacyjnego oraz zapewnienie wytycznych i administracyjnych dla pozostałych trzech elementów. Dowództwo polowe zwykle dostaje instrukcje z dowództwa wyższego, głównie za pomocą *dead drops* (martwe skrytki pocztowe)[459] lub w inny sposób. Dowódca

459 Znany tylko zainteresowanym punkt, w którym zostawia i odbiera się wiadomość, dzięki czemu unika się bezpośredniego spotkania. Wiadomości na ogół dostarczane przez kurierów (*ar-rabta*).

polowy wysyła instrukcje do innych zespołów również za pomocą *dead drops*. Członkowie tego komponentu muszą cechować się zdolnościami planistycznymi, inteligencją i umiejętnościami kierowniczymi.

Jego szkolenie składa się z następujących elementów.

- Ocena i analiza danych wywiadowczych uzyskanych z operacji wywiadowczych. Personel musi być w stanie analizować i przewidywać wszystkie ewentualne zdarzenia.
- Badanie, analiza i planowanie operacji wojskowych oraz sporządzanie planów szturmu, wycofania, zarządzania kryzysowego i obrony oraz ocena zasadności podejmowania określonych działań.
- Muszą szkolić się przy użyciu tajnej komunikacji, wykorzystując wszystkie jej aspekty (w tym organizowanie bezpiecznych i tajnych spotkań), a także umieć prowadzić działania kontrwywiadowcze (np. wykrywanie i unikanie zdemaskowania).
- Dokładne opanowanie pracy innych zespołów: gromadzenie danych wywiadowczych, logistyka i działania ofensywne.

Mudżahedini potrzebują silnego aparatu kontrwywiadowczego, ponieważ warunki miejskie szczególnie sprzyjają infiltracji. Dlatego dopuszczalne jest, aby w składzie dowództwa była osoba z komponentu wywiadowczego[460].

Działania wywiadowcze prowadzone są przez dwuosobowe oddziały, a cały komponent składa się przynajmniej z czterech osób; można też operować całością, gdy jest taka konieczność. W ramach tej grupy występują cztery specjalizacje: informatyk, wywiadowca, fotograf (aczkolwiek w związku z rozwojem technologii może nie być konieczny) oraz specjalista od komunikacji (obsługuje *dead drops*). Jednocześnie trzeba zadbać, żeby każda z osób przynajmniej w stopniu podstawowym miała kompetencje pozostałych członków grupy[461].

Komponent logistyczny liczy od dwóch do czterech osób. Z reguły ten element wymaga ludzi z doświadczeniem w logistyce; dobrze jest też pozyskać przemytników lub członków grup przestępczych. W ramach szkolenia członkowie powinni pozyskać następujące kompetencje:

- pozyskiwanie pojazdów (zarówno ich zajmowanie[462], jak i wynajem),
- przemyt,

460 N. Cigar, *Al-Qaeda's Doctrine for Insurgency. 'Abd Al-'Aziz Al-Muqrin's a Practical Course for Guerrilla War*..., p. 121–122.

461 Tamże, p. 122–123.

462 Co ciekawe, nie jest to uważane za kradzież, bo odebranie niewiernym jest dozwolone i jest formą wymierzenia sprawiedliwości.

- sposoby kupowania i dostarczania broni i amunicji,
- fałszerstwa (zarówno zdobywanie niezbędnego sprzętu, jak i sam sposób sporządzania dokumentów),
- pozyskiwanie bezpiecznych lokali (czasami po to, aby zmylić kontrahentów i nie zdradzić swoich prawdziwych powiązań)[463].

Komponent szturmowy to jednostka obrony całej jednostki, ale oczywiście także element wykonawczy. Składa się z dwóch do czterech osób. Szkolenie obejmuje wszystkie metody stosowane w walkach miejskich: zabójstwa, porwania, detonacje materiałów wybuchowych, sabotaż, infiltrację i uwalnianie zakładników[464].

Al-Muqrin ma też szereg wskazówek na temat walki w mieście. Uważa, że mudżahedin powinien unikać poruszania się w dzień po otwartej przestrzeni lub poruszać się pod osłoną ognia zaporowego, najlepiej przy murach budynków. Jeśli jest zmuszony do przejścia przez otwarty teren, nie może poruszać się w linii prostej, ale tak szybko, jak to możliwe, i zygzakiem. Jeśli przemieszcza się grupa, należy zachować odstęp od trzech do pięciu metrów między poszczególnymi osobami. Szczególną uwagę należy zwrócić na okna: te na parterze mijać, schylając się poniżej parapetu, a piwniczne należy przeskakiwać. Jednocześnie należy do budynków wchodzić właśnie przez okna, aby uniknąć pułapek zamontowanych w drzwiach. Generalnie najlepiej wchodzić do budynku przez własne wejście uzyskane przez użycie granatnika. Jeśli budynek trzeba oczyścić, najlepiej zacząć szturm od górnych pięter. Dostać się tam można wspinając się po rynnach, drzewach czy drabinie. Następnie – schodząc w dół – sprawdza się kolejne pomieszczenia. Taką operację należy prowadzić minimum we dwie osoby: jedna to operator, a druga zabezpieczenie. Wejście do obiektu należy przygotować przez wrzucenie granatu ręcznego do środka, po czym niezwłocznie wejść, wykorzystując element zaskoczenia i ogłuszenia przeciwnika. Umiejętność posługiwania się granatami jest jedną z ważniejszych w walkach miejskich. Ciekawą wskazówką jest zalecenie niewyrzucania zawleczki granatu, bo na niej zostają odciski palców, które mogą być wykorzystane przez przeciwnika. W opracowaniu al-Muqrina znajdziemy też wskazówki, jak należy wybrać dogodną pozycję w budynku. Mudżahedin musi szukać odpowiedniego miejsca, z którego mógłby strzelać, a jednocześnie nie będzie narażony na ogień wroga; musi unikać martwych stref, z których wróg

463 Tamże, p. 123–124.

464 Tamże, p. 124.

może skorzystać w manewrowaniu. Powinien wybrać narożniki budynków lub strzelać zza ściany, z boków okien, dachów i małych otworów, które strzelec przygotowuje itd. Jeśli używa granatnika, musi odsunąć się od tylnej ściany, aby siła gazów wylotowych nie wyrządziła mu krzywdy. Musi wybrać lokalizację z widokiem na główne ulice. Jeśli wróg używa czołgów, dogodne są wysokie pozycje powyżej kąta 45° ze względu na ograniczenia w podniesieniu lufy przez czołg. Przy wykorzystaniu okien należy usunąć całą szybę i zamontować drobną siatkę, która będzie ekranem chroniącym przed granatami ręcznymi.

Al-Muqrin ma też kilka wskazówek w zakresie stosowania kamuflażu. Nie należy wykonywać otworów strzelniczych w nieuszkodzonych budynkach; nie należy także przesadzać z kamuflażem, bo wbrew intencjom może przyciągnąć uwagę i ujawnić pozycję. Nie wolno używać połyskujących materiałów, bo ciemność stanowi naturalną osłonę. Do maskowania broni i ciała używać węgla drzewnego, błota lub przypalonej kory drzewnej. Broń dobrze oprzeć na mokrych ubraniach, aby zapobiec wzbijaniu kurzu. Jeśli pobliskie budynki i inne pomieszczenia w budynku są oświetlone, należy strzelać przy włączonych światłach, aby zamaskować błysk wystrzału. Przydatne jest tworzenie fałszywych celów dla wroga, aby go zmęczyć, rozproszyć jego skupienie i podważyć zaufanie do spostrzegawczości. W przypadku konieczności wycofania się dobrze jest umieć wmieszać się w tłum, dlatego należy być ubranym tak jak cywile[465].

Wojna powietrzna

ISIS do obrony przeciwlotniczej stosowała bardzo różnorodne systemy, w tym wyrzutnie przeciwlotnicze, np. radzieckie 2K12 Kub (SA-6 Gainful), 9K32 Strela-2 (Strzała 2, SA-7 Grail), 9K38 Igła (SA-16 Gimlet) i chińskie HongYing-6 (FN-6). Mimo że systemy te były już wtedy zasadniczo przestarzałe, to pociski obrony powietrznej były skuteczne, w szczególności przeciwko śmigłowcom. Udowodniło to ISIS, zestrzeliwując rosyjski śmigłowiec bojowy Mi-24 (Mi-25) w pobliżu Palmyry na początku lipca 2016[466]. Amerykanie zanotowali też, że przy pomocy tak prostych narzędzi ISIS stworzyło coś na wzór strefy antydostępowej (A2/AD) dla swoich baz szkoleniowych na pograniczu iracko-syryjskim, strącając

465 Tamże, p. 171–175.

466 CGTN, *Russian helicopter shot down near Palmyra in Syria*, https://www.youtube.com/watch?v=ou2zdaXmODA [dostęp: 1.05.2020].

irackie śmigłowce[467]. Oczywiście takie zdolności przeciwlotnicze nie miały większego wpływu na stosowanie lotnictwa, ale odstraszały przed lotami na niskich wysokościach.

Jako dodatkowe metody w celu ochrony przed atakami powietrznymi żołnierze ISIS palili stare opony samochodowe lub zapalali beczki z olejem, tak że chmury czarnego dymu zacierały wizję i utrudniały rozpoznanie celu[468]. Intensyfikowali działania podczas zachmurzonych czy deszczowych dni, wiedząc, że chmury ograniczają zdolności lotnictwa i rozpoznania dronami[469]. ISIS wraz ze wzrostem zagrożenia ze strony lotnictwa zaczęło umiejętnie ukrywać swoje siły. W tym celu często wykorzystywano ludność cywilną i jej infrastrukturę. Zatem różnego typu warsztaty, sztaby czy punkty szkoleniowe były rozsiane wśród zabudowań cywilnych. Ruchy wojsk były w większości zamaskowane; poruszano się często w cywilnych pojazdach bez widocznego uzbrojenia. Mieszanie się z ludnością cywilną w codziennym życiu miejskim było preferowaną metodą zapewnienia dodatkowej ochrony sił ISIS przed atakami powietrznymi[470]. Szczególnie dużym problemem była działalność dronów, dlatego opracowano wiele rozwiązań i zaleceń w celu uniknięcia rozpoznania i ataków z ich strony. Zostały one opublikowane w czasopiśmie „Al-Naba" w artykule „Jak walczyć pod okiem samolotów krzyżowców?"[471]. Autorzy wykazują, że brak znajomości techniki przeciwników prowadzi do znacznych strat. Przejawem tego było np. spanie bojowników z bronią na dachach domów, którzy nie zdawali sobie sprawy, że drony wyposażone są w kamery termowizyjne, dzięki czemu łatwo było ich dostrzec. Kolejnym błędem jest ostrzeliwanie dronów, które często są wysyłane tylko jako przynęta. Bojownicy masowo opuszczają wtedy swoje schrony i ostrzeliwują drona, zdradzając swoje pozycje. Dlatego mudżahedini muszą znać sprzęt przeciwnika, aby wiedzieć, co warto strącić, a co jest tylko sztuczką przeciwnika. Należy dbać o kamuflaż, zwłaszcza o maskowanie broni. W miastach w tym celu

467 *Testimony of Deputy Assistant Secretary Brett McGurk House Foreign Affairs Committee Hearing: Iraq February 5, 2014*, https://docs.house.gov/meetings/FA/FA00/20140205/101716/HHRG-113-FA00-Wstate-McGurkB-20140205.pdf [dostęp: 1.05.2020].

468 B. Barfi, *The military doctrine of the Islamic State and the limits of Ba'athist influence*..., p. 20.

469 D.H. Flood, *The Hard March to Mosul: A Frontline Report*..., issue 8, p. 25.

470 M. Knights, A. Mello, *The cult of the offensive: The Islamic State on defence*, „CTC Sentinel", 2015, vol. 8, issue 4, p. 4.

471 „Jak walczyć pod okiem samolotów krzyżowców?" [كيف تحت أعين تقاتل الطائراتالصليبية؟], „Al-Naba", vol. 97, 23 Dhu al-Hijjah 1438 AH, p. 8–9.

kopano liczne tunele, a w wąskiej zabudowie wieszano między budynkami płachty materiału. Zalecano poruszanie się w małych kolumnach, najlepiej w luźnym szyku wyglądającym na normalny ruch uliczny. Opracowano też metody gubienia „ogona", np. bojownicy parkowali samochód przed budynkiem, wchodzili do niego, po czym przechodzili ukrytym przejściem do innego budynku (tzw. nory).

Państwo Islamskie szybko doceniło technologię dronów. Początkowo wykorzystywało je głównie do kręcenia filmów propagandowych, m.in. do pokazania sukcesów w Al-Falludży, Ar-Rakce czy Kobani[472]. Najczęściej używano dronów do rozpoznania i nadzoru. ISIS zaczęło także rozwijać zdolności bojowe dronów. 12 października 2016 r. zabito dwóch Peszmergów, a dwóch żołnierzy francuskich sił specjalnych zostało ciężko rannych podczas próby zbadania drona ISIS, który został zestrzelony w pobliżu Erbilu. Odtąd siły zachodnie każdego drona traktują jako potencjalny IED[473]. Tylko w lutym 2017 r. ISIS w ciągu zaledwie dwóch dni przeprowadziło piętnaście ataków dronami w Iraku. Drony nie są w stanie przenosić znacznych ładunków; na ogół są to granaty lub ładunki o wadze poniżej kilograma, jednak ta technologia jest bardzo dynamicznie rozwijana[474].

Walki obronne

ISIS bardzo szybko przystępowało do fortyfikowania granic. Takim przykładem może być wspomniana już miejscowość Dżalula. Tuż po jej zdobyciu (11 sierpnia 2014) buldożery natychmiast zablokowały kluczowe trasy ewentualnego kontrataku, z których mogliby skorzystać Kurdowie, umieszczając liczne przydrożne bomby wzdłuż tych arterii. Ponadto islamiści zlikwidowali zagrożenie uderzenia z flanki na rzece Dijala, niszcząc most drogowy Dżalula – Kalar[475].

Dość charakterystyczną taktyką jest też wykorzystywanie zbiorników wodnych, nawet przez ich tworzenie. Generalnie wodę można wykorzystać na trzy sposoby: zmniejszając lub zwiększając jej ilość oraz obniżając jej jakość. ISIS pierwszą metodę stosowało po przejęciu zapór rzecznych

472 R.J. Bunker, *Terrorist and Insurgent Unmanned Aerial Vehicles: Use, Potentials, and Military Implications*, Studies Institute, US Army War College, Carlisle Barracks 2015, p. 12.

473 M.S. Schmidt, E. Schmitt, *Pentagon confronts a new threat from ISIS: Exploding drones*, https://www.nytimes.com/2016/10/12/world/middleeast/iraq-drones-isis.html [dostęp: 1.05.2020].

474 A. Beccaro, *Modern irregular warfare: The ISIS case study...*, p. 217.

475 M. Knights, *ISIL's political-military power in Iraq...*, p. 3.

i ujęć wody pitnej. Przykładem może być Ramadi: po jego zdobyciu w maju 2015 r. ISIS zmniejszyło przepływ wody w Eufracie nawet o 50%, napełniając jezioro Habbaniyah. Pozwoliło to na reglamentowanie wody w prowincjach: Babel, Karbala, Nadżaf i Al-Kadisijja, a także Anbar. ISIS przejęło też tamy. Po zajęciu dużej tamy w pobliżu Al-Falludży, Mosulu i Samarry uzyskało możliwość odcinania przeciwnikom dostępu do niej.

Druga metoda to nadmiar wody. Po przejęciu tamy pod Al-Falludżą ISIS celowo spiętrzyło wodę w zbiorniku. W efekcie zalano ok. 200 km^2 i zniszczono ok. 10 tys. domów między Al-Falludżą a Abu Ghraib.

Trzecią metodą jest zanieczyszczenie wody czy wręcz jej zatrucie. Do takich przypadków doszło w miejscowości Balad w dystrykcie Saladin, a potem w Aleppo, Dajr az-Zaur i Ar-Rakce. W lipcu 2015 r. członkowie ISIS skierowali wezwanie do zatruwania wody w Europie, co przyczyniło się np. do ataku w Prisztinie[476].

Woda ma także znaczenie taktyczne i w ten sposób była wykorzystywana w prowincji Dijala i Ramadi. ISIS – początkowo obniżając poziom wody – umożliwiło swoim oddziałom łatwiejsze przemieszczanie się, gdy zaś nadciągnęły oddziały rządowe, poziom wody podniosło, utrudniając przemieszczanie się[477].

Jeszcze innym ważnym elementem jest przejęcie kontroli nad zaporami wodnymi ze względu na produkcję prądu. Dlatego dla ISIS tak istotna była tama Tabka produkująca prąd dla Ar-Rakki; nadto woda z tego zbiornika była kluczowa dla wydobycia ropy naftowej[478]. Odbicie tamy w 2017 r. udowodniło, że ISIS dla swoich celów jest w stanie zaryzykować życie wielu ludzi. Tuż przed przebiciem się Syryjskich Sił Demokratycznych (Syria Democratic Forces, SDF) w ten rejon zbiornik zaczął być napełniany i istniało spore ryzyko, że zapora nie wytrzyma naporu wody. Zdeterminowało to m.in. Stany Zjednoczone do udzielenia pomocy w odbiciu zapory[479].

476 Agencies in Pristina, *Kosovo cuts Pristina water supply over alleged Isis plot to poison reservoir*, https://www.theguardian.com/world/2015/jul/11/kosovo-cuts-pristina-water-supply-over-alleged-isis-plot-to-poison-reservoir [dostęp: 1.05.2020].

477 T. von Lossow, *Wasser als Waffe. Der IS an Euphrat und Tigris. Die systematische Instrumentalisierung von Wasser birgt Zielkonflikte für den IS*, Stiftung Wissenschaft und Politik „SWP-Aktuell" (Berlin), 2015, no. 94, S. 3–4.

478 A.H. Almohammad, A. Speckhard, *Why taking the Tabqa dam is important in the fight against ISIS and retaking of Raqqa*, https://www.icsve.org/why-taking-the-tabqa-dam-is-important-in-the-fight-against-isis-and-retaking-of-raqqa/ [dostęp: 1.10.2021].

479 P. Iddon, *How Tabqa Dam collapse could snatch ISIS's defeat from jaws of victory*, https://www.rudaw.net/english/analysis/26032017 [dostęp: 1.05.2020].

Po przejęciu terenu zabudowanego, zwłaszcza granicznego, ISIS na ogół przystępowało do prac nad jego ufortyfikowaniem. Zaczynano od przygotowania nasypów ziemnych i pól minowych, rozmieszczano broń ciężką, wykorzystując zdobyczne czołgi (głównie T-55 lub T-62); ponadto instalowano wielkokalibrowe karabiny maszynowe, działka przeciwlotnicze i działa bezodrzutowe[480]. Konieczność utrzymania nowych pozycji była jednak problemem – atutami ISIS były mobilność i operowanie nielicznymi, ale bitnymi oddziałami, a obsadzenie punktów obrony wiąże znaczne siły. Oczywiście przywódcy znaleźli na to sposób, angażując do tego społeczności lokalne (zwłaszcza plemiona), jednak są to na ogół jednostki o mniejszej wartości bojowej. Spowodowało to, że ISIS dość szybko zaczęło rezygnować z podbitego terytorium. Już w 2014 r. wycofało się m.in. z: Mahmur, Saadija, Al-Mikdadijja, Zummar, Baszika, Bartella, Kara Kusz[481], Sindżaru, Ramadi i Kirkuku. Nie zawsze było to wynikiem porażki militarnej. ISIS wielokrotnie rezygnowało świadomie, zdając sobie sprawę z braku szans na obronę; niekiedy nie było zainteresowane kontrolą danego obszaru ze względu na brak znaczenia strategicznego czy ekonomizację własnych działań. Świadczy o tym fakt, że czasami – zanim jednostki przeciwnika nawiązały kontakt ogniowy – oddziałów ISIS nie było już na miejscu lub tylko spowalniały postęp przeciwnika. Ponadto przed wycofaniem się dochodziło do systematycznego rabunku[482].

Zgodnie z zaleceniami głównych teoretyków Al-Kaidy i ISIS, miasta nie były najważniejszym celem, a dużo ważniejsze było opanowanie pasa wokół miasta. Taka taktyka pojawiła się po raz pierwszy w bitwie o Bagdad w 2006 i 2007 r., a właściwie o tzw. pas bagdadzki[483].

Michael Knights i Alexandre Mello zwracają uwagę na dość specyficzne podejście do zadań obronnych wynikające ze specyficznej kultury strategicznej. Nazywają to wręcz „taktycznym niepokojem" czy „prawie patologiczną potrzebą podjęcia inicjatywy i ataku wroga"[484]. Taki stan rzeczy

480 Na przykład jugosłowiańskie M-60, *ISIS deploys Croatian weapons against the Iraqi army*, http://brown-moses.blogspot.com/2014/03/isis-deploys-croatian-weapons-against.html [dostęp: 1.05.2020].

481 *Irak: 26 tys. chrześcijan wróciło do Karakosz*, https://deon.pl/kosciol/irak-26-tys-chrzescijan-wrocilo-do-karakosz,486471 [dostęp: 1.05.2020].

482 M. Knights, A. Mello, *The cult of the offensive: The Islamic State on defence...*, p. 3.

483 M.R. Gordon, B.E. Trainor, *The Endgame. The Inside Story of the Struggle for Iraq, from George W. Bush to Barack Obama*, Pantheon Books, New York 2012, p. 336–401.

484 M. Knights, A. Mello, *The cult of the offensive: The Islamic State on defence...*, p. 4.

wynikał z kilku przyczyn. Otóż większość bojowników była szkolona w taktyce działań partyzanckich lub terrorystycznych, nie mając umiejętności w zakresie walk regularnych. Szkolenie to obejmowało również szkolenie ideologiczne, swoiste przekonanie o prozelityzmie, o który trudno podczas chowania się w bunkrach. Pozostaje kwestia sił i środków, które były przystosowane do wojny mobilnej, a nie liniowej. Nadto uwarunkowania ideologiczne spowodowały, że młodzi dowódcy nie akceptowali porażek i byli żądni zemsty. Stąd brały się częste kontrnatarcia po utracie pozycji, prowadzone często bez przygotowania, a co za tym idzie – niosące spore straty. Operacje te prowadzone były przy całkowitej przewadze powietrznej przeciwnika, przeto straty były znaczne. Najlepszym przykładem mogą być działania na linii frontu kurdyjskiego między Mosulem a Makhmour. W ciągu tygodnia (17–23 lutego 2015) Państwo Islamskie próbowało przeprowadzić dziesięć kontrnatarć wzdłuż dwustukilometrowego frontu, ale osiem ataków zostało odrzuconych przy pomocy zachodniego lotnictwa, a pozostałe dwa rozbite przez lotnictwo, zanim siły mudżahedinów zebrały się do wymarszu[485].

Takie niedostosowanie taktyki do zmian na polu walki widać np. w uporczywym stosowaniu SVBIEDs na dużą skalę. 21 stycznia 2015 r. Peszmergowie dokonali wyłomu w linii frontu w kierunku Mosulu. W odpowiedzi Państwo Islamskie wysłało oddział 14 opancerzonych cystern paliwa, ale zanim dotarły na miejsce, zostały zniszczone przez lotnictwo koalicji[486].

Kolejnym problemem w wojnie obronnej jest koordynacja walk. Zalecana jeszcze przez az-Zarkawiego zdecentralizowana centralizacja świetnie sprawdza się w walkach partyzanckich, gdy dowódcy mają dużą swobodę działania. W przypadku działań frontowych wymagana jest jednak koordynacja, dyscyplina w realizowaniu planu operacyjnego i odpowiednio przygotowane dowództwo. A tego wyraźnie bojownikom Państwa Islamskiego brakowało. Okazała się, że aktywna obrona jest zbyt kosztowna, a ograniczone siły i środki ISIS są niewystarczające. Inaczej sytuacja miała się w obronie w walkach miejskich w Mosulu, gdzie powrócono do działań typowo asymetrycznych. Oczywiście były one skazane na porażkę, ale po długich walkach. Kluczowym problemem było jednak działanie pod panowaniem powietrznym przeciwnika. Ten element decydował o porażce: prowadzenie działań regularnych bez jego kontroli okazuje się niemożliwe.

485 Więcej: Horizon Client Access, *Northern KRG security threat triggers*, November 17–23, 2014, www.hcaccess.com [dostęp: 1.05.2020].

486 M. Knights, A. Mello, *The cult of the offensive: The Islamic State on defence*..., p. 5.

Czystki etniczne i przemoc seksualna

Państwo Islamskie stosowało też szczególną taktykę, mianowicie czystki etniczne[487] i przemoc seksualną (*dżihad al-nikah)*[488]. Te pierwsze miały dwa główne zadania: strategiczne i taktyczne. W szerszym kontekście miała to być droga do narzucenia islamu wszystkim i zlikwidowania mniejszości religijnych, zwłaszcza wyznających te religie, które nie były uznawane za tolerowane (*Ahl al-Kitab*), a zatem religie pogańskie (np. jazydyzm). Na poziomie taktycznym było to oczyszczanie terenu, zabezpieczanie tyłów swoich wojsk czy uzyskanie swoistej głębi strategicznej, np. w rejonie Sindżaru.

Przemoc seksualna to zmuszanie do współżycia lub innego obcowania seksualnego[489]. Dodatkowo istotnym terminem jest „niewolnictwo seksualne", rozumiane tutaj szerzej, obejmujące również pozbawienie wolności osobistej, a nawet zmuszenie do zawarcia związku małżeńskiego. Zatem mamy do czynienia z podobnymi celami: niewolnictwo seksualne jest formą ludobójstwa, bo grupa pozbawiona możliwości reprodukcji wymiera[490]. Świetnie oddają to słowa Nadii Murad:

> Państwo Islamskie przyszło nie tylko po to, by zabić nasze kobiety i dziewczęta, ale oni wzięli nas jak łup wojenny, by zabrać nas na wymianę. Te zbrodnie nie były popełnione w sposób arbitralny. To była zorganizowana, planowana polityka. Państwo Islamskie przyszło tylko w jednym celu: zniszczyć tożsamość Jazydów. Gwałt został użyty do zniszczenia kobiet i dziewcząt oraz zagwarantowania, że one, kobiety, nigdy już nie będą mogły normalnie żyć[491].

Na niższym poziomie miało to znaczenie taktyczne przynajmniej w dwojaki sposób: obniżało morale przeciwnika i było formą wynagrodzenia dla

487 Por. Tunisia Strategic Reports Consulting, *Jihad al-nikah between fiction and reality*, https://tunisiastrategicreport.wordpress.com/2018/04/03/jihad-al-nikah-between-fiction-and-reality/ [dostęp: 1.05.2020].

488 Więcej: P. Mazur, *Dżihad gwałtu – od Koranu do „Dabiq": niewolnictwo i przemoc seksualna w Państwie Islamskim* [w:] M. Malczyńska-Biały (red.), *Bezpieczeństwo, praca człowieka, stosunki międzynarodowe*, t. 4, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2021, s. 141–155.

489 Por. World Health Organization, *World Report on Violence and Health. Summary*, World Health Organization, Geneva 2002, p. 17–18.

490 P. Mazur, *Czystka etniczna* [w:] O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć (red.), *Vademecum bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Libron, Kraków 2018, s. 238–240.

491 *Nadia Murad, UN Security Council 7585th meeting (16 December 2015)*, http://webtv.un.org/watch/nadia-murad-basee-taha-isil-victim-on-trafficking-of-persons-in-situations-of-conflict-security-council-7585th-meeting/4665835954001 [dostęp: 1.05.2020].

bojowników ISIS, a zatem podnosiło morale. Nie bez znaczenia był też aspekt ekonomiczny: ISIS w sposób zorganizowany handlowało ludźmi.

Ideolodzy ISIS wywodzili prawo do takiego postępowania wprost z czasów Proroka Muhammada, który wprowadził doktrynę[492] bardzo korzystną dla pozyskania zwolenników i posłania ich w bój[493]. Otóż obowiązek walki spoczywał na wszystkich. Ci, którzy nie byli do tego zdolni, musieli walkę wspierać finansowo (*dżihad bil mal*). Żołnierze otrzymywali żołd, a do tego nadania ze zdobytej ziemi. Muzułmanie nie byli zainteresowani wybijaniem podbitych ludów, ponieważ płaciły podatek od zbiorów. Co ważniejsze, chrześcijanie i żydzi płacili dodatkowo podatek pogłówny (*dżizja*). Bojownik po śmierci dostawał w nagrodę raj (*dżannah*), a jego żona – opiekę finansową państwa; mogła też zostać żoną któregoś ze współtowarzyszy męża.

Koncepcja dżihadu ma bardzo wyraźny podtekst seksualny. W raju na męczennika (szahida) czekały dziewice (hurysy): „A tych, którzy uwierzyli i czynili dobro / wprowadzimy do Ogrodów / gdzie w dole płyną strumyki. / Będą oni tam przebywać na wieki, nieśmiertelni. / Będą tam mieli małżonki bez skazy. / I wprowadzimy ich do cienia cienistego" (4:57). Niewolnictwo seksualne zostaje usankcjonowane. „Szczęśliwi są wierzący, / którzy są pokorni w swoich modlitwach, / którzy się odwracają od pustej gadaniny, / którzy dają jałmużnę, / którzy zachowują wstrzemięźliwość, / z wyjątkiem swoich żon / i tego, czym zawładnęła ich prawica, / bo wtedy nie będą ganieni" (23:1–6). Określenie „prawica" to nic innego jak niewolnica. Jak zatem widać, Koran obiecuje nagrodę o charakterze jak najbardziej seksualnym (choć nie tylko). Co jednak ważniejsze, sankcjonuje niewolnictwo seksualne. Na ogół uważa się, że skoro Allah stworzył ludzi równymi, to jakiekolwiek niewolnictwo jest sprzeczne z islamem. Koran zezwala jednak na niewolnictwo w czasie wojny, a zatrzymywanie niewolników było w pewnych okolicznościach dozwolone w celu „zapobiegania rozlewowi krwi". Jest tak, ponieważ islamskie prawo konfliktu zbrojnego w zasadzie składa się z prawa wojennego i prawa humanitarnego konfliktu zbrojnego. Prorok zasadniczo potępił zabijanie osób i nalegał, aby muzułmanie w miarę możliwości nie prowadzili wojen i dochodzili do pokojowych rozwiązań ze swoimi wrogami[494].

492 Oczywiście dla wyznawców islamu Muhammad jedynie przekazał wiedzę objawioną mu przez Boga, tutaj jednak będę traktował religię jak dzieło ludzkie.

493 Umm Sumayyah al-Muhajrin, *Slave girls or prostitutes*, „Dabiq", 1436 Sha'ban (czerwiec 2015), issue 9, p. 44.

494 F. Malekian, *Slavery* [in:] *Principles of Islamic International Criminal Law. A Comparative Search*, Brill, Leiden 2011, p. 229–230.

Niewolnikiem może być tylko niewierny (*kafir*; l.mn. *kuffar*), ale i ten termin nie jest jednoznaczny. Niewiernymi, czy też bałwochwalcami, są wszyscy apostaci (*riddah*); ludami o osobnym statusie są ludy Księgi (*Ahl al-Kitab*), czyli: chrześcijanie, żydzi i enigmatyczni sabejczycy.

W 2015 r. ukazał się tzw. „Manifest Brygady Al-Chansa" (Al-Khansaa)[495]. Brygadę Al-Chansa tworzyły oddziały żeńskie ISIS, które miały uzupełnić działania zwykłych (męskich) oddziałów ISIS tam, gdzie nie mogły działać, gdyż dotyczyły innych kobiet. Zdarzało się bowiem, że przeciwnicy uciekali w przebraniach damskich[496], a bojownicy ISIS nie mogli przeszukiwać czy przesłuchiwać kobiet. Oddziały Al-Chansa powstały głównie jako jednostki wsparcia. Później ich zakres kompetencji zwiększył się oraz zaczęły pełnić funkcje edukacyjne i wychowawcze przyszłych pokoleń mudżahedinów, w tym „nawróconych". Wiemy również o ich udziale w walkach zbrojnych[497]. Brygady wydały dokument określający zadania i normy dla kobiet oraz ich relacje z mężczyznami. Jeden z najbardziej kontrowersyjnych zapisów dotyczy wieku zamążpójścia: „Uznaje się za legalne małżeństwo dziewczynki w wieku dziewięciu lat[498]. Większość czystych dziewcząt [dziewic] wyjdzie za mąż w wieku szesnastu lub siedemnastu lat"[499]. Manifest określa rolę kobiety i mężczyzny – nowego mężczyzny typu macho, który nie jest zniewieściały, jest prawdziwym obrońcą kalifatu i swoją męskość udowadnia podejściem do kobiet. W rzeczywistości publikacja sankcjonuje gwałt[500]; odzwierciedla przemoc seksualną mężczyzn wobec kobiet; ma charakter wręcz pornograficzny. Gwałt jest traktowany jako strategia wojenna; jako zachowanie, które uzupełnia obraz „prawdziwych mężczyzn". Autorki

495 Więcej: Husain Haqqani, *Inclusive Security for the Muslim World*, „PRISM", 2016, vol. 6, no. 1, p. 58–71.

496 Takiego fortelu użył Abd ar-Rahman (ostatni z rodu kalifów umajadzkich), unikając mordu z rąk Abbasydów.

497 R. Postings, *Mujahidat: The female fighters of the Islamic State*, https://international-review.org/mujahidat-the-female-fighters-of-the-islamic-state/ [dostęp: 1.05.2020].

498 Muhammad pojął za żonę A'iszę bint Abi Bakr, gdy miała ok. 7 lat; małżeństwo skonsumował, gdy miała 9 lub 10 lat, prawdopodobnie stąd taka zasada.

499 *Women of the Islamic State. A Manifesto on Women by the Al-Khanssaa Brigade*, „Quilliam Foundation" (London), 2015, vol. 18, p. 24.

500 Koran penalizuje gwałt (24:33): „I niech starają się żyć we wstrzemięźliwości / ci, którzy nie mają możliwości małżeństwa, / aż wzbogaci ich Bóg Swoją łaską. / [...] I nie przymuszajcie waszych niewolnic / do prostytucji / – jeśli one chcą żyć w czystości – / w poszukiwaniu przypadkowych korzyści / w życiu na tym świecie. / A jeśli kto je zmusi [...] / – to przecież Bóg ze względu na ich zmuszenie / będzie Przebaczający, Litościwy!".

wspominają o gwałtach dokonywanych w więzieniach[501] reżimu Asada, jest to zatem akt zemsty na szyitach (dopuszczali się tego nie tylko alawici w służbie reżimu). W manifeście wyrażono tęsknotę za czasami Proroka: wtedy istniał najlepszy porządek społeczny (akceptacja niewolnictwa) mimo braku wygód i nowoczesnej technologii[502]. Należy zauważyć, że dokument kreuje bardzo atrakcyjny program dla mężczyzny – zaspokajanie jego chuci uważa za coś normalnego i usprawiedliwionego; coś, co buduje zdrowe społeczeństwo. Manifest przetłumaczono na język niemiecki i angielski, może więc być pomocny do rekrutacji nowych mudżahedinów.

Abu Bakr al-Bagdadi, kalif Państwa Islamskiego, wzywał do powołania armii do walki z niewiernymi, bo Allah

> [k]azał nam zwalczać wrogów i podejmować dżihad. [...] A Bóg przeznaczył dla naszych braci – żołnierzy dżihadu – zwycięstwo i obdarzył ich kalifatem po wielu długich latach dżihadu, wytrwałości i walki z wrogami Boga. [...] Gdybyście wiedzieli, jakie jest wynagrodzenie za dżihad, jaka jest godność, wysoka pozycja i chwała w tym i tamtym życiu, nikt z was nie odrzuciłby go![503]

ISIS zatem legitymizuje – podobnie jak Prorok – stosowanie wszelkich metod, a jego nowi żołnierze mogą liczyć na łupy. Wśród nich są również kobiety. 29 stycznia 2015 r. opublikowano zasady postępowania z kobietami podbitych ludów (głównie chodziło o Jazydów[504], uważanych za pogan). Fatwa nr 64 wprowadza następujące reguły:

1. Niedozwolone jest, żeby właściciel zniewolonej kobiety współżył z nią podczas cyklu menstruacyjnego – musi poczekać, aż będzie czysta.
2. Jeżeli niewolnica nie menstruuje i jest w ciąży, nie można współżyć z nią aż do urodzenia dziecka.
3. Niedopuszczalna jest aborcja u ciężarnej.

501 *Women of the Islamic State. A Manifesto on Women by the Al-Khanssaa Brigade*..., p. 29.

502 Tamże, p. 13.

503 O. Hanne, T.F. de La Neuville, *Państwo islamskie. Geneza nowego kalifatu*, Dialog, Warszawa 2015, s. 68.

504 Zdecydowałem się na pisanie dużą literą. Na ogół przyjmuje się, że to etniczni Kurdowie, ale sami Jazydzi nie zawsze podzielają tę opinię. Więcej: *Czarna Księga oraz inne teksty sakralne jazydów*, oprac. A. Sarwa, Wydawnictwo Armoryka, Sandomierz 2011; A. Sarwa, *Czciciele ognia, czasu i szatana. Religie Iranu: zaratusztrianizm, zurwanizm, anahityzm, mitraizm, manicheizm, mazdakizm, mazdaznanizm*, Wydawnictwo Armoryka, Sandomierz 2008.

4. Jeżeli właściciel uwalnia niewolnicę, to tylko on może współżyć z nią i nie może pozwolić, aby ktoś inny z nią współżył.
5. Jeżeli niewolnica ma córkę, która nadaje się do współżycia, i właściciel odbywa z tą ostatnią stosunki seksualne, wtedy nie może współżyć z jej matką. Ale jeżeli właściciel ma stosunki z matką, to nie wolno mu odbywać ich z córką.
6. Jeżeli właściciel posiada w niewoli siostry, nie może współżyć z obiema. Dozwolone jest tylko współżycie seksualne z jedną z sióstr. Może zacząć współżyć z drugą, jeśli zrezygnuje z posiadania pierwszej po jej porzuceniu, sprzedaniu lub wyzwoleniu.
7. Jeżeli niewolnica jest własnością ojca, jego syn nie może z nią współżyć, i *vice versa*. Współżycie z niewolnicami żony także nie jest dozwolone.
8. Jeżeli ojciec oddaje lub sprzedaje niewolnicę synowi, nie może już więcej z nią współżyć.
9. Jeżeli niewolnica zajdzie w ciążę ze swoim właścicielem, to nie może jej sprzedać. Niewolnica po śmierci swojego właściciela jest wolna.
10. Jeżeli właściciel uwalnia niewolnicę, nie może jej zmusić do obcowania z nim, ponieważ jest wolna i nie jest już dłużej jego własnością.
11. Jeżeli niewolnica ma dwóch lub więcej właścicieli, żaden z nich nie może z nią współżyć, jest bowiem częścią wspólnej własności.
12. Nie jest dozwolone odbywanie stosunków z niewolnicą tuż przed jej cyklem menstruacyjnym.
13. Nie jest dozwolony seks analny z niewolnicą.
14. Właściciel niewolnicy powinien okazywać współczucie i być dla niej miły; nie powinien jej upokarzać ani zlecać prac, których nie będzie w stanie wykonać.
15. Właściciel nie powinien sprzedawać niewolnicy osobom, o których wie, że będą traktowały ją źle lub robili jej to, czego Allach zabronił[505].

W czwartym numerze czasopisma „Dabiq" uznano, że można legalnie porywać i przymusowo robić konkubiny lub niewolnice seksualne z jazydek[506]. Autorzy „Dabiq" uznają jazydów za wyznawców anioła, który ukorzył się przed diabłem; za ludzi jedynie podszywających się za muzułmanów,

505 J. Shammas, *ISIS release „rape handbook" to fighters, with 15 sickening new rules revealed*, http://www.mirror.co.uk/news/world-news/isis-release-rape-handbook-fighters-7087004 [dostęp: 1.05.2020].

506 S. Abdelaziz, *ISIS states its justification for the enslavement of women*, http://edition.cnn.com/2014/10/12/world/meast/isis-justification-slavery/ [dostęp: 1.05.2020].

którzy swoją religię wyznawali jeszcze w czasach *dżihalijji*[507]. Odwołując się do wykładni Ibn Hanballego, uznali, że niewolnice mogą rodzić dzieci dla swoich nowych panów, a ponieważ zostały zabrane z ziem niewiernych (*kuffar*), przeto teraz są faktycznie wolne. O ile przywoływane hadisy dotyczyły czasów wczesnego islamu, o tyle mają teraz zastosowanie ponownie, bo islam wraca do swoich korzeni, do odbicia swoich terytoriów. Wzrost liczby niewolnic jest jednym z kolejnych znaków, że islam rozpoczął drogę ku triumfowi[508].

Abu Muhammad al-Adnani mówił:

> A więc obiecujemy wam [krzyżowcy], za Allaha pozwoleniem, że ta kampania będzie waszą ostatnią kampanią. Zostaniecie złamani i pokonani [...]. Podbijemy wasz Rzym, złamiemy wasze krzyże i zniewolimy wasze kobiety za Allaha pozwoleniem, o Wywyższony. To jest Jego obietnica dla nas; On jest uwielbiony i nie zawodzi w swojej obietnicy. Jeśli nie doczekamy do tego czasu, to nasze dzieci i wnuki do tego dotrwają i sprzedadzą waszych synów jako niewolników na targu niewolników[509].

Na łamach „Dabiq" znajdujemy wytłumaczenie dla pojmania jazydek:

> Po schwytaniu jazydzkie kobiety i dzieci zostały następnie podzielone zgodnie z prawem szariatu wśród bojowników Państwa Islamskiego, którzy brali udział w operacjach w rejonie Sindżaru. Jedna piąta niewolników została przekazana władzom Państwa Islamskiego dla podzielenia się w ramach *chums*[510].

Ta sytuacja została potwierdzona przez inne organizacje: „ISIS 80% pojmanych kobiet i dziewcząt przeznacza dla bojowników do indywidualnego zakupu (pozostałe zostały uznane za własność zbiorową ISIS)"[511]. Ponadto uznano za sprzeczne z religią nieuczestniczenie przez bojowników w tym

507 Okres „ciemnoty" („zgnilizny moralnej") panujący przed islamem.

508 *The revival of slavery. Before the hour*, „Dabiq", 1435 Dhul Hijjah (sierpień 2014), issue 4, p. 16.

509 Tamże, p. 17.

510 *Chums* to swoisty podatek od zdobyczy wojennych w wysokości 20% przekazywany władzom (kalifowi czy sułtanowi); tamże, p. 15.

511 International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, *„They came to destroy". ISIS Crimes Against the Yazidis. Human Rights Council, Thirty second session, Agenda item 4, Human rights situations that require the Council's attention*, A/HRC/32/CRP.2, 15 June, 2016, p. 12.

procederze, ponieważ jest to swoisty obowiązek, rodzaj walki z niewiernymi (*kuffar*). Jeśli ktoś to kwestionuje, to zaprzecza lub wyśmiewa wersety Koranu i tradycji, „[...] a tym samym dokonuje apostazji z islamu”[512].

ISIS nadało przemocy seksualnej wartość religijną, wierząc, że jest to forma *ibadah* (obowiązku[513]) lub kultu, ponieważ ofiarami są niewierni (np. jazydki). Dwunastoletnia dziewczynka stwierdziła: „Powiedział mi, że zgodnie z islamem wolno mu gwałcić niewierzącą. Powiedział, że gwałcąc mnie, zbliża się do Boga”[514]. Inna ofiara usłyszała, że jej gwałcenie jest jego „modlitwą do Boga” i jest to *halal* (dozwolone)[515]. Co więcej, kobietami, które są gwałcone i zniewalane, handluje się na targu. Są więc traktowane przedmiotowo, tak jak towar. Jedna z kobiet usłyszała, że została kupiona na targu niewolników w Ar-Rakce: „Jesteś jak owca. Kupiłem cię”[516].

W dokumencie Departamentu Nauki i Fatwy[517] padło pytanie: „Czy można sprzedawać kobietę w niewoli?” Odpowiedź: „Dozwolone jest kupowanie, sprzedawanie lub dawanie w prezencie jeńców i niewolnic jedynie wtedy, jeśli są własnością, którą można zbyć”[518]. Pewna jazydka usłyszała: „Powiedział nam, że Taus Malik[519] nie jest Bogiem. Powiedział, że Taus Malik jest diabłem i ponieważ czcicie diabła, należysz do nas. Możemy sprzedać cię i wykorzystać, jeśli uznamy to za stosowne”[520].

W czerwcu 2016 r. ukazał się raport ONZ opisujący system przemocy seksualnej, który jest „ściśle kontrolowany, odbywa się w sposób zalecany i autoryzowany oraz szanuje tylko prawa własności tych, którzy «posiadają» kobiety i dziewczęta”[521]. Szesnastoletnia ofiara zeznała, że przywódcy

512 *The revival of slavery...*, p. 17.

513 Praca, akt oddania, służba spoczywająca na dorosłym; *Ibadah* [in:] J.L. Esposito (ed.), *The Oxford Dictionary of Islam...*, p. 123.

514 R. Callimachi, *ISIS enshrines a theology of rape*, „New York Times”, 13 August, 2015, https://www.nytimes.com/2015/08/14/world/middleeast/isis-enshrines-a-theology-of-rape.html [dostęp: 1.05.2020].

515 Tamże.

516 International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, *„They came to destroy”...*, p. 13.

517 Więcej: O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS...*, s. 114–116.

518 *Islamic State (ISIS) releases pamphlet on female slaves*, 3 December, 2014, https://www.memri.org/jttm/islamic-state-isis-releases-pamphlet-female-slaves [dostęp: 10.07.2019].

519 Taus Malik – jeden z siedmiu aniołów, do których modlą się jazydzi.

520 R. Callimachi, *ISIS enshrines a theology of rape...*

521 International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, *„They came to destroy”...*, p. 12.

ISIS w wieku 50–70 lat wybierali „najpiękniejsze i najmłodsze dziewczyny dla siebie", łącznie z nią samą. Po kilku tygodniach dowódca wybrał nową dziewicę, a ją sprzedał innemu bojownikowi. Po wielokrotnych napaściach seksualnych ten bojownik również ją sprzedał[522]. Mudżahedini są wspierani w tych działaniach przez biurokrację, która usankcjonowała oficjalne umowy kupna i sprzedaży niewolników[523].

Dowództwo ISIS specjalnym rozporządzaniem uregulowało ceny niewolnic:

1. jazydka bądź chrześcijanka w wieku 40 do 50 lat – 50 tys. dinarów[524];
2. jazydka bądź chrześcijanka w wieku 30 do 40 lat – 75 tys. dinarów;
3. jazydzka bądź chrześcijańska dziewczyna w wieku 20 do 30 lat – 100 tys. dinarów;
4. jazydzka bądź chrześcijańska dziewczyna w wieku 10 do 20 lat – 150 tys. dinarów;
5. jazydzkie bądź chrześcijańskie dziecko w wieku od 0 do 9 lat – 200 tys. dinarów;
6. osoba indywidualna może zakupić nie więcej niż trójkę jeńców; wyjątek stanowią obcokrajowcy: Turcy, Syryjczycy i Arabowie z krajów Zatoki[525].

Autorka czasopisma „Dabiq" Umm Sumayyah al-Muhajrin wyraziła zdziwienie oburzeniem świata, uważając je za bezpodstawne i pewną formę manipulacji faktami. Według niej krytyka bojowników ISIS za pojmanie niewolnic to forma manipulacji i niewiedzy, a przecież nie zrobili nic „mylnego czy złego"[526]. Uważa nadto, że muzułmanie krytykujący takie postępowanie są „nikczemnymi uczonymi" lub ignorantami[527].

522 Stanowi to przejaw rażącego naruszenie praw wojny oraz praw przysługujących ludności cywilnej. Więcej: P. Łubiński, *Ochrona ludności cywilnej. Ochrona uchodźców* [w:] Z. Falkowski, M. Marcinko (red.), *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014, pkt 7.4.3, s. 215.

523 R. Callimachi, *ISIS enshrines a theology of rape...*

524 W 2014 r. było to ok. 15 tys. zł (średni kurs 0,30 zł/dinar).

525 S.A. Omer, *Yazidi Women as Odalisques. A Historical Study about Yazidi Women's Conditions under Ruling from Islamic State*, Kurdistan Academics and Kurdistan Institution for Strategic Studies, Sulaimani 2018, p. 257.

526 Umm Sumayyah al-Muhajrin, *Slave girls or prostitutes...*, p. 45.

527 Por. B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy. „Dabiq" i narracja Państwa Islamskiego...*, s. 170–177.

Tragedia Jazydów jest dość dobrze poznana[528]; niewątpliwie nagłośniona została dzięki przyznaniu Pokojowej Nagrody Nobla Nadii Murad w 2018 r. Nie była to jednak jedyna grupa potraktowana w ten sposób, podobny los czekał bowiem chrześcijanki. Jest to o tyle zaskakujące, że islam uznał chrześcijan za „lud Księgi" czy paktu (*zimmi*[529]). Chrześcijanie nie mogą pełnić wszystkich funkcji w państwie i muszą płacić specjalny podatek (*dżizja*), ale nie mogą być siłowo nawracani ani traktowani jak niewierni. Jednak nie dla ISIS. W przytaczanym już artykule w czasopiśmie „Dabiq" wspomniano o niewoleniu chrześcijan w Nigerii i Filipinach, lecz bez żadnego komentarza, zwłaszcza negatywnego.

Jest wiele takich świadectw. Na przykład porwano kilkadziesiąt chrześcijanek z miasta Kara Kusz[530] (Al-Hamdanijja lub Bachdida), które nie zdołały uciec przed ostatnią ofensywą ISIS. Zostały one zabrane do Mosulu[531]. Ocenia się, że w 2018 r. wróciło do tego miasta 26 tys. mieszkańców (z 50 tys.), a z porwanych 45 kobiet tylko 7[532].

Kiedy bojownicy ISIS zdobyli Mosul (9 czerwca 2014), świat po raz kolejny został świadkiem ich brutalności. Poza masowymi eksmisjami i przymusowymi migracjami chrześcijan, jazydów i szyitów pojawiły się doniesienia o pozasądowych i masowych zabójstwach, ścięciach, porwaniach, przymusowych konwersjach, torturach, gwałtach i napaściach seksualnych na kobiety i dzieci, które wykorzystywano również jako żywe

528 Np.: S. Shand, *Sinjar: 14 Days that Saved the Yazidis from Islamic State*, Lyons Press, Lanham 2018; V. Cheterian, *ISIS genocide against the Yazidis and mass violence in the Middle East*, „British Journal of Middle Eastern Studies", 2019, DOI: 10.1080/13530194.2019.1683718.

529 Pakt miał zostać zawarty między Muhammadem a nestoriańskim (asyryjskim) patriarchą Jeszujabem II, jego kopia przechowywana jest w klasztorze św. Katarzyny na Synaju. Ponieważ Prorok był niepiśmienny, przeto odbił na nim swoją dłoń. Pakt gwarantował nietykalność chrześcijanom, por. A.S. Atiya, *Historia kościołów wschodnich*, Instytut Wydawniczy „Pax", Warszawa 1978, s. 231.

530 Jak wyglądało to miasto po ofensywie, świetnie obrazuje film udostępniony na portalu YouTube: J. Carillet, *Iraqi Christian Town of Qaraqosh, after ISIS*, https://www.youtube.com/watch?v=Iu1JoVjbE7M [dostęp: 1.05.2020].

531 T. Malinowski, *ISIL's persecution of religious minorities in Iraq and Syria. Testimony Tom Malinowski Assistant Secretary, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor As-Prepared Opening Statement House Foreign Affairs Subcommittees on Africa, Global Health, Global Human Rights and International Organizations and the Middle East and North Africa*, Washington (D.C.) September 10, 2014, https://2009–2017.state.gov/j/drl/rls/rm/2014/231483.htm [dostęp: 1.05.2020].

532 „The Week", *What happened to the Christian women kidnapped by Islamic State?*, https://www.theweek.co.uk/islamic-state/95077/what-happened-to-the-christian-women-kidnapped-by-islamic-state [dostęp: 1.05.2020].

tarcze[533]. Ludzie byli paleni lub zakopywani żywcem. Kobiety i dziewczęta (w wieku 12–13 lat) wzięto do niewoli, a następnie sprzedawano jako niewolnice seksualne lub zmuszano do małżeństw z bojownikami ISIS[534].

Znane są przypadki porwań pięcioletnich dziewczynek (taką historię opowiedziała np. siostra zakonna Hatune Dogan). Relacji takich jest więcej, np. o 21-letniej chrześcijance, która była codziennie gwałcona. Kiedy oprawcy nie byli zadowoleni z wysokości zaproponowanego okupu, pocięli jej twarz na „wymyślne sposoby"[535]. Zdarzają się też niepotwierdzone informacje o odcinaniu piersi chrześcijankom[536]. Wszystko to zmotywowało kobiety do samoobrony – powstały kobiece oddziały Kurdyjek (Yekîneyên Parastina Jinê, YPJ) i chrześcijanek (np. Bethnahrin Women's Protection Forces)[537].

Przypadki zbrodni (do bardziej okrutnych należało ukrzyżowanie) były bardzo liczne. Część udało się skatalogować, jednak publicznie rzadko o tym się mówi[538].

Gwałt jest pewną formą ludobójstwa kulturowego. Jazydka po przejściu na islam nie może wrócić do swojej wiary, te zaś, które nie przeszły na islam, ale zostały zgwałcone, zostają wyrzucone ze wspólnoty, co oznacza ich społeczną i religijną śmierć. Ta bezprecedensowa sytuacja wymusiła reakcje przywódców duchowych. Na przykład Baba Szejk wystosował list do swoich wiernych, w którym napominał: „Kobiety, które wrócą, będą

533 Podobnie działo się w Syrii: C. Holton, *Women and children used as human shields: Inside ISIS's scorched-earth campaign to stay in power*, https://www1.cbn.com/cbnnews/world/2019/february/women-an-children-used-as-human-shields-inside-isiss-scorched-earth-campaign-to-stay-in-power [dostęp: 1.05.2020].

534 Tamże.

535 K. Yoder, *Nuns slam media silence on Middle East Christian persecution*, https://www.newsbusters.org/blogs/katie-yoder/2014/09/15/nuns-slam-media-silence-middle-east-christian-persecution [dostęp: 1.05.2020].

536 *Muslims mutilate Christian women: It's horrific... but is it true*, https://www.restoreninevehnow.org/?p=310 [dostęp: 1.05.2020].

537 Z. Huff, *Christian women's force up against ISIS*, https://faithkeepers.clarionproject.org/exclusive-christian-womens-force-isis/ [dostęp: 1.05.2020]; więcej: P. Mazur, *Chrześcijańskie Syryjki w obronie własnej – Bethnahrin Women Protection Forces (HSNB)*, „Przegląd Geopolityczny", 2020, t. 32, s. 125–138.

538 Takie badania prowadzi np. Stowarzyszenie Pomoc Kościołowi w Potrzebie, czego efektem są m.in. raporty *Prześladowani. Przemoc wobec chrześcijan* (więcej: https://pkwp.org/). Zbrodnie wojenne dokumentują także inne organizacje: Open Doors, która publikuje *Światowy Indeks Prześladowań* (więcej: https://www.opendoors.pl/), i Defense of Christians (więcej: https://indefenseofchristians.org/). Odbywają się również liczne konferencje na ten temat, np. Europejski Kongres w Obronie Chrześcijan w Krakowie.

zawsze głęboko kochane i szanowane". Jest to ważny krok w stronę ewolucji koncepcji honoru rodzinnego, ściśle powiązanego dotąd z kontrolą kobiecej seksualności i wartością dziewictwa[539].

Asymilacja w przypadku jazydów ma jeszcze inny wymiar. Jest to religia ściśle związana z danym terytorium, ze swoimi świętymi miejscami. W grudniu 2018 r. w Krakowie odbyła się Międzynarodowa Konferencja poświęcona obchodom 70-lecia uchwalenia Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa[540]. W jej ramach odbyło się spotkanie z jazydami. Gośćmi byli: Zaeem Ashor, Hanifa Abbas Khalaf i Saeed Murad Taha (brat Nadii Murad)[541]. Opowiadali o gwałtach dokonywanych na oczach rodzin, przy czym katami byli sąsiedzi. ISIS faktycznie przyszło z zewnątrz, ale większość zbrodni dokonywało rękami lokalnych muzułmanów. Hanifa Abbas Khalaf podała przykład, gdy już po ucieczce ISIS z tego regionu jej ojciec musiał przyjąć w gości sąsiada, który wcześniej zgwałcił jego szesnastoletnią córkę, a najmłodszy syn nadal był gdzieś w Syrii wywieziony przez ISIS. Dlatego wielu jazydów nie widzi możliwości powrotu, wegetuje w obozach i czeka na możliwość wyjazdu.

Kobieta na Bliskim Wschodzie ma specyficzne znaczenie, co jest spowodowane pewną spuścizną po plemiennej historii, w której pełniła rolę osoby gwarantującej ciągłość bytu biologicznego grupy. Dlatego kobiety muzułmanki nie mogą przejść na inną religię, podobnie Samarytanki czy Druzyjki. Ponieważ kobiety są postrzegane jako symbol ciągłości grupy i jej strażniczki (*gatekeepers*), więc są szczególnie cennym celem. Zniewolenie kobiety podczas wojny to – jak wyjaśnił Roger Smith – starożytna praktyka: niewolnictwo było inną nazwą powtarzającego się gwałtu, a ponieważ niewolnicy nie mieli żadnych praw, przeto nie mieli – także kobiety – prawa do dzieci urodzonych w wyniku seksu niewolniczego[542]. Jak wskazywał „Dabiq", odwołując się do nauk ibn Hanbala, matka będąca niewolnicą stawała się także niewolnicą swojego dziecka, które należało już do świata islamu.

539 B. Kowalska, I. Hajdarowicz, *Kobiety i wojna. Genderowy wymiar konfliktu syryjskiego*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe", 2017, nr 3, s. 224.

540 Autor niniejszej książki był jej współorganizatorem. Fragmenty debaty przedstawia film *Angels of Sinjar. Yazidis – 21st Century Genocide* w reż. Hanny Polak.

541 https://www.facebook.com/Genocide-Conference-2018-333461813827654/ [dostęp: 1.05.2020].

542 R. Smith, *Genocide and the politics of rape: Historical psychological perspectives* [in:] J. Apsel, E. Verdeja (eds.), *Genocide Matters: Ongoing Issues and Emerging Perspectives*, Routledge, London 2013, p. 95–96.

Gwałty pełniły także kilka innych funkcji. Po pierwsze, często nabierały znaczenia funkcjonalnego w obliczu wspomnianego pojęcia męskości typu macho[543]. Po drugie, ISIS wykorzystywało przemoc seksualną do „rekrutacji rozrywkowej", jako nagrody i tworzenia poczucia więzi grupowej (współudziału w procederze). Dla młodych mężczyzn mógł to być jeden z argumentów do wstąpienia w ich szeregi. W artykule z 2016 r. Ariel Ahram stwierdził, że ISIS rozwijało stan hipermaskulinowy, który „[...] instrumentalizuje przemoc seksualną jako narzędzie budowania państwa". W kulturze, w której hańba i honor to kluczowe elementy ideologii płci, a od mężczyzn wymaga się, aby chronili „swoje" kobiety, przemoc seksualna i niewolnictwo kobiet „demonstruje rażące upokorzenie podbitej społeczności"[544]. Z jednej strony upokarza to przeciwnika, z drugiej zaś pokazuje swoją wyższość, a w tym przypadku także boskie błogosławieństwo.

Obserwujemy ucieleśnienie psychologii zemsty: przywoływane gwałty dokonywane przez reżim Asada są teraz pomszczone, przez co można pozbyć się własnego poczucia poniżenia. Dlatego systematyczne gwałty popełniane przez bojowników ISIS na obszarach podlegających ich okupacji powinny być uważane za część rewanżystycznego podejścia do zrozumienia pokonanego islamu: bojownicy ISIS sieją nienawiść do wrogów, którzy pokonali islam[545]. Przemoc seksualna wydaje się sprzeczna z ideologią ISIS: seksualność jest tabu, a cielesność została sprowadzona do wymiaru zwierzęcości, niegodnej człowieka islamu. W celu zlikwidowania dysonansu między popędem seksualnym a wymogami ideologii postanowiono sprowadzić kobietę do rangi kontrolera seksualności: to kobieta ma nie kusić, zasłaniać się oraz realizować wzorzec posłusznej żony, matki i gospodyni. Przemoc seksualna i niewolnictwo są zatem elementami pewnej kontroli trwogi – są lekarstwem na dysonans[546].

Powstaje pytanie: Co pozostało po tych zbrodniach? Ofiary niestety często zostają same z sobą i z potworną traumą[547]; nie wszystkie mają

543 Z. Yılmaz, *Critique of ISIS' women policy*, „Turkish Journal of Middle Eastern Studies", 2017, vol. 4, no. 2, p. 20.

544 A.I. Ahram, *Sexual Violence and the Making of ISIS*, „Survival", 2016, vol. 3, p. 70.

545 Z. Yılmaz, *Critique of ISIS' women policy*..., p. 21.

546 B. Bolechów, *Gdy światło się mroczy: światopogląd Państwa Islamskiego w perspektywie teorii opanowywania trwogi*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2020, s. 221–223.

547 E. Allen, *Kidnapping and sex slavery: Covering ISIS' religious justification for rape*, https://www.nytimes.com/2015/08/14/insider/kidnapping-and-sex-slavery-covering-isiss-religious-justification-for-rape.html?action=click&module=RelatedCoverage&pgtype=Article&region=Footer [dostęp: 1.05.2020].

do czego wrócić[548]. Zmieniła się struktura społeczna i demograficzna ich małych ojczyzn[549]. O ile ISIS przestało istnieć jako zwarte terytorium, o tyle ideologia pozostała, a także przyczyny konfliktu i jej powstania.

Jak już wspomnniano, grupą wyznaniową szczególnie prześladowaną byli chrześcijanie. Można mówić o wręcz schizofrenicznej sytuacji: z jednej strony deklarowano tolerowanie obecności tego ludu Księgi, z drugiej zaś chrześcijanie byli masowo prześladowani. Wkrótce po zdobyciu Ar-Rakki ukazał się edykt dla chrześcijan (i Żydów) podpisany przez *amira al-mu'mineen* (przywódcę wiernych), Abu Bakra al-Bagdadiego, ustanawiający pakt z muzułmanami. Nałożył na chrześcijan następujące warunki:

1. Nie wolno im budować w swoim mieście lub na peryferiach klasztoru, kościoła lub pustelni mnichów i nie wolno im odbudowywać tego, co popadło w ruinę.
2. Nie wolno im pokazywać krzyża ani żadnego ze swoich pism świętych na żadnej z dróg lub targowisk muzułmanów. Nie wolno im używać żadnych środków, aby wzmocnić swój głos podczas wezwań do modlitwy lub w podobny sposób podczas innych aktów kultu.
3. Nie wolno im zmuszać muzułmanów do słuchania recytacji ich pism świętych lub dźwięków ich dzwonów, nawet jeśli uderzają w nie w ich kościołach.
4. Nie wolno im angażować się w żadne akty wrogości wobec Państwa Islamskiego, jak np. dawanie schronienia szpiegom i osobom poszukiwanym z jakiegoś powodu przez Państwo Islamskie, lub komukolwiek, komu zostało udowodnione przestępstwo pośród chrześcijan lub innych osób; nie wolno im pomagać ukrywać się lub uciekać. Jeśli wiedzą o spisku przeciwko muzułmanom, muszą o tym poinformować.
5. Nie wolno im angażować się w żadne przejawy kultu poza kościołami.
6. Nie wolno im powstrzymać żadnego z chrześcijan przed przyjęciem islamu, jeśli sobie tego życzy.
7. Muszą szanować islam i muzułmanów, i w żaden sposób nie wolno im dyskredytować ich religii.
8. Chrześcijanie zostają obarczeni *dżizją*. Każdy dorosły bogaty [*Ahl al-Ghina*] mężczyzna będzie płacił 4 dinary w złocie, połowę tej kwoty

548 L. Callaghan, *Iraq's Christians welcome home the women stolen by Isis*, https://www.thetimes.co.uk/article/iraq-s-christians-welcome-home-the-women-stolen-by-isis-pbpbcn2no [dostęp: 1.05.2020].

549 O. Oehring, *Christians and Yazidis in Iraq: Current Situation and Prospects*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Sankt Augustin – Berlin 2017, p. 84–94.

ci o średnich dochodach, a biedni połowę tego, co ci o średnich dochodach, pod warunkiem, że nic przed nami nie ukrywają co do ich stanu majętności. Mają dokonywać dwóch płatności rocznie.

9. Nie wolno im nosić broni.
10. Nie wolno im zajmować się sprzedażą wieprzowiny i wina razem z muzułmanami ani na ich rynkach. Nie będą konsumować wina w jakimkolwiek miejscu publicznym.
11. Powinni mieć własne cmentarze, jak to jest w zwyczaju.
12. Muszą zaakceptować nakazy nałożone przez Państwo Islamskie, takie jak skromność ubierania się oraz zasady sprzedaży i kupowania[550].

Chrześcijaństwo było wymazywane z Bliskiego Wschodu również w jego wymiarze materialnym. Przykładem może być wysadzenie tzw. Zielonego Kościoła. Był to jeden z najstarszych kościołów, wybudowany jeszcze w VII w. w Tikricie. Można mnożyć takie przykłady[551].

Grupą, dla której nie było miejsca w Kalifacie, byli też Druzowie. Zabijanie ich jest bardziej uzasadnione niż ludów Księgi, bo te ostatnie wierzą szczerze w Boga, a ich ziemie wcześniej czy później wrócą do islamu, natomiast druzowie to apostaci, ich ziemie zaś to poszerzanie *dar al-islam*. ISIS w narracji przeciwko Druzom powoływało się na pisma ibn Tajmijji[552].

Zakładnicy i taktyka żywych tarcz

Ludzkie życie, zwłaszcza przeciwnika, nie przedstawiało specjalnej wartości dla ISIS. Jednym z problemów podczas walk z islamistami było ich podejście do ludności cywilnej i wykorzystywania jej jako tzw. żywych tarcz. W Polsce takim najbardziej znanym przykładem jest niemiecko-czeskie oblężenie Głogowa z 1109 r., gdy napastnicy zabili część zakładników, a pozostawionych przy życiu przytwierdzili do swoich maszyn oblężniczych[553]. Nie jest to jednak metoda charakterystyczna tylko dla średniowiecza: Niemcy podczas

550 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *The Islamic State of Iraq and ash-Sham's dhimmi pact for the Christians of Raqqa province*, http://www.aymennjawad.org/14472/the-islamic-state-of-iraq-and-ash-sham-dhimmi [dostęp: 1.05.2020].

551 A. Blumberg, *Islamic State reportedly destroys 7th century Green Church in Tikrit, Iraq. One of Middle East's oldest Christian sites*, https://www.huffpost.com/entry/islamic-state-green-church_n_5887806 [dostęp: 1.05.2020].

552 *The allied of Al-Qaidah in Sham. Part III*, „Dabiq", 1436 ramadan (lipiec 2015), issue 10, p. 9–10.

553 Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1996, III: 6–8, s. 136–138.

Powstania Warszawskiego wiązali kobiety do czołgów, aby chronić je przed atakami z wykorzystaniem koktajlów Mołotowa[554].

ISIS tę metodę zmodyfikowało i stosowało w różnych wariantach. Pierwsza to walka z wojskami zachodnimi. Bojownicy znakomicie zdają sobie sprawę z prawnych obostrzeń dla żołnierzy za atak na bezbronną ludność cywilną lub obiekty kultu religijnego. Wojska mają szereg ograniczeń wynikających z prawa międzynarodowego i krajowego. Stąd bojownicy często wykorzystywali ludność cywilną, rozmieszczając pośród niej swoje instalacje lub nawet sprowadzając ją specjalnie dla osłony. Taką taktykę już wcześniej stosował Hamas, instalując wyrzutnie rakiet na budynkach cywilnych, nawet na szkołach[555]. Również polscy żołnierze mieli do czynienia z podobną sytuacją podczas walk o City Hall (ratusz) w Karbali (2004)[556]. Bojownicy np. dla zabezpieczenia swoich pozycji specjalnie ściągają cywilów, czasami wręcz tak, żeby zaobserwowały to drony zwiadowcze[557]. Poza odpowiedzialnością karną jest jeszcze drugi element: przekaz medialny, a zdjęcia zabitych cywilów są świetną bronią.

Drugą metodą jest branie zakładników w celu zdobycia lub obrony danych pozycji. Na ogół wybiera się do tego przedstawicieli danych plemion czy klanów, zwłaszcza rodzin, które mogą mieć wpływ na decyzje o dalszych losach walk.

Przykładem zastosowania żywych tarcz była bitwa o jedną z ostatnich enklaw ISIS w Syrii, Baghouz. Początkowo mieszkańcy opuszczali miasto przez korytarze humanitarne nadzorowane przez SDF. W pewnym

554 A. Borkiewicz, *Powstanie warszawskie. Zarys działań natury wojskowej*, Instytut Wydawniczy „Pax", Warszawa 1969, s. 254–255.

555 Siły izraelskie (IDF) opracowały nawet specjalną technikę nazywaną *roof-knocking*, która polegała na precyzyjnym bombardowaniu przy wykorzystaniu nieuzbrojonych bomb. Dźwięk uderzenia o dach ostrzegał cywilów i dawał szansę na opuszczenie budynku, por. A.H. Cordesman, A.A. Burke, *The „Gaza War": A Strategic Analysis*, Center for Strategic & International Studies, Washington (D.C.) 2009; I. Prusher, *UN report finds: Israel's „roof-knock" warning no way to prevent civilian casualties*, https://www.haaretz.com/.premium-israel-s-roof-knock-warning-no-way-to-safeguard-civilians-1.5373675 [dostęp: 1.05.2020]; CNN, *Knock on the roof' ends humanitarian truce*, https://www.youtube.com/watch?v=76jRSSkKHSw [dostęp: 1.05.2020].

556 Por. P. Głuchowski, M. Górka, *Karbala*, Agora, Warszawa 2015; G. Kaliciak, *Karbala: raport z obrony City Hall*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2015.

557 Taką sytuację przedstawiono w filmie dokumentalnym National Geographic *Chain of Command: Fighting Isis*, 2018, https://ncplusgo.pl/Collection/Asset?codename=wojna-pod-kontrola-isis-1 [dostęp: 1.05.2020]. Por. *Islamic State jihadists using human shields to avoid air strikes*, https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/12004264/Islamic-State-jihadists-using-human-shields-to-avoid-air-strikes.html [dostęp: 1.05.2020].

momencie jednak ruch ustał. Okazało się, że postanowiono zatrzymać cywilów właśnie do ochrony pozycji. Zmuszono kobiety i dzieci, w tym członków rodzin, do pozostania w środku pola bitewnego. Specjalnie umieszczano ich tuż przy pozycjach swoich wojsk, aby powstrzymać naloty i ostrzał artyleryjski. Zmusiło to siły kurdyjskie do wstrzymania działań nawet o półtora tygodnia[558]. Bojownicy ISIS świadomie wybrali meczet na siedzibę sztabu, mając nadzieję, że siły lotnicze koalicji nie zbombardują miejsca kultu, narażając się na złamanie konwencji haskiej[559]. Dowodzący operacją powietrzną brytyjski generał Chris Ghika zdecydował się jednak przeprowadzić nalot, tłumacząc to utratą religijnego znaczenia obiektu. W ataku zginęło ponad 20 cywilów, co też uznał za niezbędny koszt[560].

Innym przykładem zastosowania żywych tarcz jest używanie ich jako zasłony przed ostrzałem snajperskim podczas walk ulicznych. Takie metody stosowały wszystkie strony konfliktu, łącznie z rządowymi. Do zadania tego wybierano czasami przypadkowe osoby. Human Rights Watch przytacza przypadek z wioski Sadad, gdzie kluczem wyboru była wiara chrześcijańska[561].

Głównym problemem w walce jest sprzeczność wartości: dla wojsk zachodnich życie ludzkie jest wartością, natomiast dla islamistów wartością jest życie po życiu[562]. Dochodzi więc do swoistej asymetrii, która stawia

558 AFP, *Trapped in shrinking Syria holdout, IS turns to human shields*, https://www.france24.com/en/20190203-trapped-shrinking-syria-holdout-turns-human-shields [dostęp: 1.05.2020].

559 P. Łubiński, *Stosowanie MPHKZ w konfliktach międzynarodowych i niemiędzynarodowych: kwestia stosowania praw człowieka w rejonie odpowiedzialności PKW* [w:] Z. Falkowski (red.), *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Materiał szkoleniowy dla oficerów*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014, s. 385.

560 B. Mroue, *US strikes ISIS-held mosque as Syria battle intensifies*, https://www.militarytimes.com/flashpoints/2019/02/12/us-strikes-isis-held-mosque-as-syria-battle-intensifies/ [dostęp: 1.05.2020].

561 Human Rights Watch, *Syria: Opposition abuses during ground offensive*, https://www.hrw.org/news/2013/11/19/syria-opposition-abuses-during-ground-offensive [dostęp: 1.05.2020].

562 Świetnie ujął to syryjski pisarz Chatib Badla: „Naszym [źródłem] nadziei jest śmierć. Kochające życie narody zasługują na nasze uznanie i sympatię. Rządy i krajowe instytucje w ich krajach pracują w dzień i w nocy, by zapewnić im bezpieczeństwo, godność i dobrostan, żeby mogli czerpać jak najwięcej z życia, a jeśli obywatel jest bliski śmierci, [władze] mobilizują się i robią wszystko, co mogą, żeby przedłużyć mu życie, choćby na parę godzin... My [Arabowie], zupełnie odwrotnie, mamy cechę, która odróżnia nas od wszystkich innych narodów na świecie, a jest nią miłość do śmierci. Marzymy o niej, uważamy ją za źródło inspiracji i myślimy o niej codziennie. Kochamy śmierć i kochamy martwych. Zamiast mieć nadzieję na długowieczność, na [życie pełne] dawania i miłości, mówimy z defetyzmem [...]:

silniejszego w pozycji trudniejszej, gdyż jest związany pewnymi procedurami[563]. Trudno powiedzieć, jak poradzić sobie z takim problemem, wydaje się jednak, że klasyczne, kinetyczne środki nigdy nie będą wystarczająco bezpieczne.

Ale niektórzy zakładnicy służyli do czegoś innego. Pierwszą, najpopularniejszą funkcją było ich wykorzystanie do uzyskania środków finansowych – okup. Ocenia się, że rocznie w ten sposób pozyskiwano od 20 mln do 45 mln dolarów. „New York Times" w 2014 r. podał, że tylko w latach 2008–2014 Al-Kaida, ISIS i ich filie otrzymały co najmniej 222 mln dolarów z okupów[564]. ISIS szczególnie zainteresowane było porwaniami obywateli państw zachodnich, ale na skalę wręcz masową prowadziło także wymianę swoich jeńców czy niewolników z podbitych terenów, zwłaszcza jazydów[565].

Zdarzały się jednak także porwania zakończone egzekucją. Pierwszym takim przypadkiem była już wspomniana już dekapitacja Nicholasa Berga. Metody az-Zarkawiego przejął ISIS. 22 listopada 2012 r. w syryjskiej muhafazie Idlib został porwany dziennikarz James Foley. Po prawie dwóch latach niewoli, w ramach zemsty za nalot Stanów Zjednoczonych na pozycje ISIS, Mohammed Emwazi (znany jako Jihadi John) dokonał jego dekapitacji. Podobny los spotkał 2 września 2014 r. Stevena Sotloffa, następnie Hervé Gourdela, Davida Hainesa, Alana Henniga i Petera Kassinga[566]. To, co łączyło te zbrodnie, to medialne wykorzystanie: na ogół nagrywano materiał będący przesłaniem do prezydenta Francji czy premiera Wielkiej Brytanii. Filmy miały ukazać ISIS jako miecz boży (*sejfo*) na grzeszników, ale również pokazać determinację mudżahedinów. Filmy z masowych egzekucji, zwłaszcza mniejszości religijnych (koptów, jazydów), pełniły też funkcje zastraszenia.

«Boże [pomóż mi] pójść do walki i osiągnąć grób». To jest w dodatku do wielkich haseł, jakie [lubimy skandować], takich jak: «śmierć Ameryce», «lepsza śmierć niż poniżenie» i «szukaj śmierci, a otrzymasz życie» [w następnym świecie]", *Syryjski autor: Podczas gdy reszta świata uświęca życie, my, Arabowie, uświęcamy śmierć*, https://www2.memri.org/polish/syryjski-autor-podczas-gdy-reszta-swiata-uswieca-zycie-my-arabowie-uswiecamy-smierc/14117?fbclid=IwAR2Ey7J70X7uf9UccMp51e7hKAe5rnqu6MTSL6ZIgA8cro6BG-98SFz7AIA [dostęp: 1.05.2020].

563 Więcej: P. Łubiński, *Prawo do życia a ataki samobójcze w islamie i prawie międzynarodowym*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia de Securitate", 2018, vol. 8, s. 54–64.

564 *Emerging Terrorist Financing Risks*, FATF Report, Paris 2015, p. 18.

565 Więcej: O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS*..., s. 214–217.

566 Więcej: M.S. Stempień, *Zarządzanie barbarzyństwem. Zbrodnie popełnione przez Państwo Islamskie*, „Humanities and Social Sciences", 2018, vol. 23, nr 3, s. 367–368.

W jednym przypadku ISIS popełniło poważny błąd. Była to egzekucja jordańskiego pilota Muath al-Kasasbeh zestrzelonego nad Ar-Rakką. W filmie *Healing the Believers Chest* przedstawiono egzekucję przez spalenie[567]. Zamknięty w klatce pilot został oblany benzyną i podpalony przez przywódcę społeczności lokalnej, która została przez niego pokrzywdzona. W rzeczywistości było to jednak Abu Muhammad al-Adnani. Na koniec zwłoki zostały zasypane gruzem, z którego wystawała tylko zwęglona ręka, co nawiązywało do wcześniejszych zdjęć zasypanych ofiar bombardowań[568]. Ten akt okrucieństwa spotkał się ze znacznym potępieniem państw muzułmańskich, nie tylko samej Jordanii, ale i wielu muzułmanów z takich państw, jak Arabia Saudyjska czy Katar. ISIS w pewien sposób utraciło swoje *soft power*. O ile dotychczas mogło liczyć na ciche wsparcie, o tyle teraz trudno było znaleźć ludzi popierających jego czyny[569].

Broń masowego rażenia

19 czerwca 1990 r. doszło najprawdopodobniej do pierwszego zastosowania broni chemicznej przez organizację terrorystyczną/powstańczą przeciwko siłom zbrojnym innego aktora. Były to Tygrysy Wyzwolenia Tamilskiego Ilamu (Liberation Tigers of Tamil Eelam, LTTE), zwane Tamilskimi Tygrysami. Organizacja ta do ataku użyła chloru pozyskanego z fabryki papieru. Atak był bardzo prosty: beczki z chlorem ustawiono obok bazy wojsk rządowych i otwarto[570]. Podobnie prosto wyglądał zamach przeprowadzony przez sektę Najwyższa Prawda w tokijskim metrze w 1995[571]. Broń niekonwencjonalna (biologiczna i chemiczna, a nawet nuklearna) była w kręgu zainteresowania islamistycznych organizacji z dwóch względów[572]: przede wszystkim ze względu na efekt psychologiczny, a także możliwość

567 W islamie nie dopuszcza się kremacji, a spalenie i brak grobu to dodatkowa kara.

568 Więcej: P. Mazur, *E-dżihad, soft power radykalizmu islamskiego* [w:] H. Batorowska (red.), *Walka informacyjna: uwarunkowania, incydenty, wyzwania. Monografia poświęcona Profesorowi Zbigniewowi Kwiasowskiemu z okazji Jubileuszu 50-lecia pracy zawodowej*, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN. Instytut Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej. Katedra Kultury Informacyjnej i Zarządzania Informacją, Kraków 2017, s. 215.

569 *Muslims condemn ISIS killing of Jordanian pilot*, https://www.wilsoncenter.org/article/muslims-condemn-isis-killing-jordanian-pilot [dostęp: 1.05.2020].

570 B. Hoffman, *The first non-state use of a chemical weapon in warfare: The Tamil Tigers' assault on East Kiran...*, p. 463–464.

571 B. Hołyst, *Terroryzm*, t. 1, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2011, s. 720–722.

572 Więcej na temat broni masowego rażenia w terroryzmie zob. M. Żuber, *Broń masowego rażenia w działalności terrorystycznej*, Difin, Warszawa 2015, s. 79–143.

zadania przeciwnikowi znacznych strat. Stąd też Al-Kaida bardzo szybko zaczęła prace nad jej pozyskaniem[573].

Przed inwazją wojsk amerykańskich w Iraku w 2003 r. grupa terrorystyczna Ansar al-Islam działała w zakładach w mieście Churmal (Khurmal) w północnym Iraku. Produkowano tam na małą skalę cyjanek i rycynę. Po przejęciu fabryki przez Kurdów odkryto prowizoryczne laboratorium, a w nim kombinezony przeciwchemiczne, wtryskiwacze atropiny i arabskojęzyczne podręczniki wytwarzania amunicji chemicznej; zabezpieczono także ślady rycyny, potasu, cyjanku i cyjanowodoru oraz dowody eksperymentów na zwierzętach i przynajmniej jednym człowieku[574]. Odkrycia te uczyniły Churmal „[...] jedynym miejscem w Iraku, w którym Stany Zjednoczone odkryły, że broń masowego rażenia była przed wojną aktywnie produkowana, choć w niewielkich ilościach"[575].

Po zniszczeniu Churmalu władze irackie nie zaprzestały starań o posiadanie broni chemicznej. W styczniu 2004 r. wojska amerykańskie znalazły w sejfie w Bagdadzie blok soli cyjankowej o wadze 3 kilogramów (właściciel ponoć był współpracownikiem az-Zarkawiego)[576].

Jedną z bardziej znanych planowanych operacji przy wykorzystaniu broni masowego rażenia był atak na stolicę Jordanii, Amman. Do ataku miało dojść w kwietniu 2004 r. Przygotowano ładunek o łącznej wadze ok. 20 ton chemikaliów (w tym pestycydy, cyjanek potasu, nadtlenek wodoru, gliceryna i aceton) i materiałów wybuchowych w trzech specjalnie przygotowanych ciężarówkach. Celem miały być siedziba wywiadu (General Intelligence Directorate, GID), biuro premiera i ambasada Stanów Zjednoczonych[577]. Akcję miał zorganizować Jordańczyk Azmi al-Dżajjousi na zlecenie az-Zarkawiego. Miał to być pierwszy atak chemiczny Al-Kaidy. Jak podały władze jordańskie, przygotowano swoisty koktajl z 71 różnych substancji. Zaprojektowano ładunki o odpowiedniej sile, aby uzyskać

573 Por. R. Mowatt-Larssen, *Al Qaeda Weapon of Mass Destruction Threat: Hype or Reality?*, Belfer Center for Science and International Affairs, Cambridge 2010; A. Wejkszner, *Globalna sieć Al-Kaidy*..., s. 254–260.

574 BBC, *US knew of bioterror tests in Iraq*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/2204321.stm [dostęp: 1.05.2020].

575 M. Zenko, *Foregoing limited force: The George W. Bush administration's decision not to attack Ansar Al-Islam*, „Journal of Strategic Studies", 2009, vol. 32, no. 4, p. 640.

576 B. Baier, I. McCaleb, *Cyanide salt block found in Iraq*, https://www.foxnews.com/story/cyanide-salt-block-found-in-iraq [dostęp: 1.05.2020].

577 BBC, *Jordan „was chemical bomb target"*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/3635381.stm [dostęp: 1.05.2020].

śmiertelną chmurę, która mogła skazić nawet ok. kilometra kwadratowego powierzchni. Co istotne, planowane cele znajdowały się w ścisłym centrum miasta. Ucierpieliby cywile, zwłaszcza że w okolicy znajdują się centra handlowe. Specyfiką przygotowanej mieszanki było szerokie spektrum zakażeń: gaz miał właściwości parzące, duszące i paraliżujące, co właściwie uniemożliwiało skuteczną pomoc medyczną[578]. W latach 2007–2010 ISI przeprowadziło serię ataków z wykorzystaniem prymitywnych bomb chemicznych z chlorem. Były to przeważnie SVBIEDs; ataki miały miejsce głównie w Ramadi. Chociaż ofiary ucierpiały raczej w wyniku obrażeń kinetycznych niż działania chloru, efekt psychologiczny był tak znaczący, że Bruce Hoffman uznał to za „być może najbardziej nowatorskie i innowacyjne zastosowanie urządzenia IED"[579].

Latem 2014 r. ISIS przejęło kontrolę nad poligonem chemicznym Al-Muthanna w Samarze[580], a ponadto przejęło materiały radioaktywne na uniwersytecie w Mosulu, kontrolowane przez rząd iracki[581]. W 2016 r. zaginęły materiały promieniotwórcze używane przez firmę z branży naftowej w Basrze, ale po kilku dniach je odnaleziono[582]. Oczywiście samo posiadanie chloru czy materiałów rozszczepialnych nie oznacza posiadania broni masowego rażenia. Do tego potrzebna jest wiedza i techniczne możliwości przygotowania, a następnie przeniesienia i detonacji. W 2014 r. stało się to jednak bliższe niż kiedykolwiek wcześniej: ISIS pozyskało irackiego naukowca Abu Malika. Amerykanie uznali za jeden z priorytetów zabicie tego człowieka. Udało się to rok później, zapewne jednak zdołał sporo swojej wiedzy sprzedać[583]. Kolejnym ważnym elementem niezbędnym do użycia

578 J. Vause, H. Schuster, D. Enso, *Jordan says major al Qaeda plot disrupted*, https://edition.cnn.com/2004/WORLD/meast/04/26/jordan.terror/ [dostęp: 1.05.2020].

579 B. Hoffman, *Low-tech terrorism*, „National Interest", 2014, no. 130, p. 70.

580 CIA, *Al Muthanna chemical weapons complex*, https://www.cia.gov/library/reports/general-reports-1/iraq_wmd_2004/chap5_annxB.html [dostęp: 1.05.2020].

581 S. Hummel, *ISIL's theft of WMD components in Iraq*, „CTC Sentinel", 2014, vol. 7, issue 7, p. 1.

582 Ahmed Rasheed, Aref Mohammed, S. Kalin, *Exclusive: Radioactive material stolen in Iraq raises security concerns*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-radiation/exclusive-radioactive-material-stolen-in-iraq-raises-security-concerns-idUSKCN0VQ22F [dostęp: 1.05.2020]; J. Bacon, *Radioactive material, lost in Iraq, is found*, https://eu.usatoday.com/story/news/nation/2016/02/22/radioactive-material-lost-iraq-found/80757814/ [dostęp: 1.05.2020].

583 M. Ybarra, *Pentagon: Islamic State chemical weapons expert killed in airstrike*, https://www.washingtontimes.com/news/2015/jan/30/abu-malik-islamic-state-chemical-weapons-expert-ki/ [dostęp: 1.05.2020].

broni masowego rażenia była ideologiczna (religijna) legitymizacja. Radykalny saudyjski duchowny Nasir al-Fahd już w maju 2003 r. wydał fatwę legalizującą taki atak, a w sierpniu 2015 poparł pomysł ataku chemicznego przez ISIS, nawet gdyby wiązał się ze śmiercią wielu niewinnych ludzi[584].

Od 2015 r. ISIS zmieniło trochę taktykę i zaczęło stosować IEDs z chlorem (były to głównie miny przydrożne). Sam materiał chemiczny nie wystarczał do skutecznego ataku; miał raczej na zadanie wywołać strach. Ataki te były przeprowadzane głównie w rejonie Tikritu, co może świadczyć, o tym że znajdowała się tam wytwórnia takiej broni[585]. Kolejną innowacją były pociski moździerzowe. Pierwszym masowym użyciem takiej broni był atak na Aleppo. Wówczas (sierpień 2015) wystrzelono ponad 50 pocisków artyleryjskich, z których przynajmniej część przenosiła gaz musztardowy[586]. Potwierdził to nawet jeden z członków ISIS, Holender „Yilmaz"[587]. Pojawienie się w arsenale ISIS gazu musztardowego było kolejnym sukcesem. ISIS zaczęło produkcję własnego gazu i środków przenoszenia. Rok później doszło do podobnego ataku na miejscowość Marea (położoną 30 km na północ od Aleppo)[588]. 15 i 17 września 2016 r. przeprowadzono atak moździerzowy na miejscowość Ma'arratat Umm Hausz (Hawsh) w Syrii[589].

Państwo Islamskie uznało ataki przy wykorzystaniu broni chemicznej (a w dłuższej perspektywie czasowej broni promieniotwórczej) za uzasadnione i legalne, nawet jeśli ginęli w nich muzułmanie. Stosowało taką broń zarówno w Iraku, jak i Syrii. Próbowało jej użyć w Indonezji, Maroku i Australii[590]. To zresztą różniło ISIS choćby od an-Nusry[591].

584 C. Quillen, *The Islamic State's evolving chemical arsenal*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2016, vol. 39, no. 11, p. 1024.

585 *Islamic State „using chlorine gas" in Iraq roadside bombs*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-31847427 [dostęp: 1.05.2020].

586 R. Abdulrahim, *Islamic State accused of new chemical weapons attack in Syria*, https://www.wsj.com/articles/islamic-state-accused-of-using-chemical-weapons-in-syria-1440353562 [dostęp: 1.05.2020].

587 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 3.

588 Human Rights Watch, *Syria: New deadly chemical attacks*, https://www.hrw.org/news/2016/09/28/syria-new-deadly-chemical-attacks [dostęp: 1.05.2020].

589 UN Security Council, *Government, „Islamic State" known to have used gas in Syria, Organisation for Prohibition of Chemical Weapons Head tells Security Council*, https://www.un.org/press/en/2017/sc13060.doc.htm [dostęp: 1.05.2020].

590 G. Chapman, *Islamic State and Al-Nusra: Exploring determinants of chemical weapons usage patterns*, „Perspectives on Terrorism", December 2017, vol. 11, issue 6, p. 115.

591 Tamże.

E-dżihad i media dżihad

E-dżihad, cyberdżihad lub *inter-fada* to prowadzenie dżihadu z wykorzystaniem narzędzi informatycznych. Jest to forma walki informacyjnej, która obejmuje: przestępstwa finansowe, działania wywiadowcze, strategie manipulacyjne mass mediów i ataki na infrastrukturę informatyczną przeciwnika. Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego zarejestrowało słowo „cyberdżihad" w 2016 r. E-dżihad obejmuje działania ofensywne i propagandowe; ma charakter dydaktyczny i czysto komunikacyjny[592]. Media dżihad, czy też dżihad medialny (*al-dżihad al-i'lami*), to wykorzystanie mediów masowych do prowadzenia dżihadu, czyli obrony islamu przed niekorzystnymi wpływami czy zniszczeniem; jest to również forma wojny informacyjnej.

W kwietniu 2016 r. oficjalny kanał propagandowy Państwa Islamskiego (ISIS) na portalach społecznościowych rozpowszechnił dokument zatytułowany *Media operative*, *you are a mujahid*, *too*, który specjaliści określili jako strategię dżihadystycznego działania. Podstawowym celem *Media operative* było stworzenie marki Państwa Islamskiego, strategii propagandowej jako postępu ewolucyjnego w skali globalnej i przyciągnięcie potencjalnych zwolenników ISIS. Autorzy cytowali saudyjskiego duchownego Hamoud al-Aqla al-Szuebi, który argumentował: „Media oferują świetny sposób rozpowszechniania wiadomości o muzułmańskich zwycięstwach nad wrogiem. Wspierajcie mudżahedinów, okażcie odwagę i wychwalajcie ich zalety [...] toczymy bitwę i ponad połowa tej bitwy odbywa się na polu bitwy mediów"[593].

Cyberdżihadyści tworzą oprogramowania służące walce. Przykładem może być program Elektroniczny Dżihad – wersja 2.0, wykorzystywany do przeprowadzania ataków typu DoS[594]. Islamski Globalny Front Medialny (GIMF)[595] przygotował oprogramowanie szyfrujące korespondencję o nazwie Sekrety Mudżahedinów. Program miał służyć do szyfrowania danych z wykorzystaniem pięciu algorytmów szyfrowania z kluczami symetrycznymi o wielkości 256 bitów i asymetrycznymi o wielkości 2048 bitów[596].

592 Więcej: P. Mazur, *E-dżihad* [w:] O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.), *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 2: *D-K...*, s. 303–307.

593 C. Winter, *Media Jihad. The Islamic State's Doctrine for Information Warfare*, ICSR King's College London, London 2017, p. 11.

594 A. Wejkszner, *E-dżihad. Wirtualne pole aktywności dżihadystów*, http://studiastrategiczne.amu.edu.pl/category/blog-strategiczny/blog-artur-wejkszner/?cat=9 [dostęp: 1.05.2020].

595 P. Mazur, *Islamski Globalny Front Medialny (GIMF)* [w:] O. Wasiuta, R. Klepka (red.), *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, t. 1..., s. 190–192.

596 Ł. Bigo, *Al-Kaida i mudżahedini będą szyfrować dane*, http://www.pcworld.pl/news/Al.Kaida.i.mudzahedini.beda.szyfrowac.dane,105270.html [dostęp: 1.05.2020].

Stworzono wiele różnych aplikacji pomagających śledzić działalność medialną ISIS czy usprawniać komunikację, np.: Asrar al-Dardashah al-Dardashah, NasherApp, Amp al-Mujahid, Alrawi[597], Amaq Agency app[598].

Ciekawym aspektem jest wykorzystanie internetu, zwłaszcza portali społecznościowych, do wyjazdu i walki w szeregach ISIS. Autorzy raportu *ISIS in America: From retweets to Raqqa*[599] podają liczne przykłady wykorzystania Twittera i Facebooka do indoktrynacji i werbunku w szeregi ISIS.

Szczególnie istotna jest aplikacja Telegram. Duża część podręczników instruktażowych rozpowszechnianych przez zwolenników Państwa Islamskiego w Telegramie to kopie instrukcji opracowanych przez Al-Kaidę czy inne grupy. Telegram ze względu na szyfrowanie jest bezpiecznym narzędziem komunikacji, lepszym od innych popularnych aplikacji, jak Messenger czy Skype, a zwłaszcza telefon. Jest tak trudny do złamania, że został zakazany w Rosji po tym, jak odmówiono jej służbom dostępu do kodów[600].

Nowoczesne technologie stały się świetnym sposobem na rozpowszechnianie swoistego *know-how* – tego, co Abu Mus'ab as-Suri nazwał *manhadż* (*manhaj*), a w tradycji muzułmańskiej można by nazwać *dżihad bil kalam* (dżihad słowa). Przykładem jest seria „Jihad Recollections" (cztery internetowe wydania przygotowane przez amerykańskiego obywatela Samira Khana od kwietnia do września 2009)[601], Al-Kaidy Półwyspu Arabskiego (AQAP) w czasopiśmie „Inspire" (2010–2016) pod redakcją Khana (do śmierci w 2011) i Gaidi M'Taani al-Szabaab (do 2015)[602]. Najbardziej znaną serią podręczników jest „Open Source Jihad", które ukazały się w internetowym czasopiśmie „Inspire"[603]. Kompilacja ta zawiera instrukcje

597 G. Kubiński, *Czarny kolor popkultury: Państwo Islamskie i kultura*, Zakład Wydawniczy „Nomos", Kraków 2018, s. 91.

598 A. Cuthbertson, *ISIS creates its own secure messaging app*, https://uk.news.yahoo.com/isis-creates-own-secure-messaging-114938791.html [dostęp: 1.05.2020].

599 L. Vidino, S. Hughes, *ISIS in America: From retweets to Raqqa*, https://cchs.gwu.edu/sites/cchs.gwu.edu/files/downloads/ISIS%20in%20America%20-%20Full%20Report_0.pdf [dostęp: 1.05.2020].

600 P. Karasz, *What is Telegram, and why are Iran and Russia trying to ban it?*, https://www.nytimes.com/2018/05/02/world/europe/telegram-iran-russia.html [dostęp: 1.05.2020].

601 O. Adaki, *AQAP publishes biography of American jihadist Samir Khan*, https://www.longwarjournal.org/archives/2014/11/aqap_releases_biogra_1.php [dostęp: 1.05.2020].

602 M. Conway, J. Parker, S. Looney, *Online jihadi instructional content: The role of magazines* [in:] M. Conway et al. (eds.), *Terrorists' Use of the Internet: Assessment and Response*, vol. 136, IOS Press, Amsterdam 2017, p. 182–193.

603 A.F. Lemieux, J.M. Brachman, J. Levitt, J. Wood, *Inspire magazine: A Critical analysis of its significance and potential impact through the lens of the information, motivation, and behavioral skills model*, „Terrorism and Political Violence", 2014, no. 2, p. 354–371.

operacyjne dotyczące różnorodnych metod ataku, w tym zamachów samochodowych i zabójstw politycznych. Przedstawia także podstawowe protokoły cyberbezpieczeństwa, m.in. wykorzystanie zaszyfrowanych platform komunikacyjnych Asrar al-Mujahideen.

O serii „Open Source Jihad" zrobiło się również głośno po artykule *Make a bomb in the kitchen of your mom* („Zrób bombę w kuchni swojej mamy")[604], który zawierał instrukcję na budowę niskobudżetowego improwizowanego ładunku wybuchowego (IED)[605]. Niemal dekadę po pierwszej publikacji w 2010 r. podręcznik ten nadal jest popularny i doceniony przez zachodnich dżihadystów. Zamachy bombowe podczas maratonu w Bostonie w 2013 r. należą do najbardziej znanych, w których wykorzystano wiedzę z serii „Open Source Jihad". Mudżahedini wykorzystują też powszechnie dostępne środki w internecie. Takim przykładem jest portal JustPaste.it. Jest to strona bazująca na zasadzie *open source*, stworzona przez Polaka Mariusza Żurawka. Bardzo szybko okazało się, że strona jest bardzo popularna wśród zwolenników ISIS, którzy zamieszczali na niej zdjęcia, filmy czy grafiki propagandowe, ponieważ nie wymagało to rejestracji. Ponadto strona nie obfituje w reklamy, co nie obciąża połączeń, zatem ludzie z Syrii czy Iraku, gdzie przesył danych jest bardzo wolny, chętnie z niej korzystają[606].

Do najbardziej znanych ataków cyberdżihadystów możemy zaliczyć przejęcie kontroli nad kontem CENTCOM (United States Central Command, Centralne Dowództwo Stanów Zjednoczonych) na Twitterze. Opublikowano wtedy m.in. komunikat: „W imię Allaha, najbardziej miłosiernego i najbardziej litościwego, CyberKalifat kontynuuje swój CyberDżihad"[607]. Ta grupa podejrzana jest też o atak na stronę TV5 Monde[608].

604 The AQ Chef, *Make a bomb in the kitchen of your mom*, „Inspire Magazine", 2010, no. 1, p. 33–40.

605 H. Sarat-St. Peter, *„Make a bomb in the kitchen of your mom". Jihadist tactical technical communication and the everyday practice of cooking*, „Technical Communication Quarterly", January 2017, no. 1, p. 77–78.

606 C. Fishwick, *How a Polish student's website became an Isis propaganda tool*, https://www.theguardian.com/world/2014/aug/15/-sp-polish-man-website-isis-propaganda-tool [dostęp: 1.05.2020].

607 „The Guardian", *US central command Twitter account hacked to read „I love you Isis"*, https://www.theguardian.com/us-news/2015/jan/12/us-central-command-twitter-account-hacked-isis-cyber-attack [dostęp: 1.05.2020].

608 J. Lichfield, *TV5Monde hack: „Jihadist" cyber attack on French TV station could have Russian link*, https://www.independent.co.uk/news/world/europe/tv5monde-hack-jihadist-cyber-attack-on-french-tv-station-could-have-russian-link-10311213.html [dostęp: 1.05.2020].

Inną znaną grupą była The Desert Falcons, która przeprowadzała ataki głównie z terenu Jordanii, Palestyny, Izraela i Egiptu. W atakach wykorzystywano oprogramowanie typu malware; infekowano komputery z system Windows oraz urządzenia wykorzystujące system Android. Używano również fałszywych stron internetowych i kont w mediach społecznościowych (*phishing*)[609].

Nowoczesne technologie świetnie sprawdzają się w propagandzie. Jej znaczenie podkreślali wszyscy przywódcy i doktrynerzy Al-Kaidy i ISIS. Kładli nacisk na konieczność dotarcia do społeczności, konsekwencję w przekazie i atrakcyjność. Taką politykę można określić jako „dżihad medialny"[610]. Termin został wprowadzony przez Państwo Islamskie we wspomnianym już dokumencie *Media operative, you are a mujahid, too.*

Wykorzystanie przekazywanych przez media informacji jako broni, zdaniem niektórych ideologów islamistycznych, było usankcjonowane już przez samego Muhammada. Jeden z przywódców irackiego ISIS i jego rzecznik prasowy, Abu Hamza al-Muhadżir, tak argumentował na rzecz użycia mediów do walki:

> Posłannik Allaha (pokój z Nim) zwykł wykorzystywać najbardziej wpływowy rodzaj mediów w jego czasach, jaki miał największy wpływ na ducha [walki] Jego wrogów: poezję. On (pokój z Nim) zatrudnił także kaznodzieję do obrony islamu i muzułmanów, Thabit bin Qays bin Shammas (Któremu Zostało Obiecane Niebo). [...] Prorok (niech spoczywa w pokoju) był zatroskany tym rodzajem dżihadu [medialnego] – dowodził muzułmańskimi poetami, takimi jak Hassan Abdullah bin Rawaha i Kaab bin Malik (niech Allach będzie z nim), ośmieszającymi swoich niewierzących przeciwników[611].

Początków dżihadu medialnego możemy szukać w czasach wojny w Afganistanie (1979–1989). Zaczęto wówczas wydawać gazety kierowane do mudżahedinów (islamskich bojowników walczących z wojskami radzieckimi i ich sojusznikami), ale również do innych muzułmanów w celu uzyskania ich pomocy finansowej czy zachęcające do udziału w walkach. Swoiste działania z zakresu *public relations* prowadzono również za pomocą

609 *The Desert Falcons*, https://www.Kaspersky.Com/Resource-Center/Threats/Desert-Falcons-Malware [dostęp: 1.05.2020].

610 P. Mazur, *Dżihad medialny* [w:] O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.), *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 2: *D-K...*, s. 251–257.

611 C. Winter, *Media Jihad: The Islamic State's Doctrine for Information Warfare...*, p. 12.

zachodnich mediów, w których ukazywano konflikt jako obronę przed ZSRR. Ukazywały się reportaże i wywiady, w tym z Usamą ibn Ladinem. Na początku lat 90. XX w. główną formą przekazu były filmy pokazujące okrucieństwo wobec muzułmanów i odwagę bojowników, głównie z Bośni, ale także z Czeczenii.

O bardziej spójnej koncepcji dżihadu medialnego możemy mówić od czasów powstania Al-Kaidy. Główną metodą była publikacja krótkich filmów, na ogół z przemówieniami ibn Ladina. Filmy emitowane były przede wszystkim przez katarską telewizję Al Jazeera (Al Dżazira), jednak po rozpoczęciu tzw. wojny z terroryzmem ta metoda okazała się trudna: ginęli kurierzy z nagraniami, a Stany Zjednoczone nieoficjalnie wymusiły zaprzestanie publikacji w katarskiej telewizji. Dlatego zaczęto wykorzystywać internet i wszystkie jego możliwości.

Polityka medialna była ważna dla przywódcy Al-Kaidy; także ISIS przykładało uwagę do tej formy walki. Organizacje utworzyły nawet własne agencje informacyjne. Do ważniejszych inicjatyw możemy zaliczyć m.in.: GIMF, Amaq, as-Sahab oraz al-Fajr Media, a także liczne czasopisma[612].

As-Sahab[613] (as-Sahāb; arab. Chmura) to oficjalny organ medialny kierownictwa Al-Kaidy, z siedzibą w Pakistanie i Afganistanie, powstały w 2001 r. Materiały wyprodukowane przez As-Sahab zawierają m.in. oryginalne wystąpienia przywódców Al-Kaidy, np. Usamy ibn Ladina i Aymana az-Zawahiriego. Organ ten założył obywatel Stanów Zjednoczonych, Adam Gadahn *vel* Azzam al-Amriki. Al-Amriki zadbał o spójność przekazu i wypromowanie marki; filmy produkowane przez jego studio były zawsze opatrzone logo; dbano o jakość nagrań. Początkowo materiały – produkowane przede wszystkim w Afganistanie i Pakistanie – dostarczano za pomocą kurierów. Po serii ataków dokonanych przez armię Stanów Zjednoczonych i siły sprzymierzone zmieniono taktykę i zaczęto korzystać z internetu. Ocenia się, że do tego momentu nawet trzy na cztery nowe filmy wideo lub materiały audio dowódców Al-Kaidy było publikowane *on-line* przez as-Sahab. W 2014 r. zamknięto konto (@ _s7ab_m) na Twitterze.

W listopadzie 2006 r. ISI powołało Fundację Al-Furqan, która specjalizowała się w produkowaniu i kolportowaniu materiałów propagandowych

612 Por. A. Graban, M. Jaroszyńska, *Działalność propagandowo-informacyjna Daesh*, Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2018, s. 33–51.

613 P. Mazur, *As-Sahab* [w:] O. Wasiuta, R. Klepka (red.), *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, t. 1..., s. 49–50.

w postaci filmów, plakatów i broszur oraz publikowaniu w internecie oficjalnych oświadczeń przywódców. Wraz z sukcesami militarnymi ISIS w 2013 r. agencja Al-Furqan zaczęła odgrywać ważniejszą rolę. Ponadto działały: Al-I'tisam Media Foundation oraz Ajnad Fundation for Media Production, specjalizujące się w treściach audio.

Agencja informacyjna Amaq[614] (*Wikālat A'māq li-l-Anbā'*) to nieoficjalny organ prasowy Państwa Islamskiego, podający się za profesjonalną agencję prasową. Prawdopodobnie założycielem agencji był Rayan Machaal, znany również jako Bara Kadek, syryjski dziennikarz z Aleppo. Jej początków należy szukać pod koniec 2013. Pierwsze potwierdzone informacje pochodzą dopiero z 2014 r., gdy relacjonowała przebieg bitwy o Kobani. Agencja wyspecjalizowała się w potwierdzaniu autorstwa zamachów przez zwolenników ISIS. Ponadto jej reporterzy byli przy najważniejszych wydarzeniach podczas walk w Iraku i Syrii; często ich materiały były jedynymi dostępnymi dla innych mediów. Agencja prezentowała się jako byt niezależny od władz ISIS, w przeciwieństwie do radia Al Bayan czy czasopisma „Dabiq", które były organami prasowymi ISIS.

Al-Hayat Media Center jest medialnym skrzydłem ISIS. Agencja ta została założona w połowie 2014 r. w celu pozyskiwania zwolenników na Zachodzie i w Rosji. Większość materiałów publikowała w językach: angielskim, niemieckim, rosyjskim i francuskim. Były to głównie filmy i periodyki, z których najsłynniejsze było czasopismo „Dabiq".

„Dabiq" to oficjalne czasopismo ISIS wydawane w języku angielskim; do lipca 2016 r. ukazało się czternaście numerów. Było kolportowane w wersji elektronicznej (w formacie PDF) i bardzo starannie przygotowane pod względem graficznym. Publikowano w nim: odezwy ISIS, interpretacje prawa i relacje z frontu wojennego; były też artykuły publicystyczne (w tym konwertytów z Zachodu). Na ogół każdy numer miał motyw przewodni, zdradzany już przez okładkę; bardzo często wzywano do walki ze zdrajcami islamu, chrześcijanami i światem Zachodu (nazywanymi „krzyżowcami") oraz Żydami[615]. ISIS wydawało jeszcze wiele innych czasopism, w tym: „Islamic State NEWS", „Islamic State Raport", „Rumiyah" (po angielsku)[616], „Dar al-islam" (po francusku), „Konstantiniyye" (po turecku),

614 P. Mazur, *Amaq* [w:] O. Wasiuta, R. Klepka (red.), *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, t. 1..., s. 42–43.

615 Więcej: B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy. „Dabiq" i narracja Państwa Islamskiego...*

616 Haroro J. Ingram, *Islamic State's English-language magazines, 2014–2017. Trends & implications for CT-CVE strategic communications*, „ICCT Research Paper" (Hague), 2018, March,

„Istok" i „Furat Press" (po rosyjsku). W języku arabskim ukazywały się m.in. „Al-Naba" i „Al-Masra"[617].

Nadal działa wiele innych organizacji medialnych pracujących dla Al-Kaidy, m.in.: Jundullah Media, Ummat Studios, Islamic Emirate of Afghanistan Media, Labayk Media Productions, Islam Awazi Information Center, Manba al-Jihad Media, Badr at-Tawheed Media. W związku z dominacją ISIS część działaczy wraz ze wspieranymi organizacjami przeszła pod zarząd kalifatu.

ISIS wykorzystywało koncepcję dżihadu medialnego u szczytu swych możliwości w celu utrzymania kontroli społecznej, przekonania potencjalnych zwolenników, osłabienia morale przeciwników w wojsku i umiędzynarodowienia swojego projektu. Synchronizowało informacje i operacje wojskowe, aby móc reagować szybko i skutecznie na wydarzenia na świecie oraz pojawiające się możliwości. Dżihad medialny ISIS był doktryną świetnie przemyślaną, zaplanowaną i zarządzaną. Za politykę medialną odpowiedzialne było specjalne ministerstwo (*diwan*) podległe kalifowi[618].

To centralne biuro nazywało się Diwan al-I'lam al-Markazi (zw. też The Central Media Office); ustanowiono je jeszcze w 2014 r. Zarządzało głównymi mediami ISIS, w tym agencjami: al-Hayat, al-Furqan, al-Ajnad i al-Itissam (zaprzestało działalności w 2015), a także regionalnymi biurami medialnymi na poziomie wilajetów (prowincji) i prawdopodobnie też „Amaq". The Central Media Office włączyło także inne domy medialne, również te odziedziczone po Al-Kaidzie. Jedną z nich było Al-Ajnad publikujące *naszid* (*anashid*) – utwory muzyczne gloryfikujące islam i jego obrońców, wraz z recytacjami Koranu. Nadzorowało również działalność innych mediów ISIS, w tym radia al-Bayan (korzystającego również z nadajników naziemnych fal FM), gazet „Maktaba al-Himma" i „Zeal Press" oraz tygodnika relacjonującego przebieg walk „Al-Naba". Liczne podmioty medialne zrzeszone zostały w ramach Ghuraba Media Foundation. Fundacja ta, założona pod koniec 2013 r., była w dużej mierze fenomenem Twittera, zaczynając od konta @alghuraba_ar. Po pierwszej blokadzie zmieniła adres na @alghuraba_ar04. Aby stworzyć bardziej stałe linki do swoich plików,

https://icct.nl/wp-content/uploads/2018/03/ICCT-Ingram-Islamic-StateEnglish-Language-Magazines-March2018.pdf [dostęp: 1.05.2020].

617 A. Wejkszner, *Państwo Islamskie. Narodziny nowego kalifatu...*, s. 138–160.

618 H. Gambhir, *The Virtual Caliphate: ISIS's Information Warfare*, Institute for the Study of War, Washington (D.C.) 2016, p. 21.

Ghuraba korzystała też z portali: JustPaste.it, Gulf-up.com i SendSpace.com. Fundacja Ghuraba co tydzień publikowała (głównie w formie plików PDF) wiele esejów i książek, z których większość poświęcona była obronie Państwa Islamskiego przed jego przeciwnikami[619].

Dziennikarze innych agencji, chcąc pracować na terenach zajętych przez ISIS, musieli starać się o akredytację tej organizacji. Jej urzędnicy mieli prawo do cenzurowania przekazów i współpracowali bezpośrednio z dowódcami militarnymi, przekaz medialny był zatem traktowany jako rodzaj sił zbrojnych.

Do najważniejszych cech dżihadu medialnego należy zaliczyć:

- spójna narracja, która jest jednocześnie pozytywna, alternatywna i kompleksowa, oparta na odrzuceniu oficjalnej narracji mediów światowych (*counterspeech*);
- narracja jest okazjonalnie uruchomiana, starannie obliczona na efekt precyzyjnej bomby medialnej;
- w przypadku Państwa Islamskiego media uważa się za skuteczną broń, która przy prawidłowym użyciu ma dalekosiężną moc. Media te siłą oddziaływania mogą przewyższyć moc najpotężniejszych bomb;
- Państwo Islamskie w sposób zrównoważony pobudza aktywizm; czynią to pracownicy *off-line* lub wolontariusze *on-line*. Produkcja propagandy i jej rozpowszechnianie są czasami uważane za ważniejsze niż dżihad zbrojny;
- działacze medialni Państwa Islamskiego są pozyskiwani dzięki symbolicznemu systemowi handlu wymiennego. Propagują ideologię dostarczającą kombinacji emocji oraz apeli teologicznych i ideologicznych, co wystarcza, aby wolontariusze byli aktywni i zainteresowani przez nieokreślony czas do współudziału w swoistym misterium;
- kluczem do sukcesu ISIS jest jego elastyczna definicja swoich zwolenników, nazywanych „agentami medialnymi". Granica między aktywizmem oficjalnym a nieoficjalnym celowo jest niewyraźna, a tym samym łatwiej się utożsamiać z przekazem[620].

Państwo Islamskie miało olbrzymi wpływ na rozwój doktryny dżihadu medialnego i znakomicie wykorzystywało rozwój technologii informacyjnych. Po raz pierwszy skodyfikowało swoje zasady i cele, ustanowiło

619 C. Bunzel, *A jihadi civil war of words: The Ghuraba Media Foundation and Minbar al-Tawhid wa'l-Jihad*, http://www.jihadica.com/a-jihadi-civil-war/ [dostęp: 1.05.2020].

620 C. Winter, *Media Jihad: The Islamic State's Doctrine for Information Warfare...*, p. 3.

kontrolę i zarządzanie biurokratyczne. Należy spodziewać się, że wypracowane metody będą wykorzystywane przez inne organizacje tego typu[621].

Werbunek i znaczenie obcokrajowców dla ISIS

Chociaż ISIS kreuje się na organizację globalną, dzieli swoich członków na rdzennych mieszkańców Iraku i Syrii (*ansar*, dosł. pomocnicy[622]) oraz dżihadystów z innych krajów (*muhadżirin*/*muhajirin*), tym samym pośrednio uznając dominację tych pochodzących z Iraku i Syrii. Liczba dowódców syryjskich jest znacznie mniejsza niż Irakijczyków. Co zaskakujące, Syryjczycy są tylko trzecią narodowością pod względem liczebności. Można to wytłumaczyć tym, że w Syrii zbuntowani sunnici mają większy wybór organizacji islamistycznych. Co ciekawe, większość Syryjczyków w sztabie głównym była wykorzystywana do pracy medialnej. Najbardziej znany z nich był Abu Muhammad al-Adnani, założyciel agencji prasowej Amaq[623]

621 Zagadnienia e-dżihadu i media dżihadu są bardzo często podejmowane, co jest zrozumiałe ze względu na ich wielowymiarowość, nie jest to jednak sednem niniejszych rozważań. Więcej: O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS*..., s. 156–184; I. Awan, *Cyber-extremism: Isis and the power of social media*, „Social Science and Public Policy", 2012, DOI 10.1007/s12115-017-0114-0; Nur Aziemah Azman, *„Islamic State" (is) propaganda: Dabiq and future directions of „Islamic State"*, „Counter Terrorist Trends and Analyses", 2016, vol. 8, no. 10, p. 3–8; J.M. Berger, J. Morgan, *The ISIS Twitter census. Defining and describing the population of ISIS supporters on Twitter*, „The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper", 2015, no. 20; J. Brachman: *Global Jihadism Theory and Practice*, Routledge, New York – London 2009; O. Adaki, *AQAP publishes biography of American jihadist Samir Khan*, https://www.longwarjournal.org/archives/2014/11/aqap_releases_biogra_1.php [dostęp: 1.05.2020]; G. Steinberg (ed.), *Jihadismus und Internet: Eine deutsche Perspektive*, SWP, Berlin 2012; R. Martins, Anonymous, *Cyberwar against ISIS and the asymmetrical nature of cyber conflicts*, „The Cyber Defense Review", 2017, vol. 2, no. 3, p. 95–106; N. Prucha, *IS and the jihadist information highway – projecting influence and religious identity via Telegram*, „Perspectives on Terrorism", 2016, vol. 10, no. 6, p. 48–58; Ahmed Al-Rawi, *Islam on YouTube: Online Debates, Protests, and Extremism*, Palgrave Macmillan, London 2017; J. Scott, D. Spaniel, *The Anatomy of Cyber-Jihad: Cyberspace is the New Great Equalizer*, CreateSpace Independent Publishing Platform, Scotts Valley 2016; A. Speckhard, A. Shajkovci, C. Wooster, N. Izadi, *Engaging English speaking Facebook users in an Anti-ISIS awareness campaign*, „Journal of Strategic Security", 2018, vol. 11, no. 3, p. 52–78; M.R. Torres Soriano, *Between the pen and the sword: The global Islamic media front in the* West, „Terrorism and Political Violence", 2012, vol. 24, no. 5, p. 769–786; T.H. Tønnessen, *Islamic State and technology: A literature review*, „Perspectives on Terrorism", December 2017, vol. 11, no. 6, p. 101–111.

622 Jest to odwołanie do czasów Proroka. Tak określano mieszkańców Medyny (Jatribu), którzy wspierali Muhammada.

623 Więcej: P. Mazur, *Amaq*..., s. 42–43.

Bara Kadek[624], a w administracji Abu Ather (były gubernator Syrii, który przed nominacją był także zaangażowany w prace medialne). Bardzo niewielu Syryjczyków było dowódcami wojskowymi w Iraku. Niektórzy Irakijczycy byli starszymi gubernatorami w Syrii, ale żaden Syryjczyk nie był gubernatorem prowincji (*wilaya*)[625]. ISIS od początku bazowało na obcokrajowcach: przywódcami byli przecież Jordańczyk az-Zarkawi i Egipcjanin al-Muhadżir. Wiązało się z szeregiem niedogodności (np. brakiem znajomości podziałów plemiennych) i pozostało problemem w Syrii, gdy ISIS prowadzili Irakijczycy: Abu Bakr al-Bagdadi i Abu Ibrahim al-Haszimi al-Kuraszi. Ważne role – głównie związane z religią – w organizacji pełnili też Saudyjczycy ze względu na ich biegłość w wahhabickiej jurysprudencji. To oni często zasilali szeregi policji religijnej Hisba.

Wśród trzech sunnickich grup etnicznych w Iraku wyróżnia się liczba turkmeńskich dowódców. Dziesięciu z nich (z czternastu dowódców w sumie) pochodziło z miasta Tall Afar (położonego na zachód od Mosulu). Turkmeni są trzecią co do wielkości etniczną grupą w Iraku, ale znacznie mniejszą niż Kurdowie. Ocenia się, że stanowili ok. procenta wszystkich mieszkańców Iraku; wyznaniowo są podzieleni niemal po połowie między sunnizm i szyizm[626]. Tall Afar znajduje się wzdłuż głównej drogi między Mosulem i Syrią, w pobliżu obszarów kurdyjskich i enklawy jazydów w Sindżarze. Mniejszość szyicka była ofiarą bardzo brutalnych czystek, porównywalnych tylko z losem jazydów. Turkmeni sunniccy byli nadreprezentowani w strukturach ISIS. Pierwszym Turkmenem, który pełnił wysokie stanowisko, był Abu Muslim al-Turkmani (Fadel Ahmed Abdullah al-Hiyal), członek Rady Szury, nazywany „ministrem samobójców"[627], zabity w ataku lotniczym w sierpniu 2015[628]. Jego następcą był Abu ʻAlaa al-ʻAfari *vel* ʼAbd al-Rahman al-Qaduli, doświadczony mudżahedin,

624 „Le Monde" avec AFP, *Un fondateur d'Aamaq, l'agence de propagande de l'EI, tué en Syri*, https://www.lemonde.fr/syrie/article/2017/05/31/un-fondateur-d-aamaq-l-agence-de-propagande-de-l-ei-tue-en-syrie_5136836_1618247.html [dostęp: 18.05.2020].

625 R. Zeidel, *The Dawa'ish: A collective profile of IS commanders*..., p. 19.

626 Zahid al-Bayati, *Turkmen: The third largest ethnic group in Iraq* [in:] Sa'ad Saloum (ed.), *Minorities in Iraq. Memory, Identity and Challenges*, Masarat for Cultural and Media Development, Baghdad – Beirut 2013, p. 145–155.

627 C. Lister, *Islamic State: Senior leadership: Who's who*, https://web.archive.org/web/20150205071639/http://www.brookings.edu/~/media/Research/Files/Reports/2014/11/profiling%20islamic%20state%20lister/en_whos_who.pdf [dostęp: 18.05.2020].

628 „The Telegraph", *Revealed: The Islamic State „cabinet". From finance minister to suicide bomb deployer*, https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/10956193/

walczący jeszcze w Afganistanie. W 2015 r. pełnił nawet funkcję przywódcy ISIS po tym, jak al-Bagdadi został ranny w ataku lotniczym[629]. Sam zginął w takim ataku w marcu 2016[630].

Wysokie pozycje zajmowali Turkmeni: zabity w Mosulu Hamad Za'lan al-'Afari (minister finansów), Halid al-'Afari (minister edukacji) i Abu 'Abd al-Majid al-'Afari (gubernator Niniwy)[631]. Najważniejszy był Mohammed Abdul Rahman al-Mawli as-Salbi, który w listopadzie 2019 r. został ogłoszony następcą al-Bagdadiego i przyjął imię Abu Ibrahim al-Haszimi al-Kuraszi (Abu Ibrahim al-Hashimi al-Qurashi), znany również pod pseudonimem Hadżi (Haji) Abdullah lub Abdullah Kardasz (Qardash)[632], chociaż iraccy urzędnicy sugerują, że to inny dysydent ISIS, który zginął w 2017. Dla kariery as-Salbiego przełomowe było opracowanie fatwy legalizującej ludobójstwo jazydów. Ukończył prawo religijne na uniwersytecie w Mosulu. W 2004 r. został zatrzymany przez siły amerykańskie i osadzony w więzieniu Bucca Camp, gdzie oczywiście spotkał al-Bagdadiego. Uważa się, że ma co najmniej jednego syna. Na następcę został wybrany już w sierpniu 2019 r., ponoć przez samego al-Bagdadiego[633]. Amerykański Departament Stanu ustanowił nagrodę za jego pochwycenie w wysokości 5 mln dolarów[634].

Badania Ronena Zeidela, który przeanalizował biogramy 600 dowódców ISIS wszystkich szczebli, pokazują, że ISIS – przynajmniej w głównych obszarach Iraku i Syrii – było zasadniczo organizacją iracką. Główne dowództwo jest prawie całkowicie irackie.

Revealed-the-Islamic-State-cabinet-from-finance-minister-to-suicide-bomb-deployer.html [dostęp: 18.05.2020].

629 Zaid Al Fares, Arij Limam, *Isis: Who was Abu Alaa al-Afri, the Islamic State kingpin killed in Iraq?*, https://www.ibtimes.co.uk/isis-who-was-abu-alaa-al-afri-islamic-state-kingpin-killed-iraq-1501358 [dostęp: 18.05.2020].

630 M.S. Schmidt, M. Mazzetti, *A top ISIS leader is killed in an airstrike, the Pentagon says*, https://www.nytimes.com/2016/03/26/world/middleeast/abd-al-rahman-mustafa-al-qaduli-isis-reported-killed-in-syria.html [dostęp: 18.05.2020].

631 R. Zeidel, *The Dawa'ish: A collective profile of IS commanders...*, p. 25.

632 R. Sanchez, *Why Isil's new leader Abu Ibrahim al-Hashemi al-Qurayshi has inherited an empire in ruins*, https://www.telegraph.co.uk/news/2019/11/01/isils-new-leader-abu-ibrahim-al-hashemi-al-qurayshi-has-inherited/ [dostęp: 18.05.2020].

633 A. Lund, *How did the Islamic State pick its new leader?*, http://www.jihadica.com/how-did-the-islamic-state-pick/ [dostęp: 18.05.2020].

634 M. Chulov, M. Rasool, *Isis founding member confirmed by spies as group's new leader*, https://www.theguardian.com/world/2020/jan/20/isis-leader-confirmed-amir-mohammed-abdul-rahman-al-mawli-al-salbi [dostęp: 18.05.2020].

Tabela 4. Narodowość dowódców ISIS

Narodowość	Liczebność
Irakijczycy	345
Saudyjczycy	38
Syryjczycy	27
Egipcjanie	24
Czeczeni	13
Tunezyjczycy	13
Libijczycy	8
Marokończycy	8
Europejczycy	8
Jordańczycy	6
Kurdowie	5
Pakistańczycy	3
Kuwejtczycy	3
Inni	19
Nieustalone	107
Łącznie	627

Źródło: opracowanie własne na podstawie: R. Zeidel, *The Dawa'ish: A collective profile of IS commanders*, „Perspectives on Terrorism", 2017, vol. 11, no. 4.

Tabela 5. Narodowość najwyższych przywódców ISIS (dowódcy i amirowie wilajetów)

Narodowość	Liczebność
Irakijczycy	92
Syryjczycy	8
Saudyjczycy	8
Egipcjanie	3
Jordańczycy	2
Czeczeni	1
Tadżycy	1

Europejczycy	1
Nieustalone	13
Łącznie	129

Źródło: opracowanie własne na podstawie: R. Zeidel, *The Dawa'ish: A collective profile of IS commanders...*

Jak widać z tabeli 5, Irakijczycy stanowili 55–72% dowódców, a Syryjczycy – 4–6%. Jednocześnie uderza znaczenie Saudyjczyków, którzy wyprzedzali Syryjczyków, mimo że to Syria była teatrem działań. Nie dziwi zatem traktowanie ISIS w Syrii jako czegoś obcego. Zeidel stawia tezę, że alienacja kadry ISIS od miejscowej ludności syryjskiej skłaniała niektórych dowódców do stosowania nadmiernie represyjnych metod[635].

Należy jednak zwrócić uwagę na wielość narodowości w szeregach ISIS. Jednym z najbardziej uderzających przejawów sukcesu ISIS było to, że przyciągała zwolenników z zagranicy. W 2015 r. szacowało się ich liczność na 25 tys., a może nawet 30 tys. W większość pochodzili z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, i to mimo ograniczeń nałożonych przez ich państwa macierzyste[636].

W wyniku ogromnego sukcesu ISIS i przemyślanej polityki medialnej wyjazd do Lewantu na hidżrę stał się atrakcyjny dla wielu bojowników. W szczytowym okresie we wrześniu 2014 r. CIA szacowało, że siły bojowe ISIS liczą ok. 31,5 tys. aktywnych bojowników działających w Iraku i Syrii. Co najmniej 40% z nich było z zagranicy z ponad 40 różnych krajów. Ideologia muhadżirinów była najbardziej radykalna. To oni częściej brali udział w atakach samobójczych bądź bardzo niebezpiecznych. Oni nie walczyli o rodzinę, plemię ani naród, ale o globalną społeczność muzułmańską (*umma*). Co ciekawe, badania wykazały, że ci zagraniczni bojownicy byli zwykle lepiej wykształceni niż ich rodacy; wielu spośród nich miało wyższe wykształcenie. Ubóstwo nie może być zatem kluczowym czynnikiem radykalizacji w ideologii ISIS. Zagraniczni bojownicy raczej wierzyli, że ich hidżra to wypełnienie boskiego obowiązku. Szacunki sugerują, że ok. 25% zagranicznych bojowników pochodziło z Europy Zachodniej[637],

635 R. Zeidel, *The Dawa'ish: A collective profile of IS commanders...*, p. 25.

636 G. Joffé, *Global jihad and foreign fighters*, „Small Wars & Insurgencies", 2016, vol. 27, no. 5, p. 808.

637 T. Maurer, *ISIS's warfare functions: A systematized review of a proto-state's conventional conduct of combat operations...*, p. 231.

w szczególności z Francji[638]. ISIS prowadziło rejestrację przybywających bojowników: każdy nowy bojownik podawał imiona i datę urodzin, grupę krwi i stan cywilny, kraj pochodzenia, datę przyjazdu, wykształcenie i historię pracy. Na formularzach mogli wybrać, czy chcą zostać bojownikami (wybór większości), czy zamachowcami samobójcami. Z tych danych okazuje się, że w szeregi formacji wstępowali np.: księgarz z północnej Anglii, instruktor nauki jazdy z Tunezji, trener sportowy z Francji, kupiec azerski, inżynier mechanik z Leverkusen i saudyjski student z Kentucky[639].

2.1.4. Uzbrojenie formacji ISIS

Trudno mówić o jednolitym uzbrojeniu w przypadku działań asymetrycznych. Analiza dostarcza jednak wielu istotnych spostrzeżeń, pokazuje źródła pozyskiwania broni, jej modyfikowania i zastosowania (czasami wbrew jej nominalnym zadaniom), a nawet rozwój oraz zdolności produkcyjne i konstruktorskie. Większość broni została zdobyta wskutek zajęcia baz wojskowych w Iraku i Syrii. Pozyskiwano broń również z przemytu, stąd często obecność broni niebędącej na wyposażeniu żadnej z armii rządowych. Niezwykle ciekawe jest także zagadnienie produkcji i kolportażu wiedzy na temat jej wytwarzania.

Artyleria

Artyleria jest kojarzona z armią regularną. Oddziały partyzanckie używają co najwyżej lekkich moździerzy. ISIS na pewnym etapie zaczęło używać artylerii, w tym w ramach przygotowania ogniowego. Arsenał był bardzo różnorodny i bazował głównie na zdobycznym sprzęcie, choć możemy odnotować też broń ewidentnie pozyskiwaną z zewnątrz i własne produkty.

Jednym z przykładów użycia artylerii były ataki na Zummar i Kisik, na zachód od Mosulu. Użyto wówczas choćby artylerii rakietowej kal. 57 mm[640]. Były to rakiety typu S-5, wystrzeliwane z nośników UB-16 przeznaczonych dla sił powietrznych, tu jednak zastosowane jako artyleria rakietowa ziemia–ziemia. ISIS często wykorzystywało polowe samobieżne

638 Więcej o rekrutacji obcokrajowców, przesłankach ideologicznych i wykorzystywanych metodach: O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS…*, s. 141–195.

639 M. Giglio, M. Prothero, M. al-Awad, *Leaked ISIS documents tell the stories of hundreds of foreign jihadis*, https://www.buzzfeednews.com/article/mikegiglio/leaked-isis-documents-tell-the-stories-of-hundreds-of-foreig#.spWz8Ll3Ob [dostęp: 18.05.2020].

640 M. Knights, *ISIL's political-military power in Iraq…*, p. 3–4.

wieloprowadnicowe wyrzutnie rakietowe BM-21 Grad (następcę katiuszy, BM-13); miało przynajmniej 10 takich zestawów przejętych od armii syryjskiej[641].

O gospodarnym zarządzaniu posiadanym potencjałem świadczyło wykorzystanie zdobycznych czołgów. Operowanie nimi było problematyczne ze względu na duże zużycie paliwa, konieczność posiadania zgranych i dobrze wyćwiczonych załóg[642] oraz zapewnienie sprawności technicznej. Dlatego często rezygnowano z ich mobilności i używano jako samobieżnej artylerii. Czołgi wykorzystywano przede wszystkim do obrony pozycji umocnionych: parkowano je za wałem ziemnym lub w specjalnych transzejach, co utrudniało rozpoznanie i zniszczenie przy wykorzystaniu sił przeciwpancernych czy lotnictwa[643].

Jedną z najpopularniejszych broni były działka ZU-23-2. Była to broń konstrukcji radzieckiej, produkowana m.in. w Egipcie i Zakładach Mechanicznych Tarnów. Oficjalnie była to broń przeciwlotnicza: jej kaliber (23 mm) trudno uznać za typową artylerię, niemniej okazała się bronią uniwersalną. Wykorzystywano ją zarówno do prowadzenia ognia bezpośredniego, jak i do przygotowania ogniowego. Ocenia się, że ISIS miało ok. 83 sztuk tej broni[644].

W arsenale posiadano też broń o znacznie większym kalibrze. W 2014 r. ISIS zdobyło 52 sztuki haubic M198 kal. 155 mm[645]. Przynajmniej trzy sztuki pojawiły się w Syrii: Ar-Rakce[646] i Aleppo[647]. Najpotężniejszą zdobyczą była przejęta w Syrii haubica B-4 wz. 1931 kal. 203 mm, ale nie ma dowodów

641 Oryx, *Islamic State captures large swathes of heavy armament at Division 17 and Regiment 121*, http://spioenkop.blogspot.com/2014/11/vehicles-and-equipment-captured-and.html [dostęp: 1.07.2020].

642 Por. J. Todenhöfer, *ISIS od środka: 10 dni w „Państwie Islamskim"...*, s. 121.

643 https://1.bp.blogspot.com/-nxCRrr1G1vY/XYjeXa0l6XI/AAAAAAAALTg/ClpHfrabjC4QdvyLz6loUthiorEdugVoACLcBGAsYHQ/s1600/4d.jpg [dostęp: 1.07.2020].

644 Oryx, *Vehicles and equipment captured and destroyed by the Islamic State inside Iraq until November 2014*, http://spioenkop.blogspot.com/2014/11/vehicles-and-equipment-captured-and.html [dostęp: 1.07.2020].

645 J. Bender, *ISIS militants captured 52 american-made artillery weapons that cost $500,000 each*, https://www.businessinsider.com/isis-has-52-american-weapons-that-can-hit-baghdad-2014-7?IR=T [dostęp: 1.07.2020].

646 https://postlmg.cc/gXT7SGyg [dostęp: 1.07.2020].

647 D. Lamothe, *Video: Islamic State fighters appear to fire U.S.-made M198 Howitzer artillery*, https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2014/08/27/video-islamic-state-fighters-appear-to-fire-u-s-made-m198-howitzer-artillery/ [dostęp: 1.07.2020].

na jej używanie[648]. Ponadto w arsenale było wiele innych rodzajów artylerii, np. wykorzystywano radzieckie działa przeciwlotnicze 57 mm AZP S-60. Przejęto też samobieżne działa 2S1 Gwozdika (Goździk) kal. 122 mm. Na wyposażeniu znalazły się też haubice D-30 kal. 122 mm i armaty polowe M-46 kal. 130 mm[649]. Udało się też pozyskać broń dostarczaną reżimowi syryjskiemu przez Iran, m.in.: granatniki 73 mm SPG-9, działa polowe 130 mm M-46, armaty polowe D-74 122 mm, haubicoarmaty 152 mm D-20 i działa bezodrzutowe M40 106 (105) mm RCL[650].

Do niszczenia umocnień i siły żywej używano jednak przede wszystkim różnych granatników i moździerzy, np. Al-Jaleel (60 mm) oraz 82-PM-41 i 82-BM-37 (oba 82 mm)[651]. Te pierwsze, chociaż generalnie były bronią przeciwpancerną, służyły przede wszystkim do prowadzenia ognia bezpośredniego. Szczególnie przydatne okazały się radzieckie RPG-7, które były na wyposażeniu obu armii rządowych; ponadto były dość tanie i proste w obsłudze. Broń ta trafiała też z przemytu; znajdowała się nie tylko w arsenałach praktycznie całego Układu Warszawskiego, ale i w Afryce czy państwach arabskich. Bardzo skuteczną bronią były też działa bezodrzutowe, o prostej obsłudze i dużej skuteczności. Oczywiście jest to broń krótkodystansowa, ale znakomicie sprawdza się w jednostkach wysoce mobilnych („tarcza islamu"). W Iraku posługiwano się też chorwackim (jugosłowiańskim) M-60[652]. Ponadto używano działa: B-10 82 mm, M40 105mm i SPG-9 73 mm. Niemniej ta broń była na ogół zastępowana przez broń *stricte* przeciwpancerną, czyli całą gamę granatników RPG[653].

ISIS uruchomiło także produkcję artylerii i amunicji własnej konstrukcji. Podczas ofensywy na Kobani stosowano improwizowane moździerze kal. 100 i 120 mm oraz improwizowane wyrzutnie rakietowe kal. 105 mm, montowane na kołowych podwoziach. Stosowano do nich również

648 *A few years ago, ISIS used its chassis in Syria, but with additional artillery*, https://twitter.com/Ninja998998/status/1102192099821158400/photo/1 [dostęp: 1.07.2020].

649 B. Parrish, *The growing ISIS arsenal. Pt. 2*, https://web.archive.org/web/20150419012718/http://www.therightplanet.com/2014/08/the-growing-isis-arsenal-pt-2/ [dostęp: 1.07.2020].

650 Oryx, *Islamic State captures masses of Iranian-supplied weaponry near Khanasir*, http://spioenkop.blogspot.com/2016/04/islamic-state-captures-masses-of.html [dostęp: 1.07.2020].

651 Amnesty International, *Taking stock: The arming of Islamic State*, Amnesty International, Index: MDE 14/2812/2015, December 2015, p. 42.

652 *ISIS deploys Croatian weapons against the Iraqi army*...

653 Oryx, *Vehicles and equipment captured by the Islamic State inside Syria until November 2014*, http://spioenkop.blogspot.com/2014/11/vehicles-and-equipment-captured-by.html [dostęp: 1.07.2020].

amunicję własnej produkcji (*improvised rocket assisted munition*, IRAM). Wykorzystywano do tego rury aluminiowe; napędem były prymitywne silniki rakietowe, a głowicami – często butle z gazem lub opróżnione z gazu, następnie wypełnione mieszanką wybuchową[654]. Ujawniono również stosowanie głowic z mechanicznymi bezpiecznikami czasowymi, które wystrzelone za pomocą SAKR 122 mm (rakiety do licencyjnego BM-21 Grad)[655]. Siły ISIS podobno użyły ich do wystrzelenia amunicji kasetowej w lipcu i sierpniu 2014. Oficjele z Kobani informowali o wystrzeleniu dwóch rakiet SAKR 26 stycznia 2015[656].

Zarówno ISIS, jak i inne grupy uruchomiły swoisty przemysł zbrojeniowy: materiały wybuchowe produkowały same [np. heksogen (RDX)] lub odzyskiwały. Takim głównym źródłem były niewybuchy pocisków lotniczych zrzucanych przez syryjskie samoloty. Otwarcie bomby zajmowało wprawnym pracownikom ponoć tylko 10 minut. Demontowano przedni zapalnik, przecinano bombę piłą do metalu, a następnie wydobywano jej zawartość. Materiał wybuchowy mielono na drobny proszek, po czym formowano w nowo powstających głowicach. Rakiety budowano z rur aluminiowych, a paliwem napędowym była mieszanka azotanu potasu i cukru. Rakieta była odpalana przez elektryczne urządzenie inicjujące. Głowica, również wykonana z kawałka rury aluminiowej, miała zapalnik mechaniczny montowany na czubku, który po uderzeniu w ziemię detonował ładunek wybuchowy. Produkcja odbywała się głównie w małych warsztatach, czasami nawet w byłych sklepach. Produkowano również amunicję artyleryjską, nawet kal. 125 mm dla czołgów[657]. Oczywiście taka broń i amunicja była różnej jakości i często stanowiła poważne zagrożenie nie tylko dla wroga, ale również dla wytwarzających ją[658] i używających.

654 Conflict Armament Research, *Dispatch from the field. Islamic State weapons in Kobane. Analysis of weapons and ammunition captured from Islamic State forces in Kobane*, 2015, April, p. 12.

655 N.R. Jenzen-Jones, *SAKR 122 mm cargo rockets & submunitions in Syria*, https://rogueadventurer.com/2013/01/15/sakr-122mm-cargo-rockets-submunitions-in-syria/ [dostęp: 1.07.2020].

656 Conflict Armament Research, *Dispatch from the field. Islamic State weapons in Kobane...*, p. 16.

657 C.J. Chivers, *Starved for arms, Syria rebels make their own*, https://www.nytimes.com/2013/06/13/world/middleeast/starved-for-arms-syria-rebels-make-their-own.html [dostęp: 1.07.2020].

658 Znane są przypadki wykorzystywania pracy niewolniczej. Taki los spotykał np. pojmanych jazydów (w tym dzieci), D. Mikhail, *Pszczelarz z Sindżaru*, Wydawnictwo Otwarte, Kraków 2019, s. 14.

Broń pancerna i opancerzona

Wielokrotnie ogłaszano zmierzch użycia czołgów na współczesnym polu walki. Zwłaszcza po doświadczeniach rosyjskich z Groznego używanie ich w walkach miejskich zdawało się nie mieć większego sensu. Również straty poniesione przez armię iracką, zwłaszcza w pierwszej wojnie w Zatoce Perskiej, pokazywały słabość tej broni w konfrontacji z coraz skuteczniejszą i dużo tańszą bronią przeciwpancerną. Czołgi nadal jednak – zgodnie z przejętą radziecką szkołą – pozostawały podstawą w wojskach Syrii i Iraku. Wynikało to także z braku funduszy na reformę armii i dostosowania do lokalnych warunków, gdzie potencjalny wróg (sąsiednie państwo) było mniej więcej na tym samym etapie rozwoju myśli strategicznej. Niemniej czołgi pojawiły się również na wyposażeniu sił Stanów Zjednoczonych w czasie drugiej wojny w Zatoce Perskiej i później. Okazało się, że są przydatne w walce przeciwko czołgom irackim, a spory kaliber armaty oraz pancerz pozwalały na bezpieczne operowanie i wsparcie sił piechoty. Nie bez znaczenia był też efekt psychologiczny. Z tych samych powodów były atrakcyjne dla ISIS; bardzo użyteczne były zwłaszcza armaty (głównie kal. 125 mm). Pierwsze zdobyczne czołgi pojawiły się po bitwie o Mosul (2014), a w większej liczbie po zdobyciu syryjskich baz 17. Dywizji z Ar-Rakki i 121. Pułku z Al-Hasakah (lato 2014). Łącznie w tym czasie ISIS miało przynajmniej 130 czołgów[659]. W trakcie dalszych walk przejmowało już mniej czołgów, np. po odbiciu Palmyry w 2016 ok. 15 sztuk, z czego przynajmniej dwa sprawne czołgi T-72[660].

Tabela 6. Czołgi przejęte przez ISIS do końca 2014 roku

Model	Syria	Irak	Razem
T-55	67	6	73
T-62 wz. 1967	5	–	5
T-62 wz. 1972	10	–	10

659 Według M. Nance'ego ok. 130–160 czołgów, *Defeating ISIS. Who They Are, How They Fight, What They Believe...*, p. 447.

660 „Szam. Obserwatorzy są zszokowani ilością sprzętu wojskowego, jaki Rosjanie zostawili po sobie, kiedy uciekli z Palmyry. Wideo" [*ШАМ. Наблюдатели шокированы количеством военной техники, которую русские оставили ИГ, бежав из Пальмиры ВИДЕО*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2016/12/17/113820/sham--nablyudateli-shokirovany-kolichestvom-voennoj-tekhniki-kotoruyu-russkie-ostavili-ig-bezhav-iz-palmiry-video.shtml [dostęp: 1.07.2020].

T-72 Ural	12	–	12
T-72AW	6	–	6
T-72M[661]	–	1	1
Type 69	–	19	19
M1A1 Abrams	–	9	9
Łącznie			125

Źródło: opracowanie własne na podstawie: http://spioenkop.blogspot.com [dostęp: 1.07.2020].

Stan techniczny zdobytych czołgów był bardzo różny. Często nie były w stanie same się przemieszczać, ale nie stanowiło to większego problemu, bo przewożono je na lawetach do miejsc stałego stacjonowania. Przechwycono też znaczne zapasy amunicji. Problem był jedynie z amerykańskimi M1A1 Abrams, bo ich przechwycenie miało raczej znaczenie propagandowe. Niemniej ocenia się, że w ręce ISIS mogło wpaść nawet 40 takich maszyn[662]. Okazały się jednak bezużyteczne, dlatego większość zniszczono[663].

Wraz z zaangażowaniem się w konflikt Rosji oraz rozpoczęciem dostaw broni do Syrii zaczęły się pojawiać w arsenale ISIS także nowsze modele czołgów, w tym T-90. Na pewno rebelianci z Hay'at Tahrir asz-Szam (Hay'at Tahrir al-Sham, HTS, Organizacja Wyzwolenia Lewantu) zdobyli przynajmniej dwa czołgi T-90[664] i wykorzystali je w akcji, natomiast trzeci został zdobyty przez ISIS w listopadzie 2017[665].

Bojownicy ISIS znakomicie zdawali sobie sprawę ze słabości zdobytych czołgów i podejmowali wiele działań w celu ich udoskonalania. Dokonywano tego w wyspecjalizowanych warsztatach (wiemy przynajmniej o dwóch). Najciekawsze prace prowadzone były w zakładzie Thawrah Industrial Facility and Workers' Housing niedaleko bazy Tabka (Tabqa), zwanego

661 Prawdopodobnie produkcji polskiej.

662 G. Wetzel, *America's enemies have been running around the desert in captured American tanks*, https://foxtrotalpha.jalopnik.com/americas-enemies-have-been-running-around-the-desert-in-1823602893 [dostęp: 1.07.2020].

663 Oryx, *Vehicles and equipment captured and destroyed by the Islamic State inside Iraq until November 2014*, https://www.oryxspioenkop.com/2014/11/vehicles-and-equipment-captured-and.html [dostęp: 1.07.2020].

664 IWN, https://twitter.com/a7_mirza/status/1224363629732036609?lang=en [dostęp: 1.07.2020].

665 S. Roblin, *Syria's rebels showed us how Russian T-90 tanks fare against U.S. TOW missiles*, https://nationalinterest.org/blog/buzz/syrias-rebels-showed-us-how-russian-t-90-tanks-fare-against-us-tow-missiles-134307 [dostęp: 1.07.2020].

potocznie Warsztatem. Zakład ten został utworzony już w 2014 i działał do 2017 r. W lecie 2016 zakład został czasowo zajęty przez armię syryjską, ale prawdopodobnie nie zdawano sobie sprawy z wagi tego miejsca. Stijn Mitzer w artykule *Armour in the Islamic State. The story of „The Workshop"*[666] dokonał wnikliwej analizy prac tam prowadzonych. Zdolności ISIS w tym zakresie zostały przedstawione na podstawie dwóch czołgów, z których pierwszy to T-72 Ural o numerze bocznym 311[667], a drugi to T-72AW.

26 stycznia 2014 r. w konwoju ISIS pierwszy raz zauważono czołg T-72AW. Wszedł on w skład tzw. plutonu do zdań specjalnych (*siriyat al-mahami al-khasa*), czasami niepoprawnie określanego jako Dżaisz al-Chilafa (Armia Kalifa). Ta druga nazwa była po prostu ogólną nazwą sił zbrojnych ISIS. Plutony do zadań specjalnych były obecne praktycznie w każdej większej ofensywie Państwa Islamskiego przeprowadzonej w Syrii od 2014 r. Plutony wchodziły w skład tzw. batalionu czołgów (nazwa nie odpowiadała faktycznej sile i liczebności). Znane są co najmniej trzy inne jednostki pancerne. Wchodziły one w skład: Othman bin Affan Division, Abi Obaida bin al-Jarrah Division oraz Zubayr ibn al-Awam Division. Wszystkie trzy „dywizje" (realnie były to co najwyżej brygady) swoimi nazwami oddawały cześć towarzyszom Proroka.

Chociaż uważa się, że podstawy „plutonów do zadań specjalnych" zostały już ustanowione na początku 2014 r., to ich rozwój datuje się na przełom 2014 i 2015, gdy zostały zasilone dużą liczbą osób przybyłych do Syrii. Część z nich była po przeszkoleniu wojskowym. Uważa się, że plutony te były bardziej zmotywowane i lepiej wyszkolone niż zwykłe jednostki Państwa Islamskiego, prawdopodobnie ze względu na to, że znaczna część jego bojowników udała się do Syrii, aby dołączyć do Państwa Islamskiego.

Wracając do T-72AW, pierwszy raz – już w barwach ISIS – pokazał się 9 lipca 2014 r., strzegąc spotkania przywódców Państwa Islamskiego i starszyzn plemiennych. Stan techniczny nie był jednak najlepszy – rzucały się w oczy zwłaszcza luźno zwisające fragmenty pancerza reaktywnego (*explosive reactive armour*, ERA), niemniej negocjacje pod lufą czołgu zapewne przebiegały dużo sprawniej. Kolejnym epizodem udokumentowanym na fotografiach członków ISIS był szturm w Ajn Isa przeciwko osamotnionej

666 S. Mitzer, *Armour in the Islamic State. The story of „The Workshop"*, http://spioenkop.blogspot.com/2017/08/armour-in-islamic-state-story-of.html [dostęp: 1.07.2020].

667 Państwo Islamskie stosowało własne oznaczenia tak jak regularna armia: był to czarny prostokąt z napisem „Armia Kalifa" i trzycyfrowym oznaczeniem (pierwsza cyfra oznaczała numer „dywizji").

93. Brygadzie SAF na początku sierpnia 2014 r. Widoczne są uszkodzenia, które wystąpiły w przednim dolnym rzędzie płytek pancerza reaktywnego. Po tej operacji (zakończonej zdobyciem bazy 7 sierpnia) czołg został wysłany do naprawy. Remont był już znaczący, m.in. normalne gęste rozmieszczenie wybuchowego pancerza reaktywnego Kontakt-1 (ERA) na bocznych osłonach rozłożono bardziej równomiernie, umieszczono również Kontakt-1 na tylnych błotnikach. Jest to dziwne, bo wprawdzie wygląda to estetycznie, ale płyty tego pancerza można zamontować w bardziej newralgicznych miejscach, których nie brakuje w T-72. Czołg został także pomalowany. Jego dalszy los nie jest znany; być może po uszkodzeniach został przeznaczony na części (tzw. kanibalizm techniczny).

Doskonałym przykładem modernizacji był T-72 Ural (nr 311), który przeszedł przynajmniej trzy razy akcje remontowe. Rozmieszczenie pancerza w tym czołgu jest typowe dla wcześniejszych programów ulepszeń autorstwa Warsztatu, obejmujących pancerz z listew po obu stronach czołgu i wokół wieży, przy czym ten pierwszy był nakładany bezpośrednio na płyty pancerza, z niewielkimi odstępami między nimi. Płyty pancerza można łatwo wymienić po uszkodzeniach w walce, co było cechą kilku ulepszonych czołgów. Dodatkowe funkcje to warstwa gumy tuż nad bocznymi osłonami czołgu i trzy bloki pancerza reaktywnego Kontakt-1 przeniesione z uszkodzonego T-72AW. Interesujące jest również umieszczenie pancerza listewkowego nad tylną częścią gąsienic, co może nie miało większego znaczenia dla zachowania sprawności, ale świadczyło o starannym wykończeniu. Ten sam czołg w ramach dalszych modyfikacji uzyskał wielospektralny kamuflaż. Na wieży zamontowano rodzaj stalowego stelaża (parasol), na którym rozpostarta była plandeka; z niej zwisały sznury. Obecność grubych sznurów wokół wieży poważnie komplikuje użycie optyki czołgu, ale najwyraźniej nie było to najważniejsze. W efekcie spod stelaża wystawała tylko lufa.

9 sierpnia 2015 r. ISIS rozpoczęło atak na bazę Kuwajris (Kuweires). Była to jedna z większych ofensyw od zdobycia 24 sierpnia 2014 bazy lotniczej Tabka. Kilka „plutonów do zadań specjalnych", wykorzystując wsparcie sił pancernych (w tym T-72 nr 311), miało zdobyć dobrze ufortyfikowaną bazę. Ofensywa ta wykazała braki w wyszkoleniu, a wybór pozycji znacznie ograniczył możliwość pełnego wykorzystania zdolności czołgu. Przede wszystkim nie potrafiono połączyć działania różnych pojazdów. Akcja polegała na szturmie na bunkry w bazie powietrznej. Czołg działający razem z BMP-1 został zniszczony, podobnie BMP.

Innym problemem, który ograniczał skuteczność oddziałów pancernych, było panowanie przeciwnika w powietrzu. Wspomniany kamuflaż T-72 Ural (nr 311) jest tego symptomem, podobnie jak jedna z najciekawszych modernizacji innego T-72AW. Nowy wzór pojawił się po raz pierwszy pod Tabką 21 czerwca 2016 r. Czołg dopancerzony był przez boczny pas z płyt stalowych, między które i pancerz zasadniczy wkładano worki z żwirem lub piaskiem. Wokół wieży przykręcono dodatkowe płyty pancerza do już istniejących listew bocznych. Opisywany czołg dostał też ciekawe malowanie w kolorze pustynnym z zielonymi wstawkami. Czołgi takie widziano w wilajecie Hims oraz miastach Dajr az-Zaur i Damaszek. Wróćmy jednak do obaw przed atakami powietrznymi. Charakterystyczne było montowanie płytek Kontakt-1 na wieży, i to na jej szczycie, co nie miało najmniejszego sensu w obronie przed siłami przeciwpancernymi, chyba że obawiano się ostrzału z dachów w mieście. Szczytowym osiągnięciem Warsztatu był T-72AW w malowaniu typu splinter, obecny chociażby w szturmie na Um al-Kira (Um al-Qira) w grudniu 2017 r. Łącznie przygotowano przynajmniej trzy takie egzemplarze, które świadczą o znacznym postępie technicznym Warsztatu.

Jednak podstawowym modelem czołgu był T-55. Możliwości modernizacyjne tego sprzętu były dużo mniejsze, niemniej i tutaj widoczna była pomysłowość. Czołgi te przede wszystkim dozbrajano przez montowanie dodatkowego pancerza listwowego (improwizowany ekran przeciwkumulacyjny). Na ogół powstawało coś na wzór klatki na wieżę i fartuchy boczne. Przykładem może być T-55 numer boczny 334. Podobnej modernizacji poddawano T-62, jednak wiele czołgów nie doczekało się większych zmian. Tę różnorodność można zobaczyć np. na filmie *The Clear Victory*[668]. Widać na nim najnowsze (lipiec 2016) wersje T-72 z nowym malowaniem i płytami bocznymi; jest także T-55 z pancerzem listwowym na wieży i czołg bez żadnych widocznych modernizacji. Film przedstawia też taktykę działania: czołgi prowadzą kolumnę samochodową i nie biorą udziału w bezpośrednich walkach; te zadania realizuje lekka piechota, a ogień bezpośredni prowadzony jest z pick-upów, wyposażonych głównie w karabiny i działka przeciwlotnicze. Czołgi pełnią rolę artylerii, prowadząc ostrzał ze sporej odległości.

Poza czołgami w arsenale ISIS były też różnego rodzaju pojazdy opancerzone, które też były modernizowane. Przykładem jest BMP-1 numer

668 *The Clear Victory – Wilayat Hims*, https://jihadology.net/?s=The+Clear+Victory [dostęp: 1.07.2020].

boczny 206, mający zarówno pancerz listwowy wieży, jak i boczne fartuchy[669]. Na wyposażeniu znalazło się łącznie ponad sto takich pojazdów, w tym: BMP-1, BRDM-2 i amerykańskie M1117 Guardian.

Tabela 7. Pojazdy opancerzone przejęte przez ISIS do końca 2014 roku

Model	Syria	Irak	Razem
MT-LB	2	12	14
M1117 ASV	–	21	21
BMP-1	21	4	25
BTR-80UP	–	4	4
BTR-4	–	2	2
M113	–	73	73
BRDM-2	6	–	6
AMB-S	1	–	1
Łącznie			146

Źródło: opracowanie własne na podstawie: http://spioenkop.blogspot.com [dostęp: 1.07.2020].

Niektóre pojazdy uznane za nieprzydatne były kanibalizowane dla utrzymania innych w sprawności albo kończyły jako SVBIED. Taki los spotkał BMP-1 numer boczny 225. Pojazd, pozbawiony wieży, został wypełniony materiałami wybuchowymi i kierowany przez niejakiego Abu Omara Al-Haszimiego uderzył w pozycje nieopodal miasta Al-Bab. Pojazd nadal miał boczne fartuchy pancerza kontrkumulacyjnego. Atak został uwieczniony na filmie *Shield of the Cross* (w 8 min)[670].

Improwizowane pojazdy opancerzone i SVBIEDs

Państwo Islamskie mimo posiadania pewnej liczby pojazdów opancerzonych i artylerii miało w tym zakresie bardzo duże braki w porównaniu z siłami rządowymi Syrii czy Iraku. Pewnym rozwiązaniem tego niedoboru były pojazdy własnej produkcji. Ze względu na zastosowanie i konstrukcje można je podzielić na kilka grup.

669 S. Mitzer, *Armour in the Islamic State*...

670 *Shield of the Cross*, https://jihadology.net/2016/12/23/new-Por.o-message-from-the-islamic-state-shield-of-the-cross-wilayat-%e1%b8%a5alab/ [dostęp: 1.07.2020].

Otóż wyróżniamy improwizowane pojazdy opancerzone (*improvised armoured fighting vehicles*, IAFVs) i improwizowane urządzenia wybuchowe przenoszone przez pojazdy (*vehicle-borne improvised explosive devices*, VBIEDs). Te z kolei możemy podzielić na dwie zasadnicze grupy. Pierwsza grupa to nic innego jak IED (improwizowany ładunek wybuchowy) w pojeździe, który wybucha, nie będąc w ruchu. Samochód służy do przetransportowania ładunku wybuchowego w miejsce detonacji. Wybuch inicjowany jest przez mechanizm czasowy lub zdalnie (za pomocą telefonu komórkowego lub fal radiowych, rzadziej przez impuls elektryczny dostarczony kablem). Jest to zatem klasyczna bomba-samochód. Wadą tego rozwiązania jest mała mobilność i na ogół brak możliwości dokonania korekty ustawienia czy czasu detonacji. Zaparkowany samochód może zbudzać podejrzenie i nie można go na ogół zaparkować wystarczająco blisko celów związanych z bezpieczeństwem (posterunków, baz wojskowych, budynków administracji wyższych szczebli itp.). Są to natomiast tanie środki walki.

Samochody-bomby nie są szczególnie oryginalnym pomysłem, w przeciwieństwie do ich wersji mobilnych, czyli SVBIEDs (*suicide vehicle-borne improvised explosive devices*). Pomysł na wykorzystanie pojazdu jako ruchomej miny nie był też oczywiście całkiem nowy – wystarczy przypomnieć niemiecki pojazd gąsienicowy Sd.Kfz. 302 (z napędem elektrycznym) i 303a (z napędem spalinowym) Goliath[671], ale przede wszystkim Sd.Kfz.301. Pojazd ten miał jednak pewne wady. Po pierwsze, był zdalnie sterowany za pomocą kabla, co zawsze dawało możliwość zatrzymania go przez zakłócenie komunikacji z kierującym (znamy takie przypadki z Powstania Warszawskiego). Drugim problemem był fakt, że pojazdy te były budowane tylko do tego zastosowania, a jednocześnie były dość drogie i skomplikowane technicznie. Problem zdalnego kierowania okazał się szczególnie trudny w warunkach morskich. W ten sposób powstała koncepcja tzw. żywej torpedy. Takie rozwiązanie stosowane było podczas drugiej wojny światowej przez Niemców (np. torpeda Neger)[672] czy Japończyków (Kaiten)[673]. W przypadku niemieckich konstrukcji zakładano, że marynarz może przeżyć atak, w odpowiednim momencie odłączając się od torpedy. Kolejnym krokiem w rozwoju koncepcji SVBIED byli kamikadze. Tutaj początkowo

671 M. Skotnicki, *Pojazd gąsienicowy Sd.Kfz. 303a „Goliath"*, http://www.muzeumwp.pl/emwpaedia/pojazd-gasienicowy-sd-kfz-303a-goliath.php [dostęp: 1.07.2020].

672 L. Paterson, *Desperaci Dönitza. Niemieckie żywe torpedy i bezzałogowe łodzie podwodne*, Bellona, Warszawa 2008.

673 Y. Yokota, J.D. Harrington, *Suicide Submarine!*, Ballantine, New York 1968.

budowano specjalne konstrukcje, ale z czasem piloci japońscy wykorzystywali swoje normalne samoloty do atakowania przeciwnika. Mimo że koszt samolotu był znaczny, to z założenia atak miał być opłacalny. Niemieckie i japońskie koncepcje łączy fanatyzm operatorów i znaczne dysproporcje. O ile Goliath powstał jeszcze w czasie przewagi militarnej III Rzeszy i był po prostu protoplastą *precision-guided munitions*, o tyle w późniejszym okresie był antidotum na przewagę przeciwnika. Torpedy, jak i kamikadze to już, po pierwsze, przejaw pewnej desperacji, a po drugie, wynik wyraźnej asymetrii sił i środków między przeciwnikami.

Trudno powiedzieć, w jakim stopniu pojawienie się zamachowców samobójców było zainspirowane wydarzeniami drugiej wojny światowej. Należy pamiętać, że chyba główny niemiecki zwolennik tych metod, Otto Skorzeny, był doradcą wojskowym w Egipcie; szkolił także Jassera Arafata[674].

Ataki samobójcze z wykorzystaniem SVBIEDs *sensu stricte* zostały dopracowane podczas walk w Libanie. Najbardziej spektakularnym przykładem był atak na koszary amerykańskich i francuskich sił pokojowych w Bejrucie 23 października 1983 r. Łącznie zginęło wtedy 305 żołnierzy i tylko dwóch samobójców. Największe straty ponieśli Amerykanie, którzy łącznie stracili 241 żołnierzy. Do ataku wykorzystano ciężarówkę: samochód wjechał na teren bazy, przejeżdżając przez zasieki z drutu kolczastego, po czym wbił się w budynek koszar. Późniejsze śledztwo wykazało, że ładunek był dość przemyślaną konstrukcją: burty naczepy były wyłożone płytami betonowymi, co skierowało siłę eksplozji do góry (budynek był piętrowy), a siłę wybuchu wzmocniono przez wykorzystanie butli z gazem, uzyskując bombę burząco-zapalającą.

Drugi atak, przeprowadzony na francuskie koszary, był mniej krwawy, gdyż zastosowano słabszy ładunek, ale przede wszystkim strażnicy zabili kierowcę ogniem broni maszynowej i zatrzymali pojazd przed wbiciem się w budynek. Sam ładunek jednak udało się zdetonować, zamachowcy zatem mieli przynajmniej dwa mechanizmy detonacyjne. Zamach ten pokazał słuszność takiego rozwiązania oraz konieczność lepszego zabezpieczenia pojazdu i kierowcy[675].

674 Więcej: G.B. Infield, *Skorzeny: Hitler's Commando*, St. Martin's Press, New York 1981; B. Rubin, W.G. Schwanitz, *Hitlerowcy, islamiści i narodziny nowożytnego Bliskiego Wschodu...*, s. 256–282.

675 T.J. Geraghty, *Peacekeepers at War: Beirut 1983 – The Marine Commander Tells His Story*, Potomac Books, Washington (D.C.) 2009; E.M. Hammel, *The Root: The Marines in Beirut, August 1982 – February 1984*, Harcourt Brace Jovanovich, San Diego – New York – London

SVBIEDs Państwa Islamskiego ewoluowały wraz ze zmianami w strategii i areny walk oraz zdolności technicznych. Do znacznego postępu doszło zwłaszcza po opanowaniu Mosulu i Ar-Rakki, a znajdujące się tam warsztaty miały znaczny wpływ na rozwój tej broni. Ponadto walki miejskie i zmiana procedur przeciwników wymusiły też pewne modyfikacje.

Bardzo obszerną analizę SVBIEDs przeprowadził Hugo Kaaman, zbierając wiele informacji na ich temat[676]. Pojazdy te na potrzeby niniejszej analizy można podzielić na kilka podstawowych grup.

- Pojazdy cywilne:
  - pojazdy bez modyfikacji konstrukcyjnych,
  - pojazdy opancerzone,
  - pojazdy z ukrytym opancerzeniem.
- Pojazdy wojskowe:
  - pojazdy wsparcia,
  - pojazdy bojowe, które utraciły pierwotne zdolności bojowe,
  - pojazdy umożliwiające prowadzenie ognia.
- Ciężkie pojazdy robocze (*large vehicle-borne IEDs*, LVBIEDs):
  - pojazdy służące jedynie jako IEDs (*large suicide vehicle-borne*, LSVBIEDs),
  - pojazdy o wszechstronnym zastosowaniu.
- Pojazdy zdalne.

Pojazdy cywilne bez modyfikacji konstrukcyjnych – najprostsza broń, najczęściej samochody terenowe lub pick-upy wyładowane materiałami wybuchowymi. Taki wybór podyktowany był pojemnością i możliwą do przewiezienia masą materiałów wybuchowych. Wadą jest oczywiście zagrożenie życia kierowcy przed osiągnięciem celu, a zaletą element zaskoczenia. Tak prawdopodobnie pomyślany był zamach na instalacje naftowe w Bandżi. Przeprowadzono go przy pomocy czterech nowych samochodów Toyota Land Cruiser; jednym z samochodów kierował Polak Jacek S.[677] Element zaskoczenia w tym przypadku polegał na tym, że mało kto spodziewał się zastosowania do tego celu drogiego pojazdu. Drugą zaletą była prędkość pojazdu, który nie był dociążony dodatkowymi płytami stalowymi.

1985; W. Filipkowski, R. Lonca, *Analiza zamachów samobójczych w aspekcie kryminologicznym i prawnym. Cz. I*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2010, nr 2, s. 16.

676 https://hugokaaman.com/ [dostęp: 1.07.2020].

677 A. Gurba, *Ismail Slo, Polak w ISIS, pochodził z Pomorza. Zwerbowano go przez Internet (Kim był Jacek S.?)*, https://polskatimes.pl/ismail-slo-polak-w-isis-pochodzil-z-pomorza-zwerbowano-go-przez-internet-kim-byl-jacek-s/ar/5868602 [dostęp: 1.07.2020].

Wykorzystywano też mniejsze pojazdy, np. motocykle (*motorcycle-borne improvised explosive devices*, MBIEDs), które są bardzo popularnym środkiem transportu w tym regionie. Oczywiście wiąże się to ze znacznym ograniczeniem wagi przewożonego materiału wybuchowego. Znane są także przypadki konstruowania pojazdów nawodnych. Łodzie wypełnione materiałami wybuchowymi atakowały cele na rzece Tygrys w irackim mieście Al-Duloiya[678].

Cywilne pojazdy opancerzone – jedna z najpopularniejszych wersji. Wykorzystywane są do tego wszelkie dostępne pojazdy, zwykle samochody osobowe, od małych hatchbacków po spore samochody terenowe i pick-upy. Samochody były doposażone przez osłony, głównie wykonane z płyt stalowych lub aluminiowych, czasami również worków z piaskiem. Zabezpieczano najbardziej newralgiczne części pojazdu: blok silnika, chłodnicę, koła i przednią szybę. Zdarzały się też konstrukcje, w których płytami obudowany był cały pojazd. Jeśli pojazd miał być wykorzystany do zburzenia budynku, decydowano się na zamontowanie pancernych taranów. Płyty stalowe często montowano pod sporym kątem, co powodowało rykoszetowanie ostrzału z broni palnej i zwiększało szanse w konfrontacji z granatnikiem. Wadami tych pojazdów były: na ogół mała prędkość, ograniczona widoczność kierowcy, a przede wszystkim brak elementu zaskoczenia, bo rzucały się w oczy zarówno strażom lądowym, jak i rozpoznaniu powietrznemu. Te pojazdy były jednak skuteczne, proste w przygotowaniu i stosunkowo tanie.

Cywilne pojazdy z ukrytym opancerzeniem – ważnym wyzwaniem był problem z uzyskaniem elementu zaskoczenia i jednoczesną skutecznością. Mniej więcej od 2015 r. pojawiały się pojazdy z pancerzami bardziej dopasowanymi do kształtu konstrukcji. Nie budowano już kubistycznych form, lecz stosowano blachy o kształtach zbliżonych do danego pojazdu. Drugą formą ukrycia przeznaczenia samochodu był kamuflaż barwny: dospawane elementy były tego samego koloru jak reszta pojazdu. Oczywiście nie udało się wyeliminować wszystkich mankamentów: największym problemem było zabezpieczenie kół, bo bojownicy nie mieli „pancernych" opon (typu *run-flat*) ani urządzeń utrzymujących stałe ciśnienie w oponie. Dlatego też nadal jedynym wyjściem był montaż pancernych osłon zakrywających koła. Kolejnym problemem była przednia szyba. Jednym z zauważonych

678 F.M. Tunvir Shahriar, Abu Sofiansojib, *Military tactics of ISIS: Components of science and arts*, „IOSR Journal of Humanities and Social Science", 2018, vol. 23, no. 10, p. 14.

rozwiązań było montowanie płyty w kształcie przedniej szyby z wyciętym wizjerem; samą płytę malowano na czarno, a jednocześnie przyciemniano szyby. Taki kamuflaż wystarczał do oszukania rozpoznania powietrznego; na ziemi udawało się to tylko częściowo.

Przynajmniej od czasu obrony Mosulu (2015) notujemy kolejną modyfikację. Były to pojazdy z opancerzeniem wewnętrznym. Pod maską samochodu montowano płyty stalowe, z przodu dokładano dodatkową maskownicę chłodnicy pełniącą rolę pancerza, a elementy chroniące kierowcę znajdowały się w kabinie. Takie rozwiązanie dawało duże możliwości zmylenia przeciwnika, ponieważ samochód na zewnątrz nie różnił się znacząco od innych pojazdów znajdujących się w codziennym ruchu ulicznym, będących często w złym stanie technicznym. Pojazdy te nie były jednak pozbawione wad: ich przygotowanie było bardziej czasochłonne, wymagało też większych umiejętności od budowniczych. Ponadto mogło dojść do zmniejszenia ładunku przewożonego i fala wybuchowa mogła zostać osłabiona lub rozproszona w niepożądanym kierunku. Niemniej należy zauważyć, że takie pojazdy świadczą o ewolucji tej broni i przemyślanym jej stosowaniu.

Wojskowe pojazdy wsparcia – konstruktorzy VSBIEDs szybko zorientowali się, że zamiast przerabiać samochody cywilne na opancerzone, można wykorzystać już istniejące pojazdy o takich właściwościach. Takimi przecież są choćby amerykańskie Humvee, które – stosowane w celu przeprowadzenia zamachu – zwano Bombvee. Te pojazdy miały wprawdzie ograniczoną odporność na miny i broń przeciwpancerną (dlatego wprowadzono pojazdy typu *mine-resistant ambush protected vehicles*, MRAPVs), ale nawet bez dodatkowych wzmocnień stanowiły znakomitą alternatywę. Należy też wspomnieć, że przynajmniej część z nich to modele Humvee M1114, o dużej odporności na ogień kal. 7,62 mm[679]. Do Iraku w ramach różnych akcji wsparcia dostarczono ponad 10 tys. takich pojazdów[680]. Ocenia się, że w ręce ISIS wpadło nawet 2,3 tys. Humvee, o łącznej wartości ok. miliarda dolarów[681]. Pojazdy szybko weszły na wyposażenie ISIS, a jednym

679 *Up-armored Humvee M1114*, „Defence Update", 2004, issue 3, https://web.archive.org/web/20180428211510/http://www.defense-update.com/products/h/humvee-ogara.htm [dostęp: 1.07.2020].

680 D.J. Elliott, C.J. Radin, *Iraqi security forces order of battle*, „The Long War Journal", 2009, https://web.archive.org/web/20120829205526/http://www.longwarjournal.org/multimedia/OOBpage15-Equipment.pdf [dostęp: 1.07.2020].

681 Addullahi Alazreg, *ISIS: Management of Savagery*, Dorrance, Pittsburgh 2016, p. 119. Wycena autora wydaje się mocno przesadzona, może nawet trzykrotnie; zapewne jest to łączny koszt wszystkich rodzajów broni dostarczonej do Iraku. Bardziej wiarygodne wydają się

z pierwszych przypadków użycia była ofensywa na Ramadi. Zanotowano przynajmniej 30 takich pojazdów w roli SVBIED[682].

Wykorzystanie Humvee miało wiele zalet. W Iraku mogło zapewnić nawet element zaskoczenia, gdyż były na wyposażeniu armii irackiej; używali ich także Kurdowie. Samochody te na ogół miały stanowiska ogniowe, co ułatwiało atak na umocnione pozycje, choćby przez stawianie ognia zaporowego. Samochody w dużym stopniu były kulo- i minoodporne; w znacznym stopniu nie było też problemu z zabezpieczeniem kół i chłodnicy. Ponadto samochody te były stosunkowo szybkie i miały znaczące możliwości w pokonywaniu przeszkód. I były za darmo.

Pojazdy bojowe, które utraciły pierwotne zdolności bojowe – osobną grupę stanowią pojazdy, które pierwotnie były wozami bojowymi. Zostały przeznaczone na SVBIEDs, bo utraciły zdolności do walki z powodu braku amunicji lub (najczęściej) uszkodzenia pojazdu, zwłaszcza utraty wieży. Pojazdy takie były jednak rzadkością. W opisywanym Warsztacie przygotowano przynajmniej trzy takie pojazdy. Był to m.in. BMP-1 o numerze bocznym 225[683], który pojawiły się w filmach: *Between the Two States: Tribulations and Grants – Wilayat Halab*[684] i *And If They Fight You, They Will Show You Their Backs*[685]. Interesujący jest zwłaszcza pierwszy film, bo dzięki filmowaniu z drona można zaobserwować sposób użycia pojazdu (19 i 20 min filmu). Wóz został skierowany na punkt umocniony – był to wał ziemny, za którym stały dwa czołgi sił rządowych i przynajmniej dwa kolejne w odwodzie. W jego kierunku został skierowany ogień, przynajmniej dwukrotnie został trafiony, a jedno z uderzeń było na tyle mocne, że pojawił się pożar. Pojazd został siłą uderzenia przestawiony, nie skorygował jednak

szacunki M. Nance'ego, który podał kwotę 161 mln dolarów (70 tys. za sztukę), a łączny koszt pozyskanej broni amerykańskiej przez ISIS na 654 mln dolarów (tylko za pojazdy, bez broni palnej itd.), *Defeating ISIS. Who They Are, How They Fight, What They Believe...*, p. 433.

682 J. Bender, *ISIS is turning US Humvees into Iraq's worst nightmare*, https://www.businessinsider.com/isis-turning-us-humvees-into-iraqs-nightmare-2015-6?IR=T [dostęp: 1.07.2020].

683 S. Mitzer, *Armour in the Islamic State...* Pojazd ma wyraźnie zamalowany białą farbą znak identyfikacyjny, jednak miejsce jego ulokowania i kształt wskazują, że był serwisowany w Warsztacie.

684 *Between the Two States: Tribulations and Grants – Wilayat Halab*, https://jihadology.net/?s=Between+the+Two+States%3A+Tribulations+and+Grants%27 [dostęp: 1.07.2020].

685 *And If They Fight You, They Will Show You Their Backs – Wilayat Dimashq*, https://jihadology.net/?s=And+If+They+Fight+You%2C+They+Will+Show+You+Their+Backs [dostęp: 1.07.2020].

pozycji i wciąż jechał bezpośrednio na czołgi. Dojechał do rogatki umocnień i tam eksplodował. Wybuch był tak potężny, że spowodował zapalenie się czołgów oraz prawdopodobnie wybuch amunicji przechowywanej bez zabezpieczenia w punkcie umocnionym. Brak korekty kursu może wskazywać na śmierć kierowcy, a detonacja w dogodnym miejscu na detonację zdalną. Oczywiście jest też możliwość, że pojazd został tak uszkodzony, iż kierowca nie mógł skorygować jego kursu.

Mitzer odnalazł też zdjęcie pojazdu BTR-50, który zastosowany został w regionie Dajr az-Zaur. Co ciekawe, te pojazdy zasadniczo nie były używane przez ISIS, mimo że znakomicie się nadawały[686]. ISIS stosowało również amerykańskie opancerzone pojazdy gąsienicowe M113A3 lub M113A2 i wariant moździerza M1064A3 (znamy przynajmniej 10 przypadków ich zastosowania)[687].

Dużo rzadziej do takich zdań wykorzystywano czołgi, co jest zrozumiałe. Serwisowanie tych pojazdów opierało się głównie na kanibalizmie, zatem tak długo, jak można było wykorzystywać części z niesprawnych czołgów, przedłużano żywotność posiadanych egzemplarzy. Kiedyś jednak należało podjąć decyzję o ich ostatnim użyciu. Taki los spotkał T-62 numer 347 i T-55 numer 363, który utracił wieżę i ostatecznie skończył jako SVBIED[688].

Wykorzystanie tych pojazdów ma wiele zalet. Są bardzo odporne na ataki przeciwnika, platformy z BMP-1 czy czołgów; są niskie i trudno je trafić z RPG. Film *And If They Fight You, They Will Show You Their Backs*[689] ukazuje również, że bardzo silny ładunek, jaki znajduje się w pojeździe, generuje mnóstwo odłamków, a zainstalowanie go w pancernym kadłubie tylko wzmacnia siłę. Wadą jest oczywiście ograniczona liczba potencjalnych nośników oraz narażenie na szybkie rozpoznanie lotnicze.

Pojazdy posiadające zdolności prowadzenia ognia – omawiany atak BMP-1 z regionu Halab pokazał jeszcze jedną wadę tej broni: w przypadku napotkania na opór przeciwnika i prowadzenia przezeń ognia w kierunku pojazdu zdany jest on tylko na siłę swojego pancerza. Jest trochę jak bokser schowany za gardą, ale bez możliwości wyprowadzenia ciosu. Ten problem został zauważony przez konstruktorów. Pierwszą modyfikacją

686 S. Mitzer, *Armour in the Islamic State*...

687 H. Kaaman, *The history and adaptability of the Islamic State car bomb*, https://hugokaaman.com/2017/02/14/the-history-and-adaptability-of-the-islamic-state-car-bomb/ [dostęp: 1.07.2020].

688 S. Mitzer, *Armour in the Islamic State*...

689 *And If They Fight You, They Will Show You Their Backs – Wilayat Dimashq*... (9:30).

było wykorzystanie wieżyczek strzelniczych na pojazdach Humvee, ale mają one bardzo ograniczone zdolności w ochronie załogi. Pojawiły się zatem pojazdy opancerzone z załogą dwuosobową, o większej kuloodporności, gdzie jedna osoba to strzelec, a druga to kierowca. Te pojazdy były rzadkie i używane tylko w szczególnie ważnych operacjach. Hugo Kaaman odnotował tylko 18 takich przypadków na 245 skatalogowanych. Wśród nich znajdowały się: opancerzony SUV, opancerzona ciężka ciężarówka, transporter opancerzony MT-LB z zamontowanym w przodu karabinem, HMMWV, opancerzone pojazdy gąsienicowe M113 (dwa warianty), a także BMP-1 pozbawiony wieży, z zamontowanym karabinem maszynowym nad przednim lukiem[690].

Duże pojazdy służące jedynie jako IED (*large suicide vehicle-borne IEDs*, LSVBIEDs) – jednym z problemów było pozyskiwanie wydajnych materiałów wybuchowych. Zdecydowanie łatwiej było wyprodukować materiały mniej wydajne, np. bazujące na pochodnych ropy naftowej, co jednak generowało problem znacznej objętości i masy. Sięgnięto zatem do najprostszego rozwiązania, jakim było zastosowanie cystern lub samochodów ciężarowych. Na ogół nie różniły się one pod względem przygotowania od innych SVBIEDs z pancerzem zewnętrznym lub bez żadnych wzmocnień. Ciężarówki bez widocznych modyfikacji mogły łatwo zmylić przeciwnika. Wiele miało ukryte wzmocnienia, np. w kabinie kierowcy, co było łatwiejsze niż w przypadku samochodów osobowych. Ocenia się, że nawet 1/3 wszystkich ciężarowych LSVBIEDs była tak przygotowana[691]. Stosowano też samochody cysterny. W tym przypadku sam ładunek wybuchowy na ogół był nieznaczny, a główną bronią było paliwo.

Pod koniec maja 2015 r. ISIS udało się przejąć strategiczne miasto Chunajfis (Khunayfis), położone ok. 60 km na południowy zachód od Palmyry, w prowincji Hims[692]. W mieście znajdowała się kopalnia fosforanów, w której zdobyto co najmniej sześć wyprodukowanych na Białorusi ciężarówek górniczych BelAZ. Zostały one dozbrojone, otrzymały pancerze listwowe oraz ochronę z płyt stalowych z przodu pojazdu. Taki pojazd miał być

690 H. Kaaman, *The history and adaptability of the Islamic State car bomb...*

691 Tenże, *Islamic State of Iraq. A snapshot of SVBIED design & use (2007–2012)*, https://hugokaaman.com/2019/01/11/islamic-state-of-iraq-a-snapshot-of-svbied-design-use-2007-2012/ [dostęp: 1.07.2020].

692 R. Sherlock, *Isil seizes Syrian regime's lucrative phosphate mines*, https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11633289/Isil-seizes-Syrian-regimes-lucrative-phosphate-mines.html [dostęp: 1.07.2020].

użyty (jego użycie nie jest jednoznacznie potwierdzone) w sierpniu 2015 r. przeciwko wojskom rządowym w Mafrak, położonym na północny-wschód od Al-Karjatajn (w prowincji Hims). Samochód uzbrojono w osiem ton materiałów wybuchowych. W styczniu 2017 r. udało się przejąć podobną ciężarówkę w prowincji Anbar w Iraku, która przewoziła kilkadziesiąt pojemników z różnymi materiałami wybuchowymi.

Ciężkie pojazdy o wszechstronnym zastosowaniu – ciężarówki oraz sprzęt budowlany i rolniczy miały jeszcze inną ważną cechę: potężną masę. Postanowiono wykorzystać więc zarówno moc eksplozji, jak i siłę kinetyczną, w różnych konfiguracjach. Przykładem wykorzystania siły kinetycznej był opisany już atak na bazę wojskową w Ramadi, gdzie opancerzony spychacz posłużył za taran forsujący drogę ciężarowym SVBIEDs.

W maju 2017 zanotowano też SVBIED skonstruowany na bazie ciężkiej ciężarówki, pozyskanej prawdopodobnie z fabryki cementu w Badusz (Badush) w Iraku. Co ciekawe, ten pojazd miał też zamontowany karabin maszynowy[693]. W warsztatach ISIS przerabiano przeróżny sprzęt: w SVBIEDs zmieniano traktory rolnicze, ładowarki, spychacze itd. Tylko w styczniu 2016 r. w wyniku nalotów koalicyjnych zniszczono 13 ładowarek czołowych, jeden spychacz oraz 9 koparek. Uszkodzono kolejne dwie ładowarki czołowe i jedną koparkę[694].

Pozostaje pytanie o sens użycia takich pojazdów. Na pewno robią one wrażenie na wrogu, jak i własnych bojownikach. Mogą same sobie torować drogę, likwidować zapory i przenosić potężne ładunki, są jednak łatwe do wykrycia, powolne i paliwożerne.

Pojazdy zdalne – takie pojazdy pozornie nie spełniają oczywiście wymogów definicyjnych SVBIED, gdyż nie ma tu ryzyka samobójstwa operatora, ale sam pojazd ulega całkowitemu zniszczeniu. Jest to klasyczny przykład VBIED, a dokładniej, RCVBIED (*remote controlled vehicle borne improvised explosive device*). Posiadanie takich pojazdów jest postrzegane jako olbrzymie zagrożenie, zwłaszcza jeśli zostałyby użyte na Zachodzie w zamachu terrorystycznym. Jednak wbrew obawom takich pojazdów było bardzo mało, ponieważ ich konstrukcja jest zbyt skomplikowana. Niemniej informacje na ich temat pojawiły się w kontekście zamachów terrorystycznych. W lutym 2016 r. SkyNews wyemitował reportaż, w którym

693 H. Kaaman, *Mining haul trucks. The largest SVBIEDs in the world*, https://hugokaaman.com/2019/03/25/mining-haul-trucks-the-largest-svbieds-in-the-world/ [dostęp: 1.07.2020].

694 Tenże, *SVBIEDs & the offensive role of heavy construction equipment*, https://hugokaaman.com/2019/02/13/svbieds-offensive-heavy-construction-equipment/ [dostęp: 1.07.2020].

pokazano warsztat w Ar-Rakce, gdzie powstawał zdalnie sterowany samochód osobowy (RCVBIED). Pomysłowość twórców nie ograniczała się tylko do sterowania samochodem: w pojeździe na miejscu kierowcy umieszczono manekina, który był oklejony taśmą aluminiową. Taki pojazd można wykorzystać do staranowania bramy ważnego obiektu strzeżonego przez uzbrojonych strażników, licząc na ich dezorientację: strażnik – widząc nadjeżdżający samochód – jest przekonany, że jest w nim człowiek, co daje cenne sekundy pierwszego zawahania. Zapewne myśląc, że ma do czynienia z awarią samochodu, gdy ten zbliża się do strefy bezpieczeństwa, strażnik będzie próbował go powstrzymać, strzelając w chłodnicę, która jest zabezpieczona. Oklejenie taśmą aluminiową to zapewne próba oszukania celowników na podczerwień – jeśli są używane, to wskażą, że za kierownicą jest żywy człowiek. Taki pojazd byłby szczególnie użyteczny do ataków na budynki rządowe, zwłaszcza na Zachodzie.

W grudniu 2016 r. dziennikarka Jenan Moussa na antenie arabskiej Al Aan TV pokazała podobny projekt stworzony w mieście Manbidż (Manbij) w Syrii. Zasięg sterowania samochodem wynosił w zależności od terenu od 3 do 12 km[695]. Jedynym potwierdzonym przykładem faktycznie działającego pojazdu jest film propagandowy ISIS z grudnia 2015 z Mosulu, przedstawiający uzbrojonego pick-upa[696]. Mała popularność tych pojazdów wynikała z następujących przesłanek: ich konstrukcja była czaso- i materiałochłonna, wymagała sporej wiedzy od konstruktorów, a ISIS nie miało problemu z pozyskiwaniem ochotników do żywych bomb. Zatem ten trud był daremny.

Trochę inaczej przedstawiała się sytuacja w innych ugrupowaniach. Takie pojazdy konstruowali Dżabhat an-Nusra (HTS), AaS i różne frakcje WAS.

SVBIEDs nie były w żaden sposób znormalizowane. Stosowano różne rozwiązania w zależności od dostępnych materiałów i umiejętności konstruktorów. W bardziej dopracowanych modelach stosowano przynajmniej dwa rodzaje detonatorów: jeden dla kierowcy, a drugi zdalny (radiowy). W pewnym momencie pojawiły się tzw. *white box* – system dwóch bezpieczników: kierowca najpierw musiał pierwszym przyciskiem odbezpieczyć ładunek, a dopiero przyciśnięcie drugiego powodowało detonację[697].

695 Tenże, *The myth of the remote controlled car bomb*, European Eye on Radicalization, Report no. 15, 2019, p. 5–6.

696 Tamże, p. 6.

697 Taki bezpiecznik widać np. w filmie *Traditions and Practices of God – Wilāyat al-Barakah*, https://jihadology.net/2018/01/06/new-Por.o-message-from-the-islamic-state-traditions-and-practices-of-god-wilayat-al-barakah/ (1:15) [dostęp: 1.07.2020].

Zapobiegało to przypadkowej czy z powodu stresu kierowcy przedwczesnej detonacji. Czasami też kierowcy ubierali na siebie pasy z ładunkami, jeśli zainstalowany zapalnik okazywał się niesprawny, a ładunek pasa wystarczał do zainicjowania wybuchu. Było to także zabezpieczenie przed ewentualnym aresztowaniem bojownika[698]. Nie było to jednak normą.

Również ładunki wybuchowe były bardzo różnorodne. Na ogół były to materiały wybuchowe powstające w warsztatach ISIS lub odzyskiwane z niewypałów. Przewożone były w plastikowych kanistrach, butlach po gazach technicznych lub propan-butan, beczkach itd. Zdarzały się też ładunki wykorzystujące produkty ogólnodostępne (np. benzynę). Ciekawostką był też sposób naprowadzania celu, co było konieczne zwłaszcza w walkach miejskich w Mosulu czy Aleppo. W tym celu wykorzystywano drony. Szczególnie pomocne było to w unikaniu oddziałów przeciwnika, wskutek czego SVBIED mógł dotrzeć do celu alternatywną trasą. Innym problemem była ograniczona widoczność (pojazdy praktycznie zawsze miały płyty zasłaniające nie tylko przednią szybę, ale również szyby boczne). Jednym z rozwiązań było kierowanie przez przewodnika na motocyklu.

SVBIEDs były bardzo groźną bronią, swoistą alternatywą dla amunicji manewrującej (*cruise missile*), a jednocześnie tanią, umożliwiającą używanie nawet prymitywnych materiałów wybuchowych. Miały jeszcze bardzo ważne znaczenie propagandowe. Pojawienie się pojazdu było zawsze sporym stresem dla przeciwnika, który wiedział, że detonacja nawet w miarę daleko od własnych pozycji może skutkować znacznymi stratami. Dla ISIS ataki SVBIEDs były świetnym materiałem propagandowym. Należy zwrócić uwagę, że często były filmowane, nawet przy użyciu dronów. Potężne wybuchy i duże straty przeciwnika robiły wrażenie na widzach. Co ważne, skala wykorzystania tego rozwiązania udowadniała też skalę poparcia dla organizacji. Szahid wpisywał się także w ideologię ISIS, stąd tak duża liczba ochotników. Jest zdumiewające, że setki osób były w stanie poświęcić swoje życie. Skala zastosowania tej broni była wysoka – w okresie najintensywniejszych walk (czyli w latach 2014–2016) SVBIEDs były stosowane częściej niż raz dziennie[699].

698 H. Kaaman, *Car bombs as weapons of war ISIS's development of SVBIEDs, 2014–19*, „Policy Paper", 2019, no. 7, p. 7.

699 Państwo Islamskie publikowało tygodniowe i miesięczne raporty, głównie na łamach czasopisma „Al-Naba", ale także kanałach Amaq, por. H. Kaaman, *The Islamic State's own SVBIED statistics*, https://hugokaaman.com/2018/08/18/islamic-state-statistics-on-its-svbied-use-from-late-2015-through-2017-including-the-battle-of-mosul/ [dostęp: 1.07.2020].

W arsenale ISIS znajdowały się też improwizowane pojazdy opancerzone będące alternatywą dla bojowych wozów piechoty czy artylerii samobieżnej. Taki pojazd widać na wspominanym już filmie *Between the Two States: Tribulations and Grants* (21:03). Jest to Toyota Land Cruiser, na której skrzyni ładunkowej zamontowano wieżę, prawdopodobnie z BMP-1. Pojazd ma numer boczny 232. Charakterystyczne oznaczenie wskazuje, że jest to pojazd zbudowany w Warsztacie w pobliżu Tabka[700]. Bardzo podobna konstrukcja powstała też na bazie Forda F-350 (nr 231)[701]. W filmie *The Glory of Jihad 2 – Wilayat al-Barakah* (4:15) widać taki pojazd z wieżą z BMP-1. Co ważniejsze, doszło tutaj do ciekawego zabiegu taktycznego: samochód ukryty był w budynku i prowadził ostrzał przez dziurę w dachu. Zapewne była to ochrona przed lotnictwem[702].

Dochodziło też do walk między takimi pojazdami, co obrazuje np. film udostępniony przez VICE News[703]. Otóż bojownicy ISIS w walce z Kurdami zastosowali małą, opancerzoną ciężarówkę. Ogień prowadzony był z naczepy, której burty zostały opancerzone i podniesione tak, że można było na niej stać wyprostowanym; wykorzystano broń ręczną, granaty, RPG-7 oraz karabin maszynowy produkcji niemieckiej (lub licencyjny, np. z Jugosławii czy Iranu) Rheinmetall MG3. Celem były kurdyjskie IAFVs, zresztą z sukcesem. Na marginesie dodać można, że pojazd był też świetnie pomyślany propagandowo: cały wymalowany na czarno, z symboliką ISIS. Zwraca też uwagę pewien chaos wśród załogi; pojazd był niestabilny i strzelano z niezbyt dobrze przygotowanych pozycji strzeleckich. W rezultacie strzelec MG3 przewraca się do środka, prowadząc ogień. Również wystrzał RPG powoduje spore zamieszanie, gdyż gazy odrzutowe w dużej mierze zostają w pojeździe.

Improwizowane ładunki wybuchowe

Jedną z najpopularniejszych broni były improwizowane ładunki wybuchowe (IEDs). To jedna z podstawowych broni w arsenale ISIS. IED to urządzenie umieszczone lub wykonane w improwizowany sposób, zawierające niszczące, śmiercionośne, szkodliwe, pirotechniczne lub zapalające substancje chemiczne, zaprojektowane tak, aby niszczyć, obezwładniać, nękać lub

700 *Between the Two States: Tribulations and Grants*...

701 S. Mitzer, *Armour in the Islamic State*...

702 *The Glory of Jihad 2 – Wilayat al-Barakah*, https://jihadology.net/2018/02/22/new-Por.o-message-from-the-islamic-state-the-glory-of-jihad-2-wilayat-al-barakah/ [dostęp: 1.07.2020].

703 VICE News, *What it's really like to fight for the Islamic State*, https://www.youtube.com/watch?v=aM3ElTvF52I [dostęp: 1.07.2020].

rozpraszać wroga. Może obejmować materiały produkowane dla wojska, ale zwykle jest opracowane z komponentów pozamilitarnych[704].

Ładunki takie ze względu na rodzaj zastosowania można podzielić na dwie grupy: do działań ofensywnych lub pasywnych. Do tych pierwszych zaliczyć można choćby omawiane wyżej VBIEDs i SVBIEDs. Są to ładunki, które muszą posiadać nosiciela (pojazd, człowieka, artylerię). Środki pasywne to przede wszystkim różnego rodzaju miny.

Ładunki można podzielić także wg sposobu detonacji. Z definicji wszystkie urządzenia IEDs zawierają główny ładunek wybuchowy. Na ogół jest to materiał stosunkowo obojętny, a jego wybuch następuje dopiero w wyniku planowej inicjacji, najczęściej za pomocą wstępnego niewielkiego ładunku, bardziej wrażliwego, który łatwo się detonuje. Najpopularniejszym detonatorem (*blasting cap*) jest rurka wypełniona wysokowybuchowym materiałem, np. piorunianem rtęci (rtęć piorunująca). Wybuch jest inicjowany przez impuls elektryczny. Urządzenia IEDs wykorzystujące takie detonatory wymagają baterii, która dostarczy niezbędnej mocy. Wraz ze zwiększaniem urządzenia konieczna jest bardziej rozwinięta instalacja detonująca, optymalnie detonująca każdy element ładunku. Większa masa ładunku wymaga też większej mocy samego detonatora. Pierwszą grupą są IEDs z opóźnionym zapłonem chemicznym (*chemical decay*). Najprostszą metodą jest zastosowanie lontu. Jest to połączenie sznura i nitrocelulozy, Poprawnie przygotowany, pali się ok. 1 cm na sekundę. Minusem jest unoszący się dym. Bardziej skomplikowaną metodą jest wykorzystanie zegara analogowego lub cyfrowego (*clockwork*). Łatwiejsze jest wykorzystanie zegara wskazówkowego: gdy wskazówka dociera do określonego punktu, zamyka obwód elektryczny i dochodzi do detonacji. Drugą grupą IEDs są ładunki aktywowane lub obsługiwane przez ofiarę (*victim-activated or operated IEDs*, VOIEDs). Obejmują one wiele urządzeń, takich jak: bomby pocztowe (wybuchają po otwarciu), improwizowane miny (wybuchają, gdy ktoś na nie nadepnie) i wszelkie miny pułapki. Najprościej można opisać ten sposób aktywacji jako wytworzenie wystarczającego ciśnienia, aby zsunąć z sobą dwa metalowe styki, lub naciśnięcie przycisku, który umożliwia przepływ prądu elektrycznego. Trzecią grupą są IED działające na komendę (*command-operated IEDs*, COIEDs). Urządzenia IEDs są obsługiwane na odległość (operator zdalnie detonuje ładunek). Na ogół

704 NATO, *AAP-6 (2019): NATO Glossary of Terms and Definitions*, NATO Standardization Agency, Brussels 2019, p. 66.

odbywa się to za pomocą kabla (*command wire*), którym dostarczany jest impuls elektryczny. Bardziej zaawansowaną formą jest detonacja przez impuls radiowy (wykorzystuje się krótkofalówki albo telefony komórkowe) (*radio-controlled IED*, RCIED). Spotykane są też IEDs uruchamiane za pomocą innej broni, np. przez strzelca wyborowego (*projectile-controlled*, PCIEDs)[705]. Czwartą grupą są bomby detonowane przez samobójców (*suicide borne IED*, SBIEDs). Bomba jest *de facto* modyfikacją VOIED, przy czym nacisk w celu zamknięcia obwodu elektrycznego dokonuje napastnik, ginąc przy okazji. Czasami jednak stosuje się dodatkową (rezerwową) metodę detonacji jako zabezpieczenie na wypadek śmierci nosiciela albo jego dezercji – wówczas mamy do czynienia z COIED. Najczęściej wykorzystuje się do tego celu telefon komórkowy. Zdarzają się też przypadki zaminowania SBIED. Polega to na zastosowaniu detonatora VOIED. Otóż po śmierci niezakończonej eksplozją zaatakowani na ogół sprawdzają ciało napastnika, a próba zdjęcia materiału czy przeszukania detonuje ładunek. W tej grupie możemy mówić o dwóch zasadniczych podgrupach: ładunki przenoszone przez człowieka (*person-borne IEDs*, PBIEDs) lub pojazdy (*suicide vehicle-borne IEDs*, SVBIEDs)[706].

Przeprowadzenie bardziej szczegółowych katalogów tej broni jest praktycznie niemożliwe ze względu na wręcz nieograniczoną inwencję twórców, dlatego przedstawiony katalog jest bardzo ogólny.

Pierwszą grupą IEDs, którą warto przeanalizować, są bomby wykorzystywane do zamachów terrorystycznych. Na ogół stosuje się do nich zapalniki czasowe lub radiowe. Bomby stosowane poza terenem działań zbornych ISIS (np. w Europie) muszą cechować się znaczną wydajnością materiału wybuchowego, nie stosuje się więc np. produktów ropopochodnych. Problemem jest dostarczenie takich materiałów, stąd też najbezpieczniejszą drogą jest zrobienie ładunków samodzielnie i przy wykorzystaniu ogólnie dostępnych materiałów. Taki cel przyświecał autorom czasopisma „Inspire", którzy publikowali bardzo dokładne materiały instruktażowe.

Pierwszą taką instrukcją był wspomniany artykuł *Make a bomb in the kitchen of your mom*[707]. Autorzy nie ukrywali, że tak przygotowany ładunek

705 A. Wilkinson, J. Bevan, I. Biddle, *Improvised explosive devices (IEDs): An introduction*, http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/D-Book-series/book-05-Conventional-Ammo/SAS-Conventional-Ammunition-in-Surplus-Book-16-Chapter-14.pdf [dostęp: 1.07.2020], p. 142.

706 J. Binnie, J. Wright, *„Infernal machines". Improvised explosive devices*, „Small Arms Survey", 2013, p. 220.

707 The AQ Chef, *Make a bomb in the kitchen of your mom*..., p. 33–40.

ma raczej wartość propagandową: każdy wybuch na Zachodzie budzi strach, co już jest sukcesem. Do zbudowania bomby potrzebne są jedynie: zapałki (a konkretnie materiał pozyskany z ich główek) lub proch z petard, cukier, jedna żarówka z lampek choinkowych, rura (kolanko, najlepiej metalowe) i kawałek taśmy klejącej[708]. Zapłon elektryczny jest inicjowany przez zegarek (budzik) i baterię 9V. Sam ładunek nie jest pozornie groźny, autorzy jednak proponują, aby wykorzystać do budowy takiej bomby większe przedmioty (np. szybkowary czy turystyczne butle gazowe). Ponadto zaleca się doposażyć bombę tak, aby zwiększyć liczbę odłamków. Najlepszą metodą jest przyklejenie kulek stalowych do ścianek; w najgorszym wypadku można wrzucić gwoździe. Materiał instruktażowy jest bardzo klarowny: pokazano krok po kroku, a wszystkie etapy są zilustrowane zdjęciami; nie brakuje też wskazówek, aby sprawdzić kilka razy, czy system zegarowy działa poprawnie, jak ukryć kable itd.

Bardziej zaawansowaną bombę zaproponowano w numerze 12 czasopisma: bombę samochodową. Do jej wykonania potrzeba jedynie: 6 butli z gazem do gotowania, butla z tlenem, barometr (stosowany do butli z gazem do gotowania), złączka metalowa, rura, 6 lampek choinkowych, taśma łącząca, żywica epoksydowa, bibułka, bateria (12 V lub więcej) i drut. Ponownie instrukcja jest bardzo przejrzysta, wzbogacona o zdjęcia i wiele cennych wskazówek, np. jak wzmocnić skuteczność bomby przez zastosowanie pinesek, łożysk kulkowych czy gwoździ. Otóż bombę należy nimi otoczyć, dzięki czemu można uzyskać nawet 100 tys. odłamków, podczas gdy granat ręczny generuje maksymalnie 360[709]. Co bardzo ważne, te instrukcje zostały wykorzystane, np. w ataku terrorystycznym w Bostonie (2013) oraz w San Bernadino w Kalifornii (2016). Drugi atak jest o tyle ważny, że był przeprowadzony nie w imieniu Al-Kaidy, ale ISIS, co pokazuje, że te instrukcje nie są zarezerwowane tylko dla jednej organizacji[710].

Jednym z rodzajów IEDs będących wręcz znakiem rozpoznawczym organizacji islamistycznych były PBIEDs. Zwykle były to kamizelki (choć zwane są pasami szahida) zawierające jeden lub więcej ładunków wybuchowych, często doposażone w elementy odłamkowe skierowane na zewnątrz. Co istotne, takie metody stosowane są też w zamachach terrorystycznych

708 Zdecydowałem się nie podawać dokładnego przepisu ze względów bezpieczeństwa.

709 AQ Chef, *Car bombs inside America*, „Inspire", 2014, no. 12, p. 61–69.

710 H.A. Sarat-St. Peter, *„Make a bomb in the kitchen of your mom": Jihadist tactical technical communication*..., p. 77.

na Zachodzie, np. w 2015 w Paryżu[711]. Pomysłowość była jednak i tutaj znacznie bardziej zaawansowana. W 2011 r. wielu afgańskich urzędników zostało zamordowanych przez zamachowców samobójców, którzy ukrywali IEDs w swoich turbanach, wiedząc, że ich nakrycia głowy nie będą przeszukiwane[712]. Innym wynalazkiem był IED ukryty w podeszwach butów, który miał być zdetonowany w samolocie[713].

Specyfiką ISIS było wykorzystywanie dzieci i kobiet. Niewątpliwie liczono tu na element zaskoczenia. Zwłaszcza kobiety były nośnikiem dającym duże możliwości. Wykorzystywano tutaj pewne kulturowe czynniki: kobiety o konserwatywnych przekonaniach mają całe ciało zakryte ubraniami, co nie wzbudza podejrzeń. Ponadto religijni muzułmanie wzbraniają się przed dokładniejszym przeszukiwaniem kobiet w punktach kontrolnych[714]. Wykorzystywanie kobiet do tych celów było charakterystyczne w Czeczenii, ale np. w Palestynie już nie[715].

ISIS rozwinęło też koncepcję wykorzystania tuneli, co zapoczątkował Hamas. Zanotowano przynjamniej kilkadziesiąt takich przypadków w Iraku i Syrii. *Tunnel-borne improvised explosive devices* (TBIEDs) to podkopywanie pozycji przeciwnika, następnie instaluje się ładunki wybuchowe i wysadza. Przypomina to taktykę oblężniczą sprzed wieków[716].

Kolejną grupą IEDs była różnego rodzaju amunicja stosowana do posiadanej broni, zwłaszcza artylerii, zarówno tej standardowej, jak i improwizowanej. Tutaj mamy całą gamę przeróżnych rakiet oraz amunicji moździerzowej i armatniej. Bardzo ciekawa była produkcja amunicji dla *unmanned aerial vehicles* (UAVs). Sięgnięcie po taką broń to przejaw otwartości na nowe technologie, wykorzystanie elementu zaskoczenia, ale także pewien wyścig zbrojeń. Brytyjska organizacja Conflict Armament Research podczas badań terenowych w rejonie Mosulu stwierdziła, że ISIS udało się

711 TVN 24, *Francuzi znaleźli pas szahida. Policja: materiały wybuchowe jak z zamachu*, https://tvn24.pl/swiat/zamachy-w-paryzu-znaleziono-pas-szahida-ra597036-3318853 [dostęp: 1.07.2020].

712 J. Binnie, J. Wright, *„Infernal machines". Improvised explosive devices...*, p. 221.

713 T. Otłowski, *Metoda na samobójcę*, http://www.polska-zbrojna.pl/home/articleinmagazineshow/22493?t=Metoda-na-samobojce [dostęp: 1.07.2020].

714 A.J. Rubin, *How Baida wanted to die*, https://www.nytimes.com/2009/08/16/magazine/16suicide-t.html?pagewanted=all [dostęp: 1.07.2020].

715 Więcej: Terrorism Research & Analysis Consortium, *Gender and terrorism (Female suicide missions)*, https://www.trackingterrorism.org/article/gender-and-terrorism-female-suicide-missions [dostęp: 1.07.2020].

716 M. Nance, *Defeating ISIS. Who They Are, How They Fight, What They Believe...*, p. 473.

znormalizować produkcję wielofunkcyjnego IED (*multi-role IED*). Można było go używać przynajmniej na cztery sposoby[717]:

- jako pocisk rzucany ręcznie / granat (prawdopodobnie ISIS miało spore problemy w produkcji granatów z opóźnionym zapłonem);
- jako granat wystrzeliwany z granatnika nasadkowego (rura montowana na końcu lufy); pocisk był wystrzeliwany przez gazy powstałe z wystrzału „ślepego" pocisku 7,62 × 39 mm;
- jako bomba upuszczana pionowo z bezzałogowego statku powietrznego (UAV), początkowo tylko przeciwpiechotna;
- z czasem również zaczęła być stosowana jako bomba do niszczenia pojazdów opancerzonych dzięki wzmocnieniu siły wybuchu (*high-explosive dual-purpose*, HEDP)[718].

Całkowita długość IED wynosiła 172 mm (125 mm z odłączonym bezpiecznikiem). Korpus, sekcja ogonowa i lotki urządzenia IED były zbudowane z tworzywa sztucznego, elementy odlewane z formy. Plastikowy korpus miał maksimum 44,5 mm zewnętrznej średnicy i 36,5 mm wewnętrznej. Sekcja ogona miała 69 mm długości. Sześć równomiernie rozmieszczonych lotek zajmowały tylne 33 mm sekcji ogona. Korpus był wypełniony pentrytem (czteroazotanem pentaerytrytolu, PETN), a bezpiecznik detonujący zbudowany był z aluminium – był to zapalnik uderzeniowy. Ciekawym zastosowaniem było używanie tych granatów jako bomb lotniczych (*air-borne IEDs*, ABIEDs) dla UAVs: do korpusu przytwierdzone było aluminiowe ucho, za które wieszano ładunek do drona, który upuszczał ładunek w odpowiednim momencie[719]. Standardowe pociski podlegały dalszym modyfikacjom, np. zanotowano ładunki z granatem M430A1 zamiast standardowej głowicy zapalającej.

W Kobani zarejestrowano wiele typów improwizowanej amunicji. Najpopularniejsze były pociski moździerzowe i rakiety 105 mm zawierające domowej roboty (*homemade explosives*, HMEs) materiały wybuchowe na bazie aluminium[720]. Siły ISIS zastosowały także pewien rodzaj improwizowanej

717 Użycie wielofunkcyjnego IED można zobaczyć na filmie Newsy *ISIS' „Industrial Revolution of Terrorism"*, https://www.youtube.com/watch?v=0vY7i_eR06M (2:00) [dostęp: 1.07.2020].

718 Conflict Armament Research, *Islamic State's Multi-Role IEDs. Projected grenades used as air-borne improvised explosive devices (ABIEDs)*, 2017, April, p. 2.

719 Tamże, p. 7.

720 Por. K. Barcz, W.A. Trzciński, *Materiały wybuchowe termobaryczne i o podwyższonej zdolności podmuchowej*, „Biuletyn WAT", 2010, vol. 59, nr 3, http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.baztech-article-BWA9-0041-0047/c/httpwww_wat_edu_

amunicji rakietowej (IRAM), zbudowanej z butli z gazem i silnika rakietowego własnej konstrukcji[721]. Jak dobrze produkcja była zorganizowana, wykazują dowody zabezpieczone w Al-Falludży w 2016 r. Okazało się, że udało się uruchomić cały łańcuch podwykonawców wyspecjalizowanych w produkcji konkretnych komponentów. Dzięki temu tylko w tym jednym łańcuchu produkcyjnym zbudowano prawie 2,5 tys. sztuk IRAMs[722].

Bardzo istotna była produkcja materiałów wybuchowych. Jak wcześniej opisywano, część pozyskiwano z niewypałów czy uszkodzonej amunicji nienadającej się już do użytku. Sporo przejęto także z magazynów armii rządowej. Ocenia się, że w 2003 r. w Iraku składowano od 600 tys. do 1 mln ton wszelkiej amunicji. Wywiad Stanów Zjednoczonych oceniał, że pod koniec 2003 r. tylko 250 tys. ton było pod kontrolą[723]. Te zasoby były jednak ograniczone i stąd potrzeba własnej produkcji. W ISIS wyspecjalizowano się w produkcji materiałów wybuchowych wykorzystujących głównie dwa podstawowe surowce. W pierwszym z nich wykorzystywano – jako silny utleniacz – aluminium w postaci tzw. pasty aluminiowej, kupowanej głównie w Turcji. Śledztwo prowadzone przez Conflict Armament Research wykazało, że hurtowe ilości tego materiału sprowadzano z Turcji (producenci: Gültaş Kimya, Marikem Kimyevi ve Endüstriyel Ürünler, ATR Kimya, Metkim)[724]. Kolejną metodą było wykorzystywanie nawozów rolniczych na bazie azotanu amonu (saletra amonowa) oraz azotanu potasu, który w połączeniu z cukrem i sorbitolem (substancja słodząca E420) służył do produkcji paliwa rakietowego[725]. Co istotne, są to środki łatwo dostępne, które można pozyskiwać zupełnie legalnie[726]. Większość materiałów

plmooooobiuletyndownload_phptable3bazaartykulowfielddodajpobierzkey1217.pdf [dostęp: 1.07.2020].

721 Conflict Armament Research, *Dispatch from the field. Islamic State weapons in Kobane...*, p. 12–13.

722 Tenże, *Inside Islamic State's improvised weapon factories in Fallujah*, https://www.conflictarm.com/perspectives/inside-islamic-states-improvised-weapon-factories-in-fallujah/ [dostęp: 1.07.2020].

723 A. Wilkinson, J. Bevan, I. Biddle, *Improvised explosive devices (IEDs): An introduction...*, p. 138–139.

724 Conflict Armament Research, *Weapons of the Islamic State. A three-year investigation in Iraq and Syria*, 2017, December, p. 98.

725 Tamże, p. 103.

726 4 sierpnia 2020 r. doszło do potężnego wybuchu saletry amonowej. Sposób jej składowania budzi wiele zastrzeżeń. Nie można wykluczyć, że jej przeznaczenie było inne niż rolnicze. Nadto być może wybuch miał zatrzeć ślady, ile nawozu faktycznie wybuchło, a ile nielegalnie gdzieś wywieziono.

kupowano w Turcji, gdy jednak okazało się, że na podstawie tej samej technologii bomby produkuje Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK, Partia Pracujących Kurdystanu), eksport zaczęto blokować. Znalazły się inne źródła (np. włoska firma Biolchim); sorbitol sprowadzano głównie z Iranu[727].

Skala produkcji była tak znaczna, że konieczne było zabezpieczenie również innych materiałów do produkcji IEDs, nawet prozaicznych, jak beczki czy kable. Większość lontów sprowadzano z Indii, podobnie jak detonatory, zarówno elektryczne, jak i innych typów (np. produkcji Rajasthan Explosives and Chemicals)[728]. W grudniu 2014 r. zidentyfikowano w rejonie Makhmur (Irak), a w 2015 w Kirkuku detonatory austriackiej firmy Schaffler. W lutym 2015 r. w Kobani oraz w kwietniu 2015 w Kirkuku zastosowano detonatory elektryczne o zerowym opóźnieniu produkcji czeskiej (Zbrojovka Vsetín-INDET). 22 maja 2017 w Mosulu odnaleziono 200 detonatorów elektrycznych wyprodukowanych przez Dyno Nobel Sweden w lipcu 2001[729].

IEDs – czasem nazywane „artylerią XXI w." – są tanie, proste w użyciu i skuteczne. Były odpowiedzialne za większość (prawie 70%) zagranicznych ofiar wojskowych w Iraku i Afganistanie, tak jak większość ofiar na polach bitewnych w XX w. została zabita przez artylerię[730]. IEDs nawet tam, gdzie dzisiaj nie ma już ISIS, nadal stanowią problem: wciąż są dostępne dla wielu byłych bojowników, a przede wszystkim pełnią rolę niebezpiecznych pułapek i min przeciwpiechotnych. ISIS celowo zaminowywało opuszczane obszary, aby spowolnić postęp wroga i pozostawić go z problemem rozminowania. Przebiegłość konstruktorów jest zdumiewająca: zanotowano przypadki zaminowywania sal lekcyjnych w szkołach, egzemplarzy Koranu czy sztućców, a nawet pluszowych zabawek[731]. Innym fortelem było pozostawianie symboli ISIS (np. flag) z zamontowanym materiałem wybuchowym[732].

727 Tamże, p. 113–119.

728 Tamże, p. 129–135.

729 Tamże, p. 137.

730 *IEDs: The home-made bombs that changed modern war*, „Strategic Comments", 2012, vol. 18, issue 5, p. 1–4, DOI: 10.1080/13567888.2012.727282.

731 A. Anfinson, N. Al-Dayel, *Landmines and improvised explosive devices: The lingering terror of the Islamic State*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2020, DOI: 10.1080/1057610X.2020.1751998, p. 8.

732 „Flaga ISIS eksplodowała podczas próby jej usunięcia" [*Флаг ИГИЛ взорвался при попытке снять его*], https://www.youtube.com/watch?v=t6zELBjqUTA [dostęp: 1.07.2020].

Broń strzelecka i przeciwpancerna

Analizując podstawowe wyposażenie bojowników ISIS, jakim jest broń strzelecka, należy oczywiście zdawać sobie sprawę z braku jednolitego uzbrojenia. Różnorodność broni jest olbrzymia, co nie zaskakuje. To, co jest ciekawe i warte analizy, to zbadanie źródeł pochodzenia, ewentualnych innowacji w użyciu i budowie broni oraz problemy pojawiające się podczas posługiwania się nią.

Przez broń strzelecką (indywidualną) rozumieć tu będę broń miotającą (przeznaczone do walki urządzenie do miotania pocisków), w której do miotania wykorzystywana jest energia kinetyczna gazów powstających ze spalania ładunku miotającego (broń palna)[733]. Ze względu na sposób działania broń strzelecką dzieli się na:

- nieautomatyczną (wszystkie czynności cyklu pracy broni związane z przeładowaniem i oddaniem kolejnego strzału odbywają się przez działanie człowieka),
- automatyczną (wszystkie czynności cyklu pracy broni związane z przeładowaniem i oddaniem kolejnych strzałów, z wyjątkiem załadowania pierwszego naboju i uruchomiania mechanizmu spustowego, są wykonywane za pomocą mechanizmów działających bez energetycznego udziału człowieka),
- półautomatyczną (przynajmniej jedna czynność jest zautomatyzowana)[734].

Ze względu na rodzaj dla potrzeb tej analizy zastosowano podział na:

- broń krótką (pistolety, rewolwery),
- karabinki (używające amunicji pośredniej)[735],
- broń długą (karabiny nieautomatyczne, strzelby),
- karabiny maszynowe (wyposażone w lufę o zwiększonej pojemności cieplnej i podstawę, zasilane głównie z taśmy nabojowej), oraz
- granatniki (o kalibrze nie przekraczającym na ogół 40 mm).

Oczywiście ten podział jest bardzo ogólny i nie wyczerpuje tematyki. Dokładna analiza zagadnienia nie jest sednem książki, a wskazany podział jest w tym przypadku użyteczny.

Pistolety nie były w ISIS specjalnie cenioną bronią za względu na mały zasięg i słabą siłę obalającą. W arsenale znalazły się przede wszystkim pistolety

733 Por. Polski Komitet Normalizacyjny, *Broń strzelecka. Terminologia*, PN-V-01016, Warszawa lipiec 2004.

734 Tamże.

735 Tamże, s. 10.

używane przez armie rządowe, głównie radzieckie TT-33 i czechosłowackie CZ 75. Mniej oczywiste było pojawianie się broni produkcji zachodniej. Były to m.in. pistolety: niemiecki Walther P99 (wykorzystywano go do filmowanych egzekucji), amerykańsko-belgijski FN Herstal Browning Hi-Power 9 × 19 mm, austriacki Glock G19 i chorwacki HS Produkt HS 2000[736]. Z całą pewnością posługiwano się pistoletami M9 Beretta (92FS), które były na wyposażeniu wojsk Stanów Zjednoczonych, potem przekazane władzom irackim[737] (w tym siłom policyjnym[738]).

W filmach ISIS często widać pistolety firmy Glock. Jego modelem G19 dokonano egzekucji dwóch członków konkurencyjnej organizacji Liwa al-Madżid. Pistolety te również były dostarczane siłom irackim przez Stany Zjednoczone. Wiele ich egzemplarzy zaginęło; sami Irakijczycy twierdzą, że Amerykanie nie prowadzili ewidencji wydawanej broni[739]. Na innym filmie dopatrzeć się można modelu Glock G17[740]. Jak widać, głównym dostawcą tej broni były Stany Zjednoczone. Pewną ciekawostką jest udana próba wyprodukowania pistoletu M1911 (Colt) w drukarce 3D[741], co rodzi pewne obawy na przyszłość. Niewielkie rozmiary mogą być też atutem, np. pistolet można łatwo podwiesić pod drona (UAV). Takie narzędzie świetnie nadaje się do szerzenia terroru[742].

Najważniejszą bronią osobistą bojownika ISIS były karabinki. Pojawiały się zarówno karabinki w kalibrze NATO (5,56 × 45 mm), głównie produkcji amerykańskiej, jak i cała gama karabinków typu AK-47 (7,62 × 39 mm). W pierwszej grupie znajdziemy przede wszystkim karabinki oparte na

736 Amnesty International, *Taking stock: The arming of Islamic State...*, p. 13.

737 *Italian designed, American made, Iraq deployed*, https://www.americanmachinist.com/machining-cutting/article/21896865/italian-designed-american-made-iraq-deployed [dostęp: 1.07.2020].

738 Ten wątek pojawia się w amerykańskim filmie, który w Polsce nosi tytuł *Rekiny wojny* (*War Dogs*, reż. T. Phillips, 2016).

739 M. Swaney, *ISIS uses full-auto Glock pistol to execute two men*, https://popularmilitary.com/isis-uses-full-auto-glock-pistol-to-execute-two-men/ [dostęp: 1.07.2020].

740 U. Bacchi, *French schoolchildren recognising classmate in video amongst Islamic State terror cubs*, https://web.archive.org/web/20160503065141/https://themuslimissue.wordpress.com/2015/03/16/french-schoolchildren-recognising-classmate-amongst-islamic-state-terror-cubs/ [dostęp: 1.07.2020].

741 A. Greenberg, *Meet the „Liberator": Test-firing the world's first fully 3d-printed gun*, https://www.forbes.com/sites/andygreenberg/2013/05/05/meet-the-liberator-test-firing-the-worlds-first-fully-3d-printed-gun/#2b9d0f8452d7 [dostęp: 1.07.2020].

742 R.J. Bunker, *Terrorist and Insurgent Unmanned Aerial Vehicles: Use, Potentials, and Military Implications...*, p. 19.

konstrukcji M16. Co ciekawe, nawet przywódcy ISIS nie mieli ideologicznych oporów w pokazywaniu się z taką bronią. Zapoczątkował to już az-Zarkawi, pokazując się z M4[743] (zwanym przez bojowników „Mr. Bush"). Jeszcze ciekawsze jest wideo, w którym pozuje z karabinkiem maszynowym M249 (*light machine gun*, LMG, lekki karabin maszynowy)[744]. Karabinki M16 zostały zdobyte głównie w Iraku; ich użycie odnotowano również w Syrii (np. w Kobani). Organizacja Conflict Armament Research udokumentowała np. karabinek M16 A4, wyprodukowany przez FN Manufacturing LLC, z tabliczką „Property of U.S. Govt."[745]. Ta broń zdecydowanie częściej pojawiała się Iraku niż Syrii, ale – jak widać – takie przypadki miały miejsce[746]. Stosowanie tej broni było utrudnione wskutek braków amunicji. We wspomnianym raporcie z Kobani zarejestrowano przede wszystkim amunicję wyprodukowaną przez Lake City Army Ammunition Plant (zatem również pochodzącą z amerykańskich dostaw), ale zanotowano też chińską amunicję z Chinese State Factory 71 wyprodukowaną w 2008[747]. W tym samym Kobani Kurdowie przechwycili również Norinco CQ 5,56 mm – chińską kopię karabinka M16[748]. Trudno powiedzieć, w jaki sposób ta broń znalazła się w Syrii. Ocenia się, że ISIS mogło przechwycić nawet 74 tys. sztuk broni ręcznej z amerykańskich dostaw[749].

Jak pokazuje raport Conflict Armament Research, broń na amunicję 5,56 mm była rzadkością. W zbiorze przez nich zabezpieczonym karabinki tego typu stanowiły łącznie 1,47% (w Syrii 1,76%, a w Iraku – 1,34%; łącznie 27 sztuk)[750]. Miała raczej znaczenie propagandowe; uważa się, że była też dość prestiżowa. Według moich informacji, w początkowej fazie konfliktu

743 B.H. Fishman, *The Master Plan: ISIS, al-Qaeda, and the Jihadi Strategy for Final Victory*, Yale University Press, Yale 2016, note 224.

744 AP Archive, *US military releases unseen footage from al-Zarqawi video*, https://www.youtube.com/watch?v=yXukXqO_N2s [dostęp: 1.07.2020].

745 Conflict Armament Research, *Dispatch from the field. Islamic State weapons in Kobane...*, p. 17.

746 C. Vinograd, *ISIS shows off its American-made M16 rifles*, https://www.nbcnews.com/storyline/isis-uncovered/isis-shows-u-s--made-weapons-n419371 [dostęp: 1.07.2020].

747 Conflict Armament Research, *Dispatch from the field. Islamic State weapons in Kobane...*, p. 18.

748 Tenże, *Weapons of the Islamic State. A three-year investigation in Iraq and Syria...*, p. 64–65.

749 E. Pianin, *U.S. shoots itself in the foot by accidentally arming ISIS*, https://www.thefiscaltimes.com/2015/06/04/Fog-War-US-Has-Armed-ISIS [dostęp: 1.07.2020].

750 Conflict Armament Research, *Weapons of the Islamic State. A three-year investigation in Iraq and Syria...*, p. 183.

na czarnym rynku ta broń była droga, gdy zaś pojawiły się problemy z dostępem do amunicji, jej cena spadła. Odwrotnie było z karabinkami kałasznikowa, których ceny zaczęły z czasem rosnąć. Karabinki M16 popularne były wśród dowódców ISIS i cywilów. Ta druga grupa to osoby potrzebujące broni do obrony własnej. Kupowały zatem karabinek wraz z jednym pełnym magazynkiem i to im wystarczało; wybór podyktowany był łatwiejszą obsługą (karabinek M16 jest celniejszy, czy raczej „łagodniejszy" dla strzelca).

Sporadycznie zdarzały się też niemieckie Heckler & Koch G3 i jego pochodne, np. wyżej już wspominany HK33. Używano też inne karabinki tego producenta, np. HK G36[751] (być może przejęte od Peszmergów[752]), a ponadto belgijskie karabiny typu FN Herstal FAL (w tym w kal. 7,62 × 51 mm)[753]. Ta dość rzadko spotykana w tej części świata amunicja była produkcji belgijskiej (rok produkcji 1980) i pakistańskiej (1981)[754].

Najpopularniejsze były jednak karabinki typu kałasznikow. Broń ta znajdowała się w arsenale zarówno armii syryjskiej, jak i irackiej. Importowana była przed konfliktem, jak i w trakcie, z wielu źródeł. Karabinki bazujące na konstrukcji AK-47 były eksportowane również z Polski do Iraku. W 2007 r. sprzedano ok. 10 tys. sztuk karabinków kbk AKMS oraz kbk Tantal wz. 88 kal. 5,45 × 39 mm[755]. Conflict Armament Research znalazło w Kobani polski karabinek AKMS[756]; należy założyć, że i Tantal był w ich posiadaniu, który na pewno widziany był na wyposażeniu Kurdów[757]. Innym

751 Widoczny jest na filmie: *New video message from The Islamic State: „Messages from the Fortified Strongholds #4 – Wilāyat Kirkūk"*, https://jihadology.net/?s=+%22New+Por.o+message+from+The+Islamic+State%3A+%22Messages+from+the+Fortified+Strongholds+%234+%E2%80%93+Wil%C4%81yat+Kirk%C5%ABk, (2:00) [dostęp: 1.07.2020].

752 *Diese Waffen liefert Deutschland an die Kurden*, https://www.bild.de/politik/inland/isis/diese-waffen-liefert-deutschland-an-die-kurden-37478284.bild.html [dostęp: 1.07.2020].

753 Amnesty International, *Taking stock: The arming of Islamic State...*, p. 5.

754 Conflict Armament Research, *Dispatch from the field. Islamic State weapons in Kobane...*, p. 11–12.

755 W. Guzewicz, M. Żyliński, *Bilans udziału wojsk polskich w Iraku na łamach „Rzeczpospolitej" w latach 2003–2008*, „Studia Ełckie", 2010, nr 12, s. 213.

756 Conflict Armament Research, *Weapons of the Islamic State. A three-year investigation in Iraq and Syria...*, p. 95.

757 R. Wilk, https://twitter.com/remigiuszwilk/status/702224315350171649?lang=en [dostęp: 1.07.2020]. Niestety Fabryka Broni „Łucznik" – ustami rzecznika prasowego – odmówiła udzielenia jakichkolwiek informacji; nie odniosła się także do doniesień prasowych, tłumacząc to tajemnicą handlową. Jest to sytuacja trudna do przyjęcia, a jakość pracy rzecznika fabryki, będącej wszak firmą państwową, należy uznać za dalece nieprofesjonalną (korespondencja w archiwum autora).

karabinkiem z niestandardowym kalibrem był AK-74 (kal. 5,45 × 39 mm); te karabinki były widoczne na kilku filmach ISIS. Trudno jednak na tej podstawie ocenić z całą pewnością, czy są to radzieckie AK-74, czy wschodnioniemieckie MPi-AKS-74, a może nawet polski Tantal[758]. ISIS oczywiście używało produkowanych jeszcze w ZSRR, ale także w Rosji karabinków AK-47 i ich zmodernizowanej wersji AKM. Ponadto odnaleziono: rumuńską wersję AKM, jugosłowiańską Zastavę M70B1, wschodnioniemiecką Mpi-KM i węgierską AK-63F[759] oraz polski kbk AKMS (np. w Kobani znaleziono egzemplarz wyprodukowany w 1982)[760]. W Syrii odnaleziono też sporo karabinków produkcji irackiej: karabinki Tabuk wyprodukowane w fabryce Al-Qadissiya Establishments[761] na jugosłowiańskiej licencji. Ponadto ISIS używało chińskich pochodnych kałasznikowa: Type 56 i 56-1, oraz pochodnego radzieckiego karabinka SKS Type 81 7,62 × 39 mm (tzw. *light machine gun*)[762].

Amunicja do tej broni pochodziła przede wszystkim z magazynów rządowych. Badania wykazały, że była głównie produkcji rosyjskiej/radzieckiej, w tym marki WOLF (produkowane przez Barnaul Cartridge Plant i Tula Cartridge Works). Ciekawym znaleziskiem była amunicja produkcji rumuńskiej (19% zidentyfikowanej), produkowana w latach 2013–2015[763]. Ponadto znaleziono amunicję produkcji Combat Industries Group z Iranu wyprodukowaną w 2009[764].

Kolejną grupą broni palnej na wyposażeniu ISIS były karabiny maszynowe. Tutaj arsenał był podobny: większość stanowiły karabiny konstrukcji radzieckiej, głównie PK(M) i jego pochodne: PK, PKS i PKMS[765]. Oprócz radzieckich PK(M) zanotowano również używanie chińskich karabinów

758 Everest 65, *The weapons of ISIS in their last pocket*, https://www.calibreobscura.com/the-weapons-of-isis-in-their-last-pocket/ [dostęp: 1.07.2020].

759 Conflict Armament Research, *Weapons of the Islamic State. A three-year investigation in Iraq and Syria*..., p. 95–96.

760 Tenże, *Dispatch from the field. Islamic State weapons in Kobane*..., p. 30.

761 Tamże, p. 31.

762 Tenże, *Weapons of the Islamic State. A three-year investigation in Iraq and Syria*..., p. 95; Miles, *Chinese type 81 LMGs found with amphetamine filled packets in Mosul*, https://www.thefirearmblog.com/blog/2018/04/19/chinese-type-81-lmgs-found-with-amphetamine-filled-packets-in-mosul/ [dostęp: 1.07.2020].

763 Tenże, *Weapons of the Islamic State. A three-year investigation in Iraq and Syria*..., p. 88.

764 Tamże, p. 92.

765 B. Parrish, *The growing ISIS arsenal. Pt. 1*, https://web.archive.org/web/20141027180558/http://www.therightplanet.com/2014/08/the-growing-isis-arsenal-pt-1/ [dostęp: 1.07.2020].

kal. 7.62 × 54 mm R typ 80 i 67–2[766]. W ręce ISIS wpadły też bułgarskie MG-M1, które zostały dostarczone legalnie do Iraku w 2005 r. za pośrednictwem polskiej firmy Bumar[767]. Nie brakowało także broni NATO. Sporadycznie pojawiały się takie modele, jak wspomniany już lekki karabin (na amunicję pośrednią kal. 5,56 × 45mm) M249, będący amerykańską wersją belgijskiego FN Minimi. Te karabinki były na wyposażeniu zarówno wojsk amerykańskich, jak i irackich, stąd zapewne ich obecność[768]. Z innych ciekawostek należy wymienić wspomniany już niemiecki Rheinmetall MG3. Trudno powiedzieć, jak ten karabin znalazł się w Iraku; najprawdopodobniej pochodził z arsenału Arabii Saudyjskiej (tak jak odnalezione egzemplarze w Jemenie w jednostkach AQAP[769]) lub został przejęty od Kurdów, którzy otrzymywali broń z Niemiec[770].

Bardzo istotną rolę w taktyce ISIS odgrywały wielkokalibrowe karabiny maszynowe, przeważnie kal. 12,7 mm. Na ogół były to karabiny konstrukcji radzieckiej, często montowano je na skrzyni ładunkowej pick-upów. Służyły do prowadzenia ognia bezpośredniego wobec celów naziemnych, a częściowo także jako broń przeciwlotnicza. Do najpopularniejszych można zaliczyć karabin DSzK wz. 1938 i jego następcę NSW. Stosowano również inne konstrukcje o zwiększonych kalibrach, jak KPW 14,5 mm[771]. W ten sam sposób montowano i używano również armaty kal. 23 mm typu 2A7 i 2A14, występujące w działkach typu ZU-23-2 i ZSU-23-4.

Bardzo popularny był też chiński karabin W-85 (kal. 12,7 mm), używany przede wszystkim w Syrii[772], a także w Iraku. Chyba najciekawsze było jednak użycie karabinu M2HB (Browning M2). Jest to wielkokalibrowy

766 Conflict Armament Research, *Weapons of the Islamic State. A three-year investigation in Iraq and Syria*..., p. 95.

767 Tamże, p. 32, 149.

768 *Iraqi Army M249 machine gun in action against ISIS*, https://www.military.com/Por.o/operations-and-strategy/battles/iraqi-army-m249-machine-gun-in-action-against-isis/5314315249001 [dostęp: 1.07.2020].

769 M. Aboelgheit, *The end user: How did western weapons end up in the hands of ISIS and AQAP in Yemen?*, https://en.arij.net/investigation/the-end-user-how-did-western-weapons-end-up-in-the-hands-of-isis-and-aqap-in-yemen/ [dostęp: 1.07.2020].

770 Por. J. Todenhöfer, *ISIS od środka: 10 dni w „Państwie Islamskim"*... (dodatek ikonograficzny).

771 B. Parrish, *The growing ISIS arsenal. Pt. 1*...

772 M. Puxton, *Puissante contre-offensive de l'Etat islamique dans le désert syrien*, http://www.francesoir.fr/en-coop-matteo-puxton/puissante-contre-offensive-de-etat-islamique-dans-le-desert-syrien [dostęp: 1.07.2020].

karabin maszynowy kal. 12,7 mm, tzw. pięćdziesiątka (używa amunicji kaliber 50 BMG/.50[773]). Takiej broni użyto w Syrii podczas ofensywy na wilajet Al-Barakah (prowincja Al-Hasaka) w 2018[774].

Kolejnym bardzo ważnym rodzajem broni palnej były karabiny wyborowe. Najczęściej spotykano karabiny SWD Dragunow[775], rzadziej austriacki Steyr SSG-69[776]. Na różnych materiałach propagandowych ISIS widać również karabiny wielkokalibrowe, przede wszystkim KSWK, a także chiński karabin snajperski M-99[777] i karabin Steyr HS.50[778]. Znane są też przypadki używania wiekowych karabinów Mosin wz. 1891, np. w walkach z chrześcijanami i Kurdami w Rożawie[779]. Użycie tych karabinów to niekoniecznie przejaw braków sprzętowych czy desperacji, bo były bardzo skuteczne ze względu na sporą siłę obalającą pocisku, a także niezawodność i łatwy dostęp do amunicji.

Pewnym *novum* było pojawienie się karabinów kierowanych zdalnie (*teleoperated guns*). Taka broń została np. zdobyta przez Kurdów w Syrii. Był to SWD Dragunow zamontowany na specjalnym stelażu, który obracał się na okrągłej podstawie. Miał dodatkowo mechaniczne ramię, które kierowało karabinem w pionie. Do celownika optycznego przytwierdzona była kamera cyfrowa, taka jak w laptopie. Dzięki tej konstrukcji niwelowano braki w wyszkoleniu snajpera, a ponadto minimalizowano straty w ludziach[780]. Taką broń konstruowali też inni uczestnicy walk w Syrii[781].

Ostatnią grupą broni, która tutaj zostanie omówiona, to granatniki. Ich zastosowanie było bardzo szerokie. W pewnym sensie zastępowały artylerię;

773 Więcej: A. Ciepliński, R. Woźniak, *Encyklopedia współczesnej broni palnej (od połowy XIX wieku)*, Wydawnictwo „WIS", Warszawa 1994, s. 42.

774 M. Puxton, *Puissante contre-offensive de l'Etat islamique dans le désert syrien...*

775 Conflict News, *ISIS Ninawa division published photos of fighters in its sniper battalion*, https://twitter.com/Conflicts/status/560079429087793153/photo/3 [dostęp: 1.07.2020].

776 M. Aboelgheit, *The end user: How did western weapons end up in the hands of ISIS and AQAP in Yemen...*

777 B. Parrish, *The growing ISIS Arsenal. Pt. 1...*

778 Oryx, *Islamic State captures masses of Iranian-supplied weaponry near Khanasir...*

779 C. Weiss, *Islamic State kidnaps around 150 Assyrian Christians in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/02/islamic-state-kidnaps-around-90-assyrian-christians-in-syria.php [dostęp: 1.07.2020].

780 Euronews, *Exclusive: Kurdish forces show euronews ISIL's remote controlled machine gun*, https://www.youtube.com/watch?v=BOY1tVijRxA [dostęp: 1.07.2020].

781 R.J. Bunker, A. Keshavarz, *Terrorist and insurgent teleoperated sniper rifles and machine guns*, „CGU Faculty Publications and Research. The Foreign Military Studies Office", 2016.

używane były na bardzo dużą skalę. Szczególnie popularny był RPG-7, który – obok uzbrojonej Toyoty i kałasznikowa – stał się wręcz jednym ze znaków rozpoznawczych ISIS. Był używany zarówno do niszczenia infrastruktury wroga, jak i siły żywej. Jest to broń bardzo prosta w obsłudze; znajdowała się w arsenale armii Iraku i Syrii. Sposób jej używania był dopracowywany we wszystkich kolejnych konfliktach, począwszy od Libanu i Palestyny, przez Somalię, po Czeczenię i Afganistan. Sprawdzała się zwłaszcza w walkach miejskich, gdzie oddawano strzały do celów z niewielkiej odległości. Pewnym atutem, paradoksalnie, jest to, że pocisk nie jest kierowany i celuje się przy użyciu celowników optycznych (nie towarzyszy temu np. wiązka laserowa), co utrudnia wykrycie zagrożenia. Według raportu Conflict Armament Research, RPG-7 (kaliber 40 mm) był czwartym najpopularniejszym rodzajem broni w użyciu przez ISIS. Najliczniejsze były karabinki 7,62 × 39 mm, na drugim miejscu karabiny maszynowe 7,62 × 54R mm, a na trzecim – lekkie karabiny maszynowe 7,62 × 39 mm[782]. Do granatników stosowano wszelkie znane pociski; najpopularniejsze były: PG-7S, PG-7L i PG-7PM. Udokumentowano użycie w Syrii tych dwóch ostatnich produkcji polskiej[783].

Kolejną bardzo popularną bronią, pełniącą już trochę rolę artylerii, był SPG 9. Broń ta wchodziła w wyposażenie właściwie wszystkich frontowych oddziałów ISIS. Sposób jej używania w walce widać we wspomnianych filmach *And If They Fight You, They Will Show You Their Backs*[784] czy *The Glory of Jihad 2 – Wilayat al-Barakah* (w wersji na kołowym podwoziu)[785]. Z broni, która bardziej wpisuje się w przyjętą definicję granatników, należy wspomnieć o dwóch popularnych granatnikach: radzieckim AGS-17 Płamja (Płomień)[786] i chorwackim granatniku rewolwerowym RBG-6 kal. 40 × 46 mm[787]. W użyciu były amerykańskie działa bezodrzutowe M-40 105mm[788].

ISIS stosowało wiele granatników czy rakietowych wyrzutni przeciwpancernych. Na przykład tylko do listopada 2014 r. na pewno przechwycili

782 Conflict Armament Research, *Weapons of the Islamic State. A three-year investigation in Iraq and Syria*..., p. 13.

783 Tamże, p. 85–87.

784 *And If They Fight You, They Will Show You Their Backs – Wilayat Dimashq*... (9:30).

785 *The Glory of Jihad 2 – Wilayat al-Barakah*... (4:05).

786 Everest 65, *The weapons of ISIS in their last pocket*...

787 *ISIS deploys Croatian weapons against the Iraqi army*...

788 M. Nance, *Defeating ISIS. Who They Are, How They Fight, What They Believe*..., p. 450.

z magazynów armii syryjskiej: 9M14M Malutka-M, 9M111M Faktoriya, 9K113 Konkurs, 9K115-2 Metis-M, 9M133 Kornet, HJ-73D i HOT[789]. Amnesty International wymienia ponadto: RB-M57, RPG-75, M79 Osa (niekierowane), TOW-2A, 9K135 Kornet, 9M17M Skorpion-M, 9M14 Malutka, 9K111 Fagot, HJ-8[790] i MILAN[791]. ISIS udawało się zniszczyć czołgi, nawet te najnowsze: amerykański M1A1 Abrams[792], Leopard 2A4 produkcji niemieckiej i Sabra M60T w służbie tureckiej[793].

Broń przeciwlotnicza i powietrzna

Zapewnienie ochrony przeciwlotniczej było jednym z priorytetów, a jednocześnie jednym z najtrudniejszych zadań. Braki obrony przeciwlotniczej zaczęły być widoczne zwłaszcza po utworzeniu międzynarodowej koalicji i prowadzeniu licznych operacji powietrznych. ISIS szukało więc wszelkich możliwości dla zabezpieczenia swoich pozycji. Bojownicy dysponowali przede wszystkim przenośnymi wyrzutniami pocisków rakietowych (*man-portable air-defense systems*, MANPADs/MPADs), które przejęli głównie z arsenałów rządowych. Były to m.in.: 9K32 Strela-2 (Strzała 2, SA-7 Grail), 9K38 Igła (SA-16 Gimlet) i ich pochodne oraz chiński HongYing-6 (FN-6). Odnosili sukcesy, czasami spektakularne, jak wspomniane już strącenie Mi-24 (Mi-25) w pobliżu Palmyry[794]. Zmusiło to zresztą Rosjan do zmiany taktyki, a w dalszej perspektywie nawet modernizacji śmigłowców. Szczególnie jednak często używane były w Iraku, gdzie udało się strącić: Mi-35M i Bell 407 nad Bandżi[795]. Najpopularniejsze były radzieckie systemy Strzała. Znane były również produkowane w Chinach FN-6, które trafiły

789 Oryx, *Vehicles and equipment captured by the Islamic State inside Syria until November 2014...*

790 Użycie tej broni widać np. w filmie *And If They Fight You, They Will Show You Their Backs – Wilāyat Dimashq...* (18:30).

791 Amnesty International, *Taking stock: The arming of Islamic State...*, p. 42.

792 T. Gibbons-Neff, *This video shows ISIS destroying an advanced U.S.-built tank outside Mosul*, https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2016/11/03/this-video-shows-isis-destroying-an-advanced-u-s-built-tank-outside-mosul/ [dostęp: 1.07.2020].

793 C. Triebert, *The Battle for Al-Bab: Verifying Euphrates shield vehicle losses*, https://www.bellingcat.com/news/mena/2017/02/12/battle-al-bab-verifying-turkish-military-vehicle-losses/ [dostęp: 1.07.2020].

794 *Russian helicopter shot down near Palmyra in Syria*, https://www.youtube.com/watch?v=ou2zdaXmODA [dostęp: 1.07.2020].

795 K. Semple, E. Schmitt, *Missiles of ISIS may pose peril for aircrews in Iraq*, https://www.nytimes.com/2014/10/27/world/middleeast/missiles-of-isis-may-pose-peril-for-aircrews.html?_r=0 [dostęp: 1.07.2020].

najprawdopodobniej przez Katar i Arabię Saudyjską do „umiarkowanej opozycji" w Syrii, a ostatecznie znalazły się w rękach ISIS[796]. W Syrii odnotowano też posiadanie systemów HT-16PGJ (wyposażone w pociski HG-16). Jest to MANPAD produkowany w Korei Północnej, będący rodzimym rozwinięciem 9K310 Igla-1 (SA-16). Blisko 300 takich zestawów dostarczono w latach 2003–2004 do Syrii, najprawdopodobniej przez Białoruś[797]. Ponieważ ta broń jest prosta w obsłudze, przeto stanowiła szczególne zagrożenie, zarówno dla celów wojskowych, jak i samolotów transportowych czy cywilnych, zwłaszcza w momencie wykonywania niskiego przelotu (start, lądowanie). ISIS opublikowało internetowy przewodnik z szczegółową instrukcją, jak zniszczyć amerykańskie śmigłowce AH-64 Apache, używając MANPADs. W Iraku w pobliżu Mosulu doszło do potwierdzonego ataku na samolot Stanów Zjednoczonych A-10 przy użyciu 9K32 Strela-2[798].

Najpopularniejszą jednak metodą był ostrzał z wykorzystaniem pocisków niekierowanych, zarówno z karabinów maszynowych, jak i armat przeciwlotniczych (*anti-aircraft-artillery*, AAA). Wykorzystywano do tego przede wszystkim karabiny KPW oraz zestawy ZU-23-2 i ZSU-23-4. Skuteczność ich wykorzystania była słaba; ostrzał służył raczej do stawiania ognia zaporowego oraz odstraszania przed ewentualnym niskim przelotem śmigłowców czy samolotów. Nie było to całkiem pozbawione zasadności, zwłaszcza przeciwko lotnictwu syryjskiemu, które na ogół stosowało amunicję niekierowaną. W Syrii z całą pewnością używano też systemów ZSU-23-4 Szyłka, których kilka przejęto od wojsk rządowych[799]. Używano też różnorodnej artylerii przeciwlotniczej, w tym 57 mm armaty przeciwlotniczej S-60[800] i 37 mm armaty przeciwlotniczej wz. 1939 (61-K)[801].

796 Tamże.

797 Oryx, *North Korean HT-16PGJ MANPADS in Syria*, https://spioenkop.blogspot.com/2016/03/north-korean-ht-16pgj-manpads-in-syria.html [dostęp: 1.07.2020].

798 D. Cenciotti, *U.S. A-10 reportedly shot at by ISIS militants with Strela MANPADS in Iraq*, https://theaviationist.com/2015/01/19/a-10-strela-iraq/ [dostęp: 1.07.2020].

799 A. Mello, https://twitter.com/alexmello02/status/498284291957071872?lang=en [dostęp: 1.07.2020]; C. Lister, https://twitter.com/charles_lister/status/404247755767283713 [dostęp: 1.07.2020].

800 Widoczna jest np. na filmie *New video message from The Islamic State: „Messages from the Fortified Strongholds #4 – Wilāyat Kirkūk"*...

801 *Syrian civil war: WWII weapons used*, https://wwiiafterwwii.wordpress.com/2017/06/27/syrian-civil-war-wwii-weapons-used/ [dostęp: 1.07.2020].

Braki w wyposażeniu i tutaj były na różne sposoby niwelowane. Na przykład zmodyfikowano pojazd BRDM-2, który w wersji 9P122 był niszczycielem czołgów, natomiast po zamontowaniu na nim 9K310 Strela-1 mógł być użyty jako improwizowana mobilna platforma przeciwlotnicza dla rakiet ziemia–powietrze (*surface-to-air missile*, SAM)[802]. Jeszcze ciekawszym pomysłem było zamontowanie na platformie samochodowej rakiety powietrze–powietrze R-40TD; rakiety takie zostały pozyskane po zdobyciu bazy lotniczej Tadmur[803]. Trudno powiedzieć, w jakim stopniu projekt był udany, ale na pewno był przejawem desperacji[804]. ISIS w samej tylko Syrii przejęło jeszcze inne systemy czy rakiety, które mogły być ewentualnie użyte. Jednak na ogół nie posiadało odpowiedniego potencjału, aby ich użyć. Były to np. rakiety: Ch-28[805], 2K12 Kub, S-125 i S-75[806].

Co jeszcze bardziej zaskakujące, w arsenale ISIS znalazły się też samoloty, a nawet jedna wyrzutnia wraz z rakietą Scud (R-17 Scud-B)[807]. ISIS udało się przechwycić samoloty: L-39ZA Albatros (3 sztuki), MiG-21M, MiG-21MF (8 sztuk, w tym jeden sprawny), MiG-21bis (sprawny), MiG-21UM (7 sztuk, w tym jeden sprawny)[808], MiG-21FL (3 sztuki, przechwycone w Iraku były niesprawne)[809]. Ocenia się, że łącznie dysponowano przynajmniej trzema sprawnymi samolotami MiG-21; są nawet informacje o prowadzeniu szkoleń dla pilotów[810].

802 Oryx, *Hide and peek, Syria's BRDM-2s*, https://spioenkop.blogspot.com/2018/09/hide-and-peek-syrias-brdm-2s.html [dostęp: 1.07.2020].

803 Tenże, *Islamic State captures large numbers of radars and missiles at Tadmur (Palmyra) airbase*, https://spioenkop.blogspot.com/2015/06/islamic-state-captures-large-numbers-of.html [dostęp: 1.07.2020].

804 Tenże, *R-40 AAMs used as makeshift SAMs by Islamic State in a desperate attempt to combat coalition airpower*, https://spioenkop.blogspot.com/2016/03/r-40-aams-used-as-makeshift-sams-by.html [dostęp: 1.07.2020].

805 Tenże, *Islamic State captures large numbers of radars and missiles at Tadmur (Palmyra) airbase*...

806 Tenże, *Vehicles and equipment captured by the Islamic State inside Syria until November 2014*...

807 R. Windrem, *ISIS' Scud a dud? Missile likely not operational, US officials say*, https://www.nbcnews.com/storyline/iraq-turmoil/isis-scud-dud-missile-likely-not-operational-us-officials-say-n145916 [dostęp: 1.07.2020].

808 Oryx, *Vehicles and equipment captured by the Islamic State inside Syria until November 2014*...

809 Tenże, *Vehicles and equipment captured and destroyed by the Islamic State inside Iraq until November 2014*...

810 E. MacAskill, *Islamic State training pilots to fly MiG fighter planes, says monitoring group*, https://www.theguardian.com/world/2014/oct/17/islamic-state-training-pilots-mig-planes-syria [dostęp: 1.07.2020].

W bazie Tabka przechwycono łącznie 23 samoloty MiG-21 (wszystkie niesprawne) i chiński system radarowy CETC JY-27[811].

Posiadanie lotnictwa było oczywiście sukcesem, zwłaszcza propagandowym, ale jego zdolności operacyjne były bardzo ograniczone i krótkie w czasie ze względu na przewagę przeciwników. O wiele lepiej w taktykę działań ISIS wpisywały się drony (*unmanned aerial vehicles*, UAV). Państwo Islamskie było w stanie wprowadzać innowacje i zaskakiwać wrogów z powietrza, przyjmując bardzo proste podejście, które twórczo połączyło zaawansowaną technologię komercyjną z komponentami o niskiej technologii i innymi dodatkami technologicznymi: dopracowało proces przekształcania gotowych dronów w unikalną i dość sprawną broń. Jednocześnie bardzo sprawnie pozyskiwało komercyjne drony przez globalny i skomplikowany, ale bezpieczny łańcuch dostaw, obejmujący zakupy z co najmniej 16 firm mających siedziby w co najmniej 7 krajach[812].

Najprostszą i dość masową metodą było wykorzystywanie tanich komercyjnych dronów. Tworzono z nich małe bombowce przenoszące ABIEDs, również produkowane na masową skalę. Aby ułatwić ten nowy sposób zrzucania bomb, przymocowywano plastikowe rurki i proste mechanizmy zwalniające. Do przeniesienia ładunku wystarczały nawet małe drony czy quadkoptery[813].

Bojownicy opracowali również wiele prostych taktyk, aby dzięki dronom zwiększyć skuteczność innych operacji. Obejmowało to wykorzystywanie dronów do kierowania SVBIEDs[814]. Podczas walk o Mosul operatorzy dronów Państwa Islamskiego nawigowali SVBIEDs w czasie rzeczywistym, stosowali zatem rozpoznanie lotnicze identyczne, jakie wojskom irackim zapewniali żołnierze NATO, tyle że dzięki sprzętowi dostępnemu w sklepach z RTV. SVBIEDs na ogół wyróżniały się swoim wyglądem, dlatego żołnierze byli przygotowani na powstrzymanie samobójców praktycznie za każdą cenę. Dzięki nawigacji można było ominąć ewentualne patrole przeciwnika, korygować drogę przejazdu czy nawet koordynować działania

811 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 257.

812 D. Rassler, *The Islamic State and Drones. Supply, Scale, and Future Threats*, Combating Terrorism Center at West Point, West Point 2018, p. IV.

813 Conflict Armament Research, *Islamic State's Multi-Role IEDs...*, p. 2.

814 S. George, L. Hinnant, *Islamic State turns to drones to direct suicide car bombers*, https://apnews.com/4b36e6f9ed814880ab56a1763060759d/Islamic-State-turns-to-drones-to-direct-suicide-car-bombers [dostęp: 1.07.2020].

kilku podmiotów. Wreszcie, drony stosowano po prostu do koordynowania ostrzału artyleryjskiego[815].

Używanie dronów nie było przypadkowe czy sporadyczne; można mówić nawet o programie ich wdrażania. Pierwszym udokumentowanym przypadkiem zastosowania ich jako broni było zabicie dwóch Peszmergów w 2016 r. Już wiosną 2017 w Syrii i Iraku przeprowadzano od 60 do ponad 100 miesięcznie ataków bombowych przy pomocy dronów. Na ogół były to proste quadkoptery z podczepianymi granatami, ASBIEDs własnej konstrukcji lub z inną amunicją detonowaną uderzeniowo. Oczywiście nie były to znaczne ładunki, ale w Mosulu w lutym 2017 r. nawet 10% wszystkich hospitalizowanych było ich ofiarami[816]. Taka intensywność świadczy o znakomitym dopracowaniu logistycznym w pozyskiwaniu dronów komercyjnych oraz ich modyfikowaniu i uzbrajaniu.

ISIS konstruowało też własne drony przy pomocy pozyskiwanych komponentów oraz własnych prac warsztatowych. Organizacja Conflict Armament Research odkryła w Ramadi zakład produkcyjny, gdzie przygotowywano drony zdolne do przenoszenia większych ładunków. Na miejscu znaleziono np. MANPAD 9K32M Strela-2M (SA-7b), który prawdopodobnie miał być bronią konstruowanego tam drona[817].

Drony pełniły też ważną rolę w prowadzeniu rozpoznania (na marginesie trzeba zauważyć, że ogólnodostępne mapy satelitarne Google'a również odgrywały niebagatelną rolę). Zdjęcia z ataków ISIS robione z dronów w pewnym momencie stały się wręcz obowiązkowym elementem w filmach propagandowych. Chyba pierwszym takim przypadkiem było sfilmowanie ataku na 93. bazę armii syryjskiej koło Ar-Rakki w lecie 2014[818]. Użyto do tego komercyjnego quadkoptera DJI Phantom FC40[819].

W kwestii dronów najbardziej niepokoją: łatwość ich pozyskiwania, stosunkowo niski koszt i problem kontroli nabywania. Z zabawki robi się broń, chociaż jako narzędzie do przenoszenia amunicji ich zdolności

815 A. Capaccio, *Extensive Islamic State drone use raising risks in Mosul Battle*, https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-10-26/extensive-islamic-state-drone-use-raising-risks-in-mosul-battle [dostęp: 1.07.2020].

816 D. Rassler, *The Islamic State and Drones. Supply, Scale, and Future Threats...*, p. 4–5.

817 Conflict Armament Research, *Islamic State's Weaponised Drones*, Conflict Armament Research, London 2016, p. 2.

818 P. Bergen, E. Schneider, *Now ISIS has drones?*, http://edition.cnn.com/2014/08/24/opinion/bergen-schneider-drones-isis/ [dostęp: 1.07.2020].

819 R.J. Bunker, *Terrorist and Insurgent Unmanned Aerial Vehicles: Use, Potentials, and Military Implications...*, p. 12.

są znacznie ograniczone. Jeśli chodzi o prowadzenie rozpoznania czy nawigowanie w czasie rzeczywistym, to mamy do czynienia już z *other RMA* (O-RMA)[820], czyli wykorzystaniem w nieoczekiwany sposób powszechnej i niskiej technologii. Drony na pewno mają duże znaczenie w wojnie psychologicznej: dostarczają znakomitych materiałów propagandowych, mogą służyć do uporczywego nękania przeciwnika (tak jak codzienne ataki w Mosulu) i upokarzania znacznie potężniejszego wroga. Są także świetnym materiałem w prowadzeniu wojny asymetrycznej. Najlepszym przykładem zastosowania drona jest zniszczenie irackiego czołgu, oczywiście uwiecznione na filmie propagandowym[821].

2.1.5. Struktura cywilna i militarna ISIS w Syrii

Centralna i lokalna organizacja kalifatu

W grudniu 2015 r. „The Guardian" opublikował wewnętrzny dokument wraz z komentarzem *The ISIS papers*. Jego autor, analityk Ajmenn Dżawad al-Tamimi, otrzymał materiały ISIS od jednego ze swoich informatorów. Tekst został napisany wkrótce po tym, gdy al-Bagdadi ogłosił kalifat i koncentrował się na próbie odpowiedzi na pytania dotyczące zarządzania w zakresie administracji i gospodarki nowego państwa. W dokumencie możemy znaleźć informacje na temat sposobu organizacji administracji.

ISIS organizuje się w taki sam sposób jak większość innych hierarchicznych biurokracji. Struktura była dwupoziomowa: istniały władze centralne z kalifem i podległymi mu władzami, oraz struktura lokalna w postaci gubernatorstw, zwanych wilajetami. Pomimo że na poziomie ideologicznym nie uznawano podziału na Syrię i Irak, traktując go za spuściznę pokolonialną, to zachowano go w administrowaniu, tworząc *de facto* dwie osobne struktury: iracką i syryjską. Nie udało się zatem w pełni utrzymać prostego podziału na władzę centralną i lokalną. Pomimo zmiany nazwy na Państwo Islamskie nadal było to Państwo Islamskie w Iraku i Syrii. Niemniej jeśli uznać utrzymanie struktur koordynacyjnych na poziomie państw za przedsięwzięcie czasowe, to pozostała administracja była już pomyślana z myślą o jednolitym, unitarnym państwie. Rząd ISIS składał się z kalifa

820 I. Brun, *While you're busy making other plans. The „Other RMA"*..., p. 535–565.

821 Al Arabiya, *Battle for Mosul: ISIS drone obliterates Iraqi army tank*, https://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2017/02/25/Battle-for-Mosul-ISIS-drone-obliterates-Iraqi-army-tank.html [dostęp: 1.07.2020].

i kluczowych doradców[822]. Władza centralna sprawowana była za pomocą następujących ciał kolegialnych: Rada Szury, Rada Wojskowa, Rada Bezpieczeństwa i Wywiadu, Rada Szariatu (Sądowa), Rada Finansowa i Rada do spraw Mediów[823]; wszystkie nadzorował kalif. Rada Szury składała się z kalifa i tzw. Gabinetu Państwa Islamskiego, do którego wchodziło 9–11 członków. Mogli oni teoretycznie zwolnić lidera organizacji, jeśli nie będzie należycie wykonywał swoich obowiązków. Organ ten nawiązywał do instytucji władzy funkcjonującej za czasów pierwszych kalifów (*al-Chulafa ar-Raszidun*), którzy byli wybierani przez Szurę i przez nią mogli być odwołani, jeśli sprzeniewierzyli się naukom Muhammada. Rada Wojskowa prowadzi politykę militarną i planuje operacje wojskowe. Głową Rady Wojskowej jest osoba nominowana przez al-Bagdadiego[824].

Kalif al-Bagdadi miał dwóch zastępców. Byli to Abu Ali Anbari[825] (Abu ʻAla al-Afari *vel* ʼAbd al-Rahman al-Qaduli) i Abu Muslim al-Turkmani (Fadel Ahmed Abdullah al-Hijal). Obaj byli uważani za potencjalnych następców al-Bagdadiego; na co dzień sprawowali w imieniu kalifa władzę kolejno w Syrii i Iraku, prawdopodobnie także w chwilach niedyspozycji kalifa po kolejnych próbach jego zamordowania.

Państwo podzielone było na 18 prowincji/wilajetów (*wilayat*)[826]. W Iraku znajdowały się prowincje: Anbar, Bagdad, Dijala, Al-Falludża, Al-Dżanoub (południe), Kirkuk, Niniwa i Salahuddin (Salah ad-Din, Salakhuddin), a w Syrii: Aleppo, Al-Badiah (Hims), Al-Baraka (Hasaka), Damaszek, Hama, Idbil, Al-Khair (Dajr az-Zaur), Ar-Rakka i As-Sahel (Latakia) i Al-Furat (Eufrat)[827].

822 S. Moubayed, *Under the Black Flag: At the Frontier of the New Jihad*, I.B. Tauris, London – New York 2015, p. 97.

823 Analiza struktur ISIS nie będzie tu omawiana szczegółowo, lecz skoncentruję się na kwestiach militarnych i rządów w samej Syrii. Więcej na ten temat: O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS*..., s. 102–140.

824 Ahmed S. Hashim, *From Al-Qaida Affiliate to the Rise of the Islamic Caliphate: The Evolution of the Islamic State of Iraq and Syria (ISIS)*, Military Studies Programme, Institute of Defence and Strategic Studies (IDSS), S. Rajaratnam School of International Studies (RSIS) – Nanyang Technological University (NTU), Singapore 2014, p. 8.

825 Więcej: Hassan Hassan, *The true origins of ISIS*, https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2018/11/isis-origins-anbari-zarqawi/577030/ [dostęp: 20.08.2020].

826 Niektórzy autorzy podają 16 prowincji, np. H. Abu Hanieh, M. Abu Rumman, *The „Islamic State" Organization. The Sunni Crisis and the Struggle of Global Jihadism*, Friedrich-Ebert-Stiftung Jordan & Iraq FES, Amman 2015, p. 282.

827 R. Barrett, *The Islamic State. The Report by Head of the UN's al-Qaida and Taliban Monitoring Group*, New York, Nov 2014, p. 33–34; A.H. Cordesman, *Iraqi stability and the „ISIS War"*, 12 August, 2015, https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/

Wilajety były podzielone na podgrupy *qawati* (sekcje), w tym miasta, które zachowały arabskie nazwy, jakie miały przed objęciem kontroli przez ISIS. Na przykład prowincja Aleppo dzieliła się na dwie części: sekcję Manbidż, która obejmowała miasta: Manbidż, Dżarabulus (Jarablus) i Maskana, oraz sekcję Al-Bab, która obejmowała miasta: Al-Bab i Dajr Hafir. Władzę w wilajecie sprawował *wali* (gubernator), który kierował lokalną strukturą odzwierciedlającą centralną strukturę organizacji. Rada Bezpieczeństwa i Rada Szariatu (*Diwan Al-Dawa*) miały w każdej prowincji własne biura i przedstawicieli, np. *wali* posiadał swojego doradcę z ramienia Rady Szariatu, który na bieżąco pomagał mu w interpretacji prawa, a jednocześnie nie był podporządkowany gubernatorowi. *Wali* miał do pomocy kilku urzędników, zwanych emirami, którzy kontrolowali delegowane sektory, takie jak: Emirat Wojskowy, Emirat Religijny i Emirat Bezpieczeństwa. Ta hierarchia była w miarę możliwości ujednolicona we wszystkich wilajetach[828].

Odtworzenie struktur ISIS dzisiaj jest dość trudne. Była to organizacja działająca w konspiracji, przywódcy bardzo często zmieniali swoje pseudonimy, a ich kariery często kończyły naloty sił sprzymierzonych[829]. Niemniej możemy, choć częściowo, odtworzyć strukturę ISIS, pamiętając jednak, że wiele danych trudno zweryfikować.

Tabela 8. Ważniejsi przywódcy ISIS na szczeblu centralnym i w Syrii

	Funkcja/tytuł	Imię	*Alias*
Rada Szury	szef	Abdullah Youssef (b.d.)	Abu Bakr al-Chatouni (al-Khatouni); Abu Arkan al-Ameri (do 2015)
Rada Szury	szef i kalif	Amir Mohammed Abdul Rahman al-Mawli as-Salbi; Awad Ibrahim al-Badri as-Samarra'i (do 2018)	Abu Ibrahim al-Haszimi al-Kuraszi; Abu Bakr al-Bagdadi (do 2019)

publication/150812_Iraq_Stability_and_the_War_on_ISIS.pdf [dostęp: 20.08.2020]; A. Baczko, G. Dorronsoro, A. Quesnay, M. Youssef, *The rationality of an eschatological movement: The Islamist State in Iraq and Syria*, Yale The Program on Governance and Local Development, „Working Paper", 2016, no. 7, p. 11.

828 H. Abu Hanieh, M. Abu Rumman, *The „Islamic State" Organization. The Sunni Crisis and the Struggle of Global Jihadism...*, p. 282–283.

829 Por. K. Orton, *Governing the Caliphate: Profiles of Islamic State Leaders*, The Henry Jackson Society, London 2016.

	członek	Abu Hafs	Abu Bakr / Omar al-Qahtani
	członek	Szejch Turki bin Mubarak (bin Abdullah) al-Benali	Abu Hummam al-Athari *vel* Abu Sufyan as-Sulami
	członek	Osman al-Nazeh al-Asiri	(b.d.)
	członek	(b.d.)	(b.d.)
	członek	(b.d.)	(b.d.)
Przedstawiciel kalifa w Syrii	członek Rady Wojskowej (generał major)	Abdulrahman Mustafa al-Qadul	Abu Ali al-Anbari *vel* Abu ʻAla al-Afari
Gabinet	bojownicy zagraniczni i zakładnicy	Abdullah Ahmed al-Meszedani	Abu Kassem
	transfer broni z Libii, rekrutacja w Afryce Północnej	Tariq bin al-Tahar bin al-Falih al-Awni al-Harzi	Abu Umar al-Tunisi
	administracja	Szawkat Hazem al-Farhat / Szawkat Hazm al-Farhat	Abu Abdul Kadr / Abd al-Kadir
	więziennictwo	Baszszar Ismail al-Hamdani	Abu Mohammed
	bezpieczeństwo	Abdul Wahid Khutnayer Ahmad / Abd al-Wahid Chadir Ahmad	Abu Louay / Abu Ali
	finanse	Muafaq Mustafa Mohammed al-Karmousz	Abu Salah
	koordynacja z prowincjami	Mohammed Hamid al-Duleimi	Abu Hadżar as-Assafi
Rada Wojskowa	szef	Iyad al-Ubaydi; Fadel Ahmed Abdullah al-Hijal (do 2015)	Fadel Hayfa / Abu Saleh al-Ubaydi / Abu Saleh al-Hayfa; Abu Muslim al-Turkmani (do 2015)
	szef sztabu Rady Wojskowej	Walid Jassem Mohammed al-Alwani / Waleed Jassem Mohammed al-Alwani	Abu Ahmad al-Alwani

	zastępca szefa, dowódca polowy w Iraku	Shaker Wahib al-Fahdawi	Abu Wahib
	drugi szef	Abu Ajman al-Iraki; Adnan Latif Hamid al-Sweidawi	Abu Muhammad al-Suweidaw
	dowódca armii	Tarkhan Batirashvili	Omar asz-Sziszani
	członek (generał major)	Abdulrahman Mustafa al-Qadul	Abu Ali al-Anbari
	„minister wojny”	Gulmurod Chalimow (zginął w 2017); Nasser ad-Din Allah Abu Suleiman (do 2011)	Gulmurod Chalimow; Abu Suleiman
	Biuro Wojny: zaopatrzenie w broń, logistyka	Fares Reif al-Naima / Faris Riyadh al-Nuaimi	Abu Szema / Sima
	Biuro Wojny: sprawy społeczne, męczennicy i opieka nad wdowami	Abdul Rahman al-Afari z Tall Afar (Aouf Abd al-Rahman al-Arf)	Abu Suja / Saji
	Biuro Wojny: produkcja bomb i IEDs	Khairy Abed Mahmoud al-Taey (Khairy Abd al-Hamoud al-Taiy)	Abu Kifa / Kifah
Dowódcy wojskowi w Syrii	dowódca wojskowy w Aleppo i Kobani	Abu Chattab al-Kurdi; Abu Osama al-Tunisi (do 2016 dowódca w Manbidż)	(b.d.)
Rada Bezpieczeństwa w Syrii	*wali* Aleppo i północnej Syrii	Omar Al-Absi (do 2015); Tarkhan Batirashvili	Abu Atheer al-Absi; Omar asz-Sziszani
	wali Ar-Rakki	Taha Subhi Falaha (do 2016); Ali Dżuma asz-Shwakh	Abu Muhammad al-Adnani; Abu Luqman
	dowódca wojskowy w Ar-Rakce	Ali al-Hamoud	Ali Moussa asz-Shawakh
	wali Dajr az-Zaur	Saddam al-Dżamal (Saddam al-Jamal) z Albukamal; prawdopodobnie zastąpiony przez Hadżi Abd an-Nasser po 2018	Saddam al-Dżamal; Hadżi Abd an-Nasser (Hadżi ’Abd al-Nasir)

	dowódca wojskowy w Dajr az-Zaur	(b.d.)	Ahmed al-Mohammed al-Obaid (Abu Dijana az-Zer)
	wali Al-Baraka (Hasaka)	(b.d.)	Abu Usama al-Iraki
	dowódca wojskowy w Al-Baraka	(b.d.)	Abdul Mohsen al-Zaghilani al-Taresh
	wali Hims	Abu Shuayb al-Masri	Abu Shuayb al-Masri, być może zastąpiony przez Abu Atheer al-Absi (który był również *wali* w Aleppo) lub Abu Yehya al-Iraki
	wali Hama	(b.d.)	Abu Ahmed Al-Muhadżir
	wali al-Badiah	(b.d.)	(b.d.)
	wali Damaszku	(b.d.)	Abu Ayyub al-Iraki
	wali (NN)	Abu Dhar al-Jazrawi	al-Najdi al-Harethi
Rada Szariatu	szef	(b.d.)	Abu Mohammed al-Aani
Członkowie Rady Szariatu oddelegowani dla poszczególnych gubernatorów w Syrii	Rakka	(b.d.)	Abul Layth al-Thayqami
	Dajr az-Zaur	Abu Musab al-Tunisi	(b.d.)
Rada Mediów	rzecznik prasowy	(b.d.); Taha Sobhi Falaha (do 2016)	Abu Hamza al-Kuraszi; Abu al-Hasan al-Muhadżir (zginął wraz z kalifem w 2019); Abu Mohammed al-Adnani (do 2016)

Źródło: opracowanie własne.

Tamwil — finansowanie

Tak jak skala sukcesów ISIS nie miała sobie równych wśród innych organizacji uznawanych za terrorystyczne, tak i finansowanie musiało odbiegać od normy. Początkowo wykorzystywano sprawdzoną metodę Al-Kaidy, jaką było wsparcie donatorów, głównie z Zatoki Perskiej. Wraz z rozwojem organizacji, a co za tym idzie – kosztami utrzymania, zaczęto poszukiwać nowych źródeł. Możemy podzielić je ogólnie na zewnętrzne i wewnętrzne. Te pierwsze to środki pozyskiwane od podmiotów zewnętrznych. Możemy je podzielić na pochodzące z przestępstwa i legalne, a przynajmniej quasi-legalne (bo każde przekazanie środków na rzecz ISIS należy uznać za nielegalne). Ta ostatnia grupa to przede wszystkim darowizny – ISIS wykorzystuje tu sprawdzoną metodę, wykorzystywaną przez IRA czy Al-Kaidę. Darowizny przekazywane są na różnego typu organizacje charytatywne. Inną metodą jest przekazywanie środków bezpośrednio na konta członków organizacji, czy to przelewem bankowym, czy przy wykorzystaniu tzw. *hawala* lub *hundi*[830].

Państwo Islamskie chciało uzyskać jak największą samodzielność finansową, dlatego zaczęło szybko rozwijać nowe zdolności w tym zakresie. Jedną z takich metod był okup za porwane osoby. Wbrew powszechnemu mniemaniu wcale nie najistotniejsze były tu pieniądze pozyskiwane za uwolnienie zagranicznych więźniów. Źródłem stałego dochodu Państwa Islamskiego byli porywani na jego terytoriach obywatele Iraku i Syrii. Dotyczyło to przede wszystkim „niewiernych": szyitów, jazydów, chrześcijan itd. Na przykład za uwolnienie prawdopodobnie 200 jazydów uzyskano ok. 850 tys. dolarów[831]. Niemniej kwoty żądane za obcokrajowców zapadają bardziej w pamięć[832].

Handlowano nie tylko samymi ludźmi, lecz także ich organami[833]. Pierwsze wzmianki o tym, że Państwo Islamskie może być powiązane z handlem

830 P.M. Jost, H. Singh Sandhu, *The Hawala Alternative Remittance System and its Role in Money Laundering*, Lyon 2000, p. 5 i n.

831 United Nations Security Council, *Report of the Secretary-General on the threat posed by ISIL (Da'esh) to international peace and security and the range of United Nations efforts in support of Member States in countering the threa*t, S/2016/92, https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2016/02/N1602353_EN.pdf [dostęp: 18.05.2020].

832 Na przykład za amerykańskiego dziennikarza Jamesa Foleya zażądano 132 mln dolarów, a za dwóch japońskich zakładników: Kenji Goto Jogo i Haruna Yukawa – 200 mln, J. Pagliery, *Inside the $2 billion ISIS war machine*, http://money.cnn.com/2015/12/06/news/isis-funding/index.html?iid=EL [dostęp: 18.05.2020].

833 T. Safjański, *Działalność organizacji terrorystycznych związana z handlem narządami i tkankami* [w:] W. Zubrzycki (red.), *Od konfliktów globalnych po globalny terroryzm*, Wydawnictwo Uczelniane WSIiE TWP, Olsztyn 2017, s. 279.

narządami, zostały opublikowane w grudniu 2014 r. na stronie internetowej gazety „Al-Monitor”[834]. Został tam opublikowany wywiad z irakijskim lekarzem Siruwanem al-Mosulim, który powiedział, że liderzy Państwa Islamskiego zatrudnili w tym celu zagranicznych lekarzy. Mieli oni handlować narządami ze szpitalem w Mosulu[835]. Na początku 2015 r. ambasador Iraku przy ONZ Mohamed Alkahim ogłosił, że w masowych grobach niedaleko Mosulu znaleziono ciała z chirurgicznymi nacięciami, które były pozbawione narządów wewnętrznych[836]. ISIS miało także przeprowadzać eksperymenty medyczne na więźniach. Wykonywali je obywatele brytyjscy: Issam Abuanza oraz Mohammad Anwar Miaha. Pozyskane części ciała były przeszczepiane rannym dzihadżystom, sprzedawane na czarnym rynku bądź wrzucane do cel innych więźniów, aby spowodować wśród nich strach[837]. Do tego procederu dochodziło w miastach Al-Majadin i Dajr az-Zaur w latach 2015–2017[838]. Ocenia się, że handel narządami mógł przynosić nawet 2 mln dolarów rocznie[839].

ISIS uzyskiwało pieniądze ze sprzedaży właściwie wszystkiego, co się tylko dało. Najważniejsza była sprzedaż ropy (przychód mógł wynosić nawet 500 mln dolarów rocznie[840]). Ponadto sprzedawano: fosforany, cement, produkty rolne, podrabiane produkty odzieżowe, elektronikę i artefakty archeologiczne. ISIS zachowywało się jak państwo: sprzedawało nawet wodę pitną, prąd elektryczny i gaz ziemny. Zapewniało dostęp do mediów na terytoriach Syrii i Iraku będących pod kontrolą oficjalnych władz.

Takich zachowań było więcej. Drugą podstawową formą pozyskiwania środków była polityka fiskalna. Wszyscy mieszkańcy opanowanych

834 Tamże, s. 282.

835 H. Said, *ISIS traffics human organs, moves them into Saudi Arabia and Turkey*, https://sana.sy/en/?p=22336 [dostęp: 18.05.2020].

836 *ISIS might be harvesting organs, Iraqi diplomat says*, https://www.cbsnews.com/news/isis-might-be-harvesting-organs-iraqi-diplomat-says/ [dostęp: 18.05.2020].

837 L. Brown, *NHS doctor and UK pharmacist who became Nazi-style torturers for ISIS: Team of vile medics took organs from prisoners and gave them to wounded terrorists*, https://www.dailymail.co.uk/news/article-6965169/NHS-doctor-UK-pharmacist-Nazi-style-torturers-ISIS.html [dostęp: 18.05.2020].

838 K. Sikorski, *Brytyjscy lekarze na służbie ISIS. Torturowali i pobierali organy do przeszczepów*, https://polskatimes.pl/brytyjscy-lekarze-na-sluzbie-isis-torturowali-i-pobierali-organy-do-przeszczepow/ar/c1-14085111 [dostęp: 18.05.2020].

839 T. Safjański, *Działalność organizacji terrorystycznych...*, s. 285.

840 United Nations Security Council, *Report of the Secretary-General on the threat posed by ISIL (Da'esh) to international peace and security and the range of United Nations efforts in support of Member States in countering the threat...*

terytoriów odprowadzali podatki (*zakat*). Państwo Islamskie opodatkowało niemal wszystko; płatny był dostęp do nauki i opieka medyczna. Pobierano opłaty za przemieszczanie się (zwłaszcza wyjazd ze strefy okupowanej, o ile był dopuszczalny). Nawet zbyt krótka broda mogła się okazać przyczyną specjalnej opłaty[841].

W najgorszej sytuacji byli oczywiście „niewierni", którzy musieli płacić dodatkowy podatek (*dżizja*). Majątek wielu z nich podlegał konfiskacie; często specjalnie intensyfikowano ściąganie *dżizji*, aby zmusić ich do emigracji i przejęcia majątku. ISIS konfiskowało też to, co zastało w bankach na podbitych terenach.

ISIS w 2015 r. miało budżet ok. 2 mld dolarów; dla porównania budżet Hezbollahu wynosił ok. 500 mln dolarów, a Hamasu – 70 mln[842]. Jednocześnie był to projekt bardzo kosztowny. Ocenia się, że bojownicy zarabiali od 400 do 1,2 tys. dolarów miesięcznie. Państwo Islamskie wspierało też ich rodziny. Zasiłek dla żony wynosi 50 dolarów, a dodatek na każde dziecko – 25 dolarów. Na większe wynagrodzenia mogli liczyć wykwalifikowani inżynierowie i technicy, których pensje zaczynały się od 1,5 tys. dolarów[843].

Bezpieczeństwo wewnętrzne Kalifatu i wywiad

Jednym z fenomenów ISIS było wytworzenie zhierarchizowanych struktur, tak jak w państwie narodowym. Bezpieczeństwo było budowane na poziomie wewnętrznym (siły policyjne i wywiad/kontrwywiad) oraz zewnętrznym (siły militarne, wywiad). Administracyjnie policja była podzielona na policję religijną Hisba (*muṭawwi*) i policję zwykłą (*shurta*). Policja religijna miała promować cnoty i zapobiegać występkom. Jej rola była porównywalna z policją w Arabii Saudyjskiej (Hay'at al-Amr bi-al-Ma'rūf

841 *ISIS nakłada podatek na kobiety za nienoszenie skarpetek, dla mężczyzn za przycinanie brody*, 7 czerwca, 2016, https://ndie.pl/isis-naklada-podatek-kobiety-noszenie-skarpetek-dla-mezczyzn-przycinanie-brody/ [dostęp: 18.05.2020].

842 S. Wojciechowski, *Fenomen „Państwa Islamskiego" i jego źródła*, „Przegląd Strategiczny", 2016, nr 9, s. 149.

843 J. Pagliery, *ISIS cuts its fighters' salaries by 50%*, http://money.cnn.com/2016/01/19/news/world/isis-salary-cuts/index.html [dostęp: 18.05.2020]; TVN 24, *„Państwo Islamskie" sowicie opłaca swoich bojowników. I nakłada nowe „podatki"*, 13 grudnia 2015, http://tvn24bis.pl/ze-swiata,75/panstwo-islamskie-coraz-wiecej-zarabia-na-podatkach,602569.html [dostęp: 18.05.2020]. Temat finansowania ISIS jest bardzo ważny dla zrozumienia jego fenomenu, niemniej przekracza możliwości niniejszej książki, więcej: O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS*..., s. 196–231.

wa-an-Nahy ʻan al-Munkar, Komitet Krzewienia Cnót i Zapobiegania Złu) czy w talibańskim Afganistanie.

Początków policji religijnej można szukać już pod koniec rządów Saddama Husajna, kiedy w ramach tzw. kampanii wiary rozpoczęły się naciski na stosowanie się do niektórych norm religijnych (dotyczyło to zwłaszcza kobiecego ubrania). Pierwszym niepotwierdzonym przypadkiem sankcjonowania kwestii moralnych były naciski na kobiety na ulicach, a nawet uniwersytecie w Mosulu pod koniec 2004 r. Ponadto rozpoczęły się „spontaniczne" represje wobec chrześcijanek. W 2007 r. ukazał się dekret ISI z „ostrzeżeniem" kierowanym zwłaszcza do chrześcijanek, aby ubierały się zgodnie z islamskimi normami[844].

Wszędzie tam, gdzie ISIS przejmowało kontrolę, szybko wprowadzało swoje prawo bazujące na własnej interpretacji islamu. Prawo to było szczególnie represyjne wobec innowierców i kobiet, a jego egzekwowaniem zajmowała się Hisba. Dobitnym tego przykładem jest Mosul, gdzie kilka dni po opublikowaniu kodeksu pojawili się na ulicach policjanci w swoich charakterystycznych radiowozach[845]. Policja religijna była ważną organizacją jeszcze z innego powodu: nakładała wysokie kary za nieprzestrzeganie prawa, które stanowiły pokaźną część budżetu ISIS. Osoby nieposiadające odpowiednich środków finansowych na mandat lub dla przykładu trafiały do więzienia np. za regulację brwi, niewłaściwą fryzurę, hodowanie gołębi, grę w domino czy karty, muzykę czy palenie fajki wodnej. Hisba miała nawet specjalne ulotki, na których były dokładne wytyczne dotyczące długości zarostu czy miejsce na łydce, do którego powinien sięgać rąbek dżalabii czy abai (długiej sukni męskiej)[846]. Jednym ze znanych przywódców Hisby był Muhammad al-Bazi, Syryjczyk urodzony w 1972 r. Zanim został emirem policji islamskiej, był emirem al-Dżarnia, Ar-Rakki i tamy Tiszrin (90 km od Aleppo)[847].

844 Fawzy Al Ardany, *Threats against Christian female students in Mosul University*, Araden and all Sapna Message Boards, 2007, December 10.

845 Rasha Al Aqeedi, *Hisba in Mosul: Systematic Oppression in the Name of Virtue*, Program on Extremism, February 2016, p. 6. Zdjęcie takiego radiowozu jest w książce J. Todenhöfera, *ISIS od środka: 10 dni w „Państwie Islamskim"*... (dodatek ikonograficzny).

846 R. Callimachi, *The ISIS files*, https://www.nytimes.com/interactive/2018/04/04/world/middleeast/isis-documents-mosul-iraq.html [dostęp: 20.08.2020].

847 A.H. Almohammad, A. Speckhard, *Abu Luqman – Father of the ISIS Emni: Its organizational structure, current leadership and clues to its inner workings in Syria & Iraq*, https://www.icsve.org/abu-luqman-father-of-the-isis-emni-its-organizational-structure-current-leadership-and-clues-to-its-inner-workings-in-syria-iraq/ [dostęp: 20.08.2020].

Szczególną policją religijną była tzw. Brygada Al-Chansa[848]. Były to oddziały żeńskie ISIS, początkowo powołane jako jednostki wsparcia, a następnie jako policja religijna. Dżihadyści bardzo szybko zorientowali się, że ustalone przez nich zasady utrudniają im działalność. Zdarzało się bowiem, że przeciwnicy uciekali w przebraniach damskich, bo bojownicy ISIS uważali za haniebne odsłonienie twarzy kobiety.

Według zeznań jednej z członkiń oddziału, został utworzony *ad hoc* po wydarzeniu na blokadzie drogowej As-Sabahya (na zachód od Ar-Rakki), gdzie trzech członków ISIS zginęło, a czterech innych zostało zabitych z rąk nieznanych bojowników ubranych w kobiece szaty i zakrywających twarze burkami. W obawie przed powtórką powstał oddział złożony z 35 kobiet: 3 Syryjek, 2 Jemenek, 4 Saudyjek, 1 Kuwejtki, 7 Tunezyjek, 3 Libijek, 9 Czeczenek, 3 Egipcjanek i 3 Irakijek[849].

Tak powstały oddziały Al-Chansa. Później ich zakres zastosowania zwiększył się (nie była to już tylko milicja obyczajowa czy jednostki wsparcia): pełniły funkcje edukacyjne i wychowawcze przyszłych pokoleń mudżahedinów, w tym „nawróconych", czyli przekazywanych niewolników (można by ich nazwać janczarami).

Formacja została oficjalnie utworzona 2 lutego 2014 r. w Ar-Rakce; funkcjonowała również w Mosulu. Funkcjonariuszki początkowo musiały być stanu wolnego i mieć od 18 do 25 lat. Każda otrzymywała miesięczne wynagrodzenie w wysokości 25 tys. lirów syryjskich (mniej niż 200 dolarów) i mogła być zatrudniona tylko w brygadzie[850]. W tym samym czasie w Ar-Rakce utworzono drugą jednostkę Umm Al-Rayan. W skład obu oddziałów często wchodziły kobiety przyjeżdżające z zagranicy, w tym z Europy. Szybko zaczęto wykorzystywać ich potencjał również do działalności propagandowej. Ocenia się, że nawet sto kobiet pracowało w formie „medialnych mudżahedinów"[851].

Niektóre szacunki wskazują, że było w sumie 800–1000 członkiń. Nosiły ubrania uznane przez organizację za odpowiednie; ponadto miały broń,

848 Więcej: Husain Haqqani, *Inclusive security for the Muslim world*, „PRISM", 2016, vol. 6, no. 1, p. 58–71.

849 *Al-Khansaa Battalion: Jihadist brides in ISIS*, https://mesbar.org/al-khansaa-battalion-jihadist-brides-isis/ [dostęp: 20.08.2020].

850 Terrorism Research & Analysis Consortium, *Al-Khansaa Brigade (Islamic State / IS – Female Unit / ISISF)*, https://www.trackingterrorism.org/group/al-khansaa-brigade [dostęp: 20.08.2020].

851 Nur Irfani Binte Saripi, *Female members of ISIS: A greater need for rehabilitation*, „Counter Terrorist Trends and Analyses", 2015, vol. 7, no. 3, p. 27.

kajdanki i krótkofalówki; mogły prowadzić samochody i samodzielnie poruszać się w mieście. Większość z nich to imigrantki, co spowodowało w pewnym momencie konieczność dołączania przynajmniej dwóch arabskojęzycznych dziewcząt do każdej drużyny[852]. Z czasem zmieniły się wymogi stawiane członkiniom: podwyższono wiek do 45 lat i zezwalano na udział mężatek; zaczęto także nakłaniać kobiety z oddziałów do wychodzenia za mąż za dżihadystów.

Funkcjonariuszki pełniły również rolę swatek poszukujących kandydatek na żony wśród Syryjek, które jednak niechętnie wchodziły w związki małżeńskie z dżihadystami: większość z nich była im nieznana (nawet nie znały ich prawdziwych nazwisk), istniało spore ryzyko wczesnego owdowienia, a nadto dżihadyści chętnie brali sobie niewolnice seksualne czy kolejne żony. Mogło to wynikać także z faktycznego braku poparcia dla ISIS wśród przeciętnych Syryjczyków. Funkcjonariuszki, zwłaszcza imigrantki, często postępowały bardzo okrutnie i bezwzględnie. Przykładem może być stosowane przez nich narzędzie zwane gryzaczem. Przypomina ono wnyki na zwierzę, które zamykają się na jego kończynach po dotknięciu. Udokumentowano przypadek kobiety, która karmiła piersią dziecko na zajezdni autobusowej. Kiedy została zatrzymana, do wyboru dostała chłostę lub „ugryzienie". To, co z nią zrobiono, polegało na przyłożeniu szczypiec do odsłoniętej części jej ciała, a zęby cęg zadały jej głębokie rany. Została zabrana do szpitala. Kobieta przyłapana na niemoralnym zachowaniu na ogół była odwożona na posterunek i tam biczowana tak długo, aż zgłosił się mężczyzna (mąż, ojciec, brat) za nią odpowiedzialny. Następnie bity był on sam aż do złożenia oświadczenia, że więcej taka sytuacja nie będzie miała miejsca[853].

W lipcu 2015 r. siedemnastoletnia mężatka z Mosulu została pobita na śmierć na rynku miejskim przez rosyjskie (zapewne Czeczenki) członkinie Brygady. Otóż wraz z grupą młodych kobiet oglądała ubrania na targu. Policjantki podniosły ich nikaby, aby się im przyjrzeć, co ujawniło, że nie mają pod spodem chust o odpowiednich oznaczeniach kolorystycznych informujących o stanie cywilnym. Rosyjskie policjantki pobiły „sprawczynie" tak poważnie, że jedna z nich zmarła.

Biały szal był dla Brygady szczególne istotny: „Policjantki, które dostrzegą białą chustę, podchodzą do tych kobiet i ich rodzin; nierzadko nękają je,

852 *Al-Khansaa Battalion: Jihadist brides in ISIS...*

853 Syria Direct, *How the Islamic State uses women to control women*, https://syriadirect.org/news/how-the-islamic-state-uses-women-to-control-women/ [dostęp: 20.08.2020].

aby wyprosić o ich rękę dla arabskich i zagranicznych bojowników, którzy szukają żon. Niewiele rodzin w Ar-Rakce oddało swoje córki bojownikom ISIS za żony”[854].

Brygada Al-Chansa odegrała też ważną rolę w propagandzie ISIS i zalegalizowaniu przemocy seksualnej[855]. Wykorzystywanie kobiet do walk wydaje się sprzeczne z ideologią tej grupy, ale okazało się, że potrzeba zmusiła do ewolucji doktryny i przyzwolenia na pojawienie się szahidek[856]. Było to dostosowanie ideologii do bieżącej potrzeby taktycznej. Widać było to choćby na łamach „Dabiq”: w numerze 13 pojawił się artykuł pochwalający walkę kobiet, nawet jeśli wiązało się to z porzuceniem dotychczasowej podstawowej roli matki[857]. Brygada nie zaprzestała swojej działalności nawet w obozach filtracyjnych, np. we wrześniu 2019 r. została zaatakowana kobietę za nieobyczajne zachowanie. W jej obronie interweniowała kobieca milicja obozowa Asajskie Siły Kobiet (Women's Asayish Forces) i doszło do wymiany ognia – okazało się, że w obozie Al-Haul kobiece oddziały ISIS miały broń[858].

ISIS miało też struktury policji zwykłej, zwanej szurta (Al-szurta al-Islamijja). Utworzenie tych sił miało na celu zapewnienie bezpieczeństwa ludności, co miało wykazać troskę ISIS o mieszkańców oraz przeciwstawić chaosowi innych organizacji i bezprawiu sił Asada. Policja ta została utworzona tuż przed ogłoszeniem kalifatu, co może świadczyć o budowaniu wizerunku pełnoprawnego państwa. Miała na celu egzekwowanie prawa stanowionego i zapewnienie dochodu z mandatów. Pierwsza oficjalna wzmianka o Policji Państwa Islamskiego w publikacjach ISIS pojawiła się w drugim numerze „Islamic State News” z czerwca 2014 r. w artykule *On the beat*. W tym artykule autor wskazywał, w jaki sposób policja chroniła Ar-Rakkę i jej znaczenie w budowaniu państwowości, twierdząc, że odegrała kluczową rolę w tworzeniu wrażenia sprawnego państwa. W czerwcu 2014 r. biuro medialne Wilayat al-Raqqa opublikowało artykuł, w którym

854 M. Tax, *Droga w nieznane. Kurdyjki walczące z tak zwanym Państwem Islamskim…*, s. 494.

855 Więcej: P. Mazur, *Dżihad gwałtu – od Koranu do „Dabiq”. Niewolnictwo i przemoc seksualna w Państwie Islamskim…*, s. 141–155.

856 N. Lahoud, *Can women be soldiers of the Islamic State?*, „Survival”, 2017, vol. 59, issue 1, p. 61–78.

857 *Foreword*, „Dabiq”, 1437 Rabi' Al-Akhir (styczeń 2016), issue 13, p. 3–4.

858 SOHR, *Women's Hisba of ISIS carries out the first „Qisas” operation in al-Hol „mini-state” by stabbing a woman of the organization's women with a knife*, https://www.syriahr.com/en/142290/ [dostęp: 1.10.2020].

znalazły się wywiady z funkcjonariuszami nowo utworzonej policji; relacja była wzbogacona serią zdjęć z ich działalności[859].

Policja ta nie była organem administracji wewnętrznej, tylko systemu sprawiedliwości. Podporządkowana była Departamentowi Sprawiedliwości i Skarg (Diwan al-Qada wa al-Madhalim), a w jej strukturach służbę pełnili prawnicy prawa szariatu, którzy ściśle współpracowali z sądami. Sprawy kierowano do sądów tylko wtedy, gdy prawnicy nie byli w stanie samodzielnie ich rozstrzygnąć lub zarzucane przestępstwa były poważne.

Dokładną strukturę opisał Ajmen Dżawad al-Tamimi[860]. Na czele policji stał amir/emir z Ar-Rakki, który podlegał Departamentowi Sprawiedliwości i Skarg, rezydował w Ar-Rakce i nadzorował pracę amirów w prowincjach. Każdy wilajet miał własnego amira policji, który podlegał *wali* danej prowincji i szefowi *szari* danego wilajetu; ponadto koordynował swoje działania z głównodowodzącym policją. Szefowi lokalnej policji podlegało pięć departamentów: sił specjalnych, wywiadu, zabezpieczenia dróg, posterunków i punktów kontrolnych (*checkpoints*). Poniżej struktury wilajetu znajdowały się tzw. sektory, które również miały swoją strukturę; ograniczone były do pewnego obszaru. Amir sektora miał znaczną autonomię w stosunku do amira wilajetu. Jeśli jednak dochodziło do sporu kompetencyjnego, rozkazy amira sektora były realizowane do czasu rozstrzygnięcia sporu przez *wali*.

- Policja specjalna – odpowiedzialna była za patrole, więzienia i wykonywała rozkazy otrzymane od sądów lub wymiaru sprawiedliwości. Mogła też sprawdzać pracę Żandarmerii Wojskowej ISIS.
- Komisariaty – amir policji na komisariacie był jego dowódcą. Zadaniem amira było zorganizowanie i nadzorowanie pracy komisariatu, podlegał dowódcy sektora.
- Wywiad – nie należy mylić z Emni, która była samodzielną agencją wywiadowczą Państwa Islamskiego. ISIS określiło obowiązki emira wywiadu jako „[...] urzędnika odpowiedzialnego przed Bogiem, którego zadaniem jest zbieranie informacji w zakresie bezpieczeństwa i spraw karnych oraz przekazywanie ich emirowi policji ogólnej".

859 Daw Aal-Haq, „Fotorelacja z pracy policji w mieście Ar-Rakka w Państwie Islamskim" [تقرير مصور عن عمل جهاز الشرطة في مدينة الرقة بالدولة الإسلامية], https://web.archive.org/web/20160818012752/https://dawaalhaq.com/post/21440 [dostęp: 1.10.2020].

860 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *The archivist: A tribute to jihadology. The Islamic State police in Wilayat Halab*, https://jihadology.net/2020/05/21/the-archivist-a-tribute-to-jihadology-the-islamic-state-police-in-wilayat-halab/ [dostęp: 1.10.2020].

- Zabezpieczenie dróg – sekcja odpowiedzialna za ochronę szlaków, zwłaszcza prowadzących do granic miast, w których ISIS utrzymywało obecność wojskową. Miała za zadanie także kontrolowanie granic (*ribat*) i rejestrowanie ewentualnych zagrożeń dla pozycji za linią granicy/frontu.
- Punkty kontrolne – dzieliły się na dwa rodzaje: stałe i lotne. Stałe punkty (*checkpoints*), obsadzone 8-osobową załogą, były lokowane na granicach wilajetów i sektorów. Kontrolowały przejeżdżających ludzi i towary. Drugim rodzajem były patrole lotne, które składały się na ogół z 6 ludzi, głównie z lokalnej społeczności. Były uruchamiane w razie potrzeby (np. wypadku samochodowego czy zagrożenia bezpieczeństwa publicznego) lub prowadziły wyrywkowe kontrole na improwizowanych posterunkach.

Ogólnie rzecz biorąc, członkowie policji byli w wieku od 17 do 40 lat; w formacji nie było kobiet. Na ogół funkcjonariuszy policji rekrutowano wśród ludności lokalnej. Większość dowódców lub amirów pochodziła z Tunezji, a ich zastępcami byli tubylcy. Ocenia się, że w szeregach policji było ok. 3 tys. ludzi, najwięcej w Ar-Rakce (ok. tysiąca), a np. w Tel Abyad – 150. Była to formacja umundurowana, na koszulkach widniał napis *shurta*. Używali środków łączności radiowej; ponadto większość miała syryjskie, irackie lub tureckie karty SIM do telefonów komórkowych. Jeśli funkcjonariusz nie miał zasięgu lub działającej karty SIM, korzystał z dostępnych połączeń wi-fi. Dowódcy i amirowie posterunków policji mieli telefony satelitarne, które umożliwiały im komunikację 24 godziny na dobę. Funkcjonariusze zarabiali 250–300 dolarów miesięcznie; od 2017 w związku z problemami ISIS ich pensje obniżono do 150 dolarów. Otrzymywali również dodatkowe artykuły spożywcze (chleb, warzywa, owoce, mleko itp.). Dostawali część łupów zrabowanych przez ISIS. Ponadto przysługiwało im wyżywienie podczas pełnionej służby[861]. Praca taka była zatem atrakcyjna pod względem finansowym.

W hierarchii służb wyżej stały jednak służby specjalne (wywiad), zwane Emni/Emn lub Amniyat (al-Amnyah). Ich strukturę zaprojektował wspominany już Hadżi Bakr. Nazwa „Emni" pochodzi od arabskiego rdzenia *amn* (w transliteracji na język angielski), co w języku arabskim oznacza „zaufanie", „ochrona" i „bezpieczeństwo". W języku perskim *amniyat* – od tego samego

861 B. de Graaf, A.S. Yayla, *Policing as Rebel Governance: The Islamic State Police*, Program on Extremism, Washington (D.C.) 2021, p. 26–27.

arabskiego rdzenia – oznacza „bezpieczeństwo", podobnie tureckie *emniyet*. W ISIS używano arabskiej nazwy Amn lub Amniyat. W żargonie ISIS *emni* zasadniczo oznaczało wywiad. W ISIS Emni było odpowiedzialne za zbieranie informacji wywiadowczych zarówno wewnątrz ISIS, jak i poza nim, a także za planowanie ataków terrorystycznych poza Bliskim Wschodem[862].

Do najważniejszych zadań Emni należało m.in.:

- zbieranie danych wywiadowczych na potrzeby militarne w Syrii, Iraku i innych rejonach działań;
- gromadzenie informacji na temat wszystkich osób mieszkających w Państwie Islamskim;
- gromadzenie szczegółowych informacji na temat obszarów, które ISIS zamierza podbić;
- prowadzenie działań dywersyjnych na terenach niekontrolowanych;
- przygotowywanie poparcia dla ISIS w miejscowościach niekontrolowanych dla ułatwienia ich przejęcia (piąta kolumna);
- weryfikowanie nowych rekrutów, zwłaszcza tych, którzy pojawiają się bez poleceń;
- gromadzenie i analizowanie informacji na temat możliwych ataków na ISIS;
- szerzenie propagandy i terroru wewnątrz ISIS i na całym świecie;
- rekrutacja i wysyłanie zagranicznych bojowników do zbierania informacji oraz ataków w państwach ich pochodzenia;
- dostarczanie informacji dla centrów medialnych ISIS o sukcesach organizacji;
- wysyłanie i rozmieszczanie szpiegów i rekruterów w innych krajach, w tym przy wykorzystaniu emigrantów syryjskich;
- monitorowanie i zabezpieczanie operacji wsparcia logistycznego ISIS w Turcji;
- działania kontrwywiadowcze;
- prowadzenie wojny informacyjnej;
- cyberbezpieczeństwo;
- przeprowadzanie zadań specjalnych, takich jak: handel niewolnikami, przemyt ropy, zbóż i antyków; zabójstwa, porwania i wymiana zakładników[863].

862 A. Speckhard, A.S. Yayla, *The ISIS Emni: Origins and inner workings of ISIS's intelligence apparatus*, „Perspectives on Terrorism", February 2017, vol. 11, issue 1, p. 2.

863 Por. tychże, *ISIS Defectors: Inside Stories of the Terrorist Caliphate*, Advances Press, McLean 2016.

Trudno jednoznacznie ulokować Emni w strukturze administracji ISIS. Z całą pewnością służba ta powstała w ramach Rady Obrony, Bezpieczeństwa i Wywiadu, której architektami byli Abu Bakr al-Bagdadi, Abu Ali al-Anbari i Hadżi Bakr. Po śmierci tych dwóch ostatnich kontrolę nad Emni przejął Abu Safwan Rifai[864], który albo był szefem sztabu, albo został szybko podporządkowany przez Ajada Hamida al-Dżumaili (Ajad Hamid al-Jumaili)[865] *vel* Abu Yahya al-Iraki, natomiast całą Radą zarządzał Abdul Wahid Khutnayer Ahmad (Abu Louay)[866]. Ponadto wydzielono struktury zajmujące się zagranicą (Amn Al-khariji). Ich przełożonym został Abu Muhammad al-Adnani, co podkreśla propagandowe znaczenie tej działalności. Siedziba tej filii Emni znajdowała się w syryjskim mieście Al-Bab. Po śmierci al-Adnaniego w sierpniu 2016 r. władzę przejął prawdopodobnie „Dr Samir", który rezydował już w Ar-Rakce. Według innych danych mógł władzę przejąć jeden z bliskich współpracowników al-Adnaniego: Abu Souleymane al-Faransi (Abdelilah Himich) lub niejaki Abu Ahmad[867]. Wywiad zagraniczny podzielony był na dwa sektory: pierwszy odpowiedzialny był za operacje terrorystyczne, a drugi za współpracę z zagranicznymi filiami i zbieranie informacji wywiadowczych[868].

Według badań Asaada H. Almohammada owianym tajemnicą „Dr Samirem" był Abu Luqman *vel* Abu Luqman al-Soori, czyli Ali Dżuma al-Shwakh. Urodził się w syryjskim mieście Al-Sahel w prowincji Ar-Rakka w 1973 r.; w 2002 ukończył filologię arabską na Uniwersytecie w Aleppo. Po uzyskaniu tytułu licencjata z literatury arabskiej rozpoczął obowiązkową służbę wojskową w armii syryjskiej. Został skierowany do wywiadu wojskowego, dosłużył się stopnia porucznika, pracował w mieście Ras al-Ajn (Ras al-Ayn, kurd. Serê Kaniyê) w Hasace. Po powrocie ze służby wojskowej został nauczycielem. Na początku XXI w. zradykalizował się, zaczął popierać Al-Kaidę,

864 M. Barber, *New ISIS leaks reveal particulars of al-Qaida strategy*, https://www.joshualandis.com/blog/new-isis-leaks-reveal-particulars-of-al-qaida-strategy/ [dostęp: 20.08.2020].

865 I. Coles, N. Parker, *How Saddam's men help Islamic State rule*, https://www.reuters.com/investigates/special-report/mideast-crisis-iraq-islamicstate/ [dostęp: 20.08.2020]; M. Chmaytelli, R. Boulton, *Islamic State second-in-command killed in airstrike, Iraqi intelligence says*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-islamicstate/islamic-state-second-in-command-killed-in-airstrike-iraqi-intelligence-says-idUSKBN1733IU [dostęp: 20.08.2020].

866 K. Orton, *Governing the Caliphate: Profiles of Islamic State Leaders...*, p. 53.

867 R. Callimachi, *How ISIS built the machinery of terror under Europe's gaze*, https://www.nytimes.com/2016/08/04/world/middleeast/isis-german-recruit-interview.html?_r=0 [dostęp: 20.08.2020].

868 C.A. Wege, *The changing Islamic State intelligence apparatus*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence", 2018, vol. 31, issue 2, p. 278.

co skończyło się osadzeniem go w więzieniu Sednaya w 2010 r. Poznał tam swoich późniejszych współpracowników w ISIS: Fiwaz Muhammad al-Kurdi al-Hiju został najwyższym sędzią szariatu w pierwszych miesiącach przejęcia miasta Ar-Rakka przez ISIS, a Ahmad al-Nasir był emirem (szefem) szwadronów śmierci ISIS. Sam Abu Luqman został *wali* (dyrektorem generalnym) ISIS w Emni. Niedługo po uwolnieniu z więzienia w lutym 2012 r. Abu Luqman dołączył do an-Nusry, z której wraz z blisko 630 bojownikami odszedł do ISIS, ułatwiając tym samym przejęcie miasta Ar-Rakka. Jego kariera w ISIS rozwijała się bardzo dynamicznie: po pierwsze, udało mu się wykorzystać swoje koneksje plemienne, aby zwerbować znaczną liczbę bojowników z plemienia al-Ajeel, a po drugie, miał pod swoją komendą dezerterów z an-Nusry. W kwietniu 2013 r. Abu Luqman i jego bojownicy dokonali egzekucji na 1273 schwytanych bojownikach z grup powiązanych z WAS, których zwłoki zostały publicznie pokazane na dziedzińcu Szpitala Publicznego w Ar-Rakce. Wskutek tego aktu terroru zrekrutował ok. 5,7 tys. nowych bojowników, głównie dezerterów z WAS[869]. Nieopodal tamy w Tabka założył centrum szkoleniowe swoich oddziałów specjalnych, nazwane Nukta 11 (dosł. Punkt 11)[870]. Pod koniec września 2016 r. (po zabójstwie al-Adnaniego) Abu Luqman awansował na stanowisko emira (dyrektora) Emni w Syrii. Jednym z jego pierwszych działań było przeprowadzenie udanej operacji mającej na celu zatrzymanie Sadama al-Jammela, *wali* Ar-Rakki i jego wspólników, którzy próbowali zdezerterować z ISIS i uciec do Turcji.

Pod koniec października 2016 r. Abu Luqman nakazał uwolnić Abdula Rahmana al-Faisala z aresztu należącego do Emni. Al-Faisal, przyjaciel jeszcze z czasów Sednaya, został skazany na śmierć, a za jego aresztowaniem stał Abu Anas al-Iraki, emir sił bezpieczeństwa ISIS w Iraku. Do końca października 2016 r. Abu Luqman awansował na stanowisko *wali* Ar-Rakki. Pełnił dwie funkcje jednocześnie, stając się jedną z potężniejszych person w szeregach ISIS. Na początku marca 2017 r. Abu Luqman przebywał w Mosulu w Iraku. Awansował ze stanowiska *wali* Ar-Rakki na dyrektora generalnego Emni w Syrii i Iraku (najwyższej rangi w Emni)[871]. Zginął w wyniku amerykańskiego bombardowania 24 kwietnia 2018[872].

869 A.H. Almohammad, A. Speckhard, *Abu Luqman – Father of the ISIS Emni...*

870 Tychże, *Why taking the Tabqa dam is important in the fight against ISIS and retaking of Raqqa...*

871 Tychże, *Abu Luqman – Father of the ISIS Emni...*

872 Goldberg, *Abu Luqman Al-Suri, ISIS second in command killed in airstrikes in Syria*, https://intelligencebriefs.com/abu-luqman-al-suri-isis-second-in-command-killed-in-airstrikes-in-syria/ [dostęp: 20.08.2020].

Struktura Emni była ściśle zhierarchizowana. Aby zostać członkiem Emni, należało najpierw wykazać się w służbie w innych formacjach. Była to zatem rekrutacja wewnętrzna/zamknięta. Adepci najpierw przechodzili trening, który standardowo trwał 10 dni. Szkolenie było dostosowane do przewidzianych zadań. Obejmowało konstruowanie materiałów wybuchowych, zdobywanie informacji czy posługiwanie się mediami społecznościowymi w celach propagandowych. Szczególnie cennymi rekrutami byli obcokrajowcy z Zachodu, którzy służyli do celów rekrutacyjnych i wsparcia logistycznego, ale także do przeprowadzania zamachów terrorystycznych. Emni opracowało bardzo ciekawy system łączności: zrezygnowało z poczty e-mail, standardowo dla ISIS używano głównie komunikatorów WhatsApp i Telegram; zaczęto również wykorzystywać czaty głosowe w grach *on-line*[873].

Część kadr (w tym założyciel Emni) związana była z reżimem irackim. Prawdopodobnie osoby te wykorzystywały współpracę ze służbami syryjskim sprzed 2004 r. Może to tłumaczyć, dlaczego siły powietrzne Asada regularnie bombardowały pozycje i siedziby konkurencyjnych grup rebeliantów, rzadko atakując pozycje ISIS. W zamian ISIS przez Emni nakazywało swoim bojownikom powstrzymanie się od konfrontacji z armią rządową[874]. Wielu uciekinierów było głęboko rozczarowanych tymi niepokojącymi sojuszami, obejmującymi sprzedaż reżimowi Asada pszenicy i ropy, której część później trafiła do bomb beczkowych spadających na cywilów[875]. Uciekinierzy zaobserwowali również, że siły reżimu w dziwny sposób oddają terytorium ISIS, pozostawiając broń. Oczywiście takie oskarżenia były odrzucane przez obie strony[876].

Struktura Emni jest trudna do odtworzenia. Na podstawie różnych danych możemy przyjąć, że w szczytowym momencie rozwoju (2016) wyglądała następująco.

Na czele Emni stał emir lub dyrektor generalny, który składał raporty bezpośrednio do biura kalifatu. Emni podzielone było na dwa komitety:

873 P. Tassi, *How ISIS terrorists may have used Playstation 4 to discuss and plan attacks*, https://www.forbes.com/sites/insertcoin/2015/11/14/why-the-paris-isis-terrorists-used-ps4-to-plan-attacks/#73b5569a731a [dostęp: 20.08.2020].

874 C. Reuter, *Secret files reveal the structure of Islamic State...*

875 A. Speckhard, A.S. Yayla, *ISIS's revenues include sales of oil to the al-Assad regime*, https://www.icsve.org/isiss-revenues-include-sales-of-oil-to-the-al-assad-regime/ [dostęp: 20.08.2020].

876 „Nie ma współpracy między Państwem Islamskim a reżimem nusajrytów, z wyjątkiem kłamstw osób zatrutych przez teorię spiskową *shirk*. Państwo Islamskie nie współpracuje z nusajrytami, lecz zwalcza ich i ich siły", *The allied of Al-Qaidah in Shram: The End*, „Dabiq", 1437 Safar (listopad 2015), issue 12, p. 14 (note).

jeden działał w Syrii, a drugi w Iraku; struktura obu była bliźniacza. Każdy komitet składał się z sześciu członków, w tym emira lub dyrektora komitetu. Komitetowi podlegał dyrektor (emir), który był organem wykonawczym. Bezpośrednio podlegały mu jednostki: szwadrony śmierci, szwadrony czeczeńskie, policja religijna (Hisba), żandarmeria i biuro operacji specjalnych. Wspomniane oddziały, zarówno jednostki policji, jak i biuro operacji specjalnych, działały również niezależnie od Emni, jednak pozostawały pod jej nadzorem: Emni nadzorowało ich działalność i kontrolowało pod kątem kontrwywiadowczym, ale w konsultacji z dowódcami tych formacji zlecało także pewne zadania.

Najlepiej obrazuje to wykorzystanie oddziałów czeczeńskich. Gdy do Syrii przybywał Czeczen, był wstępnie weryfikowany; jeśli posiadał *tazkiję* (rekomendację), weryfikacja była tylko formalnością. Oddziały czeczeńskie były pod nadzorem, zatem Emni kontrolowało, czy ktoś z oddziału nie współpracuje z przeciwnikiem. Kwestie nieetycznego zachowania kontrolowały służby podległe Radzie Szariatu. Czasami Emni potrzebowało jednostek do zrealizowania konkretnego zadania, np. zabicia kogoś czy pacyfikacji niepokornej miejscowości lub plemienia. Generalnie proszono wówczas o pomoc Omara asz-Sziszaniego. Pewnym wyjątkiem były szwadrony śmierci – nie potrzebowały pozwolenia sędziego szariatu na prowadzenie operacji, aresztowań lub eliminowanie celów, na które zdecyduje Emni, czy to wrogich bojowników i cywilów, czy innych członków ISIS. Szwadrony działały pod pełną kontrolą Emni. Przywódcą był Ahmad an-Nasir, przyjaciel Abu Luqmana. Żandarmerią kierował Abdul al-Kafi asz-Szmari (*alias* Abu Hadżir), obywatel Arabii Saudyjskiej z miasta Tabuk. Jako emir żandarmerii nadzorował egzekwowanie praw szariatu związanych z dżihadem (np. płacenie podatków opartych na dżihadzie), aresztowania członków ISIS, którzy powstrzymywali się od walki, i kontrolował sprawy prowadzone przeciwko bojownikom.

Przy Radzie powstał również organ zajmujący się cyberbezpieczeństwem (e-dżihad). ISIS jako bodaj pierwsza organizacja tego typu (obok Hezbollahu) zauważyło wagę tego zagadnienia. Tak powstał tzw. CyberKalifat, zorganizowany po raz pierwszy przez Dżunaida (Junaida) Hussaina.

Dżunaid Hussain urodził się w 1994 r. w Birmingham w pakistańskiej rodzinie. Zradykalizował się sam w wieku 15 lat, głównie przez internet. Zaczął brać czynny udział w muzułmańskich forach dyskusyjnych, a jednocześnie rozwijał swoje zdolności hakerskie. Pierwszy raz został aresztowany w 2012 r. za próbę włamania na konta rządowe, m.in. Tony'ego Blaira

i Nicolasa Sarkozy'ego. Po opuszczeniu więzienia wyjechał do Syrii, gdzie przyjął pseudonim Abu Hussain al-Britani. Wraz z kilkoma innymi angielskojęzycznymi dżihadystami (m.in. Sally Jones *vel* Sakinah Hussain, Reyaad Khan, Raphael Hostey, Neil Prakash) rozpoczęli akcje rekrutacyjne za pomocą mediów społecznościowych; grupa ta nazywana była Legion lub Ar-Rakka 12[877]. Jego znaczącym wkładem w e-dżihad było wypracowanie bezpiecznych kanałów komunikacji (np. zarzucił stosowanie komunikatorów Skype czy Kik) i udoskonalenie metod rekrutacji *on-line*. Szybko też zaczął wykorzystywać umiejętności i możliwości pozyskiwanych zwolenników oraz ich dobrą znajomość narzędzi internetowych. Tak stworzył sieć hakerów zwanych Dywizją Hakerów Państwa Islamskiego (Islamic State Hacking Division, ISHD). Na przykład 20-latek z Kosowa, Ardit Ferizi, w czerwcu 2015 r. zhakował serwer firmy, na którym znajdowała się baza danych zawierająca dziesiątki tysięcy danych osobowych konsumentów. Przeszukanie danych umożliwiło identyfikację adresów mailowych domen z rozszerzeniami .gov lub .mil. Ferizi zebrał listę 1351 pracowników instytucji rządowych i wojskowych, która została przekazana Hussainowi w sierpniu 2015 r. oraz posłużyła do zastraszania i pozyskiwania informacji na temat tych ludzi[878]. Hussain został zabity przez drona w 2015, a o znaczeniu jego pracy może świadczyć to, że był jednym z najbardziej poszukiwanych członków ISIS. E-dżihad stał się jednym z ważniejszych narzędzi walki prowadzonej przez ISIS.

ISIS mimo wielu ograniczeń stworzyło całkiem sprawnie działający aparat wywiadowczy i policyjny, który charakteryzował brak znaczących ograniczeń strukturalnych, a działania różnych formacji się uzupełniały. Dotyczyło to zwłaszcza sfery działalności propagandowej ISIS, w której widać było współpracę i podporządkowanie celom, a nie strukturom. Niemniej widoczne były ograniczenia; w e-dżihadzie wykorzystywano niemal wyłącznie ogólnie dostępne środki. W działaniach wywiadowczych dały o sobie znać znaczące braki kadrowe. O ile struktury były początkowo zarządzane przez byłych oficerów irackich, to z czasem, głównie w wyniku ich fizycznej eliminacji, zaczęło brakować dobrze wyszkolonych dowódców i agentów. Braki w wyszkoleniu często prowadziły do radykalizacji zachowań

877 D.Q. Wilber, *Here's how the FBI tracked down a tech-savvy terrorist recruiter for the Islamic State*, https://www.latimes.com/politics/la-fg-islamic-state-recruiter-20170406-story.html [dostęp: 20.08.2020].

878 Nafees Hamid, *The British hacker who became the Islamic State's chief terror cybercoach: A profile of Junaid Hussain*, „CTC Sentinel", 2018, vol. 11, issue 4, p. 30–37.

funkcjonariuszy, co widać zwłaszcza na przykładzie Hisby. Przemoc powodowała początkowo uległość, w dłuższej perspektywie prowadziła jednak do zmniejszenia poparcia dla ISIS. Szczególnie w Syrii niektóre formacje były zdominowane przez obcokrajowców niemających rozeznania w sytuacji lokalnej; obcy budzili też niechęć do współpracy. Dobrze zaprojektowany mechanizm zaczął powoli działać coraz mniej sprawnie, co przyczyniało się do porażek militarnych, i odwrotnie: porażki militarne prowadziły do coraz mniej efektywnego działania aparatu bezpieczeństwa.

Rysunek 5. Struktura Emni w Syrii w 2017 roku

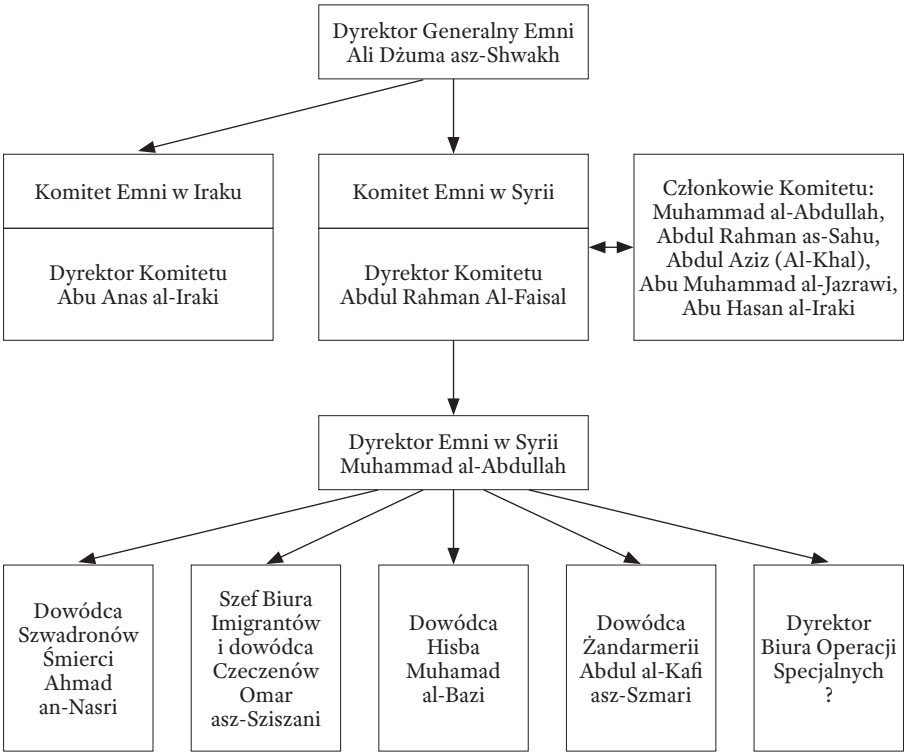

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A.H. Almohammad, A. Speckhard, *Abu Luqman – Father of the ISIS Emni: Its organizational structure, current leadership and clues to its inner workings in Syria & Iraq*, https://www.icsve.org/abu-luqman-father-of-the-isis-emni-its-organizational-structure-current-leadership-and-clues-to-its-inner-workings-in-syria-iraq/ [dostęp: 20.08.2020].

Formacje zbrojne ISIS

Rada Wojskowa (Diwan Al-Dżund) powstała w 2011 r. po reorganizacji ISI. Do tej pory ISI miało „ministra wojny": pierwszym był Abu Hamza al-Muhadżir, po jego śmierci stanowisko objął Marokańczyk Nu'man Salman Mansour *vel* Nasser ad-Din Allah Abu Suleiman[879]. Irackie siły bezpieczeństwa twierdziły, że zabito Abu Suleimana w lutym 2011 r. w mieście Hit, na zachód od Bagdadu[880]. Wtedy też pojawił się nowy organ, czyli Rada Wojskowa. W jej skład wchodziło zazwyczaj 3–4 wysokich dowódców i do kilkunastu innych wspierających dowodzenie na różnych odcinkach. Dzięki temu struktura była bardziej odporna na paraliż decyzyjny spowodowany śmiercią przywódców. Stanowisko ministra wojny zaczęło mieć raczej znaczenie symboliczne, ale prestiżowe. Ostatnim znanym ministrem był Tadżyk Gulmurod Chalimow. Na czele Rady początkowo stał *de facto* Abu Bakr al-Bagdadi; prawdopodobnie bardzo ważną postacią był też Hadżi Bakr. Po jego śmierci oficjalnie szefem Rady został Abu Abdulrahman al-Bilawi (Adnan Ismail Najm al-Bilawi Al-Dulaimi), który zginął w czerwcu 2014[881]. Kolejnym szefem Rady został Iyad al-Ubaydi / Abu Muslim al-Turkmani (Fadel Ahmed Abdullah al-Hijal)[882], potem schedę przejął Ajad Talib Abdul Rahman Al-Obeidi *vel* Abu Saleh[883].

Rada Wojskowa był realizatorem strategii wojskowej ISIS oraz jego najważniejszą i najbardziej potężną instytucją[884]. Ostatnim znanym (w momencie pisania tych słów nie ma informacji o jego zgonie) szefem sztabu Rady był Abu Ahmad al-Alwani.

Rada Wojskowa składała się z dowódców sektora, a każdy sektor składał się z trzech batalionów po 300–400 bojowników. Każdy batalion podzielony był na kilka tzw. brygad[885], czyli odpowiedników plutonu; pluton składał

879 M. Yahya, *Iraqi forces kill al-Qaida „war minister" in raid*, https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/02/25/AR2011022501803.html [dostęp: 29.09.2020].

880 Tamże.

881 *Adnan Ismail Najm al-Bilawi – dead*, https://www.cbsnews.com/pictures/faces-of-isis/11/ [dostęp: 29.09.2020].

882 E. Schmitt, *A raid on ISIS yields a trove of intelligence*, https://www.nytimes.com/2015/06/09/world/middleeast/us-raid-in-syria-uncovers-details-on-isis-leadership-and-finances.html [dostęp: 29.09.2020].

883 K. Orton, *The leadership structure of the Islamic State*, https://kyleorton1991.wordpress.com/2017/08/06/the-leadership-structure-of-the-islamic-state/#more-5735 [dostęp: 29.09.2020].

884 Tenże, *Governing the Caliphate: Profiles of Islamic State Leaders...*, p. 12.

885 Są to *de facto* samodzielne plutony.

się z 50–60 bojowników. Sama Rada Wojskowa była podzielona na komendę szefów sztabu, podlegające jej oddziały zbrojne: oddziały regularne (*dżund*), oddziały specjalne (*inghimasi*), siły i jednostki misji samobójczych (*dhabbihah*), siły wsparcia logistycznego (*ansar*), snajperów oraz grupy dywersyjne[886]. Rada Wojskowa zajmowała się wszystkimi funkcjami wojskowymi i misjami, takimi jak: planowanie strategiczne, manewrami na polu walki, dowodzeniem, nadzorem gotowości bojowej i kontrolą dowódców wojskowych, uzbrojeniem i podziałem łupów wojnnych[887]. Rada pełniła też funkcję sztabu; głównodowodzącym był Gruzin Tarkhan Batirashvili *vel* Omar asz-Sziszani.

System militarny ISIS składał się z pięciu głównych elementów:

- Rada Wojskowa / sztab (Diwan Al-Dżund),
- Armia Kalifa (Dżaisz Al-Chilafa),
- Armia Dabiq (Dżaisz Ad-Dabiq),
- Armia Al-Usra (Dżaisz Al-Usra),
- wojska regionalne (sektorowe),
- oddziały sprzymierzone (Dżama'at Ad-Daula Al-Islamijja).

Bardzo trudno oszacować liczebność formacji ISIS ze względu na konspirację oraz dezinformację prowadzoną przez ISIS i jego konkurentów. Wreszcie, była to sytuacja bardzo dynamiczna. W literaturze przedmiotu pojawiają się bardzo rozbieżne dane na temat liczebności bojowników: wywiad Stanów Zjednoczonych podawał 9–18 tys., CIA – 20–31 tys., brytyjski *think tank* Syrian Observatory for Human Rights – 50 tys. w samej Syrii, rosyjski sztab generalny – 70 tys., a ekspert ds. bezpieczeństwa z Bagdadu Hiszam al-Haszimi – 100 tys. Iraccy Kurdowie podawali nawet liczebność 120 tys. Według Reutera 90% buntowników w Iraku było Irakijczykami, a 70% bojowników w Syrii – obywatelami tego państwa[888].

Rada Wojskowa

Pracami Rady Wojskowej kierował amir Diwanu (przywódca Rady). Podlegał kalifowi oraz wykonywał jego rozkazy i instrukcje dotyczące spraw wojskowych. Struktura organizacyjna tego biura składała się z:

886 D. Gartenstein-Ross, *How many fighters does the Islamic State really have?*, https://warontherocks.com/2015/02/how-many-fighters-does-the-islamic-state-really-have/ [dostęp: 29.09.2020].

887 H. Abu Hanieh, M. Abu Rumman, *The „Islamic State" Organization. The Sunni Crisis and the Struggle of Global Jihadism...*, p. 279–280.

888 M. Nance, *Defeating ISIS. Who They Are, How They Fight, What They Believe...*, p. 73.

- siedziba Diwanu (biuro),
- sztab wojskowy,
- Komitet ds. Szariatu,
- Ogólny Organ Administracyjno-Wojskowy,
- Urząd ds. Logistyki,
- Centralny Urząd ds. Rozwoju i Produkcji,
- Centralny Dział Mobilizacji i Rekrutacji,
- Generalna Dyrekcja Baz Szkoleniowych,
- Generalna Dyrekcja ds. Żołnierzy,
- Zarząd Transportu,
- Zarząd Techniczny Sekcji Improwizowanych Ładunków Wybuchowych,
- Departament Żandarmerii Wojskowej,
- Departament Wojsk Specjalnych i Uzbrojenia,
- Administracja Obrony Powietrznej,
- Departament Medycyny Wojskowej,
- Centralny Departament Kontroli,
- Dyrekcja ds. Imigrantów,
- Oddział Wsparcia.

Uważa się, że pierwsze biuro Rady Wojskowej zostało utworzone 17 lipca 2014 r. na lewym brzegu miasta Mosul. Na jego czele stanął Abu Muslim al-Turkmani (Fadhel Ahmad Abdullah Al-Hayali), a jego zastępcą został Ajad Talib Abdul Rahman Al-Obeidi *vel* Abu Saleh, który był dowódcą wojskowym prawdopodobnie do upadku Mosulu[889].

Komitet ds. Szariatu był jednostką afiliowaną, nie podlegał dowódcom wojskowym, pełnił funkcję doradczą i w pewien sposób nadzorującą. Centralny Urząd ds. Rozwoju i Produkcji był jednym z ważniejszych organów – kierował produkcją broni i amunicji. ISIS utrzymywało też struktury charakterystyczne dla regularnych armii, takie jak Generalna Dyrekcja ds. Żołnierzy, która prowadziła ewidencję żołnierzy i nadzorowała sprawy socjalne. Istniała żandarmeria i służby medyczne. Zarząd Transportu zajmował się przerzucaniem wojsk do wybranych rejonów działania, a Urząd ds. Logistyki odpowiedzialny był za zaopatrzenie walczących.

889 *Iraq: ISIL's deputy leader killed in Nineveh Province*, https://theiranproject.com/blog/2017/07/25/iraq-isils-deputy-leader-killed-nineveh-province/ [dostęp: 29.09.2020].

Armia Kalifa

Początkowo siły militarne ISIS stanowiły samodzielne jednostki o charakterze partyzanckim. Wraz z kolejnymi sukcesami, znacznym wzrostem liczebności oraz pozyskiwaniem znaczących ilości broni struktura ta przestawała być funkcjonalna. Wreszcie, ISIS zaczęło mieć swoje terytorium, które należało chronić, ale które dawało też nowe perspektywy. Po pierwszych znaczących sukcesach w Syrii postanowiono w 2014 r. zunifikować w znaczącym stopniu wojska ISIS, upodobniając je do regularnych armii państwowych. Architektami powstałej armii, która nazwana została Armią Kalifa (Dżaisz Al-Chilafa), byli: Gruzin Tarkhan Batirashvili (zwany Omarem Czeczenem) i Tadżyk Gulmurod Chalimow *vel* Abu Chalid Al-Tadżiki (Abu Khalid Al-Tajiki). Struktura była wzorowana na radzieckiej szkole, co wynikało z pochodzenia jej twórców oraz zaadaptowania wzorców radzieckich przez armie iracką i syryjską; niewątpliwie sięgano też do doświadczeń światowego dżihadu. Struktura wyglądała następująco:

- drużyna,
- pluton,
- kompania,
- batalion,
- brygada,
- dywizja.

Należy zdawać sobie sprawę, że nazewnictwo nie zawsze odzwierciedlało faktyczną liczebność oddziału, która często odbiegała od nominalnej. ISIS łącznie sformowało 12 dywizji. Jest to maksymalny stan, ale i tutaj trzeba dokonać kilka zastrzeżeń. Na ogół nie osiągano faktycznej liczebności dywizji. Ponadto formacje te były często tworzone *ad hoc* dla przeprowadzenia konkretnej kampanii, po czym dochodziło do przegrupowań, co wynikało z braków kadrowych. W większości przypadków formacje nazywane dywizjami powinny być tak na prawdę nazywane brygadami (*liwa*) i często zresztą pojawiają się pod taką nazwą, a jednostki określane jako brygady w niektórych materiałach zwane są batalionami. Niemniej można zrekonstruować deklarowaną strukturę Armii Kalifa[890].

890 Podstawą tej analizy był raport Tunisia Strategic Reports Consulting: H. Meliene, *The structural construction of the military infrastructure of the Islamic State Daesh. Reading in the military system of the Daesh organization*, https://tunisiastrategicreport.wordpress.com/2018/02/05/the-structural-construction-of-the-military-infrastructure-of-the-islamic-state-daesh-reading-in-the-military-system-of-the-daesh-organization/ [dostęp: 29.09.2020].

Tabela 9. Wykaz formacji Armii Kalifa

Nazwa dywizji	Jednostki dywizji	Rejon działań	Dowódca
Al-Furqan	· Brygada Hamzah bin Abdulmutallab · Brygada Omar bin al-Chattab · Brygada Ali Ibn Abi Talib · Brygada Abu Obaida Amer Bin Dżarrah	zachodnia część Niniwy (Irak)	Abu Muslim al-Turkmani *vel* Abu Tariq al-Hiyal
Al-Mutaa	· Brygada Dżafar Al Tayyar · Brygada Zaid bin Haritha · Brygada Chalid bin al-Walid · Brygada Abdullah bin Rawahah	wschodnia część Niniwy (Irak)	Ahmed Mazal Ajami *vel* Abu Said
Tabuk	(b.d.)	wilajet Eufrat (Rawa, Qaim, Albuqmal), pogranicze Iraku i Syrii	Abu Bakr Al-Uzbeki
Dabak	· Brygada Al-Saddiq · Brygada Al-Qaqaa · Brygada Al-Furqan · Brygada Al-Saad bin Moaz	Rakka (Syria)	(b.d.)
Al-Qadisiyah[891]	(b.d.)	Salah ad-Din (Tikrit, Irak)	Qusay Hamid Makhlaf al-Azzawi *vel* Abu Ahmad
Nahawand	· Brygada Othman Bin-Affan · Brygada Hudhayfah ibn al-Yaman · Brygada Nu'man bin Muqrin	region Tygrys (Al-Qayyarah, Sharkat, Zab, Mosul Irak)	(b.d.)
Masts	· Brygada Ibn Abbas · Brygada Ibn Omar · Brygada Ibn al-Zubayr	Salah ad-Din (Tarmiyah, Irak)	(b.d.)
Al-Fateh al-Mubin	· Brygada Abi Omar Al-Bagdadi · Brygada Assad Allah Al-Billawi · Brygada Al-Ghuraba	Al Dżazira (Tall Afar, pogranicze Syrii i Iraku)	(b.d.)

891 Nie należy mylić z prawdopodobnie zmyśloną prosadamowską Al-Qadisiya Army (Dżaisz al-Qadisiya); Aymenn Jawad Al-Tamimi, *The men of the al-Qadisiya Army: A made-up social media insurgent group*, http://www.aymennjawad.org/15519/the-men-of-the-al-qadisiya-army-a-made-up-social [dostęp: 29.09.2020].

Yarmouk Al-Ghouta	· Brygada Tabouk (wchodziła też w skład Dywizji Al-Fateh) · Brygada The Sword of Damascus · Brygada Men of Epics · Brygada Beit Al-Maqdiss	wilajet Damaszek (Syria)	(b.d.)
Hamza ibn Abdul Muttalib	(b.d.)	Hims (Syria)	(b.d.)
Al-Kawasser	(b.d.)	Region Eufrat (Al-Qaim, Irak)	(b.d.)
Abi Moataz Al-Kuraszi	· Al-Aksa · Brygada Czeczeńska · Brygada Rijad Al Salheen	Ramadi i Hit (Irak) – tu sformowane	Tarkhan Batirashvili *vel* Abu Ali al-Czeczeni

Źródło: opracowanie własne na podstawie: H. Meliene, *The structural construction of the military infrastructure of the Islamic State Daesh...*

Armia Dabiq

Po utworzeniu Armii Kalifa, której celem było prowadzenie bliskiego dżihadu na terenie Iraku i Syrii, postanowiono utworzyć również struktury do prowadzenia dżihadu na świecie. Koncepcja zakładała utworzenie oddziałów narodowych. Organizację tego zadania zlecono Adnanowi al-Latif Hamid al-Dulaymi Suwaydawiemu *vel* Abu Ajman al-Iraki. Pod jego rozkazy przeszli rekruci z bazy Usamy ibn Ladina z Ar-Rakki. Mieli oni przejść weryfikację kontrwywiadowczą, po czym czekało ich szkolenie wojskowe. Ocenia się, że liczebność tej formacji w szczytowym momencie mogła sięgać nawet 12 tys. bojowników różnych narodowości. Armia Dabiq miała nie brać udziału w walkach w Syrii i Iraku, lecz jedynie wykonywać zadania szkoleniowe. Jednak po bitwie pod Ain al-Arab (Kobani) zdecydowano się na przyłączenie jej oddziałów do armii walczącej w Iraku i Syrii. Do najważniejszych oddziałów (nominalnie wszystkie były batalionami) zalicza się:

- Tariq Ibn Ziyad (francuskojęzyczna),
- Usama ibn Ladin (Amerykanie)[892],
- Abu Musab az-Zarkawi Battalion (Jordańczycy),
- Czarny Kalifat (Black Caliphate Battalion) (Egipcjanie),
- Salahuddin (Kurdowie),

892 Prawdopodobnie nigdy nie sformowana.

- Imam Bukhari (Uzbecy)[893],
- Dżund al-Khalafah Battalion *vel* Soldiers of the Caliphate (Algierczycy),
- Zielony Batalion (Green Battalion / al-Katiba al-Khadra) (Saudyjczycy),
- Hawks of Caliphate Battalion (Australijczycy),
- Salman Persian Battalion *vel* Salman Al-Farsi Brigade (Irańczycy),
- Immigrants Battalion (Al-Ghurabaa) (weterani wojny czeczeńskiej),
- Sarajewo (Bośniacy i Albańczycy),
- Grozny (Czeczeni),
- Sajf State Battalion (Rosjanie),
- Battalion of Tawheed and Jihad / Katibat al Tawhid wal Dżihad (Tadżycy i Uzbecy)[894],
- Al-Aksa Brigade (Palestyńczycy)[895],
- Fateh Battalion (Turkmeni),
- Nahawand (Ujgurzy),
- Battalion Mellah Ibrahim (Niemcy)[896].

Armia Al-Usra

Nazwa „Armia Al-Usra" (dosł. Armia Wyrzeczeń) pochodzi z hadisów i miał nią dowodzić sam Prorok w swojej ostatniej kampanii zbrojnej[897]. Formacja powstała najprawdopodobniej w Mosulu w 2015 r. i operowała tylko w Iraku[898]. Był to odpowiednik sił specjalnych; w jej szeregach znaj-

893 W Katibat Imam al Bukhari doszło do rozłamu w 2014 r. i część oddziału przeszła na stronę ISIS: TRAC, *Imam Bukhari Jamaat (Katibat Imam al Bukhari)*, https://www.trackingterrorism.org/group/imam-bukhari-jamaat#:~:text=The%20Imam%20Bukhari%20Jamaat%20is,Jaish%20al%20Muhajireen%20wal%20Ansar [dostęp: 29.09.2020].

894 W 2015 r. uznali zwierzchność Al-Kaidy: TRAC, *Katibat al Tawhid wal Jihad*, https://www.trackingterrorism.org/group/katibat-al-tawhid-wal-jihad [dostęp: 29.09.2020].

895 Nie mylić z Dżund al-Aksa.

896 Opracowanie własne na podstawie: H. Meliene, *The structural construction of the military infrastructure of the Islamic State Daesh...*; S. Kittleson, *Why liberating Mosul won't lead to the end of IS*, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/05/mosul-hawija-tal-afar-albaaji-iraq-syria-is.html#ixzz6WsCSCUnA [dostęp: 29.09.2020]; D. Gartenstein-Ross, *How many fighters does the Islamic State really have...*; E. Karmon, *ISIS and Sunni separatists aim fire at Iran*, Instituto Español de Estudios Estratégicos, 5 June 2017, 62/2017.

897 Nie należy mylić z inną organizacją o tej samej nazwie (Dżaisz al-Usra), działającą w Afryce.

898 Husham Al-Hashimi, *ISIS 2020: New structures and leaders in Iraq revealed*, https://cgpolicy.org/articles/isis-2020-new-structures-and-leaders-in-iraq-revealed/ [dostęp: 29.09.2020].

dowali się wyselekcjonowani bojownicy niemający obaw przed śmiercią samobójczą. Do najważniejszych oddziałów należały: batalion Al-Zilzal (Trzęsienie Ziemi), Al-Kari'a (Al-Qariah – nazwa pochodzi od 101 sury Koranu, dosł. Przerażające Wydarzenie) i Rycerze Wojny[899]. Oddziały te brały udział w obronie Mosulu.

Wojska regionalne

Państwo Islamskie stworzyło też coś w rodzaju okręgów wojskowych i garnizonów. Nazywali taki podział sektorami; każdy miał swojego amira, który podlegał Radzie Wojskowej. Na poziomie każdego sektora były utworzone struktury podobne do tych na poziomie centralnym. Głównym zadaniem było zapewnienie bezpieczeństwa danego terytorium. Dowódcy sektora podlegały formacje:

- oddział męczenników (zamachowcy samobójcy),
- oddział specjalny,
- oddział snajperów,
- oddział wsparcia (artyleria),
- oddział obrony powietrznej,
- oddział przeciwpancerny,
- oddział Żandarmerii Wojskowej.

Oddziały sprzymierzone

ISIS – wykorzystując sprawdzone metody Al-Kaidy – bardzo szybko zaczęło zdobywać sojuszników, czyli liczne organizacje i milicje plemienne, na zasadzie porozumień koalicyjnych. Przystępowanie do takich sojuszy podyktowane było kilkoma czynnikami. Po pierwsze, wynikało ze zwykłego pragmatyzmu: istniejące już organizacje, głównie lokalne milicje, były zbyt słabe pod względem sił i środków, aby stawić opór wojskom rządowym i ich sprzymierzeńcom, a także innym aktorom regionalnym. Sojusz z ISIS to w razie potrzeby pomoc, lecz przede wszystkim dostęp do broni. Po drugie, część milicji wychodziło z założenia, że niezłożenie *bai* może skutkować atakiem ISIS, które zakończy się przegraną i krwawą zemstą. Niektórzy nadto uważali, że „wróg naszego wroga jest naszym przyjacielem" i chęć obalenia Asada była ważniejsza niż pozostanie w pełni samorządnym. Część wybierała współpracę po prostu z powodów ideologicznych/religijnych, popierając postulaty ISIS. Nie można wykluczyć także udziału czysto

899 H. Meliene, *The structural construction of the military infrastructure of the Islamic State Daesh...*

merkantylnego: wielu ludzi w Syrii żyło z tego konfliktu, a współpracując z silnym graczem, była większa szansa na łupy.

Dla ISIS taka współpraca była również korzystna, i to z wielu powodów: budowało swoją pozycję lidera ruch dżihadystycznego, uzyskiwało nowe terytoria bez walki i pozyskiwało lokalną społeczność, co było szczególnie istotne w Syrii. Na ogół pozostawiano sporą autonomię organizacjom, choć przy sprzyjających okolicznościach starano się przejąć władzę. Było to możliwe zwłaszcza po śmierci lidera danej formacji, szczególnie gdy jego autorytet był jednym z jej fundamentów. Działanie pod inną marką ułatwiało czasami pozyskiwanie poparcia. ISIS w niektórych częściach Syrii funkcjonowało niemal wyłącznie dzięki swoim filiom. Tak było w mieście Dara czy w północnej Syrii, gdzie w 2016 r. działało blisko 39 różnych lokalnych milicji uznających zwierzchność kalifatu[900].

Przykładem takiego przejęcia, przypominającego trochę metodę salami, było pozyskanie Amra al-Absiego, brata założyciela Madżlis Szura al-Mudżahidin (Majlis Shura al-Mujahideen) Firasa, znanego jako Abu Ather. Ten były więzień Sednaya założył w Hims Katibat Usud as-Sunnah. Działał w bliskim sojuszu z Madżlis Szura al-Mudżahidin. Wiosną 2013 r. zbliżył się do Omara asz-Sziszaniego i jego Dżaisz al-Muhadżirin wa'l Ansar. Abu Ather dostał propozycję objęcia władzy w wilajecie Aleppo i prawdopobnie ją przyjął. Pojawiła się propozycja również dla jego czeczeńskiego przyjaciela, który objął dowództwo wojskowe w północnej Syrii. Oba oddziały oficjalnie zachowywały samodzielność, ale to, że ich przywódcy wchodzili już w system zarządzania ISIS, *de facto* wpinało je w ten system, przy jednoczesnym zachowaniu ich poczucia autonomii.

Brygada Męczenników Jarmuku

Liwa Szuhada al-Yarmouk (Yarmouk Martyrs Brigade, YMB) została utworzona latem 2012 r., początkowo pod nazwą Katiba Shuhada' al-Yarmouk, z siedzibą głównie w południowo-zachodniej prowincji Dara. Nazwa upamiętniała bitwę nad rzeką Jarmuk (20 sierpnia 636 r.), w której wojska arabskie pod dowództwem Chalida ibn al-Walida (zwanego Mieczem Proroka lub *sajf Allah* – miecz Boga)[901] rozgromiły siły bizantyjskie, ostatecznie zdobywając Syrię[902].

900 The Carter Center Syria Project, *A Review of ISIS in Syria 2016–2019. Regional Differences and an Enduring Legacy*, March 2019, p. 14.

901 M. Dziekan, *Historia Iraku*, Dialog, Warszawa 2002, s. 38–40.

902 S. Runciman, *Dzieje wypraw krzyżowych. Pierwsza krucjata i założenie Królestwa Jerozolimskiego*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987, s. 28.

Organizacja początkowo miała charakter przede wszystkim regionalny. Jej celem było zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańcom rejonu Jarmuku i wyzwolenie spod reżimu Asada. Elementy motywacji ideologicznych pojawiły się dopiero z czasem. Po raz pierwszy o YMB zrobiło się głośno po ich ataku na oddziały ONZ stacjonujące na Wzgórzach Golan. W marcu 2013 r. porwano członków sił pokojowych. Tłumaczono to, oskarżając ONZ o dostarczenie wody i innej pomocy oblężonym siłom proreżimowym. Później zmieniono narrację i oświadczono, że zakładnicy tak naprawdę zostali wzięci w celu ich ochrony[903]. Kolejne porwanie miało miejsce w maju. Porwano wtedy czterech żołnierzy filipińskich sił pokojowych ONZ, którzy również zostali zwolnieni[904].

W 2013 r. YMB dała o sobie znać, mobilizując lokalne siły i wraz z an-Nusra przeprowadzając atak na bazę 38. Dywizjonu Obrony Przeciwlotniczej przy granicy z Jordanią[905]. W lipcu brygada ogłosiła udział w Umm al-Ma'arak („Matka bitw") w celu przejęcia miasta Nawa z rąk sił reżimu. Operacja ta ostatecznie zakończyła się niepowodzeniem[906].

W 2014 r. zaczęła być widoczna ewolucja brygady. Jeszcze na początku roku brała udział w operacjach w ramach tzw. Frontu Południowego (Al-Dżabhat al-Janubijja / al-Jabhat al-Janubiya)[907], wspieranego przez państwa zachodnie i państwa Zatoki Perskiej, jako inicjatywy zbliżonej do WAS. Jednak w lipcu 2014 r. pojawiły się pierwsze napięcia w relacjach z innymi frakcjami, zwłaszcza z salafická Harakat al-Muthanna al-Islamijja. Pokryło się to mniej więcej z zaostrzeniem retoryki ISIS wobec Bractwa Muzułmańskiego.

Po zdobyciu miejscowości Tel al-Jumu uzgodniono, że YMB weźmie udział w walkach na froncie Szejk Saad (Sheikh Sa'ad) wraz z Harakat al-Muthanna

903 A. Berman, *The Yarmouk Martyrs Brigade and the capture of the UN troops*, https://syriasurvey.blogspot.com/2013/03/the-yarmouk-martyrs-brigade-and-capture.html [dostęp: 29.09.2020].

904 Al Jazeera, *UN peacekeepers kidnapped in Golan released*, https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/05/20135126131439795.html [dostęp: 29.09.2020].

905 E. Solomon, *Syria rebels seize southern base, border area*, https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis/syria-rebels-seize-southern-base-border-area-idUSBRE92M03K20130323 [dostęp: 29.09.2020].

906 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Liwa Shuhada' al-Yarmouk: History and analysis*, https://www.aymennjawad.org/17860/liwa-shuhada-al-yarmouk-history-and-analysis [dostęp: 29.09.2020].

907 Więcej: Mapping Militant Organizations, *The Southern Front*, http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/645 [dostęp: 29.09.2020].

al-Islamiya, Frontem Rewolucjonistów Syrii i Dywizją al-Hamza. Zamiast tego doszło do wzajemnych prowokacji i potyczek. W 2014 r., po licznych sukcesach frontowych, napięcia wśród członków Frontu Południowego przerodziły się w otwarty konflikt: YMB wyraźnie stała po stronie ISIS, natomiast Harakat al-Muthanna al-Islamiya po stronie an-Nusry. Od grudnia 2014 można już wprost mówić o przyłączeniu się do ISIS. Na kontrolowanych terenach rozwijano administrację na wzór ISIS, z własnym biurem *dawah*, islamskim sądem i policją, także obyczajową[908]. Co istotne, dorzecze Jarmuku nie graniczyło z terytorium Kalifatu, mimo to uznano jego zwierzchność.

Założycielem grupy był al-Khal (dosł. Wuj), czyli Muhammad al-Baridi (Abu Ali al-Baridi). Urodził się w 1970 r. w wiosce Dżamlah (Jamlah) w dolinie Jarmuku w zamożnej, ziemiańskiej rodzinie. Trudno jednoznacznie określić, od kiedy jego poglądy były zbieżne z islamizmem; raczej był lokalnym patriotą, stąd też początkowy profil organizacji. Inaczej było w przypadku jego bliskich współpracowników[909]. Al-Khal zginął zamordowany przez an-Nusrę w połowie listopada 2015 r., a jego miejsce zajął Abu Obeida Qahtan[910]. Qahtan pochodził z Palestyny, był weteranem dżihadu i prawdopodobnie jednym z założycieli Liwa Szuhada al-Yarmouk. Jego obecność w grupie była również wyjątkowa: był obcokrajowcem i pochodził z obozu Jarmuk w Damaszku, natomiast al-Khal był przeciwnikiem przyjmowania obcokrajowców – nawet szeregowych – na bojowników formacji. Qahtan był zdecydowanie proislamistyczny; ponadto działania an-Nusry ułatwiły mu narzucenie kierunku współpracy z ISIS. Jego rządy nie trwały długo, bo już w marcu 2015 po jego śmierci nowym przywódcą został Abu Abdullah al-Madani, prawdopodobnie desygnowany na to stanowisko przez ISIS[911].

21 marca 2016 r. Brygada Męczenników i jej sojusznik, Islamski Ruch Muthanna, rozpoczęli ofensywę przeciwko innym grupom rebeliantów, mającą na celu przejęcie kontroli nad prowincją Dara. Pomimo początkowych

908 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Liwa Shuhada' al-Yarmouk: History and Analysis...*

909 Tenże, *The life of al-Khal: First leader of Liwa Shuhada 'al-Yarmouk*, http://www.aymennjawad.org/18485/the-life-of-al-khal-first-leader-of-liwa-shuhada [dostęp: 29.09.2020].

910 Y. Yosif, *Jabhat a-Nusra claims assassination of alleged pro-IS leader in Daraa province*, https://syriadirect.org/news/jabhat-a-nusra-claims-assassination-of-alleged-pro-is-leader-in-daraa-province/ [dostęp: 29.09.2020].

911 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Liwa Shuhada' al-Yarmouk appoints a new leader*, http://www.aymennjawad.org/2016/03/liwa-shuhada-al-yarmouk-appoints-a-new-leader [dostęp: 29.09.2020].

sukcesów[912] ostatecznie operacja zakończyła się porażką[913]. Obie formacje, mocno osłabione, w maju 2016 r. wraz z Dżaisz al-Dżihad oficjalnie zjednoczyły się w celu utworzenia Dżaisz Chalid ibn al-Walid[914].

Islamski Ruch Muthanna

Harakat al-Muthanna al-Islamijja (Islamic Muthanna Movement, IMM) utworzony został jako Katibat Muthanna bin Haritha Qahir al-Fars (Muthanna bin Haritha the Conqueror of the Persians Battalion / Batalion Muthanna bin Haritha pogromcy Persów) w południowo-syryjskiej prowincji Dara przez Aamera Ajjuba al-Masalamę, byłego więźnia Sednaya. Nazwa została nadana na cześć jednego z arabskich dowódców z VII w., który wsławił się walkami z wojskami Sasanidów. Pierwotny przywódca Batalionu Muthanna został zabity w marcu 2013 r. i zastąpiony przez jego brata, Abu Ajjuba al-Masalamę, a Batalion przekształcił się w Islamski Ruch Muthanna[915]. Początkowo organizacja wykazywała się znacznymi zdolnościami koalicyjnymi: współpracowała z an-Nusrą, walczyła w ramach Frontu Południowego[916]. Była od początku ideologicznie sprofilowana, jej celem było przekształcenie Syrii w państwo islamskie. Od 2015 r. widoczne było zaostrzenie kursu wobec innych organizacji powstańczych. W styczniu 2016 r. IMM zostało oskarżone o porwanie Yaqouba al-Ammara, szefa powstańczej rady prowincji Dara. Co najważniejsze, rozpoczął się okres wzajemnych oskarżeń, a nawet starć, co wykorzystywały siły rządowe, powoli odzyskując utracone terytoria[917]. Wobec oddziału zaczęto wysuwać oskarżenia o działania rozbijające siły koalicyjne, głównie przeciwko an-Nusrze, co interpretowano

912 Abo Bakr al Haj Ali, *Islamic State raises flags over towns in Daraa after fierce battles*, https://www.middleeasteye.net/news/islamic-state-raises-flags-over-towns-daraa-after-fierce-battles [dostęp: 29.09.2020].

913 M. Fahd, *Breaking: Rebels capture Tassil from ISIS in Daraa. Map-update*, https://www.almasdarnews.com/article/breaking-rebels-capture-tassil-isis-daraa/ [dostęp: 29.09.2020].

914 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Yarmouk Valley: The Formation of Jaysh Khalid ibn al-Waleed?*, http://www.aymennjawad.org/2016/05/yarmouk-valley-the-formation-of-jaysh-khalid-ibn [dostęp: 29.09.2020].

915 Aymenn al-Tamimi, *Islamic Muthanna Movement*, https://jihadintel.meforum.org/group/233/islamic-muthanna-movement [dostęp: 29.09.2020].

916 K.H. Sowell, *Rebel advance in Daraa raises jihadist profile in Southern Syria*, https://www.newsdeeply.com/syria/community/2013/10/23/rebel-advance-in-daraa-raises-jihadist-profile-in-southern-syria [dostęp: 29.09.2020].

917 A. Hamou, M. Nelson, *Intra-rebel accusations compound tensions in south Syria arena*, https://syriadirect.org/news/intra-rebel-accusations-compound-tensions-in-south-syria-arena/ [dostęp: 29.09.2020].

jako cichą współpracę z ISIS. Jeden z ważniejszych działaczy z Dary, Abu Abdulla al-Hariri, zasugerował nawet, że „[...] wygląda na to, że w grupie są uśpione komórki IS”[918].

29 marca 2016 r. dziesiątki członków oddzieliły się, tworząc zrzeszoną z WAS grupę o nazwie Brygada al-Murabitin[919]. Przyczyną był brak poparcia dla ISIS, co dobitnie wskazuje faktyczną afiliację organizacji. W kwietniu 2016 r. pojawiły się pierwsze pogłoski, że Ruch Muthanna połączył się z Brygadą Męczenników Jarmuku. Oficjalnie w maju współzałożyli Dżaisz Chalid ibn al-Walid[920].

Armia Dżihadu

Armia Dżihadu (Dżaisz al-Dżihad) została utworzona w lutym 2015 r. z siedzibą w Al-Kahtanijja (Al-Qahtaniyah). Liczyła ok. 500 bojowników i składała się z siedmiu lokalnych milicji (zachodnia Dara, Wzgórza Golan). Większość z nich wchodziło w skład an-Nusry; opuszczenie jej struktur było spowodowane niepopieraniem jej kursu politycznego, a w pewnym stopniu też wyrazem sympatii dla ISIS. W skład Armii Dżihadu weszły: Kompanie Dżihadu (Al-jihad Companies), Dżamaat Szabab Ahl as-Sunnah (Jaamaat Shabab Ahl al-Sunnah), Harakat Mudżahidi asz-Szam al-Islamijja (Harakat Mujahidee al-Sham al-Islamiyah), Dżamaat al-Bunjan al-Marsours (Jamaat al-Bunyan al-Marsours), Dżamaat Abu Baseer (Jamaat Abu Baseer), Dżamaat Dżund al-Islam (Jamaat Dżund al-Islam) i Thu al-Nurayn Brigade. Wzmożona aktywność grupy zarejestrowana została już w kwietniu 2015 r., skierowana była przeciwko WAS i an-Nusrze. Abu Yahya, urzędnik z Biura Mediów prowadzonego przez aktywistów dla Brygad Furqan (części Frontu Południowego), mówił wprost: „Armia Dżihadu przysięgła wierność Daisz i zdominowała miasto Al-Kahtanijja. Założyli w pobliżu wiele wojskowych punktów kontrolnych”[921]. Nie ma bezpośrednich dowodów na poparcie tych słów, niemniej obrana taktyka, retoryka i symbolika używane przez organizację nie pozostawiają większych złudzeń. Dopiero po około roku zatrzymano jej rozwój, głównie dzięki działaniom Jordanii, Arabii Saudyjskiej i Stanów Zjednoczonych, które poparły tzw. umiarkowanych dżihadystów.

918 Tamże.

919 A. Hammad, *ISIS deserters form new militia southern Syria*, http://aranews.net/files/2016/03/isis-deserters-form-new-militant-group/ [dostęp: 29.09.2020].

920 Aymenn al-Tamimi, *Islamic Muthanna Movement*...

921 Abo Bakr al Haj Ali, *The emergence of IS in southern Syria*, https://www.middleeasteye.net/news/emergence-southern-syria [dostęp: 29.09.2020].

Od marca 2016 r. rozpoczęła się walka z frakcjami ISIS w południowej Syrii. Spowodowało to znaczne ich straty, zmuszając je do połączenia sił[922].

Armia Chalida ibn al-Walida

Dżaisz Chalid ibn al-Walid (Khalid ibn al-Walid Army, JKW) powstało w południowej Syrii z połączenia kilku formacji. Trzon stanowiły: Armia Dżihadu, Islamski Ruch Muthanna i Brygada Męczenników Jarmuku. Armia Chalida powstała prawdopodobnie 21 maja 2016 r., w każdym razie 22 maja informacje o jej sformowaniu pojawiły się na profilach mediów społecznościowych przywódców organizacji założycielskich[923]. Nazwa nawiązuje do wodza pierwszego kalifatu, Chalida ibn al-Walida, który wsławił się m.in. walkami w dolinie Jarmuku, uhonorowanego przez samego Proroka mianem „miecza Boga" (*sajf Allah*). Wybór był o tyle oczywisty, że al-Walid był głównym autorem zdobycia Syrii i walczył z Persami, co świetnie wpisywało się w kontekst współczesnej walki o Syrię z Zachodem, Iranem oraz jego alawickimi sprzymierzeńcami.

Pierwszym dowódcą Armii Chalida został Abu Haszim asz-Szami (Abu Hashim al-Shami) *vel* Abu Uthman Idlibi (być może jego prawdziwe nazwisko to Abu Haszim al-Hamawi, a być może to tylko tymczasowy dowódca, zastąpiony przez Abu Haszima asz-Szama), z pochodzenia Syryjczyk, doświadczony bojownik, który brał udział w walkach w Afganistanie i Iraku. Uważa się, że przedostał się do Ar-Rakki z zachodniego Iraku, gdy powstanie przeciwko prezydentowi Syrii przekształciło się w wojnę domową. Następnie został delegowany przez ISIS do skonsolidowania ruchu dżihadystycznego w południowej Syrii. Jego drugim ważnym zadaniem była rywalizacja z innymi organizacjami rebelianckimi[924]. Dość szybko został zabity (prawdopodobnie w październiku 2016), a nowym amirem został Abu Muhammad al-Makdisi[925] z Islamskiego Ruchu Muthanna.

Abu Muhammad al-Makdisi pochodził z rodziny syryjsko-palestyńskiej. W 2014 r. wyjechał na północ Syrii i przyłączył się do ISIS. Na początku 2016 r. wrócił na południe Syrii i pracował w obszarze znanym jako wilajet

922 P. Sands, S. Maayeh, *US and Arab-backed rebels open new front against ISIL in southern Syria*, https://www.thenational.ae/world/us-and-arab-backed-rebels-open-new-front-against-isil-in-southern-syria-1.187361#full [dostęp: 29.09.2020].

923 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Yarmouk Valley: The Formation of Jaysh Khalid ibn al-Waleed*...

924 P. Sands, S. Maayeh, *US and Arab-backed rebels open new front against ISIL in southern Syria*...

925 Nie mylić z jordańskim kaznodzieją, początkowo współpracującym z az-Zarkawim.

Dimashq (prowincja Damaszek); został wyznaczony przez ISIS na dowódcę Dżaisz Chalid ibn al-Walid[926]. Działalność tej organizacji była postrzegana jako zagrożenie dla wielu graczy, zarówno HTS, jak i sił rządowych. Obecność ISIS w rejonie Wzgórz Golan budziła obawy przede wszystkim Izraela i Jordanii. Utrzymanie się na zajętych pozycjach, nie mówiąc o ekspansji, było bardzo trudne. 6 czerwca 2017 r. znaczna część dowództwa zginęła w ataku lotniczym, poległ również al-Makdisi. Abu Haszim al-Rifa'i, dowódca wojskowy pochodzący z Tall Szihab (Tal Shihab)[927], zastąpił al-Makdisiego na stanowisku amira JKW. Ocenia się, że w tym czasie ich oddziały liczyły ok. 2 tys. bojowników[928]. W lutym 2018 r. podjęto szereg ofensyw przeciwko WAS, przede wszystkim w kierunku miejscowości Hayt; wszystkie zakończyły się porażką i znacznymi stratami własnymi[929]. Wkrótce tereny zostały opanowane przez siły rządowe wspierane przez Rosjan. Po szybkich postępach (w lipcu 2018) udało się przejąć kontrolę nad ponad 26 miastami i wioskami, podczas gdy tylko 7 miast i wiosek (czyli ok. 2% prowincji Dara) pozostało pod kontrolą JKW[930]. Jednym z ostatnich ich prawdopodobnych sukcesów było zabicie 22 grudnia 2019 r. dwóch rosyjskich żołnierzy w miejscowości Nawa[931]. Rejon Dary mimo przejęcia przez siły rządowe nadal jest miejscem ataków terrorystycznych. Na przykład 18 października 2020 w Sahem al-Golan zastrzelony został porucznik Hassan Ibrahim, należący do elitarnej (*de facto* alawickiej) 4. Dywizji[932].

926 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *New reported leader for Jaysh Khalid ibn al-Waleed*, https://jihadintel.meforum.org/201/new-reported-leader-for-jaysh-khalid-ibn-al-waleed [dostęp: 29.09.2020].

927 Tenże, *Israel's relations with the Syrian rebels: An assessment*, https://web.archive.org/web/20170709103919/http://www.rubincenter.org/2017/07/israels-relations-with-the-syrian-rebels-an-assessment/ [dostęp: 29.09.2020].

928 United Nations Security Council, *Jaysh Khalid Ibn al Waleed*, https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/jaysh-khalid-ibn-al-waleed [dostęp: 29.09.2020].

929 Waleed Abu al-Khair, *Opposition factions repel ISIS attack in Daraa*, https://diyaruna.com/en_GB/articles/cnmi_di/features/2018/02/09/feature-02 [dostęp: 29.09.2020].

930 SOHR, *The rapid collapses of Jaysh Khaled Ibn Al-Waleed decrease its scope of control in Daraa to 2% and the regime forces continue their military operations in Yarmouk Basin in seeking for ending its presence*, https://www.syriahr.com/en/98935/ [dostęp: 29.09.2020].

931 Zaman Al Wasl, *Unknown assailants kill 2 Russian soldiers in Daraa*, https://en.zamanalwsl.net/news/article/50550/#:~:text=Gathering%20of%20Ahrar%20Horan%20said,the%20cradle%20of%20Syrian%20revolution [dostęp: 20.10.2020].

932 SYria Real Infos and News – SYRIAN, *Syrian 4th division officer assassinated in western Daraa*, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfosAndNews/posts/3765622973455988 [dostęp: 29.10.2020].

Pozostające w konspiracji oddziały (także te uznające przywództwo ISIS) nadal są aktywne oraz uderzają głównie w siły rządowe i ich kolaborantów. 15 października 2020 w wyniku eksplozji samochodu pułapki zginął Adham Akrad. Był to jeden z lokalnych przywódców WAS. Dowodził Brygadą Ahfad al-Rasul, a w 2018 r. przystąpił do tzw. Centralnego Komitetu Dary (ciała mającego włączyć byłych rebeliantów do współpracy z rządem). Taka postawa oczywiście została uznana za zdradę[933].

Żołnierze al-Aksy

Żołnierze al-Aksy (Dżund al-Aksa, od 2017 Liwa al-Aksa) to organizacja założona przez Abu Abdul 'Aziz al-Qatariego w sprzymierzeniu z an-Nusrą, początkowo pod nazwą Sarayat al-Quds[934]. Abu Abdul 'Aziz al-Qatari (Muhammed Yusuf Uthman Abd asz-Salam) był bliskim przyjacielem szejka Abdula Azzama, ojca afgańskiego dżihadu w latach 80. XX w. i mentora Usamy ibn Ladina. Inspirował się takimi uczonymi, jak Hamid bin Hammad al-'Ali al-Kuwaiti, i kontaktował się z wybitnymi osobami, takimi jak szejk al-Makdisi i szejk Sulejman Ulwan, którzy należeli do najważniejszych uczonych w dyskursie salaficko-dżihadystycznym[935].

Historia tej grupy znakomicie obrazuje zamieszanie panujące wśród islamistycznych organizacji. Początkowo był to batalion mocno związany z Al-Kaidą, stąd naturalna była dla nich współpraca z an-Nusrą. Różnica w stosunku do an-Nusry i ISIS polegała na braku zainteresowania w udziale w *fitnie* dżihadu. Koncentrowali się przede wszystkim na walce z siłami rządowymi. Taka postawa opłacała się po dwakroć: ułatwiało im to werbowanie bojowników (zarówno zagranicznych, jak i miejscowych) oraz mogli liczyć na bogatych donatorów z Zatoki Perskiej, którzy nie chcieli finansować walk bratobójczych[936].

Około 70% batalionu to Syryjczycy; reszta to obcokrajowcy, w tym Brytyjczycy i Holendrzy. Żołnierze mieli różne pochodzenie: od bogatego saudyjskiego bojownika, przez spokojnego Brytyjczyka z przedmieść, po wędrownego bojownika talibów, który jest zdeterminowany, aby

933 Z. Tahhan, *The assassination of the leader „Adham Akrad" and 4 of his companions in Daraa*, https://www.syrcenter.com/en/sdc/7781 [dostęp: 20.10.2020].

934 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 170.

935 T. Hussein, *Why did Jund Al-Aqsa join Nusra Front in taking out „moderate" rebels in Idlib?*, https://www.huffingtonpost.co.uk/tam-hussein/nusra-front_b_6112790.html [dostęp: 29.09.2020].

936 Tamże.

wszędzie podnieść flagę islamu. Kilku bojowników zagranicznych pełniło ważne role w oddziale, np. nieżyjący już Abu Hafs al-Britani był szkolony przez Albańczyków, a następnie sam został szkoleniowcem. Batalion wolał rekrutować muhadżirów. Unikał grup finansowanych przez Stany Zjednoczone, takich jak Harakat al-Hazm.

Dżund al-Aksa działał głównie w okolicach Idlibu, Hamy i Aleppo. Udało mu się pozyskać przychylność ludności miejscowej głównie ze względu na nienarzucanie swojej wizji islamu i dzięki działalności charytatywnej.

Jednostka była zbyt słaba, aby sama podejmować ryzykowne operacje. Wiedząc o tym, wchodziła w koalicje. Brała udział w udanych atakach na: Ma'an, Chattab, Arzeh i Chan Szajchun (Khan Sheikhoon). Była znana z doświadczenia w tworzeniu bomb i moździerzy, które produkowała we własnych warsztatach[937]. Nie stosowała ataków samobójczych, ale jednocześnie ich nie potępiała. Dopiero z czasem Żołnierze al-Aksy zaczęli stosować taką metodę, co miało świadczyć o zbliżeniu do ISIS[938].

Dżund al-Aksa zrezygnował ze współpracy z Frontem Rewolucjonistów w Syrii (SRF) po serii uderzeń Stanów Zjednoczonych i oddziałów samego SRF na an-Nusrę. SRF jest postrzegany jako współpracownik Stanów Zjednoczonych. W połączeniu z amerykańskimi nalotami na twierdze an-Nusry prawdopodobnie zmusiło to Dżund al-Aksa do złamania neutralności. Dżund al-Aksa oczywiście stanął po stronie an-Nusry ze względu na bliskie stosunki i ideologiczne powinowactwo. Stanowisko Dżund al-Aksa nie tylko wskazuje na jego oburzenie wątpliwymi praktykami SRF, ale jest również sygnałem, że interwencja Stanów Zjednoczonych zmusiła inne siły, których celem był Asad, do zajęcia twardszych pozycji.

24 kwietnia 2015 r. Dżund al-Aksa przystąpił do sojuszu Dżaisz al-Fateh (Armia Podboju / Army of Conquest) wraz z takimi organizacjami, jak: Dżabhat an-Nusra czy Ahrar asz-Szam. Częściowo było to podyktowane także chęcią powstrzymania dalszego rozdrabniania instytucjonalnego dżihadu. Armia Podboju zdobyła miasto Idlib 28 marca 2015[939]. W następnych miesiącach stanęła na czele ofensywy, która wypędziła siły rządowe z prawie

937 Nieuwsuur, *A report from inside a battalion of European jihadists in Syria*, https://www.youtube.com/watch?v=UMFDz3OGKBQ&feature=youtu.be [dostęp: 29.09.2020].

938 C. Weiss, *Jund al Aqsa launches suicide bombings in support of Idlib offensive*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/03/jund-al-aqsa-launches-suicide-bombings-in-support-of-idlib-offensive.php [dostęp: 29.09.2020].

939 AFP, *Qaeda, allies seize Syria's Idlib city in blow to regime*, https://news.yahoo.com/syrias-idlib-city-falls-qaeda-affiliate-allies-monitor-133519237.html [dostęp: 29.09.2020].

całej prowincji Idlib[940]. Początkowo ta jedność przynosiła znaczne sukcesy, potem jednak coraz częściej dochodziło do animozji, wydaje się, że głównie przez osobiste ambicje przywódców. Dżund al-Aksa bliżej współpracował z an-Nusrą, sam jednocześnie zwiększał swoje zdolności. Pod koniec sierpnia 2016 r. ogłosił ofensywę w północnej prowincji Hama; wtedy też zastosował m.in. uzbrojone drony[941]. W październiku 2016 r. relacje z AaS były już bardzo napięte i dochodziło do otwartych walk w prowincji Idlib[942]. Jesienią 2016 część działaczy podjęła decyzję o złożeniu przysięgi na wierność powstałemu w lipcu Dżabhat Fateh asz-Szam, czyli an-Nusrze. Wywołało to sprzeciw niektórych bojowników, zwłaszcza że pojawiły się pogłoski o chęci zlikwidowaniu Dżund al-Aksa, co częściowo miało być ukłonem w kierunku AaS. Ta decyzja pokazała, że w organizacji było wielu zwolenników ISIS. Niektórzy członkowie Dżund al-Aksa uciekli do IS, a ci z Hamy początkowo odrzucili ofertę dołączenia do Dżabhat Fateh asz-Szam (Jabhat Fateh al-Sham), podobno potwierdzając swoją lojalność wobec Saudyjczyka Abu Dhar al-Jazrawi (al-Najdi al-Harethi), emira grupy[943].

Uważa się, że Dżund al-Aksa był finansowany głównie z Kataru. Symbolika organizacji, wizerunek miedialny i sposób interpretowania szariatu wskazywały na bliskość z ISIS. Po tym, jak ISIS zostało wygnane z północnej Syrii, a ludzie powstali przeciwko nim, Dżund al-Aksa przystał do an-Nusry, uważając to za swoisty zabieg taktyczny w celu przetrwania. Wewnątrz Dżund al-Aksa zabronione było opisywanie ISIS jako *Kharijites*, walkę między ISIS i an-Nusrą przyrównywano do początków islamu oraz rywalizacji Aliego i Mu'awiji[944]. Jeden z syryjskich aktywistów nawet lekceważąco powiedział, że Dżund al-Aksa to „poprawna politycznie bezpieczna przystań dla zwolenników Państwa Islamskiego"[945].

940 R. Rifai, *Syrian group claims control of Idlib province*, https://www.aljazeera.com/news/2015/06/09/syrian-group-claims-control-of-idlib-province/ [dostęp: 29.09.2020].

941 BM-27 Uragan, *Wow, Jund al Aqsa using a drone to drop explosives on government forces*, https://twitter.com/bm27_uragan/status/771821523199942656 [dostęp: 29.09.2020].

942 S. al-Omar, *Islamist groups Ahrar al-Szam and Jund al-Aqsa go to war*, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/islamist-groups-ahrar-al-sham-and-jund-al-aqsa-go-to-war/ [dostęp: 29.09.2020].

943 J. Arterbury, *Jund al-Aqsa: The disappearance of a „third-way" faction in Syria's conflict*, https://jamestown.org/program/jund-al-aqsa-disappearance-third-way-faction-syrias-conflict/#sthash.dkrInizz.dpuf [dostęp: 29.09.2020].

944 *Bahith shareiun saeudiun yktb: hadhih hqyq „jndu al'aqsaa"*, https://bit.ly/44LLgt8 [dostęp: 29.09.2020].

945 J. Arterbury, *Jund al-Aqsa: The disappearance of a „third-way" faction in Syria's conflict...*

Od 2017 organizacja zaczęła stosować nazwę Liwa al-Aksa. 13 lutego 2017 r. doszło do starć między Tahrir asz-Szam i Liwa al-Aksa w północnej Hamie i południowym Idlibie[946]. 19 lutego 2017 poinformowano, że 600 bojowników Liwa al-Aksa zostanie przetransportowanych do gubernatorstwa Ar-Rakka, aby dołączyć do ISIS, natomiast pozostałe siły Dżund al-Aksa oddadzą ciężką broń i dołączą do TIP w ciągu 72 godzin[947]. 22 lutego 2017 ostatni z liczącej 2,1 tys. grupy bojowników Liwa al-Aksa opuścił swoje ostateczne stanowisko w Chan Szajchun (Khan Shaykhun), aby dołączyć do ISIS w prowincji Ar-Rakka po wynegocjowaniu porozumienia o wycofaniu z HTS[948]. W marcu 2018 r. resztki Dżund al-Aksa w Sarminie, kierowane przez Abu Diaba as-Sarminiego, przegrupowały się pod nazwą Ansar at-Tauhid. Był to dobrze uzbrojony oddział ok. 300 bojowników. Jego dowództwo niemal całkowicie składało się z weteranów Dżund al-Aksa, działało jednak przy pewnym przyzwoleniu an-Nusry. Weszło w skład koalicji Nusrat al-Islam[949].

Dżund al-Aksa to ciekawy przypadek: miała to być trzecia droga dżihadu – organizacja między an-Nusrą a ISIS. Większość przywódców powiązana była z Al-Kaidą i sympatyzowała z ISIS, głównie ze względu na jej salafická bezkompromisowość. Choć nie ma bezpośrednich dowodów na podporządkowanie Kalifatowi, to wiele wskazuje na popieranie ISIS, ukrywane ze względu na brak wsparcia w rejonie działania. Organizacja Dżund al-Aksa ewoluowała: na początku cieszyła się poparciem ludności cywilnej, ale później zaczęła narzucać swoją wizję szariatu. W coraz większym stopniu była to organizacja etnicznie obca przez zatrudnianie obcokrajowców, a jej brutalność wobec cywilów i jeńców[950] przyczyniała się do coraz większej niechęci ludności cywilnej.

946 A. McDowall, *Jihadist rebel groups clash in northwest Syria – monitor*, https://www.thestar.com.my/news/world/2017/02/13/jihadist-rebel-groups-clash-in-northwest-syria--monitor/ [dostęp: 29.09.2020].

947 S. Mulhem, *250+ fighters killed in rebel infighting across Syria*, https://www.almasdarnews.com/article/250-fighters-killed-rebel-infighting-across-syria/ [dostęp: 29.09.2020].

948 Cronaldo753, *Over 2,000 radical rebels defect to ISIS following intra-rebel deal*, https://www.almasdarnews.com/article/2000-radical-rebels-defect-isis-following-intra-rebel-deal/ [dostęp: 29.09.2020].

949 *Details on „Ansar Al-Tawhid", a recently established military faction in Idlib province*, https://web.archive.org/web/20180804110453/http://en.aleppo24.com/details-on-ansar-al-tawhid-a-recently-established-military-faction-in-idlib-province [dostęp: 29.09.2020].

950 AhlulBayt, *Jund al-Aqsa executes hundred members of rival groups in Idlib*, https://en.abna24.com/news/middle-east/jund-al-aqsa-executes-hundred-members-of-rival-groups-in-idlib.html [dostęp: 29.09.2020].

Brygada Dawida

Brygada Dawida (Liwa Dawud) powstała w Samrin w prowincji Idlib. Początkowo powstała jako podjednostka w organizacji Suqor asz-Szam. Po krótkim okresie autonomii w 2014 dołączyła do Dżaisz asz-Szam, a następnie do ISIS. Liderem był Hassan Aboud, który prawdopodobnie walczył w szeregach ISI w Iraku wraz ze swoim bratem. Po powrocie do Syrii założyli w 2011 r. oddział w Suqor asz-Szam. Od ok. 2013 widoczna była współpraca z ISIS; oddział był uważany wręcz za piątą kolumnę ISIS w Idlibie. Brygada została również oskarżona o zamordowanie przywódców AaS i zatrzymanie Jamesa Foleya, a następnie przekazanie go ISIS. W grudniu 2013 r. Hassan Aboud formalnie sprzymierzył się z ISIS i podobno został mianowany amirem ISIS w gubernatorstwie Idlib, chociaż uważa się, że miesiąc później zerwał więzi Liwy Dawud z ISIS pod naciskiem Harakat Ahrar asz-Szam al-Islamijja oraz ze względu na brak akceptacji dla morderstw ISIS swoich dżihadystycznych konkurentów[951]. W 2014 r. liczący ponad tysiąc bojowników i ok. dziesięciu czołgów T-72[952] oddział oficjalnie przeszedł na stronę ISIS. W jego skład wchodziły przynajmniej trzy bataliony: Katibat Abuab, Katibab al-Fada lil Muham al-Khasa i Liwa Fatiat al-Islam; ponadto w tym rejonie działał jeszcze inny oddział łączony z ISIS, czyli Liwa Allahu Akbar[953].

W czerwcu 2018 r. Hayat Tahrir asz-Szam aresztował resztki grupy jeszcze działające w trójkącie rozciągającym się od Misbin, przez An-Najrab (Nayrab), po Sarmin. Wraz z resztkami Liwy Dawud aresztowano byłych członków Dżaisz asz-Szam, do którego należała Liwa Dawud, a także byłych członków Liwa al-Haqq[954].

2.1.6. *Tamkin* — sukcesy ISIS

Sebastian Wojciechowski nazwał ISIS „fenomenem", który – łącząc własne zdolności, ale i wykorzystując geopolityczną szansę – jako byt polityczno-terytorialny w szczytowym momencie zajmował powierzchnię równą

951 N.A. Heras, *July 2014 Briefs*, https://jamestown.org/brief/july-2014-briefs/ [dostęp: 29.09.2020].

952 Russia Today, *1,000-strong Syrian rebel brigade defects to Islamic State – report*, https://www.rt.com/news/171952-thousand-strong-defect-islamic-state/ [dostęp: 29.09.2020].

953 The Carter Center Syria Project, *A Review of ISIS in Syria 2016–2019. Regional Differences and an Enduring Legacy...*, p. 22.

954 SyriaCall, *Military movements by Tahrir al-Sham to eliminate the key strongholds of ISIS Group-run cells in Idlib*, https://nedaa-sy.com/en/news/6958 [dostęp: 29.09.2020].

2/3 terytorium Polski[955]. Rzeczywiście skala i tempo rozwoju były niespotykane. Od momentu, gdy al-Bagdadi ogłosił powstanie ISIS (8 kwietnia 2013), przy okazji werbalnie anektując an-Nusrę, aż do ogłoszenia kalifatu z Wielkiego Meczetu al-Nuri w Mosulu (29 czerwca 2014), ekspansja zdawała się niemożliwa do zatrzymania. Pięć dywizji armii narodowej Iraku uciekło, gdy 700 dżihadystów w pick-upach zbliżało się do Mosulu, a granica z Syrią stała się zbędna. Podobnie jak w przypadku XIII-wiecznych Mongołów, którzy podbili miasta w ówczesnym Iraku i Syrii, sama groźba zbliżania się ISIS powodowała, że dziesiątki tysięcy ludzi dezerterowały, pozbywając się mundurów i broni. Kurdyjskie siły Peszmergów wkrótce rozpoczęły walkę z ISIS w celu zabezpieczenia pól naftowych w Kirkuku i tylko naloty amerykańskie uratowały Erbil (stolicę Kurdów) przed zdobyciem. Nie powstrzymało to jednak ISIS przed zajęciem północnego Iraku i znacznej części Syrii. Inne źródła świadczą o czymś innym. Holendersko-palestyński analityk Muin Rabbani mówi o „[...] nieformalnym pakcie o nieagresji między Kurdyjskim Rządem Regionalnym w Iraku a Państwem Islamskim, który zakłada dla jednych przejęcie Kirkuku i rozszerzenie swojego terytorium o ok. 40%, dla drugich – umocnienie swojej pozycji w arabsko-sunnickim sercu Iraku"[956]. Rzeczywiście sytuacja była dość zaskakująca: ISIS odstąpiło od pól naftowych, których zdobycie byłoby kluczowe, o co tak zaciekle walczyło np. w Syrii. Z drugiej strony Kurdowie Barzaniego na pastwę ISIS pozostawili Sindżar z Jazydami, a także chrześcijańskie miasta.

W Syrii kluczowe było przejęcie 14 stycznia 2014 r. miasta Ar-Rakka[957] i uzyskanie kontroli nad wschodnią częścią prowincji Dajr az-Zaur, która dała dostęp do pól naftowych, czyli pieniędzy do dalszej działalności. W lutym rozgorzały walki między an-Nusrą a ISIS. W pierwszym rzędzie ISIS uderzyło na pola naftowe kontrolowane w zasadzie przez milicje plemienne Okaidat, takie jak Conoco. Dopiero sześć dni później (2 lutego), po ściągnięciu posiłków z Hasaki, an-Nusra była w stanie odpowiedzieć na atak. W wyniku walk zginął emir ISIS w Dajr az-Zaur, Abu Dujana al-Libi[958]. 10 lutego an-Nusra odzyskała większość terytorium we wschodniej części prowincji, w tym cenne pola naftowe, ale nie wszystkie[959].

955 S. Wojciechowski, *Fenomen „Państwa Islamskiego" i jego źródła...*, s. 143–155.

956 M. Rabbani, *The un-Islamic State*, https://liveencounters.net/january-2014/10-october/mouin-rabbani-the-un-islamic-state/ [dostęp: 15.10.2020].

957 Al Jazeera, *ISIL recaptures Raqqa from Syria's rebels*, https://www.aljazeera.com/news/2014/01/14/isil-recaptures-raqqa-from-syrias-rebels/ [dostęp: 15.10.2020].

958 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 201.

959 Tamże, s. 202.

2 lipca 2014 r. ISIS zdobyło przejście graniczne z Irakiem w Al-Bukmal. Był to wielki sukces strategiczny. Po kilku następnych dniach kontrolowali znaczną część Dajr az-Zaur, w tym nawet 60% pól naftowych[960]. Szybko też udało im się narzucić swoją zwierzchność plemieniu al-Shuheil i innym, które – widząc brutalność ISIS – postanowiły się poddać[961].

Pod koniec lipca 2014 r. ISIS odniosło kilka spektakularnych sukcesów: zdobyło bazę wojskową 121. Pułku w Hasace oraz bazę lotniczą Kuwajris w Aleppo, przeprowadziło rajd na miasto Dajr az-Zaur, a w Aleppo przejęło bazy 17. Dywizji i 93. Brygady oraz bazę lotniczą Tabka. Wszystko to wydarzyło się w kilkadziesiąt godzin. Przechwyciło kilkanaście armat polowych 130 mm M-46, ok. pół tysiąca pocisków rakietowych 122 mm Grad, kilka czołgów i wiele innego sprzętu[962].

ISIS podejmowało dalsze próby przejęcia kontroli nad polami naftowymi. 30 października 2014 r. bojownicy ISIS ponownie uderzyli na pola Al-Shaer, a 1 listopada zdobyli rafinerię al-Hayyan. Przeprowadzili także atak na ważną bazę wojskową T4, która jednak po 24 godzinach została odbita przez elitarne syryjskie oddziały Suqor as-Sahara (Pustynne Sokoły)[963]. Jednostka dowodzona przez Muhammada Dżabira (Jabir) przypominała właściwie prywatne jednostki (firmy) wojskowe (*private military company*, PMC). Swoją działalność w dużej mierze samofinansowała, głównie dzięki handlowi ropą, stąd też pewnie jej bohaterstwo w tych walkach[964].

ISIS zaczęło jednak ponosić porażki. Pierwsza, nie tyle militarna, ile polityczna, to utrata kontroli nad Idlibem na rzecz innych organizacji. 28 marca 2015 r. szeroko zakrojona koalicja Dżaisz al-Fateh przejęła kontrolę nad Idlibem. Jest to drugie miasto będące stolicą gubernatorstwa po Ar-Rakce, które rząd utracił na rzecz dżihadystów. W skład koalicji wchodziły m.in. ugrupowania: Dżund al-Aksa, an-Nusra, salafickie AaS i – zbliżone do Bractwa Muzułmańskiego – Faylaq asz-Szam[965]. 13 maja 2015 r. ISIS odnotowało

960 M. Fayad, *ISIS in control of 60 percent of Syrian oil: sources*, https://eng-archive.aawsat.com/maadfayad/news-middle-east/isis-in-control-of-60-percent-of-syrian-oil-sources [dostęp: 15.10.2020].

961 J. Cafarella, *ISIS advances in Deir ez-Zour*, http://www.iswresearch.org/2014/07/isis-advances-in-deir-ez-zour.html [dostęp: 15.10.2020].

962 C. Lister, *Not just Iraq: The Islamic State is also on the march in Syria*, https://www.brookings.edu/opinions/not-just-iraq-the-islamic-state-is-also-on-the-march-in-syria/ [dostęp: 15.10.2020].

963 Tenże, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 307.

964 N. van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria...*, p. 109–110.

965 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: Ihe evolution of an insurgency...*, p. 340.

chyba swój ostatni wielki sukces w Syrii, jakim było zdobycie Palmyry. Oddziały ISIS przejęły kontrolę nie tylko nad tym starożytnym miastem, ale także autostradą łączącą wschodnią Syrię z Damaszkiem i Hims oraz polami naftowymi. ISIS nie napotkało tam jednak większego oporu[966]. Kolejnym krokiem było uzyskanie dostępu do granicy z Libanem. ISIS zdobyło miejscowość Al-Karjatajn (Qarayatain), zamieszkałą również przez mniejszość chrześcijańską; zdewastowało zabytkowy klasztor Mar Elian, a chrześcijan jako łup wojenny odesłało do Ar-Rakki[967]. W ciągu kilku następnych dni ISIS przejęło przejście graniczne Dżousijeh (Jousiyeh) i zaatakowało miasto Al-Kusajr (Quasyr), kontrolowane przez Hezbollah[968]. W ten sposób zdobyło kontrolę, choć na krótko, nad zachodnią częścią regionu Hims.

Początków militarnego końca ISIS trzeba szukać w konfrontacji z Kurdami i wręcz obsesyjnej chęci zdobycia Kobani. ISIS po raz pierwszy zaatakowało Kobani w marcu 2014 r. po tym, gdy pozbyło się an-Nusry i WAS z okolicznych miast: Tall Abjad (kurdyjskie Girê Spî), Dżarabulus, Manbidż i Sirin. W rezultacie Kobani otoczone zostało przez ISIS z trzech stron; z czwartej była Turcja, której postawa była mocno niepewna. Obawiano się, że Turcja tak bardzo będzie chciała rozwiązać problem kurdyjski, że mimo swojego członkostwa w NATO może pomóc ISIS. Dżihadyści swobodnie poruszali się po Turcji; organizowali tam nawet spotkania w kawiarniach czy restauracjach, które często dokumentowali w mediach społecznościowych. Nigdy nie przeprowadzono na nich żadnego nalotu. Bojownicy obcokrajowcy bez większych przeszkód przekraczali granicę z Syrią. Przez Turcję transportowano także duże ilości amunicji i broni oraz transferowano pieniądze[969]. Ranni dżihadyści otrzymywali pomoc lekarską w tureckich szpitalach[970]. Pojawiły się nawet plotki, że osobą kierującą bojowników ISIS na leczenie w tureckich szpitalach była córka Erdoğana, Sümeyye[971].

966 M. Mackay, *Palmyra: Will ISIS bulldoze ancient Syrian city?*, https://edition.cnn.com/2015/05/15/middleeast/syria-palmyra-isis/ [dostęp: 15.10.2020].

967 D. Ballout, *Islamic State destroys Assyrian Christian monastery in Syria*, https://www.wsj.com/articles/islamic-state-destroys-assyrian-christian-monastery-in-syria-1440162364 [dostęp: 15.10.2020].

968 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 379.

969 D.L. Phillips, *Research paper: ISIS – Turkey links*, Institute for the Study of Human Rights, New York 2015, p. 1–6, https://docs.house.gov/meetings/FA/FA14/20170405/105842/HHRG-115-FA14-Wstate-PhillipsD-20170405-SD001.pdf [dostęp: 15.10.2020].

970 *Turkey protects the Islamic State: Nurse says she's tired of treating ISIL terrorists*, https://www.globalresearch.ca/turkey-protects-the-islamic-state-nurse-says-shes-tired-of-treating-isil-terrorists/5403255 [dostęp: 15.10.2020].

971 M. Tax, *Droga w nieznane. Kurdyjki walczące z tak zwanym Państwem Islamskim...*, s. 537.

Abu Chalid, były członek ISIS, w wywiadzie z Michaelem Weissem powiedział:

> W czasie walk o Kobani transporty broni dla ISIS przybywały właśnie z Turcji. Nawet dziś ciężko ranni udają się do Turcji, golą brody, ścinają włosy i idą do szpitala. Ktoś pokazał mi zdjęcia z Kobani. Widać na nim chłopaków z ISIS jedzących frytki i hamburgery z McDonalds'a. Skąd oni je mają? Z Turcji[972].

YPG-YPJ odparło pierwszy szturm, ale 2 lipca ISIS rozpoczęło zmasowany atak przy użyciu artylerii, w tym rakietowej. ISIS miało tak dużo broni, że było w stanie wystrzelić 3 tys. pocisków moździerzowych na Kobani w ciągu jedynie czterech lipcowych dni[973].

Kobani było istotne nie tylko ze względu na mieszkających tam Kurdów i chrześcijan, lecz miało także bardzo duże znaczenie logistyczne. ISIS w tamtym czasie miało pod kontrolą dwa miasta na granicy z Turcją: Dżarabulus i Tall Abjad, a Kobani leżało między nimi. Brak bezpośredniego połączenia powodował konieczność pokonania aż 257 km, aby dotrzeć z jednego miasta do drugiego[974].

W czerwcu 2015 r. Kurdowie zdobyli Tall Abjad – kluczowe miasto graniczne, główne miejsce na trasie dostaw z Turcji dla ISIS do jego stolicy w Ar-Rakce. Wyzwolenie Tall Abjad uwolniło obszar między kantonami Kobani i Dżazira. Te sukcesy przyciągnęły nowych rekrutów. Według analiz agencji Reutera z sierpnia 2015 r. szacunkowa liczba bojowników YPG-YPJ wynosiła 40 tys., a tereny pod ich jurysdykcją stanowiły dwukrotność terytorium z 2014 r.[975].

2 października Syrian Observatory for Human Rights poinformowało, że ISIS zorganizowało zmasowany atak na Kobani – otoczyło miasto, użyło nawet kilkudziesięciu czołgów. Niektóre części miasta stanęły w płomieniach; prowadzono regularny ostrzał artyleryjski. Walki toczyły się na przedmieściach.

972 M. Weiss, *"How I escaped from ISIS"*, https://www.thedailybeast.com/how-i-escaped-from-isis [dostęp: 15.10.2020].

973 M. Tax, *Droga w nieznane. Kurdyjki walczące z tak zwanym Państwem Islamskim...*, s. 532.

974 Tamże, s. 530.

975 T. Perry, *Syrian Kurds now say they now control territory the size of Qatar and Kuwait combined*, https://www.businessinsider.com/syrian-kurds-now-say-they-now-control-territory-the-size-of-qatar-and-kuwait-combined-2015-8?IR=T [dostęp: 15.10.2020].

Miasto było bliskie upadku. Zarówno Kurdowie, jak i społeczność międzynarodowa zdawała sobie sprawę, że dojdzie do ponownego ludobójstwa po tym dokonanym na Jazydach. Postanowiono przeprowadzić ewakuację ludności cywilnej, uciekło wtedy 300 tys. osób. Kobani – dotychczas traktowane jako bezpieczna przystań, do której przybywali liczni imigranci z Syrii – teraz stało się niebezpieczną pułapką. 3 października ISIS przejęło wschodnią część Kobani i zawiesiło czarną flagę na wzgórzu Mistenur ponad miastem[976].

Jedną z formalnych przeszkód w podjęciu współpracy międzynarodowej był status oddziałów YPG. W końcu 21 października administracja Baracka Obamy zajęła w sprawie jasne stanowisko. Rzeczniczka Departamentu Stanu Marie Harf oświadczyła, że Partiya Yekitiya Demokrat (PYD, Partia Unii Demokratycznej) różni się od Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK, Partia Pracujących Kurdystanu), ponieważ w świetle prawa Stanów Zjednoczonych nie jest organizacją terrorystyczną mimo jej przynależności do PKK[977].

Sytuacja komplikowała się politycznie. Turcja przyjęła ponad 180 tys. uchodźców, którzy uciekli z Kobani, ale powstrzymała się przed dołączeniem do kierowanej przez Stany Zjednoczone koalicji. Zamiast tego wezwała do utworzenia strefy buforowej i strefy zakazu lotów, co miało zabezpieczyć jej granicę i ograniczyć przepływ uchodźców. Propozycja została odrzucona przez Amerykanów. Niemniej sekretarz stanu John Kerry oznajmił prasie, że „[...] zapobieżenie upadkowi Kobani nie należy do strategicznych celów Stanów Zjednoczonych"[978]. Niemniej rozpoczęto naloty, co okazało się kluczowe dla powstrzymania ISIS. Należy zauważyć, że istotne było udostępnienie swoich baz lotniczych przez Turcję dla koalicji międzynarodowej pod przywództwem Stanów Zjednoczonych, co nastąpiło 24 lipca 2015 r.[979].

976 M. Tax, *Droga w nieznane. Kurdyjki walczące z tak zwanym Państwem Islamskim...*, s. 540.

977 N. Abdulla, *US takes different stance from Turkey on Syrian Kurds*, http://rudaw.net/english/blog-21102014054 359 [dostęp: 15.10.2020]; Daily News, *PYD not terrorist under US law, Turkey should provide them support: Washington*, https://www.hurriyetdailynews.com/pyd-not-terrorist-under-us-law-turkey-should-provide-them-support-washington-73259 [dostęp: 15.10.2020].

978 I. Hunter, *John Kerry says preventing the fall of the town is „not a strategic objective"*, https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-in-kobani-still-no-sign-of-turkey-reacting-to-threat-on-its-border-as-john-kerry-says-9783372.html [dostęp: 15.10.2020].

979 C. Kozak, *Turkey expands campaign against ISIS and the PKK*, http://www.understandingwar.org/backgrounder/turkey-expands-campaign-against-isis-and-pkk [dostęp: 15.10.2020].

Rysunek 6. Walki o Kobani

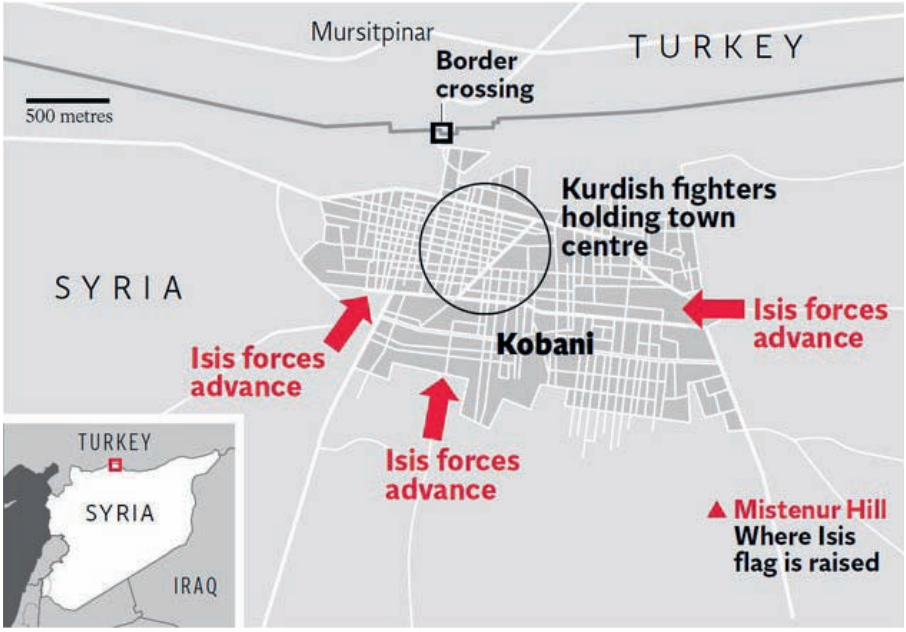

Źródło: https://static.independent.co.uk/s3fs-public/thumbnails/image/2014/10/07/19/web-kobani-graphic.jpg?width=640 [dostęp: 15.10.2020].

Kurdowie odzyskali do 1 grudnia trzy czwarte miasta. 27 stycznia 2015 r. YPG-YPJ zdobyło wzgórze Mistenur – miejsce, w którym ISIS wywiesiło w październiku swoją czarną flagę i zastąpiło ją flagą kurdyjską. Po ogłoszeniu zwycięstwa przez PYD świętował cały Kurdystan[980].

W bitwie o Kobani reputacja ISIS została poważnie nadwyrężona. Według Michaela Weissa straciło „aurę bycia niepokonanym". Rok po bitwie Weiss przeprowadził wywiad z bojownikiem ISIS, Abu Chalidem, który twierdził, że pod Kobani zginęło 5–6 tys. bojowników; większość z nich była cudzoziemcami posłanymi „na rzeź bez jakiejkolwiek dalekowzroczności taktycznej, a jeszcze mniej strategicznej". Dwa razy tyle zostało rannych – większość tak poważnie, że nie była w stanie wrócić na pole walki. Porażka była druzgocąca także dla rekrutacji – przed bitwą w Kobani „[...] ok. 3 tys. zagranicznych bojowników przybywało

980 M. Tax, *Droga w nieznane. Kurdyjki walczące z tak zwanym Państwem Islamskim...*, s. 552.

każdego dnia”[981]. Okazało się, że „błogosławieństwo Allaha” nie wystarczało do pokonania Kurdów ani powstrzymania amerykańskich bomb.

Po tej porażce ISIS postanowiło zatrzeć złe wrażenie i odzyskać swój propagandowy mit. W tym celu przeprowadziło serię ataków terrorystycznych w Bangladeszu, Egipcie, Tunezji, Turcji i Jemenie. 21 października 2015 zestrzeliło rosyjski samolot nad Synajem (lot Metrojet 9268), zabijając wszystkich na pokładzie (224 osoby). ISIS przyznało się do zamachu, otwierając kolejny front[982]. 12 listopada przeprowadziło dwa zamachy samobójcze w dzielnicy szyickiej w Bejrucie, w wyniku, którego 41–43 osoby zmarły, a 200–240 zostało rannych[983]. Zwłaszcza bomba zdetonowana w południowym Bejrucie (kontrolowanym przez Hezbollah) była poważną prowokacją. Wcześniej (13 sierpnia) w Bagdadzie w wyniku zamachu zginęło 67 osób; atak przeprowadzono w szyickiej dzielnicy, zwanej Sadr City[984]. 13 listopada 2015 r. ISIS zorganizowało skoordynowany atak w Paryżu, w którym zginęło 130 osób, a ponad 300 było rannych[985]. Tak w krótkim czasie ISIS zaatakowało: Zachód, Rosję i szyitów. Co ważne, wszystkie te ataki miały wyraźnie prowokacyjny charakter.

2.1.7. *Bakija* — trwanie mimo upadku

Premier Iraku Haider al-Abadi 9 grudnia 2017 r. ogłosił uwolnienie Iraku od ISIS[986]. Z kolei Donald Trump w marcu 2019 ogłosił zniszczenie ISIS[987]. W tym samym jednak czasie Departament Obrony twierdził, że w Iraku

981 M. Weiss, *Confessions of an ISIS spy*, https://www.thedailybeast.com/confessions-of-an-isis-spy [dostęp: 15.10.2020].

982 Russia Today, *ISIS releases video claiming revenge „downing" of Russian passenger jet over Sinai*, https://www.rt.com/news/320693-russian-plane-sinai-isis-claim/ [dostęp: 15.10.2020].

983 TVN 24, *Dwa samobójcze zamachy w Bejrucie. Wzrosła liczba ofiar*, https://tvn24.pl/swiat/zamachy-samobojcze-w-bejrucie-co-najmniej-37-zabitych-ra594042-3317791 [dostęp: 15.10.2020].

984 BBC, *Iraq truck bomb kills dozens at Baghdad market*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-33901796 [dostęp: 15.10.2020].

985 TVN 24, *Zamachy w Paryżu*, https://tvn24.pl/raporty/zamachy-w-paryzu-rr1025-2595084 [dostęp: 15.10.2020].

986 BBC, *Iraq declares war with Islamic State is over*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42291985 [dostęp: 15.10.2020].

987 E. Ioanes, *Here's what's left of ISIS – and why they still pose a major threat*, https://www.businessinsider.com/trump-said-isis-was-finished-threat-2019-8?IR=T [dostęp: 15.10.2020].

i Syrii nadal jest 14–18 tys. członków ISIS (w tym bojowników), z których ponad 3 tys. to obcokrajowcy[988].

Państwo Islamskie zdawało się skazane na porażkę od samego początku. Było skażone swoistym grzechem pierworodnym – to, co stanowiło o jego atrakcyjności i przyciągało zwolenników, było jednocześnie wyrokiem. O porażce przesądzał brak zdolności koalicyjnych, nieprzejednanie i utopijne przekonanie o nieomylności, profetyzmie swojej sprawy. ISIS w pewien sposób przypominało III Rzeszę Niemiecką i powtórzyło jej bodaj wszystkie błędy. Bazowało na ideologii, która wywodzona była z religii – ideologii na wskroś historycystycznej. Swoją popularność zawdzięczało, z jednej strony, pogardzie dla wielu innych grup i ksenofobii skierowanej przeciwko mniejszościom, z drugiej zaś – przekonaniu o swojej wyjątkowości. ISIS nienawidziło szyitów, jazydów, chrześcijan, a nawet Kurdów. Celem było ich zniszczenie i stworzenie przestrzeni dla narodu wybranego. Nawet jeśli zawierali sojusze z wrogami, to były bardzo kruche. Tak jak Niemcy porozumiały się z ZSRR, tak ISIS prawdopodobnie porozumiało się z Kurdami Barzaniego, ale obie strony wiedziały, że to tylko odroczenie nieuniknionego konfliktu. Ideologia walki ze wszystkimi i na wszystkich frontach jednocześnie była w pewien sposób nieuniknienie fatalistyczna. Adolf Hitler prowadził wojnę z ZSRR, Stanami Zjednoczonymi, Wielką Brytanią, ale też – sam czy przez swoich sojuszników – z mniejszymi państwami, takimi jak Jugosławia czy Grecja; na morzu, w powietrzu, na pustyni Afryki Północnej, w mrozach Rosji i na plażach Normandii. I jedni, i drudzy początkowe sukcesy zawdzięczali podobnym czynnikom, takim jak: innowacyjność sztuki operacyjnej, docenienie wagi informacji (propagandy), fanatyzm i sytuacja geopolityczna, czyli bezdecyzyjność podmiotów posiadających realny wpływ na przebieg konfliktu. Zachód nie wiedział, jak – albo raczej nie chciał – angażować się w wydarzenia w Iraku i Syrii, tak jak nie umiał podjąć decyzji o przeciwstawieniu się Hitlerowi podczas konferencji w Monachium czy 1 września 1939, gdy mógł zaatakować Niemcy. Upadek ISIS był dość podobny: w pewnym momencie kontrolowało terytorium, które było zbyt rozległe, prowadziło zbyt wiele frontów jednocześnie, a w końcu straciło inicjatywę na każdym z nich. Utraciło legitymację religijną: wiele autorytetów skrytykowało powołanie kalifatu czy zbrodnie popełniane na jazydach, a przede wszystkim na muzułmanach (np. spalenie żywcem jordańskiego pilota). W aspekcie

988 Operation Inherent Resolve, *Lead Inspector General Report to the United States Congress*, https://media.defense.gov/2019/Aug/06/2002167167/-1/-1/1/Q3FY2019_LEADIG_OIR_REPORT.PDF, p. 2 [dostęp: 15.10.2020].

militarnym kluczowe było przejście od wysoce mobilnej armii partyzanckiej do regularnych wojsk, zmuszonych do kontrolowania terytorium, a przede wszystkim prowadzenia walk obronnych, w tym walk miejskich, zwłaszcza w Mosulu. Zatrzymanie *blitzkriegu* w obu przypadkach miało taki sam finał. Wojna energochłonna to tak naprawdę prosty rachunek matematyczny, a ISIS nie miało szans wygrać takiej wojny. W aspekcie operacyjnym porażka była też podobna do tej, która spotkała III Rzeszę. Kluczowe było przystąpienie do wojny Stanów Zjednoczonych i Rosji. Ci gracze dali zdecydowaną przewagę technologiczną, a kluczowe okazało się wsparcie lotnicze. Brak panowania nad przestrzenią powietrzną oraz konieczność operowania pod ostrzałem i rozpoznaniem lotniczym skończyły się porażką zarówno Niemiec, jak i ISIS. Morale, które było wielkim walorem ISIS, również upadło. Kolejni bojownicy, widząc nieuchronność, porzucali Kalifat, który permanentnie „wycofywał się na z góry upatrzone pozycje". Zaczęło brakować doświadczonych dowódców; coraz większa część bojowników trafiała w szeregi armii z przymusu, prezentując coraz mniejszą wartość bojową. To, co zostało po obu bytach, to ludzkie tragedie, olbrzymie zniszczenia, nieliczni fanatycy trwający do końca i ideologia, która może w każdym momencie znów stać się paliwem dla kolejnego ekstremistycznego projektu.

Siły kurdyjskie pomogły wyzwolić całą prowincję Hasaka wiosną 2016 r. Tym samym była to pierwsza syryjska prowincja całkowicie kontrolowana przez Kurdów, z niewielkimi wpływami rządu Damaszku[989]. Po bitwie o Kobani kolejnym kluczowym celem w Syrii była walka o Manbidż wiosną i latem 2016. Dzięki temu zwycięstwu Kurdowie byli w stanie w dużej mierze odrzucić linie obronne ISIS i uzyskać przewagę we wschodnich regionach Syrii. Przed nimi stało kolejne wyzwanie, jakim była Ar-Rakka. Decyzja o ataku na to miasto była trudna, bo oznaczała walkę już nie tylko na terenach kurdyjskich, a ponadto była to stolica Państwa Islamskiego. Kurdowie chcieli zająć miasto także z powodów geostrategicznych. Dawało to możliwość przejęcia zapór wodnych na rzece Eufrat, a ponadto obawiano się ewentualnej interwencji Turcji[990]: zajęcie Ar-Rakki przez nią czy jej lojalne milicje oznaczałoby duży problem w utrzymaniu kontrolowanego już terytorium. Siły SDF zajęły miasto jednak bez większych problemów.

989 Hassan Hassan, *Sudden retreats don't mean that ISIL is defeated*, https://www.thenational.ae/opinion/sudden-retreats-don-t-mean-that-isil-is-defeated-1.221178 [dostęp: 15.10.2020].

990 C. Kozak, *Turkey prepares offensive against Syrian Democratic Forces in Manbij*, http://www.understandingwar.org/backgrounder/turkey-prepares-offensive-against-syrian-democratic-forces-manbij [dostęp: 15.10.2020].

ISIS – inaczej niż w Mosulu – praktycznie nie broniło miasta; większość sił wycofała się w rejon bazy lotniczej i miasta Tabka. Sama Ar-Rakka zajęta została 7 czerwca 2017 r. Taka postawa jest dość trudna do zrozumienia i prawdopodobnie wynikała z tego, że ISIS było jednak postrzegane jako ciało obce i nie miało poparcia wśród ludności lokalnej. Zatem obrona taka jak w Mosulu nie była możliwa[991]. Inną kwestią może być specyfika samego miasta, dużo mniejszego, o mniej zwartej i dużo niższej zabudowie. Operacja „Gniew Eufratu", mająca na celu zdobycie miasta, rozpoczęła się 5 listopada 2016 r., a trzy tygodnie później ogłoszono ofensywę na Mosul. Początkowo przejmowano kontrolę nad okolicami miasta, co trwało siedem miesięcy. Udało się otoczyć miasto od północy, wschodu i zachodu. Piąta i ostatnia faza – szturm – rozpoczęła się 6 czerwca 2017 r. Nie bez znaczenia były naloty, głównie amerykańskie; dochodziło też do walk na rzece Eufrat. Ocenia się, że 100 tys. mieszkańców z 300 tys. zdołało opuścić miasto przed kapitulacją[992]. Co ciekawe, nie oznaczało to panicznego odwrotu ISIS.

W lipcu 2017 r. zarejestrowano znaczną liczbę bojowników ISIS w regionie Idlibu, który był kontrolowany przez HTS za swoistym przyzwoleniem Turcji, Rosji i Iranu. ISIS rozpoczęło naziemną ofensywę przeciwko HTS w prowincji Idlib w październiku 2017 r. Była to największa operacja skierowana przeciwko Al-Kaidzie w Syrii od 2014. Zaatakowano co najmniej piętnaście wiosek na pograniczu wschodniej części prowincji Hama[993]. ISIS działania zbrojne prowadziło przez afiliowane oddziały Liwa al-Dawud i Liwa Allahu Akbar. W skład tej pierwszej formacji wchodziły: Bataliony Abouab, Al-Fada lil Muhharam al-Khasa i Fatait al-Islam[994]. Konkurencja z an-Nusrą zresztą trwała nadal. W samym Idlibie doszło w kwietniu 2018 r. do serii zamachów na ważnych członków HTS. Uważa się, że przynajmniej za częścią z nich stało ISIS[995]. W okresie od stycznia do maja 2018 SDF

991 Hassan Hassan, *The battle for Raqqa*, „CTC Sentinel", 2017, vol. 10, issue 6, p. 5.

992 R. Said, T. Perry, *U.S.-backed force launches assault on Islamic State's „capital" in Syria*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-raqqa-idUSKBN18W29P [dostęp: 15.10.2020].

993 Reuters Staff, *Nusra Front, Islamic State clash in Syria's Hama province*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-islamic-state/nusra-front-islamic-state-clash-in-syrias-hama-province-idUSKBN1CE1TC [dostęp: 15.10.2020].

994 The Carter Center, *Special Report. Internal Conflict in Northwest Syria*, September 2018 – August 2019, p. 15.

995 Haid Haid, *Who and what is behind the surge of assassinations in rebel-held Syria? Those are the wrong questions*, https://syndicationbureau.com/en/who-and-what-is-behind-the-surge-of-assassinations-in-rebel-held-syria-those-are-the-wrong-questions/ [dostęp: 15.10.2020].

tymczasowo wstrzymały działania przeciwko ISIS w odpowiedzi na turecki atak na miasto Afrin w ramach operacji „Gałąź oliwna”[996]. Turecka interwencja była o tyle istotna, że odciągnęła siły kurdyjskie. W ten sposób zrobiła się przestrzeń, którą zagospodarowały głównie oddziały prorządowe. Okazały się one jednak mało skuteczne w starciach z ISIS. Na marginesie należy przyznać rację Pawłowi Pieniążkowi, że nazwa tej operacji była wyjątkowo perfidna, bo wcale nie chodziło o pokój, czego symbolem jest gałąź oliwna, a ponadto drzewa oliwne mają szczególną, wręcz symboliczną rolę dla Kurdów z tego regionu[997]. ISIS wykorzystało tę operację do ataku na siły rządowe w prowincji Dajr az-Zaur w marcu 2018 r. Większa swoboda działania dała im możliwość przeprowadzenia ataków – choćby przy wykorzystaniu SVBIED – na obrzeżach miasta Al-Majadin[998]. Pułkownik armii amerykańskiej Ryan Dillon z dowództwa CENTCOM przyznał, że wiosną 2018 (po upadku Ar-Rakki) ISIS nadal kontrolowało pewne terytoria:

> Obszary te są w pobliżu Hadżin [Hajin], które leży nad rzeką Eufrat na północ od miasta Abu Kamal, oraz w Daszisza [Dashisha] przy granicy syryjsko-irackiej. ISIS zaczęło przeprowadzać więcej ataków na zachodnią stronę Eufratu poza Abu Kamal przeciwko siłom proreżimowym; ponadto uaktywniło się w południowym Damaszku. ISIS zostało pokonane militarnie, ale grupa się nie poddała. [...] Wielu uciekło [...] z powrotem na obszary pustynne i na rozległe obszary wiejskie, aby się ukryć i spróbować przegrupować. Ale to nie znaczy, że znajdują się wyłącznie na tych pustynnych obszarach. Inni bowiem próbowali wrócić i wtopić się z powrotem w skupiska ludności[999].

25 lipca 2018 r. ISIS przeprowadziło poważny atak na miasto As-Suwajda (Suwayda), zamieszkane głównie przez Druzów. Zaatakowano kilka wiosek wzdłuż dwudziestokilometrowego odcinka i wzięto co najmniej

996 P. Sasnal, K. Wasilewski, *Turecka operacja wojskowa „Gałązka oliwna” w Syrii*, http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/24605?t=Turecka-operacja-wojskowa-Galazka-oliwna-w-Syrii# [dostęp: 15.10.2020].

997 P. Pieniążek, *Po kalifacie. Nowa wojna w Syrii*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2019, s. 147–154.

998 J. Cafarella, B. Wallace, J. Zhou, *ISIS's second comeback. Assessing the next ISIS insurgency*, Institute for the Study of War, June 2019, p. 31, https://www.understandingwar.org/report/isiss-second-comeback-assessing-next-isis-insurgency [dostęp: 15.10.2020].

999 J. Garamone, *ISIS contained in Syria, changing tactics, OIR spokesman says*, https://www.centcom.mil/MEDIA/NEWS-ARTICLES/News-Article-View/Article/1498735/isis-contained-in-syria-changing-tactics-oir-spokesman-says/ [dostęp: 15.10.2020].

30 cywilnych zakładników; w wyniku zamachów oraz ostrzału zabito ponad 200 Druzów[1000].

ISIS zachowało kontrolę nad dwoma obszarami: doliną rzeki Chabur (dopływ Tygrysu) i środkowym Eufratem we wschodniej Syrii. 1 maja 2018 SDF rozpoczęły operację „Podsumowanie", aby przejąć pozostałe terytoria ISIS w prowincji Dajr az-Zaur[1001]. Walki w tym rejonie trwały prawie rok. ISIS zachowało jednak zdolność przeprowadzania rajdów na pozycje SDF, np. 19 sierpnia 2018 przypuściło poważny atak na pola naftowe Al-Omar[1002].

W maju 2018 r. ISIS rozpoczęło nową operację wojskową „Soldiers Harvest 2" („Żołnierskie żniwa 2"), co było oczywiście nawiązaniem do operacji „Breaking the Walls" (2013), czyli uwolnienia więźniów i rozpoczęcia zwycięskiego marszu na Mosul. Przynajmniej od czerwca widać było też wzmożoną aktywność medialną ISIS, które udowodniło odzyskanie kompetencji także w tym zakresie. W Syrii ograniczano działania skierowane przeciwko Al-Kaidzie, natomiast intensyfikowano działania przeciwko reżimowi i Kurdom. Tylko w jednym tygodniu maja 2018 r. ISIS deklarowało przeprowadzenie 84 ataków, zabijając lub raniąc 299 osób[1003]. W Syrii ataki polegały przede wszystkim na stosowaniu SVBIED. W sierpniu 2018 podano informację, że al-Bagdadi jest w stanie śmierci klinicznej w wyniku amerykańskiego nalotu. Nie był widziany od 2017, a ponadto wyznaczono Abu Othmana al-Tunisiego na jego zastępcę[1004]. Ogłoszenie zgonu al-Bagdadiego okazało się jednak przedwczesne.

Al-Bagdadi zaczął przywracać większą operacyjność swoim rozproszonym oddziałom mniej więcej w czerwcu 2018 r. Rozpoczął od reformy zarządzania, tworząc wilajety Syria i Irak, a tym samym centralizując władzę[1005].

1000 B. Hubbard, *ISIS bombings shatter quiet in Southern Syria, killing more than 200 people*, https://www.nytimes.com/2018/07/25/world/middleeast/isis-bombings-syria.html [dostęp: 15.10.2020].

1001 US DoD, *Coalition forces, partners begin phase 2 of operation Roundup*, https://www.defense.gov/Explore/News/Article/Article/1538882/ [dostęp: 15.10.2020].

1002 SOHR, *Coalition forces in Syria repel ISIS attack on base housing American, French troops*, https://www.syriahr.com/en/100734/ [dostęp: 15.10.2020].

1003 P. Van Ostaeyen, https://twitter.com/p_vanostaeyen/status/1132330837465325569/ [dostęp: 15.10.2020].

1004 Mohammed Ebraheem, *IS chief al-Baghdadi clinically dead following successful airstrike in Syria: Source*, https://www.iraqinews.com/iraq-war/is-chief-al-baghdadi-clinically-dead-following-successful-airstrike-in-syria-source/ [dostęp: 15.10.2020].

1005 B. Dodwell, D. Milton, Muhammad Al-'Ubaydi, *Burying the lede: The Islamic State downsizes?*, https://ctc.usma.edu/burying-lede-islamic-state-downsizes/ [dostęp: 15.10.2020].

Rozpoczął również wewnętrzną czystkę, usuwając przede wszystkim bojowników uznanych za niekompetentnych, a także np. imamów mających bardziej liberalne podejście do *takfir*. Nadto nakazał egzekucję 320 członków ISIS, w tym kilku dowódców wysokiego szczebla[1006].

Z początkiem 2019 taktyka została zmieniona w związku z przejęciem kontroli nad praktycznie całym Idlibem przez HTS. Zwiększono aktywność w tym rejonie, głównie przez intensyfikację zamachów terrorystycznych.

23 marca 2019 r. ISIS poddało jedną ze swoich ostatnich stref, położoną nad środkowym Eufratem. Po odbiciu miasta Al-Baghuz Faukani w ręce SDF wpadło ok. 5 tys. jeńców[1007]. Część bojowników przez pustynię Dżazira przedostała się do Iraku. Walki były bardzo zacięte, ISIS broniło się długo i wytrwale. Al-Bagdadi opuścił miasto prawdopodobnie już 7 stycznia. Według amerykańskiej członkini ISIS Hody Muthany[1008] w momencie zamknięcia enklawy doszło do licznych walk wewnętrznych między frakcjami „Było wielu Tunezyjczyków i Rosjan; byli też dwaj szejkowie, których torturowano i stracono. Jeden był z Jordanii, a drugi z Jemenu. ISIS próbowało wymazać każdego, kto ich krytykował"[1009]. Zacięta obrona ostatniego bastionu podyktowana była też innymi czynnikami: wielu z bojowników nie miało do czego wracać. Byli to obywatele państw zachodnich (w tym Brytyjczycy, Belgowie, Holendrzy) i obywatele Chin (Ujgurzy). Wielu z nich wolało zginąć niż się poddać[1010].

W samym mieście Al-Baghuz Faukani przebywało ok. 63 tys. członków rodzin ISIS i innych cywilów, którzy po ustaniu walk wyszli z podziemnych tuneli. ISIS celowo umieszczało cywilów między swoimi obiektami, traktując ich jak żywe tarcze[1011]. Większość została przeniesiona do obozu

1006 J. Cafarella, B. Wallace, J. Zhou, *ISIS's second comeback. Assessing the next ISIS insurgency...*, p. 33.

1007 S.E. Rasmussen, *U.S.-Led coalition captures last ISIS bastion in Syria, ending caliphate*, https://www.wsj.com/articles/u-s-backed-force-says-islamic-states-caliphate-destroyed-in-syria-11553322489 [dostęp: 15.10.2020].

1008 Por. P. Mazur, *E-dżihad, soft power radykalizmu islamskiego...*, s. 210–211.

1009 M. Chulov, *The rise and fall of the Isis „caliphate"*, https://www.theguardian.com/world/2019/mar/23/the-rise-and-fall-of-the-isis-caliphate [dostęp: 15.10.2020].

1010 News Desk, *Nearly 50 British ISIS members refusing to surrender in Syria*, https://www.almasdarnews.com/article/nearly-50-british-isis-members-refusing-to-surrender-in-syria/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=facebook [dostęp: 15.10.2020].

1011 P. Pieniążek, *Państwo Islamskie wciąż walczy*, https://www.tygodnikpowszechny.pl/panstwo-islamskie-wciaz-walczy-159688 [dostęp: 15.10.2020].

Al-Haul (Al-Howl) w północnej Syrii, przekraczając jego pojemność o ponad 30 tys. osób[1012]. Zapewne sprzyjało to dalszej radykalizacji osadzonych – stworzono tam *de facto* kolejny Bucca Camp. We wrześniu 2020 r. w obozie Al-Haul przebywało w sumie 67 tys. osób (w tym 40 tys. członków rodzin bojowników ISIS), m.in. 24,3 tys. z Syrii, ok. 30 tys. z Iraku i 10 tys. z innych krajów, z których prawie wszyscy byli powiązani z zagranicznymi bojownikami ISIS. Kurdowie jesienią 2020 ogłosili chęć likwidacji obozu ze względu na przeludnienie i problem epidemiologiczny (pandemia COVID-19). Okazało się, że wielu irackich bojowników nie chciało jednak odchodzić, obawiając się aresztowania w swoim rodzinnym kraju[1013].

29 kwietnia 2019 r. ukazało się pierwsze od prawie pięciu lat nagranie wideo z przemówieniem al-Bagdadiego[1014]. Było ono bardzo wymowne również w swoim niewerbalnym przekazie. Wcześniejsze było kazanie z meczetu w Mosulu; teraz przemawiał nie duchowny w stroju przypominającym kalifów abbasydzkich[1015], lecz partyzant. Na głowie miał czarną ghutrę, ale reszta stroju przypominała mundur; kalif siedział na podłodze i prowadził coś na wzór odprawy wojskowej. Za plecami miał oparty o ścianę subkarabinek (prawdopodobnie AKS-74U), mówił spokojnie i stanowczo. Ten wizerunek (nawet dobór broni) był wyraźnym nawiązaniem do podobnych przemówień ibn Ladina czy az-Zawahiriego. Miało to na celu zdementowanie pogłosek o śmierci kalifa czy braku sił do nadzorowania organizacji. Jego wygląd fizyczny (np. siwiejąca, niefarbowana broda) był też pewnym odniesieniem do aktualnej sytuacji ISIS: nie ma już marmurów meczetu i pięknych strojów, ale jest walka i wiara w zwycięstwo. Al-Bagdadi w przemówieniu wyraźnie też ukazywał globalny wymiar dżihadu, przyjmując przysięgę wierności od wielu organizacji zagranicznych

1012 J. Dunford, J. Cafarella, *ISIS's opportunity in Northern Syria's detention facilities and camps*, http://www.iswresearch.org/2019/05/isiss-opportunity-in-northern-syrias.html [dostęp: 15.10.2020].

1013 SYria Real Infos and News – SYRIAN, *Syrians were allowed to leave Al-Hol camp*, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfosAndNews/posts/3727623170589302 [dostęp: 15.10.2020].

1014 *In the Hospitality of the Leader of the Faithful*, https://jihadology.net/2019/04/29/new-Por.o-message-from-the-islamic-states-shaykh-abu-bakr-al-%e1%b8%a5ussayni-al-qurayshi-al-baghdadi-in-the-hospitality-of-the-leader-of-the-faithful/ [dostęp: 15.10.2020].

1015 K. Górak-Sosnowska, *Branding caliphate. ISIS, Al-Baghdadi i nowa era globalnego dżihadyzmu*, „Politeja", 2015, nr 9, s. 192. O znaczeniu czerni w tradycji islamskiej zob. M. Dziekan, *Symbolika arabsko-muzułmańska. Mały słownik*, Verbinum, Warszawa 1997, s. 52.

czy podpisując się pod zamachami w Sri Lance z 21 kwietnia 2019 r.[1016], będącym zemstą za utratę miasta Al-Baghuz Faukani[1017].

29 października 2019 r. Amerykanie zabili al-Bagdadiego, który przebywał w willi w północno-zachodniej Syrii w miejscowości Barisza. Siły specjalne Stanów Zjednoczonych (Delta Force) przypuściły szturm, a al-Bagdadi uciekł do tunelu wykopanego pod domem, gdzie miał się wysadzić[1018]. Żołnierze mieli na miejscu porównać DNA (uzyskane ponoć od jednej z jego żon), które potwierdziło jego tożsamość. O jego pobycie w tym miejscu miały świadczyć również próbki dostarczone przez „kreta" ulokowanego w jego otoczeniu. Zwłoki zostały zrzucone ze śmigłowca do morza[1019], a willa zbombardowana[1020]. Oczywiście wywołało to pewne wątpliwości na temat faktycznej śmierci kalifa: świat nie zobaczył zwłok, wszelkie ślady zostały zatarte, a w mediach społecznościowych pojawiły się plotki, że tak naprawdę mieszka z rodziną w Libanie, podobnie jak ibn Ladin na Bahamach[1021].

Śmierć al-Bagdadiego i kolejne ogłaszane końce ISIS nie odpowiadały jednak stanowi faktycznemu. Wybrano nowego kalifa: sam wybór był zaskakujący, ponieważ był to człowiek niepełniący dotychczas ważnych funkcji

1016 TVN 24, *Seria zamachów na Sri Lance*, https://tvn24.pl/raporty/seria-zamachow-na-sri-lance-rr1361-2595462 [dostęp: 15.10.2020].

1017 Por. H.J. Ingram, C. Whiteside, C. Winter, *The guerrilla „Caliph": Speeches that bookend the Islamic State's „caliphate" era*, „CTC Sentinel", 2018, vol. 11, issue 6, p. 41–45.

1018 BBC, *Baghdadi death: Footage shows rubble of IS leader's compound*, https://www.bbc.com/news/av/world-us-canada-50224939 [dostęp: 15.10.2020].

1019 Identycznie postąpiono z ciałem Usamy ibn Ladina. Zwolennicy Al-Kaidy uważają jednak, że Amerykanom nie udało się wywieźć ciała, ponieważ śmigłowiec, w którym były, został zestrzelony – było to dzieło boże mające ochronić jego zwłoki przed profanacją, gdyż „Allah chronił szejka za życia i chronił przed wrogami po śmierci", „Emir Osama bin Laden z Al-Kaidy zginął w bitwie w Abbotabad 10 lat temu" [*10 лет назад в бою в Абботабаде был убит амир „аль-Кайды" Усама бин Ладен*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2021/05/03/119828/10-let-nazad-v-boyu-v-abbotabade-byl-ubit-amir-al-kajdy-usama-bin-laden.shtml [dostęp: 3.05.2021].

1020 E.T. Cohen, E. Katz, *What we can learn about US intelligence from the Baghdadi raid*, https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/11/06/what-we-can-learn-about-us-intelligence-from-the-baghdadi-raid/ [dostęp: 15.10.2020]; G. Swann, F. Sheehy, C. Levett, M. Fidler, *Visual guide to the raid that killed Isis leader Abu Bakr al-Baghdadi*, https://www.theguardian.com/world/2019/oct/28/visual-guide-to-the-raid-that-killed-isis-leader-abu-bakr-al-baghdadi [dostęp: 15.10.2020].

1021 Z. Khan, *Did US whistleblower Edward Snowden say Osama bin Laden was living in the Bahamas? Unfounded*, https://factcheck.afp.com/did-us-whistleblower-edward-snowden-say-osama-bin-laden-was-living-bahamas-unfounded [dostęp: 15.10.2020].

w ISIS. Trudno było spodziewać się, że inne formacje go uznają, obdarzą szacunkiem i złożą mu *baję*. Niejasne było też, kto go wybrał i czy miał do tego prawo[1022]. Nowy kalif, Abu Ibrahim al-Haszimi al-Kuraszi, czyli Mohammed Abdul Rahman al-Mawli as-Salbi, przystąpił do odbudowy struktur i potencjału. Około 43 architektów potęgi ISIS zginęło podczas kampanii w latach 2017–2019. Zginęło, czy to w boju, czy od amerykańskich nalotów, 79 kluczowych dowódców średniego szczebla, a także setki dowódców polowych i logistycznych. Mimo tego ISIS nadal działało zarówno w Syrii, jak i Iraku. Pod nowym kalifem istniały dwa komitety wysokiego szczebla: pięcioosobowa Rada Szury (konsultacyjna), na czele której stał Hadżi Dżuma (Juma) Awad al-Badri (rodzony brat al-Bagdadiego), oraz pięcioosobowy „rząd" (tzw. komitet delegacyjny), na którego czele stał Sami Jassim al-Dżubori. Każdy członek zarządzał osobnym resortem (bezpieczeństwo, kryjówki, sprawy religijne, media i fundusze). Władza była częściowo zdecentralizowana – nie było już całych wilajetów, lecz tzw. sektory, w których struktura administracji była identyczna jak na szczeblu centralnym. Sektory działały półautonomicznie i były samowystarczalne finansowo.

Siły zbrojne ISIS w Syrii zostały zredukowane do jednej formacji Dżaisz Chalid[1023] (na cześć arabskiego dowódcy z VII w., Chalida bin al-Walida), z ok. 4 tys. aktywnych bojowników. Znacznie liczniejsze były formacje ISIS w Iraku, mające 3,5–4 tys. aktywnych bojowników i 8 tys. nieaktywnych bojowników (odwody) w 11 sektorach regionalnych w Iraku. Z aktywnych bojowników tylko ponad 2 tys. było skupionych w obszarach aktywności zwanych „trójkątami śmierci" w różnych częściach kraju.

Wiosną 2020 r. struktura ISIS przedstawiała się następująco:

- kalif: Abu Ibrahim al-Haszimi al-Kuraszi, czyli Ameer Muhammed Saeed as-Salbi al-Mawla;
- przewodniczący Rady Szury: Hadżi Dżuma Awad al-Badri;
- Rada Szury:
  - Abu Muhammed al-Masri,
  - Abu Muhammed al-Jazrawi,
  - Naif Hamad Shiaa *vel* Abu Salih al-Jazrawi,
  - Abu Saad al-Libbi,
  - Abu Abdullah al-Qadhi al-Gholami;

1022 C. Bunzel, *Caliph incognito: The ridicule of Abu Ibrahim al-Hashimi*, https://www.jihadica.com/caliph-incognito/ [dostęp: 15.10.2020].

1023 Nie mylić z oddziałami z Dary.

- przewodniczący Komitetu Delegowanego: Sami Jassim Moahammed al-Dżubori *vel* Hadżi Hamid;
- członkowie Komitetu Delegowanego:
  - Mutaz Noman Abd Naif al-Dżubori *vel* Hadżi Taiseer,
  - Zyad Juhar Abdulla *vel* Abu al-Hartih al-Iraki,
  - Baszszar Chattab Ghazal as-Sumeidai *vel* Hadżi Zaid,
  - Abu Hamza al-Kuraszi al-Muhadżir,
  - Naif Hamad Shiaa *vel* Abu Salih al-Jazrawi;
- urzędy podległe Komitetowi Delegowanemu:
  - administracja: Abu al-Hartih al-Iraki,
  - rzecznik prasowy: Abu Hamza al-Kuraszi al-Muhadżir,
  - finanse: Baszszar Said Maussa,
  - bezpieczeństwo: Hassan Dżuma *vel* Abu Walid,
  - siły zbrojne: Abdulla Fathi,
  - zaopatrzenie: brak danych[1024].

Nowej dynamiki konfliktowi nadały trzy wydarzenia: zamach na irańskiego generała Qasema Soleimaniego 3 stycznia 2019 r.[1025], turecka inwazja na Afrin i ciągła obecność wojsk Turcji (w tym utworzenie tzw. strefy neutralnej), pandemia COVID-19.

ISIS próbowało wykorzystać pandemię do wzmożenia ataków, tłumacząc ją karą boską. 28 maja Abu Hamza al-Kuraszi, rzecznik ISIS, powiedział:

> Krzyżowcy i apostaci być może zebrali się w koalicji i zniszczyli terytorialną siedzibę, którą niegdyś rządziło Państwo Islamskie, ale grupa kontynuuje swoją drogę prawdziwej wiary i walki. Teraz wrogowie islamu żałują, ile wydali na wojnę z Państwem Islamskim, a epidemia wyczerpuje ich ekonomicznie. Uaktywnienie mudżahedinów przez Boga jest bliskie. Niech Bóg nadal będzie nakładał zarazę, bóle i udręki na dzisiejszy *taghut*, tak jak posłał je na faraona, ale uchroni muzułmanów przed epidemiami [...]. Muzułmanie w ogóle muszą pracować, aby wspierać mudżahedinów i religię. Powinni zrozumieć, że świat jest podzielony na dwa obozy: obóz wiary i obóz hipokryzji[1026].

1024 Husham Al-Hashimi, *ISIS 2020: New structures and leaders in Iraq revealed*, https://cgpolicy.org/articles/isis-2020-new-structures-and-leaders-in-iraq-revealed/ [dostęp: 15.10.2020].

1025 J. Bowen, *Qasem Soleimani: Why his killing is good news for IS jihadists*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-51021861 [dostęp: 15.10.2020].

1026 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *New speech by the Islamic State's official spokesman: Translation and analysis*, http://www.aymennjawad.org/2020/06/new-speech-by-the-islamic-state-official [dostęp: 15.10.2020].

ISIS uznało ten czas za korzystny do wznowienia ataków: „Ostatnią rzeczą, jakiej chcą, jest wysłanie większej liczby żołnierzy na obszary, w których choroba może się rozprzestrzenić, lub zmuszenie ich do zmobilizowania pracowników ochrony i żołnierzy na tym terenie”[1027].

Podczas pandemii ISIS zintensyfikowało operacje wojskowe w Syrii zarówno przeciwko – wspieranym przez Stany Zjednoczone – SDF na północnym wschodzie, jak i rządowym siłom bezpieczeństwa w centralnym pustynnym regionie. Oba obszary były częścią kalifatu Państwa Islamskiego w latach 2014–2019. Eskalacja była uderzająca, ponieważ nastąpiła po gwałtownym spadku liczby ataków. ISIS deklarowało, że w styczniu i lutym 2020 przeprowadziło 187 ataków w Iraku i Syrii. Dla porównania: w listopadzie i grudniu 2019 przeprowadziło 382 ataków, z których część była oczywiście zemstą za zabicie al-Bagdadiego. Po upadku Baghouz ISIS średnio przeprowadzało 100 ataków miesięcznie: 35–40 w Iraku i 60–65 w Syrii[1028]. W pierwszym kwartale 2020 r. aktywność ISIS stopniowo malała: CENTCOM odnotował 155 ataków w Syrii, w porównaniu z 345 atakami w poprzednim kwartale. W prowincji Dajr az-Zaur spadek był na poziomie 37%, w Hasace i Ar-Rakce liczba ataków spadła odpowiednio o 80% i 70%. Ponadto o 50% spadła liczba ofiar: z 692 w poprzednim kwartale do 343 w następnym[1029].

ISIS prowadziło walkę przede wszystkim przez zamachy terrorystyczne. Niemniej 9 kwietnia 2020 r. bojownicy ISIS dokonali rajdu na miasto As-Suchna. Walki trwały dwa dni, a wojska rządowe musiały wezwać rosyjskie wsparcie lotnicze. Zginęło ponad 30 syryjskich żołnierzy. 1 maja autobus pełen syryjskich żołnierzy wpadł w zasadzkę na kluczowej autostradzie biegnącej przez pustynię (zginęło 7 osób). ISIS nasiliło również ataki w prowincji Dara w południowej Syrii, twierdząc, że było to co najmniej siedem ukierunkowanych zabójstw, zasadzek i ataków bombowych[1030].

Pandemia podkopała wysiłki rządu syryjskiego mające na celu powstrzymanie zagrożenia. ISIS operowało głównie w Badija, słabo zaludnionym pustynnym regionie w środkowej Syrii. Amerykańskie operacje wojskowe w Iraku i Syrii ograniczały się głównie do nalotów i rozpoznania. 2 maja

1027 Tenże, *Islamic State editorial on the coronavirus pandemic*, http://www.aymennjawad.org/2020/03/islamic-state-editorial-on-the-coronavirus [dostęp: 15.10.2020].

1028 Operation Inherent Resolve, *Lead Inspector General Report to the United States Congress*, January 1, 2020 – March 31, 2020, p. 20.

1029 Tamże, p. 51.

1030 C. Lister, *ISIS's dramatic escalation in Syria and Iraq*, https://www.mei.edu/blog/isiss-dramatic-escalation-syria-and-iraq [dostęp: 15.10.2020].

2020 r. koalicja zbombardowała kompleks jaskiń ISIS, które były główną kryjówką w północno-wschodnim Iraku[1031]. 26 maja w wyniku amerykańskiego nalotu w prowincji Dajr az-Zaur zginął Hadżi Taysi (Mutaza Najm al-Dżubori)[1032], uważany za „gubernatora" ISIS w Iraku[1033] i jednego z trzech najważniejszych przywódców ISIS[1034].

Ataki Stanów Zjednoczonych na członków ISIS trwały zresztą od dłuższego czasu i takie punktowe zwalczania organizacji stało się podstawową taktyką. Na przykład Abu Ali al-Bagdadi zginął 17 maja 2019 w prowincji Dajr az-Zaur wraz ze starszym urzędnikiem ds. logistyki i zaopatrzenia, znanym jako Abu Ammar. Abu Ali al-Bagdadi to pseudonim Ahmada Ismaila al-Zawi, który był odpowiedzialny za przekazywanie rozkazów przywódców ISIS wśród agentów w północnym Bagdadzie. Abu Ammar (którego prawdziwe nazwisko brzmiało Ahmad Abd Muhammad Hasan al-Jughayfi) kierował zakupem i transportem broni, materiałów bombowych i personelu w Iraku i Syrii[1035].

W wyniku kolejnych operacji armii irackiej i amerykańskiej oraz – paradoksalnie – innych dżihadystów (głównie z HTS) ISIS ponosiło kolejne straty. 11 sierpnia 2019 r. w mieście Salkin (w północnej części Idlibu) HTS zabiło Ahmada Abdula Baseta asz-Szahhada (*alias* Abu Abdo Szedid), uważanego za *wali* Idlibu. Zginął też inny lider ISIS Abdullah Chalid al-Abbas (*alias* Abu Chalid Talmenes)[1036]. 26 września 2020 w „operacji

1031 Combined Joint Task Force Operation Inherent Resolve, *Bombs away! Coalition airpower demolishes Daesh cave complex*, https://www.inherentresolve.mil/Releases/News-Releases/Article/2174194/bombs-away-coalition-airpower-demolishes-daesh-cave-complex/ [dostęp: 15.10.2020].

1032 Al-Monitor Staff, *Coalition airstrike kills Islamic State leader in eastern Syria, Iraq says*, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/05/isis-airstrikes-deir-ez-zor-syria-coalition-jaburi.html#ixzz6aJUFeNLe [dostęp: 15.10.2020].

1033 News Desk, *Iraqi forces kill ISIS terrorist leader known as „governor of Iraq"*, https://www.almasdarnews.com/article/iraqi-forces-kill-isis-terrorist-leader-known-as-governor-of-iraq/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=facebook [dostęp: 15.10.2020].

1034 A. Hanna, *ISIS offensive exploits pandemic*, https://www.wilsoncenter.org/article/isis-offensive-exploits-pandemic [dostęp: 15.10.2020].

1035 C. Garland, *Two ISIS regional leaders killed during joint raid in Syria, coalition says*, https://www.stripes.com/news/two-isis-regional-leaders-killed-during-joint-raid-in-syria-coalition-says-1.630979 [dostęp: 15.10.2020]; Combined Joint Task Force Operation Inherent Resolve, *Two ISIS regional leaders killed during Syrian Democratic Forces, coalition raid*, https://www.inherentresolve.mil/Media-Library/Article/2196568/two-isis-regional-leaders-killed-during-syrian-democratic-forces-coalition-raid/ [dostęp: 15.10.2020].

1036 Waleed Abu al-Khair, *Tahrir al-Sham hit team kills ISIS „Idlib wali"*, https://diyaruna.com/en_GB/articles/cnmi_di/features/2019/08/13/feature-02 [dostęp: 15.10.2020].

bezpieczeństwa" w zachodnim Idlibie HTS zabiło Youssefa Nomana Abd Naif al-Dżubori i jego strażnika Sami Jasim Mohamad Abdullah al-Jubori.

Według HTS, Noman (*alias* Abu al-Harith) był zastępcą syryjskiego *wali* i odpowiedzialny za wymianę informacji między Irakiem a Syrią. Noman był bratem Mutaza Abd Naifa Nomana (Hadżi Tayseer), członka Komitetu Delegowanego ISIS i byłego *wali* Iraku[1037]. 17 stycznia 2020 r. aresztowano w okolicach Mosulu jednego z przedstawicieli Rady Szariatu, Shifa al-Nima, znanego z bezwzględności: regularnie nakazywał egzekucję duchownych i funkcjonariuszy bezpieczeństwa, którzy nie przestrzegali szariatu. Aresztowanie to relacjonowało wiele agencji ze względu na niecodzienny przebieg: al-Nima był tak otyły (ważył ponad 250 kg), że do aresztu zawieziono go pick-upem[1038].

Wiosną 2020 r. uśpione komórki rozpoczęły niespodziewane ataki na SDF i to, co ISIS nazywa *sahwa*[1039]. Niedawne operacje ISIS w Syrii wymierzone były we wszystkie regiony na wschód od Eufratu aż po Pustynię Syryjską. ISIS używało małych, ale dobrze zorganizowanych jednostek bojowych. Co istotne, intensywność i zastosowane środki świadczyły o posiadaniu sporych zasobów finansowych. Według zeznań niektórych członków ISIS, którzy pracowali przy zbiórce środków finansowych, większość pieniędzy, które znajdowały się w Ar-Rakce, pozostała w posiadaniu dowódców polowych; prawdopodobnie większość z nich jest w Syrii[1040]. W syryjskich mediach proreżimowych pojawiły się też insynuacje, że siły sojusznicze pod wodzą Stanów Zjednoczonych przejęły 40 ton złota ISIS w zamian za umożliwienie części z nich opuszczenia oblężonego Baghouz i udania się prawdopodobnie do Iraku[1041].

W drugim kwartale 2020 r. ISIS przeprowadziło 140 ataków: od marca do kwietnia po ok. 43, w maju – 64 (był to ramadan), a w czerwcu spadły

1037 *HTS „General Security" eliminated senior ISIS leader in Greater Idlib*, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfosAndNews/posts/3700284959989790 [dostęp: 15.10.2020].

1038 M. Chulov, M. Rasool, *Isis founding member confirmed by spies as group's new leader...*

1039 *Sahwa* – obraźliwy termin używany przez ISIS na określenie muzułmańskich frakcji współpracujących z SDF i kierowaną przez Stany Zjednoczone międzynarodową koalicją w Syrii – reliktu ugrupowań sunnickich, które walczyły z Al-Kaidą w Iraku w latach 2005–2008.

1040 D. Kenner, *All ISIS has left is money. Lots of it*, https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/03/isis-caliphate-money-territory/584911/ [dostęp: 15.10.2020].

1041 News Desk, *US demands ISIS handover 40 tons of gold in eastern Euphrates region: monitor*, https://www.almasdarnews.com/article/us-demands-isis-handover-40-tons-of-gold-in-eastern-euphrates-region-monitor/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=facebook [dostęp: 15.10.2020].

do 33. Ponad połowa wszystkich zamachów miała miejsce w prowincji Dajr az-Zaur[1042].

ISIS szczególnie aktywne było we wschodniej pustynnej części Dajr az-Zaur i Hims, gdzie walczyło z reżimem w miastach As-Suchna i Dżibajdżi (Jibajib) na autostradzie łączącej Dajr az-Zaur i Hims. Operacje te pokazują, że ISIS dzięki obostrzeniom związanym z epidemią zwiększyło swoją mobilność[1043].

W ciągu kilku tygodni ISIS ponownie udowodniło, że jest organizacją odporną i elastyczną. Pomimo poważnych strat sił i środków pozostało finansowo wypłacalne, kreatywne, śmiercionośne i ponownie wystarczająco pewne siebie, aby zagrozić tym, którzy są jego wrogami. Pokazuje to, że zdobycze przeciwko ISIS, nawet pod przywództwem globalnego supermocarstwa, pozostają niezwykle kruche w obliczu wroga, który rozumie lokalne realia i możliwości oraz bezlitośnie je wykorzystuje[1044].

W chwili pisania tych słów (październik 2020) walki nadal trwały, a nawet nasilały się, gdyż ISIS coraz częściej prowadziło już nie tylko ataki terrorystyczne, lecz powróciło do walk partyzanckich. Od 6 października 2020 prowadzona była operacja wojskowa na Pustyni Syryjskiej (w trójkącie Aleppo – Hama – Ar-Rakka). Trwały zaciekłe starcia między siłami reżimu a ISIS. Siły rządowe były wspierane przez lotnictwo rosyjskie. Zginęło co najmniej 6 żołnierzy syryjskich. Jednocześnie trwały walki w zachodniej części Dajr az-Zaur, gdzie zginęło przynajmniej 3 żołnierzy; w obu starciach ISIS straciło 17 bojowników[1045]. Na przełomie września i października dokonano wielu ataków na siły rządowe (głównie w prowincji Hama), w tym na pozycje wojsk rządowych w rejonie al-Fasdah, a także w górach Tanahij i Tutian oraz pustyni As-Suchna[1046]. Tylko w pierwszym tygodniu października 2020 r. w starciach w regionie centralnym zginęło 49 terrorystów i 41 syryjskich prorządowych bojowników. Pomimo poniesionych ciężkich strat terroryści ISIS nasilili działania. Media prorządowe

1042 Operation Inherent Resolve, *Lead Inspector General Report to the United States Congress*, April 1, 2020 – June 30, 2020, p. 27.

1043 Abdullah Al-Ghadhawi, *ISIS in Syria: A deadly new focus*, https://cgpolicy.org/articles/isis-in-syria-a-deadly-new-focus/ [dostęp: 15.10.2020].

1044 Tamże.

1045 SOHR, *ISIS resurgence | Cells attack regime positions in al-Sukhna desert, and Russian airstrikes target ISIS positions in Al-Badiya*, https://www.syriahr.com/en/187104/ [dostęp: 15.10.2020].

1046 SOHR, *ISIS resurgence | Cells attack positions of regime forces and loyalists in Hama desert*, https://www.syriahr.com/en/187236/ [dostęp: 15.10.2020].

sugerowały, że było to możliwe dzięki pomocy z zewnątrz: ponoć wspierani przez Stany Zjednoczone bojownicy w południowo-wschodnim regionie al-Tanf zaopatrywali terrorystów za pieniądze[1047].

18 sierpnia 2020 w Badii w zamachu zginął rosyjski „doradca wojskowy" generał Wiaczesław Gładkik[1048]. Był to pretekst do rozpoczęcia operacji militarnej „Biała pustynia". Ataki ISIS w regionie Badia nasiliły się, stanowiąc zagrożenie dla wojskowych i gospodarczych szlaków zaopatrzenia. Rosjanie wraz z armią syryjską zintensyfikowali działania w tym rejonie. Druga faza, zapoczątkowana 5 listopada, objęła pustynię As Suchna we wschodniej części Hims. W walkach brały udział: 5. Korpus, palestyńska Brygada al-Kuds (dowodzona bezpośrednio przez oficerów armii rosyjskiej) i dwie formacje rosyjskie. Jedna formacja rosyjska, składająca się z 75 operatorów, podlegała rosyjskim siłom specjalnym, a drugą formację tworzyło 120 kontraktorów z Grupy Wagnera[1049]. 22 listopada 2020 r. Rosja rozpoczęła trzecią fazę militarną w ramach operacji „Biała pustynia" w celu zniszczenia komórek ISIS zlokalizowanych na obszarach Badia, rozciągających się między miastami: Bukamal, Al-Majadin i As-Suchna[1050].

Również Kurdowie prowadzą dalsze działania przeciwko ISIS. 13 października 2020 r. siły specjalne SDF i koalicji kierowanej przez Stany Zjednoczone aresztowały 22 terrorystów w miastach: Zeiban (położonym na wschodzie prowincji Dajr az-Zaur) i Daszisza (w południowej części prowincji Al-Hasaka). Skonfiskowano broń lekką. 15 października 2020 w mieście Al-Haul (we wschodniej części Al-Hasaka) zatrzymano trzech

1047 SYria Real Infos and News – SYRIAN, *ISIS terrorists launched large attack against Syrian troops in eastern Hama*, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfosAndNews/posts/3734089253276027 [dostęp: 15.10.2020].

1048 Chytry Dzik [Хитрый Хряк], „Rosyjski generał Gladkikh został rozerwany przez minę lądową w Syrii. Wideo z eksplozji" [*Российского генерала Гладких разорвало фугасом в Сирии ВИДЕО взрыва*], https://www.youtube.com/watch?v=x_WtVDu9lwI&feature=emb_logo [dostęp: 15.12.2020]; J. Szuba, *Russian major general killed in roadside bomb in Syria's Deir ez-Zor*, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/08/syria-russia-general-killed-isis.html#ixzz6hM9pqwjg [dostęp: 15.12.2020]; „Szam. Rosyjski generał zabity w Syrii w pobliżu Dajr az-Zaur" [ШАМ. В Сирии в районе Дейр-Зор уничтожен российский генерал], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2020/08/19/119219/sham--v-sirii-v-rajone-dejr-zor-unichtozhen-rossijskij-general.shtml [dostęp: 15.12.2020].

1049 Więcej: P. Mazur, *Wagnerowcy w Syrii – wykorzystanie PMC przez Rosję w konflikcie syryjskim*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate", 2018, z. 8, s. 9–22.

1050 Unit of Analysis and Thinking – Jusoor for Studies, *The launch of the third stage of operation White Desert*, https://www.jusoor.co/public/details/The-launch-of-the-third-stage-of-Operation-White-Desert/808/en [dostęp: 15.12.2020].

terrorystów, którzy próbowali wydostać z tamtejszego obozu swoich współpracowników i krewnych. Wpływy ISIS w regionie północno-wschodnim będą prawdopodobnie nadal rosły. O ile siły SDF prowadzą skuteczne operacje, o tyle system sądowniczy zawodzi, np. tylko 15 października ponad 630 mężczyzn skazanych za terroryzm zostało zwolnionych z obozu. Dzieje się tak głównie dla uspokojenia lokalnych notabli i przywódców plemiennych[1051].

Jeden z dżihadystów, zapytany przez Jürgena Todenhöfera o ewentualną porażkę ISIS, stwierdził, że wtedy „Wyjdą z braćmi na pustynię. Tam się przegrupują, poczekają na właściwy moment i wrócą"[1052]. Tak przecież zrobiło Państwo Islamskie w Iraku, zatem tak samo zrobi w Iraku i Syrii. I właśnie to robi. Nazywa to *bakija* – trwanie mimo porażki[1053].

2.2. Dżabhat an-Nusra — ewolucja od filii Państwa Islamskiego, przez Al-Kaidę, do własnego projektu politycznego

2.2.1. Dżabhat an-Nusra

W sierpniu 2011 r., a następnie w styczniu 2012 Abu Bakr al-Bagdadi wysłał swoich siedmiu przedstawicieli do Syrii na spotkanie ze zwolnionymi właśnie z Sednaya zwolennikami Al-Kaidy (czy – jak twierdzi przywódca – dostał zgodę od al-Bagdadiego na realizację jego planu dżihadu w Syrii). Od października 2011 do stycznia 2012 r. doszło do licznych spotkań na wysokim szczeblu, głównie w regionie Hims. 23 stycznia 2012 utworzono pierwsze komórki nowej organizacji w prowincji Hasaka[1054]. Tak powstała organizacja, która długo ukrywała swoje istnienie: Dżabhat an-Nusra, a dokładniej, Dżabhat an-Nusrah li-Ahl asz-Szaam min Mudżahidiin asz-Szaam fi Sahat al-Dżihad, co w wolnym tłumaczeniu można przetłumaczyć jako

1051 SYria Real Infos and News – SYRIAN, *Last days, SDF arrested 25 #ISIS terrorists in three separate operations in northeastern #Syria*, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfosAndNews/posts/3765614743456811 [dostęp: 20.10.2020].

1052 J. Todenhöfer, *ISIS od środka: 10 dni w „Państwie Islamskim"*..., s. 249.

1053 W lutym 2022 r. oblężony przez wojska amerykańskie kalif popełnił samobójstwo. Zastąpił go Abu al-Hasan al-Haszimi al-Kuraszi (Nour Karim al-Mutni, Irakijczyk), który zginął jesienią 2022. Jego miejsce zajął Abu al-Husain al-Husaini al-Kuraszi.

1054 Mohamed-Ali Adraoui, *The case of Jabhat Al-Nusra in the Syrian conflict 2011–2016: Towards a strategy of nationalization?*, „Mediterranean Politics", 2019, vol. 24, no. 2, p. 261.

Front Zwycięstwa Ludu Syrii Wspieranego przez Mudżahedinów Syrii na Ścieżce Dżihadu. Najczęściej nazwa była skracana jako Dżabhat an-Nusra (Front Zwycięstwa); czasami też określano ją mianem Front of the Supporters (Front Wsparcia). Oficjalnie grupa zaczęła działać 23 stycznia 2012 r., a 24 stycznia 2012 opublikowała film potwierdzający, że Al-Kaida pojawiła się w Syrii. An-Nusra wypowiedziała wojnę Baszszarowi al-Asadowi, nazywając go „mordercą muzułmanów", i obiecywała objąć opieką wszystkich prawdziwie wierzących, zwłaszcza dzieci i kobiety[1055].

An-Nusra zaczęła swoją działalność od zamachu 23 grudnia 2011 r. w Damaszku, w którym zginęły 44 osoby, a ponad 100 było rannych. Sposób przeprowadzenia zamachu (atak samobójczy, użyte materiały) był charakterystyczny dla Al-Kaidy[1056]. Wkrótce doszło do kolejnych ataków: 6 stycznia 2012 w Al-Midan (południowa dzielnica Damaszku) i 10 lutego w Aleppo z wykorzystaniem samochodu pułapki zginęło 28 ludzi. Do tych dwóch ostatnich oficjalnie w swoim filmie propagandowym przyznała się an-Nusra[1057].

Na czele organizacji stanął Ahmed Husejn asz-Szara (Ahmed Hussein al-Shar'a), ukrywający się pod pseudonimem Abu Mohammad al-Dżulani (al-Julani) *vel* Muhammad al-Jawlani *vel* Muhammad al-Golani *vel* Jolani[1058]. W języku polskim można jego nazwisko tłumaczyć jako al-Dżaulani czy al-Golani, bo to nawiązanie do regionu Hazbat al-Dżaulani, czyli Wzgórz Golan, odebranych Syrii przez Izrael i okupowanych mimo braku zgody ONZ[1059]. Z tego regionu miał pochodzić jego ojciec, wysiedlony w 1967 r. po inwazji izraelskiej.

O al-Dżulanim niewiele można powiedzieć z całą pewnością. Nawet jego prawdziwe nazwisko nie jest pewne. Pojawiają się przynajmniej dwie jego wersje, z których pierwsza to Ahmed Husejn asz-Szara. Ale Charles Lister podaje, że nazywa się Usama al-Absi al-Wahidi i urodził się w 1981

1055 *Declaration of the Support Front (Jabhat al-Nusra): For the People of Syria from the Mujahideen of Syria in the Fields of Jihad...*

1056 K. Fahim, *Syria blames Al Qaeda after bombs kill dozens in Damascus*, https://www.nytimes.com/2011/12/24/world/middleeast/syria-says-suicide-bombers-attack-in-damascus.html?_r=0 [dostęp: 10.01.2021].

1057 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 64.

1058 Rewards for justice, *Wanted. Information that brings to justice...*, https://rewardsforjustice.net/english/muhammad_al_jawlani.html [dostęp: 10.01.2021].

1059 M. Mamoń, *Wojna braci: bojownicy, dżihadyści, kidnaperzy*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2017, s. 71.

w Idlibie[1060] lub – wg gazety „Al-Quds al-Arabi" – w Dajr az-Zaur[1061]. Studiował medycynę na Uniwersytecie w Damaszku. Na początku XXI w. zaczął jeździć do Aleppo, gdzie wysłuchiwał nauk Abu al-Qaqaa. Prawdopodobnie w 2003 r. (przed ukończeniem studiów) wyjechał do Iraku i przyłączył się do organizacji az-Zarkawiego. Po jego śmierci wyjechał do Libanu i tutaj został instruktorem w Dżund asz-Szam. Po krótkim pobycie w tym państwie wrócił do Iraku, gdzie został aresztowany i osadzony w Camp Bucca. Działał wtedy pod pseudonimem Awus al-Mosuli. Po uwolnieniu objął tam stanowisko dowódcze, być może nawet był *wali*[1062]. Sam al-Dżulani w wywiadzie udzielonym w 2021 r. podał, że ojciec musiał opuścić Syrię ze względów politycznych (był trzykrotnie więziony przez reżim). Mieszkał w Bagdadzie i Arabii Saudyjskiej, gdzie pracował w przemyśle naftowym jako specjalista. Właśnie w Arabii Saudyjskiej urodził się al-Dżulani w 1982. Do Syrii cała rodzina wróciła w 1989[1063].

W maju 2012 r. w kolejnym samobójczym zamachu bombowym w Damaszku zginęło 55 osób, co było zemstą za ataki armii na ludność cywilną Syrii. W filmie zażądano zaprzestania ataków na sunnitów: „Mówimy reżimowi: zaprzestańcie masakr sunnitów, bo inaczej poniesiecie grzechy alawitów. To, co nadejdzie, będzie bardziej katastrofalne. Prosimy sunnitów o unikanie oddziałów sił bezpieczeństwa lub kryjówek reżimu"[1064]. Aktywność an-Nusry znacznie wzrosła w połowie 2012 r. Według Arona Y. Zelinga z Washington Institute grupa przyznała się do 60 ataków w czerwcu 2012 (w porównaniu z 7 w marcu tego samego roku)[1065]. Zauważalne było też dziwne milczenie między styczniem a mniej więcej kwietniem 2012, co mogło sugerować aresztowania członków grupy albo rozpoczęcie pracy organizacyjnej dopiero po ogłoszeniu założenia grupy. Biorąc jednak pod uwagę, że członkowie założyciele działali nadal, to raczej ten drugi scenariusz

1060 Pojawiają się też inne dane, np. lata 1975–1979, Rewards for Justice, *Wanted. Information that brings to justice...*

1061 BBC Monitoring, *Abu Muhammad al-Jawlani – Biography*, 11 Aug 2020.

1062 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 57.

1063 Frontline, *Abu Mohammad al-Jolani. Military leader, Hayat Tahrir al-Sham*, https://www.pbs.org/wgbh/frontline/interview/abu-mohammad-al-jolani/ [dostęp: 10.11.2021].

1064 D. Pearse, *Islamist group al-Nusra Front claims responsibility for Damascus bombings*, https://www.theguardian.com/world/2012/may/12/al-nusra-damascus-bombings-video [dostęp: 10.01.2021].

1065 N. Robertson. P. Cruickshank, *Pro Al Qaeda group steps up suicide bombings in Syria*, https://security.blogs.cnn.com/2012/10/04/sources-pro-al-qaeda-group-steps-up-suicide-bombings-in-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

jest bardziej prawdopodobny. Zapewne pierwsze zamachy – które miały być argumentem za przyłączeniem się do nowej grupy – przeprowadzono z wykorzystaniem sił zewnętrznych. Dopiero po pozyskaniu miejscowych członków rozpoczęto bardziej zmasowaną działalność. Być może ten czas potrzebny był także na zdobycie środków do walki.

Przełomowym wydarzeniem dla organizacji dżihadystycznych było przejęcie kontroli nad granicami z Turcją i Irakiem. Mniej więcej w połowie lipca 2012 r. przejęto kontrolę nad: Bab al-Hawa[1066], As-Salama (Bab al-Salameh), Dżarabulus (Jarabulus) na granicy z Turcją i Abu Kamal (Al-Bukamal) z Irakiem[1067]. Odtąd Syria stała otworem dla nowych bojowników.

Islamiści zaczęli odgrywać coraz większą rolę w Syrii późną jesienią 2012 r. Liczebność an-Nusry szacowana była wówczas na 300–400 żołnierzy, a w 2014 na 6 tys. Stanowiła zaledwie 9% ugrupowań antyrządowych, ale i tak była jednym z ważniejszych[1068].

20 listopada 2012 an-Nusra ogłosiła powstanie nowej koalicji w regionie Dajr az-Zaur. W jej skład miało wejść dziewięć mniejszych frakcji, w tym: Katibat Dżabhat al-Da'wah wa'l-Dżihad, Katibat Dżund al-Aziz, Kataib al-Ansar, Kataib al-Abbas, Liwa La Ilaha Ila Allah i Kataib as-Sa'iqa[1069].

12 grudnia 2012 r. Stany Zjednoczone uznały an-Nusrę za organizację terrorystyczną i podmiot powiązany z Al-Kaidą w Iraku. Jednak kilka frakcji powstania syryjskiego, w tym Wolna Armia Syrii i Syryjska Koalicja Narodowa, potwierdziło, że an-Nusra jest integralną siłą prowadzącą walkę z reżimem. Pułkownik Riad al-Asaad, założyciel WAS, nazwał ich „braćmi w islamie". Argumentował, że może są pewne różnice ideologiczne, ale w większości ludzie patrzą z podziwem na Front an-Nusra. Podobnie Ahmed Moaz al-Khatib, szef Syryjskiej Koalicji Opozycyjnej, zwrócił uwagę, że decyzja Stanów Zjednoczonych „musi zostać ponownie zbadana", ponieważ dzielą ten sam cel: „obalenie kryminalnego reżimu"[1070]. Podczas copiątkowych

1066 BBC, *Syria conflict: Rebels seize Turkey and Iraq border posts*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18918473 [dostęp: 10.01.2021].

1067 E. Solomon, *Syria rebels say seize airport near Iraqi border*, Nov 17, 2012, https://www.reuters.com/article/2012/11/17/us-syria-crisis-airport-idUSBRE8AG08Z20121117 [dostęp: 10.01.2021].

1068 Mohamed-Ali Adraoui, *The case of Jabhat Al-Nusra in the Syrian conflict 2011–2016: Towards a strategy of nationalization*..., p. 262.

1069 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency*..., p. 98; S.G. Jones, *Syria's growing jihad*, „Survival", 2013, vol. 55, issue 4, p. 59.

1070 S.G. Jones, *Syria's growing jihad*..., p. 60.

demonstracji w Syrii pojawiły się nawet transparenty z napisem „Nie dla amerykańskiej interwencji – wszyscy jesteśmy Dżabhat an-Nusra”[1071].

Pierwszym spektakularnym sukcesem był szturm an-Nusry – wraz ze związanym z Bractwem Muzułmańskim Liwa at-Tauhid oraz Czeczenami – w listopadzie 2012 na Aleppo. Dżihadyści wykazali się odwagą i skutecznością. Podczas gdy WAS prowadziła szereg zwycięskich walk w Damaszku i Idlibie, połączone siły dżihadystów zdobyły 12 października 2012 bazę wojskową al-Tana przy drodze na wschód z Aleppo do Ar-Rakki[1072].

W ostatnich dwóch miesiącach 2012 r. an-Nusra była już tak silna, że mogła prowadzić większość operacji samodzielnie. Salafickie organizacje, takie jak: Kataib Ahrar asz-Szam, Suqor asz-Szam, Harakat al-Fadżr al-Islamijja, Liwa al-Islam i mniej konserwatywna Liwa at-Tauhid, były *de facto* skazane na wzajemną współpracę.

Dżihadyści intensyfikowali działania militarne. Oddziały An-Nusra, Madżlis Szura al-Mudżahidiin (Majlis Shura al-Mujahideen) i Kataib al-Muhadżiriin (Kataib al-Muhajireen) 10 grudnia zdobyły ostatnią bazę wojskową w rejonie Aleppo w Szejk Suleiman. 16 grudnia Liwa at-Tauhid zdobyła szkołę wojskową w Aleppo, a tydzień później zamknięto tamtejsze lotnisko[1073].

11 stycznia 2013 r. an-Nusra, Kataib Ahrar asz-Sham, Harakat al-Fadżr al-Islamijja i Dżama'at al-Talia al-Islamijja odniosły spektakularne zwycięstwo: zdobyły bazę lotnictwa syryjskiego Taftanaz[1074]. Dzięki temu uzyskano dostęp do kierunku na Ar-Rakkę. 11 lutego zdobyto tamę Tabka[1075].

Na początku 2013 an-Nusra była już skonsolidowaną, kompletną organizacją. Militarnie wiodła prym w takich regionach, jak: Aleppo (2 tys. bojowników), Idlib (3 tys.), Dajr az Zaur (2 tys.) oraz Dara i Damaszek (po ok. 1 tys.). Ponadto prowadziła działalność misyjną (*dawa*) i wprowadzała własne przepisy prawne bazujące na szariacie; co ważne, w tej działalności mogła

1071 M.R. Gordon, A. Barnard, *U.S. places militant Syrian rebel group on list of terrorist organizations*, https://www.nytimes.com/2012/12/11/world/middleeast/us-designates-syrian-al-nusra-front-as-terrorist-group.html?auth=login-facebook [dostęp: 10.01.2021].

1072 Reuters, *Syria rebels capture air defence base, fight to hold highway*, https://www.reuters.com/article/syria-crisis-fighting/syria-rebels-capture-air-defence-base-fight-to-hold-highway-idUSL5E8LCF2E20121012 [dostęp: 10.01.2021].

1073 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 101.

1074 BBC News, *Rebels „take control of key north Syria airbase”*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-20984142 [dostęp: 10.01.2021].

1075 H. Saad, R. Gladstone, *Syrian insurgents claim to control large hydropower dam*, https://www.nytreimes.com/2013/02/12/world/middleeast/syrian-insurgents-claim-to-control-large-hydropower-dam.html [dostęp: 10.01.2021].

liczyć na wsparcie innych organizacji. Pod względem strukturalnym była dowodzona przez wąską grupę liderów działających w pełnej konspiracji. Przywódcy al-Dżulaniemu pomagały powołane rady, w tym: Madżlis al-Szura (Rada Konsultacyjna), Madżlis al-Askari (Rada Wojskowa), Szaria (kwestie prawa religijnego), Rada Finansów, Dawa (Rada Pomocy Humanitarnej i Prozelityzmu) oraz Rada Mediów. Struktura miała także różne poziomy ze względu na zasięg działania. Regionalnie zarządzali emirowie. Cała struktura przypominała piramidę władzy: lokalna – regionalna – prowincja – państwo.

Organizacja miała też cały system sprawiedliwości. Najwyżej stał *qadi al-a'am*, czyli najwyższy sąd z al-Dżulanim na czele i przynajmniej jednym jeszcze wysokim przedstawicielem organizacji. Organ ten odpowiedzialny był za religijną legitymizację działań an-Nusry i jej decyzji. Poniżej znajdowali się *dabet al-szar'i*, czyli „komisarze religijni" działający na poziomie poszczególnych prowincji. Na tym poziomie działały też liczne izby sądowe, odpowiedzialne za zgodne z szariatem sądzenie postępków we wszystkich aspektach życia.

Do an-Nusry można było wstąpić niemal wyłącznie za poręczeniem (tzw. *tazkijja*). Jedynie obcokrajowcy nie potrzebowali takiego zaświadczenia, ci jednak byli grupowani w osobnych obozach szkoleniowych i osobnych jednostkach (tzw. *muhadżirin*). Szkolenie obejmowało nie tylko kwestie wojskowe, ale również było swoistymi rekolekcjami religijnymi. Trwało na ogół od 6 do 8 tygodni. Po ukończonym szkoleniu adepci musieli złożyć przysięgę wierności al-Dżulaniemu[1076].

Strategia polityczna i militarna an-Nusry

Od początku an-Nusra deklarowała swoje cele w sposób jasny i klarowny: po pierwsze, chciała obalić rząd Asada, a po drugie, proklamować „sunnickie państwo islamskie" Syrii. Nie było mowy o jakiejkolwiek współpracy z rządem, uważanym za nieislamski, świecki, nacjonalistyczny i rządzony przez heterodoksyjnych szyitów. Obalenie rządu będzie możliwe dzięki islamskiej awangardzie rewolucyjnej. An-Nusrze udało się ewoluować z organizacji globalnej do regionalnej i szybko zdobyła poparcie miejscowych. Można powiedzieć, że an-Nusra była wzorowym przykładem glokalizmu globalnego dżihadu salafickiego[1077]. Tak oddziały, które przeniosły

1076 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 103–104.

1077 Por. P. Mazur, *Etnia – nacjonalizm – naród. Od nowoczesności do ponowoczesności...*, s. 219–220.

się z Iraku do Syrii w celu bycia częścią buntu przeciwko rządowi Baas, stały się elementem syryjskiej wojny narodowej. Al-Asad nie widział szans na pokojowe powstrzymanie buntów społecznych, co przyczyniło się do postępującej radykalizacji. Olbrzymie znaczenie miał dekret nr 61 z 31 maja 2011 r., który zwalniał islamistów z więzienia Sednaya.

Pomimo deklarowanego dostosowania doktryny an-Nusry do strategicznych globalnych ambicji Al-Kaidy faktyczne działania wskazywały raczej na chęć ustanowienia islamskiego emiratu rządzonego przez ustawodawstwo religijne w Syrii. Wydaje się, że ostateczna perspektywa ustanowienia ponadnarodowego kalifatu, odzwierciedlającego pierwsze wieki islamu, nie była priorytetem jej przywódców. Ich zachowanie można uznać za wysoce pragmatyczne. Ten pragmatyzm widoczny był też w pewnej elastyczności ideologicznej na poziomie taktycznym. An-Nusra cechowała się znacznymi zdolnościami koalicyjnymi. Od początku zdeklarowanym wrogiem an-Nusry był rząd Asada, jego sojusznicy i pełnomocnicy. An-Nusra wcześnie przyjęła angażowanie się w swego rodzaju procesie „nacjonalizacji" swojego islamizmu, w ramach którego wszystkie wysiłki militarne i polityczne były skierowane przeciwko reżimowi Asada i jego zwolennikom. Głównym celem zatem był wróg bliski, co łączyło ją i uzyskiwało odzew wśród innych organizacji rebelianckich, które rosły w siłę. To ekskluzywne skupienie się na obaleniu baasistów przez mobilizację miejscowej ludności zmieniło się do pewnego stopnia z ruchu dżihadu w ruch nacjonalistyczno-dżihadystyczny. Trudno powiedzieć, w jakim stopniu al-Dżulani obrał taką linię dzięki dobremu rozeznaniu potrzeb Syryjczyków, w jakim stopniu był to koniunkturalizm, a w jakim przemyślana metoda małych kroków prowadząca do strategicznego celu osiągnięcia kalifatu. Może wynikało to także z jego pochodzenia? Może przede wszystkim był Syryjczykiem? O ile ideologicznie i oficjalnie niektóre zachodnie państwa i ich sojusznicy – uważani za wrogów dalekich – nadal byli określani jako niegodziwi dla islamu (Stany Zjednoczone, Izrael itd.), o tyle przywódcy an-Nusry od pierwszych miesięcy mówili, że ich głównym celem jest obalenie Asada i walka z jego sojusznikami. Można to skwitować hasłem „Po pierwsze Syria"[1078]. Na przykład al-Dżulani kontynuował tę linię retoryki w 2015 r., oświadczając, że celem an-Nusry jest „wypełnienie jednej misji, walki z reżimem i jego agentami,

1078 S. Rosenberg, *Jabhat al-Nusra: An enduring, yet imperfect adversary*, https://georgetownsecuritystudiesreview.org/2016/05/28/jabhat-al-nusra-an-enduring-yet-imperfect-adversary/ [dostęp: 10.01.2021].

w tym z Hezbollahem i innymi”[1079]. Dążąc do tego celu, niektóre elementy zasad dżihadu były bagatelizowane, gdy było to konieczne, zgodnie ze wskazówkami takich uczonych z Al-Kaidy, jak Abu Mus'ab as-Suri. Ta sama logika była sukcesywnie wzmacniana. Az-Zawahiri w 2015 r. przedstawił następujące cele:

1. wspieranie ciągłej integracji z rebeliantami syryjskimi i społecznościami lokalnymi;
2. sprzyjanie wszelkiego rodzaju zbliżeniom z innymi grupami islamistów i dżihadystów oraz promowanie bliższej współpracy wojskowej w celu generowania bardziej efektywnych operacji wojskowych;
3. ujednolicenie wszystkich prawnych systemów religijnych [szariatu] na terytoriach, które są pod ich władzą i kontrolą;
4. skoncentrowanie się na najbardziej strategicznych regionach Syrii w celu zaoferowania możliwości uzyskania przyczółka dla Al-Kaidy i jej oddziałów w przyszłości;
5. unikanie atakowania strony zachodniej, aby skupić się na walce z reżimem i jego zwolennikami[1080].

Abu Mohammad al-Dżulani udzielił dwóch wywiadów dla Al Jazeery – pierwszego w 2013 r., kiedy wielu uważało, że upadek Baszszara al-Asada jest kwestią czasu. Chciał wtedy nakreślić rolę, jaką będzie pełniła jego organizacja w najbliższej nowej rzeczywistości.

Chciał, aby społeczność międzynarodowa zrozumiała, jakie są ostateczne cele:

„Jesteśmy tutaj tylko po to, aby wykonać jedną misję: aby walczyć z reżimem i jego agentami w terenie, w tym z Hezbollahem i innymi". Argumentował, że alawicka ludność Syrii nie ma się czego obawiać ze strony an-Nusry po zakończeniu wojny. „Nasza wojna nie jest kwestią zemsty na alawitach, mimo że w islamie uważani są za heretyków”[1081]. A jeśli Stany Zjednoczone mają

1079 Al Jazeera, *Nusra leader: Our mission is to defeat Syrian regime*, https://www.aljazeera.com/news/2015/5/28/nusra-leader-our-mission-is-to-defeat-syrian-regime [dostęp: 10.01.2021].

1080 Mohamed-Ali Adraoui, *The case of Jabhat Al-Nusra in the Syrian conflict 2011–2016: Towards a strategy of nationalization*..., p. 263.

1081 Al Jazeera, *Nusra Front leader: We will not target Syria's Alawites*, https://www.aljazeera.com/news/2015/5/27/nusra-front-leader-we-will-not-target-syrias-alawites [dostęp: 10.01.2021].

jakiekolwiek obawy, że Dżabhat an-Nusra spróbuje uderzyć w Waszyngton lub Nowy Jork, nie muszą się martwić. Dopóki Stany Zjednoczone nie atakują bezpośrednio an-Nusry, dopóty grupa nie ma powodu, aby atakować za granicą[1082].

Jeden z najwyższych urzędników an-Nusry, Sami al-Oraidi (al-Urayidi), przyznał, że ruch starał się umocnić pozycję w Syrii przez akceptowalną politykę „zorientowaną na ludzi". Istota tych zasad obejmowała usługi, opiekę społeczną i zapewnienie potrzeb bezpieczeństwa. Bardzo dbali, aby nie być postrzegani za ekstremistów, w przeciwieństwie do Państwa Islamskiego, które było znane z silniejszej kontroli religijnej[1083].

Było to jasne nawiązanie do taktyki Abu Bakra Nadżiego: po fazie nękania i wyczerpania należy przejść do „administracja dzikości" na obszarach wyzwolonych, aby ostatecznie osiągnąć państwo islamskie[1084].

W 2012 r. an-Nusra odnotowała znaczny wzrost władzy i wpływów w dużej mierze dzięki przyciąganiu większej liczby zagranicznych bojowników, zjednoczonych chęcią ochrony większość sunnickiej. Ci zagraniczni bojownicy uważali się za braci jednej islamskiej wspólnoty (*ummy*), dlatego zaangażowali się w wewnętrzną walkę o obalenie reżimu, którego podstawą wsparcia byli alawici, postrzegani jako szyici. Sukces w rekrutacji w latach 2012 i 2013 był integralną częścią prestiżu militarnego i sukcesu an-Nusry.

Wątek sekciarski był dość istotny i nie do końca pokrywał się ze słowami lidera. Oczywiście nie można zakładać, że po ewentualnym zwycięstwie nie dokonałby masakry alawitów, ale działania an-Nusry wskazywały, że wszyscy alawici postrzegani byli za zwolenników Asada[1085].

Niemniej narracja konfliktu sekciarskiego była wygodna zarówno dla Asada, jak i islamistów. Kulminacją było skandowanie przez tłumy haseł takich, jak „Alawici do trumny, chrześcijanie do Bejrutu" (*al-alawi ila at-tabout wa-l-masihi ila Bejrut*)[1086]. Grupy islamistyczne ogłosiły dżihad przeciwko reżimowi zdominowanemu przez mniejszość alawicką, którą

1082 D.R. DePetris, *Jabhat al-Nusra: Syria's other menace*, https://nationalinterest.org/feature/jabhat-al-nusra-syrias-other-menace-14459 [dostęp: 10.01.2021].

1083 Mohamed-Ali Adraoui, *The case of Jabhat Al-Nusra in the Syrian conflict 2011–2016: Towards a strategy of nationalization...*, p. 263.

1084 Patrz rozdział 2.1. *Państwo Islamskie ISIS*.

1085 Tak oczywiście nie było, czego najlepszym świadectwem jest książka alawitki Samir Yazbik *Przeprawa: moja podróż do pękniętego serca Syrii*, Wydawnictwo Karakter, Kraków 2016.

1086 Y. Munif, *The Syrian Revolution: Between the Politics of Life and the Geopolitics of Death...*, p. 57.

uznawały za apostacką. Również ten sekciarski dyskurs pozwolił na mobilizację szyickich milicji, które zebrały się w obronie reżimu syryjskiego i przeciwko siłom *takfir*[1087]. An-Nusra, podobnie jak ISIS, była szczególnie wrogo nastawiona do mniejszości religijnych, w tym szyitów, których uważali się za *rafidhów*. W rzeczywistości obie grupy uzasadniały swoje działania, powołując się na fatwy średniowiecznego teologa syryjskiego Ahmada ibn Tajmijji, który alawitów, druzów i ismailitów uważał za odstępców:

> Druzowie i nusajryci [alawici] są *kuffar* [odstępcami] wg prawa muzułmanów. Nie jest dozwolone, by jeść to, co zabijają, ani poślubić ich kobiet. Nie można też tolerować [ich] przez *dżizję*, bo są odstępcami od religii islamu; nie są ani muzułmanami, ani żydami, ani chrześcijanami. Oni nie uznają ani obowiązku pięciu codziennych modlitw, ani obowiązku postu ramadan, ani obowiązku *hadżdż* [pielgrzymka], ani zakazów, czego Allah i Jego Posłaniec zakazali: [konsumpcji] martwych zwierząt, alkoholu i tak dalej.

Według tego średniowiecznego teologa ismailici byli

> [...] gorsi niż *kufr* [apostaci], niż skrajni szyici. Twierdzą, że świat istniał wiecznie, oraz zaprzeczają przykazaniom i zakazom islamu. Są z *batini karmaci*[1088], którzy są gorszymi *kufr* niż żydzi, chrześcijanie i pogańscy Arabowie. Ich doktryna to połączenie doktryn filozofów i *madżus*[1089]. Oni w hipokryzji manifestują szyizm.

O druzach ibn Tajmijja powiedział:

> Kto wątpi w ich *kufr*, jest raczej podobnym do nich *kafirem*. Nie są na poziomie *ahlul-kitab* [ludów Księgi: żydów, chrześcijan, sabejczyków] ani *mushrikin* [politeistów]. Są raczej najbardziej zboczonymi *kuffar*, więc mięso ze zwierząt, które zabijają, nie jest *halal*. Ich kobiety można wziąć jako niewolnice, a ich własność może zostać zajęta. Oni są odstępczymi heretykami, których skrucha nie może być uznana. Raczej mają zostać zabici, gdziekolwiek zostaną znalezieni i przeklęci, jak to zostało zapisane [tzw. werset miecza (9:5)][1090].

1087 I. Alvarez-Ossorio, *The sectarian dynamics of the Syrian conflict*, „The Review of Faith & International Affairs", 2019, vol. 17, issue 2, p. 47.

1088 *Batini karmaci* – sekta ismailicka, która twierdzi, że religia ma sprzeczne tajne znaczenia ukryte pod pozornymi znaczeniami.

1089 *Madżus* – magowie, kojarzeni głównie z zaratusztrianizmem.

1090 Tamże, p. 54.

W przypadku an-Nusry nie bez znaczenia było to, że jednym z głównych ideologów był znawca nauk ibn Tajmijji, Sami Mahmoud al-Oraidi.

Podział na „prawdziwych" i „pseudomuzułmanów" stał się swoistym paliwem konfliktu: radykalizował go, z jednej strony cementując więzy grup, z drugiej zaś potęgując nienawiść do przeciwników. Na przykład w październiku 2015 r. an-Nusra celowo kierowała ataki na miejscowości zamieszkane w większości przez alawitów. Wówczas to al-Dżulani zaoferował nagrodę finansową za zabicie Asada i szefa Hezbollahu, Hasana Nasrallaha. W przemówieniu argumentował następująco: „Jak długo muzułmanie muszą zwlekać ze swoimi prawami i przelewać krew za człowieka, który kocha swoją władzę?"[1091]. Za zabicie Asada, nawet przez członka jego własnej rodziny, zaoferował 3 mln euro oraz ochronę. Życie Hassana Nasrallaha wycenił na milion euro, a kwotę tę był skłonny zapłacić nawet szyicie[1092].

Jednocześnie nakłaniał do ataków na alawitów: „Nie ma innego wyjścia, jak tylko eskalować walkę i atakować alawickie miasta i wioski w Latakii. Wzywam wszystkie frakcje, aby [...] codziennie uderzały w ich wioski setkami pocisków, tak jak oni robią to w sunnickich miastach i wioskach"[1093]. Opisał rosyjską interwencję jako nową chrześcijańską krucjatę ze Wschodu, która była skazana na niepowodzenie i nadeszła po „serii zwycięstw mudżahedinów" zagrażających rządom Asada. „Wojna w Szam sprawi, że Rosjanie zapomną o okropnościach tego, co napotkali w Afganistanie"[1094].

An-Nusra okazała się jedną z najskuteczniejszych islamskich grup zbrojnych zaangażowanych w konflikt w Syrii i zyskała opinię „najbardziej efektywnej". Mógł to być skutek szkoleń przeprowadzonych przez weteranów Al-Kaidy, a także dezerterów z armii syryjskiej. W większości przypadków an-Nusra przyjmowała pragmatyczną strategię wojskową: „taktykę sojuszu i wrogości". Oderwanie kwestii militarnych od ideologicznych pozwalało na zawieranie korzystnych sojuszy oraz nie zmuszało do krwawych i wyczerpujących operacji niemających znaczenia taktycznego. Zarazem wróg – czyli

1091 AFP, *Nusra Front issues bounties for Assad, Nasrallah*, https://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2015/10/13/Nusra-Front-urges-attacks-on-Syria-s-Alawites-to-avenge-Russian-bombings [dostęp: 10.01.2021].

1092 Niechęć do Hezbollahu jest bardzo charakterystyczna. R.K. Cragin (z *think-tanku* RAND) uważał, że w Syrii doszło do swoistej wojny *semi-proxy*: *semi*, ponieważ między dwoma aktorami niepaństwowymi: Hezbollahem i Al-Kaidą, przy czym dla tej ostatniej to wręcz walka o byt w świecie islamistycznym, R.K. Cragin, *Semi-proxy wars and U.S. counterterrorism strategy*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2015, vol. 38, issue 5, p. 311–327.

1093 Tamże.

1094 Tamże.

Asad i Hezbollah – był jasno określony, co też łączyło ponad podziałami. Ułatwiało to pozyskanie bojowników z regionów, które doświadczyły brutalnych ataków Asada. Oczywiście taka postawa miała też negatywne skutki: zwłaszcza zagraniczni bojownicy (choć także niektórzy miejscowi) byli rozczarowani, ponieważ interpretowali to jako oznakę słabości.

Napływ zagranicznych rekrutów dawał strategiczną przewagę, ale był także źródłem napięć. Skrajna przemoc stosowana przez an-Nusrę była spowodowana rekrutacją radykalnych bojowników z zagranicy, którzy przybywali do Syrii często tylko po to, żeby zginąć.

Wzmogło to podejrzenia lokalnych Syryjczyków, którzy stwierdzili, że chociaż oficjalnym celem Frontu an-Nusry było działanie w ramach syryjskiej perspektywy, to działania wbrew interesom Syrii coraz bardziej przypominają działalność okupanta. Na przykład ujawnienie, że w 2013 r. bojownicy an-Nusry (w tym znaczny odsetek obcokrajowców) mają jednostronnie przejąć kontrolę nad pięcioma miastami (Binnisz, Harim, Sarmada, Darkusz, Salkin) w północnym Idlibie, wywołało powszechne protesty wielu osób miejscowych. Pod tym względem początkowa strategia, która polegała na ingracjacji an-Nusry w obrębie społeczności syryjskiej zamiast jej dominowania, doprowadziła do napięcia i oporu. Z czasem została w niektórych obszarach „uwikłana w jakąś ideologiczną i frakcyjną walkę”[1095]. W rzeczywistości męczeństwo zdało się dominować w umysłach wielu zagranicznych bojowników an-Nusry, co znieczuliło ich na potrzeby zwykłych Syryjczyków. Organizacja utraciła też swój początkowy atut, jakim była przejrzysta koncepcja wroga, gdy nagle przeciwnikami zostali inni sunnici, np. bojownicy z ISIS.

Sukces i przetrwanie an-Nusry były wynikiem jej zdolności do zaprezentowania się ludności cywilnej jako organizacji wykraczającej poza stereotyp ruchu terrorystycznego, który reprezentuje jedynie radykalizm i przemoc. An-Nusra skoncentrowała się na zdobyciu przewagi nad innymi projektami (w tym WAS) przez rządzenie podbitymi terytoriami i społecznościami, zgodnie ze swoją ideologią obejmującą również konieczność opieki nad ludnością.

An-Nusra nie uniknęła zarzutów o nadmierną kontrolę religijną. Kolejną przyczyną lokalnych niepokojów była obecność cudzoziemców, którzy twierdzili, że rządzą tym *de facto* niezależnym emiratem. W kwestiach

1095 Mohamed-Ali Adraoui, *The case of Jabhat Al-Nusra in the Syrian conflict 2011–2016: Towards a strategy of nationalization*..., p. 265.

zarządzania an-Nusra miała nadzieję rozszerzyć – po obaleniu reżimu – swoją wizję na całość narodu syryjskiego i starała się to zrobić, nadając centralne znaczenie prawu szariatu i tożsamości islamskiej. Jednak skupiała się w pierwszym rzędzie przede wszystkim na najpilniejszych potrzebach w zakresie bezpieczeństwa i dobrobytu ludności, tak aby odróżnić się od reżimu Asada. W dużej mierze zabezpieczyła podstawowe dobra, takie jak: prąd, woda, żywność i leki, co wzbudziło popularność i uznanie miejscowej ludności. Nic więc dziwnego, że ludzie zaczęli protestować, kiedy Stany Zjednoczone ogłosiły an-Nusrę organizację terrorystyczną. Pod koniec 2012 r., gdy nadeszły zimne miesiące, an-Nusra powołała w Aleppo Qism al-Ighatha (Departament Pomocy), który przejął kontrolę nad piekarniami i wypiekiem reglamentowanego pieczywa[1096]. W tym samym czasie oddziały WAS rekwirowały chleb na swoje potrzeby. Seth G. Jones zauważył, że taka praca organiczna raczej przypominała Hezbollah niż dotychczasowe działania Al-Kaidy[1097].

Ta życzliwość jednak z czasem ustępowała miejsca niechęci, a nawet strachowi, zwłaszcza przed sądami religijnymi. Liczba przeprowadzonych egzekucji jest porównywalna z przeprowadzonymi przez Państwo Islamskie. Ponadto stosowanie taktyki porwania i pojmania ludzi oraz eksploatacja pól naftowych w celu uzupełnienia funduszy również zdyskredytowały organizację. Walki z innymi sunnitami (i to o ropę) kłóciły się z ascetyczną wizją islamu[1098].

Pod koniec 2012 r. było już pewne, że an-Nusra jest jednym z ważnych aktorów wojny w Syrii. Została uznana za organizację terrorystyczną przez Stany Zjednoczone, co zwróciło na nią uwagę. Strukturalnie była nadal częścią ISI oraz otrzymywała 50% swojego finansowania z Iraku. Jednak lider ISI, Abu Bakr al-Bagdadi, zaczął już w listopadzie 2012 bać się, że jego syryjski podwładny stał się zbyt silny i samodzielny[1099].

Pierwszy znak takiego zaniepokojenia pojawił się w tajnym liście kierowanym do al-Dżulaniego z listopada 2012 r., w którym al-Bagdadi zażądał

1096 K. McEvers, *Jihadi fighters win hearts and minds by easing Syria's bread crisis*, http://www.npr.org/sections/thesalt/2013/01/18/169516308/as-syrian-rebels-reopen-bakeries-bread-crisis-starts-to-ease [dostęp: 10.01.2021].

1097 S.G. Jones, *Syria's growing jihad...*, p. 56.

1098 Mohamed-Ali Adraoui, *The case of Jabhat Al-Nusra in the Syrian conflict 2011–2016: Towards a strategy of nationalization...*, p. 266.

1099 C. Lister, *Profiling Jabhat al-Nusra*, „The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper", 2016, no. 24, p. 12.

upublicznienia informacji o przynależności do ISI. Spotkał się jednak z odmową, tłumaczoną obawami przed utratą poparcia wśród Syryjczyków, tak mozolnie budowanego przez organizację. Ta odmowa została uznana za realne zagrożenie niesubordynacją, dlatego też do Syrii wysłany został Hadżi Bakr. Jego zadaniem było stworzenie osobnej komórki mającej sprawdzić lojalność poszczególnych dowódców i ewentualnie wyeliminować zdrajców. Swoją siedzibę założył w miejscowości Tal Rifaat, na północ od Aleppo. Zaczął spotykać się z lojalistami ISI w ramach wojskowych i religijnych struktur an-Nusry. Szybko zorientował się, że nie była to organizacja monolityczna: tacy przywódcy, jak Amr al-Absi i Omar asz-Sziszani, oraz zagraniczni bojownicy w razie konfliktu będą lojalni wobec ISI. Hadżi Bakr starał się osłabić pozycję al-Dżulaniego od wewnątrz, mieszając w jego otoczeniu lub wymuszając lojalność szpiegów. Kiedy an-Nusra udaremniła serię, być może tylko symulowanych, zamachów na przywódców WAS i zbombardowanie siedziby syryjskiej opozycji politycznej w południowej Turcji, stało się jasne, że nie ma już mowy o dalszej współpracy. Następnie al-Bagdadi osobiście udał się do północnej Syrii i w lutym 2013 r. odbył kilka spotkań z ważniejszymi przywódcami an-Nusry. Gdy 9 kwietnia 2013 ogłaszał powstanie Państwa Islamskiego w Iraku i Syrii, miał już pewność, że ma odpowiednie zaplecze, aby to zrobić.

36 godzin później al-Dżulani publicznie odmówił uznania zwierzchnictwa al-Bagdadiego, a zamiast tego złożył *baję* az-Zawahiriemu. Pomimo wręcz stoickiej odpowiedzi był to dla al-Bagdadiego osobisty i instytucjonalny cios: po pierwsze, stracił ważne źródło finansowania; po drugie, okazało się, że wielu jego podwładnych nie było wobec niego lojalnych i odeszło wraz ze swoimi oddziałami. Spowodowało to znaczne osłabienie działalności an-Nusry. O ile przywódcy duchowi ruchu, tacy jak: Abu Mohammed al-Makdisi czy Abu Qatada al-Filistini (Omar Mahmoud Othman), raczej stali po jego stronie, o tyle konflikt zaczął przybierać również formy konfliktu militarnego, zwłaszcza ze strony ISIS. Paradoksalnie, z pomocą przyszedł Baszszar al-Asad, dokonując ataku chemicznego na ludność cywilną w prowincji Damaszek. W Ghoucie zginęło ponad 1300 osób[1100], a an-Nusra otrzymała możliwość zademonstrowania lojalności wobec opozycji i szybko ogłosiła ofensywę „Qisas" („Oko za oko") na całym świecie. Pierwszym atakiem był ostrzał rakietowy alawickich wiosek, co al-Dżulani motywował:

1100 H. Strange, *Syrian opposition claims 1,300 killed in chemical attack*, https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10256236/Syrian-opposition-claims-1300-killed-in-chemical-attack.html [dostęp: 10.01.2021].

„Za każdą rakietę chemiczną, która spadła na nasz lud w Damaszku, jedna z ich wiosek, z woli Bożej, za nią zapłaci”[1101]. Ponadto zabito prominentnego szejka alawickiego Badr al-Ghazaliego i udało zdobyć się miasto Tall Kalach przy granicy z Libanem, dzięki czemu rozpoczęto ostrzał pozycji Hezbollahu.

Kolejnym znaczącym wzmocnieniem był kontyngent dżihadystów Al-Kaidy, łącznie kilkudziesięciu doświadczonych bojowników z Afganistanu, Pakistanu, Iranu, Jemenu i Arabii Saudyjskiej, a nawet Europy. Nazwano ich grupą Chorasan (Jama’at Khurasan). Grupa pojawiła się w Syrii we wrześniu 2014 r. Chorasan to nazwa historyczna Afganistanu, Pakistanu i Iranu. Najprawdopodobniej nie ma w ogóle ustalonej nazwy tej grupy, a sam termin – wymyślony dla uproszczenia przez wywiad Stanów Zjednoczonych – z czasem został przejęty przez an-Nusrę i jej media. Uważa się, że grupą kierował bliski współpracownik ibn Ladina, Muhsin (Mohsen) al-Fadli, zabity przez amerykańskie wojsko 5 lipca 2015[1102].

Była to wymierna pomoc od az-Zawahiriego, na którą czekał al-Dżulani. Wśród tych bojowników byli m.in.: Ahmed Salameh Mabruk (Abu Faradż al-Masri), Abdel Mohsen Abdullah Ibrahim asz-Szarikh (Sanafi an-Nasr), Mohsen al-Fadhli, Said Arif, Abu Firas as-Suri i Abu Hammam as-Suri[1103].

4 sierpnia 2013 r. rozpoczęła się operacja „Wyzwolenie wybrzeża” („Liberation of the Coast”), w której wzięło udział 1,5–2 tys. bojowników z takich organizacji, jak: an-Nusra, Dżabhat al-Muhadżiriin wa’l Ansar, AaS oraz Kataib asz-Szam, a także mniejszych (np. Harakat Szam al-Islam, Suqor al-Izz). Były wśród nich organizacje uznające ISIS[1104]. Ofensywa zakończyła się porażką, choć niewątpliwie zaatakowanie rodzinnych ziem rodu Asadów było wymownym krokiem. Walki pokazały też coraz większe napięcia w środowisku dżihadystów[1105].

Te podziały były jeszcze lepiej widoczne w Ar-Rakce. Otóż po zdobyciu bazy lotniczej al-Thawrah (As-Saura) i tamy Tabka postanowiono ruszyć na Ar-Rakkę. Wcześniej jeszcze rozprawiono się z ludnością chrześcijańską

1101 Reuters Staff, *Syria’s Nusra threatens to rocket Alawites over alleged chemical attack*, https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-nusra-idUSBRE97O06120130825 [dostęp: 10.01.2021].

1102 BBC Monitoring, *Khorasan Group*, 28 Mar 2017.

1103 C. Lister, *Profiling Jabhat al-Nusra*..., p. 14.

1104 Tenże, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency*..., p. 160.

1105 R. Abouzeid, *Inside the battle for Assad’s heartland*, https://www.aljazeera.com/features/2013/08/28/inside-the-battle-for-assads-heartland/ [dostęp: 10.01.2021].

w Al-Thawrah[1106]. 4 marca 2013 r. organizacje: an-Nusra, Harakat Ahrar asz-Szam i brygada Huthaya bin al-Yaman, zajęły Ar-Rakkę. Była to pierwsza stolica prowincji (*muhafaza*), która znalazła się pod kontrolą rebeliantów. WAS nie odegrała prawie żadnej roli w tej operacji. Siły rządowe broniły się jeszcze w niezdobytych częściach baz Al-Thawrah i 17. Dywizji. 5 marca oficjalnie miasto poddało się[1107]. Zwycięstwo było tak szybkie, że sugerowało istnienie wcześniejszych porozumień. Siły reżimu stacjonujące we wschodnim punkcie kontrolnym wycofały się rankiem w dniu ataku, praktycznie przekazując całą wschodnią dzielnicę miasta w ręce Dżabhat an-Nusry i AaS[1108]. 14 maja ISIS dokonało publicznej egzekucji trzech alawitów na Placu Zegarowym, oskarżając ich o szpiegostwo na rzecz reżimu. W konsekwencji, jak pisał libański dziennik „Al-Achbar", „[...] sekularystyczny, pokojowy ruch opozycyjny zaczął stopniowo usychać, przynajmniej w sferze publicznej. Mimo że aktywiści wezwali do pokojowych protestów przeciw przemocy, ich wysiłki poszły na marne, zwłaszcza że wielu z nich aresztowano"[1109]. W odpowiedzi bardziej umiarkowane oddziały WAS ogłosiły, że utworzą nową formację koalicyjną: 11. Dywizję Wrześniową Wolnej Armii Syryjskiej. Twierdzili, że ich członkowie stanowią 80% będących w gotowości sił bojowych w mieście.

WAS było wspierane m.in. przez Saudyjczyków i Katarczyków, takich jak brygada Ahfad ar-Rasul (Potomkowie Proroka). Ar-Rakka przejmowana była przez przybyszy z zewnątrz, co zmotywowało do tworzenia nowych frakcji. Tak powstała Liwa Umana Ar-Rakka (Brygada Powierników Ar-Rakka), składająca się z lokalnych mieszkańców[1110].

Fitna dżihadu nie była chyba nigdzie lepiej widoczna niż tutaj. Szybko ludzie, którzy razem walczyli o miasto, zaczęli traktować się jak wrogowie. Restrykcyjna polityka ISIS powodowała, że nawet członkowie an-Nusry, którzy w momencie rozwodu wybrali ISIS, byli skłonni do powrotu. Jeszcze większy problem miały oddziały WAS, które były bezradne

1106 N. Al-Jeloo, *Stranded: The forgotten Assyrians of Al-Thawrah, Syria*, http://www.aina.org/releases/20130802050632.htm [dostęp: 10.01.2021].

1107 BBC News, *Syria crisis: Raqqa governor held by rebels „as city falls"*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-21666913 [dostęp: 10.01.2021].

1108 F. al-Hakkar, *The mysterious fall of Raqqa, Syria's Kandahar*, http://en-glish.al-akhbar.com/node/17550 [dostęp: 10.01.2021].

1109 A.T. Meuse, *Raqqa's FSA Brigades join Jabhat al-Nusra*, https://www.newsdeeply.com/syria/articles/2013/09/20/raqqas-fsa-brigades-join-jabhat-al-nusra [dostęp: 10.01.2021]; M. Tax, *Droga w nieznane. Kurdyjki walczące z tak zwanym Państwem Islamskim*..., s. 471.

1110 C. Reuter, *Secret files reveal the structure of Islamic State*...

wobec brutalności ISIS. W rezultacie większość z nich przeszła na stronę an-Nusry. Jeden z bojowników 11. Dywizji komentował we wrześniu 2013 r.: „Nie ma [tutaj] czegoś takiego jak WAS. Wszyscy jesteśmy teraz Al-Kaidą. Połowa WAS została wchłonięta przez ISIS, a druga połowa dołączyła do an-Nusry”[1111]. Według dowódcy, WAS w Ar-Rakce miała ponad tysiąc bojowników, ISIS – tylko 400 ludzi, a an-Nusra (składająca się z bojowników, którzy odmówili przyłączenia się do ISIS) – setki. Po połączeniu siły liczyły nawet 1,5 tys. bojowników. Aktywiści w Ar-Rakce powiedzieli, że decyzja WAS o przyłączeniu się do an-Nusry była pragmatyczna (była mniejszym złem).

Inny działacz powiedział: „Nie wszyscy, ale większość WAS dołączyła do an-Nusry z powodu ISIS. An-Nusra są Syryjczykami, a ISIS nie. Ostatecznie an-Nusra jest zasadniczo WAS, ponieważ walczą o obalenie reżimu”[1112]. Jeszcze inny relacjonował: dwa tygodnie temu ISIS napadło na ostatni działający kantor wymiany walut w mieście. „W Ar-Rakce jest 13 gazet i żadna o tym nie pisała. Wszyscy się boją”. ISIS „[...] nie przyjdzie walczyć z reżimem. Przybywają, aby zabić wszystko, co się rusza”[1113].

Ale an-Nusra nie pozostała długo w Ar-Rakce. Kilka dni po powrocie oddziałów jej emir został porwany przez ISIS. Jego samochód znaleziono w Aleppo, a w środku pas z ładunkami wybuchowymi, z którym emir nigdy się nie rozstawał. 15 września an-Nusra po raz drugi opuściła Ar-Rakkę – nie zdecydowano się na konfrontację z ISIS, pozostawiając miasto[1114].

Swoistym uosobieniem tej *fitny* był Abu Sa’ad (Sa’id) al-Hadrami, początkowo przywódca an-Nusry w Ar-Rakce. Wiosną 2013 r. opowiedział się po stronie al-Bagdadiego. Szybko jednak zraził się do ISIS ze względu na wypowiedzenie posłuszeństwa az-Zawahiriemu (Al-Kaidzie) i zbytnią brutalność. Na początku lipca 2013 r. doszło do rozłamu w komitecie szariatu w Ar-Rakce między zwolennikami an-Nusry i ISIS. Wtedy to wraz z podległymi mu oddziałami opuścił miasto, aby już we wrześniu powrócić[1115]. Prawdopodobnie wówczas znów przeszedł na stronę ISIS, co nie zostało mu zapomniane i został zabity przez Abu Luqmana

1111 A.T. Meuse, *Raqqa’s FSA Brigades Join Jabhat al-Nusra...*

1112 Tamże.

1113 Tamże.

1114 M. Tax, *Droga w nieznane. Kurdyjki walczące z tak zwanym Państwem Islamskim...*, s. 471.

1115 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *The Islamic State of Iraq and al-Sham*, https://www.aymennjawad.org/14151/the-islamic-state-of-iraq-and-al-sham#_edn31 [dostęp: 10.01.2021].

w styczniu 2014[1116]. ISIS uznało go za apostatę (*murtadd*), stąd to morderstwo miało być legalne[1117].

Podstawowe cele strategiczne an-Nusry były następujące:

- zniszczenie reżimu Asada;
- transformacja społeczeństwa syryjskiego ze świecko-nacjonalistycznego na islamską teokrację;
- ustanowić lokalnie akceptowane władze jako prekursor ewentualnego emiratu islamskiego;
- zbudować armię, aby chronić islamski emirat przez współpracę z syryjskimi grupami opozycyjnymi;
- rozwiązać *fitnę* z ISIS;
- przeciwdziałać wpływom Stanów Zjednoczonych w Syrii;
- osiągnąć zdolność do ekspansji na Liban i Jordanię[1118].

Struktury i przywództwo w Dżabhat an-Nusra

An-Nusra była organizacją silnie scentralizowaną o hierarchicznej strukturze. Na jej czele stał emir Abu Muhammad al-Dżulani.

Współtwórcami an-Nusry było dwóch Palestyńczyków z miasta Zarka w Jordanii: Abu Anas asz-Sahaba (Mustafa Abd al-Latif Saleh) i Abu Dżulajbib/Julaybib *vel* Iyad Tubasi (Iyad Nazmi Salih Khalil), prywatnie szwagier az-Zarkawiego. Ponadto byli Syryjczycy: Anas Hassan Chattab (Khattab), Saleh al-Hamawi, Palestyńczyk Abu Omar al-Filistini i Abu Mariya al-Qahtani[1119].

Do najważniejszych osób w organizacji należeli:

- Abu Firas as-Suri (Radwan Nammous) – rzecznik prasowy an-Nusry[1120];

1116 K. Orton, *Raqqa doesn't want to be liberated by the West's partners*, https://kyleorton1991.wpcomstaging.com/2017/05/30/raqqa-doesnt-want-to-be-liberated-by-the-wests-partners/#more-4982 [dostęp: 10.01.2021].

1117 T.R. Hamming, *The Al Qaeda – Islamic State rivalry: Competition yes, but no competitive escalation*, „Terrorism and Political Violence", 2020, vol. 32, issue 1, p. 25.

1118 J. Cafarella, H. Gambhir, K. Zimmerman, *U.S. Grand Strategy: Destroying ISIS and al Qaeda. Report Three. Jabhat Al Nusra and ISIS: Sources of Strength*, Institute for the Study of War, Washington (D.C.) 2016, p. 15.

1119 Tamże, p. 59.

1120 Hassan Abu Haniyeh, *Who's who in the Nusra Front*?, https://english.alaraby.co.uk/english/politics/2014/12/15/whos-who-in-the-nusra-front [dostęp: 10.01.2021]; T. Joscelyn, *Al Qaeda veteran takes on a more prominent role as spokesman in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2014/09/al_qaeda_veteran_tak.php [dostęp: 10.01.2021]; Face the Truth, *1 of 3 Bilal Abdul Kareem interviews Jabha Nusra Shura member Abu Firas*, https://www.youtube.com/watch?v=0RIsR9LXiWU [dostęp: 10.01.2021]; Al Jazeera, *Nusra Front spokesman killed*

- Sami Mahmoud al-Oraidi *vel* Abu Mahmoud asz-Szami lub Sami al-Oraidi – Jordańczyk, był religijnym muftim an-Nusry[1121];
- Abu Mariya al-Qahtani (Maysara Ali ibn Musa ibn Abdullah al-Dżabouri, Al-Shammari *vel* Muyassir Harara *vel* Muyassir al-Shammari *vel* Muhammad Khalid Hassan *vel* Mus'ab al-Qahtani) – autorytet religijny, *qadi* (sędzia) i dowódca wojskowy we wschodniej Syrii[1122];
- Abu Dżulajbib *vel* Iyad Tubasi (Iyad Nazmi Salih Chalil) – emir w Darze[1123];
- Abdallah Muhammad ibn Sulajman al-Muhajsini (Abdallah Muhammad Bin-Sulayman al-Muhaysini) – jeden z najbardziej wpływowych saudyjskich dżihadystów w Syrii[1124];

by air strike in Syria, https://www.aljazeera.com/news/2016/4/4/nusra-front-spokesman-killed-by-air-strike-in-syria [dostęp: 10.01.2021].

1121 *Sami al-Oraidi*, https://www.counterextremism.com/extremists/sami-al-oraidi [dostęp: 10.01.2021]; BBC Monitoring, *Sami al-Uraydi – Biography*, 27 Aug 2020.

1122 U.S. Department of the Treasury, *Treasury sanctions Al-Nusrah Front leadership in Syria and militias supporting the Asad regime*, https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/pages/tg1797.aspx [dostęp: 10.01.2021]; N.A. Heras, *Maysar Ali Al-Jabouri encourages Jabhat Al-Nusra-ISIS split in Syria*, „Militant Leadership Monitor", 2014, vol. 5, issue 4, https://jamestown.org/brief/april-2014-briefs/ [dostęp: 10.01.2021]; S. Kittleson, *Eastern Syria fighters accused of brutality after videos emerge*, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/11/syria-ahrar-al-sharqiya-deir-ez-zor-regime-tribes.html#ixzz6cithULXC [dostęp: 10.01.2021].

1123 S.P. Ma'ayeh, *Jordanian jihadists active in Syria*, „CTC Sentinel", 2013, vol. 6, no. 10, p. 12; T.H. Tønnessen, *Heirs of Zarqawi or Saddam? The relationship between al-Qaida in Iraq and the Islamic State...*, p. 52; U.S. Department of the Treasury, *Treasury sanctions senior Al-Nusrah Front leaders concurrently with UN designations*, https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/pages/sm0011.aspx [dostęp: 10.01.2021]; T. Joscelyn, *Treasury, UN sanction 2 senior leaders in al Qaeda's Syrian branch*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/02/treasury-sanctions-2-senior-leaders-in-al-qaedas-syrian-branch.php [dostęp: 10.01.2021]; tenże, *Jihadis claim US-designated terrorist killed in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/12/jihadis-claim-us-designated-terrorist-killed-in-syria.php [dostęp: 10.01.2021]; https://www.gov.pl/attachment/e9717032-8efd-4a8e-8f18-8d80496f8bfa [dostęp: 10.01.2021].

1124 Center Extremism Project, *Abdallah al-Muhaysini*, https://www.counterextremism.com/extremists/abdallah-al-muhaysini [dostęp: 10.01.2021]; A. Hashem, *Iranian official says prominent Saudi jihadist „man in control" in Syria*, www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/05/syria-saudi-cleric-mohaysini-rise-new-bin-laden.html#ixzz6e9GHhRit [dostęp: 10.01.2021]; A.Y. Zelin, *The Saudi foreign fighter presence in Syria*, „CTC Sentinel", 2014, vol. 7, issue 4, p. 12; R. Callimachi, *Protest of U.S. terror listing offers a glimpse at Qaeda strategy*, https://www.nytimes.com/2016/11/18/world/middleeast/protest-of-us-terror-listing-offers-a-glimpse-at-qaeda-strategy.html [dostęp: 10.01.2021]; „Obóz Al Farouk" [معسكر الفاروق], https://justpaste.it/erx4 [dostęp: 10.01.2021]; U.S. Department of the Treasury, *Treasury designates key Al-Nusrah front leaders*, https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl0605.aspx [dostęp: 10.01.2021]; *Financial sanctions: ISIL (Da'esh) and Al-Qaida*, https:// www .gov .im/ categories/ tax -vat -and -your -money/ news/ ?altTemplate=

- Dżamal Husajn Zajnijah (Jamal Husayn Zayniyah) *vel* Abu-Malik Al-Talli – emir w Froncie Al-Qalamun[1125];
- Abdul Dżaszari (Abdul Jashari) *vel* Abu Qatada al-Albani – ur. 25 września 1976 r. w Skopje w Jugosławii. Był obywatelem Macedonii Północnej, etnicznie Albańczykiem. Latem 2014 r. został wyznaczony na głównodowodzącego formacjami zbrojnymi an-Nusry[1126];
- Ashraf Ahmad Fari al-Allak *vel* Al-Urduni – ur. 15 grudnia 1978 r. w Ammanie w Jordanii; od kwietnia 2016 był dowódcą wojskowym an-Nusry w prowincji Dara[1127].

Administracja Dżabhat an-Nusry

Najważniejszym organem zarządzającym była Madżlis asz-Szura (Majlis al-Shura), czyli Rada Szury. Było to ciało kolegialne. W jego skład wchodziło 12 członków, m.in.: Abu Dżulajbib (Iyad Tubasi), Abu Firas as-Suri (zginął w kwietniu 2016), Ahmed Salameh Mabruk (od 2015), Saif al-Adel oraz Australijczyk Abu Sulajman al-Muhadżir (Mustafa Mohamed Farag). Organ ten odpowiedzialny był za planowanie strategiczne i operacyjne. Był swoistym rządem.

ViewCategorisedNews&id=120738 [dostęp: 10.01.2021]; BBC Monitoring, *Dr Abdallah al-Muhaysini – Biography*, 25 Sep 2020.

1125 *Jamal Husayn Zayniyah*, https://sanctions.lursoft.lv/person/abu-malik-al-ansari/ofac-20883 [dostęp: 10.01.2021]; U.S. Department of the Treasury, *Treasury designates key Al-Nusrah front leaders...*; *Financial sanctions: ISIL (Da'esh) and Al-Qaida...*; *Jamal Husayn Zayniyah*, https://sanctions.lursoft.lv/person/abu-malik-al-ansari/ofac-20883 [dostęp: 10.01.2021]

1126 Global Fight Against Terrorism Funding, *Xhemati Alban*, https://www.gfatf.org/archives/xhemati-alban/ [dostęp: 10.01.2021]; T. Joscelyn, *Leaked audio features Al Nusrah Front emir discussing creation of an Islamic emirate*, https://www.longwarjournal.org/archives/2014/07/leaked_audio_of_al.php [dostęp: 10.01.2021]; U.S. Department of the Treasury, *Treasury designates key Al-Nusrah front leaders...*; T. Joscelyn, *Analysis: Hay'at Tahrir al-Sham and Hurras al-Din reach a new accord*, https://www.longwarjournal.org/archives/2019/02/analysis-hayat-tahrir-al-sham-and-hurras-al-din-reach-a-new-accord.php [dostęp: 10.01.2021]; K. Orton, *Hay'at Tahrir al-Sham announces a ceasefire with Syrian rebels, forms a „Settlement Committee"*, https://kyleorton1991.wpcomstaging.com/2017/12/04/hayat-tahrir-al-sham-announces-a-ceasefire-with-syrian-rebels-forms-a-settlement-committee/#more-4536 [dostęp: 10.01.2021]; U.S. Department of the Treasury, *Treasury designates key Al-Nusrah front leaders...*; A. Shtuni, *Western Balkans foreign fighters and homegrown Jihadis: Trends and implications*, „CTC Sentinel", 2018, vol. 11, issue 7, p. 19; *Albanian Snipers in al-Sham*, https://jihadology.net/2018/08/04/new-video-message-from-hayyat-ta%e1%b8%a5rir-al-sham-albanian-snipers-in-al-sham/ [dostęp: 10.01.2021].

1127 *Ashraf Ahmad Fari' Al-'Allak*, https://sanctions.lursoft.lv/person/ashraf-ahmad-fari-al-allal/ofac-20881 [dostęp: 10.01.2021]; U.S. Department of the Treasury, *Treasury designates key Al-Nusrah front leaders...*

Istniały też struktury na poziomie regionalnym, ale nie były tak rozbudowane jak w wilajetach Państwa Islamskiego. Miały za zadanie koordynować wszelkie działania, od wojskowych po administracyjne. Takie struktury na pewno istniały w: południowej Syrii, Damaszku, Al-Badiya (Hims), Idlibie, Aleppo, Hamie, Lataki, Qalamoun i Darze (która obejmowała również Al-Kunajtira)[1128]. Każda prowincja miała swojego emira i Dabet asz-Szaria – odpowiednik Madżlis asz-Szury na poziomie regionalnym. Jednym z najbardziej wpływowych lokalnych przywódców był Abu Ahmed Akhlaq (*vel* Abu Ahmad asz-Szami), czyli Bassam Ahmad al-Hasri (ur. ok. 1969–1971 w Qalamun nieopodal Damaszku)[1129]. Zarządzał on przede wszystkim w południowej Syrii. Jego znaczenie wzrosło po utracie na rzecz ISIS wschodnich terytoriów[1130]. W grudniu 2015 al-Hasri zastąpił Iyada Nazmi Salih Chalila na stanowisku emira w Darze (sprawował to stanowisko od czerwca 2016). Al-Hasri wcześniej „służył jako doradca religijny" an-Nusry i „miał wieloletnie powiązania z Al-Kaidą". Był jednym z dżihadystów zwolnionych z więzień Asada w 2011 r. „po spędzeniu sześciu lat w więzieniu za współpracę z Al-Kaidą"[1131].

Drugim ważnym lokalnym emirem był od 2016 Abu Dżulajbib (Iyad Tubasi). Znany z impulsywności i brutalności, został zdjęty z funkcji emira w Darze. W 2016 wyznaczono go jednak na emira Idlibu, co mogło świadczyć o jego bardzo silnej pozycji, biorąc pod uwagę znaczenie tego rejonu. Zabity został w nalocie amerykańskim w 2018 r. Nie był już wówczas członkiem an-Nusry (zrezygnował po odłączeniu się od Al-Kaidy)[1132].

Na zajętych terenach organizacja realizowała też zadania typowo administracyjne. W tym celu powołano Qism al-Ighatha (Departament Pomocy) i Idarat al-Khidamat al-Ammah (Departament Usług Publicznych i Administracji). Ponadto powołano też organ odpowiedzialny za politykę finansową, który działał przede wszystkim na poziomie centralnym.

Kolejną strukturą było Idarat al-Manateq al-Muharara (Departament Administracji Wyzwolonymi Dystryktami), którego zadaniem było zarządzanie

1128 C. Lister, *Assessing Syria's jihad*, „Adelphi Papers", 2014, vol. 54, issue 447–448, p. 85.

1129 UN Security Council, *Security Council ISIL (Da'esh) and Al-Qaida Sanctions Committee adds four names to its sanctions list*, https://www.un.org/press/en/2017/sc12728.doc.htm [dostęp: 10.01.2021].

1130 C. Lister, *Profiling Jabhat al-Nusra*..., p. 29.

1131 U.S. Department of the Treasury, *Treasury sanctions senior Al-Nusrah Front leaders concurrently with UN designations*...

1132 T. Joscelyn, *Jihadis claim US-designated terrorist killed in Syria*...

przejętymi terenami, często zajmowanymi przez imigrantów uciekających przed reżimem Asada. Było to w pewnej kontrze do ISIS – an-Nusra chciała udowodnić, że potrafi wypełniać funkcje państwa, tak jak było w kalifacie. Departament ten szczególnie aktywny był w Idlibie i pobliskich miastach: Ariha i Dżisr asz-Szughur. Koncentrował się na zaopatrzeniu w energię elektryczną, wodę i urządzenia sanitarne. W tym celu pobierano podatki[1133].

Nawet na obszarach takich jak zachodnia część Idlibu, gdzie HTS było wiodącą siłą, nie mówiąc o Aleppo, ludność cywilna była nadal w dużej mierze utrzymywana dzięki pomocy zagranicznej. W rzeczywistości HTS zostało faktycznie zmuszone do częściowego wycofania się z prób narzucania się władzom lokalnym w miastach w zachodniej części Aleppo, ponieważ organizacje charytatywne odmówiły współpracy z gminami kontrolowanymi przez an-Nusrę[1134].

Bardzo aktywną strukturą było Maktab Dawa wa al-Irshad (Biuro Rzecznictwa i Poradnictwa), która miała biura prowadzące działania informacyjne w co najmniej 17 znanych lokalizacjach we wszystkich 8 prowincjach w Syrii, w których grupa była obecna. Te urzędy odpowiedzialne były za propagandę wśród ludności cywilnej prowadzonej w ramach misji *dawah*, a jednocześnie odpowiadały za redystrybucję pomocy w ramach *zakat.* Biuro Markaz Duat al-Dżihad (Centrum Rzeczników Dżihadu) zapewniało naukę kobietom i dzieciom. Ta działalność była przede wszystkim prowadzona w prowincjach Aleppo i Idlib[1135].

Ważnym elementem były sądy szariackie (Dar al-Qadaa). Pod tym względem organizacja miała ciekawe, długofalowe podejście. Nawet przywódca miał podlegać sądom, ale – co ważne – nie były to sądy (przynajmniej oficjalnie) podległe organizacji. Było zatem odwrotnie niż w ISIS. Długofalowość tej koncepcji polegała na wciąganiu pod jurysdykcję sądów także innych organizacji, co z czasem miało zacierać różnice między nimi, a być może być podwaliną pod ogólnopaństwowy system sądownictwa religijnego. Wykorzystując zdolności militarne do budowania relacji z innymi

1133 B. Daragahi, *Syria's Al-Qaeda branch now wants to rule like ISIS*, https://www.buzzfeednews.com/article/borzoudaragahi/syrias-al-qaeda-branch-now-wants-to-rule-like-isis [dostęp: 10.01.2021].

1134 S. Heller, *The governance strategy of Jabhat al-Nusra and Jabhat Fatah al-Sham* [in:] A.Y. Zelin (ed.), *How al-Qaeda Survived Drones, Uprisings, and the Islamic States*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington (D.C.) 2017, p. 42.

1135 J. Cafarella, H. Gambhir, K. Zimmerman, *U.S. Grand Strategy: Destroying ISIS and al Qaeda. Report Three...*, p. 17.

grupami, wykorzystywano ich lokalne powiązania, potajemnie przeplatając się z istniejącymi strukturami i wdrażając swoje programy społeczne do lokalnych struktur.

Ważnym wskaźnikiem skuteczności strategii było to, że sądy szariackie z udziałem an-Nusry ogólnie były lokalnie akceptowane. Akceptację osiągnięto, polegając na istniejących sieciach rebeliantów oraz przywództwie opartym na lokalnych autorytetach i strukturach plemiennych. Wciąganie lokalnych autorytetów zapewniało legitymizację tych sądów. Akceptowano lokalne zwyczaje i tradycje; dostosowywano się do miejscowej specyfiki, co pozwalało uniknąć niezadowolenia ludności cywilnej. W tym systemie sądowniczym brały udział formacje islamistyczne, ale nie zawsze radykalne, natomiast co do zasady uznawały konieczność wprowadzenia szariatu[1136].

Sądy te zyskały pewien szacunek za wykorzystywanie prawa powstałego z połączenia prawa: islamskiego, cywilnego i plemiennego, do wymierzania sprawiedliwości oraz za pomoc w zapobieganiu zapanowaniu chaosu bezprawia. Ahmed al-Balki, prawnik z Dary, przyznał:

> [...] nie obcinają ludziom rąk, w rzeczywistości nie wykonują złej roboty. Są pewne błędy, ale pracują w sposób, który pomaga przezwyciężyć te problemy [...] szariat Haj'at Al-Szaria [Rada Szariatu] jest dużo bardziej sprawiedliwy i mniej skorumpowany, niż były kiedykolwiek stare sądy reżimowe. Ludzie je szanują i słuchają wyroków[1137].

Jednym z pierwszych takich sądów była utworzona 10 listopada 2012 Komisja Szariatu dla Aleppo (Aleppo Shari'a Commission, ASC). Udział w tym projekcie wzięli: Liwa at-Tauhid, AaS, Liwa al-Fateh, Harakat Fadżr al-Islam i Suqor asz-Szam. Była to konkurencja dla zdominowanej przez Bractwo Muzułmańskie Komisji Szariatu dla Prowincji Aleppo (Sharia Council of Aleppo Province)[1138]. Przede wszystkim jednak oba organy zastąpiły powołaną w sierpniu 2012 r. Jednolitą Radę Sądowniczą (Unified

1136 J. Cafarella, *Jabhat al-Nusra in Syria. An Islamic Emirate for Al-Qaeda*, „Middle East Security Report", 25, Institute for the Study of War, Washington (D.C.) 2014, p. 37.

1137 A.T. Meuse, *The first case taken on by the Islamic court in Deraa was a trivial affair, especially viewed against the backdrop of a devastating conflict that has killed more than 100,000 people*, https://deeply.thenewhumanitarian.org/syria/articles/2013/12/06/a-blend-of-laws-keep-the-lid-on-crime-in-syrias-deraa-province [dostęp: 10.01.2021].

1138 AMC [مركز حلب الإعلامي], „Oświadczenie o utworzeniu legalnego organu w Aleppo" [بيان تشكيل الهيئة الشرعية في حلب وريفها], https://www.youtube.com/watch?v=XvHoiRsucBE [dostęp: 10.01.2021].

Judicial Council), która kierowała się tzw. *unified Arab code* (jednolity kodeks arabski), a nie szariatem[1139]. Przywództwo było rotacyjne; prezydentem rady byli przedstawiciele kolejnych organizacji. Na czele stał prezydent biura, któremu podlegały cztery biura:

- Biuro Administracyjne, obejmujące: Biuro Finansowe, Biuro Utrzymania Ruchu, Biuro Kadr i Biuro Informatyczne;
- Biuro Cywilne, obejmujące: Biuro *Waqf*, Biuro Usług, Biuro Edukacji, Urząd Medyczny, Urząd Gospodarki, Urząd Pomocy i Biuro Spraw Obywatelskich;
- Biuro Sądownictwa, obejmujące: Biuro Sędziów, Biuro Rozjemcze, Biuro Śledcze, Kancelarię i Urząd Mienia Więźniów;
- Biuro Policji, odpowiedzialne za bezpieczeństwo (*nuqat amniyya*) i areszt[1140].

12 grudnia 2012 r. ogłoszono utworzenie Rady Mudżahedinów Szury, w skład której weszła an-Nusra i dziewięć innych formacji. 9 marca 2013 utworzono Rady Szariackie w Regionie Wschodnim. W skład tej struktury wchodziły m.in.: an-Nusra, Brygady al-Ansar, Brygady al-Abbas, Batalion La Ilaha Ila Allah (Nie ma Boga prócz Allaha), Brygada al-Hamza, Brygada as-Sa'qah, Brygada Dżund al-Aziz, Brygada Izzuddin al-Qassam, Brygada Abu al-Qassam, Brygada Da'wa i Front Dżihadu.

Rada Mudżahedinów Szury w Dajr az-Zaur została utworzona, aby – jak twierdzili założyciele – „[...] zjednoczyć szeregi brygad dżihadystów w sprawie Allaha, organizować wysiłki i ataki na żołnierzy niewiary i apostazji oraz odróżniać szeregi prawdy od fałszu"[1141]. Podobnie jak w Aleppo, sąd składał się z kilku wyspecjalizowanych biur, w tym: *dawah*, policji religijnej i pomocy humanitarnej. Już na początku stycznia 2013 r. można było zauważyć działalność tej struktury, gdy w Al-Majadin zamknięto sklepy z alkoholem, kobietom zakazano noszenia spodni, a nauka religii stała się obowiązkowa[1142].

Do kolejnych zmian doszło wraz z utratą Dajr az-Zaur i zwiększeniem wpływów Al-Kaidy. Postanowiono wzmocnić kontrolę centrali organizacji.

1139 R. Schwab, *Insurgent courts in civil wars: The three pathways of (trans)formation in today's Syria (2012–2017)*, „Small Wars & Insurgencies", 2018, vol. 29, issue 4, p. 813.

1140 J. Cafarella, *Jabhat al-Nusra in Syria. An Islamic Emirate for Al-Qaeda*..., p. 38.

1141 B. Roggio, *Syrian jihadists, including al Qaeda's Al Nusrah Front, form Mujahideen Shura Council*, https://www.longwarjournal.org/archives/2012/12/syrian_jihadists_inc.php [dostęp: 10.01.2021].

1142 J. Cafarella, *Jabhat al-Nusra in Syria. An Islamic Emirate for Al-Qaeda*..., p. 39.

Tak powołany został Dar al-Qadaa, który funkcjonował w Idlibie i Latakii. Tutaj nie było już mowy o zachowaniu autonomii przez inne organizacje – należało podporządkować się an-Nusrze. Nadal jednak funkcjonowały struktury koalicyjne. Centralna Komisja Szariatu dla Regionu Wschodniego działała do lata 2014, a potem przeniosła się *de facto* do Dary. W Aleppo (w ASC) an-Nusra brała udział do 2014, potem w tej strukturze przewodnią rolę przejęło AaS, a także Liwa at-Tauhid i Suqor asz-Szam. Najbardziej pluralistyczny był Zjednoczony Sąd dla Wschodniej Ghouty (Eastern Ghouta United Courthouse). W jego skład wchodziły an-Nusra i AaS, a ponadto: Liwa Fateh asz-Szaam, Dżaisz al-Mulahama al-Kubra, Dżabth al-'asalah wa'l-tanmiyah (Front Autentyczności i Rozwoju), Rahman Corps, Tadżamu' Thuwar al-Ghouta al-Sharqiya, Liwa Szuhada Douma, Batalion Policji Wojskowej (WAS Damaszek), Liwa asz-Szabab as-Sadikin, Brygada Rijal al-Athar, Liwa Umihat al-Mu'mineen, Liwa Ussud al-Ghouta i Batalion Amn at-Thawra[1143]. Nie oznacza to, że Sąd ten działałał bezproblemowo, wręcz przeciwnie. Niemniej była to jedna z nielicznych tak szerokich koalicji[1144].

Finansowanie organizacji

W przeciwieństwie do ISIS, an-Nusra nie była tak finansowo niezależna. Pod względem zdobywania finansowania pozostała przy metodach Al-Kaidy. Była to organizacja silnie uzależniona od zewnętrznych źródeł – darowizn od swoich donatorów. Ważną różnicą były też wydatki. An-Nusra, inaczej niż ISIS, nie miała tak kosztownego aparatu administracyjnego i w znacznie mniejszym stopniu wypełniała funkcje państwa. Pomoc materialna, z której zasłynęła na początku, była finansowana przede wszystkim ze środków zewnętrznych oraz lepszej dystrybucji. Administracja – wprowadzona np. w Idlibie za pomocą Idarat al-Manateq al-Muharara – była *de facto* tylko redystrybucją środków pozyskanych od ludności. Ocenia się, że przed odłączeniem się od ISIS nawet 50% budżetu organizacji stanowiły środki organizacji-matki z Iraku. Oderwanie się było poważnym wyzwaniem nie tyle w wymiarze militarnym czy ideologicznym, ile właśnie finansowym: oznaczało konieczność zdobycia środków własnych i przekonania

1143 „Frakcje opozycyjne w Damaszku Ghouta ogłaszają utworzenie «Ujednoliconej Rady Sądowniczej»" [الفصائل المعارضة في غوطة دمشق تعلن عن تشكيل "مجلس القضاء الموحد" (صورة)], http://3ksalser.com/?page=view_news&id=607f8f2c7417dfb2dd2ac154e86828f6 [dostęp: 10.01.2021].

1144 A. Lund, *An islamist experiment: Political order in the East Ghouta*, https://carnegie-mec.org/diwan/63362 [dostęp: 10.01.2021].

donatorów do dalszego finansowania. To ostatnie nie było tak oczywiste, ponieważ właśnie w gronie dżihadystów było to bardzo źle oceniane i wielu mecenasów albo wstrzymywało swoje wsparcie, albo szukało innych współpracowników. Priorytetem było pozyskanie własnych źródeł finansowania. Dzięki dobrej współpracy z plemionami arabskimi udało przejąć się znaczną część pól naftowych we wschodniej Syrii. ISIS jednak okazało się w tej rywalizacji skuteczniejsze i bardziej zdeterminowane, i zasadniczo do połowy 2014 r. odbiło większość pól naftowych. W lutym 2014, po utracie pola gazowego Conoco na rzecz ISIS, al-Dżulani twierdził, że organizacja straciła ok. 5 mln dolarów[1145].

Problemy, a raczej specyfika finansów an-Nusry w dużej mierze wpłynęła na jej taktykę. Celem strategicznym (długoterminowym) było utworzenie emiratu islamskiego. Był to oczywiście znaczny problem, ponieważ wiązał się z koniecznością zdobycia trwałych fundamentów finansowych i skonstruowania pewnej polityki finansowej. Pierwszą konsekwencją ograniczonych zasobów finansowych było kontrolowanie nieznacznego terytorium. Uznano, że budowanie dużej struktury polityczno-terytorialnej będzie zbyt kosztowne i na tym etapie może okazać się nie do osiągnięcia. Kolejnym ważnym założeniem było ograniczenie do niezbędnego minimum opieki nad ludnością cywilną. W przeciwieństwie do Państwa Islamskiego nie rozwijano struktur administracyjnych, ale starano się zaspokoić jej podstawowe potrzeby. W dużej mierze na kontrolowanych terenach pozostawiano pewną swobodę ludności cywilnej. Ewentualne prace infrastrukturalne były de *facto* finansowane przez mieszkańców.

Zaopatrzenie i wyposażenie oddziałów bojowych było w dużej mierze kwestią dowódców. Ponadto starano nie tworzyć jednostek wewnętrznych i wojsk regionalnych, ograniczając się jedynie do wojsk operacyjnych. Kwestie bezpieczeństwa wewnętrznego tam, gdzie tylko było to możliwe, cedowano na plemiona lub społeczności lokalne. Ponadto unikano wypłacania żołdu: zwłaszcza bojownicy zagraniczni na ogół nie byli wynagradzani, lecz zapewniano im tylko aprowizację.

Najważniejszym elementem było podporządkowanie się Al-Kaidzie. Pomijając aspekty ideologiczne, wydaje się, że uznanie zwierzchności az-Zawahiriego było podyktowane właśnie sytuacją finansową. Związki z Al-Kaidą nie oznaczały transferów finansów z Afganistanu, tylko z krajów Zatoki Perskiej.

1145 C. Lister, *Profiling Jabhat al-Nusra...*, p. 31.

W maju 2013 r. pojawiły się doniesienia, że Zachód włączył się przez swoich pośredników w konflikt syryjski, wspierając tzw. umiarkowanych opozycjonistów czy umiarkowanych dżihadystów. Głównym graczem była amerykańska CIA, która za pomocą służb Kataru i Arabii Saudyjskiej miała dostarczać broń do Syrii, ale z pominięciem ISIS i an-Nusry. Zgodnie z planem Katar wspierał rebeliantów działających na północy Syrii, podczas gdy Arabia Saudyjska wysyłała amunicję na południe. Urzędnicy Kataru stwierdzili, że ich dostawy obejmowały: karabinki AK-47, granatniki, granaty ręczne i amunicję, a także „[...] instrukcje dotyczące technik pola walki, takich jak montaż broni w pojazdach". CIA zapewne zdawała sobie sprawę, że pomoc trafiała też do radykałów. W rezultacie do 2014 z Kataru i Arabii Saudyjskiej dostarczono 80 ton broni. Nadto same Stany Zjednoczone za pomocą wywiadów tych państw przelewały miesięcznie 2 mln dolarów na konta różnych frakcji[1146].

Tym większym zaskoczeniem było skierowanie przez amerykański Departament Skarbu zarzutów wobec Katarowi, że nie wypełnia swoich zobowiązań w kwestii ograniczenia przepływu funduszy dla ekstremistów w Syrii, a konkretnie wsparcia dla an-Nusry. Podsekretarz ds. Terroryzmu i Wywiadu Finansowego David Cohen nazwał Katar i Kuwejt „jurysdykcjami zezwalającymi na finansowanie an-Nusry i Państwa Islamskiego"[1147]. Pewien zachodni dyplomata, który chciał zachować anonimowość, stwierdził, że „[...] w Katarze jest osiem do dwunastu kluczowych postaci, które zbierają miliony funtów dla dżihadystów w Syrii [...] w znacznej mierze dla an-Nusry"[1148].

Według Davida Weinberga z Fundacji dla Obrony Demokracji (Foundation for the Defense of Democracies) od stycznia 2017 co najmniej sześciu mężczyzn powiązanych z Katarem zapewniło dużą pomoc finansową i zbrojeniową an-Nusrze, przy czym pięciu z nich było objętych sankcjami antyterrorystycznymi zarówno przez Stany Zjednoczone, jak i ONZ. Należeli do nich obywatele Kataru: Ibrahim 'Isa al-Bakr (Ibrahim Issa Hajji

1146 R. Sherlock, *US secretly backs rebels to fight al-Qaeda in Syria*, https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10588308/US-secretly-backs-rebels-to-fight-al-Qaeda-in-Syria.html [dostęp: 10.01.2021].

1147 U.S. House of Representatives, *Stopping terror finance: Securing the U.S. financial sector. Report prepared by The Staff of the Task Force to Investigate Terrorism Financing*, Committee on Financial Services, U.S. House of Representatives, December 20, 2016, p. 6.

1148 MESBAR, *The record on Qatari support for Al-Nusra as viewed by Western sources*, https://mesbar.org/record-qatari-support-al-nusra-viewed-western-sources/ [dostęp: 10.01.2021].

Muhammad al-Bakr), Said bin Sa'd al-Ka'bi (Sa'd bin Sa'd Muhammad Shariyan al-Ka'bi) i 'Abd al-Latif bin 'Abd Allah al-Kawati; dwóch obywateli Jordanii posiadających katarskie dowody tożsamości: Ashraf 'Abd as-Salam i 'Abd al-Malik 'Abd as-Salam, znany również jako 'Umar al-Qatar, oraz ich ojciec, zwany Abu Abdulazziz al-Qatari[1149]. W latach 2013–2016 rząd Kataru przekazał podobno do Syrii ponad 27 mln dolarów[1150]. Jedną z metod przekazywania środków miało być opłacanie wykupu porwanych ludzi. Do takiego transferu posłużyć miało np. porwanie trzynastu greckich zakonnic prawosławnych, które zostały zwolnione w marcu 2014[1151]. Uważa się, że pozyskiwanie funduszy w ten sposób było jedną z ważniejszych, wręcz egzystencjalnie istotnych metod[1152]. Trudno oszacować skalę okupów: pojawiające się informacje o wypłaceniu za dziewięciu libańskich zakładników 150 mln dolarów trudno uznać za wiarygodne[1153], ale kwota 3–25 mln dolarów za Petera Theo Curtisa (ze wskazaniem na tę pierwszą) wydaje się realna[1154].

Wątek katarski nie jest jednak tak jednoznaczny. Przede wszystkim to Stany Zjednoczone zaprosiły Katar do współpracy, podobnie jak Arabię Saudyjską. W rękach an-Nusry znalazła się broń dostarczana zarówno przez Saudyjczyków, jak i Katar. Wydaje się, że albo CIA pomyliło się, wybierając współpracownika, albo zmiana podejścia do Kataru podyktowana była zupełnie innymi czynnikami, np. próbą osłabienia Kataru na rzecz Arabii Saudyjskiej. Materiały dotyczące współpracy Kataru z terrorystami są autorstwa amerykańskiego, zatem trudno zweryfikować, w jakim stopniu są prawdziwe, a w jakim tendencyjne. Czy nie można by wykazać równie nielojalnej postawy Arabii Saudyjskiej lub Kuwejtu[1155]? Nie zmienia

1149 D.A. Weinberg, *Qatar and Terror Finance. Part II: Private Funders of al-Qaeda in Syria*, Foundation for Defense of Democracies, Washington (D.C.) 2017.

1150 MESBAR, *The record on Qatari support for Al-Nusra as viewed by Western sources*...

1151 A. Bakra, *Qatar pares support for islamists but careful to preserve ties*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-qatar-insight/qatar-pares-support-for-islamists-but-careful-to-preserve-ties-idUSKBN0IM07B20141102 [dostęp: 10.01.2021].

1152 C. Lister, *Profiling Jabhat al-Nusra*..., p. 31.

1153 M. Prothero, *Lebanese pilgrims held for year by Syrian rebels back in Beirut*, https://www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/article24757552.html [dostęp: 10.01.2021].

1154 R. Callimachi, *U.S. writer held by Qaeda affiliate in Syria is freed after nearly 2 years*, https://www.nytimes.com/2014/08/25/world/middleeast/peter-theo-curtis-held-by-qaeda-affiliate-in-syria-is-freed-after-2-years.html [dostęp: 10.01.2021].

1155 Oskarżenia wobec Kataru wystosowała przede wszystkim Arabia Saudyjska. Wydaje się, że była to zaplanowana operacja wywiadu, a nawet agencji *public relations*, B. Hope,

to faktu, że donatorzy byli bardzo ważnym źródłem finansowania. Jeden z przywódców an-Nusry, Abdallah Muhammad bin-Sulajman al-Muhajsini, w filmie udostępnionym w serwisie YouTube[1156] otwarcie dziękował:

> Jeśli chodzi o biznesmenów, wspomnę o niektórych z nich – tych, którzy przygotowali te sto rakiet, niech Bóg ich wynagrodzi. Sto rakiet *elephant*[1157] [...] niektóre od grupy braci w islamie z Rijadu, niektóre od naszego brata Abu Ahmada z Kuwejtu, niektóre od naszego brata Abu al-Juda z Kataru, a niektóre od braci, których nie wymieniłem [...]. Mówię wszystkim muzułmańskim biznesmenom: To są twoje pieniądze, które teraz walczą na drodze Boga[1158].

Wsparcie ze strony Kataru stało się szczególnie trudne do utrzymania po nałożeniu embarga na to państwo przez Stany Zjednoczone i państwa Zatoki Perskiej w czerwcu 2017[1159]. Nie oznaczało to jednak utraty sponsorów zewnętrznych, lecz jedynie zmianę kierunku. Odtąd pojawił się nowy układ: już nie an-Nusra, lecz HTS, i nie Katar, lecz Turcja[1160].

Pieniądze trafiały nie tylko z Zatoki Perskiej czy Afryki Północnej, lecz także od muzułmanów z całego świata. Zbiórki były prowadzone w Europie i Stanach Zjednoczonych, a następnie za pomocą systemu *hawala* były przekazywane do Syrii. Sprzęt przewożony był na ogół przez Liban lub Turcję.

An-Nusra szukała też innych, bardziej stabilnych źródeł finansowych. Takim rozwiązaniem było opodatkowanie ruchu na przejściu granicznym z Turcją w Bab al-Hawa w prowincji Idlib. Tędy docierała pomoc humanitarna do Syrii, ale także odbywał się ruch graniczny. Opłaty pobierał tzw. Rząd Ocalenia, który okazał się podporządkowany an-Nusrze. We wrześniu 2018 r. zarówno amerykańska Agency for International Development (USAID), jak i brytyjska UK Department for International

J. Scheck, *Ropa i krew. Walka o przywództwo w Arabii Saudyjskiej i wpływy na świecie*, SCN, Kraków 2021, s. 212 i n.

1156 Film został usunięty przez administratora serwisu.

1157 Improwizowane bomby z napędem rakietowym.

1158 K. Bauer, M. Levitt, *Al-Qaeda financing: Selected issues* [in:] A.Y. Zelin (ed.), *How al-Qaeda Survived Drones, Uprisings, and the Islamic State*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington (D.C.) 2017, p. 99.

1159 TVN 24, *Kraje arabskie zapowiadają utrzymanie sankcji wobec Kataru*, https://tvn24.pl/swiat/katar-kraje-arabskie-zapowiadaja-utrzymanie-sankcji-wobec-ad-dauhy-ra756202-2476897 [dostęp: 10.01.2021].

1160 RAND, *Turkey's Nationalist Course Implications for the U.S.-Turkish Strategic Partnership and the U.S. Army*, RAND Corporation, RR-2589-A, Santa Monica 2020, p. 70.

Development rekomendowały niekorzystanie z tego przejścia i opłacania transferu. Ostatecznie zrezygnowano z opłat, niemniej przez dłuższy czas było to ważne źródło przychodów[1161].

Jednym z przykładów zarabiania pieniędzy na swoje potrzeby była sprzedaż paliwa. Od 2017 r. w Idlibie paliwo było sprzedawane na stacjach benzynowych firmy Watad Petroleum Company. Prawdopodobnie ta działalność była możliwa dzięki opłacaniu się HTS; możliwe też, że był on udziałowcem[1162]. Paliwo produkowane było w Ukrainie i następnie importowane do Turcji, a do Idlibu trafiało przez przejście graniczne w Bab al-Hawa[1163]. 1 grudnia 2020 r. ogłoszono powstanie nowej firmy The Kaf Trading, która ma być formą konkurencji, ale pozornej, bo kontrolowanej przez HTS[1164].

Media dżihad i e-dżihad an-Nusry

Media dżihad i e-dżihad an-Nusry zmieniały się wraz ze zmianami w niej, jej kolejnymi rebrandingami oraz ewolucją technologii. Pomysł na wykorzystanie mediów, zarówno tych tradycyjnych, jak i nowych, nie wyróżniał się znacząco od prekursorów, takich jak Al-Kaida i ISIS.

Media odgrywały ważną rolę na dwóch płaszczyznach: służyły do komunikacji wewnątrzsyryjskiej i pozyskiwania poparcia z zewnątrz. Samo ogłoszenie powstania organizacji odbyło się za pomocą filmu wideo. Poza filmami ważnymi kanałami były też wiadomości audio i oficjalne odezwy (bardzo często publikowane na markowej papeterii). Komunikaty audio były charakterystyczne dla wszystkich organizacji tego typu. Miało to przynajmniej dwie przyczyny. Po pierwsze, można je było łatwo nagrać i nie trzeba było mieć dobrego sprzętu. Zapewniało to zachowanie konspiracji i pozwalało unikać wrażenia braku środków. Po drugie, pliki audio są stosunkowo niewielkie, zatem nie było problemu z ich kolportażem, a należy

1161 H.J. Shatzi, *ISIS and Nusra Funding and the Ending of the Syrian War*, Discussion Paper for the Workshop on: „The emerging security dynamics and the political settlement in Syria", Syracuse, 18–19 October 2018, p. 5.

1162 E. Hagedorn, *Idlib facing harsh winter as Syrian offensive chokes off fuel supplies*, https://www.middleeasteye.net/news/idlib-facing-harsh-winter-syrian-government-offensive-chokes-fuel-supplies [dostęp: 10.01.2021].

1163 NSO, *That's how Watad Company monopolize petrol trade in north Syria and became HTS invisible hand*, https://nso.news/Details/1082/That%E2%80%99s-how-Watad-Company-monopolize-petrol-trade-in-north-Syria-and-became-HTS-invisible-hand/en [dostęp: 10.01.2021].

1164 BBC Monitoring, *Syrian jihadist group „opens new petroleum company"*, 02 Dec 2020.

pamiętać, że dostęp do internetu (zwłaszcza szybkiego) był mocno ograniczony. Przede wszystkim korzystanie z internetu mobilnego w wielu rejonach było mocno utrudnione i drogie[1165].

Jedną z pierwszych platform szczególnie chętnie używanych był Twitter[1166]. Ten komunikator cechuje się oszczędnym używaniem danych i można w nim zamieszczać krótkie filmy czy tekst. Al-Kaida dość szybko zorientowała się, że należy zdywersyfikować kanały komunikacyjne, poleganie bowiem tylko na telewizji (np. Al Jazeera) czy nawet domach medialnych (np. Fajr Media – *markaz al-fajr lil-i'lam*) jest bardzo ryzykowne ze względu na możliwość cenzury (Al Jazeera) lub ataków hakerskich. Rozproszenie i utworzenie sieci było możliwe dzięki sieciowości *ummy* i sieciowości samego narzędzia, jakim jest internet, a zwłaszcza media społecznościowe. Al-Kaida podjęła więc działania w celu opanowania nowych mediów. Na początku 2013 r. pod egidą al-Fajr działały już trzy popularne fora dżihadystów: Ansar al-Mujahidin Network (*szabakat ansar al-mujahidin*, Sieć Pomocników Mudżahedinów), Shumukh al-Islam Network (*szabakat shumukh al-Islam*, Sieć Wzniosłości Islamu) oraz Islamic Network al-Fida (*szabakat al-fida al-Islamijja*, Islamska Sieć Poświęcenia)[1167]. Jednak nawet takie fora Atassi[1168] nie gwarantowały bezpieczeństwa, zarówno użytkownikom, jak i treściom. Zamiast tworzyć tajne fora, postanowiono schować się w tłumie. Do tego świetnie nadały się media społecznościowe – wynalazek znienawidzonego Zachodu.

Na początku 2013 r. oficjalne konto an-Nusry na Twitterze było już sprawnie działającym organem prasowym. W ciągu roku opublikowano całą serię oświadczeń medialnych. Wszystkie były firmowane przez centralny oddział medialny al-Manara al-Bayda (*mu'assasat al-manara al-bayda 'al-i'lamijja*, Biały Minaret[1169])[1170].

1165 Ecoi.net, *Freedom on the Net 2020 – Syria*, https://www.ecoi.net/en/document/2039121.html [dostęp: 10.01.2021].

1166 P. Mazur, *Twitter* [w:] O. Wasiuta, R. Klepka (red.), *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, t. 2: *N-Z*, AT Wydawnictwo – Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2019, s. 480–482.

1167 Więcej: M.R. Torres-Soriano, *The hidden face of jihadist Internet forum management: The case of Ansar Al Mujahideen*, „Terrorism and Political Violence", 2016, vol. 28, p. 735–749.

1168 Więcej: Institute for War & Peace Reporting, *Dissidents shift discussion to web*, https://www.refworld.org/docid/4b5daf7519.htm [dostęp: 20.03.2021].

1169 Nawiązanie do meczetu dynastii Umajjadów w Damaszku.

1170 N. Prucha, A. Fisher, *Tweeting for the Caliphate: Twitter as the new frontier for jihadist propaganda*, „CTC Sentinel", 2013, vol. 6, no. 6, p. 19–23.

Aby uniknąć pomyłki między kontami oficjalnymi a sympatyków, grupa poprosiła zwolenników o wyraźne znakowanie swoich kont jako wspierających:

> Dziękujemy i zachęcamy wszystkich, którzy przyczynili się do dostarczenia naszych wiadomości, danych i publikacji. Wróg usiłuje bowiem ukryć przed nami [muzułmanami] heroizm synów [naszego] narodu, aby nie tchnąć powiewu chwały i żebyśmy nie wybudzili się ze snu. Jednak prosimy tych, którzy mają zarejestrowane konta podobne do oficjalnego konta Dżabhat lub którzy umieścili logo białej latarni na awatarze konta, aby natychmiast to zmienili i wyraźnie wskazali na swoich stronach w sposób stały i widoczny, że są stronami pro i nieoficjalnymi[1171].

Materiały propagandowe były nadal publikowane na wspomnianych wyżej forach (głównie Shumukh al-Islam), ale jednocześnie również na Twitterze (@JbhtAnNusrah, a następnie @JabhtAnNusrah). Co ciekawe, po rozłamie z ISIS (w kwietniu 2013) utrzymywano wspólne projekty medialne. 3 lub 7 lipca 2013 r.[1172] został założony nowy portal na Twitterze: Himam News Agency (@Hemm_Agency, *wikalat himam al-ikhbarijja*, Agencja Ważnych Wiadomości). Himam News Agency przedstawiała się jako niezależna agencja medialna, z siedzibą w Syrii, której celem było przedstawianie „[...] w szczególności życia mudżahedinów przeżywających swoje zwycięstwa i opowiadających o swoich bohaterskich czynach, i śledzenie ich życia społecznego"[1173]. Himam News natychmiast zaczęła publikować krótkie filmy na YouTubie i Twitterze, pokazując pomoc humanitarną niesioną przez an-Nusrę. Agencja ta działała do końca sierpnia 2014 r.

Wraz z narastaniem konfliktu między ISIS i an-Nusrą oraz znaczącymi sukcesami medialnymi tego pierwszego podjęto decyzję o konieczności posiadania oficjalnego organu prasowego. Zaprzestano zaprzeczania, że agencja al-Manara al-Bayda była kontrolowana przez an-Nusrę. Skopiowano pomysł ISIS i stworzono system korespondentów lokalnych. Utworzono

1171 „«Dziękujemy i przepraszamy», Jabath an-Nusra – oświadczenie medialne (5)" [شكر واعتذار, جبهة النصرة – بيان إعلامي رقم (5)], https://justpaste.it/1ywj [dostęp: 10.01.2021].

1172 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency*..., p. 158.

1173 G.J. Weimann, *Competition and innovation in a hostile environment: How Jabhat Al-Nusra and Islamic State moved to Twitter in 2013–2014*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2019, vol. 42, no. 1–2, p. 29.

nawet osobne konta dla poszczególnych komórek agencji (podział wynikał z regionu działania).

Podporządkowanie się Al-Kaidzie wymusiło też pewne zmiany: należało wpiąć przekaz z Syrii w globalny przekaz Al-Kaidy, co spowodowało konieczność publikacji także w innych językach, a nie tylko w arabskim. W kwietniu 2014 powstała Al-Tahaya Media Company (*mu'assasat al-tahaja lil-i'lam*, Pamiętna Kompania Medialna). W oświadczeniu założycielskim stwierdziła, że powstała, „[...] aby przekazać słowo prawdy wszystkim muzułmanom i całemu światu, i po tym, jak dżihadyści osiągnęli niebezpieczny etap medialny". Będą to czynić, demaskując fałsz płynący z innych organizacji medialnych oraz tłumacząc materiały m.in. agencji al-Manara al-Bayda[1174]. Mimo to nadal an-Nusra przegrywała medialny wyścig zbrojeń. Kolejną próbą było stworzenie czasopisma angielskojęzycznego mającego konkurować z „Dabiq". W czerwcu 2015 r. ukazał się pierwszy numer magazynu „Risalah". Można było w nim przeczytać o zwycięstwach militarnych an-Nusry, historię kobiety, która przyjechała do Syrii, oraz wywiad z domniemanym dezerterem z ISIS. Zasadniczo czasopismo było mocno wzorowane na „Dabiq", tyle że przedstawiało koncepcję dżihadu an-Nusry i krytykowało ISIS[1175].

Organizacje dżihadystyczne doceniły siłę mediów społecznościowych, które jednak zaczęły walczyć z nimi przez blokowanie kont dżihadystów. Okazało się jednak, że organizacje te były wysoce elastyczne i bardzo szybko dostosowały się do zmieniających się warunków. Jedną z nowości był portal JustPaste.it, ale jeszcze lepszym narzędziem okazał się Telegram.

Użyteczność tej aplikacji jako pierwsze spostrzegło ISIS. Szybko zaczęto wprowadzać kanały i media w różnych językach, m.in.: angielskim, francuskim, niemieckim i włoskim[1176]. Doszło do swoistej migracji e-dżihadu do Telegramu. Zaobserwowano to zwłaszcza po zamachu w San Bernardino, gdy doceniono potrzebę zachowania tajemnicy konwersacji. Przynajmniej od 2016 widać było przejście na tę aplikację[1177]. Przewaga Telegramu polegała na bezpieczeństwie i stabilności, jakie oferował w stosunku do Twittera.

1174 „Oświadczenie o uruchomieniu fundacji" [بيان انطلاقة المؤسسة], https://archive.org/details/tahaya_byan [dostęp: 10.01.2021].

1175 H. Gambhir, *The Virtual Caliphate: ISIS's Information Warfare*..., p. 28–29.

1176 N. Prucha, *IS and the jihadist information highway – projecting influence and religious identity via Telegram*, „Perspectives on Terrorism", 2016, vol. 10, no. 6, p. 54.

1177 A. Alexander, *Digital Decay? Tracing Change Over Time among English-Language Islamic State Sympathizers on Twitter*, Program on Extremism, Washington (D.C.) 2017, p. 22.

Szanse na usunięcie konta były znacznie mniejsze; również podsłuchanie kanału jest dużo trudniejsze, jeśli w ogóle możliwe. Kanały działają w dwóch formach: jako publiczne (wszyscy mogą korzystać z zamieszczonych tam treści) lub prywatne (do których można przystąpić za zgodą właściciela). Gwarantuje to większą kontrolę i chroni przed ewentualnym blokowaniem kont. Przejście do tej aplikacji miało jednak jedną bardzo ważną wadę: większość kont było prywatnych, a prozelityzm e-dżihadu zaczął słabnąć. Introwertyczność Telegramu, z jednej strony, powodowała, że nie trzeba było poświęcać tyle sił na unikanie cenzury i przywracanie treści, z drugiej zaś trudniej było o nowych sympatyków. Część dżihadystów dostrzegała ten problem i apelowała o powrót do otwartych mediów społecznościowych[1178].

Kilka innych domów medialnych mniej lub bardziej oficjalnie wspierało an-Nusrę. Jednym z nich była agencja Al-Fawaris Media (Rycerze Mediów), która zaczęła działać w lipcu 2014 r. Deklarowała sprzeciw wobec „[...] fałszywych granic Sykesa-Picota, które przynieśli nam niewierzący", oraz determinację, aby „[...] zjednoczyć muzułmanów i ich serca wraz ze swoimi braćmi w asz-Szam".

Ansar al-Mahdi (Pomocnicy Mahdiego) to frakcja dżihadystów z siedzibą w prowincji Aleppo, która ściśle współpracowała z an-Nusrą. De Basis to nieoficjalny kanał medialny dla holenderskich i belgijskich dżihadystów w Syrii. Al-Basira Media to biuro medialne stworzone w celu przeciwdziałania narracji Państwa Islamskiego. Opublikowało m.in. wywiad z Abu Sulaymanem al-Muhadżirem, wysokim rangą australijskim urzędnikiem szariatu w Dżabhat an-Nusra, który szczegółowo omówił spór z Państwem Islamskim, stając zasadniczo po stronie Al-Kaidy. Bilad al-Sham Media to kanał komunikacyjny dla bojowników z Malediwów[1179]. Ważnym producentem filmów wideo było Amjad Media Foundation, prawdopodobnie bezpośrednio powiązana z HTS[1180].

Wraz z kolejnymi przekształceniami i odchodzeniem od Al-Kaidy powołano nową agencję informacyjną Ebaa News (Ibaa), która powstała wkrótce po ogłoszeniu projektu HTS. Jej zadaniem był rebranding – również

1178 C. Bunzel, *„Come back to Twitter": A jihadi warning against telegram*, http://www.jihadica.com/come-back-to-twitter/ [dostęp: 10.01.2021].

1179 Jihad Intel, *Jabhat al-Nusra*, https://jihadintel.meforum.org/group/71/jabhat-al-nusra [dostęp: 10.01.2021].

1180 Amjad Media Foundation, https://ent.siteintelgroup.com/index.php?option=com_customproperties&view=search&task=tag&tagName=Media%20Groups:Amjad-Media-Foundation&Itemid=491 [dostęp: 10.01.2021].

na poziomie medialnym – przez spójny przekaz i kreowanie *public relations* nowej organizacji. Hasłem agencji było „Najpierw wiarygodność". W komunikacji używała konta Telegramu, ale również strony internetowej https://ebaa.news/. Ponadto ukazywało się czasopismo drukowane pod tym samym tytułem[1181]. Lina Raafat i Charles Lister przeprowadzili analizę treści publikowanych przez agencję w okresie od 18 czerwca do 31 sierpnia 2018 r. Według danych 57% propagandy HTS skupia się na rządzeniu i problemach lokalnych, natomiast tylko 21% na działaniach wojskowych. Pozostałe 22% były przeznaczone na delegitymizację działań żołnierzy reżimu, milicji i frakcji opozycyjnych, które zgodziły się pogodzić z rządem Asada. W ciągu nieco ponad dwóch miesięcy HTS opublikowało ponad 900 raportów i oświadczeń podkreślających aktywne kroki podjęte przez jego urzędników w celu rozwiązania kwestii krytycznych dla wyborców. Należą do nich: budowa dróg, przywracanie dostępu do wody, zapewnianie możliwości zatrudnienia, rozminowanie, aresztowanie przestępców i przywracanie praworządności. Co charakterystyczne, jednym z głównych tematów było przeciwdziałanie terroryzmowi. Według przedstawianych relacji kampania grupy dotycząca prawa i porządku koncentrowała się głównie na wykrywaniu uśpionych komórek ISIS, przy czym ponad 60% tych operacji miało na celu aresztowanie domniemanych członków ISIS, konfiskatę ich broni, a w niektórych przypadkach publiczne wykonywanie wyroków na schwytanych członkach i dowódcach ISIS. Od początku ofensywy w Darze HTS przyznało się do schwytania co najmniej 97 bojowników i dowódców ISIS oraz zabicia kolejnych 23[1182]. Obecnie agencja koncentruje się na medialnym wspieraniu Rządu Ocalenia (Zbawienia), wydaje się jednak, że jest pod kontrolą HTS.

12 grudnia 2020 r. pojawił się nowy kanał Shumukh, na którym opublikowano krótkie wideo nakreślające misję dokumentowania bitw prowadzonych przez HTS. Dwa dni później ukazał się pierwszy film propagandowy „Nasze obiecane zwycięstwo", wzywający dżihadystów do przygotowania się i gotowości do walki z syryjskimi siłami rządowymi[1183]. Pojawienie się tego podmiotu jest zastanawiające i może okazać się, że jest to jeden z kolejnych efemerycznych projektów, które pojawiają się i równie szybko znikają. Być

1181 Haid Haid, *HTS's Offline Propaganda: Infrastructure, Engagement and Monopoly*, ICSR King's College, London 2019, p. 7.

1182 L. Raafat, C. Lister, *From goods and services to counterterrorism: Local messaging in Hay'at Tahrir al-Sham's propaganda*, http://www.jihadica.com/from-goods-and-services-to-counterterrorism/ [dostęp: 10.01.2021].

1183 BBC Monitoring, *New pro-HTS media outfit releases first video*, 15 Dec 2020.

może jest to pewna przeciwwaga dla Ebaa News i Shaam News Agency, które kreują się na neutralne i próbują nie epatować przemocą. Taki nowy projekt miałby na celu zapewne ponownie mobilizować bojowników przed spodziewaną konfrontacją z oddziałami rządowymi.

Publikacje an-Nusry nie różniły się zasadniczo od tych produkowanych przez ISIS. Często publikowano filmy o bardzo dobrej jakości technicznej. Wykorzystywano w nich grafikę komputerową, kręcone były kamerami o wysokiej rozdzielczości, a materiał był montowany w miarę profesjonalnie. Pewną różnicą nie było epatowanie przemocą; rzadko zdarzały się sceny bardzo brutalne.

Organizacja była dużo mniej zainteresowana wykorzystaniem narzędzi internetowych do prowadzenia działań szkodliwych dla innych podmiotów. Wynikało to z koncentracji na wrogu bliskim (w Syrii), a nie dalekim, w przeciwieństwie do ISIS. Media dżihad kierowany do odbiorców obcojęzycznych, jak widać, nie był priorytetem. Zainteresowanie takie jest wyraźne w okresie współpracy z Al-Kaidą. Od czasu ustanowienia HTS zaczęto prowadzić skoordynowane działania *public relations* w celu zmiany wizerunku organizacji z terrorystycznej na podmiot polityczny. Komunikowania się z odbiorcami zagranicznymi w większym stopniu podjął al-Dżulani, który dotychczas unikał kontaktów z mediami, a jeśli już, to tylko z arabskimi. Sytuacja ta uległa zmianie.

Działalność an-Nusry po *fitnie* dżihadu syryjskiego (2013—2016)

Znaczące sukcesy rebeliantów skłoniły reżim do zaostrzenia działalności zbrojnej. W listopadzie 2013 r. Hezbollah zdobył miasto As-Safira, dzięki czemu siły rządowe utrzymały kontakt z Aleppo. Następnie zintensyfikowano walki w samym mieście i na przedmieściach. Bardzo często w tym celu używano broni chemicznej. Na przykład w grudniu 2013 na wschodnią część miasta przeprowadzono 93 uderzenia z powietrza, z tego 64 z użyciem broni chemicznej (głównie bomby beczkowe z chlorem)[1184].

Pod koniec 2013 r. ISIS już jawnie występowało przeciwko an-Nusrze i innym organizacjom dżihadystycznym, w tym AaS. O ile az-Zawahiri nawoływał do zaprzestania waśni, o tyle stał konsekwentnie po stronie an-Nusry. Na początku lutego 2014 r. przywódca Al-Kaidy zrezygnował z jakichkolwiek prób zdyscyplinowania ISIS. Pod koniec miesiąca oddział samobójców ISIS zamordował weterana dżihadu Abu Chalida as-Suri

1184 The Carter Center, *Syria Countrywide Conflict Report #3*, 14 March, 2014, p. 29.

(Mohammeda Bahaiah), postaci ściśle związanej z Al-Kaidą i głównego stratega Abu Musaba as-Suri. Skutecznie utrwaliło to stan wrogości między dwoma światowymi potęgami dżihadu.

ISIS od początku 2014 r. notowało kolejne spektakularne sukcesy, w tym w walce z an-Nusrą. W lutym 2014 doszło do otwartej walki między, z jednej strony, Dżabhat an-Nusra, Frontem Islamskim i ich sojusznikami, a z drugiej – ISIS. Walki toczyły się w prowincji Hasaka, Dajr az-Zaur i Maadan, które znajduje się między Ar-Rakką i Dajr az-Zaur. Obejmowały także miasto Dżarabulus w prowincji Aleppo. Jednym z prawdopodobnych powodów takiego stanu rzeczy była zmiana podejścia an-Nusry. Przywódcy organizacji uznali, że należy podjąć walkę z ISIS po jego agresji i przejęciu pozycji an-Nusry. Udało się odzyskać kontrolę nad wszystkimi swoimi kwaterami głównymi i pozycjami, a przede wszystkim nad polem naftowym Conoco. Przejęto również kontrolę nad polem Al-Dżafra (Al-Jafra). Jednak Front Islamski i niektóre frakcje WAS musiały wycofać się z części swoich pozycji w Dajr az-Zaur. Źródła dżihadystów podały, że ponad 170 osób z obu stron zginęło w walkach, które miały miejsce na polach Conoco i Al-Dżafra, z czego blisko 50 członków ISIS, w tym emir wojskowy w Dajr az-Zaur, Dujana al-Libi. An-Nusra aresztowała przywódców ISIS, w tym Abu Zar al-Iraki, emira ISIS w mieście Al-Majadin. Niemniej to ISIS miało inicjatywę: obroniło Dżarabulus i zdołało pozyskać bojowników an-Nusry z Tal Hamis, dowodzonych przez niejakiego Ibn Taymijję. W prowincji Aleppo organizacja religijna z Tall Rifat wydała oświadczenie wzywające ludzi do walki z ISIS:

> Po ujawnieniu prawdziwej twarzy tych, którzy nazywają siebie ISIS, przed narodem syryjskim w ogóle, a mieszkańcami tego miasta w szczególności [...] po ich zdradzie, złamaniu obietnic i kłamstwach, roszczenia przywódców do pobożności zostały zdemaskowane po tym, jak oskarżyli muzułmanów w ogóle, a duchownych w szczególności, o apostazję i niewierność, oraz po tym, jak osądzili na podstawie podejrzeń oraz oszukali i wprowadzili w błąd tych, którzy są wśród nich szczerzy. [...] Wzywamy do wypełnienia hadisów nakazujących nam walkę z nimi i ich wykorzenienie, a nie okazywanie im żadnego współczucia ani litości, bez rozejmu i okresu karencji[1185].

1185 Abdallah Suleiman Ali, *ISIS losing ground in Syria to Jabhat al-Nusra*, https://www.al-monitor.com/pulse/security/2014/02/isis-losing-ground-deir-al-zour-jabhat.html#ixzz6fJWpGPOT [dostęp: 10.01.2021].

Grupa prowadziła walki zasadniczo na dwóch frontach: w północnej Syrii (Latakia, Idlib) i na południu (Dara, Al-Kunajtira), a w tym okresie jeszcze w Hamie. Dlatego kluczowe było zapewnienie łączności logistycznej; zresztą dokładnie taki sam cel miały wojska rządowe. Swoistym kręgosłupem Syrii jest autostrada M5, która łączy zachodnią Syrię (w tym Damaszek) z drugim najważniejszym ośrodkiem miejskim państwa, czyli Aleppo, prowadząc przez inne duże miasta, takie jak: Hama, Hims czy Ma'arrat an-Numan w południowym Idlibie.

Zaangażowanie an-Nusry w walkach o centralny korytarz świadczy o strategicznym planowaniu. Kluczowym sukcesem było opanowanie miasta Morek, położonego na północ od miasta Hama, w lutym 2014[1186]. W tym celu użyto znacznych środków, w tym czołgów T-72[1187]; równie trudne było utrzymanie pozycji, zwłaszcza ze względu na ataki z wykorzystaniem chloru.

Gdy ISIS zdobywało tereny głównie kosztem innych grup rebelianckich, an-Nusra stanęła na czele ofensywy w Latakii. 21 marca 2014 r. trzy zbrojne ugrupowania opozycyjne: Bataliony Ansar asz-Szam, Front an-Nusra (pod dowództwem Abu Ahmeda al-Turkmaniego) i Ruch Szam al-Islam, ogłosiły rozpoczęcie zmasowanej ofensywy na północnych terenach gubernatorstwa Latakii w kierunku wybrzeża Morza Śródziemnego. Kampania została nazwana „Al-Anfal" („Kampania łupów wojennych"). Do 24 marca kampania „Al-Anfal" zyskała jeszcze jedną formację: Islamski Ruch Ahrar asz-Szam. Zbrojne siły opozycji rozpoczęły ofensywę natychmiast po ogłoszeniu, 20 marca. Zbliżając się z prowincji Idlib, szybko udało się zdobyć miasto Kassab wraz z przejściem granicznym z Turcją. Zdobycie przejścia było ważne nie tylko ze względu na jego symbolikę, ale także ze względów strategicznych, ponieważ otwierało potencjalną linię zaopatrzenia dla sił opozycji. Wojska te wciąż posuwały się naprzód, 25 marca 2014 r. zdobywając strategiczne szczyty górskie. Po intensywnych walkach i samobójczym zamachu bombowym przeprowadzonym przez an-Nusrę siły opozycji zajęły ważną rządową placówkę wojskową – wieżę nr 45 – na szczycie strategicznej góry

1186 The Carter Center, *Syria Countrywide Conflict Report #3...*, p. 39.

1187 Al-Nusra Front, „Szturm na punkt kontrolny Al-Aboud na drodze Hama – Morek w północnej części Hamy" [جبهة النصرة: اقتحام حاجز العبود على طريق (حماة – مورك) في ريف حماة الشمالي], https://justpaste.it/e42r [dostęp: 10.01.2021]; *Liberation of al-Makatib and about checkpoints within the battle to liberate the city of Morek – Hama*, al-Manara al-Bayda Media Foundation, February 16, 2014, http://jihadology.net/2014/02/16/al-manarah-al-bay%E1%B8%8Dafoundation-for-media-production-presents-a-new-videomessage-from-jabhat-al-nu%E1%B9%A3rah-liberationof-al-makatib-and-abud-checkpoints-with-the-battle-toliberate/ [dostęp: 10.01.2021].

położonej na północny-wschód od miasta Kastal Ma'af (Qastal Ma'af)[1188]. Tego samego dnia inny kontyngent zajął miasto Al-Samra na zachodnim wybrzeżu Morza Śródziemnego. 26 marca siły opozycji zajęły górę al-Nisr i miejscowość Nabin (Nabaeen). Prowadzono również ostrzał artyleryjski miasta Latakia. 22 marca Dżaisz al-Islam ogłosił zabicie kuzyna prezydenta, Hilala al-Assad, który był dowódcą NDF – zdominowanej przez alawitów zbrojnej grupy w prowincji Latakia[1189]. Nieoficjalnie nazywany był Prezydentem Wybrzeża. W walkach zginął też inny kuzyn, Ali al-Asad, a kolejny, Kifah al-Asad, został ranny[1190]. Sukcesy opozycji były takim szokiem dla reżimu, że pojawiły się nawet pogłoski, iż Hilal został zabity przez własnych ludzi w zemście za porażki na froncie.

Na południu Syrii skoordynowano atak w ramach operacji „Dawn of Unity in Support of Anfal" („Świt jedności dla wsparcia *anfal*") w szerokiej koalicji: an-Nusry, Dżabhat Ghurabaa al-Golan, Dżabhat Ansar al-Islam i AaS. Udało zdobyć się góry Tel Ahmar. Był to sukces kluczowy, ponieważ zlikwidowano ważną bazę wypadową wojsk syryjskich, co znacznie ułatwiło przemieszczanie się oddziałów powstańczych[1191].

W tym samym czasie (21 marca) Front Środkowo-Zachodni (Al-Dżabhat al-Gharbijja wal-Wusta) Najwyższej Rady Wojskowej (Supreme Military Council, SMC) ogłosił rozpoczęcie „Muarakat Umahat al-Szuhada" („Kampania Matek Męczenników"). Obejmował 11 grup i koncentrował się na terenach wiejskich na północny-wschód od miasta Latakia i na południe od linii frontu kampanii „Al-Anfal". Akcja nie była jednak skoordynowana z działaniami w ramach kampanii „Al-Anfal", co przyczyniło się do nieznacznych sukcesów[1192]. Ofensywa „Al-Anfal" zwróciła uwagę na kilka ważnych zagadnień. Przede wszystkim brak koordynacji działań między różnymi siłami opozycyjnymi dawał większe szanse reżimowi. Ujawniła silne zaangażowanie Turcji. Nie bez znaczenia było zdobycie przejścia granicznego – jeśli Turcja blokowałaby je od swojej strony, to jego znaczenie byłoby żadne. Siły tureckie zestrzeliły samolot syryjski w okolicach Kessab,

1188 The Carter Center, *Syrian Armed Opposition Coastal Offensive*, April 1, 2014, p. 4.

1189 Al Jazeera, *Assad cousin killed in Syria's Latakia*, https://www.aljazeera.com/news/2014/3/24/assad-cousin-killed-in-syrias-latakia [dostęp: 10.01.2021].

1190 *Reports claim Ali Al-Assad has been killed and Kifah Al-Assad injured in clashes in Kassab*, https://www.reddit.com/r/syriancivilwar/comments/21891p/reports_claim_ali_alassad_has_been_killed_and/ [dostęp: 10.01.2021].

1191 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency*..., p. 217.

1192 I. Nassief, C. Caris, *Rebels reopen the Latakia front*, https://www.iswresearch.org/search?q=The+Mothers+of+Martyrs+Campaign+in+the+Latakia [dostęp: 10.01.2021].

co wywołało spory kryzys polityczny[1193]. Asad otrzymał chyba jednak więcej. Już w kwietniu ruszyła kontrofensywa, a w czerwcu udało się odrzucić siły rebelianckie od morza, które poniosły znaczne straty. Przede wszystkim jednak udało się jeszcze bardziej wyeksponować religijny wymiar konfliktu. Skonsolidowano społeczność alawicką, a w ramach NDF zaczęli służbę Ormianie, Asyryjczycy, ismailici i inne grupy. Była to forma samoobrony przed islamistami, zwłaszcza po atakach na społeczność ormiańską w Kassab[1194].

An-Nusra walczyła realnie z reżimem oraz trzymała na dystans Hezbollah przez bombardowania Libanu. 19 kwietnia 2014 r. przeprowadziła nieudany atak, aby złamać oblężenie starówki Hims. Przygotowania do walk zostały przedstawione w filmie *The Raid „And Satisfy the Breasts of a Believing People" – Besieged Homs*[1195]. Można m.in. zobaczyć agitację do walki, typowy tunel wykopany jak schron i elementy infrastruktury podczas walk miejskich (7:40). Od początku 2014 r. Asad wprowadził nową taktykę: zamknął pierścień wokół miasta Hims i zbuntowanych miejscowości w metropolii Damaszku. Zaangażowanie się an-Nusry miało duże znaczenie propagandowe: pokazywało jej potencjał oraz działania ponad podziałami, ponieważ w samym mieście nie miała zbyt wielu swoich zwolenników. Operacja zakładała: uzyskania dostępu do centrum od strony dzielnicy Dżeb al-Dżandali (Jeb al-Jandali), rozlokowanie snajperów, aby chronili ulice i rozwinięcie ofensywy. Trzecim etapem ofensywy miało być „torturowanie wrogów Boga" oraz uzyskanie łączności z centrum, aby dotrzeć z posiłkami i poprawić morale obrońców. Atak rozpoczął się, jak zazwyczaj, od penetracji za pomocą SVIED. An-Nusra opanowała kilka budynków (m.in. pływalnię i szkołę), ale nie udało się jej jednak dotrzeć do tuneli łączących z centrum miasta. Atak był nieskuteczny pod względem militarnym, ale pod względem propagandowym przeciwnie: pokazał an-Nusrę jako projekt syryjski, przeciwstawny ISIS[1196]. Ostatecznie w maju an-Nusra utraciła centrum

1193 maw/PAP, *Syryjski samolot zestrzelony nad Turcją*, https://www.newsweek.pl/swiat/turcja-zestrzelenie-syryjskiego-samolot-newsweekpl/1bj61tb [dostęp: 10.01.2021]; C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency*..., p. 211.

1194 Asbarez, *Armenian homes in Kessab looted, occupied*, http://asbarez.com/121079/armenian-homes-in-kessab-looted-occupied/ [dostęp: 10.01.2021].

1195 *The Raid „And Satisfy the Breasts of a Believing People" – Besieged Homs*, al-Manara al-Bayda Media Foundation, April 30, 2014, https://jihadology.net/2014/04/30/al-manarah-al-bay%e1%b8%8da-foundation-for-media-production-presents-a-new-video-message-from-jabhat-al-nu%e1%b9%a3rah-the-raid-and-satisfy-the-breasts-of-a-believing-people-besieged/ [dostęp: 10.01.2021].

1196 J. Cafarella, *Jabhat al-Nusra in Syria. An Islamic Emirate for Al-Qaeda*..., p. 32–33.

miasta. Bojownicy mogli opuścić miasto, choć nie obyło się bez przeszkód, zwłaszcza w przypadku tych z an-Nusry[1197].

W tym samym czasie ISIS wchodziło w pewną pustkę strategiczną i zdobywało teren dla swojego projektu kalifatu. An-Nusra, w pewien sposób uwikłana sojuszami z opozycją syryjską, nie mogła osiągnąć takiej dynamiki; w większym stopniu brała na siebie ciężar walki z wojskami rządowymi, a jej projekt polityczny był mniej wyrazisty niż konkurencyjnego ISIS.

Z pomocą przyszły, paradoksalnie, Stany Zjednoczone, a konkretnie dostawy broni, w tym systemów przeciwpancernych BGM-71 TOW. Nie były one oczywiście kierowane bezpośrednio do an-Nusry, ale do tzw. umiarkowanej opozycji, przy czym Amerykanie nie znali ani faktycznych zależności konkretnych organizacji, ani nie kontrolowali dalszej redystrybucji broni. System BGM-71 TOW trafił w ręce an-Nusry prawdopodobnie przez inną frakcję: Harakat al-Hazm, która wchodziła w skład WAS, ale współpracowała z Frontem Islamskim. Harakat al-Hazm działała w rejonie Idlibu. Była to formacja powstała z połączenia kilku mniejszych: Kataib Farouq al-Shamal, 9. Brygady Sił Specjalnych (9th Special Forces Brigade), 1. Brygady Madraat, Liwa Ayman Bil Allah, Katibat Abi Harith – Farouq Hama, Katibat Ahrar al-Salmija – Farouq Hama, Liwa Ahbab Allah, 60. Brygady, Katibat Shaheed Abdul Ghaffar Hamish, Katibat Shaheed Abdullahi Bukar, Saraya Sawt al-Haq i Katibat Abu Asad al-Nimr. Pojawienie się tej broni było zagadkowe: wg niepotwierdzonych informacji siedem samochodów dostawczych zawierających zestawy przeciwpancerne BGM-71 TOW przekroczyło 6 marca 2014 r. granicę turecko-syryjską. Same zestawy miały pochodzić z Arabii Saudyjskiej[1198].

An-Nusra, skoncentrowana na walkach w północnej Syrii, utraciła kontrolę nad Dajr az-Zaur. Okazało się, że jej siły były zbyt słabe, aby prowadzić tyle kampanii jednocześnie. Abu Mariya al-Qahtani, który prowadził operacje w wschodniej Syrii, został zmuszony do ucieczki wraz ze swoimi oddziałami. Wkrótce potem został pozbawiony dowództwa. Jego miejsce w strukturach wojskowych zajął Saudyjczyk Sultan al-Atawi *vel* Abu Layth at-Tabuki[1199], a w strukturach religijnych liczący 36 lat Jordańczyk dr Sami

1197 *Deal breakdown leaves 270 rebels trapped in Syria's Homs*, https://www.voanews.com/world-news/middle-east-dont-use/deal-breakdown-leaves-270-rebels-trapped-syrias-homs [dostęp: 10.01.2021].

1198 C. Lister, *American anti-tank weapons appear in Syrian rebel hands (Updated)*, https://www.huffpost.com/entry/american-anti-tank-weapon_b_5119255 [dostęp: 10.01.2021].

1199 Tenże, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency*..., p. 249.

al-Oraidi, uważany za człowieka Abu Mohammed al-Makdisi i Abu Qatada al-Filistini. Spowodowało to także pewne przeprofilowanie ideologiczne: w miejsce pragmatycznych Abu Mariya i Saleh al-Hamawi pojawili się ludzie blisko związani z Al-Kaidą i – co ważne – mocno nastawieni przeciwko ISIS[1200]. Widoczne było to w kolejnym przemówieniu al-Dżulaniego: „Nadszedł czas [...], żebyśmy założyli islamski emirat na Bliskim Wschodzie, aby wprowadzić ograniczenia i kary Boga Wszechmogącego oraz jego prawa w każdym znaczeniu tego słowa, bez kompromisów, samozadowolenia, dwuznaczności czy obejść"[1201]. Grupa będzie teraz w pełni wdrażać szariat na kontrolowanych przez siebie obszarach, a zarówno bojownicy grupy, jak i jej przywódcy zostaną pociągnięci do odpowiedzialności przez nowo utworzone sądy. Front zostanie zrestrukturyzowany, siły zbrojne zostaną podzielone na nowe jednostki, a młodsi dowódcy zajmą stanowiska przywódcze. Wyznaczył również dżihadystę znanego jako Abu Qatada al-Albani na nowego szefa sił zbrojnych swojej organizacji[1202]. Jednocześnie odrzucił projekt kalifatu ISIS: „Kalifat oparty na zniszczeniu projektu dżihadu, o którym marzy naród od 1400 lat, oraz kalifat zbudowany przez tych, którzy pomogli reżimowi [Asada] walczyć z tobą, jest nieważnym kalifatem, nawet jeśli ogłaszają go tysiąc razy". Al-Dżulani stwierdził, że Front an-Nusra stracił ponad miliard dolarów na rzecz Państwa Islamskiego.

Nowe sądy szariatu powstały w ciągu tygodnia i al-Dżulani również im podlegał. Było to prawdopodobnie pomyślane jako krytyka jego rywala, al-Bagdadiego, który odrzucił wszelkie autorytety religijne inne niż odgórne orzeczenia jego grupy. W przemówieniu al-Dżulaniego pojawił się też wróg daleki – Stany Zjednoczone, które uznał za słabe, niemogące sobie pozwolić na inwazję lądową w Syrii. Ponadto zapowiedział rozprawę z żydami[1203].

Innym mówcą, który pojawił się w wideo an-Nusry, w marcu 2014 r., był Abu Firas as-Suri, weteran Al-Kaidy. Abu Firas był mało znany aż do debiutu na wideo, ale miał za sobą długą karierę (pracował jeszcze bezpośrednio dla Usamy ibn Ladina). W przygotowaniu przemówienia wziął udział prawdopodobnie szejk Abdallah Muhammad al-Muhaysini, popularny duchowny powiązany z Al-Kaidą z Arabii Saudyjskiej, sam jednak nie przemawiał w nagraniu. Muhaysini podobno pomagał w reorganizacji

1200 Tenże, *Profiling Jabhat al-Nusra*..., p. 15.

1201 T. Joscelyn, *Leaked audio features Al Nusrah Front emir discussing creation of an Islamic emirate*...

1202 Tamże.

1203 Tamże.

wysiłków Frontu an-Nusra. Wierność wobec Al-Kaidy po tym nagraniu była oczywista. Można było usłyszeć bojowników al-Dżulaniego skandujących: „Wszyscy jesteśmy Al-Kaidą! Wszyscy jesteśmy Usamą! Wszyscy jesteśmy [Aymanem az-Zawahirim]! Wszyscy jesteśmy al-Dżulanim!”[1204].

Na drugim froncie, czyli na południu Syrii, an-Nusra współdziałała z wieloma innym frakcjami, często powiązanymi z Jordanią, a co za tym idzie – Zachodem. 13 lutego 2014 r. utworzono Front Południowy[1205]. Obejmował on prowincje: Damaszek, Dara, Al-Kunajtira i As-Suwajda, oraz 49 różnych grup[1206]. Szybko okazało się, że ten mikrokosmos ma duże problemy w skutecznym działaniu i mimo wsparcia ze strony Jordanii frakcje nie były w stanie osiągnąć znaczących sukcesów. Przyczyną było zbytnie rozdrobnienie i brak chęci do bliższej współpracy. W efekcie nawet dość liberalne frakcje wchodziły w koalicje z an-Nusrą. Aron Lund nazwał ten projekt „sojuszem na papierze”[1207]. Najlepszym tego dowodem było zdobycie miasta Tel al-Haraa, które zostało dokonane głównie siłami an-Nusry[1208]. Były generał brygady reżimu, Abu Walid, który koordynował działania rebeliantów na południu Syrii, przyznał: „Szczerze mówiąc, wszystkie udane operacje przeprowadzone ostatnio na południu nie są sprawą Frontu Południowgo. To z powodu Dżabhat an-Nusra”[1209]. Innym przykładem był atak z 1 stycznia 2014 r. na Szpital Narodowy Jassim, w którym an-Nusra użyła SVBIED, torując drogę innym ugrupowaniom[1210].

An-Nusra miała coraz gorsze notowania na Zachodzie. Jedną z przyczyn był np. atak na przejście graniczne w rejonie Wzgórz Golan, w którym zajęto pozycje sił UNPROFOR, a część personelu została wzięta do niewoli[1211].

1204 Tamże.

1205 Mapping Militant Organizations, *The Southern Front*...

1206 Z. al-Wasl, *Moderate rebel groups unite in Southern Syria*, https://syrianobserver.com/EN/news/33504/moderate_rebel_groups_unite_in_southern_syria.html; Osama al-Koshak, *Mapping Southern Syria's armed opposition*, Al Jazeera Centre for Studies, October 2015, https://studies.aljazeera.net/en/reports/2015/10/201510138374021446 4.html [dostęp: 10.01.2021]; dokładna lista członków założycieli dostępna w *Aneksie*.

1207 A. Lund, *Does the „Southern Front" exist?*, https://carnegie-mec.org/diwan/55054 [dostęp: 10.01.2021].

1208 Mapping Militant Organizations, *The Southern Front*...

1209 M.J. Rosenthal, *Syrian rebels say Southern Front strategy hasn't hurt Assad yet*, https://www.huffpost.com/entry/syria-rebels-southern-front_n_5330301?guccounter=1 [dostęp: 10.01.2021].

1210 J. Cafarella, *Jabhat al-Nusra in Syria. An Islamic Emirate for Al-Qaeda*..., p. 36.

1211 BBC News, *Syria conflict: Rebels release Fijian UN peacekeepers*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-29161884 [dostęp: 10.01.2021].

28 sierpnia 2014 doszło do poważnych starć z siłami UNPROFOR stacjonującymi na Wzgórzach Golan. Bojownicy an-Nusry, używając ciężkiej broni maszynowej, odcięli dwa posterunki (nr 68 i 69), w większości obsadzone przez Filipińczyków, a także Irlandczyków. Część udało się uwolnić w wyniku negocjacji, a w nocy z 30 na 31 sierpnia blisko 40 Filipińczyków, będąc pod ostrzałem, przedarło się do Izraela[1212].

Oczywiście o wiele istotniejsze były powiązania z Al-Kaidą i obecnością jej awangardy w Syrii, tzw. Grupy Chorasan. Wśród nich byli: Mohsen al-Fadhli, Abu Waf'a al-Saudi (były szef kontrwywiadu Al-Kaidy), Abu Yusuf al-Turki i Abu Hadżar al-Masri (obaj wyspecjalizowani trenerzy wojskowi) oraz francusko-algierski obywatel Said Arif (były oficer armii algierskiej i weteran z Afganistanu)[1213]. Był to świetny pretekst do przeprowadzania ataków lotniczych przez Stany Zjednoczone i sojuszników, które rozpoczęły się we wrześniu 2014 r.[1214].

Przyjęcie patronatu Al-Kaidy miało dwie strony medalu: z jednej strony był to zastrzyk kadrowy (a także finansowy)[1215], z drugiej zaś an-Nusra została uwikłana w „daleki dżihad" i stała się celem państw Zachodu. Wydaje się, że an-Nusra nie chciała włączać koncepcji „dalekiego wroga". Abu Mariya al-Qahtani powiedział, że Al-Kaida Centralna (przez Abu Yahya al-Libi) poinformowała syryjską filię ugrupowania, aby nie „[...] myśleć o jakichkolwiek zewnętrznych działaniach z Syrii [...] z obawy, że Zachód potraktuje je jako pretekst do interwencji w Syrii". Dodał, że al-Libi poradził, iżby tak zrobić, „[...] nawet gdybyśmy myśleli, że Zachód tego nie odkryje", i ostrzegł „[...] przed działaniem w Europie i gdzie indziej, [...] ponieważ zaszkodziłoby to syryjskiemu polu bitwy, a tamtejsi mudżahedini byliby celem". Rzecznik an-Nusry w Idlibie, Abu 'Azzam al-Ansari – niezależnie od oświadczenia Abu Mariya – powiedział, że rzeczywiście zamiarem Al-Kaidy w Syrii była konfrontacja z Ameryką, a prerogatywą było „decydowanie, kiedy i gdzie"[1216].

Konfrontacja ze Stanami Zjednoczonymi przybrała jednak pewien wymiar *proxy war*, a celem stały się organizacje i grupy uważane za proamerykańskie.

1212 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency*..., p. 259.

1213 Tenże, *Profiling Jabhat al-Nusra*..., p. 16.

1214 The White House Office of the Press Secretary, *Statement by the President on airstrikes in Syria*, https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/09/23/statement-president-airstrikes-syria [dostęp: 10.01.2021].

1215 Por. S.G. Jones, *Syria's growing jihad*..., p. 58–59.

1216 Y. Abbas, *Another „State" of hate: Al-Nusra's quest to establish an Islamic Emirate in the Levant*, https://www.hudson.org/research/12454-another-state-of-hate-al-nusra-s-quest-to-establish-an-islamic-emirate-in-the-levant [dostęp: 10.01.2021].

Zaczęto zatem wchodzić w konflikt z niektórymi frakcjami WAS, a przede wszystkim od wiosny 2015 r. z Harakat al-Hazm. Wręcz symbolicznym wydarzeniem był mord na Druzach w czerwcu 2015. Mimo zapewnień, że nie będą celem ataków, zamordowani zostali za podejrzenie o ich antyislamistyczne nastawienie i proamerykańskość[1217].

Obraz konfliktu syryjskiego zmienił się diametralnie w momencie przystąpienia doń Rosji. Ciężkie bombardowania, zarówno artyleryjskie, jak i lotnicze, przyczyniły się do kolejnych sukcesów sił prorządowych. Odzyskiwano kolejne terytoria, zwłaszcza w Darze, Aleppo i Hamie. Ponadto przystąpienie Rosji spowodowało umiędzynarodowienie konfliktu w wymiarze dyplomatycznym, co skutkowało kolejnym spotkaniami i negocjacjami w Wiedniu, Genewie i Monachium. Na tych spotkaniach nie było miejsca dla an-Nusry. Inaczej wyglądała sytuacja ugrupowań powiązanych z państwowymi graczami. Wejście rosyjskiej armii do *dar al-islam*, oczywiście przysporzyło nowego paliwa, jakim był dżihad obronny, tak jak w Afganistanie. Tworzyło to nową platformę współpracy w coraz bardziej podzielonym dżihadzie syryjskim. Pod koniec 2015 r. w Syrii pojawili się (lub operowali z Iranu) dwaj wysokiej rangi dowódcy Al-Kaidy: Saif al-Adel i Abdullah Ahmed Abdullah, uważani za organizatorów zamachów w Nairobi w 1998. Mieli być skierowani przez az-Zawahiriego; w przyszłości okażą się autorami odejścia an-Nusry od Al-Kaidy[1218]. W 2015 niektóre źródła podały, że Katar zachęcał an-Nusrę do oderwania się od Al-Kaidy i niezależnego działania. Ponoć al-Dżulani prowadził takie rozmowy z urzędnikami z Kataru i innych krajów Zatoki Perskiej[1219].

28 marca 2015 r. szeroko zakrojona koalicja Dżaisz al-Fateh przejęła kontrolę nad Idlibem. Jest to drugie miasto będące stolicą gubernatorstwa, po Ar-Rakce, które rząd utracił na rzecz dżihadystów. W skład koalicji wchodzili m.in.: Dżund al-Aksa, an-Nusra, salafickie AaS i – zbliżone do Bractwa Muzułmańskiego – Faylaq asz-Szam[1220].

1217 P. Cockburn, *Syrian civil war: Jabhat Al-Nusra's massacre of Druze villagers shows the group is just as nasty as ISIS*, https://www.opinionglobal.cl/syrian-civil-war-jabhat-al-nusras-massacre-of-druze-villagers-shows-the-group-is-just-as-nasty-as-isis/ [dostęp: 10.01.2021].

1218 T. Joscelyn, *Analysis: 2 wanted al Qaeda leaders operate in Iran*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/08/analysis-2-wanted-al-qaeda-leaders-operate-in-iran.php [dostęp: 10.01.2021].

1219 Charles River Editors, *The Al-Nusra Front: The History of the Syrian Rebel Group Formerly Affiliated with Al-Qaeda*, Amazon e-book edition.

1220 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 340.

Dżaisz al-Fateh (Armia Podboju) nie była zjednoczoną armią, lecz luźnym sojuszem zbrojnych grup rebeliantów, utworzonym w marcu w celu walki z siłami prezydenta Asada. Jej grupy członkowskie dzieliły się zasobami i koordynowały wysiłki w bitwie, ale były niezależne i nie miały ogólnego dowódcy wojskowego[1221]. Koalicja ta uzyskała także wsparcie z zewnątrz; poparta została zarówno przez Arabię Saudyjską, jak i Turcję, wbrew Stanom Zjednoczonym[1222]. Ten projekt był bardzo ważny dla dalszej ewolucji an-Nusry: po pierwsze, islamiści zdobyli Idlib, a po drugie, pokazali siłę w jedności[1223].

W czerwcu 2015 r. opublikowano obszerny film *Heirs of Glory*. Szukając legitymizacji dla swojej organizacji, zdecydowano się wykorzystać podległe media. An-Nusra została pokazana jako kontynuator nauk Hasana Banny i Sajjida Kutby, ale także walk muzułmanów, od XIX-wiecznej Czeczenii, przez dekolonizację Bliskiego Wschodu, po Afganistan i Irak. Wątek Czeczeni i Afganistanu był oczywiście odniesieniem do bieżącej interwencji Rosji. Jednocześnie krytykowano odejście od zasad prawdziwego salafizmu współczesnych członków Bractwa Muzułmańskiego[1224].

20 czerwca 2015 r. AaS i an-Nusra zawiązały nowy sojusz w Al-Kunajtira pod nazwą Dżaisz asz-Szam[1225]. Pojawienie się Rosji zmuszało do zacieśniania współpracy. Niemniej w drugiej połowie 2015 r. aktywność organizacji znacząco spadła, ponieważ nie była w stanie konkurować ani z siłami prorządowymi, ani z ISIS. W rezultacie zadowolono się trwaniem w Idlibie, który musieli bronić przed wspólną irańsko-rosyjsko-rządową ofensywą. Należy zauważyć, że działania defensywne były bardzo skuteczne. Na przykład szef Komisji Spraw Zagranicznych Dumy Aleksiej Puszkow przewidywał,

1221 B. Hubbard, *A look at the Army of Conquest, a prominent rebel alliance in Syria*, https://www.nytimes.com/2015/10/02/world/middleeast/syria-russia-airstrikes-rebels-army-conquest-jaish-al-fatah.html?_r=0 [dostęp: 10.01.2021].

1222 K. Sengupta, *Turkey and Saudi Arabia alarm the West by backing islamist extremists the Americans had bombed in Syria*, https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-crisis-turkey-and-saudi-arabia-shock-western-countries-supporting-anti-assad-jihadists-10242747.html [dostęp: 10.01.2021].

1223 D. Gartenstein-Ross, *A strategic history of Hayat Tahrir al-Sham's formation* [in:] *How al-Qaeda Survived Drones, Uprisings, and the Islamic States*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington (D.C.) 2017, p. 36.

1224 Al-Manarah al-Bayda, *Heirs of Glory*, https://jihadology.net/2015/06/26/al-manarah-al-bay%e1%b8%8da-foundation-for-media-production-presents-a-new-video-message-from-jabhat-al-nu%e1%b9%a3rah-heirs-of-glory/ [dostęp: 10.01.2021].

1225 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 362.

że rosyjskie operacje w Syrii będą trwały tylko „trzy lub cztery miesiące". Jak widać, nie docenił przeciwnika[1226].

2.2.2. Rebranding — Dżabhat Fateh asz-Szam (2016—2017)

Brak większej aktywności zbrojnej stał się pewnym problemem dla an-Nusry, która traciła legitymizację swojej obecności. Mało tego, Syryjczycy zaczęli buntować się przeciwko rządom an-Nusry, czego najlepszym przykładem była sytuacja w Ma'arrat an-Numan, położonym na południe od Idlibu, przy autostradzie między Aleppo i Hamą. Mieszkańcy rozpoczęli trwającą ponad 100 dni kampanię obywatelskiego oporu przeciwko brutalnym rządom grupy. Ma'arrat an-Numan zostało wyzwolone przez oddziały WAS. W marcu 2016 r. miasto, mimo że wolne, zaatakowane zostało przez oddziały Dżaisz al-Fateh. Po zdobyciu miasta nakazano powiesić flagi an-Nusry w miejsce opozycyjnych, a bojowników 13. Dywizji WAS (złożonej z mieszkańców miasta) aresztowano. Poczynania an-Nusry i jej sojuszników zostały uznane za zamach na wolność mieszkańców, którzy wyszli na ulice, żądając uwolnienia członków 13. Dywizji, zwrotu broni i wycofania się[1227].

Do marca 2016 r. an-Nusra prowadziła dalsze rozmowy koalicyjne w Latakii, Aleppo, Idlibie i północnej Hamie. Uzyskane w ten sposób siły były gotowe na powrót do walk już w kwietniu 2016. Dzięki temu do czerwca 2016 r. udało się odbić z rąk prorządowych tereny na południe od Aleppo. W Idlibie, gdzie pod kontrolą rebeliantów znajdował się spory, zwarty teren, trwały dalsze rozmowy w celu konsolidacji i ustanowienia emiratu. Projekt emiratu pod nadzorem Al-Kaidy dotychczas wydawał się jedynie mało realnym pomysłem, w Idlibie jednak sytuacja była dość korzystna. Znaczna część terytorium była opanowana przez różne frakcje WAS, często niepołączone z sobą instytucjonalnie. Drugą siłą były frakcje islamistyczne, osobno jednak każda z nich była słabsza. Wyjątkiem może był AaS, z czego an-Nusra zdawała sobie sprawę, dlatego utrzymywała z nim poprawne stosunki. Wreszcie, był to teren, gdzie wpływy ISIS nie były tak silne, jak np. w rejonie Aleppo czy Dajr az-Zaur. Oczywiście wyzwoleni

1226 C. Kozak, *Joint Syrian-Iranian-Russian offensive achieves only limited initial gains*, http://www.understandingwar.org/backgrounder/joint-syrian-iranian-russian-offensive-achieves-only-limited-initial-gains [dostęp: 10.01.2021].

1227 Z. Mahmoud, *Marat al-Numan: The thorn in al-Nusra's side*, https://deeply.thenewhumanitarian.org/syria/articles/2016/06/24/maarat-al-numan-the-thorn-in-al-nusras-side [dostęp: 10.01.2021].

spod reżimu ludzie nie zamierzali poddać się projektowi emiratu, tak jak we wspomnianym Ma'arrat an-Numan, ale przy odpowiedniej mieszance terroru i politycznych zdolności projekt wydawał się realny jak mało kiedy. Ten balans miał pomóc uzyskać Saif al-Adel, który przybył z Aleppo. Rozmówca Charlesa Listera przyznał: „Saif al-Adel jest tutaj, aby zapewnić realizację projektu az-Zawahiriego w Syrii. Al-Szam stał się wszystkim dla globalnej strategii Al-Kaidy"[1228].

Pomocnikami w tym projekcie byli ponadto Egipcjanie: Abu al-Khayr al-Masri (żonaty z jedną z córek ibn Ladina) i Abdullah Ahmed Abdullah (znany również jako Abu Mohammed al-Masri). Trzecią osobą był Palestyńczyk z Jordanii, Chalid al-Arouri (żonaty z córką Abu Musaba az-Zarkawiego). Sam dobór osób już wskazuje na wagę zadania. Dodatkowym wsparciem byli przywódcy duchowi (autorytety) organizacji: Sami al-Oraidi i Iyad al-Toubasi (znany jako Abu Dżulaybib), jeden z siedmiu członków założycieli an-Nusry. Zwłaszcza ta ostatnia postać była bardzo kontrowersyjna, gdyż był zwolennikiem brutalnej ścieżki dżihadu. Projekt emiratu nie spotkał się jednak z entuzjazmem.

AaS całkowicie odrzucił tę propozycję (ze względu na Al-Kaidę), a Dżund al-Aksa i Turkistan Islamic Party (TIP, Turkieska Islamska Partia) wstępnie wyraziły zainteresowanie. Wiosną 2016 r. było już jasne, że powołanie emiratu będzie trudne. Od ok. 20 marca filia Al-Kaidy zwołała serię spotkań z uzbrojonymi grupami opozycyjnymi działającymi w północnej Hamie, Latakii i południowym Aleppo, z zamiarem ich przekonania, że ich interesom lepiej służy walka niż wspieranie procesu politycznego z Genewy. Trzy tygodnie później rozpoczęto jednoczesne ofensywy we wszystkich trzech strefach operacyjnych. W ciągu kilku godzin an-Nusra odzyskała status niezbędnego sojusznika opozycji w zaciekłej i brutalnej walce rewolucyjnej, natomiast umiarkowana opozycja została zmarginalizowana do tego stopnia, że nawet jednostki 13. Dywizji przyłączyły się do działań w południowym Aleppo.

Chociaż grupy opozycyjne nie zgadzały się z brutalnymi metodami an-Nusry, zdawały się rozumieć, że są na siebie skazane. Na zaproszenie Al-Kaidy 1 kwietnia 2016 r. do Idlibu przybył Rifai Ahmad Taha, wpływowy egipski działacz dżihadu, członek założyciel radykalnego egipskiego ugrupowania Al-Gamaa al-Islamijja, podejrzanego o udział w zamachach

1228 C. Lister, *Al Qaeda is about to establish an emirate in Northern Syria*, https://foreignpolicy.com/2016/05/04/al-qaeda-is-about-to-establish-an-emirate-in-northern-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

na ambasady Stanów Zjednoczonych w 1998 r. w Afryce Wschodniej, i sygnatariusz wspominanej już fatwy Usamy ibn Ladina z 1998[1229]. Taha miał być bezstronnym mediatorem ruchu dżihadystycznego i swoim autorytetem przekonać do jednego projektu, choć chyba pod szyldem Al-Kaidy. Dość zastanawiająca w tym wszystkim jest rola samego al-Dżulaniego. Wydaje się, że jego ciągłe oddawanie pola innym autorytetom mogło wynikać z braku poczucia pewności swojego przywództwa – bał się powtórki z początku 2013. Być może ta ostrożność wynikała nie tyle z poczucia uległości wobec Al-Kaidy, ile chęci powrotu do polityki małych kroków.

Misja Tahy bardzo szybko się zakończyła, ponieważ po kilku dniach zginął w nalocie amerykańskim[1230]. Jego śmierć ujawniła dwa poważne problemy organizacji. Pierwszym było panowanie lotnicze przeciwników, które tylko ulegało dalszemu progresowi. W lipcu 2016 r. Rosja i Stany Zjednoczone podpisały *Terms of Reference for the Joint Implementation Group* – warunki wzajemnej koordynacji działań lotniczych skierowanych przeciwko ISIS i an-Nusrze[1231]. Drugim problemem była infiltracja wywiadowcza. Ocenia się, że tylko w prowincji Idlib mogło w tym czasie działać do 50 różnych frakcji w jakimś stopniu współpracujących ze Stanami Zjednoczonymi. To m.in. dzięki informacjom od nich można było tak celnie punktować islamistów.

Fiasko starań Al-Kaidy i chyba jakaś jej nieznajomość lokalnych realiów przywróciły dyskusję o dalszej współpracy z nią oraz potrzebie powrotu do lokalności projektu. Projekt ten musiał ponownie opierać się na koalicji, zapewne z wiodącą rolą an-Nusry. Kolejną istotną zmianą geopolityczną było większe zaangażowanie Turcji, spowodowane kurdyjskimi sukcesami, nieukrywaną wrogością do Asada i chęcią korekty granic. W lipcu 2016 r. doszło do licznych spotkań w Aleppo i Idlibie. Ze strony an-Nusry brali w nich udział Saleh al-Hamawi i Abu Mariya al-Qahtani, którzy stracili na znaczeniu w organizacji w momencie ściślejszej współpracy z Al-Kaidą. Ponadto ważną rolę miał odgrywać emir w Aleppo, Abdullah as-Sanadi. Nowy projekt został nazwany Al-Harakat al-Islamija as-Sourija (Syryjski Ruch Islamski). Był on wspierany przez Turcję.

1229 Tamże.

1230 Al Jazeera, *US air strike kills senior al-Qaeda leader*, https://www.aljazeera.com/news/2016/4/8/us-air-strike-kills-senior-al-qaeda-leader [dostęp: 10.01.2021].

1231 *Terms of Reference for the Joint Implementation Group*, https://www.washingtonpost.com/r/2010–2019/WashingtonPost/2016/07/13/Editorial-Opinion/Graphics/terms_of_reference_for_the_Joint_Implementation_Group.pdf [dostęp: 10.01.2021].

28 lipca 2016 r. przywódca an-Nusry przed kamerą, po raz pierwszy z odkrytą twarzą, w towarzystwie Abdulrahima Attouna i Abu Faradża (Ahmed Salameh Mabrouk)[1232], ogłosił zerwanie wszelkich więzów z Al-Kaidą i zmienił nazwę organizacji na Dżabhat Fateh asz-Szam (Jabhat Fateh al-Sham, JFS, Front Podboju Lewantu). Wystąpienie wzorowane było na licznych orędziach Usamy ibn Ladina. Al-Dżulani mówił spokojnie, był ubrany w mundur polowy i białą chustę na głowie[1233]. Jeszcze tego samego dnia zastępca przywódcy Al-Kaidy, Ahmad Hasan Abu al-Chadżr al-Masri (Abu al-Khayr al-Masri / Abdullah Abd al-Rahman Muhammad Radżab Abd al-Rahman), oficjalnie poparł nową organizację. Również az-Zawahiri uznał, że był to krok słuszny, a dżihad jest ideologią ponad podziałami organizacyjnymi[1234].

Decyzja o powołaniu nowej organizacji, a właściwie zmiany nazwy, była spowodowana zapewne kilkoma czynnikami. W lipcu doszło do wspomnianego już porozumienia Rosji i Stanów Zjednoczonych. Ich wspólnym celem miała być an-Nusra, filia Al-Kaidy. Zresztą w swoim wystąpieniu al-Dżulani wymieniał te dwa państwa jako wrogów dżihadu. Drugą przyczyną czegoś, co możemy nazwać rebrandingiem, były kwestie wewnętrzne, czyli rezygnacja z dżihadu dalekiego i skoncentrowanie się na sprawach wewnętrznych. Trudno powiedzieć, w jakim stopniu al-Dżulani wierzył w skuteczność tego zabiegu. Ani Stany Zjednoczone, ani Rosja nie dały się nabrać i nadal uważały tę organizację za terrorystyczną i niebezpieczną. Może większe szanse były na rynku wewnętrznym, choć i tu trudno zakładać, że ktoś uwierzył w to, iż organizacja nagle zmieni metody i ideologię. Na pewno jednak oficjalny brak afiliacji z Al-Kaidą dawał pewne szanse na zaciśnięcie współpracy z frakcjami WAS, a przede wszystkim z innymi dżihadystami (np. z AaS). Może przywódcy liczyli też na możliwość współpracy w przyszłości np. ze Stanami Zjednoczonymi, które nie miałyby przeszkód prawnych w jakiś kontaktach z „nową" organizacją. Inna sprawa, że to małżeństwo z rozsądku an-Nusry z Al-Kaidą było od samego początku problematyczne i przedmiotem wielu dyskusji wewnątrz organizacji.

1232 S.G. Jones, *Al-Qaeda's Quagmire in Syria*, „Survival", 2018, vol. 60, issue 5, p. 185.

1233 *Announcing its formation*, https://jihadology.net/2016/07/28/new-video-message-from-jabhat-fata%e1%b8%a5-al-shams-abu-mu%e1%b8%a5ammad-al-jawlani-announcing-its-formation/ [dostęp: 10.01.2021]; Al Jazeera English, *Al Jazeera exclusive: Former leader of al-Nusra Front confirming split from al-Qaeda*, https://www.youtube.com/watch?v=XOJpzGws4mY [dostęp: 10.01.2021].

1234 M. Mamoń, *Wojna braci: bojownicy, dżihadyści, kidnaperzy...*, s. 363; C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 407.

Próbował wykorzystać to Katar, nakłaniając do zerwania relacji z Al-Kaidą, oczywiście w zamian za sowite dotacje[1235].

Ten rebranding widać też w wymiarze wizualnym. Przynajmniej od 2014 r. an-Nusra posługiwała się czarną flagą Al-Kaidy z napisem *Tanzim Qa'idat al-Dżihad fi Bilad asz-Szam* (Organizacja Al-Kaidy w Syrii)[1236]. Po zmianie nazwy zostały odwrócone kolory flagi: napis był w kolorze czarnym, a tło białe. Było to symboliczne odcięcie się od Al-Kaidy, czego nawet ISIS nie zrobiło. Uprzedzając fakty, późniejsza organizacja – powstała na bazie Dżabhat Fateh asz-Szam – utrzymała jasną kolorystykę z kolorem zielonym, ważnym w tradycji islamu.

Zastanawiająca jest postawa samej Al-Kaidy, która przyjęła informację ze stoickim spokojem, a nawet wyraziła zrozumienie. Należy przypomnieć, że al-Dżulani składał przysięgę na wierność, wszystko wskazuje zatem, że był to wyreżyserowany proces. Można analizować słowa az-Zawahiriego, który w 2014 r. powiedział[1237]:

> Braterstwo islamu między nami jest silniejsze niż wszystkie więzi organizacyjne, które mogą pojawiać się i znikać oraz zmieniać. Wasza jedność, zjednoczenie i jedność waszych szeregów stoją bowiem ponad przynależnością organizacyjną i partyjną. Ponieważ wasza jedność, zjednoczenie i jedność waszych szeregów są ważniejsze niż przynależność organizacyjna i partyjna. W istocie, te więzi organizacyjne i partyjne powinny być poświęcone, jeśli stoją w sprzeczności z waszą wzajemną solidarnością, jednością i zjednoczeniem się w jednym szeregu jako zorganizowanej struktury[1238].

Brzmiało to wręcz jak przyzwolenie na separację i wycofanie się z Syrii. Nic bardziej mylnego: nie licząc tego, że Al-Kaida nadal miała swoich ludzi

1235 M. Karouny, *Insight – Syria's Nusra Front may leave Qaeda to form new entity*, https://uk.reuters.com/article/uk-mideast-crisis-nusra-insight-idUKKBN0M00G620150304 [dostęp: 10.01.2021].

1236 C. Lister, *Al-Qa'ida Plays a Long Game in Syria*, „CTC Sentinel", 2015, vol. 8, issue 9, p. 16.

1237 Przemówienie to jest bardzo niejednoznaczne. Na przykład Nelly Lahoud i Muhammad Al-'Ubaydi twierdzą, że dotyczyło konfliktu między Al-Kaidą i ISIS, było wręcz przyznaniem się do słabości i braku realnego wpływu Aymana az-Zawahiriego na dżihad w tym rejonie, N. Lahoud, M. Al-'Ubaydi, *The war of jihadists against jihadists in Syria*, „CTC Sentinel", 2014, vol. 7, issue 3, p. 5.

1238 Ayman al-Zawahiri, *Urgent appeal to our people in al-Sham*, za: Aymenn al-Tamimi, *Al-Qa'ida uncoupling: Jabhat al-Nusra's rebranding as Jabhat Fateh al-Sham*, „CTC Sentinel", 2016, vol. 9, issue 8, p. 17.

w an-Nusrze, w Syrii były i powstawały ugrupowania oficjalnie uznające patronat Al-Kaidy.

Lister sugerował, że al-Dżulani znalazł się pod presją umiarkowanego skrzydła an-Nusry, i w celu uniknięcia szkodliwego podziału, który mógł odebrać nawet jedną trzecią jej siły, zaakceptował zewnętrzny dystans do Al-Kaidy. Na czele buntu miał stać Saleh al-Hamawi, jeden z założycieli an-Nusry, który sondował możliwości odejścia z niej już od czerwca 2016 r. Część grup obawiała się współpracy ze względu na Al-Kaidę i konieczność dołączenia do „dalekiego dżihadu", ale przede wszystkim utraty podmiotowości; nie bez znaczenia było także wpisanie się na listę celów dla lotnictwa amerykańskiego[1239]. Al-Tamimi uważał, że sam al-Dżulani wierzył, iż musi pójść na ustępstwa, aby osiągnąć postęp na drodze do zjednoczenia opozycji, zwłaszcza biorąc pod uwagę sytuację w Aleppo na początku i połowie 2016 r., kiedy reżim Asada zaczął zwiększać presję[1240]. Jednak początkowy stoicki spokój Al-Kaidy okazał się pozorny. Az-Zawahiri nie był wcale zadowolony. Wyglądało to na pewne napięcia w samej centrali Al-Kaidy, tak jakby stanowisko Ahmada al-Masriego nie było skonsultowane. Daveed Gartenstein-Ross i Thomas Joscelyn uznali jednak rebranding za zgodny z taktyką Al-Kaidy, która często wolała usunąć się z widoku, jeśli miało to jej pomóc. W 18 numerze czasopisma „Al-Masra" (będącego organem prasowym AQAP) ukazał się artykuł firmowany przez bliżej nieznanego Osamę bin Saleha[1241]. W części artykułu, trafnie zatytułowanej „Nie wyróżniać się", Saleh powtarza, że Al-Kaida nigdy nie chciała afiszować się obecnością w Syrii. Sam az-Zawahiri w maju 2014 r. powiedział, że „[...] kierunek generalnego przywództwa jest taki, iż nie powinniśmy deklarować żadnej otwartej obecności" w Syrii, i że ta „[...] sprawa została uzgodniona nawet z braćmi w Iraku"[1242].

23 kwietnia 2017 r. az-Zawahiri jednak powiedział, że nacjonalistyczny dżihad nie jest drogą dla Syrii. Wojna w Syrii nie powinna być traktowana

1239 C. Lister, *How al-Qaida lost control of its Syrian affiliate*, „CTC Sentinel", 2018, vol. 11, no. 2, p. 1–9.

1240 Aymenn Jawad al-Tamimi, *From Jabhat al-Nusra to Hay'at Tahrir al-Sham: Evolution, approach and future*, https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=8cfa4cdb-e337-820d-dobd-4cd998f38612&groupId=252038 [dostęp: 10.01.2021]; tenże, *Success for al-Qaida in Syria?*, „Perspectives on Terrorism", 2017, vol. 11, no. 6, p. 131–139.

1241 „Al-Masra", sierpień 2016, no. 18, https://www.longwarjournal.org/wp-content/uploads/2016/08/Masra-Newsletter-No-18.pdf [dostęp: 10.01.2021].

1242 D. Gartenstein-Ross, T. Joscelyn, *Rebranding terror Nusra's renaming is part of al Qaeda's plan*, https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2016-08-28/rebranding-terror [dostęp: 10.01.2021].

wyłącznie jako wysiłek nacjonalistyczny (ponieważ właśnie tego chcą wrogowie sunnickich dżihadystów), lecz jako „przyczyna całej *ummy*"[1243].

Az-Zawahiri wyraźnie popierał rebelię w Syrii, mówiąc w przesłaniu (które zostało wydane z transkrypcją w języku angielskim), że jest to wojna partyzancka i dżihadyści nie powinni w tej chwili skupiać się na utrzymywaniu terytorium. Zamiast tego muszą skupić się na osłabianiu swoich wrogów:

> Na początek chciałbym powiedzieć naszym ukochanym ludziom w Szam, że wasze rany są ranami całej *ummy*, a wasz ból jest bólem całej *ummy*. Jesteście w naszych modlitwach w każdej chwili i pragniemy poświęcić nasze dusze za was. [...] Jeśli cokolwiek stoi nam na drodze, [to ważniejsze jest], że walczymy z tym samym wrogiem krzyżowcami, z którym walczysz [narodzie syryjski], choć na innym froncie.

Wódz Al-Kaidy twierdził, że jedynym powodem, dla którego sunnici muzułmanie w Syrii są atakowani, jest to, iż „[...] chcą, aby islam rządził ziemią Szam". „Międzynarodowy sojusz szatana nigdy tego nie zaakceptuje i nie będzie szczędził wysiłków, aby powstrzymać ten islamski przypływ". Przedstawił Stany Zjednoczone i Zachód jako pozostające w zmowie z Iranem i reżimem Asada. Radził mieszkańcom Syrii, aby „[...] przygotowali się na przedłużającą się wojnę przeciwko krzyżowcom i ich sojusznikom: *rafidhom* [szyitom, tj. Iranowi] i nusajrytom [alawitom, tj. reżimowi Asada]". Az-Zawahiri chwalił ludzi za to, że „[...] podążyli ścieżką dżihadu na drodze Allaha, aby podnieść flagę islamu i dżihadu na ziemi Szamu oraz wyzwolić ją z ucisku, tyranii i korupcji"[1244].

Mówił:

> Więc nie wycofuj się. [...] Nie należy się wahać ani iść na kompromis. Umieraj honorowo, ale nigdy nie akceptuj życia w upokorzeniu [...]. Zjednoczcie się i zaciskajcie szeregi ze swoimi muzułmańskimi braćmi i mudżahedinami nie tylko w Szamie, ale na całym świecie, ponieważ jest to jedna kampania krzyżowców prowadzona przeciwko muzułmanom na całym świecie.

1243 Ayman al-Zawahiri, *Al Sham will submit to none except, God*, https://jihadology.net/2017/04/23/new-video-message-from-al-qaidahs-dr-ayman-al-%e1%ba%93awahiri-al-sham-will-submit-to-none-except-god/ [dostęp: 10.01.2021]; por. T. Joscelyn, *Ayman al Zawahiri warns against „nationalist" agenda in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/04/ayman-al-zawahiri-warns-against-nationalist-agenda-in-syria.php [dostęp: 10.01.2021].

1244 Tamże.

Jeśli jednak ograniczą dżihad tylko do Syrii, to będą działać na korzyść „międzynarodowych kryminalistów”[1245].

Wydaje się, że cała sprawa była wielowymiarowa. Przede wszystkim pokazała kryzys w centrali Al-Kaidy, która nie kontrolowała już nawet swoich franczyz. Nadto az-Zawahiri tracił na znaczeniu i nawet miał problem z ukryciem tego. Moim zdaniem al-Dżulani był osobą bardzo ambitną i jego ego w dużej mierze wpłynęło na rozwój sytuacji. Gdy został wysłany do Syrii przez al-Bagdadiego, wykazał się nie lada zdolnościami, bo grupa inicjatywna licząca zaledwie siedem osób w krótkim czasie stworzyła silną organizację. Al-Dżulani odmówił posłuszeństwa al-Bagdadiemu, ale na próżno szukać tutaj głębszych podziałów ideologicznych – jest to czas, gdy ISI nie mówiło jeszcze o „wrogu dalekim”. Oczywiście w jej ideologii zawierała się krytyka układu Sykesa-Picota, a w dalszej perspektywie było połączenie Syrii i Iraku, ale tak naprawdę nigdy nie doszło do zniwelowania granic; nawet kalifat *de facto* je utrzymywał. Decyzja o zerwaniu współpracy była zatem decyzją ambitnego dowódcy. Analizując postać przywódcy an-Nusry, można stworzyć jego profil psychologiczny. Otóż od początku otaczał go nimb tajemnicy. Nawet podczas spotkań z przywódcami innych organizacji islamistycznych zakładał na twarz kominiarkę[1246]. Do dzisiaj nie jesteśmy pewni jego prawdziwego nazwiska; bardzo rzadko pojawiał się publicznie. Swoją twarz pokazał dopiero w 2016 r., a pierwszego wywiadu udzielił w 2013. Oczywiście al-Bagdadi postępował dość podobnie, co świadczy o pewnej taktyce: zapewne wynikało to z wcześniejszych doświadczeń dżihadu. Islamiści zdawali sobie sprawę, że wywiady państwowe są w stanie wykorzystać nawet minimalne ilości danych do uzyskania informacji w celu dekonspiracji, począwszy od metadanych plików cyfrowych po takie detale, jak tło filmów z przywódcami. Na przykład informacji o ibn Ladinie szukano, analizując struktury skalne w jaskini, w której go filmowano. Ale wynikać to może jeszcze z innego powodu niż zwykły narcyzm. Po prostu obaj panicznie bali się o życie.

Al-Dżulani z czasem zmienił swoje podejście do wizerunku, np. w 2020 r. ukazała się cała seria zdjęć, na których wyglądał jak skromny mąż stanu. Można go zobaczyć gotującego w stołówce, w której potem je, a przy okazji rozmawia ze zwykłymi ludźmi. Zwiedza okolicę jak przeciętny Syryjczyk:

1245 Tamże.

1246 R. Abouzeid, *Interview with official of Jabhat al-Nusra, Syria's islamist militia group*, https://world.time.com/2012/12/25/interview-with-a-newly-designated-syrias-jabhat-al-nusra/ [dostęp: 10.01.2021].

nie w limuzynie, lecz na motorze. Odwiedza szpitale i pochyla się nad rannymi. Spotyka się z dziećmi, rozmawia z nimi, rozdaje prezenty i głaszcze je po głowach. Ale jest też przywódcą politycznym; bierze udział w spotkaniach ze starszyznami. Wreszcie, jest dowódcą wojskowym: pochyla się nad mapami, dokonuje przeglądu pola, tym razem ubrany już w mundur; przy boku ma subkarabinek (prawdopodobnie AKS-74U), taki sam, z jakim pozowali al-Bagdadi i ibn Ladin.

W każdym z odwiedzonych miejsc pozował do zdjęć i rozmawiał ze wszystkimi, nie tylko z przywódcami. Na ogół ubrany był w stylu zachodnim, co najwyżej z zakrytymi włosami, z wypielęgnowaną brodą. Wyglądał jak mąż stanu z broszur wyborczych[1247]. Jeden z komentatorów gazety „Al-Monitor", Ahmad Hassan, uznał to za sygnał, że chce władzy w ramach bardziej stabilnego projektu:

> Dlatego stara się promować siebie jako człowieka o znaczących wpływach lokalnych. Próbuje przekazać wiadomość, że HTS przechodzi zmiany w swoim projekcie politycznym i nie jest już frakcją dżihadystów, ale zmierza w kierunku syryjskiej sfery politycznej. To przesłanie ma być przekazywane w kraju i za granicą[1248].

Al-Dżulani przegrał konfrontację z al-Bagdadim i w dużym stopniu utracił władzę, a zdrada wielu podkomendnych spowodowała zapewne u niego sporą frustrację. W tym momencie postanowił wykorzystać jedyną szansę: odwołał się do Al-Kaidy, zwłaszcza że wiedział, jaki będzie tego efekt (tzn. że az-Zawahiri nie poprze buty al-Bagdadiego). Jednocześnie jednak musiał zgodzić się na poniesienie kosztów tego sojuszu: Al-Kaida przejęła kontrolę – przynajmniej częściowo – nad an-Nusrą. Zostanie franczyzą wiązało się z koniecznością przyjęcia *supervisorów* do zarządu. Coś za coś. Al-Dżulani oddalił kilku swoich pomocników, a w ich miejsce przyjął kontyngent Chorasani. Chyba jednak nigdy z tym się nie pogodził i gdy tylko nadarzyła się okazja, wykorzystał ją. Koszty pojawiły się i tym razem, ale teraz był na to gotowy. Z nowego projektu odeszli m.in.: Abu Dżulajbib (Imad al-Toubasi), Abu Chadija asz-Szari'i (Bilal Churaisat) i Abu Hammam

1247 A.Y. Zelin, *A timeline of Abu Muhammad al-Jawlani's appearances*, https://jihadology.net/2020/05/27/a-timeline-of-abu-muhammad-al-jawlanis-appearances/ [dostęp: 10.01.2021].

1248 S. al-Kanj, *How HTS leader in Syria's Idlib is attempting a makeover*, www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/08/syria-idlib-hayat-tahrir-al-sham-leader-public-appearance.html#ixzz6ew6G6fpK [dostęp: 10.01.2021].

asz-Szami (Samir Hidżazi)[1249]. Ważniejszym kosztem była jednak utrata finansów i wsparcia szkoleniowego, dla których przede wszystkim zdecydował się na tę ryzykowną współpracę. Jeden z rozmówców Antonia Giustozziego wspominał:

> Kiedy nazwa naszej organizacji brzmiała JaN [Dżabhat an-Nusra], pracowaliśmy pod kontrolą AQ [Al-Kaidy] i otrzymywaliśmy rozkazy od AQ, a nasze wsparcie i pieniądze również pochodziły z AQ. Ale kiedy nasza nazwa naszej organizacji zmieniła się z JaN na JFaS [Dżabhat Fateh asz-Szam], przestali nas wspierać. Przedtem doradzali nam i szkolili nas, ale teraz to wszystko ustało[1250].

Także ten medal miał drugą stronę: pozbyto się kontroli Al-Kaidy i jej dżihadu dalekiego. Jeden z rozmówców Listera powiedział:

> Ludzie znajdujący się obecnie pod wpływem Al-Kaidy to prawdziwi ekstremiści, którzy nigdy nie chcieli współpracować z Syryjczykami dla Syrii. Zawsze mieliśmy z nimi problemy, a ich możliwości były ograniczone, ponieważ byli tylko jednym z czynników w an-Nusrze. Teraz sami określają swoje priorytety, a nasza rewolucja nie jest dla nich istotna[1251].

Tym razem jednak al-Dżulani był przygotowany i nie popełnił tych samych błędów jak przy sporze z ISIS. Utrata kilku dowódców nie była już problemem, bo miał na ich miejsce nowych, zaprawionych w wojnie w Syrii. Przede wszystkim zaś nowy brand okazał się finansowo wymiernie korzystniejszy. Jeden z dowódców stwierdził nawet, że teraz było im łatwiej lobbować za pozyskaniem środków, bo mogli robić to bezpośrednio. Ogólnie rzecz biorąc, zyskali finansowo na rebrandingu. Do listopada 2016 r. byli w zdecydowanie lepszej kondycji finansowej niż pod starą marką, z budżetem wynoszącym nawet 350 mln dolarów. Na braku wsparcia z Al-Kaidy stracili ok. 100 mln dolarów, ale jednocześnie pozyskali nowe źródła finansowania, tak że mieli nawet 50 mln więcej niż poprzednio. Głównym źródłem finansowania byli zwolennicy z Zatoki Perskiej: 100 mln dolarów

1249 Aqeel Hussain, „Dżabhat Fateh asz-Szam: Nierozwiązane rozłamy" [:„جبهة فتح الشام" انشقاقات غير مقلقة], https://bit.ly/48dydmX [dostęp: 10.01.2021].

1250 A. Giustozzi, *A struggle for power: Al Nusra and Al Qaida in Syria*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2020, DOI: 10.1080/1057610X.2020.1799508, p. 6.

1251 C. Lister, *Al-Qaeda's turning against its Syrian Affiliate*, https://www.mei.edu/publications/al-qaedas-turning-against-its-syrian-affiliate [dostęp: 10.01.2021].

z Arabii Saudyjskiej, 120 mln z Kataru, 45 mln ze Zjednoczonych Emiratów Arabskich, oraz 85 mln dolarów z dochodów własnych (podatki, sprzedaż ropy itp.)[1252].

Rebranding miał głównie na celu wzmocnienie władzy al-Dżulaniego, który pozbył się zależności od Al-Kaidy i skonsolidował swoją władzę. Rozumiał konieczność powrotu do wcześniejszej polityki i przywrócenia energii syryjskiego dżihadu. Zmienił się także skład osobowy: zdecydowanie spadła liczba bojowników zagranicznych (nawet do 18%). Zreformowano dowództwo, pozostawiając niemal wyłącznie Syryjczyków; również aprowizacja musiała bazować przede wszystkim na Syrii, bo nie było już dostaw z Al-Kaidy[1253].

Sytuacja nabierała jednak nowej dynamiki. Coraz poważniejszym graczem stawała się Turcja, a także Rosja. W listopadzie 2016 r. wojska Asada odbiły Aleppo, a Turcy prowadzili operację „Tarcza Eufratu", która była co do zasady prowadzona przeciwko Kurdom, ale blokowała terytoria na wschód i północ od Aleppo. W tym samym czasie w grudniu 2016 r. negocjacje zaczęli prowadzić Rosja, Iran i Turcja. W Astanie każdy z graczy chciał uzyskać coś dla siebie; wszyscy byli zainteresowani przede wszystkim blokowaniem Arabii Saudyjskiej i Stanów Zjednoczonych[1254].

Sprawy osiągnęły punkt kulminacyjny w styczniu 2017 r. Amerykańskie naloty na Dżabhat Fateh asz-Szam przybrały bezprecedensowy charakter[1255], a rozmowy w Astanie zostały przełożone na 23 i 24 stycznia. Dżabhat Fateh asz-Szam postanowił zatem przejąć inicjatywę. Otaczano bazy jednej frakcji po drugiej, zmuszając je do poddania się i przekazania zapasów broni[1256]. Było to przemyślane działanie, które miało dać szansę na koalicję z innymi frakcjami, nawet jeśli dotychczas nie miały na to specjalnej ochoty[1257].

1252 A. Giustozzi, *A struggle for power: Al Nusra and Al Qaida in Syria...*, p. 6.

1253 Tamże, p. 8.

1254 A. Lund, *Staring into Syria's diplomatic fog*, https://tcf.org/content/commentary/staring-syrias-diplomatic-fog/?agreed=1 [dostęp: 10.01.2021].

1255 M.R. Gordon, E. Schmitt, *US airstrike kills more than 100 Qaeda fighters in Syria*, https://www.nytimes.com/2017/01/20/world/middleeast/us-airstrike-al-qaeda-syria.html [dostęp: 10.01.2021].

1256 S. Heller, *Syria's former al-Qaeda affiliate is leading rebels on a suicide mission*, https://tcf.org/content/commentary/syrias-former-al-qaeda-affiliate-leading-rebels-suicide-mission/ [dostęp: 10.01.2021].

1257 S. Heller, *The strategic logic of Hayat Tahrir al-Sham*, „Perspectives on Terrorism", 2017, vol. 11, issue 6, p. 142.

Rysunek 7. Obszar działalności Dżabhat an-Nusry

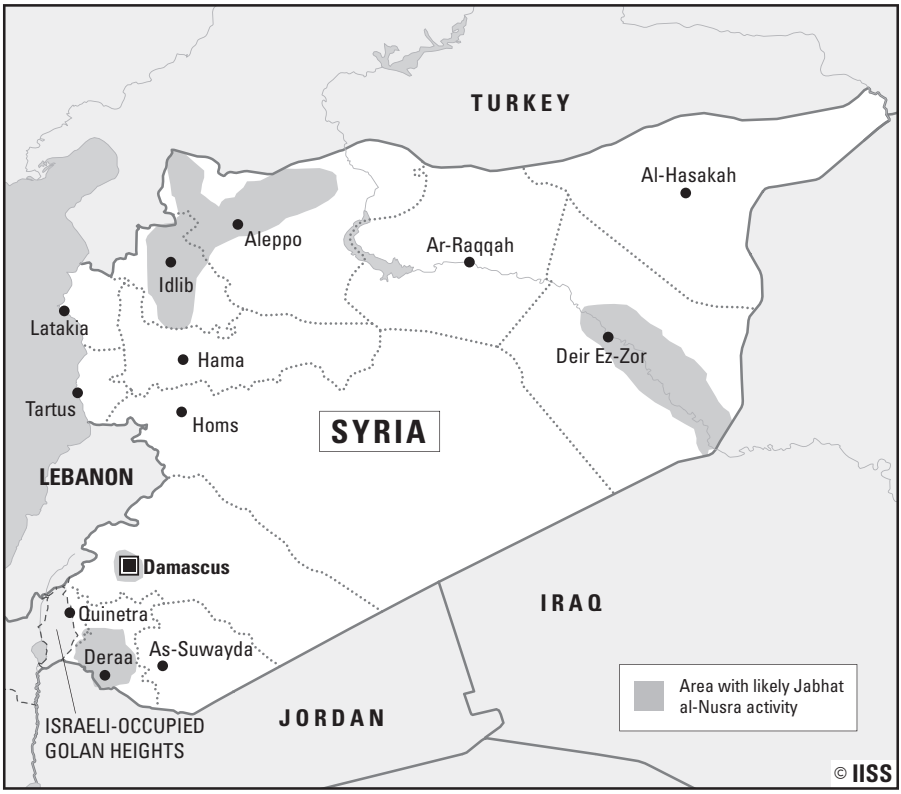

Źródło: S.G. Jones, *Syria's Growing Jihad*, „Survival", 2013, vol. 55, issue 4, p. 61.

2.2.3. Haj'at Tahrir asz-Szam

Okazało się, że Dżabhat Fateh asz-Szam nie spełnił swoich założeń, nie uzyskał odpowiedniego stopnia koalicyjności, a zbyt rozbity ruch islamistyczny coraz częściej ponosił porażki. Dlatego postanowiono utworzyć nową strukturę Haj'at Tahrir asz-Szam (HTS, Organizacja Wyzwolenia Lewantu)[1258]. Było to szersze porozumienie koalicyjne, w skład którego wchodziła an-Nusra jako jego wiodąca siła. Taka konstrukcja dawała jednak jakiś stopień samodzielności innym członkom i zapewne służyła też utrzymaniu autorytetu dowódców organizacji wchodzących w skład HTS[1259].

1258 Pogardliwie mówiono „*hatisz*", co nawiązywało do akronimu ISIS „Daisz".

1259 Australian National Security, *Jabhat Fatah al-Sham*, https://www.nationalsecurity.gov.au/Listedterroristorganisations/Pages/Jabhat-Fatah-al-Sham.aspx [dostęp: 10.01.2021].

HTS powstało z połączenia pięciu grup działających w północnej Syrii:

- Dżabhat Fateh asz-Szam,
- Harakat Nour ad-Din az-Zenki (The Movement of Nour ad Din al Zinki / Ruch ad-Din az-Zenki),
- Liwa al-Haqq (Brygada Prawdy),
- Dżabhat Ansar ad-Din (Supporters of the Religion Front / Pomocnicy Frontu Religi),
- Dżaisz al-Sunna (Armia Sunny).

Wszystkie utożsamiały się z politycznym islamem, ale w różnych ujęciach. Fuzja została ogłoszona 28 stycznia 2017 r. przez publikację porozumienia w aplikacji Telegram. Oświadczenie rozpoczął cytat z Koranu: „Zaprawdę, Bóg miłuje tych, / którzy walczą na Jego drodze / w zwartych szeregach, / jak gdyby byli budowlą solidną" (61:4). Sygnatariusze uznali, że:

> Wobec tego, co przechodzi dziś rewolucja syryjska w wyniku spisków, które ją nękają, i konfliktu wewnętrznego, który zagraża jej obecności, oraz z wielkim wysiłkiem z naszej strony, aby połączyć siły i ścisnąć szeregi, my [...] ogłaszamy: [nasze] frakcje przestaną istnieć i nastąpi całkowita fuzja w ramach nowego podmiotu pod nazwą Hay'at Tahrir al-Sham i pod kierownictwem inżyniera Abu Dżaber Haszim Al-Szakha[1260].

Na czele nowej grupy stanął doświadczony dowódca, który walczył w wielu formacjach. Abu Dżabir (Abu Jaber Hashim al-Sheikh) urodził się w 1968 r. na przedmieściach Aleppo (Maskanah). Uzyskał tytuł licencjata w dziedzinie inżynierii mechanicznej na Uniwersytecie w Aleppo (stąd jego pseudonim Inżynier). Był więziony w więzieniu Sednaya w latach 2005–2011[1261]. Uwolniony na podstawie amnestii, wstąpił do Harakat Fadżr asz-Szam al-Islamija (Harakat Fajr ash-Sham al-Islamiya, Islamski Ruch Al-Fadżr) wchodzącego w skład WAS i został jednym z jego głównych przywódców. Jego batalion Musab Bin Umayr z Aleppo podobno walczył u boku Frontu an-Nusra, z czasem został wcielony przez AaS[1262].

Jego wpływy w tej organizacji nie były bez znaczenia. HTS w znacznej mierze było wymierzone także w tę organizację. Początkowo związane

1260 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Hay'at Tahrir al-Sham: Initial statements and translations*, https://jihadintel.meforum.org/206/hayat-tahrir-al-sham-initial-statements [dostęp: 10.01.2021].

1261 BBC Monitoring, *Hashim al-Shaykh – Biography*, 04 Apr 2018.

1262 *Hashim al-Sheikh*, https://www.counterextremism.com/extremists/hashim-al-sheikh [dostęp: 10.01.2021].

z Al-Kaidą, zaczęło wyraźnie ciążyć ku Turcji; jednocześnie cały czas przedstawiało poważną alternatywę dla projektów postalkaidowskich. Co najmniej 3 tys. bojowników HTS to dezerterzy z AaS. Byli wśród nich wysokiej rangi oficerowie wojskowi, rzecznik prasowy (Abu Yusuf al-Muhadżir) i sędzia szariacki[1263].

9 lutego 2017 r.[1264] ukazało się pierwsze przemówienie przywódcy nowej organizacji. Zaprzeczył on powiązaniom z Al-Kaidą i zasugerował, że nie jest to kolejny rebranding, lecz nowy projekt, znoszący poprzednie. Ewidentnie skrytykował inne formacje powstańcze, które brały udział w rozmowach w Astanie (28 i 29 stycznia). Uznał, że takie rozmowy „stłumią rewolucję i ukoronują rzeźnika"[1265], czyli prezydenta Asada.

Wydaje się, że projekt HTS był przede wszystkim rozgrywką w ramach globalnego dżihadu salafickiego. HTS starało się mieć większy wpływ militarny i polityczny w terenie, próbując powstrzymać jakiekolwiek porozumienie wynikające z rozmów w Astanie lub Genewie. Powtarzał scenariusz Państwa Islamskiego z lat 2013–2014, który polegał na kontrolowaniu dużych obszarów Syrii. Porozumienie z Astany miało w pewien sposób uporządkować scenę dżihadu syryjskiego. Rosja postanowiła wydzielić grupę organizacji umiarkowanych, na których czele postawiła AaS. Wszyscy pozostali mieli tworzyć dżihadystyczny plankton, który albo zostanie pochłonięty przez wielkich graczy (Rosję i Asada, Turcję), albo się zjednoczy. Takie zjednoczenie oczywiście było korzystne dla graczy państwowych, gdyż jasno dzieliło dżihadystów na „swoich" (gotowych na porozumienia polityczne) i „radykałów" (których należało zniszczyć). Al-Dżulani zdawał sobie sprawę, że Rosja przygotowuje grunt pod ostateczną rozgrywkę. Postanowił przystąpić do gry mającej wykrystalizować dwie mocne grupy: swoją, ideologicznie klarowną, wywodzącą się ze światowego dżihadu spod szyldu Al-Kaidy, i drugą, bardziej miałką ideologicznie, skupioną wokół Turcji, czyli AaS.

Al-Dżulani był naciskany w kraju i za granicą, aby znaleźć szybkie rozwiązanie, które będzie satysfakcjonujące dla kadry w jego organizacji, ale jednocześnie pozwoli mu uniknąć miana *takfir* światowego dżihadu salafickiego.

1263 M. Rowan, *Al Qaeda's latest rebranding: Hay'at Tahrir al-Sham*, https://www.wilsoncenter.org/article/al-qaedas-latest-rebranding-hayat-tahrir-al-sham [dostęp: 10.01.2021].

1264 *New video message from Hayy'at Taḥrir al-Sham's Hisham al-Shaykh*: *„First Words"*, https://jihadology.net/wp-content/uploads/_pda/2017/02/hishacc84m-al-shaykh-22first-words22-en.pdf [dostęp: 10.01.2021].

1265 BBC Monitoring, *Tahrir al-Sham: Al-Qaeda's latest incarnation in Syria*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-38934206 [dostęp: 10.01.2021].

Oficjalnie zatem oddał władzę, jednocześnie nominując człowieka łączącego ruch dżihadystyczny, który zarazem mógł przeciągnąć na swoją stronę ludzi z umiarkowanych frakcji salafickich. Sam miał kierować z tylnego fotela, szybko jednak okazało się, że kwestie wojskowe podlegają mu osobiście[1266]. Taka polaryzacja syryjskiego dżihadu poważnie groziła, że frakcje zaczną walkę z sobą, co było oczywiście po myśli Asada i Rosji. Al-Dżulani zaczął zaogniać sytuację, zwłaszcza za pośrednictwem portali społecznościowych, na których prominentne osobistości HTS podnosiły pytania o prawdziwe zamiary AaS w Syrii, próbując pokazać ich jako popleczników Turcji i *de facto* Asada[1267].

Nowa organizacja liczyła ok. 25 tys. bojowników. Połączenie rozszerzyło też zasięg walk. Główne siły nadal znajdowały się w Idlibie, ale ponadto w okolicach Aleppo i na północ od Hamy. Siły an-Nusry oczywiście dominowały – liczyły przynajmniej 18,5 tys. bojowników, czyli 15,5% wszystkich bojowników powstania syryjskiego[1268].

AaS stracił ok. 800–1000 uciekinierów na rzecz HTS, ale zyskał co najmniej 6–8 tys. bojowników dzięki integracji z jego szeregami oddziałów: Suqor asz-Szam, Dżaisz al-Mudżahidin, Tadżamu Fastaqim Kama Umrit i Al-Dżaabt al-Szamija z zachodniego Aleppo oraz Dżaisz al-Islam z Idlibu. Jednocześnie HTS straciło co najmniej kilkuset bojowników na rzecz AaS. Grupy wchodzące w porozumienie z an-Nusrą wniosły do organizacji 3–5 tys. bojowników[1269].

Powstanie HTS i jego konfrontacyjny kurs wobec innych ugrupowań wywołały spory ferment w środowisku. Pierwszy zabrał głos al-Makdisi (30 stycznia 2017), ponownie uprzedzając innych, że „wpływ rozcieńczalników [...] teraz wzrośnie!". Trzy dni później wezwał przywódców HTS do wyjaśnienia swojego *manhadż*, a dwa dni później wezwał HTS do pilnego wyjaśnienia: „[...] waszego wyparcia się nikczemnych operacji, takich

1266 *New video from Hayy'at Tahrir al-Sham Abu Muhammad al-Jawlani „Military statement about the blessed security operation in Homs"*, https://jihadology.net/2017/02/27/new-video-message-from-hayyat-ta%e1%b8%a5rir-al-shams-abu-mu%e1%b8%a5ammad-al-jawlani-military-statement-about-the-blessed-security-operation-in-%e1%b8%a50m%e1%b9%a3/ [dostęp: 10.01.2021].

1267 H. Mouzahem, *Will major opposition groups face off in Syria*?, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/02/syria-jihadist-factions-tahrir-al-sham-jabhat-fateh.html#ixzz6ehgW3IaQ [dostęp: 10.01.2021].

1268 R. O'Farrell, *Mapping Syria's armed opposition: Rebel groups by theater*, https://medium.com/@ryanmofarrell/mapping-syria-s-armed-opposition-rebel-groups-by-theater-1826ba6fd9f0#.nvu9gfwdd [dostęp: 10.01.2021].

1269 C. Lister, *How al-Qaida lost control of its Syrian affiliate...*, p. 5.

jak «Tarcza Eufratu» [czyli współpracy z Turcją] [...]; waszego wyparcia się konferencji i spisków, takich jak Astana [...]; waszych poglądów na [...] świeckie reżimy [i] zagraniczne wsparcie". Pośród tych narastających publicznych kontrowersji Sami al-Oraidi i jego bliski współpracownik Abu Hadżar asz-Szami opuścili HTS 8 lutego 2017 r., a al-Dżulani i HTS byli teraz otwarcie porównywani przez lojalistów Al-Kaidy do Państwa Islamskiego[1270].

Publiczne odejście al-Oraidiego z HTS i nasilająca się krytyka al-Makdisiego wywołały ripostę wiernego obrońcy al-Dżulaniego, Abdurrahima Atouna (*vel* Abu Abdullah asz-Szami). 10 lutego 2017 oskarżył al-Makdisiego o nieścisłe wypowiedzi z powodu braku wiedzy i nieskorzystanie z konsultacji w sprawie nowych decyzji, o które miano prosić. Atoun wyjaśnił również, że niektóre kwestie wymagały niuansów, a nie czarno-białego spojrzenia. Ponadto uznał, że dżihad nie jest niczyją własnością, lecz jest sprawą wszystkich muzułmanów, dlatego należy poszerzać grono walczących pod jednym sztandarem, a ewentualne różnice w poglądach odłożyć na bok dla dobra islamu[1271].

Dyskusja była kontynuowana. Nie bez znaczenia było też przytaczane już wystąpienie az-Zawahiriego krytykujące element nacjonalistyczny w postępowaniu w Syrii. Wydawało się, że temperatura sporu zaczęła spadać. Wiosną 2017 r. w Syrii pojawił się Abu al-Kassam, przyjaciel z dzieciństwa Abu Musaby az-Zarkawiego. Spędził 12 lat w irańskim więzieniu, a teraz prawdopodobnie jego celem było znalezienie wyjścia z patowej sytuacji. Zaznaczył, że al-Makdisiemu należy się szacunek (znali się od lat, był jego uczniem), ale zwrócił uwagę na: dynamikę sytuacji geopolitycznej, znaczną aktywność Turcji w Idlibie i konieczność zjednoczenia w celu prowadzenia walk partyzanckich[1272].

Można powiedzieć, że po pierwszych kontrowersjach HTS zaczęło nabierać realnych ram organizacyjnych, koncentrując się na werbowaniu szeroko pojętych zwolenników Al-Kaidy i korzystając ze słabnięcia ISIS oraz problemów AaS. Od marca 2017 r. rekrutacja zaczęła przynosić wymierne skutki.

HTS liczyło wtedy 33,5 tys. mężczyzn. Z IS zdezerterowało ok. 2 tys. ludzi; ogółem udało się pozyskać nawet ok. 11 tys. nowych członków. Do września 2017 r. grupa liczyła wg różnych źródeł ok. 35–42 tys. Budżet

1270 Tamże.

1271 Abu Abdullah Al-Shami, https://justpaste.it/13ied [dostęp: 10.01.2021].

1272 T. Hamming, *Abu al-Qassam: Zarqawi's right-hand man who stayed loyal to al-Qaida*, http://www.jihadica.com/abu-al-qassam-zarqawis-right-hand-man-who-stayed-loyal-to-al-qaida/ [dostęp: 10.01.2021].

organizacji sięgnął 350 mln dolarów, a na liście donatorów pojawiła się dodatkowo Turcja[1273]. Działania HTS sprawiły, że sytuacja przeciwnika znacznie się pogorszyła. Do końca lipca HTS udało się przejąć kontrolę nad przejściem granicznym z Turcją Bab al-Hawa i wypchnąć AaS z miasta Idlib, przy jego znacznej pasywności[1274]. Część bojowników (m.in. Abu Khuzaymah al-Falistini[1275]) przeszła nawet na stronę HTS.

2 listopada 2017 r. ogłoszono powstanie Rządu Ocalenia (Hukumat al-Inqadh al-Surijja), pod przewodnictwem dra Muhammad as-Szejcha (al-Sheikha). Składał się z 11 ministerstw: spraw wewnętrznych, sprawiedliwości, *awqaf* (dobroczynności), edukacji, szkolnictwa wyższego, rolnictwa, gospodarki, spraw społecznych i wysiedleńców, infrastruktury mieszkalnej, administracji lokalnej i zdrowia. Kwestie bezpieczeństwa i wojskowości były wyłączone spod jurysdykcji rządu oraz pozostawały w gestii HTS. Wywołało to zresztą pewne kontrowersje, np. jeden z oficjeli Nour ad-Din az-Zenki, Hossam Atrasz, za wyrażanie negatywnej opinii został wydalony z HTS[1276]. Ważną postacią był Anas Muhammad Baszir al-Mousa *vel* Bishr asz-Szami, któremu podlegał dział *awqaf* i Rada Szari. Sądy Dar al-Qadaa przypuszczalnie zostały rozwiązane i podporządkowane Ministerstwu Sprawiedliwości[1277]. Kadencja Rządu Ocalenia miała trwać rok. Na jego czele stanął Fawaz Hilal[1278], a liczba ministerstw została zmniejszona do dziewięciu. Bardzo prawdopodobne, że przetasowania były związane z brakiem funduszy, co wymagało od Rządu Ocalenia konsolidacji ministerstw i dyrekcji[1279]. Pod koniec 2020 r. ponownie szefem rządu został Ali Keda[1280].

1273 A. Giustozzi, *A struggle for power: Al Nusra and Al Qaida in Syria...*, p. 11–12.

1274 Aymenn Jawad al-Tamimi, *From Jabhat al-Nusra to Hay'at Tahrir al-Sham: Evolution, approach and future...*, p. 15.

1275 C. Lister, *Hayat Tahrir al-Sham: To unite or to divide the ranks?* [in:] A.Y. Zelin (ed.), *How al-Qaeda Survived Drones, Uprisings, and the Islamic States...*, p. 25.

1276 The Carter Center, *Relations between Hai'yat Tahrir al-Sham and Nour al-Din al-Zinki in 2017*, November 7, 2017, p. 4.

1277 Aymenn Jawad al-Tamimi, *From Jabhat al-Nusra to Hay'at Tahrir al-Sham: Evolution, approach and future...*, p. 16.

1278 A. Saeed, *Analysis: Who's behind the „Salvation Government" running northern Syria?*, https://monitoring.bbc.co.uk/product/c201b6nn [dostęp: 10.01.2021].

1279 *Syria update 06 December to 12 December, 2018*, https://coar-global.org/2018/12/12/syria-update-between-06-december-to-12-december-2018/ [dostęp: 10.01.2021].

1280 BBC Monitoring, *Head of jihadist-backed „government" in northern Syria „re-elected"*, 1 Dec 2020; Step News, „Demokracja Tahrir asz-Szama. Ali Keda zostaje ponownie wybrany na premiera, a jego rywale są nieznani" [ديموقراطية تحرير الشام.. إعادة انتخاب "علي كدة" رئيساً للحكومة ومنافسيه مجهولين], https://stepagency-sy.net/2020/12/01/%d8%a5%d8%b9%d8%a7%d8%af%

Al-Dżulani oficjalnie powiedział, że twierdzenie, jakoby Rząd Ocalenia był częścią HTS, jest krzywdzące dla współtwórców, ale też kłamstwem byłoby udawanie, że nie jest powiązany z HTS[1281].

Rząd Ocalenia ma swoją stronę internetową (https://syriansg.org), na której można znaleźć informacje na temat jego struktury i podejmowanych działań, przepisy prawa i sprawozdania, jak również informacje o przeciwdziałaniach pandemii COVID-19. Pod koniec 2020 r. istniały ministerstwa: spraw wewnętrznych, sprawiedliwości, *zakatu* i pomocy, edukacji, zdrowia, administracji lokalnej i usług, gospodarki i zasobów, rozwoju i spraw humanitarnych, szkolnictwa, rolnictwa i melioracji. Prowadzone były działania informacyjne za pomocą mediów społecznościowych, w tym serwisów: YouTube[1282], Telegram[1283] i Twitter[1284]; to ostatnie konto zostało zawieszone przez operatora (stan na grudzień 2020). Ponadto działa Shaam News Agency[1285], która przynajmniej oficjalnie jest agencją niezależną od rządu. Na portalu agencji można znaleźć informacje dotyczące nie tylko Syrii, ale także polityki międzynarodowej. Publikowane są codzienne raporty z działań militarnych[1286].

Organem prasowym rządu jest tygodnik „Nabd al-Muharrar" („Puls Wyzwolonych"). Większość materiałów to przedruki publikacji agencji Shaam News, co dodatkowo sugeruje, że jest ona powiązana z rządem. Narracja jest dość zaskakująca. Można z niej wywnioskować, że w północnej Syrii funkcjonuje suwerenne państwo, które wprawdzie zmaga się z konfliktem zbrojnym (jak np. Ukraina), ale generalnie działa sprawnie i normalnie.

Jednym z urzędów powołanych przez rząd jest komórka zajmująca się porwanymi i migrantami. W tej materii działania są sprzeczne z ideologią islamizmu, ponieważ pomoc uzyskali m.in. Jazydzi. Uwolniono także obywatela Włoch; w 2018 po śmierci ojca przekazano młodą dziewczynę jej belgijskiej matce i ponoć uwolniono dwóch Kanadyjczyków[1287].

d8%a9-%d8%a7%d9%86%d8%aa%d8%ae%d8%a7%d8%a8-%d8%b9%d9%84%d9%8a-%d9%83%d8%af%d8%a9/ [dostęp: 10.01.2021].

1281 International Crisis Group, *Silencing the guns in Syria's Idlib*, „Middle East Report", 15 May 2020, no. 213, p. 21.

1282 syriansg, https://www.youtube.com/channel/UCsk4vDaWUkily90t5iSvFug [dostęp: 10.01.2021].

1283 „Syryjski Rząd Ocalenia" [حكومة الإنقاذ السورية], https://t.me/Syria_SG [dostęp: 10.01.2021].

1284 @Syria_SG, https://twitter.com/Syria_SG [dostęp: 10.01.2021].

1285 http://www.shaam.org/index.php [dostęp: 10.01.2021].

1286 http://www.shaam.org/reports/military-reports.html [dostęp: 10.01.2021].

1287 A. Saeed, *Analysis: Who's behind the „Salvation Government" running northern Syria*...

HTS dążyło do posiadania milicji obyczajowej Hisba. Pierwsze takie oddziały powstały jeszcze w ramach an-Nusry, m.in. w Dajr az-Zaur pod zarządem Rady Mudżahedinów Szury. Wraz z utratą znacznej części terytorium funkcjonowanie Hisby okazało się niemożliwe; była to formacja szczątkowa, ponadto bardzo źle postrzegana. Sytuacja zmieniła się wraz z okrzepnięciem w Idlibie. Pierwszą próbę sformowania takiej milicji podjęto w sierpniu 2017 r. i nazwano ją Sawaed al-Chira (Korpus Dobrej Woli). Był to organ wykonawczy odpowiedzialny za egzekwowanie przepisów szariatu i przepisów administracyjnych we wszystkich aspektach. Jego dowódcą został Ahmed Agha, pełniący dotychczas taką funkcję w HTS. Milicja składała się zasadniczo z dwóch wydziałów. Pierwszy to Wicebiuro ds. Promocji Cnót i Prewencji, a jego głównym celem było narzucenie konserwatywnych, islamskich norm, zwłaszcza dotyczących ubrania oraz zapobiegania paleniu tytoniu w miejscach publicznych i jego sprzedaży. Biuro zatrudniało mężczyzn i kobiety do patrolowania ulic Idlibu. Drugim wydziałem było Biuro Skarg, które przyjmowało zażalenia dotyczące niemoralnego zachowania obywateli oraz nieprawidłowości z zakresu administracji[1288]. Sawaed al-Chira został zlikwidowany w wyniku sprzeciwu społecznego i podejrzeń o korupcję. Następnie ponownie w Idlibie, w maju 2020, powołano Centrum al-Falah z Obowiązkiem Nakazania Dobra i Zakazania Zła. Organ działał jak policja religijna, która może oskarżać, aresztować i pociągać ludzi do odpowiedzialności. Do jego zadań należało m.in. pilnowanie przestrzegania szariatu, zwłaszcza segregacji płciowej w miejscach publicznych; ponadto pełnił funkcje wychowawcze[1289]. Wydaje się, że była to także forma uciszenia krytyki ze strony islamistów: forma zniwelowania dysonansu między prowadzoną polityką społeczną a deklarowaną ideologią. Było to zapewne także zabezpieczenie przed zagospodarowaniem tej przestrzeni społecznej przez inne organizacje islamistyczne. Trudno jednoznacznie określić, w jakim stopniu formacja była zależna od Rządu Ocalenia; wydaje się, że była częścią HTS.

Nie oznaczało to jednak, że centrala Al-Kaidy pogodziła się z decyzjami al-Dżulaniego. Dla az-Zawahiriego Syria była ważnym elementem, drugim kręgiem dżihadu[1290] – miejscem, z którego będzie można dogodnie

1288 Haid Haid, *HTS's Offline Propaganda: Infrastructure, Engagement and Monopoly...*, p. 14–15.

1289 Unit of Religious Movement – Jusoor for Studies, *The return of Hayat Tahrir al-Sham Hisbah to Idlib*, https://www.jusoor.co/public/details/The%20Return%20of%20Hayat%20Tahrir%20al-Sham%20Hisbah%20to%20Idlib/689/en [dostęp: 10.01.2021].

1290 Patrz rozdział 2.1.2. *Jihadi strategic studies – strategia Al-Kaidy i Państwa Islamskiego.*

prowadzić dalsze działania, zwłaszcza przeciwko Zachodowi. Nie bez znaczenia na pewno była też bliskość Egiptu, który zapewne nadal był dla niego ważny.

W listopadzie 2017 r. HTS poniosło spore straty w wyniku nalotów prowadzonych przez Stany Zjednoczone. W północnej Syrii w krótkim czasie zginęło kilku kluczowych bojowników, m.in.: urodzony w Kuwejcie Mohsen al-Fadli, Sanafi an-Nasr z Arabii Saudyjskiej, Ahmed Salama Mabrouk z Egiptu (zginął w październiku), Rifai Ahmad Taha (egipski bojownik z dziesięcioletnim doświadczeniem w siatce terrorystycznej) i Younis Shoueib (znany również jako Abul-Hassan Taftanaz)[1291].

Hurras ad-Din, czyli Al-Kaida w Syrii i rozłam w HTS

W przemówieniu wydanym 4 października 2017 r. az-Zawahiri publicznie upomniał HTS – ponownie bez odwoływania się do nazwy grupy – karcąc tych, którzy próbują „[...] uciec od rzeczywistości i powtórzyć ten sam nieudany eksperyment [...] oszukania Ameryki"[1292]. Było to odniesienie do argumentu, że – zrywając więzi z Al-Kaidą – dżihadyści mogą uchronić się przed nalotami Stanów Zjednoczonych. Pięć dni później nowa grupa dżihadystów – o nazwie Ansar al-Furqan – ogłosiła powstanie w Idlibie ruchu, który pozostanie lojalny wobec islamu, podczas gdy inni odeń odsuwali się. Nowy ruch miał być inny, ponieważ jego członkowie to

> [...] sunniccy muzułmanie dżihadu, składający się z imigrantów i miejscowych zwolenników, którzy uczestniczyli w większości syryjskich wydarzeń w ich początkach i byli świadkami większości tego, co stało się z tymi grupami. W ten sposób odkryli, że tajemnicą problemu i przyczyną niedociągnięć było oddalenie się od oczywistych wersetów [Koranu] i nieprzestrzeganie ich lub przestrzeganie ich, ale powierzchownie używając rozumu, i niepoddawanie się naśladowaniu czystego tekstu [Koranu] w wielu kwestiach[1293].

1291 B. Mroue, *Surge in targeted killings of al-Qaida operatives in Syria*, https://apnews.com/article/f036548e0dcf489688489b4850307891 [dostęp: 10.01.2021].

1292 T. Joscelyn, *Analysis: Ayman al Zawahiri argues jihadists can't deceive America*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/10/analysis-ayman-al-zawahiri-argues-jihadists-cant-deceive-america.php [dostęp: 10.01.2021].

1293 R. Katz, *Disarray in the Syrian jihad is making perfect conditions for an AQ revival*, https://news.siteintelgroup.com/blog/index.php/categories/jihad/entry/429-disarray-in-the-syrian-jihad-is-making-perfect-conditions-for-an-aq-revival-1 [dostęp: 10.01.2021].

Wielu podejrzewało, że grupa była prowadzona przez wybitnych weteranów Al-Kaidy, którzy zbiegli z an-Nusry, takich jak Abu Chadidża i Abu Dżulajbib. Urażone przez al-Dżulaniego ambicje grały coraz większą rolę. Abu Dżabir, oficjalny lider HTS, odszedł w październiku 2017, a al-Muhajsini w listopadzie[1294]. Al-Dżulani objął już oficjalnie władzę w HTS. Spodziewał się zarówno ataku Asada, jak i Turków, postanowił zatem zdyscyplinować swoich poddanych i jednocześnie zbliżyć się do Turcji. Nie spodobało się to wielu jego dowódcom. Odszedł Abu Saleh Tahan, jeden z ważniejszych dowódców, ale wreszcie wybuchł bunt w oddziałach Nour ad-Din az-Zenki, obawiających się podporządkowaniu al-Dżulaniemu. W rezultacie siły wewnętrzne HTS przeprowadziły aresztowania, co tylko dolało oliwy do ognia. Aresztowano al-Oraidiego wraz z wieloma czołowymi postaciami Al-Kaidy, takimi jak: Abu Abdul Karim al-Chorasani (członek globalnej Rady Szury Al-Kaidy), Iyad al-Tubasi (Abu Dżulajbib) i Abu Challad al-Mohandis (teść Sajfa al-Adela)[1295]. Po natychmiastowej interwencji Al-Kaidy przywódcy zostali zwolnieni. Dżulajbib po uwolnieniu na swoim profilu w mediach społecznościowych napisał do al-Dżulaniego: „Jeśli sądzisz, że – zamykając nas w więzieniu – idea Al-Kaidy się skończyła, masz urojenia"[1296]. 28 listopada 2017 r. az-Zawahiri zwrócił się z przesłaniem jedności, ale także wyraził skrajne niezadowolenie z zaistniałej sytuacji. Emir Al-Kaidy jasno dał do zrozumienia, że nie akceptuje nikogo, kto łamie przysięgę lojalności wobec niego[1297]. Wkrótce Abu Hammam as-Suri ogłosił, że trwają zorganizowane działania mające na celu zgromadzenie lojalistów Al-Kaidy. Fundamentem miał być jeden z dotychczasowych członków HTS.

2 grudnia 2017 r. HTS ogłosiło w krótkim oświadczeniu, że powołało komitet do komunikacji z „honorowymi duchownymi", którzy zainicjowali akcję pojednawczą „A takie rozliczenie jest najlepsze"[1298]. Na czele pięcioosobowego komitetu HTS stanął Abu 'Abd al-Karim al-Masri „Karim",

1294 A. Giustozzi, *A struggle for power: Al Nusra and Al Qaida in Syria...*, p. 12.

1295 Alaa Addin Ismail, *Tahrir al-Sham arrests of Qaeda leaders cranks up Zawahiri – Julani dispute*, https://english.aawsat.com//home/article/1099286/tahrir-al-sham-arrests-qaeda-leaders-cranks-zawahiri-julani-dispute [dostęp: 10.01.2021].

1296 C. Lister, *The Syria effect: Al-Qaeda fractures*, https://www.hudson.org/research/15533-the-syria-effect-al-qaeda-fractures#footNote34 [dostęp: 10.01.2021].

1297 T. Joscelyn, *Analysis: Ayman al Zawahiri calls for „unity" in Syria amid leadership crisis*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/12/analysis-ayman-al-zawahiri-calls-for-unity-in-syria-amid-leadership-crisis.php [dostęp: 10.01.2021].

1298 Więcej: https://www.longwarjournal.org/wp-content/uploads/2019/02/17-12-02-HTS-statement-on-joining-reconciliation-initiative.jpg [dostęp: 19.01.2021].

a członkami byli: szejk Abu Malik Al-Talli, Abu Qatadah al-Albani, Mukthar al-Turki i Abu Musab asz-Szami. Po stronie rozłamowców stał „brat Kassam" – prawdopodobnie Chalid al-Aruri, weteran Al-Kaidy, który był blisko Abu Musaba az-Zarkawiego. HTS twierdziło, że „szanowany" szejk Abu 'Abd al-Karim podjął „kilka prób mediacji" z Kassamem i innymi, ale „bez powodzenia"[1299].

W grudniu 2017 r. ogłosił powstanie Dżaisz al-Badija (Jaysh al-Badijah), utworzony głównie z niezadowolonych z odejścia od Al-Kaidy członków HTS[1300]. 7 stycznia 2018 na jednym z kanałów Telegramu pojawiła się wiadomość[1301] przypisywana Abu Hammamowi as-Suri, który powiedział, że chociaż zgadzał się z al-Dżulanim w kilku punktach, niektórzy z jego kolegów zgłosili zastrzeżenia, więc postanowił skierować sprawę do uczonych zaangażowanych w inicjatywę pojednania.

W ten sposób – głównie na bazie Dżabhat Ansar ad-Din, kilku mniejszych oddziałów (Dżaisz al-Malahim, Dżaisz al-Badiya, Dżaisz as-Sahel) i lojalistów Al-Kaidy, w tym nawet założycieli an-Nusry – powstało Hurras ad-Din (Tanzim Huras al-Din, HaD, Horas, Gwardziści Religii). Wprawdzie z czasem zaczęło współpracę z AaS, ale przede wszystkim było lojalne wobec Al-Kaidy. Oficjalnie grupa ogłosiła separację 25 stycznia[1302] lub 27 lutego 2018 r.[1303]. Wywołało to oczywiście oburzenie al-Dżulaniego, niemniej udało się w miarę pokojowy sposób dokonać separacji. Zawarto porozumienie, w którym HaD zobowiązało się, że nie będzie gościć kadr Państwa Islamskiego lub Dżund al-Aksa, „wszystkie spory organizacyjne" będą rozstrzygane przez „szejka, który przewodniczy komitetowi" (przypuszczalnie Karima) i nikt nie mógł przejść z jednej grupy do drugiej bez zgody kierownictwa swojej wcześniejszej organizacji. Ponadto w mediach nie będzie kwestionowany „szariat lub stanowisko polityczne" HTS[1304].

1299 T. Joscelyn, *Analysis: Hay'at Tahrir al-Sham and Hurras al-Din reach a new accord*...

1300 BBC Monitoring, *Explainer: Who are the jihadist groups fighting in Syria's Idlib*?, https://monitoring.bbc.co.uk/product/c1domcfl [dostęp: 10.01.2021].

1301 @yehad_wafaa, https://www.longwarjournal.org/wp-content/uploads/2019/02/18-01-07-Abu-Hammam-al-Shami-says-objections-were-raised-concerning-his-agreement-with-Julani.png [dostęp: 10.01.2021].

1302 A. Giustozzi, *A struggle for power: Al Nusra and Al Qaida in Syria*..., p. 15.

1303 C. Lister, *The Syria effect: Al-Qaeda fractures*...; T. Joscelyn, *Jihadists form „Guardians of the Religion" organization in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/03/jihadists-form-guardians-of-the-religion-organization-in-syria.php [dostęp: 10.01.2021].

1304 T. Joscelyn, *Analysis: Hay'at Tahrir al-Sham and Hurras al-Din reach a new accord*...

HaD rosło w siłę. Ocenia się, że w maju 2018 r. liczyło 7,5 tys. bojowników, a w grudniu nawet 8,5 tys.[1305]. Jego budżet wynosił nawet 100 mln dolarów (połowa pochodziła z Kataru); nawet 70% stanowiły środki przekierowane z dotacji dla HTS[1306]. Wydaje się, że ta grupa nie była przez nikogo traktowana podmiotowo. Al-Kaida chciała wykorzystać ją do pokazania, że nadal jest graczem, a jednocześnie do zmuszenia al-Dżulaniego do przywrócenia afiliacji. Katar chciał zwycięstw w walkach z Asadem, a HTS od dłuższego czasu nie prowadziło poważniejszych operacji; mało tego, traciło część swojego terytorium, np. Darat Izza i Al-Szejk Barakat (Al-Sheikh Barakat)[1307]. HaD przyjęło taktykę zalecaną zarówno przez az-Zawahiriego, jak i Abu al-Kassama: nie kontrolowało terytorium, lecz toczyło walkę partyzancką. Było jednak uzależnione od jednego darczyńcy i szybko straciło na znaczeniu. Donatorzy z Kataru uznali, że zwycięstwo już nie nastąpi i na początku 2019 r. zaprzestali wspierania finansowego. HTS miało bardziej zdywersyfikowane źródła finansowania. Była to przede wszystkim nadal Arabia Saudyjska, stąd dłuższa żywotność organizacji.

W kwietniu 2018 r. rozpoczęły się rozmowy w sprawie utworzenia sojuszu wojskowego, znanego jako Hilf Nusrat al-Islam, z frakcją dżihadystów Ansar at-Tauhid. Do sierpnia 2018 HaD otrzymało obietnice lojalności od co najmniej szesnastu małych frakcji dżihadystów w północno-zachodniej Syrii, zwiększając siłę nawet o 2,5 tys. nowych bojowników. Do ważniejszych członków można zaliczyć:

- Dżaisz (Dżund) al-Malahim,
- Dżaisz as-Sahil,
- Dżaisz al-Badijah,
- Saraya Kabul,
- Saraya al-Ghutah,
- Katibat Abu Bakr as-Sadik,
- Katibat Abu Ubaydah bin al-Dżarah,
- Saraya al-Ghuraba,
- Katibat al-Batar,
- Saraya as-Sahil,
- Saraya Abd al-Rahman bin Awf,

1305 Trudno oszacować liczebność tej grupy. Na ogół mówi się o 2–2,5 tys. czynnych bojowników.

1306 A. Giustozzi, *A struggle for power: Al Nusra and Al Qaida in Syria...*, p. 18.

1307 SY 24, *HTS loses several positions in Aleppo*, https://en.sy-24.com/article/hts-loses-several-positions-aleppo/ [dostęp: 10.01.2021].

- Kataib Jund asz-Szam,
- Kataib Fursan al-Iman,
- Quwat al-Nukhbah,
- Majmuah Abd Allah Azzam,
- Katibat Usud at-Tauhid[1308].

Pierwszym przywódcą HaD był syryjsko-jordański dżihadysta Abu Hamam asz-Szami (Samir Hijazi), a dowódcą wojskowym Abu Hamam al-Urduni (Chalid al-Aruri). W dziedzinie szariatu najważniejsi byli: Jordańczycy Sami al-Oraidi i Abu Dżalibib al-Urdani (Bilal Khuraysat), Faradż Ahmad Nanaa i Abu Abd al-Karim al-Masri[1309]. Innymi ważnymi osobistościami byli: Abu Basir al-Britani, Abu Anas al-Saudi i Hussein al-Kurdi[1310].

W październiku 2018 r. HaD poprowadziło udaną operację Hilfa Nusrata al-Islam, dzięki której skutecznie udało zjednoczyć się prawie wszystkie frakcje zrzeszone w Al-Kaidzie: HaD wraz z Ansar at-Tauhid, Ansar ad-Din i Ansar al-Islam, Tansiqiyat al-Jihad, Liwa al-Muqatileen al-Ansar[1311]. Dowództwo zostało skupione w sztabie Ghorfat Amiliyat Wa-Hardh al-Mu'minin / Ghurfat Amaliyat wa-Harrid al-Mu'minin (Pokój Operacyjny Wzywający Wierzących / Rouse the Believers Operations Room / And Incite the Believers Operations Room)[1312], zwany So Be Steadfast. Grupa zasadniczo działała w dwóch miejscach: w górach Latakii (Dżabal Turkman, Dżabal al-Akrad) oraz w zachodnim Idlibie w rejonie Dżisr asz-Szughur (Jisr al-Shughour) i Badama (Bidama). Dżisr asz-Szughur było kontrolowane przez Ujgurów pod dowództwem Abu Ridha al-Turkistaniego[1313].

W styczniu 2019 HTS wyszło z zaskakującą propozycją utworzenia wspólnego dowództwa pod kierunkiem dwóch przywódców HaD: Abu Hammama

1308 A. Zelin, *Huras al-Din: The overlooked al-Qaeda group in Syria*, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/huras-al-din-overlooked-al-qaeda-group-syria [dostęp: 10.01.2021].

1309 Tamże.

1310 S. Al Kanj, *Jihadist in-fighting and the birth of Horas ad-Deen*, https://syria.chathamhouse.org/research/jihadist-in-fighting-and-the-birth-of-horas-ad-deen [dostęp: 10.01.2021].

1311 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *New Jihadist Operations Room in Northwest Syria: „So Be Steadfast"*, http://www.aymennjawad.org/2020/06/new-jihadist-operations-room-in-nwsyria-so-be [dostęp: 10.01.2021].

1312 The Carter Center, *Special Report. Internal Conflict in Northwest Syria...*, p. 16.

1313 C. Lin, *If Assad asks, China can deploy troops to Syria*, https://blogs.timesofisrael.com/if-assad-asks-china-can-deploy-troops-to-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

asz-Szamiego i dra Sami al-Oraidi[1314]. Propozycja została odrzucona. Sami zainteresowani wprawdzie nazwali członków HTS „braćmi w wierze", ale uznali, że pozostaną wierni swoim wartościom i swojej metodologii. Jednocześnie wypomnieli HTS nieuregulowania kwestii przekazania broni, które miało nastąpić na podstawie porozumienia sprzed roku[1315]. Główną jednak różnicą była kwestia współpracy z Turcją. 5 lutego 2019 r. az-Zawahiri wygłosił przemówienie nawiązujące do sporu między dżihadystami w Syrii. Nie zwracał się do HTS ani jego przywódcy, jednak wyraźnie ganił HTS za zbyt duże poleganie na wsparciu Turcji. Ubolewał nad faktem, że dawniej rewolucja była powszechna w całym kraju, a teraz została „zredukowana do północno-zachodniego narożnika Syrii", gdzie znajduje się „pod turecką władzą świecką". „Gniew", który kiedyś podsycał powstańców, prowadząc ich w marszu „w kierunku Damaszku", teraz „opadł".

Wielu obwiniałoby „gang Ibrahima al-Badriego" (Abu Bakra al-Bagdadiego) za cofającą się „falę dżihadu" w Syrii. Jednak wina leży również po stronie praktycznie wszystkich dżihadystów, ponieważ błędne sposoby działania Państwa Islamskiego rozprzestrzeniły się jak epidemia. Tą błędną metodologią jest utrzymywanie kontroli nad terytorium zamiast prowadzenia wojny partyzanckiej. Według niego dżihadyści w Syrii biorą udział w błędnej „rywalizacji o wyimaginowaną władzę" na terytorium znajdującym się pod nadzorem „świeckich tureckich punktów kontrolnych"[1316]. Cały czas wróg (czyli trójca: Asad – Rosja – Iran) przygotowuje się do ataku, aby „wykorzenić wszystkich"[1317].

7 lutego 2019 r. oddziały HaD ostrzelały punkt kontrolny HTS i sytuacja stała się bardzo napięta. 8 lutego (a następnie 10 lutego) podpisano jednak porozumienia, które uchroniły te dwa ugrupowania przed otwartą konfrontacją zbrojną[1318].

1314 T. Joscelyn, *2 al Qaeda leaders reject proposed military council in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2019/01/2-al-qaeda-leaders-reject-proposed-military-council-in-syria.php [dostęp: 10.01.2021].

1315 *19-01-30, Statement by Abu Hammam al-Shami and Dr. Sami al-Uraydi*, https://www.longwarjournal.org/wp-content/uploads/2019/01/19-01-30-Statement-by-Abu-Hammam-al-Shami-and-Dr.-Sami-al-Uraydi-.pdf [dostęp: 10.01.2021].

1316 Turcja ustanowiła łącznie 12 punktów kontrolnych w rejonie opanowanym przez islamistów, najwięcej w mieście Saraqib, gdzie łączą się autostrady M4 i M5, BBC Monitoring, *Analysis: What Idlib means to Syria's key players*, 11 Feb 2020.

1317 T. Joscelyn, *Zawahiri criticizes jihadists in Syria for clinging to territory under Turkey's protection*, https://www.longwarjournal.org/archives/2019/02/zawahiri-criticizes-jihadists-in-syria-for-clinging-to-territory-under-turkeys-protection.php [dostęp: 10.01.2021].

1318 T. Joscelyn, *Analysis: Hay'at Tahrir al-Sham and Hurras al-Din reach a new accord...*

Ale kiedy reżim syryjski i Rosja rozpoczęły pod koniec kwietnia 2019 r. ofensywę wojskową na północno-zachodnią Syrię, pojawił się problem, czy pomagać HTS czy nie. Ostatecznie za cichym przyzwoleniem dochodziło do współpracy, zwłaszcza w północnej Hamie.

Do połowy maja 2019 r. oddziały bojowników HaD pomagały w walkach, lecz wróciła kwestia dostępu HaD do zapasów broni i amunicji, które były kontrolowane przez HTS[1319]. Pod koniec czerwca 2019 przywódca HaD, Abu Hammam as-Suri, wydalił dwóch prominentnych duchownych: Abu Dhar al-Masriego i Abu Yahya al-Dżazairiego, za wydanie orzeczenia zabraniającego walk w północnej Hamie i uznającego HTS za *takfir*[1320].

Dymisja Abu Hammama w stosunku do Abu Dhar i Abu Yahyi wywołała oburzenie w HaD. Wewnętrzny sąd grupy, na czele którego stał Abu Amr al-Tunisi, wydał 23 czerwca petycję podpisaną przez ponad 300 członków, żądając arbitrażu z udziałem Abu Hammama i jego zastępcy, Sami al-Oraidi. Jednak ani Hammam, ani al-Oraidi nie pojawili się na planowanym arbitrażu 25 czerwca, co doprowadziło szefa sądu, Abu Amra, do wydania agresywnego pięciominutowego oświadczenia, w którym oskarżał przywódców HaD o nepotyzm. Abu Amr został szybko wydalony z HaD, co skłoniło innego wysokiego rangą przywódcę HaD, Abu Yamana al-Wazzaniego, do ogłoszenia z irytacją „zakończenia projektu dżihadu". Później tego samego dnia oświadczenie HaD potwierdziło, że Wazzani i inny krytyk, Abu Musab al-Libi, również zostali wydaleni z HaD[1321].

30 czerwca 2019 r. – zaledwie kilka dni po opisanym kryzysie – grupa została jeszcze bardziej osłabiona, gdy w wyniku nalotu sił Stanów Zjednoczonych zginęło kilku czołowych przywódców. Był to pierwszy amerykański atak w północno-zachodniej Syrii od ponad dwóch lat[1322].

10 września 2019 r. Stany Zjednoczone uznały HaD za „Al-Kaidę w Syrii"[1323] oraz wyznaczyły nagrodę w wysokości 5 mln dolarów za informacje o miejscu przebywania: Abu 'Abd al-Karima al-Masriego,

1319 BBC Monitoring, *Syria group Hayat Tahrir al-Sham and al-Qaeda legacy*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48353751 [dostęp: 10.01.2021].

1320 C. Lister, *The Syria effect: Al-Qaeda fractures...*

1321 Tamże.

1322 France 24, *US strike targeted al Qaeda in northwest Syria*, https://bit.ly/487W1J3 [dostęp: 10.01.2021].

1323 U.S. Department of State, *Modernization of executive order 13224*, https://www.state.gov/executive-order-13224/ [dostęp: 10.01.2021].

Faruqa as-Suri (*vel* Samir Hidżazi *vel* Abu Hammam asz-Szami) i Sami al-Oraidiego[1324].

Po śmierci przywódcy ISIS, Abu Bakr al-Bagdadiego (26 października 2019 w północnym Idlibie), pojawiły się pytania o to, w jaki sposób mógł mieć bezpieczną przystań na obszarze kontrolowanym przez HTS i HaD. Asaad Almohammad z Uniwersytetu George'a Washingtona twierdził, że ma pokwitowania ISIS na pieniądze przekazane HaD, m.in. za ochronę. Mało tego, twierdził, że już od 2017 ISIS próbowało zdobyć poparcie w Idlibie wśród lojalistów Al-Kaidy. Abu Bakr al-Bagdadi być może opłacał swoje bezpieczeństwo w Baniszy. Trudno jednak jednoznacznie ocenić wiarygodność tych informacji[1325].

Podejrzane powiązania HTS z Turcją były kluczowym punktem spornym, zwłaszcza że twardogłowi dżihadyści uważali jej władze za wroga, któremu nie można ufać[1326].

Fakt, że HTS zgodziło się na utworzenie przez Turcję stanowisk obserwacyjnych w Idlibie, a nawet towarzyszyło tureckim patrolom wojskowym w ramach porozumienia politycznego z września 2017, ugruntował podejrzenia twardogłowych dżihadystów wobec HTS i ich poglądów, że „sprzedali cele dżihadystów"[1327].

Jednak HTS uniknęło otwartego określenia swojego stanowiska w sprawie Turcji, chociaż w przeszłości uznawało wsparcie tego kraju dla Syryjczyków, zwłaszcza uchodźców. Niespodziewanie w styczniu 2019 r. – po ponownych walkach wewnętrznych z członkami wspieranego przez Turcję sojuszu Al-Dżabha al-Watanija Liltahrir (National Front Liberation, NLF, Front Wyzwolenia Narodowego) – HTS zajęło terytorium w prowincji Aleppo, kluczowe obszary w północnej prowincji Hama i wiele wiosek w południowej prowincji Idlib[1328].

1324 Tenże, *Rewards for justice – Reward offer for information on senior leaders of Hurras al-Din*, https://www.state.gov/rewards-for-justice-reward-offer-for-information-on-senior-leaders-of-hurras-al-din/ [dostęp: 10.01.2021].

1325 R. Callimachi, *Experts divided on authenticity of Islamic State receipts*, https://www.nytimes.com/2019/11/14/world/middleeast/islamic-state-receipts-debate.html [dostęp: 10.01.2021].

1326 Na temat współpracy między islamistami i Turcją pod względem politycznym i ideologicznym pisał B. Ulbricht, *Justifying Relations with an Apostate during a Jihād. A Salafi-Jihādist Group's Relations with Turkey in Syria*, The Middle East Institute, Washington (D.C.) 2019.

1327 C. Lister, *The Syria effect: Al-Qaeda fractures...*

1328 BBC Monitoring, *Syria group Hayat Tahrir al-Sham and al-Qaeda legacy...*

Gdy siły reżimu Asada i Rosja pod koniec kwietnia 2019 r. rozpoczęły ofensywę wojskową w północno-zachodniej Syrii, w HaD wywiązała się debata, czy należy pomagać HTS w Hamie. HaD oskarżyło HTS o uzależnienie od Turcji i niewystarczającą reakcję na bombardowania prowadzone przez reżim. 14 sierpnia kanały medialne Al-Kaidy opublikowały komentarze przypisywane Sajfowi al-Adelowi, który obwinił HTS o zniszczenie syryjskiego dżihadu oraz udział w tureckim spisku przeciwko Al-Kaidzie i walce w Syrii. Dziesięć dni później, gdy HTS i sojusznicze grupy straciły miasto Chan Szajchun, HaD i globalna sieć Al-Kaidy rozpoczęły tyradę przeciwko HTS i wyśmiały grupę[1329].

Dla Turcji i jej przywódcy, prezydenta Recepa Tayyipa Erdoğana, sytuacja w północno-zachodniej Syrii i jej konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego Turcji były niezwykle ważną wewnętrzną kwestią polityczną. Mały obszar zamieszkiwało co najmniej 3 mln Syryjczyków, z których połowa została już wysiedlona. Erdoğan był już pod silną presją we własnym państwie z powodu uchodźców syryjskich, szacowanych na ponad 3,5 mln ludzi. Dlatego niebezpieczny i delikatny związek z HTS był postrzegany w rządzie Erdoğana, a zwłaszcza w tureckim wywiadzie MIT, jako zło konieczne.

W styczniu 2019 r. Abu Hammam i Sami al-Oraidi wydali zjadliwe oświadczenie publiczne, w którym oskarżali HTS o planowanie utworzenia rady wojskowej działającej obok kontrolowanych przez Turcję frakcji tzw. Nowej Wolnej Armii Syryjskiej. Ułatwiłoby to m.in. ponowne otwarcie autostrady M5 łączącej Turcję z obszarami kontrolowanymi przez HTS na terytorium Syrii kontrolowanym przez reżim Asada[1330]. Wkrótce potem przywódcy HaD: Chalid al-Aruri i Abu Mohammed as-Sudani, wydali drugie oświadczenie, powtarzając ten sam zarzut.

Podobnie jak inne grupy, HaD nie było jednorodne wewnętrznie. Można wydzielić przynajmniej dwie podstawowe grupy.

Pierwsza to „nurt lewantyński", prowadzony głównie przez Jordańczyków, takich jak Abu al-Kassam al-Askari, Bilal Khuraysat i Sami al-Oraidi, a także Iyad al-Toubasi (znany jako Abu Dżulajbib), Abu Challad al-Muhandis i Faruq as-Suri. Ich przywódcy byli pod mocnymi wpływami centrali Al-Kaidy i nie chcieli konfrontacji z innymi ugrupowaniam. Chociaż

1329 C. Lister, *The Syria effect: Al-Qaeda fractures...*

1330 BBC Monitoring, *Al-Qaeda loyalists accuse HTS of pursuing pro-Turkey strategy in Syria*, https://monitoring.bbc.co.uk/sample-search?searchText=Al-Qaeda%20loyalists%20accuse%20HTS%20of%20pursuing%20pro-Turkey%20strategy%20in%20Syria&best=true&sort=publication_time&sortDirection=DESC [dostęp: 10.01.2021].

większość przywódców tego nurtu nie była syryjska, to elementy syryjskie były reprezentowane na wszystkich stanowiskach i żadne decyzje nie były podejmowane bez ich zgody. Nurt lewantyński był znany ze swojej wrogości wobec ISIS, co niewątpliwe łączyło go z HTS, dzieliło ich natomiast podejście do Turcji. Jej interwencja w Syrii była w istocie jedną z głównych przyczyn pojawienia się tego nurtu. Nie podejmowali jednak działań przeciwko Turkom, uważając ich za o tyle pożytecznych, o ile są wrogami Asada.

Druga frakcja to nurt egipsko-północnoafrykański. Ta frakcja była bardziej radykalna i dążyła do wprowadzenia bezkompromisowego szariatu, co postrzegano jako przejaw sympatii do ISIS. Nie widzieli możliwości kompromisu ani wewnątrz organizacji, ani tym bardziej współpracy z HTS. To ostatnie skutkowało akcjami ze strony HTS. Fakt, że w głównym nurcie egipskim i północnoafrykańskim było niewielu Syryjczyków, doprowadził do utraty legitymacji. Nurt ten, osłabiony atakami HTS i nalotami amerykańskimi, został w dużej mierze zmarginalizowany.

HTS wolało współpracować i koordynować swoje działania z nurtem lewantyńskim, który był bardziej elastyczny w interakcjach z innymi grupami dżihadystów. Było kilka przyczyn tej elastyczności, przede wszystkim słaba pozycja militarna, a także chęć zachowania tego, co pozostało z ideologicznych i metodologicznych więzi, które Jordańczycy dzielili z HTS przed restrukturyzacją[1331].

Ocenia się, że do połowy 2019 r. HaD przeprowadził ok. 200 ataków (w tym większych operacji) w: 12 miejscach w prowincji Aleppo, 16 w prowincji Hama, 7 w prowincji Idlib i 15 w prowincji Latakia. Co ciekawe, co najmniej trzy z tych rzekomych ataków zostały przeprowadzone wspólnie z HTS. W różnych częściach prowincji Idlib działało centrum Duat al-Tawhid al-Dawai, którym kierował Abu Usamah al-Szawkani. Inne kluczowe postacie w działalności religijnej to: Abu Hurajrah asz-Szami, Abu al-Bara al-Muhahir (*alias* al-Tunisi), Abu Adnan asz-Szami, Abu Muhammad asz-Szami, Qaswarah asz-Szami i Abu Abd al-Rahman al-Maki. Działalność centrum skupiała się na: piątkowych kazaniach, wykładach dla młodzieży, publicznych forach *dawa*, kursach kulturalnych i wizytach w szpitalach. Członkowie rozpowszechniali również literaturę ideologiczną w punktach kontrolnych (*checkpoints*). Umiejętnie wykorzystywali internet, za pomocą którego promowali przynajmniej sto takich wydarzeń w czternastu różnych

1331 R. Redondo, *Growing tension in Idlib among jihadist factions*, https://atalayar.com/en/content/tensi%C3%B3n-creciente-en-idlib [dostęp: 10.01.2021].

miastach i wioskach w prowincji Idlib. Prawdopodobnie odbyło się wiele innych, ale znanych tylko lokalnie. Ponadto centrum Duat al-Tawhid al-Dawai otwarło letnią szkołę dla dzieci w wieku 5–10 lat w Sahl al-Rouj, zapewniając: bezpłatny transport, naukę języka arabskiego i angielskiego, studia religijne i zajęcia sportowe. HaD utworzyło też Komitet do Sprawowania Prawa i Zakazu Zła, którego członkowie prowadzili m.in. patrole Hisby[1332].

Formacja HaD znalazła się w bardzo trudnym położeniu ze względu na konflikt z HTS oraz ataki ze strony Stanów Zjednoczonych i Turcji. 14 czerwca 2020 r. w ataku amerykańskiego drona zginęło dwóch ważnych przywódców HaD: Abu al-Kassam al-Urduni (*vel* Chalid al-Aruri) i Bilal as-San'ani (amir Dżaisz al-Badiya). 24 czerwca w bardzo podobnych okolicznościach zginął w mieście Bannisz w prowincji Idlib główny logistyk HaD, Abu Adnan al-Homsi. 13 sierpnia (także w ataku drona) zginął Abu Yahya al-Uzbeki, uważany za głównego szkoleniowca wojskowego HaD, a 14 września zginęli Sayyaf al-Tunisi i Safina al-Tunisi. 5 października HTS zatrzymało przywódcę religijnego HaD, Abu Abd al-Rahman al-Makki, i podobno jeszcze dwóch innych urzędników: Challad al-Jawfiego i Abu Basir Suhailego[1333]. Na czele formacji pozostali Sami al-Oraidi (*alias* Abu Mahmud asz-Szami) i Abu Abd al-Rahman al-Deiri.

Liczebność formacji HaD w 2020 r. ONZ szacowała na 3,5–5 tys. bojowników[1334].

2.2.4. Siły zbrojne Dżabhat an-Nusra — taktyka, technika i procedury

Analiza TTP (*tactics*, *techniques*, *procedures*) Dżabhat an-Nusry powinna odbywać się głównie przez porównanie z ISIS. Obie organizacje wywodzą się z tego samego pnia, niemniej można wykazać pewne różnice. Wynikają one zarówno ze specyfiki teatru działań i kwestii posiadanego (lub nie) terytorium, jak i pewnych mniej czy bardziej zamierzonych wyborów strategicznych przywódców.

1332 A. Zelin, *Huras al-Din: The overlooked al-Qaeda group in Syria...*

1333 BBC Monitoring, *Hurras al-Din*, 26 Nov 2020.

1334 United Nations Security Council, *Letter dated 20 January 2020 from the Chair of the Security Council Committee pursuant to resolutions 1267 (1999), 1989 (2011) and 2253 (2015) concerning Islamic State in Iraq and the Levant (Da'esh), Al-Qaida and associated individuals, groups, undertakings and entities addressed to the President of the Security Council*, https://undocs.org/S/2020/53 [dostęp: 10.01.2021].

Liczebność

Historia tej formacji zaczęła się od ok. ośmiu ludzi wysłanych z Iraku. Liczebność na początku działalności szacowano na 300–400 ludzi w 2012 r. W szczytowym okresie sprzed kryzysu 2014 an-Nusra liczyła ok. 6 tys. bojowników, co mogło stanowić do 9% całej uzbrojonej opozycji[1335]. Według Antonia Giustozziego było to nawet 9,7 tys. ludzi[1336]; inne szacunki mówiły o 5–10 tys. bojowników[1337]. Jak widać, nie były to znaczne siły pod względem liczebności, a jednak był to jeden z ważniejszych aktorów konfliktu. Liczebność znacznie wzrosła dzięki dwóm czynnikom: niechęci do ISIS i dzięki tworzeniu szerszych koalicji pod nowymi szyldami. Według szacunków w 2016 an-Nusra liczyła ok. 16–20 tys. tysięcy bojowników, opłacanych z Kataru, Kuwejtu i Arabii Saudyjskiej, być może także z Turcji[1338].

Do znaczącego wzrostu liczebności doszło w wyniku kolejnych koalicji, które ułatwiały rekrutację i w pewnym stopniu podporządkowywały bojowników innych frakcji. Po sformowaniu HTS pod bronią było ponad 30 tys. ludzi. Do września 2017 grupa liczyła wg różnych źródeł 35–42 tys. bojowników. Z danych własnych HTS dowiadujemy się, że do marca 2018 r. liczba członków spadła z ponad 30 tys. do 27 tys.; między lipcem a sierpniem 2018 odnotowano kolejny spadek o 1,5 tys. Jedną z głównych przyczyn nowego spadku siły było odejście wielu zagranicznych bojowników (od 8–9 tys. w maju–czerwcu do mniej niż 6 tys. w sierpniu). Źródła HTS wskazują na ożywienie we wrześniu/październiku i osiągnięcie liczebności na poziomie 32 tys.[1339].

Według CSIS Transnational Threats Project, w październiku 2018 r. siły bojowe HTS liczyły 12–15 tys. bojowników[1340]. Ajmen Dżawad Al-Tamimi twierdził, że HTS było największą grupą dżihadystyczną w Syrii, a jej

1335 Mohamed-Ali Adraoui, *The case of Jabhat Al-Nusra in the Syrian conflict 2011–2016: Towards a strategy of nationalization...*, p. 262.

1336 A. Giustozzi, *A struggle for power: Al Nusra and Al Qaida in Syria...*, p. 4.

1337 E. Schmitt, *Al Qaeda turns to Syria. With a plan to challenge ISIS*, https://www.nytimes.com/2016/05/16/world/middleeast/al-qaeda-turns-to-syria-with-a-plan-to-challenge-isis.html [dostęp: 10.01.2021].

1338 M. Mamoń, *Wojna braci: bojownicy, dżihadyści, kidnaperzy...*, s. 345.

1339 A. Giustozzi, *A struggle for power: Al Nusra and Al Qaida in Syria...*, p. 13.

1340 Center for Strategic and International Studies, *Hay'at Tahrir al-Sham (HTS)*, https://www.csis.org/programs/transnational-threats-project/terrorism-backgrounders/hayat-tahrir-al-sham-hts [dostęp: 10.01.2021].

liczebność na początku 2020 r. szacował na 15–20 tys. bojowników[1341]. ONZ szacowało siły sbrojne HTS na 12–15 tys.[1342], a Stany Zjednoczone w 2019 na ok. 7–10 tys.[1343]. HTS działało głównie w syryjskiej prowincji Idlib, chociaż było w stanie operować w prowincjach: Aleppo, Hama, Dara i Damaszek.

Rekrutacja i szkolenie

Front an-Nusra rekrutował swoich członków przez kandydaturę i/lub rekomendację (*tazkijja*) z zaufanego źródła. Bojownik na ogół musiał ukończyć kursy wojskowe. Jeśli ktoś zarekomendował kandydata, brał jednocześnie odpowiedzialność za jego przygotowanie i formację na dżihadystę. Opieka ta podlegała kontroli duchownych. Natomiast jeśli kandydat zgłosił się samodzielnie, to po szkoleniu musiał otrzymać rekomendację od dwóch obecnych członków, którzy świadczyli o jego zaangażowaniu i dyscyplinie, oraz przejść testy wojskowe, aby dowództwo mogło zdecydować, czy może zostać wysłany na front, czy należy go jeszcze doszkolić.

Druga metoda to selekcja po zakończeniu kursów wojskowych. Ze względu na reputację dołączenie do an-Nusra było prestiżowe dla wielu bojowników. Na przykład w pobliżu Dar Izzat w Aleppo syryjska baza wojskowa al-Sheikh Suleiman Camp (dawniej ośrodek badań wojskowych) była wykorzystywana do prowadzenia kursów religijnych i wojskowych, a dziesiątki bojowników kończyły co tydzień kursy. Po ukończeniu kursu an-Nusra wybierała najlepszych bojowników, aby dołączyć ich do swoich szeregów[1344].

Szkolenie odbywało się wg sprawdzonych metod, w głównej mierze na podstawie doświadczeń Al-Kaidy. Państwo Islamskie w 2016 r. prowadziło 57 obozów (30 w Iraku, 27 w Syrii). An-Nusra miała przynajmniej 23 obozy w Syrii. Sojusznicze grupy dżihadystów miały 37 innych obozów (35 w Syrii i 2 w Iraku); 11 z tych obozów było prowadzonych przez grupy dżihadystów z Kaukazu, 4 przez uzbeckie grupy dżihadystów, 2 przez

1341 Ali Zulfiqar, *Syria: Who's in control of Idlib?*, https://www.bbc.com/news/world-45401474 [dostęp: 10.01.2021].

1342 United Nations Security Council, *Letter dated 20 January 2020...*, p. 7.

1343 Congressional Research Service, *Armed conflict in Syria: Overview and U.S. response. Updated July 27, 2020*, RL33487, https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33487.pdf [dostęp: 10.01.2021], p. 18.

1344 Hamza al-Mustapha, *The al-Nusra Front: From Formation to Dissension*, Arab Center for Research & Policy Studies, Doha, Qatar 2014, p. 10.

etnicznych Ujgurów, a dżihadyści z Gazy, Maroka i Kazachstanu prowadzili po jednym obozie. Przynajmniej w 11 obozach prowadzono zajęcia z dziećmi. Większość informacji o obozach posiadamy dzięki aktywności w mediach społecznościowych samych dżihadystów. Na przykład w wideo opublikowanym 13 lutego 2015 r. grupa dżihadystów podkreśliła swoje osiągnięcia w Syrii. W ramach filmu pokazano obóz treningowy w rejonie Damaszku, w którym szkolono komandosów. W Hamie 18 lutego 2015 opublikowano zdjęcia kilkunastu rekrutów biorących udział w szkoleniu z bronią w obozie imienia mułły Omara. Rosyjskojęzyczne konta na Twitterze prezentowały obóz prowadzony w Darze 11 marca 2015. Konta były powiązane z – kierowanym przez Czeczenów Dżaisz al-Muhadżirin wal-Ansar (Jaish al-Muhajireen wal-Ansar, Armia Emigrantów i Pomocników) – syryjskim oddziałem Emiratu Kaukaskiego stowarzyszonym z Al-Kaidą. 13 kwietnia na Twitterze opublikowano zdjęcia z obozu szkoleniowego w Hamie. 29 kwietnia, także na Twitterze, udostępniono zdjęcia ze szkolenia ponad 50 rekrutów, którzy uczyli się taktyki piechoty i korzystania z amerykańskiego transportera opancerzonego M113[1345].

W wywiadzie dla „The Time" przedstawiciel Rady Szariatu an-Nusry, Abu Adnan, podkreślał priorytetowe znaczenie sprawności fizycznej i wartości moralnych potencjalnych rekrutów: „Przykładamy dużo uwagi do pojedynczego wojownika; koncentrujemy się na jakości, nie liczebności"[1346]. Al-Dżulani podkreślał priorytet nielicznej, lecz wysoko wykwalifikowanej kadry, a w wywiadzie dla Al Jazeery stwierdził, że „duże liczby mogą być dla nas przeszkodą"[1347]. Potencjalny rekrut musiał przejść 10-dniowy kurs religijny, aby „[...] upewnić się, że rozumie religię, swoją moralność, swoje znaczenie". Następnie przystępował do trwającego 15–20 dni programu szkolenia wojskowego[1348]. Staranna selekcja i przykładanie tak znacznej uwagi do indoktrynacji nie było przypadkowe: chciano w ten sposób uzyskać oddziały zdyscyplinowane, bojowników zdeterminowanych i gotowych do poświęcenia życia. Chodziło o elitarność w dwóch przynajmniej wymiarach: uzyskanie wysokoefektywnych jednostek bojowych i wychowanie awangardy, elity przyszłego emiratu. Ten ostatni cel,

1345 B. Roggio, C. Weiss, *Over 100 jihadist training camps identified in Iraq and Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/06/over-100-jihadist-training-camps-identified-in-iraq-and-syria.php [dostęp: 10.01.2021].

1346 R. Abouzeid, *Interview with official of Jabhat al-Nusra, Syria's islamist militia group*...

1347 J. Cafarella, *Jabhat al-Nusra in Syria. An Islamic Emirate for Al-Qaeda*..., p. 22–23.

1348 R. Abouzeid, *Interview with official of Jabhat al-Nusra, Syria's islamist militia group*...

długofalowy, można było przede wszystkim osiągnąć, zdobywając umysły najmłodszych. Wzorem Al-Kaidy szkolono nawet dzieci. Rekrutacja zaczynała się od biur *dawah*, które prowadziły szkoły religijne, czasami jedyne działające w ogarniętej wojną Syrii. Nauka zaczynała się od religii, dzieci uczyły się czytać, następnie poznawały Koran i islam. Z czasem zakres zajęć poszerzał się o szkolenia wojskowe. Co ciekawe, nie wszystkie dzieci trafiały na front, ale też nie było takiej potrzeby. Długofalowość tej strategii polegała na integrowaniu się ze społeczeństwem syryjskim, zarówno na płaszczyźnie społecznej, jak i militarnej. Chodziło o tworzenie pokolenia utajonych zdolności, które pewnego dnia staną się częścią państwa islamskiego. W ten sposób w społeczeństwie syryjskim znajdowały się jednostki zdolne do sięgnięcia po broń, ale przede wszystkim mogące być osobami opiniotwórczymi w swoim otoczeniu.

Wśród bojowników byli przede wszystkim Syryjczycy, ale rekrutowano też Arabów z innych państw. Inni ochotnicy (np. Czeczeni, Albańczycy czy Ujgurzy) na ogół tworzyli osobne formacje współdziałające z an-Nusrą, co nie oznacza, że nie było ich w jednostkach „firmowych".

Al-Dżulani w jednym z wywiadów (z 2014) przyznał, że na początku nawet 70% liderów an-Nusry było obcokrajowcami. Po rozpadzie z ISIS ich liczebność spadła do maksymalnie 40%. Wśród szeregowych bojowników ich liczebność szacował na 30–35%. Przyznał, że organizacja otwarta jest dla obcokrajowców, którzy chcą „walczyć o Szam"[1349].

Taktyka i sztuka operacyjna

Taktyka walk an-Nusry nie odbiegała znacząco od ISIS. Trudno, żeby było inaczej, gdyż była to organizacja wywodząca się *de facto* z ISIS, a w szerszym horyzoncie z Al-Kaidy. Niemniej możemy mówić o kilku różnicach, które wynikają głównie ze specyfiki organizacji i jej zasobów. Ze względu na stosunkowo niewielkie rozmiary i rozproszony geograficznie teatr działań taktyka walki an-Nusry czasami przypominała operacje specjalne. Oddziały cechowały się dużą mobilnością oraz dobrym wyszkoleniem i wyposażeniem. Większość zasobów militarnych przeznaczano na operacje powstańcze. Narzędzia terrorystyczne były używane stosunkowo rzadko, z wyjątkiem sytuacji, gdy grupa była zmuszona do trudnych odwrotów strategicznych. Było tak w Hims pod koniec kwietnia i na początku maja 2014 r., kiedy przyznano się do odpowiedzialności za kilka zamachów

1349 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 304.

samochodowych (VBIED) w prorządowych dzielnicach miasta[1350]. Podobnie jak ISIS, an-Nusra polegała na kilku mocnych stronach: była stosunkowo dobrze uzbrojona i cechowała się sporą mobilnością, a zdecydowana większość jej bojowników była wysoce zmotywowana przez ekstremistyczną ideologię. W przypadku ataków na pozycje wroga często stosowano uderzenie penetrujące przy wykorzystaniu samobójców (PBIED lub SVBIED) i pod tym względem nie różnili się od ISIS. Taki sposób ataku często wykorzystywany był przez inne organizacje niemające takich zdolności. Przykładem może być już opisywany szturm na wieżę nr 45 w Latakii, kiedy samobójczy atak an-Nusry poprzedził szturm frakcji sojuszniczych.

Oddziały an-Nusry stanowiły zatem pewną formę awangardy: często zajmowały teren, dokonywały rajdów, a następnie przekazywały inicjatywę sojusznikom, czyli innym ugrupowaniom, bardzo często milicjom plemiennym. Wynikało to również z braku potencjału do panowania terytorialnego. Różniło to an-Nusrę od ISIS, choć nie można przemilczeć, że zwłaszcza w Idlibie pokusa taka była bardzo mocna i w pewnym stopniu realizowana.

Szereg charakterystycznych cech TTP można zidentyfikować na podstawie materiałów publikowanych przez samych dżihadystów. Świetnym przykładem może być szturm na miejscowość al-Rahjan z sierpnia 2014[1351]. Al-Rahjan znajduje się w północnej części prowincji Hama w pobliżu strategicznej dla reżimu drogi, która umożliwiała dostawy zaopatrzenia na północ do prowincji Aleppo. Zajęcie miasta było – jak się wydaje – rzadkim przykładem prowadzenia operacji samodzielnie (bez udziału innych grup). Walki o przejęcie miasteczka rozpoczęły się już w czerwcu 2014 i początkowo polegały głównie na nękaniu wojsk rządowych. 11 lipca 2014 r. rozpoczęto szturm na al-Rahjan. Zgodnie ze sztuką operacyjną tej formacji szturm poprzedziło uderzenie forsujące SVBIED. W operacji wzięły udział różne formacje: piechota zmotoryzowana (pick-upy), piechota (przywieziona ciężarówkami), piechota zmechanizowana (wykorzystano pojazdy BMP-1) oraz czołgi (głównie T-72). Atak poprzedziła odprawa taktyczna; w sztabie operacji głównodowodzący miał do dyspozycji plan sytuacyjny. Była to piaskownica, na której zaznaczono ważniejsze obiekty i pozycje wroga (5 min filmu). Następnie dowódca przeprowadził odprawę, rozdzielając zadania poszczególnym grupom. Czołgi prowadziły ogień z dobrze przygotowanych

1350 Tenże, *Assessing Syria's jihad*, „Adelphi Papers", 2014, vol. 54, issue 447–448, p. 87.

1351 *Cleansing the village of al-Rahjan*, al-Manara al-Bayda Media Foundation, http://jihadology.net/2014/08/21/al-manarah-al-bay%E1%B8%8Da-foundation-for-media-production-presents-a-new-video-message-from-jabhat-al-nu%E1%B9%A3rah-cleansing- [dostęp: 10.01.2021].

pozycji, w tym zza nasypów ziemnych. Piechota zmotoryzowana – po przygotowaniu ogniowym prowadzonym przez siły pancerne oraz z działek ZU-23-2 zamontowanych na skrzyniach ładunkowych pick-upów – uderzyła na miejscowość. Tej samej broni używano także już w mieście – prowadzono ogień bezpośredni z odległości kilkudziesięciu metrów od umocnionych pozycji przeciwnika. Piechota wspierana była przez pojazdy BMP-1. Następnie do miasta wkroczyła piechota. Marsz nie był pośpieszny i nie odbywał się w szyku bojowym, co świadczy, że bojownicy wchodzili do miasta już zdobytego. Na filmie (8 min 25 s) widać też użycie broni przeciwpancernej, w tym wyrzutni 9K113 Konkurs. Film pokazuje też ostrzał drogi, po której przemieszczał się konwój wojsk rządowych. Prezentuje także zdobyty sprzęt. Pewną ciekawostką był również sfilmowany BVP-1 AMB-S, czyli ambulans polowy zbudowany na bazie BMP-1. Wprawdzie widać na nim symbol czerwonego półksiężyca, ale służył raczej za wóz dowodzenia.

Ponadto bojownicy an-Nusry potrafili korzystać z łączności radiowej. Widać to w filmie *The Raid „And Satisfy the Breasts of a Believing People" – Besieged Homs*, w którym łącznościowiec rozdziela częstotliwości radiowe do użytku innym bojownikom[1352]. Na filmie *Albanian Snipers in al-Sham* przedstawiono natomiast proces szkolenia snajperów. O profesjonalizmie szkolenia świadczą zwłaszcza widoczne karty DOPE, czyli zapis ustawień celowniczych dla konkretnej partii amunicji i warunków pogodowych[1353].

Taktyka zmieniała się z czasem, m.in. konflikt z początku 2014 r. z ISIS pokazał, że an-Nusra miała bardzo duże problemy w prowadzeniu walk na wielu frontach. Skutkowało to zawężeniem teatru działań do północnych obszarów prowincji Aleppo i Hims, a przede wszystkim do Idlibu i Dary.

Szczególnie istotnym frontem był Idlib. Przyczyn było przynajmniej kilka. Otóż jest to teren silnie zurbanizowany, co w dużej mierze utrudniało działania regularnych sił rządowych. Bardzo ważną przyczyną była bliskość Turcji. Strategicznie istotne było posiadanie dostępu do przejścia granicznego. Nadto dowództwo lawirowało umiejętnie między wrogością a kolaboracją, nawet nawiązując współpracę z Turkami. Tego elementu zabrakło w Darze, gdzie znaczną aktywność wykazywała Jordania (głównie na rzecz Stanów Zjednoczonych), a także Izrael. Graniczność Dary tutaj okazała się więc raczej problemem niż atutem. Teoretycznie lepiej powinna wyglądać sytuacja przy granicy z Libanem, jednak tu ważnym graczem był

1352 *The Raid „And Satisfy the Breasts of a Believing People" – Besieged Homs...*

1353 *Albanian Snipers in al-Sham...*

Hezbollah, który skutecznie ograniczał działalność sunnickich bojówek. Pod koniec działalności an-Nusra była aktywna w: Aleppo, Dżabal Turkman (północno-wschodnia Latakia), Dżabal Zawija (Idlib) i Al-Kunajtira (Wzgórza Golan). Ponadto działała w Libanie w dolinie Bekaa, Trypolisie i obozie Ayn al Hilweh w Sydonie[1354].

Rozszerzenie teatru działań nastąpiło ponownie po utworzeniu HTS. Co prawda, samo Aleppo zostało utracone w 2016 r., ale północna część prowincji była kontrolowana przez Nour ad-Din az-Zenki (NDZ). Przypuszczalna struktura wojskowa HTS składała się z dowództwa nazywanego Radą Narodową, której podlegały oddziały: Brygada Idlib (dawniej Liwa al-Haqq), Brygada Specjalna w Aleppo (Ansar ad-Din) i Dżabhat al-Fateh w Idlibie[1355]. Po kryzysie lojalnościowym, który uwidocznił, że wbrew zapowiedziom nie utworzono jednej armii, tylko poszczególni członkowie pozostawali w swoich strukturach. HTS zaczęło budować struktury podległe bezpośrednio al-Dżulaniemu. Znaczący wzrost liczebności HTS nastąpił wiosną 2019 r., gdy w maju sformowano Al-Fateh al-Mubin[1356] Operations Room. Sztab ten koordynował działania wojskowe prowadzone przez: HTS, NLF i Dżaisz al-Izzę[1357]. W skład HTS zaliczano wówczas ok. 90 różnych podmiotów. Podstawę stanowiły: Al-Farouq Battalion, 4. Brygada Artylerii, Dżabhat Fateh asz-Szam, Dżaisz Abu Bakr as-Sadik, Dżaisz Ummar ibn Al-Khatib oraz Dżaisz Uthman ibn Affan. W skład Dżabhat Fateh asz-Szam wchodziły:

- Ansar ad-Din,
- Katiba Imam Bukhari (Uzbecy),
- Al-Bara,
- Al-Sawaiq,
- Dhu Nurayn,
- Green Battalion (Saudyjczycy),
- Dżaisz al-Muhadżirin wal Ansar,
- Dżaisz asz-Szam,
- Dżaisz Muhammad (Proroka),
- Chorasan Group (prawdopodobnie),
- Ansar al-Dżihad,

1354 J. Cafarella, H. Gambhir, K. Zimmerman, *U.S. Grand Strategy: Destroying ISIS and al Qaeda. Report Three...*, p. 16.

1355 The Carter Center, *Relations between Hai'yat Tahrir al-Sham and Nour al-Din al-Zinki in 2017...*, p. 2.

1356 Al-Fateh al-Mubin – dosł. manifestacyjne/wielkie zwycięstwo.

1357 BBC Monitoring, *Al-Fatah al-Mubin Operations Room*, 06 Aug 2020.

- Suqor al-Izz,
- Syryjska Islamska Unia Dżihadu,
- Tauhid i Dżihad Katiba.

W skład Dżaisz Abu Bakr as-Sadik wchodziły trzy większe formacje: Dżaisz al-Badia, Dżaisz Idleb oraz koalicyjna Dżaisz Hama. W ramach tej ostatniej działały m.in.:

- Abdullah Azzam Katiba (Libańczycy),
- Ahl al-Bayt Katiba,
- Al-Imam Katiba,
- Al-Majd Katiba,
- Aswat al-Islam Katiba (Lwy Islamu),
- Usud al-Harb Katiba.

W skład Dżaisz Ummar ibn Al-Khatib wchodziły: Dżaisz Ghouta Sharqiya i Dżaisz Halab. W ramach Dżaisz Uthman ibn Affan działały: Dżaisz al-Hudud, Dżaisz as-Sahi i Dżaisz asz-Szam. Formacje te były tworzone głównie na podstawie bliskości terytorium działania[1358]. Szczegółowa lista pozostałych formacji dostępna jest w *Aneksie*. Trzeba jedna zwrócić uwagę na nomenklaturę stosowaną w nazewnictwie. Na ogół jednostki nazywane są *kataib/katiba*, co na język angielski tłumaczone jest jako *brigade* (brygada). Tymczasem były to po prostu samodzielne jednostki o bardzo różnej liczebności, czasami tylko plutonu. Na ogół była to samodzielna kompania licząca ponad stu ludzi. Tłumaczenie polskie jako „batalion" jest zatem nieprecyzyjne, ale chyba mniej mylące niż „brygada". W warunkach wojny partyzanckiej formacje te były jednak odpowiednikami batalionów formacji armii regularnej. W języku arabskim mamy również termin *liwa* i to jest odpowiednik polskiej brygady. Należy tu jednak zauważyć, że ich liczebność na ogół nie odpowiadała brygadzie. Jest to raczej określenie większego związku taktycznego, w skład którego wchodziły kompanie, działające mniej lub bardziej samodzielnie. Część formacji używających nazwy *kataib* na język angielski tłumaczyło to jako *company* (kompania). Oznaczało to na ogół po prostu pododdział. W języku arabskim funkcjonuje termin *sariya* (kompania), ale był rzadko używany przez rebeliantów. Takie oznaczanie jednostek na wyrost to czasami efekt burzliwej historii. Zdarzało się, że związek odpowiadający kiedyś brygadzie skurczył się do rozmiarów co najwyżej batalionu. Trzeba jednak przyznać, że ISIS w swej nomenklaturze poszło jeszcze szerzej, stosując termin „dywizja". Drugim powodem

1358 Na podstawie: The Carter Center, *Special Report. Internal Conflict in Northwest Syria...*

była pewna megalomania: nazwy te były po prostu na wyrost, co można oczywiście uznać za próbę zmylenia wroga co do liczebności własnej. Czasami też pojawiały się nazwy w liczbie mnogiej (kompanie czy bataliony). Należy wtedy uznać, że terminy te były nie tyle zaszeregowaniem jednostki, ile nazwą własną.

Różnorodność przejawiała się nie tylko w wielości organizacji, ale także w narodowości. Według Carter Center w szeroko pojętym HTS służyli bojownicy nawet 12 różnych nacji, m.in. Czeczeni, Egipcjanie, Libańczycy, Libijczycy, Maledewijczycy, Marokańczycy, Katarczycy, Arabowie Saudyjscy, Turcy i Uzbecy. Szczególnie różnorodny był Batalion Imam Bukhari, który w swych szeregach miał obywateli: Francji, Maroka, Turkmenistanu i Uzbekistanu. Z całą pewnością w sprzymierzonej TIP byli Ujgurzy (obywatele Chin). Niektórzy analitycy szacują, że w różnych grupach zbrojnych w północno-zachodniej Syrii byli bojownicy nawet 103 różnych narodowości[1359]. Utworzenie HTS miało też wpływ na jakość bojowników. Zdecydowanie spadła liczba zdeterminowanych bojowników zagranicznych, a same oddziały an-Nusry przestały wyróżniać się na tle innych formacji; rozpłynęły się w nowej armii. Wymusiło to potrzebę utworzenia nowej awangardy. Tak powstały jednostki zwane Czerwonymi Bandanami (Asaib al-Hamra) lub Ligą Śmierci (Asaib al-Mawt), pełniące funkcje jednostek specjalnych. Były to formacje jednolicie umundurowane; operatorzy na ogół nosili kominiarki na głowie oraz charakterystyczne czerwone opaski (stąd potoczna nazwa). Byli przeszkoleni w używaniu różnej broni, poczynając od ręcznej, przez wyborową, po obsługę systemów przeciwpancernych, przeciwlotniczych i moździerzy. Szkolenie obejmowało zarówno elementy tzw. taktyki zielonej, jak i taktyki czarnej, czyli szturmu budynków, odbijania jeńców itd. W przeciwieństwie do jednostek ISIS na ogół nie używali pasów szahida (zakładali powrót z misji). Po raz pierwszy o jednostce nazywanej przez HTS „elitarną" poinformowano w sierpniu 2018 r.[1360]. Szkolenie tej jednostki zostało pokazane w filmie *Tuhadithu Akhbaraha* („300 dni między okopami i karabinami"). W 23 minucie widać dodatkowo szkolenie z poruszania się w szyku taktycznym w nocy z wykorzystaniem noktowizji. Wielu komandosów było wyposażonych w karabinki typu *bullpup*, zbudowane na bazie AK, z dodatkowymi celownikami optycznymi

1359 Tamże, p. 7.

1360 Mina Al-Lami, https://twitter.com/Minalami/status/1026913725255745537 [dostęp: 10.01.2021].

i tłumikami. Przedstawiono też szkolenie z zakresu rajdu; oddział zmotoryzowany ewakuuje oddział piechoty (20 min filmu)[1361]. Szacuje się, że HTS dysponowało nawet 10 dobrze wyszkolonymi jednostkami komandosów. W skład grupy wchodziło wielu obcokrajowców, a znaczną grupę stanowili ponoć Ujgurzy[1362]. W celu szkolenia miano zatrudnić byłego rosyjskiego żołnierza sił specjalnych i jego grupę najemników Malhama Tactical[1363]. Pierwsze informacje o tej grupie pojawiły się w 2016 r.; miała wtedy brać udział w walkach w okolicach Aleppo. Później miała działać w Latakii i Idlib. Liczyła do 50 osób mówiących po rosyjsku, pochodzących głównie z Azji Środkowej i Kaukazu. Jej założycielem był Abu Rofika / Abu Salman, najprawdopodobniej nazywał się Sukhrob Baltabajew (Baltabaev) i pochodził z Osz w południowym Kirgistanie; był etnicznym Uzbekiem[1364]. Do 2019 r. grupa przeszkoliła nawet 500 bojowników[1365]. Media prorządowe podały, że w sierpniu 2019 lotnictwo syryjskie zabiło dowódcę tego oddziału, Abu Salmana al-Belarusi[1366] (znanego również jako Abu Rofik), i twierdziły, że był obywatelem Uzbekistanu[1367].

1361 *300 Days Between the Trenches and the Rifles*, https://jihadology.net/2020/08/03/new-video-message-from-hayat-ta%e1%b8%a5rir-al-sham-300-days-between-the-trenches-and-the-rifles/ [dostęp: 10.01.2021].

1362 T. Joscelyn, *Turkistan Islamic Party musters large force for battles in Syria*, https://www.fdd.org/analysis/2019/06/29/turkistan-islamic-party-musters-large-force-for-battles-in-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

1363 N. Soliev, *Al Qaeda's resurgence in Syria: A new caliphate?*, „RSiS Comentary", 2019, no. 101, https://www.rsis.edu.sg/rsis-publication/icpvtr/al-qaedas-resurgence-in-syria-a-new-caliphate/#.X_2Ni9hKjIU [dostęp: 10.01.2021].

1364 U. Botobekov, *Central Asian jihadists' use of cryptocurrencies in bitcoin*, https://moderndiplomacy.eu/2020/09/11/central-asian-jihadists-use-of-cryptocurrencies-in-bitcoin/ [dostęp: 10.01.2021].

1365 J. Paraszczuk, *Exlusive: Interview with Ali Shishani, the commander of the Malhama Tactical*, http://www.chechensinsyria.com/?p=26323 [dostęp: 10.01.2021].

1366 Abu Salman al-Belarusi przedstawiany był jako ważny instruktor, prawdopodobnie pełnił funkcję dowódcy polowego oddziałów specjalnych; „Szam. Abu Salman z Białorusi opowiedział o szczegółach nocnego ataku syryjskich mudżahedinów w rejonie Tarabi oraz zniszczeniu 25 Rosjan i asadystów. Wideo" [*ШАМ. Абу-Салман Беларуси рассказал подробности ночной атаки сирийских муджахидов в районе Тарабия и уничтожении 25 русских и асадитов ВИДЕО*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2018/11/13/117511/sham--abu-salman-belarusi-rasskazal-podrobnosti-nochnoj-ataki-sirijskikh-mudzhakhidov-v-rajone-tarabiya-i-unichtozhenii-25-russkikh-i-asaditov-video.shtml [dostęp: 10.01.2021].

1367 News Desk, *Russian-speaking jihadist private military companies active in Idlib: TASS*, https://www.almasdarnews.com/article/russian-speaking-jihadist-private-military-companies-active-in-idlib-tass/ [dostęp: 10.01.2021].

Szkolenie rekrutów Czerwonych Bandan trwało ok. 6 miesiący; często były to osoby mające już doświadczenie bojowe. Służba trwała pięć dni w tygodniu, po czym następowały dwa dni odpoczynku w domu. Żołnierze otrzymywali wynagrodzenie, którego wysokość zależała od liczby dzieci. Żołd był wyższy niż w innych formacjach, ale niewysoki (ok. 100 dolarów miesięcznie). Jedną z bardziej spektakularnych akcji był rajd na sztab sił rosyjskich w Al-Tarabi i zabicie przebywających tam oficerów[1368].

Dowodzenie

Dżabhat an-Nusra wchodziła w skład co najmniej 9 z 20 znaczących „wspólnych sal operacji wojskowych" (*joint military operations rooms*), 10 wspólnych organów zarządzających i 2 organów administracyjnych w 8 prowincjach Syrii. Dwie najważniejsze instytucje to koalicje wojskowe, głównie z AaS: Dżaisz al-Fateh (w Aleppo i Idlibie) i Dar al-Qadaa (w Darze)[1369].

Zwierzchnictwo było silnie scentralizowane, ale dowódcy mieli znaczną autonomię w zakresie dowodzenia na polu walki. Bardzo istotną funkcję stanowili – obok dowódców wojskowych – doradcy religijni. Ci ostatni, często obecni na froncie, mieli zadania doradcze i prawdopodobnie także polityczne; kontrolowali również zgodność podejmowanych działań z prawem religijnym. Taka kontrola nie była pozbawiona sensu: mogła chronić przed niekontrolowanymi zachowaniami, zwłaszcza wobec ludności cywilnej, a an-Nusrze zależało na tym, aby różnić się od oddziałów Asada i ISIS. Choć różnie to ostatecznie to wyglądało.

Zakres, w jakim sam al-Dżulani wydawał polecenia dla dowódców regionalnych, jest niejasny. Prawdopodobnie dowództwo centralne było wysoce mobilne i dołączało do walczących w zależności od potrzeb. Niepotwierdzone, ale wiarygodne doniesienia o obecności al-Dżulaniego na kluczowych frontach bitewnych przez całą wojnę wskazują, że mógł zmieniać miejsce przebywania w celu nadzorowania trudnych operacji lub podnieść morale bojowników[1370]. Na przykład w grudniu 2012 r. był podczas walk w Idlibie i Aleppo; spotkał się wtedy z liderami organizacji: AaS, Suqor asz-Szam, Liwa al-Islam i kilku innych. Zapewne było to podyktowane chęcią kontroli

1368 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Hay'at Tahrir al-Sham's „Red Bands": Interview*, https://www.aymennjawad.org/2019/03/hayat-tahrir-al-sham-red-bands-interview [dostęp: 10.01.2021].

1369 J. Cafarella, H. Gambhir, K. Zimmerman, *U.S. Grand Strategy: Destroying ISIS and al Qaeda. Report Three*..., p. 19.

1370 J. Cafarella, *Jabhat al-Nusra in Syria. An Islamic Emirate for Al-Qaeda*..., p. 22.

poczynań nie tylko swoich bojowników, ale także udziału w podziale łupów i dbałości o te kruche politycznie sojusze[1371].

Uzbrojenie

Uzbrojenie i zastosowanie broni Dżabhat an-Nusry nie różniło się znacząco od ISIS. Można jednak wykazać kilka różnic.

An-Nusra operowała głównie bronią zdobyczną, a proces ich zdobywania doprowadzono wręcz do perfekcji. Na pewno pewnym atutem, w porównaniu z ISIS, było to, że większość arsenałów została przejęta od armii rządowej jeszcze przed ich rozpadem. W październiku 2012 r. an-Nusra zajęła bazę przeciwlotniczą i rakietową w Aleppo, która wyposażona była m.in. w wyrzutnie rakiet Scud[1372]. W styczniu 2013 wraz z innymi organizacjami (w tym AaS) zdobyła Taftanaz – kluczową syryjską bazę sił powietrznych w Idlibie. Udało się wycofać stamtąd większość z 60 śmigłowców i samolotów, pozostawiając głównie te, które utraciły zdolności samodzielnego przemieszczania się[1373]. Niemniej miało to znaczący wydźwięk propagandowy.

We wrześniu 2013 przejęła bazę w Darat Izza (prowincja Aleppo). Członkowie an-Nusry twierdzili, że zdobyli tam tyle broni, iż nie potrzebowali już pomocy innych państw, aby stworzyć taki arsenał[1374].

W maju 2014 r. an-Nusra odniosła dwa ważne zwycięstwa: zdobyła Camp Khazanat i Chan Szajchun, a w nich sporo broni. 2 czerwca przeprowadziła nawet paradę wojskową, w której brały udział: liczne pick-upy uzbrojone w ciężkie karabiny, pięć czołgów, dwa wozy opancerzone, a nawet system przeciwlotniczy ZSU-23-4 Szyłka i samobieżna haubica 2S1 Goździk[1375].

Szczególną jednak metodą było pozyskiwanie broni kosztem innych ugrupowań powstańczych. Udawało się przejmować zwłaszcza broń amerykańską przeznaczoną dla umiarkowanych dżihadystów. Na przykład stało się tak w październiku 2015 r., gdy przejęto sprzęt 30. Dywizji, szkolonej przez Stany Zjednoczone i Turcję. Dzięki temu na wyposażeniu znalazły się np. karabiny maszynowe M240[1376]. W ten sam sposób pozyskano karabiny

1371 R. Abouzeid, *Interview with official of Jabhat al-Nusra, Syria's islamist militia group*...

1372 S.G. Jones, *Syria's growing jihad*..., p. 61.

1373 Al Jazeera, *Syria rebels capture key Idlib airbase*, https://www.aljazeera.com/news/2013/01/12/syria-rebels-capture-key-idlib-airbase/ [dostęp: 10.01.2021].

1374 R. Abouzeid, *Interview with official of Jabhat al-Nusra, Syria's islamist militia group*...

1375 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency*..., p. 228.

1376 T. Porter, *Jabhat al-Nusra jihadists show off weapons allegedly seized from-US trained rebels*, https://www.businessinsider.com/jabhat-al-nusra-jihadists-show-off-weapons-allegedly

wyborowe Mk 14 EBR kal. 7,62 × 51 mm[1377]. HTS po ataku na Nour ad-Din az-Zenki w miastach Kafr Naha i Chan al-Asl przechwyciło magazyny zawierające przeciwpancerne pociski kierowane TOW i (prawdopodobnie) platformy startowe[1378]. Broń ta, jak wspomniano, trafiła do an-Nusry już wcześniej, bo w 2014 r. Do września 2014 zanotowano użycie 284 pocisków systemu BGM-71 TOW. Wszystkie były wysłane przez CIA za pośrednictwem Arabii Saudyjskiej i przeznaczone dla umiarkowanych dżihadystów, do których (a konkretnie do AaS) trafiło ich 6[1379]. Broń trafiła przynajmniej do ok. 50 różnych ugrupowań[1380].

An-Nusra pochwaliła się nową bronią[1381], gdy tylko znalazła się na jej wyposażeniu. Opublikowała o tym informacje w mediach społecznościowych. Na podstawie zdjęć zidentyfikowano, że były to pociski 71E-1B (lub 71E-3B) systemu TOW 2A[1382], zatem dokładnie takie, jak dostał Harakat Hazm. Nie ma tu zatem mowy o używaniu np. starych wersji dostarczonych do Iranu jeszcze w ramach programu Iran-Contras[1383]. Pociski z tzw. tandemową głowicą były bardzo istotnym wzmocnieniem rebeliantów, gdyż dostosowane były do przebijania pancerzy reaktywnych czołgów T-72, a nawet mających się wkrótce pojawić T-90[1384]. Dość spektakularnym wydarzeniem było

-seized-from-us-trained-rebels-2015-10?IR=T [dostęp: 10.01.2021]; M. Smallwood, *US M240 GPMG seen with Jabhat al-Nusra fighter in Syria*, https://armamentresearch.com/us-m240l-gpmg-seen-with-jabhat-al-nusra-fighter-in-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

1377 *US Mk 14 EBR allegedly seized by Jabhat al-Nusra in Syria*, https://armamentresearch.com/us-mk-14-ebr-seized-by-jabhat-al-nusra-in-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

1378 The Carter Center, *Relations between Hai'yat Tahrir al-Sham and Nour al-Din al-Zinki in 2017…*, p. 5.

1379 Tenże, *Countrywide Conflict Report #4*, 11 September, 2014, p. 24.

1380 Więcej: Hasan Mustafa, *The moderate rebels: A growing list of vetted groups fielding BGM-71 TOW anti-tank guided missiles*, https://hasanmustafas.wordpress.com/2015/05/08/the-moderate-rebels-a-complete-and-growing-list-of-vetted-groups-fielding-tow-missiles/ [dostęp: 10.01.2021].

1381 Syrian Perspective, *Syrian rebels using American-made BGM-71 TOW anti-tank guided missiles in Idlib*, https://www.youtube.com/watch?v=_I7Z7Zkei6E [dostęp: 10.01.2021].

1382 S. Baartz, *Update: TOW 2A anti-tank guided weapons in Syria*, https://armamentresearch.com/update-tow-2a-anti-tank-guided-weapons-in-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

1383 E. Higgins, *Evidence of Jabhat al-Nusra using TOW Anti-Tank Guided Missiles captured from vetted rebel groups*, https://www.bellingcat.com/news/mena/2014/12/15/jabhat-al-nusra-claim-to-be-using-tow-anti-tank-guided-missiles-captured-from-vetted-rebel-groups/ [dostęp: 10.01.2021].

1384 masa rat, „Czy amerykańskie pociski TOW w ręku wolności są zapowiedzią bliskiego przełomu?" [صواريخ تاو الأمريكية بيد الحر هل تكون, على انفراج قريب؟!], https://www.youtube.com/watch?v=v822Y9FVaFY [dostęp: 10.01.2021].

np. zdobycie znacznej ilości broni (w tym pancernej) kosztem AaS. W lutym 2018 r. zajęto Khirbet Bantanta Military Camp w północnym Idlibie[1385].

Organizacja w swoich zasobach miała czołgi przejęte z armii rządowej. Stanowiły one ważny element sił zbrojnych. Na wyposażeniu znalazły się czołgi: T-55, T-62 i T-72, a nawet w niewielkiej liczbie T-90[1386]. Zdobyto przynajmniej dwa egzemplarze[1387]; jeden z nich udało się odzyskać siłom rządowym[1388]. O zaletach czołgów opowiadają ich użytkownicy w filmie *Choose Your Weapon. Episode 1 – The Tank*[1389]. Można na nim zobaczyć warsztat naprawczy i ładowanie amunicji, ale przede wszystkim całkiem dobrze wyszkolone, zaprawione w boju załogi.

An-Nusra używała, podobnie jak ISIS, pojazdów SVBIED, można jednak zauważyć pewną różnicę. Zanotowano przynajmniej 12 przypadków użycia pojazdów zdalnie sterowanych (RCVBIED). W marcu 2013 r. an-Nusra opublikowała zdjęcia pokazujące standardową konfigurację RCVBIED, który został użyty przeciwko syryjskim siłom lojalistycznym stacjonującym w Damaszku. Później, jeszcze w marcu, syryjska telewizja państwowa wyemitowała krótki reportaż o zamachu bombowym w prowincji Hama. Okazało się, że był to kolejny RCVBIED, tym razem jednak dużo lepiej przygotowany. Za kierownicą siedział manekin w koszuli, samochód należał do Publicznego Zakładu Dystrybucji i Eksploatacji Energii Elektrycznej i miał jej oznaczenia firmowe. Broń ta była dalej rozwijana. Na przykład pod koniec maja 2014 r. użyto wielu opancerzonych RCVBIED w prowincji Idlib. Były to głównie samochody typu SUV, ale także zdobyczna ciężarówka wojskowa. Z czasem jednak zrezygnowano niemal zupełnie

1385 L. Aboufadel, *HTS captures largest Ahrar Al-Sham military camp in northern Syria*, https://www.almasdarnews.com/article/hts-captures-largest-ahrar-al-sham-military-camp-northern-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

1386 „Szam. Oddziały armii Haj'at Tahrir asz-Szam rozwijają szybką ofensywę w Hama. Wideo" [*ШАМ. Войска армии Хайат Тахрир аш-Шам развивают стремительное наступление в Хама ВИДЕО*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2017/03/22/114445/sham--vojska-armii-kHaj'at-takhrir-ash-sham-razvivayut-stremitelnoe-nastuplenie-v-khama-video.shtml [dostęp: 10.01.2021].

1387 S. Roblin, *Syria's rebels showed us how Russian T-90 tanks fare against U.S. TOW missiles...*

1388 News Desk, *Syrian Army recaptures T-90 tank that was seized by jihadists in Idlib: video*, https://www.almasdarnews.com/article/syrian-army-recaptures-t-90-tank-that-was-seized-by-jihadists-in-idlib-video/ [dostęp: 10.01.2021].

1389 *Choose Your Weapon. Episode 1 – The Tank*, https://jihadology.net/2019/09/30/new-video-message-from-hayat-ta%e1%b8%a5rir-al-sham-choose-your-weapon-episode-1-the-tank/ [dostęp: 10.01.2021].

z tej broni. 75% udokumentowanych przypadków użycia RCVBIED zanotowano w latach 2012–2014 (dwa przypadki w 2016, a jeden w 2018). Należy zauważyć, że an-Nusra stosowała dużo rzadziej SVBIED. Wynikało to zapewne z ograniczonych zdolności produkcyjnych, ale również z problemów ze znalezieniem chętnych do zostania szahidem. Ocenia się, że an-Nusra stosowała je mniej więcej o 1/3 razy rzadziej: RCSVBIED stanowiły ok. 5% wszystkich zamachów przy wykorzystaniu VBIED, co należy jednak uznać, zwłaszcza w porównaniu z ISIS, za znaczną liczbę[1390].

An-Nusra sięgała też po inne nowinki technologiczne. Rzadko, ale jednak pojawiały się karabiny zdalnie kierowane, np. karabin maszynowy sfotografowany na pograniczu Syrii i Turcji w 2014[1391].

Pierwsze użycie bezzałogowca powietrznego (UAV) udokumentowano w październiku 2014 r. w filmie propagandowym an-Nusry o przerwaniu oblężenia Al-Maliha (okolice Hamy). W listopadzie 2015 r. ukazały się dwa filmy propagandowe nakręcone z użyciem dronów przedstawiające operacje an-Nusry w prowincjach Idlib i Aleppo. W jednym przypadku sfilmowano walki naziemne, a w drugim użycie SVBIED[1392].

An-Nusra, podobnie jak ISIS, zmuszona była do używania broni i amunicji własnej produkcji. Nie ma tu większych różnic. W połowie stycznia 2013 an-Nusra podała, że uzyskała zdolność produkcji rakiet krótkiego zasięgu Faysal-1 i Faysal-2[1393].

Na uwagę zasługuje powstanie improwizowanej artylerii Ababil. 29 lipca 2014 r. Saudyjczyk Abdullah bin Muhammad al-Muhisni ujawnił pozyskanie technologii produkcji broni i amunicji; zasięg skuteczny wynosił do 12 km. 24 maja 2014 ogłoszono powołanie Fundacji Baas ds. Produkcji i Rozwoju Wojskowego. Jej działalność przypominała publikacje AQAP, choćby czasopismo „Inspire". Były to swoiste podręczniki konstrukcji i użycia broni improwizowanej. W deklaracji fundującej tę organizację czytamy:

> Oblężenie [to] narzucone muzułmanom w Lewancie w zamian za wsparcie reżimu nusajrytów [alawitów] wszelkimi rodzajami śmiercionośnej broni: lotnictwem, pociskami czy inną niekonwencjonalną bronią, zmusiło mudżahedinów

1390 H. Kaaman, *The myth of the remote controlled car bomb...*, p. 9–11.

1391 ZUMA Press, https://www.alamy.com/stock-photo-border-syria-26th-mar-2014-three-an-nusra-front-fighters-holding-an-79081047.html [dostęp: 10.01.2021].

1392 L. Friese, N.R. Jenzen-Jones, M. Smallwood, *Unmanned Threats: The Use of Commercially-Available UAVs by Armed Non-State Actors*, Armament Research Services 2016, p. 45.

1393 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 105.

w Lewancie do podjęcia próby zmniejszenia luki militarnej między ich zdolnościami a zdolnościami wspieranej na arenie międzynarodowej armii nusajrytów przy użyciu prostych lokalnych zdolności: pojawiło się „piekielne działo", kilka prymitywnych moździerzy i kilka rakiet krótkiego zasięgu, nie większym niż 3 km i przenoszących nie więcej niż 500 gramów materiałów wybuchowych. Mudżahedini z Lewantu podjęli udane wysiłki na tym polu, ale natrafili na następujące problemy:

1. Ich wysiłki były indywidualne (nie były to badania zinstytucjonalizowane).
2. Mieli małe doświadczenie i brakowało im kompetencji produkcyjnych w zakresie przemysłu zbrojeniowego, zwłaszcza ze względu na męczeństwo kadr – Allah i my uważamy ich za wspaniałych – na arenie lewantyńskiej. Wróg bowiem celuje w warsztaty wytwórcze[1394].

An-Nusra chciała skoordynowanej współpracy specjalistów z wielu dziedzin, a prace miały być nadzorowane przez konto na Twitterze @BaeAsian.

Na filmie *And Satisfy the Breasts of a Believing People*[1395] można zobaczyć kilka przykładów broni improwizowanej. Pierwszą jest *improvised armoured fighting vehicle* (IAFV), zbudowany na podwoziu T-55. Czołg ewidentnie utracił wieżę, w miejsce której powstała konstrukcja z płyt pancernych – swoista ambona strzelecka, gdzie zamontowano wielkokalibrowy karabin maszynowy DSzK. Burty pojazdu i „wieżyczka" zabezpieczone były pancerzem listewkowym. Następnie zaprezentowano improwizowaną artylerię rakietową (wyrzutnia została zamontowana na pick-upie). Użyto rakiet tzw. *elephant* (słoń), zwanych też *thick grad* (gruby grad[1396]). Ponadto widać improwizowane działo na podwoziu kołowym (1 min filmu). W dalszej części pokazano trzy sprawne BMP-1 i czołg T-55 oraz zastosowanie IAFV na bazie T-55: do podwozia zamontowano lemiesz, a „ambona" została zadaszona, co stanowiło zapewne ochronę przed odłamkami czy granatami ręcznymi. W skład sfilmowanej kolumny wchodziły także opancerzone i uzbrojone samochody typu pick-up. Pojazdy często były znakowane, otrzymywały numery boczne i malowanie taktyczne. Na filmie *300 Days Between*

1394 „Fundacja Baas ds. Produkcji i Rozwoju Wojskowego" [مؤسسة بأس للإنتاج والتطوير الحربي], https://justpaste.it/flco [dostęp: 10.01.2021].

1395 *New video message from Hay'at Tahrir al-Sham's Abu Khalid al-Shami „And Satisfy the Breasts of a Believing People"*, https://jihadology.net/2020/01/11/new-video-message-from-hayat-ta%e1%b8%a5rir-al-shams-abu-khalid-al-shami-and-satisfy-the-breasts-of-a-believing-people/ [dostęp: 10.01.2021].

1396 Grad – określenie od rakiet systemu BM-21 Grad.

the Trenches and the Rifles („300 dni między okopami i karabinami")[1397] przedstawiono przygotowanie samochodów Toyota Land Cruiser do służby. Zostały doposażone w dodatkowe zabezpieczenia okien, dostały nowy kamuflaż barwny, a skrzynia załadunkowa została osłonięta specjalnymi osłonami, pozwalającymi stać w niej prosto (26 min filmu). Modyfikacje prowadzono na szeroką skalę. Na przykład pojazd zwany Al-Buraq[1398] był zbudowany na bazie samochodu typu pick-up, z dopancerzoną kabiną kierowcy i szybami wymienionymi na kuloodporne. Skrzynia ładunkowa była zabezpieczona wysokimi stalowymi burtami pozwalającymi prowadzić ogień zza zasłony; chroniła też przed odłamkami. Pojazdy te służyły również w siłach policyjnych HTS[1399].

Pewną modyfikacją w zakresie IAFV było stosowanie transporterów opancerzonych, takich jak BTR-60 czy bezwieżowy wóz dowodzenia R-145BM. Pojawiły się one np. w Idlibie w ostatnich latach. Sama modyfikacja była dość standardowa: montowano pancerze listwowe, zabezpieczano koła stalowymi fartuchami i wzmacniano dodatkowymi szybami kuloodpornymi okna przednie kierowców[1400]. Modyfikacje takie wynikały z braku innych opcji. Liczba ciężkiego sprzętu możliwego do wprowadzenia na pole walki znacznie zmniejszyła się w porównaniu z pierwszymi latami walk.

Artyleria nie różniła się od tej stosowanej przez ISIS, tyle że nie było dział produkcji amerykańskiej. Podstawę stanowiły działa: 122 mm M-30 i D-30 oraz 130 mm M-46. Pewnym odstępstwem były działa S-23 kal. 180 mm, przejęte wraz z AaS w Aleppo w 2016 r. Prawdopodobnie ich użycie było, jeśli w ogóle, sporadyczne ze względu na problemy z zaopatrzeniem w amunicję[1401]. Różnorodność artylerii, w tym wykorzystania artylerii improwizowanej lufowej i rakietowej, można zobaczyć w filmie *Choose Your Weapon 3 – Artilery*[1402]. Producenci filmu wykorzystali bardzo efektowne zdjęcia zrobione za pomocą dronów, pokazujące skuteczność ostrzału. Dość

1397 *300 Days Between the Trenches and the Rifles...*

1398 Nawiązanie do konia Proroka Muhammada.

1399 S. Mitzer, *Inside the rebel wave of smash n' grab raids that plagued Idlib*, https://www.oryxspioenkop.com/2020/09/inside-rebel-wave-of-smash-n-grab-raids.html [dostęp: 10.01.2021].

1400 Tamże.

1401 A. Ilya, *Soviet 180 mm S-23 artillery guns in Syria*, https://armamentresearch.com/soviet-180-mm-s-23-artillery-guns-in-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

1402 *Choose Your Weapon. Episode 3 – Artillery*, https://jihadology.net/2020/08/19/new-video-message-from-hayat-ta%e1%b8%a5rir-al-sham-choose-your-weapon-episode-3-artillery/ [dostęp: 10.01.2021].

oryginalnym rozwiązaniem było zaadaptowanie bomb lotniczych, które oklejane były woreczkami z prochem, po czym odpalane z improwizowanych moździerzy. Zaprezentowano też sposób montażu na prowadnicach improwizowanej rakiety *elephant* (5 min filmu).

Dokładne odtworzenie zasobów broni an-Nusry jest dość trudne, gdyż zdobycze na wojskach rządowych często były dzielone między koalicjantów, a kolejne rebrandingi i rotacja organizacji współpracujących powodowały znaczne problemy z dookreśleniem arsenału, zwłaszcza jego liczebności. Różnorodność broni możemy ocenić na bazie filmów i zdjęć propagandowych samych dżihadystów i zniszczeń dokonanych przez wroga. Arsenał ten zasadniczo nie różnił się bardzo od tego w posiadaniu ISIS. Było zdecydowanie mniej ciężkiego sprzętu amerykańskiego, ale już taka broń strzelecka była spotykana, głównie przejęta od umiarkowanych dżihadystów, wspieranych przez Zachód.

Na pewno takim spektakularnym, choć raczej tylko pod względem propagandowym, było zdobycie bazy lotniczej Abu ad-Duhor we wrześniu 2015 r. Przejęto wtedy łącznie 16 samolotów: MiG-23MS, MiG-23MF, MiG-23UB, MiG-21MF, MiG-21bis i MiG-21UM, oraz 2 śmigłowce Mi-8. Należy zaznaczyć, że przynajmniej samoloty MiG-23 już dawno wycofano ze służby. Ponadto pozyskano kilka czołgów i bojowych pojazdów opancerzonych, jeden ZSU-23-4, kilka dział polowych M-46 kal. 130 mm, kilka dział przeciwlotniczych, ciężarówki oraz nieznaczną liczbę broni ręcznej i amunicji. Na zdjęciach widać też pojemniki na pociski kierowane 9M111 Fagot, pięć wyrzutni 9K113 Konkurs i dwie 9K131 Metis-Ms; trudno jednak stwierdzić, czy były pełne. Przechwycono też puste zasobniki UB-16 i UB-32 oraz rakiety powietrze-powietrze R-60M[1403].

Kluczowe były zdolności do walki przeciwlotniczej, zarówno przeciwko dronom, jak i lotnictwu. Skuteczna broń przeciwlotnicza była trudna do zdobycia, stąd daleko idące braki w tym zakresie. Niemniej dokonano kilku spektakularnych sukcesów na tym polu. 24 czerwca 2014 r. udało się użyć MANPAD 9K32 Strieła-2 (Strzała-2) przeciwko lotnictwu rządowemu[1404]. Problem z tą bronią polegał na zapewnieniu zapasowych baterii,

1403 Oryx, *The Fall of Abu ad-Duhor airbase. The civil war's longest siege comes to an end*, https://www.oryxspioenkop.com/2015/09/the-fall-of-abu-ad-duhor-airbase-civil.html [dostęp: 10.01.2021].

1404 Abdul Razzaq Al-Subaih [عبدالرزاق الصبيح], „Wystrzelenie pocisku Cobra" [اطلاق صاروخ كوبرا], https://www.youtube.com/watch?v=sA8nmUd2iFA&feature=emb_logo [dostęp: 10.01.2021].

zatem bojownicy stosowali improwizowane akumulatory. Zanotowano przypadki skutecznego zastosowania systemów w Syrii, głównie w walce ze śmigłowcami[1405]. W sierpniu 2016 r. zestrzelony został rosyjski śmigłowiec Mi-8 nad Idlibem (zginęła cała ośmioosobowa załoga)[1406]. Najbardziej jednak spektakularne było zestrzelenie rosyjskiego Su-25SM w lutym 2018 nad Idlibem. Do zestrzelenia przyznało się HTS. Dokonało tego przy zastosowaniu MANPAD, ale nie podało szczegółów. Pilot zdążył się katapultować, lecz został zabity (lub zmarł od ran). 7 grudnia 2020 r. sąd w Moskwie wydał nakaz aresztowania Abdela Sattara Abdula Gafur al-Syyakh, podejrzanego o zabicie pilota, Romana Filipowa[1407]. Zestrzelenie tego samolotu było znacznym zaskoczeniem, ponieważ jest to konstrukcja wręcz wyjątkowo mocno opancerzona[1408]. Wydaje się, że samolot nie był wyposażony w systemy ostrzegania przed taką bronią, bo nie widać zastosowania flar, które standardowo są używane do zmylenia systemu naprowadzania. Powstaje pytanie: Jaką bronią zestrzelono samolot? Opublikowane filmy świadczą, że sukces należy przypisać Dżaisz an-Nasr (Armii Zwycięstwa), działającej w Idlibie w sojuszu z HTS[1409]. Jeśli tak było, to można założyć, że użyto innej broni niż wspomniana Strzała-2. Ta formacja miała bowiem m.in. amerykańskie pociski systemu BGM-71 TOW, co świadczy o współpracy z CIA; jeszcze bardziej prawdopodobna jest wersja dostarczenia broni przez Turcję, z którą współpracowali przynajmniej od 2017.

Włączenie się do walk Rosjan generowało nowe wyzwania. Jednym z nich była amunicja kasetowa. An-Nusra opracowała protokół rozbrajania pocisków SPBE i AO-2.5RT[1410], który został opublikowany w formie filmu. Bojownik w filmie krótko wyjaśnił, jak działa pocisk SPBE, opisując podstawowe jego elementy, oraz – używając klipów producenta

1405 Taki sukces zanotował Faylaq al-Awwal (1. Regiment, związany z WAS), B. Moses, *Jury-rigged MANPADS used to shoot down a hip helicopter*, https://www.youtube.com/watch?v=aXGuUXbS3eo [dostęp: 10.01.2021].

1406 L. Berry, B. Mroue, *5 die as Russian military chopper shot down in Syria*, https://www.timesofisrael.com/5-die-as-russian-military-chopper-shot-down-in-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

1407 BBC Monitoring, *Moscow court orders arrest of another Syria pilot „killer"*, 07 Dec 2020.

1408 BBC News, *Russian jet shot down in Syria's Idlib province*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42932616 [dostęp: 10.01.2021].

1409 R&U Videos, *Russian Su-25SM shot down over Idlib | February 3rd 2018 | Syria*, https://www.youtube.com/watch?v=V30kAXc4FRM [dostęp: 10.01.2021].

1410 Więcej: K. Ryabov, *SPBE, SPBE-D and SPBE-K self-aiming combat elements*, https://en.topwar.ru/135971-samopricelivayuschiesya-boevye-elementy-spbe-spbe-d-i-spbe-k.html [dostęp: 10.01.2021].

amunicji – przedstawił zasadę jego działania. Następnie krok po kroku ukazał metodę rozbrojenia[1411]. Wskazuje to wyraźnie, że głównym powodem powstania filmu była duża liczba niewybuchów: stosowana broń była prawdopodobnie już leciwa (rozbrajany egzemplarz pochodził z 2004). Prawdopodobnie było to także ważne źródło materiałów wybuchowych do IED, stąd zainteresowanie an-Nusry. 29 października 2015 r. zanotowano przejęcie rosyjskich wyrzutni oraz rakiet MRO-A (małogabarytowy rakietowy miotacz ognia) i RPO-A (rakietowy miotacz ognia). Według nagrania broń ta została przechwycona przez Ajnad asz-Szam ze stanowisk wojsk rządowych w pobliżu wioski Skaik w prowincji Hama. Oznaczenia na jednej z wyrzutni MRO-A wskazują, że została wyprodukowana w Rosji w 2005 r. MRO-A to jednorazowa, jednostrzałowa wyrzutnia rakiet kal. 72,5 mm, która jest podobna do większej rodziny broni bezodrzutowej RPO kal. 93 mm[1412].

Również większe zaangażowanie Iranu przyczyniło się do pojawienie jego broni w arsenale an-Nusry, w którym już w 2015 r. pojawiły się: zdobyczne kamery termowizyjne Sadad 102, moździerze, irańskie działo bezodrzutowe typu SPG-9, irański karabin przeciwpancerny AM-50/Sayyad-2 (kal. 12,7 × 99 mm)[1413] i wielkokalibrowy karabin maszynowy typu DSzKM. Zanotowano też przejęcie celowników RU60G i RU120G oraz lornetki laserowej Vectronix VECTOR 23[1414].

Na wyposażeniu znalazła się również broń niewiadomego pochodzenia produkcji serbskiej i bułgarskiej. Wchodzące w skład HTS Ansar ad-Din pochwaliło się w mediach społecznościowych moździerzowymi pociskami odłamkowo-burzącymi M62P8 kal. 120 mm i wielkokalibrowym karabinem maszynowym M02 Coyote kal. 12,7 × 108 mm. Karabin Coyote (będący kopią radzieckiego NSW) jest produkowany przez Zastava Arms w mieście Kragujevac[1415]. W Aleppo zarejestrowano używanie bułgarskiego Arsenal

1411 K. Fulmer, *Jabhat al-Nusra re-purposing SPBE and AO-2.5*RT *submunitions in Syria*, https://armamentresearch.com/jabhat-al-nusra-re-purposing-spbe-and-ao-2-5rt-submunitions-in-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

1412 N.R. Jenzen-Jones, *Russian MRO-A thermobaric rocket launchers in Syria*, https://armamentresearch.com/russian-mro-a-thermobaric-rocket-launchers-in-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

1413 Kopia Steyr HS.50.

1414 G. Wright, *Iranian RU-series thermal weapon sights in Syria*, https://armamentresearch.com/iranian-ru-series-thermal-weapon-sights-in-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

1415 Y. Lyamin, N.R. Jenzen-Jones, *Serbian M02 Coyote HMG and 120 mm mortar projectiles in Syria*, https://armamentresearch.com/serbian-arms-munitions-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

multi-shot grenade launcher MSGL kal. 40 × 46 mm. Trudno powiedzieć, jak dostał się do Syrii; być może to broń zdobyczna ISIS z Iraku[1416].

Sporą wiedzę na temat broni strzeleckiej, zwłaszcza snajperskiej, posiadamy dzięki wspomnianemu już filmowi poświęconemu albańskim snajperom[1417]. Okazało się, że bojownicy mieli spore umiejętności w zakresie modyfikacji broni. Na filmie przedstawiono proces składania karabinu z różnych części. Podstawą był zamek karabinu Mosin (Mosin-Nagant) wz. 1891, zatem broni już wiekowej, do którego zastosowano lufę z nowszego karabinu typu PK. Kolby, wzorowane na innych karabinach, zostały wykonane przez rzemieślników. Pokazano również proces gwintowania lufy, zapewne dla zamontowania tłumika. Broń zaopatrzona została w oprzyrządowanie optyczne Meopta ZD 6–24 × 56, sprzęt drogi, co świadczy o posiadaniu stosowanych środków (koszt nawet 6,5 tys. zł za sztukę) oraz możliwości importu[1418].

Kolejną godną uwagi kwestią była broń strzelecka strzelców wyborowych i innych członków drużyny. Byli uzbrojeni w zmodyfikowane AKS-74 i AK-74, które miały wykonane przez rzemieślników tłumiki, nowoczesną optykę PK-01VS, kamuflaż i dodatkowe szyny, w tym przynajmniej jedną produkcji FAB Defense Foregrip[1419]. Innym specyficznym zjawiskiem była modernizacja karabinków z rodziny AK do wersji *bullpup*. Modyfikacja polega na przeniesieniu magazynka za spust, dzięki czemu można znacznie skrócić broń. Na ogół bazą były rosyjskie AK-103 i AK-74M. Pierwsze egzemplarze tych karabinków pojawiły się pod koniec lutego 2017 r. w Idlibie. Wyraźnie widać, że ich właściciele inwestują spore środki finansowe, bo karabinki na ogół wyposażone były w oprzyrządowanie celownicze przynajmniej Pulsar Apex XD75, a nierzadko Trijicon ACOG i EOTech RDS (często z powiększalnikiem G33). Karabinki mają indywidualne malowania, czasami w kamuflaż „cyfrowy", doposażane były w szyny montażowe itd. Taka broń występowała przede wszystkim wśród bojowników HTS i frakcyjnego Ansar at-Tauhid. Szczególnie często sięgali

1416 The ARES Team, *Bulgarian Arsenal MSGL grenade launcher in Syria & Iraq*, https://armamentresearch.com/bulgarian-arsenal-msgl-grenade-launcher-in-syria-iraq/ [dostęp: 10.01.2021].

1417 *Albanian Snipers in al-Sham*...

1418 W Polsce takie lunety można kupić np. w sklepach dla myśliwych, uważane są jednak za broń.

1419 Calibre Obscura, *The Albanian sniper squad in Syria and their weapons*, https://www.calibreobscura.com/the-xhemati-alban-sniper-squad-and-weapons/ [dostęp: 10.01.2021].

po nią Czeczeni, Uzbecy i służący z nimi inni obcokrajowcy[1420]. Być może ich konstruktorami są osoby z byłego ZSRR.

Broń strzelecka, podobnie jak w przypadku ISIS, była bardzo różnorodna, ze wskazaniem na AK-47 i jego pochodne. Ponadto spotykano karabiny FN Herstal FAL (kal. 7,62 × 51 mm), które dość często spotykano w Syrii, zwłaszcza w Idlibie. Analiza znalezionych egzemplarzy nie daje jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o ich pochodzenie. Większość wyprodukowano w latach 70. w Belgii; wtedy ta broń nie była dostarczana do Syrii. Być może są to karabinki eksportowane do państw Zatoki Perskiej[1421]. Inną bronią odnotowaną był karabinek Colt 653, być może pozyskany z Izraela[1422].

Różnorodność broni można zaobserwować na koncie Twitter Military Kavkaz. Symbolika konta przypomina Ajnad Kavkaz: jest to jakby blog dla pasjonatów broni, prowadzony w języku rosyjskim i czasami arabskim. Dokładniejsza analiza filmów, zwłaszcza scenerii podczas prób broni, może świadczyć, że są nagrywane na Bliskim Wschodzie, najpewniej w Syrii (raczej północnej, np. w prowincji Latakia lub Idlib), ewentualnie w Turcji (świadczy o tym roślinność, ukształtowanie terenu, kolor gleby itd.). Część publikowanych filmów to po prostu instrukcje obsługi, konserwacji czy prezentowanie zalet danej broni. Wśród prezentowanych egzemplarzy widać: Noveske 7.5" Diplomat Barrel kal. 5,56 mm, H&K MP-5, AK-104, AR-15, Steyr AUG, pistolet Glock 19 gen 3, Glock 17, CZ 75 B oraz granatnik ARSENAL MSGL. Należy zwrócić uwagę na zdjęcie, na którym jest karabinek Noveske N4 (AR 15 Made in Poland)[1423]. Karabinki AR 15 produkowane są faktycznie w Polsce, np. w Radomiu[1424]. Bliższa analiza wzbudza jednak wątpliwości, ponieważ na broni nie ma logo producenta, a wygrawerowany napis nie jest oryginalny; również pewne elementy przy zamku nie pasują do opisu. Możliwe, że jest to broń złożona z różnych części własnym kosztem; jakaś ich partia może być wyprodukowana w Polsce. Być może właściciel konta na Twitterze jest rusznikarzem i reklamuje swoją produkcję.

1420 Tenże, *Idlibi innovation: Bullpup Kalashnikovs of the Syrian conflict*, https://www.calibreobscura.com/idlibi-innovation-bullpup-kalashnikovs-of-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

1421 N.R. Jenzen-Jones, D. Spleeters, *Identifying & Tracing the FN Herstal FAL Rifle: Documenting Signs of Diversion in Syria & Beyond*, Armament Research Services ARES, 2015.

1422 Calibre Obscura, https://twitter.com/calibreobscura/status/1166081314354802688 [dostęp: 10.01.2021].

1423 Military Kavkaz, https://twitter.com/OND_MUSLIM/status/1320414762753249283 [dostęp: 10.01.2021].

1424 J. Raźny, *Premiera AR-15 z Radomia*, https://www.milmag.pl/news/view?news_id=951 [dostęp: 10.01.2021].

Podobnie wygląda sprawa z prezentowaną strzelbą typu Mossberg[1425]. Zwraca tu uwagę zamontowana sprężyna powrotna, tzw. pompka (*forend*), a przede wszystkim niestandardowa kolba[1426], co świadczy o modyfikacji broni. Na profilu jest też mowa o polskim pistolecie maszynowym PM-63 Rak. Udostępniane są filmy z testowania broni, np. firmy Hera Arms[1427] Sporo uwagi zwrócono na konserwację i naprawę karabinka M16 A2[1428].

Znaczącą różnicę widzimy w strategii użycia broni niekonwencjonalnej. W maju 2013 r. tureckie i irackie agencje bezpieczeństwa aresztowały grupy osób powiązanych z Dżabhat an-Nusra, które próbowały zdobyć prekursory chemiczne do produkcji sarinu[1429].

Chociaż zdolności ISIS w zakresie produkcji broni chemicznej wzrosły w latach 2014–2017, to częstotliwość, z jaką była używana, nie była znaczna. Zwłaszcza utrata Mosulu była kluczowa w braku postępów w przygotowaniu broni, w tym chemicznej. Bardziej niepokojące były doniesienia z innych regionów świata, gdzie łatwiej było działać w konspiracji. W Indonezji w 2015 r. użyto chloru[1430]. W Maroku zatrzymano członków ISIS posiadających dane potrzebne do skonstruowania broni chemicznej[1431]. W lipcu 2017 władze australijskie poinformowały o próbie ataku chemicznego przy wykorzystaniu siarkowodoru[1432]. Przypadki te łączył fakt, że terroryści byli osobiście w Syrii lub stamtąd byli instruowani. Różnica w podejściu do użycia broni chemicznej wynikała przede wszystkim z podłoża ideologicznego[1433].

1425 Military Kavkaz, https://twitter.com/OND_MUSLIM/status/1338155839409037312 [dostęp: 10.01.2021].

1426 Por. https://odellengineeringltd.com/12ga-top-folding-stock-with-shell-holder/ [dostęp: 10.01.2021].

1427 G. Anderson, „Test DTK na karabinie z HERA ARMS" [*Проверка ДТК на винтовке от компании HERA ARMS*], https://www.youtube.com/watch?v=GSYXFbfPw38&feature=youtu.be [dostęp: 10.01.2021].

1428 Military Kavkaz, https://twitter.com/OND_MUSLIM [dostęp: 10.01.2021].

1429 S.G. Jones, *Syria's growing jihad...*, p. 60.

1430 K. Lamb, *Indonesian police blame jihadis returning from Syria for chlorine bomb*, https://www.theguardian.com/world/2015/mar/25/indonesian-police-blame-jihadis-returning-from-syria-for-chlorine-bomb [dostęp: 10.01.2021].

1431 C. Beale, *Morocco Isis terror cell „had been preparing chemical weapons attack"*, https://www.independent.co.uk/news/world/africa/isis-cell-had-been-preparing-chemical-attack-morocco-a6886121.html [dostęp: 10.01.2021].

1432 A. Zammit, *New developments in the Islamic State's external operations: The 2017 Sydney plane plot*, „CTC Sentinel", 2017, vol. 10, issue 9, p. 13–19.

1433 G. Chapman, *Islamic State and Al-Nusra: Exploring determinants of chemical weapons usage patterns...*, p. 112–122.

Otóż ISIS było nastawione na maksymalną eskalację przemocy, natomiast an-Nusra chciała w przyszłości rządzić Syrią. ISIS było zainteresowane wrogiem dalekim, an-Nusra – nie. Używanie broni niekonwencjonalnej niosło z sobą ryzyko społecznego ostracyzmu. Ponadto należy zauważyć, że takie użycie zrównałoby metody działania przede wszystkim z reżimem Asada, a także z ISIS.

Jeśli popatrzymy zresztą na działania Al-Kaidy po 2001 r., widać wyraźnie brak zainteresowania tego typu bronią. Przyczyn może być kilka. Po pierwsze, jest to broń wymagająca znacznego potencjału (zwłaszcza wiedzy), a gromadzenie zdolności w tym zakresie było szczególnie intensywnie monitorowane przez wywiady wielu państw. Po drugie, użycie takiej broni legitymizowałoby jeszcze ostrzejszą reakcję i nawet państwa arabskie musiałyby skończyć z nieoficjalną tolerancją dla islamistów. Po trzecie, budziło to znaczne wątpliwości o charakterze etycznym i religijnym. I wreszcie, wydaje się, że wbrew licznym pogłoskom Al-Kaida po prostu takiej skutecznej broni nie miała. W 2003 r. az-Zawahiri podobno wstrzymał zamach terrorystyczny w Nowym Jorku, do którego planowano użyć cyjanowodoru, tłumacząc to szykowaniem „czegoś większego”[1434]. Większość analityków uznała, że świadczy to o przygotowywaniu ataku radiologicznego czy biologicznego. Moim zdaniem świadczy to jednak o tym, że zdał sobie sprawę z trudności politycznych i technicznych, jakie pociąga za sobą użycie broni niekonwencjonalnej, a może nawet o braku jej posiadania. Wyścig po broń masowego rażenia mógł być zatem iluzją zarówno wywiadów, jak i samej Al-Kaidy. Zapłacił za to m.in. Irak.

2.2.5. Idlib — ostatni bastion dżihadu w Syrii

W latach 2017–2018 zanotowano 1786 incydentów, które zostały sklasyfikowane jako działania zbrojne HTS. Tylko 99 z nich uznano za „przemoc wobec cywilów”. Najliczniejsze przypadki (ponad 300) zanotowano w listopadzie 2017; potem aktywność grupy systematycznie spadała[1435]. W 2018 r. HTS doznało kilku niepowodzeń, m.in.: weszło we wspomniany konflikt z Al-Kaidą, straciło znaczną część terytorium, słabło wsparcie lokalne, wzrosła liczba zabójstw kluczowych przywódców i wzmogła się

1434 J. Warrick, *Report says Al-Qaeda still aims to use weapons of mass destruction against U.S.*, https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/01/25/AR2010012502598.html [dostęp: 10.01.2021].

1435 Center for Strategic and International Studies, *Hay'at Tahrir al-Sham (HTS)*...

dezercja. W prowincji Idlib w całym 2018 zanotowano łącznie spadek aktów przemocy o 4% w stosunku do 2017[1436]. Turcja naciskała na tę grupę, aby rozwiązała się i dołączyła do większej koalicji opozycyjnej wspieranej przez nią (NLF). Przywódcy HTS zauważyli, że „[...] sprawy związane ze strukturą organizacyjną [...] nie podlegają negocjacjom", a relacje z Turcją polegają na utrzymywaniu pewnego balansu[1437]. Grupa stanęła również w obliczu ataku reżimu syryjskiego i jego sojuszników (w tym Rosji) w Idlibie. HTS ma nadto wielu konkurentów wśród opozycji syryjskiej, w tym z NLF, do którego należą takie grupy, jak: AaS, Dżaisz al-Ahrar i Suqor asz-Szam.

Pod koniec 2019 r. wojska syryjskie odniosły wiele sukcesów, wkraczając – z pomocą wspieranych przez Iran bojówek i rosyjskich nalotów – na terytorium zajmowane przez rebeliantów. Siły syryjskie zdobyły dziesiątki miast i wiosek, w tym kluczową strategicznie autostradę – główną arterię gospodarczą Syrii prowadzącą z północy na południe, łączącą Damaszek, Hims i Aleppo.

Według ONZ od czasu eskalacji przemocy w grudniu 2019 przesiedlono aż 900 tys. osób, głównie kobiet i dzieci. Zastępca sekretarza generalnego ONZ ds. humanitarnych Mark Lowcock ostrzegł, że „największej historii horroru humanitarnego XXI w." można uniknąć jedynie przez zawieszenie broni. Powiedział, że niemowlęta i małe dzieci umierają z powodu zimna, a ludzie zmuszeni są spać na zewnątrz w niskich temperaturach, ponieważ obozy były już przepełnione[1438].

W 2021 r. w tym rejonie głównymi graczami byli:

- Haj'at Tahrir asz-Szam,
- Syryjska Armia Narodowa (po połączeniu z NLF) – sojusz rebeliantów wspierany przez Turcję,
- Hurras ad-Din,
- Turkieska Partia Islamska (Turkistan Islamic Party, TIP) – grupa dżihadystów zdominowana przez chińskich Ujgurów.

Drugą znaczącą siłą był Al-Dżabha al-Watanija Liltahrir (National Liberation Front, NLF, Front Wyzwolenia Narodowego), który został utworzony

1436 The Armed Conflict Location & Event Data Project, *Year 2019 in review*, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/ACLED_AnnualReport2019_WebVersion.pdf [dostęp: 10.01.2021].

1437 A.Y. Zelin, *English translation of the HTS-al-Jazeera interview*, https://twitter.com/azelin/status/1002178040905043968/photo/2 [dostęp: 10.01.2021].

1438 BBC News, *Syria conflict: UN says Idlib displacement „overwhelming" relief effort*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-51537145 [dostęp: 10.01.2021].

wiosną 2018 r. przez jedenaście frakcji rebeliantów chcących przeciwdziałać HTS. Był to sojusz wspierany przez Turcję, który obejmował islamistów, takich jak AaS i Faylaq asz-Szam (Al Sham Corps), a także kilka grup walczących pod sztandarem WAS – siły uważanej za bardziej umiarkowaną. W jego skład wchodziło też Nour ad-Din az-Zenki, niegdyś współtworzące HTS[1439]. Dokładniejszą listę grup można znaleźć w *Aneksie*. W październiku 2019 NLF połączył się z innymi grupami rebeliantów w północnej Syrii i zmienił nazwę, stając się częścią Syryjskiej Armii Narodowej pod dowództwem Syrian Interim Government (Ministerstwo Obrony Tymczasowego Rządu Syrii)[1440]. Aaron Lund stwierdził, że to tylko rebranding, że to „wciąż ta sama grupa frakcji z Idlibu", zauważając, iż sojusz jest utrzymywany przez tureckie przywództwo, a także tureckie pieniądze, broń i zapasy. Według raportu Departamentu Obrony Stanów Zjednoczonych opublikowanego w lutym 2020 r. „[...] wspierana przez Turcję opozycja składa się prawdopodobnie z ok. 22–50 tys. bojowników z ponad 30 różnych grup"[1441].

W rezultacie okazało się, że w prowincji Idlib były dwie mocne frakcje, obie protureckie, z czego jedna jawnie (NLF), a druga pragmatycznie (HTS). Byli ponadto Ujgurzy z TIP, będący cichymi sprzymierzeńcami HTS, ale mający nieantagonistyczne relacje z niektórymi członkami NLF, oraz jedna frakcja jawnie antyturecka, antykurdyjska i antyasadowska, za to związana z Al-Kaidą, czyli HaD i jego So Be Steadfast. HTS postanowiło zlikwidować ten problem.

W maju 2019 sformowano Al-Fateh al-Mubin Operations Room. Sam sztab służył koordynacji walk prowadzonych przez HTS, NLF i Dżaisz al-Izzę. Od sierpnia w tej strukturze pojawiły się też grupy Nour ad-Din az-Zenki i AaS, a od października proturecka Syryjska Armia Narodowa w związku z ich połączeniem się z NLF. Początkowo współpraca nie przebiegała szczególnie dobrze, z czasem jednak zaczęto odnosić wspólne sukcesy. 22 maja 2019 r. HTS połączyło siły z NLF w celu próby odbicia miasta Kafr Nabuda w prowincji Idlib z rąk rządowych. Mostafa Maarati, rzecznik Dżaisz al-Izzy, potwierdził udział oddziałów HTS, które przede wszystkim koordynowało użycie broni przeciwpancernej. Inny wysoki dowódca NLF przyznał: „Nie możemy powiedzieć, że się połączyliśmy, ale

1439 The Carter Center, *Special Report. Internal Conflict in Northwest Syria...*, p. 13.

1440 Więcej: Congressional Research Service, *Armed conflict in Syria: Overview and U.S. response. Updated July 27, 2020...*, p. 20–21.

1441 A. Zulfiqar, *Syria: Who's in control of Idlib?*, https://www.bbc.com/news/world-45401474 [dostęp: 10.01.2021].

ludzie z wyzwolonej północy zostali zaatakowani, ich domy zostały zniszczone, a miasta zajęte, więc wszyscy musieli razem bronić swojej ziemi"[1442].

27 maja 2019 r. przywódca HTS, Abu Muhammad al-Dżulani, zorganizował spotkanie z innymi przywódcami rebeliantów, aby omówić trwającą ofensywę rządową w północnej prowincji Hama. Wśród obradujących byli: Dżabir Ali Pasza (szef AaS), Abu Isa as-Szejch (szef Suqor asz-Szam) i Dżamil al-Salih (szef Dżaisz al-Izzy)[1443]. Kolejną dużą wspólną operacją były walki w północnej Hamie. 6 czerwca 2019 rozpoczęto operację „Rajd Szejka al-Mu'tasim Billah al-Madani"[1444].

Latem 2019 r. doszło do wielu prestiżowych sukcesów w walce z lotnictwem syryjskim. Według Al-Fateh al-Mubin w czerwcu strącono samoloty Aero L-39 Albatros oraz Su-22[1445], w sierpniu kolejny samolot w prowincji Idlib (źródła nie podały jaki), a 31 sierpnia samolot ropoznawczy[1446], choć raczej był to dron[1447]. Jednocześnie z walkami z siłami rządowymi nadal trwała rywalizacja w ramach środowiska islamistycznego.

Starcia między HTS i frakcjami So Be Steadfast wybuchły z powodu aresztowania wielu przywódców tego sztabu przez HTS, co zbiegło się z przejęciem kontroli nad drogą między Idlibem a miastem Arab Saeed w zachodniej części prowincji.

Jeszcze w maju 2020 r. Ansar at-Tauhid oficjalnie opuściło So Be Steadfast. Przyczyn było wiele, a najważniejsze było fałszywe oskarżenia o współpracę z HTS. Uznano, że HaD złamało warunki pierwotnego sojuszu, np. angażując się w konflikt z HTS, zarówno medialny, jak i militarny[1448]. 12 czerwca agencja prasowa Thabat powiązana z Al-Kaidą ogłosiła, że powstał nowy

1442 Al Jazeera, *Turkey-backed fighters join forces with HTS rebels in Idlib*, https://www.aljazeera.com/news/2019/5/22/turkey-backed-fighters-join-forces-with-hts-rebels-in-idlib [dostęp: 10.01.2021].

1443 BBC Monitoring, *Al-Fatah al-Mubin Operations Room...*

1444 Nawiązanie do przywódcy Liwa al-Muhadżirin wal-Ansar; J. Paraszczuk, *JMA has (another) new emir, & he's Saudi*, http://www.chechensinsyria.com/?p=24113 [dostęp: 10.01.2021]; BBC Monitoring, *Al-Fatah al-Mubin Operations Room...*

1445 „W niecałe 24 godziny [...] drugi samolot bojowy milicji Assada został trafiony na zachód od Hamy" [قل من 24 ساعة. إصابة طائرة حربية ثانية لميليشيا أسد غربي حماة], https://bit.ly/44SLezn [dostęp: 10.01.2021].

1446 BBC Monitoring, *Al-Fatah al-Mubin Operations Room...*

1447 Red Six Solutions, LLC, *Survey of Worldwide UAS and CUAS Activities and Events (August through September 2019)*, vol. 1, no. 3, Washington (D.C.) 2019, p. 43.

1448 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Why Ansar al-Tawheed ended its alliance with Hurras al-Din*, http://www.aymennjawad.org/2020/06/why-ansar-al-tawheed-ended-its-alliance-with [dostęp: 10.01.2021].

Pokój Operacyjny Ethbatu (Stand Firm)[1449]. W jego skład weszły: HaD, Ansar ad-Din i Ansar al-Islam z sojuszu So Be Steadfast oraz Tansiqiyat al-Dżihad i Al-Ansar Fighters Brigade. Trudno powiedzieć, czy było to jednoznaczne z zakończeniem działalności wcześniejszego sojuszu; być może była to forma rebrandingu lub utworzenie równoległej struktury[1450].

Stand Firm i Al-Fateh al-Mubin ustanowiły wiele punktów kontrolnych w prowincji Idlib, czego przyczyną było aresztowanie przywódców tego pierwszego ugrupowania. Wielu prominentnych członków tej frakcji i całego sojuszu było dezerterami z HTS, m.in. Abu Al-Abd Aszida czy Abu Malik al-Tali[1451], który został aresztowany przez HTS za „osłabienie szeregów oraz podważanie kruchego *status quo* w szeregach opozycji". HTS aresztowało także 18 czerwca 2020 przywódcę Ansar ad-Din Sirozhiddina Muchtarowa (*alias* Abu Saloh al-Uzbeki). Al-Uzbeki był założycielem Katibat at-Tauhid wa'l-Dżihad (głównie uzbeckiego), wybitnym dowódcą i ideologiem dżihadu, który na krótko przed aresztowaniem uciekł z HTS wraz z ok. 40 bojownikami i dołączył do Ansar ad-Din[1452]. Stand Firm zażądało od HTS natychmiastowego uwolnienia Abu al-Tali i zagroziła eskalacją sytuacji, ale HTS nie odpowiedziało na żądania. Sytuacja przekształciła się w zbrojną konfrontację 23 czerwca 2020 r.: Stand Firm użyło broni lekkiej i średniej, a HTS czasami używało broni ciężkiej. Spowodowało to gniewną reakcję religijnych i wojskowych liderów w Idlibie, którzy wezwali obie strony do zaprzestania walk i utworzenia jednego przywództwa[1453]. Walki przybrały znaczny rozmiar i obie strony poniosły duże straty[1454]. Ostatecznie po śmierci blisko 30 bojowników (18 członków HaD, w tym zagraniczny dowódca, oraz 11 członków HTS) 26 czerwca ogłoszono zawieszenie broni. Porozumienie przewidywało zawieszenie starć między obiema stronami

1449 SOHR, *Idlib | Members of „Ethbatu" operations room shell regime positions in countryside*, https://www.syriahr.com/en/171311/ [dostęp: 10.01.2021].

1450 BBC Monitoring, *Incite the Believers Operations Room*, 14 Aug 2020.

1451 Był dowódcą Dżabhat an-Nusra w Qalamoun, a następnie ważnym dowódcą HTS w Idlibie. Kilka miesięcy wcześniej al-Tali uciekł z HTS i założył Liwa al-Mouqatilin al-Ansar.

1452 Al-Muraqib, *Striving for hegemony: The HTS crackdown on al-Qaida and friends in northwest Syria*, http://www.jihadica.com/striving-for-hegemony-the-hts-crackdown-on-al-qaida-and-friends-in-northwest-syria/ [dostęp: 10.01.2021].

1453 Ali Darwish, *Will infighting in Syria's Idlib shape fate of „jihadist groups"?*, https://english.enabbaladi.net/archives/2020/07/will-infighting-in-syrias-idlib-shape-fate-of-jihadist-groups/#ixzz6gsTjUXao [dostęp: 10.01.2021].

1454 SOHR, *Idlib | „Tahrir al-Sham" and operations room „Ethbatu" fortify their positions, as clashes continue between both sides*, https://www.syriahr.com/en/171450/ [dostęp: 10.01.2021].

w Arab Said i Sahl Al-Rouj w zachodnim Idlibie, usunięcie punktów kontrolnych oraz zmniejszenie swojej aktywności militarnej. Bojownicy HaD mogli opuścić swoje pozycje z zachowaniem broni osobistej, a podejrzani o zbrodnie mieli zostać postawieni przed sądem (mieli sądzić neutralni Turkmeni z TIP)[1455].

Sytuacja była bardzo trudna. Dodatkowo w wyniku ataku tureckiego drona 24 czerwca zginął jeden z dowódców Stand Firm[1456]; wcześniej (14 czerwca) w pobliżu meczetu Shoaib w Idlibie amerykański dron[1457] zabił Abual-Qassam al-Urduni (Chalid al-Aruri) i Bilal al-San'ani z HaD[1458]. W związku z tym ogłoszono powstanie nowego Pokoju Operacyjnego Koordynacja Dżihadu. Dowództwo objął Abu Al-Abd Aszida[1459] (Abu al-Abd Ashidda[1460]) z Tansiqiyat al-Jihad oraz Abu Malik al-Tali z brygady Ansar Combatants; ponadto w skład tej koalicji wchodzili Ansar al-Islam, Ansar ad-Din i HaD[1461].

HTS uznało, że konkurencja zasadniczo została rozbita, a Ethbatu otrzymało zakaz podejmowania działań bez zgody HTS. Według oświadczenia – firmowanego przez Al-Fateh al-Mubin – miano „[...] ujednolicić działania wojskowe, zapobiegając utworzeniu jakiejkolwiek innego pokoju operacyjnego lub utworzeniu nowej frakcji". HTS wezwało również tych, którzy chcieli wnieść swój wkład w dżihad, aby zrobili to za pośrednictwem tego pokoju operacyjnego. W ten sposób HTS zlikwidowało wspólny sztab frakcji dżihadystów Ethbatu. Ta ostatnia organizacja wydała oświadczenie, nazywając działania HTS po napadach na jej siedzibę w Sahelu i Sarmadzie

1455 Tenże, *Following the killing of nearly 30 members of both sides | HTS ends „Fa Ethbatu" operations room, forming new operations room for military action*, https://www.syriahr.com/en/172021/ [dostęp: 10.01.2021].

1456 Tenże, *Drone attacks | Commander in „Ethbatu" operations room and civilian killed in drone strike on Binish road*, https://www.syriahr.com/en/171589/ [dostęp: 10.01.2021].

1457 Podobna sytuacja miała miejsce pod koniec 2019 r., gdy zabito dwóch innych czołowych członków HaD: Bilal Khuraysat (*alias* Abu Chadijah al-Urduni) podobno zginął podczas amerykańskiego nalotu w grudniu, a Abu Challad al-Muhandis (*alias* Sari Shihab, Suhaib) został zabity w sierpniu, BBC Monitoring, *Timeline: Year 2020 proves deadly for key al-Qaeda figures*, 17 Dec 2020.

1458 BBC Monitoring, *Incite the Believers Operations Room...*

1459 Abu Al-Abd Aszida był związany z HTS. Opuścił szeregi organizacji w 2019 po oskarżeniach o udział w spisku utworzenia frakcji anty-HTS wraz z dr. Ula al-Szarif; więcej: BBC Monitoring, *Jihadists condemn anti-HTS „plot" led by woman*, 19 Sep 2019.

1460 Więcej: BBC Monitoring, *Abu al-Abd Ashidda – Biography*, 15 Sep 2020.

1461 Special – SyriaCall, *Clashes broke out between Tahrir Al-Sham and „Stand Firm" factions west of Idlib city*, https://nedaa-sy.com/en/news/20998 [dostęp: 10.01.2021].

„zdradą", która może unieważnić porozumienie, jeśli takie działania będą kontynuowane[1462]. 20 lipca 2020 Ansar al-Islam opublikował wiele zdjęć z ostrzału artyleryjskiego. Trudno powiedzieć, czy działania te świadczą o usamodzielnieniu się grupy i złamaniu zakazu podejmowania akcji zbrojnych, czy wykonywaniu poleceń al-Mubin[1463].

Istnienie kontrolowanej przez rebeliantów enklawy w prowincji Idlib jest solą w oku Rosji i reżimu w Damaszku. Jednak – biorąc pod uwagę koszty i ryzyko szerszej ofensywy oraz widoczny zwrot HTS w kierunku większego pragmatyzmu – szybkie i siłowe rowiązanie wydaje się problematyczne. Paradoksalnie, to tureckie i rosyjskie interesy powodują utrzymanie pewnego *status quo*[1464]. Zawarte 5 marca 2020 r. rosyjsko-tureckie porozumienie o zawieszeniu broni, podobnie jak poprzednie, dało co prawda możliwość dalszych ataków na takie grupy, jak HTS, ale też umacniało dalszą kontrolę Turcji nad Idlibem przez organizacje rebelianckie. Trzypunktowe porozumienie, odczytane przez ministrów spraw zagranicznych obu krajów, przewidywało również utworzenie dwunastokilometrowego korytarza bezpieczeństwa wzdłuż najważniejszej w kraju autostrady M4, który patrolować miały siły rosyjskie i tureckie[1465]. Turcja wysłała tysiące żołnierzy do Syrii, aby powstrzymać syryjską ofensywę mającą na celu odzyskanie terytorium w prowincji Idlib. Doprowadziło to do bezpośrednich starć między dwoma regionalnymi aktorami. W walkach zginęło co najmniej 58 tureckich żołnierzy (w tym 33 w jednym nalocie). Turcja zemściła się na siłach syryjskich, niszcząc za pomocą dronów i artylerii kilka syryjskich samolotów bojowych. Prawdopodobnie zabito ponad 150 syryjskich żołnierzy i innych bojowników sprzymierzonych z Asadem[1466].

Pat sytuacji polega m.in. na braku chęci przeprowadzenia otwartej ofensywy przez Rosję, która wiązałaby się ze znaczącymi stratami. Dla Rosji głównym problemem jest obecność Turcji i to, że jej interesy geopolityczne powstrzymują Rosję przed ewentualną konfrontacją. Obawa przed

1462 SOHR, *Following the killing of nearly 30 members of both sides | HTS ends „Fa Ethbatu" operations room, forming new operations room for military action...*

1463 BBC Monitoring, *Incite the Believers Operations Room...*

1464 International Crisis Group, *Silencing the guns in Syria's Idlib...*, p. 25.

1465 Congressional Research Service, *Armed conflict in Syria: Overview and U.S. response. Updated July 27, 2020...*, p. 17.

1466 A. Roth, *Russia and Turkey agree ceasefire in Syria's Idlib province*, https://www.theguardian.com/world/2020/mar/05/russia-and-turkey-agree-ceasefire-in-syrias-idlib-province [dostęp: 10.01.2021].

starciem z Turcją powoduje, że Rosja wstrzymuje Asada, natomiast Turcja jest zadowolona z zaistniałej sytuacji i prowadzi coś w rodzaju zarządzania przez kryzys. Taki pat trwa przynajmniej od maja 2017[1467]. Kluczowe były też kolejne porozumienia, np. z Soczi (w maju 2018) ustanawiające strefy zdemilitaryzowane[1468]. 27 października 2018 r. w Stambule odbyło się spotkanie prezydentów: Turcji, Rosji i Francji oraz kanclerz Niemiec. Spotkanie to, z jednej strony, umocniło pozycję Turcji jako inicjatora, pośrednika i gospodarza rozmów z udziałem głównych państw Unii Europejskiej i Rosji[1469], z drugiej strony było korzystne dla Rosji, która była traktowana jako bezsporny lider w kwestii Syrii. Bierność Unii Europejskiej (Niemiec) skutkowała oddaniem Syrii Władimirowi Putinowi i daniem wolnej ręki Turcji (w celu zabezpieczenia kwestii Kurdów) w zamian za obietnicę kontroli migracji i świętego spokoju. Jednocześnie zmniejszała się rola Stanów Zjednoczonych, których symbolicznym wycofaniem się były słowa Donalda Trumpa wypowiedziane rok później o braku zainteresowania kwestią kurdyjską w związku z brakiem zaangażowania Kurdów w Normandii w 1944 (*sic!*)[1470]. Nie oznacza to, że Syria zaprzestała jakichkolwiek działań militarnych: w kwietniu 2019 r. rozpoczęła ofensywę na Idlib, kolejna rozpoczęła się w grudniu i zakończyła turecką operacją „Tarcza wiosny". 5 marca 2020 wstrzymano ofensywę syryjskich sił na mocy porozumienia między Turcją i Rosją. Obie strony zatem sprawdziły swoją determinację co do utrzymania swoich wpływów[1471].

Sytuacja nadal była napięta i należało spodziewać się rozwiązania siłowego. 18 sierpnia 2020 r. rosyjskie samoloty przeprowadziły dwanaście nalotów (z użyciem pocisków termobarycznych) na obrzeża wiosek Harbanoush i Kokania na zachód od Maarat as-Sin i al-Sheikh Bahr, a także obóz

1467 BBC News, *Syria war: Why does the battle for Idlib matter*?, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45403334 [dostęp: 10.01.2021].

1468 TVN 24, *Putin i Erdogan porozumieli się w sprawie Syrii. „Dyplomacja działa"*, https://tvn24.pl/swiat/syria-i-iran-z-zadowoleniem-przyjely-porozumienie-w-sprawie-idlibu-ra869316-2382333 [dostęp: 10.01.2021].

1469 K. Strachota, *Stambulski szczyt w sprawie Syrii – iluzja porozumienia*, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-10-30/stambulski-szczyt-w-sprawie-syrii-iluzja-porozumienia [dostęp: 10.01.2021].

1470 *Donald Trump: Kurdowie nie pomogli nam w Normandii*, https://www.rp.pl/Prezydent--USA/191019999-Donald-Trump-Kurdowie-nie-pomogli-nam-w-Normandii.html [dostęp: 10.01.2021].

1471 K. Wasilewski, *Polityka Turcji wobec syryjskiej prowincji Idlib*, https://pism.pl/publikacje/Polityka_Turcji_wobec_syryjskiej_prowincji_Idlib [dostęp: 10.01.2021].

al-Salama w zachodnim Idlibie. Naloty miały miejsce mimo porozumienia z 5 marca tego roku. Syryjskie Obserwatorium Praw Człowieka poinformowało 2 sierpnia, że siły reżimu sprowadziły nowe posiłki wojskowe do prowincji Idlib, co sugeruje, że reżim syryjski przygotowuje się do ataku w tym regionie. 12 sierpnia w przemówieniu przed Radą Ludową prezydent Syrii Baszszar al-Asad przyrzekł „[...] wyzwolić pozostałe ziemie, aby zachować jedność naszej ziemi i zapewnić ochronę naszym rodakom”[1472].

Rzecznik NLF Nadżi Abu Hudhayfah powiedział, że od czasu zawieszenia broni ogłoszonego przez Erdoğana i Putina

> [...] frakcje [opozycji] przygotowują się do bitwy z reżimem i Rosją [w Idlibie] z powodu braku zaufania do ich obietnic. Szkolimy wojowników i doskonalimy ich zdolności bojowe, a także poszerzamy wiedzę i wykorzystujemy doświadczenia z poprzednich bitw. Przygotowaliśmy specjalne jednostki, które mogą stawić czoła taktyce spalonej ziemi i ciężkim bombardowaniom powietrznym stosowanym przez Rosję.

Natomiast rzecznik HTS Abu Chalid asz-Szami stwierdził:

> Wzmocniliśmy koordynację między frakcjami przez Pokój Operacyjny Al-Fateh al-Mubin i koordynujemy frakcje w celu wspólnej pracy przeciwko siłom reżimu. [...] Przygotowania wojskowe nigdy się nie kończą i zawsze wymagają rozwoju. W Pokoju Operacyjnym Al-Fateh al-Mubin zbadaliśmy przeszłe przeszkody i spodziewane scenariusze, a także pracowaliśmy nad zwiększeniem gotowości i siły, budując więcej obozów [treningowych] i intensyfikując szkolenie z bronią. Wzmocniliśmy również posiłki wojskowe na linii frontu z milicjami Asada. Oddziały Asada, Rosji i Iranu mobilizują swoje siły na wielu frontach, głównie w prowincji Latakia oraz na południowych i wschodnich krańcach Idlibu[1473].

Swoisty pat między Turcją a Rosją nie wstrzymał jednak uderzeń zastępczych. Na przykład 26 października 2020 lotnictwo rosyjskie zabiło w nalocie do 78 bojowników protureckiego Faylaq asz-Szam[1474]. Siły HTS

1472 S. al-Kanj, *Battle for Idlib draws near as sides take position*, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/08/syria-russia-airstrikes-idlib-opposition-reinforce-fronts.html#ixzz6hLvqOvYT [dostęp: 10.01.2021].

1473 Tamże.

1474 BBC Monitoring, *Syria jihadist group HTS condemns Russian strike*, 26 Oct 2020.

prowadzą też akcje przeciwko Rosjanom, atakując głównie patrole i punkty kontrolne[1475].

Nie oznacza to, że dawne zaszłości i ambicje poszczególnych przywódców wygasły. Na przykład w październiku 2020 r. doszło do starć między HTS oraz AaS w Foah i Ariha w prowincji Idlib. Operacje prowadzili byli dowódcy tego ostatniego, którzy byli podejrzewani o próbę przejęcia władzy w grupie dzięki wsparciu HTS[1476].

HTS natomiast zaczęło wyraźnie prowadzić kolejny rebranding, tym razem w kierunku poważnego gracza politycznego, który mógłby brać udział np. w rozmowach pokojowych. Ten rebranding jest widoczny na poziomie medialnym, zmiany retoryki i kreowaniu al-Dżulaniego na męża stanu[1477]. Po tym, gdy 5 listopada 2020 r. amerykański Departament Stanu wykreślił Islamski Ruch Wschodniego Turkistanu z listy organizacji terrorystycznych, rzecznik prasowy HTS, Taqi ad-Din Umar, zasugerował, że HTS będzie usunięty jako następny. Argumentował to tym, że grupa walczy z rządem syryjskim: „Nie uważamy się za grupę terrorystów, toczymy otwartą wojnę z dyktatorskim, przestępczym reżimem". Umar twierdził również, że początkowo HTS zostało określone jako grupa terrorystyczna ze względów politycznych, dodając, że teraz jest „szansa na korektę"[1478].

W lutym 2020 r. al-Dżulani zgodził się na wywiad dla International Crisis Group i Centre for Humanitarian Dialogue w Genewie[1479]. Podczas rozmowy przekonywał, że po serii prób rebrandingu i wewnętrznych przemian HTS widzi się dziś jako lokalna grupa, niezależna od struktury dowodzenia Al-Kaidy, o ściśle syryjskim, a nie międzynarodowym, islamistycznym programie. Powiedział: „Byłem pod wpływem środowiska salaficko-dżihadystycznego, które wyrosło z chęci przeciwstawienia się okupacji Iraku przez Stany Zjednoczone, ale dzisiaj rzeczywistość na miejscu jest naszym punktem odniesienia". Współpracę z Al-Kaidą tak tłumaczył:

1475 M. Gawęda, *Rosyjskie transportery na celowniku w Syrii [analiza]*, https://defence24.pl/rosyjskie-transportery-na-celowniku-w-syrii-analiza [dostęp: 10.01.2021].

1476 BBC Monitoring, *Syria jihadists HTS announce mobilisation to „resolve conflict" in allied group*, 23 Oct 2020.

1477 Patrz rozdział 2.2.2. *Rebranding – Dżabhat Fateh asz-Szam (2016–2017)*.

1478 BBC Monitoring, *Syria jihadist group HTS reiterates rejection of terror designation*, 16 Nov 2020.

1479 International Crisis Group, *The jihadist factor in Syria's Idlib: A conversation with Abu Muhammad al-Jolani*, https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/jihadist-factor-syrias-idlib-conversation-abu-muhammad-al-jolani [dostęp: 10.01.2021].

> Kiedy odrywaliśmy się od ISIS, nie mieliśmy żadnych dobrych opcji. Musiałem podjąć szybką decyzję, więc zebrałem swój wewnętrzny krąg i powiedziałem im, że rozważam złożenie przysięgi wierności Al-Kaidzie. Odradzali to; niektórzy określali to nawet jako samobójcze, ale nikt nie był w stanie zapewnić mi alternatywy. Jednak swoje zobowiązanie uzależniłem od założenia, że nie użyjemy Syrii jako platformy startowej do operacji zewnętrznych. Nie pozwolilibyśmy też innym używać jej w takim celu. Wyjaśniłem, że skupimy się wyłącznie na naszej walce z reżimem syryjskim i jego sojusznikami w Syrii[1480].

Swoje odejście od dżihadu salafickiego (zarówno tego spod znaku ISIS, jak i Al-Kaidy) tłumaczył:

> Systematycznie ścigaliśmy komórki ISIS w prowincji Idlib i dlatego nie widzieliśmy tam ani jednego ataku ISIS w ciągu ostatnich sześciu miesięcy. Zawarliśmy również porozumienie z Hurras ad-Din, z którym mamy zawiłe relacje. Kazaliśmy im podpisać zobowiązanie, że nie będą wykorzystywać Syrii jako platformy startowej do zewnętrznego dżihadu oraz uznają Rząd Ocalenia i jego sądy. Do tej pory przestrzegali tych zobowiązań. W odniesieniu do tego, co określasz jako głosy twardogłowych w HTS, wielokrotnie pokazaliśmy, że za każdym razem, gdy podejmujemy jakąś decyzję, każdy postępuje według hierarchi dowodzenia. A ci, którzy tego nie robią, mogą z łatwością rozstać się z nami[1481].

Deklarował gotowość do współpracy z każdym, kto będzie mógł pomóc ludności cywilnej: „Pogodzimy się z każdą organizacją, z którą mieliśmy w przeszłości problemy, jeśli będzie gotowa pomóc ludziom tutaj". Dodawał:

> Stany Zjednoczone przez pomyłkę próbowały tworzyć i wspierać grupy, które nie były obecne ani nie miały wsparcia w Syrii. Musimy porozmawiać z opozycją. Nie mamy złudzeń, że możemy samodzielnie rządzić prowincją Idlib. Tak jak większość ruchów w czasie wojny, popełniliśmy błędy, ale teraz próbujemy je naprawić[1482].

3 września 2020 r. francuskojęzyczna szwajcarska gazeta „Le Temps" opublikowała raport o sytuacji humanitarnej w prowincji Idlib. Przy

1480 Tamże.
1481 Tamże.
1482 Tamże.

okazji zacytowano członka HTS, Abdulrahima Atuna (*alias* Abu Abdallah asz-Szami), który powiedział, że grupa nie stanowi zagrożenia dla krajów zachodnich[1483]. Kilka dni później HTS opublikowało czterostronicowe oświadczenie zatytułowane „Wywiad z LeTemps", twierdząc, że grupa jest gotowa do „dialogu z zagranicznymi rządami"[1484].

To szukanie nowego pomysłu na siebie kłóci się jednak z empirią. W Rządzie Ocalenia nie było ani jednej kobiety, nie wyproszono dżihadystów zagranicznych, tolerowano funkcjonowanie różnych grup militarnych itd.

W październiku 2020 r. wyciekły dokumenty HTS, datowane głównie na 2019. Wyłania się z nich obraz organizacji o charakterze kryminalnym. Wielu prominentnych działaczy HTS wykorzystywało swoją pozycję do pozyskiwania pieniędzy dzięki wymuszeniom, szantażom, przemytowi czy porwaniom; zlecali nawet zabójstwa z powodów osobistych. Wielu z nich uniknęło odpowiedzialności, zwłaszcza jeśli byli blisko al-Dżulaniego. Ich działalność kryminalną tłumaczono *ihtitab*, czyli rekwirowaniem dóbr niewiernych i apostatów[1485]. Kreowanego wizerunku organizacji nie poprawiały kontrowersyjne aresztowania dziennikarzy i pracowników organizacji humanitarnych, jak Brytyjczyka Taquira Sharifa czy Amerykanina Bilala Abdula Kareem. Jeden z głównych ideologów globalnego dżihadu, al-Makdisi, dostrzegł i piętnował bezwzględność służb bezpieczeństwa HTS, nakładając nawet fatwę na tych, którzy będą chcieli w nich służyć[1486]. Trudno zatem założyć, że społeczność międzynarodowa uzna ewentualne państwo HTS, a Asad zgodzi się na dłuższe takie funkcjonowanie. Przyszłość HTS jako struktury polityczno-terytorialnej jest zatem raczej krótkoterminowa.

1483 E. Bouvier, *Idlib, capitale syrienne du désespoir*, https://www.letemps.ch/monde/idlib-capitale-syrienne-desespoir [dostęp: 10.01.2021].

1484 *New release from Hayat Tahrir al Shams Abu Abd Allah al-Shami „About the interview with Le Temps newspaper"*, https://jihadology.net/2020/09/13/new-release-from-hayat-ta%e1%b8%a5rir-al-shams-abu-abd-allah-al-shami-about-the-interview-with-le-temps-newspaper/ [dostęp: 10.01.2021].

1485 BBC Monitoring, *„Leaked" HTS documents suggest officials' involvement in crimes*, 12 Nov 2020.

1486 „Szejk Abu Muhammad al-Maqdisi wydaje fatwę zakazującą muzułmanom wstępowania w szeregi Służby Bezpieczeństwa HTS" [*Шейх Абу Мухаммад аль-Макдиси издал фатву, запрещающую мусульманам вступать в ряды Службы безопасности ХТШ*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2020/10/21/119394/shejkh-abu-mukhammad-al-makdisi-izdal-fatvu-zapreschayuschuyu-musulmanam-vstupat-v-ryady-sluzhby-bezopasnosti-khtsh.shtml [dostęp: 10.01.2021].

2.2.6. Białe Hełmy

Pojawienie się wątku Białych Hełmów może być zaskakujące czy nie na miejscu. Jest to organizacja charytatywna, zatem niebędąca stroną konfliktu zbrojnego. Tymczasem wokół tej organizacji powstało wiele kontrowersji; Rosjanie i rząd syryjski uważają nawet, że jest to część Dżabhat an-Nusry.

Białe Hełmy (Al-Hawdh al-bayda / Al-Quba'at al-Bayda; ad-Difaa al-Madani as-Suri, Syryjska Obrona Cywilna) powstały w 2012 r. jako projekt Mayday Rescue Foundation. Początkowo była to całkowicie spontaniczna działalność oparta na sąsiedzkiej, przyjacielskiej pomocy. Wraz z brutalizacją działań zbrojnych, głównie ze strony reżimu, ludzie brali udział w akcjach ratunkowych. W marcu 2013 r. 20 ochotników z północnej Syrii przeszkolono w Turcji w zakresie technik poszukiwawczo-ratowniczych. Grupa ta stała się pierwszym zespołem Białych Hełmów[1487]. Do 2014 utworzono zespoły w siedmiu prowincjach w całej Syrii, a w październiku tego samego roku wszystkie zespoły zdecydowały o utworzeniu scentralizowanej struktury, która nazwała się Białe Hełmy. Grupą kieruje wybrana w demokratycznych wyborach Rada Przywództwa, reprezentująca zespoły z całego kraju. Na czele Rady w 2020 r. stał Raed as-Saleh, który był wcześniej szefem Białych Hełmów w prowincji Idlib[1488].

Początkowo prawie wszyscy oficjalni członkowie Białych Hełmów byli mężczyznami. W październiku 2014 r. utworzono dwie drużyny kobiece, liczące łącznie 78 kobiet. W niektórych przypadkach były jedyną nadzieją dla innych kobiet i dziewcząt uwięzionych pod gruzami. W najbardziej konserwatywnych społecznościach Syrii ludzie nie dopuszczali ochotników płci męskiej do ratowania kobiet[1489].

Od 2013 na służbie zginęło 252 ochotników, a ponad 500 zostało rannych. Ponad połowa z nich zginęła w bombardowaniach typu *double-tap* (ponowne uderzenie w to samo miejsce po krótkiej przerwie). Zespoły ochotników zostały zbombardowane 238 razy w ciągu 19 miesięcy (od czerwca 2016

1487 N. Lester, *Introducing a trauma-informed practice framework to provide support in conflict-affected countries. The case of the Syrian White Helmets*, „The RUSI Journal", 2018, vol. 163, no. 6, p. 32.

1488 https://www.whitehelmets.org/en/ [dostęp: 10.01.2021].

1489 ESRI, *The White Helmets. Who are they*?, https://www.arcgis.com/apps/Cascade/index.html?appid=191a532e284f4c29815657668d6385bc [dostęp: 10.01.2021].

do grudnia 2017). Ocenia się, że maksymalna liczebność formacji wynosi ponad 3,5 tys. ratowników[1490]. Udzielili pomocy ok. 100 tys. ludzi[1491].

Kontrowersje wokół organizacji pojawiły się w 2015 r. po tym, jak Rosja rozpoczęła interwencję w Syrii. Przyczyna była dość prosta: Białe Hełmy publikowały zdjęcia i filmy ze swoich interwencji, z których jasno wynikało, że lotnictwo rosyjskie walczy bardzo często nie tyle z ISIS, ile z ludnością cywilną. Dla Asada problematyczne były raporty i zdjęcia nie tylko z bombardowania obiektów cywilnych, ale przede wszystkim dokumentowanie przypadków użycia broni chemicznej[1492]. Rosja – po opublikowaniu filmów z ataku gazem w kwietniu 2017 w Chan Szajchun – zaczęła publikować w swoich mediach (m.in. Russia Today) i wspierających sieciach alternatywnych serwisów informacyjnych materiały kwestionujące ustalenia śledczych ONZ, opisując je jako „nielogiczne" i „celowo inscenizowane" przez bojowników. Witryna Infowars informowała, że atak był zainscenizowany przez Białe Hełmy, które opisano jako „stowarzyszoną z Al-Kaidą grupę finansowaną przez George'a Sorosa". Białe Hełmy nigdy jednak nie otrzymały dofinansowania od Sorosa ani żadnej z jego fundacji. Szybko pojawiły się też wypowiedzi rzekomych specjalistów sugerujące mistyfikację czy nawet podkładanie wcześniej zabitych w celu udowodnienia, że zginęli w wyniku tego ataku. Rosyjska strategia odniosła duży sukces w kształtowaniu internetowej narracji na temat Białych Hełmów. Firma analityczna Graphika (specjalizująca się w analizowaniu rosyjskich kampanii dezinformacyjnych) stwierdziła, że wzorce 14 tys. użytkowników Twittera rozmawiających o Białych Hełmach wyglądały „bardzo podobnie" i zawierały wiele znanych prokremlowskich kont trolli[1493], z których niektóre zostały zamknięte w ramach śledztwa w sprawie rosyjskiej ingerencji w wybory w Stanach Zjednoczonych[1494]. Tak Białe Hełmy zaczęły być kojarzone z Dżabhat an-Nusra.

1490 https://www.whitehelmets.org/en/ [dostęp: 10.01.2021].

1491 The Right Livelihood Foundation, *Syria Civil Defence*, https://www.rightlivelihoodaward.org/laureates/syria-civil-defence/ [dostęp: 10.01.2021].

1492 M. Chulov, *Sarin used in April Syria attack, chemical weapons watchdog confirms*, https://www.theguardian.com/world/2017/jun/30/sarin-was-used-in-syria-khan-sheikhun-attack-says-chemical-weapons-watchdog [dostęp: 10.01.2021].

1493 Więcej: E. Musiał, *Trolling* [w:] O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.), *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 4: *S-Ż*, Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2021, s. 442–446.

1494 O. Solon, *How Syria's White Helmets became victims of an online propaganda machine*, https://www.theguardian.com/world/2017/dec/18/syria-white-helmets-conspiracy-theories [dostęp: 10.01.2021].

Kolejnym argumentem przeciwko Białym Hełmom była międzynarodowa pomoc. Środki finansowe trafiały do nich z całego świata, przede wszystkim z Europy, ale i np. Pakistanu. Argumentem wykorzystywanym przeciwko nim były jednak zwłaszcza pieniądze ze Stanów Zjednoczonych, np. w 2019 Białe Hełmy dostały 4,5 mln dolarów[1495]. Ten fakt oraz przesyłanie materiałów dokumentujących zbrodnie Rosjan i reżimu zostały przez nich uznane za działania szpiegowskie na rzecz Zachodu i za jego pieniądze.

Pomimo działań dyskredytujących organizacja zyskała międzynarodowe poparcie. Ich praca była tematem filmu dokumentalnego *White Helmets*, wyprodukowanego przez Netflix i nagrodzonego Oscarem[1496]; inny film *Last Men in Aleppo* był nominowany do Oscara[1497]. Dwukrotnie organizacja była wymieniana wśród potencjalnych laureatów Pokojowej Nagrody Nobla, z czego najgłośniej w 2017[1498].

Kolejne kłopoty pojawiły się po ujawnieniu nieprawidłowości finansowych. Problemy fundacji wyszły na jaw w listopadzie 2019 r., gdy przedstawiciel europejskiej filii (z siedzibą w Amsterdamie) Mayday Rescue Foundation odkrył fałszywe rachunki na 50 tys. dolarów w oddziale w Stambule. Okazało się, że pieniądze zdefraudował współzałożyciel fundacji, James Le Mesurier[1499]. Kilka dni później zginął (prawdopodobnie popełnił samobójstwo)[1500]. Martin Chulov twierdził jednak, że sprawa nie była tak oczywista. Według niego te brakujące pieniądze zostały wydane na sfinansowanie ewakuacji ochotników i ich rodzin z Syrii, a niestety, nie można było legalnie zaksięgować łapówek wydanych na ten cel. Samobójstwo było więc nie tyle przyznaniem się do winy, ile przejawem ogólnego kryzysu

1495 „The Straits Times", *Trump sends US$4.5 million in aid to Syria's White Helmets*, https://www.straitstimes.com/world/united-states/trump-sends-us45-million-in-aid-to-syrias-white-helmets [dostęp: 10.01.2021].

1496 *White Helmets*, https://www.netflix.com/pl-en/title/80101827 [dostęp: 10.01.2021].

1497 *Last Men in Aleppo*, https://itunes.apple.com/us/movie/last-men-in-aleppo/id1229302767 [dostęp: 10.01.2021].

1498 M. Tomaszkiewicz, *Uratowali życie 100 tys. osób w Syrii. Kim są Białe Hełmy*?, https://www.newsweek.pl/swiat/spoleczenstwo/nagroda-nobla-2017-czy-biale-helmy-dostana-pokojowa-nagrode-nobla/7v98r55 [dostęp: 10.01.2021].

1499 A. van Es, A. Stoffelenl, *Founder of foundation behind White Helmets admits fraud*, https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/founder-of-foundation-behind-white-helmets-admits-fraud~b5dacdoc/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F [dostęp: 10.01.2021].

1500 BBC News, *James Le Mesurier: White Helmets co-founder died from fall, Turkey says*, https://www.bbc.com/news/world-europe-50808180 [dostęp: 10.01.2021].

psychicznego spowodowanego nagonką prowadzoną przez Rosję i reżim Asada[1501].

Organizacja nadal jest oskarżana o współpracę z terrorystami, obecnie z HTS. Działa w prowincji Idlib razem z Rządem Ocalenia, np. naprawiając drogi[1502] czy ratując rannych[1503]. Rząd w Damaszku nazywa ją „terrorystyczną". 8 grudnia 2020 r. Niemcy przyjęły byłego przywódcę Białych Hełmów Chalida as-Saleha, który wraz rodziną podobno uciekł z południowej Syrii do Jordanii. Rządowa agencja prasowa SANA poinformowała, że Syria

> [...] zdecydowanie potępia wprowadzające w błąd oświadczenie wydane przez niemieckie MSZ i jego przedstawicieli w organizacjach międzynarodowych oraz przestrzega przed udzieleniem ochrony terrorystom, co stanowi rażące naruszenie rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ w sprawie przeciwdziałania terroryzmowi i zagrożenia dla pokoju i bezpieczeństwa na świecie[1504].

19 grudnia niemieckie MSZ podało na Twitterze, że przekaże Białym Hełmom 5,1 mln euro. Rosjanie nadal twierdzą, że organizacja ta fabrykuje dowody na używanie broni chemicznej. Media rosyjskie podały, że Białe Hełmy nakręciły film wideo razem z terrorystami w osadzie Al-Zerba w Idlibie, który przedstawia „rzekome ludzkie ofiary ze śladami zatrucia gęstym żółtym dymem". Mało tego, twierdziły, że to Białe Hełmy zamierzają „przeprowadzić atak chemiczny"[1505].

Wydaje się, że Białe Hełmy padły ofiarą wojny informacyjnej. Perfidia całej tej sytuacji polega na tym, że zarzuty kierują podmioty, które same łamią prawo humanitarne. Inna sprawa, że konflikt w Syrii uwidocznił, iż tego typu organizacje są często wykorzystywane do prowadzenia działalności niemającej nic wspólnego z pomocą humanitarną. Rosjanie twierdzą, że ich interwencja w Syrii ma taki charakter. Zresztą przykłady tzw. białych konwojów z Donbasu były dowodami na oryginalne rozumienie pomocy humanitarnej.

1501 M. Chulov, *How Syria's disinformation wars destroyed the co-founder of the White Helmets*, https://www.theguardian.com/news/2020/oct/27/syria-disinformation-war-white-helmets-mayday-rescue-james-le-mesurier [dostęp: 10.01.2021].

1502 BBC Monitoring, *Jihadist-linked Syria outlet reports on road repairs by White Helmets*, 23 Sep 2020.

1503 Tenże, *Deaths reported in second blast in Syria's Turkey-held Al-Bab*, 6 Oct 2020.

1504 Tenże, *Syria slams Germany for „receiving terrorist White Helmets head"*, 22 Dec 2020.

1505 Tenże, *Russia says White Helmets „staging chemical attack" in Syria*, 4 Feb 2020.

Również Turcja pod pozorem pomocy prowadzi swoje interesy. Proturecka organizacja International Humanitarian Relief Foundation często pośredniczyła w przekazywaniu okupu za porwanych. Działa w 120 krajach, jej budżet oceniany jest na 100 mln dolarów. Według The Intelligence and Terrorism Information Center fundacja ta pomaga organizacjom dżiahdystycznym[1506].

* * *

Powyższa analiza wykazuje kilka prawidłowości. Przede wszystkim możemy mówić o istnieniu ruchu sunnickiego islamizmu, który za zasadne uważa użycie przemocy określanej mianem „obowiązku religijnego" (dżihadu). Jeden z nurtów został zapoczątkowany przez Abd Allaha Yusufa Azzama, Usamę ibn Ladina i Aymana az-Zawahiriego, a jego instytucjonalną emanacją była Al-Kaida. Z tego nurtu wyłonił się kolejny podmiot, którego pierwszym przywódcą był Abu Musab az-Zarkawi. Az-Zarkawi był lojalny wobec Al-Kaidy w zależności od interesu swojego i swojego nurtu, który można nazwać Państwem Islamskim ISIS. Formacja ta działała również na terenie Syrii. Mimo początkowych sukcesów (m.in. zdobyte terytorium i ogłoszenie kalifatu) nie wygrała konfliktu. Jednocześnie wyodrębniła się z niej Dżabhat an-Nusra i inne mniejsze grupy.

Ruch ten nie jest przypadkowy. Wyraźnie wyznaczone są cele strategiczne, a poszczególne organizacje różni taktyka. Nurt ten jest podzielony wewnętrznie również ze względu na indywidualne animozje, ambicje przywódców oraz sponsorów i ich interesy.

Porażka ISIS wynikała z kilku przyczyn. Przede wszystkim była traktowana w Syrii jako organizacja obca, kierowana głównie przez obcokrajowców; również szeregowi bojownicy często byli ludźmi z zewnątrz. Państwo Islamskie traktowało Syrię i jej mieszkańców przedmiotowo, początkowo jako głębię strategiczną dla działań w Iraku. Nie było zainteresowane Syrią jako taką, uważając ją za postkolonialny byt; niedostrzegano tożsamości lokalnej. Skutkowało to brakiem oparcia i zaufania wśród ludności cywilnej, potęgowanej przez brutalność rządów, rozbudowany fiskalizm czy przemoc wobec własnej grupy docelowej (sunnitów), co przyczyniło się do porażki. Ponadto ISIS prowadziło wojnę na wielu frontach jednocześnie. Uzyskanie terytorium wymogło zmiany w formie działań militarnych. Oceniając swój

1506 M. Mamoń, *Wojna braci: bojownicy, dżihadyści, kidnaperzy...*, s. 416–417.

potencjał nie w sposób racjonalny, lecz odwołując się do wymiaru eschatologicznego, wypowiedziało wojnę państwom regionalnym, a nawet takim potęgom jak Stany Zjednoczone, co musiało zakończyć się porażką.

Dżabhat an-Nusra w pierwszym rzędzie deklarowała chęć utworzenia emiratu sunnickiego w Syrii, była bardziej wyczulona na kwestie lokalne, a zainteresowanie wrogami zewnętrznymi nie było priorytetowe. Organizacja potrafiła ewoluować, odrzucając współpracę z Al-Kaidą, w kierunku gracza politycznego, który mógł nawiązać współpracę z podmiotami państwowymi (np. Turcją). Przyczyniło się to do sukcesu, jakim jest przetrwanie, posiadanie kontrolowanego terytorium i utrzymanie od dłuższego czasu *status quo*. Choć przejęcie władzy w Syrii wydaje się niemożliwe, to an-Nusra jest graczem, który nadal może odegrać rolę w konflikcie, a w jakiejś perspektywie czasu partycypować we władzy, czy to na terenach odebranych Syrii rządzonej przez Asada i jego środowisko, czy w przyszłości w całym państwie (co jest mniej prawdopodobne).

Jednocześnie widoczna jest słabość Al-Kaidy, która nie była w stanie powstrzymać ogłoszenia kalifatu ISIS. Afiliacja dla an-Nusry była jedynie formą pozyskania niezbędnych środków, które Al-Kaida mogła jeszcze zaoferować. Ta sama afiliacja była jednak problemem: po pierwsze, odstraszała część mniejszych organizacji od podjęcia współpracy, a po drugie, motywowała Stany Zjednoczone do prowadzenia ataków zbrojnych. Wpisywała się nadto w projekt globalnego dżihadu, co nie było w interesie syryjskich formacji, takich jak Dżabhat an-Nusra. Al-Kaida utraciła też zdolność do samofinansowania; w momencie braku wsparcia prywatnych donatorów nie mogła wspierać swoich filii. Nie była też atrakcyjnym partnerem dla innych organizacji.

Analiza wykazuje również, że wszystkie te formacje posiadały wiedzę, środki i procedury doskonalone od lat w ramach tego nurtu. Wielu przywódców, dowódców i bojowników brało udział w licznych konfliktach, w których doskonalili swoje umiejętności. Następnie były one wykorzystywane na nowych odcinkach walki (w tym Syrii), gdzie były dostosowywane do potrzeb teatru działań. Wszystkie te organizacje wykształciły też własne struktury administracyjne, prowadziły politykę medialną i gromadziły środki finansowe do dalszej działalności.

ROZDZIAŁ 3

Trzecia droga dżihadu

Konflikt w Syrii pod sztandarem islamu wiedli nie tylko zwolennicy globalnego projektu rewolucji islamskiej. W Syrii pojawiły się też liczne formacje islamistyczne, które skoncentrowane były na samej Syrii. Można podzielić je na dwie kategorie.

Pierwsza to frakcje, które można nazwać glokalnymi, czyli takie, które adaptowały doktrynę globalnego sunnickiego dżihadu salafickiego do potrzeb syryjskich. Część z nich w pewnym stopniu wywodziła się z ruchu Al-Kaidy, ale porzuciła koncepcję wroga dalekiego lub ją czasowo uciszyła. Postulowały wyjście poza granice państwowe Syrii i były zainteresowane utworzeniem jakiejś struktury panislamskiej czy panarabskiej, koncentrowały się na walce o obalenie rządu Asada i ustanowienia państwa islamskiego; na ogół nazywane są (choć niepoprawnie) grupami salafickimi. Należy do nich np. AaS.

Inne frakcje postrzegają Syrię jako element pewnej większej całości islamskiej. Celem jest utworzenie państwa cywilnego, rządzonego na zasadach porządku konstytucyjnego, choć wywodzonego z szariatu. Grupy te nazywane są „umiarkowanymi islamistami" czy *moderate oposition*. Taką formacją było Bractwo Muzułmańskie, tyle że tutaj trudno dopatrzeć się wywodzenia z Al-Kaidy; raczej było odwrotnie. Drugą kwestią jest zakres terytorialny działania. Mamy tu do czynienia zarówno z organizacjami ogólnosyryjskimi, takimi jak AaS czy Bractwo Muzułmańskie, jak i organizacjami lokalnymi, które odwołują się do islamizmu, ale koncentrują się na działaniach na określonym terytorium (np. Liwa at-Tauhid w Aleppo, a Suqor asz-Szam w Idlibie i Aleppo).

Podział ten oczywiście nie był stały i formacje te wielokrotnie zmieniały sojusze (tabela 10). Ideologicznie radykalizowały się albo temperowały, powściągały i ograniczały. Bardzo często, widząc swoją słabość, w procesie politycznym dążyły do większego wpływu na konflikt i wchodziły w różne związki koalicyjne.

Tabela 10. Podział islamistów syryjskich ze względu na teatr działań i projekt polityczny

	Ogólnosyryjski zakres działania	Lokalny zakres działania
Cel: państwo islamskie (salafici)	Ahrar asz-Szam	Liwa al-Islam, Liwa at-Tauhid
Cel: państwo cywilne z prawem wywodzonym z szariatu (umiarkowani islamiści)	Bractwo Muzułmańskie	Dżaisz al-Izaa

Źródło: opracowanie własne.

W tej części przedstawione zostaną wszystkie te opcje pokazane na najbardziej reprezentatywnych przykładach (Ahrar asz-Szam, Bractwo Muzułmańskie) i wybrane formacje lokalne.

3.1. Ahrar asz-Szam

Pierwsze pokolenie (2011—2014)

Początków formacji Ahrar asz-Szam (AaS) należy szukać w więzieniu Sednaya, podobnie jak i większości organizacji islamistycznych w Syrii. Po uwolnieniu polityczni więźniowie stali się awangardą dążącą do szybkiego zorganizowania się i przygotowania do walki zbrojnej. W połowie 2011 r. powstała organizacja Kataib Ahrar asz-Szam (Bataliony Wolnych Ludzi Syrii). Jej założycielami byli Syryjczycy: Abu Abdullah al-Hamawi *vel* Hassan Abboud, Abu Tahaal-Ghab, Talal al-Ahmed Tammam, Chalid Abu Anas, Abu Saleh Tahan i Khubayb asz-Szami. Organizacja ta miała silnie rozbudowane fundamenty ideologiczne, a jej celem było stworzenie w Syrii nowego, religijnego społeczeństwa. Oficjalnie zaczęli działać w listopadzie 2011 r.[1507]. Pojawiają

1507 Ahrar asz-Szam, „Główne wydarzenia" [الأحداث الرئيسية], http://ahraralsham.net/#about [dostęp: 10.05.2021].

się też informacje, że pierwsze komórki Ahrar powstały wcześniej. Jeden z jej bojowników, Abu Zaid, twierdził, że formowanie oddziałów zaczęło się „po rewolucji egipskiej", na długo przed 15 marca 2011, kiedy rewolucja syryjska rozpoczęła się od protestów w Darze. Wydaje się to jednak raczej mało prawdopodobne, zwłaszcza żeby były tworzone w sposób planowy[1508].

Głównodowodzącym (*al-qaid al-amm*) frakcji został Abu Abdullah al-Hamawi (*vel* Hassan Abboud). Podobnie jak większość przywódców grupy, był niegdyś więźniem islamistycznego skrzydła głównego więzienia politycznego rządu syryjskiego w Sednaya. Według jednej z niekoniecznie dokładnych informacji, Abboud był przetrzymywany w więzieniu w latach 2004–2011 pod zarzutem powiązań z grupami salaficko-dżihadystycznymi; inne źródła podają lata 2007–2011[1509].

AaS bardzo szybko udało się zorganizować właściwie we wszystkich miastach Syrii. Grupa szczególnie aktywna była w prowincji Idlib i północnej Hamie. Było to podyktowane pochodzeniem założycieli organizacji. Na przykład Abboud podobno pochodził z Chirbet al-Nakous (Khirbet Naqous) w rejonie Ghab, ciągnącym się od zachodniej Hamy do Idlibu. Grupa rosła krok po kroku, wchłaniając mniejsze frakcje poszukujące ochrony i przywództwa, a także wykorzystując znajomości liderów z więzienia.

Tak było np. w przypadku formacji Harakat al-Fadżr al-Islamijja z Aleppo, stworzonej przez Abu Hamzę i Abu Yazena. Formacja ta powstała na początku 2012 r. w Aleppo, a jej założycielami byli uwolnieni z Sednaya, w tym Abu Hamza, który stał na czele Dżund al-Rahman Brigade. Łącznie w skład Harakat al-Fadżr weszło 19 różnych grup z Aleppo i jego okolic oraz Idlibu. Na czele stanęli Abu Abdullah al-Hakim i wspomniany Abu Hamza. Organizacja otrzymała m.in. mocne wsparcie od wpływowego imama, salafity Abd al-Moneim Mustafy Halima *vel* Abu Basir al-Tartusi, który rezydował od lat w Londynie[1510]. Ocenia się, że w ten sposób AaS pozyskał nawet do 25 organizacji.

W czerwcu 2012 r. powstało pierwsze porozumienie koalicyjne Dżabhat Thuwwar as-Souriya (SRF), które obejmowało ponad 100 uzbrojonych grup. Większość z nich była związana z AaS, ale były też grupy z Hims

1508 R. Abouzeid, *TIME exclusive: Meet the islamist militants fighting alongside Syria's rebels*, https://world.time.com/2012/07/26/time-exclusive-meet-the-islamist-militants-fighting-alongside-syrias-rebels/ [dostęp: 10.05.2021].

1509 A. Lund, *Abu Yahia al-Hamawi, Ahrar al-Sham's new leader*, https://www.joshualandis.com/blog/abu-yahia-al-hamawi-ahrar-al-shams-new-leader/ [dostęp: 10.05.2021].

1510 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 87.

i Dajr az-Zaur, np. Dżaisz at-Tauhid. SRF był początkowo wspierany przez współzałożyciela Syrian National Council (SNC)[1511] Ahmeda Ramadana, co spowodowało, że uznano go za powiązany z Bractwem Muzułmańskim. Zrażony wpływami Bractwa, mimo że nie zostały oficjalnie potwierdzone, AaS opuścił SRF. Front przestał istnieć jesienią 2012, było to jednak doświadczenie, które dało szansę na uruchomienie kolejnego projektu[1512].

Al-Dżabha al-Islamija as-Souriya (SIF, Syryjski Front Islamski) powstał 21 grudnia 2012 r. W jego skład wchodziły:

- Kataib Ahrar asz-Szam (ugrupowanie ogólnosyryjskie),
- Liwa al-Haqq (Hims),
- Harakat al-Fadżr al-Islamija (Aleppo – miasto i prowincja),
- Dżamaat al-Taliaa al-Islamija (prowincja Idlib),
- Kataib Ansar asz-Szam (Latakia – miasto i prowincja),
- Katibat Moussaab bin Omeir (prowincja Aleppo),
- Dżaisz at-Tauhid (Dajr az-Zaur),
- Kataib Suqor al-Islam (Damaszek – miasto i prowincja),
- Kataib al-Iman al-Muqatila (Damaszek – miasto i prowincja),
- Saraya al-Mahamm al-Khassa (Damaszek – miasto i prowincja),
- Katibat Hamza bin Abdelmuttaleb (Damaszek – miasto i prowincja)[1513].

Unia ta była pomysłem na swoistą trzecią drogę dla opozycji. Z jednej strony nie zgadzała się na współpracę z prozachodnimi frakcjami, za jakie generalnie uważała WAS. Postulowała państwo islamskie, z rządami szariatu. Niemniej nie chcieli być także postrzegani jako ekstremistyczni dżihadyści, stąd ich odżegnywanie się od Al-Kaidy. Należy pamiętać, że pod koniec 2012 r. sytuacja nie była jeszcze klarowna: działała już an-Nusra, ale definiowana jako część Al-Kaidy tylko przez Stany Zjednoczone, i to od bardzo niedawna, a ISIS dopiero miało zostać proklamowane. SIF miał być projektem islamistycznym, sunnicko-salafickim, ale nie terrorystycznym (bez koncepcji wroga dalekiego), i wyłącznie lokalnym (syryjskim).

31 stycznia 2013 r. AaS ogłosiło *ittihad indimaji*, czyli unię pod nazwą Harakat[1514] Ahrar asz-Szam al-Islamijja (Islamski Ruch Ahrar asz-Szam),

1511 Patrz rozdział 3.2. *Bractwo Muzułmańskie*.

1512 A. Lund, *Syria's salafi insurgents: The rise of the Syrian Islamic Front*, „UI Papers", 2013, no. 17, p. 29.

1513 Tamże, p. 15.

1514 Ten termin jest znaczący: oznacza ruch, a zatem szeroko pojętą platformę polityczną, nie tylko militarną (wtedy *liwa* albo *dżaisz*), ale też nie partię polityczną (*hizba*), por. A. Baczko, G. Dorronsoro, A. Quesnay, *Civil War in Syria. Mobilization and Competing Social Orders...*, p. 185.

zwany też Ahrar asz-Szam (AaS)[1515]. AaS połączył swoje siły z innymi organizacjami pochodzącymi z SIF: Harakat al-Fadżr al-Islamijja, Dżamat al-Talia al-Islamijja i Kataib al-Iman al-Muqatila. W ten sposób powstała największa grupa dżihadystyczna w Syrii, licząca ok. 15 tys. bojowników.

W ramach SIF wyodrębnił się też drugi nurt, Kataib Hamza bin'Abd al-Mutallab (Abdelmuttaleb), który z początkiem 2013 r. inkorporował dwa oddziały z regionu Damaszku: Saraya al-Maham al-Khasa i Kataib Suqor al-Islam (oba wchodziły w skład SIF). W wyniku przeobrażeń ogłoszono powstanie Kataib Hamza bin Abdelmuttaleb fi Dimashq wa-Rifi-ha (Bataliony Hamza bin Abdelmuttaleba w Damaszku i jego okolicach). Ich przywódcą został Abu Adnan al-Zabadani (Mohammed Adnan Zeitoun)[1516]. Abu Adnan al-Zabadani walczył w Iraku, a w 2009 został aresztowany podczas prowadzenia rekrutacji w Syrii[1517].

AaS w 2013 r. został postawiony w dość niezręcznej sytuacji w wyniku konfliktu między an-Nusrą a ISIS. Abu Chalid as-Suri, jeden z przywódców tej frakcji, po tym, jak został wymieniony przez az-Zawahiriego jako osoba mająca rozdzielić zwaśnionych al-Dżulaniego i al-Bagdadiego, uznał, że musi oczyścić się z podejrzeń o to, że jest tylko marionetką Al-Kaidy[1518]. Głos zabrał też – w publicznym wystąpieniu dla Al Jazeery – Abdullah al-Hamawi, który powiedział, że ani on sam, ani AaS, ani SIF nie mają związków z Al-Kaidą. Jednocześnie dał do zrozumienia, że zaliczenie an-Nusry do grona organizacji terrorystycznych w niczym mu nie przeszkadza w dalszej współpracy[1519]. 13 czerwca wziął udział w konferencji wyższych duchownych muzułmańskich w Kairze wzywających do dżihadu i przemawiał w egipskiej salafickiej stacji telewizyjnej Al-Nas. Powiedział: „[...] wszelkie siły najeźdźcze, które pod jakimkolwiek pretekstem postawią stopę na terytorium Syrii, czy to w celu wsparcia reżimu, czy rzekomego powstrzymania agresji, będą traktowane jako siły okupacyjne"[1520]. Obecność

1515 H. Bar, *Ahrar al-Sham jihadists emerge from shadows in north Syria*, https://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2013/Feb-13/206284-ahrar-al-sham-jihadists-emerge-from-shadows-in-north-syria.ashx#axzz2KgLOcYlr [dostęp: 10.05.2021].

1516 A. Lund, *Syria's salafi insurgents: The rise of the Syrian Islamic Front*, p. 26.

1517 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 55.

1518 B. Atassi, *Qaeda chief arbitrates Syria's „jihad crisis"*, https://www.aljazeera.com/news/2013/06/09/qaeda-chief-arbitrates-syrias-jihad-crisis/ [dostęp: 10.05.2021].

1519 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 145.

1520 A. Zelin, C. Lister, *The crowning of the Syrian Islamic Front*, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/crowning-syrian-islamic-front [dostęp: 10.05.2021].

Abbouda w Kairze na konferencji dżihadu i wywiad telewizyjny w Al-Nas (po jego pierwszym publicznym wystąpieniu w Al Jazeerze kilka dni wcześniej) świadczyły o szacunku, jaki on i jego grupa wzbudzili w środowisku salafickim, oraz roli, jaką dla siebie w nim widzieli.

Formacja utrzymywała się głównie ze środków pozyskiwanych od donatorów z Kuwejtu i Kataru[1521]. Była w dobrych relacjach z an-Nusrą i oficjalnie przyznawała się do współpracy z Al-Kaidą[1522]. Na jej czele stało wielu zasłużonych dżihadystów.

Jednym z nich był Abu Chalid as-Suri (Abu Khaled), czyli Mohammed al-Bahaiya, który działał w Bractwie Muzułmańskim jeszcze na przełomie lat 70. i 80. Po masakrze w Hamie opuścił Syrię i pojechał do Afganistanu. Prawdopodobnie był współodpowiedzialny za zamachy w Madrycie z 2004[1523]. W tym miejscu należy poczynić pewną uwagę. Otóż życiorys ten jest bardzo zbliżony do wspominanego już Abu Mus'ab as-Suri: obaj pochodzili z Aleppo, musieli uciekać z Syrii po 1982 r., byli ważnymi postaciami w Al-Kaidzie, zamieszani w zamachy w Madrycie, aresztowani przez służby pakistańskie i deportowani, tyle że Abu Chalid as-Suri z pewnością został uwolniony z więzienia syryjskiego i założył AaS, a Abu Mus'ab as-Suri został prawdopodobnie zwolniony.

Innymi ważnymi postaciami z historią w Al-Kaidzie byli: Eyad al-Sa'ar *vel* Abu al-Hassan, Abu Jaber Hashim al-Sheikh *vel* Abu Dżabir, Mohammed Ayman Abul-Tout (Abu al-Tut) *vel* Abul Abbas asz-Szami i Bahaa Mustafa al-Jughl *vel* Abu Hamza al-Jughl[1524]. Trudno jednak jednoznacznie określić, czy ta organizacja była w jakimś stopniu podporządkowana Al-Kaidzie. Wydaje się, że była to typowa franczyza, która ideologię Al-Kaidy dostosowała do syryjskich realiów. Biorąc pod uwagę znajomość Abu Chalida as-Suriego z szejkiem Azzamem, można zrozumieć brak zainteresowania eksportem dżihadu i ewidentnie obronną (dżihad *al-difaa*) postawę organizacji, skoncentrowanej tylko na Syrii[1525].

W dniach 11–13 stycznia 2013 r. dżihadyści odnotowali serię ważnych sukcesów militarnych. Pierwszym było zdobycie miejscowości Al-Tabka

1521 W. Dockery, *What is the Ahrar Al-Sham organization in Syria*?, https://www.dw.com/en/what-is-the-ahrar-al-sham-organization-in-syria/a-19545783 [dostęp: 10.05.2021].

1522 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 107.

1523 A. Lund, *Who and what was Abu Khalid al-Suri? Part I*, https://carnegie-mec.org/diwan/54618?lang=en [dostęp: 10.05.2021].

1524 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 109.

1525 Por. tamże, p. 146.

(As-Saura) i przejęcie kontroli nad dostawami prądu z tamy Al-Furat. W tym samym czasie AaS zdobył bazę lotniczą Al-Dżarrah (Al-Jarrah) w Aleppo wraz ze stacjonującymi tam samolotami MiG-21[1526]. Następnie wraz z an-Nusrą odniesiono strategicznie ważny sukces, jakim było zdobycie pól naftowych w pobliżu Asz-Szaddada (Al-Shadadi)[1527].

W lutym 2013 r. AaS ustanowił posterunek w Manbidż, mieście wówczas wolnym; stał się on zalążkiem przyszłej okupacji[1528]. 5 marca we wspólnej operacji z an-Nusrą przejęli miasto Ar-Rakka, przy czym wątpliwości budziła chęć jego obrony przez siły rządowe[1529]. 24 kwietnia 2013 AaS stanął na czele ofensywy w Hama i Idlib. Wraz z nim walczyli: Liwa al-Haqq, Suqor asz-Szam i Alwiya Ahfad al-Rasoul[1530].

27 października 2013 r. w Genewie udało się uzgodnić wspólne stanowisko wielu organizacji (tzw. Genewa II), co stało się wstępem do powołania 22 listopada 2013 tzw. Frontu Islamskiego (Dżabhat al-Islam)[1531]. Trudno jednoznacznie wskazać, w jakim stopniu powstanie tego porozumienia było efektem rozmów, a w jakim kontrą do tego wydarzenia. Być może część frakcji islamistycznych w obawie przed interwencją zewnętrzną (bezpośrednią lub pośrednią) wolała połączyć siły[1532]. W jego skład wchodziły grupy: AaS, Dżaisz al-Islam, Suqor asz-Szam, Liwa at-Tauhid, Liwa al-Haqq, Kataib Ansar asz-Szam i Kurdyjski Front Islamski. Łącznie było to 55 tys. bojowników z 14 różnych regionów Syrii. Przywódca Suqor asz-Szam, Abu Eissa asz-Szejk, został liderem Rady Szury Frontu Islamskiego, a w jej skład wchodzili: lider Liwy at-Tauhid Abu Omar Hreitan, sekretarz generalny Liwy al-Haqq Szeik Abu Rateb. Abu al-Abbas asz-Szami z AaS został szefem Biura Szarii, Hassan Abboud (z tej samej organizacji) – szefem politycznym, a Zahran Alloush z Dżaisz al-Islam – szefem wojskowym[1533].

1526 Naharnet Newsdesk, *Rebels overrun military airport in North Syria*, http://www.naharnet.com/stories/en/71544 [dostęp: 10.05.2021].

1527 Ghaith Abdul-Ahad, *Syria's al-Nusra Front – ruthless, organised and taking control*, https://www.theguardian.com/world/2013/jul/10/syria-al-nusra-front-jihadi [dostęp: 10.05.2021].

1528 Y. Munif, *The Syrian Revolution: Between the Politics of Life and the Geopolitics of Death...*, p. 149.

1529 F. al-Hakkar, *The mysterious fall of Raqqa, Syria's Kandahar...*

1530 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 130.

1531 https://www.zamanalwsl.net/uploads/jabha%20aslmic.pdf [dostęp: 10.05.2021].

1532 BBC, *What is the Geneva II conference on Syria*?, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-24628442 [dostęp: 10.05.2021].

1533 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 175.

Sukcesy AaS zaczęły przyciągać uwagę świata. W szeregi frakcji zaczęli wstępować też obcokrajowcy. Pierwsi przybyli Tunezyjczycy, jeszcze w 2012[1534]. Na pewno pojawił się obywatel polski, pochodzenia polsko-palestyńskiego[1535]. Jednym z ważniejszych dowódców AaS był Abu al-Hassan at-Tabuki, czyli Eyad al-Sha'ar. Była to postać nietuzinkowa. Wyjechał z miasta Tabuk (z Dżisr asz-Szughur) w wieku 10 lat. Jego rodzina osiadła w Irlandii, tam zdobył wykształcenie i postanowił wrócić do ojczyzny. Jeszcze bardziej zawiła była biografia jego brata Jasira, który walczył w Afganistanie i Czeczenii oraz był jedynym Arabem biorącym udział w zamachu na teatr na Dubrowce w 2002[1536].

Również państwa zachodnie widziały w tej organizacji potencjalnego partnera – umiarkowanych islamistów, którzy potrafili skupić wokół siebie konserwatywnych sunnitów, a jednocześnie być konkurencją dla ISIS. AaS coraz częściej był oskarżany o korzystanie z amerykańskiej pomocy finansowej. Przywódca duchowy an-Nusry, Sami al-Oraidi, w otwartej krytyce zasugerował, że życie w jaskiniach, ale zgodne z zasadami szariatu, jest lepsze niż bez niego w wygodach. Udowodnili to talibowie, którzy opuścili miasta i ukrywali się w górach, ale pozostali wierni religii, podobnie jak ibn Ladin. W ripoście Hassan Abboud odpowiedział, że ten, kto żyje w lesie czy górach, izoluje się od narodu islamskiego[1537].

Sukcesy AaS nie mogły ujść uwadze przeciwników, zwłaszcza ISIS. ISIS uważało się za jedynego prawowitego gracza islamistycznego i z niechęcią patrzył na poparcie, jakie otrzymywał AaS. Dlatego ISIS rozpoczęło serię ataków, najpierw na liderów formacji AaS. Jedną z pierwszych ofiar był Abu Obeida, który zginął 11 września 2013 r. w dość kuriozalnych okolicznościach: podczas asystowaniu Malezyjczykom w dystrybucji pomocy humanitarnej w Binnisz (w północnej Syrii) konwój został omyłkowo ostrzelany. Bojownicy ISIS myśleli, że widzą flagę Stanów Zjednoczonych[1538]. Trudno wyrokować, w jakim stopniu były to braki w wiedzy z zakresu weksylologii, a w jakim celowe działanie. Na pewno nie był jednak pomyłką atak bombowy na kwaterę AaS z 7 września w Sarmandzie (w prowincji Idlib)[1539]. Była

1534 R. Abouzeid, *TIME exclusive: Meet the islamist militants fighting alongside Syria's rebels...*

1535 Radio Maryja, *Reportaż: „Zginiecie jak wszyscy niewierni"...*

1536 North Caucasus Caucus Staff, *Were foreigners involved in the Nord-Ost hostage crisis?*, http://northcaucasuscaucus.blogspot.com/2015/08/were-foreigners-involved-in-nord-ost.html [dostęp: 10.05.2021].

1537 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 227.

1538 Tamże, p. 166.

1539 Tamże.

to jedynie zapowiedź dalszych prowokacji. 31 grudnia 2013 r. w Aleppo został zabity Abu Rajjan (Hussein Suleiman) z AaS[1540], który był dowódcą oddziału odpowiedzialnego za przejście graniczne w Bab al-Hawa. Zabójstwo to miało ewidentnie charakter prowokacyjny, gdyż przed śmiercią był torturowany, po czym jego zwłoki oddano[1541]. 21 lutego 2014 zginął od bomby zamachowców samobójców Abu Chalid as-Suri, członek założyciel AaS, zasłużony dżihadysta Al-Kaidy[1542]. 14 stycznia 2014 AaS opublikował fatwę, która legitymizowała walkę z Państwem Islamskim[1543].

3 sierpnia 2014 r.[1544] zawarto porozumienie Wa'tasimo (dosł. „Trzymajcie się"). Nazwa ta nawiązywała do wersetu Koranu: „I trzymajcie się razem węzła Boga, / i nie rozdzielajcie się! / Wspominajcie dobroć Boga nad wami! / Oto byliście wrogami, / a On uczynił przyjaźń w waszych sercach / i staliście się przez Jego dobroć braćmi!" (3:103). Na podstawie tego porozumienia w dniach 27–29 listopada 2014 powołano Madżlis Qiyadat al-Thawra (Revolutionary Command Council, RCC, Komitet Rewolucyjnej Rady). Na czele tego Komitetu stanęli Abdelmoneim Zeineddine i Hassan al-Dugheim. Nowa platforma stała się podstawą do współpracy licznych frakcji wywodzących się z WAS, wspieranych przez Arabię Saudyjską, Katar, Stany Zjednoczone i salafitów. Nowa marka pozwalała uniknąć powiązania z którymś z tych graczy. Komitet Rewolucyjnej Rady przyjął również kartę opisującą swoje cele polityczne. Większość statutu to niespotykana mieszanka populistycznych i nieprecyzyjnych haseł, takich jak: „obalenie zbrodniczego reżimu syryjskiego", ochrona jedności terytorialnej Syrii przed bliżej nieokreślonymi „projektami rozbiorów", „zachowanie islamskiej tożsamości społeczeństwa Syrii", oraz dotyczących walki z terroryzmem. Statut zawierał niewiele szczegółów; pomijał kwestie dotyczące tego, jaki system polityczny powinien zostać stworzony, i był wyraźnie napisany z myślą o zakceptowaniu przez jak najszersze spektrum opozycji

1540 Z. al-Wasl, *ISIL tortured to death Ahrar Al Sham commander in Aleppo*, https://en.zamanalwsl.net/news/article/3111 [dostęp: 10.05.2021].

1541 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 187.

1542 *Al Qaeda's top envoy killed in Syria by rival rebel group...*

1543 T.R. Hamming, *Jihadi competition and political preferences...*, p. 75; „Rada Szariatu Ahrar asz-Szam wyjaśnia postanowienia dotyczące walki wraz z armią turecką" [المجلس الشرعي في أحرار الشام يوضح حكم القتال مع الجيش التركي], https://eldorar.com/node/103206 [dostęp: 10.05.2021].

1544 C. Labrousse, *Exclusive – 18 Syrian revolutionary factions advancing toward a One Army project*, https://web.archive.org/web/20140826115620/http://the-arab-chronicle.com/exclusive-18-syrian-revolutionary-factions-advancing-toward-one-army-project/# [dostęp: 10.05.2021].

i jej zagranicznych popleczników. W porozumieniu nie było miejsca dla an-Nusry, ISIS i YPG, natomiast udało się pozyskać Front Islamski. AaS przystąpił do porozumienia 21 sierpnia[1545]. Tę inicjatywę podpisało łącznie sto frakcji. Po kongresie założycielskim nowe kierownictwo RCC potwierdziło, że jest wspierane przez 72 frakcje. Wśród nich były największe grupy zbrojne w północno-zachodniej Syrii, a także z innych regionów:

- Dżaisz al-Islam (Armia Islamu): grupa islamistów i najpotężniejsza frakcja we wschodnim regionie Damaszku. Działała również w północnej Syrii wraz z innymi frakcjami należącymi do Frontu Islamskiego. Jego przywódca, były więzień polityczny i działacz salaficki Mohammed Zahran Alloush, był także szefem biura wojskowego Frontu Islamskiego. Po jego śmierci 25 grudnia 2015 r. odłam Armii Islamu z Idlibu przyłączył się do AaS, ale ten z Ghouty zachował samodzielność.
- Ruch Harakat al-Hazm: powstał w styczniu 2014 z połączenia grup powiązanych z kierownictwem WAS na wygnaniu, w tym kilku lokalnych pozostałości niegdyś potężnych batalionów Farouq. Działał głównie w prowincjach: Idlib, Hama i Aleppo. Harakat al-Hazm był pierwszym znanym odbiorcą amerykańskich pocisków przeciwpancernych BGM-71 TOW, co wskazuje, że rząd Stanów Zjednoczonych uznał go za akceptowalnego sojusznika.
- Ahrar asz-Szam.
- Brygady Suqor asz-Szam: grupa islamistyczna, która była bardzo silna w prowincji Idlib, ale straciła większość władzy w 2014 r. Członek założyciel Frontu Islamskiego. Przywódcą grupy był Abu Eissa, którego prawdziwe nazwisko brzmiało Ahmed Eissa as-Szejch.
- Sham Legion: frakcja wspierana przez Bractwo Muzułmańskie, utworzona przez grupy finansowane przez Komisję Ochrony Ludności Cywilnej, powiązaną z Bractwem i zbierającą fundusze poza granicami Syrii.
- Brygada Tauhid: jedna z dominujących frakcji w Aleppo, choć została osłabiona i od końca 2013 r. straciła kilku przywódców. Część Frontu Islamskiego.
- Brygady Noureddine Zengi (Nour ad-Din az-Zenki): islamistyczna grupa kierowana przez szejka Tawfiqa Shahabuddina, która kontrolowała obszary wiejskie na zachód od Aleppo. Dawniej część Armii Mudżahedinów, a wcześniej frontu Asala wa al-Tamiya.

1545 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 286.

- Armia Mudżahedinów (Dżaisz al-Mudżahidin): utworzona przez wiele frakcji w rejonie Aleppo na początku stycznia 2014 r. w celu walki z ISIS. Jedna z większych grup rebeliantów w prowincji Aleppo.
- Brygada Haqq: islamistyczna grupa utworzona w Hims, kierowana przez szejka Abu Rateba; część Frontu Islamskiego. Została osłabiona przez klęskę powstania w Hims.
- Ghab Falcons (Tadżammu Suqor al-Ghab): grupa WAS działająca w prowincjach Hama i Idlib. Nazwa pochodzi od północno-zachodniej części prowincji Hama, bogatego regionu rolniczego znanego jako Równina al-Ghab.
- Front Asala wa al-Tanmija: islamistyczny sojusz wspierany przez Arabię Saudyjską, postrzegany jako powiązany z ultrakonserwatywnym, ale politycznie cichym ruchem salafickim, czasami znanym jako Madkhaliya. Kierowany przez sekretarza generalnego Chalida al-Hammada.
- Front Rewolucjonistów w Syrii (SRF): utworzony w grudniu 2012 r., kiedy Arabia Saudyjska i jej sojusznicy zebrali wiele nieideologicznych i miękkich islamistycznych frakcji w ogólnokrajową sieć. Skrzydło SRF Idlib-Hama było zdominowane przez Dżamala Maaroufa, którego siły zostały rozgromione przez an-Nusrę. W południowych prowincjach (Dara, Al-Kunajtira) siły SRF wyewoluowały z sieci znanej wcześniej jako Brygady Ahfad al-Rasoul i działy niezależnie od SRF Maaroufa.
- Brygady Tarczy Rewolucji (Tarcza Komisji Rewolucyjnej, CRS)[1546]: frakcja związana z Bractwem Muzułmańskim, na czele której stał pułkownik Sami Hamza.
- 13. Dywizja: kolejny odbiorca pocisków rakietowych BGM-71 TOW, ściśle powiązana z WAS i jej zagranicznymi fundatorami z Centrum Operacji Wojskowych w Turcji.

Prezydentem organizacji został prawnik Qais Abdullah as-Szejch, urodzony w Dajr az-Zaur, wykształcony na Uniwersytecie w Damaszku. Jej wiceprzewodniczącym został Ahmed al-Ragheb, a sekretarzem generalnym – Nadżi an-Nahhar. Ponadto ukonstytuowała się Rada Wykonawcza, która składała się z siedemnastu członków i była kierowana przez Subhi al-Refai.

1546 Była to forma koalicji występująca pod różnymi nazwami; więcej: A. Lund, *Struggling to Adapt. The Muslim Brotherhood in a New Syria*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington (D.C.) 2013, https://carnegieendowment.org/2013/05/07/struggling-to-adapt-muslim-brotherhood-in-new-syria-pub-51723, p. 18–19.

Dowództwo generalne tworzyło 73 członków: 19 miejsc przypadło grupom i przywódcom z regionu północnego, 15 – stolicy Damaszku i jego okolicom, po 12 – południowej i środkowej Syrii, 8 – wybrzeżu Syrii, a 7 – obszarowi wschodniemu. Komisja Generalna liczyła 219 członków i była odpowiednikiem parlamentu. Biurem Politycznym kierował Mohammed Alloush z miasta Douma, który był członkiem Armii Islamu i kuzynem jej przywódcy, Mohammeda Zahrana Allousha. Urząd Cywilny kierowany był przez Ramiego Habiba, pediatrę pracującego w Salmie w północnej części prowincji Latakia. Biuro Wojskowe nadzorował generał broni Mohammed Hussein al-Hadż Ali (ur. 1954), który zdezerterował z armii syryjskiej w 2012[1547].

Ahrar asz-Szam — drugie otwarcie (2014—2016)

9 września 2014 r. doszło do spotkania przywódców AaS w miejscowości Ram Hamdan. W budynku, w którym zebrali się liderzy, doszło do eksplozji[1548]. Zginęło 24 uczestników spotkania, w tym przywódca Hassan Abboud, a także m.in.: Mohebedeen asz-Szami, Abu Abd al-Malik (szef szarii) i Abu Yazan asz-Szami, oraz kilku dowódców wojskowych: Abu Talha al-Makhzumi, Abu Ayman Ram Hamdan i Abu Hamza. Nie wiadomo, kto stał za zamachem; podejrzenia padły nawet na Iran i Stany Zjednoczone. Następnego dnia organizacja wyznaczyła nowych przywódców: Abu Dżabir (Abu Jaber Hashim al-Sheikh), jego zastępcę Abu Yahya al-Ghab (Mohannad al-Misri) i przywódca wojskowy Abu Saleh Tahan[1549].

Od listopada 2014 r. AaS i Faylaq asz-Szam zaczęły otrzymywać pomoc od Turcji i Kataru. Dostawały m.in.: pociski rakietowe do systemu Grad, pociski przeciwpancerne, materiały niezbędne do produkcji broni i amunicji improwizowanej oraz karabinki AK-47. Liwa Forsan al-Haq i Liwa Suqor al-Dżabal, wspierane przez Stany Zjednoczone, miały nawet możliwość odbycia szkoleń wojskowych w Katarze[1550].

4 listopada 2014 doszło do pierwszego lotniczego uderzenia w AaS ze strony koalicji międzynarodowej pod przewodnictwem Stanów Zjednoczonych. Było to na tyle zaskakujące, że ta organizacja nie była uważana przez

1547 Tenże, *The Revolutionary Command Council: Rebel unity in Syria?*, https://carnegie-mec.org/syriaincrisis/57350 [dostęp: 10.05.2021].

1548 Tenże, *The killing of Ahrar al-Sham's leadership will have major ripple effects in the opposition*, https://carnegie-mec.org/diwan/56581?lang=en [dostęp: 10.05.2021].

1549 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 286.

1550 Tamże, p. 342.

Stany Zjednoczone za terrorystyczną. Prawdopodobnie do ataku doszło ze względu na współpracę z an-Nusrą, czyli *de facto* Al-Kaidą[1551]. Stany Zjednoczone oficjalnie twierdziły, że był to atak przeciwko tzw. Grupie Chorasan. Według AaS w ataku zginęli tylko jej członkowie[1552].

Wydawało się, że organizacja po śmierci przywództwa nie poradzi sobie, jednak szybko wybrane nowe dowództwo okazało się sprawne. Haszim al-Szeikh nie pochodził z Idlibu ani Hamy, jak dotychczasowi przywódcy, lecz z miasta Maskana (Maskanah), położonego na wschód od Aleppo. Kierował małą grupą znaną jako batalion Musab Bin Umayr (Moussaab bin Omeir), dopóki w 2013 nie została wchłonięta przez AaS. Abu Dżaber al-Maskani w latach 2005–2011 był więźniem Sednaya, rzekomo za pomoc w transferze bojowników islamskich do Iraku[1553]. Organizacja pod nowym przywództwem złagodziła retorykę, prezentując bardziej liberalne, ale nadal salafickie podejście do islamu. Ta modyfikacja była prawdopodobnie spowodowana zmieniającą się sytuacją polityczną. Po pierwsze, Katar prawdopodobnie wstrzymał, a przynajmniej – po naciskach Stanów Zjednoczonych – ograniczył większość wsparcia dla tej grupy, przeto musiała szukać wsparcia innych donatorów. Po drugie, AaS przystąpił do walki z Państwem Islamskim, musiał zatem zredefiniować siebie i różnić się na poziomie ideologicznym od ISIS. Na przykład Abu Yazen asz-Szami, który do śmierci (we wrześniu 2014) był wpływowym ideologiem, zaczął publicznie przepraszać i dystansować się od swojej przeszłości twardogłowego salafity-dżihadysty. Ku konsternacji niektórych członków, z zadowoleniem przyjęto również turecką interwencję w północnej Syrii[1554].

Wewnętrzne napięcia w grupie przybrały charakter instytucjonalny. Podział obejmował obie grupy przywódcze: wojskową i duchowną. Tak ścierały się koncepcje twardogłowych: Abu Saleh Tahan z Idlibu i syryjsko-kurdyjskiego salafickiego uczonego Abu Mohammed al-Sadeqem (Abu

1551 Reuters, *US-led air strikes hit al-Qaeda affiliate in Syria*, https://www.irishtimes.com/news/world/middle-east/us-led-air-strikes-hit-al-qaeda-affiliate-in-syria-1.1991198 [dostęp: 10.05.2021].

1552 A. Lund, *„Our enemy is Bashar al-Assad": An interview with Ahrar al-Sham's Mohammed Talal Bazerbashi*, https://carnegie-mec.org/diwan/57201?lang=en [dostęp: 10.05.2021].

1553 B. Roggio, *New leader of Ahrar al Sham previously led Free Syrian Army unit*, https://www.longwarjournal.org/archives/2014/09/new_leader_of_ahrar_al_sham_pr.php [dostęp: 10.05.2021].

1554 A. Lund, *Ahrar al-Sham supports „safe zone" in north #Syria, showers praise on #Turkey. Also condemns delay in creating [1/2]*, https://twitter.com/aronlund/status/631118236277415936 [dostęp: 10.05.2021].

Muhammad as-Sadik)[1555]. W Biurze Politycznym, początkowo kierowanym przez islamistycznego intelektualistę Dżabera al-Halloula, który później zrezygnował, zastąpił go szejk Abu Abderrahmana. Tego ostatniego nie należy mylić z Abu Abderrahmanem as-Souri *vel* Mohammed Talal Bazerbaszi, który był bardziej „elastyczny ideologicznie"[1556].

Abu Dżabira wybrano na roczną kadencję, trochę na próbę. Najprawdopodobniej jednak – widząc, że nie radzi sobie z wewnętrznym konfliktem – nie był zainteresowany dalszym przywództwem. Założył Dżaisz Halab, organizację patronacką grup bojowych z siedzibą w Aleppo, w skład której wchodził AaS. Pod koniec 2016 r. utworzył podfrakcję w AaS, znaną jako Dżaisz al-Ahrar. Ostatecznie zdezerterował i przyłączył się do HTS[1557].

Wybór nowego głównego dowódcy nie był łatwy i dość długo trwały negocjacje. Wśród kandydatów wymieniano Abu Ali as-Sahela i Abu Azzama an-Ansariego, szefa Liwa al-Haqq z Hims. Ostatecznie 12 września 2015 r. AaS wybrał nowego przywódcę, którym został Abu Yahia al-Hamawi[1558]. Tak naprawdę nazywał się Mohannad al-Masri (*alias* Abu Yahia al-Ghab). Był Syryjczykiem, urodzonym w 1981 r. w Kalat al-Madik (Qalaat al-Madiq) w północno-zachodniej Syrii (region Hama)[1559]. Z wykształcenia był inżynierem budownictwa lądowego; studiował na Tishreen University w mieście Latakia. Zaprzyjaźnił się tam z Hadim al-Abdullahem, który po 2011 stał się jednym z najbardziej znanych działaczy medialnych syryjskiej opozycji[1560]. Abu Yahia był również, co nie jest zaskakujące, więźniem Sednaya.

Przejęcie władzy w organizacji przebiegło zatem bardzo pokojowo i spokojnie. Nowe przywództwo stało jednak przed wieloma nowymi problemami. Rok 2015 dla AaS był pełen znaczących sukcesów, które odnosił w różnych konfiguracjach koalicyjnych. Największy sukces koalicja odniosła 28 marca 2015, gdy Dżaisz al-Fateh przejęła kontrolę nad Idlibem[1561].

Koalicja Maarakat an-Nasr (Bitwa o zwycięstwo) w kwietniu przejęła Dżisr asz-Szughur (Jisr Al Shughur), kluczowe miasto w prowincji Idlib.

1555 G. Steinberg, *Ahrar al-Sham: The „Syrian Taliban"*, „SWP Comments" (Berlin), 2016, no. 27, p. 2.

1556 A. Lund, *Abu Yahia al-Hamawi, Ahrar al-Sham's new leader...*

1557 Mapping Militant Organizations, *Ahrar al-Sham*, http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/523#note47 [dostęp: 10.05.2021].

1558 A. Lund, *Ahrar al-Sham elects Abu Yahia al-Hamawi (Mohannad al-Masri) as its new leader. #Syria*, https://twitter.com/aronlund/status/642721159335800832 [dostęp: 10.05.2021].

1559 Mapping Militant Organizations, *Ahrar al-Sham...*

1560 A. Lund, *Abu Yahia al-Hamawi, Ahrar al-Sham's new leader...*

1561 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 340.

Sojusz był wzorowany na Dżaisz al-Fateh, ale obejmował inne grupy członkowskie. Do AaS i an-Nusry dołączyli: Dżaisz al-Islam, Ansar ad-Din i Ansar asz-Szam, jako członkowie założyciele sojuszu.

Dżaisz Fateh Qalamoun (Armia podboju Qalamoun) została utworzona na początku maja 2015 r. w celu zwalczania Hezbollahu. Kontrola pasma górskiego na pograniczu Libanu i Syrii była kluczowa dla Hezbollahu ze względów logistycznych. W koalicji poza an-Nusrą i AaS brały udział też inne lokalne ugrupowania, w tym z WAS.

Dżaisz al-Haramun (Armia Haramun) została utworzona w połowie czerwca 2015. Góra Haramun jest częścią pasma górskiego wciśniętego między Syrię i Liban; jest to kontrolowana przez Izrael część Wzgórz Golan. Znajduje się w południowo-zachodniej prowincji Al-Kunajtira w Syrii. W skład koalicji wchodził m.in. Ajnad asz-Szam. Kluczowe w tym regionie było utrzymanie neutralności Druzów, co nie było łatwe po ich morderstwach przez an-Nusrę.

Dżaisz al-Fateh (Armia Podboju) na południu została założona 20 czerwca 2015 r. jako alternatywa dla Frontu Południowego, który składał się z różnych frakcji WAS. Fundamentem koalicji, tak jak wcześniej, były an-Nusra i AaS. Przyłączyły się do niej mniejsze grupy, również te z WAS[1562]. Charles Lister sojusz ten nazwał „Dżaisz asz-Szam"[1563].

3 lipca 2015 utworzono sojusz Ansar asz-Szaria (nazwa używana przez liczne grupy Al-Kaidy na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej). Wraz z oświadczeniem założycielskim nowe ugrupowanie opublikowało krótki film o sobie. Oprócz an-Nusry i AaS w skład sojuszu weszły: Ansar ad-Din, Ruch Mudżahedinów al-Islam, Brygada at-Tauhid wal Dżihad oraz grupa Ansar al-Chilafah (Zwolennicy Kalifatu). Organizacja powstała w grudniu 2012 r., kiedy pięć formacji (w tym jedna o nazwie Ansar asz-Szaria Katibat) połączyły się. Koalicja działała w dzielnicy Dżamiyat az-Zahra w Aleppo[1564].

W październiku trzy grupy dżihadystów w Syrii zawarły sojusz w prowincji Damaszek. Były to: an-Nusra, AaS i Adżnad asz-Szam. Sojusz o nazwie Dżund al-Malahim (Żołnierze Eposu) w oświadczeniu założycielskim stwierdził, że do ataku na muzułmańską *ummę* w Lewancie, i nie tylko,

1562 T. Joscelyn, *Al Nusrah Front, allies form new coalition for battle in Aleppo*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/07/al-nusrah-front-new-coalition-aleppo.php [dostęp: 10.05.2021].

1563 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 362.

1564 T. Joscelyn, *Al Nusrah Front, allies form new coalition for battle in Aleppo...*

przyłączyli się Rosjanie, „[...] podążając śladami odrzucających [czyli szyitów i Iran], krzyżowców i ich sojuszników”[1565].

Konkurencja postanowiła podjąć działania w celu konsolidacji ruchu dżihadystycznego. Dżabhat Fateh asz-Szam chciał pozyskać AaS. Ten patrzył podejrzliwie na nowy projekt, nie dając wiary w to, że al-Dżulani i jego otoczenie nagle się zmienili. Jeszcze bardziej istotne były zmiany w samej organizacji. W lecie 2016 nowym liderem został Abu Saleh Tahan. Nowe pokolenie tej organizacji stanowili jego współpracownicy: Abu Abdullah asz-Szami i Abu Chalid (Muneer al-Sayal), wszyscy zdecydowanie protureccy. Szczególnie wyraźnie widać było to w stosunku do przeprowadzonej przez Turcję operacji „Tarcza Eufratu”. Lider organizacji, Abu Ammar al-Omar (Ali al-Omar), uznał nawet, że to nic innego jak kopia ISIS[1566].

Pojawiające się doniesienia o wstrzymaniu pomocy finansowej przez Katar i Turcję okazały się jednak tylko oficjalnymi deklaracjami. Mało tego, po objęciu tronu Arabii Saudyjskiej przez króla Salmana (w styczniu 2015) nowe saudyjskie przywództwo wyraźnie rozluźniło stosunki z Turcją i w porozumieniu z nią zwiększyło poparcie dla rebeliantów w północnej Syrii, oczywiście wbrew interesom Kataru. Zmiana polityki sprawiła, że grupy z Dżaisz al-Fateh były lepiej uzbrojone (w tym w broń przeciwpancerną) niż kiedykolwiek[1567].

Sukcesy militarne z początku 2015 były jednocześnie początkiem innych problemów. Po zdobyciu Idlibu zajęto znaczne obszary (np. Równina al-Ghab w prowincji Hama) i szybko zagrożono pozycjom reżimu na wybrzeżu oraz w centrum kraju. Skłoniło to Rosję do rozpoczęcia w kwietniu 2015 r. wysyłania wojsk do Syrii, a pod koniec września zmasowanych bombardowań. Tyle że na ogół nie pozycji ISIS, ale Dżaisz al-Fateh[1568].

W kierunku Turcji — zmiana patronatu

W grudniu 2015 odbyły się rozmowy w Rijadzie. Początkowo AaS deklarował brak poparcia dla tej inicjatywy. Główną przyczyną było jego ignorowanie przez Rosję. AaS powiadomił w oświadczeniu, że konferencja „[...] nie

1565 Tenże, *Al Nusrah Front, Ahrar al Sham, Ajnad al Sham form anti-Russian alliance in Damascus countryside*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/10/al-nusrah-front-ahrar-al-sham-form-anti-russian-alliance-in-damascus-countryside.php [dostęp: 10.05.2021].

1566 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 409.

1567 G. Steinberg, *Ahrar al-Sham: The „Syrian Taliban”...*, p. 5.

1568 P. Mazur, M. Targ, *Geopolityczne i ekonomiczne korzyści zaangażowania się Rosji w konflikt syryjski...*, s. 125.

uwzględniła niektórych kluczowych kwestii, które oni i inne grupy chcieliby uwzględnić w dyskusjach, i że [organizatorzy] odmówili podkreślenia muzułmańskiej tożsamości naszego ludu muzułmańskiego [syryjskiego]"[1569]. Według Hassana Hassana, AaS był wówczas tak silnym graczem, że jego pominięcie było dla przywódców obraźliwe i kwestionowało rzeczywiste chęci zaprowadzenia pokoju[1570]. Ostatecznie AaS przyjął stanowisko, które miało być wiążące w rozmowach z reżimem Asada[1571]. Niemniej zaraz potem wydał oświadczenie, że nie pozwoli Asadowi pozostać u władzy przez okres przejściowy po wojnie[1572]. To nieprzejednanie i zaostrzanie kursu trwało nadal. AaS nie był stroną zawieszenia broni w lutym 2016[1573]. Brał udział w ofensywie Dżaisz al-Fateh, która 7 sierpnia 2016 r. przerwała oblężenie Aleppo przez reżim Asada[1574]

AaS w coraz większym stopniu zaczął być traktowany przedmiotowo przez graczy międzynarodowych. Nieprzypadkowo rozmowy odbyły się w Rijadzie, co uwidaczniało zaangażowanie się Arabii Saudyjskiej. Nieprzypadkowo też Rosja nie chciała rozmawiać z tą frakcją. Najlepiej jednak widać to po kwalifikacji organizacji do grona grup terrorystycznych. Stany Zjednoczone sprzeciwiały się uznaniu AaS za taką organizację, broniąc jej nawet podczas obrad Rady Bezpieczeństwa ONZ[1575]. Podobne stanowisko zajęła Turcja, której Generalna Dyrekcja Bezpieczeństwa (Emniyet) 17 sierpnia 2017 r. stwierdziła, że nie uważa AaS za organizację

1569 Al Jazeera, *Key Syrian opposition group pulls out of Riyadh talks*, https://www.aljazeera.com/news/2015/12/10/key-syrian-opposition-group-pulls-out-of-riyadh-talks [dostęp: 10.05.2021].

1570 Hassan Hassan, *Ahrar al-Sham withdraws from Riyadh's opposition conference*, https://twitter.com/hxhassan/status/674959796005691392 [dostęp: 10.05.2021].

1571 Reuters Staff, *Ahrar al-Sham signs Syria statement, opposition to meet government*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-conference-state/ahrar-al-sham-signs-syria-statement-opposition-to-meet-government-idUKKBN0TT2VA20151210 [dostęp: 10.05.2021].

1572 BBC News, *Syria conflict: Opposition agrees framework for peace talks*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35060935 [dostęp: 10.05.2021].

1573 Al Jazeera, *Syria War: What you need to know about the ceasefire*, https://www.aljazeera.com/news/2016/2/28/syria-war-what-you-need-to-know-about-the-ceasefire [dostęp: 10.05.2021].

1574 T. Joscelyn, *Jihadists and other rebels claim to have broken through siege of Aleppo*, https://www.longwarjournal.org/archives/2016/08/jihadists-and-other-rebels-claim-to-have-broken-through-siege-of-aleppo.php [dostęp: 10.05.2021].

1575 E. Kaymak, *US against sanctions for Ahrar Al-Sham, Jaysh al-Islam*, https://www.aa.com.tr/en/politics/us-against-sanctions-for-ahrar-al-sham-jaysh-al-islam-/562829 [dostęp: 10.05.2021].

terrorystyczną. Najwyższy turecki sąd apelacyjny orzekł, że AaS nie jest organizacją terrorystyczną, a tym samym obywatele Turcji nie mogą być pociągani do odpowiedzialności prawnej za walkę w jego szeregach[1576]. Inaczej patrzyła na to Rosja, która uznała AaS za grupę terrorystyczną i zgłosiła wniosek o uznanie za taką przez ONZ[1577].

Wpływy Stanów Zjednoczonych i Turcji stały się przyczyną poważnych problemów ideologicznych AaS. Oddalało ją to od Al-Kaidy i globalnego dżihadu salafickiego, co było często niezrozumiałe dla członków grupy. Pod koniec 2016 r. narastające kontrowersje wokół udziału w operacji „Tarcza Eufratu" (prowadzonej przez Turcję) zaczęły dzielić organizację od środka. Chociaż przywódcy AaS wydali fatwę zezwalającą grupie na udział w operacji[1578], to wielu bojowników argumentowało, że nie zostały spełnione warunki religijne konieczne do wydania fatwy. Jednocześnie część działaczy nalegała na zbliżenie do an-Nusry. Kryzys władzy spowodował wybór nowego przywódcy. Większość Rady Szury wybrała Alego al-Omara (Abu Ammar al-Omar) na lidera grupy, ale zwolennicy JFS (an-Nusra) odrzucili kandydatów na nowego przywódcę grupy innych niż dotychczasowy lider Abu Dżabir lub przywódca wojskowy Abu Saleh Tahan. Po wyborach 8 z 22 członków Rady Szury zawiesiło członkostwo[1579].

Sytuacja ta zaczęła dynamicznie osłabiać wewnętrznie i zewnętrznie pozycję formacji, a do tego zmieniała się sytuacja geopolityczna. W grudniu rebelianci stracili Aleppo. O ile w Rijadzie AaS wymusił branie pod uwagę jego zdania, o tyle w Astanie już nikt nie widział konieczności rozmawiania z nim[1580]. Sytuacja w Idlibie zaczęła się polaryzować. Dżabhat an-Nusra ogłosiła nowy projekt HTS, na której czele stanął były lider AaS,

1576 Abdullah Bozkurt, *Turkey's top court says Ahrar al-Sham is not a terrorist group, overturns al-Nusra conviction*, https://nordicmonitor.com/2020/05/turkeys-top-court-says-ahrar-al-sham-is-not-a-terrorist-group-overturns-conviction/ [dostęp: 10.05.2021].

1577 „The New Arab", *Russian attempt to blacklist Syria's islamist rebels blocked*, https://english.alaraby.co.uk/english/news/2016/5/11/russian-attempt-to-blacklist-syrias-islamist-rebels-blocked [dostęp: 10.05.2021].

1578 „Ustawodawcy Ahrar asz-Szam zezwalają na koordynację z Turkami. Wejście Amerykanów jest niejednoznaczne, o czym wydamy później fatwę" [شرعيو أحرار الشام يجيزون التنسيق مع الأتراك.. دخول الأمريكان غامض وسنصدر فتوى بشأنه لاحقا], https://www.zamanalwsl.net/news/article/73717 [dostęp: 10.05.2021].

1579 Haid Haid, *Why Ahrar al-Sham is fighting itself – and how this impacts the battle for Syria*, https://www.middleeasteye.net/opinion/why-ahrar-al-sham-fighting-itself-and-how-impacts-battle-syria [dostęp: 10.05.2021].

1580 Orient News, *Ahrar al-Sham says will not join Astana talks*, https://orient-news.net/en/news_show/130741/0/Ahrar-al-Sham-says-will-not-join-Astana-talks [dostęp: 10.05.2021].

Abu Dżabir. Wraz z nim przeszło do HTS wielu bojowników, w tym cała frakcja Dżaisz al-Ahrar. Organizacja ta została utworzona 10 grudniu 2016 r., a w jej skład wchodziło 16 frakcji skupionych wokół byłego dowódcy AaS[1581]. Utworzenie tej formacji było pewną formą *pronunciamento*, odejścia części frakcji anty-tureckiej[1582]. Formacje niezainteresowane współpracą z an-Nusrą lub zainteresowane współpracą z Turcją zaczęły zacieśniać swoje relacje. Tak powstała koalicja, w skład której ponadto wchodzili: Alwiyat Suqor asz-Szam, Kataib Thawar asz-Szam, Dżaisz al-Mudżahidin, Tadżamu Fastaqim Kama Umrit, Dżaisz al-Islam z Idlibu i zachodni oddział Al-Dżabha asz-Szamija z Aleppo[1583]. W Al-Dana (Aleppo) sformowano Al-Anasar Regiment, w którego skład weszło kilka małych oddziałów: Zoubair Ibn Awam, Captain Dżalal, Martyr Hassan Bakour, Allahu Akbar i Dera al-Ummah[1584].

Wkrótce jednak okazało się, że grupa jest o wiele słabsza, niż można było się spodziewać. Wydaje się, że dawało o sobie znać jej rozmiękczenie ideologiczne. W pierwszym pokoleniu silna podstawa ideologiczna była jej fundamentem i przyciągała Syryjczyków oraz dżihadystów z całego świata. Drugie pokolenie siłę zawdzięczało już bardziej donatorom, od których się uzależniło: pieniądze przysłaniały problemy formacji, które wyszły na jaw przy zderzeniu z innymi bardziej spójnymi i lepiej zorganizowanymi organizacjami. Pierwszym takim poważnym sygnałem była konfrontacja z organizacją Dżund al-Aksa w październiku 2016 r. AaS nie był w stanie powstrzymać ich fuzji z an-Nusrą mimo wyraźnego sprzeciwu. To prawdopodobnie ośmieliło jeszcze bardziej al-Dżulaniego. W styczniu 2017 r. JFS przeprowadził atak na siedzibę AaS w Idlibie[1585]. Konfrontacja militarna była więcej niż pewna. Jednocześnie formacja coraz bardziej

1581 Orient News, *16 formations of Ahrar al-Sham unite under „Jaysh al-Ahrar"*, https://orient-news.net/en/news_show/128508/0/formations-of-Ahrar-al-Sham-unite-under-Jaysh-al-Ahrar [dostęp: 10.05.2021].

1582 A. Lund, *Divided, they may fall*, https://carnegie-mec.org/diwan/66413 [dostęp: 10.05.2021].

1583 M. Petkova, *Syrian opposition factions join Ahrar al-Sham*, https://www.aljazeera.com/news/2017/1/26/syrian-opposition-factions-join-ahrar-al-sham [dostęp: 10.05.2021].

1584 Suhail Al-Ghazi, *5 small groups in al-Dana in Aleppo countryside formed al-Anasar Regiment and merged into Ahrar al-Sham*, https://twitter.com/putintintin1/status/824306348846436354 [dostęp: 10.05.2021].

1585 Hassan Hassan, *Why Ahrar Al Sham will soon rip itself into pieces*, https://www.thenationalnews.com/opinion/why-ahrar-al-sham-will-soon-rip-itself-into-pieces-1.611392 [dostęp: 10.05.2021].

oddalała się od salafizmu i dryfowała ku Turcji, tak naprawdę nie mając alternatywy. Wiosną wielu bojowników AaS zdezerterowało, co prawda w ich miejsce przyszli ci niezadowoleni z projektu an-Nusry, co jednak znacząco wpływało na morale i przejrzystość ideologiczną AaS[1586]. 18 lipca 2017 r. HTS było w stanie zmusić AaS do opuszczenia większości prowincji Idlib, a także kilku innych pobliskich regionów. Walki trwały tylko trzy dni, po których HTS umocniło swoje zdobycze, zawierając porozumienie o zawieszeniu broni. Zgodnie z umową siły AaS musiały ewakuować się do południowego Idlibu i sąsiedniej prowincji Hama[1587].

Kolejnym ciosem była śmierć dżihadystów w wyniku nalotów amerykańskich w lutym 2017 r. W jednym z takich ataków zginął Abu Hani al-Masri. Była to postać nietuzinkowa. Przysiągł wierność szejkowi Usamie ibn Ladinowi w Afganistanie i został członkiem elitarnej Rady Szury Al-Kaidy. Następnie prowadził dżihad w Czeczenii, Bośni i Somalii; służył jako dowódca mudżahedinów w Afryce Wschodniej. Potem przeniósł się do Malezji, gdzie został aresztowany i deportowany do rodzinnego Egiptu. Ostatecznie zwolniony z egipskiego więzienia (w 2011), wyjechał do Syrii. Abu Hani, znany również jako Hani Haykal i Abu Basir al-Masri, był jednym z dowódców wojskowych i odpowiadał za szkolenie rekrutów[1588]. Strata dla organizacji była podwójna: śmierć wysokiego dowódcy i porażka wizerunkowa, która była jeszcze bardziej kłopotliwa. Okazało się bowiem, że dla Stanów Zjednoczonych nie ma stałych sojuszników i mogą zabić nawet członków tej formacji, jeśli uznają to za zasadne.

W lutym 2017 r. HTS przeprowadziło wiele operacji militarnych w północnym Idlibie, przejmując pozycje AaS, w tym przejście graniczne z Turcją. Słabnąca organizacja znów postanowiła zmienić przywódcę. 31 lipca 2017 r. wybrany został Hassan Soufan, znany również pod pseudonimem Abu al-Bara. Soufan urodził się w Latakii; w nieznanych okolicznościach został aresztowany w Arabii Saudyjskiej, skąd w 2005 r. wydalono go do Syrii. Tutaj skazano go na karę dożywotniego więzienia; wyrok

1586 I. al-Assil, Bazylea al-Junaidy, *What is going on in Idlib between Tahrir and Ahrar al-Sham?*, https://www.mei.edu/publications/what-going-idlib-between-tahrir-and-ahrar-al-sham [dostęp: 10.05.2021].

1587 Haid Haid, *Why Ahrar al-Sham couldn't stand up to HTS's attack in Idlib*, https://syria.chathamhouse.org/research/why-ahrar-al-sham-couldnt-stand-up-to-htss-attack-in-idlib [dostęp: 10.05.2021].

1588 T.A. Joscelyn, *Pentagon: 11 al Qaeda terrorists killed in airstrikes near Idlib, Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/02/pentagon-11-al-qaeda-terrorists-killed-in-airstrikes-near-idlib-syria.php [dostęp: 10.05.2021].

odbywał w więzieniu Sednaya. W 2008 r. stanął na czele delegacji więźniów negocjujących z władzami po wybuchu buntu. W grudniu 2016 został zwolniony w ramach porozumienia, prawdopodobnie w ramach wymiany więźniów. Cieszył się znacznym autorytetem. Jego wybór miał załagodzić sytuację wewnętrzną w formacji i dawał szansę na poprawę relacji z HTS[1589].

W sierpniu AaS poniósł kolejne porażki spowodowane podziałami wewnętrznymi. Część bojowników ze Wschodniej Ghouty opuściła szeregi grupy i przyłączyła się do Legionu al-Rahman (Failaq al-Rahma)[1590]. W rezultacie pod koniec 2017 r. pod kontrolą AaS pozostawały: Równina al-Ghab, góry Az-Zawija, miasto Ariha oraz wioski w północno-wschodniej prowincji Latakia i zachodniej prowincji Aleppo.

18 lutego 2018 r. Nour ad-Din az-Zenki, kluczowa islamistyczna grupa rebeliantów w północnej Syrii, ogłosiła na swoim oficjalnym koncie na Twitterze połączenie z AaS i utworzenie Dżabhat Tahrir Souriya (JTS, Syrian Liberation Front, Front Wyzwolenia Syrii). Formacja ta była przede wszystkim wyzwaniem rzuconym HTS. Natychmiast po ogłoszeniu porozumienia zaatakowała pozycje HTS. Udało się jej zdobyć tereny w zachodnim Aleppo i kilka miejscowości w Idlibie, w tym miasto Maarat an-Numan.

HTS zostało również wyparte z Arihy, Wadi Deif i innych części środkowego Idlib; doszło w związku z tym do starć w południowym Idlibie[1591]. Wydaje się, że HTS było zaskoczone atakiem i jego dynamiką. Pod koniec lutego udało mu się odzyskać część straconych pozycji, w tym Kafar Naha w Aleppo[1592]. Po czterech dniach od ataku zaczęło stawiać skuteczny opór. Do działań HTS dołączyły oddziały TIP, które umocniły swoje pozycje w rejonie Harsh Basenqul. 22 lutego ruszyły w kierunku pozycji JTS we wsi Kafr Shlaya i Umm al-Joz, które były pierwszą linią obrony wioski w Dżabal az-Zawija na północnym zachodzie, próbując dotrzeć do wioski

1589 H. Osseiran, *Why one of Syria's biggest rebel groups reordered its leadership*, http://souciant.com/2017/08/why-one-of-syrias-biggest-rebel-groups-reordered-its-leadership/ [dostęp: 10.05.2021].

1590 „Napięcia bezpieczeństwa w Ghouta po przyłączeniu batalionu z «Ahrar al-Sham» do «Legionu Miłosierdzia»" [توتر أمني في الغوطة بعد انضمام كتيبة من «أحرار الشام» إلى «فيلق الرحمن»], https://bit.ly/3sLIRRH [dostęp: 10.05.2021].

1591 Walid Al Nofal, Tariq Adely, *Two of the largest factions in Syria's northwest merge, challenge HTS dominance*, https://syriadirect.org/news/two-of-the-largest-factions-in-syria%e2%80%99s-northwest-merge-challenge-hts-dominance/ [dostęp: 10.05.2021].

1592 Aleppo24, *HTS announced the control on Kafar Naha*, https://twitter.com/24Aleppo/status/966710105424220160 [dostęp: 10.05.2021].

Rami[1593]. Walki te wzbudziły niepokój innych frakcji, a Dżaisz al-Ahrar wezwał do wstrzymania walk. Mocno skrytykowano też udział Ujgurów, którzy wbrew swoim obietnicom nie zachowali neutralności. Z kolei grupa Suqor asz-Szam stanęła po stronie JTS[1594].

Agencja prasowa SyriaCall szacowała, że po dwóch miesiącach walk liczba ofiar śmiertelnych obu stron mogła wynosić nawet 975 bojowników, z których 750 zginęło po stronie HTS. Rannych było ok. 3 tys. bojowników; zniszczono 10 czołgów, 5 pojazdów opancerzonych oraz przynajmniej 17 aut terenowych (głównie własność HTS). Powołano Komitet ds. Mediacji, któremu przewodził główny prawnik Failaq asz-Szam (Legion Szam), Omar Hudhayfah, który nie osiągnął większych rezultatów, z wyjątkiem ograniczonego zawieszenia broni na pewien czas[1595].

W połowie kwietnia JTS rozpoczął kontrnatarcie w kierunku Aleppo. Celem było miasto Darat Izza. W wyniku walk do niewoli dostali się bojownicy TIP[1596]. JTS po zdobyciu terenów na zachód od Aleppo umocnił tam swoją obecność, wysyłając posiłki[1597]. W maju udało się wstrzymać walki i doszło do wymiany więźniów[1598]. 4 maja 2018 r. JTS, Legion Szam, Suqor asz-Szam i Free Idlib Army – „[...] biorąc pod uwagę obecne wymagania bezpieczeństwa w Ma'arat al-Nu'man i wysiłki frakcji wojskowych na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa i stabilności w całej Europie" – ukonstytuowały pokój operacyjny dla miasta Ma'arrat an-Numan[1599]. Porozumienie to stało

1593 Yallasouriya, *#Syria: The fights between SLF and HTS in Idlib and Aleppo Rifs – Turkestan faction sides with HTS*, https://yallasouriya.wordpress.com/2018/02/22/syria-the-fiths-between-slf-and-hts-in-idlib-and-aleppo-rifs-turkestan-faction-sides-with-hts/ [dostęp: 10.05.2021]; por. http://umap.openstreetmap.fr/nl/map/idlib_178583#9/36.5869/37.8918 [dostęp: 10.05.2021].

1594 Tenże, *#Syria|HTS-SLF fights: Jaish alAhrar asks HTS to stop the fight*, https://yallasouriya.wordpress.com/2018/02/22/syriahts-slf-fights-jaish-alahrar-asks-hts-to-stop-the-fight/ [dostęp: 10.05.2021].

1595 SyriaCall, *60 days of clashes & shocking numbers of deaths of HTS, JTS & Soqour al-Sham*, https://nedaa-sy.com/en/news/5575 [dostęp: 10.05.2021].

1596 L. Aboufadel, *Jabhat Tahrir Souriya captures foreign jihadists in west Aleppo (photos)*, https://www.almasdarnews.com/article/jabhat-tahrir-souriya-captures-foreign-jihadists-in-west-aleppo-photos/ [dostęp: 10.05.2021].

1597 Tenże, *Jabhat Tahrir Souriya sends reinforcements to west Aleppo*, https://www.almasdarnews.com/article/jabhat-tahrir-souriya-sends-reinforcements-to-west-aleppo/ [dostęp: 10.05.2021].

1598 SyriaCall, *JTS and HTS implement the key term of the agreement*, https://nedaa-sy.com/en/news/5847 [dostęp: 10.05.2021].

1599 Tenże, *Junta for revolutionary factions of Ma'arat al-Nu'man taking actions to control security*, https://nedaa-sy.com/en/news/5910 [dostęp: 10.05.2021].

się platformą do dalszych rozmów i ostatecznie 1 sierpnia 2018 r. powstał NLF[1600], który miał jawnie proturecki charakter. Na jego czele stanął Fadlallah al-Hadżi (Al-Hajji), dotychczasowy przywódca Legionu Szam, do 2012 pułkownik armii rządowej[1601].

Decyzja ta nie została zaakceptowana przez wszystkich członków AaS, a podział na dwie frakcje znów dał o sobie znać. 16 sierpnia 2018 r. przywódca organizacji oraz koalicji JTS[1602] Hassan Soufan został zastąpiony przez Dżabera Ali Paszę (Jaber Ali Basha), dotychczasowego dowódcę polowego i szariatu. Dżaber Ali Pasza urodził się w 1984 r. w Binnisz i miał tytuł magistra szariatu Uniwersytetu w Damaszku. Pracował jako szef kilku sądów szariatu utworzonych przez grupy rebeliantów na wyzwolonych obszarach, zwłaszcza w prowincjach Aleppo i Idlib. Objął stanowisko zastępcy dowódcy AaS, a Ali al-Omar (Abou Omar) przejął kontrolę u boku dowódcy Anasa Nadżiba[1603].

W styczniu 2019 r. doszło do zaskakującego uderzenia ze strony HTS, które przejęło cały teren należący wcześniej do potężnej grupy rebeliantów Nour ad-Din az-Zenki (członka NLF). W wyniku tych działań HTS odcięło zajęty przez Turcję Afrin od innych terytoriów NLF i uzyskało kontrolę nad ważnymi szlakami komunikacyjnymi[1604]. Zaskoczenie wynikało też z faktu, że był to atak jawnie antyturecki, zatem ryzykowny i zadający kłam sugestiom o zbliżeniu tych dwóch graczy. Tak naprawdę był to chyba jednak bardzo rozsądny krok pokazujący Turcji słabość jej podopiecznych i zmuszający ją do poważnego traktowania HTS.

W lutym 2019 r. z AaS z „powodów osobistych"[1605] odszedł Soufan, jednak prawdopodobną przyczyną był jego spór kompetencyjny z Radą Szury.

1600 Enab Balad, „Jedenaście frakcji tworzy Front Wyzwolenia Narodowego w Idlibie" [الجبهة الوطنية للتحرير" في إدلب فصيلًا يشكلون 11], https:// www.enabbaladi .net/ archives/ 231479#ixzz6kjkLdj5v [dostęp: 10.05.2021].

1601 Tenże, „Poznaj najwyższych przywódców Frontu Wyzwolenia Narodowego" [تعرف على أبرز قيادات "الجبهة الوطنية للتحرير"], https://www.enabbaladi.net/archives/244317 [dostęp: 10.05.2021].

1602 Daily Sabah, AA, *Ahrar al-Sham, Nour al-Din al-Zenki unify against Syrian regime*, https://www.dailysabah.com/politics/2018/02/20/ahrar-al-sham-nour-al-din-al-zenki-unify-against-syrian-regime [dostęp: 10.05.2021].

1603 Enab Baladi, *Jaber Ali Basha succeeds Hassan Soufan in Ahrar Al-Sham leadership*, https://english.enabbaladi.net/archives/2018/08/jaber-ali-basha-succeeds-hassan-soufan-in-ahrar-al-sham-leadership/#ixzz6kjpC5dEU [dostęp: 10.05.2021].

1604 H. Osseiran, *Eyeing greater bargaining power, Tahrir Al Sham seizes wider slices of Syria's north*, https://www.thenationalnews.com/world/mena/eyeing-greater-bargaining-power-tahrir-al-sham-seizes-wider-slices-of-syria-s-north-1.810043 [dostęp: 10.05.2021].

1605 BBC Monitoring, *Ahrar al-Sham*, 12 Nov 2020.

Odejście spowodowane było brakiem akceptacji dla polityki podporządkowania się interesom Turcji, a Soufan był za współpracą z dawną an-Nusrą. HTS postanowiło to wykorzystać i rozbić AaS, wszczynając bunt w jego szeregach. W październiku 2020 r. pojawiły się pogłoski o buncie w AaS i chęci przywrócenia dowództwa Soufana. Na czele buntowników stanęli przywódcy wojskowi Anad Darwisz (*vel* Abu al-Mundhir) i jego zastępca Abu Suhaib, którzy nie zaakceptowali pasywnej polityki Rady Szury i kursu protureckiego. Sami Turcy zaproponowali rozwiązanie przez sformowanie nowego ciała zarządzającego, składającego się z 6 osób (po 3 z każdej frakcji), na co nie było zgody[1606]. 3 listopada HTS zaatakowało kwaterę główną AaS w Dżabal az-Zawija w południowym Idlibie, zmuszając stacjonujących tam członków do przekazania kwatery Soufanowi. Jednocześnie pod pretekstem zapewnienia bezpieczeństwa ludności cywilnej (zagrożonej przez wewnętrzny konflikt w formacji) wzmocniło swoją obecność w miastach Ariha i Al-Fou'a[1607]. Ocenia się, że w wyniku wewnętrznego konfliktu do połowy 2021 r. AaS opuściło nawet tysiąc bojowników, w tym ok. 400 należących do tzw. Bloku Hims pod dowództwem Abu Faisala al-Ansariego. Formacja ta, uważana za elitarną, stanowiła nawet jedną trzecią sił bojowych AaS i przyłączyła się do WAS[1608].

AaS to przykład dynamicznego rozwoju i upadku, a przede wszystkim uzależnienia podmiotów niepaństwowych od państwowych. Formacja rozwijała się bardzo dynamicznie, korzystając z dwóch ważnych czynników: ideowości i wsparcia, zwłaszcza Kataru i Turcji. Kluczowy był 2014 r., kiedy pod wpływem Stanów Zjednoczonych na chwilę pomoc została wstrzymana. Okazało się, że ideowość już była niewystarczająca – w miejsce spontaniczności i euforii pierwszych miesięcy powstania weszła brutalna codzienność walk. Pieniądze od donatorów, a zwłaszcza nowoczesna broń tuszowała zadyszkę formacji, która – obawiając się o wstrzymanie przypływu środków – zaczęła element ideologiczny zmiękczać w zamian za zdolności koalicyjne.

1606 S. al-Kanj, *Shakeup rattles major islamist group in Idlib*, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/11/syria-idlib-ahrar-al-sham-hts-internal-divisions-military.html#ixzz6kkM1y5gU [dostęp: 10.05.2021].

1607 SOHR, *Rising tension. HTS storms Ahrar Al-Sham's headquarters in Jabal Al-Zawiyah, handing it in to „Hassan Soufan"*, https://www.syriahr.com/en/190964/ [dostęp: 10.05.2021].

1608 S. al-Kanj, *Defections threaten Ahrar al-Sham jihadist movement in Syria*, https://www.al-monitor.com/originals/2021/07/defections-threaten-ahrar-al-sham-jihadist-movement-syria#ixzz70m5gtlMX [dostęp: 10.08.2021].

Zastanawia autorstwo zamachu na pierwsze pokolenie przywódców AaS. Na myśl przychodzą oczywiście inne frakcje, zwłaszcza ISIS, ewentualnie siły prorządowe. Jeśli jednak popatrzymy na historię AaS, to najwięcej zyskała Turcja. Formacja po takim ciosie powinna upaść, tymczasem pojawiły się jeszcze większe pieniądze z Turcji i Arabii Saudyjskiej. Katar został odsunięty przez drugie pokolenie przywódcze. Pieniądze w pewien sposób deprawowały przywództwo: AaS nie musiał prowadzić szeroko zakrojonej działalności propagandowej, a tym samym uzależniał się od donatorów. Tracił swój brand nie tylko w społeczeństwie syryjskim, ale i całej *ummie*. Innym ważnym wnioskiem była niepewność co do graczy państwowych. Stany Zjednoczone dostarczały broni, chroniły przed uznaniem za organizację terrorystyczną, ale – gdy były zainteresowane pozbawieniem życia członków formacji za ich przeszłość w Al-Kaidzie – zabijały ich. Można powiedzieć, że była to pewna obsesja determinująca wszystko inne. Powstanie nowego projektu, jakim był NLF, a później Syryjska Armia Narodowa, właściwie zmarginalizowało AaS.

Ideologia formacji

Jednym ze źródeł poznania ideologii AaS może być wywiad przeprowadzony przez Samiego Zeidaniego dla Al-Jazeery z Hassanem Abboudem[1609]. Za priorytet organizacji uznał obalenie reżimu Asada i ustanowienie państwa islamskiego rządzonego prawem szariatu. Projekt miał dotyczyć tylko Syrii. Szariat, jego zdaniem, jest uniwersalnym zbiorem norm regulującym wszystkie aspekty życia, od kwestii rodzinnych po stosunki międzynarodowe. Uważał, że na Zachodzie szariat jest postrzegany stereotypowo i wynika to z niewiedzy. Islamiści uważani są za ludzi obcinających ręce złodziejom w imię Boga, co nie jest istotą szariatu. Po zdobyciu władzy w Syrii nie wyklucza dalszej ekspansji islamizmu. Wzorem Unii Europejskiej chciałby zbudować przestrzeń polityczno-terytorialną bez granic wewnętrznych, połączoną wspólnym prawem szariatu. Uważał, że drogą do zdobycia władzy jest walka, ale nie uważał się za terrorystę. Nie atakuje ludności cywilnej, nie stosuje zamachów samobójczych, zastępuje to technologią zdalną. Wrogami organizacji były siły rządowe oraz ich najemnicy, czyli wojska Iranu i Hezbollah. Odrzucił oskarżenia takich organizacji, jak Human Rights Watch, o mordowanie cywilów, uważając raporty za stronnicze oraz bazujące na dokumentach oraz relacjach rządu i jego zwolenników. Broń

1609 Al-Jazeera, *Hassan Abboud: „We will fight for our rights"*, https://www.aljazeera.com/program/episode/2014/9/10/hassan-abboud-we-will-fight-for-our-rights [dostęp: 10.05.2021].

mieli przede wszystkim z przejętych arsenałów rządowych, a wsparcie finansowe otrzymywali od diaspory syryjskiej i zwolenników ich działań; zaprzeczył, aby były to państwa.

Według Abbouda, islam inaczej rozumie wolność, niż robi to Zachód. Akceptuje więc chrześcijan, ale nie uważa ich za równych. Chrześcijanie mają prawo do praktykowania swojej religii i są pod ochroną muzułmanów, którzy mają dbać o ich bezpieczeństwo. Niemniej państwem islamskim ma rządzić muzułmanin, zatem nie mają równych praw politycznych. W postulowanym przezeń państwie kobiety będą miały zapewnione bezpieczeństwo. Odwołując się do Koranu, stwierdza jednak, że kobieta ma połowę praw mężczyzny[1610]. Zezwala na naukę dla dziewcząt, ale w szkołach jednopłciowych. Przedstawia też swoje postrzeganie innych grup islamskich bojowników, np. nie widział problemu w kooperacji z an-Nusrą, uważając ją za bardzo efektywną grupę. Podobnie postrzegał WAS, aczkolwiek uważał, że to bardziej termin niż realny, skonsolidowany gracz. W kwestii celów zgadzał się z ISIS, ale nie akceptował jego taktyki, metod czy podejścia do innych grup.

Państwo Abbouda było zatem państwem rządzonym przez muzułmanów, z prawem szariatu albo przynajmniej na nim opartym. AaS odżegnywał się od relacji z Braćmi Muzułmanami, ale inspiracja ich ideologią jest bardzo widoczna. Trudno zresztą się dziwić: jeden z głównych założycieli, Abu Chalid as-Suri, był członkiem Bractwa, zanim musiał opuścić Syrię. Potem był członkiem Al-Kaidy, co oczywiście widać choćby w koncepcji dżihadu. AaS łączył zatem te dwa nurty.

W 2016 r. Ali al-Omar wygłosił wykład zatytułowany „Pozycja islamskiego ruchu Ahrar asz-Szam wśród islamistycznych trendów". W trakcie wykładu al-Omar wyjaśnił, jak AaS sam siebie definiuje. Wielokrotnie nakreślał różnice między AaS a salafícką i dżihadystyczną doktryną Al-Kaidy i samozwańczego Państwa Islamskiego, nawet gdy wyraźnie podkreślał, że AaS wychodzi z dość podobnych korzeni i nie neguje np. przemocy.

Według niego „[k]ażdy członek tego ruchu [AaS] musi znać jego historię, powody, dla których został założony, i fundament, na którym został zbudowany, aby mógł być barierą nie do zdobycia, zdolną do obrony tego błogosławionego ruchu przed atakami tych, którzy rozsiewają dookoła wątpliwe roszczenia"[1611].

1610 Prawdopodobnie odwoływał się do tego fragmentu Koranu: „A jeśli nie będzie dwóch mężczyzn, / to jeden mężczyzna i dwie kobiety / mogą być świadkami, na których się zgodzicie; / jeśli jedna z nich zbłądzi, / to druga będzie mogła ją napomnieć" (2:282).

1611 S. Heller, *How Ahrar Al-Sham HAS come to define the kaleidoscope of the Syrian civil war*, https://warontherocks.com/2016/06/how-ahrar-al-sham-has-come-to-define-the-kaleidoscope-of-the-syrian-civil-war/ [dostęp: 10.05.2021].

Al-Omar uważał, że AaS nie był organizacją, którą można zaliczyć do czysto salafickich. Salafizm to bardzo wąska ideologicznie szkoła, która właściwie ogranicza się do autorytetu zaledwie kilku ideologów, takich jak Abu Qatadah al-Filistini i Abu Muhammad al-Makdisi, a AaS szukał rady u szerokiego grona islamskich uczonych na całym świecie. Uważał, że AaS buduje nową koncepcję islamizmu, wywodzącego się z dwóch szkół prawa sunnickiego: hanbalizmu i hanafizmu, oraz trendów powstałych tuż po upadku kalifatu osmańskiego: islamizmu czysto politycznego (Bractwo Muzułmańskie i Tablighi Dżamaat) i dżihadyzmu, czyli walki zbrojnej (*kital*) na „ścieżce Boga". AaS był syntezą tych czterech szkół. Inni zawężali swój *manhadż* (metodologię) do jednej szkoły, ale on był bardziej holistyczny. W praktyce oznacza to, że AaS może być zarówno politycznie pragmatyczny (jak np. Bractwo Muzułmańskie), jak i bezwzględny militarnie (np. ISIS). Dlatego al-Omar twierdził, że członkowie AaS są „mudżahedinami" (świętymi wojownikami), a nie „dżihadystami", ponieważ AaS nie chce być definiowany wyłącznie przez walkę militarną. Deprecjonował takie ruchy, jak Al-Kaida czy ISIS, uważając ich salafi-dżihadyzm za bardzo wąski ideologicznie, przeceniający przemoc jako narzędzie. Powoduje to również, że ruchy te nie widzą zalet politycznego zaangażowania, uważając je za zdradę idei rewolucji islamskiej.

Al-Omar powoływał się na przykłady z życia Proroka Muhammada, a konkretnie z tzw. bitwy w okopie (Ghazwat al-Khandaq), kiedy był otoczony przez liczniejsze siły koalicji. Otóż Prorok zawarł wtedy umowę z jednym wrogim obozem, aby ich zneutralizować; w drugim przypadku wysłał członka wrogiego plemienia, które potajemnie przeszło na islam, by siać niezgodę w szeregach wroga. Al-Omar pytał: „Czy to nie polityka?". Można powiedzieć, że dla niego cel uświęca środki, a podstęp i politykę rozumianą wręcz w sposób makiawelistyczny uważał za wskazane. Uważał, że trzeba być elastycznym *takhthil*[1612]:

> Ahrar asz-Szam uważa, że należy zastosować wszystkie środki, które Bóg na Wysokości ustanowił dla obrony muzułmanów i zabezpieczenia ich praw, ale zgodnie z priorytetami oraz charakterem konfliktu i bitwy. Jak powiedziałem wcześniej, nie mogę powiedzieć: „Chodź, usuńmy Baszszara al-Asada politycznie". Nie da się tego zrobić. Dlatego właśnie teraz na pierwszy plan wysuwa się dźwięk kul – dżihad na drodze Boga.

1612 Hassan Hassan, *Ahrar Al Sham's leader clarifies its role in Syria*, https://archive.is/GsFmr#selection-351.0–356.0 [dostęp: 10.05.2021].

Al-Omar zauważył, że AaS szczególną uwagę przykładał do pracy organicznej (*al-hadina al-sza'bijja*), zdobycia „serc i umysłów". Brak oparcia w społeczeństwie stał się, w jego opinii, przyczyną upadku powstania irackiego w 2007. Co ważne, twierdził, że utworzenie państwa islamskiego jako takiego jest istotniejsze niż podziały konfesyjne czy postrzeganie szariatu. Za przykład podał talibów, którzy osiągnęli emirat.

Sądził, że najpierw trzeba obalić rząd i przejąć władzę – to są priorytety. Dopiero później można przejść do wprowadzania szariatu, jego doprecyzowania czy nawet szukania drogi do zniwelowania podziałów konfesyjnych. Al-Omar zalecał zatem przejście od ogółu do szczegółu: „Jeśli osiągniesz te ogólne cele, wtedy te małe częściowe cele też zostaną osiągnięte. Wyobraź sobie więc, że skupiliśmy się na obaleniu reżimu i ustanowieniu w jego miejsce państwa muzułmańskiego, rządzonego przez islamski szariat. Wszystkie te szczegóły pojawią się później"[1613].

Taka strategia działań była widoczna także w realizacji celów jeszcze bardziej ogólnych. Projekt AaS jest lokalny, syryjski, ale powinien stać się punktem wyjścia do zjednoczenia sunnitów. Postrzegał siebie jako bastion większego narodu sunnickiego przeciwko szyickiej agresji. AaS wojnę w Syrii wpisywał w szerszy kontekst regionalny i sekciarski. Uważał, że w imieniu sunnickich muzułmanów na całym świecie walczy z: nusajrytami (alawitami), *rafidhami* (szyitami z Iranu) i ateistami (Rosją). W tej walce nie wyrzekał się misji czynu zbrojnego i wpisywał się w dżihadyzm Al-Kaidy. AaS próbował czerpać ze spuścizny nie tylko postaci takich, jak założyciel Bractwa Muzułmańskiego, Hasan al-Banna, ale odwoływał się także do koncepcji dżihadu szejka Abdullaha Azzama czy czeczeńskiego dżihadu przeciwko Rosji[1614].

Koncepcja Ali al-Omara zasadniczo wpisywała się w ideologię Hassana Abbouda. Było to szukanie własnego miejsca w globalnym dżihadzie.

Hassan Hassan uważał, że ideologia AaS była ukłonem w kierunku Stanów Zjednoczonych i próbą stworzenia pozoru formacji, która może i była tworzona przez byłych członków Al-Kaidy, ale została przekierowana na nową drogę islamizmu z ludzką twarzą. Uważał to za ewolucję w ramach ruchu salafickiego dżihadu[1615]. Makiawelistyczna koncepcja *takhthil* mogła jednak być

1613 Tamże.

1614 S. Heller, *How Ahrar Al-Sham HAS come to define the kaleidoscope of the Syrian civil war...*

1615 Hassan Hassan, *Jihadist legacy still shapes Ahrar al-Sham*, https://timep.org/commentary/analysis/jihadist-legacy-still-shapes-ahrar-al-sham/ [dostęp: 10.05.2021].

przygotowaniem gruntu pod współpracę z Turcją, która była postrzegana przez salafitów za zdrajcę islamu. Teraz jednak nie było przesłanek przeciwko współpracy. Tak jak niegdyś Muhammad pod Medyną, tak obecnie można porozumieć się z Turcją dla zniszczenia Asada. Może nawet AaS w przyszłości okaże się swoistym Konradem Wallenrodem Bliskiego Wschodu?

Analityk i badacz Sam Heller uznał, że AaS to nie tyle nowa droga islamizmu, ile raczej rewizjonizm, i to rewizjonizm w łonie samego globalnego dżihadu salafickiego[1616]. Można by pokusić się o stwierdzenie, że jest to salafizm dżihadu. Po pierwsze, AaS uznał za konieczne powrócić do początków ruchu: Hasana al-Banny i Sajjida Kutby, a przede wszystkim Abdullaha Azzama. Jego syn, Hudheifah Azzam – mając na myśli pierwsze pokolenie AaS – uznał nawet, że swoją działalnością i swoimi słowami „reprezentuje mnie i myśli ojca"[1617]. Tendencja rewizjonistyczna lub korygująca polegała też na zmniejszeniu nacisku na elity lub awangardę, zwłaszcza jeśli ta walczyła ze wszystkimi. Był to zatem powrót do lat 80. (sprzed przejęcia władzy w ruchu przez ibn Ladina). AaS uznał, że dżihad musi balansować między ideologicznym przywództwem elitarnej awangardy a populistyczną energią. Tym samym wrócił do koncepcji Abu Mus'ab as-Suri, który – nawiązując do Mao Tse-tunga – przyrównał awangardę do ryby pływającej w wodzie, jaką są masy[1618]. AaS pracował nad pozyskaniem poparcia społecznego i budowaniem dżihadu, który będzie faktycznie ruchem masowym, frontem tak szerokim, że stanie się nieśmiertelny. Jeden z liderów AaS, Abu Muhammad as-Sadik (al-Sadeq), stwierdził, że elity muszą „[...] przyjąć uzasadnione cele ludzi, a także pracować nad przekonaniem ludzi do przyjęcia celów [elity]"[1619].

Oczywiście to odejście od salafickiego dżihadyzmu do jego miękkiej wersji nie było podzielane przez wszystkich. Zauważalne jednak były takie deklaracje już wśród przedstawicieli pierwszego pokolenia AaS. Abu Yazen tuż przed swoją śmiercią nawet przeprosił Syryjczyków za zamknięcie się w „intelektualnym więzieniu" salafickiego dżihadyzmu. Podobnie zrewidował

1616 S. Heller, *Ahrar al-Sham's revisionist jihadism*, https://warontherocks.com/2015/09/ahrar-al-shams-revisionist-jihadism/ [dostęp: 10.05.2021].

1617 Hudheifah Azzam, http://2k8r3p1401as2e1q7k14dguu-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2015/09/Hudheifah-Azzam-Facebook-AAS-Appendix-4.pdf, 13 August, 2015 [dostęp: 10.05.2021].

1618 Patrz rozdział 2.1.2. *Jihadi strategic studies – strategia Al-Kaidy i Państwa Islamskiego.*

1619 Abu Muhammad al-Sadeq, *The Ummah's movement. Between elitism and populism*, http://2k8r3p1401as2e1q7k14dguu-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2015/09/Ummahs-Movement-AAS-Appendix-2.pdf, 1 September, 2015 [dostęp: 10.05.2021].

swoje poglądy inny wybitny uczony AaS, Abu Abdulmalek[1620]. Ta zmiana, kontynuowana przez drugie pokolenie, została nawet nazwana „postsalafickim dżihadyzmem" (*post Salafi Jihadi*)[1621], choć wydaje się, że jest to już zbyt wydumany zabieg definicyjny.

W każdym razie od 2015 r. widoczna była zmiana retoryki, choćby na poziomie semantycznym. Zamiast słowa „dżihad" coraz częściej używany był termin „rewolucja", a zamiast „braci w metodzie" (*ukhuwwat al-manhaj*) pojawili się „ludzie"[1622].

Takie podstawy ideologiczne skazywały AaS na walkę z kilkoma wrogami. Labib an-Nahhas był swoistym ministrem spraw zagranicznych AaS. Urodził się w Madrycie jako syn syryjskiego muzułmanina i hiszpańskiej matki z katolickiego domu. W 2010 r. wrócił do Syrii, gdzie znalazł pracę w branży telekomunikacyjnej. W 2011 r. został zatrzymany przez rządowe siły bezpieczeństwa podczas demonstracji wraz ze swoim bratem, który później zasiadał w Radzie Szury w AaS. An-Nahhas wyjechał i stał się ważnym lobbistą AaS na Zachodzie; pisał i rozmawiał z dziennikarzami z wielu poczytnych gazet z Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych[1623]. Uważał, że wojna w Syrii to przede wszystkim efekt zderzenia się ambicji wielu graczy:

> Pomiędzy bezczynnością Zachodu, megalomanią Asada, imperialistycznymi ambicjami Iranu, fantazją o zemście Rosji za zimną wojnę oraz okrucieństwem i szaleństwem ISIS jest większość Syryjczyków, których jedynym celem w rewolucji była wolność, godność i lepsza jakość życia. My, w Ahrar asz-Szam i innych zbrojnych grupach rewolucyjnych, walczymy za tych Syryjczyków. Podnieśliśmy broń, ponieważ nie mieliśmy innego wyjścia: albo poddamy się bezwarunkowo, albo będziemy walczyć o wolność naszego narodu z Asadem, Iranem i ISIS. Wybieramy to drugie[1624].

1620 S. Heller, *Ahrar al-Sham's revisionist jihadism*...

1621 Ibn Nabih, https://twitter.com/IbnNabih1/status/635905673306480640 [dostęp: 10.05.2021].

1622 A. Abazeid, T. Pierret, *Les rebelles Syriens d'Ahrar al-Sham: resorts contextuels et organisationnels d'une déradicalisation en temps de guerre civile*, „Critique Internationale", 2018, no. 78, p. 69, 77.

1623 M. Zambrana, E. Graham-Harrison, S. Malik, *Ex-UK student clocks up air miles on mission to rebrand Syrian islamists*, https://www.theguardian.com/world/2016/feb/22/ex-uk-student-clocks-up-air-miles-on-mission-to-rebrand-syrian-islamists [dostęp: 10.05.2021].

1624 Labib Al Nahhas, *I'm a Syrian and I fight Isil every day. It will take more than bombs from the West to defeat this menace*, https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/islamic-state/11752714/Im-a-Syrian-and-I-fight-Isil-every-day.-We-need-more-than-bombs-from-the-West-to-win-this-battle.html [dostęp: 10.05.2021].

An-Nahhas dość precyzyjnie referował cele AaS: liderzy AaS chcieli końca rządów Asada i całkowitej klęski ISIS. Chcieli utworzenia stabilnego i reprezentatywnego rządu w Damaszku, który poprowadzi Syrię do pokoju, pojednania i naprawy gospodarczej:

> Chcemy ujrzeć system polityczny, który szanuje tożsamość i uzasadnione aspiracje polityczne większości Syrii, jednocześnie chroniąc społeczności mniejszościowe oraz umożliwiając im odgrywanie rzeczywistej i pozytywnej roli w przyszłości. Chcemy zachować jedność i integralność terytorialną Syrii oraz położyć kres obecności zagranicznych bojówek na jej terytorium[1625].

Oczywiście to poszanowanie praw mniejszości, podobnie jak u Abbouda, było nieco inaczej rozumiane: poglądy AaS na temat demokracji, kobiet i mniejszości mogą być niesmaczne na Zachodzie, ale nie są na tyle ekstremalne, aby wykluczać tę grupę jako partnera[1626].

> Nie widzimy konfliktu z większością mechanizmów stosowanych w demokracji przy wyborze przedstawicieli i przywódców ludu. W islamie jest jasna zasada, że naród ma prawo wybrać swojego przywódcę. Jesteśmy przede wszystkim ruchem ludowym, który reprezentuje wartości i tożsamość większości sunnickiej w Syrii, ale z wizją inkluzyjną dla reszty populacji[1627].

W wypowiedzi an-Nahhasa wyraźnie widać pragmatyczne podejście polityka:

> Zdajemy sobie sprawę, że naszej wizji nie da się osiągnąć wyłącznie środkami militarnymi. Konieczne będzie wprowadzenie procesu politycznego i wiemy, że oznacza to podejmowanie trudnych decyzji. Ale są sprawy, w których nie może być wiele swobody: Asad i jego klika morderczych generałów muszą odejść, armia i siły bezpieczeństwa Syrii wymagają radykalnej reformy, a my z całego serca odrzucamy opiekę Iranu lub jego wtrącanie się w jakikolwiek sposób w sprawy naszego kraju, niezależnie od [...] wszelkich tajnych umów, które mogły zostać zawarte z ajatollahami w sprawie walki z ISIL[1628].

1625 Tamże.

1626 M. Zambrana, E. Graham-Harrison, S. Malik, *Ex-UK student clocks up air miles on mission to rebrand Syrian islamists*...

1627 Tamże.

1628 Labib Al Nahhas, *I'm a Syrian and I fight Isil every day*...

AaS uważał Zachód za kluczowego gracza, który powinien wreszcie zaangażować się w konflikt syryjski, przede wszystkim ze względu na bezpieczeństwo własne. Problem stanowią uchodźcy syryjscy, którzy powinni wrócić do swojej ojczyzny, gdzie mogą stać się fundamentem do zmian i budowy nowego społeczeństwa[1629]. Uchodźcy zostawieni samym sobie to środowisko dla działań wszelkich formacji ekstremistycznych, ISIS czy jego następców. Oddanie Idlibu Asadowi to przyznanie się do porażki i przegrana Zachodu przede wszystkim z Rosją, a w drugim rzędzie z Iranem. To także porażka na poziomie wiarygodności Zachodu, w tym koncepcji praw człowieka[1630].

An-Nahhas wskazywał na AaS jako partnera do współpracy dla Zachodu, który ewidentnie nie rozumie Syrii: „Walczymy o sprawiedliwość dla narodu syryjskiego. A jednak byliśmy fałszywie oskarżeni o powiązania organizacyjne z Al-Kaidą i popieranie jej ideologii. Nic nie może być odleglejszego od prawdy". Ta nieznajomość realiów dała o sobie znać przez dopuszczenie do rządów w Iraku al-Malikiego, ale przede wszystkim wspieraniu przez CIA „[...] tzw. «umiarkowanych» sił w Syrii. Ale te «umiarkowane» grupy okazały się rozczarowaniem niemal pod każdym względem, zwłaszcza w konfrontacji z Państwem Islamskim"[1631].

Wracając do kwestii mniejszości, oględne słowa przywódców przeznaczane dla mediów nie odpowiadały jednak rzeczywistości. Znajdowało to odzwierciedlenie choćby w semantyce. Wobec chrześcijan używali deprecjonującego terminu „nazaretańczycy" (*nasrani*[1632]) zamiast zwykłego arabskiego *masihi*, identycznie jak ISIS. Alawici i szyici byli odrzucani jako *nusairi* i *rafidha*, tzn. nie byli uważani za muzułmanów. Co ważne, o reżimie Asada wyrażano się, stosując termin *nusairi*, zatem konflikt polityczny

1629 Tenże, *Displaced Syrians are key to the political change that Syria needs*, https://timep.org/commentary/analysis/displaced-syrians-are-key-to-the-political-change-that-syria-needs/ [dostęp: 10.05.2021].

1630 Tenże, *If Idlib falls to Assad, it will not just be Syrians who pay the price*, https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/feb/28/idlib-falls-assad-syria-refugee-crisis [dostęp: 10.05.2021].

1631 Tenże, *The deadly consequences of mislabeling Syria's revolutionaries*, https://www.washingtonpost.com/opinions/the-deadly-consequences-of-mislabeling-syrias-revolutionaries/2015/07/10/6dec139e-266e-11e5-aae2-6c4f59b050aa_story.html [dostęp: 10.05.2021].

1632 *Nasrani* to określenie z Koranu, nie do końca jasne. Na ogół uważa się, że oznacza nazaretańczyków (termin określający chrześcijan odstępców). W Dziejach Apostolskich pojawia się na określenie heretyckiej sekty chrześcijańsko-żydowskiej (Dz. 24:5). Być może w Koranie ten termin został użyty na określenie wszystkich chrześcijan jako sekty, której wiara jest błędna, w przeciwieństwie do islamu.

wpisano w podziały religijne[1633]. Zresztą to nie była tylko kwestia semantyki. AaS wykazał podobną brutalność wobec szyickich wiosek w prowincjach Aleppo i Idlibie jak ISIS czy an-Nusra. Razem z tą ostatnią oblegał Nubul i Zahra w prowincji Aleppo od lipca 2012 do lutego 2016 r. Uprowadzono co najmniej 56 cywilów z Zahry; celowo ostrzeliwano cele niemilitarne[1634]. Podobnie było podczas oblężenia szyickich miast Foua i Kafraja w prowincji Idlib, które rozpoczęło się w marcu 2015[1635]. Iran i Hezbollah od początku uważani byli za wrogów. W jednym z oświadczeń z 2012. AaS uznał, że szyici pod przewodnictwem Iranu zawiązali spisek mający ustanowić szyickie państwo od Iranu, przez Irak i Syrię, po Liban i Palestynę. Oświadczenie głosiło, że gdyby spisek się powiódł, byłby to triumf syjonizmu, „[...] ponieważ powszechnie wiadomo, że *rafidha* nie walczy z wrogiem; kierują swoje miecze tylko przeciwko sunnitom"[1636]. Było to podobne do podejścia znanego duchownego związanego z AaS, Abu Basira al-Tartusi, który wskazał na reżim alawitów w Damaszku jako część „sekciarskiej koalicji ezoterycznych karmatów"[1637].

Tak nakreślona ideologia powodowała jednak pewien problem w relacjach z innymi frakcjami dżihadystycznymi. Konflikt z ISIS był więcej niż oczywisty, natomiast innym problemem były relacje z an-Nusrą.

Początkowo obie organizacje były sobie bliskie. Widoczne były różnice w koncepcji budowy samej organizacji i jej profilu, ale nie to przeszkadzało to we wzajemnej współpracy. An-Nusra była formacją silnie scentralizowaną, z mocnym przywództwem, ideologicznie elitarystycznie konserwatywna. AaS był ruchem bardziej zdecentralizowanym, bardziej wewnętrznie pluralistycznym i w pewien sposób populistycznym. Pierwsze poważniejsze różnice pojawiły się w 2014 r. w perspektywie konfrontacji z ISIS. An-Nusra zaczęła się radykalizować; rozpoczęto walki z frakcjami WAS, zwłaszcza tymi uważanymi za powiązane ze Stanami Zjednoczonymi (np. Harakat al-Hazm). Drugim poziomem konfliktu była interpretacja szariatu. An-Nusra

1633 G. Steinberg, *Ahrar al-Sham: The „Syrian Taliban"...*, p. 2.

1634 L. Bassam, *Syrian army and allies breaks rebel siege of Shi'ite towns: Army*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-aleppo-idUSKCN0VC1VQ [dostęp: 10.05.2021].

1635 „The Daily Star", *Rebels pound Shiite villages: Observatory*, http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2015/Sep-19/315858-rebels-pound-shiite-villages-observatory.ashx [dostęp: 10.05.2021].

1636 A.Y. Zelin, P. Smyth, *The vocabulary of sectarianism*, http://foreignpolicy.com/2014/01/29/thevocabulary-of-sectarianism/ [dostęp: 10.05.2021].

1637 Karmaci – sekta ismailicka, znana z głębokiej konspiracji; I. Alvarez-Ossorio, *The sectarian dynamics of the Syrian conflict...*, p. 54.

zaczęła budować własne struktury sądownicze, wycofując się ze wspólnych projektów, jak choćby w Aleppo. W tym samym czasie AaS zaczęło łagodzić islamistyczną retorykę, wchodząc w takie inicjatywy, jak *Wa'tisimo*, czy podpisując „Rewolucyjną kartę honorową"[1638]. Jak podkreślał Lister, współpraca między organizacjami pod względem militarnym była bardzo udana, ale pod względem ideologicznym i celów politycznych z czasem okazała się niemożliwa[1639].

Kolejnym argumentami za konfliktowym kursem obu organizacji były zmiany ideologiczne. AaS swoim rewizjonizmem salafizmu dał w pewien sposób pole do krytyki dla an-Nusry. Nadto otwarta współpraca z Turcją spowodowała, że kolejny brand, czyli HTS, nie miał specjalnych oporów przed krytyką czy nawet walką zbrojną. Uznano bowiem, że AaS sprzeniewierzył się prawidłowemu *manhadż*, został wręcz *takfir* globalnego dżihadu[1640].

Struktury organizacyjne

Pod względem organizacyjnym AaS wykazywał mniej hierarchiczną strukturę decyzyjną, co pozwoliło na szybszą i płynniejszą integrację innych grup zbrojnych[1641]. Szczególnie ważną rolę pełniła Rada Szury i to ona sprawowała władzę. Desygnowała tzw. naczelnego dowódcę (*al-qaid al-amm*). Było to stanowisko kadencyjne, przynajmniej w drugim pokoleniu: przywódca wybierany był na rok, ale z możliwością przedłużenia. Naczelny dowódca pełnił funkcję wykonawczą i koordynacyjną. Pozwoliło to na szybki wzrost liczby i reprezentacji geograficznej, ale niespójność została częściowo wbudowana w strukturę. Kolegialność zarządzania miała uchronić organizację przed atakami z zewnątrz; zwłaszcza zamach na pierwsze pokolenie przywódcze przekonał o skuteczności rozproszenia władzy i nie cedowania jej na jednego człowieka, tak jak zrobił to ISIS i an-Nusra. Dzięki temu AaS przetrwał po tych wydarzeniach. Miało to jednak też skutki negatywne. Była to skuteczna strategia, ale kosztem zinstytucjonalizowania rywalizacji ideologicznej wewnątrz grupy, natomiast kierownictwo najwyższego szczebla pozostawało słabe i krótkotrwałe[1642]. Zapewne stało się to przyczyną

1638 A. Abazeid, T. Pierret, *Les rebelles Syriens d'Ahrar al-Sham...*, p. 69.

1639 C. Lister, *Profiling Jabhat al-Nusra...*, p. 26–28.

1640 N. Soliman, *The door should be opened to Ahrar Al-Sham!*, „Policy Brief" (Florence), 2017, issue 6, p. 3.

1641 K. Göldner Ebenthal, A. Elsayed, *Salafi Jihadi Armed Groups and Conflict (De-)Escalation. The Case of Ahrar al-Sham in Syria*, Berghof Foundation Operations, Berlin 2019, p. 9.

1642 A. Lund, *Divided, they may fall...*

konfliktu między Radą Szury a Soufanem, który chciał większej władzy i bardziej stanowczego kursu.

Podobnie jak inne organizacje wywodzące się z Al-Kaidy, także w AaS był podział na dowództwo religijne i wojskowe. Ponadto istniały struktury administracyjne, zwłaszcza gdy obok formacji zbrojnej ukonstytuował się ruch Ahrar asz-Szam (2013) i przejmowano kolejne terytoria. Powołano wówczas: Biuro Polityczne, Radę Doradczą, Biuro Techniczne i sądownictwo wewnętrzne (do kontroli struktur, zwłaszcza lokalnych). Rada Doradcza składała się z przedstawicieli ugrupowań wchodzących w skład ruchu. Biuro Polityczne stanowił organ obsługujący przywódcę organizacji i Radę Szury. Kwestie religijne podlegały Radzie Szarii, która pełniła funkcje sądownicze (szariatu) oraz miała wpływ na działania militarne.

Kwestie usług publicznych były cedowane na struktury lokalne, w tym plemienne. Duże znaczenie miała też pomoc humanitarna. Jedynie w Idlibie powstały bardziej rozbudowane struktury zarządcze. Prowadzono szkoły, służba zdrowia była powszechna, zapewniono dostęp do wody i sieci elektrycznej, nadzorowano pracę piekarń. Administracja cywilna obejmowała również sądy: był jeden centralny budynek sądu z 11 sędziami, którym pomagali działający lokalnie uczeni religijni. Ogólnie rzecz biorąc, AaS wykazywał znaczne zdolności i ambicje w zakresie zarządzania[1643].

Struktura wojskowa AaS była zdecentralizowana, a zdolność dowodzenia i kontrolowania własnych sił stosunkowo słaba. Ponieważ AaS składał się głównie z lokalnych milicji, przeto miał tylko niewielką siłę centralną złożoną z bardziej doświadczonych bojowników, którzy mogli swobodnie przemieszczać się w różne miejsca i szkolić lokalnych bojowników, wzmacniając zdolności i zasoby wojskowe na linii frontu dzięki ich wiedzy, strategii i broni[1644].

Uzbrojenie i taktyka

AaS był właściwie organizacją koalicyjną i działał w różnych konfiguracjach. Posiadał też jednostki firmowe, ale w głównej mierze bazował na licznych lokalnych oddziałach. Wraz z rozwojem i większym stopniem konsolidacji zaczęły pojawiać się liczniejsze i lepiej zorganizowane oddziały. Szkolone były przede wszystkim przez weteranów dżihadu, stąd też duży wpływ doświadczeń i TTP Al-Kaidy. Można jednak znaleźć kilka różnic.

1643 K. Göldner Ebenthal, A. Elsayed, *Salafi Jihadi Armed Groups and Conflict (De-)Escalation. The Case of Ahrar al-Sham in Syria*..., p. 10.

1644 Tamże, p. 9.

Pierwszą podstawową był udział zagranicznych bojowników – *mudżahidir*. W początkowym okresie nie było to specjalnie problematyczne, a w szeregi AaS i ugrupowań koalicyjnych wstępowali ochotnicy z całego świata, głównie Arabowie. Jednak przynajmniej od 2013 r., kiedy AaS zaczął budować swoją integralność, wyraźnie nie był już zainteresowany pozyskiwaniem bojowników zagranicznych. Zamiast tego kładł nacisk na pozyskiwanie lokalnych Syryjczyków, a gdy potrzeba operacyjna wymagała większych sił lub wyspecjalizowanych umiejętności, współpracował z innymi grupami rebeliantów, zwłaszcza an-Nusrą. Chociaż AaS miał zdolności organizacyjne niezbędne dla pozyskania zagranicznych wolontariuszy, względy polityczne doprowadziły do odrzucenia takiej możliwości. Taka polityka podyktowana była chęcią uzyskania poparcia ludności cywilnej, a ponadto miała łagodzić obawy Stanów Zjednoczonych i krajów Unii Europejskiej, a nawet Turcji, o cele grupy, w tym ewentualny dżihad daleki[1645]. Szczególnie dobrze widać to było na przykładzie działań propagandowych: AaS korzystał przede wszystkim z mediów społecznościowych i miał anglojęzyczne konto na Twitterze (@ahrar_alsham_en), które pełniło funkcje czysto informacyjne: publikowało wiadomości o kolejnych starciach, ale nie wzywało do hidżry[1646]. Ponieważ AaS nie został uznany za grupę terrorystyczną przez Stany Zjednoczone, ONZ ani Unię Europejską, przeto jej działalność medialna nie była blokowana. W 2020 r. nadal AaS posiadał oficjalną stronę internetową (http://ahraralsham.net/). Co istotne, większość materiałów była w języku arabskim, choć zdarzały się wyjątki, np. film *The Wind of Rage*[1647] miał napisy w języku angielskim. Generalnie AaS nie publikował tylu filmów z walk jak ISIS i an-Nusra, ale jednak pojawiały się, dzięki czemu możemy zrekonstruować pewne prawidłowości w zakresie TTP.

Wspomniany film pokazuje walki z 2016 r. w celu przebicia się do Aleppo. Jest to bardzo dobry materiał poglądowy. Atak polegał na szturmie piechoty zmechanizowanej na umocnione pozycje milicji Asada. Był to posterunek otoczony wałem ziemnym wraz z prowadzącą doń drogą, również chronioną przez wysoki wał ziemny. Atak był poprzedzony przygotowaniem

1645 B. Mendelsohn, *In limited demand: The other foreign volunteers in the Syrian civil war*, „Terrorism and Political Violence", DOI: 10.1080/09546553.2020.1730330, p. 2.

1646 Tamże, p. 14.

1647 Ahrar al-Sham, *The Wind of Range*, https://jihadology.net/2016/09/10/new-video-message-from-%e1%b8%a5arakat-a%e1%b8%a5rar-al-sham-al-islamiyyah-the-wind-of-rage/ [dostęp: 10.05.2021].

ogniowym z czołgów, rakiet wystrzeliwanych z wyrzutni wieloprowadnicowych oraz haubicy samobieżnej 2S1 Goździk. Następnie doszło do szturmu prowadzonego przez dwa czołgi T-72; piechota korzystała z trzech BMP-1. W drugiej fali ataku udział brała już piechota zmotoryzowana (pick-upy, a nawet motocykle) i zwykła piechota. Użyto działka ZU-23-2, broni ręcznej, w tym granatników RPG-7, i działka SPG-9. Bojownicy mieli indywidualne środki ochrony oraz środki łączności. Cała akcja filmowana była z drona. W innych filmach pokazano współdziałanie czołgu T-72[1648] i T-62[1649] z piechotą.

Na uzbrojeniu oddziałów AaS sporadycznie można było znaleźć broń amerykańską. Widać to np. na filmie *To the Fronts oh Ahrar al-Sham* (1 min 56 s), w którym strzelec używa karabinka M16 z dodatkowym oprzyrządowaniem optycznym; niestety, zła jakość filmu uniemożliwia dokładniejszą identyfikację broni[1650]. Bardzo liczne przykłady stosowanej broni ukazuje film *Vanguards of Victory*, na którym zobaczymy praktycznie cały arsenał należący wcześniej do armii rządowej: od pistoletów CZ 75 po czołgi T-62 i artylerię (w tym BM-21 Grad), oraz prowadzenie ognia bezpośredniego (horyzontalnie) z działa przeciwlotniczego S-60 zamontowanego na skrzyni ładunkowej ciężarówki (11 min 33 s). Jeśli chodzi o pewne improwizacje, to dotyczą one przede wszystkim artylerii, bo zaprezentowano improwizowany moździerz na platformie kołowej (12 min 24 s) czy montowanie innej broni (np. SPG-9) na samochodach, dzięki czemu uzyskano większą jej mobilność[1651]. Film ten przede wszystkim pokazuje główne źródła broni i amunicji, czyli jej przejęcie po zdobyciu bazy wojsk rządowych, łącznie z czołgami i bojowymi wozami piechoty.

Artyleria była wyróżnikiem AaS przede wszystkim ze względu na przejęcie znacznych zapasów amunicji i samej broni na początku konfliktu.

1648 Ramah Media, *Al-Mughirah Film: The Tale of the Knight that Did Not Dismount*, https://jihadology.net/2015/08/06/rama%e1%b8%a5-media-foundation-presents-a-new-video-message-from-%e1%b8%a5arakat-a%e1%b8%a5rar-al-sham-al-islamiyyah-al-mughirah-film-tale-of-the-knight-that-did-not-dismount/ [dostęp: 10.05.2021].

1649 Tenże, *You Will Not Get Through 2*, https://jihadology.net/2015/07/02/rama%e1%b8%a5-media-foundation-presents-a-new-video-message-from-%e1%b8%a5arakat-a%e1%b8%a5rar-al-sham-al-islamiyyah-you-will-not-get-through-2/ [dostęp: 10.05.2021].

1650 Tenże, *To the Fronts oh Ahrar al-Sham*, https://jihadology.net/2015/07/05/rama%e1%b8%a5-media-presents-a-new-video-nashid-from-%e1%b8%a5arakat-a%e1%b8%a5rar-al-sham-al-islamiyyah-to-the-fronts-oh-a%e1%b8%a5rar-al-sham/ [dostęp: 10.05.2021].

1651 Ramah Media Foundation, *Vanguards of Victory*, https://jihadology.net/2015/02/16/rama%e1%b8%a5-media-foundation-presents-a-new-video-message-from-%e1%b8%a5arakat-a%e1%b8%a5rar-al-sham-al-islamiyyah-vanguards-of-victory/ [dostęp: 10.05.2021].

Odnotowano też bardziej zaskakujące rozwiązania, np. użycie niemieckiej haubicy z czasów drugiej wojny światowej 10,5 cm leFH 18, która znalazła się w Syrii za sprawą eksportu z Czechosłowacji tuż po wojnie[1652]. Działo to widać na zdjęciach AaS[1653]. Innym dość wyjątkowym działem było S-23 kal. 180 mm, przejęte w Aleppo w 2016 r. Nie wiadomo, czy było używane, ale na pewno pojawiało się w materiałach propagandowych[1654]. Wydaje się, że nasycenie środkami artylerii i pancernymi było znaczne. W oczy rzuca się brak większych modyfikacji. Na przykład na wspomnianych wcześniej filmach widać czołgi bez dodatkowych osłon i improwizowanych pancerzy, mimo że niektóre z nich były w służbie AaS już kilka lat. Organizacja przejęła spory arsenał; miała do dyspozycji czołgi: T-55, T-62 i T-72, które posiadała wcześniej armia rządowa[1655]. Na uwagę zasługuje zdolność do utrzymania ich sprawności, co zapewne nie było proste.

Znacznym problemem było zapewnienie obrony przeciwlotniczej. W tym zakresie na uwagę zasługują umiejętności grupy Dżaisz al-Islam (Liwa al-Islam), które zostały wykorzystane przez AaS. Formacja przejęła przynajmniej trzy operacyjne zestawy przeciwlotnicze 9K33 Osa, które 26 czerwca 2016 r. uszkodziły rządowy śmigłowiec Mi-25. W następnych dniach siły powietrzne Syrii straciły kilka samolotów przelatujących nad terytorium kontrolowanym przez frakcję (Wschodnia Ghouta). Systemy te zostały zdobyte jeszcze jesienią 2012 r. Po raz pierwszy prawdopodobnie zostały użyte 9 lipca 2013 do strącenia syryjskiego Mi-8/17. Na pewno operowano tym systemem w 2014, po czym został wycofany i wrócił (obsługiwany przez tę samą załogę) w 2016, już pod sztandarem AaS[1656].

Specyfiką AaS w stosunku do ISIS i an-Nusry była rezygnacja z zamachowców samobójców (PBIED i SVBIED), co wynikało z pewnych założeń ideologicznych. Dlatego szczególną wagę przywiązywano do stosowania metod zdalnego detonowania IED. Prawdopodobnie pierwszym RCVBIED

1652 Niewykluczone, że jest to wyprodukowane w Jugosławii działo M18/43F, por. *Syrian civil war: WWII weapons used...*

1653 Oryx, *World War II-era German howitzers continue to see use in the Syrian civil war*, http://spioenkop.blogspot.com/2015/05/world-war-ii-era-german-howitzers.html [dostęp: 1.07.2020].

1654 A. Ilya, *Soviet 180 mm S-23 artillery guns in Syria...*

1655 Więcej: D.D. Kasprzycki, *Arabska Wiosna. Libia 2011, Syria 2011–2014*, Inforteditions, Zabrze – Tarnowskie Góry 2018, s. 136.

1656 Oryx, *Hide and seek. The story of Jaish al-Islam's 9K33 Osa SAMs*, https://www.oryxspioenkop.com/2016/10/hide-and-seek-story-of-jaish-al-islams.html [dostęp: 10.05.2021].

użytym w Syrii był samochód AaS zdetonowany 10 lipca 2013 r. w mieście As-Safira, położonym ok. 20 km od Aleppo[1657].

AaS przywiązywał znaczną uwagę do szkolenia swoich bojowników. W tym celu prowadził obozy szkoleniowe, których przynajmniej kilka znamy, np.: wspólny obóz z Liwa al-Haqq, obóz szkoleniowy w prowincji Hims i obóz Hama al-Riyaah. 8 maja 2015 r. AaS opublikował film przedstawiający obóz treningowy w prowincji Hims. Rekruci pokazani na filmie przeszli treningi: fizyczny, z bronią i sztukami walki. Jedna scena pokazała rekrutów uczących się, jak oczyszczać budynki. Film zawierał również krótkie oświadczenie audio Abdullaha Azzama[1658]. W obozach tych dochodziło do rzeczy stojących w jawnej sprzeczności z kreowanym wizerunkiem „dżihadu z ludzką twarzą". Według raportu Human Rights Watch w obozach szkolono także dzieci, nawet poniżej 16 roku życia.

Dzieci uczestniczyły z dorosłymi w wojskowych obozach szkoleniowych, brały udział w bitwach i walczyły na linii frontu. Jeden z chłopców zeznał, że spędził 15 dni na szkoleniu z AaS pod koniec 2013 r. w byłym instytucie rolniczym w Harim w północnej Syrii. Uczył się tam szariatu, taktyki walki i korzystania z broni. Po treningu walczył w bitwach o Dżabal Turkman w Latakii i niedaleko miasta Al-Aziza (w metropolii Aleppo). Inny chłopiec, 16-letni, spędził miesiąc na treningu w obozie w górach Sarmada w prowincji Idlib. Powiedział, że ze stu bojowników w obozie pięciu lub sześciu miało mniej niż 18 lat. W obozie pełnił również funkcję wartowniczą. Jeszcze inny zeznał, że dzieci poniżej 15 roku życia pomagały AaS, dostarczając zapasy, w tym podczas bitwy w Ar-Raszidin (w mieście Aleppo), w której brał udział. Powiedział, że bojownicy przynosili im jedzenie i amunicję. Tłumaczyli, że „[p]onieważ byli snajperzy, więc nie mogliśmy przejść. Ale [snajperzy] nie będą strzelali do dzieci"[1659]. Dzieci za służbę dostawały wynagrodzenie w wysokości 47–101 dolarów miesięcznie, czasami również w postaci żywności.

Liczebność AaS szacuje się na 10–20 tys. Pod koniec 2012 r. SIF nieoficjalnie zasugerował, że ma pod rozkazami prawie 30 tys. bojowników[1660]. Według

1657 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency*..., p. 153.

1658 B. Roggio, C. Weiss, *Over 100 jihadist training camps identified in Iraq and Syria*...

1659 Human Rights Watch, *„Maybe we live and maybe we die". Recruitment and use of children by armed groups in Syria*, 2014, https://www.hrw.org/report/2014/06/22/maybe-we-live-and-maybe-we-die/recruitment-and-use-children-armed-groups-syria [dostęp: 10.05.2021], p. 14–16.

1660 A. Lund, *The non-state militant landscape in Syria*, „CTC Sentinel", 2013, vol. 6, issue 8, p. 25.

analizy Matthew Barbera, AaS był najlepiej zorganizowaną i wyposażoną formacją bojówek w SIF[1661]. W szczytowym momencie w 2015 AaS twierdził, że ma do 40 tys. bojowników, co czyniłoby go jedną z najpotężniejszych zbrojnych grup opozycyjnych. Liczby te wydają się przesadzone; wg analizy badaczy z Uniwersytetu Stanforda liczebność nie przekraczała 20 tys.[1662].

3.2. Bractwo Muzułmańskie

Od Hamy do Arabskiej Wiosny — upadek i powrót organizacji w Syrii

Bractwo Muzułmańskie (Al-Ichwan al-Muslimun), potocznie Bractwo, znane też pod nazwą Bracia Muzułmanie, elektryzuje opinię publiczną na Bliskim Wschodzie podobnie jak masoni w świecie Zachodu. Takie porównanie może dziwić: wszak masoni odżegnują się od religii, choć zagadnienie religii jest w centrum ich uwagi, a tutaj mamy do czynienia z grupą mającą na celu reformę i powrót do prawdziwego islamu. Nie będę wnikał, w jakim stopniu jest to przejaw troski o religię, a w jakim ideologia władzy. To porównanie wynika przede wszystkim z natury tych ruchów. Istnieje oficjalna struktura, ale jest ona tylko wierzchołkiem góry lodowej. Tak naprawdę to przede wszystkim sieć wzajemnych mniej lub bardziej oficjalnych i zinstytucjonalizowanych powiązań. Bractwo Muzułmańskie nie jest też jakimś tabu, często ocierającym się o teorie spiskowe.

Problem działalności Bractwa Muzułmańskiego był już przedmiotem wielu analiz. W Polsce zajmował się nim przede wszystkim Jerzy Zdanowski, który już w latach 80. XX w. zwrócił uwagę na ich wpływ na politykę Bliskiego Wschodu[1663]. Z innych istotnych analiz, dotyczących Jordanii, należy wymienić prace Bartosza Wróblewskiego[1664] i Adama Wąsa[1665]. Brak

1661 M. Tax, *Droga w nieznane. Kurdyjki walczące z tak zwanym Państwem Islamskim...*, s. 467.

1662 Mapping Militant Organizations, *Ahrar al-Sham...*

1663 M.in.: J. Zdanowski, *Bracia Muzułmanie i inni...*; tenże, *Państwo na muzułmańskim Bliskim Wschodzie. Procesy genezy i czynniki trwania*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2014; tenże, *Współczesna muzułmańska myśl społeczno-polityczna: nurt Braci Muzułmanów...*

1664 B. Wróblewski, *Paradoks demokratyzacji państw arabskich na przykładzie wydarzeń politycznych w Haszymidzkim Królestwie Jordanii w latach 1952–2010* [w:] M. Delong, M. Malczyńska-Biały, *Współczesna polityka bezpieczeństwa: aspekty polityczne, gospodarcze i militarne*, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2019.

1665 A. Wąs, *Bracia Muzułmanie w Jordanii. Doktryna i organizacja bractwa na przełomie XX i XXI wieku*, KUL, Lublin 2006.

jednak analiz dotyczących Syrii, która ma swoją specyfikę. Sama istota Bractwa Muzułmańskiego nie zostanie tutaj podjęta, lecz ograniczę się tylko do samej Syrii.

Nie znamy dokładnej daty powstania Bractwa w Syrii. Na ogół przyjmuje się lata 1945–1946, choć w literaturze pojawiają się daty wcześniejsze, nawet już 1936[1666]. Na początku był to ruch licznych małych grup salafickich, zwanych *dżamijat* lub *dżamaat*, działających często w konspiracji. W ich sposobie funkcjonowania widoczne były wpływy sufizmu, czemu trudno się dziwić, ponieważ Hasan al-Banna był pod jego wpływem na długo przed ustanowieniem Bractwa. Stąd też pewna atmosfera konspiracji i mistycyzmu. Przejście z małych konspiracyjnych wspólnot do ruchu politycznego zaczęło się wraz ze zmianami politycznymi w tej części świata. Nie bez znaczenia był wzrost znaczenia organizacji-matki w Egipcie, a także ożywienie polityczne po odzyskaniu niepodległości przez Syrię. W tym czasie powstały nowe ruchy polityczne: z jednej strony Bractwo Muzułmańskie, z drugiej zaś chrześcijanin Michel Aflak i sunnita Salah ad-Din al-Bittar założyli partię Hizb al-Baas al-Arabi al-Isztiraki (Baas). Podobnie jak w Egipcie, tak i tutaj doszło do starcia dwóch idei: nacjonalizmu pod silnymi wpływami ZSRR i salafizmu Bractwa Muzułmańskiego.

Jedną z kluczowych postaci Bractwa Muzułmańskiego w Syrii był Issam al-Attar. Urodził się w Aleppo w 1927 r. w rodzinie jawnie popierającej sułtana Abdula Hamida II. Jego siostra, Nadżah al-Attar, w 2006 została wiceprezydentem Syrii. Była jedną z pierwszych kobiet, która uzyskała stopień doktora nauk i zajęła tak wysokie stanowisko w państwie arabskim[1667]. Issam al-Attar był uczniem Hasana al-Banny i Mustafy as-Sibai. Ten ostatni uważany jest za założyciela Bractwa w Syrii[1668], a jego ideologia zaczęła ewoluować w stronę tzw. socjalizmu muzułmańskiego. Niemniej as-Sibai do śmierci (w 1964) przewodził frakcji. Jego miejsce zajął al-Attar.

Al-Attar, choć sama koncepcja unii arabskiej była mu bliska, jako jeden z wiodących polityków krytykował połączenie Egiptu i Syrii oraz utworzenie Zjednoczonej Republiki Arabskiej; wskazywał na przewagę naserystów.

1666 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria*, Cambridge University Press, Cambridge 2019, p. 21.

1667 Somayya Jabarti, Abdul Maqsood Mirza, *Syria's first female vice president hailed as progress for women*, https://web.archive.org/web/20120117222623/http://archive.arabnews.com/?page=4&section=0&article=79682&d=24&m=3&y=2006 [dostęp: 10.05.2021].

1668 J. Zdanowski, *Współczesna muzułmańska myśl społeczno-polityczna: nurt Braci Muzułmanów...*, s. 95.

W wyborach parlamentarnych w 1961 r. pomógł Bractwu odnieść zwycięstwo wyborcze w Damaszku. W 1963 doszło do zamachu na jego życie, prawdopodobnie dlatego, że krytykował partię Baas. Po opuszczeniu Syrii w celu odbycia pielgrzymki w 1964 al-Attarowi zakazano ponownego wjazdu do kraju[1669]. Był to okres znaczących napięć między rządzącą partią a ruchami islamistycznymi. W 1964 r. zwolennicy Bractwa Muzułmańskiego przejęli właściwie kontrolę nad Hamą. W mieście zaczęto wprowadzać prawo islamskie, co nadzorował imam meczetu Sułtańskiego, szejk Mahmoud al-Habib. Władze centralne nie zwlekały długo i rozpoczęły oblężenie meczetu. Po dwóch dniach odzyskano kontrolę; 17 członków Bractwa zostało zabitych, a główny przywódca powstania, Issam al-Attar, nie miał prawa powrotu do Syrii[1670]. Ostatecznie udał się do RFN[1671].

Przełomowym wydarzeniem była porażka w wojnie z Izraelem, która zasiała w społeczeństwie wątpliwości co do słuszności wybranej drogi. Jeśli dodamy do tego porażkę projektu wspólnego państwa egipsko-syryjskiego, to otrzymamy podatny grunt do działań antyrządowych. Po 1967 r. w Syrii zaczęło działać intensywniej kilka sunnickich organizacji konspiracyjnych, w tym Bractwo Muzułmańskie[1672]. W 1970 doszło jednak do ważnej zmiany: do władzy doszedł alawita z partii Baas, Hafiz al-Asad, a co ważne, jego pierwsze lata władzy okazały się gospodarczo dla kraju pozytywne. Nawiązał współpracę gospodarczą z Arabią Saudyjską, która właśnie bogaciła się dzięki kryzysowi naftowemu. To zbliżenie nie wszystkim jednak się podobało. Na czele niezadowolonych salafitów stanął Marwan Hadid, który w połowie lat 60. przebywał w Egipcie, gdzie znalazł się pod wpływami ideologii Sajjida Kutby. Tym motywowany, wyjechał do obozu palestyńskiego w Jordanii, gdzie zaczął szkolić swoją bojówkę zwaną Al-Tali'a al-Muqatila (Walcząca Awangarda). Hadid został schwytany i zmarł w więzieniu w czerwcu 1976 r. Wtedy też doszło do radykalizacji postaw w formacji. Do władzy doszła frakcja z Hamy (frakcje z Damaszku i Aleppo uważane były za mniej radykalne)[1673]. Bractwo rozpoczęło serię zamachów na rządzącą elitę, zwłaszcza

1669 M.H. Kerr, *Key figures in the Syrian Muslim Brotherhood*, https://carnegie-mec.org/syriaincrisis/?fa=51470&lang=en [dostęp: 10.05.2021].

1670 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 25.

1671 J. Zdanowski, *Współczesna muzułmańska myśl społeczno-polityczna: nurt Braci Muzułmanów...*, s. 102.

1672 Ł. Fyderek, *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii...*, s. 57.

1673 R. Lefèvre, *Ashes of Hama: The Perilous History of Syria's Muslim Brotherhood*, Hurst & Co., London 2013, p. 81.

alawitów, postrzeganych – za Ahmadem ibn Tajmijją – za *takfir*. W czerwcu 1979 po zdobyciu szkoły artylerii w Aleppo rozdzielono oficerów i kadetów, ale zabito tylko alawickich[1674]. W 1980 w Hamie i Aleppo zaczęły się strajki sklepikarzy i drobnego handlu, a potem studentów. Rząd wysłał 3. Dywizję (tzw. Brygadę Obrony), której dowódca, generał Shafiq Fayad, powiedział: „Zabijajcie tysiące ludzi dziennie, aby wejść do miasta robactwa Bractwa Muzułmańskiego"[1675]. W 1980 zawiązano sojusz zwany Syryjskim Islamskim Frontem, w którego skład weszły: Walcząca Awangarda, frakcja Braci z Damaszku pod przywództwem Issama al-Attara i członkowie tzw. *ulama*, czyli ruchu bardziej skoncentrowanego na kwestiach religijnych[1676]. Rząd wprowadził 7 czerwca 1980 r. Ustawę nr 49, która przewidywała pozbawienie wolności, a nawet życia za członkostwo w organizacjach islamistycznych[1677].

W lutym 1982 rozpoczęło się ciężkie oblężenie miasta Hama. Dzięki koneksjom Bractwu udało się ściągnąć do pomocy ok. 1,2 tys. mudżahedinów[1678]. Pomimo zaklinania rzeczywistości okazało się, że powstanie było źle przygotowane i skazane na porażkę. Zginęło od 10 do 25 tys. osób (wg niektórych szacunków nawet 40 tys.), a miasto zostało decyzją Hafiza al-Asada „ukarane"[1679]. Nawet wśród członków samego Bractwa pojawiły się zarzuty, że bezmyślnie przelano krew wielu ludzi[1680].

Nieudane powstanie w Hamie miało liczne skutki. Przede wszystkim przywódcy musieli opuścić kraj. Osiedli głównie w Jordanii i Turcji; wielu wyjechało do Afganistanu prowadzić dżihad. Syryjskie Bractwo Muzułmańskie straciło kontakt ze społeczeństwem, które było coraz bardziej krytycznie nastawione do Bractwa, mając mu za złe porażkę i przelanie krwi Syryjczyków. Mieszkańcy Syrii uznali emigrantów za oderwanych od rzeczywistości, żyjących w bezpieczeństwie i często w dobrych warunkach materialnych. Nie bez znaczenia była polityka rządu: rozpoczęły się prześladowania, stąd wielu Syryjczyków zrezygnowało z działalności islamistycznej. Ponadto

1674 R. Lefèvre, *The Syrian Brotherhood's armed struggle...*; więcej zob. tenże, *Ashes of Hama: The Perilous History of Syria's Muslim Brotherhood*, Hurst & Co., London 2013.

1675 Y. Munif, *The Syrian Revolution: Between the Politics of Life and the Geopolitics of Death...*, p. 51.

1676 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria...*, p. 35.

1677 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 26.

1678 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria...*, p. 127.

1679 B. Atassi, *Breaking the silence over Hama atrocities*, https://www.aljazeera.com/features/2012/2/2/breaking-the-silence-over-hama-atrocities [dostęp: 10.05.2021].

1680 Taką krytykę sformułował np. późniejszy strateg Al-Kaidy Abu Musab as-Suri (patrz rozdział 2.1. *Państwo Islamskie ISIS*).

rząd syryjski rozpoczął akcję propagandową – czarny *public relations* zniechęcający do Bractwa, które przedstawiał jako główną przyczynę wszelkich porażek i „wodę na młyn wywrotowców".

Gdy w 2011 r. wybuchły protesty w Syrii, sytuacja Bractwa była trudna. Na ulice wyszli głównie młodzi ludzie, którzy byli wychowani w nieufności do Bractwa, wpojonej przez propagandę rządową, ale i niechęć Al-Kaidy. Na początku XXI w. doszło też do złagodzenia relacji między Asadem i Bractwem: rząd ogłosił kilka amnestii, a części irackiej emigracji pozwolił wrócić do kraju. To, co ich łączyło, to niechęć do Stanów Zjednoczonych oraz obawa przed wyborem Syrii na kolejne państwo do zaatakowania po Afganistanie i Iraku[1681]. Nadto jeśli nowe podmioty wchodziły do gry z czystą kartą, to Bractwo było obciążone czymś, co możemy nazwać kompleksem Hamy. Kolejnym problemem był brak zrozumienia dla zachodzących procesów: grupą rządziło pokolenie nieudanego powstania w Hamie, żyjące na emigracji w przekonaniu, że Syryjczycy czekają na jego powrót. Liderzy Bractwa, przekonani o swojej sile i *a priori* należnej roli, popełnili wiele błędów już na samym początku. Ich pragmatyzm wzbudzał podejrzenia co do szczerości intencji, a nawet obawy o ewentualną współpracę z Asadem.

O jaką Syrię? Ideologia i pragmatyzm Bractwa

Bractwo początkowo nie chciało angażować się w konflikt zbrojny, lecz dążyło do porozumienia politycznego, czego ulica nie rozumiała – ludzie chcieli bezkompromisowego odejścia Asada. Jeszcze w styczniu 2011 r. lider Bractwa w Syrii, Molham al-Droubi, wymieniał cztery cele organizacji: rewolucja narodowa, rewolucja pokojowa, zachowanie jedności narodu i uniknięcie zewnętrznej interwencji zbrojnej (niearabskiej, niemuzułmańskiej)[1682].

Pragmatyzm Bractwa widoczny był w ich projekcie politycznym. Ali al-Bayanouni na łamach gazety „The Guardian" dość syntetycznie wyłożył główne cele polityczne. Uznał, że Syria to nie Asad:

> Historia Syrii nie zaczęła się od rodziny Asadów. Obecnie w Syrii są potomkowie ludów, których historia sięga setek lat przed narodzinami Chrystusa. Przez wieki chrześcijanie i żydzi żyli razem z muzułmanami, nie ograniczając swych praw. Syria jest dumna z tego, że zachowuje język syriacki [syryjski], który był podstawą do tłumaczeń [dzieł] z [języków] starszych cywilizacji we wczesnej

1681 Sami Moubayed, *Making new friends in Damascus?*, https://www.aljazeera.com/news/2005/12/4/making-new-friends-in-damascus [dostęp: 10.05.2021].

1682 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria…*, p. 173.

epoce islamu. I tylko w Syrii istnieją społeczności, które nadal mówią po aramejsku, w języku Chrystusa[1683].

Uważał, że przyszłością Syrii jest państwo bazujące na prawie cywilnym:

> [...] nie będziemy dążyć do autokracji religijnej, politycznej czy społecznej. Bractwo Muzułmańskie jest zaangażowane w Syrii, w której obywatelstwo stanowi podstawę praw i obowiązków, a Syryjczycy mogą zrekonstruować swoje zunifikowane społeczeństwo obywatelskie, gdzie pojęcie większości i mniejszości stopniowo zanika. Kobietom należy dać wiele możliwości, aby umocniły swoją pozycję, żeby przyszłe pokolenia mogły odegrać kluczową rolę w tym narodowym projekcie[1684].

Uznał, że traktowanie wydarzeń w Syrii jedynie za inspirowane z zewnątrz to powielanie propagandy rządu i zniewaga dla Syryjczyków, którzy powstali dla obalenia tyranii:

> Syria, do której aspirujemy, jest suwerennym państwem obywatelskim, w którym jednostka korzysta ze wszystkich praw podstawowych zagwarantowanych w międzynarodowych przepisach i konwencjach dotyczących praw człowieka, bez jakichkolwiek dyskryminacji ze względu na religię, wyznanie i pochodzenie etniczne lub społeczne. Dążymy do zbudowania państwa opartego na konstytucji cywilnej z podziałem władzy, w którym wszyscy obywatele, mężczyźni i kobiety, będą uczestniczyć w jego zarządzaniu przez urnę wyborczą w sposób wolny i sprawiedliwy, który pozwoli na wybór do rządu najzdolniejszych ze wszystkich[1685].

W innym artykule al-Bayanouni podkreślał, że świat pozwala Asadowi na mordowanie Syryjczyków. Uważał, że mitem jest, jakoby Asad był obrońcą mniejszości przed islamistami. Wymieniał aresztowania: działacza Michela Kilo[1686], prawnika Anwara al-Banna i lidera opozycji George'a

1683 Ali al-Bayanouni, *The Muslim Brotherhood wants a future for all Syrians*, https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/aug/06/syria-middleeast [dostęp: 10.05.2021].

1684 Tamże.

1685 Tamże.

1686 Por. N. Hassan, *Taking on president Assad: The key figures in the Syrian opposition*, https://www.theguardian.com/world/2011/may/23/syrian-opposition-to-president-assad [dostęp: 10.05.2021].

Sabra (wszyscy byli chrześcijanami). Z tego samego powodu zatrzymano alawickiego naukowca Arifa Dalelę i wielu innych, także ze społeczności Druzów i ismailitów[1687].

Koncepcja państwa cywilnego nie jest niczym nowym, lecz w przypadku ideologii samego Bractwa była wynikiem ewolucji poglądów. Nie oznaczała jednak rezygnacji z szariatu. Bractwo uznało, że szariat to nie tylko prawo karne, lecz holistyczne źródło społecznego ładu, a islam jest źródłem sprawiedliwości, wolności i praw[1688].

W odezwie do światowej opinii publicznej Bractwo deklarowało: „Obywatele płci męskiej i żeńskiej są równi, [...] [naszym celem jest] kraj pozbawiony tyranii, pod rządami prawa, które muszą traktować wszystkich ludzi jako równych, w atmosferze przejrzystości, która odrzuca wszelkie formy naruszenia praw i korupcji"[1689].

Asad dość szybko zaatakował Bractwo i – znając niechęć społeczeństwa do niego – chciał pokazać protesty jako jego dzieło. Już w kwietniu 2011 r. ukazały się pierwsze informacje, że protestujący są zbrojeni przez tę grupę[1690]. Po pierwszych zamachach samobójczych dokonanych przez an-Nusrę oskarżenia padły właśnie na Bractwo. Na fałszywej stronie internetowej pojawiło się rzekome oświadczenie Bractwa Muzułmańskiego[1691] przyznającego się do zamachów. Zdementował to jego przedstawiciel, Muhammad Tajfur[1692]. Niemniej to właśnie internet był jedną ze sfer, w której Bractwo było bardzo aktywne. Jego zwolennicy prowadzili stronę na Facebooku „The Syrian revolution against Bashar al-Asad". Internet był idealnym narzędziem dla sieciowej organizacji[1693]. Bractwo Muzułmańskie dysponowało zwolennikami w diasporze, co umożliwiło mu sprawne działanie w wymiarze informacyjnym, w tym w języku angielskim.

Bractwo zdawało sobie sprawę, że jest pewnym balastem dla powstania. Propaganda rządowa starała się pokazać protesty jako wybuch ekstremizmu religijnego, a prezydenta Asada jako gwaranta powstrzymania

1687 A. al-Bayanouni, *Assad's myth needs busting*, https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/aug/03/assad-myth-needs-busting [dostęp: 10.05.2021].

1688 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria...*, p. 178.

1689 *A Declaration to the People. The position of the Muslim Brotherhood in Syria on the events in the national arena...*, https://www.asharqalarabi.org.uk/english/at-3.htm [dostęp: 1.05.2020].

1690 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria...*, p. 158.

1691 B. Roggio, *Abdullah Azzam Brigades denies responsibility for Damascus suicide attacks...*

1692 Reuters, *Forty killed, 100 wounded in Damascus blasts...*

1693 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria...*, p. 158–159.

dżihadu. Dlatego też Bractwo nie eksponowało swojego zaangażowania. Ali al-Bayanouni w artykule dla „The Guardian" tłumaczył:

> W ciągu ostatnich kilku dni syryjskie media twierdziły, że za protestami stoją grupy opozycyjne, w szczególności Bractwo Muzułmańskie. Celem jest uzasadnienie gwałtownej reakcji reżimu na pokojowe protesty Syryjczyków. W rzeczywistości żadna z grup opozycyjnych nie może rościć sobie prawa do tej młodzieńczej rewolucji. Wraz z wieloma innymi osobami z całego spektrum politycznego wzywaliśmy do utworzenia narodowej koalicji w celu wspierania młodzieży, ale w żaden sposób nie twierdzimy, że jesteśmy właścicielami tych historycznych wydarzeń. Jesteśmy zaangażowani w pokojowe środki i popieramy cele rewolucji, aby zbudować państwo obywatelskie oddane rządom prawa, rządzone przez nową konstytucję, która wyłania się z woli ludu przez przejrzyste i wolne głosowanie[1694].

Bractwo Syryjskie (potoczna nazwa filii Bractwa Muzułmańskiego w Syrii) nie miało swojej sieci na miejscu i operowało głównie z Turcji. Dużym wsparciem okazała się filia w Libanie, Dżamaa Islamija (Jamaa Islamiya), która poparła rewolucję i dążyła do obalenia Asada. Te lokalne filie zachowywały pewną spójność ideologiczną. Jeden z oficjeli Dżamaa Islamija powiedział:

> Bractwo podziela tę samą szkołę myślenia Hasana al-Banny [...] więc podzielam te same idee, co Bractwo Libańczyków, Jordańczyków, Jemeńczyków, Libijczyków, Tunezyjczyków czy nawet tych z Dżakarty. Każda grupa ma te same myśli. My dzielimy się pomysłami i przemyśleniami. Jesteśmy organizacją szukającą nowej ery, więc jesteśmy zorganizowani i gotowi do radzenia sobie z nową sytuacją w regionie. Bractwo dźwiga ogromną odpowiedzialność na swoich barkach. Jeśli im się uda, będą mieli legitymację do bycia liderami muzułmanów i Arabów, a jeśli im się nie uda, mogą stracić swoją szansę. Przygotowujemy się na to 80 lat. Nie śnimy, ale mamy do czynienia z rzeczywistością[1695].

Jedną z pierwszych inicjatyw mających te cele osiągnąć była Syrian National Council (SNC, Syryjska Rada Narodowa), ustanowiona w październiku

1694 Ali al-Bayanouni, *No one owns Syria's uprising*, https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/apr/16/syria-uprising-assad-blames-extremists [dostęp: 10.05.2021].

1695 N. Rosen, *Islamism and the Syrian uprising*, https://foreignpolicy.com/2012/03/08/islamism-and-the-syrian-uprising/ [dostęp: 12.05.2021].

2011[1696]. Koalicja została zdominowana przez Bractwo, które – zdając sobie sprawę ze swej niesławy – ukrywało się w cieniu. Głową organizacji został profesor Bourhan Ghalioun z Paryża. Przywódca Bractwa, Ali Sadreddine al-Bayanouni, tłumaczył to dość jasno: „Wybraliśmy tę twarz, zaakceptowaną przez Zachód i nas. Nie chcemy, aby reżim skorzystał, jeśli na czele Syryjskiej Rady Narodowej stanie islamista"[1697]. Jego zastępcą i szefem biurem pomocy humanitarnej został członek Bractwa, Faruk Tayfour[1698]. Na 320 członków 72 było powiązanych z Bractwem, ale tylko 20 było jego oficjalnymi członkami[1699]. Obawy przed łączeniem z Bractwem i jego dominacją spowodowały osłabienie projektu SNC. W to miejsce powołano w listopadzie 2012 r. National Council for Syrian Revolution and Opposition Force (SOC lub ETILAF, Narodowa Rada dla Syryjskiej Rewolucji i Sił Opozycyjnych). Rada ta szybko uzyskała poparcie ze strony inicjatorów, czyli Arabii Saudyjskiej i Kataru, ale też Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej[1700]. Bractwo, zresztą słusznie, uznało to za próbę osłabienia jego wpływów i jednocześnie zwiększenie roli państw Zatoki Perskiej. Co ciekawe, przystąpiło jednak do projektu, być może zdając sobie sprawę, że samo nie miało tak dużego wpływu na sytuację w Syrii, jak powszechnie myślało. Na czele porozumienia stanął Mouaz Al-Chatib (Ahmad Moaz al-Khatib), salafita z Damaszku, popularny kaznodzieja telewizyjny[1701], uważany za umiarkowanego islamistę[1702]. Mimo obaw Bractwo w dużej mierze pozostało w grze. W strukturach SOC byli członkowie i sympatycy Bractwa, m.in.: Nazir Hakim (sekretarz generalny, wiceprzewodniczący), Haitham Rahma i Ahmed Ramadan weszli w skład biura politycznego. Ponadto

1696 Więcej: A. Lund, *Divided they stand. An overview of Syria's political opposition factions*, https://www.palmecenter.se/wp-content/uploads/2014/03/Syrian-opposition-paper-PALME-FINAL.pdf [dostęp: 10.05.2021].

1697 K.Y. Oweis, *Syria's Muslim Brotherhood rise from the ashes*, https://www.reuters.com/article/us-syria-brotherhood-idUSBRE84504R20120506 [dostęp: 10.05.2021].

1698 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria...*, p. 163.

1699 P. Becker, *Syrian Muslim Brotherhood still a crucial actor*, „SWP Comments" (Berlin), 2013, no. 34, p. 2.

1700 Al Jazeera, *EU recognises Syria opposition bloc*, https://www.aljazeera.com/news/2012/11/19/eu-recognises-syria-opposition-bloc [dostęp: 10.05.2021].

1701 R. El Gamal, A. Hammond, *Mistrust of Syria's Muslim Brotherhood lingers*, https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-brotherhood-idUSBRE8AB1CQ20121112 [dostęp: 10.05.2021].

1702 B. Atassi, *Meet Syria's new opposition leader*, https://www.aljazeera.com/features/2012/11/12/meet-syrias-new-opposition-leader [dostęp: 10.05.2021].

ważne funkcje pełnili: Faruk Tayfour, Salem Mislat i Hassan al-Haszimi[1703]. Można uznać to za sukces. Stare pokolenie Bractwa nadal było przekonane o swojej sile, co było jednak błędne. Ulokowanie tylu swoich ludzi w SOC można więc uznać za wyraz skuteczności Bractwa.

SOC składał się z 71 przedstawicieli kluczowych grup opozycyjnych. Ghassan Hitto, biznesmen z Teksasu, silnie wspierany przez Syryjską Radę Narodową i Bractwo Muzułmańskie, został wybrany na premiera tymczasowego rządu Koalicji Opozycyjnej Syrii w marcu 2013 r. Bardziej umiarkowani liderzy opozycji, tacy jak były prezydent SNC al-Chatib, nalegali na utworzenie rządu przejściowego, który połączyłby kierownictwo opozycji z członkami ówczesnego rządu syryjskiego, widząc w tym sposób na utrzymanie struktury rządu i uniknięcie chaosu. Premier Hitto i członkowie SNC nalegali zaś na utworzenie rządu tymczasowego, który miałby zastąpić obecny rząd Syrii i wykluczyć wszystkich członków reżimu Asada. Katar i Turcja, które miały bliskie powiązania z Bractwem Muzułmańskim w Syrii i podzielały pewne ideologiczne elementy ich programu, poparły wybór Ghassana Hitto na premiera. Katar uznał, że pewne wycofanie się administracji Baraka Obamy to przyzwolenie na ich większe zaangażowanie, stąd ich mocne wsparcie dla islamistycznego skrzydła SOC, ale i innych organizacji, np. an-Nusry[1704]. Arabia Saudyjska i Zjednoczone Emiraty Arabskie, które były podejrzliwe co do wpływów Bractwa Muzułmańskiego, wspierały al-Chatiba i członków jego frakcji w SOC[1705]. Pierwszym owocem funkcjonowania SOC była wspólna deklaracja z 19 listopada 2012 r. z Dohy, w której wprost uznano za cel utworzenie państwa islamskiego[1706]. Zamysłem SOC było ustanowienie władzy wykonawczej, która miała realizować następujące cele:

- zjednoczyć poparcie dla wspólnego kierownictwa Rady Wojskowej, Rady Rewolucyjnej i WAS;
- stworzenie funduszu wspierającego naród syryjski przez koordynację współpracy międzynarodowej;

1703 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria...*, p. 164.

1704 J. Solomon, *Arabs ask U.S. to lead on Syria*, https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324244304578473212174423122#_=_ [dostęp: 10.05.2021].

1705 K. Sofer, J. Shafroth, *The structure and organization of the Syrian opposition*, https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2013/05/14/63221/the-structure-and-organization-of-the-syrian-opposition/ [dostęp: 10.05.2021].

1706 „USA Today News", *Syrian islamists reject Western-backed opposition*, https://eu.usatoday.com/story/news/world/2012/11/19/syrian-opposition/1715559/ [dostęp: 10.05.2021].

- utworzenie Syryjskiego Narodowego Komitetu Prawnego;
- ustanowienie rządu przejściowego po uzyskaniu międzynarodowego uznania[1707].

Koalicja otrzymywała polityczne i finansowe wsparcie zarówno od państw zachodnich, jak i arabskich. Jej głównymi sponsorami były: Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Francja, Niemcy, Włochy, Turcja, Egipt, Jordania, Arabia Saudyjska, Katar i Zjednoczone Emiraty Arabskie. Problem polegał jednak na tym, że członkowie SOC bez ogródek przyznawali, że szczególnie łatwo pozyskują pieniądze od donatorów z Zatoki Perskiej, natomiast to, iż w większości byli to islamiści, nie miało dla nich większego znaczenia[1708].

Dla koordynacji działań militarnych powołano Madżlis al-Askiri al-A'la (Supreme Military Council, SMC, Najwyższa Rada Wojskowa), które zostało oficjalnie utworzone jako Ministerstwo Obrony Syryjskiej Koalicji Opozycyjnej, ale funkcjonowało samodzielnie[1709]. Dowódcy rebeliantów z całej Syrii (w sumie 260) uczestniczyli w Doha w jego tworzeniu w grudniu 2012 r. Po ustaleniu struktury wybrano przywództwo: 30 członków (11 wojskowych i 19 cywilów), po 6 osób na każdy z 5 frontów (wschodni, zachodni/środkowy, północny, południowy i dystrykt Hims)[1710]. W skład rady przywódców wchodzili przedstawiciele: WAS, Frontu Wyzwolenia Syrii, Syryjski Front Islamski, niezależnych brygad, regionalnych rad wojskowych i uciekinierów z armii syryjskiej[1711]. Szefem sztabu został były generał armii syryjskiej i dowódca WAS, Salim Idris, postrzegany przede wszystkim jako przywódca polityczny, a nie szef odgórnej struktury dowodzenia. W lutym 2014 Idris został zdymisjonowany, a w sierpniu 2014 struktury zostały przemianowane na Madżlis Qijadat al-Thawra al-Surijja (Syrian Revolutionary Command Council, SRCC, Rada Dowództwa Rewolucji Syryjskiej)[1712].

1707 SOC, *Mission statement and goals*, https://en.etilaf.org/about-us/goals [dostęp: 10.05.2021].

1708 K. DeYoung, *Qatar is focus as U.S. weighs concerns about arming Syrian extremists*, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/qatar-is-focus-as-us-weighs-concerns-about-arming-syrian-extremists/2013/04/22/0d3abdca-ab87-11e2-a8b9-2a63d75b5459_story.html?wprss=rss_world [dostęp: 10.05.2021].

1709 A. Baczko, G. Dorronsoro, A. Quesnay, *Civil War in Syria. Mobilization and Competing Social Orders...*, p. 142.

1710 E. O'Bagy, *The Free Syrian Army*, Institute for the Study of War, Washington (D.C.) 2013, p. 16.

1711 K. Sofer, J. Shafroth, *The structure and organization of the Syrian opposition...*

1712 A. Baczko, G. Dorronsoro, A. Quesnay, *Civil War in Syria. Mobilization and Competing Social Orders...*, p. 143–144.

W przypadku Bractwa Muzułmańskiego nadal pewnym problemem był stosunek do walki i znaczenia procesu politycznego. Pragmatyzm formacji bardzo trafnie zdefiniował Mulhem Droubi, wykształcony w Kanadzie i należący do młodego pokolenia przywódców Bractwa:

> Jesteśmy stroną prezentującą umiarkowane rozwiązania. Nie jesteśmy ekstremistami, nie jesteśmy ani na lewo, ani na prawo, a nasz program jest najbardziej akceptowany przez syryjską ulicę [...]. Pracujemy nad upadkiem Baszszara al-Asada, a nie nad znalezieniem populistycznej bazy. Pozostawiamy konkurencję na przyszłość w wolnej Syrii[1713].

Droubi powiedział, że nie ma teraz sporu o potrzebę zbrojnego oporu obok ulicznych protestów przeciw Asadowi. „Zbyt wielu naszych ludzi zostało zabitych. Zbyt wiele zostało zgwałconych"[1714]. Bassam Ishaq, chrześcijański opozycjonista, który współpracował z Bractwem Muzułmańskim w SNC, powiedział: „Jeśli będą mieli [Bractwo] szansę na samodzielne przejęcie władzy, zrobią to, ale zdają sobie sprawę, że będzie to trudne w kraju, w którym 30% populacji to mniejszości etniczne lub religijne"[1715]. Stąd też deklaracje Bractwa o konieczności zbudowania systemu politycznego na podstawie konstytucji i demokracji, choć oczywiście dostosowanych do tradycji bliskowschodniej.

Bractwo Muzułmańskie, wiedząc o swoich słabych stronach, postanowiło w pierwszym rzędzie skoncentrować się nie na walce zbrojnej, lecz pomocy humanitarnej. Na przykład przedstawicielem SOC przy Syrian Human Rights Committee był przedstawiciel Bractwa Walid Saffour, który dzięki temu miał dostęp do wielu decydentów na Zachodzie[1716].

Były przywódca Bractwa Muzułmańskiego, al-Bayanouni, oszacował, że w 2012 r. wysyłało ono 1–2 mln dolarów miesięcznie do Syrii na potrzeby humanitarne. Abu Anas, 45-letni imam meczetu w małej wiosce między Hamą i Hims, powiedział, że starsi przedstawiciele Bractwa dzwonili z zagranicy, aby poprosić go o wskrzeszenie sieci, którą niegdyś kierował jego ojciec. Powiedział: „Chcą, abym odbudował grupę Bractwa Muzułmańskiego przez sieć charytatywną, pomagając biednym rodzinom, uwięzionym

1713 K.Y. Oweis, *Syria's Muslim Brotherhood rise from the ashes*...

1714 Tamże.

1715 Tamże.

1716 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria*..., p. 167.

aktywistom i płacąc za pomoc medyczną". Szacował, że organizacja wydała miliony dolarów tylko w jego regionie w zeszłym roku, dodając: „Gdy zapewnimy dobre usługi i politykę wszystkim Syryjczykom, zostaniemy wybrani"[1717].

Kolejny przywódca Bractwa Muzułmańskiego, dr Mohammed Hikmat Walid, podał, że nawet 75% ich działań jest skierowanych do Syrii. Są one skoncentrowane głównie na młodzieży, która stanowi 50% personelu w instytucjach Bractwa. Potwierdził tę zasadę, kiedy mianował Hosama al-Ghadbana, który wciąż był młodym zastępcą Najwyższego Przywódcy. Walid wspomniał, że strategia Bractwa będzie polegać na zbliżeniu się do rewolucji syryjskiej, ponieważ pomogła aktywistom imigracyjnym wrócić do domu. Bractwo, koncentrując się na aspektach misyjnych i edukacyjnych, a także na działalności politycznej, uznało, że przez ciężką pracę organiczną chciało odróżnić się od dżihadystów i pokazać inną, prawdziwą twarz islamu[1718].

Polityka Walida była zaskakująca. Zaczął otaczać się młodymi ludźmi, co nie wszystkim się spodobało, a nadto zaczął podnosić kwestie kobiet. O ile nadal były to raczej deklaracje, o tyle nie można negować, że wszczęto pewne kroki w celu aktywizacji kobiet. Na czele Biura ds. Kobiet stanęła Kitam al-Adhab – żona Faruka Tayfoura, zatem osoba sterowalna przez męskie przywództwo[1719].

Powszechnie określane jako „syryjskie siostry", sześć członkiń Bractwa w 2013 r. zostało wybranych do Rady Szury. Historia kobiet w Bractwie jest jednak dłuższa. Sięga wczesnych lat 50. XX w., kiedy młoda aktywistka Amina Sheikha spotkała Mustafę as-Sibai, charyzmatycznego przywódcę syryjskiej grupy, ucznia Hasana al-Banny. Postanowiła wówczas założyć grupę „sióstr" i rozpocząć rekrutację. Kobiety działają głównie w strukturach młodzieżowych. Ich znaczenie rośnie; ocenia się, że mogą stanowić do 10% członków. Kiedy w grudniu 2012 r. zorganizowano w Stambule trzydniowe spotkanie przedstawicieli formacji młodzieżowej, młode aktywistki stały się głosem innowacji. Wśród ich pomysłów znalazł się program udzielania mikrokredytów kupcom chcącym wznowić działalność gospodarczą

1717 N. MacFarquhar, *Trying to mold a post-Assad Syria from abroad*, https://www.nytimes.com/2012/05/06/world/middleeast/from-abroad-trying-to-mold-a-post-assad-syria.html [dostęp: 10.05.2021].

1718 Zaman Al Wasl-Istanbul, Yusra Ahmed, *Syria's Muslim Brotherhood leader highlights reforms, future plans. Interview*, https://en.zamanalwsl.net/news/article/9402 [dostęp: 10.05.2021].

1719 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria...*, p. 187.

na terenach zajętych przez rebeliantów oraz program rehabilitacji kobiet zgwałconych przez ochotnicze bojówki alawickie (*sabihha*)[1720].

Pomysł na zdobycie syryjskich dusz przez pomoc humanitarną był logicznie poprawny. Pojawił się jednak inny problem: konkurencja. Okazało się, że potencjał finansowy Bractwa jest jednak – w porównaniu z graczami państwowymi – skromny. Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań nad Pokojem, który śledzi transfery broni, podaje, że między kwietniem 2012 r. a marcem 2013 w Turcji wylądowało ponad 70 wojskowych lotów towarowych z Kataru z bronią. W pierwszych dwóch latach konfliktu Katar wydał od 1 do 3 miliardów dolarów dla opozycji syryjskiej[1721].

Innym ważnym sponsorem była Arabia Saudyjska, gdzie sytuacja była jednak dość pozornie dziwna; można by powiedzieć: schizofreniczna. Tak jak w innych przypadkach, np. Al-Kaidy czy ISIS, oficjalnie Arabia Saudyjska nie wspierała tych organizacji, które często deklarowały swoją niechęć do dynastii panującej. Jednocześnie to obywatele Arabii Saudyjskiej byli jednymi z ważniejszych donatorów. Podobnie było i w tej sytuacji. Do Syrii trafiały pieniądze zarówno do dżihadystów (an-Nusra, ISIS) i frakcji mniej radykalnych (np. WAS), jak i do Bractwa Muzułmańskiego. Kuriozum polega na tym, że Bractwo było uznawane za konkurenta, wahhabiccy przywódcy nie tolerowali salafizmu Bractwa, a podejrzliwość wobec Bractwa o mało nie spowodowała rozpadu SOC. O ile zatem pomoc państwowa trafiała do innych organizacji, o tyle w tym samym czasie przymykano oko na finansowanie Bractwa, do którego do 2015 r. mogło trafić nawet 15 mln dolarów[1722].

Pragmatyzm Bractwa wyrażał się też we współpracy z Turcją, która – postrzegana przez dżihadystów za konia trojańskiego świata islamu – miała wspólne interesy z Bractwem. Po przejęciu władzy przez Partię Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) Recepa Tayyipa Erdoğana obu stronom było dużo bliżej do siebie niż kiedykolwiek. Erdoğan chciał połączyć dwa światy: islamu i republiki, a jednocześnie swoją konserwatywną polityką chciał zabrać przestrzeń formacjom islamistycznym. W pewien sposób dał alternatywę: turecką wersję islamizmu, taką, jaką mógł kontrolować, nie

1720 R. Lefèvre, *Women's influence has been increasing in Syria's Muslim Brotherhood, but they will have to compete with the Qubaysiyat*, https://carnegieendowment.org/sada/51633 [dostęp: 10.05.2021].

1721 R. Khalaf, A. Fielding-Smith, *How Qatar seized control of the Syrian revolution*, https://www.ft.com/content/f2d9bbc8-bdbc-11e2-890a-00144feab7de [dostęp: 10.05.2021].

1722 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria...*, p. 194.

wpuszczając wraz z islamistami do swojego kraju wpływów Kataru, Arabii Saudyjskiej czy Iranu. Zachód patrzył z pewnym przerażeniem na gasnącą demokrację w Turcji, ale okazał się bezsilny: Turcja to druga armia NATO, swoisty lotniskowiec zacumowany u wybrzeży Kaukazu, Rosji i Bliskiego Wschodu, zbyt cenny, by go stracić. Turcja to także brama do Europy, w tym brama dla emigrantów, co było kluczowym argumentem dla Erdoğana. Dla Zachodu też już nie było miejsca w Turcji. Bractwo Muzułmańskie nie było zainteresowane samą Turcją, ale obie strony uczyły się od siebie, jak połączyć dwa światy i nie tyle jak zdemokratyzować islam, ile jak demokrację i instytucje państwa wykorzystać dla islamu. Szczególnie wpływy tureckie było widać w tzw. pokoleniu młodych. Chalid Khoja, szef tureckiego oddziału Komitetu ds. Deklaracji z Damaszku, grupy patronackiej syryjskiej opozycji, który – mając 17 lat – uciekał z płonącej Hamy, tak skwitował nową postawę ideologiczną: „[Abul A'la] Maududi, [Ruhollah] Chomejni, Sajjid Kutb. [...] Ich polityka nie była skuteczna w przypadku społeczności islamskich, powodując podziały i konflikty. Turecki sposób pokazał nam inną [drogę]"[1723].

W czerwcu 2011 Turcja zwróciła się do reżimu syryjskiego z propozycją pomocy: miała pomóc w wstrzymaniu protestów w zamian za oddanie Bractwu co najmniej jednej czwartej stanowisk ministerialnych. Bractwo tłumaczyło to tym, że są częścią syryjskiego społeczeństwa i powinni mieć swoją reprezentację w rządzie. Propozycja została oczywiście odrzucona przez Asada[1724]. Na tym wspieranie Bractwa się nie zakończyło. Turcja (wraz z Katarem) je faworyzowała, co widać było choćby w eksponowaniu jego roli w SNC, a później w Legionie Szam czy strukturach NLF[1725].

Struktury Bractwa Muzułmańskiego

Bractwo Muzułmańskie nie ma jednego globalnego dowództwa. Oczywiście szczególną rolę pełni organizacja-matka z Egiptu, niemniej w wyniku kolejnych prześladowań i wygnań to diaspora przejęła wpływy. Oficjalnie od 1982 r. istnieją dwie struktury koordynujące: Generalna Rada Szury i Biuro Poradnictwa Generalnego, którym kieruje „najwyższy przewodnik"

1723 P. Zalewski, *Islamic evolution*, https://foreignpolicy.com/2011/08/11/islamic-evolution-2/ [dostęp: 10.05.2021].

1724 „The Daily Star", *Turkey „offered Syria support" if Brotherhood given posts*, http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2011/Sep-29/150041-turkey-offered-syria-support-if-brotherhood-given-posts.ashx [dostęp: 10.05.2021].

1725 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria...*, p. 197.

grupy. Od 2010 jest to Muhammed Badie[1726]; zgodnie ze zwyczajem zostaje nim szef oddziału egipskiego. Badie od 2013 przebywa w więzieniu, odbywając dożywotnią karę pozbawienia wolności[1727].

Oddziały krajowe są zobowiązane do płacenia składek do centrali, jednak próba scentralizowania władzy okazała się niemożliwa. W rezultacie Bractwo Muzułmańskie to wiele organizacji narodowych, które powstały w kolejnych państwach i utrzymują kontakty ze swoimi filiami we własnych diasporach. Los każdej z tych franczyz jest różny i wynika przede wszystkim z historii kraju pochodzenia danej filii. Dlatego możemy mówić o Bractwie Syryjskim, które odwołuje się do tej samej ideologii co inne franczyzy, podkreślając choćby wagę nauk Hasana al-Banny. Ale jego historia zmagań z partią Baas, emigracja itd. zdecydowały o znacznej partykularności i innej ewolucji niż Bractwa Muzułmańskie w Jordanii czy Egipcie. Niemniej te poszczególne organizacje utrzymują z sobą relacje i często się wspierają. Wszystko to tworzy olbrzymią sieć wzajemnych powiązań. Szacuje się, że tylko Bractwo Syryjskie ma członków w 130 państwach[1728].

Bractwo Syryjskie miało przynajmniej dwie specyficzności wewnętrzne. Pierwsza to podział pokoleniowy. Bardzo wyraźny był dystans między „starymi", czyli pokoleniem weteranów Hamy, wygnanych na początku lat 80. XX w., a pokoleniem opuszczającym Syrię w wieku dziecięcym, a nawet już urodzonym na emigracji. Drugą specyfiką jest frakcyjność geograficzna, która występuje od początku ich obecności w Syrii. Przed powstaniem w Hamie było to zasadniczo trzy frakcje: Damaszek, Hama i Aleppo. Pierwsza frakcja właściwie przestała istnieć, druga uważana jest za bardziej konserwatywną i ekstremistyczną. Frakcja z Aleppo uważana jest za bardziej ideologicznie pragmatyczną, choć jej przywódca z okresu lat 80. Abdel Fattah Abu Ghudda też był zwolennikiem walki, tyle że lepiej przygotowanej. Trauma powstania w Hamie przyczyniła się do większej polaryzacji między skrzydłami, choć nie było to przyczyną zerwania współpracy.

Podczas kadencji Ali Sadreddine al-Bayanouniego jako szefa Bractwa Syryjskiego (1996–2010) kierownictwo było zdominowane przez członków z jego rodzinnego miasta Aleppo. W skład tej frakcji wchodzili: Zuhair

1726 Ikhwanweb, *Profile of Dr Badie: A resilient leader*, https://www.ikhwanweb.com/article.php?id=22669 [dostęp: 10.05.2021].

1727 Al Arabiya English, *Muslim Brotherhood's supreme guide Mohammed Badie sentenced to life in prison*, https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2017/05/08/Muslims-Brotherhood-leader-Mohammed-Badie-sentenced-to-life-in-prison [dostęp: 10.05.2021].

1728 P. Becker, *Syrian Muslim Brotherhood still a crucial actor...*, p. 3.

Salem (rzecznik Bractwa) i wybitna postać młodej gwardii Ikhwan, Obeida Nahas (doradca al-Bayanouniego).

Al-Bayanouni i jego frakcja z Aleppo znacznie przemodelowali retorykę grupy. Starając się uciec od reputacji twardogłowych islamistów, zaczęli eksponować rolę kobiet i wolności personalnych, a nawet demokracji. Kulminacją tego procesu było przyjęcie przez Bractwo Syryjskie w 2004 r. programu politycznego popierającego wielopartyjną demokrację i tolerancję religijną. Wielu Syryjczyków nie dało wiary tym zmianom, uważając je za jedynie manipulację.

W 2011 doszło do poważnej zmiany: na czele Bractwa Syryjskiego stanęło skrzydło z Hamy, uważane za bardziej konserwatywne. Okazało się jednak, że nie doszło do znaczących zmian w polityce grupy.

Na czele Bractwa Syryjskiego stoi Rada Szury, której obrady koordynuje uczony religijny. Rada spotyka się rzadko i pełni rolę parlamentu wewnętrznego, którego zadaniem jest zatwierdzanie budżetów, programów politycznych i planów. Wybiera również niektórych urzędników. W wyborach wewnętrznych w 2010 r. Mohammad Hatem al-Tabshi zastąpił Munira al-Ghadbana na stanowisku przywódcy Rady Szury.

Władzę wykonawczą sprawuje generalny inspektor (*al-muraqib al-'amm*). Jest wybierany przez Radę Szury na czteroletnią kadencję, z możliwością dwukrotnej reelekcji (do 2002 mandat trwał pięć lat). W wyborach w 2010 r. na miejsce Alego Sadreddine al-Bayanouniego został wybrany Mohammad Riad al-Shaqfeh, który wyznaczył pięciu zastępców, w tym członków poprzedniego gabinetu: al-Bayanouniego i Farouka Tayfoura. Wydaje się, że bardzo mocną pozycję miał zwłaszcza ten drugi. Rada Szury wybiera również Sąd Najwyższy, który jest uprawniony do podejmowania działań dyscyplinarnych wobec członków, w tym kierownictwa i inspektora generalnego[1729].

„Młodzi" szybko zaangażowali się w powstanie w Syrii. Już na początku 2011 r. frakcja z Aleppo utworzyła ruch polityczny o nazwie National Action Group for Syria. Na jej czele stał Ahmed Ramadan, mało znany biznesmen i działacz propalestyński. Do członków założycieli należał także bliski sojusznik al-Bayanouniego, Obeida Nahas. Na bazie tej struktury powstał później SNC, a Ahmed Ramadan został wybrany na członka jego Biura Wykonawczego[1730].

1729 A. Lund, *Struggling to Adapt: The Muslim Brotherhood in a New Syria...*

1730 Tamże.

W pierwszych dziesięcioleciach (1982–2011) wygnania Bractwo Syryjskie koordynowało swoje działania głównie z Ammanu i Londynu, ale w 2011 przeniosło się do Turcji i założyło biuro w Stambule. W kwietniu 2013 r. Riad al-Shaqfeh oświadczył, że zaczął tworzyć biura na niektórych obszarach zajętych przez rebeliantów. Pierwsze biuro Bractwa w Aleppo oficjalnie powstało w lecie 2013[1731].

Bractwo Syryjskie wydawało też własną gazetę „Al-Ahd" („Przymierze"), która była dostępna na terytoriach kontrolowanych przez rebeliantów od początku marca 2013. Początkowo ukazywała się co dwa tygodnie. Plany przejścia do formatu dziennika nie zostały zrealizowane. Redaktorzy starali się nadać gazecie nowoczesny wygląd. Dobór tematów (poświęconych historii i ideologii Bractwa) sprawił, że była raczej organem partyjnym niż gazetą masową[1732].

Do ważniejszych postaci Bractwa Syryjskiego zalicza się:

- Ali Sadreddine al-Bayanouni – sekretarz generalny Bractwa Syryjskiego w latach 1996–2010.
- Zuhair Salim (Zoheir Salem) – rzecznik prasowy; dyrektor Arab Orient Centre for Strategic and Civilization Studies w Londynie, *think tanku* Bractwa Muzułmańskiego[1733].
- Mulham al-Droubi – rzecznik. Jego wypowiedzi często były kontrowersyjne. W 2011 r. zasugerował, że Rosja powinna „[...] pomóc Syrii w osiągnięciu wolności i demokracji przez wywarcie większej presji na prezydenta Syrii, aby złożył dymisję"[1734]. W 2012 ogłosił powołanie oddziałów zbrojnych Bractwa w Syrii[1735].
- Mohammad Riad al-Shaqfeh – sekretarz generalny. Jest stanowczo przeciwny procesowi politycznemu z prezydentem Syrii Baszszarem al-Asadem. Stwierdził również, że historyczna syryjska prowincja Aleksandretta (Hatay) jest terytorium tureckim, a nie terenami okupowanymi. Powiedział również, że celem Bractwa Syryjskiego jest

1731 P. Becker, *Syrian Muslim Brotherhood still a crucial actor...*, p. 3.

1732 Tamże, p. 4.

1733 Arab Orient Centre for Strategic and Civilization Studies, https://www.asharqalarabi.org.uk/english/ [dostęp: 10.05.2021].

1734 Reuters, *Syrian opposition leaders seek Russia's help*, https://gulfnews.com/world/mena/syrian-opposition-leaders-seek-russias-help-1.829641 [dostęp: 10.05.2021].

1735 E. Miller, *Syria's Muslim Brotherhood confirms it has battalions fighting Assad*, https://www.timesofisrael.com/syrian-muslim-brotherhood-forms-fighting-battalions-movement-spokesman-acknowledges/ [dostęp: 10.05.2021].

ustanowienie umiarkowanej partii podobnej do Partii Sprawiedliwości i Rozwoju w Turcji[1736].

Bractwo Muzułmańskie a konflikt zbrojny

Decyzja o wsparciu działań militarnych nie przyszła Bractwu zbyt łatwo. Po pierwsze, część działaczy miała w pamięci porażkę źle przygotowanego powstania w Hamie. Zdawali sobie sprawę, że tym bardziej teraz nie mają podstaw do włączenia się w tę formę rywalizacji. Bractwo nie miało własnych formacji zbrojnych, trudno mu było zdobyć nowych zwolenników, a jego struktury w zasadzie znajdowały się za granicą; wreszcie, nie miało takiego doświadczenia militarnego jak weterani Al-Kaidy czy ludzie al-Bagdadiego. Niemniej sytuacja wymusiła na Bractwie szukanie miejsca dla siebie w konflikcie militarnym. Pod koniec 2011 r. odbyło się spotkanie w Arabii Saudyjskiej, podczas którego Bractwo zdecydowało się nie wspierać ugrupowań zbrojnych, lecz ograniczyć tylko do pomocy materialnej[1737]. W niektórych rejonach miało jednak tak złą prasę, że nie przyjmowano od niego pieniędzy.

Nir Rosen opisuje przykład Abu Rayana, który wybrał współpracę z Bractwem tylko dlatego, że desperacko poszukiwał środków do walki. Jednak fakt współdziałania ukrywał nawet przed własnymi ludźmi, obawiając się ich odejścia. Rayan to były przemytnik, postać raczej niewzbudzająca sympatii. Bractwo, wybierając go na współpracownika, nie poprawiło sobie notowań w lokalnej społeczności[1738].

Kolejną przyczyną braku zaufania do Bractwa była jego współpraca ze Stanami Zjednoczonymi, zarówno w Egipcie, jak i Libii czy Tunezji. W styczniu 2012 r. przywódcy ugrupowań zbrojnych w Hims (w tym członkowie opozycyjnej Brygady Farouk) wysłali wiadomość do Bractwa Muzułmańskiego, narzekając, że przemyca ono broń do Hims i następnie ją ukrywa: „Unikają teraz użycia swojej broni do walki i boimy się, że chcą, abyśmy pokonali reżim, a potem użyją broni, kiedy będziemy osłabieni”[1739].

Jedną z pierwszych formacji, z którą Bractwu Muzułmańskiemu udało się nawiązać współpracę, była Brygada at-Tauhid. Wiele formacji przyjmowało pomoc materialną, co jednak nie było jednoznaczne z popieraniem Bractwa. Najważniejszym jednak projektem w początkowym okresie powstania

1736 M.H. Kerr, *Key Figures in the Syrian Muslim Brotherhood*...

1737 N. Rosen, *Islamism and the Syrian uprising*...

1738 Tamże.

1739 Tamże.

syryjskiego była Komisja Tarczy Rewolucji (Haj'at Duru al-Thawra, Commission of the Revolution's Shields, CRS), zwana popularnie Tarczą. Należy jednak pamiętać, że nie było to zbrojne ramię Bractwa, lecz jedynie inicjatywa wspierana, a być może nawet wymyślona przez Bractwo, co przyznał polityczny przywódca Bractwa, Hassan al-Haszimi. Tarcza była porozumieniem 43 grup, głównie z prowincji Hama i Idlib. Maksymalna liczba bojowników wynosiła ok. 5–7 tys.[1740].

Początków tego porozumienia należy szukać w inicjatywie Committee to Protect Civilians (CPC, Komitet Ochrony Cywilów). Struktura ta powstała najprawdopodobniej we wrześniu 2011[1741], a na jej czele stał Haytham Rahmeh. Pierwsze jej działania ograniczały się do przemytu broni do Hims. Później współpraca była rozszerzana; pomoc trafiała m.in. do: Batalionu al-Farouk w Hims, Brygady Tauhid w Aleppo, Suqur asz-Szam w Dżabal az-Zawija i AaS w Idlibie[1742]. Przyjęta strategia małych kroków nie przyniosła jednak spodziewanych rezultatów, a większość znaczących formacji zrezygnowała ze współpracy.

To, co paradoksalnie pomogło Bractwu Muzułmańskiemu w uzyskaniu dostępu do teatru działań militarnych, to powstanie ISIS. Już we wrześniu 2014 r. ISIS został uznany za jedno z głównych zagrożeń dla rewolucji[1743]. Brutalność i specyficzność ideologii ISIS, wywodzącej się wszak z tych samych fundamentów co ideologia Bractwa, dały przestrzeń do rywalizacji o „prawidłową ścieżkę" Allaha. Sam ISIS rzucił wyzwanie Bractwu artykułem w czasopiśmie „Dabiq"[1744], uznając je za jedną z najgorszych herezji; za religię, która używa nazwy „islam", ale nią nie jest. Bractwo łamie zasady islamu, akceptując demokrację, prawa człowieka i dialog międzykulturowy oraz znajdując zrozumienie dla żydów, i odmawia nazywania *takfir* tych, którzy odstępują od islamu. Te i wiele innych odstępstw od islamu stanowiły o pogaństwie Bractwa i szerzeniu bardzo niebezpiecznej *idżry* (odstępstwa). Abu Muhammad al-Adnani powiedział:

> Ikhwan są niczym innym, jak tylko sekularystyczną partią pod płaszczykiem islamu. Oni są najgorszymi z sekularystów. Są partią, która czci mandaty

1740 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria...*, p. 209.

1741 W literaturze pojawiają się bardzo różne daty, nawet styczeń 2012.

1742 R. Lefèvre, *The Syrian Brotherhood's armed struggle...*

1743 M. Samojedny, *The Muslim Brotherhood in Syria and its role in Syria's current situation*, „Teka Komunikacji, Politologii, Stosunków Międzynarodowych", 2017, nr 1, s. 104.

1744 *The Murtadd Brotherhood*, „Dabiq", *rajab*, 1437 (kwiecień 2016), issue 14, p. 28–43.

i parlamenty. Ona [partia] pozwoliła sobie na walkę i śmierć ze względu na demokrację, ale nie pozwoli sobie na prowadzenie dżihadu i poniesienie śmierci w imię Allacha[1745].

Bractwo Muzułmańskie postrzegane było przede wszystkim jako konkurencja mająca dość podobny *target*, ale postanowiło nie licytować się w brutalności, lecz pokazać inną drogę[1746].

Tarcza była projektem jednocześnie z CPC. Co ważne, bardzo często w skład obu struktur wchodziły te same osoby. W samym Bractwie doszło do pewnych animozji na temat stopnia afiliacji przy tej formacji; dały o sobie znać stare podziały między bardziej radykalnym skrzydłem z Hamy a umiarkowanym z Aleppo. Ponownie widoczny był kompleks Hamy. Sama formacja dość jawnie odwoływała się do Bractwa Muzułmańskiego nawet na poziomie propagandowym: w logo widniały dwa skrzyżowane miecze, charakterystyczne dla emblematu Bractwa.

Tarcza miała dwa główne problemy. Pierwszym było wyposażenie. Na początku używano wręcz archaicznej broni, a artyleria była niemal wyłącznie improwizowana. Dopiero po zacieśnieniu współpracy z CPC na ich wyposażeniu znalazła się nowsza broń, w tym czołgi i MANPADs. Drugim problemem było rozdrobnienie organizacyjne. W samym Idlibie było ponad 20 różnych grup, które liczyły maksymalnie po kilkaset ludzi; w Darze było kilkanaście formacji liczących w sumie kilkuset bojowników[1747]. Tarcza weszła w skład porozumienia Wa'tasimo w sierpniu 2014 r. Przyczyniło się to do powolnej erozji ruchu, który zasadniczo w 2015 dość osłabł. Nawet konto organizacji na Twitterze przestało być aktualizowane w lutym 2015 (https://twitter.com/RevoShields). Z czasem mniejsze formacje z północnego Idlib sformowały Liwa Duru al-Thawra pod dowództwem Mustafy Abdel Karima[1748].

Inną formą wpływania na zmagania militarne było wykorzystywanie sieci powiązań i lokowanie swoich ludzi w strukturach innych formacji. To oczywiście tylko domysły, a często nawet plotki. Niemniej podejrzewa się, że Bractwo ulokowało swoich przedstawicieli w dowództwie Liwy at-Tauhid. Członkowie Bractwa Syryjskiego byli zaangażowani w finansowanie ruchu

1745 Tamże, p. 43.

1746 Więcej: B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy...*, s. 291–301.

1747 R. Lefèvre, Ali El Yassir, *Militias for the Syrian Muslim Brotherhood?*, https://carnegieendowment.org/sada/53452 [dostęp: 10.05.2021].

1748 E. O'Bagy, *The Free Syrian Army...*, p. 42.

AaS, nieco mniej ekstremalnej grupy salafickiej, która dominowała w Syryjskim Froncie Islamskim, głównej koalicji islamistycznej. Wiele rodzin związanych z Bractwem zostało podobno zwerbowanych do AaS na początku jego działalności. Stworzyło to sieć osobistych powiązań między wygnaną kadrą Ikhwan i bojownikami AaS[1749] i może tłumaczyć wczesną współpracę z członkiem Bractwa Ahmadem Ramadanem. Mahmud al-Hamid (starszy syn Muhammada al-Hamida, duchownego, współzałożyciela Walczącej Awangardy i asystenta Marwana Hadida) był ważnym członkiem AaS. Eyad Shaar (*vel* Abu al-Hassan at-Tabuki) był członkiem rodziny zwolenników Walczącej Awangardy, która musiała uciekać z rodzinnego Dżisr asz-Szughur. Po powrocie został jednym z ważniejszych dowódców AaS[1750]. Wielu współzałożycieli AaS miało przeszłość w Walczącej Awangardzie, m.in. Mohammed Ayman Abul-Tout oraz Abu Chalid as-Suri. Ali al-Omar (Abu Ammar), główny dowódca AaS, pochodził z rodziny irackich imigrantów Bractwa.

Yassar al-Youssef (syn Ibrahima al-Youssefa, odpowiedzialnego za masakrę kadetów szkoły artylerii w Aleppo) był członkiem biura politycznego Nour ad-Din az-Zenki. Bilal Attar i Abulhassan Abazid byli dziećmi jordańskich emigrantów z Bractwa i ważnymi członkami Liwa Farouq. Ahmad Issa as-Szejch (Abu Issa) – założyciel formacji Suqor asz-Szam (która z czasem współpracowała z AaS) – był synem Zakaria, jednego z przywódców powstania w Hamie. (Jego pozostali synowie: Daoud, Abou al-Fadla i Yahya Zakaria *vel* Abu Yahya, też brali czynny udział w walkach). Rzecznik prasowy Dżabhat an-Nusra, Abu Firas (Radwan Nammous), był instruktorem wojskowym Walczącej Awangardy[1751]. Oczywiście członkostwo w tej organizacji, pochodzenie z rodziny weteranów walk o Hamę czy sympatia rodziców do Bractwa Muzułmańskiego nie determinuje zachowania dzieci, ale pokazuje możliwe jego wpływy.

Kolejną ważną inicjatywą zbrojną wspieraną przez Bractwo był Faylaq asz-Szam (Legion Szam), który tworzyło 19 różnych grup. Nie jest do końca jasne, w jakim stopniu formacja ta była podporządkowana Bractwu, wydaje się jednak, że jego wpływ na sformowanie oraz podejmowane decyzje o współpracy z AaS i NLF był znaczny.

1749 A. Lund, *Struggling to Adapt: The Muslim Brotherhood in a New Syria...*

1750 C. Lister, *Why Assad is losing*, https://www.brookings.edu/opinions/why-assad-is-losing/ [dostęp: 10.05.2021].

1751 D. Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria...*, p. 218–220.

Porozumienie zostało zawarte 10 marca 2014 r. W jego skład weszły formacje powiązane z CPC plus trzy nowe: Liwa Fatiheen, Liwa Eman i Liwa Sihem al-Haq, dotychczas niemające większego znaczenia w konflikcie. Łącznie były to brygady (*liwa*): Shohadaa Kafarnaha, Al-Huta, Andżara, Thwuar Al-Sham, Bayraq Al-Islam Dżund Allah, Ansar al-Haq, Soqour Al-Islam, Ahrar Awijal, a ponadto bataliony: Qassam Battalion (Dana), Saad bin Moaz (Zerdna), Maarat Mesrin (Męczennik Yaman Ghayath), Ahel Sunnah i Dżamaa – wszystkie z Idlibu[1752]. Głównym dowódcą został Mondher Saras[1753]. Powołanie tej struktury podyktowane było prawdopodobnie kilkoma czynnikami. Po pierwsze, niezadowoleniem z wcześniejszego projektu Tarczy. Formacja miała mieć bardziej ujednolicone struktury. Po drugie, był to typowy rebranding w celu oderwania się od powiązań z Bractwem Muzułmańskim, co miało ułatwić pozyskiwanie środków z dwóch źródeł: Stanów Zjednoczonych i Arabii Saudyjskiej. Po trzecie, powołanie tej formacji dało pewne pole do współpracy z HTS, a może, dokładniej, umożliwiło zachowanie neutralności: HTS uzyskało zapewnienie o nieprowadzeniu agitacji przez Bractwo Muzułmańskie na kontrolowanym terenie, a w zamian nie atakowało formacji kojarzonych z Bractwem, które milcząco poparło działania HTS przeciwko innym formacjom, takim jak AaS[1754].

26 kwietnia 2015 r. wraz z sześcioma innymi głównymi grupami rebeliantów z siedzibą w Aleppo: AaS, Al-Dżabha Asz-Szamijjah, Kataib Thuwar asz-Szam, Dżaisz al-Islam, Fadżr al-Chilafa, Tadżamu' Fastaqim Kama Umir, ustanowił porozumienie Fateh Halab[1755] (Podbój Aleppo). Jego celem było skoordynowanie działań militarnych w mieście i prowincji Aleppo. Dowódcą został Jaser Abdul Rahim (Yasser Abdul Raheem) z Legionu Szam[1756]. Porozumienie szybko zdobywało nowych członków (nawet

1752 SyriaCall, *Brigades and battalions of Aleppo & Idlib announced joining „Sham Legion"*, https://nedaa-sy.com/en/news/11075 [dostęp: 10.05.2021].

1753 R. Lefèvre, Ali El Yassir, *The Sham Legion: Syria's moderate islamists*, https://carnegie-mec.org/diwan/55344?lang=en [dostęp: 10.05.2021].

1754 S. Al Kanj, *The Muslim Brotherhood's next move in Syria*, https://syria.chathamhouse.org/research/the-muslim-brotherhoods-next-move-in-syria [dostęp: 10.05.2021].

1755 Syria's Civil War, *Fateh Haleb coalition member organizations list*, https://www.reddit.com/r/syriancivilwar/comments/342q2w/fateh_haleb_coalition_member_organizations_list/ [dostęp: 10.05.2021].

1756 RFS Media Office, *Fatah Halab chief commander: Military operation ongoing to control entire Aleppo*, https://rfsmediaoffice.com/en/2016/10/29/fatah-halab-aleppo/ [dostęp: 10.05.2021].

31 różnych podmiotów)[1757]. Łączyła je niechęć do ISIS i Asada. Szybko jednak okazało się, że to zbyt mało i do końca 2016 r. mimo licznych prób odsieczy[1758] porozumienie upadło, tak jak Aleppo.

Formacja nie była traktowana jako terrorystyczna. Była jedną z tych, do których trafiała amerykańska pomoc wojskowa, w tym systemy BGM-71 TOW[1759]. W styczniu 2016 r. w prowincji Aleppo Legion Szam utworzył Liwa asz-Szamal (Brygada Północna). W jej skład weszły m.in.: Thuwar Manbidż Gathering, Kataib Dżund Al-Rahman, Kataib Szahid Alaa Abu Zaid, Kataib al-Fadżr as-Sadeq, Kataib Siraj Eddin, Kataib Ansar Allah, Kataib Omar Abu al-Hasan[1760]. Grupa uczestniczyła m.in. w operacji „Tarcza Eufratu"; kontrolowała też korytarz do granicy z Turcją i wspierała wojska tureckie w walkach z Kurdami. W 2017 w jej skład weszły oddziały Liwy at-Tauhid, co spowodowało animozje z dowództwem macierzystym, a nawet chwilowe zerwanie współpracy[1761]. Kwestia turecka była kluczowa dla relacji z innymi ugrupowaniami, niemniej Legion Szam coraz bardziej uzależniał się od Turcji, stając się jej graczem w konflikcie syryjskim. Kolejnym na to dowodem był udział w walkach w kurdyjskim regionie Afrin. Dowódca polowy formacji Jaser Abdul Rahim (ten sam, który utracił Aleppo) powiedział: „Operacja ma na celu wyzwolenie regionu od wszelkiego terroryzmu oraz ochronę ludności cywilnej, Arabów i Kurdów"[1762]. W rzeczywistości formacja ta zajęła znaczne obszary regionu Afrin i kontrolowała je pod nadzorem tureckim. Spory o przychody z tych obszarów stały się przyczyną wielu starć między różnymi formacjami protureckimi[1763].

1757 *„Fatah Halab" Military Operations Room – Coalition of 31 rebel factions*, https://web.archive.org/web/20150627062418/http://archicivilians.com/2015/06/18/infographic-fatah-halab-military-operations-room-coalition-of-31-rebel-factions-syria/ [dostęp: 10.05.2021].

1758 T. Joscelyn, *Al Qaeda and allies gain more ground in Aleppo province*, https://www.longwarjournal.org/archives/2016/06/al-qaeda-and-allies-gain-more-ground-in-aleppo-province.php [dostęp: 10.05.2021].

1759 Hasan Mustafa, *The moderate rebels: A growing list of vetted groups fielding BGM-71 TOW anti-tank guided missiles...*

1760 RFS Media Office, *Clashes break out in Ghouta of Damascus and in Dar'a. Al-Sham Legion forms Al-Shamal Brigade in Aleppo*, https://rfsmediaoffice.com/en/2016/01/30/clashes-break-ghouta-damascus-dara-al-sham-legion-forms-al-shamal-brigade-aleppo/#.WMPNqaKmmUk [dostęp: 10.05.2021].

1761 Qasioun News, *Brigade North are free to announce joining the Sham Corps*, https://bit.ly/3Pxq0Tu [dostęp: 10.05.2021].

1762 Naharnet Newsdesk, *Who are the pro-Turkey rebels advancing on Syria's Afrin*, http://www.naharnet.com/stories/en/241182 [dostęp: 10.05.2021].

1763 S. Kajjo, *Two Turkey-backed rebel groups clash in Syria's Afrin*, https://www.voanews.com/extremism-watch/two-turkey-backed-rebel-groups-clash-syrias-afrin [dostęp: 10.05.2021].

Używanie Legionu Szam przez Turcję do swoich interesów nie ograniczało się jednak do terytorium Syrii. W 2019 r. bojowników dywizji Sultan Murad, Liwa Suqor asz-Szam i Faylaq asz-Szam przerzucono do Libii. Formacje te swój udział tłumaczyły odwdzięczaniem się za wcześniejszą pomoc uzyskaną z Trypolisu, ale nie było tajemnicą, że Turcy je wyznaczyli, uzbroili i przetransportowali. Sami bojownicy mieli otrzymywać po 300 dolarów po podpisaniu kontraktu w Syrii i 2 tys. dolarów miesięcznie w Libii[1764]. Na tym jednak nie koniec. Prawdopodobnie dywizja Sultan Murad i Legion Szam były przerzucone do Azerbejdżanu do wykorzystania w konflikcie z Armenią. Przynajmniej 52 bojowników syryjskich poległo w konflikcie o Górski Karabach[1765]. Rosja nie pozostała dłużna i przeprowadziła naloty na pozycje Legionu Szam w prowincji Idlib, w których zginęło 35 bojowników, a 77 zostało rannych[1766].

Wracając do Syrii: 1 sierpnia 2018 r. powołano NLF[1767]. Na jego czele stanął były pułkownik armii rządowej, dotychczasowy przywódca Legionu Szam, Fadlallah al-Hadżi (Al-Hajji)[1768]. Była to dość zagadkowa postać; wiadomo jedynie, że był ceniony za kompetencje wojskowe; od początku związany z projektami Bractwa Muzułmańskiego w Syrii[1769]. Formacja dzięki temu, że nie ukrywała reprezentowania Turcji w Idlibie, zyskała, ponieważ wiele mniejszych grup, widząc w Turcji ratunek, po prostu przyłączyła się do Legionu Szam[1770].

1764 R. Soylu, H. al-Aswad, *Turkey to send Syrian rebel fighters to battle Haftar in Libya*, https://www.middleeasteye.net/news/turkey-send-syrian-rebel-fighters-fight-haftar-libya [dostęp: 10.05.2021].

1765 K. Fahim, I. Khurshudyan, Z. Zakaria, *Deaths of Syrian mercenaries show how Turkey, Russia could get sucked into Nagorno-Karabakh conflict*, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/azerbaijan-armenia-turkey-nagorno-karabakh/2020/10/13/2cdca1e6-08bf-11eb-8719-0df159d14794_story.html [dostęp: 10.05.2021].

1766 S. Dadouch, K. Fahim, *Airstrikes kill or injure dozens of fighters in camp for Turkish-backed rebels in Syria*, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/syria-russia-airstrike-rebels-turkey/2020/10/26/59be5d0e-1782-11eb-8bda-814ca56e138b_story.html [dostęp: 10.05.2021].

1767 Enab Balad, *Jedenaście frakcji tworzy Front Wyzwolenia Narodowego w Idlibie...*

1768 SyriaCall, *11 FSA factions in new command in of „National Front Liberation"*, https://nedaa-sy.com/en/news/6391 [dostęp: 10.05.2021].

1769 Enab Baladi, *Turkey realigns Idlib's factions protecting them against Assad's offensive*, https://english.enabbaladi.net/archives/2018/08/turkey-realigns-idlibs-factions-protecting-them-against-assads-offensive/#ixzz6nOb61lud [dostęp: 10.05.2021].

1770 SOHR, *Al-Sham Corps which is close to Turkey, witness the joining of more groups operating in Idlib and the Syrian North after Tahrir Al-Sham imposed its control over about 9 square kilometers*, https://www.syriahr.com/en/112657/ [dostęp: 10.05.2021].

Trudno jednoznacznie określić, w jakim stopniu Legion Szam pozostał pod kontrolą Bractwa, a w jakim Turcji udało się go wyrugować z projektu. Jednak to, że Legionem dowodzą ludzie związani z Bractwem, wskazuje, iż ich taktyka dużego wpływu przy małym zaangażowaniu była nadal skuteczna. Jak widać, czasami *less is more*.

3.3. Dżihad lokalnie

Arabska Wiosna była przede wszystkim powszechnym ruchem społecznym, w dużej mierze spontanicznym. Do walki przystąpiło wiele organizacji, często budowanych na podstawie spontanicznych decyzji, powiązań osobistych czy chęci zapewnienia bezpieczeństwa sobie i swoim bliskim. Wiele z tych formacji nie miało żadnego programu politycznego, były tworzone *ad hoc* i koncentrowały się na zapewnieniu bezpieczeństwa swoim małym ojczyznom. Z czasem łączyły się w związki taktyczne; zaczęła się też pojawiać pewna ideologiczna nadbudowa, niekiedy fundowana przez podmioty zewnętrzne. Jednym z elementów łączących była ideologia czy religia. Nie ulega wątpliwości, że nadanie sekciarskiego charakteru konfliktowi było inspirowane przez rząd Syrii, ale znalazło podatny grunt.

Pod koniec 2012 r. zauważalna była konsolidacja ruchów islamistycznych niezwiązanych z nurtem Al-Kaidy. Współpraca odbywała się głównie na dwóch platformach.

Pierwszą był założony we wrześniu 2012 Syrian Islamic Liberation Front (SILF, Syryjski Islamski Ruch Wyzwolenia). Było to porozumienie ok. 20 organizacji, z wiodącą rolą Suqor asz-Szam i emira Ahmeda Eissa asz-Szeikha (byłego więźnia Sednaya). Innymi wpływowymi postaciami byli Usama al-Juneidi i Qader Saleh. Koalicja SILF chciała ustanowienia państwa o islamskich fundamentach, a jednocześnie nie była antagonistyczna wobec innych rebeliantów, nawet tych z WAS. Uważa się, że była to organizacja proturecka. Maksymalna liczebność SILF w całej Syrii to ok. 30 tys. bojowników. Największymi oddziałami były: Suqor asz-Szam, Liwa at-Tauhid i Kataib al-Farouq.

Drugą znaczącą koalicją był założony 21 grudnia 2012 r. Syrian Islamic Front (SIF, Syryjski Front Islamski). Inspiratorem tej koalicji był Kataib Ahrar asz-Szam, a wchodziły w jej skład np. Harakat al-Fadżr al-Islamijja i Kataib Hamza bin'Abd al-Mutallab. Były to formacje salafickie, bardziej konserwatywne niż te z SILF[1771].

1771 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 99.

Obie organizacje stanowiły jakąś konkurencję wobec an-Nusry. Jeszcze istotniejszy był fakt, że właśnie w tym czasie an-Nusra została uznana za organizację terrorystyczną, i to powiązaną z Al-Kaidą[1772].

Przełom 2012 i 2013 r. to czas znacznych przetasowań w syryjskim dżihadzie. Część grup intensyfikowała swoje działania w wymiarze lokalnym, jak Madżlis Szura al-Mudżahidin i Dżunud asz-Szam; powstawały też nowe formacje, np. Suqor al-Izz, ale generalnie widoczne były starania w kierunku konsolidacji.

W 2013 alians SILF zaczął wyraźnie słabnąć. Przyczyną była przede wszystkim swoista miałkość ideologiczna. Z jednej strony był to ruch mniej konserwatywny, czyli SIF, a tym bardziej ISIS, a z drugiej zaś bardziej konserwatywny niż popierane przez Zachód ugrupowania WAS i SMC. W rezultacie najważniejsze organizacje: Liwa al-Islam, Suqor asz-Szam, Liwa at-Tauhid i Liwa Dawud, zaczęły negocjacje z SIF w tureckim miejście Reyhanli[1773].

3.3.1. Liwa al-Islam

Liwa al-Islam (Brygada Islamu) powstała w połowie 2012. Po roku od założenia zmieniła nazwę na Dżaisz al-Islam (Armia Islamu). Jej pierwszą spektakularną operacją był zamach bombowy z 18 lipca 2012 r. w Damaszku. Zginął w nim minister obrony Syrii, Daoud Radżha (Rajha), jego zastępca Asef Shawkat i wiceprezydent Hassan Turkmani. Liwa al-Islam działała przede wszystkim w metropolii Damaszku. Stanęła na czele porozumienia „Operation Epic in the Capital of the Omayyads" („Epicka operacja w stolicy Umajjadów"), aby zdobyć teren i przygotować się do późniejszych walk z siłami reżimu w mieście. Liwa al-Islam wielokrotnie współpracowała z Dżabhat an-Nusra[1774].

Na czele formacji stanął Zahran Alloush, pochodzący z prominentnej rodziny z Arabii Saudyjskiej. Jego ojciec Mohammed Alloush był ważnym saudyjskim uczonym religijnym. Alloush uzyskał tytuł magistra prawa szariatu na Uniwersytecie Islamskim w Medynie w Arabii Saudyjskiej. Został aresztowany za islamistyczne poglądy w 2009 r. i osadzony w więzieniu Sednaya; uwolniony na mocy amnestii[1775].

1772 M.R. Gordon, A. Barnard, *U.S. places militant Syrian rebel group on list of terrorist organizations...*

1773 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 159.

1774 E. O'Bagy, *The Free Syrian Army...*, p. 44.

1775 A. Lund, *Freedom fighters? Cannibals? The truth about Syria's rebels*, https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/freedom-fighters-cannibals-truth-about-syria-s-rebels-8662618.html [dostęp: 10.05.2021].

29 sierpnia 2013 r. odbyła się transmitowana w internecie uroczystość, podczas której blisko 15 różnych organizacji przyłączyło się do Liwa al-Islam. Organizacją zarządzała rodzina Alloushów: Zahran był liderem, Mohammed – przywódcą politycznym, a Islam – rzecznikiem. Odtąd organizacja zaczęła występować pod nazwą Dżaisz al-Islam; regionem działalności był Damaszek. Była dobrze uzbrojona. Na pewno miała systemy 9K33 Osa (który z powodzeniem został użyty do strącenia syryjskiego śmigłowca), czołgi (T-72, T-62 i T-54) oraz sporą liczbę BMP-1[1776].

24 września 2013 jedenaście najpotężniejszych ugrupowań islamistycznych rebeliantów (w tym kilka brygad powiązanych z WAS) wydało oświadczenie, że nie uznają Narodowej Koalicji, i potwierdzało, iż uważają islamskie prawo za jedyne źródło ustawodawstwa. 29 września co najmniej 50 grup działających głównie wokół Damaszku połączyło się z Dżaisz al-Islam, podważając w ten sposób dominację WAS w tej części kraju, w której od dawna uważana była za najsilniejszą siłę rebeliantów. Uważa się, że ta inicjatywa była kierowana i finansowana przez Arabię Saudyjską[1777]. Urzędnicy saudyjscy nie komentują swoich operacji w Syrii, gdzie sunnickie królestwo muzułmańskie poparło powstanie sunnickiej większości przeciwko Asadowi i jego mniejszościowej elicie alawitów, sprzymierzonych z szyickim Iranem, rywalem Rijadu o władzę regionalną. Dowódca islamistycznej jednostki rebeliantów z Damaszku powiedział Reuterowi, że saudyjscy przedstawiciele w ostatnich tygodniach utrzymywali kontakty z różnymi grupami salafitów, oferując wsparcie w zamian za wspólny front przeciwko Al-Kaidzie. Dowódca, który używa nazwiska Abu Mussab, powiedział: „Saudyjscy plemienni liderzy dzwonili w imieniu saudyjskiego wywiadu. Ich strategia polega na oferowaniu wsparcia finansowego w zamian za lojalność i trzymanie się z dala od Al-Kaidy"[1778].

Chociaż sama Liwa al-Islam była częścią WAS (wspieranej przez Arabię Saudyjską), rzecznik nowego ugrupowania powiedział arabskiej telewizji, że Armia (Dżaisz) Islamu nie jest częścią WAS. Działo się tak prawdopodobnie dlatego, że WAS utraciła zaufanie wielu grup rebeliantów, a przyjęcie narracji religijnej będzie skuteczniejsze w przeciwdziałaniu grupom radykałów. Po ogłoszeniu fuzji faktycznie okazało się, że została

1776 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 168–169.

1777 Hassan Hassan, *The Army of Islam is winning in Syria*, https://foreignpolicy.com/2013/10/01/the-army-of-islam-is-winning-in-syria/ [dostęp: 10.05.2021].

1778 K.Y. Oweis, *Insight – Saudi Arabia boosts Salafist rivals to al Qaeda in Syria*, https://news.trust.org/item/20131001143727-5erqr/?source=shtw [dostęp: 10.05.2021].

ona przywitana z zadowoleniem przez wielu islamistów, a nawet umiarkowanych grup[1779].

Formacja ta utrzymywała poprawne stosunki z Dżabhat an-Nusrą, co było podyktowane jedynie pragmatyzmem. An-Nusra cieszyła się na początku sporym poparciem społecznym, a ewentualny konflikt mógł zakończyć się odwróceniem od Dżaisz al-Islam. Z drugiej strony an-Nusra nie była na tyle silna we Wschodniej Ghoucie, aby doprowadzić do konfrontacji zbrojnej, a ponadto łączył ich wspólny wróg – ISIS[1780].

22 listopada 2013 r. powstał Front Islamski[1781]. W jego skład wszedł również Dżaisz al-Islam, a szefem wojskowym został Zahran Alloush[1782]. Dżaisz al-Islam działał przede wszystkim w północnej Syrii. W tym rejonie operowała także afiliowana przy nim brygada Al-Izzah Billah[1783].

Formacja wchodziła w skład SMC, ale już w grudniu 2013 r. zerwano współpracę, gdy przeszła pod kontrolę Syryjskiej Koalicji Narodowej. Decyzja ta była podyktowana brakiem zgody na wpływy zagraniczne na formację. Alloush był przeczulony na tym punkcie i chciał zerwać ze wszystkimi podejrzeniami o to, że jest sterowany z zewnątrz. Ponadto uważał, że SNC była porozumieniem pozbawionym politycznego wymiaru, którego celem było obalenie reżimu Asada. Gdy jednak zaczęto deklarować chęć utworzenia demokratycznego państwa, Dżaisz al-Islam zerwał współpracę, nie mogąc firmować dalej tego projektu[1784]. W marcu 2015 r. Dżaisz al-Islam i Zjednoczone Dowództwo Wojskowe Wschodniej Ghouty utworzyli „Radę Wojskową Damaszku i jego Przedmieść" pod bezpośrednim dowództwem Zahrana Allousha.

Alloush zauważył, że

> [...] celem utworzenia Rady Wojskowej i jego przystąpienie do zjednoczonego kierownictwa wojskowego jest przekształcenie akcji rewolucyjnej z czasami

1779 Hassan Hassan, *The Army of Islam is winning in Syria...*

1780 Tenże, *Why Syria's Islamic Front is bad news for radical groups*, https://web.archive.org/web/20161112172239/http://www.thenational.ae/article/20131203/OPINION/131209680#full#ixzz2na4PwtPw [dostęp: 10.05.2021].

1781 Karta założycielska Frontu Islamskiego zob. https://www.zamanalwsl.net/uploads/jabha%20aslmic.pdf [dostęp: 10.05.2021].

1782 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 175.

1783 BBC Monitoring, *Islamic Front*, 28 Mar 2017.

1784 R. Spencer, *Leading Syrian rebels defect, dealing blow to fight against al-Qaeda*, https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10498477/Leading-Syrian-rebels-defect-dealing-blow-to-fight-against-al-Qaeda.html [dostęp: 10.05.2021].

przypadkowych etapów, przez które przeszła, w zorganizowaną operację wojskową, i przejście od wojny partyzanckiej do regularnych działań wojennych oraz zdyscyplinowanych i zorganizowanych działań wojskowych, dzięki którym może oczyścić Syrię[1785].

26 kwietnia 2015 r. wraz z innymi głównymi grupami w Aleppo utworzyli porozumienie Fateh Halab (Podbój Aleppo), którego celem było utrzymanie miasta. W jego skład wchodziły m.in. grupy AaS i Legion Szam[1786].

Dżaisz al-Islam szczególnie intensywnie działał w rejonie Wschodniej Ghouty (był to obszar zaliczany do metropolii Damaszku). Były to tereny zielone, z dobrze utrzymaną gospodarką rolną i bardzo różnorodne społecznie. Dominowała tam ludność sunnicka. Wyróżniało się miasto Douma, będące enklawą hanbalicką; stąd pochodziło wielu radykalnych uczonych muzułmańskich. Rewolucja wybuchła tutaj stosunkowo szybko i była bardzo intensywna, co m.in. sprowokowało Asada do stosowania najbrutalniejszych metod walk, łącznie z atakiem gazowym (2013). Do podobnego ataku doszło w 2018. Rządowa syryjska agencja informacyjna SANA twierdziła wówczas, że to rebelianci z grupy Dżaisz al-Islam „[...] sfabrykowali i nagłośnili rzekomy atak chemiczny" i jest to „nieudana próba utrudnienia postępów syryjskiej armii"[1787].

W okrążonej enklawie licznym formacjom powstańczym udało się nawiązać współpracę. 24 czerwca 2014 r. powołano Eastern Ghouta United Courthouse (Zjednoczony Sąd dla Wschodniej Ghouty), który tworzyły: an-Nusra, AaS, Liwa Fateh asz-Szaam, Dżaisz al-Mulahama al-Kubra, Dżabth al-'asalah wa'l-tanmiyah (Front Autentyczności i Rozwoju), Rahman Corps, Tadżamu' Thuwar al-Ghouta asz-Sharqiya, Liwa Szuhada Douma, Batalion Policji Wojskowej (WAS Damaszek), Liwa asz-Szabab as-Sadikin, Liwa Rijal al-Athar, Liwa Umihat al-Mu'mineen, Liwa Ussud al-Ghouta, batalion Amn al-Thawra i oczywiście Dżaisz al-Islam[1788]. Wkrótce potem

1785 „Utworzenie «Rady Wojskowej w Damaszku i okolicach» oraz przystąpienie do Zjednoczonego Dowództwa" [„تشكيل "المجلس العسكري في دمشق وريفها" وانضمامه لـ"القيادة الموحدة] https://bit.ly/47VgRLG [dostęp: 10.05.2021].

1786 Syria's Civil War, *Fateh Haleb coalition member organizations list...*

RFS Media Office, *Fatah Halab chief commander: Military operation ongoing to control entire Aleppo...*

1787 M. Orłowski, *Syria: Atak chemiczny we wschodniej Ghucie. Co najmniej 70 zabitych, nawet kilkuset rannych. Ostra reakcja Trumpa*, https://wyborcza.pl/7,75399,23240500,rezim-Baszszara-al-asada-znowu-uzyl-sariunu-we-wschodniej-ghucie.html [dostęp: 10.05.2021].

1788 „Frakcje opozycyjne w Damaszku Ghouta ogłaszają utworzenie «Ujednoliconej Rady Sądowniczej»"...

utworzono odpowiednik wojskowy, znany jako Zjednoczone Dowództwo Wojskowe, na czele którego stanął Alloush.

Na czele Zjednoczonego Sądu dla Wschodniej Ghouty stanął Ahmed Abdelaziz Uyyoun *vel* Abu Shujaa al-Azhari, ale szybko zrezygnował (rok później został zamordowany przez nieznanych sprawców). Jego następcą był szejk Chalid Tafour, który pochodził z Doumy i powiązany był z Adżnad asz-Szam. Było to oczywiście trudne do zaakceptowania przez Dżaisz al-Islam, został więc zastąpiony przez szejka Abu Abderrahmana Zeinelabidine; późniejszym zastępcą został Abu Rateb Abu Diqqa. Sąd mimo wszystko zachowywał sporą autonomię, w jego szeregach byli wyłącznie uczeni religijni, a nie przedstawiciele bojówek[1789]. Wydaje się jednak, że Dżaisz al-Islam miał na niego duży wpływ.

Dżaisz al-Islam dominował przede wszystkim w strukturach siłowych. Alloush często brutalnymi metodami utrzymywał jedność. Przykładem może być rozbicie Dżaisz al-Ummah, która powstała jesienią 2014 r. Było to porozumienie kilku mniejszych formacji, prawdopodobnie powstałe w celu przejęcia dochodowych szlaków przemytniczych. Alloush rozpoczął likwidację formacji na początku 2015; doprowadził do śmierci kilkudziesięciu bojowników i aresztowania ponad 1,3 tys. jej członków.

Armia Islamu była frakcją najczęściej oskarżaną o liczne nadużycia. Wielu świadków twierdziło, że grupa przetrzymuje więźniów politycznych (w tym wielu podejrzanych o sympatyzowanie z ISIS) bez powiadamiania Zjednoczonej Rady Sądownictwa[1790]. Alloush okazał się bardzo sprawnym przywódcą, który pozyskiwał zwolenników dzięki zdolnościom krasomówczym i politycznemu instynktowi, ale także bezwzględnej brutalności. Brał również udział w rozmowach na szczeblu międzynarodowym (przez swoich delegatów), np. podczas rozmów pokojowych w Rijadzie[1791]. O pozycji formacji świadczył choćby udział jej przywódców w rozmowach pokojowych. Głównym negocjatorem opozycji w ramach Wysokiego Komitetu Negocjacyjnego był Mohammad Alloush. To on m.in. wynegocjował zawieszenie broni z Rosją i rządem w lutym 2016 r. Zerwanie tego porozumienia nastąpiło w kwietniu. Dziesięć frakcji rebeliantów zadeklarowało wówczas rozpoczęcie „bitwy w odpowiedzi na skargi" w odwecie za łamanie przez

1789 A. Lund, *An islamist experiment: Political order in the East Ghouta...*

1790 Tamże.

1791 Tenże, *Riyadh, Rumeilan, and Damascus: All you need to know about Syria's opposition conferences*, https://carnegie-mec.org/diwan/62239?lang=en [dostęp: 10.05.2021].

reżim kruchego rozejmu. Wśród sygnatariuszy oświadczenia byli Dżaisz al-Islam i AaS. Siły opozycji rozpoczęły ofensywę w prowincji Latakia w północno-zachodniej Syrii[1792].

Rzecznik Dżaisz al-Islam, kapitan Islam Alloush, powiedział, że grupa uważała, iż zawieszenie broni było przykrywką dla rządu do przeprowadzenia ataków na rebeliantów w pobliżu Damaszku i nie ma nadziei na wynegocjowany pokój w Genewie. Rosja wyraziła również silny sprzeciw wobec współpracy z Dżaisz al-Islam, a w kwietniu 2016 r. zażądała, aby Rada Bezpieczeństwa ONZ uznała go za organizację terrorystyczną. W rezultacie w maju 2016 r. Mohammad Alloush zrezygnował ze stanowiska negocjatora, a proces pokojowy znów został wstrzymany[1793]. Zrezygnował ze stanowiska szefa biura politycznego 3 maja 2018 po tym, jak grupa poniosła serię upokarzających porażek w bitwach z armią syryjską i bojownikami prorządowymi. W rzeczywistości jednak był podejrzany o przywłaszczenie ok. 47 mln dolarów z budżetu formacji, które miał wykorzystać na zakup nieruchomości (m.in. restauracji, myjni samochodowych i warsztatów blacharskich) w Turcji i Arabii Saudyjskiej[1794].

Formacja Dżaisz al-Islam bardzo szybko i dotkliwie odczuła przyłączenie się Rosji do konfliktu. 25 grudnia 2015 r. Zahran Alloush oraz innych pięciu wysokich rangą dowódców zostało zabitych w nalocie rosyjskim. Jego miejsce zajął Abu Hammam Bouwaidani[1795]. Niewiele wiadomo o Bouwaidanim poza jego przeszłością jako islamisty wykształconego w Arabii Saudyjskiej[1796]. Labib an-Nahhas z AaS skomentował to następująco: „Męczeństwo Allousha powinno być punktem zwrotnym w historii rewolucji,

1792 J. Wood, *Opposition walks out of Syrian peace talks*, https://web.archive.org/web/20160819135120/http://www.thenational.ae/world/middle-east/opposition-walks-out-of-syrian-peace-talks [dostęp: 10.05.2021].

1793 Tenże, *Rise and fall of Syrian rebel negotiator leaves peace talk hopes in tatters*, https://web.archive.org/web/20160803054220/http://www.thenational.ae/world/middle-east/rise-and-fall-of-syrian-rebel-negotiator-leaves-peace-talk-hopes-in-tatters [dostęp: 10.05.2021].

1794 PressTV, *Former Jaish al-Islam leader stole millions, launches businesses in Turkey & Saudi Arabia: Report*, https://www.presstv.com/Detail/2018/05/06/560842/Former-Jaish-alIslam-leader-stole-millions-launches-businesses-in-Turkey--Saudi-Arabia-Report [dostęp: 10.05.2021].

1795 Al Jazeera Staff, *Russian raids kill prominent Syrian rebel commander*, https://www.aljazeera.com/news/2015/12/25/russian-raids-kill-prominent-syrian-rebel-commander [dostęp: 10.05.2021].

1796 Mapping Militants, *Jaysh al-Islam*, https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/jaysh-al-islam#_ftn4 [dostęp: 10.05.2021].

a grupy rebeliantów powinny zdać sobie sprawę, że stoją w obliczu wojny polegającej na eksterminacji i wykorzenieniu przez reżim Putina"[1797].

Śmierć Allousha zdestabilizowała wymuszony ład. Już w lutym 2016 r. Adżnad asz-Szam połączył swoje jednostki z Legionem Failaq al-Rahman. Od tego czasu ich połączone siły działały pod nazwą Failaq al-Rahman i przeszły pod dowództwo zbiegłego kapitana armii rządowej, Abdel-Naser Shmeira[1798].

Na początku listopada 2013 r. pięć dużych formacji z metropolii Damaszku ogłosiło utworzenie Al-Ittihad al-Islami li-ajnad asz-Szam (Islamska Unia Adżnad asz-Szam). Frakcje te miały ugruntowaną pozycję na obrzeżach stolicy już latem 2012. Były to:

- Liwa al-Habib al-Mustafa,
- Amjad al-Islam Gathering,
- Liwa Sahaba,
- Katibat Shabab al-Houda,
- Liwa Der al-Asima.

Przywódcy Adżnad asz-Szam twierdzili, że kontrolowali łącznie 53 podfrakcje i ok. 15 tys. bojowników. Przywódcą Adżnad asz-Szam został Abu Mohammed al-Fateh. Frakcja była pewną przeciwwagą dla Liwa al-Islam; prawdopodobnie była mniej uzależniona od wpływów Arabii Saudyjskiej; była jawnie nietolerowana przez ISIS[1799]. Po fuzji nowy byt, jakim był Failaq al-Rahman, w połączeniu z problemami po utracie przywódcy spowodował, że w Ghoucie powstała faktyczna przeciwwaga dla Dżaisz al-Islam. 28 marca 2016 r. zamaskowani napastnicy zaatakowali konwój we Wschodniej Ghoucie, próbując zabić szejka Chalida Tafoura. Atak na tego islamskiego uczonego z Doumy, znanego również jako Abu Suleiman, byłego szefa Zjednoczonej Rady Sądowniczej, był jasnym sygnałem, że dojdzie do rywalizacji o prym w Ghoucie[1800]. Walki wybuchły w maju 2016 i zginęło w nich nawet 300 ludzi. Nie zakończyło to konfliktu. Formacja Dżaisz al-Islam nie poparła projektu HTS, co spowodowało problemy wewnętrzne i ponowną konfrontację z Failaq al-Rahman. W rezultacie filia z Idlibu przyłączyła się

1797 K. Shaheen, *Leader of powerful Syrian rebel group killed in airstrike*, https://www.theguardian.com/world/2015/dec/25/zahran-alloush-leader-syria-rebel-group-killed-airstrike [dostęp: 10.05.2021].

1798 A. Lund, *After Zahran: Rising tension in the East Ghouta*, https://carnegie-mec.org/diwan/63376?lang=en [dostęp: 10.05.2021].

1799 Tenże, *The Ajnad al-Sham islamic union*, https://carnegie-mec.org/diwan/54750?lang=en [dostęp: 10.05.2021].

1800 Tenże, *After Zahran: Rising tension in the East Ghouta*...

do AaS, a w Ghoucie wybuchły ponowne walki, w których zginęło przynajmniej 95 osób[1801]. Przede wszystkim jednak walki te umożliwiły siłom rządowym zajęcie znacznego obszaru Wschodniej Ghouty.

12 kwietnia 2018 r. ok. 13 tys. bojowników Dżaisz al-Islam wraz z ich rodzinami ewakuowano w autobusach z Doumy, przekazując je w ten sposób rządowi Asada. Osiedlili się ok. 10 km od granicy z Turcją, gdzie wybudowali nowe osady. Zapewniali jednak, że powrócą do Ghouty. „Wrócimy do naszych miast. Uwolnimy je i obalimy terrorystycznego tyrana" – powiedział Buwaydani, przywódca formacji. Buwaydani mówił, że jego bojownicy otrzymują pomoc finansową od Turcji w formie pensji. Powiedział, że grupa jest gotowa do nowych bitw przeciwko rządowi Syrii lub innym wrogom, w tym syryjskiej kurdyjskiej milicji YPG, która kontroluje większość północnej Syrii[1802]. Niemniej przez wielu islamistów uznani zostali za zdrajców, którzy skalali się rozmowami z Rosją i Asadem oraz oddali „świętą ziemię" niewiernym[1803].

Ideologia

Kierunek ideologiczny formacji nakreślił przede wszystkim jej pierwszy przywódca, Zahran Alloush. Jego poglądy wpisywały się w koncepcję islamizmu, przy czym były nakierowane przede wszystkim na sytuację lokalną, a koncepcja wroga dalekiego pozostawała na uboczu. Formacja ta nie współpracowała z Al-Kaidą; była swoistą mieszanką nacjonalizmu i restrykcyjnej interpretacji islamu na sposób salaficki. Celem formacji było ustanowienie państwa islamskiego rządzonego wg zasad szariatu. Mimo koncentrowania się na Syrii widoczne było odwołanie do szerszej koncepcji panislamskiej *ummy*. Wzywano do jedności sunnitów; nie widziano problemu w przyjmowaniu w swoje szeregi zagranicznych bojowników. Bardziej posługiwano się symboliką islamską (czarne sztandary) niż syryjską. Równie trudno odnaleźć koncepcję wroga dalekiego, zwłaszcza Zachodu.

1801 MEE Staff, *Syrian rebels „fire on protesters" calling for end to infighting*, https://www.middleeasteye.net/news/syrian-rebels-fire-protesters-calling-end-infighting [dostęp: 10.05.2021].

1802 K. Ashawi, *Far from home, a Syrian rebel group starts over*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-rebels-idUSKCN1M71CO [dostęp: 10.05.2021].

1803 „Szam. Prosaudyjska grupa «Jaysh Islam» przekazała Asadowi terytorium islamskie i wszelką broń" [*ШАМ. Просаудовская группировка „Джейш Ислам" сдала Асаду исламскую территорию и все вооружение*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2018/04/24/116691/sham--prosaudovskaya-gruppirovka-dzhejsh-islam-sdala-asadu-islamskuyu-territoriyu-i-vse-vooruzhenie.shtml [dostęp: 10.05.2021].

Alloush postrzegał konflikt w Syrii jako przede wszystkim religijny. Uważał, że jest to konfrontacja między prawdziwymi muzułmanami i apostatami, za których uważał szyitów, a zwłaszcza alawitów. Tych ostatnich nazywał *madżus* (*al-nizam al-majousi*). Jest to określenie kapłanów staroirańskiej religii zoroastrianizmu (zaratusztrianizmu). Sam termin *madżus* przeszedł do języków zachodnich; w języku polskim to słowo „mag", od którego pochodzi „magia". Tym terminem określani byli mędrcy (w tradycji na ogół nazywani Trzema Królami), którzy mieli pokłonić się nowonarodzonemu Jezusowi w Betlejem. To określenie jest bardzo pejoratywne, ponieważ oznacza, że alawici nie są traktowani jako monoteiści, zatem ich pozycja jest gorsza niż chrześcijan czy żydów. Podobnie jak inni salafici, Alloush nazywał alawitów również „nusajrytami", co też jest symptomatyczne, bo w ten sposób traktował ich nie jako wyznawców Allaha, tylko wyznawców człowieka – założyciela ruchu: ibn Nusajra.

Stanowisko Allousha było nieprzejednane. Uważał, że Syrię należy oczyścić z alawitów i szyitów, więc *de facto* postulował czystki etniczne. W filmie propagandowym mówił:

> My, w Liwa al-Islam, witamy mudżahedinów z całego świata, aby byli dla nas pomocą i wsparciem, aby walczyć w naszych szeregach, w imię sunny, sunny Posłańca Allaha, który podnosi sztandar *tauhid* wysoko, aż upokorzenie i zniszczenie spadnie na *madżus*, wrogów Allaha. Dopóki nie oczyścimy Szamów [Damaszku i Wielkiej Syrii] z ich brudu i nieczystości, dopóty idźcie, aby wspierać was, bracia, wierzący! A niebo będzie na was czekać, a Allah jest z wami[1804].

Co ważne, odwołując się do Koranu i historii, Alloush uważał, że szyici są głównym problemem islamu, gdyż to oni przyczynili się do upadku kalifatu i próbują zniszczyć islam. Sugerował więc, że jest to piąta kolumna. Nawet fakt, że Irańczycy to nie-Arabowie, był dlań argumentem za tym, że chcą zniszczyć islam (Arabów), bo tak naprawdę sami nie są muzułmanami. Dlatego też należy ich eksterminować:

> Oto szyici, noszący służalczość i wstyd, sprowadzający Tatarów do Bilad asz-Szam [Wielka Syria], wprowadzający Mongołów do Bilad asz-Szam, noszący służalczość i małostkowość, a potem muzułmanie wracają i oczyszczają Bilad asz-Szam z ich nieczystości. [...] I wzywam cię, nieczysty *rafidha*, że tak jak Banu

1804 J. Landis, *Zahran Alloush: His ideology and beliefs*, https://web.archive.org/web/20160325123621/http://www.joshualandis.com/blog/zahran-alloush/ [dostęp: 10.05.2021].

> Umajja [Umajjadzi] rozbili twoje czaszki w przeszłości, tak lud Ghouty i lud Szam zniszczą twoje czaszki w przyszłości. I dadzą wam zakosztować najgorszej tortury w życiu, zanim Bóg da wam zakosztować najgorszej tortury w dzień sądu. O nieczysty *rafidha*, znajdziesz to, czego nigdy się nie spodziewałeś od siły mudżahedinów islamu w Bilad asz-Szam, dopóki nie sprawią, że zasmakujesz najgorszej tortury. [...] Oni [szyici] nie chcą państwa takiego jak Banu Umajja [kalifatu], ponieważ państwo Banu Umajja pozbyło się ich przestarzałej chwały *madżus*, ponieważ państwo Banu Umajja rozbiło ich głowy, ponieważ państwo Banu Umajja ustanowiło prawdę (*haq*), sprawiedliwość i *tauhid*[1805].

Taka postawa lokowała Liwa al-Islam w grupie najbardziej radykalnych formacji i była sporym problemem w relacjach z innymi graczami, zwłaszcza z Zachodem. Z czasem stanowisko Allousha stawało się bardziej umiarkowane; dopuścił nawet demokrację jako możliwe rozwiązanie na przyszłość. W maju 2015 r. w wywiadzie zasugerował, że po obaleniu reżimu pozwoli Syryjczykom na wybór takiego ustroju, jaki będą chcieli. Zniknęły jego poprzednie wezwania do wydalenia członków „rządzącej sekty alawitów" z Damaszku – teraz nazwał ich „częścią narodu syryjskiego" i powiedział, że tylko ci z krwią na rękach powinni być pociągnięci do odpowiedzialności[1806]. Stwierdził, że jego wcześniejsze wypowiedzi były spowodowane presją, pod jaką żył w Ghoucie, gdzie ludzie ginęli od gazów bojowych: „Jesteśmy w stanie oblężenia. Wszyscy cierpimy na stres psychiczny. Kiedy byłem w więzieniu, a strażnik przychodził i torturował więźniów, po jego wyjściu z celi więźniowie kłócili i bili się nawzajem". Jego rzecznik, Islam Alloush, powiedział, że przemówienia, które Zahran Alloush wygłosił w Ghoucie, były przeznaczone do komunikacji wewnętrznej, aby zmobilizować bojowników w obliczu innych, znacznie bardziej radykalnych sił islamistycznych, takich jak Państwo Islamskie. Rzecznik tłumaczył: „Są dwa języki: dla publiczności wewnętrznej i publiczności zewnętrznej. [...] Przemówienie wewnętrzne jest poświęcone ratowaniu naszych synów przed wstąpieniem do Państwa Islamskiego"[1807].

Wywołało to oburzenie Abu Muhammada al-Makdisiego, który uznał, że Zahran Alloush otarł się o apostazję. Uznał, że demokracja nigdy nie

1805 Tamże.

1806 R. Gutman, M. Alhamadee, *Islamist rebel leader walks back rhetoric in first interview with U.S.* media, https://www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/article24784780.html [dostęp: 10.05.2021].

1807 Tamże.

będzie dobrym rozwiązaniem, bo nigdy prawdziwie wierzący nie będą mieli większości. W tej argumentacji posłużył się fragmentem Koranu: „I większa część ludzi, / choćbyś bardzo tego chciał, / nie będzie wierząca" (7:103). Konkluzją al-Makdisiego było pouczenie Allousha, że nie ma sensu udawać „dobrego islamisty", bo dla Zachodu islamista to zawsze zło[1808].

Niemniej frakcja pozostawała przy swojej nowej, bardziej liberalnej narracji. Islam Alloush powiedział, że grupa będzie brała udział w negocjacjach pokojowych nawet z udziałem przedstawicieli rządu. Nie odżegnywał się od demokracji, mówiąc: „Organizacja opiera się na zasadach czystego islamu, umiaru i dystansowaniu się od ekstremizmu i wzywa do usunięcia ucisku i zwycięstwa uciskanych. Dlatego Armia Islamu będzie wspierać każdą ścieżkę wybraną przez naród syryjski w celu usunięcia ucisku i despotyzmu"[1809].

Nadal jednak za wrogów uznawano szyitów, w tym Hezbollah: „Gang, który nazywa siebie Partią Boga, jest gangiem, który sprzeciwia się wolności, do jakiej dążą wszyscy ludzie, w tym naród syryjski. Nie możemy stanąć po stronie osób walczących z zasadą, dla której realizacji powołaliśmy Armię Islamu". Co ciekawe, kwestia wroga dalekiego była pomijana w przypadku Izraela. Uznano bowiem, że „[...] kwestie związane z polityką zagraniczną Syrii zostaną rozstrzygnięte przez organy państwa, które powstaną po zwycięstwie rewolucji, a naród syryjski będzie swobodnie wybierał swoich przedstawicieli"[1810].

Działania zbrojne

Jak już wspomniano na wstępie, o grupie Liwa al-Islam zrobiło się w Syrii głośno po udanym zamachu w Damaszku jeszcze w lipcu 2012 r. Formacja bardzo szybko stała się jedną z liczniejszych, i to nie tylko wśród grup islamistycznych. W początkowym okresie walczyła przede wszystkim z dwoma przeciwnikami: siłami rządowymi i ISIS. Spektakularna była ofensywa przeprowadzona w Libanie w miejscowości Arsal 5 lutego 2015 r. Była to pierwsza ofensywa poza granicami Syrii. Liwa al-Islam zaatakowała tam pozycje ISIS, które działało wraz z an-Nusrą w tym rejonie, w celu powstrzymania

1808 A.Y. Zelin, *Guest post: Ahrar al-Sham spiritual leader: The idol of democracy has shattered*, https://jihadology.net/2015/06/03/guest-post-ahrar-al-sham-spiritual-leader-the-idol-of-democracy-has-shattered/ [dostęp: 10.05.2021].

1809 E. Tsurkov, *Jaysh al-Islam: Rebels at the gates of Damascus*, https://www.regthink.org/en/articles/jaysh-al-islam-rebels-at-the-gates-of-damascus [dostęp: 10.05.2021].

1810 Tamże.

Hezbollahu i zatrzymaniu dowódcy an-Nusry, Imada Ahmad Jomaa[1811]. Atak na ISIS miał być zemstą na „[...] bojownikach ISIS, którzy zaatakowali naszą kwaterę główną. Zabili i zranili trzech, a czwartej osobie wyłupili oko"[1812].

W kwietniu 2015 r. doszło do otwartych starć zbrojnych mających na celu wyparcie ISIS z okolic Damaszku. Akcja ta była odpowiedzią na ataki pozycji w Jarmuku i rejonie Ghouty. Udało się przejąć dwie kwatery główne ISIS położone w pobliskim dystrykcie Tiszrin. W szeregach ISIS walczyło w tym rejonie ok. 200 bojowników, głównie obcokrajowców. Po tych starciach zostali oni zasadniczo wyparci z rejonu Damaszku, a wśród nielicznych utrzymanych przez nich pozycji była np. miejscowość Al-Hadżar as-Aswad (na południe od Jarmuku)[1813]. Nie była to jedyna konfrontacja. ISIS było bardzo zainteresowane przejęciem kontroli nad Ghoutą i przeprowadzało liczne akcje sabotażowe czy nawet szturmy Damaszku. 2 lipca 2015 r. Dżaisz al-Islam dokonał egzekucji 18 więźniów ISIS w odwecie za zabicie 12 pojmanych swoich członków. Egzekucja została sfilmowana i udostępniona w internecie[1814].

Dżaisz al-Islam odniósł (głównie z innymi grupami) wiele sukcesów. Jednym z ważniejszych było zdobycie (z Dżabhat Fateh asz-Szam i AaS) 25 kwietnia 2015 miasta Dżisr asz-Szughur[1815]. Zdobycie tego kluczowego pod względem logistycznym miasta w znaczny sposób przyczyniło się do przejęcia kontroli nad prowincją Idlib. W rękach rządowych pozostawały wówczas już tylko: miasto Ariha, baza wojskowa Al-Mastumah i baza sił powietrznych Abu Duhur[1816].

Spektakularnym sukcesem Dżaisz al-Islam było zdobycie 10 września 2015 r. więzienia Adra, przeznaczonego dla kobiet. W więzieniu przebywało

1811 M. Nance, *Defeating ISIS. Who They Are, How They Fight, What They Believe...*, p. 113.

1812 Ali Abdallah Suleiman, *Jaish al-Islam confronts Islamic State in Arsal*, https://www.al-monitor.com/security/2015/02/jaysh-al-islam-qalamoun-syria-arsal-lebanon.html [dostęp: 10.05.2021].

1813 M. Dick, *Rebels take on ISIS in new Damascus front*, https://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2015/Apr-17/294762-rebels-take-on-isis-in-new-damascus-front.ashx [dostęp: 10.05.2021].

1814 BBC, *Syrian rebels filmed shooting Islamic State militants*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-33342943 [dostęp: 10.05.2021].

1815 Hassan Hassan, *Front to back*, https://foreignpolicy.com/2014/03/04/front-to-back/ [dostęp: 10.05.2021].

1816 MEE Staff, *Syrian rebels take „almost all" of key government city in Idlib province*, https://www.middleeasteye.net/fr/news/syrian-rebels-take-almost-all-key-government-city-idlib-province-1318965374 [dostęp: 10.05.2021].

do 5 tys. osób[1817]. 11 lutego 2016 co najmniej 45 członków sił reżimu i milicjantów lojalnych wobec nich zostało zabitych w walkach w pobliżu Tal Swan, między Adrą i Doumą we Wschodniej Ghoucie[1818].

Dżaisz al-Islam w swojej historii miał również niechlubne karty. 25 stycznia 2015 r. przeprowadził serię ataków rakietami systemu BM-21 Grad, wystrzeliwując 53 rakiety na Damaszek. Mówi się, że wiele z nich wylądowało w pobliżu Departamentu Bezpieczeństwa Państwowego. Mówi się również, że Armia Islamu wystrzeliła rakiety na Aleppo i Latakię. W wyniku bombardowania zginęły co najmniej cztery osoby, a wśród rannych były też dzieci[1819].

Najbardziej kontrowersyjne były ataki Dżaisz al-Islam na Kurdów. W 2017 r. w wyniku ostrzału artyleryjskiego na Al-Szejkch Maqsoud w Aleppo mogło zginąć ponad stu cywilów. Według samych Kurdów, 7 kwietnia użyto wobec nich broni chemicznej, prawdopodobnie chloru. Trudno jednak zweryfikować te informacje. Dżaisz al-Islam ponoć napomniał swojego dowódcę za zastosowanie niewłaściwych środków, co miało dotyczyć zmodyfikowanych rakiet systemu BM-21 Grad[1820]. Kolejną kontrowersją było używanie tzw. żywych tarcz. Otóż dwa dni po tym, jak syryjskie siły rządowe ostrzelały zajęte przez rebeliantów przedmieście Damaszku, zabijając co najmniej 40 osób na rynku, na tym samym placu w klatkach zamknięto więźniów, o których mówiono, że byli „oficerami z sekty prezydenta". Mieli oni „smakować naszej [mieszkańców Ghouty] nędzy", a w rzeczywistości chronić przed kolejnym ostrzałem[1821].

Dość trudno ustalić liczebność Dżaisz al-Islam. Pierwsze dane (z 2013) mówią o 9 tys. bojowników. Sami przywódcy podawali nawet 50 tys., co jest jednak nierealne, biorąc pod uwagę, że w Ghoucie mieszkało 400 tys. ludzi,

1817 AFP, *Rebels storm Syria's largest prison near Damascus: Monitor*, https://news.yahoo.com/rebels-storm-syrias-largest-prison-near-damascus-monitor-005923440.html [dostęp: 10.05.2021].

1818 SOHR, *Tension and resentment in the Alawite mountains from the regime after the death of more than 45 member in an ambush by the Army of Islam in the Eastern Ghouta*, https://www.syriahr.com/en/44050/ [dostęp: 10.05.2021].

1819 Tenże, *Saudi-backed rebels from Army of Islam shell major Syrian cities*, https://www.syriahr.com/en/10847/ [dostęp: 10.05.2021].

1820 S. Heller, *One Kurdish neighborhood in the crossfire*, https://www.thedailybeast.com/one-kurdish-neighborhood-in-the-crossfire [dostęp: 10.05.2021].

1821 R. Mackey, M. Samaan, *Caged hostages from Syrian president's sect paraded through rebel-held suburb*, https://www.nytimes.com/2015/11/02/world/middleeast/syrian-rebels-say-caged-hostages-will-die-with-them-if-shelling-continues.html?_r=0 [dostęp: 10.05.2021].

a nie była to jedyna formacja[1822]. Różne źródła na lata 2015–2016 podają dane ok. 17–30 tys. bojowników. Można zatem przyjąć, że w szczytowym momencie stan osobowy mógł wynosić ok. 20 tys. ludzi[1823]. Dżaisz al-Islam nie został uznany przez Stany Zjednoczone za organizację terrorystyczną[1824]. Za taką *de facto* uważała go Federacja Rosyjska[1825].

3.3.2. Liwa at-Tauhid

Liwa at-Tauhid (Liwa al-Tawhid) to w dosłownym tłumaczeniu Brygada Monoteizmu (lub Jedności – w znaczeniu teologicznym, jednego Boga). Nazwa pochodzi od jednego z dogmatów islamu – *tauhid* – oznaczającego wiarę w jednego, niepodzielnego Boga. Zasada monoteizmu stała się jednym z fundamentów szkoły wahhabickiej, która rozumiała ją jako całkowite odrzucenie wszelkich tradycji niezwiązanych z islamem. Nawet kult Proroka uważano za odchodzenie od tej zasady[1826]. Nie należy mylić formacji Liwa at-Tauhid z innymi grupami wykorzystującymi termin *tauhid*, takimi jak: Ansar at-Tauhid (Ansar al-Tawhid), inaczej zwany Dżund al-Aksa, czy At-Tauhid wal-Dżihad (powstały w 2015 r., składający się głównie z Uzbeków).

Liwa at-Tauhid powstała w lipcu 2012 r. kilka dni przed wkroczeniem rebeliantów do miasta Aleppo. Była to jedna z największych grup rebelianckich w tym regionie. Jej bazą były miejscowości z metropolii Aleppo, takie jak: Anadan, Marea, Azaz, Tel Rifaat i Hreitan[1827]. Aleppo, będąc jednym z głównych ośrodków buntu wobec reżimu, stało się miejscem zaciętych walk. Prym w nich wiodła właśnie formacja Liwa at-Tauhid, działająca w ramach bardzo szerokiej koalicji WAS. Po pierwszych miesiącach spontanicznej samoorganizacji rozpoczął się bardziej kontrolowany proces konsolidacji sił. We wrześniu 2012 powstał Syrian Islamic Liberation

1822 E. Tsurkov, *Jaysh al-Islam: Rebels at the gates of Damascus*...

1823 Mapping Militants, *Jaysh al-Islam*...

1824 U.S. Department of State, *Designated foreign terrorist organizations*, https://www.state.gov/foreign-terrorist-organizations/ [dostęp: 10.05.2021].

1825 Ministry of Defence of the Russian Federation, *List of armed formations, which joined the ceasefire in the Syrian Arab Republic on December 30, 2016*, http://eng.mil.ru/en/news_page/country/more.htm?id=12107227@egNews [dostęp: 10.05.2021].

1826 Por. Muhammad bin Abdul Wahhab, *Kitab At-Tawhid*, Darussalam, London 2014; J. Zdanowski, *Emiraty wahhabickie: z dziejów Arabii w latach 1745–1932*..., s. 13–35.

1827 TRAC, *Liwaa al-Tawhid Brigade*, https://www.trackingterrorism.org/group/liwaa-al-tawhid-brigade [dostęp: 10.05.2021].

Front (SILF, Syryjski Islamski Front Wyzwolenia). Było to porozumienie ok. 20 organizacji z wiodącą rolą Suqor asz-Szam i emira Ahmeda Eissa al-Szeikha. Drugą organizacją w ramach tego nurtu była Liwa at-Tauhid. SILF był wspierany przez Turcję, a także Katar. Mimo islamistycznego profilu nie był antagonistyczny z bardziej świeckimi formacjami z WAS.

16 grudnia 2012 r. Liwa at-Tauhid zdobyła szkołę wojskową w Aleppo. Tydzień później zamknięto tamtejsze lotnisko po utracie przez siły rządowe terenów w okolicy miasta[1828]. Jeden z założycieli formacji, lokalny biznesmen Abdul Saleh, mówił, że jego brygada ma tysiące bojowników, którzy kontrolują ponad 40% dzielnic miasta. To twierdzenie niemożliwe do zweryfikowania.

Już w lecie 2013 coraz bardziej widoczne były podziały między grupami. SILF zaczął wyraźnie słabnąć, czego główną przyczyną było pojawienie się frakcji mocniej akcentujących islamizm, a także związki z Zachodem. W obawie przed zaszufladkowaniem Liwa at-Tauhid zerwała współpracę z WAS i SMC. 24 sierpnia 2013 r. 11 różnych organizacji zawarło nowe porozumienie, którego cel nakreślił szef Liwy at-Tauhid, Abd al-Aziz as-Salameh. Unia miała zrzeszać organizacje cywilne i militarne, które podzielały chęć ustanowienia szariatu. Tylko organizacje, które są w stanie walczyć o ten cel, mogą wchodzić w skład unii. Nikt nie może bez ich zgody reprezentować ich na zewnątrz; jednocześnie wyrzeczono się dyskryminacji wewnątrz grupy i zadeklarowano jedność[1829]. „Siły te wzywają wszystkie grupy wojskowe i cywilne do zjednoczenia się w jasnym kontekście islamskim, który [...] jest oparty na prawie szariatu, co czyni go jedynym źródłem prawodawstwa"[1830].

Oficjalnie Liwa at-Tauhid opuściła SILF jesienią 2013 r. Była jednym z inicjatorów powstania Frontu Islamskiego wraz z takimi grupami, jak AaS czy Dżaisz al-Islam[1831]. W przypadku tej ostatniej formacji można mówić o pewnym problemie ideologicznym. Deklarowała się jako islamistyczna; głównym jej wrogiem był reżim, ale również ISIS. Niemniej zdarzały się przypadki współpracy z ISIS. Pod koniec 2013 r. Liwa at-Tauhid

1828 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 101.

1829 Tamże, p. 168.

1830 Al Jazeera, *Key Syrian rebels reject National Coalition*, https://www.aljazeera.com/news/2013/9/25/key-syrian-rebels-reject-national-coalition [dostęp: 10.05.2021].

1831 SBS News, *Islamists forge Syria's rebel alliance*, https://www.sbs.com.au/news/islamists-forge-syria-s-rebel-alliance; V. Szybala, *The islamic alliance emerges*, http://www.understandingwar.org/backgrounder/islamic-alliance-emerges [dostęp: 10.05.2021].

walczyła wspólnie z Kurdami w Kobani[1832]. Niejasna była też relacja formacji w Manbidż. Jeśli nie była to współpraca, to przynajmniej tolerancja. Sytuacja zaczęła zmieniać się już wkrótce. ISIS było zainteresowane monopolem na scenie islamistycznej i przejściem granicznym z Turcją. Był to wystarczający pretekst do rozpoczęcia walk. 28 lutego 2014 ISIS przegrało konfrontację o strategiczne miasto Azaz i zostało pokonane przez Dżabhat al-Akrad, Brygadę Północnej Burzy i Liwę at-Tauhid[1833].

Równie skomplikowana była sprawa kurdyjska. Jak już wspomniano, prowadzono działania przeciwko YPG, ale później nawiązano współpracę. Jesienią 2014 r. wraz z Kurdami walczono już w Manbidż; 10 września utworzono koalicję Wulkan Eufratu w północnych prowincjach Aleppo i Ar-Rakka[1834]. Formacja ta przypominała raczej koalicję niż scentralizowaną grupę, co stało się przyczyną jej dość szybkiego upadku.

Przy wstąpieniu do koalicji Frontu Islamskiego było to aż nazbyt widoczne. Tak naprawdę był to szereg organizacji, które łączyła niechęć do ISIS i Asada oraz teren działania. Pod szyldem Liwy at-Tauhid działało 20 różnych ugrupowań ze wschodniego Aleppo (głównie z Al-Bab), w tym: Al-Ansar, At-Tauhid, Shuhada al-Haqq, Umar Bin-Abd-al-Aziz, Ahfad Umar, Ahbab al-Mustafa, Al-Aksa, Szahid Ala, Zayd al-Khayr, Al-Sultan Muhammad al-Fatih, Harakat az-Zahir Baybars, Ahrar al-Dżabal, Al-Haytham, Abu-Mus'ab, Al-Mudżahidin[1835].

Liwa at-Tauhid przystąpiła do porozumienia 22 listopada 2013 r. W skład tzw. Rady Szury Frontu z ramienia Liwy at-Tauhid wszedł Abu Omar Hreitan[1836]. W marcu 2014 za pośrednictwem Liwy at-Tauhid do Frontu Islamskiego przyłączyła się formacja Północna Burza (Asifat asz-Szamal) z miejscowości Azaz[1837]. Formacja ta uważana była za silnie prozachodnią,

1832 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *The dawn of Freedom Brigades: Analysis and interview*, http://www.aymennjawad.org/15444/the-dawn-of-freedom-brigades-analysis [dostęp: 10.05.2021].

1833 W. van Wilgenburg, *Syrian Kurds, rebels find common enemy in ISIS*, https://www.al-monitor.com/originals/2014/03/syria-kurds-pyd-ypg-isis-rebels-kobani-afrin.html#ixzz6s8RONwOu [dostęp: 10.05.2021].

1834 J. Sax, *YPG and rebel forces challenge ISIS in Northern Syria*, http://www.iswresearch.org/2014/09/ypg-and-rebel-forces-challenge-isis-in.html [dostęp: 10.05.2021].

1835 BBC Monitoring, *Islamic Front*, 28 Mar 2017.

1836 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 175.

1837 „The Daily Star", *Northern Storm joins Tawhid Brigade*, http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2014/Mar-05/249284-northern-storm-joins-tawhid-brigade.ashx [dostęp: 10.05.2021].

zwłaszcza po tym, gdy jej dowódcy w marcu 2013 r. spotkali się z amerykańskim senatorem Johnem McCainem[1838].

Przystąpienie do Frontu Islamskiego i znaczne straty w konfrontacji z ISIS stały się przyczyną rozpadu jednej z najmocniejszych lokalnych grup islamistycznych. Duże znaczenie miały też ataki sił rządowych. 14 listopada 2013 r. w nalocie syryjskich sił powietrznych zginął dowódca Youssef al-Abbas, a śmiertelne rany odniósł główny dowódca Qader Saleh[1839].

Liwa at-Tauhid zaczęła szybko dzielić się na mniejsze grupy, które tworzyły nowe koalicje. Pierwszym takim przypadkiem było usamodzielnienie się sześciu oddziałów (30 października 2013), które oficjalnie zostały wydalone za łamanie szariatu. Batalion Al-Safwa (Elite Islamic Battalions) zupełnie inaczej przedstawił tę sytuację i poinformował, że sam odszedł ze względu na słabość formacji i brak długofalowej polityki, zwłaszcza w zakresie pomocy cywilom[1840].

W 2014 r. z Liwą at-Tauhid zakończył współpracę oddział Tadżamu Kata'ib Furat Dżarabulus (Union of Euphrates Jarabulus Battalions, Unia Batalionów Eufratu Dżarabulus). Była to formacja dowodzona przez rodzinę al-Dżader (al-Jader) z miasta Dżarabulus. Ich współpraca z Liwą at-Tauhid polegała na wyzwoleniu tego miasta z rąk rządowych, a następnie konfrontacji z ISIS. Ze względu na porażki i brak odpowiedniego wsparcia ze strony Liwy at-Tauhid postanowili rozpocząć współpracę z SDF w ramach koalicji Wulkan Eufratu[1841]. Sformowano nowy oddział Tadżamu Alwiya Fadżr al-Hurriya (Brygady Świtu Wolności), w którego skład weszły m.in. Kataib Szams asz-Szamal (Bataliony Słońca Północy)[1842] i Batalion Męczenników Manbidż (wcześniej wchodzące w skład Liwy at-Tauhid). Formacja ta współpracowała z Kurdami w Manbidż i Kobani. Poniósłszy

1838 G. Kessler, *Four Pinocchios for Rand Paul's claim that McCain met with the Islamic State*, https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2014/09/18/four-pinocchios-for-rand-pauls-claim-that-mccain-met-with-the-islamic-state/ [dostęp: 10.05.2021].

1839 Reuters Staff, *Syrian air raid kills rebel commander in Aleppo: Activists*, https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-aleppo-idUSBRE9AE04320131115 [dostęp: 10.05.2021]; tenże, *Top Syrian rebel commander dies from wounds*, https://www.reuters.com/article/instant-article/idUSBRE9AH03H20131118 [dostęp: 10.05.2021].

1840 Z. al-Wasl, *Tawhid Brigade dismisses 6 battalions over shariah breaches*, https://en.zamanalwsl.net/news/article/2252 [dostęp: 10.05.2021].

1841 ARA News, *YPG and FSA form a joint military chamber to combat ISIS in Syria*, http://aranews.net/files/2014/09/ypg-fsa-form-joint-military-chamber-combat-isis-syria/ [dostęp: 10.05.2021].

1842 Silna formacja z Manbidż założona przez dezertera z armii rządowej, generała brygady Mohammeda Hammou.

znaczne straty w walkach z ISIS, wraz z innymi ugrupowaniami w maju 2015 utworzyli wieloetniczną formację Dżaisz at-Thuwar (Armia Rewolucjonistów)[1843]. Współpraca z Kurdami wynikała z czystego pragmatyzmu. Większość tych formacji miała charakter lokalny – były to milicje formowane dla obrony swoich małych ojczyzn. Kurdowie, którzy stanowili realną przeciwwagę dla ISIS, pomagali w oczyszczaniu terenu z ISIS i pozwalali na przejmowanie rządów, zachowując tylko ogólną kontrolę[1844].

26 lipca 2014 r. islamistyczne frakcje w Aleppo (w tym: Liwa at-Tauhid, Dżaisz al-Muhadżirin wa'l Ansar, Al-Katibat al-Chadraa, Harakat Szam al-Islam i Harakat Fadżr asz-Szam al-Islamijja) zawiązały koalicję Dżabat Ansar ad-Din pod przywództwem Abd al-Aziz as-Salameha z Liwą at-Tauhid[1845]. Ta koalicja była sformowana dla oczyszczenia Aleppo z oddziałów ISIS, ale przede wszystkim dla obrony miasta przed reżimem.

Za koniec samodzielnego istnienia formacji Liwa at-Tauhid można uznać 15 października 2016 r., gdy postanowiła przyłączyć się do Nour ad-Din az-Zenki[1846].

Struktury i przywództwo

Liwa at-Tauhid powstała głównie w północnej części prowincji Aleppo. Na jej czele stało kilku liderów. Pierwszym z nich był Abd al-Aziz Salameh (Abdul-Aziz Salameh) *vel* Hadżi Anadan, który kierował sprawami politycznymi Liwy at-Tauhid. Po tym, jak weszła w skład Frontu Islamskiego w Aleppo, Salameh został jego dowódcą. Następnie został wybrany na dowódcę Frontu Lewantyńskiego (Levant Front), grupy obejmującej Front Islamski, którego nie należy mylić z koalicją o takiej samej nazwie[1847].

Drugą, równie ważną postacią był Qader Saleh. Był kupcem z miasta Mareh na północ od Aleppo; zorganizował w regionie dziesiątki oddziałów rebeliantów pod sztandarem Tauhid. Oficjalnie był drugą osobą w formacji, uważa się jednak, że faktycznie nią kierował[1848]. Zginął w wyniku nalotu sił

1843 S. Lucas, *Syria analysis: The resurrection of America's favorite rebel commander?*, https://eaworldview.com/2016/04/syria-analysis-resurrection-americas-favorite-rebel-commander/ [dostęp: 10.05.2021].

1844 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *The dawn of Freedom Brigades: Analysis and interview...*

1845 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 246.

1846 H. Ridha, *Liwa al-Tawheed merges with al-Zinki group #Aleppo*, https://twitter.com/sayed_ridha/status/787299879512965124 [dostęp: 10.05.2021].

1847 Mapping Militant Organizations, *Liwa al-Tawhid*, https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/liwa-al-tawhid> [dostęp: 10.05.2021], p. 3.

1848 A. Lund, *The non-state militant landscape in Syria...*, p. 24.

rządowych jesienią 2013 r. W tym samym nalocie zginął Youssef al-Abbas *vel* Abu al-Tajjeb, pełniący funkcję dowódcy wywiadu oraz zaopatrzenia.

W szczytowym okresie (tzn. w 2013) Liwa at-Tauhid składała się z trzech głównych grup, z których każda określana była terminem *liwa* (brygada), z własnymi batalionami składowymi i przydzielonym obszarem operacji. Brygada Fursan al-Dżabal działała w południowo-zachodniej prowincji Aleppo, w pobliżu granicy z prowincją Idlib i miasta Atarib. Drugim ugrupowaniem była Brygada Daret Izza, która działała w zachodniej części prowincji Aleppo. Trzecim ugrupowaniem był AaS, który działał głównie na wschodzie tej prowincji, w tym w mieście Al-Bab. Na czele AaS stał major Mohammed Hamadin, który twierdził, że miał pod rozkazami 35 samodzielnych batalionów o łącznej liczebności 3,5 tys. bojowników (czyli *de facto* kompanii). Niemniej wydaje się, że była to najmocniejsza frakcja w ramach Liwy at-Tauhid[1849].

W różnym czasie w skład Liwy at-Tauhid wchodziły (lub były w ścisłej koalicji z nią) następujące formacje:

- 1. Regiment (Pułk) – powiązany z As-Safwa i AaS. Otrzymał od Stanów Zjednoczonych pociski przeciwpancerne TOW, mimo że jeden z jego podkomendnych, Hakim Anza, był znany ze współpracy z Al-Kaidą i zaaranżował porwanie w 2014 amerykańskiego dziennikarza. W czerwcu 2017 r. ten regiment przyłączył się do AaS. Został rozbity w walkach z dywizjami Hamza oraz Sultan Murad.
- As-Safwa Division (Katiba al-Safwah al-Islamijah), znane również jako Elite Islamic Battalions. Po opuszczeniu Liwy at-Tauhid w 2013 r. przyłączyli się do Dżaisz al-Mudżahidin. W 2015 dołączyli do porozumienia Fateh Halab, a w 2017 do Syryjskiej Armii Narodowej.
- Brygada Północnej Burzy – początkowo grupa przemytników działająca pod szyldem WAS. Była oskarżana o wiele nadużyć, w tym porwania i zabójstwa pozasądowe. Po licznych stratach, głównie w wyniku działań ISIS, przyłączyła się do Liwy at-Tauhid. Współpracowała z Dżabhat an-Nusrą przeciwko Kurdom, co spowodowało podziały w Brygadzie.
- Liwa' Suqor al-Dżabal (Brygada Górskich Sokołów) – formacja operująca w północno-zachodniej Syrii, prawdopodobnie finansowana przez Arabię Saudyjską, Katar i Stany Zjednoczone. Założona przez Hassana Hadż Alego, kapitana armii syryjskiej. Jego bojownicy przeszli

1849 J. Bolling, *Rebel groups in northern Aleppo province*, http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Backgrounder_RebelGroupsNorthernAleppo.pdf [dostęp: 10.05.2021], p. 4–5.

szkolenie w Katarze i Arabii Saudyjskiej. Grupa była jedną z kilku, które skonsolidowały się pod sztandarem Fateh Halab; brała udział w walkach o Aleppo[1850].

- Liwa al-Fateh – dołączyła do Liwy at-Tauhid w 2013 r., w 2015 przeszła do AaS, ale na niespełna rok. Przyłączyła się ostatecznie do WAS.
- Brygada Hamza – centralny komponent Dywizji Hamza. Pierwotnie powstała jako Brygada Rewolucyjna Hamza w prowincji Hasakaha w 2013 r. Na początku 2015 była znana jako Zgromadzenie Kompanii Mudżahedinów; była częścią Frontu Syryjskigo (SIF) z ramienia Liwy at-Tauhid. Usamodzielniła się w grudniu 2015 r. i przyjęła nazwę Dywizji.
- 5. Regiment (Pułk) – działał w prowincji Aleppo. Po rozpadzie Liwy at-Tauhid usamodzielnił się.
- Tadżamu Kata'ib Furat Dżarabulus (Unia Batalionów Eufratu Dżarabulus) – działała w prowincji Aleppo. Dawniej wchodził w skład (w porządku chronologicznym): Liwa at-Tauhid, Islamskiego Frontu Wyzwolenia Eufratu i Brygady Świtu Wolności.
- Rewolucjoniści z Brygad Manbidż – były oddział Liwy at-Tauhid w Manbidż. W marcu 2017 r. jeden z jej przywódców najwyraźniej uciekł przed reżimem Asada podczas przekazywania zachodniej prowincji Manbidż pod kontrolę rządu.
- Saraya Dżaljalat – operował w prowincji Aleppo.
- Liwa Ahrar asz-Szamal – założony w sierpniu 2012 r. jako Liwa Szahid Anadan. W tym samym miesiącu zmienił nazwę na Liwa Ahrar Souriya, będący jedną z bardziej niesławnych i skorumpowanych grup WAS. Był jednym z członków założycieli 16. Dywizji Piechoty. Wkrótce potem opuścił ją, częściowo z powodu napięć z Liwa Szuhada Badr, a częściowo z powodu początkowej odmowy walki z ISIS. Do 2014 wraz z Liwa Szuhada Badr (16. Dywizja Piechoty) i YPG walczył z ISIS. Odpowiadał za drugą (po 16. Dywizji Piechoty) co do wielkości liczbę ofiar śmiertelnych wśród cywilów w kurdyjskiej dzielnicy Szejk Maksud w Aleppo. Został *de facto* zmuszony do dołączenia do Liwy at-Tauhid w 2014. Krótko związany z dywizją al-Mu'tasem (wówczas znaną jako Liwa al-Mu'tasem) i Dywizją Hamza (Aleppo) w 2016 r. W listopadzie 2016 dołączył do Harakat Nour ad-Din az-Zenki. W styczniu 2017

1850 RFE/RL, *The U.S.-backed groups in Syria that say they are being bombed by Russia*, https://www.rferl.org/a/syria-us-backed-groups-bombed-by-russia/27283508.html [dostęp: 10.05.2021].

Liwa Ahrar Souriya dołączył do Brygady Północnej, od której odszedł w maju tego roku po tym, jak ta została wyrzucona z Legionu Szam. Następnie ponownie dołączył do Legionu Szam. W tym czasie zmienił nazwę na Liwa Ahrar asz-Szamal.

- Serhêza Selah Eldin El Eyûbî (Brygada Saladyna Ayubiego) – kurdyjska formacja blisko współpracująca z Liwą at-Tauhid w prowincji Aleppo[1851].

Dowództwo centralne Liwy at-Tauhid nigdy nie dokonało ujednolicenia struktur (samodzielna była zwłaszcza formacja asz-Szamal). Trudno nawet jednoznacznie określić jego profil ideologiczny. Oficjalnie misją Liwy at-Tauhid było utworzenie „[...] państwa cywilnego w Syrii, w którym islam będzie głównym źródłem ustawodawstwa"[1852]. Qader Saleh w wywiadzie dla Opposition Orient Television z pola bitwy we wschodnim Aleppo powiedział: „Nie pozwolimy Iranowi i Hezbollahowi posuwać się naprzód, chyba że po naszych trupach"[1853]. Zadeklarował: „Zdecydowaliśmy i obiecaliśmy, że będziemy walczyć. [...] Umrzemy albo zwyciężymy"[1854]. W ramach formacji Liwa at-Tauhid występowały różnice religijne; zdarzało się, że poszczególne bataliony były tworzone na zasadzie podziałów religijnych. Na przykład Ahrar asz-Szamal oficjalnie podkreślał potrzebę ochrony cywilów wszystkich religii[1855]. Na pewno na litość nie mogli liczyć członkowie ochotniczej milicji alawickiej (*sabihha*); zresztą sami alawici byli grupą szczególnie napiętnowaną.

Część batalionów deklarowała islamistyczną orientację. Robił tak batalion Szejk ibn al-Taimija z Al-Bab, blisko związany z jawnie islamistycznym Harakat al-Fadżr al-Islamijja. Z czasem ten nurt był coraz bardziej widoczny. Było to związane ze współpracą z Dżabhat an-Nusrą, a także przyjazdem ochotników z innych państw (np. Maroka, Libii, Tunezji czy Libanu), którzy przybywali do Syrii prowadzić dżihad. Już latem 2013 r. wspomniany batalion Szejk ibn al-Taimija z Al-Bab zaczął oficjalnie głosić, że jego celem jest szariat sunnicki dla Syrii. Prawdopodobnie nie spotkało się

1851 „The New Humanitarian", *Kurdish fighters hope to balance islamist forces*, https://deeply.thenewhumanitarian.org/syria/articles/2013/01/13/kurdish-fighters-hope-to-balance-islamist-forces [dostęp: 10.05.2021].

1852 TRAC, *Liwaa al-Tawhid Brigade...*

1853 Reuters Staff, *Top Syrian rebel commander dies from wounds...*

1854 I. Pannell, *Syria: Fear and hunger amid battle for Aleppo*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-19042700 [dostęp: 10.05.2021].

1855 J. Bolling, *Rebel groups in northern Aleppo Province...*, p. 6.

to z powszechną akceptacją, stąd opuszczenie jesienią formacji przez kilka batalionów. Wśród przyczyn radykalizacji trzeba wymienić m.in. wpływ obcokrajowców i pogłębiające się różnice konfesyjne w wyniku nadania takiej narracji konfliktowi. Być może radykalizacja była formą stworzenia pewnej ideologicznej platformy, która zacieśniałaby relacje wewnętrzne, oraz podyktowana chęcią odcięcia się od WAS i podejrzeń o powiązania z Zachodem. Zarazem formacja znajdowała się pod wpływami Kataru, co też mogło rzutować na jej ewolucję w kierunku islamizmu.

Fred H. Lawson podkreśla, że sama nazwa formacji „Liwa at-Tauhid" jest bardzo wymowna: odwołuje się do jednego z filarów islamu, co już świadczy o jej religijnym profilu, a sama nazwa jest deklaracją potrzeby jedności. Przywódcy zdawali sobie sprawę z licznych podziałów, chcieli zatem zbudować spójną organizację, dla której islam miał być spoiwem[1856].

W październiku 2012 r. w Aleppo powstała Jednolita Rada Sądownicza stworzona przez prawników i sędziów szariatu. Mimo że Liwa at-Tauhid podpisała umowę założycielską, to wycofała się z rady oraz stała się częścią drugiego projektu w 2012[1857]. Porozumienie zwane było Komitetem Czterech, gdyż założycielami byli: Liwa at-Tauhid, AaS, Dżabhat an-Nusra i Suqor asz-Szam[1858]. Współpraca świadczy o bliskości ideologicznej tych formacji, a zwłaszcza o obraniu kursu islamistycznego przez Liwę at-Tauhid.

Zastanawiająca jest postawa wobec Kurdów, których islamiści uważali za zdrajców sprawy islamu, zaprzedanych ideologii nacjonalizmu czy nawet komunizmu (PKK). Stąd zapewne wspólne operacje Liwy at-Tauhid z ISIS czy Dżabhat an-Nusrą przeciw Kurdom w Manbidż czy Kobani. Z czasem jednak kwestia kurdyjska przestała być aktualna, a ważniejsza okazała się walka z ISIS i coś, co można nazwać powrotem do korzeni. Wiele formacji było przede wszystkimi lokalnymi milicjami, dla których bezpieczeństwo wspólnot było ważniejsze niż idea *ummy*.

Działania zbrojne i uzbrojenie

Liwa at-Tauhid była podręcznikowym przykładem formacji rebelianckich w Syrii pod względem uzbrojenia i jego ewolucji. Wiele lokalnych milicji powstało w celu obrony społeczności przed atakami zdemoralizowanej

1856 F.H. Lawson, *Why did the Syrian uprising become a sectarian conflict? A provisional synthesis*, „Politics, Religion & Ideology", 2020, vol. 21, issue 2, p. 223.

1857 Por. podrozdział *Administracja Dżabhat an-Nusry* (s. 312).

1858 R. Schwab, *Insurgent courts in civil wars: The three pathways of (trans)formation in today's Syria (2012–2017)...*, p. 812–813.

armii rządowej i jej pomocników, zwłaszcza ochotniczej milicji *sabihha*. W ich szeregach początkowo byli wyłącznie ludzie na co dzień niemający nic wspólnego z walką: mechanicy, rolnicy, handlowcy itd. Uzbrojenie było improwizowane: koktajle Mołotowa, broń myśliwska czy broń strzelecka powstająca w warsztatach. Z czasem do milicji dołączali dezerterzy z oddziałów rządowych, często przerażeni rozkazami, które dostawali. W ten sposób pojawiała się już profesjonalna broń i wiedza z zakresu sztuki wojennej. Wraz z rozwojem konfliktu w ręce bojówek zaczął wpadać sprzęt wojsk rządowych. Dobrym przykładem potwierdzającym tę prawidłowość jest opisany przez C.J. Chiversa oddział Lwów Tauhid z Tall Rifat. Początkowo tworzyło go 10 ochotników, ale po kilku miesiącach mieli już jeden wóz opancerzony, dwa czołgi, wyrzutnie RPG i broń palną. Oddział Lwów Tauhid był tak dobrze zorganizowany i liczny, że brał udział również w walkach poza rodzinnym miastem, gdy taką potrzebę zgłaszało dowództwo Liwy at-Tauhid[1859].

Liwa at-Tauhid poza bronią przejętą od sił rządowych dysponowała również innym specyficznym uzbrojeniem. Pierwszą z nich było „piekielne działo". Zostało zbudowane przez oddział Ahrar asz-Szamal, który używał przynajmniej kilka ich sztuk. Było to improwizowane działo na podwoziu kołowym; konstruktorzy podali nawet jego specyfikację. Mogło wystrzelić ponad piętnaście rodzajów pocisków o wadze ponad czterdziestu kilogramów. Liwa at-Tauhid miała również dwie lokalnie wyprodukowane wyrzutnie rakiet nazwanych *Rohingja* (nazwa od muzułmańskiej mniejszości z Birmy). Ich zasięg wynosił 1,5 km, a pole rażenia do 200 metrów kwadratowych. Pocisk – montowany na końcu lufy (nasadkowy) – wykonany był z butli gazowej, a materiałem wybuchowym była mieszanka na bazie 33% nawozu azotanowego[1860].

Na wyposażeniu poszczególnych oddziałów znalazły się też systemy przeciwpancerne BGM-71 TOW. Na przykład miały je: 1. Regiment, Al-Safwa czy współpracujący Harakat Hazm[1861]. Inną bronią, którą formacja się

1859 C.J. Chivers, *Life with Syria's rebels in a cold and cunning war*, https://www.post-gazette.com/news/world/2012/08/21/Life-With-Syria-s-Rebels-in-a-Cold-and-Cunning-War/stories/201208210162 [dostęp: 10.05.2021].

1860 Brown Moses Blog, *DIY weapons in Syria – The hell cannon*, http://brown-moses.blogspot.com/2013/05/diy-weapons-in-syria-hell-cannon.html [dostęp: 10.05.2021].

1861 Bulbajer, *Guide to the factions of the Syrian civil war*, https://docs.google.com/document/d/1aI3yAmNGW1vLpJCOrhiVLqpUUIX9PG1RNsCqJGGfhxI/edit [dostęp: 10.05.2021].

szczyciła, były chińskie karabiny Zijiang M99 (kal. 12,7 × 108 mm)[1862]. Ich pochodzenie jest niejasne, prawdopodobnie zakupione zostały przez Sudan, a do Syrii trafiły przez Katar. Karabiny te trafiły też do innych formacji, np. do czeczeńskiego Imarat Kavkaz[1863].

O działaniach zbrojnych Liwy at-Tauhid świat dowiedział się w lipcu 2012 r., gdy wraz z innymi frakcjami przejęła znaczną część Aleppo. W kwietniu 2013 oddziały Liwy at-Tauhid brały udział we wspólnej operacji w regionie Damaszku. Wiodącą rolę odgrywał Dżabhat an-Nusra, ale ponadto walczyły: Brygada Nasser Salahuddin, Dara' al-Assima i Liwa al-Habib al Mustafa. Liwa at-Tauhid 10 kwietnia dokonała szturmu na rządową jednostkę wojskową. Szturm poprzedził atak samobójczy Dżabhat an-Nusry, następnie oddział piechoty – wspomagany działkiem kal. 23 mm i przeciwlotniczymi karabinami maszynowymi DSzK – „zaatakował syryjskie pozycje wojskowe i zniszczył kilka czołgów". Łącznie w wyniku wspólnych operacji miało zginąć ponad 150 żołnierzy wiernych Asadowi[1864]. W maju 2013 r. oddział Liwy at-Tauhid liczący 300 bojowników został wysłany do wsparcia w bitwie o Al-Kusajr, otoczonego przez siły reżimu Asada i milicje Hezbollahu. Według oficera prasowego, Abu Firasa, wysłano również karetkę, broń przeciwlotniczą i amunicję[1865]. Od stycznia do lutego Liwa at-Tauhid toczyła bardzo zacięte walki z ISIS, przede wszystkim w Aleppo, w wyniku których przejęła kontrolę nad częścią miasta. Strategicznie ważne było przejęcie granicznego miasta Azaz, z którego Liwa at-Tauhid wyparła ISIS w kwietniu 2014 r. Dzięki temu odrzucono ISIS od granicy z Turcją. Oczywiście w momencie walk miasto to było już tylko enklawą ISIS bez połączenia drogowego z Ar-Rakką, ale oczyszczało to pole i minimalizowało zagrożenie jego rajdami[1866].

1862 Por. M. Kelley, *A full extremist-to-moderate spectrum of the 100,000 Syrian rebels [graphic]*, https://www.businessinsider.com.au/graphic-the-most-accurate-breakdown-of-the-syrian-rebels-2013-9 [dostęp: 10.05.2021].

1863 J. Paraszczuk, *Why Chechen militants in Syria are showing off weapons meant for moderate rebels*, https://www.rferl.org/a/chechen-militants-heavy-weapons/27184878.html [dostęp: 10.05.2021].

1864 B. Roggio, *Al Nusrah Front claims joint operations, including a suicide assault, with Syrian rebel groups*, https://www.longwarjournal.org/archives/2013/06/al_nusrah_front_clai_14.php [dostęp: 10.05.2021].

1865 Anadolu Agency, *Tawhid Brigade in Aleppo sends support units to al-Qusayr*, https://www.aa.com.tr/en/politics/tawhid-brigade-in-aleppo-sends-support-units-to-al-qusayr/243767 [dostęp: 10.05.2021].

1866 E. Beals, *Sigh of relief after ISIL retreat*, https://www.aljazeera.com/features/2014/3/9/sigh-of-relief-after-isil-retreat [dostęp: 10.05.2021].

O wyposażeniu Liwy at-Tauhid wiemy też z informacji z porozumienia z rządem, co było warunkiem jej bezpiecznej ewakuacji. Dane te nie są możliwe do zweryfikowania, ale oficjalnie były to:

- 12 systemów Grad,
- 1,4 tys. (?) wyrzutni przeciwpancernych Konkurs,
- 40 tys. pocisków moździerzowych,
- 48 tys. pocisków czołgowych,
- 38 czołgów,
- 6,8 tys. rakiet systemu Grad,
- 36 pocisków Scud,
- 8 pocisków Cobra,
- 42 tys. pocisków artyleryjskich,
- miliony nabojów i pocisków małego kalibru[1867].

Liczebność Liwy at-Tauhid ocenia się na 8–10 tys. bojowników[1868]. W Rosji stała się szeroko znana po porwaniu rosyjskiego podróżnika Konstantina Żurawlewa z Tomska. 12 października 2013 r. rodzice Konstantina zostali poinformowani, że został schwytany przez bojowników Liwy at-Tauhid. Został wyzwolony z niewoli w październiku 2016. Syria i Zjednoczone Emiraty Arabskie uznały Liwę at-Tauhid za organizację terrorystyczną[1869].

3.3.3. Dżaisz al-Izza

Struktury i walki zbrojne

Dżaisz al-Izza (Jaish al-Izza, dosł. Armia Chwały) to formacja powstała w 2013 r. w północnej Hamie. Założycielem był dezerter z armii rządowej major Dżamil as-Saleh[1870]. Od samego początku związana była z WAS. Dżaisz al-Izza liczył ok. 1,5 tys. bojowników. Organizacja dzięki bardzo otwartej formule szybko zaczęła pozyskiwać sojuszników i stała się swoistą koalicją, operująca przede wszystkim w północnym Hims i na Równinie al-Ghab. Był to region, który stał się pierwszym celem armii rosyjskiej po przystąpieniu

1867 „Szam. Prosaudyjska grupa «Jaysh Islam» przekazała Asadowi terytorium islamskie i wszelką broń..."

1868 Mapping Militant Organizations, *Liwa al-Tawhid*..., p. 4.

1869 RIAC, *Anti-government extremist organizations in Syria*, https://russiancouncil.ru/en/syria-extremism#lt [dostęp: 10.05.2021].

1870 Ammar el-Benni, C. Troncotă, *Jihadist groups on the Turkish – Syrian front*, International Conference RCIC'18, Redefining Community in Intercultural Context, Bucharest, 17–19 May 2018, p. 160.

Rosji do konfliktu. Pod koniec września 2015 pozycje Dżaisz al-Izzy zostały zbombardowane przez rosyjskie lotnictwo. Rosjanie uderzyli wówczas na miasto Latamneh oraz sztab formacji znajdujący się w jaskini, na którą zrzucono kilka bomb. Według Dżamila al-Saleha nie może być tu mowy o przypadku; był to jednocześnie jeden z pierwszych dowodów, że Rosja nie atakowała ISIS, tylko opozycję[1871].

Fundamentem Dżaisz al-Izzy były lokalne grupy rebeliantów, takie jak Brygada Męczenników Al-Tamanah i Potomkowie Brygady Abu Obeidah Ibn al-Dżarrah[1872]. Założycielem i głównym przywódcą był Dżamil as-Saleh, który zrezygnował z dowodzenia w 2019 i przeszedł na „emeryturę"; oficjalnie nie było to spowodowane problemami ugrupowania. Głównodowodzącym i od 2019 r. nowym przywódcą był pułkownik Mustafa al-Bakour[1873]. Innym dowódcą był kapitan Manaf Maarati, a rzecznikiem prasowym – kapitan Mustafa Maarati (obaj odeszli z Dżaisz al-Izzy w październiku 2019)[1874].

Ugrupowanie zaledwie po dwóch latach istnienia znalazło się w bardzo ciężkiej sytuacji. Rejon jego działania stał się bardzo szybko pierwszą linią frontu w ofensywie prorządowych oddziałów na Idlib, zdobyty przez Front Islamski wiosną 2015 r. Zmusiło to Dżaisz al-Izzę do zawarcia szerszego porozumienia. Tak powstała koalicja Armia Zwycięstwa, czyli Dżaisz an-Nasr. Koalicja liczyła nawet 5 tys. bojowników. Głównymi grupami były: Tadżammu Suqor al-Ghab (Zgrupowanie Sokołów al-Ghab), Dżabhat al-Inqadh al-Muqatilah (Front Walki i Zbawienia) oraz Al-Faudż 111 (111. Pułk). Dowódcą był major Muhammad al-Mansour, będący również dowódcą Sokołów al-Ghab.

Zgrupowanie Sokołów al-Ghab działało w Idlibie, Aleppo i Hamie. Liczyło ponad 2 tys. bojowników i miało siedzibę w mieście Kalat al-Madik (Qalaat al-Madiq), które znajduje się na Równinie al-Ghab. Sokoły al-Ghab były powiązane z SMC i jedynym oddziałem Armii Zwycięstwa, który

1871 D. Afanasieva, *Western-backed Syrian rebel group says hit by Russian air strikes*, https://www.reuters.com/article/uk-mideast-crisis-russia-rebels-idUKKCN0RU1XH20150930 [dostęp: 10.05.2021].

1872 Hasan Mustafa, *The moderate rebels: A growing list of vetted groups fielding BGM-71 TOW anti-tank guided missiles...*

1873 Enab Baladi, „Były przywódca opozycji ostrzega przed drugą fazą bitw o Idlib" [قيادي سابق في المعارضة يحذر من مرحلة ثانية من معارك إدل], https:// enabbaladi .net/ archives/ 322878#ixzz6sfxcYdIM [dostęp: 10.05.2021].

1874 Zaman Al Wasl, „Dezercja «Armii Chwały». Wśród nich są liderzy pierwszego rzędu" [انشقاق عناصر من "جيش العزة" بينهم قادة في الصف الأول], https://www.zamanalwsl.net/news/article/114375 [dostęp: 10.05.2021].

otrzymał pociski przeciwpancerne TOW, wykorzystując je z niszczycielskim skutkiem podczas „Ofensywy Al-Ghab" w 2015 r. Brygada została utworzona na początku konfliktu i odegrała ważną rolę w zdobywaniu części regionu Ghab. Brała udział w większości głównych bitw w północnej Hamie, południowo-zachodnim Idlibie i na Równinie al-Ghab, oraz wysłała jednostki do walki aż do miasta Aleppo i jego okolic. Grupa Sokoły al-Ghab była również członkiem Syryjskiej Rady Dowództwa Rewolucyjnego, koalicji Podboju w Aleppo. Została założona przez Dżamila Raadouna, zbiegłego porucznika sił obrony powietrznej. Raadoun zginął w zamachu bombowym w sierpniu 2015 r. w mieście Antakya (Antiochia, Hatay) w Turcji. Sprawca nie został zidentyfikowany, ale odpowiedzialnością obarcza się an-Nusrę.

Początkowo był to pokój operacyjny w północnej Hamie, składający się z 15 „brygad" WAS. Wkrótce jednak, głównie pod naciskiem sił rządowych, koalicja zaczęła się rozwijać. Przyłączyły się do niej m.in.: Front asz-Szam (Dżabhat asz-Szam), Brygada Sokoły Górskie (Liwa Suqor al-Dżabal), 6. Brygada (Liwa al-Sadis), 111. Dywizja (Forqat 111), 60. Dywizja (Forqat 60), Brygada Ziemi Szam (Liwa Bilad asz-Szam), Ruch Rewolucjonistów Fedayeen (Harakat Fedayeen al-Thawriyah), Batalion Sokołów Dżihadu (Katibat Suqor al-Dżihad), Brygada Męczenników Al-Tremseh (Liwa 'Shuhadah al-Tremseh), Słynne Bataliony (Kata'eb al-Mashur), Brygada Wyzwania (Liwa al-Aadiyat) i Armia Chwały (Dżaisz al-Izza)[1875].

Co istotne, ta koalicja została zbudowana z frakcji, które nie były zainteresowane współpracą z najsilniejszymi graczami w tym regionie: Dżabhat an-Nusrą i AaS, gdyż nie wszystkie frakcje były zwolennikami wprowadzenia szariatu, choć podkreślały istotę sunnickiego islamu dla przyszłej Syrii. Korzystały one w większości z pomocy Turcji, Arabii Saudyjskiej czy Kataru.

Najlepszym na to dowodem było posiadanie systemów przeciwpancernych BGM-71 TOW, które z pewnością były używane przez Dżaisz al-Izzę czy Tadżammu Suqor al-Ghab. An-Nusra postrzegana była wówczas jeszcze jako część Al-Kaidy, stąd obawa, że zbliżenie się do niej będzie skutkowało wstrzymaniem pomocy. Dopiero po utworzeniu HTS i odcięciu się od Al-Kaidy formacje te zaczęły współpracować, głównie w Idlibie.

Dżaisz al-Izza wziął udział we wszystkich poważniejszych walkach w północnej Hamie w tym w operacji Badr asz-Szam. Pierwszym dość spektakularnym ciosem wyprowadzonym przeciwko Rosji było strącenie śmigłowca w sierpniu 2016 r., i to przy pomocy pocisku przeciwpancernego BGM-71

1875 Hasan Mustafa, *The moderate rebels: A growing list of vetted groups fielding BGM-71 TOW anti-tank guided missiles...*

TOW[1876]. W marcu 2017 koalicja: Dżaisz al-Izza, Armia Wolnego Idlibu, Faylaq asz-Szam, Dżaisz an-Nasr i AaS, powstrzymała ofensywę rządową w północnej Hamie, odbijając utracone pozycje i zabezpieczając miasto Chan Szajchun[1877]. Największym problemem było wsparcie lotnicze ze strony Rosji i Dżaisz al-Izza ponosił znaczne straty z tego powodu. Na przykład 11 listopada 2017 r. Rosja dokonała ciężkich bombardowań w Rabda i Qasr Ali oraz innych obszarów w gminie Al-Hamra w północno-wschodniej prowincji Hama; prowadziła też przy wsparciu lotniczym ataki na punkt kontrolny Abu Ubaydah (na północy Hamy)[1878]. W styczniu 2018 siły prorządowe zaatakowały bazę wojskową Abu Duhour. Aby powstrzymać natarcie, zawiązano sojusz na czele z Dżaisz al-Izzą, AaS, Faylaq asz-Szam i Nour ad-Din az-Zenki. Grupy te otrzymały nawet pomoc w postaci dostaw broni przez Turcję. Udało się odzyskać początkowo utracone wioski Al-Chwain (Khwain) i Tel Marak. Niemniej widoczna była słabość tego sojuszu, który tworzyło wiele różnych frakcji, głównie islamistycznych, popieranych przez Turcję, Bractwo Muzułmańskie czy Zachód, a które łączyła niechęć do Asada i obawa przed dominacją HTS. HTS jednak od 2017 skutecznie osłabiało inne frakcje islamistyczne[1879].

Wiosną 2018 r. prowadzone były walki w północnej Hamie. Dżaisz al-Izza prowadziła wspólną operację razem z HaD i Ansar al-Tauhid. Obie te frakcje w tym czasie powiązane były z Al-Kaidą: pierwsza odeszła z HTS, a druga z czasem zaczęła ciążyć ku HTS (była członkiem Dżund al-Aksa). Przeprowadziły szturm na miasto Al-Hamamiat oraz udało się im zdobyć i utrzymać kilka ważnych punktów kontrolnych w tym rejonie. Siły reżimu odpowiedziały 36-godzinnym ostrzałem artyleryjskim na wsie Al-Sakhar i Al-Arabaeen, Al-Zakat, miasto Kafrzita i wioski w jego okolicach. Wykorzystywały do tego również samoloty i śmigłowce[1880].

1876 Reuters Staff, *Syrian rebels destroy helicopter in Hama offensive – monitor, rebels*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-helicopter-idUSKCN11829T [dostęp: 10.05.2021].

1877 The Carter Center, *Weekly Conflict Summary*, March 30 – April 5, 2017, p. 2.

1878 SOHR, *Air strikes target the north-eastern countryside of Hama with clashes in areas in its north and exchange of targeting in the north of Homs*, https://www.syriahr.com/en/78270/ [dostęp: 10.05.2021].

1879 A. MacDonald, *Idlib's ragtag rebels attempt unity to save fading Syrian revolt*, https://www.middleeasteye.net/news/idlibs-ragtag-rebels-attempt-unity-save-fading-syrian-revolt [dostęp: 10.05.2021].

1880 SOHR, *After military operation for it, violent attack by Horas Al-Din and Ansar Al-Tawheed and Jaysh Al-Izza in northern Hama and heavy aerial and ground shelling target the area*, https://www.syriahr.com/en/90411/ [dostęp: 10.05.2021].

Walki z siłami prorządowymi były bardzo ciężkie, niemniej udawało się je powstrzymać przed wejściem do Idlibu. Było to niewątpliwie możliwe dzięki wsparciu Turcji. Niemniej Dżaisz al-Izza początkowo nie była ufna wobec tego gracza. Obie strony zgodziły się wprawdzie na warunki wynegocjowane w Soczi (17 września 2018) i utworzenie strefy zdemilitaryzowanej, ale dość szybko z tego się wycofały. Uważały, że strefa obejmowałaby tylko terytorium kontrolowane przez rebeliantów. Stwierdziły, że strefa buforowa powinna być równo wydzielona z terytorium zajętego przez rebeliantów i pobliskich stref kontrolowanych przez siły lojalne wobec prezydenta Syrii. Dżamil as-Saleh powiedział AFP: „Jesteśmy przeciwni tej umowie, która pochłania wyzwolone [zajęte przez rebeliantów] obszary i oddaje je Baszszarowi al-Asadowi"[1881]. Taka postawa różniła frakcje w stosunku do jawnie protureckiego NLF i zbliżała raczej do HaD, związanego z Al-Kaidą. Syryjskie wojsko nie zamierzało zresztą ustaleń przestrzegać i prowadziło dalsze operacje w północnej części regionu Hama.

W sierpniu 2019 r. rozpoczęły się walki o miasto Chan Szajchun. Armia syryjska, z rosyjską osłoną powietrzną, przedarła się na obrzeża miasta, w którym pozostała frakcja Dżaisz al-Izza. Miasto było bardzo ważne pod względem strategicznym. Zdobyte przez rebeliantów w 2014 r., znajduje się na głównej autostradzie Damaszek – Aleppo w południowym Idlibie, kilka kilometrów od granicy prowincji Hama. O mieście Chan Szajchun zrobiło się głośno po tym, gdy 4 kwietnia 2017 siły rządowe użyły gazu bojowego. Zginęło wtedy 89 osób, a rannych było ponad 500. 7 kwietnia Stany Zjednoczone wystrzeliły pociski manewrujące na bazę lotniczą w pobliżu Hims, która wg Amerykanów była punktem startowym do uderzenia na miasto[1882]. 21 sierpnia 2019 siły rządowe zdobyły miasto, a oddziały Dżaisz al-Izzy wycofały się[1883]. W wyniku ofensywy w 2019 Dżaisz al-Izza utraciła swoje pierwotne terytorium w północnej Hamie, ale utrzymała zdolności operacyjne[1884]. Był to początek dalszej ofensywy wojsk rządowych. Siły reżimu wkroczyły do: Kafr Zita, Al-Lataminah i Murak, z których ewakuowano

1881 AFP, *Syria rebel faction rejects Idlib deal*, https://www.france24.com/en/20180929-syria-rebel-faction-rejects-idlib-deal [dostęp: 10.05.2021].

1882 M. Jansen, *Turkish convoy hit by air strike in Syria*, https://www.irishtimes.com/news/world/middle-east/turkish-convoy-hit-by-air-strike-in-syria-1.3991080 [dostęp: 10.05.2021].

1883 News Desk, *Breaking: Syrian Army entering Khan Sheikhoun from all axes to take control of city*, https://www.almasdarnews.com/article/breaking-syrian-army-entering-khan-sheikhoun-from-all-axes-to-take-control-of-city/ [dostęp: 10.05.2021].

1884 The Carter Center, *Special Report. Internal Conflict in Northwest Syria…*, p. 15.

oddziały rebeliantów. Miasto Ma'arrat an-Numan było intensywnie bombardowane, zrzucano nawet bomby ze śmigłowców na obiekty cywilne[1885].

Zdaniem korespondenta wojennego Abdussameda Dagüla, w 2019 r. główny ciężar walk wzięły na siebie HTS i Dżaisz al-Izza. NLF – korzystając z pomocy Turcji – wyspecjalizował się w prowadzeniu walk z użyciem ciężkiej broni, częściej zatem pełnił funkcje wojsk wsparcia. TIP natomiast działał w bardzo ograniczonej przestrzeni geograficznej (w al-Ghab)[1886]. Media reżimowe niemal codziennie donosiły o starciach między armią syryjską a Dżaisz al-Izzą. Jeśli tylko dochodziło do starć w północno-zachodniej Syrii, to prawie na pewno Dżaisz al-Izza brał w nich udział[1887].

4 października 2019 r. ogłoszono połączenie wielu frakcji (w tym NLF) pod egidą Syryjskiej Armii Narodowej. Dżaisz al-Izza nie był oficjalnie stroną porozumienia, ale współpracował z jego sygnatariuszami[1888]. Niemniej dwóch wysokich oficerów: kapitanowie Manaf i Mustafa Maarati, w październiku 2019 r. odeszli z Dżaisz al-Izzy wraz z grupą pięciuset bojowników do NLF[1889].

23 listopada 2019 r. trzech bojowników Dżaisz al-Izzy zostało zabitych, a inni zostali ranni w wyniku rosyjskiego bombardowania jednego z ich sztabów w Kafr Nubl (na południe od miasta Idlib). Według Syryjskiego Obserwatorium Praw Człowieka w okresie od 15 lutego 2019 (data spotkania Rouhani – Erdoğan – Putin) do 23 listopada 2019 r. śmierć poniosło 5131 osób na rosyjsko-tureckich obszarach rozejmu, w tym: 1479 cywilów, 385 dzieci poniżej 18 roku życia i 281 kobiet w wieku powyżej 18 lat. W wyniku bombardowań rosyjskich i ostrzału rakietowego sił prorządowych zginęło 117 cywilów, w tym 33 dzieci poniżej 18 roku życia i 20 kobiet w wieku powyżej 18 roku życia[1890].

1885 Enab Baladi, „Były przywódca opozycji ostrzega przed drugą fazą bitw o Idlib"...

1886 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *The muhajir war correspondent: Interview*, https://www.aymennjawad.org/2019/07/the-muhajir-war-correspondent-interview [dostęp: 10.05.2021].

1887 International Crisis Group, *The best of bad options for Syria's Idlib*, https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/197-best-bad-options-syrias-idlib [dostęp: 10.05.2021].

1888 J. Szuba, *Turkey-backed rebels announce unification under „Syrian National Army"*, https://www.thedefensepost.com/2019/10/04/syrian-national-army-turkey-rebels/ [dostęp: 10.05.2021].

1889 Zaman Al Wasl, „Dezercja «Armii Chwały». Wśród nich są liderzy pierwszego rzędu"...

1890 SOHR, *Russian warplanes target a headquarters of Jaysh Al-Izza killing 3 fighters and 7 members of the regime forces killed in shelling by the factions on their positions in both Idlib and Latakia*, https://www.syriahr.com/en/148215/ [dostęp: 10.05.2021].

Mimo poważnego wsparcia NLF przez Turcję nadal rebelianci mieli znaczne problemy w powstrzymaniem ofensywy rządowej, przeto współpraca z HTS okazała się koniecznością[1891]. Niemniej formacji Dżaisz al-Izza udało się utrzymać autonomię i utrzymać balans między NLF, HTS i TIP. Przykładem może być wspólna operacja z byłymi członkami So Be Steadfast, w tym Ansar at-Tauhid i HTS, przeciwko milicjom alawickim w: As-Samaka, An-Nuhiyyah al-Sharqiya, Gharbiyya i Mashimis na wschód od Idlibu w lipcu 2020[1892]. Formacja nadal się rozwijała. 17 lipca 2020 r. utworzono 31. Batalion Sił Specjalnych w obozie Męczennika Abdul Basit Al-Sarot w Idlibie[1893]. Do końca 2020 trwały walki w strefie zdemilitaryzowanej. W listopadzie artyleria Dżaisz al-Izzy ostrzelała pozycje wojsk rządowych w Hursz Kafruma w południowej części Idlibu, które w odpowiedzi zbombardowały Maarbaleet i Majdaliyah. Siły Assada wznowiły ataki rakietowe na Kafr Oweid, Al-Fterah, Fulayfel, Sfuhen, Bayanin w południowej części Idlib i Al-Ankawi w al-Ghab w północno-zachodniej części Hamy. 7 listopada siły reżimu za pomocą pocisków kierowanych zaatakowały posterunki wojskowe na południu miasta Al-Bara w Dżabal az-Zawija, zabijając dwóch członków i raniąc sześciu innych, kilku ciężko[1894].

Dżaisz al-Izza między islamizmem a lokalnością

Dżaisz al-Izza to lokalna frakcja zbrojna powstała w północnej Hamie, która operowała także w Idlibie czy Latakki, a nawet, choć w mniejszym stopniu, w okolicach Aleppo. Nie została członkiem NLF ani HTS. Nie ma jasno określonego profilu ideologicznego, ale działa wspólnie z frakcjami nurtu islamistycznego[1895].

Analizując różne koalicje, widać, że kwestia ideologii nie była dla Dżaisz al-Izzy priorytetowa, a wybór był podyktowany raczej chęcią ochrony

1891 The Carter Center, *The Armed Opposition in Northwest Syria*, May 15 2020, https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/conflict_resolution/syria-conflict/idleb-armed-groups-may-2020.pdf, p. 4.

1892 Orient News, „Frakcje ogłaszają zabicie całej grupy milicji Assada, na południe od Aleppo" [الفصائل تعلن مقتل مجموعة كاملة لميليشيا أسد جنوب حلب], https://bit.ly/3Pz8Tk9 [dostęp: 10.05.2021].

1893 SOHR, *Since last june | Factions continue training in Idlib countryside, graduating hundreds of new fighters*, https://www.syriahr.com/en/177103/ [dostęp: 10.05.2021].

1894 Tenże, *„De-escalation zone" | „Jaysh Al-Izza" attacks regime post in southern Idlib, and regime forces renew shelling positions in the area*, https://www.syriahr.com/en/191423/ [dostęp: 10.05.2021].

1895 International Crisis Group, *The best of bad options for Syria's Idlib*...

społeczności lokalnych niż planami ogólnosyryjskimi. Dlatego też grupa nie miała oporów przed współpracą z Legionem Szam, kojarzonym z Bractwem Muzułmańskm i Turcją. Dżaisz al-Izza współpracował z HaD, gdy jawnie uznawał zwierzchność Al-Kaidy. Jednocześnie bardzo ostrożnie podchodził do współpracy z HTS i NLF. Wydaje się jednak, że nie było to podyktowane ideologią, ponieważ obawy o postrzeganie jako zwolennika Al-Kaidy (czyli bycie organizacją terrorystyczną) nie przeszkadzały w prowadzeniu operacji z HaD czy Ansar at-Tauhid. Dżaisz al-Izza nie obawiał się także współpracy z Turcją, skoro przyjmował od niej broń i współpracował z Legionem Szam czy Dywizją Sułtan Murad. Wydaje się, że Dżaisz al-Izzę powstrzymywała obawa przed siłą tych graczy i marginalizacją. Dżaisz al-Izza podjął współpracę z AaS, gdy ta ostatnia grupa została już osłabiona konfliktem z HTS.

Formacja Dżaisz al-Izza potrafiła operować również z formacjami WAS o profilu świeckim. Dlatego można ją zakwalifikować do organizacji, które działają lokalnie i uważają islam za religię będącą elementem tożsamości Syryjczyków. Na islamie bazować powinno prawo przyszłej Syrii. Miało to być prawo cywilne, które uwzględnia inne wyznania.

Formacja ta, lawirując między różnymi frakcjami i korzystając z pomocy Turcji, państw Zatoki Perskiej i Zachodu, ale przede wszystkim mając bardzo silne relacje ze społecznościami lokalnymi, nie tylko przetrwała, ale odgrywała znaczną rolę, mimo że była nieliczna (liczyła od 1,1 tys.[1896] do 2,5 tys. bojowników[1897]). W 2019 i 2020 r. była jedną z kluczowych grup w walkach z siłami prorządowymi. Poniosła wtedy wiele strat, zwłaszcza ze strony Rosjan. Fakt, że w 2021 nadal była zdolna do rekrutacji, świadczy o rzeczywistym poparciu przez ludność. Być może wynikało to z jej centryzmu, część ludzi obawiała się bowiem grupy HTS z jej planem wprowadzenia szariatu i uzależnienia od Turcji. Być może wynikało to też z umiejętnego wykorzystywania różnych relacji lokalnych, zwłaszcza między plemionami arabskimi.

3.3.4. Nour ad-Din az-Zenki

Powstanie i pierwsze lata działalności

Nour ad-Din az-Zenki (Nour al-Din al-Zenki, NDZ), Harakat Nur ad-Din az-Zenki lub Noureddin al-Zengi (Ruch Nur ad-Din az-Zenkiego) to formacja powstała w listopadzie 2011 r. w północno-zachodniej części Aleppo.

1896 Zaman Al Wasl, „Dezercja «Armii Chwały». Wśród nich są liderzy pierwszego rzędu"...

1897 AFP, *Syria rebel faction rejects Idlib deal...*

Nazwa pochodziła od Nur ad-Din Mahmuda, syna Imada ad-Din Zangi, atabega z Mosulu i Aleppo, który po śmierci ojca w 1146 rozpoczął walkę z krzyżowcami. Nur ad-Din Mahmud, rozciągający swoją dominację aż do Egiptu, utorował drogę do podboju Jerozolimy. Był wybitnym wojownikiem, znanym z poczucia sprawiedliwości i pokory, mecenasem kultury i sztuki[1898].

Historia powstania tej organizacji jest dość typowa. Początkowo był to cywilny ruch pokojowych demonstrantów sprzeciwiających się rządom Asada. Jesienią 2011 r. NDZ w odpowiedzi na przemoc ze strony sił rządowych rozpoczęła budowanie struktur militarnych. Bazą były wioski na zachód od Aleppo: Andżara, Qubtan al-Dżabal, Darat al-Izza, Taqad, Ibzimo, Huwwar, Baszantara, Ma'arat al-Artiq, Babis, Kafr Da'el, Chan al-Assal, Al-Mansoura, Kafr Naha, Al-Huta, Baszqatin, Awaijel, Al-Dżina i Basratoun[1899]. Założycielem był Tafik Szahabuddin (Tawfiq Shahabuddin)[1900] *vel* Tawfiq Shihab ad-Din[1901].

NDZ postrzegana była jako element WAS. Organizacyjnie podporządkowana była najsilniejszej formacji islamistycznej w WAS w tym regionie, czyli Liwie at-Tauhid. Dowódcy NDZ wchodzili nawet w skład sztabu Liwy at-Tauhid, co pomagało w koordynacji działań. Pierwszymi poważnymi starciami były walki o Anadan, a także w rejonie Al-Szejk Sulejman na zachodzie prowincji Aleppo. 20 i 21 czerwca 2012 toczyła się bitwa o Huwar; zwycięstwo otworzyło drogę do miasta Aleppo. NDZ dotarła do miasta na początku lipca 2012, tracąc w bitwie ok. 35 bojowników. Znaczna część miasta była już opanowana przez Liwę at-Tauhid, a NDZ została przegrupowana do obszaru Salah ad-Din i Al-Sukkari. Liwa at-Tauhid pozostała w rejonie Sha'ar, Masakin Hanano i północno-wschodnim Aleppo[1902]. Ich współpraca zakończyła się w grudniu 2012 r.

Profil polityczny NDZ był bardzo elastyczny i prawdopodobnie zmieniał się w zależności od sytuacji. Pierwszą ważną inspiracją był Ruch

1898 E. Altan, *Nur Al-Din Mahmud b. Zangi (1146–1174): One of the prominent leaders of the struggle against the crusaders*, „Tarih Dergisi", 2014, no. 59, p. 57.

1899 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *The history of Harakat Nour al-Din al-Zinki: Interview*, http://www.aymennjawad.org/2020/01/the-history-of-harakat-nour-al-din-al-zinki [dostęp: 10.05.2021].

1900 H. al-Jablawi, *Nour al-Din al-Zenki movement: How a once moderate group joined Fateh al-Sham*, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/nour-al-din-al-zenki-movement-how-a-once-moderate-group-joined-fateh-al-sham/ [dostęp: 10.05.2021].

1901 „Brygady Nour ad-Din Zengi" [كتائب نور الدين زنكي], https://bit.ly/3Lj6J5A [dostęp: 10.05.2021].

1902 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *The history of Harakat Nour al-Din al-Zinki: Interview*...

al-Fadżr – radykalna grupa islamistyczna, która z czasem weszła w skład AaS[1903]. Rozmówca Ajmenna Dżawada al-Tamimiego twierdził: „Nie chcieliśmy niczego poza usunięciem reżimu i jego represyjnych gałęzi bezpieczeństwa. Poza tym nie mieliśmy żadnego celu politycznego"[1904]. Jednocześnie wobec Asada używał terminu *taghut*, co jest bardzo charakterystyczne dla ruchu islamistycznego, ponieważ, po pierwsze, nadaje konfliktowi wymiaru religijnego, a po drugie, zdradza wpływy salafickie i profil ideologiczny NDZ. Na wpływy salafickie wskazywała także przynależność do struktur sądownictwa szariackiego w Aleppo. NDZ ściśle współpracowała z Liwą at-Tauhid.

Rosnące znaczenie grupy prawdopodobnie zmusiło NDZ do porzucenia tej współpracy i poszukania nowej koalicji. Stała się nią Dżaisz al-Mudżahidin (Armia Mudżahedinów). Koalicja ta powstała 3 stycznia 2014 r. w Aleppo. W jej skład wchodziły formacje:

- Liwa Ansar,
- Tadżamu Fastaqim Kama Umrit[1905],
- Katibat al-Huriyat al-Islamjati,
- Liwa Amjad al-Islam,
- Liwa Ansar al-Chilafa,
- Dżund al-Haramain,
- Harakat al-Fadżr[1906].

W tej koalicji NDZ była formacją wiodącą. Dowódca NDZ i Armii Mudżahedinów przyznał w wywiadzie dla Al Jazeera, że racją bytu Armii Mudżahedinów była geografia: wszystkie grupy członkowskie walczyły ramię w ramię w tym samym regionie. Głównym jej celem było utworzenie przeciwwagi dla ISIS i innych formacji islamistycznych w Aleppo. Jednocześnie formacja chciała zdystansować się od WAS, ale nie na tyle, aby zostać pozbawioną pomocy z zewnątrz, która płynęła przede wszystkim z Arabii Saudyjskiej. Państwo to prawdopodobnie wspierało front Asala wa-al-Tanmiya (zwany też Authenticity and Development Front, FAD, Front Autentyczności i Rozwoju).

Porozumienie FAD powstało pod koniec 2012 r. Kierowane przez Abd al-Qadir Da'fis, zjednoczyło ok. 36 frakcji składających się z 13 tys.

1903 T. Pierret, *External support and the Syrian insurgency*, https://foreignpolicy.com/2013/08/09/external-support-and-the-syrian-insurgency/ [dostęp: 10.05.2021].

1904 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *The history of Harakat Nour al-Din al-Zinki: Interview...*

1905 Nazwa pochodzi od fragmentu Koranu (11:112).

1906 A. Lund, *The Mujahideen Army of Aleppo*, https://carnegie-mec.org/diwan/55275?lang=en [dostęp: 10.05.2021].

bojowników i cywilnych jednostek pomocniczych, zorganizowanych na pięciu frontach obejmujących większość Syrii. Współpracowało z SMC. Przedstawiało się jako umiarkowany ruch salaficki. Obok NDZ najmocniejszą frakcją był Ahl al-Athar, rozproszony w kilku prowincjach, ale najsilniejszy na obszarach plemiennych wschodniej Syrii[1907].

FAD zyskał na znaczeniu po odejściu NDZ z Armii Mudżahedinów. Decyzja nie była jednoznacznie zrozumiała. W deklaracji FAD można wyczytać apel o równą dystrybucję dóbr, co może być nawiązaniem do plotek o zachłanności NDZ oraz jego odejściu ze względu na malwersacje i oczekiwanie większego wsparcia w innej konfiguracji koalicyjnej. Sama Armia Mudżahedinów bardzo niejasno przedstawiała wizję przyszłej Syrii; nie wspominali nawet o szariacie, co także może sugerować, że była to przyczyna odejścia NDZ[1908]. Armia Mudżahedinów była łączona z Bractwem Muzułmańskim, co zapewne blokowało współpracę z Saudyjczykami[1909].

FAD był jawnie prosaudyjski. Budowali go dezerterzy z armii rządowej: Abd al-Razzaq Tlass, Ammar al-Waw, grupa milicji plemiennych (Basha'ir al-Nasr w Dajr az-Zaur) i apolitycznych salafitów (Ahl al-Athar). Platforma polityczna FAD była mało aktywna i mało wyrazista ideologicznie: oficjalnie była islamistyczna, ale – co znamienne – była traktowana podejrzliwie w kręgach dżihadystów[1910].

Ta miałkość FAD spowodowała obranie kursu koalicyjnego w kierunku innych frakcji islamistycznych, ale antagonistycznych w stosunku do ISIS. Zanim to nastąpiło, doszło do współpracy z islamistami w innych, szerokich konfiguracjach. W grudniu 2014 r. FAD dołączył do Dżabhat asz-Szamija (Front Lewantu) – koalicji islamistycznych grup rebeliantów działających w Aleppo, o szerokim spektrum ideologii: od twardego salafizmu (który można znaleźć wśród lojalistów AaS), przez Bractwo Muzułmańskie i inne główne tendencje islamistów sunnickich, po mniej lub bardziej apolityczne frakcje związane z Zachodem i Zatoką Perską. Większość z tych grup prawdopodobnie otrzymywała wsparcie bezpośrednio lub pośrednio z Centrum Operacji Wojskowych w Turcji – wielonarodowej struktury wsparcia, której

1907 A. Lund, *The non-state militant landscape in Syria*..., p. 25.

1908 Goha's Nail, *Jeish al-Mujahideen charter. Comment and translation*, https://gohasnail.wordpress.com/2014/05/05/jeish-al-mujahideen-charter-comment-and-translation/ [dostęp: 10.05.2021].

1909 The Carter Center, *Syria Countrywide Conflict Report #4*..., p. 16.

1910 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *The history of Harakat Nour al-Din al-Zinki: Interview*...; T. Pierret, *External support and the Syrian insurgency*...

zapleczem były Stany Zjednoczone i inne państwa. Front Lewantu nie opublikował programu politycznego, chociaż jego czołowe grupy opowiadały się za jakimś rodzajem islamskich rządów sunnickich w Syrii. Jednak symbole wybrane do reprezentowania nowego Frontu Lewantu czerpały z flagi niepodległości Syrii, faworyzowanej przez opozycję głównego nurtu i WAS[1911].

Wraz z intensyfikacją działań armii rządowej i jej sprzymierzeńców w Aleppo zacieśniano w tym mieście współpracę frakcji opozycyjnych. 6 maja 2015 r. NDZ dołączyła do 13 innych grup w Aleppo tworzących porozumienie Fateh Halab.

W tym czasie doszło do ważnej zmiany natury ideologicznej w samej organizacji. Po nieudanych projektach saudyjskich, takich jak FAD, organizacja zaczęła ewidentnie kierować się w stronę współpracy w ramach MOC (Military Operations Centre, Centrum Operacji Wojskowych), a zatem z Turcją i Katarem. 30 kwietnia 2015 r. ogłoszono, że Rada Szury NDZ zdecydowała się zwolnić Shahabuddina z jego obowiązków „ze względów zdrowotnych". Na jego miejsce wybrano szejka Ali Saido. Wydaje się jednak, że ta zmiana spowodowana była niezadowoleniem Saudyjczyków z obranego kursu na Katar. Następnie (17 września) NDZ ogłosiła kolejną zmianę na stanowisku kierowniczym po fuzji z Harakat az-Zahir al-Baybars i Brygadą Aleppo. Rada Szury NDZ wybrała na przywódcę ruchu Mohammeda Saida al-Masriego[1912], dezertera z policji z Aleppo i członka jednej z dwóch nowo połączonych grup. 16 kwietnia 2016 ogłoszono, że szejk Tawfiq Shahabuddin powróci jako naczelny dowódca grupy[1913].

Postrzeganie NDZ jako formacji umiarkowanych dżihadystów pozwoliło jej na uzyskanie wsparcia militarnego, w tym systemu BGM-71 TOW. Pojawianie i przerywanie dostaw tej broni doskonale ilustruje pragmatyzm i ideologiczne zamieszanie w NDZ. 11 lipca 2014 r. grupa opublikowała nagranie wideo przedstawiające atak pocisku przeciwpancernego TOW na czołg T-72 na froncie Szejka Nadżara w północno-wschodnim

1911 A. Lund, *The Levant Front: Can Aleppo's Rebels Unite?*, https://carnegie-mec.org/diwan/57605?lang=en [dostęp: 10.05.2021].

1912 All4syria.info, „Mianowanie kapitana «Muhammada Masriego» na przywódcę ruchu Nour ad-Din Zengi" [تعيين النقيب "محمد مصري" قائداً لحركة نور الدين زنكي], https://web.archive.org/web/20160108090055/http://all4syria.info/Archive/252587 [dostęp: 10.05.2021].

1913 „Shehab al-Din powraca, aby przewodzić ruchowi Nour ad-Din az-Zenki" [شهاب الدين يعود لترؤس قيادة حركة نور الدين الزنكي], https://web.archive.org/web/20161028075642/http://eldorar.com/node/97028; [dostęp: 10.05.2021]; The Syrian Civil War, *Harakat Nour al-Din al-Zenki*, https://web.archive.org/web/20161106185227/http://civilwaralsham.com/home/harakat-nour-al-din-al-zenki [dostęp: 10.05.2021].

Aleppo[1914]. Dostawy jednak wstrzymano. NDZ nie była zaopatrywana w TOW dopóty, dopóki była częścią Frontu Lewantyńskiego. Sugeruje się, że NDZ unikała poparcia ze strony Centrum Operacji Wojskowych w Turcji, aby sprzymierzyć się z Frontem Islamskim. Jednak gdy koalicja się rozpadła, NDZ ponownie zaczęła otrzymywać BGM-71 TOW, zwłaszcza gdy była w koalicji Fateh Halab w Aleppo[1915]. Jakieś dostawy pojawiły się w grudniu 2014, ale w lipcu i sierpniu 2015 grupa została całkowicie odcięta od wsparcia. Przyczyną były zarzuty o łamaniu praw człowieka. We wrześniu 2015 Harakat az-Zahir al-Baybars był rzekomo zamieszany w porwanie dwóch włoskich pracowników organizacji humanitarnej, którzy ostatecznie trafili w ręce Dżabhat an-Nusry[1916]. 4,5 mln euro (z 11 mln euro okupu) miało trafić do jednego z przywódców NDZ, za co został skazany[1917].

Sytuacja zmieniła się jesienią 2015 r. wraz z zaangażowaniem się Rosji w konflikt; wzrosła też aktywność rebeliantów. Organizacja publikowała wiele filmów z wykorzystaniem systemów przeciwpancernych. Część z nich była produkcji amerykańskiej, ale większość stanowiły rosyjskie Metis i Kornet. Może to sugerować ponowną, choć ograniczoną, pomoc ze strony Turcji lub państw Zatoki Perskiej[1918].

W lipcu 2016 r. pojmanemu dziecku ścięto głowę. Departament Stanu Stanów Zjednoczonych oświadczył:

> Zdecydowanie potępiamy tego typu barbarzyńskie działania, bez względu na to, jaka grupa jest za nie odpowiedzialna. Nie komentujemy, które grupy są finansowane przez Stany Zjednoczone. Jednak rutynowo weryfikujemy grupy, z którymi współpracujemy i które wspieramy, oraz ich dane dotyczące praw człowieka w tym zakresie. Nie wspieramy grup, które akceptują tego rodzaju barbarzyństwo, kropka[1919].

1914 The Syrian Civil War, *Harakat Nour al-Din al-Zenki...*

1915 Hasan Mustafa, *The moderate rebels: A growing list of vetted groups fielding BGM-71 TOW anti-tank guided missiles...*

1916 Al Jazeera, *Syria war: Rebels „behead 12-year-old boy" on video*, https://web.archive.org/web/20161117194314/http://www.aljazeera.com/news/2016/07/syria-war-rebels-behead-10-year-boy-video-160720065358507.html [dostęp: 10.05.2021].

1917 The Local, *Italy „paid €11m ransom to free aid workers"*, https://web.archive.org/web/20160403131834/http://www.thelocal.it/20151006/italy-paid-11m-ransom-to-free-aid-workers [dostęp: 10.05.2021].

1918 The Syrian Civil War, *Harakat Nour al-Din al-Zenki...*

1919 M. Chulov, *Syrian opposition group that killed child „was in US-vetted alliance"*, https://www.theguardian.com/world/2016/jul/20/syrian-opposition-group-which-killed-child-was-in-us-vetted-alliance [dostęp: 10.05.2021].

Sprawa była bardzo obciążająca dla NDZ. Według jego członka, egzekucji dokonał bojownik sojuszniczej formacji, którego brat zginął tego dnia, i była to forma zemsty, a może traumy. Niemniej został on przekazany radzie sądowniczej i „[...] nikt nie zamierzał go ukrywać"[1920]. Zamordowany chłopiec był oskarżony o współpracę z palestyńską organizacją prorządową Liwa al-Kuds. Jego siostra w mediach społecznościowych poinformowała, że nie był przypadkowym człowiekiem, tylko bojownikiem, który poszedł „walczyć i bronić swojego kraju"[1921]. Przekreśliło to jednak dalszą współpracę ze Stanami Zjednoczonymi. Zarazem brak nadziei na nią otworzył drogę do współpracy z byłą an-Nusrą.

Przystąpienie Rosji do konfliktu zmieniło realia wojny; zwłaszcza naloty okazały się bardzo dotkliwe. W październiku 2015 r. w akcji Hezbollahu zginął jeden z dowódców NDZ, Ismail Nassif[1922].

Trudne relacje Nour ad-Din az-Zenki z Dżabhat an-Nusrą

6 października 2015 r. w zachodniej części Aleppo zaatakowano dwa punkty kontrolne NDZ i zdetonowano bombę samochodową w jednej z jej kwater głównych. Był to wynik sporu granicznego o *checkpoint* między miastem Atarib a bazą 46. Pułku przechwyconą przez opozycję w 2012. Dziesiątki bojowników NDZ zostało aresztowanych przez siły an-Nusry. Ostatecznie osiągnięto porozumienie, które negocjował AaS oraz władze cywilne i religijne. NDZ następnie wydała oświadczenie, w którym przepraszała za wypowiedzi członków atakujących an-Nusrę w mediach społecznościowych[1923]. Taka ugodowa postawa wynikała prawdopodobnie z obawy o podzielenie losu Harakat al-Hazm czy Frontu Rewolucjonistów Syryjskich, dwóch umiarkowanych grup, które zostały zaatakowane i całkowicie pokonane przez Dżabhat an-Nusrę[1924]. Mimo tego wydarzenia NDZ zaczęła coraz częściej współpracować z an-Nusrą, głównie w ramach koalicji Dżaisz al-Fateh w Idlibie. Rozpoczął się proces ewolucji ideologicznej

1920 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *The history of Harakat Nour al-Din al-Zinki: Interview...*

1921 BBC News, *Syria conflict: Boy beheaded by rebels „was fighter"*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-36843990 [dostęp: 10.05.2021].

1922 A. Aji, B. Mroue, *Syrian troops capture villages on the way toward air base besieged by IS militants*, https://www.usnews.com/news/world/articles/2015/10/19/syrian-troops-advance-toward-air-base-besieged-by-is [dostęp: 10.05.2021].

1923 E. Alshamia, *A principle agreement in between „Al-Nusra Front" and „Nur al-Din Zanki movement" to end the dispute*, https://web.archive.org/web/20161028075331/http://en.eldorar.com/node/258 [dostęp: 10.05.2021].

1924 The Syrian Civil War, *Harakat Nour al-Din al-Zenki...*

NDZ w kierunku Dżabhat an-Nusry. Wynikało to prawdopodobnie przede wszystkim z pragmatyzmu: większość małych formacji była rozbitych albo łączyło się z większymi. W Idlibie i północnej części prowincji Aleppo były to an-Nusra lub AaS. Pod koniec 2016 r. w Aleppo bojownicy z NDZ przypuścili atak na Unię Fastaqim, dużą opozycyjną jednostkę zbrojną, członka WAS. Atakując Fastaqim, wzięli udział w wysiłkach zmierzających do wyeliminowania jednostek WAS, z którą dotychczas byli kojarzeni. Taka działalność wskazywała na współpracę z an-Nusrą.

Hussam Atrash z NDZ przyznał, że starano się dołączyć do AaS jako formacji bardziej umiarkowanej. AaS jednak odmówiła, tłumacząc to „realizacją kompleksowego projektu", do którego NDZ nie pasowała. Dezerter z armii reżimowej, oficer Hassan Asbro powiedział:

> Nie byłoby zaskoczeniem, gdyby ruch [NDZ] przyłączył się do sojuszu z islamskimi brygadami, biorąc pod uwagę, że społeczność międzynarodowa przestała wspierać bronią umiarkowaną opozycję. [...] Bojownicy opozycji poczuli się rozczarowani, gdy reżim przejął kontrolę nad Aleppo, wierząc, że społeczność międzynarodowa nie pozwoli żadnej stronie konfliktu pokonać drugiej. Zaczęli szukać wszelkich sposobów na zawarcie silnego sojuszu, w którym mogliby się połączyć. Ponieważ warunki wielu zwolenników uniemożliwiły im to, Zenki i inne ruchy nie znalazły nikogo, kto by zawarł z nimi sojusz, poza grupami o podejściu islamistycznym[1925].

Tak zaczęła się współpraca NDZ z Dżabhat Fateh asz-Szam, czyli nową marką an-Nusry. Nie obyło się bez kontrowersji w szeregach NDZ i wielu bojowników ją opuściło, w tym Dżaisz asz-Szamal (Armia Północna). Współpraca ta układała się dość pozytywnie. Dżabhat Fateh asz-Szam pozyskał dużego partnera, mocno osadzonego w północnej części prowincji Aleppo, a NDZ uniknęła likwidacji. Mało tego, NDZ stała się swoistym parasolem ochronnym dla innych formacji w tym rejonie. Tak przyłączyły się m.in. Liwa Ahrar Souriya czy pozostałości po Harakat al-Hazm.

28 stycznia 2017 r. powstał Haj'at Tahrir asz-Szam, a NDZ była jedną z organizacji założycielskich[1926]. Nie wszystkie decyzje przywódców nowej

1925 H. al-Jablawi, *Nour al-Din al-Zenki movement: How a once moderate group joined Fateh al-Sham...*

1926 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Hay'at Tahrir al-Sham: Initial statements and translations...*

formacji były jednak akceptowane. Hossam Atrash mocno krytykował powstanie Rządu Ocalenia, za co został wydalony z HTS[1927].

20 lipca 2017 r. pierwszy przywódca NDZ ogłosił odejście z HTS oraz samodzielność. Główną przyczyną były bratobójcze walki HTS z AaS[1928], a oficjalną przyczyną było odstąpienie od drogi do ustanowienia szariatu przez HTS i pomijanie w procesie decyzyjnym Rady Szury[1929]. Przywódcy NDZ zorientowali się, że zostali odsunięci od realnej władzy, i – obawiając się utraty podmiotowości – postanowili odejść, póki było to jeszcze możliwe.

Oczywiście ta decyzja – mimo porozumienia z sierpnia 2017 r. o pokojowym rozstrzyganiu sporów[1930] – spotkała się z odwetem. 28 sierpnia dowódca NDZ został zamordowany za pomocą IED w rejonie Hezreh-Tilaada w północnym Idlibie, co stało się zarzewiem otwartego konfliktu zbrojnego i serii porwań dowódców obu formacji[1931]. Jesienią 2017 r. HTS rozpoczęło zmasowaną ofensywę na pozycje NDZ[1932]. 17 listopada podpisano porozumienie o zawieszeniu walk[1933]. W rezultacie w styczniu 2018 NDZ rozpoczęła współpracę z innymi frakcjami konkurencyjnymi wobec HTS, czyli przede wszystkim AaS. W rezultacie utworzono Dżabhat Tahrir Souriya (JTS, Syrian Liberation Front, Front Wyzwolenia Syrii). Porozumienie to było przede wszystkim wyzwaniem rzuconym HTS. Natychmiast

1927 The Carter Center, *Relations between Hai'yat Tahrir al-Sham and Nour al-Din al-Zinki in 2017*, p. 4.

1928 Walid Al Nofal, Tariq Adely, *Nour e-Din a-Zinki defects from HTS, citing unwillingness to end rebel infighting*, https://syriadirect.org/nour-e-din-a-zinki-defects-from-hts-citing-unwillingness-to-end-rebel-infighting/ [dostęp: 10.05.2021].

1929 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Harakat Nour al-Din al-Zinki splits from Hay'at Tahrir al-Sham*, http://www.aymennjawad.org/2017/07/harakat-nour-al-din-al-zinki-splits-from-hayat [dostęp: 10.05.2021].

1930 Peace Agreements Database, *Agreement between Hayat Tahrir al-Sham (HTS) and Nour al-Din al-Zenki Movement*, https://www.peaceagreements.org/lview/2186/Agreement%20between%20Hayat%20Tahrir%20al-Sham%20(HTS)%20and%20Nour%20al-Din%20al-Zenki%20Movement [dostęp: 10.05.2021].

1931 The Carter Center, *Relations between Hai'yat Tahrir al-Sham and Nour al-Din al-Zinki in 2017...*, p. 5.

1932 Al-Mayadeen Net, „An-Nusra atakuje Az-Zenki w prowincji Aleppo i Idlib [...] i donosi o koalicji wojskowej, która ma się z nimi skonfrontować" [..النصرة تُهاجم الزنكي في ريفي حلب وإدلب وأنباء عن تحالف عسكري لمواجهتها], https://bit.ly/3EAxYEY [dostęp: 10.05.2021].

1933 „Szam. Umowa między HTS a Nuruddin Zinki" [*ШАМ. Между ХТШ и Нуруддин Зинки заключено соглашение*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2017/11/17/115834/sham--mezhdu-khtsh-i-nuruddin-zinki-zaklyucheno-soglashenie.shtml [dostęp: 10.05.2021].

po ogłoszeniu powstania NDZ zaatakowała pozycje HTS. Udało się zdobyć tereny w zachodnim Aleppo i kilka miejscowości w prowincji Idlib, w tym miasto Ma'arrat an-Numan[1934]. Jednocześnie NDZ weszła wyraźnie w orbitę wpływów Turcji, czego widocznym znakiem było przystąpienie w maju do NLF.

W styczniu 2019 r. NDZ została zaatakowana przez HTS, które przejęło większość miast do niej należących[1935]. Siły NDZ w znacznej mierze zostały rozbite; część bojowników uciekła do Afrinu lub przyłączyła się do innych grup NLF. Aresztowano kilku oficerów NDZ (m.in. w mieście Babis), a HTS zajęło pozycje NDZ w zachodniej części prowincji Aleppo[1936].

HTS agresję wobec byłego sojusznika tłumaczyło nie tylko chęcią skonsolidowania terytorium, ale również rzekomą współpracą z Rosją na „poziomie kierownictwa ruchu"[1937]. NDZ miała prowadzić tajne negocjacje z Rosją w sprawie przekazania Asadowi zachodnich regionów prowincji Idlib[1938].

5 lutego 2019 r. blisko 500 bojowników NDZ przegrupowanych już do Afrinu rozpoczęło walki z Ahrar al-Sharqiya, która składała się z wygnańców ze wschodniej Syrii. Wielu z nich było w an-Nusra; pochodzili głównie z plemienia Shaitat z Dajr az-Zaur. Starcia rozpoczęły się z nieznanych przyczyn i podobno używano ciężkiej broni[1939].

NDZ została właściwie rozbita. Pozbawiona pomocy z zewnątrz, musiała zdecydować się na współpracę z Turcją, która dotychczas przychodziła im niełatwo. Od 20 stycznia do 5 lutego doszło do wielokrotnych spotkań między tureckimi urzędnikami bezpieczeństwa a przywódcami ruchu

1934 Patrz rozdział 3.1. *Ahrar asz-Szam*.

1935 K. al-Khateb, *Syrian jihadist group's takeover of Idlib undermines Turkish plans*, https://www.al-monitor.com/originals/2019/01/syria-hayat-tahrir-al-sham-idlib-turkey-regime-offensive.html#ixzz6u5UAra2u [dostęp: 10.05.2021].

1936 SOHR, *Weeks after it expelled Nour al-Din al-Zenki Movement to Afrin... Hayyaat Tahrir Al-Sham raids houses in the west of Aleppo and arrests former members of the movement*, https://www.syriahr.com/en/116722/ [dostęp: 10.05.2021].

1937 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Hay'at Tahrir al-Sham's „Red Bands": Interview...*

1938 „Szam. Amerykanie zostali wysadzeni w Manbidż. HTS oskarżył Nuruddina Zinki o zmowę z Rosją" [*ШАМ. В Манбидже взорвали американцев. ХТШ обвинил „Нуруддин Зинки" в сговоре с Россией*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2019/01/16/117730/sham--v-manbidzhe-vzorvali-amerikantsev--khtsh-obvinil-nuruddin-zinki-v-sgovore-s-rossiej-.shtml [dostęp: 10.05.2021].

1939 News Desk, *Update: Turkish-backed rebel groups use heavy weapons to attack one another in Afrin*, https://www.almasdarnews.com/article/update-turkish-backed-rebel-groups-use-heavy-weapons-to-attack-one-another-in-afrin/ [dostęp: 10.05.2021].

w mieście Jindires (dystrykt Afrin), gdzie NDZ skierowała się po wycofaniu z zachodniej prowincji Aleppo 5 stycznia. Oferta turecka obejmowała wsparcie finansowe dla prawie 2 tys. bojowników NDZ, m.in. miesięczną pensję w wysokości 530 tureckich lirów (ok. 100 dolarów). Warunki tureckie obejmowały podporządkowanie NDZ dowództwu Armii Narodowej, a także zwolnienie dowódców ruchu. Do liderów NDZ należeli: szejk Tawfiq Shahabuddin, jego zastępca Hussam Atrash, dowódca wojskowy Amr Salkho i inni przywódcy, tacy jak Ahmad Rizk, Ali Saeedo i Suleiman Mahmoud. Ich obecności w dowództwie sprzeciwiała się Turcja. Inne warunki obejmowały przekazanie przywództwa Baszirowi Miarra i stanowiska zastępcy przywódcy Abu al-Yamanowi. Kapitan Abdul Salam Abdul Razzaq z NDZ powiedział gazecie „Al-Monitor":

> Wewnętrzne konsultacje ruchu w sprawie tureckiego wsparcia są pozytywne, a bojownicy i przywódcy ruchu wstępnie zgadzają się, że wymagane warunki mogą być spełnione. [...] Właściwie rozpoczęliśmy 1 lutego od zmian w kierownictwie ruchu. Wspomniane zmiany w przywództwie i strukturach organizacyjnych zostaną ogłoszone na późniejszym etapie[1940].

Formacja zatem zgodziła się na zmianę dowództwa, zmniejszenie liczebności (z 5 tys. do 2 tys.) i przegrupowanie do Afrin. To ostatnie akurat było logiczne w związku z utratą macierzystych pozycji w zachodniej i północnej części prowincji Aleppo.

25 marca 2019 r. część oddziałów (ok. 700 ludzi) pod dowództwem Abu Baszira i Abu al-Yamana utworzyła 3. Legion Armii Syryjskiej, który wszedł w skład Korpusu Chwały (Faylaq al-Majd)[1941]. Resztki ruchu NDZ wzięły następnie udział w tureckiej ofensywie w północno-wschodniej Syrii w 2019 przeciwko Kurdom[1942].

W maju 2019 r. sformowano koalicję Al-Fateh al-Mubin z myślą o koordynacji walk prowadzonych przez HTS, NLF i Dżaisz al-Izzę. Od sierpnia

1940 K. al-Khateb, *Routed FSA faction likely to accept Turkish aid, demands*, https://www.al-monitor.com/originals/2019/02/turkey-offer-nour-al-din-al-zinki-salaries-on-condition.html#ixzz6u5ShDxJM [dostęp: 10.05.2021].

1941 Home Office, *Country Policy and Information Note Syria: The Syrian Civil War, Version 4.0*, August 2020, p. 26.

1942 S. Moubayed, *Kurds face uphill battle against Turkish and Syrian armies*, https://gulfnews.com/opinion/op-eds/kurds-face-uphill-battle-against-turkish-and-syrian-armies-1.67015757 [dostęp: 10.05.2021].

w tej strukturze pojawiły się też NDZ i AaS, a od października proturecka Syryjska Armia Narodowa.

Formacja NDZ *de facto* przestała istnieć, ale w styczniu 2020 r. jej bojownicy, którzy przyłączyli się do Korpusu Chwały, pojawili się ponownie w zachodniej części prowincji Aleppo (skąd pochodzili), wchodząc niejako w powstałą przestrzeń po porażkach HTS[1943].

Ideologia i struktury NDZ

Ocena formacji i jej ideologiczne dookreślenie jest stosunkowo trudne. Jak pokazuje powyższa analiza, w NDZ dochodziło do wielu zmian, które wynikały głównie ze zmian politycznego i militarnego teatru działań. Formacja powstała w 2011 r. jako spontaniczny ruch, inspirowany przez salaficki al-Fadżr. Na wczesnym etapie działalności formacja ta bliska była WAS, ale pojawiała się także w strukturach, które były kojarzone czy wręcz kontrolowane przez Bractwo Muzułmańskie. Gdy kontakty te zaczęły przeszkadzać Arabii Saudyjskiej, NDZ nie miała oporów, aby odciąć się od nich. Kolejną ewolucją było zbliżenie z Al-Kaidą. Konto Twitter NDZ (aktywne od kwietnia do czerwca 2016) zawierało w sumie pięć tweetów, wszystkie z oficjalnymi zdjęciami i filmami organizacji. Można było zobaczyć młodzież przechodzącą studia koraniczne, publiczny wykład szariatu wygłoszony przez szejka Shahabuddina, ukończenie kursu przez członków ruchu w ramach programu szariatu oraz zawieszenie transparentów z hasłami islamistycznymi i prorewolucyjnymi w zachodnich częściach Aleppo. Jeden z tych banerów zawierał cytat współzałożyciela Al-Kaidy, Abdullaha Azzama: „[...] noszenie broni bez głoszenia doktryny *tauhid* zmieniłoby posiadaczy broni w bandytów i chuliganów”[1944]. Oczywiście można to uznać za koniunkturalizm, zwłaszcza że chwilę później NDZ zaczęła walkę z HTS. Trudno jednak całkowicie się z tym zgodzić. Raporty z walk NDZ wskazywały, że często jej bojownicy stosowali tortury i porywali dla okupu; padały także podejrzenia o zabójstwa homoseksualistów[1945]. Film z egzekucji palestyńskiego chłopca nie pozostawia wątpliwości, że dekapitacja była

1943 Enab Baladi, „Rok po swojej porażce bojownicy wracają na fronty w zachodniej prowincji Aleppo” [بعد عام على إخراجهم. مقاتلون يعودون إلى جبهات ريف حلب الغربي], https://www.enabbaladi.net/archives/359254#ixzz6u5ZL1ElT [dostęp: 10.05.2021].

1944 The Syrian Civil War, *Harakat Nour al-Din al-Zenki...*

1945 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Documents of the al-Qasimiya court in West Aleppo countryside: Translation and analysis*, https://www.aymennjawad.org/2017/08/documents-of-the-al-qasimiya-court-in-west-aleppo [dostęp: 10.05.2021].

poprzedzona płomiennymi deklaracjami dżihadystycznymi. Pragmatyzmem było raczej odejście z HTS, gdy przywódcy zorientowali się, że tracą władzę, podobnie jak obranie kursu protureckiego. Zatem dżihadyzm nie był czynnikiem determinującym, lecz wyrazem chęci przetrwania. Być może organizacja chciała walczyć bez całościowego planu politycznego.

NDZ była dość liczna jak na ograniczony obszar działania. W szczytowym momencie rozwoju mogła liczyć nawet 7 tys. bojowników[1946], ale przeciętnie ich liczba wynosiła od 1,5 tys. (na początku) do 5 tys.[1947]. W 2019 r. przed rozbiciem przez HTS i podziałem NDZ liczyła do 5 tys. bojowników; pod komendę turecką przeszło od 700 do 2 tys.[1948].

NDZ dbała o swoich podkomendnych. W 2020 r. miała 1550 „męczenników", każdy był zarejestrowany: kim był, kiedy i w jakiej bitwie zginął itd. Rodziny otrzymywały comiesięczne renty[1949]. Miała ściśle określoną strukturę. Była mocno scentralizowana. Najwyższą władzę stanowiło naczelne dowództwo – Rada Szury, które wybierało naczelnego dowódcę. Podlegali mu dwaj zastępcy: ds. militarnych i bezpieczeństwa oraz ds. finansów i administracji. W tym ostatnim pionie było siedem wydziałów (zarządzanych przez głównego dowódcę przy pomocy zastępców) ds.: ekonomii, administracji, opieki medycznej, transportu, wojska, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Ponadto istniało wiele biur podległych bezpośrednio głównemu dowódcy, m.in. ds.: męczenników, paliw, marketingu i przemysłu. Istniała także rada polityczna[1950]. NDZ miała zatem silnie rozbudowany aparat administracyjny, co świadczy o jej profesjonalnym zarządzaniu i przygotowaniu do sprawowania władzy na kontrolowanym terenie.

NDZ to formacja, którą trudno jednoznacznie podsumować. Na pewno nie była zainteresowana globalnym dżihadem, choć znalazła się w tym nurcie, ale wydaje się, że w dużej mierze po tym, gdy utraciła poparcie Zachodu i została zostawiona sama sobie. Niewątpliwie miała charakter lokalnej milicji, która z czasem uzyskała zdolność do operowania w różnych związkach taktycznych, również poza swoim terytorium. Nie wykształciła

1946 H. al-Jablawi, *Moderate group joined Fateh al-Sham*, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/nour-al-din-al-zenki-movement-how-a-once-moderate-group-joined-fateh-al-sham/ [dostęp: 10.05.2021].

1947 The Syrian Civil War, *Harakat Nour al-Din al-Zenki...*

1948 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *The history of Harakat Nour al-Din al-Zinki: Interview...*

1949 Tamże.

1950 Tenże, *The internal structure of Harakat Nour al-Din al-Zinki*, http://www.aymennjawad.org/2020/01/the-internal-structure-of-harakat-nour-al-din-al [dostęp: 10.05.2021].

jasnej koncepcji politycznej; z pewnością była za wprowadzeniem szariatu w Syrii wolnej od Asada. Trudno jednak jednoznacznie wskazać, jak ten szariat sama definiowała; raczej zdawała się na współpracę w tym zakresie z innymi frakcjami. Nie można jednak uznać jej za organizację umiarkowaną; w pewnym okresie dopuszczała się brutalnych czynów, zwłaszcza gdy nie dbała o opinię Zachodu. Zarazem miała znaczny wkład w walkach przeciw ISIS w Aleppo oraz oddziałom Asada i jego sprzymierzeńców, w tym Hezbollahu.

* * *

Ruch islamistyczny mimo wspólnych korzeni był bardzo różnorodny i wewnętrznie podzielony. W jego ramach powstało wiele frakcji, które podzielały sporą część postulatów Al-Kaidy czy ISIS, ale od nich się odcinały, a nawet były gotowe do walki z nimi.

AaS kreował się nawet na islamistyczną alternatywę, szerszą programowo, bardziej konsensualną i skoncentrowaną przede wszystkim na Syrii, a mimo to nie był w stanie utrzymać swojego znaczenia. Wynikało to, po pierwsze, z jego ideologicznej miałkości, a co za tym idzie – porażek w konfrontacjach z innymi aktorami islamistycznymi, a po drugie, z uzależnienia od donatorów z zewnątrz.

Bractwo Muzułmańskie to jedna z organizacji fundujących cały ruch islamistyczny. W konflikcie syryjskim nie odegrało jednak roli kluczowej, w jakiej się widzieli. Wynikało to przede wszystkim z braku bazy społecznej. Bractwo postrzegane było w perspektywie przegranego powstania z lat 80. XX w. oraz reprezentowania interesów zamożnych elit i Turcji, która od początku traktowała tę formację jako swojego gracza. Ostatecznie Bractwo przestało się z tym kryć.

Powstało także mnóstwo innych mniejszych ugrupowań. Analiza pokazuje kilka prawidłowości. Na ogół powstawały jako spontaniczny ruch społeczny mający przede wszystkim bronić lokalne społeczności przed siłami rządowymi, a później również przed innymi formacjami rebelianckimi (zwłaszcza ISIS) czy po prostu bandytami. Na ogół budowane były wokół charyzmatycznych postaci, byłych więźniów politycznych czy dezerterów z armii rządowej. Frakcje te na ogół odżegnywały się zarówno od współpracy z ważniejszym graczami islamistycznymi (ISIS, Al-Kaida, Bractwo Muzułmańskie), jak i państwowymi (zwłaszcza Zachodem). Ideologicznie na ogół podkreślały chęć wprowadzenia szariatu i znaczenie wspólnoty

sunnickiej; projekt globalnego dżihadu był jednak dla nich często marginalny. Ich ideowość często ewoluowała, kluczowe były sukcesy i niechęć do islamizmu ISIS, ale również interwencja rosyjska czy spadek zaangażowania Kataru. Od 2015 r. część formacji przyjmowała nieco łagodniejszą retorykę, co można tłumaczyć chęcią wpisania się w konflikt Rosja – Stany Zjednoczone po stronie tego drugiego państwa. Zwiększało to nie tylko szanse na uniknięcie amerykańskich ataków, ale także na dostawy broni, w tym przeciwpancernej i przeciwlotniczej. Bardziej umiarkowana wersja islamizmu dawała też szanse na nawiązanie współpracy z Turcją mimo obaw o jej dążenie o przejęcia kontroli nad takimi grupami.

Ważne było wsparcie ze strony aktorów zewnętrznych. Bardzo widoczne było uzależnienie od finansowania z państw Zatoki Perskiej czy Turcji. Państwa te miały wpływ na przebieg konfliktu przez wspieranie konkretnych formacji i aranżowanie różnych koalicji, kontrolowanych całkowicie lub częściowo (przez wzmacnianie swoich stronników w ich ramach). Większość tych grup miała duży potencjał koalicyjny, ale na ogół nie udawało się uzyskać spójnych struktur. Wynikało to przede wszystkim z ambicji poszczególnych dowódców, interesów aktorów zewnętrznych i pozornej ideologiczności. Zdarzało się, że jedna i ta sama formacja raz walczyła z Kurdami, nazywając ich „zdrajcami islamu", a innym razem z nimi współpracowała, gdy tylko była szansa na zdobycze terytorialne. Mało tego, nawet przywódcy dużych formacji nie kierowali się zasadami, które sami głosili. Zdarzały się przypadki współpracy z kryminalistami czy defraudacji środków organizacyjnych.

ROZDZIAŁ 4

Muhadżirowie – obcokrajowcy w Syrii

W wojnie w Syrii pojawiło się wielu ochotników z innych stron świata, głównie motywowanych poczuciem obowiązku dżihadu.

Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR, Międzynarodowe Centrum Studiów nad Radykalizacją i Przemocą Polityczną) w londyńskim King's College szacowało, że na świecie w 2015 r. było 20 730 „zagranicznych bojowników", czyli więcej niż w Afganistanie podczas okupacji sowieckiej. W walkach w Syrii i Iraku brało udział 11 tys. osób z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, a z byłego ZSRR – 3 tys.

Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych w kwietniu 2015 szacowała, że w Syrii i Iraku było 22 tys. zagranicznych bojowników, w Afganistanie – 6,5 tys., a w Pakistanie, Jemenie, Somalii i Libii – setki. Liczby te wzrosły o 71% od połowy 2014 do marca 2015[1951]. Raport dla Kongresu Stanów Zjednoczonych szacuje, że z samej tylko Europy w Syrii i Iraku w kwietniu 2015 r. było 6 540 zagranicznych bojowników. Głównymi krajami pochodzenia były Francja (1,2 tys. bojowników) i Rosja (1,5 tys.)[1952]. W 2015 stwierdzono, że w sześciu krajach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej przebywało 12 775 zagranicznych bojowników. Z czterech krajów europejskich pochodziło 4350 bojowników (z czego z Rosji aż 1,7 tys.), a np. ze Stanów Zjednoczonych zaledwie 250. Na Bliskim Wschodzie

1951 BBC, *United Nations says 25,000 foreign fighters joined Islamic militants*, http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-32156541 [dostęp: 18.05.2020].

1952 K. Archick, P. Belkin, C.M. Blanchard, C.E. Humud et al., *European fighters in Syria and Iraq: Assessments, responses and issues for the United States*, Congressional Research Services 27, Washington (D.C.) 2015, p. 10.

Tunezja miała ok. 5 tys. bojowników, a następnie: Arabia Saudyjska (2275), Jordania (2 tys.), Turcja (1,4 tys.) i Maroko (1,2 tys.). Z Europy najwięcej bojowników było z Francji (1550), a następnie z Niemiec (700) i Wielkiej Brytanii (700)[1953].

Analizy CIA, które zostały udostępnione ONZ, wskazują, że do Syrii od początku wojny przybyło ogółem 171,4 tys. zagranicznych terrorystów. Dokumenty zostały opublikowane przez egipskiego pisarza Refaat as-Sajjeda Ahmada w książce „Syria wobec faktów i dokumentów wojny światowej" (s. 520 i 521)[1954].

Szczegółowe informacje na temat narodowości i liczby zagranicznych terrorystów, którzy przybyli do Syrii od początku wojny w niej, zawarto w tabeli 11.

Tabela 11. Obcokrajowcy walczący w Syrii

Państwo pochodzenia	Liczba bojowników	Zabici	Zaginieni
Arabia Saudyjska	24500	5990 (w tym 19 kobiet)	2700
Turcja	25800	5760	380
Czeczenia	21000	5230 (w tym 16 kobiet)	1950
Tunezja	10500	4200 (w tym 45 kobiet)	1260
Libia	9500	3940	1650
Irak	13000	3780	1200
Liban	11000	3110	1080 (w tym 7 kobiet)
Turkmenistan	8600	3050 (w tym 11 kobiet)	900
Egipt	7500	2100	870
Jordania	3800	1990	265

1953 Homeland Security Committee, *Final report of the task force on combatting terrorist and foreign fighter travel*, US House of Representatives, Washington (D.C.) 2015, https://homeland.house.gov/wp-contents/uploads/2015/09/TaskForceFinalReport.pdf [dostęp: 18.05.2020].

1954 Za: SYria Real Infos and News – SYRIAN, *US documents for the first time reveal the number of foreign terrorists in Syria and their nationalities*, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfosAndNews/posts/2828898500461778?__tn__=K-R [dostęp: 20.06.2021].

Pakistan	4600	1380	590
Afganistan	3600	1380	630
Jemen	2800	1440	700
Kazachstan	2550	1130	–
Uzbekistan	2700	780	390 (w tym 4 kobiety)
Kuwejt	1900	640	8
Algieria	1950	620	44
Maroko	2100	610 (w tym 7 kobiet)	630

Źródło: opracowanie własne na podstawie: SYria Real Infos and News – SYRIAN, *US documents for the first time reveal the number of foreign terrorists in Syria and their nationalities*, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfosAndNews/posts/2828898500461778?__tn__=K-R [dostęp: 20.06.2021].

Ponadto było ok. 30 tys. bojowników ze: Stanów Zjednoczonych, Francji, Rosji, Wielkiej Brytanii, Belgii, Nowej Zelandii, Szwecji, Finlandii, Danii i Norwegii. Oznacza to, że całkowita liczba przybyszy do Syrii to 171,4 tys., z których zginęło 51 910 bojowników, a zaginęło 33 847. Najliczniejsi byli Saudyjczycy, Turcy i Czeczenii. Statystyka obejmuje oczywiście nie tylko rekrutów ISIS, ale też innych formacji islamistycznych.

Wśród obcokrajowców byli też etniczni Polacy. Maksymilian R. zginął w walkach o Kirkuk[1955]. Uważa się, że to pierwszy polski męczennik dżihadu (szahid)[1956]. Zradykalizował się pod wpływem swojej siostry Karoliny R. i jej męża Farida (Faareda) Saala, pochodzenia algierskiego.

Inny bojownik z Polski, Jacek S. *vel* Abu Ibrahim al-Almani, urodził się w województwie pomorskim w Miastku i do 2005 r. mieszkał w nieodległej Kamnicy[1957]. Po dziewięciu latach życia na emigracji przeszedł na islam[1958].

1955 B.T. Wieliński, *Brat polskiej dżihadystki nie żyje*, http://wyborcza.pl/1,75399,17361458,Brat_polskiej_dzihadystki_nie_zyje.html [dostęp: 18.05.2020].

1956 J. Pawlicki, *Państwo islamskie jest też naszym wrogiem*, https://www.newsweek.pl/opinie/maksymilian-r-pierwszy-polski-dzihadysta-zginal-w-iraku-newsweekpl/5q14e6v [dostęp: 18.05.2020].

1957 TVN 24, *Pierwszy polski islamski terrorysta-samobójca. Przez niego zginęło 11 osób*, https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/polak-czlonkiem-panstwa-islamskiego,567924.html [dostęp: 18.05.2020].

1958 PCH24, *Polak wysadził się dla Allaha – czy Polsce grożą zamachy Państwa Islamskiego*?, http://www.pch24.pl/polak-wysadzil-sie-dla-allaha---czy-polsce-groza-zamachy-panstwa-islamskiego-,37516,i.html#ixzz5jEoLPc2B [dostęp: 18.05.2020].

Zamieszkał w Getyndze. Okoliczności jego radykalizacji są nieznane (prawdopodobnie na początku przez internet). Zaczął udzielać się na forach internetowych jako Ismail Slo, a w końcu wyjechał do Iraku. Świat dowiedział się o nim, gdy pojawił się w filmie propagandowym ISIS: uśmiechnięty, pozował przed terenową Toyotą, którą – wraz z kolegami z Wielkiej Brytanii, Serbii i Afganistanu – dokonał zamachu, wjeżdżając w tłum. Zginęło wtedy co najmniej jedenaście osób. Według innej relacji wysadził się wraz z instalacją naftową[1959] w irackim mieście Bajdżi 13 czerwca 2015 r.

Być może Polakiem był Yannick N. *vel* Abu Mohammed al-Almani[1960]. O jego polskim pochodzeniu dowiadujemy się ze śledztwa dziennikarskiego zreferowanego w książce Petry Ramsauer[1961]. W czerwcu 2015 r. wziął udział w szturmie na irackie miasto Bajdżi; miał wysadzić iracki punkt kontrolny[1962]. Miał 23 lata.

Chyba najbardziej znanym mudżahedinem z Polski był Jakub Jakus. Urodził się 31 lipca 1992 r. w małej miejscowości w okolicy Sandomierza[1963]. Najprawdopodobniej wstąpił w szeregi Państwa Islamskiego na terenie Syrii; był poszukiwany przez Interpol, który wystawił za nim czerwoną notę. Pomimo że urodził się w Polsce oraz uczęszczał do liceum katolickiego, w III klasie liceum zainteresował się islamem i zradykalizował[1964]. Jego koledzy koledzy z liceum wspominają, że otwarcie o tym mówił[1965]. Jego początek przemiany z Jakuba Jakusa w Abu Chattab (Khatab) al-Polandi rozpoczął się z pierwszym wyjazdem do Norwegii w 2012 r. Grupa SITE[1966] w marcu

1959 A. Gurba, *Ismail Slo, Polak w ISIS, pochodził z Pomorza. Zwerbowano go przez Internet...*

1960 Takie informacje podaje np. znawca problematyki terroryzmu islamskiego B. Stritzel, https://twitter.com/bjoernstritzel [dostęp: 18.05.2020]. Podaje wprawdzie nazwisko Yannick P., ale to chyba pomyłka.

1961 P. Ramsauer, *Pokolenie dżihadu. Europo, czeka Cię Apokalipsa*, WWL „Muza", Warszawa 2016, s. 85–86.

1962 M. Schofield, *Islamic State targeting Germany's homeless in worrying recruiting trend*, https://www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/article25186381.html [dostęp: 18.05.2020].

1963 K. Podstawka, *Polak walczył w armii ISIS. Zginął koło Aleppo*, https://wmeritum.pl/polak-walczyl-armii-isis-zginal-kolo-aleppo/174276 [dostęp: 18.05.2020].

1964 pk/tr, *„Mówił, że jedynie zabił na razie psa". Dżihadysta z Polski*, https://www.tvn24.pl/jakub-jakus-kim-jest-polak-w-panstwie-islamskim,674712,s.html [dostęp: 18.05.2020].

1965 Autor niniejszej książki był wykładowcą koleżanki J. Jakusa z liceum. Z jej relacji wynika, że był bardzo spokojnym człowiekiem, mało towarzyskim, ale jego zachowanie nie odbiegało od pozostałych uczniów.

1966 SITE Intelligence Group to think-tank monitorujący działalność dżihadystyczną, więcej: https://ent.siteintelgroup.com/ [dostęp: 18.05.2020].

2017 poinformowała o śmierci „polskiego bojownika"; zamieszczono również zdjęcie mężczyzny, który był bardzo podobny do Jakusa. Na Twitterze poinformowano, że mężczyzna zdetonował bombę w prowincji Aleppo[1967].

12 lutego 2019 r. agenci z łódzkiego wydziału zamiejscowego ABW zatrzymali Dawida Ł. (*vel* Abu Hanifa[1968]), podejrzewanego o planowanie zamachu terrorystycznego[1969]. W 2014 wyjechał do Turcji, po czym przedostał się do Syrii (prawdopodobnie ze swoją żoną Małgorzatą B.[1970]). Według śledczych brał udział w szkoleniach bojowych organizowanych przez grupę powiązaną z dżihadystami; prawdopodobnie był to Muzułmański Ruch Świt Syrii (Harakat Fadżr asz-Szam al-Islamija)[1971], a zatem organizacja bliższa an-Nusrze. We wrześniu 2019 r. został skazany na cztery lata więzienia za udział w związku o charakterze zbrojnym[1972].

W niniejszej analizie uwaga została zwrócona na trzy grupy.

Pierwszą grupą byli muzułmanie pochodzący z Kaukazu Północnego, na ogół określani jako Czeczeni, aczkolwiek są to także przedstawiciele innych nacji.

Drugą grupą byli mieszkańcy Azji Środkowej, przede wszystkim Uzbecy i Tadżycy. Zwrócenie uwagi na nich podyktowane było przede wszystkim dwiema przesłankami. Po pierwsze, są to grupy etnicznie niearabskie, zatem ich udział w konflikcie nie był oczywisty, a jednocześnie dowodził ponadetnicznego charakteru konfliktu i ruchu islamistycznego. Drugą ważną kwestią jest fakt, że Uzbecy i Tadżycy są najliczniejszymi grupami islamskimi w Polsce, co może mieć implikacje dla bezpieczeństwa w naszym kraju.

1967 *Polak z ISIS zginął pod Aleppo. To prawdopodobnie poszukiwany przez Interpol Jakub Jakus*, https://wolnosc24.pl/2017/03/02/polak-z-isis-zginal-pod-aleppo-to-prawdopodobnie-poszukiwany-przez-interpol-jakub-jakus-foto/Aleppo [dostęp: 18.05.2020].

1968 R. Machnikowski, A. Legieć, *The favored conflicts of foreign fighters from Central Europe*, „Terrorism Monitor", 2017, vol. 15, issue 19, https://jamestown.org/program/favored-conflicts-foreign-fighters-central-europe/ [dostęp: 18.05.2020].

1969 PAP, *Rzecznik Ministra Koordynatora Służb Specjalnych nt. działań ABW (komunikat)*, http://centrumprasowe.pap.pl/cp/pl/news/info/135758,25,rzecznik-ministra-koordynatora-sluzb-specjalnych-nt-dzialan-abw-(komunikat) [dostęp: 18.05.2020].

1970 W. Pierzchała, *Proces Dawida Ł. z Radomia. Oskarżony fachowo władał kałasznikowem*, https://dzienniklodzki.pl/proces-dawida-l-z-radomia-oskarzony-fachowo-wladal-kalasznikowem/ar/12955470 [dostęp: 18.05.2020].

1971 Harakat Fadżr asz-Szam al-Islamijja – organizacja terrorystyczna; w 2014 współtworzyła organizację Dżabhat Ansar al-Din współpracującą z an-Nusrą.

1972 *Radom. Dawid Ł. skazany na cztery lata więzienia za terroryzm*, https://www.rdc.pl/informacje/radom-dawid-l-skazany-na-4-lata-wiezienia-jest-wyrok-ws-o-terroryzm/ [dostęp: 18.05.2020].

Trzecia grupa to Ujgurzy – grupa pochodząca z komunistycznych Chin, których obecność w Syrii jest nieoczywista. Jednocześnie ich brak możliwości powrotu do kraju tworzy dodatkowy problem, który zapewne będzie wpływał na bezpieczeństwo w Syrii, i nie tylko. Powstaje pytanie o ich dalszy los i geopolityczne konsekwencje.

4.1. Czeczenia

4.1.1. Od Czeczenii do Emiratu, czyli ewolucja od nacjonalizmu do globalnego dżihadu salafickiego na Kaukazie Północnym

Wojciech Górecki użył bardzo trafnego określenia „planeta Kaukaz”[1973]. Rzeczywiście, jest to region bardzo różnorodny oraz skomplikowany przez mozaikę etniczną i religijną, ale także zderzanie się interesów geopolitycznych wielkich mocarstw i tych bardziej lokalnych. Kaukaz leży między Morzem Czarnym na zachodzie a Morzem Kaspijskim na wschodzie, i między Niziną Donu na północy a Turcją i Iranem na południu. Grzbiet gór Kaukazu dzieli region na dwie części. Północne stoki leżą w Federacji Rosyjskiej – jest to dziesięć jednostek administracyjnych i siedem republik (Adygeja, Karaczajo-Czerkiesja, Kabardyno-Bałkaria, Osetia Północna, Inguszetia, Czeczenia i Dagestan), dwa kraje (krasnodarski i stawropolski) i jeden obwód (rostowski). Po drugiej stronie gór rozciąga się Kaukaz Południowy, z trzema niepodległymi państwami: Gruzją, Armenią i Azerbejdżanem. Dzisiejsze granice to pokłosie rządów radzieckich; wiele z nich było wyznaczanych arbitralnie, nierzadko zgodnie z zasadą „dziel i rządź”. Kaukaz to granica między Europą i Azją, ale także granica między wpływami: Rosji, Turcji i Iranu, oraz religii (sunnici, szyici, chrześcijanie), często wykorzystywanych do legitymizowania interesów politycznych.

Kaukaz był od początku istnienia islamu celem jego ekspansji. Dotarł tam na przełomie VII i VIII w. Bardzo silne przywiązanie do tradycji i klanowo-plemienna struktura społeczna spowodowały, że islam – chcąc zaistnieć – musiał się dostosować. Zaczął ewoluować, absorbując wiele elementów kultury lokalnej; stąd prawdopodobnie rozwój sufizmu w tym rejonie. Nie ma pewności, czy w okresie podboju rosyjskiego w XVIII w. była to ludność w pełni islamska, czy islamskie były tylko elity plemienne. Szejk Mansur

1973 W. Górecki, *Planeta Kaukaz*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2010.

z sufickiego bractwa nakszbandijja[1974] postanowił uczynić z islamu fundament ideologiczny do zjednoczenia przeciwko Rosji. Koncepcja *ummy* pasowała idealnie: wszak Prorok Muhammad tak zjednoczył Arabów. Sytuacja była analogiczna, a ponadto ustanowiono podział „my kontra oni" – islam kontra chrześcijaństwo (Rosja). Ta użyteczna koncepcja pozwoliła na zjednoczenie mozaiki etniczno-rodowej w jedną całość: Czeczenów.

Wobec islamu prowadzono akcję mającą na celu jego wyparcie z tego regionu. W 1929 r. było 700 stałych meczetów i ponad 2 tys. okresowych; działało ponad 180 medres. W latach 1979–1991 istniało na obszarze Czeczeno-Inguszetii 200 meczetów, z czego tylko 5 było oficjalnie zarejestrowanych[1975]. Konsekwencją czasów radzieckich było znaczące wykorzenienie islamu lub jego swoista deformacja w kierunku folkloru, zabobonu czy ludowej tradycji zamiast religii ze świadomymi i wykształconymi wyznawcami. Nie było możliwości utrzymania kontaktu z intelektualnym centrum islamu na Bliskim Wschodzie albo było to bardzo trudne. Wraz z upadkiem ZSRR powstała dość specyficzna sytuacja na Kaukazie Północnym, zwłaszcza we wschodniej jego części. Świadomość islamu jako elementu tożsamościowego przetrwała tam, w przeciwieństwie do mocno zeświecczonej części zachodniej, tyle że brakowało medres i meczetów, a przede wszystkim islamskich elit. W tę pustkę ideologiczną wkroczył odradzający się islam „z importu" i nacjonalizm, przy czym ten drugi był przyczyną konfliktu z Rosją i wybuchu dwóch wojen rosyjsko-czeczeńskich.

Pierwsza wojna czeczeńska (1994–1996) nie miała charakteru religijnego, lecz była to wojna wyzwoleńcza. Na czele *de facto* niepodległej Czeczenii (Czeczeńska Republika Iczkerii) w 1991 r. stanął Dżochar Dudajew[1976], były oficer radziecki, bardzo dobry organizator, w żadnej mierze nie radykał islamski[1977]. Asłan Maschadow powiedział wprost: „To rzeczywiście od początku była wojna narodowa. Rosyjscy wojskowi i politycy dobrze to zrozumieli, ale cały czas kłamali o tysiącach najemników, którym rzekomo płaciliśmy astronomiczne sumy dolarów"[1978].

1974 Więcej: Z. Landowski, *Islam. Nurty, odłamy, sekty*, Książka i Wiedza, Warszawa 2008, s. 156–160.

1975 P. Grochmalski, *Islam w Czeczenii* [w:] *Islam na obszarze postradzieckim*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2003, s. 49–50.

1976 S.E. Cornell, *A Chechen state?*, „Central Asian Survey", 1997, vol. 16, no. 2, p. 201.

1977 Por. J. Cayias, *A Strategic Analysis of the Chechen Wars: The Keystone of Good Leadership*, Ohio State University, Ohio 2012.

1978 A. Maschadow, *Słowo wstępne* [w:] M. Kuleba, *Czeczeński specnaz: taktyka działań specjalnych*, Wydawnictwo „Alfa", Warszawa 2001, s. 88–89.

Ponad 100 tys. Czeczenów zginęło w 20-miesięcznej wojnie przegranej przez Rosję, dla której okazała się „źle pomyślana, źle zaplanowana i ostatecznie katastrofalna”[1979]. Walczyły w niej oddziały o profilu islamistycznym: Batalion Islamski, Islamski Pułk Specjalnego Przeznaczenia (IPON) i Dżamaat. Formacje te z czasem połączyły się pod dowództwem Isława Chalimowa. W ich szeregach służyła głównie młodzież rekrutowana w szkołach koranicznych i meczetach. W porównaniu z innymi formacjami czeczeńskimi poniosły znaczne straty własne[1980].

Pierwsza wojna rosyjsko-czeczeńska przyniosła duże zmiany ideologiczne. Do Czeczenii zaczęli przybywać muzułmanie z innych regionów świata w celu prowadzenia dżihadu. Jednym z nich był Saudyjczyk Samir ibn Salih ibn ’Abdullah al-Suwaylim, znany jako Al-Chattab / Khattab / emir ibn Khattab. Wiosną 1995 r. wyjechał do Czeczenii, o której nic nie wiedział. Po przybyciu założył obóz szkoleniowy. Jego priorytetem było formowanie religijne, a większość rekrutów była wyznawcami sufizmu, czego nie mógł zaakceptować. Jego doświadczenie, ale przede wszystkim pieniądze z Arabii Saudyjskiej, które przez niego trafiały na Kaukaz, wyrobiły mu silną pozycję. Po pierwszej wojnie rosyjsko-czeczeńskiej został mianowany generałem dywizji, ale cały czas podkreślał swoje obywatelstwo; nie uważał się za naturalizowanego Czeczena. Wkrótce po przybyciu do Czeczenii Al-Chattab nawiązał silną współpracę z czeczeńskim dowódcą Szamilem Basajewem. Obaj działali niemal nierozerwanie; założyli też nową organizację – Armię Islamską. Al-Chattab działał wg metody charakterystycznej dla salafitów: nie prowadził tylko walki zbrojnej, lecz wielką uwagę zwracał na pomoc humanitarną i edukację, głównie przez *dawah.* Razem z Basajewem zdecydowali się na krok, który okazał się brzemienny w skutkach: postanowili zaatakować Dagestan. Wysłał tam grupę „braci z Dagestanu”, których wyszkolił w przejmowaniu posterunków policji. Miał nadzieję, że „[...] wyrzuci policję z całości prowincji i proklamuje tam przestrzeganie prawa szariatu”. Był pewien, że Rosjanie będą interweniowali, co dałoby mu pretekst do wkroczenia do Dagestanu. Dla Rosji był to pretekst do rozpoczęcia drugiej wojny w 1999. Al-Chattab zmarł 19 marca 2002 r. w wyniku otrucia: podrzucono mu spreparowany list nasączony trucizną[1981]. W ataku

1979 A. Meier, *Black Earth: A Journey through Russia after the Fall*, W.W. Norton, New York 2003, p. 91.

1980 M. Kuleba, *Czeczeński specnaz: taktyka działań specjalnych...*, s. 88–89.

1981 M. al-’Ubaydi, *Khattab (1969–2002)*, Combating Terrorism Center at West Point, West Point 2015.

na Dagestan wzięły udział: Islamska Armia Kaukazu (dowódca Bagautdin Kebedow, znany ideolog salaficki), Dagestańska Powstańcza Armia Imama (dowódca Mahomed Tagajew) oraz Siły Pokojowe Medżlisu Narodów Iczkerii i Dagestanu (dowódca Al-Chattab), pod dowództwem połączonego dowództwa Dagestańskich Mudżahedinów z Basajewem na czele[1982].

Postać Basajewa może posłużyć jako punkt wyjścia dla zrozumienia wydarzeń w Czeczenii. Pochodził z rodziny (*tejpu*) czysto czeczeńskiego, która kultywowała pamięć o przodkach. Był bardzo inteligentny i chciał studiować prawo. Mimo zdanych egzaminów trzykrotnie nie został przyjęty na studia, ponieważ nie pochodził z rodziny partyjnej i nie był w stanie przebić szklanego sufitu. Został powołany do wojska. Tutaj znów bycie Czeczenem miało wpływ na karierę: mimo znakomitych warunków fizycznych został wcielony do oddziałów budowlanych (Czeczenów generalnie nie przyjmowano do oddziałów operacyjnych, a kariery takie jak Maschadowa były wyjątkiem). Jego rodzina została zdziesiątkowana podczas przesiedlenia w 1944 r. Rodzinny dom, który miał kilkaset lat, został przez Rosjan zrównany z ziemią, tak by zniszczyć wszelkie ślady kultury czeczeńskiej. Rok 1991 zastał go w Moskwie, ale studia (agrorolnicze, bo tylko na takie mógł się dostać) nie były ważniejsze niż walka z Rosjanami. Nie był osobą przesadnie religijną, przynajmniej w czasie pierwszej wojny rosyjsko-czeczeńskiej. Jednak identyfikował się ze wspólnotą czeczeńską, stąd choćby jego udział w walkach o Górski Karabach. Z czasem jednak ewoluował w kierunku mudżahedina[1983].

Druga wojna rosyjsko-czeczeńska dużo zmieniła. Rosjanie tym razem przygotowali się do niej lepiej pod względem militarnymi i politycznym. Udało im się pozyskać wsparcie muftiego Czeczenii, Achmata Kadyrowa. Postanowili w dużym stopniu wykorzystać taktykę stosowaną przez imperia kolonialne: miejscowych mieli pilnować inni miejscowi. Ponadto udało się dość szybko wytrącić argument nacjonalistyczny, bo Czeczenia miała uzyskać znaczącą autonomię. W 2004 r. Achmat Kadyrow zginął w zamachu, a jego miejsce zajął 28-letni syn, Ramzan. Wydaje się, że nie był przygotowany do przejęcia władzy, czego wręcz humorystycznym odzwierciedleniem było jego spotkanie z Putinem, na które przyjechał w dresie. Putin jednak zaufał mu i dał niemal wolną rękę w zamian za stabilizację. Polityka

1982 T.W. Grabowski, *Terroryzm północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2017, s. 154–155.

1983 Więcej: M. Kuleba, *Szamil Basajew: rycerski etos a powinność żołnierska*, Wydawnictwo Fundacja Odysseum, Warszawa 2007.

ta nazwana została czeczenizacją[1984]. Ramzan Kadyrow za pieniądze z Moskwy wybudował państwo w państwie, które przypomina raczej organizację przestępczą. Zresztą czuje się tak silny, że pozwala swoim podwładnym nawet na starcia z siłami federalnymi. Zaprasza gwiazdy show-biznesu i chwali się odbudową Czeczenii[1985].

Część ludności nie była zadowolona z polityki czeczeńskiej w okresie międzywojennym, a kolejne zniszczenia tylko zniechęcały do popierania dalszych walk. Elity nacjonalistyczne zaczęły tracić wpływy. Ich miejsce zajmował Kadyrow albo islamiści. Ewolucja w tym kierunku zaczęła się już wcześniej, gdy w 1998 r. Maschadow zgodził się na stosowanie szariatu, ale jeszcze widoczniejsze było to po decyzji z 2002 po wpisaniu do konstytucji Czeczeńskiej Republiki Iczkerii (przyjętej w 1992), że Czeczenia jest państwem islamskim[1986]. Porażka nurtu nacjonalistycznego została przypieczętowana dwoma wydarzeniami. Pierwszym był brutalny atak na szkołę w Biesłanie 1 września 2004 r. Śmierć niewinnych dzieci spowodowała oburzenie na świecie i utratę sympatii dla walki Czeczenów. Drugim była śmierć Asłana Maschadowa (zginął 8 marca 2005), a władzę przejął dotychczasowy przewodniczący sądu szariackiego, Abdul-Chalim Sadułajew. Był on raczej przywódcą religijnym i ideologiem niż dowódcą polowym, ale miał jasny i klarowny plan. Uważał, że sami Czeczeni nie wygrają wojny; na platformie religijnej chciał wywołać ogólnokaukaskie powstanie i utworzyć państwo islamskie. W styczniu 2006 r. Basajew ogłosił nawet, że Sadułajew ma zostać imamem Kaukazu, jednak Rosjanie zabili go 17 czerwca 2006 w Argunie.

Zastąpił go Doku (Dokka) Chamatowicz Umarow *vel* Abu Usman – dowódca bojowników z południowo-zachodniej Czeczenii[1987]. Można powiedzieć, że Umarow – bojownik, nie ideolog – był trochę zaprzeczeniem Sadułajewa. W tym samym roku zginął Szamil Basajew.

Umarow uważał się za przywódcę Emiratu Kaukaskiego, w skład którego miały wejść: Czeczenia, Dagestan, Inguszetia, Osetia, Kabardo-Bałkaria oraz Karaczajo-Czerkiesja. Miał przeszłość kryminalną, spędził kilka lat

1984 M. Falkowski, *Ramzanistan. Czeczeński problem Rosji*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2015.

1985 K. Kurczab-Redlich, *Czeczenia. Powtórka z historii*, https://www.miesiecznik.znak.com.pl/6282007krystyna-kurczab-redlichczeczenia-powtorka-z-historii/ [dostęp: 20.06.2021].

1986 M. Falkowski, *Czeczenia między kaukaskim dżihadem a „ukrytym" separatyzmem*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2007, s. 12.

1987 Tamże, s. 14.

w więzieniu w Groznym za zabójstwo. W 2000 r. – ponoć dzięki interwencji Władimira Ruszajły (współpracownika Putina) – był hospitalizowany w szpitalu w Nalczyku, ponieważ odniósł poważny uraz szczęki od wybuchu miny. Ta dziwna pomoc rzuca cień podejrzeń na jego postać i może sugerować współpracę z władzami w Moskwie. Równie tajemnicza była jego śmierć: prawdopodobnie został otruty w sierpniu 2013 r., a wiadomość o tym podano dopiero w styczniu 2014[1988].

Ewolucja w kierunku islamistycznym miała kilka przyczyn. Przedstawiciel prezydenta Asłana Maschadowa w Moskwie, Sałambek Maigow, zapytany, dlaczego Czeczeni są gotowi na oddanie życia, powiedział: „Rodzi ich nie religijny fanatyzm, ale przemoc, z którą Czeczeni stykają się na co dzień od lat"[1989]. Anna Politkowska w rozmowie z czeczeńskim lekarzem Isłamem Chadżijewem zauważyła, że Czeczeni przypominają trochę Żydów z przełomu XIX i XX w., którzy pomścili się na swoich prześladowcach, gdy stali się awangardą totalitaryzmu komunistycznego. Podobnie jest z młodymi Czeczenami: służą do prowadzenia polityki wewnętrznej, są wrogiem wewnętrznym i piątą kolumną, zabierają pracę Rosjanom w Moskwie, są przydatni dla służb uwłaszczających się na majątku państwa itd. Ta postawa kiedyś pchnie ich w ręce innego totalitaryzmu, czyli islamizmu, bo już po trzech latach drugiej wojny rosyjsko-czeczeńskiej „zbyt wielu [...] z niedobrym ogniem w oczach" chciało zemsty[1990]. Wszystkie pozostałe czynniki wynikają z tego pierwszego: na Kaukazie pojawili się islamiści, głównie z Arabii Saudyjskiej, którzy wraz z bronią i pieniędzmi przywieźli wahhabizm. Wydaje się, że wielu Czeczenów zachowało się po prostu pragmatycznie: mogli być wahhabitami, byleby tylko dostali broń. Kaukaz wydawał się dla islamistów marginalny, uwagę skupiała Palestyna czy Irak, a nie „prości górale z Rosji". Niemniej Rosja była zawsze postrzegana jako wróg islamu, zwłaszcza w kontekście Azji Środkowej czy Tatarów, ale także rywalizacji z Turcją czy wspierania ideologii panarabizmu w Syrii lub Iraku. Przy okazji znaleziono podatny grunt i szybko działalność propagandowa zaczęła przynosić wymierne skutki w postaci oddanych bojowników, którzy z czasem okazali się przydatni dla sprawy, niekoniecznie w odległej Czeczenii.

1988 P. Semmler, *Rosja we krwi. Terroryzm dwóch dekad*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2020, s. 128–131.

1989 M. Kuleba, *Szamil Basajew: rycerski etos a powinność żołnierska...*, s. 325.

1990 A. Politkowska, *Druga wojna czeczeńska*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 101.

Dżihad na Kaukazie to nie tylko Czeczenia. Bardzo podobnym przykładem był Dagestan. Tutaj walka miała charakter typowo asymetryczny: z jednej strony, aparat państwowy z wojskiem, więzieniami i służbami specjalnym, z drugiej zaś kilkuset młodych ludzi ukrywających się w górach. Celem tych ludzi, zrzeszonych głównie w Dżamaacie Szarjiat, było ustanowienie państwa islamskiego. Jasin Rasulow, jeden z ideologów dagestańskiego dżihadu, uważał, że ci ludzie to kontynuatorzy poprzednich pokoleń. Walczą tak samo jak Gazi-Muhammad, Hamzat-bek i Szamil Basajew, którzy nie godzili się na bolszewizm tak jak Nadżmuddin Gocyński czy Uzun-hadżi[1991]. Istotnym zjawiskiem charakterystycznym dla Kaukazu Północnego była radykalizacja i emigracja młodych, często wykształconych ludzi. Nie mogąc liczyć na rozwój i kariery w administracji czy nauce w krajach, gdzie nadal o sukcesie decyduje nepotyzm i korupcja, widząc zaściankowość Czeczenii czy Dagestanu – wyjeżdżają, coraz częściej na Bliski Wschód. Nie wierzą w demokrację i Zachód oraz żyją nadzieją, że Rosja kiedyś na tyle osłabnie, że będą mogli wrócić. Wówczas jednak to oni będą górą – dobrze wykształceni, z dorobkiem, wrócą, aby wprowadzić rządy szariatu na modłę talibów albo przynajmniej Arabii Saudyjskiej[1992]. Przykłady takie można mnożyć. Najbardziej znani z nich to: Anzor Astemirov (pseud. Seifullah), Magomedali Vagabov (pseud. Seifullah Gubdenskii) i szejk Said Abu Saad Buryatskii. Wszyscy zapoznali się z takfiryzmem salafickim lub wahhabistycznym podczas studiów za granicą[1993].

Wpływ na rozwój islamizmu w tej części świata miała niewątpliwe też stara diaspora. Czeczeni emigrowali przede wszystkim do Syrii i Jordanii (a także do Turcji), skąd pomagali w organizowaniu pomocy już podczas pierwszej wojny rosyjsko-czeczeńskiej. Zbierali środki finansowe, ale też wprowadzali muhadżirów w środowisko czeczeńskie.

Radykalizację widać było szczególnie dobrze na przykładzie *modi operandi* – w tym przypadku znamienne było wprowadzenie zamachów samobójczych. Pierwszymi szahidami były kobiety. Chawa Barajewa (siostra Arbi Barajewa, znanego ze swojej brutalności komendanta czeczeńskiego) zaatakowała bazę wojsk rosyjskich w Ałchan-jurcie w czerwcu 2000[1994]. W ataku

1991 I. Kaliszewska, M. Falkowski, *Matrioszka w hidżabie: reportaże z Dagestanu i Czeczenii*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2010, s. 104–105.

1992 Tamże, s. 145–155.

1993 G.H. Hahn, *Getting the Caucasus Emirate Right*, Center for Strategic & International Studies, Washington (D.C.) 2011, p. 21.

1994 I. Kaliszewska, M. Falkowski, *Matrioszka w hidżabie: reportaże z Dagestanu i Czeczenii...*, s. 184.

użyła ciężarówki wypełnionej materiałami wybuchowymi (SVBIED). W ciągu 24 godzin na początku lipca przeprowadzono pięć zamachów samobójczych na bazy rosyjskie[1995]. Elza Gazujewa w listopadzie 2001 r. dokonała samobójczego ataku na generała Gajdara Gadżijewa, znienawidzonego przez Czeczenów (PBIED). Apogeum ataków samobójczych miało miejsce w latach 2002–2004, a tzw. *smiertnicy* stali się znakiem firmowym czeczeńskich islamistów. Szczególnie głośno stało się o nich po zamachu w teatrze na Dubrowce w 2002[1996]. Innowacją (np. w stosunku do Hamasu) były ataki kobiet, zwanych czarnymi wdowami, które zresztą stały się symbolem tej wojny[1997]. Francine Banner ten fenomen tłumaczy tym, że systemy klanowe i radziecka polityka prodemograficzna na różne sposoby angażowały ciała kobiet jako przedmioty korzyści ekonomicznych i wymiany symbolicznej. Zgodnie z czeczeńską tradycją (*adat*), kobieta mogła być porwana do ślubu, stanowić zadośćuczynienie za szkody dla innego rodu czy być formą wkupienia się w łaski innej rodziny. Sowieci natomiast macierzyństwo sprowadzili do kwestii wynagrodzenia finansowego[1998].

Emirat Kaukaski

7 (lub 31) października 2007 r. Doku Umarow ogłosił powołanie Emiratu Kaukaskiego (EK) i rozwiązanie Islamskiej Republiki Czeczenii i Iczkerii. Sam ogłosił się emirem (termin arabski – dotychczas używano innych), pierwszym zastępcą (*naibem*) został Supjan Abdullajew. Na szczycie władzy Emiratu znaleźli się jeszcze brat emira, Isa Umarow *vel* Ahmed Abu Hamza, oraz Anwar Labazanow (rzecznik prasowy). Wiosną 2009 Doku Umarow powołał dodatkowy organ centralny o nazwie Medżlis Szura. W jego skład weszli dowódcy jednostek terytorialnych (wilajetów) i najważniejszych oddziałów (dżamaatów)[1999]. Powołując emirat, przypomniał obietnicę jego utworzenia, jaką dał Szamilowi Basajewowi[2000].

1995 M. Kuleba, *Szamil Basajew: rycerski etos a powinność żołnierska*..., s. 324.

1996 I. Kaliszewska, M. Falkowski, *Matrioszka w hidżabie: reportaże z Dagestanu i Czeczenii*..., s. 184.

1997 Por. S. McCutcheon, *Czarne wdowy*, Wydawnictwo Via Medica, Gdańsk 2006.

1998 F. Banner, *Uncivil wars: „Suicide bomber identity" as a product of Russo-Chechen conflict*, „Religion, State & Society", 2006, vol. 34, no. 3, p. 231.

1999 T.W. Grabowski, *Terroryzm północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku*..., s. 163.

2000 „Dokku Abu Uthman: Szamil zapytał mnie: «Kiedy zostaniesz Amirem, czy ogłosisz Imarat?»" [*Докку Абу Усман: Шамиль спросил меня: „Когда ты станешь Амиром, ты объявишь Имарат?"*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2018/10/06/117370/

Isa Umarow w wywiadzie dla gruzińskiego portalu Newcaucasus podkreślił, że EK nie był organizacją, lecz procesem państwotwórczym, a zarazem wojskowo-politycznym związkiem muzułmanów Kaukazu, Idel-Uralu[2001] i regionu Wołgi[2002]. Rzeczywistość była jednak odmienna: Emirat był raczej bytem wirtualnym i coraz mniej czeczeńskim. Przyczyn było kilka. Do najważniejszych przyczyn należało zmęczenie ludzi wojną i skuteczna polityka Kadyrowa. Nadto coraz większe znaczenie miały inne grupy północnokaukaskie, w tym te o jawnie wahhabickim profilu, np.: Dżamaat Szariat lub Dżennet (Dagestan), Dżamaat Jarmuk (Kabardyno-Bałkaria), Dżamaat Kabardyńsko-Bałkarski, Dżamaat Kalifat, Dżamaat Taliban (Inguszetia), Dżamaat Karaczajo-Czerkiesji (Karaczajo-Czerkiesja), Dżamaat Kataib-al-Choul (Osetia Północna)[2003].

Powołanie EK i rezygnacja z projektu narodowego były sporym zaskoczeniem. Achmed Zakajew (lider nacjonalistycznego skrzydła oraz były wicepremier i minister spraw zagranicznych Czeczeńskiej Republiki Iczkerii) sugerował nawet, że był to spisek Rosjan. Agenci FSB mieli spotkać się z członkami czeczeńskiego ruchu oporu i ich przekupić. Zrealizowali w ten sposób kilka celów: podzielili opozycję czeczeńską przez jej polaryzację oraz uzyskali legitymizację dla zaostrzenia polityki wobec Czeczenii w ramach walki z terroryzmem, co jednocześnie dawało Rosjanom ochronę przed ewentualną krytyką społeczności międzynarodowej. Nadto przeciwdziałanie terroryzmowi usprawiedliwiało silniejszą kontrolę nad Kadyrowem, który stawał się zbyt samodzielny[2004].

Doku Umarow zginął w nieznanych okolicznościach na przełomie 2013 i 2014 r. Jego następcą został pochodzący z Dagestanu etniczny Awar, Aliaschab Kebekow *vel* Ali Abu-Muhammad[2005] *vel* Abu Muhammad al-Dagestani.

dokku-abu-usman-shamil-sprosil-menya-kogda-ty-stanesh-amirom-ty-obyavish-ima%CC%81rat.shtml [dostęp: 20.06.2021].

2001 Idel-Ural – autonomiczna republika rosyjska w Europie Wschodniej, istniejąca w latach 1917–1918 (w początkowym okresie wojny domowej w Rosji).

2002 T. Kawtaradze [T. Кавтарадзе], „Achmed Umarow: «W Emiracie Kaukaskim trwa proces reorganizacji»" [*Ахмед Умаров: „В Имарате Кавказ идет процесс реорганизации"*], http://newcaucasus.com/politics/16505-ahmed-umarov-v-imarate-kavkaz-idet-protsess-reorganizatsii.html [dostęp: 20.06.2021].

2003 T.W. Grabowski, *Terroryzm północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku…*, s. 159.

2004 D. Shlapentokh, *The rise of the Chechen Emirate?*, https://www.meforum.org/1931/the-rise-of-the-chechen-emirate [dostęp: 20.06.2021].

2005 T.W. Grabowski, *Terroryzm północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku…*, s. 165.

Kebekow uznał, że EK strukturalnie podporządkowuje się Al-Kaidzie, a jego grupa gotowa jest wypełniać rozkazy i instrukcje liderów tej organizacji. Wybór Kebekowa był znamienny jeszcze z jednego powodu: nie był Czeczenem. Na Kaukazie dżihad miał coraz mniej czeczeńskie oblicze, natomiast rósł potencjał podziemia dagestańskiego, inguskiego oraz kabardyńsko-bałkarskiego[2006].

W następnym roku został za tę deklarację wpisany przez amerykański Departament Stanu na listę terrorystów. Jesienią 2014 r. dwaj lokalni dowódcy: najpierw Sulejman Zajlanabidow z rejonu chasawjurckiego, następnie sam emir Dagestanu Abu-Muhammad, złożyli przysięgę wierności liderowi Państwa Islamskiego. Z ich oświadczeń wynikało, że wychodzą ze struktur EK. Kebekow zareagował, wydając 28 grudnia oświadczenie, w którym oskarżył ich o zdradę oraz wezwał do wyjazdu na terytorium kontrolowane przez Państwo Islamskie. W działaniach uzyskał poparcie zarówno ze strony Al-Kaidy, jak i Dżabhat an-Nusry[2007]. Kebekow zabity został 19 kwietnia 2015 r. w trakcie operacji kontrterrorystycznej w Bujnaksku w Dagestanie[2008].

Istnieje wiele dowodów na to, że fundusze Al-Kaidy trafiały do Czeczenii. Wskazuje na to choćby raport Defense Intelligence Agency (DIA, Agencja Wywiadu Departamentu Obrony) *Swift Knight Report*, wg którego wykorzystywano w tym celu fundację Benevolence International Foundation (BIF), współfinansowaną przez rząd Arabii Saudyjskiej[2009]. Ocenia się, że przekazano łącznie nawet 25 mln dolarów, 4 pociski Stinger, 700 ładunków wybuchowych (o łącznej wadze ponad 350 kilogramów), zdalne detonatory i środki medyczne. Basajew w wywiadzie w 2004 przyznał, że regularnie otrzymywał fundusze od międzynarodowych islamistów[2010].

Powiązanie EK z Al-Kaidą i udział w globalnym dżihadzie nie są jednak tak oczywiste. Jak już wspomniano, nurt islamistyczny w pierwszej wojnie rosyjsko-czeczeńskiej był pewnym importem. To efekt działania medres za pieniądze Arabii Saudyjskiej oraz Saudyjczyka Al-Chattaba, oficjalnie

2006 Tamże, s. 292.

2007 T. Joscelyn, *State Department adds Islamic Caucasus Emirate leader to terrorist list*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/03/state-department-adds-islamic-caucasus-emirate-leader-to-terrorist-list.php [dostęp: 20.06.2021].

2008 T. Joscelyn, B. Roggio, *Russian troops kill leader of Islamic Caucasus Emirate*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/04/russian-troops-kill-leader-of-islamic-caucasus-emirate.php [dostęp: 20.06.2021].

2009 G.H. Hahn, *Getting the Caucasus Emirate Right...*, p. 4.

2010 Tamże, p. 6.

niewspółpracującego z Al-Kaidą. Jak jednak widać, interesy saudyjskie oraz ibn Ladina dziwnie się łączyły. W 1996 r. az-Zawahiri (wówczas przywódca Egipskiego Islamskiego Dżihadu) wyjechał do Czeczenii, dokąd jednak nie dotarł, bo został aresztowany przez Rosjan w Dagestanie (po czym wypuszczony). Bill Roggio z „The Long War Journal" twierdził nawet, że jest to dowód na współpracę z Czeczenami i raczej wygląda na nieudaną podróż w celu rozpoczęcia takiej współpracy. Roggio idzie jeszcze dalej i twierdzi, że nie tylko Al-Chattab, ale i Basajew byli członkami Al-Kaidy. W październiku 1999 r.

> [...] wysłannicy Basajewa i Al-Chattaba udali się do siedziby Usamy ibn Ladina w afgańskiej prowincji Kandahar, gdzie ibn Ladin zgodził się zapewnić znaczną pomoc wojskową i finansową, w tym przez wysłanie do Czeczenii kilkuset bojowników walczących z wojskami rosyjskimi i dopuszczających się aktów terroryzmu[2011].

Współpraca jest pewna, natomiast tak bezpośrednie zaliczenie Basajewa do Al-Kaidy to dość daleko idące uproszczenie, korzystne zarówno dla Stanów Zjednoczonych, jak i Rosji.

Inaczej sytuacja wyglądała już za rządów Doku Umarowa, który wręcz ostentacyjnie manifestował swoją partycypację w globalnym dżihadzie salafickim, począwszy od przyjęcia arabskiej *kunji*, przez sposób prowadzenia narracji propagandy, po nomenklaturę stosowaną w organizacji[2012]. Na jednej z oficjalnych stron EK kavkazcenter.com bez problemu znajdziemy artykuły o ibn Ladinie i Azzamie czy nawet fragmenty dzieł ibn Tajmijji. Jeden z przywódców duchowych EK, Abu Katada al-Filistini (Abu Qatada al-Philistini), twierdzi, że dżihad czeczeński jest jednym z elementów walki islamu rozpoczętej hidżrą Proroka i bitwą pod Badr. Jako bojowników tej samej sprawy wymienia w jednym zdaniu: Basajewa, Chattaba i szejka Azzama[2013]. Również druga strona chętnie włączała problem

2011 B. Roggio, *Assessing Terrorism in the Caucasus and the Threat to the Homeland*, Hearing before the House Committee on Homeland Security Subcommittee on Counterterrorism and Intelligence, Washington (D.C.), April 3, 2014, p. 2.

2012 Choć to widoczne było też u „późnego" Basajewa, por. M. Kuleba, *Szamil Basajew*..., s. 343–352.

2013 „Szejk Abu Qatada al-Philistini: «Czeczeński dżihad to wielki dżihad, w którym Allah wywyższył ludzi i dał im zmiażdżyć Rosję»" [*Шейх Абу Катада аль-Филистини: „Чеченский джихад – великий джихад, в котором Аллах возвысил мужчин и дал им сокрушить Россию"*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2020/03/19/118856/shejkh-abu-katada

czeczeński do ideologii globalnego dżihadu. Az-Zawahiri po przejęciu władzy w Al-Kaidzie w *expose* zwrócił się do braci Czeczenów z prośbą o zachowania cierpliwości[2014], o których walce pamięta.

Tak jak symptomatyczny był wybór Kebekowa na nowego emira, tak wybór na emira Mahomeda Sulejmanowa (*vel* Abu-Usman Gimrinskijego) zapowiadał zmiany. Trzeci emir EK urodził się w 1976 r. w Gimry w Dagestanie, a od 1992 kształcił się w Syrii, gdzie w 2005 ukończył uniwersytet Fateh al-Islami w Damaszku. Następnie powrócił do Dagestanu. Od 2007 r. znajdował się w szeregach bojowników, ale w 2008 skorzystał z amnestii i został sędzią szariackim. Zginął zaledwie 75 dni po objęciu stanowiska[2015].

Kolejnym przywódcą, choć rządzącym jeszcze krócej, jeśli w ogóle zdążył objąć dowództwo, był Mahomed Abdulajew *vel* Abu Dżudżana Gimrinskij. Urodził się w 1984 r. w Gimri w Dagestanie. W 2000 ukończył szkołę średnią i wyjechał z Kaukazu. W 2003 rozpoczął studia w Syrii. Po ukończeniu w 2010 szariackiego instytutu Taahzib va Taalim wrócił do ojczyzny i zajął się prozelityzmem. W 2013 r. ponownie wyjechał do Syrii, tym razem walczyć; przeszedł szkolenie w obozie Szejk Sulejman w zachodnim Aleppo. W połowie 2014 znów wrócił do Dagestanu, gdzie objął dowództwo nad tzw. górskim sektorem wilajetu Dagestan[2016].

Te szybkie zgony przywódców – w porównaniu z Basajewem czy Umarowem – są dość zastanawiające. Nie wiemy, kto obecnie rządzi EK. Znamienny był fakt, że ostatni dwaj emirowie byli w Syrii, gdzie – z dala od Rosji – się zradykalizowali. Jednocześnie byli w ruchu globalnego islamskiego dżihadu.

Większość bojowników podporządkowała się ISIS; wielu z nich wzięło udział w dżihadzie w różnych regionach świata. W każdej chwili są gotowi wrócić na Kaukaz[2017].

W lipcu 2015 r. Abu Muhammad al-Adnani ogłosił Kaukaz nowym wilajetem Państwa Islamskiego. Abu Bakr al-Bagdadi przyjął *baję* oraz

-al-filistini-chechenskij-dzhikhad---velikij-dzhikhad-v-kotorom-allakh-vozvysil-muzhchin-i-dal-im-sokrushit-rossiyu.shtml [dostęp: 20.06.2021].

2014 M. Galeott, *Al-Zawahiri, al-Qaeda and Chechnya*, https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2011/06/16/al-zawahiri-al-qaeda-and-chechnya/ [dostęp: 20.06.2021].

2015 T.W. Grabowski, *Terroryzm północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku...*, s. 180–181.

2016 Tamże, s. 181–182.

2017 T. Kawtaradze [Т. Кавтарадзе], „Achmed Umarow: «W Emiracie Kaukaskim trwa proces reorganizacji»”...

„[...] mianował szlachetnego szejka Abu Muhammada al Qadari[2018] na *wali* [Kaukazu]"[2019]. Odezwa dowódcy dżihadystów na Kaukazie pojawiła się w czasie, kiedy Rosjanie rozpoczęli naloty na pozycje Państwa Islamskiego w Syrii[2020].

Według Ahmeda Umarowa, narody kaukaskie – aktywnie walcząc z zewnętrznym wrogiem – zapomniały o prawdziwym wrogu: Rosji. Szpiedzy wahhabiccy, przygotowani i wprowadzeni przez rosyjskie służby specjalne do formacji separatystycznych, pracowali wewnątrz kaukaskich narodów, rozdzielając i siejąc niezgodę wśród ludności. Państwo Islamskie jest projektem dla muzułmanów i mudżahedinów na całym świecie, a nie deklarowanego przez nie zjednoczenia[2021].

> Wyjazd młodzieży i mudżahedinów z terytorium Emiratu Kaukaskiego do udziału w dżihadzie w Syrii i Iraku był napędzany przez służby specjalne Rosji. To jest fakt. Zrobiono to, aby osłabić dżihad na Kaukazie przeciw agresji Rosji, która przez wieki zabijała narody kaukaskie, zasiedlając te terytoria swoimi niewolnikami[2022].

Ciekawostką jest również fakt, że w lutym 2016 r. Ramzan Kadyrow niespodziewanie przyznał, że w ISIS znajdują się wysłani tam Czeczeni – „czeczeńskie siły specjalne"[2023]. Kadyrow poinformował także o utworzeniu rozgałęzionej sieci agentów „bezpośrednio w samym ISIS", gdzie byli wysłani „najlepsi bojownicy republiki"[2024]. Powiedział, że już na samym

2018 Por. T. Joscelyn, *US government targets Islamic State's foreign fighters in new designations*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/09/treasury-targets-islamic-states-foreign-fighters-in-new-designations.php [dostęp: 20.06.2021].

2019 Tenże, *Islamic State spokesman calls on other factions to „repent", urges sectarian war*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/06/islamic-state-spokesman-calls-on-other-factions-to-repent.php [dostęp: 20.06.2021].

2020 TVN 24, *Kalifat przenosi wojnę na teren Rosji. „Przyłączcie się do walki na Kaukazie"*, https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/panstwo-islamskie-na-kaukazie-emirat-kaukaski-apeluje-o-walke-w-rosji,582942.html [dostęp: 20.06.2021].

2021 Т. Кавтарадзе [T. Kawtaradze], „Achmed Umarow: «W Emiracie Kaukaskim trwa proces reorganizacji»"...

2022 Tamże.

2023 „Ramzan Kadyrow przyznał, że czeczeńskie siły specjalne działają na tyłach ISIS" [*Рамзан Кадыров признался что в тылу ИГИЛ работает чеченский спецназ*], https://kavkaz.versia.ru/ramzan-kadyrov-priznalsya-chto-v-tylu-igil-rabotaet-chechenskij-specnaz [dostęp: 20.06.2021].

2024 „Novaya Gazeta", „Kadyrow mówił o czeczeńskich siłach specjalnych w Syrii" [*Кадыров рассказал о чеченском спецназе в Сирии*], https://www.novayagazeta.ru/news/2016/02/08/118404-kadyrov-rasskazal-o-chechenskom-spetsnaze-v-sirii [dostęp: 20.06.2021].

początku walk w Syrii otrzymał informacje o utworzeniu na Bliskim Wschodzie specjalnych obozów szkoleniowych dla szkolenia bojowników podtrzymujących wahhabizm: „Do tych obozów zostali wprowadzeni agenci służb specjalnych z Czeczenii. O tym w Rosji jeszcze nie wiedziano, ale ja już wiedziałem, że powstanie Państwo Islamskie. Specjalnie wysłałem tam swoich ludzi, aby sprawdzić, czy jest to prawdą"[2025]. Według Kadyrowa czeczeńskie siły specjalne zbierają informacje o strukturze, liczbie terrorystów, określają cele bombardowania i ustalają ich wynik[2026].

Jest zadziwiające, jak łatwo było opuścić Kaukaz: służby nie utrudniały wyjazdu, a po stronie czeczeńskiej lądowały nawet śmigłowce (nazywano to „zielonym mostem"). W ten sposób Rosja pozbywała się elementów wywrotowych, a jednocześnie instalowała swoją agenturę w organizacjach islamistów; ponadto uzyskiwała informacje ułatwiające wychwytywanie tych, którzy wracali z dżihadu[2027].

Rosja zdecydowała się ułatwić emigrację jako sposób na drenaż zasobów osobowych bojowników EK. Według dziennikarzy śledczych z Rosji, FSB ułatwiła wyjazd wielu młodym salafitom, dostarczając im paszporty i dokumenty. Od 2012 do 2015 r. FSB zwróciła się do aktywnych bojowników na Kaukazie Północnym z biletem w jedną stronę – do Stambułu, nowymi paszportami, a nawet nowymi tożsamościami, z wolną drogą do Państwa Islamskiego. Wielu ideologów salafickich i ich zwolenników przyjęło ofertę FSB i wyjechało do ISIS. W 2015 najbardziej charyzmatyczni kaznodzieje w Dagestanie, w tym Nadir Abu Chalid (Nadir Medetov), Ahmed Medinsky i Kamil Abu Sultan al-Dagestan, zdecydowali się wyjechać. Kiedy Medetov i Medinsky przysięgli wierność ISIS w 2015 r., wielu młodych salafitów również zdecydowało się podążać za swoimi mentorami i ich wezwaniem do hidżry. Ponadto Medinsky zaczął pojawiać się – obok Abu Dżihada – w rosyjskojęzycznej propagandzie ISIS[2028]. Kebekow wezwał swoich zwolenników do opuszczenia Kaukazu, którzy – przy pomocy FSB – to zrobili.

2025 „Kommersant", „Oni w Rosji jeszcze nie wiedzieli, ale ja już wiedziałem, że będzie «Państwo Islamskie». Ramzan Kadyrow mówił o czeczeńskich siłach specjalnych w Syrii" [*Еще в России не знали, а я уже знал, что будет «Исламское государство». Рамзан Кадыров рассказал о чеченском спецназе в Сирии*], https://www.kommersant.ru/doc/2911525 [dostęp: 20.06.2021].

2026 „Novaya Gazeta", „Kadyrow mówił o czeczeńskich siłach specjalnych w Syrii"...

2027 M. Mamoń, *Wojna braci: bojownicy, dżihadyści, kidnaperzy...*, s. 216.

2028 J.-F. Ratelle, *North Caucasian foreign fighters in Syria and Iraq: Assessing the threat of returnees to the Russian Federation*, „Caucasus Survey", 2016, vol. 4, issue 3, p. 227.

Jednocześnie sam wzywał swoich poddanych do wyjazdu do Syrii, gdzie miał się „wypełnić czas”[2029].

4.1.2. Asz-Sziszan — Czeczeni w Syrii

W sierpniu 2012 r. doszło do bardzo znaczącej śmierci: w Aleppo zginął 24-letni Czeczen Rustam Gelajew (Gelayev), syn jednego z komendantów z wojny rosyjsko- czeczeńskiej Ruslana Gelajewa. Rustam Gelajew przybył do Syrii na początku 2012 z Egiptu, gdzie studiował teologię islamską. Walczył w Aleppo w czeczeńskim oddziale afiliowanym przy an-Nusrze. Jego śmierć była o tyle ważna, że zwróciła uwagę na problem czeczeński w Syrii: świat dowiedział się nie tylko o ich obecności, ale także ich ważnej roli w tym konflikcie. Co ciekawe, Ramzan Kadyrow twierdził wówczas, że „[...] żaden obywatel Rosji narodowości czeczeńskiej nie walczy w Syrii po żadnej ze stron”, ale przemilczał, że mogą to robić Czeczeni mieszkający za granicą[2030]. Rodzina zaprzeczała oczywiście, że Rustam Gelajew był w Syrii bojownikiem, rzekomo bowiem wyjechał tam na studia. Rzeczywistość była jednak odmienna. Faktycznie na początku 2012 r. w Syrii było zaledwie kilkunastu Czeczenów, czyli ludzi z Kaukazu Północnego.

Kwestią konieczną do wyjaśnienia jest sam termin „Czeczen” (asz-Sziszani). Dla samych Czeczenów określenie swojej etniczności jest bardzo klarowne. System klanowo-plemienny jest bardzo precyzyjny – podstawą są tzw. *tejpy*, których jest siedem (stąd tyle gwiazd we fladze Czeczenii). Oczywiście za Czeczenów uważane są też nieliczne grupy, które zostały zasymilowane, niemniej jest to pojęcie dość jasne. Na Bliskim Wschodzie ten termin stracił na ostrości. Wynikało to z kilku powodów, przede wszystkim niewiedzy. Nadto podawanie się za Czeczena przydawało splendoru, byli bowiem uważani za bardzo cennych bojowników. Dlatego też wielu Inguszy i Dagestańczyków podawało się za Czeczenów.

Szczególną rolę pełnili Kistowie, plemię etnicznie czeczeńskie, ale mieszkające w dolinie (wąwozie) Pankisi, czyli po południowej części Kaukazu, w Gruzji. Ich los był inny niż pobratymców z drugiej strony gór. Nie podlegali przesiedleniom w czasach radzieckich i cieszyli się stosunkowo dużą

2029 T.W. Grabowski, *Terroryzm północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku...*, s. 240.

2030 S. Gutterman, *Son of late Chechen warlord reported killed in Syria*, https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-russia-chechen/son-of-late-chechen-warlord-reported-killed-in-syria-idUSBRE87M0RD20120823 [dostęp: 20.06.2021].

autonomią w Gruzji. Fenomen udziału tych bojowników w walkach w Syrii jest zastanawiający. Jest to region bardzo biedny, a młodzi praktycznie nie mają szans na dostatnie życie. Ich kontakt z salafizmem miał miejsce przy okazji drugiej wojny rosyjsko-czeczeńskiej. Dolina Pankisi była bardzo dogodnym miejscem do schronienia się przed Rosjami i powrotu do ojczystej wioski. Dlatego pojawili się tu muhadżirowie przybywający na dżihad do Czeczenii, a wraz z nimi radykalni mułłowie. Jednak nie można tylko tym wytłumaczyć radykalizacji. Wydaje się, że to bardziej aspekty ekonomiczne, a dokładniej, brak perspektyw spowodował emigrację. Ocenia się, że wyjechało od 50 do 100 bojowników z doliny Pankisi, a cała społeczność to ok. 10 tys. ludzi[2031]. Średnio 1,25% muzułmanów z Pankisi (czyli statystycznie 12,5 tys. na milion osób) zdecydowało się na udział w walkach w Syrii i Iraku, co było najwyższym wskaźnikiem spośród wszystkich muzułmańskich społeczności świata. Jeden z wyższych, ale jednak i tak znacznie różniący się, to udział Dagestańczyków (ok. 0,01% i 160 osób na milion)[2032]. Dla porównania udział etnicznych Czeczenów to 0,05%, a w państwach europejskich 0,005%[2033]. W przypadku Kistów trudno mówić o radykalizacji wynikającej z opresyjnej polityki państwa. Czynnik ekonomiczny może był istotniejszy, ale oczywiście w połączeniu z polityką prozelityzmu, finansowanego głównie przez państwa Zatoki Perskiej.

Turcja i Gruzja zawsze były uważane za bezpieczną przystań dla rannych bojowników i ich rodzin. Wielu z nich przebywało tam z nadzieją na powrót do ojczyzny. Latem 2012 r. grupa bojowników stacjonujących w dolinie Pankisi (a wcześniej w Turcji) postanowiła przedostać się do Dagestanu przez wąwóz Lopota (położony również w Gruzji). Siły rosyjskie uniemożliwiły bojownikom wjazd na terytorium Rosji i zostali oni zmuszeni do wycofania się do Gruzji. Wybuchła trwająca kilka dni konfrontacja z gruzińskimi siłami zbrojnymi. Gruzja zachowała się dość zaskakująco, bo dotychczas starała się nie widzieć Czeczenów[2034]. Incydent w wąwozie

2031 M. Vatchagaev, *Chechens in Syria may quit Islamic State after death of Umar Shishani*, https://jamestown.org/program/chechens-in-syria-may-quit-islamic-state-after-death-of-umar-shishani-2/ [dostęp: 20.06.2021].

2032 M. Falkowski, J. Lang, *Homo dżihadicus. Islam na obszarze byłego ZSRR a fenomen postsowieckich bojowników w Syrii i Iraku*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2015, s. 39.

2033 Tamże.

2034 J. Marczuk, *Krwawe starcia na pograniczu gruzińsko-rosyjskim*, https://wiadomosci.wp.pl/krwawe-starcia-na-pograniczu-gruzinsko-rosyjskim-6082121759588993a [dostęp: 20.06.2021].

Lopota ma kluczowe znaczenie dla zrozumienia motywacji, dlaczego dowódcy polowi postanowili walczyć w Syrii, a nie na Kaukazie Północnym. Można sądzić, że ten incydent stanowił ostatnią wspólną próbę przyłączenia się do regionalnego powstania. Po incydencie bojownicy zrezygnowali z prób powrotu do Dagestanu i Czeczenii oraz udali się do Syrii[2035]. Druga fala migracji rozpoczęła się na szeroką skalę pod koniec 2013 i przyspieszyła wraz z sukcesami militarnym ISIS. Według oficjalnych rosyjskich źródeł ok. 85% zagranicznych bojowników wyjechało z Rosji po połowie 2013 r. Druga fala składała się głównie z młodych, idealistycznych salafitów pochodzących z Dagestanu i Czeczenii. W przeciwieństwie do pierwszej fali bojowników, ci młodzi ludzie kierowali się ideologią, chociaż mogli nie być zaangażowani w grupach salafickich przez długi czas i mogli niedawno się nawrócić. Migracja do Syrii była często postrzegana jako religijny obowiązek podobny do pielgrzymki, z której spodziewali się wrócić po kilku miesiącach[2036]. Ruch ten jednak ewoluował. Momentem przełomowym była olimpiada zimowa w Soczi. Rosji zależało na zabezpieczeniu tej imprezy, która odbywała się zasadniczo na Kaukazie. Być może to spowodowało zaostrzenie polityki rosyjskiej: przywódcy EK ginęli teraz już dużo szybciej, zwiększono aktywność służb w wyłapywaniu powracających z dżihadu, a jednocześnie znacznie ułatwiono migrację, jak się jednak okazywało, bez powrotu. To także spowodowało zwiększenie emigracji całych rodzin.

Po opanowaniu Kaukazu Północnego przez wojska rosyjskie w 1860 r. ponad 100 tys. osób zostało deportowanych lub wyemigrowało do Turcji. Grupa ta stała się częścią szerszego pokolenia północnokaukaskiej diaspory, która osiedliła się w niektórych częściach Turcji i Jordanii, a w mniejszym stopniu także w Iraku i Syrii. W samej Syrii Czeczeni mieszkali przede wszystkim w Latakii, a nieliczni w Dajr az-Zaur[2037].

Można wyróżnić następujące wzorce bojowników pochodzenia północnokaukaskiego w Syrii:

- Bojownicy z doświadczeniem w prowadzeniu walki, którzy chcą prowadzić wojnę z Rosją, ale nie mogą tego robić w ojczystych stronach.

2035 C. Moore, *Foreign bodies: Transnational activism, the insurgency in the North Caucasus and „beyond"*, „Terrorism and Political Violence", 2015, vol. 27, issue 3, p. 408.

2036 J.-F. Ratelle, *North Caucasian foreign fighters in Syria and Iraq: Assessing the threat of returnees to the Russian Federation...*, p. 226.

2037 C. Moore, *Foreign bodies: Transnational activism, the insurgency in the North Caucasus and „beyond"...*, p. 407.

- Bojownicy z doświadczeniem w prowadzeniu walki, partycypujący w projekcie globalnego dżihadu.
- Ochotnicy bez doświadczenia bojowego, wyjeżdżający do Syrii, aby walczyć po raz pierwszy; młode pokolenie, które nie miało szans wykazać się w ojczystych stronach.
- Członkowie czeczeńskiej mniejszości w Gruzji zamieszkującej dolinę Pankisi.
- Członkowie czeczeńskich i czerkieskich diaspor na Bliskim Wschodzie.
- Europejscy Czeczeni – uchodźcy z okresu wojen z Rosją, którzy osiedlili się w Europie Zachodniej, a także ich dzieci.
- Młodzi ludzie z Kaukazu, którzy przerwali studia w krajach Bliskiego Wschodu i przyłączyli się do oddziałów rebeliantów w Syrii.
- „Psy wojny" – głównie diaspora, często z doświadczeniem bojowym. Wojna jest dla nich formą działalności zarobkowej[2038].

Bardzo trudno jednoznacznie oszacować ich liczebność. Rosyjskie władze i FSB liczbę zagranicznych bojowników z Rosji zaangażowanych w różne powstańcze frakcje w Syrii i Iraku szacują na minimum 2 tys. (1,7 tys. osób w lutym 2015; 2,7 tys. w październiku 2015; 2,9 tys. w grudniu 2015). Inni analitycy szacowali, że liczba bojowników w Syrii i Iraku może wynosić 3 tys. bojowników północnokaukaskich i 5 tys. innych obywateli Rosji. W czerwcu 2015 r. prokurator generalny Rosji ogłosił, że do walki w Syrii wyjechało 3,5 tys. Rosjan. Pod koniec 2015 Rosja wszczęła ok. 650 spraw karnych przeciw ok. 1000 osób za udział w formacjach zbrojnych za granicą wrogich rosyjskim interesom, potencjalnie także w Syrii i Iraku, a także na Ukrainie. W grudniu 2015 Ministerstwo Spraw Wewnętrznych poinformowało o wszczęciu 889 spraw karnych przeciw domniemanym powracającym bojownikom. Dyrektor FSB Aleksander Bortnikow ogłosił, że z Syrii i Iraku wróciło 214 osób (80 skazanych i 41 aresztowanych), w tym ponad 150 osób skazanych na kary więzienia[2039]. Soufan Center szacowało łączną liczbę bojowników z Rosji na blisko 3,5 tys. osób, z czego ok. 400 wróciło do 2017[2040].

2038 Por. T.W. Grabowski, *Terroryzm północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku...*, s. 238.

2039 J.-F. Ratelle, *North Caucasian foreign fighters in Syria and Iraq: Assessing the threat of returnees to the Russian Federation...*, p. 219.

2040 BBC News, *IS foreign fighters: 5,600 have returned home – report*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41734069 [dostęp: 20.06.2021].

Specyfiką czeczeńskich formacji była rola ich dowódców. Autorytet dowódców determinował lojalność podwładnych i ich wybory polityczne.

W początkowym okresie najważniejsi byli: Omar asz-Sziszani (znany z racji obywatelstwa jako Omar Gruzin) i Sajfullach asz-Sziszani (Sayfullah Shishani, Ruslan Machalikashvili, Rusłan Machalikaszwili); obaj zresztą pochodzili z doliny Pankisi w Gruzji. Sajfullach asz-Sziszani walczył w Czeczenii. Po tym, jak został ranny, musiał opuścić Kaukaz i wyjechał do Afganistanu. Stamtąd przyjechał przez Turcję do Syrii wraz z potężną pomocą finansową (milion dolarów) dla Omara asz-Sziszaniego[2041].

Pierwszą formacją czeczeńską w Syrii był oddział Vakha *vel* Chamzat (Khamzat). Oddział ten był afiliowany przy EK i współpracował bezpośrednio z an-Nusrą. Po konflikcie między Vakhą a przedstawicielem Emiratu w Turcji Abdul Azizem Kabardinetsem odszedł z formacji i przyłączył się do AaS, a jego miejsce na krótko zajął Abdullah Ingusz. Ostatecznie oddział został podporządkowany Salahuddinowi asz-Sziszani[2042] (Feyzulla Margoshvili)[2043].

Środowisko Czeczenów było bardzo podzielone; mieszały się w nim różne lojalności. Często okazywało się, że po jakimś czasie zaprzeczano wcześniej podjętym obietnicom. Z oddziału Vakha odeszli Omar asz-Sziszani, a wraz z nim jego krajan, Salahuddin asz-Sziszani. Utworzyli oni własny oddział Katiba Muhadżirin (Muhajireen) – Batalion Cudzoziemców, z czasem przyłączony do – głównie libijskiego[2044] – Dżaisz al-Muhadżirin wal-Ansar. Omar asz-Sziszani wraz ze swoim zaufanym zastępcą Abu Dżihadem ogłosili, że złożyli *baję* Dokka Umarowi, czyli przywódcy EK. To pozwoliło mu na pozyskanie rosyjskojęzycznych bojowników, a ponadto umożliwiło współpracę z EK w Turcji (z Abdul Azizem Kabardinetsem). Wkrótce okazało się, że EK zasadniczo dał się wykorzystać, ponieważ dzięki niemu Omar asz-Sziszani zyskał na znaczeniu w Syrii. Następnie złożył *baję* kalifowi ISIS, co zostało w Czeczenii uznane za zdradę i postawiło EK w bardzo niekomfortowej sytuacji.

Omar asz-Sziszani (Umar al-Shishani) to jedna z istotniejszych postaci w środowisku czeczeńskim i ISIS. Urodził się w Birkani 11 stycznia 1986 r.

2041 J. Paraszczuk, *Sayfullah Shishani „Fought in Chechenya, Afghanistan"*, http://www.chechensinsyria.com/?p=22189#more-22189 [dostęp: 20.06.2021].

2042 Tejże, *1st Imarat Kavkaz Amir in Syria fought alongside Gelayev in Chechnya, died fighting alongside Ahrar*, http://www.chechensinsyria.com/?p=25171 [dostęp: 20.06.2021].

2043 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 86.

2044 Tamże, p. 75.

w dolinie Pankisi[2045]. Nazywał się Tarkhan Batirashvili; pochodził z mieszanej rodziny: jego ojciec był chrześcijaninem, a matka muzułmanką. Jego pierwsze doświadczenia militarne miały miejsce w 2006. Wraz z bratem Tamazem wstąpił wtedy do wojska gruzińskiego, gdzie zostali zwerbowani do działań sabotażowych wobec Rosjan[2046]. Tarkhan Batirashvili szkolony był przez instruktorów ze Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytani w Krtsanisi National Training Center (Centrum Szkolenia Wywiadu w Krtsanisi)[2047] pod Tibilisi. Brał udział w wojnie z Rosją, został zwolniony ze służby w wyniku problemów zdrowotnych (miał gruźlicę). W 2010 został aresztowany za nielegalne posiadanie broni. Uważał ten zarzut za bezpodstawny, a raczej za prowokację służb, dla których dotychczas pracował. Zwolniony w 2012, wyjechał do Syrii[2048]. Zradykalizował się w więzieniu. Po jego opuszczeniu stwierdził, że nie ma dlań miejsca w Gruzji – ale było w islamistycznych bojówkach[2049]. Jego pierwszy oddział Kataib al-Muhadżiriin nie był duży, ale mimo to on i jego dowódca zyskali bardzo dobrą reputację podczas współpracy z Dżabhat an-Nusrą. Odegrał kluczową rolę podczas ataku na bazy: Szejk Suleiman[2050], 80. Pułku armii syryjskiej pod Aleppo[2051] oraz rakiet Scud w Aleppo[2052]. Odniesione sukcesy zwróciły na niego uwagę zarówno w Syrii, jak i za granicą, co bardzo skrzętnie wykorzystano. Omar asz-Sziszani chętnie występował w materiałach propagandowych, stał się twarzą kaukaskiego dżihadu w Syrii i miał zapewne znaczny wpływ na rekrutację. Szybko pojawiły się plotki o jego dostatnim życiu, willach, haremie kobiet itd. Sfrustrowana młodzież Kistów i innych kaukaskich nacji chciała

2045 BBC Monitoring, *Tarkhan Batirashvili*, 13 Apr 2018.

2046 M. Graham, *Omar Al-Shishani: ISIS' senior Chechen commander*, „Counter Terrorist Trends and Analyses", 2015, vol. 7, no. 10, p. 4.

2047 AFP, *NATO opens training center in Georgia amid Russia tensions*, https://www.defensenews.com/home/2015/08/27/nato-opens-training-center-in-georgia-amid-russia-tensions/ [dostęp: 20.06.2021]; CODEL, *McCain's statement and press engagement at Krtsanisi National Training Center (January 2)*, https://ge.usembassy.gov/codel-mccains-statement-press-engagement-krtsanisi-national-training-center-january-2/ [dostęp: 20.06.2021].

2048 M. Mamoń, *Wojna braci: bojownicy, dżihadyści, kidnaperzy...*, s. 157.

2049 Tenże, *How a Chechen from Georgia became a feared leader of ISIS*, https://theintercept.com/2015/07/13/chechen-georgia-became-feared-leader-isis/ [dostęp: 20.06.2021].

2050 B. Roggio, *Al Nusrah Front, foreign jihadists seize key Syrian base in Aleppo*, https://www.longwarjournal.org/archives/2012/12/al_nusrah_front_alli.php [dostęp: 20.06.2021].

2051 Tamże.

2052 Tenże, *Chechen commander forms „Army of Emigrants", integrates Syrian groups*, https://www.longwarjournal.org/archives/2013/03/chechen_jihadist_for.php [dostęp: 20.06.2021].

również zaznać takich dóbr „*cool* dżihadu”[2053]. Od 2014 r. regularnie pojawiał się w mediach społecznościowych ISIS; pomógł przyciągnąć wielu mudżahedinów do Syrii, aby dołączyli do ISIS.

Drugą bardzo ważną rolą, jaką pełnił Omar asz-Sziszani, była rola dowódcy polowego ISIS. Prawdopodobnie był jednym z głównych architektów Armii Kalifa, nazywany był ministrem wojny. Nadzorował również działania tzw. oddziałów czeczeńskich, które były rodzajem formacji SWAT w strukturach policyjnych ISIS. Rząd Stanów Zjednoczonych wyznaczył za niego nagrodę w wysokości 5 mln dolarów[2054]. Omar asz-Sziszani zginął 13 lipca 2016[2055]. W 2018 r. władze tureckie aresztowały jego żonę Sedę Dudurkaevą; miał przynajmniej dwóch synów i dwie lub trzy córki[2056].

W lipcu 2018 r. zginął jego brat Tamaz (używał też nazwiska matki Tsatiaszwili)[2057], który pełnił funkcję szefa kontrwywiadu ISIS. Po śmierci brata został zwolniony ze stanowiska, podobnie jak Guram Gumashvili, minister sprawiedliwości[2058]. Drugi brat Tengiz nie wyjechał do Syrii. Po śmierci Omara asz-Sziszaniego Czeczeni często opuszczali szeregi ISIS. Takim przykładem może być jeden z jego sztabowców, również pochodzący z Pankisi, Al-Bara asz-Sziszan (Cezar Tochosaszwili), który wyjechał do Ukrainy, gdzie został zatrzymany[2059].

Ważną postacią z bezpośredniego otoczenia Omara asz-Sziszaniego był Islam Seit-Umarowicz Atabijew *vel* Abu Dżihad, z pochodzenia Karaczaj. To prawdopodobnie on był inspiratorem złożenia przysięgi wierności kalifowi ISIS[2060]. Abu Dżihad urodził się w 1983 r. w miejscowości Ust'-Dzheguta w północno-kaukaskiej Republice Karaczajsko-Czerkieskiej[2061]. Studiował

2053 M. Graham, *Omar Al-Shishani: ISIS' senior Chechen commander...*, p. 5; por. M. El Ghamari, *Cool jihad*, Difin, Warszawa 2018.

2054 BBC News, *Islamic State confirms key commander Omar Shishani dead*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-36789635 [dostęp: 20.06.2021].

2055 M. Mamoń, *Wojna braci: bojownicy, dżihadyści, kidnaperzy...*, s. 165.

2056 AP News, *Turkey arrests wife of Islamic State commander Shishani*, https://apnews.com/article/b89703b1494740479796c504a938c1df [dostęp: 20.06.2021].

2057 Caucasian Knot, *Umar al-Shishani's brother killed in Syria*, https://www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/43878/ [dostęp: 20.06.2021].

2058 K. Palitra, *Paper eyes fate of Georgian citizens fighting in Syria*, Iraq, BBC Monitoring, 27 Dec 2017.

2059 RFERL, *Ukraine detains top Islamic State commander*, https://www.rferl.org/a/ukraine-detains-top-islamic-state-commander/30274407.html [dostęp: 20.06.2021].

2060 M. Mamoń, *Wojna braci: bojownicy, dżihadyści, kidnaperzy...*, s. 160–161.

2061 J. Paraszczuk, *Russian citizen linked to Lopota Gorge incident now heads IS Battalion in Syria*, https://www.rferl.org/a/russia-lopota-gorge-incident-islamic-state-syria/26869379.html [dostęp: 20.06.2021].

wraz z bratem w Egipcie na Uniwersytecie Al-Azhar. Następnie zajął się biznesem, jednak silniejsza okazała się niechęć do Rosji. W 2009 został aresztowany przez Centrum Przeciwdziałania Ekstremizmowi MSW Republiki Karaczajsko-Czerkieskiej. W tym czasie FSB udało się rozbić dowództwo wilajatu Kabarda – Bałkaria – Karaczajo-Czerkiesja. Trudno zrekonstruować jego losy; w każdym razie w 2013 r. pojawił się w Syrii. Uważa się, że był ważnym rekruterem ISIS na Kaukazie. Amerykański Departament Stanu uznał go za szczególnie groźnego terrorystę[2062] oraz osobę odpowiedzialną za rekrutację i politykę medialną ISIS[2063]. Przez kaukaskich przeciwników nazywany był prześmiewczo Abu Dżahili (Abu Ignorant) i Abu Kazzab (Abu Kłamca)[2064].

Dżaisz al-Muhadżirin wal-Ansar, czyli *fitna* dżihadu czeczeńskiego w Syrii

O utworzeniu Dżaisz al-Muhadżirin wal-Ansar (Jaish al-Muhajireen wal Ansar, JMA, Armia Emigrantów i Pomocników)[2065] poinformował organ propagandowy EK na stronie internetowej kavkazcenter.com[2066]: „W marcu 2013 r. kilka brygad syryjskich mudżahedinów, w tym brygada Chattab i brygada Dżaisz Muhammad, dołączyło do jednostki Kataib al-Muhadżirin [...]. W rezultacie ogłoszono utworzenie Armii Emigrantów i Pomocników". Formacja działała głównie w prowincji Aleppo i – wg tego portalu – była jedną z najbardziej widocznych grup w syryjskim dżihadzie. Armia Emigrantów i Pomocników liczyła ponad tysiąc mudżahedinów, muzułmańskich ochotników z różnych krajów, w tym z EK[2067]. Na filmie inny dowódca, który jest zidentyfikowany jako emir Saifullah (Fejzulla Margoszwili), powiedział: „Przybyliśmy tutaj, aby ustanowić Boże prawo [...]. Mamy cel: ustanowić szariat". Uznał, że walka w Syrii dla Czeczenów jest obowiązkiem, tak samo jak

2062 M. Eckel, *U.S. sanctions North Caucasus militants for IS recruiting efforts*, https://www.rferl.org/a/russia-north-caucasus-islamic-state-us-sanctions/27289616.html [dostęp: 20.06.2021].

2063 M. Mamoń, *Wojna braci: bojownicy, dżihadyści, kidnaperzy...*, s. 210–212.

2064 J. Paraszczuk, *IS's North Caucasus affiliate calls for recruits to join it in Daghestani*, https://www.rferl.org/a/islamic-state-north-caucasus-affiliate-call-for-recruits-daghestan/27285024.html [dostęp: 20.06.2021].

2065 Ansarowie – w tradycji islamskiej towarzysze Muhammada z Jasribu (Medyny).

2066 „Syria. Przysięga syryjskich mudżahedinów złożona Amirowi z armii Muhajirów i Ansarsowi złożona Umarowi Shishani" [*СИРИЯ. Присяга сирийских моджахедов Амиру Армии мухаджиров и ансаров Умару Шишани*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2013/03/26/97014/siriya--prisyaga-sirijskikh-modzhakhedov-amiru-armii-mukhadzhirov-i-ansarov-umaru-shishani-.shtml [dostęp: 20.06.2021].

2067 Tamże.

w ich rodzinnych stronach: „Dla nas nie ma różnicy między Syrią, Egiptem, Irakiem, Afganistanem, Czeczenią, Kaukazem, jakimkolwiek miejscem”[2068]. Omar asz-Sziszani dowodził batalionem podporządkowanym dowództwu EK i uznającym patronat Al-Kaidy; jego zastępcą był Sajfullach asz-Sziszani (Rusłan Machalikaszwili). Oddział składał się głównie z osób pochodzących z Kaukazu, ale także Tatarów, Tadżyków i innych.

Do kryzysu doszło w momencie rozbratu między ISIS a an-Nusrą. Omar asz-Sziszani okazał się lojalny wobec Abu Bakr al-Bagdadiego, a tym samym zachował się nielojalnie wobec EK. Doprowadziło to do rozłamu wśród Czeczenów: część z nich przeszła do ISIS, a część nie. Była to decyzja brzemienna w skutkach, ponieważ oznaczała zerwanie z projektem EK i ukazała jego kryzys[2069].

Sajfullah asz-Sziszani, nie godząc się z przejściem swojego przyjaciela Omara asz-Sziszaniego pod komendę ISIS, założył własny oddział Dżaisz al-Chilafat al-Isalmijja. Należy zauważyć, że już wcześniej dochodziło do konfliktów między nimi. Sajfullach asz-Sziszani krytykował np. medialność Omara[2070]. 3 września 2013 r. ogłosił, że jego brygada nazywa się Mudżahedin Kavkaz fi Szam (Mudżahedini Kaukazu w Syrii). Składała się z bojowników z: Czeczenii, Dagestanu, Uzbekistanu, Kirgistanu, Tadżykistanu, Kazachstanu, Azerbejdżanu, Rosji i innych państw. Oddział nie był duży, ale udało mu się zgromadzić grupę oddanych bojowników, m.in.: Abu Islam Sziszani i jego syn Abu Adnan, Abu Anas, Seifu Islam, Musafir. Oddział był bardzo aktywny w mediach społecznościowych[2071]. Był to jednak podział pozorny, gdyż uznawał zwierzchność ISIS, co prawdopodobnie miało na celu przejęcie Czeczenów, którzy nie ufali ISIS. Sajfullach asz-Sziszani 3 lipca 2013 r. wydał odezwę do Turków, wzywając ich do czynnego dżihadu[2072]. Marcin Mamoń podaje, że ten oddział nie został przyjęty do ISIS, ponieważ jego dowódca nie chciał poddać się pełnej kontroli przez przywódców Kalifatu[2073].

2068 Por. B. Roggio, *Chechen commander forms „Army of Emigrants”, integrates Syrian groups*...

2069 M. Falkowski, *Państwo Islamskie na Kaukazie – cui bono*?, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-01-14/panstwo-islamskie-na-kaukazie-cui-bono [dostęp: 20.06.2021].

2070 K. Palitra, *Paper eyes fate of Georgian citizens fighting in Syria, Iraq*...

2071 I. Razafimbahiny, *An in-depth look at Chechen fighters in Syria. Part I: Sayfullah Al-Shishani and his circle*, https://www.memri.org/reports/depth-look-chechen-fighters-syria-%E2%80%93-part-i-sayfullah-al-shishani-and-his-circle [dostęp: 20.06.2021].

2072 North Caucasus Caucus, *Turkish fighters in Syria, online and off*, https://jihadology.net/wp-content/uploads/_pda/2013/08/turkish-fighters-in-syria-final.pdf [dostęp: 20.06.2021], p. 3.

2073 M. Mamoń, *How a Chechen from Georgia became a feared leader of ISIS*...

W grudniu 2013 złożył przysięgę na wierność al-Dżulaniemu. Oddział Dżaisz al-Chilafat al-Isalmijja został częścią an-Nusry i odegrał kluczową rolę w pacyfikacji alawickich wiosek w Latakii[2074]. 6 lutego 2014 r. siły rządowe odparte zostały przez Front Islamski. Front Nusra i dwie sojusznicze grupy czeczeńskie przeprowadziły szturm na centralne więzienie w Aleppo, a Sajfullach asz-Sziszani zginął w walce. W lutym 2014 jego następca Mohammed Chorasani potwierdził przynależność grupy do an-Nusry[2075].

W ramach ISIS funkcjonował jeszcze inny czeczeński oddział, Kataib Jarmuk. Na jego czele stał Ahmed Radżapowicz Czatajew *vel* David Mayer *vel* Benojewski. Ten ostatni pseudonim był na cześć bohatera narodowego Bajsangura Benojewskiego, który podczas powstania imama Szamila prowadził wojska przeciwko Rosjanom[2076]. Czatajew od 2015 r. był na liście amerykańskiego Departamentu Skarbu jako terrorysta podejrzany o planowanie zmachów wraz z ISIS na obiekty Stanów Zjednoczonych i Turcji. Walczył w drugiej wojnie rosyjsko-czeczeńskiej, został ranny w 2000 r.; w rosyjskiej niewoli amputowano mu rękę. Uciekł i przedostał się do Austrii, gdzie uzyskał status uchodźcy. W 2010 aresztowano go w Ukrainie, ale nie podjęto decyzji o jego ekstradycji do Rosji. Od 2012 ponownie był na Kaukazie, głównie w dolinie Pankisi; uważany za przedstawiciela Doku Umarowa. Nazywany Jednorękim Ahmedem. Był jednym z uczestników incydentu w dolinie Lopota[2077]. W 2015 r. pojawił się w Syrii już jako żołnierz ISIS[2078]. Ponoć odpowiedzialny był za rekrutację i przerzut ochotników z Kaukazu do Syrii. Uważa się również, że zaplanował zamach bombowy na lotnisko w Stambule w czerwcu 2016, w wyniku którego zginęło co najmniej 40 osób, a 240 było rannych[2079]. Został wpisany przez amerykański Departament Skarbu na listę szczególnie niebezpiecznych terrorystów[2080].

2074 J. Paraszczuk, *Syria: Video – Chechen amir Seyfullakh Shishani & Jaish Khilafatul Islamia join Jabhat al-Nusra*, https://eaworldview.com/2013/12/syria-video-chechen-amir-seyfullakh-shishani-jaish-khilafatul-islamia-join-jabhat-al-nusra/ [dostęp: 20.06.2021].

2075 G. Steinberg, *A Chechen al-Qaeda?*, „SWP Comments" (Berlin), 2014, no. 31, p. 5.

2076 M. Mamoń, *Wojna braci: bojownicy, dżihadyści, kidnaperzy...*, s. 186–189.

2077 J. Paraszczuk, *Russian citizen linked to Lopota Gorge incident now heads IS Battalion in Syria...*

2078 M. Mamoń, *Wojna braci: bojownicy, dżihadyści, kidnaperzy...*, s. 186–189.

2079 A. Borschevskaya, *The future of Chechens in ISIS*, Hate Speech International, https://www.washingtoninstitute.org/media/1644 [dostęp: 20.06.2021], p. 13.

2080 B. Roggio, *US adds Islamic State, Caucasus Emirates operatives to terrorism list*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/10/us-adds-islamic-state-caucasus-emirates-operatives-to-terrorism-list.php [dostęp: 20.06.2021].

Według Czatajewa w ISIS w 2015 r. były trzy bataliony czeczeńskie:

- Katibat al-Aksa – bezpośrednio dowodzony przez Omara asz-Sziszaniego; znany z walk o Kobani;
- Batalion Jarmuk, na którego czele stał Czatajew;
- Kataib Muwahidin (Muwahiddeen[2081]), dowodzony przez bojownika czeczeńskiego Chattaba asz-Sziszaniego (NN)[2082].

22 listopada 2017 r. Czatajew został zabity wraz z dwoma innymi bojownikami podczas oblężenia bloku mieszkalnego przez gruzińskie siły specjalne w Tbilisi. Po 20-godzinnej potyczce – wg gruzińskich urzędników – wysadził się w powietrze. Z zabezpieczonych dowodów wynika, że przygotowywał serię zamachów w Turcji i Gruzji[2083].

Katibat al-Aksa był najważniejszą formacją czeczeńską w ISIS. W jej skład wchodzili bojownicy rosyjskojęzyczni z różnych państw. Jedną z ważniejszych postaci był dowódca polowy (amir) Abu Umar Grozny *vel* Magomed. Brał udział w najcięższych walkach ISIS w Kobani, Al-Bab i Manbidż. Jego formacja została praktycznie rozbita w Kobani, a on sam zginął w październiku 2017[2084]. Inną ważną postacią był Tadżyk Nusrat Nazarov (pseud. Abu Kholidi Kurobi)[2085].

Czeczeni z ISIS rozwinęli działalność propagandową. Najważniejszą instytucją była agencja Furat Media (FiSyria), powstała na początku 2013 r. dla rosyjskojęzycznych bojowników JMA. Po przyłączeniu się formacji do ISIS agencja ta zachowała względną autonomię. Kontrolę nad nią sprawował bezpośrednio Abu Dżihad. Jej działalność była nakierowana nie tylko na utrzymanie morale bojowników z byłego ZSRR, ale także na rekrutację nowych członków i dyskredytację innych formacji islamistycznych, w tym Dżabhat an-Nusry czy EK (uznającego zwierzchność Al-Kaidy). Abu Dżihad dla potrzeb propagandowych zwerbował wielu uczonych islamskich z Kaukazu, z czasem nazywanych „studentami Medyny". Udało

2081 Dosł. monoteiści; koncepcja rozwijana np. przez druzów, ale ich rozumienie jedności jest raczej zbliżone do koncepcji idei Platona.

2082 J. Paraszczuk, *Russian citizen linked to Lopota Gorge incident now heads IS Battalion in Syria*...

2083 A. Kwakhadze, *A one-armed IS warlord and the problem of militant returnees in Georgia*, https://jamestown.org/program/one-armed-warlord-problem-militant-returnees-georgia/ [dostęp: 20.06.2021].

2084 J. Paraszczuk, *Chechen IS amir Abu Umar Grozny killed near Raqqa*, http://www.chechensinsyria.com/?p=25534#more-25534 [dostęp: 20.06.2021].

2085 Tejże, *„IS babies". The chilling new trend among Islamic State militants*, https://www.rferl.org/a/islamic-state-babies-toddlers-sharing-photographs/27136799.html [dostęp: 20.06.2021].

mu się stworzyć sprawnie działający zespół propagandystów. To prawdopodobnie oni byli faktycznymi autorami rosyjskojęzycznych projektów medialnych Al-Hayat: „Furat Press" i „Istok"[2086]. Propaganda kierowana była przede wszystkim do wszystkich mieszkańców Kaukazu, nie tylko Czeczenów. Takim przykładem może być film Furat Media z wypowiedzią przywódcy kaukaskiej prowincji Państwa Islamskiego w Dagestanie, Abu Mukhammad Kadarsky'ego (Rustam Asilderov), który powiedział: „Prosimy, abyście byli posłuszni rozkazom kalifa (przywódcy IS), kadi (sędziego religijnego) kalifatu i uczestniczyli – mam na myśli muzułmanów z Kaukazu, aby wyjść i prowadzić dżihad na Kaukazie"[2087]. Nie był to odosobniony przypadek. Jeden z przywódców JMA z Azerbejdżanu, Abu Yahya al-Azeri, zrobił podobnie[2088].

W 2014 r. część bojowników JMA, która odmówiła pójścia za Omarem asz-Sziszanim do ISIS, dołączyła do koalicji grup dżihadystów zwanych Dżabhat Ansar ad-Din (Jabath Ansar al-Din, Front Pomocników Religii). Koalicja połączyła siły, aby działać neutralnie, nie angażując się w konflikt między an-Nusrą i ISIS; była jawnie islamistyczna, a za jeden z kluczowych celów uważała ustanowienie „rządów prawa Bożego"[2089]. Ideologicznie byli zatem bliscy ISIS, zaważyły przede wszystkim ambicje dowódców[2090]. Była to koalicja czterech grup: Harakat Szam al-Islam, Green Battalion, Harakat Fadżr asz-Szam al-Islamija i JMA.

Pierwsza z nich została założona przez byłego więźnia Guantanamo, Marokańczyka Mohammeda al-Alami *vel* Abu Hamza al-Maghrebi, który zginął w ofensywie w Latakii 5 sierpnia 2014 r. Po jego śmierci władzę przejął Ibrahim Benchekroune (Ibrahim bin Shakaran) *vel* Abu Ahmed al-Muhadżir[2091]. Była to bojówka niezależna, współpracująca zarówno z ISIS, jak i an-Nusrą, niemal wyłącznie marokańska, która nie ukrywała, że chce wrócić do Maroka.

2086 A. Graban, M. Jaroszyńska, *Działalność propagandowo-informacyjna Daesh...*, s. 50–51.

2087 J. Paraszczuk, *IS's North Caucasus affiliate calls for recruits to join it in Daghestan...*

2088 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 132.

2089 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Extremist groups in Syria*, http://www.mei.edu/publications/extremist-groups-syria [dostęp: 20.06.2021].

2090 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Musings of an-Iraqi Brasenostril on jihad: Muhajireen battalions in Syria*, https://jihadology.net/2013/12/13/musings-of-an-iraqi-brasenostril-on-jihad-muhajireen-battalions-in-syria [dostęp: 20.06.2021].

2091 Tenże, *Moroccan ex-Guantánamo detainees fighting in Syria's civil war*, http://www.aymennjawad.org/13777/moroccan-guantanamo-detainees-syria [dostęp: 20.06.2021].

Green Battalion (Zielony Batalion, Katibat al-Chadra / al-Khadraa) był niezależną grupą utworzoną w lecie 2013 r. przez saudyjskich bojowników. W skład tej formacji wchodzili Saudyjczycy, Jemeńczycy i Omańczycy. Operowali w rejonie Damaszku i gór Qalamoun[2092].

Harakat Fadżr asz-Szam al-Islamija była rodowitą frakcją syryjską, głównie bojowników z Aleppo[2093].

Pierwszym liderem JMA po rozłamie był Salahuddin asz-Sziszani (Salah ad-Din asz Sziszani), pochodzący z Pankisi. Pod jego rozkazami zostało ok. 60–100 bojowników z Kaukazu i kilkudziesięciu z Azji Środkowej, niemniej odgrywał kluczową rolę w formacji Dżabhat Ansar ad-Din. JMA już pod koniec 2013 r., po odmowie przejścia wraz Omarem asz-Sziszani do ISIS, zaczął coraz bardziej afiszować swoją zależność wobec EK, również w wymiarze wizerunkowej, np. jego bojownicy nosili T-shirty z literami IK (Imarat Kavkaz)[2094].

Salahuddin w oficjalnym przemówieniu podział w organizacji tłumaczył wynikiem długich rozważań i podjęciem decyzji, że nie każdy chce złożyć dozgonną przysięgę na wierność al-Bagdadiemu. Stwierdził: „Nie staliśmy się wrogami. Alhamdulillah, jesteśmy braćmi, wszyscy zjednoczymy się z nimi, kiedy będą nas potrzebować, a potem będziemy walczyć razem z wrogiem"[2095]. W kwietniu 2015 sąd szariacki uznał go za winnego sprzeniewierzeniu się szariatowi po tym, gdy nie podporządkował się decyzji Saudyjczyka Mu'tasima Billahema al-Madanimiego (sprawa dotyczyła zawłaszczenia willi). W rzeczywistości był to raczej rodzaj puczu dokonanego przez Saudyjczyków związanych głównie z Zielonym Batalionem i chęć odsunięcia Czeczenów od wpływów. Faktem pozostaje, że byli już grupą mniejszościową w tej formacji. Wydaleni zostali Salahuddin asz-Sziszani i Tatar Amir Abdula Karim Krymski, którzy postanowili sformować nową grupę[2096]. Prawdopodobnie rzeczywistą przyczyną była ich sympatia do ISIS. Władzę nad JMA przejął Abu Ibrahim Chorasani, a jego zastępcą został Omar Dagestani[2097].

2092 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 170.

2093 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Jabhat Ansar al-Din: Analysis and interview*, https://www.joshualandis.com/blog/jabhat-ansar-al-din-analysis-interview/ [dostęp: 20.06.2021].

2094 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 172.

2095 J. Paraszczuk, *Syria: Salahuddin Shishani, new leader of Jaish al-Muhajireen wal Ansar: „No enmity with ISIS"*, https://eaworldview.com/2013/12/syria-salahuddin-shishani-new-leader-jaish-al-muhajireen-wal-ansar-enmity-isis/ [dostęp: 20.06.2021].

2096 M. Vatchagaev, *Chechen ousted as amir of Jaish al-Muhadjireen wal-Ansar rebel group in Syria*, https://jamestown.org/program/chechen-ousted-as-amir-of-jaish-al-muhadjireen-wal-ansar-rebel-group-in-syria-2/#.VaL6hvmqqkp [dostęp: 20.06.2021].

2097 M. Falkowski, J. Lang, *Homo dżihadicus...*, s. 43.

Władzę nad całym Dżabhat Ansar ad-Din przejął Saudyjczyk Mu'tasima Billahema al-Madanimi, zagorzały przeciwnik ISIS[2098]. We wrześniu 2015 r. frakcja JMA przeszła pod rozkazy an-Nusry, posunięcie to miało wzmocnić formację względem ISIS[2099]. Formacja ta potem była członkiem HTS, w czerwcu 2020 wystąpiła z sojuszu i przystąpiła do sojuszu So Be Steadfast, gdzie główną siłą był – związany z Al-Kaidą – HaD[2100].

Salahuddin asz-Sziszani 25 września 2015 r.[2101] ogłosił powstanie nowej formacji EK w Szam (Imarat Kavkas v Shame, IKS). Jako przyczynę swojego odejścia z JMA określił brak zgody na przelewanie krwi w bratobójczych walkach muzułmanów. Miała być to formacja islamistyczna, ale niewpisująca się w konfrontację an-Nusry i ISIS[2102]. Jednak ta grupa również podzieliła się jeszcze w 2015, a Salahuddin został ponownie poproszony o odejście. Założył wtedy nową grupę, Dżaisz al-Usra (Jaish al-Usra), która walczyła z Kurdami w Szejk Massoud w lutym 2016[2103]. Status tej formacji nie jest do końca jasny, być może działała w powiązaniu z Imarat Kavkas v Shame, który na pewno utrzymywał kontakt z macierzystymi formacjami z Kabardo-Bałkarii i Karaczaju. Świadczą o tym filmy publikowane przez kaukaski organ propagandowy EK IslamDin[2104]. Formacja była niewielka, liczyła maksymalnie kilkadziesiąt osób. Regionem jej działania była ostatnia enklawa dżihadystów w Idlibie, gdzie byli aktywni przynajmniej do 2019[2105]. Salahuddin asz-Sziszani zginął podczas walk w północnej Hamie w grudniu 2017[2106].

2098 J. Paraszczuk, *JMA has (another) new emir, & he's Saudi...*

2099 M. Graham, *Omar Al-Shishani: ISIS' senior Chechen commander...*, p. 6.

2100 S. Kajjo, *Jihadists in Syria's Idlib form new „Operations Room"*, https://www.voanews.com/extremism-watch/jihadists-syrias-idlib-form-new-operations-room [dostęp: 20.06.2021].

2101 Sama formacja była jednak sformowana wcześniej, najprawdopodobniej już w czerwcu 2015 r.

2102 J. Paraszczuk, *Salakhuddin Shishani in new video adress: „Our position will remain as before"*, http://www.chechensinsyria.com/?p=24157#more-24157 [dostęp: 20.06.2021].

2103 E. Sokirianskaja [Е. Сокирянская], „Abu Mięso. Tak ISIS nazwało czeczeńskiego dowódcę, który wysyła swoich bojowników na śmierć" [*Абу Мясо. Так в ИГИЛ прозвали чеченского командира, отправляющего своих бойцов на смерть*], https://novayagazeta.ru/articles/2016/05/11/68546-abu-myaso-tak-v-igil-prozvali-chechenskogo-komandira-otpravlyayuschego-svoih-boytsov-na-smert [dostęp: 20.06.2021].

2104 C. Weiss, *Transformative networks: The case of North Caucasian and Central Asian jihadist networks*, „IJOIS", 2017, vol. 3, p. 18.

2105 News Desk, *In pictures: Chechen jihadist group takes part in Idlib battle against Syrian Army*, https://www.almasdarnews.com/article/in-pictures-chechen-jihadist-group-takes-part-in-idlib-battle-against-syrian-army/ [dostęp: 20.06.2021].

2106 C. Weiss, *Chechen commander killed in northern Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/12/chechen-commander-killed-in-northern-syria.php [dostęp: 20.06.2021].

Czeczeni różnymi drogami trafiali do Syrii, a często o tym, do jakiego oddziału trafili, decydowały powiązania klanowe czy pochodzenie geograficzne. Gdy Abdullah Ingusz w grudniu 2012 r. opuścił EK, przystąpił do oddziału Abdulhakima (Abdula Hakima asz-Sziszaniego). W ten sposób powstał jeden z pierwszych oddziałów, który nie podzielał wizji ISIS. Wkrótce znany był jako Adżnad al-Kavkaz (AK)[2107].

Abdul Hakim (Rustam Ażijew)[2108] był weteranem drugiej wojny rosyjsko-czeczeńskiej. Od 2007 r. pełnił funkcję dowódcy w Centralnym Sektorze EK Nokhchiycho; w 2009 został ranny i wyjechał na leczenie do Turcji[2109]. Walczył pod wodzą Rustama Basajewa, kuzyna Szamila Basajewa i bliskiego przyjaciela Dokki Umarowa. Wyjechał do Syrii i wstąpił w szeregi lokalnej grupy Ansar asz-Szam. Jego bratem jest polski zawodnik MMA, Anzor Ażijew[2110].

Drugą ważną postacią był Hamza Sziszani, który przyłączył się do dżihadu w Dagestanie w 2004. On i jego grupa trafili do Czeczenii, gdzie brali udział w walkach w ramach Sektora Wschodniego EK[2111]. Abdul Hakim i Hamza oderwali się od Ansar asz-Szam w połowie lub pod koniec 2014 i utworzyli Dżamaat Chalifat / Dżamaat Dżund al-Kawkaz (Jund al-Qawqaz). Formacja ta prawdopodobnie była zależna od dowództwa Ansar asz-Szam[2112]. Z czasem jednak postanowili utworzyć większą

2107 J. Paraszczuk, *Ajnad al-Kavkaz amir Abdul Hakim Shishani was amir of central sector in Chechnya*, http://www.chechensinsyria.com/?p=24629 [dostęp: 20.06.2021]; „Szam. Podczas walk w prowincji Hama męczennikiem został, inszallah, Salahuddin Shishani" [*ШАМ. В ходе боев в провинции Хама стал шахидом, иншааЛлах, Салахуддин Шишани*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2017/12/17/116008/sham--v-khode-boev-v-provintsii-khama-stal-shakhidom-inshaallakh-salakhuddin-shishani.shtml [dostęp: 20.06.2021]; „Szam. Niewierni rosyjscy, jak zawsze, kłamali. Amir Salahuddin Sziszani został ranny w serce w walce z asadystami, a nie od rosyjskiej bomby" [*ШАМ. Русские кафиры как всегда соврали. Амир Салахуддин Шишани был ранен в сердце в бою с асадитами, а не от бомбы русских*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2017/12/19/116018/sham--russkie-kafiry-kak-vsegda-sovrali--amir-salakhuddin-shishani-byl-ranen-v-serdtse-v-boyu-s-asaditami-a-ne-ot-bomby-russkikh.shtml [dostęp: 20.06.2021].

2108 M. Mamoń, *Wojna braci: bojownicy, dżihadyści, kidnaperzy...*, s. 230.

2109 J. Paraszczuk, *Ajnad al-Kavkaz amir Abdul Hakim Shishani was amir of central sector in Chechnya...*

2110 M. Mamoń, *Wojna braci: bojownicy, dżihadyści, kidnaperzy...*, s. 230.

2111 J. Paraszczuk, *A more detailed biography of Khamza Shishani of Ajnad al-Kavkaz*, http://www.chechensinsyria.com/?p=24632 [dostęp: 20.06.2021].

2112 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Jamaat Jund al-Qawqaz: A Caucasus Emirate group in Latakia*, https://www.joshualandis.com/blog/jamaat-jund-al-qawqaz-caucasus-emirate-group-latakia/ [dostęp: 20.06.2021].

i autonomiczną formację, deklarującą współpracę z EK. Była to grupa islamistyczna, której celem była Syria rządząca się szariatem, „[...] w którym ludzie przywrócą prawa nadane im przez Boga Wszechmogącego, nawet jeśli nie są muzułmanami"[2113]. Formacja ta nazywała się Adżnad al-Kavkaz (Ajnad al-Kavkaz, AK, Żołnierze Kaukazu). Oficjalnie uważała się za formację niezależną; krytykowała *fitnę* dżihadu, uważając podziały za „[...] katastrofę, która spadała na dżihad"[2114].

Nie do końca jasne są powiązania tej formacji z EK. Jeśli przywódcy AK byli bojownikami EK, to w Syrii zaczęli negować swoją współpracę. Oficjalnie zaprzeczali, że złożyli komukolwiek *baję*; zarazem Abdul Hakim pozował do zdjęć w T-shircie z logo EK[2115]. Taka postawa wynikała z próby kreowania się na grupę niezaangażowaną w konflikt między ISIS i an-Nusrą. Przy czym należy zauważyć, że w ich mediach społecznościowych pojawiały się raczej materiały an-Nusry, co może świadczyć o większej sympatii czy nawet pewnych powiązaniach.

AK składali się zasadniczo z dwóch grup. Pierwszą była formacja czeczeńska, czyli wspomniana Dżamaat Dżund al-Kawkaz pod bezpośrednimi rozkazami Abdul Hakima. Drugim elementem była formacja składająca się z etnicznych Czerkiesów, ale pochodzących z Syrii. Czerkiesi (Adagejczycy) pojawili się w Syrii w drugiej połowie XIX w., uciekając przed rosyjskimi prześladowaniami. Osiedli głównie na Wzgórzach Golan; dzisiaj są mniejszością występującą również w Libanie i Izraelu, gdzie są jedyną mniejszością obok Druzów objętą obowiązkową służbą wojskową[2116]. Przed wojną szacowano ich liczebność na ok. 80 tys. osób. Znaczna część z nich wyemigrowała, głównie do swojej starej ojczyzny, ale także Turcji czy Europy Zachodniej[2117]. Była to społeczność co do zasady lojalna wobec władz w Damaszku; wielu robiło karierę w wojsku; często też wchodzili w skład elit urzędniczych czy intelektualnych Syrii[2118].

2113 J. Paraszczuk, *Interview with Abdul Hakim Shishani, Amir of Ajnad al-Kavkaz*, http://www.chechensinsyria.com/?p=25394 [dostęp: 20.06.2021].

2114 BBC News, *Chechen rebel group in Syria urges end to „discord" among jihadists*, 08 Aug 2015.

2115 J. Paraszczuk, *Ajnad Al-Kavkaz don't have baya'h to Caucasus Emirate*, http://www.chechensinsyria.com/?p=23771 [dostęp: 20.06.2021].

2116 P. Mazur, *Druzowie w armii izraelskiej – od braterstwa krwi do asymilacji*, „Historia i Polityka", 2020, vol. 35, s. 61–76.

2117 F. Jomma, *Wpływ podziałów religijnych, narodowych i etnicznych na procesy polityczne w Syrii...*, s. 162.

2118 M. Chudziak, *Czerkieski ruch narodowy: emigracja – diaspora – transnacjonalizm*, „Sprawy Narodowościowe. Seria nowa", 2015, nr 46, s. 129.

Trudno jednoznacznie wyrokować, w jakim stopniu członkami tej formacji byli lokalni Czerkiesi. Takie informacje usłyszał m.in. Ajmenn Dżawad al-Tamimi, którego rozmówca twierdził, że formacja liczyła 32 członków – etnicznych Czerkiesów, a „[n]asz dżihad jest w Latakii i na Wzgórzach Golan"[2119]. W listopadzie 2014 czerkieska grupa z miejscowości Bir Adżam (Beer Ajam) ogłosiła przyłączenie się do AK. Było to o tyle zaskakujące, że AK działali w Latakii, a ta formacja była ze Wzgórz Golan, możliwe więc, że przeniosła się do północno-wschodniej Syrii[2120].

AK przyłączyli się do koalicji Dżaisz al-Fateh i byli jedną z ważniejszych (choć niewielkich) formacji w walkach w 2015 r. w Idlibie. Po upadku miasta Aleppo w grudniu 2016 r. AK prowadzili regularne naloty na pozycje reżimu w zachodnim Aleppo wraz z rosyjskojęzyczną grupą najemników Malhama Tactical. Jednak w październiku 2016 ogłosili, że wstrzymuje wszystkie operacje wojskowe z powodu „braku jedności rebeliantów"[2121]. Był to okres coraz ostrzejszej krytyki ISIS i ciążenia ku HTS. Już w czerwcu 2016 AK oficjalnie potępili zamachy terrorystyczne przeprowadzone w Stambule przez ISIS[2122]. W sierpniu 2017 r. doszło do spotkania liderów trzech niezależnych formacji czeczeńskich: Abdul Hakim asz-Sziszani (AK), Islam asz-Sziszani (Dżunud asz-Szam) i Salahuddin asz-Sziszani (Dżaisz al-Usra) rozmawiali o ostatnich starciach między AaS i HTS w prowincji Idlibi. Wyrazili oburzenie z powodu bratobójczych walk, a jednocześnie powierzyli Abdulowi Hakimiemu rolę lidera Czeczenów w Idlibie i Latakii[2123]. W rzeczywistości te formacje były bardzo słabe: Dżunud asz-Szam praktycznie przestał istnieć, a Dżaisz al-Usra nigdy nie był znaczącą formacją. Abu Bakr asz-Sziszani, pełniący rolę dowódcy polowego Dżunud asz-Szam, powołał własną formację o nazwie Sajf asz-Szam[2124].

2119 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *Jamaat Jund al-Qawqaz: A Caucasus Emirate group in Latakia...*

2120 J. Paraszczuk, *„Displaced conflict". Ethnic Circassian Ahrar al-Sharkas Joins Jund Al-Qawqaz*, http://www.chechensinsyria.com/?p=22975 [dostęp: 20.06.2021].

2121 N. Hauer, *The current and future state of Caucasian groups in Syria*, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/the-current-state-and-future-of-caucasian-groups-in-syria/ [dostęp: 20.06.2021].

2122 J. Paraszczuk, *Updated: Ajnad al-Kavkaz issue statement condemning Istanbul terror attacks*, http://www.chechensinsyria.com/?p=25145 [dostęp: 20.06.2021].

2123 SOHR, *The three most prominent Chechen leaders refuse to intervene in „sedition on the Sham land" and announce their readiness to „fight the regime and its allies or any faction that Sharia Scholars agree to fight"*, https://www.syriahr.com/en/71350/ [dostęp: 20.06.2021].

2124 J. Paraszczuk, *„Abu Bakr Shishani (Muslim's former military amir) has his own Jamaat". From Chechnya to Syria*, http://www.chechensinsyria.com/?p=25317 [dostęp: 20.06.2021].

W styczniu 2018 r. przeprowadzono udany atak bombowy na siedzibę AK w Idlibie, w którym zginęły przynajmniej 23 osoby. Jego sprawcy nie są znani[2125]. Formacja w tym czasie ograniczyła w sposób znaczący swoją aktywność bojową. W styczniu 2019 w ataku lotniczym zginął Abu Al-Bara al-Kavkazi, jeden z ważniejszych sztabowców AK[2126]. W marcu 2019 podczas walk w Hamie zginął Hamza asz-Sziszani, jeden z założycieli AK[2127]. Hamza asz-Sziszani walczył w szeregach Ansar at-Tauhid, co może świadczyć o jego odejściu z AK lub niezaakceptowaniu mniejszej aktywności bojowej. Od 2019 formacja Ansar at-Tauhid działała wspólnie z HTS i TIP. Trudno jednoznacznie ocenić, w jakim stopniu pozostała podmiotem autonomicznym. Raczej pozostawała pod kontrolą HTS, głównie ze względu na coraz mniejszą zdolność do samodzielnej walki.

Dżamaat Tarkhan

W Syrii funkcjonowało jeszcze kilka mniejszych czeczeńskich formacji. Jedną z lepiej znanych była Dżamaat Tarkhan (Katibat Abd ar-Rahman, Grupa Tarkhana). Ta niewielka frakcja kierowana była przez doświadczonego czeczeńskiego dżihadystę Tarkhana Gazijewa. Podczas gdy sam Tarkhan przebywał gdzieś w Turcji (z powodów zdrowotnych), jego bojownicy byli aktywni przeciwko siłom reżimu u boku Dżunud asz-Szam w prowincji Hama[2128]. Dowódcą polowym w Syrii był niejaki Omar Sziszani[2129], który przebywał w Syrii już od 2012 r., wchodząc jeszcze w skład oddziałów Vakha Sziszaniego[2130]. Tarkhan Gazijew *vel* Ibad ar-Rahman urodził się w 1965 w Czeczenii. Był weteranem obu wojen rosyjsko-czeczeńskich. W trakcie drugiej wojny został mianowany dowódcą frontu południowo-zachodniego, a w 2007 był szefem służby bezpieczeństwa EK. W 2010 wraz z innymi

2125 Al Jazeera, *Syria monitor: Over 20 killed in Idlib car bomb blast*, https://www.aljazeera.com/news/2018/01/07/syria-monitor-over-20-killed-in-idlib-car-bomb-blast/ [dostęp: 20.06.2021].

2126 IrnaEnglish, *Syrian army kills Ajnad al-Kavkaz ringleader*, https://en.irna.ir/news/83180817/Syrian-army-kills-Ajnad-al-Kavkaz-ringleader [dostęp: 20.06.2021].

2127 J. Paraszczuk, *Reports that Khamza Shishani (ajnad Al Kavkaz deputy amir) killed in Hama fighting alongside Ansar at-Tawhid*, http://www.chechensinsyria.com/?p=26221 [dostęp: 20.06.2021].

2128 N. Hauer, *The current and future state of Caucasian groups in Syria*...

2129 J. Paraszczuk, *Tarkhan Gaziyev „Prevented by illness from joining jamaat in Syria"*, http://www.chechensinsyria.com/?p=25271 [dostęp: 20.06.2021].

2130 Tejże, *Tarkhans jaamat renames itselfs Katibat Ibad ar-Rahman*, http://www.chechensinsyria.com/?p=25251 [dostęp: 20.06.2021].

dowódcami EK wypowiedział posłuszeństwo emirowi Dokku Umarowowi. W 2013 r. wyjechał do Syrii, najprawdopodobniej wraz ze swoim oddziałem[2131]. W jego szeregach walczył 27-letni Kyuri A., mieszkający w Polsce uchodźca z Czeczenii, który przebywał w Syrii przynajmniej rok[2132].

Dżunud asz-Szam

Grupa Dżunud asz-Szam (Żołnierze Lewantu) powstała w 2012 r. i początkowo sprzymierzona była z an-Nusrą. Uczestniczyła głównie w walkach w prowincjach Aleppo i Latakia. Emirem był pochodzący z doliny Pankisi Muslim Abu Walid Sziszani *vel* Muslim asz-Sziszani (Murad Iraklievich Margoszwili), weteran dwóch wojen czeczeńskich. Walczył u boku czeczeńskich Saudyjczyków (m.in. Al-Chattaba, Abu Dżafar al-Jemeni oraz Abu al-Walid al-Ghamdi)[2133]. 24 września 2014 został uznany za szczególnie groźnego terrorystę i wpisany na listę osób objętych sankcjami przez amerykański Departament Skarbu[2134]. Urodzony w 1972 w dolinie Pankisi, służył w Armii Radzieckiej w jednostce obrony przeciwlotniczej stacjonującej w Mongolii. W trakcie pierwszej wojny rosyjsko-czeczeńskiej walczył w oddziale Saudyjczyka Chattaba. W trakcie drugiej wojny był lokalnym dowódcą. W 2003 został aresztowany, jednak w 2006 Najwyższy Sąd Inguszetii w niewyjaśnionych okolicznościach go uniewinnił[2135]. Od 2012 przebywał w Syrii.

Grupa Dżunud asz-Szam prowadziła aktywne działania propagandowe, krytykując inne organizacje za bratobójcze walki oraz eksponując postać przywódcy, bardzo popularnego na Kaukazie i wśród czeczeńskich uchodźców w Europie[2136]. Miała obozy szkoleniowe w Dżabal oraz Dżabal at-Turkuman. W szczytowym momencie liczyła ok. 300 bojowników[2137]. Poniosła duże straty po tym, jak wielu jej czeczeńskich członków odeszło

2131 M. Falkowski, J. Lang, *Homo dżihadicus*..., s. 48.

2132 R. Pasztelański, *Podejrzany o terroryzm uchodźca z Czeczenii zaczyna mówić. Opowiada o walce w Syrii*, https://www.tvp.info/33372127/podejrzany-o-terroryzm-uchodzca-z-czeczenii-zaczyna-mowic-opowiada-o-walce-w-syrii [dostęp: 20.06.2021].

2133 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency*..., p. 75.

2134 Reuters, *U.S. imposes financial sanctions on islamist fighters*, https://www.reuters.com/news/picture/us-imposes-financial-sanctions-on-islami-idUSKCN0HJ2HA20140924 [dostęp: 20.06.2021].

2135 M. Falkowski, J. Lang, *Homo dżihadicus*..., s. 48.

2136 Tamże, s. 44.

2137 BBC Monitoring, *Chechen fighters operating from training camps in Syria's Latakia – website*, 04 Feb 2015.

do grupy Omara asz-Sziszaniego po ogłoszeniu Państwa Islamskiego. Mimo to grupa emira Muslima przetrwała. Do ważniejszych jej dowódców należą m.in.: Abu Turab, Abu Bakr i Abdullah Sziszani. Grupa Dżunud asz-Szam miała siedzibę w Dżisr asz-Szughur, na pograniczu Idlibu i Latakii[2138]. Od 2016 r. aktywność grupy drastycznie spadała. Wielu Czeczenów czuło się rozczarowanych tym, że oddział – zamiast walczyć z przeciwnikami prawdziwego islamu – toczy walki bratobójcze[2139]. Sam lider w wystąpieniu wideo przyznawał, że formacja Dżunud asz-Szam ma problemy finansowe i musiała zwolnić wielu zasłużonych bojowników[2140]. Większość jej członków przeszła do AK. Grupa Dżunud asz-Szam przetrwała w formie szczątkowej. W 2017 przyłączyła się do koalicji walczącej w północnej Hamie pod auspicjami HTS[2141]. Prawdopodobnie od 2018 działała razem z Grupą Tarkhana, ale pod swoją marką. W 2021 r. formacja Dżunud asz-Szam nadal przebywała w Idlibie, a jej przywódcą wciąż był Muslim asz-Sziszani. Zachowywała niezależność wbrew naciskom HTS[2142].

4.1.3. Czy Czeczeni wrócą na Kaukaz?

14 lipca 2020 r. pojawiły się doniesienia, że grupa Kataib Chattab asz-Sziszani (Kata'ib Khattab al-Shishani, KKS) przyznała się do samobójczego zamachu bombowego na wspólny rosyjsko-turecki patrol w Idlibie. Informacja ta pojawiła się po raz pierwszy na kanale Telegram grupy, z wpisem w języku arabskim przedstawiającym trzy zdjęcia eksplozji rosyjskiego pojazdu pancernego. KKS stworzył swój kanał na Telegramie miesiąc wcześniej (16 czerwca). Natychmiast potem wykorzystał platformę do przesyłania wiadomości, aby wziąć odpowiedzialność za atak improwizowanym

2138 M. Vatchagaev, *Is Moscow set to target Russians fighting against Assad in Syria?*, https://jamestown.org/program/is-moscow-set-to-target-russians-fighting-against-assad-in-syria-2/ [dostęp: 20.06.2021].

2139 N. Hauer, *The current and future state of Caucasian groups in Syria...*

2140 BBC Monitoring, *Russia: Chechen rebel in Syria complains of financial problems, urges help*, 13 Jan 2016.

2141 O. Reusser, *„Jaish Al-Hama" regional rebel merger pledges allegiance to Hayat Tahrir Al-Sham*, https://web.archive.org/web/20171019092615/http://www.conflict-news.com/syria/jaish-al-hama-regional-rebel-merger-pledges-allegiance-to-hayat-tahrir-al-sham [dostęp: 20.06.2021].

2142 Z. Tahhan, *Disagreements threaten to ignite the conflict between „Al-Nusra" and a „Chichan" leader in Idlib*, https://www.syrcenter.com/en/sdc/12023/disagreements-threaten-to-ignite-the-conflict-between-al-nusra-and-a-chichan-leader-in-idlib/ [dostęp: 20.06.2021].

ładunkiem wybuchowym (IED) rosyjskiego pojazdu wojskowego. Trzeci atak IED został potwierdzony przez KKS 17 sierpnia 2020 r., a czwarty – na wspólny patrol rosyjsko-turecki – miał miejsce 25 sierpnia[2143]. Cała sprawa jest o tyle dziwna, że pojawienie się tej formacji zaprzeczało pewnej długofalowej tendencji. Patrząc na wyniki dotychczasowej analizy, widać wyraźny spadek zaangażowania i znaczenia Czeczenów w Syrii od 2016. Skąd zatem nowa grupa? Dokładniejsza analiza materiałów i aktywności KKS budzi wiele podejrzeń, poczynając od logo formacji z błędami stylistycznymi, kończąc na kompletnym braku wiedzy o tej formacji wśród samych Czeczenów. Zastanawiająca jest też chyba najobszerniejsza analiza działań ugrupowania, a właściwie to, że jest to rosyjski artykuł z portalu RIA FAN należącego do Jewgienija Prigożyna, właściciela Grupy Wagnera i jednego z głównych organizatorów wojny informacyjnej Rosji[2144]. Według narracji rosyjskiej

> [...] kierując się logiką wydarzeń i schematem działań wszystkich grup związanych z Państwem Islamskim, należy się spodziewać, że członkowie Kataib Chattab asz-Sziszani wkrótce złożą przysięgę wierności kalifowi Państwa Islamskiego. Wtedy IS będzie mogło niczym hydra w pełni odrodzić się w Idlibie, a ataki przeprowadzane przez „czeczeńskie bataliony" staną się częścią kampanii *public relations* mającej na celu odrodzenie quasi-kalifatu[2145].

Wydaje się mało prawdopodobne, aby za zamachami stały jakieś uśpione komórki ISIS, ponieważ ISIS koncentruje się na walkach z HTS i Asadem. Ponadto rosyjski scenariusz nie zrealizował się i nie jest znany przypadek złożenia *bai* przez jakąś nową formację. Zasadniczo najbardziej realne są dwa rozwiązania: są to ataki frakcji związanych z Al-Kaidą (zwłaszcza HaD) albo, co bardziej prawdopodobne, KKS (podobnie jak inna równie efemeryczna formacja, tyle że już nieczeczeńska, Ansar Abu Bakr al-Siddik) to mistyfikacja. Autorstwo na ogół przypisywane jest Asadowi: jego reżim nie zaakceptuje Turcji na swoim terytorium, a wszelkie posterunki, „pasy

2143 N. Hauer, *Kata'ib Khattab al-Shishani: Fact or fiction?*, https://www.mei.edu/publications/kataib-khattab-al-shishani-fact-or-fiction [dostęp: 20.06.2021].

2144 Więcej: P. Mazur, *Wagnerowcy z Syrii*...

2145 Рыбарь (Rybak), „«Kataib Chattab asz-Sziszani»: kto stoi za bombardowaniem patroli w Idlibie" [*„Катаиб Хаттаб аш-Шишани": кто стоит за подрывами патрулей в Идлибе*], https://riafan.ru/1303601-kataib-khattab-ash-shishani-kto-stoit-za-podryvami-patrulei-v-idlibe [dostęp: 20.06.2021].

bezpieczeństwa" itd. uważa za jedynie tymczasowe[2146]. Pojawienie się wątku czeczeńskiego jest bardzo korzystne dla Rosji. Przypomina to trochę kazus zamachu na metro w Sankt Petersburgu w Rosji w kwietniu 2017 r.: Batalion Imama Szamila przyznał się do zamachu bombowego, pojawił się znikąd i zniknął równie szybko. Co ciekawe, Rosja oskarża uzbeckiego przywódcę-założyciela Katibat at-Tauhid wal-Dżihad (KTJ), Sirozhiddina Muchtarowa (Abu Saloh al-Uzbeki), o odpowiedzialność za atak w Sankt Petersburgu, wskazując, że Batalion Imama Szamila prawdopodobnie był częścią KTJ[2147].

Jak zatem widać, zaangażowanie Czeczenów i wielu innych nacji z Kaukazu Północnego było bardzo korzystne głównie dla Rosji. Przede wszystkim udało się przeprofilować wizerunek Czeczenów z odważnych górali walczących o swoją wolność z imperium na dżihadystów zabijających dzieci z szkole i cieszących się z ataku na Nowy Jork, a ich twarzą uczynić bezwzględnego Omara asz-Sziszaniego (zwanego Abu Mięso). Rosjanie w dużej mierze pozbyli się ze swojego terytorium ludzi gotowych do walki, a ci, którzy chcieliby wrócić, bez większych problemów zostaną schwytani. Pojawienie się kogoś po kilku latach nieobecności w wiosce czy dzielnicy Groznego nie ujdzie uwadze ludzi Kadyrowa. Walka obywateli Rosji w Syrii była też znakomitym pretekstem do zaangażowania się w ten konflikt, zwłaszcza w oczach rosyjskiego społeczeństwa. Nieprzypadkowo operują tam formacje rekrutowane na Kaukazie, co zapewnia dobre rozpoznanie na miejscu i ułatwia namierzenie chętnych do powrotu do Rosji. Na marginesie należy wspomnieć, że w Grupie Wagnera nie mogą służyć ludzie z Kaukazu Północnego, dla których jest osobna grupa zwana Specnazem ZSRR.

Co zyskał na Czeczenach globalny ruch dżihadu? Okazuje się, że też całkiem sporo. Przede wszystkim bardzo cennych bojowników: Czeczeni byli awangardą walk, a ich formacje były używane do realizacji szczególnie trudnych działań. Wielu z nich pełniło funkcje dowódcze, wykorzystując swoje doświadczenia z działań na Kaukazie czy służby w armii rosyjskiej. Jak wszyscy bojownicy z zagranicy, cechowali się determinacją; kobiece oddziały ISIS była w znacznej części rosyjskojęzyczne. Czeczeni byli bardzo cenni jako specjaliści od przemytu i modyfikacji broni oraz szkolenia rekrutów. Dżihad zyskał jeszcze jedną, zdaje się, bardziej groźną rzecz – propagandę

2146 K. al-Khateb, *Who benefits from attacks on Turkish forces in Idlib*?, https://www.al-monitor.com/originals/2021/02/syria-attacks-turkey-military-idlib-regime-hts-jihadist.html#ixzz6y7PWMqE9 [dostęp: 20.06.2021].

2147 N. Hauer, *Kata'ib Khattab al-Shishani: Fact or fiction...*

w języku rosyjskim. Wojna w Czeczenii czy Syrii – zgodnie z metodologią globalnego dżihadu – to tylko pewien etap, element, tak naprawdę bitwa w wojnie. Cele są o wiele większe i odległe w czasie. W Rosji mniejszości muzułmańskie postrzegane są trochę jak element obcy, a nawet wrogi. Dzięki przybyciu wielu osób rosyjskojęzycznych udało się stworzyć mnóstwo materiałów propagandowych. Niektórym muzułmańskim bojownikom udało się wrócić, i to niekoniecznie do ściśle kontrolowanej Czeczenii.

Rosjanie przyznają, że w 2019 r. zablokowali blisko 130 tys. treści internetowych (stron, kont w mediach) o charakterze islamistycznym, prawie dwukrotnie więcej niż w 2018[2148]. Notują znaczny wzrost aktywności różnych komórek islamistycznych, niekoniecznie na Kaukazie, ale chociażby za Uralem. Wydaje się, że jest to dzisiaj prawdziwy problem Rosji, która nie ma pomysłu, jak radzić sobie z własnymi muzułmanami. Należy zwrócić uwagę również na tendencje demograficzne. Otóż etniczni Rosjanie żyją krótko, często popadają w różne nałogi, mają coraz mniej dzieci. Muzułmańscy rodacy mają sporo dzieci, rzadziej sięgają po używki i coraz bardziej nie lubią swojej ojczyzny[2149].

Czy Rosji grożą powroty muzułmańskich bojowników? Rosjanie twierdzą, że tak, i tym motywują swoją inwigilację społeczeństwa. Podają, że np. do Syrii wyjechało 1,3 tys. Dagestańczyków, a w 2019 r. wróciło 15[2150]. Narracja jest jednak inna – wrócą, a z nimi wojna i terroryzm. Wydaje się, że rosyjski pomysł na wykorzystanie islamizmu dla swoich celów, takich jak: przejęcie kontroli nad Czeczenią, pozbycie się ludzi gotowych do walki, odwrócenie uwagi od faktycznych problemów państwa czy wykreowanie symbolicznego wroga wewnętrznego (piątej kolumny), okazał się skuteczny. Jednak w perspektywie długofalowej może okazać się otwarciem puszki Pandory, a raczej wypuszczeniem dżina z lampy.

2148 New Desk, *New attempts to transfer jihadists from Iraq and Syria to Russia: Official*, https://www.almasdarnews.com/article/new-attempts-to-transfer-jihadists-from-iraq-and-syria-to-russia-official/ [dostęp: 20.06.2021].

2149 Por. O. Wasiuta, *Problemy demograficzne Federacji Rosyjskiej*, „Przegląd Geopolityczny", 2019, nr 28, s. 86–104.

2150 New Desk, *Over 1,300 Dagestanis are fighting inside Syria: National Guard*, https://www.almasdarnews.com/article/over-1300-dagestanis-are-fighting-inside-syria-national-guad/ [dostęp: 20.06.2021].

4.2. Azja Środkowa na Bliskim Wschodzie

4.2.1. Co to jest Azja Środkowa i skąd w niej wziął się dżihad?

Azja Środkowa (Centralna)[2151] uważana była przez starożytnych za środek świata; była jednocześnie łącznikiem i buforem między Chinami i imperiami budowanymi dookoła Morza Śródziemnego. Jest to obszar skrajnych różnic, w pewien sposób dualistyczny w swym jestestwie: z jednej strony, nieprzyjazny klimatycznie i geograficznie (góry, pustynie), a z drugiej – bajecznie bogaty i żyzny w swoich oazach. Etnicznie turkijski, ale z perskimi Tadżykami; sunnicki, ale też suficki; rolniczy, a jednocześnie przemierzany przez koczowników. To także szlak handlowy, zwany Jedwabnym Szlakiem, który stracił na znaczeniu wtedy, gdy Europa odkryła szlaki morskie. Dzisiaj Chiny wracają do koncepcji Jedwabnego Szlaku (One Belt, One Road) jako alternatywy dla kontrolowanych przez Zachód szlaków morskich[2152], co ponownie zwróciło uwagę świata na ten region. Azja Środkowa to również miejsce naznaczone walkami wielu nacji, począwszy od Persów Dariusza I, przez podboje Aleksandra Macedońskiego, Hunów, Sasanidów, Turków i Chińczyków, po czasy bardziej współczesne i miejsce „Wielkiej Gry"[2153]: Brytyjczyków, Rosjan, Chin czy Iranu.

Przez Azję Środkową będę tu rozumiał obszar byłych republik radzieckich, dzisiaj niepodległych państw: Kazachstanu, Kirgistanu, Tadżykistanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu.

Islam w tym regionie pojawił się już w 650 r. Ponoć sam Muhammad miał stwierdzić, że podbój tej części świata jest obowiązkiem muzułmanów[2154].

2151 Nauka radziecka długo posługiwała się terminem „Azja Centralna i Kazachstan"; nauka anglosaska na ogół używa terminu „Azja Centralna", często wliczając do niej też Afganistan. W polskiej literaturze używa się zamiennie terminów „Azja Środkowa" i „Azja Centralna". Uważam ten pierwszy za bliższy naszej tradycji naukowej.

2152 Por. A. Gil, *Od radzieckiego imperium do chińskiej strefy wpływów. Azja Środkowa po 1991 roku*, „Language, Culture, Politics", 2019, vol. 1, s. 159–171; K. Kozłowski, *Polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec regionu Azji Centralnej* [w:] T. Stępniewski (red.), *Nowa wielka gra w regionie Azji Centralnej*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2012, s. 87–101; K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce ChRL*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011; J. Bartosiak, *Rzeczpospolita między lądem a morzem*, Zona Zero, Warszawa 2018, s. 80–89, 447–491; L. Sykulski, *Geopolityka a bezpieczeństwo Polski*, Zona Zero, Warszawa 2018, s. 72–75.

2153 Termin R. Kiplinga z książki *Kim* na określenie rywalizacji o ten obszar Wielkiej Brytanii i Rosji.

2154 B. Gafurow, *Dzieje i kultura ludów Azji Centralnej*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978, s. 323.

Arabowie skierowali się na Bucharę i Samarkandę. W 751 r. wygrali bitwę nad rzeką Tałas (dzisiejszy Kirgistan) z Chińczykami, wpisując na zawsze islam w tę część świata[2155]. Niemniej podbój nie przyszedł Arabom łatwo: musieli tłumić kolejne powstania, ostatecznie zdecydowali się na rządzenie przez lokalne elity[2156]. Istotnym wydarzeniem dla dzisiejszej Azji Środkowej była ekspansja Timura (Tamerlana), który w 1369 założył w Samarkandzie stolicę[2157]. Tak powstała przestrzeń polityczno-etniczna, której udało się w dużej mierze obronić przed wpływami Chin i Persji. Potomek Czyngis-chana, Uzbek, pokonał Timurydów (potomków Timura) ok. 1500 r. Tak język turecki (uzbecki) stał się jednym z fundamentów etnosu tego regionu[2158]. Wraz ze spadkiem znaczenia Jedwabnego Szlaku znaczenie tego regionu też zaczęło słabnąć. Dopiero zainteresowanie się Azją Środkową przez Rosję zmieniło sytuację. Rosja potrzebowała rynków zbytu, ale przede wszystkim bawełny. Jednocześnie od Półwyspu Indyjskiego parła Wielka Brytania, motywowana podobnymi pobudkami. Tak rozpoczęła się tzw. Wielka Gra, w której region traktowany był przedmiotowo w rywalizacji wielkich mocarstw[2159]. Ostatecznie to Rosja okazał się skuteczniejsza i do 1876 opanowała większą część Azji Środkowej: na początku Kazachstan[2160], potem dzisiejsze Uzbekistan, Turkmenistan i Tadżykistan. Największy wpływ wywarł jednak ZSRR i jego polityka narodowościowa, budowana głównie na podstawie stalinowskiej koncepcji narodów połączonej z zasadą „dziel i rządź"[2161]. Kreśląc granice nowych republik w 1924 r., kierowano się chęcią utrzymania napięcia między różnymi etnosami i ułatwienia ich asymilacji z radziecką wizją człowieka, a przede wszystkim chęcią powstrzymania ruchów separatystycznych/kontrrewolucyjnych (tureckich czy panislamskich)[2162].

2155 A. Gil, *Uwarunkowania historyczne sytuacji w regionie Azji Centralnej* [w:] T. Stępniewski (red.), *Nowa wielka gra w regionie Azji Centralnej*..., s. 20.

2156 S. Ajni, *Od podbojów arabskich do państwa Samanidów* [w:] T. Bodio (red.), *Tadżykistan: historia, społeczeństwo, polityka*, Uniwersytet Warszawski. Instytut Nauk Politycznych – Elipsa Dom Wydawniczy i Handlowy, Warszawa 2002, s. 84–97; Z. Łukawski, *Dzieje Azji Środkowej*, Zakład Wydawniczy „Nomos", Kraków 1996, s. 62–70.

2157 Z. Łukawski, *Dzieje Azji Środkowej*..., s. 135–154.

2158 A. Rashid, *Dżihad: narodziny wojującego islamu w Azji Środkowej*, Dialog, Warszawa 2003, s. 39.

2159 P. Hopkirk, *Wielka Gra. Sekretna wojna o Azję Środkową*, Zysk i S-ka, Poznań 2011.

2160 Więcej: M. Khodarkovsky, *Na granicach Rosji. Budowanie imperium na stepie 1500–1800*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2009.

2161 E. Szczepanik, *Radzieckie republiki Azji Środkowej 1917-1941: dzieje, gospodarka, społeczeństwo*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1987, s. 55 i n.

2162 H. Carrère d'Encausse, *Bolszewicy i narody czyli Wielkie urągowisko 1917–1930*, Oficyna Wydawnicza Most, Warszawa 1992, s. 146.

Po latach intensywnych prześladowań (1959–1964) rozpoczął się okres pewnej stabilności. Zwłaszcza lata 70. to utrzymanie pewnego dystansu między komunistami i reglamentowanym przez nich islamem[2163]. Rzeczywiste zmiany zaczęły się jednak dopiero w latach 80. Jedną z przyczyn było słabnięcie państwa i większe swobody wynikające z pieriestrojki. Istotne były także wydarzenia w Afganistanie i pojawienie się radykałów islamskich w tym regionie oraz zwiększenie aktywności wywiadowczej Stanów Zjednoczonych, Arabii Saudyjskiej i Pakistanu[2164]. Wtedy też w ZSRR pojawiły się wpływy fundamentalistycznych szkół islamskich, z których pierwszą był sunnicki deobandyzm. Był to ruch przede wszystkim antykolonialny. Po uzyskaniu niepodległości przez Indie i Pakistan nadal był bardzo użyteczny, tym razem do walki z ZSRR. Medresy deobandystyczne od 1979 r. były finansowane przez Pakistan. Szkolono w nich przede wszystkim Pasztunów. Szybko zaczęły dostawać wsparcie z Arabii Saudyjskiej. Sunnicki deobandyzm był zbliżony do wahhabizmu. Był bardzo popularny wśród Pasztunów, stąd uważano to za łatwiejszą drogę do uzyskania wpływów wśród nich. Ponadto był to ruch jawnie antyszyicki, co dla Saudyjczyków było wymierną korzyścią[2165]. To z tego ruchu w głównej mierze wywodził się wojujący islam Azji Środkowej: talibowie i Uzbekiston Islom Harakati (Islamski Ruch Uzbekistanu, IRU).

IRU został utworzony w 1998 r. przez działaczy uzbeckich niezadowolonych z umiarkowanej postawy Islamskiej Partii Odrodzenia. IRU przede wszystkim był przeciwny rządom Islama Karimowa. Formacja była szczególnie aktywna w latach 1999–2001; operowała głównie z Tadżykistanu i Afganistanu, a na jej czele stali Dżuma Namangani (Dżumaboj Chodżajew)[2166] i Tohir Juldaszew. Główną przyczyną konfliktu z prezydentem Karimowem było jego podejście do religii, a zwłaszcza wprowadzone przezeń zakazy odbywania praktyk religijnych. IRU udało się uzyskać poparcie talibów oraz Usamy ibn Ladina[2167].

IRU przetrwał wojnę z terroryzmem, ale musiał się przeprofilować. Zmuszony do działania w podobnych warunkach, zbliżył się do Al-Kaidy.

2163 A. Perkowska, *Przedradziecka tożsamość narodowa w Azji Centralnej w kontekście polityki narodowościowej ZSRR. Przegląd badań*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej", 2015, t. 50, z. 1, s. 154–155.

2164 A. Głogowski, *Pakistan, Afganistan. Trudne sąsiedztwo*, Małopolska Oficyna Wydawnicza Korona, Kraków 2005, s. 51.

2165 Luv Puri, *The Past and future of Deobandi islam*, „CTC Sentinel", 2009, vol. 2, issue 11, p. 19–20.

2166 A. Rashid, *Dżihad: narodziny wojującego islamu w Azji Środkowej...*, s. 23.

2167 Tamże, s. 111.

Namangani zginął w listopadzie 2001 r., a Juldaszew wyemigrował do Waziristanu. Pierwsze dziesięciolecie niepodległych państw Azji Środkowej było okresem rozkwitu islamu, z czasem jednak podporządkowanego sobie przez władze na wzór radziecki. Islam fundamentalistyczny odniósł porażkę. IRU musiał się ewakuować do Afganistanu. Jedynie w Tadżykistanie islamiści stali się częścią oficjalnej sceny politycznej (jako Islamska Partia Odrodzenia Tadżykistanu[2168]), ale tym samym tracili na wiarygodności w swojej antysystemowości[2169].

Część bojowników, głównie związanych z Namanganim, uznawała, że należy kontynuować walkę w ojczyźnie. W 2004 r. (wg niektórych źródeł już w 2002) Nadżymin Kamolitdinowicz Dżalolow *vel* Nazimuddin Khilalof *vel* Yahio oraz Suhail Fatilloewicz Buranow powołali Islamską Unię Dżihadu (IUDż), zwaną też Islamską Grupą Dżihadu (Islamic Jihad Group). W 2004 przeprowadziła ona serię zamachów terrorystycznych w Taszkiencie i Bucharze[2170]. Zamachy nie przyniosły spodziewanego efektu i stały się pretekstem do jeszcze silniejszej inwigilacji. Dlatego też IUDż skoncentrowała się na współpracy z talibami i Al-Kaidą. Szczególnie skuteczna była w rekrutacji i szkoleniu radykałów z Europy Zachodniej, w czym zaczęła odnosić sukcesy (np. werbunek ok. 80 obywateli niemieckich)[2171].

IRU liczył prawdopodobnie ok. 10 tys. ludzi (w tym ok. 3 tys. bojowników)[2172], natomiast IUDż była znacznie mniejsza (do tysiąca bojowników)[2173]. Obecność obu organizacji była sporym problemem dla władz pakistańskich, stąd prawdopodobnie – wykorzystując powiązania

2168 Więcej: T. Epkenhans, *The Islamic Party of Tajikistan: Episodes of islamic activism, postconflict, accommodation and political marginalization* [in:] M. Laruelle (ed.), *Being Muslim in Central Asia: Practices, Politics, and Identities*, Brill, Leiden – Boston 2018, p. 85–109.

2169 M. Solarczyk, *Religie i życie religijne* [w:] T. Bodio (red.), *Tadżykistan: historia, społeczeństwo, polityka*, Uniwersytet Warszawski. Instytut Nauk Politycznych – Elipsa Dom Wydawniczy i Handlowy, Warszawa 2002, s. 559.

2170 M. Jaremba, *Islamski Ruch Uzbekistanu – od lokalnego ekstremizmu do Państwa Islamskiego*, „Historia @ teoria", 2018, t. 1, nr 7, s. 170.

2171 J. Falkowski, *Zbrojni radykałowie islamscy z Azji Centralnej*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2013, s. 16; „Spiegel", *Rädelsführer der Sauerland-Gruppe vorzeitig aus Haft entlassen*, http://www.spiegel.de/politik/deutschland/sauerland-gruppe-fritz-gelowicz-vorzeitig-aus-haft-entlassen-a-1108030.html [dostęp: 20.07.2021].

2172 B. Roggio, *Special operations forces capture Islamic movement of Uzbekistan commander involved in deadly Takhar attack*, https://www.longwarjournal.org/archives/2011/06/special_operations_f_4.php [dostęp: 20.07.2021].

2173 J. Falkowski, *Zbrojni radykałowie islamscy z Azji Centralnej...*, s. 17.

plemienne – z czasem zaczęły operować raczej w północnej części Waziristanu, czyli po afgańskiej stronie granicy.

Stany Zjednoczone nasiliły naloty na grupy terrorystyczne w Waziristanie Północnym między wrześniem 2010 a styczniem 2011 r. Wiele ataków było wymierzonych w komórki prowadzone przez IUDż. Wcześniej, bo 14 września 2009, w pobliżu miasta Mir Ali w kontrolowanym przez talibów Waziristanie Północnym, w bombardowaniu zginął Nadżymin Dżalolow[2174]. W nalocie z 8 września 2010 zginął inny dowódca IUDż, znany jako Qureshi, który specjalizował się w szkoleniu Niemców do przeprowadzania ataków w ich ojczystym kraju[2175]. Również macierzysta formacja (tzn. IRU) odniosła poważne straty. We wrześniu 2009 w takich samych okolicznościach zginął Tahir Juldaszew[2176]. Jego następcą został Abu Usman Adil (Odil)[2177].

W 2012 r. przywództwo przejął Usman Gazi (znany wcześniej jako Abdulfatah Ahmadij), który kontynuował działania rozpoczęte przez poprzednika. Pochodził z Uzbekistanu, a w przeszłości był jednym z zastępców Juldaszewa. Przywódcą IUDż został Abdullah Fatih, pochodzący również z Uzbekistanu. Obie formacje miały charakter globalny: w ich skład wchodzili głównie Uzbecy, ale również obywatele Rosji (głównie Czeczeni i Tatarzy), Tadżykistanu, Kirgistanu i Afganistanu. Wyróżniającą się grupą byli obywatele Niemiec (nawet ponad 200 osób w IRU i IUDż)[2178].

Tuż przed wybuchem wojny w Syrii uaktywnili się islamiści w Kazachstanie, dotychczas bezpiecznym. Kazachowie nie byli szczególnie religijni; spora część była chrześcijańska (głównie mniejszości słowiańskie), a sytuacja ekonomiczna w Kazachstanie była znacznie korzystniejsza. Mimo to władze prowadziły narrację antyfundamentalistyczną, której efektem były prześladowania małych, niezorganizowanych grup salafitów, mieszkających głównie w zachodniej części kraju. Salafici odpowiedzieli serią zamachów w drugiej połowie 2011[2179]. Międzynarodowe organizacje terrorystyczne

2174 B. Roggio, *Two al Qaeda leaders reported killed in North Waziristan strike*, https://www.longwarjournal.org/archives/2009/09/two_al_qaeda_leaders.php [dostęp: 20.07.2021].

2175 Tenże, *Islamic jihad group commander reported killed in Predator strike*, https://www.longwarjournal.org/archives/2010/09/islamic_jihad_group.php [dostęp: 20.07.2021].

2176 Tenże, *Islamic movement of Uzbekistan confirms leader Tahir Yuldashev killed*, https://www.longwarjournal.org/archives/2010/08/islamic_movement_of_1.php [dostęp: 20.07.2021].

2177 Tenże, *Islamic movement of Uzbekistan names Abu Usman as new leader*, https://www.longwarjournal.org/archives/2010/08/islamic_movement_of_2.php [dostęp: 20.07.2021].

2178 J. Falkowski, *Zbrojni radykałowie islamscy z Azji Centralnej...*, s. 18.

2179 Tamże, s. 13.

dostrzegły wówczas potencjał do wykorzystania w dżihadzie. Islamska Unia Dżihadu powołała wtedy do życia nową organizację: Dżund al-Kalifat (Żołnierze Kalifatu, Jund al-Khilafah). Jej dowódcą został Abu Moez (Moezeddine Garsallaoui), obywatel Szwajcarii pochodzenia tunezyjskiego, związany z Al-Kaidą, odpowiedzialny m.in. za zamach w Tuluzie we Francji, gdzie zginęło siedem osób[2180]. Rawil Kusaynuv, emir batalionu Zahir Baibars (wchodzącego w skład Dżund al-Kalifat), w wywiadzie prasowym stwierdził: „Brygada składa się z kilku batalionów, z których większość działa w Afganistanie i innych częściach świata [...] Jeśli chodzi o nasz batalion, ponad 90% z nas pochodzi z Kazachstanu i prowadzimy wiele działań wojskowych na liniach bojowych w Afganistanie we współpracy z innymi oddziałami"[2181]. Celem formacji było ustanowienie/przywrócenie kalifatu.

Kalifatu nie udało się stworzyć w Azji Środkowej, ale takie możliwości pojawiły się w Syrii i Iraku, czyli jego kolebce. Dlatego wielu zradykalizowanych środkowoazjatyckich islamistów podążyło do ziemi Szamu.

4.2.2. Formacje i przywódcy środkowoazjatyccy w Syrii

Pierwsze relacje o obecności środkowoazjatyckich bojowników pojawiły się w 2013 r. Byli obecni głównie w rosyjskojęzycznych formacjach, ogólnie nazywanych czeczeńskimi. W 2014 ich liczebność zaczęła gwałtownie rosnąć. Szacuje się, że już w połowie tego roku było ich ok. 450–500. Niektórzy z nich byli doświadczeni i zaprawieni w bojach. Nie mogli wrócić z Afganistanu do swoich ojczyzn[2182]. Ta tendencja utrzymywała się w kolejnych miesiącach i osiągnęła maksimum w 2015 r. Ocenia się, że byli grupą wręcz nadreprezentowaną: stanowili ponad 17% zagranicznych bojowników w Iraku i Syrii, a zaledwie 5% globalnej *ummy*. Uważa się, że było ich ok. 4 tys. w samej Syrii, przy czym tylko w 2014 i na początku 2015 przybyło tam 2,5 tys. bojowników[2183].

2180 PTI, *Top Al Qaeda leader killed in US drone attack*, https://www.firstpost.com/world/top-al-qaeda-leader-killed-in-us-drone-attack-495539.html [dostęp: 20.07.2021].

2181 B. Roggio, *Kazakh jihadi leader seeks restoration of Islamic caliphate*, https://www.longwarjournal.org/archives/2011/11/kazakh_jihadi_leader.php [dostęp: 20.07.2021].

2182 N. Soliev, *Central Asia*, „Counter Terrorist Trends and Analyses", 2014, vol. 6, no. 1, p. 29.

2183 T.F. Lynch III, M. Bouffard, K. King, G. Vickowski, *The Return of Foreign Fighters to Central Asia: Implications for U.S. Counterterrorism Policy*, Center for Strategic Research Institute for National Strategic Studies National Defense University, Washington (D.C.) 2016, p. 5.

W ten sposób od 2015 r. Azja Środkowa była trzecim co do wielkości źródłem islamistycznych zagranicznych bojowników w Syrii i Iraku[2184]. Choć należy zauważyć, że przepływ bojowników *per capita* nie był już tak duży (kolejno: Kazachstan – 1 na 72 tys.; Uzbekistan – 1 na 58 tys.; Kirgistan – 1 na 56 tys.; Tadżykistan – 1 na 40 tys.; natomiast w przypadku Tunezji – 1 na 7,3 tys.; Libanu – 1 na 6,5 tys.; Jordanii – 1 na 5,3 tys.)[2185].

Międzynarodowe Centrum Studiów nad Radykalizacją i Przemocą Polityczną szacuje, że z Kazachstanu do początku 2015 r. wyjechało ok. 250 bojowników. Zdecydowana większość została zwerbowana w Moskwie pośród emigracji kazachskiej. ISIS przy pomocy al-Hayat próbowało wzmocnić rekrutację, nie przynosiło to jednak spektakularnych efektów[2186].

Po pokojowej, wyborczej zmianie rządu (w 2011) Kirgistan sam prezentował się jako wyspa demokracji Azji Środkowej i nie prowadził tak opresyjnej polityki wobec islamu salafickiego jak sąsiednie państwa. Głównym problemem były napięcia etniczne, które powodują radykalizację mniejszości uzbeckiej w południowym Kirgistanie. W lutym 2015 szef MSW Kirgistanu poinformował, że 22 obywateli tego państwa zginęło w walkach w Syrii, a łącznie ok. 200 osób (w tym 30 kobiet) wyjechało do Syrii. Poinformował również, że śledczy odkryli 83 przypadki osób usiłujących rekrutować obywateli Kirgistanu do wyjazdu. Dostępne niezależne dane dotyczące przepływów bojowników wskazują, że ok. 500–1000 etnicznych Uzbeków walczyło w Syrii w 2015 r., przy czym większość z nich prawdopodobnie pochodziła z południowego Kirgistanu. Spora część Kirgizów nie trafiała jednak do ISIS, tylko raczej do an-Nusry[2187].

Tadżykistan szacuje, że do tysiąca obywateli wyjechało walczyć w Syrii i Iraku. Jednak ICSR podaje znacznie ostrożniejsze dane: 190 ludzi na początek 2015 r.[2188]. Taka znacząca rozbieżność może świadczyć o manipulacji w celu umocnienia w społeczeństwie strachu przed islamistami. Rząd Tadżykistanu prowadzi bardzo restrykcyjną politykę, tłumacząc to przede

2184 M. Falkowski, J. Lang, *Homo dżihadicus...*, s. 40–41.

2185 A. Dyner, A. Legieć, K. Rękawek, *Ready to go? ISIS and its presumed expansion into Central Asia*, „PISM Policy Papers", 2015, no. 19, p. 3.

2186 P.R. Neumann, *Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s*, https://icsr.info/2015/01/26/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/ [dostęp: 20.07.2021].

2187 T.F. Lynch III, M. Bouffard, K. King, G. Vickowski, *The Return of Foreign Fighters to Central Asia: Implications for U.S. Counterterrorism Policy...*, p. 13.

2188 P.R. Neumann, *Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s...*

wszystkim sytuacją w sąsiednim Afganistanie. Niewątpliwie dodatkowym argumentem są spektakularne kariery poszczególnych Tadżyków, np. Gulmuroda Chalimowa (Khalimov). Prezydent Tadżykistanu Emomali Rahmon uważał, że radykalizacja jego obywateli to spisek z zewnątrz i nie ma nic wspólnego z problemami samego państwa. Na przykład twierdził, że 80% bojowników zostało zwerbowanych podczas wyjazdów zarobkowych do Rosji, ale nie widział problemu w tym, że ponad 50% PKB tego państwa pochodzi z transferów pieniężnych z tego źródła. W rzeczywistości wykorzystywał strach przed ISIS do kontrolowania społeczeństwa i likwidowania opozycji[2189].

Trzeba jednak zaznaczyć, że w Tadżykistanie ogłaszana była amnestia dla powracających z Bliskiego Wschodu. Trudno jednak ocenić, czy wszystkich objęła i jakie były jej prawdziwe powody.

Inną specyfiką tadżyckich bojowników były ataki samobójcze. W 2016 r. zginęło w ten sposób 27 Tadżyków, natomiast po 17 Saudyjczyków i Marokańczyków, 14 Tunezyjczyków, 13 Rosjan, a tylko 4 Uzbeków i 2 Kazachów. Przy takiej skali trudno mówić o przypadku, a jeszcze trudniej wyjaśnić tę prawidłowość[2190].

Ajmenn Dżawad al-Tamimi przeprowadził wywiad z Tadżykiem walczącym w Idlibie, o tyle ciekawym, że może posłużyć za studium przypadku. Tadżyk był studentem i biznesmenem; zajmował się importem ubrań z Turcji do Rosji. Wraz z żoną wyjechał do Syrii, początkowo jako niezależny bojownik. Nie był zainteresowany wstąpieniem do ISIS ani HTS, za co został uwięziony[2191]. Wypuszczony po ośmiu miesiącach, wstąpił do TIP. Za przyczynę swojej hidżry podał prześladowania islamu w Tadżykistanie: „Nie wolno się modlić ani nosić hidżabu: wszystko jest zabronione". Władze, wg niego, są *taghut*. Nie zamierzał jednak wrócić do ojczyzny, ponieważ wiedział, że będzie wiązało się to z osadzeniem w więzieniu, natomiast planował ucieczkę do Turcji lub Europy[2192]. Władze Tadżykistanu zdelegalizowały jedyną partię islamską (umiarkowaną) Islamską Partię Odrodzenia w 2015 r., a w 2016

2189 E.J. Lemon, *Daesh and Tajikistan: The regime's (in)security policy*, „The RUSI Journal", 2015, vol. 160, no. 5, p. 71.

2190 C. Winter, *War by suicide: A statistical analysis of the Islamic State's martyrdom industry*, „ICCT Research Paper" (Hague), 2017, February, p. 23.

2191 Ta część wywiadu budzi spore kontrowersje, prawdopodobnie były inne przyczyny uwięzienia.

2192 Aymenn Jawad Al-Tamimi, *The disillusioned muhajir: Interview*, http://www.aymennjawad.org/2018/09/the-disillusioned-muhajir-interview [dostęp: 20.07.2021].

zabroniły noszenia brody mężczyznom poniżej 45 roku życia. W związku z tym policja przymusowo ogoliła brody ok. 13 tys. mężczyzn. Zabroniona jest również sprzedaż, import i noszenie zasłon na twarz (nikabów)[2193].

Najmniej wiemy o Turkmenistanie. Jest to kraj w dużej mierze zamknięty. ICSR szacuje liczebność Turkmenów w Syrii na 360 bojowników. To dość zaskakujące dane w porównaniu np. z Tadżykistanem. O obecności Turkmenów wiemy jedynie z rosyjskich źródeł. W 2013 opublikowano wywiad z Ruashanem Gazzakovem (Kazakov), który twierdził, że jest jednym z wielu salafitów zwerbowanych w Turkmenistanie. Materiały te budzą bardzo poważne wątpliwości i mogą być *fake newsem*[2194]. Ocenia się, że liczebność Turkmenów z tego państwa (nie wliczając diaspory np. z Turcji) nie przekraczała 60 ludzi[2195].

Jak już wspomniano, szacuje się, że w Syrii walczyło od 500 do 1000 etnicznych Uzbeków. Prawdopodobnie przynajmniej połowa z nich pochodziła z Kirgistanu. ISIS było bardzo aktywne w mediach społecznościowych kierowanych do Uzbeków. 6 sierpnia 2015 r. przywódca IRU Usmon Ghazi i jego bojownicy złożyli po arabsku przysięgę wierności Państwu Islamskiemu i jego przywódcy Abu Bakr al-Bagdadiemu. Jeszcze we wrześniu 2014 Ghazi wydał na stronie internetowej IRU oświadczenie, w którym powiedział: „W imieniu członków naszego Ruchu Islamskiego niniejszym ogłaszam światu, że jesteśmy po stronie kalifatu islamskiego"[2196]. To odcięcie się od Al-Kaidy było dość wyraźną deklaracją, niemniej wielu bojowników IRU pozostało wiernych byłemu patronowi i w Syrii walczyło w szeregach an-Nusry.

26 stycznia 2015 r. Abu Muhammed al-Adnani, główny rzecznik Państwa Islamskiego, ogłosił utworzenie wilajetu Chorasan – prowincji kalifatu obejmującej Afganistan, Pakistan i inne pobliskie ziemie. Wilajet Chorasan prowadził kampanię ekspansji i konsolidacji w regionie, głównie we wschodnim i południowo-wschodnim Afganistanie. Spotkało się to z reakcją zarówno talibów, jak i stacjonujących w tym państwie sił stabilizacyjnych.

2193 France 24, *Why Uzbeks became a key fighting force for IS group*, https://www.france24.com/en/20171101-islamic-state-group-jihad-why-uzbekistan-central-asia-key-fighting-force-radicalisation [dostęp: 20.07.2021].

2194 N. Tucker, *Public and state responses to ISIS messaging: Turkmenistan*, „CERIA Brief" [Washington (D.C.)], 2016, no. 15, https://app.box.com/s/k6qqvl3b2gsr08tyqu45flg211hz7icg [dostęp: 20.07.2021].

2195 T.F. Lynch III, M. Bouffard, K. King, G. Vickowski, *The Return of Foreign Fighters to Central Asia: Implications for U.S. Counterterrorism Policy...*, p. 15.

2196 M. Sharipzhan, *IMU declares it is now part of the Islamic State*, https://www.rferl.org/a/imu-islamic-state/27174567.html [dostęp: 20.07.2021].

W październiku 2015 r. talibowie utworzyli specjalną jednostkę do walki z ISIS, składającą się z wysoko wykwalifikowanych i doświadczonych bojowników, a do grudnia 2015 zabili setki bojowników IRU w Zabulu, w tym jego emira Usmona Ghaziego. Bojownicy talibów, afgańskie siły bezpieczeństwa i lokalne milicje również odbiły znaczne tereny IRU w prowincji Nangarhar wzdłuż granicy z Pakistanem[2197]. Mimo tego ISIS nie zrezygnował z aktywności w tym rejonie, w czym szczególnie pomocni okazywali się Uzbecy (m.in. syn Tahira Juldaszewa). W rekrutacji pomagało im to, że talibowie nie czuli się częścią globalnego dżihadu, bojownicy z Azji Środkowej trafiali więc do ISIS. Szacunki dotyczące liczby Uzbeków, Tadżyków, Turkmenów i innych bojowników z byłego ZSRR mieszkających w Afganistanie są bardzo rozbieżne (od 6 tys. do nawet 25 tys.). Ta rozbieżność wynika też z tego, że wielu z nich ożeniło się z lokalnymi kobietami[2198].

Warto dodać, że były prezydent Uzbekistanu Islam Karimow zrobił bezprecedensowy krok: uwolnił z więzienia Hayrulla Hamidowa, bardzo szanowanego islamskiego poetę i nauczyciela, aby uczynić go twarzą kampanii przeciwko ISIS. Hamidow został skazany za zarzuty o terroryzm w 2010 r. Ta taktyka okazała się skuteczna[2199].

Al-Katibat at-Tauhid wa'l Dżihad

Al-Katibat at-Tauhid wa'l Dżihad (Al-Katibat al-Tawhid wa'l Jihad, KTJ, TWJ, Batalion Monoteizmu i Dżihadu), znany również jako Tauhid Dżihad lub Dżannat Oshiqlari (dosł. Kochający Raj), powstał w 2013 r. (wg niektórych źródeł w 2014)[2200]. Pierwsze informacje o jego istnieniu pochodzą z 28 grudnia 2014 z opublikowanego filmu z obozu szkoleniowego[2201].

W styczniu 2015 KTJ działał w regionie Aleppo, Idlibie i Qalamoun, a potem wyłącznie w północnej Syrii. Była to formacja luźno związana z an-Nusrą; po rozłamie w 2014 ogłosiła niezależność[2202].

2197 E. Karmon, *Central Asian jihadists in the front line*, https://www.ict.org.il/Article/2075/Central%20Asian%20Jihadists#gsc.tab=0 [dostęp: 20.07.2021].

2198 D. Dai, *Isis letter reveals tribal rifts in Afghanistan faction amid war with Taliban and US*, https://www.ibtimes.co.uk/isis-letter-reveals-tribal-rifts-afghanistan-faction-amid-war-taliban-us-1625127 [dostęp: 20.07.2021].

2199 T.F. Lynch III, M. Bouffard, K. King, G. Vickowski, *The Return of Foreign Fighters to Central Asia: Implications for U.S. Counterterrorism Policy...*, p. 16.

2200 TRAC, *Katibat al Tawhid wal Jihad...*

2201 Caleb, *Katibat Al Tawhid wal Jihad*, http://thelineofsteel.weebly.com/news/katibat-al-tawhid-wal-jihad [dostęp: 20.07.2021].

2202 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency...*, p. 324.

We wrześniu 2015 r. do an-Nusry dołączył Dżaisz al-Muhadżirin wal-Ansar – grupa pierwotnie składająca się głównie z Czeczenów oraz innych nacji z Kaukazu i Azji Środkowej. KTJ złożył *baję* Dżabhat an-Nusrze 29 września 2015, wyraźnie zaznaczając, że an-Nusra „[...] działa jako skrzydło Al-Kaidy w Syrii". Ważne jest, aby zjednoczyć się przeciwko „amerykańsko-rosyjskiemu sojuszowi *Safawi* przeciwko muzułmanom"[2203].

Tydzień później Dżamaat Krymski (niewielka grupa Tatarów krymskich i innych bojowników rosyjskojęzycznych) również podporządkowała się an-Nusrze. Jednak wszystkie te grupy pozostawały zawsze pod wpływem Al-Kaidy i an-Nusry, zanim oficjalnie do niej dołączyły[2204].

30 września 2015 r. KTJ przyznał się do ataku na „niewiernych Rosjan" w prowincji Latakia. W oświadczeniu opublikowanym na oficjalnej stronie internetowej KTJ stwierdził, że ataki rakietowe spowodowały „poważne szkody" dla reżimu Asada i „rosyjskich niewiernych" w wojskowej bazie lotniczej Humajmim. KTJ dodał, że rakieta została wystrzelona przez „jednostki dżihadystyczne w północno-zachodniej Syrii", a mudżahedini przeprowadzili „kilka ataków"[2205].

Dowódcą KTJ był kirgiski Uzbek o ujgurskich korzeniach, Abu Saloh al-Uzbeki (Sirozhidin/Sirajuddin Muchtarow). KTJ składał się głównie z Uzbeków i innych nacji z Azji Środkowej. Prawdopodobnie w jego szeregach byli również rdzenni Syryjczycy. Grupa zawsze była pod wpływem Al-Kaidy w Syrii, o czym świadczy jej propaganda. Przywódcami duchowymi byli: kirgiski imam Rzaszod Kori Kamolow (Raszoda Qori Kamolov) z miast Osz[2206], Abdullah al-Muhaysini (oficjalnie wspierający Al-Kaidę) oraz Abu Ubajda al-Madanie (etniczny Uzbek, współpracujący również z czeczeńskimi oddziałami Sajfullaha asz-Sziszaniego)[2207].

Współpraca z Czeczenami była prowadzona od samego początku, począwszy od formacji Dżaisz al-Muhadżirin wal-Ansar. Po jej problemach

2203 Global Security, *Katibat Tawhid wal Jihad (KTJ) (Uzbek)*, https://www.globalsecurity.org/military/world/para/ktj.htm [dostęp: 20.07.2021].

2204 C. Weiss, *Foreign fighter group pledges allegiance to Al Nusrah Front*, https://www.longwarjournal.org/archives/2016/06/foreign-fighter-group-pledges-allegiance-to-al-nusrah-front.php [dostęp: 20.07.2021].

2205 Global Security, *Katibat Tawhid wal Jihad (KTJ) (Uzbek)*...

2206 Kyrgyz Service, *Prison term of influential Kyrgyz imam extended*, https://www.rferl.org/a/kyrgyz-imam-prison-term-extended/27384740.html [dostęp: 20.07.2021].

2207 C. Weiss, *Uzbek group pledges allegiance to Al Nusrah Front*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/09/uzbek-group-pledges-allegiance-to-al-nusrah-front.php [dostęp: 20.07.2021].

współpracę kontynuowano z formacjami odmawiającymi przyłączenia się do ISIS. Przykładem może być udział w walkach o Dżisr asz-Szughur w Idlibie wraz z Dżunud asz-Szam i ujgurskim TIP[2208]. KTJ współdziałał także z innym uzbeckim oddziałem, Katibat Imam al-Buchari, np. w walkach w północnej Hamie w 2019[2209]. Miał przynajmniej dwa obozy szkoleniowe: w prowincji Aleppo i/lub Idlibie. Na jednym z filmów można zobaczyć szkolenie przynajmniej kilkudziesięciu rekrutów[2210].

KTJ był jedną z grup założycielskich HTS, co oczywiście wiązało się z wypowiedzeniem posłuszeństwa Al-Kaidzie. KTJ zachował jednak pewną autonomię, szczególnie w odniesieniu do własnych mediów i propagandy. KTJ miał również jakąś autonomię w działaniach lokalnych i globalnych. Na przykład KTJ i TIP zostały powiązane z samobójczym zamachem bombowym na chińską ambasadę w Biszkeku w Kirgistanie w sierpniu 2016[2211].

27 czerwca 2017 r. rosyjskie FSB ogłosiło, że kilka ataków terrorystycznych w Rosji było kierowanych z Syrii przez KTJ za pośrednictwem komunikatorów: Telegram, WhatsApp i innych aplikacji. FSB twierdziło, że dowódca KTJ Abu Saloh osobiście kierował atakiem na metro w Sankt Petersburgu w kwietniu 2017, próbą zbombardowania metra w Moskwie, a także udaremnionym atakiem pierwszomajowym w 2016[2212]. W połowie 2019 Abu Saloh opuścił kierownictwo grupy, aby skupić się na rekrutacji i zbieraniu funduszy. Przyczyną miała być „kontuzja w operacji terrorystycznej".

Tymczasem Abu Saloh na początku stycznia 2019 r. publicznie odnowił *baję* az-Zawahiriemu, globalnemu szefowi Al-Kaidy[2213]. Abu Saloh tłumaczył to tym, że Al-Kaida „[...] z powodzeniem zadała wrogom islamu na ich terytorium serię miażdżących ciosów, co wciąż wywołuje u krzyżowców uczucie strachu i koszmaru" Przywódca uzbeckich dżihadystów po raz kolejny podkreślił, że Stany Zjednoczone są „[...] głównym wrogiem islamu

2208 Tamże.

2209 C. Weiss, *Foreign jihadists involved in Hama fighting*, https://www.longwarjournal.org/archives/2019/06/foreign-jihadists-involved-in-hama-fighting.php [dostęp: 20.07.2021].

2210 Caleb, *An update on Katibat al Tawhid wal Jihad*, http://thelineofsteel.weebly.com/news/an-update-on-katibat-al-tawhid-wal-jihad [dostęp: 20.07.2021].

2211 M. Yeniseyev, *Recent arrests highlight Uzbekistan's efforts to thwart extremist recruitment*, https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2020/02/27/feature-0 [dostęp: 20.07.2021].

2212 Global Security, *Katibat Tawhid wal Jihad (KTJ) (Uzbek)*...

2213 Tamże.

i wielkim szejtanem [diabłem], któremu trzeba ściąć głowę"[2214]. Sam zapewniał, że jest w stałym kontakcie z przywódcą HTS, ale ta deklaracja oznaczała zerwanie z nim współpracy. Już w kwietniu władzę w formacji przejął Abdul Aziz (Chikmatow), szanowany przez bojowników z Azji Środkowej. Przez większość ostatnich 20 lat był zastępcą dowódcy IUDż w Afganistanie. Kierownictwo Chikmatowa umożliwiło koordynację działań komórek afgańskich i syryjskich[2215]. IUDż działała już w Syrii wcześniej; prawdopodobnie ich jednostką był Ansar al-Dżihad (Ansar Jihad, AJ).

AJ został rzekomo założony pod koniec 2015 r. Jego dowódcą był etniczny Ujgur, Abu Omar al-Turkistani, który walczył u boku Al-Kaidy i innych grup dżihadystycznych w Tora Bora w 2001 r. Po zwolnieniu z pakistańskiego aresztu (2011) został starszym dowódcą IUDż w północnym Afganistanie. W 2015 udał się do Syrii. Zginął w styczniu 2017 w ataku amerykańskich dronów wraz z Abu Chattab al-Qahtanim. Pełnił wówczas rolę przywódczą w JFS (dawna an-Nusra)[2216]. Formacja AJ oficjalnie była niezależna, ale faktycznie była oddziałem an-Nusry i jednocześnie syryjską filią IUDż.

AJ liczył od 30 do 40 etnicznych Uzbeków i mniejszą liczbę obywateli Turcji[2217]. Bojownicy przybyli prawdopodobnie z Afganistanu. Krótko po utworzeniu HTS pod koniec stycznia 2017 r. obecność AJ w mediach społecznościowych ustała. Jest prawdopodobne, że bojownicy AJ zostali umieszczeni w rosyjskojęzycznej jednostce HTS, Liwa al-Muhadżirin wal Ansar, która utrzymywała własne ramię medialne.

Abu Saloh w rzeczywistości opuścił KTJ i przystąpił do innej formacji związanej z Al-Kaidą. Jego pozycja osłabła, czego przejawem było przejęcie roli *frontmana* przez Ahluddina Navqotijego. Abu Saloh zgodził się na przystąpienie do HTS, ale chyba nigdy nie pogodził się z zerwaniem współpracy między al-Dżulanim i Al-Kaidą oraz z odstąpieniem od projektu

2214 U. Botobekov, *Central Asian jihadists renew its oath of allegiance to Al Qaeda leader*, https://moderndiplomacy.eu/2019/01/22/central-asian-jihadists-renew-its-oath-of-allegiance-to-al-qaeda-leader/ [dostęp: 20.07.2021].

2215 C. Weiss, *Hay'at Tahrir al-Sham reportedly arrests Uzbek jihadist leader*, https://www.longwarjournal.org/archives/2020/06/hayat-tahrir-al-sham-reportedly-arrests-uzbek-jihadist-leader.php [dostęp: 20.07.2021].

2216 Tenże, *UN: Islamic Jihad Union operates in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2019/07/un-islamic-jihad-union-operates-in-syria.php [dostęp: 20.07.2021].

2217 United Nations Security Council, *Letter dated 15 July 2019 from the Chair of the Security Council Committee pursuant to resolutions 1267 (1999), 1989 (2011) and 2253 (2015) concerning Islamic State in Iraq and the Levant (Da'esh), Al-Qaida and associated individuals, groups, undertakings and entities addressed to the President of the Security Council*, https://undocs.org/S/2019/570 [dostęp: 20.07.2021].

globalnego dżihadu. Uważał, podobnie jak az-Zawahiri, że ograniczanie się HTS do Syrii jest zgubną praktyką. Abu Saloh biegle posługiwał się językami: uzbeckim, ujgurskim, rosyjskim i arabskim. Na początku 2000 r. studiował teologię na Islamskim Uniwersytecie Al-Fateh al-Islamiya w Syrii. Został tam zwolennikiem ideologii Al-Kaidy; dogłębnie studiował twórczość teologiczną uczonych islamskich, twórców radykalnego nurtu salafizmu i wahhabizmu ibn Tajmijji i Abd al-Wahhaba. Po ukończeniu studiów wrócił do Kirgistanu, gdzie pracował jako asystent imama w jednym z meczetów w obwodzie oszskim. Ponoć znał na pamięć Koran i hadisy Imama al-Buchari; był świetnym mówcą i autorytetem religijnym. Do Syrii wrócił w 2012 r. W walkach z wojskami syryjskimi został ranny w oko; był leczony w Gaziantep w Turcji w 2014. W lipcu 2018 w zamachu przeprowadzonym przez ISIS zginęła jego żona i czteroletni syn[2218].

Abu Saloh był postacią znaczącą. Utrzymywał kontakty z Abu Qatada al-Filistinim i Abu Muhammadem al-Makdisim, co prawdopodobnie przeszkadzało ambicjom al-Dżulaniego[2219]. Ostatecznie wybrał współpracę z Ansar ad-Din, formacją zbliżoną do HaD. Ta zmiana frontu zakończyła się aresztowaniem Abu Saloha przez HTS w czerwcu 2020[2220]. Utworzony przez byłego dowódcę HTS Abu Malik al-Abu, Abd Aszidę i Abu Saloha al-Uzbeki sojusz So Be Steadfast[2221] był projektem podważającym opozycję HTS i jego drogę dżihadu, stąd brutalna likwidacja opozycji[2222].

KTJ miał bardzo dobrze rozwinięte skrzydło medialne. Większość produkcji była w języku uzbeckim. Grupa miała dwie strony internetowe, profil na Facebooku i kanał na YouTubie, na którym publikowano profesjonalnie wykonane filmy. Filmy zawierały nagrania bitw, w których walczą bojownicy KTJ, a także przemówienia lidera grupy, Abu Saloha. On sam też miał własny kanał na YouTubie. 19 października 2015 r. KTJ otworzył

2218 U. Botobekov, *Uzbek's Katibat al Tawhid wal Jihad changed its leader*, https://moderndiplomacy.eu/2019/04/19/uzbeks-katibat-al-tawhid-wal-jihad-changed-its-leader/ [dostęp: 20.07.2021].

2219 Tenże, *Top Uzbek jihadist leader suffers for loyalty to Al Qaeda*, https://moderndiplomacy.eu/2020/07/10/top-uzbek-jihadist-leader-suffers-for-loyalty-to-al-qaeda/ [dostęp: 20.07.2021].

2220 C. Weiss, *Jihadist group confirms arrest of Uzbek commander*, https://www.longwarjournal.org/archives/2020/06/jihadist-group-confirms-arrest-of-uzbek-commander.php [dostęp: 20.07.2021].

2221 Patrz rozdział 2.2.3. *Haj'at Tahrir asz-Szam.*

2222 J. Drevon, P. Haenni, *How Global Jihad Relocalises and Where it Leads. The Case of HTS, the Former AQ Franchise in Syria*, European University Institute, San Domenico di Fiesole 2021, p. 9–10.

kanał w bezpiecznej usłudze przesyłania wiadomości Telegram. Wcześniej KTJ korzystał też z rosyjskiego komunikatora VKontakte i Twittera[2223].

Abu Saloh był zwolennikiem globalnego dżihadu i – podobnie jak przywódcy Al-Kaidy – uważał Stany Zjednoczone za śmiertelnego wroga islamu. Na przykład w jednym z przemówień, zatytułowanym „Ajaty i hadisy wzywające do dżihadu", mówił:

> Islam jest najczystszą religią na świecie. Przed *namaz*[2224] wykonujemy *ghusl*[2225] i *wudu*[2226], oczyszczenie duchowe i fizyczne. *Namaz* odbywa się tylko w czystym miejscu. Dlatego staramy się, aby w domu nie było śmieci. Dom muzułmanina musi być zawsze czysty i schludny. Dziś w Afganistanie, Syrii i Iraku stacjonują wojska Stanów Zjednoczonych i Rosji. Zanieczyścili te kraje. Naszym zadaniem jest oczyszczenie świętej ziemi islamu ze śmieci. Musimy wypędzić niewiernych z terytoriów islamskich. Ameryka to duży kraj, ma nowoczesne rakiety nuklearne, samoloty i potężny sprzęt wojskowy. Trudno konkurować z Ameryką w otwartej bitwie. Ale my polegamy na Allahu. A kto jest silniejszy? Oczywiście, Allah! Wiara w Allaha czyni nas silniejszymi od wroga. Dlatego prowadzimy dżihad przeciwko krzyżowcom w Afganistanie i Szam. To jest nasz święty obowiązek wobec Allaha[2227].

Uważał, że dżihad w Syrii to tylko etap dłuższego procesu:

> Dżihad w Szam to przygotowanie do wyzwolenia żyznej ziemi Palestyny i Azji Środkowej od niewiernych. W Szam przechodzimy prawdziwy trening bojowy. Tutaj nauczyliśmy się robić bomby, zestrzeliwać wrogie samoloty, obsługiwać czołgi i bezwzględnie bić w serce wroga. W domu nie mielibyśmy okazji się tego nauczyć. Jesteśmy gotowi uwolnić Palestynę od Żydów. Pojedziemy tam. To tylko kwestia czasu"[2228].

2223 J. Paraszczuk, *Uzbeks arrested for allegedly trying to join Al-Qaeda group in Syria*, https://www.rferl.org/a/uzbekistan-al-qaeda-group-syria-jannat-oshliqari/27349840.html [dostęp: 20.07.2021].

2224 Modlitwa.

2225 Rytualne oczyszczenie całego ciała, obowiązkowe przed *namaz*.

2226 Procedura mycia części ciała, rodzaj rytualnego oczyszczenia.

2227 U. Botobekov, *Katibat al Tawhid wal Jihad: A faithful follower of al-Qaeda from Central Asia*, https://moderndiplomacy.eu/2018/04/27/katibat-al-tawhid-wal-jihad-a-faithful-follower-of-al-qaeda-from-central-asia/ [dostęp: 20.07.2021].

2228 Tamże.

Katibat Imam al-Buchari

Katibat Imam al-Buchari (Katibat al-Imam al-Bukhari, Imam Bukhori Jamaat, Imom Buxoriy Katibasi, KIB) to formacja powstała w 2011 r. w Afganistanie jako jednostka podporządkowana IRU i talibom. Pierwszym przywódcą był Salahadin al-Uzbeki. Misję podjęcia walk w Syrii zlecił mu ponoć Sirajuddin Haqqani, jeden z ważniejszych pasztuńskich przywódców w Afganistanie. Salahadin al-Uzbeki poinformował o tym w nagraniu wideo z 2014 r., w którym mówił także o swojej przysiędze wierności złożonej mulle Omarowi[2229]. Jest to dość zaskakujące z kilku powodów. Talibowie oficjalnie nie byli zainteresowani koncepcją globalnego dżihadu i dalekiego wroga. Oddelegowanie oddziału do Syrii, nawet uzbeckiego, stało w sprzeczności z ich ideologią. Formacja prawdopodobnie była utworzona na bazie IRU; relacje tej formacji z talibami i Al-Kaidą jednocześnie były też dość problematyczne. Nie ulega wątpliwości, że te dwa nurty koegzystują mimo pewnych przeciwieństw doktrynalnych, niemniej złożenie przysięgi Omarowi oznaczałoby zerwanie z Al-Kaidą. IRU ostatecznie złożył przysięgę na wierność ISIS. Zatem KIB, będąc w Syrii, nie poszedł za macierzystą organizacją i nie złożył *bai* ISIS, ale zerwał z Al-Kaidą. Trudno powiedzieć, w jakim stopniu był to pragmatyzm, a w jakim rzeczywisty wybór ideologiczny.

Nie zważając na oficjalne afiliacje, KIB był mocno związany z formacjami przeciwnymi ISIS, uważanymi za znajdujące się w nurcie Al-Kaidy. Przede wszystkim KIB współpracował z TIP i drugą największą formacją uzbecką, czyli KTJ. W kwietniu 2015 r. formacje te zdobyły miasto Dżisr asz-Szughur[2230]. Jako część koalicji Dżaisz al-Fateh pod przewodnictwem an-Nusry wzięli udział w walkach w południowym Aleppo w czerwcu 2016[2231]. W tym samym czasie wzięli udział w „Operacji Jarmuk", czyli ataku na Latakię. Formacja KIB zachowała autonomię, przynajmniej w wymiarze medialnym. Operowała wspólnie z oddziałami an-Nusry, w tym rosyjskojęzyczną Liwa al-Muhadżirin wal Ansar (Liwa al Muhajireen wal Ansar, LMA) oraz AaS. LMA była pomysłem na zjednoczenie wielu

2229 J. Paraszczuk, *Main Uzbek militant faction in Syria swears loyalty to Taliban*, https://www.rferl.org/a/islamic-state-uzbek-militant-faction-syria-taliban/26686992.html [dostęp: 20.07.2021].

2230 C. Weiss, *Jihadists celebrate in key Idlib city after defeating Syrian regime*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/04/jihadists-celebrate-in-key-idlib-city-after-defeating-syrian-regime.php [dostęp: 20.07.2021].

2231 Tenże, *Uzbek groups part of new offensive in southern Aleppo*, https://www.longwarjournal.org/archives/2016/06/uzbek-groups-part-of-new-offensive-in-southern-aleppo.php [dostęp: 20.07.2021].

narodowych oddziałów z obszaru byłego ZSRR, które były coraz bardziej nieliczne. W taki sposób przez utworzenie w ramach LMA tzw. grupy Dżunud al-Mahdi (Junud al-Makhdi) pozyskano Tatarów i Baszkirów[2232]. Prawdopodobnie w ramach LMA znalazł się również mały uzbecki oddział an-Nusry, zwany Dżamaat Seyfuddin, pod dowództwem Abu Husseina. Ta formacja (kompania) powstała w 2014 r. i od początku była częścią an-Nusry[2233]. Miała być utworzona w Afganistanie przez IRU[2234]. Pełniła rolę jednostki specjalnej; w jej ramach były pododdziały snajperskie[2235].

Wspomniany AaS był również wymieniany wśród formacji, z którymi KIB współpracował bardzo blisko, może nawet w pewnym stopniu i przez jakiś czas był mu podporządkowany[2236]. Przywódcy AaS, broniąc ugrupowania przed sankcjami międzynarodowymi, twierdzili, że KIB jest niezależną frakcją składającą się z Uzbeków, którzy zostali „wypędzeni ze swojego kraju", a teraz walczą z reżimem Asada i ISIS[2237].

W kwietniu 2017 r. w zamachu, o który oskarżono ISIS i/lub Rosję, zginął przywódca grupy Salahadin al-Uzbeki[2238]. Zamachowcem był Uzbek, członek KIB. Nowym przywódcą KIB został Abu Jusuf al-Muhadżir (Abu Yusuf al Muhajir). Utrzymał zależność od talibów, którym pogratulował w marcu 2020 zwycięstwa nad Stanami Zjednoczonymi w Afganistanie[2239]. Jednocześnie współpracował z HTS.

2232 Tenże, *Foreign jihadists advertise role in Latakia fighting*, https://www.longwarjournal.org/archives/2016/07/foreign-jihadists-advertise-role-in-latakia-fighting.php [dostęp: 20.07.2021].

2233 B. Roggio, *Uzbek commands group within the Al Nusrah Front*, https://www.longwarjournal.org/archives/2014/04/uzbek_commands_group.php [dostęp: 20.07.2021].

2234 Caleb, *Katibat Al Tawhid wal Jihad...*

2235 J. Paraszczuk, *Al-Qaeda claims Kyrgyz sniper injured in U.S. drone strike regains consciousness*, https://www.rferl.org/a/al-qaeda-kyrgyz-sniper-us-drone-strike/27195784.html [dostęp: 20.07.2021].

2236 Enab Baladi, „«Tahrir al-Sham» ogłasza aresztowanie zabójcy uzbeckiego «Salah ad-Din»" [تحرير الشام„ تعلن اعتقال قاتل "صلاح الدين„ الأوزبكي"], https://www.enabbaladi.net/archives/146598#ixzz713Xu7Cyz [dostęp: 20.07.2021].

2237 T. Joscelyn, C. Weiss, *Jihadists in Syria denounce US designation of Uzbek group*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/03/jihadists-in-syria-denounce-us-designation-of-uzbek-group.php [dostęp: 20.07.2021].

2238 C. Weiss, *Al Qaeda affiliated Uzbek leader assassinated in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/04/al-qaeda-affiliated-uzbek-leader-assassinated-in-syria.php [dostęp: 20.07.2021].

2239 Tenże, *Uzbek jihadist group congratulates Taliban for „victory" in Afghanistan*, https://www.longwarjournal.org/archives/2020/03/uzbek-jihadist-group-congratulates-taliban-for-victory-in-afghanistan.php [dostęp: 20.07.2021].

Dość trudno określić liczebność KIB, ale na ogół uważa się, że była to największa (lub druga co do wielkości) uzbecka grupa w Syrii. ONZ szacuje, że w szczytowym momencie liczyła do 500 bojowników, głównie z Uzbekistanu, a także Kirgistanu i Federacji Rosyjskiej, w tym z Kaukazu Północnego. KIB został uznany przez ONZ za organizację terrorystyczną w marcu 2018[2240]. Podobnie uczyniły Stany Zjednoczone[2241]. Wśród przyczyn podano: współpracę z talibami i Al-Kaidą, porwania cywilów oraz szkolenie dzieci do walki. W 2015 r. KIB opublikował film z obozu szkoleniowego dla dzieci. 18-minutowe wideo pokazywało dziesiątki dzieci, które odbywały szkolenie wojskowe gdzieś w północnej Syrii. Dzieci w wieku od 10 do kilkunastu lat czytały Koran oraz uczyły się arabskiego, matematyki i szariatu od nauczycieli i imamów z grupy dżihadystycznej. Następnie brały udział w ćwiczeniach fizycznych (m.in. bieganiu i pojedynkach bokserskich) oraz uczyły się strzelania oraz obsługi broni krótkiej i karabinków typu AK-47. Większość dzieci była prawdopodobnie pochodzenia środkowoazjatyckiego, chociaż jest możliwe, że były również dzieci syryjskie[2242].

Arsenał KIB obejmował m.in. systemy Grad, systemy rakiet przeciwpancernych i samochody wyposażone w ciężkie działa artyleryjskie. Przywódcy KIB postrzegają Afganistan jako nowy teren do przeprowadzania ataków na sąsiednie kraje Azji Środkowej. Od 2016 r. bojownicy KIB zaczęli być przegrupowywani na północ Afganistanu w celu utworzenia obozów szkoleniowych i zorganizowania specjalnych szkoleń terrorystycznych dla nowych rekrutów[2243].

KIB ideologicznie był za radykalnym salafizmem i bojowym takfirizmem. Zgodnie z ideologiczną doktryną KIB, opublikowaną na kanale Telegram, grupa uważała za swój cel budowę państwa islamskiego w Azji Centralnej, obalenie reżimu Asada oraz ochronę i szerzenie siłą ideologii dżihadystycznej na całym świecie. Dżihad jest głównym narzędziem KIB w osiąganiu swoich celów, czyli budowaniu islamskiego kalifatu. W materiałach propagandowych

2240 United Nations Security Council, *Khatiba Imam al-Bukhari (KIB)*, https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/khatiba-imam-al-bukhari-%28kib%29 [dostęp: 20.07.2021].

2241 U.S. Department of State, *State Department terrorist designation of Katibat al-Imam al-Bukhari*, https://2017–2021.state.gov/state-department-terrorist-designation-of-katibat-al-imam-al-bukhari/index.html [dostęp: 20.07.2021].

2242 B. Roggio, C. Weiss, *Uzbek group in Syria trains children for jihad*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/12/uzbek-group-in-syria-trains-children-for-jihad.php [dostęp: 20.07.2021].

2243 United Nations Security Council, *Khatiba Imam al-Bukhari (KIB)*...

przywódcy KIB wzywali muzułmanów do prowadzenia dżihadu przeciwko bezbożnym reżimom Azji Środkowej i Zachodu. Po decyzji prezydenta Trumpa o przeniesieniu ambasady Stanów Zjednoczonych z Tel Awiwu do Jerozolimy przywódca KIB, Abu Jusuf Muhadżir, zobowiązał się na swoim Telegramie do obrony meczetu Al-Aksa i prowadzenia dżihadu na Zachodzie[2244].

4.2.3. ISIS i Azja Środkowa

Powstanie formacji Islamskie Państwo Iraku i Lewantu w Chorasanie ogłoszono w internetowym nagraniu wideo 10 stycznia 2015 r. Formacja ta była kierowana przez byłego dowódcę Tehrik-e Taliban, Hafiza Saeeda Khana, oraz składała się z byłych pakistańskich i afgańskich talibów, którzy złożyli przysięgę wierności Abu Bakr al-Bagdadiemu[2245]. 26 stycznia 2015 Abu Muhammed al-Adnani ogłosił utworzenie wilajetu Chorasan. Była to nazwa symboliczna: w języku perskim znaczyła „miejsce, gdzie wschodzi słońce", zwane też Wielką Persją. Wilajet obejmował Azję Środkową oraz Afganistan.

ISIS początkowo nie cieszyło się znacznym poparciem w tym regionie. Wynikało to z kilku przyczyn. Przede wszystkim Afganistan zdominowany był przez talibów, wywodzących się z deobandyzmu i mocno związanych ze swoim pochodzeniem, głównie pasztuńskim, a nie koncepcją ogólnomuzułmańskiej *ummy*. Azja Środkowa była związana głównie z Al-Kaidą, a takie organizacje jak IRU były w dużej mierze samodzielne nawet w prowadzeniu dżihadu dalekiego. Niemniej do Syrii trafiali ludzie pochodzący z tego regionu świata, czy to bezpośrednio z Afganistanu, czy to członkowie diaspory, mieszkający głównie w Turcji i Europie Zachodniej. W przeciwieństwie do formacji, takich jak Katibat Imam al-Buchari czy Al-Katibat at-Tauhid wa'l Dżihad, na ogół były to pojedyncze osoby wypełniające swój osobisty obowiązek hidżry, a nie już zorganizowani przybywający do realizacji konkretnych zadań. Często dopiero na miejscu wstępowali do różnych formacji, w tym do an-Nusry. Po rozłamie część w niej pozostała, a część przeszła do ISIS. Na ogół wybierali formacje obcokrajowców, głównie rosyjskojęzyczne, często ogólnie nazywane czeczeńskimi. Z czasem (przynajmniej od 2014) byli już na tyle liczną grupą, że zaczęli organizować się w oddziały

2244 U. Botobekov, *Jihadists of Katibat Imam al Bukhari are afraid of the US strike*, https://moderndiplomacy.eu/2018/04/05/jihadists-of-katibat-imam-al-bukhari-are-afraid-of-the-us-strike/ [dostęp: 20.07.2021].

2245 U.S. Department of State, *Designations of foreign terrorist fighters*, https://2009–2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247433.htm [dostęp: 20.07.2021].

narodowe. Te z Azji Środkowej na ogół nazywane były uzbeckimi, choć etnicznie były mieszane. Takim przykładem był Dżamaat Sabiri (Sabiri Jamaat) – niewielkie, bo liczące 100–200 osób ugrupowanie, założone prawdopodobnie w 2012 lub 2013 r. przez Uzbeka Abdullaha al-Taszkenti. Po śmierci Abdullaha, który zginął podczas próby szturmu więzienia w Aleppo, na początku 2014 władzę w organizacji przejął emir Chalid (NN)[2246]. Grupa współpracowała z Czeczenami. W jej skład wchodzili głównie Uzbecy, a także obywatele innych poradzieckich państw. Wraz z przejściem Omara asz-Sziszaniego do ISIS formacja Dżamaat Sabiri również zrobiła to samo, prawdopodobnie zachowując pewną autonomię[2247].

Symbolem zaangażowania się ludzi z Azji Środkowej w ISIS był pułkownik Gulmorod Halimow/Chalimow (Gulmurod Salimovich Khalimov). 4 września 2016 r. objął funkcję „ministra wojny" ISIS, zastępując Omara asz-Sziszaniego. Chalimow był oficerem wewnętrznych sił specjalnych Tadżykistanu OMON. Był człowiekiem sukcesu. Jego kariera zawodowa była błyskotliwa. Służył w gwardii prezydenckiej, która jest odpowiedzialna za bezpieczeństwo czołowych polityków państwa. Brał udział w tłumieniu protestów antyrządowych w dolinie Raszt (2009) i mieście Chorog (2012). Jako jeden z najlepszych oficerów przeszedł szkolenie w Ameryce pod kierunkiem Departamentu Stanu Stanów Zjednoczonych w programie zwalczania terroryzmu. 23 kwietnia 2015 r. zniknął, podobnie jak jego żona, rzeczniczka prasowa tadżyckiej służby celnej. Po pewnym czasie pojawiło się nagranie wideo, w którym – mówiąc po rosyjsku – stwierdził, że wstąpił do ISIS, ponieważ rząd uciska muzułmanów. Opisał Amerykanów jako „świnie", które szkolą bojowników do zabijania muzułmanów, i oświadczył, że dokona aktów terrorystycznych w Stanach Zjednoczonych[2248]. Tak stał się jedną z twarzy propagandy ISIS. W jednym z filmów z dumą prezentował centrum opieki medycznej w Ar-Rakce[2249].

Postać Chalimowa jest symptomatyczna z kilku powodów. Po pierwsze, pokazuje determinację ISIS w pozyskiwaniu ochotników z nowych źródeł, takich jak Azja Środkowa. Chalimow kierował przesłanie również do policjantów tadżyckich, pytając, czy są dobrymi muzułmanami, skoro mordują braci. Tym samym wzywał ich do hidżry, ale jednocześnie do sprzeciwu

2246 M. Falkowski, J. Lang, *Homo dżihadicus...*, s. 45.

2247 TRAC, *Sabiri Jamaat*, https://www.trackingterrorism.org/group/sabiri-jamaat [dostęp: 20.07.2021].

2248 BBC Monitoring, *Russian commentary eyes Tajik colonel's reported IS role*, 12 Sep 2016.

2249 C.R. Lister, *The Syrian Jihad: The evolution of an insurgency...*, p. 348.

wobec władzy. Tu pojawia się druga ważna kwestia. Chalimow odgrażał się, że „przyjdzie" po prezydenta, były to zatem groźby wymierzone wprost w rząd tadżycki. Wreszcie, zagroził Stanom Zjednoczonym. Urzędnicy państwowi i duchowni sponsorowani przez rząd często przytaczają teorie spiskowe, które próbują powiązać ISIS i cały „zagraniczny islam" ze Stanami Zjednoczonymi i Izraelem, oraz twierdzą, że postęp ISIS do granic Tadżykistanu przez Afganistan i ucieczka Chalimowa jest częścią zachodniego spisku mającego na celu destabilizację kraju. Ogólnym przesłaniem jest to, że Tadżycy są zwabiani do przyłączenia się do ISIS w ramach wielkiego spisku mającego na celu podważenie „wartości narodowych" Tadżykistanu, które kontrastują z rzekomo obcymi wartościami islamu. Państwowe media i urzędnicy powiązali krótką rewoltę kierowaną przez wiceministra obrony Abdulhalima Nazarzodę we wrześniu 2015[2250] – rzekomo we współpracy z Islamską Partią Odrodzenia Tadżykistanu, chociaż nie zidentyfikowano żadnych wcześniejszych powiązań między nimi – z podobnie niejasnymi „zagranicznymi sponsorami"[2251].

Przyglądając się tej sprawie, można zauważyć kilka prawidłowości. Trudno powiedzieć, jak cenny był Chalimow dla ISIS jako dowódca. Niewątpliwie był dobrze wyszkolony przez Amerykanów w prowadzeniu operacji specjalnych[2252] i na pewno przydał się w celach propagandowych, choć trudno tu o miarodajne wyniki. Najwięcej zyskał prezydent Tadżykistanu: dostał wolną rękę do działań antyterrorystycznych, czyli dalszego infiltrowania opozycji i zacieśniania kontroli nad społeczeństwem, co było także w interesie Stanów Zjednoczonych.

Trudno ustalić dalsze losy Chalimowa. 29 września 2015 r. amerykański Departament Stanu uznał go za terrorystę[2253], a jednocześnie wyznaczono za niego nagrodę 3 mln dolarów[2254]. 29 lutego 2016 taki sam status otrzymał

2250 Więcej: RFE/RL's Tajik Service, *Tajikistan confirms death of mutinous former deputy defense minister*, https://www.rferl.org/a/tajikistan-renegade-general-killed/27251919.html [dostęp: 20.07.2021].

2251 N. Tucker, *Public and state responses to ISIS messaging: Tajikistan*, „CERIA Brief" [Washington (D.C.)], 2016, no. 11, p. 4.

2252 A.E. Kramer, *Tajik police commander, trained in U.S., appears to rise in Islamic State ranks*, https://www.nytimes.com/2016/11/11/world/asia/tajikistan-islamic-state-isis.html [dostęp: 20.07.2021].

2253 U.S. Department of State, *Designations of foreign terrorist fighters*...

2254 E. Douglas, *State Dept. offers $3M reward for Gulmurod Khalimov. U.S.-trained Tajik officer went rogue for ISIS*, https://www.washingtontimes.com/news/2016/aug/31/state-dept-offers-3m-reward-for-gulmurod-khalimov-/ [dostęp: 20.07.2021].

od ONZ[2255]. Trudno nawet stwierdzić, czy nadal żyje. Pierwsze informacje o jego śmierci pochodziły jeszcze z 2016 (podobno zginął w ataku rakietowym razem z asz-Sziszanim), ale zamiast tego awansował w strukturach ISIS. Kolejne doniesienia o jego śmierci pochodzą z kwietnia 2017 – miał wtedy zginąć podczas obrony Mosulu, którą dowodził[2256]. Na pewno w tym czasie w Tadżykistanie aresztowano jego 18-letniego syna, Behrouza; zabito też kilku członków jego rodziny, w tym brata Sułtanmurada[2257]. 8 września 2017 również Rosjanie ogłosili, że zabili Chalimowa, tyle że w Dajr az-Zaur. Śmierć ta miała być wyjątkowa, bo zadana potężną rosyjską bombą lotniczą BetAb-500[2258].

W styczniu 2019 r. organy bezpieczeństwa Tadżykistanu twierdziły, że Chalimow i niektórzy jego współpracownicy przenieśli się do Badachszanu (północno-wschodniej prowincji Afganistanu). Raport ONZ z lipca 2019 wskazywał, że Chalimow przebywał w syryjskiej prowincji Idlib z 600 bojownikami tadżyckimi pod jego dowództwem, ale stracił stanowisko „ministra wojny"[2259]. W sierpniu 2020 minister spraw wewnętrznych Tadżykistanu Ramazon Rahimzoda Hamro stwierdził, że niektórzy bojownicy Państwa Islamskiego z Tadżykistanu, którzy wrócił do domu z Syrii, zeznali, iż Chalimow i jego rodzina zginęli w nalocie lotniczym w Syrii[2260].

Lata 2015–2016, gdy Chalimow pojawił się w ISIS, to również wzrost zainteresowania Azją Środkową przez ISIS, wtedy bowiem Tadżycy okazali się cennym nabytkiem do akcji samobójczych. Zaczęto też kierować bezpośrednią propagandę do ludzi z tego regionu; być może pomysł na taką kampanię był autorstwa Chalimowa i jego żony. ISIS zaczęło zapraszać rodziny na stałe. O ile większość bojowników zagranicznych swoje przybycie

2255 United Nations Security Council, *Gulmurod Khalimov*, https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/individual/gulmurod-khalimov [dostęp: 28.07.2021].

2256 K. Putz, *Is Tajikistan's most famous militant Gulmurod Khalimov dead?*, https://thediplomat.com/2017/04/is-tajikistans-most-famous-militant-gulmurod-khalimov-dead/ [dostęp: 20.07.2021].

2257 Tejże, *Relatives of Gulmurod Khalimov killed in fight with Tajik police*, https://thediplomat.com/2017/07/relatives-of-gulmurod-khalimov-killed-in-fight-with-tajik-police/ [dostęp: 20.07.2021].

2258 M.A. Suchkov, *Don't let Islamic State slip the noose in Syria*, https://www.al-monitor.com/originals/2017/09/russia-offensive-syria-islamic-state-moscow-washington.html#ixzz719JN2m3y [dostęp: 20.07.2021].

2259 United Nations Security Council, *Letter dated 15 July 2019...*, p. 13–14.

2260 N. Soliev, *The april 2020 Islamic State terror plot against U.S. and NATO military bases in Germany: The Tajik connection*, „CTC Sentinel", 2018, vol. 11, issue 6, p. 32.

do Syrii traktowało jako *hadż* (czyli swoistą pielgrzymkę, z której można było wrócić), o tyle Tadżycy czy Uzbecy nie mieli do czego wrócić, groziło to bowiem niemal pewnym więzieniem.

W 2016 r. Furat Media wyprodukowało kilka filmów zapraszających całe rodziny. Nagranie rekrutacyjne skierowane do Kazachów otwierają ujęcia bojowników ze swoimi dziećmi: nastolatką, kilkuletnim dzieckiem i niemowlęciem. Dwaj bojownicy przedstawieni w filmie twierdzą, że przeprowadzili się do Syrii wraz z rodzinami. Film pokazuje nastoletniego chłopca niosącego broń i małego dziecka, które grozi prezydentowi Kazachstanu, Nursułtanowi Nazarbajewowi. W wideo skierowanym do Uzbeków weteran wojenny Abu Amina chwali się, że jego nastoletni wnuk walczy u jego boku w Syrii, i mówi, że 14-letni chłopcy są na polu bitwy[2261]. Istniały co najmniej cztery oficjalne lub półoficjalne rosyjskojęzyczne konta informacyjne ISIS na Telegramie: IS News, ShamToday, FuratMedia i Voenkorr[2262]. Media społecznościowe były bardzo użytecznym narzędziem rekrutacji.

Przykładem może być działalność Nusrata Nazarova. Ten Tadżyk urodził się w 1976 r., pracował w kantorze wymiany walut i był winien pieniądze handlarzom narkotyków. Aby spłacić dług za narkotyki, sprzedał dom ojca, wyjechał do Rosji, a stamtąd do Syrii. Dowodził grupą młodzieży tadżyckiej w Syrii, a potem był rekruterem młodych Tadżyków na wojny w Syrii i Iraku. Zginął, przeprowadzając przez granicę z Turcją kolejną grupę młodych adeptów ISIS[2263]. W jednym ze swoich filmów propagandowych oznajmił, że celem jest wprowadzenie islamu na całym świecie: „Nawet [rdzenni Amerykanie] będą musieli żyć pod szariatem. Zabierzemy im tiubietiejki[2264], zbudujemy dla nich meczety i będziemy żyć z zgodnie z prawami Allaha"[2265].

ISIS werbowało szczególnie łatwo wśród emigrantów zarobkowych, mieszkających przede wszystkim w Moskwie. Reprezentatywna jest historia młodego małżeństwa Loika i Gulru, który pochodzili, podobnie jak

2261 J. Paraszczuk, *IS Central Asian recruitment drive a family affair*, https://www.rferl.org/a/islamic-state-central-asia-recruitment-family-affair/27653606.html [dostęp: 20.07.2021].

2262 Tejże, *Why are Russian, Central Asian militants vanishing from social networks?*, https://www.rferl.org/a/russian-central-asian-militants-vanish-social-networks/27347535.html [dostęp: 20.07.2021].

2263 OZODI, „«Abu Kholidi Kulobi» zabity w Syrii" [*„Абу Холиди Кулоби" убит в Сирии*], https://rus.ozodi.org/a/27117725.html [dostęp: 20.07.2021].

2264 Czapki noszone m.in. w Tadżykistanie, Uzbekistanie, Kirgistanie i Kazachstanie.

2265 RFERL, *Tajik IS militant in Syria: „We'll convert native americans to islam and build them mosques"*, https://www.rferl.org/a/tajikistan-islamic-state-fighters-recruiting-sharia-syria/26821694.html [dostęp: 20.07.2021].

Nazarov, z Kulab w Tadżykistanie. Loik, aby spłacić długi (też narkotykowe), wyjechał do Moskwy. Potem Państwo Islamskie dało im 30 tys. dolarów na podróż do Aleppo. Zamieszkali w czteropokojowym mieszkaniu z telewizorem, lodówką i innymi wygodami. Loik służył w ISIS w oddziałach policyjnych. ISIS płaciło im 35 dolarów miesięcznie zasiłku rodzinnego na każde z ich trojga dzieci. Sama Gulru, która nigdy nie była przesadnie religijna, wyznała swojej matce: „Kalifat przybędzie do Tadżykistanu, aby muzułmanie mogli żyć z Allahem”[2266].

4.2.4. Azja Środkowa — czy będzie nowym kalifatem?

Na podstawie dotychczasowej analizy można zauważyć kilka charakterystycznych wzorców bojowników pochodzenia środkowoazjatyckiego w Syrii:

- bojownicy z doświadczeniem w prowadzeniu walki walczący przede wszystkim w Afganistanie, partycypujący w projekcie globalnego dżihadu;
- ochotnicy bez doświadczenia bojowego, którzy wyjeżdżają do Syrii, aby walczyć po raz pierwszy; młode pokolenie pozbawione perspektyw w krajach swojego pochodzenia lub represjonowane ze względu na swój ryt islamski;
- ludzie emigrujący z przyczyn ekonomicznych, najczęściej do Rosji lub Turcji i tam radykalizujący się;
- młodzi ludzie, którzy przerwali studia w krajach Bliskiego Wschodu i przyłączyli się do oddziałów rebeliantów w Syrii.

Główne przyczyny radykalizacji i emigracji to:

- zła sytuacja ekonomiczna,
- kryzys tożsamościowy młodych państw Azji Środkowej,
- represyjna polityka władz (w tym utrudniony powrót),
- brak partycypacji w procesie politycznym (trybalizm polityczny i korupcja),
- wpływ czynników zewnętrznych: prozelityzm salafitów, konflikt w Afganistanie, koniunkturalne wsparcie służb państw trzecich (Rosja, Stany Zjednoczone, Pakistan itd.) realizujących swoje interesy w tym regionie.

2266 Meduza, *„Congratulations, your brother's become a martyr". How Moscow's migrant workers became Islamic State fighters*, https://meduza.io/en/feature/2015/04/27/congratulations-your-brother-s-become-a-martyr [dostęp: 20.07.2021].

Farukh Mirzoev, szef tadżyckiego towarzystwa kulturalnego Somon z siedzibą w Jekaterynburgu, trafnie stwierdził, że młodzi ludzie z krajów islamskich, takich jak Tadżykistan, dołączają do ISIS nie z powodu ignorancji, ale dlatego, że nie widzą żadnych perspektyw na rozwój religijny w kraju. „Ideolodzy IS grają na tym bardzo umiejętnie"[2267]. Władze tych państw zdają się robić wszystko, aby prowokować tylko bunty swoich obywateli. Na przykład w Kazachstanie wszedł w życie zakaz noszenia „destrukcyjnej" brody i chust w szkołach oraz nawoływania do islamu poza murami meczetu. Na początku władze ograniczają się do ostrzeżenia słownego. Jeśli mimo to dana osoba nadal „obraża uczucia przedstawiciela innej wiary", najpierw grozi grzywna w wysokości 370 dolarów, którą można zwiększyć do 740 dolarów. Kolejnym zaostrzeniem była ustawa o karach dla rodziców uczennic noszących chusty[2268].

W analizach polscy badacze z OSW[2269] czy PISM[2270] dochodzą do wniosku, że powrót bojowników do Azji Środkowej jest mało prawdopodobny. Faktycznie jest to spostrzeżenie słuszne ze względu na bardzo restrykcyjną politykę, zwłaszcza w Tadżykistanie i Uzbekistanie. Najnowsze oficjalne szacunki wskazują, że ok. 2 tys. Tadżyków wyjechało do Syrii i Iraku, aby dołączyć do różnych grup dżihadystycznych. Z ogólnej zgłoszonej liczby 2 tys. Tadżyków ok. 1000 z nich zostało zabitych na polu walk, 163 dobrowolnie wróciło do domu, a 500 innych (w tym ich rodziny) zostało schwytanych (lub poddali się) oraz umieszczonych w ośrodkach zatrzymań w Syrii i Iraku. Władze tadżyckie do tej pory repatriowały 90 nieletnich z Iraku. Los i położenie znacznej części ocalałych bojowników pozostaje niepewny[2271]. Jeśli ich powrót do ojczyzn jest tak utrudniony, będą musieli wyjechać w inne miejsca. Pierwszym kierunkiem jest oczywiście Turcja.

2267 J. Paraszczuk, *Tajikistan's crackdown on islam „helps IS Recruiters"*, https://www.rferl.org/a/tajikistan-crackdown-helping-islamic-state-recruiting/27333859.html [dostęp: 20.07.2021].

2268 „Wojna z islamem. Nazarbajew zaczął masowo prześladować muzułmanów za pomocą brody, hidżabu i wzywania do islamu" [*ВОЙНА С ИСЛАМОМ. Назарбаев начал массово преследовать мусульман за бороду, хиджаб и призыв к Исламу*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2018/02/25/116387/vojna-s-islamom--nazarbaev-nachal-massovo-presledovat-musulman-za-borodu-khidzhab-i-prizyv-k-islamu.shtml [dostęp: 20.07.2021].

2269 M. Falkowski, J. Lang, *Homo dżihadicus*...

2270 A.M. Dyner, A. Legieć, K. Rękawek, *Ready to go? ISIS and its presumed expansion into Central Asia*...

2271 N. Soliev, *The april 2020 Islamic State terror plot against U.S. and NATO military bases in Germany: The Tajik connection*..., p. 33.

Polityka Turcji w stosunku do mieszkańców Azji Środkowej jest bardzo symptomatyczna. Turcja nie robiła nic albo prawie nic, aby powstrzymać migrację bojowników do Syrii; wielu z nich traktowało Turcję jako bazę, miejsce do przegrupowania czy uzyskania pomocy medycznej. Rodziny Tadżyków, Uzbeków czy Ujgurów często mieszkały na terytorium Turcji; diaspora była też często bez przeszkód werbowana do walki już na terenie Turcji. Obecne władze tureckie nie ukrywają, że interesują się Azją Środkową. Pretekstem jest wspólne pochodzenie etniczne, co znakomicie komponuje się z nacjonalistycznym kierunkiem ich polityki. Jest to także od wieków region konkurencji z Iranem i Rosją. Nadto od Azerbejdżanu, przez Turkmenistan, po Kazachstan ciągną się bogate złoża naturalne, zwłaszcza gazu ziemnego i ropy naftowej. Złoża te, w czasach radzieckich mało eksploatowane (bardziej rozwijano infrastrukturę Syberii), dzisiaj są przedmiotem nowej Wielkiej Gry mocarstw światowych, takich jak Stany Zjednoczone, ale też tych, którym najbliżej do tych złóż, zwłaszcza Chinom i Turcji. Bardzo znamienny jest problem relacji między Turcją a HTS i sprzymierzonymi z nimi oddziałami środkowoazjatyckimi z Idlibu. O ile Al-Kaida uważa Turcję za zdrajcę idei muzułmańskiej, o tyle pragmatyzm nakazuje formacjom azjatyckim przynajmniej neutralność i balans między ideologią a potrzebą pomocy od Turcji. Turcja zapewnia dostęp do granicy z Syrią, bezpieczne zaplecze na swoim terytorium i finanse, choć niewątpliwie widziałaby te formacje w NLF. W zamian za to ma wpływ na politykę w Syrii, osłabia Asada i trzyma cały czas w szachu Iran i Rosję; ma też w jakiejś perspektywie wpływ na Azję Środkową[2272].

Kolejnym graczem jest Rosja. Wydaje się, że tak jak Uzbecy czy Tadżycy powszechnie wyjeżdżali do Syrii właśnie z Rosji (głównie z placów budów Moskwy), tak teraz mogą tam wrócić. Trudno powiedzieć, na ile łatwość rekrutacji w Rosji to efekt cichego przyzwolenia jej służb, a na ile miara ich słabości. Jeśli to drugie, to faktycznie może być to problem dla Rosji. Nie można, przynajmniej w jakiejś części, wykluczyć także gry tych służb. Ataki środkowoazjatyckich terrorystów, podobnie jak czeczeńskich, to pretekst do inwigilacji. W jakim stopniu jest to wygodny pretekst, było widać na przykładzie zamachu na metro w Sankt Petersburgu[2273].

2272 Por. U. Botobekov, *Central Asian jihadists between Turkey and Hayat Tahrir al-Sham*, https://moderndiplomacy.eu/2018/11/17/central-asian-jihadists-between-turkey-and-hayat-tahrir-al-sham/ [dostęp: 20.07.2021].

2273 N. Hauer, *Kata'ib Khattab al-Shishani: Fact or fiction*...

Zagrożenie terroryzmem stało się również pretekstem do zaangażowania się Rosji w Azji Środkowej, czego przejawem jest zawarcie Układu o bezpieczeństwie zbiorowym. Siły islamistyczne prowadzą bardzo zdecydowaną retorykę wobec Rosjan za zaangażowanie w Syrii. Używają pejoratywnych określeń w odniesieniu do Rosji, takich jak: „rosyjscy terroryści", „rosyjscy bandyci" czy „rosyjscy oprawcy świń". Zaangażowanie często tłumaczą zemstą za zbrodnie z przeszłości, pisząc np.: „Rosyjskie siły carskie, które zabiły dziesiątki tysięcy Kirgizów podczas ludobójstwa w 1916 r., dziś masakrują niewinnych muzułmanów błogosławionego Szam"[2274]. Rosjanie to skrzętnie wykorzystują i zwiększają swoją obecność militarną. Kuriozum jest to, że Kirgistan i Tadżykistan przed terrorystami bronić mają samoloty Su-25 czy systemy przeciwlotnicze S-300[2275]. Takie zaangażowanie ma raczej być geopolityczną rozgrywką z Chinami i Stanami Zjednoczonymi.

Kolejnym miejscem, do którego udają się dżihadyści, jest Afganistan. Jest to rzeczywisty problem. Po dwudziestu latach Stany Zjednoczone wycofały się z tego państwa, oddając go we władanie talibów, którzy ponownie przyjmują migrantów z Azji Środkowej. W niespecjalnie odległej perspektywie czasu może być to poważny problem dla całego regionu.

Innym kierunkiem jest Zachód. Tutaj problemy mogą się okazać równie znaczne. Jeszcze przed konfliktem w Syrii IRU udowodnił swoje zdolności do prowadzenia ataków terrorystycznych w Europie. Dzisiaj te zdolności tylko wzrosły.

W czerwcu 2016 r. w skoordynowanym ataku na lotnisku im. Atatürka w Stambule zginęło 45 osób, a ponad 230 zostało rannych. Napastnicy pochodzili z rosyjskiego regionu Kaukazu Północnego, Uzbekistanu i Kirgistanu. 1 stycznia 2017 r. 39 osób zginęło, a 70 zostało rannych w ataku na klub nocny w Stambule, gdzie setki ludzi świętowały Nowy Rok. Sprawcą był obywatel Uzbekistanu Abdulgadir Maszaripow (Masharipov). 8 kwietnia 2017 Rachmat Akiłow (Rakhmat Akilov) w Sztokholmie, taranując ciężarówką, zabił 4 osoby, a 15 ranił[2276]. 31 października 2017 Uzbek Sayfullo

2274 U. Botobekov, *Anti-Russian ideology of Central Asian salafi-jihadi groups: Causes and consequences*, https://moderndiplomacy.eu/2020/01/14/anti-russian-ideology-of-central-asian-salafi-jihadi-groups-causes-and-consequences/ [dostęp: 20.07.2021].

2275 Warsaw Institute, *Rosja wzmacnia bazy wojskowe w Azji Centralnej*, https://warsawinstitute.org/pl/rosja-wzmacnia-bazy-wojskowe-w-azji-centralnej/ [dostęp: 20.07.2021].

2276 L. Said-Moorhouse, L. Smith-Spark, *Stockholm attack: Uzbek man held on suspicion of terrorism*, https://edition.cnn.com/2017/04/08/europe/sweden-stockholm-truck-attack/index.html [dostęp: 20.07.2021].

Habibullaević Sajpow (Saipov) przeprowadził atak na Manhattanie[2277]. 6 osób zginęło na miejscu, 2 zmarły po przewiezieniu do szpitala, a obrażenia odniosło co najmniej 11 osób[2278]. W połowie kwietnia 2020 r. władze niemieckie zatrzymały 4 obywateli Tadżykistanu powiązanych z Państwem Islamskim w związku ze spiskiem terrorystycznym mającym na celu atak m.in. na obiekty wojskowe Stanów Zjednoczonych i NATO oraz personel stacjonujący w Niemczech[2279].

Należy zauważyć, że bojownicy z Azji Środkowej są szczególnie niebezpieczni, wyjechali bowiem, zdając sobie sprawę, że jest to podróż w jedną stronę. W pewnym okresie byli wiodącą siłą w zamachach samobójczych; ich straty w boju też były dość wysokie, co niekoniecznie świadczy o złym wyszkoleniu. Wręcz przeciwnie, to z nich formowane były jednostki snajperskie czy specjalne, takie jak Malhama Tactical, która ponadto produkuje sprzęt dla innych grup dżihadystów, np. akcesoria do karabinów PK(M), kamizelki i szyny taktyczne (montażowe), szeroko stosowane w Syrii. Jednostki Malhama Tactical aktywnie wykorzystywały finansowanie społecznościowe *on-line*[2280]. Azjatyccy bojownicy zaczęli też umiejętnie korzystać z kryptowalut, co dodatkowo utrudnia zwalczanie terrorystów[2281]. Ci „bezdomni" dżihadyści, przebywający dziś w Turcji lub w obozach w Syrii, mogą być zagrożeniem w przyszłości, zwłaszcza dla Zachodu, ale również dla Polski. W grudniu 2019 r. Ukrainiec Maksym/Mohammed S. mieszkający w Polsce zradykalizował się i planował zamach terrorystyczny przez „[...] bliskie kontakty z cudzoziemcami, m.in. z Tadżykistanu, a także obywatelami Federacji Rosyjskiej narodowości czeczeńskiej"[2282]. W 2020 r ABW zatrzymała, a następnie wydaliła z Polski czterech Tadżyków oskarżonych o prowadzenie na terenie naszego kraju działań polegających

2277 S. Gohel, *How Uzbekistan became ripe recruiting territory for ISIS*, https://edition.cnn.com/2017/11/01/opinions/uzbekistan-isis-recruiting/index.html [dostęp: 20.07.2021].

2278 IAR, *Atak terrorystyczny w Nowym Jorku. 8 osób zabitych, a co najmniej 11 zostało rannych [Aktualizacja]*, https://prk24.pl/34636982/atak-terrorystyczny-w-nowym-jorku-8-osob-zabitych-a-co-najmniej-11-zostalo-rannych-aktualizacja [dostęp: 20.07.2021].

2279 N. Soliev, *The april 2020 Islamic State terror plot against U.S. and NATO military bases in Germany: The Tajik connection...*, p. 30–40.

2280 U. Botobekov, *What is the future of Malhama Tactical?*, https://moderndiplomacy.eu/2018/12/29/what-is-the-future-of-malhama-tactical/ [dostęp: 20.07.2021].

2281 Tenże, *Central Asian jihadists' use of cryptocurrencies in bitcoin...*

2282 *ABW zatrzymała podejrzanego o planowanie zamachu w galerii handlowej*, https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/abw-zatrzymala-podejrzanego-o-planowanie-zamachu-w-galerii-handlowej [dostęp: 20.07.2021].

na werbowaniu konwertytów na islam w celu przeprowadzenia akcji o charakterze terrorystycznym[2283].

Represyjna polityka państw Azji Środkowej, z jednej strony, generuje nowych radykalnych islamistów, z drugiej zaś chroni te państwa przez permanentną inwigilację społeczeństwa. Jest to, jak się zdaje, układ wzajemnie uzupełniający: globalny dżihad otrzymuje nowych zwolenników, a przywódcy tych państw utrzymują się przy władzy, której zakres się poszerza. Odbywa się to kosztem praw człowieka i pogłębia biedę, ale zarazem zwiększa wpływy Rosji. Powstanie emiratów w tym regionie dzisiaj wydaje się niemożliwe, państwa te jednak uzależniają się od graczy zewnętrznych (Rosji, Turcji) oraz jednoosobowego przywództwa. Jednocześnie przyczyny radykalizacji będą się wzmacniały, co powoduje, że ich los będzie zależał od koniunktury: jeśli z jakiś przyczyny Wielka Gra ustanie, tak jak po odkryciu drogi morskiej do Chin, a przede wszystkim Ameryki, lub nie będzie „następcy tronu", szanse bardzo wzrosną, bo nie będzie społeczeństwa obywatelskiego odpornego na radykalizm, jaki by on nie był. A szczególnie blisko tu mają komunistyczne Chiny.

4.3. Turkiestan Wschodni

4.3.1. Ujguria, Ujgurzy i islam

Ujgurzy to ludność turkijska zamieszkująca przede wszystkim zachodnie Chiny (Xinjang/Sinciang), ale także wschodni Kazachstan, Kirgistan i Uzbekistan. Ich liczebność szacuje się na 15 mln ludzi. Mają własny język, który występuje przynajmniej w trzech dialektach, pisany w Chinach alfabetem arabskim, a w krajach byłego ZSRR cyrylicą. Ich ojczyzną jest Turkiestan Wschodni. Na obszar ten składają się zasadniczo dwie krainy geograficzne leżące na północ i południe od gór Tien-szan. Są to kotliny: Dżungarska i Kaszgarska[2284].

Słowo „Ujgur" oznacza „zjednoczony", „sprzymierzony". Określano nim tureckie plemiona żyjące na terenie dzisiejszej Mongolii. Plemiona ujgurskie

2283 PCH24, *Polskie służby zatrzymały czterech Tadżyków. Są podejrzani o rekrutowanie do ISIS*, https://pch24.pl/polskie-sluzby-zatrzymaly-czterech-tadzykow-sa-podejrzani-o-rekrutowanie-do-isis/ [dostęp: 20.07.2021].

2284 J. Zdanowski, *Sinciang – „nowa rubież" Chin. Stosunki etniczno-polityczne w latach 30. XX w.* [w:] R. Sławiński (red.), *Nowożytna historia Chin*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2005, s. 147–148.

prawdopodobnie były pochodzenia teleskiego. Wchodziły w skład kolejnych związków plemiennych (kaganatów), pod władzą: chana topańskiego (od 338 r.), chana Żoużanów (460–545), związku Heftalitów (541–565) i kaganatu turkuckiego[2285]. W wyniku wielu wojen i powstań ten kaganat przestał istnieć, a jednocześnie doszło do podziału: po jednej stronie pustyni Gobi uformowali się Turcy Błękitni, a po drugiej – lojalni wobec Chin – Ujgurzy[2286].

Większość plemion ujgurskich żyła na wschód od Gobi, gdzie rozpoczął się proces konsolidacji. Plemieniem wiodącym było Tokuz-Oguz, dzielące się na dziewięć *oguz* (rodów) – stąd prawdopodobnie pochodzi dzisiejsza nazwa „Ujgur". Do konfederacji plemiennej weszło sześć innych plemion teleskich oraz Basmałowie i Karłucy[2287]. W V w. nastąpił znaczny rozwój kulturalny plemion ujgurskich: przyjęli pismo sogdyjskie, a najpóźniej w latach 70. VIII w. wspólną religię – manicheizm. Słabnące państwo ujgurskie od początku VIII w. traciło kolejne sprzymierzone plemiona, a w końcu upadło w wyniku powstania Kirgizów. Kirgizi w 840 r. zdobyli Karakorum i dokonali rzezi Ujgurów, z których część salwowała się ucieczką[2288].

Islam w Ujgurii zaczął dominować za rządów Timura, najprawdopodobniej ok. 1420 r. Timur uważał religię za ważne spoiwo nowego państwa[2289]. Po jego upadku Ujgurzy podlegali zmianom politycznym tego regionu; wchodzili w skład państwa Chodżów (wtedy też duże wpływy w tym regionie uzyskał sufizm)[2290], a od 1635 r. chanatu dżungarskiego i państwa Ojratów. Po rozbiciu chanatu dżungarskiego zostali częścią Chin[2291]. Podbój zakończył się w 1760. Przyłączono wtedy cały tzw. Turkiestan Wschodni, czyli: Dżungarię, Kaszgarię, kotlinę Tarimską i Hami. W 1882 obszar ten nazwano Sinciang (Xinjang), co znaczy „teren nowo zdobyty"[2292]. Ta nazwa przetrwała do dzisiaj i, co ciekawe, jest nadal trafna, bo Chińczycy mieli od pierwszych lat panowania olbrzymie problemy z utrzymaniem kontroli.

2285 L. Gumilow, *Dzieje dawnych Turków*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1972, s. 15–18.

2286 Tamże, s. 243–245.

2287 Tamże, s. 334.

2288 Tamże, s. 384–386.

2289 Z. Łukawski, *Dzieje Azji Środkowej*..., s. 141–154.

2290 D. Brophy, *Naród ujgurski. Reformy i rewolucje na pograniczu rosyjsko-chińskim*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2021, s. 37.

2291 J. Sobczak, *Ujgurzy – lud zapomniany* [w:] J. Marszałek-Kawa, R. Gawłowski (red.), *Kulturowe uwarunkowania współczesnej Azji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 69.

2292 Tamże, s. 70.

Elementem niezwykle istotnym dla utrzymania tożsamości Ujgurów okazał się islam.

W 1931 r. wybuchło powstanie w Ujgurii. Wzięli w nim udział nie tylko Ujgurzy, ale także Kirgizi i Kazachowie. Co warte odnotowania, trudno mówić tu o powstaniu narodowowyzwoleńczym. Konsul ZSRR w Kaszgarze odnotował, że ludność identyfikowała się jako „my, muzułmanie", a termin „Ujgur" traktowano jako nieco sztuczny: „Ujgur jest niemal tożsame ze słowem bolszewik"[2293]. W lipcu 1933 po zajęciu Kaszgaru proklamowano powstanie Islamskiej Republiki Wschodniego Turkiestanu[2294]. Spotkało się to ze stanowczymi działaniami i likwidacją państwa przez Kuomintang (Guomindag) oraz Armię Czerwoną[2295]. Niemniej kwestia muzułmanów oraz ich kulturowych i politycznych aspiracji nie mogła być już dłużej pomijana.

Islamska Republika Wschodniego Turkiestanu odrodziła się po 1944 r. (tzw. II Republika); wyparto z tego regionu Kuomintang, a od 1946 funkcjonowało nowe państwo pod protektoratem ZSRR. Na jego czele stanął Kazach Osman Batur[2296]. W 1949 republika została wcielona do Chin za zgodą ZSRR. Walki o niezależność toczyły się do 1954. Ostatecznie w 1955 Sinciang zmienił nazwę i status (w ramach Chińskiej Republiki Ludowej) na Ujgurski Obwód Autonomiczny Sinciang[2297].

Oczywiście pewnym problem dla komunistów była kwestia religii jako elementu tożsamościowego. Rozpoczął się okres rugowania religii na każdym możliwym poziomie. Grupy uważające religię za ważny element swojej tożsamości zaczęły być traktowane jako wrogowie wewnętrzni. Szczególnie duży wpływ na kulturę i religię Ujgurów miała rewolucja kulturalna zapoczątkowana w 1966 r. Był to okres prześladowań i niszczenia także ujgurskiej historii i tożsamości. Po zmianach politycznych wprowadzonych przez nowego przywódcę Chińskiej Republiki Ludowej, Denga Xiaopinga[2298], Ujgurzy chcieli odzyskać wolność wyznawania islamu. Okazało się,

2293 D. Brophy, *Naród ujgurski. Reformy i rewolucje na pograniczu rosyjsko-chińskim...*, s. 243.

2294 J. Zdanowski, *Sinciang – „nowa rubież" Chin. Stosunki etniczno-polityczne w latach 30. XX w....*, s. 151–168.

2295 K. Kozłowski, *Państwo Środka...*, s. 79–81.

2296 J. Sobczak, *Ujgurzy – lud zapomniany...*, s. 75.

2297 A.P. Olechowski, *Czy separatyści ujgurscy mogą zagrozić bezpieczeństwu Europy* [w:] A. Moroska-Bonkiewicz (red.), *Ekstremizm polityczny we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2012, s. 310.

2298 J. Gittings, *Historia współczesnych Chin: od Mao do gospodarki rynkowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 174.

że władze nie były aż tak liberalne. Doszło do serii protestów, m.in. w Aksu (1980) oraz Kaszgarze (1981). Deng Xiaoping przybył do Turfanu i Urumczi, aby załagodzić tamtejsze konflikty[2299]. Według Roberta Borkowskiego, ten renesans ruchu tożsamościowego „[...] był efektem rewolucji irańskiej, a także rozwoju fundamentalizmu islamskiego i dżihadystycznej partyzantki afgańskiej w wojnie z ZSRR oraz dżihadyzmu Al-Kaidy"[2300]. Należy jednak zauważyć, że był to również wynik większej mobilności ludności, ich edukacji i nieco łagodniejszej polityki władz po okresie rewolucji kulturalnej[2301].

W 1985 r. w Urumczi doszło do masowych protestów studentów ujgurskich przeciw prowadzonym w tym regionie próbom nuklearnym oraz polityce regulacji dzietności[2302]. W lutym 1992 doszło do dwóch ataków bombowych w Urumczi, w których zginęły 3 osoby, a ponad 20 zostało rannych. Sprawcami zamachów było 8 Ujgurów, którzy podczas procesu w 1995 zostali skazani na śmierć. Pomiędzy 5 a 8 marca 1992 r. miały również miejsce eksplozje w takich miejscowościach, jak: Chotan, Kaszgar, Bortala, Kucha, Korla. Do dużego ataku doszło w czerwcu 1993 w Kaszgarze[2303].

Chińskie władze zintensyfikowały poszukiwania terrorystów: uwięziły ponad 2,7 tys. osób, zabezpieczyły ok. 2 ton środków wybuchowych oraz ponad 30 tys. sztuk amunicji. Na początku marca ujgurscy bojownicy pojmali mułłę kaszgarskiego, a jego syna brutalnie zamordowali. Miał to być odwet za sympatyzowanie z władzami chińskimi. Natomiast w rejonie Aksu doszło do egzekucji na podejrzanych o udział w zaplanowanych atakach oraz działalność w grupie terrorystycznej. W Urumczi 25 lutego 1997 doszło do wybuchów w 3 autokarach, w których zginęło 9 osób, a 68 zostało rannych[2304].

2299 M. Jaremba, *Ujgurzy – niechciani muzułmanie w Chińskiej Republice Ludowej* [w:] Ł. Darby Bartosik, A. Mawer-Ratajczak (red.), *Zjawisko migracji oraz mniejszości religijne, etniczne i narodowe – aspekty polityczne, społeczne i prawne*, Wydawnictwo Naukowe ArchaeGraph, Poznań – Łódź 2019, s. 223.

2300 R. Borkowski, *Federacja Rosyjska i Chińska Republika Ludowa wobec fundamentalizmu, separatyzmu i terroryzmu islamskiego*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe", 2018, nr 2, s. 100.

2301 Por. M. Adamczyk, *Problem terroryzmu islamskiego w Chinach w kontekście dążeń niepodległościowych Ujgurów* [w:] M. Kopczewski, D. Sienkiewicz (red.), *Edukacja warunkiem bezpieczeństwa w XXI w. Służby mundurowe w systemie bezpieczeństwa publicznego*, Centrum Szkolenia Sił Powietrznych w Koszalinie, Koszalin 2016, s. 18.

2302 J. Gittings, *Historia współczesnych Chin: od Mao do gospodarki rynkowej...*, s. 169.

2303 M. Jaremba, *Ujgurzy – niechciani muzułmanie w Chińskiej Republice Ludowej...*, s. 224–225.

2304 Tamże, s. 226–227.

W styczniu 2007 zlikwidowano bazę szkoleniową terrorystów Al-Kaidy w Sinciangu. Zginęło 18 osób, a do planowania zamachów przyznało się 35 Ujgurów[2305].

Trudno jednoznacznie ocenić, w jakim stopniu zagrożenie terrorystyczne było rzeczywiste, a w jakim było prowokacją i narracją władz. Zwłaszcza powszechne przyznawanie się Ujgurów do przynależności do organizacji terrorystycznych w śledztwach budzi daleko idące wątpliwości co do uczciwości postępowania dowodowego i sądowego. Był to jednak świetny pretekst dla władz do zaostrzania kursu wobec Ujgurów.

Władze pozwalały Ujgurom na naukę czy pielgrzymki zagraniczne (np. do Mekki), jednak powracający natychmiast byli poddawani permanentnej inwigilacji. Turcja znajduje się na liście 26 państw wrażliwych (*fragile states*), których już tylko samo odwiedzenie może oznaczać dla Ujgurów poważne konsekwencje.

Od 2014 r. Chiny prowadzą kampanię, której nazwa „Mocne uderzenie w brutalny terroryzm" nie oddaje jej istoty: są to działania wymierzone w Ujgurów i inne mniejszości wyznające islam, głównie z Sinciangu. Szacuje się, że w obozach może przebywać ponad milion ludzi (cały Sinciang liczy 26 mln mieszkańców, z których ponad 8 mln to Ujgurzy, a 1,2 mln to Kazachowie; Chińczyków Han, którzy są dominującą narodowością w Chińskiej Republice Ludowej, jest ok. 7,5 mln). Według oficjalnych statystyk z 2017 aresztowania w Sinciangu stanowiły prawie 21% wszystkich aresztowań w kraju, choć mieszkańcy tego regionu stanowią tylko 1,5% populacji Chin[2306]. W marcu 2017 władze autonomiczne uchwaliły ustawę „antyekstremistyczną", która zabraniała ludziom zapuszczania długich bród i noszenia zasłon twarzy w miejscach publicznych. Oficjalnie uznano również wykorzystanie ośrodków szkoleniowych do „eliminacji ekstremizmu". Była to oczywiście odpowiedź na opinię prezydenta Xi Jinpinga, który ostrzegał przed „toksycznością religijnego ekstremizmu" i opowiadał się za wykorzystaniem narzędzi dyktatury do wyeliminowania islamistycznego ekstremizmu[2307]. Rząd prowadzi politykę sinicyzacji religii w Chinach, której celem jest sprawienie, aby podstawowe wartości socjalistyczne odgrywały wiodącą rolę we wspólnocie religijnej. Przeto władze chińskie

2305 J. Sobczak, *Ujgurzy – lud zapomniany...*, s. 79.

2306 A. Mikulska, *Robię, co mogę, aby nie zwariować*, https://www.tygodnikpowszechny.pl/robie-co-moge-aby-nie-zwariowac-168010 [dostęp: 10.11.2021].

2307 L. Maizland, *China's repression of Uyghurs in Xinjiang*, https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-repression-uyghurs-xinjiang [dostęp: 10.11.2021].

zintensyfikowały kampanię mającą na celu zmuszenie islamu do przystosowania się do społeczeństwa socjalistycznego[2308]. Działania władz chińskich prowadzone w imię walki z terroryzmem mają znamiona kulturowego ludobójstwa (*cultural genocide*)[2309].

Historia Ujgurów przypomina historię Czeczenów. Ludność ujgurska miała kontakt z islamem od początków jego istnienia, ale przyjął się on stosunkowo późno. Stał się jednak ważnym elementem tożsamości grupy, zwłaszcza w kontrze do dominującej kultury kolonizatora. Różnica polega głównie na tym, że Czeczeni za przeciwnika mieli słabnącą Rosję, a Ujgurzy rozwijające się Chiny. Kaukaz był bardziej dostępny, łatwiej było tam przybyć i go opuścić, ale przede wszystkim łatwiej było o wiedzę na temat panującej tam sytuacji. W obu przypadkach terroryzm i radykalizm religijny okazał się bardzo użyteczny dla wzmacniania kontroli społecznej. Czeczenia i Ujguria to przykład brutalnej ekspansji w imię ideologii imperialnej i realizowania ważnych interesów geopolitycznych.

4.3.2. Ujgurzy w Syrii

Pojawienie się Ujgurów w Syrii nie było czymś oczywistym. Przed 2011 r. nie notowano żadnych migracji między Chinami a Syrią. Tym większym zaskoczeniem były pierwsze doniesienia o ujgurskich oddziałach w Syrii.

Islamska Partia Turkiestanu, znana też jako Turkieska Islamska Partia (Turkistan Islamic Party, TIP), to syryjska filia Islamskiego Ruchu Wschodniego Turkiestanu (Al-Hizb al-Islami al-Turkistani, East Turkestan Islamic Movement, ETIM)[2310]. Organizacja ta powstała jeszcze w 1940 r.; zlikwidowana została po przyłączeniu regionu do Chin. Reaktywowano ją dopiero w 1989, a głównym inicjatorem tego procesu był Ziyauddin Yusuf (Zeydin Yusup). W kwietniu 1990 doszło do starć zbrojnych w mieście Barin między Ujgurami i służbami chińskimi. W rezultacie aresztowano kilka tysięcy Ujgurów, w tym przywódców TIP. Przywództwo organizacji przejęli Hasan

2308 U. Botobekov, *China's repression policy against islam*, https://moderndiplomacy.eu/2018/05/29/chinas-repression-policy-against-islam/ [dostęp: 10.11.2021].

2309 Więcej: S.R. Roberts, *The War on the Uyghurs: China's Internal Campaign against a Muslim Minority*, Princeton University Press, Princeton 2020, p. 199–235.

2310 Poprawne powinno być „Partia Islamska Wschodniego Turkistanu"; wg jednego z założycieli tej partii, Abdula Kadera Yafuquana, „Ruch Islamski Wschodniego Turkiestan". To nazwa używana przez władze chińskie, która weszła do powszechnego użytku; Shi Jianyu, „Osoba nr 1 «Wschodniego Turkistanu»: Kierunek ISIS nie jest naszym celem" [「東突」一號人物：去ISIS不是我們的目的], https://theinitium.com/article/20151130-international-EastTurk/ [dostęp: 10.11.2021].

Mahsum (Hassan Makhdum, znany też jako Abu-Muhammad al-Turkistani lub Ashan Sumut) oraz Abudukadir Yapuquan (Abdul Kader Yafuquan)[2311]. Mahsum szukał poparcia w Arabii Saudyjskiej i Pakistanie. TIP reaktywowała się w 1997, lecz szybko musiała przenieść się do Afganistanu, gdzie korzystała z gościnności talibów przynajmniej od 1998. O tej organizacji opinia publiczna na świecie dowiedziała się w wyniku wojny w Afganistanie. Po stronie talibów, jak się okazało, walczyli też Ujgurzy, którzy współpracowali przede wszystkim z Uzbekami z Islamskiego Ruchu Uzbekistanu i Al-Kaidą. W operacji antyterrorystycznej sił pakistańskich w 2003 r. zginął przywódca ETIM, Mahsum. Formacja została zdziesiątkowana w Afganistanie i musiała go opuścić. Głównymi kierunkami były: północny Pakistan, Bliski Wschód i Indonezja[2312].

Kwestia Ujgurów został podjęta przez Al-Kaidę po 2008 r. Zaczęły pojawiać się filmy jej domu medialnego Al-Fajr adresowane do Ujgurów i dotyczące tej tematyki. Abu Yahya al-Libi, jeden z głównych ideologów, podejmował kwestię prześladowań muzułmanów w Chinach. Al-Kaida Islamskiego Maghrebu (AQIM) zagroziła odwetem na chińskich robotnikach w Algierii[2313]. Na przykład pierwszy raz kwestia Ujgurów w organie prasowym EK kavkazcenter.com została podjęta w 2007[2314]. Od 2014 widoczny był znaczny wzrost liczby publikacji na ten temat. Działania władz Chin nazywane były „wojną z islamem", a same Chiny „okupantem". Pojawiające się informacje dotyczyły przede wszystkim prześladowań muzułmanów, których religijność przez władze była uważana za przejaw „choroby psychicznej". Publikowano informacje o prześladowaniach („Więźniowie w chińskich obozach są zmuszani do jedzenia wieprzowiny, picia alkoholu i tańczenia z kobietami; pojawiają się informacje o torturach i śmierci"[2315]). Sama formacja zaczęła przedstawiać się coraz częściej pod nową nazwą TIP. W 2010 r.

2311 J.T. Reed, D. Raschke, *The ETIM: China's Islamic Militants and the Global Terrorist Threat*, ABC-CLIO, Santa Barbara 2010, p. 48.

2312 L. Webber, *China, Xinjiang, and the Uyghurs in global jihadist propaganda*, https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/china-xinjiang-and-uyghurs-global-jihadist-propaganda [dostęp: 10.11.2021].

2313 R. Pantucci, *Uyghur terrorism in a fractured Middle East* [in:] M. Clarke (ed.), *Terrorism and Counter-Terrorism in China: Domestic and Foreign Policy Dimensions*, Oxford University Press, Oxford 2018, p. 159.

2314 „Chińczycy zabijają około 20 muzułmańskich Ujgurów" [*Китайцы убили около 20 мусульман уйгуров*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2007/01/09/49100/kitajtsy-ubili-okolo-20-musulman-ujgurov.shtml [dostęp: 10.11.2021].

2315 „Wojna z islamem. Chińscy komuniści utożsamiali islam z chorobą psychiczną" [*Война с исламом. Китайские коммунисты приравняли Ислам к психическому заболеванию*],

nowy przywódca Abdul Szakur (Shakoor) al-Turkistani (*vel* Emeti Yakuf), został zaproszony przez przywódców Al-Kaidy do Waziristanu na rozmowy o przyszłej współpracy[2316]. Szakur został zabity w wyniku ataku drona w Pakistanie 24 sierpnia 2012[2317], a jego miejsce zajął Abdullah Mansour. Niewiele o nim wiemy; jego nazwisko nie jest tureckie, zatem jest to *kunja*. W 2014 udzielił jednego z nielicznych wywiadów, w którym mówił: „Walka z Chinami jest naszą islamską odpowiedzialnością i musimy ją wypełnić"[2318]. Ujgurzy w północnym Pakistanie stanowili spory problem dla gospodarzy, dla których współpraca z Chinami miała znaczenie strategiczne, a zarazem byli gośćmi plemion pasztuńskich. Oczywiście ich powrót do ojczyzny był niemożliwy, stąd prawdopodobnie pomysł na migrację do Syrii.

W październiku 2012 r. chińscy urzędnicy (w tym generał dywizji Jin Yinan) po raz pierwszy stwierdzili, że bojownicy z „organizacji terrorystycznych ze Wschodniego Turkistanu" dołączają do antyrządowych rebeliantów w Syrii. Te twierdzenia chińskiego rządu nie zostały potwierdzone dowodami aż do marca i kwietnia 2013, kiedy pojawiły się pierwsze nagrania chińskich rebeliantów[2319]. Pojawiali się oni w filmach dwóch formacji: czeczeńskiej i an-Nusry. Byli to pojedynczy bojownicy. Pierwsze materiały filmowe czy zdjęcia ukazujące całe grupy Ujgurów czy etnicznych Chińczyków firmowane były przez Hizb al-Islam al-Turkistani fi Bila asz-Szam (Turkieska Islamska Partia w Wielkiej Syrii, Turkestan Islamic Party in Levant, TIPL)[2320] lub jako TIP i pochodziły z 2015 r. Pierwsze formacje, w których pojawili się w 2015 Ujgurzy, to Ansar al-Dżihad i Katibat Turkistani (TIP).

Ansar al-Dżihad był formacją składającą się przede wszystkim z bojowników pochodzących z Azji Środkowej. Utworzony został pod auspicjami Al-Kaidy i uzbeckiej formacji Islamskiej Unii Dżihadu (odłamu IRU)[2321].

https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2018/08/29/117213/vojna-s-islamom--kitajskie-kommunisty-priravnyali-islam-k-psikhicheskomu-zabolevaniyu.shtml [dostęp: 10.11.2021].

2316 R. Pantucci, *Uyghur terrorism in a fractured Middle East...*, p. 162.

2317 RefWorld, *Turkistan Islamic Party's Abdul Shakoor Turkistani killed in fata air strike*, https://www.refworld.org/docid/506c18382.html [dostęp: 10.11.2021].

2318 S. Mehsud, M. Golovnina, *From his Pakistan hideout, Uighur leader vows revenge on China*, https://www.reuters.com/article/us-pakistan-uighurs-idUSBREA2D0PF20140314 [dostęp: 10.11.2021].

2319 J. Zenn, *An overview of Chinese fighters and anti-Chinese militant groups in Syria and Iraq*, https://jamestown.org/program/an-overview-of-chinese-fighters-and-anti-chinese-militant-groups-in-syria-and-iraq/#.VX3kqEZGR9g [dostęp: 10.11.2021].

2320 R. Pantucci, *Uyghur terrorism in a fractured Middle East...*, p. 167.

2321 Patrz rozdział 4.2. *Azja Środkowa na Bliskim Wschodzie.*

Jednym z czołowych przywódców Ansar al-Dżihad był Abu Omar al-Turkistani. Urodził się w chińskiej Ujgurii, wyemigrował do Afganistanu, tam walczył po stronie Al-Kaidy i talibów, został aresztowany w Pakistanie; zwolniony, wyjechał do Syrii. Był ważną osobą w procesie jednoczenia się ruchu dżihadystycznego w ramach projektu Dżabhat Fateh asz-Szam (koncepcja al-Dżulaniego). Jego obecność w tym projekcie, kojarzenie go z TIP i jednocześnie z Al-Kaidą mogą świadczyć o powiązaniach tych organizacji, nawet jeśli oficjalnie ich nie było. Zginął w ataku lotniczym Stanów Zjednoczonych w styczniu 2017 r. W tym ataku zginęło kilku wysokich przedstawicieli Al-Kaidy, co tym bardziej zastanawia w kontekście rzeczywistych relacji formacji dżihadystycznych w Idlibie[2322]. Bojownicy TIP w Syrii uznawali zwierzchność przywódcy talibów, mułły Muhammada Omara, podobnie jak uzbecki imam Bukhari Dżamaat.

Katibat Turkistani wg jego dowódcy obecny był w Syrii już od 2012 r. W lutym 2013 TIP opublikował swoje pierwsze wideo oferujące „rajdy" bojownikom w Syrii oraz porównujące sytuację „uciskanych muzułmanów" w Sinciangu i Syrii. Kilka miesięcy później TIP opublikował wideo, które pokazało jego bojowników w Syrii, ale trudno zweryfikować, czy faktycznie występowali w nim Ujgurzy z Syrii[2323]. Pierwsze materiały promocyjne pokazujące bojowników TIP pochodziły z 2015. Była to seria filmów i wiadomości tekstowych organu prasowego organizacji. Pokazywały pierwszy atak samobójczy Ujgura (miał się nazywać Dadullah)[2324] i informowały o posiadaniu własnego obozu szkoleniowego w północnej Syrii[2325].

Ujgurzy z TIP byli wyróżniającą się grupą podczas operacji „Bitwa o zwycięstwo", czyli odbicia miasta Dżisr asz-Szughur. Oddział ten walczył ramię w ramię z czeczeńskim Dżunud asz-Szam oraz uzbeckim Al-Katibat at-Tauhid wa'l Dżihad[2326]. Po zdobyciu miasta stało się ono główną bazą TIP.

2322 C. Weiss, *Uighur jihadist fought in Afghanistan, killed in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/02/uighur-jihadist-fought-in-afghanistan-killed-in-syria.php [dostęp: 10.11.2021].

2323 J. Zenn, *An overview of Chinese fighters and anti-Chinese militant groups in Syria and Iraq*...

2324 Caleb, *More on Turkestan Islamic Party in Syria*, http://thelineofsteel.weebly.com/news/more-on-turkestan-islamic-party-in-syria [dostęp: 10.11.2021].

2325 C. Weiss, *Most recent Turkistan Islamic Party video of its fighters in #Syria shows a rudimentary camp*, https://twitter.com/caleb_weiss7/status/575158400243273728 [dostęp: 10.11.2021].

2326 Tenże, *Turkistan Islamic Party had significant role in recent Idlib offensive*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/04/turkistan-islamic-party-had-significant-role-recent-idlib-offensive.php [dostęp: 10.11.2021].

Osiadały tu nawet całe rodziny bojowników. TIP działał w ścisłej koordynacji z przywódcami Dżabhat an-Nusra. Kolejną ważną wspólną ofensywą były walki w regionie Allepo w maju 2016[2327]. Problem Ujgurów w Syrii został zauważony przez Chiny. Jeszcze w styczniu 2016 r. doszło do wspominanego nalotu, w którym zginął Abu Omar al-Turkistani, a nadto – co ważne – zbombardowano cały obóz szkoleniowy[2328], w którym mieli znajdować się liczni Ujgurzy[2329].

W marcu 2016 r. prezydent Chińskiej Republiki Ludowej Xi Jinping ustanowił nowe stanowisko specjalnego wysłannika do Syrii. Objął je doświadczony dyplomata, były ambasador Chin w Iranie, Etiopii i Unii Afrykańskiej, Xie Xiaoyan. W dniach 14–16 sierpnia 2016 r. chińska delegacja wojskowa odwiedziła Damaszek i poza współpracą dwustronną omawiała kwestię eliminacji bojowników TIP. Według Ministerstwa Obrony Narodowej kontradmirał Guan Youfei, dyrektor Biura Międzynarodowej Współpracy Wojskowej Chińskiej Centralnej Komisji Wojskowej, spotkał się w Damaszku z Fahadem Jassimem al-Freijem, ministrem obrony Syrii. Podczas spotkania zauważono, że Chiny wyraziły obawy dotyczące wpływu terrorystów na religijnych ekstremistów w Regionie Autonomicznym Sinciang-Ujgur. Guan Youfei stwierdził: „Chiny konsekwentnie popierają stanowisko Damaszku w sprawie zwalczania międzynarodowego terroryzmu i uważają, że Syria powinna chronić swoją suwerenność i niezależność"[2330]. Być może było to przyczyną samobójczego zamachu bombowego 30 sierpnia na chińską ambasadę w Kirgistanie. Według władz Biszkeku atak terrorystyczny został zlecony przez ujgurskich dżihadystów w Syrii, a sfinansowany przez an-Nusrę[2331]. W Syrii notowano obecność chińskich żołnierzy, co oficjalnie było związane ze szkoleniami w zakresie obsługi zakupionej w Chinach broni.

Ideologia TIP w Syrii zaczęła ewidentnie ewoluować. Ich postawa wobec władz chińskich stała się jeszcze bardziej radykalna. Jeśli wcześniej

2327 T. Joscelyn, *Turkistan Islamic Party advertises role in jihadist-led offensive in Aleppo province*, https://www.longwarjournal.org/archives/2016/05/turkistan-islamic-party-advertises-spoils-from-battle-in-aleppo.php [dostęp: 10.11.2021].

2328 R. Burns, *US airstrike said to kill 100-plus al-Qaida in Syria*, https://www.yahoo.com/news/us-airstrike-said-kill-100-plus-al-qaida-161716100--politics.html [dostęp: 10.11.2021].

2329 SITE, *JFS condemns American airstrike on training camp in Aleppo, declares U.S. chose Assad regime over Syrian people*, https://news.siteintelgroup.com/Jihadist-News/jfs-condemns-american-airstrike-on-training-camp-in-aleppo-declares-u-s-chose-assad-regime-over-syrian-people.html [dostęp: 10.11.2021].

2330 U. Botobekov, *What's are China's stakes in Syria?*, https://thediplomat.com/2017/01/whats-are-chinas-stakes-in-syria/ [dostęp: 10.11.2021].

2331 E. Karmon, *Central Asian jihadists in the front line...*

strategicznym celem TIP było prowadzenie walki terrorystycznej ze strukturami władzy Chin i oddzielenie Sinciangu od Chin, to przynajmniej od 2015 r. wzywają muzułmanów z całego świata do przyłączenia się do dżihadu przeciwko krajom Zachodu. W maju 2016 ukazała się przemowa Abd al-Haqq al-Turkistanego (*vel* Maimaitiming Maimaiti), jednego z przywódców TIP, który miał zginąć w 2010 w Pakistanie[2332]. W nowej wiadomości dźwiękowej al-Haqq wezwał Ujgurów „[...] w każdym zakątku świata, gdziekolwiek by nie byli", aby przyłączyli się do dżihadu. Według al-Haqqa, Ujgurzy „[...] dzisiaj prowadzą dżihad w Szam, pomagając swoim braciom, a jutro żołnierze islamu muszą być gotowi wrócić do Chin, aby wyzwolić zachodnią prowincję Sinciangu od komunistycznych najeźdźców"[2333]. Potępił ISIS i IRU za proklamowanie kalifatu oraz zerwanie wcześniej składanych przyrzeczeń wierności Al-Kaidzie czy talibom. Uznał, że powołanie kalifatu było przedwczesne, „równoznaczne ze zbiorem niedojrzałych plonów", ponieważ zostało ustanowione bez aprobaty przywódców islamskich. Potępił brutalne egzekucje zwykłych muzułmanów przez bojowników ISIS i zakwestionował wiedzę teologiczną Abu Bakra al-Bagdadiego[2334]. TIP wybrał współpracę z an-Nusrą, nieoficjalnie cały czas utrzymując kontakt z Al-Kaidą i swoją diasporą w Pakistanie.

Ocenia się, że w szeregach TIP było ok. 2 tys. bojowników[2335]. Dokładna liczba obywateli chińskich, którzy przyłączyli się do wojny syryjskiej, jest przedmiotem spekulacji. Należy zauważyć, że w Syrii są obywatele tego państwa również o innym pochodzeniu etnicznym (np. Uzbecy, Kazachowie czy Han). Specjalny wysłannik Chin do spraw syryjskich, ambasador Xie Xiaoyan, powiedział w lipcu 2018 r.: „Widziałem różne liczby – niektórzy mówią o 1000 lub 2000, 2000 lub 3000, 4000 lub 5000, a niektórzy mówią nawet więcej". W 2017 ambasador Syrii w Chinach Imad Moustapha zasugerował, że nawet 5 tys. Ujgurów walczyło w różnych grupach bojowników w Syrii, dodając, że Chiny powinny być „niezwykle zaniepokojone"[2336].

2332 *New video message from Hizb al-islami al-Turkistani in Bilad al-sham: Special interview with the leader Shaykh abd al-Haqq*, https://jihadology.net/2016/05/28/new-video-message-from-%E1%B8%A5izb-al-islami-al-turkistani-in-bilad-al-sham-special-interview-with-the-leader-shaykh-abd-al-%E1%B8%A5aqq [dostęp: 10.11.2021].

2333 Tamże.

2334 Por. U. Botobekov, *China's nightmare: Xinjiang jihadists go global*, https://thediplomat.com/2016/08/chinas-nightmare-xinjiang-jihadists-go-global/ [dostęp: 10.11.2021].

2335 Tamże.

2336 M. Duchâtel, *China's foreign fighters problem*, https://warontherocks.com/2019/01/chinas-foreign-fighters-problem/ [dostęp: 10.11.2021].

Większość przybyła z całym rodzinami. Ujgurzy osiedlili się w różnych regionach Idlibu, w tym w strategicznym mieście Dżisr asz-Szughur, Ariha i na wyżynach Dżabal al-Zawijja. Na ogół przejmowali domostwa alawitów, którzy – obawiając się prześladowań – wyemigrowali. Od października 2015 r. notowano udział Ujgurów w walkach na Równinie al-Ghab oraz prowincji Latakia. Według kanału telewizyjnego Al-Mayadden, w Dżabal al-Turkman w Latakii i wiosce Zunbaki niedaleko Dżisr asz-Szughur mieszkało ok. 4–5 tys. Ujgurów (mężczyzn i kobiet). Rodziny te zostały tam osiedlone pod nadzorem „[...] tureckiego wywiadu, próbując zmienić demograficzny charakter tego obszaru"[2337].

Bojownicy ujgurscy podobno przenieśli się do Syrii po wspieranej przez Chiny kampanii pakistańskiej przeciwko ich bazom na granicach z Afganistanem. Podczas wizyty w Chinach w 2015 r. pakistański minister obrony ogłosił, że członkowie grupy powiązanej z Al-Kaidą albo zostali zabici, albo „jakoś opuścili" Afganistan[2338].

Nie można wykluczyć, że część z nich przybyła do Syrii bezpośrednio albo przez Turcję. Od początku lat 90. XX w. notowano migrację Ujgurów do Turcji. Osiedlali się przede wszystkim w miastach: Zeytinburnu (pod Istambułem) i Kayseri[2339], które nadal jest głównym centrum diaspory ujgurskiej[2340]. Być może w przemieszczaniu ich do Syrii zaangażowana była ujgurska organizacja (z siedzibą w Turcji) Eastern Turkistan Education and Solidarity Association (ETESA). Organizacja ta oficjalnie miała na zadanie nieść pomoc humanitarną. Jednak sama przyznawała się do przeprowadzenia (poparcia) zamachów terrorystycznych, w tym do zabójstwa prokomunistycznego imama Dżumy Tahira w Kaszgarze[2341]. ETESA we współpracy z TIP wysłała kilka konwojów humanitarnych do Syrii,

2337 H. Mouzahem, *Uighur „jihadis" role in Syria war*, https://the-levant.com/chinese-uighur-jihadis-play-a-significant-role-in-syria-war/ [dostęp: 10.11.2021].

2338 Mohanad Hage Ali, *China's proxy war in Syria: Revealing the role of Uighur fighters*, https://english.alarabiya.net/perspective/analysis/2016/03/02/China-s-proxy-war-in-Syria-Revealing-the-role-of-Uighur-fighters- [dostęp: 10.11.2021].

2339 C.P. Clarke, P.R. Kan, *Uighur foreign fighters: An underexamined jihadist challenge*, „ICCT Policy Brief", 2017, November, p. 10.

2340 A. Khan, *The Uighur and Syrian refugees making a home together in Turkey*, https://www.aljazeera.com/features/2021/3/4/the-uighur-and-syrian-refugees-making-a-home-together-in-turkey [dostęp: 10.11.2021].

2341 M. Martina, *Imam's killing in China may be aimed at making muslim Uighurs choose sides*, https://www.reuters.com/article/uk-china-xinjiang-idUKKBN0G13R620140801?edition-redirect=uk [dostęp: 10.11.2021].

co być może zostało wykorzystane do migracji Ujgurów[2342]. Zaangażowanie się Turcji jest przynajmniej mocno prawdopodobne. Na przykład w 2015 doszło do zamachu w Bangkoku, który przeprowadzili prawdopodobnie Ujgurzy posługujący się tureckimi paszportami[2343].

W 2015 r. w Dżakarcie skazano czterech Ujgurów za terroryzm. Podczas rozprawy sędzia kazał jednemu z nich odśpiewać hymn Turcji. Obwiniony nie znał jednak tego hymnu, co miało udowodnić, że nie był obywatelem Turcji, jak podawał[2344]. Posługiwanie się tureckimi paszportami jest dość zrozumiałe, bo daje szansę, że nie będzie się deportowanym do Chin, gdzie grozi kara śmierci, lecz do Turcji, która nie uważa TIP za organizację terrorystyczną.

W 1995 r. w stambulskiej dzielnicy Sultanahmet (Błękitny Meczet) powstał park im. Isa Yusufa Alptekina; postawiono też pomnik męczenników Turkiestanu Wschodniego. Mający wówczas 95-lat Isa Yusuf Alptekin spędził życie, pracując nie tylko na rzecz Turkiestanu Wschodniego, ale całego świata tureckiego. Recep Tayyip Erdoğan, wówczas burmistrz Stambułu, powiedział:

> Wschodni Turkiestan jest nie tylko ojczyzną ludów tureckich, ale to także kolebka tureckiej historii, cywilizacji i kultury. Zapomnienie o tym prowadziłoby do ignorancji naszej własnej historii, cywilizacji i kultury. Dziś kultura mieszkańców Turkiestanu Wschodniego jest systematycznie sinoizowana[2345].

Azja Środkowa (w tym Ujguria) zajmuje ważne miejsce w neoimperialnej retoryce Erdoğana, który wykorzystuje resentymenty i stara się podkreślać wspólne pochodzenie etniczne. Dzięki temu Erdoğan nobilituje swoich rodaków, ale także legitymizuje zwiększanie swojej aktywności w tej części świata[2346]. W ten sposób utrudnia Chinom realizację ich

2342 J. Zenn, *An overview of Chinese fighters and anti-Chinese militant groups in Syria and Iraq*...

2343 N. Soliev, *Uyghur militancy in and beyond Southeast Asia: An assessment*, „Counter Terrorist Trends and Analyses", 2017, vol. 9, no. 2, p. 15.

2344 A. Rohmah, *Indonesia jails fourth Uighur on „terrorism" offences*, https://www.aa.com.tr/en/world/indonesia-jails-fourth-uighur-on-terrorism-offences/21510 [dostęp: 10.11.2021].

2345 Eastern Turkestan Union in Europe, *Istanbul names park for Isa Yusuf Alptekin*, https://caccp.freedomsherald.org/et/etib/etib5_4.html#4 [dostęp: 10.11.2021].

2346 O radykalizacji i zmianach w Turcji za rządów Recepa Tayyipa Erdoğana por. A. Rostkowska, *Wojownicy o szklanych oczach. W poszukiwaniu Nowej Turcji*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2020.

koncepcji dominacji w tej części Azji, firmowaną przez projekt One Belt, One Road. Po zamieszkach w Ujgurii z 2009 r., w których zginęło 156 osób, a ponad 1000 zostało rannych, Erdoğan powiedział: „Incydenty w Chinach to po prostu ludobójstwo. Nie ma sensu interpretować tego inaczej"[2347]. Antychińskie protesty wybuchły w Turcji w lipcu 2015 po tym, jak Tajlandia deportowała 100 Ujgurów, na co rząd turecki odpowiedział oświadczeniem wyrażającym „głębokie zaniepokojenie" nowymi ograniczeniami wolności religijnej w Sinciangu[2348]. Chińscy analitycy uważają, że turecki prezydent wykorzystuje ujgurskich dżihadystów do prowadzenia wojny zastępczej z Chinami, aby zrealizować swoje ambicje odtworzenia „tureckiego świata od Adriatyku do Wielkiego Muru Chińskiego"[2349].

Chińczycy dzięki pojawieniu się problemu ujgurskiego w Syrii zaistnieli w tym konflikcie, z czego korzystają w dość ograniczony sposób. Raczej zdecydowali się na charakterystyczną dla siebie taktykę interwencji nie zbrojnej, lecz ekonomicznej. Chiński państwowy koncern naftowy Sinopec dokonał wielomilionowych inwestycji w rozwój pól naftowych i gazowych w irackim Kurdystanie[2350]. Chińskie pieniądze dla Kurdów, ale przede wszystkim odcięcie Turcji od wpływów na tym rynku może okazać się skutecznym narzędziem powstrzymania Turcji.

TIP brał udział w projekcie Dżabhat Fateh asz-Szam. Już w marcu 2016 r. trwały szerokie konsultacje na temat powołania islamskiego emiratu na terenach opanowanych głównie przez an-Nusrę, ale także AaS. TIP był zainteresowany tym pomysłem, którego jednak nie udało się zrealizować. Powstał natomiast JFS[2351], a TIP pozostał oddzielną formacją. Podobnie było po powołaniu HTS. Trudno jednoznacznie wyjaśnić tę sytuację. Być może TIP był postrzegany jako swoisty wentyl bezpieczeństwa. HTS oficjalnie zerwało stosunki z Al-Kaidą, ale TIP – nie. Jednak w przeciwieństwie do takich formacji jak HaD nie obrał kursu kolizyjnego z HTS, lecz nadal utrzymywał bliskie relacje z talibami. Afganistan był ważnym

2347 Reuters, *Turkish leader calls Xinjiang killings „genocide"*, https://www.reuters.com/article/us-turkey-china-sb/turkish-leader-calls-xinjiang-killings-genocide-idUSTRE56957D20090710 [dostęp: 10.11.2021].

2348 M. Duchâtel, *China's foreign fighters problem...*

2349 H. Mouzahem, *Uighur „jihadis" role in Syria war...*

2350 Oil & Gas 360, *Iraq + China MOU establishes long term oil & gas partnership*, https://www.oilandgas360.com/iraq-china-mou-establishes-long-term-oil-gas-partnership/ [dostęp: 10.11.2021].

2351 Patrz rozdział 2.2. *Dżabhat an-Nusra – ewolucja od filii Państwa Islamskiego, przez Al-Kaidę, do własnego projektu politycznego.*

zapleczem, swoistą głębią strategiczną dla całego ruchu dżihadystycznego. Nie bez znaczenia były też relacje z Turcją. TIP mógł pośredniczyć między HTS a Turcją, a jednocześnie – w przeciwieństwie do NLF – zachowywał niezależność od Turcji, przynajmniej na poziomie deklaracji. TIP był też organizacją rekrutującą islamistów nie tylko z Chin, ale i Azji Środkowej. Specyfiką TIP było promowanie się jako partii wolnej od sporów międzyfrakcyjnych, a nadto zapewniał opiekę nad całymi rodzinami przyjeżdżającym (tak jak Ujgurzy) w poszukiwaniu nowego miejsca do życia. Próbą, która zanegowała ich pełną neutralność w *fitnie* dżihadu, były walki między HTS a JTS. TIP wydał wówczas odezwę, w której ogłosił:

> Całkowicie odrzucamy to, co się dzieje: wystąpienie przeciwko Haj'at Tahrir asz-Szam, która jest największą grupą mudżahedinów na arenie w Szam i trzyma najbardziej strzeżone punkty w wyzwolonych terytorium. Oni są naszymi braćmi, z którymi walczyliśmy razem w jednym okopie od czasów Dżabhat an-Nusra, a następnie Dżabhat Fateh asz-Szam aż do Haj'at Tahrir asz-Szam. W tej ostatniej parze stoczyliśmy obok siebie epickie bitwy z siłami rządowymi[2352].

Było to jasne opowiedzenie się za jedną stroną konfliktu. Zostało to przyjęte negatywnie przez JTS, który wezwał do „zachowania neutralności" i unikania opresyjnych działań, które tylko nadszarpnęłyby „reputację ludu Turkiestanu". JTS twierdził również, że „znaczna większość muhadżiriów" (czyli zagranicznych bojowników) zachowała neutralność, ponieważ chcieli walczyć tylko z reżimem Asada, a nie uczestniczyć w wewnętrznych walkach islamistów[2353]. Al-Dżulani już wcześniej sondował, w jakim stopniu może liczyć na lojalność Ujgurów. Być może temu służyło powołanie w lipcu 2017 r. oddziału Katibat al-Ghuraba al-Turkistan. Była to organizacja składająca się głównie z Ujgurów; w materiałach propagandowych odwoływała się do Al-Kaidy, ale walczyła pod dowództwem HTS[2354]. Wspólne ćwiczenia

2352 Abu Marwan, *Statement by the Turkistan Islamic Party concerning the infighting*, https://www.longwarjournal.org/wp-content/uploads/2018/07/18-02-22-Statement-by-the-Turkistan-Islamic-Party-concerning-the-recent-recent-developments-in-the-Syrian-arena-%E2%80%93-translation-by-Al-Maqalaat.pdf [dostęp: 10.11.2021].

2353 T. Joscelyn, *Analysis: The Turkistan Islamic Party's jihad in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/07/analysis-the-turkistan-islamic-partys-jihad-in-syria.php [dostęp: 10.11.2021].

2354 C. Weiss, *New Uighur jihadist group emerges in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/01/new-uighur-jihadist-group-emerges-in-syria.php [dostęp: 10.11.2021].

z grupą Malhama Tactical mogą świadczyć o specjalnym przeznaczeniu formacji[2355].

W lutym 2018 r. z Afganistanu przybyło dwóch doświadczonych przywódców TIP: Abu Omar al-Turkistani i Abu Muhammad al-Turkistani, dotychczas walczących po stronie talibów[2356]. Abu Omar został nazwany „generalnym emirem" TIP w Syrii, a Abu Muhammad – „dowódcą wojskowym". Nie jest jasne, czy nadal zajmują te stanowiska. W każdy razie od tego momentu widoczne było wzmożenie działań na polu medialnym, a nawet ideologicznym, przez wystosowanie gróźb wobec Rosji[2357]. Pojawienie się tych dwóch dowódców było raczej nieprzypadkowe i prawdopodobnie podyktowane chęcią utrzymania niezależności TIP od HTS. Być może było spowodowane nawet koniecznością zatrzymania wewnętrznych podziałów. Pokazywało też, jak bardzo syryjska filia jest nadal uzależniona od azjatyckiego sztabu, co może oznaczać, że sami Ujgurzy traktują Ujgurię priorytetowo, a konflikt w Syrii tylko za pewien epizod. W tym samym czasie (w lutym 2018) amerykańskie siły powietrzne przeprowadziły bombardowania na obiekty szkoleniowe w prowincji Badachszan w Afganistanie, „[...] zapobiegając planowaniu i próbom aktów terrorystycznych w pobliżu granicy z Chinami i Tadżykistanem przez takie organizacje jak Islamski Ruch Wschodniego Turkiestanu i inne"[2358]. TIP coraz mocniej akcentował też konieczność dżihadu dalekiego i nagrał wideo, na którym widać europejskich rekrutów. Pozwala to sądzić, że TIP rozszerzył bazę rekrutacyjną poza uchodźców ujgurskich, którzy byli w Turcji[2359].

Pozycja Ujgurów była mocna, więc HTS nie odważyło się na konfrontację, tak jak z innymi ugrupowaniami. Dalsza współpraca trwała. W lutym 2020 r. przywódca HTS, al-Dżulani, w wywiadzie dla International Crisis Group i Centrum Dialogu Humanitarnego w Genewie[2360] powiedział o Ujgurach:

2355 Tenże, *Uighur jihadist group trains with elite unit*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/11/uighur-jihadist-group-trains-with-elite-unit.php [dostęp: 15.11.2021].

2356 PLEx PAGE, *Turkistan Islamic Party*, https://plex.page/Turkistan_Islamic_Party [dostęp: 10.11.2021].

2357 T. Joscelyn, *Turkistan Islamic Party musters large force for battles in Syria*...

2358 B. Roggio, *US launches airstrikes on Taliban training camps*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/02/us-launches-airstrikes-on-taliban-training-camps.php [dostęp: 10.11.2021].

2359 M. Jedinia, S. Kajjo, *Analysts: Uighur jihadis in Syria could pose threat*, https://www.voanews.com/a/analysts-uighur-jihadi-group-in-syria-could-pose-threat/4702665.html [dostęp: 10.11.2021].

2360 International Crisis Group, *The jihadist factor in Syria's Idlib: A conversation with Abu Muhammad al-Jolani*...

> Jeśli chodzi o Islamską Partię Turkiestanu, sytuacja wygląda trochę inaczej [niż z innymi konkurencyjnymi formacjami dżihadystycznymi]. Ci goście są w Syrii od siedmiu lat i nigdy nie stanowili zagrożenia dla świata zewnętrznego. Są zaangażowani wyłącznie w obronę Idlibu przed agresją reżimu. Jako Ujgurowie stają w obliczu prześladowań w Chinach – które stanowczo potępiamy – i nie mają dokąd pójść. Oczywiście współczuję im. Ale ich walka w Chinach nie należy do nas, więc mówimy im, że są tu mile widziani, o ile przestrzegają naszych zasad, co robią[2361].

9 listopada 2020 r. Stany Zjednoczone skreśliły ETIM z listy organizacji terrorystycznych[2362]. Była to decyzja bardzo zaskakująca. Przy okazji należy zauważyć, że TIP nigdy się na niej nie znalazł. Syryjski badacz Abbas Sharifa powiedział gazecie „Al-Monitor":

> Istnieją trzy hipotezy wyjaśniające decyzję Stanów Zjednoczonych. Po pierwsze, decyzja składa się z amerykańskiego kroku w kierunku nacisku na Chiny i usunięcia wszelkiej legitymacji dla chińskiego ucisku mniejszości ujgurskiej. Taki ruch jest preludium do poparcia opozycji Turkiestanu przeciwko chińskiemu rządowi jako narzędzia nacisku na Chiny. Skomplikuje to sytuację administracji Bidena, który dąży do ugody z Chinami[2363].

Drugą hipotezą jest to, że ten krok zakończyłby sprawę zagranicznych bojowników w północno-zachodniej Syrii i utorował drogę do amerykańsko-tureckiej współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa na tym obszarze. Dałoby to nadzieję na usankcjonowanie także samego HTS, co zresztą było tak odczytywane przez przywódców tej grupy[2364]. Trzecia hipoteza zakłada, że jest to część umowy negocjacyjnej między talibami a Stanami Zjednoczonymi[2365], co wydaje się mało prawdopodobne, bo komplikowałoby relacje talibów z Chinami. Rzecznik Departamentu Stanu powiedział nawet, że „[...] nie ma wiarygodnych dowodów na to, że ETIM nadal istnieje". Było to oczywiste zakwestionowanie polityki inwigilacji muzułmanów w Chinach.

2361 Tamże.

2362 U.S. Department of State, *Terrorist exclusion list*, https://www.state.gov/terrorist-exclusion-list/ [dostęp: 10.11.2021].

2363 S. al-Kanj, *How will US removal of Turkestan Islamic Party from terrorism list affect Syrian file?*, https://www.al-monitor.com/originals/2020/11/syria-uyghur-fighters-idlib-us-remove-turkestan-terrorism.html#ixzz7B4Na5BJB [dostęp: 10.11.2021].

2364 Patrz rozdział 2.2.5. *Idlib – ostatni bastion dżihadu w Syrii.*

2365 S. al-Kanj, *How will US removal of Turkestan Islamic Party from terrorism list...*

Abu Omar al-Turkistani, lider Islamskiego Ruchu Turkiestanu Wschodniego, który mieszkał w Idlibie, powiedział gazecie „Al-Monitor":

> Nie jesteśmy wrogo nastawieni ani do Stanów Zjednoczonych, ani do Zachodu. Jesteśmy wrogo nastawieni do Chin, które odmówiły nam przyznania praw politycznych. Przybyliśmy do Syrii, aby wesprzeć naszych syryjskich braci, którzy zostali przesiedleni i zabici przez reżim Asada, który sprowadził szyickie milicje z Afganistanu, Iraku i Libanu, aby zabić syryjskich ludzi. Gdyby Syryjczycy poprosili nas o odejście, z pewnością byśmy to zrobili. To, co jest dla nas ważne, to spełnienie żądania naszych syryjskich braci, aby reżim Asada odszedł[2366].

Walka zbrojna i medialna

Ujgurzy swoją sztukę wojenną rozwijali w Afganistanie pod nadzorem talibów i Al-Kaidy, trudno zatem o jakieś istotne różnice. Elementem, który przyciągnął uwagę mediów i społeczności międzynarodowej, było szkolenie dzieci. Wiadomo, że TIP w Syrii posiadał co najmniej dwa obozy szkoleniowe, w tym jeden dla dzieci[2367]. Szkolenie dzieci do dżihadu zbrojnego nie jest niczym nadzwyczajnym – robiło tak ISIS, AaS czy Czeczeni. Kłóciło się to z narracją uciekających przed prześladowaniami. W filmie opublikowanym wiosną 2013 r. TIP promował obóz dla dzieci w Pakistanie. Na zdjęciach wydać dzieci, które mogą mieć nie więcej niż sześć lat. Dzieciom pokazano strzelanie z różnych pozycji z pistoletów, karabinków AK-47 i karabinu maszynowego PK(M). Gdy dzieci strzelają z broni, w tle widać czarną flagę talibów i jasnoniebieski sztandar używany przez TIP. Latem 2013 r. grupa opublikowała wideo, na którym pokazano pięć kobiet w burkach trenujących z pistoletami, karabinami szturmowymi i snajperskimi, karabinami maszynowymi i granatnikami[2368].

W 2018 r. TIP opublikował film w języku ujgurskim z wnętrza medresy w Syrii, gdzie młodzi chłopcy uczą się na pamięć Koranu i są zachęcani, aby dołączyć do dżihadu. Film zatytułowany „Obrońcy Koranu" skupia się głównie na nagrodzie za studiowanie i nauczanie Koranu oraz prezentacje kilku uczniów, którzy mieli zapamiętać świętą księgę w krótkim czasie.

2366 Tamże.

2367 SITE, *TIP division in Syria releases photos of fighters, camp for children*, https://news.siteintelgroup.com/Jihadist-News/tip-division-in-syria-releases-photos-of-fighters-camp-for-children.html [dostęp: 10.11.2021].

2368 B. Roggio, C. Weiss, *Uighur jihadist group in Syria advertises „little jihadists"*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/09/uighur-jihadist-group-in-syria-advertises-little-jihadists.php [dostęp: 10.11.2021].

Pokazuje nauczycieli, którzy prowadzą wykłady zachęcające dzieci, aby były „odważne" oraz przyłączyły się do dżihadu „[...] pomścić zabijanie naszych nauczycieli i torturowanie naszych matek". Film oskarża także Chiny o prześladowanie muzułmanów w Sinciangu. Chłopiec w filmie mówi, że chce zostać mudżahedinem, aby „szukać zemsty na niewiernych" w imieniu swojego ojca i społeczności muzułmańskiej. Kolejny chłopiec, dziewięciolatek, mówi, że uczy się na pamięć Koranu od trzech lat, i wyjaśnia, że przybył do Syrii w 2014 r. z matką i ojcem[2369]. Takie filmy były wykorzystywane przez rząd syryjski do dezawuowania ruchu ujgurskiego. Na przykład prorządowy serwis prasowy Syria Real Infos and News (SYRIAN) opublikował artykuł Janice Kortkamp *Here's the deal with the whole, „Oh the poor oppressed Uighurs!!!" routine that people need to understand* („Oto, co ludzie powinni zrozumieć z rutynowego „Och, biedni, uciskani Ujgurzy!!!")[2370]. Autorka sugeruje, że sprawa ujgurska jest mistyfikacją i jest to nowa operacja „Cyklon"[2371]:

> Oto zdjęcia „biednych, uciskanych" Ujgurów w Idlibie w Syrii. Ich dzieci płci męskiej są wysyłane do szkoły dżihadu i uczą się zabijać i nienawidzić – niektórzy „buntownicy" w Syrii wykorzystują chłopców w wieku 8 lat jako snajperów. Rzekome „obozy koncentracyjne" chińskiego rządu nie są nimi – z tego, co mogę powiedzieć, wydają się pół więzieniem, pół szkołą, aby przeciwdziałać radykalizacji.

Ujgurzy są zatem tylko narzędziem do osłabienia Chin i przejęcia pól naftowych w regionie Sinciang, a TIP jest amerykańskim projektem, tak samo jak ISIS powstało w Bucca Camp.

Drugim elementem, na który można zwrócić uwagę, jest znaczna wartość bojowa ujgurskich formacji. Jak już wcześniej wspomniano, Ujgurzy stanowili trzon Czerwonych Bandan. Prawdopodobnie wchodzili też w skład Malhama Tactical. Prestiż na polu walki zawdzięczali prawdopodobnie dobremu wyszkoleniu i waleczności. Wielu z nich nie miało do czego wracać, stąd może ich oddanie sprawie.

2369 BBC Monitoring, *Turkistan Islamic Party (TIP)*, 09 Nov 2020.

2370 J. Kortkamp, *Here's the deal with the whole, Oh the poor oppressed Uighurs!!! routine that people need to understand*, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfosAndNews/posts/3522345547783733 [dostęp: 10.11.2021].

2371 Operacja wspierania islamistów w Afganistanie przez Stany Zjednoczone przeciwko ZSRR.

TIP bardzo dbał o swój wizerunek medialny i wykorzystanie mediów internetowych. Założył własny dom medialny Islam Awazi. W szczytowym momencie działalności publikował co miesiąc do trzech filmów z serii „Wezwanie z linii frontu dżihadu", przedstawiajace sukcesy swoich bojowników[2372]. Co miesiąc produkował także film „Naprzód, mudżahedinie" (*Go Forth Oh Mujahid*)[2373] i inne filmy pokazujące cywilne i wojskowe życie bojowników ujgurskich w Syrii. Islam Awazi publikuje również listy, rozkazy, oświadczenia, wiadomości i pozdrowienia od kierownictwa TIP w formacie PDF.

Islam Awazi prowadził bardzo intensywne działania. Według badań Mirona Lakomego, między styczniem a wrześniem 2020 r. publikował średnio 4 audycje radiowe, 4 raporty tygodniowe i ponad 8 filmów miesięcznie. Co ciekawe, ta agencja medialna przywiązywała niewielką wagę do wydawania nowych komunikatów tekstowych. W ciągu dziewięciu miesięcy opublikowała tylko 6 e-booków i jeden numer swojego flagowego magazynu. Ogólnie rzecz biorąc, Islam Awazi w tym okresie opublikował 164 nowe publikacje propagandowe na swojej stronie internetowej. Stworzył sieć kanałów komunikacyjnych składającą się z trzech niezależnych stron internetowych, 6 kanałów Telegram, 44 usług udostępniania plików (w tym archiwum internetowego), 2 kont Flickr i profilu Soundcloud. Dodatkowo grupa korzystała z niszowej usługi Videoara[2374].

Analiza materiałów wideo, audio i drukowanych Islam Awazi pozwala stwierdzić, że prawie wszystkie zawierają hasła antychińskie, a także wezwania do dżihadu. Pomimo przeniesienia głównych sił bojowych do Syrii i zaangażowania w ramach globalnego dżihadu przez cały okres swojego istnienia TIP podkreślał znaczenie kwestii ujgurskiej w Sinciangu[2375].

Ujgurzy i ISIS

Większość Ujgurów trafiła do oddziałów związanych z Al-Kaidą, co było oczywiście następstwem wspólnego ich braterstwa broni z Afganistanu. Kwestia ujgurska została podjęta przez ISIS. Abu Bakr al-Bagdadi oraz

2372 https://jihadology.net/2016/06/07/new-video-message-from-%E1%B8%A5izb-al-islami-al-turkistani-in-bilad-al-sham-a-call-from-the-front-lines-of-jihad-19/ [dostęp: 10.11.2021].

2373 https://jihadology.net/2016/05/22/new-video-message-from-%E1%B8%A5izb-al-islami-al-turkistani-in-bilad-al-sham-go-forth-oh-mujahid/ [dostęp: 10.11.2021].

2374 M. Lakomy, *Mapping the Turkestan Islamic Party's online propaganda networks*, https://gnet-research.org/2021/05/25/mapping-the-turkestan-islamic-partys-online-propaganda-networks/ [dostęp: 10.11.2021].

2375 U. Botobekov, *China's nightmare: Xinjiang jihadists go global...*

Abu Muhammad al-Adnani kilka razy odnieśli się do Chin i Turkiestanu. W jednym z oświadczeń al-Bagdadi wezwał muzułmanów do powstania przeciwko tyrańskim władcom oraz „[...] wspierania swoich ludzi i braci w Szamie, Iraku, Jemenie, Afganistanie, Kaukazie, Egipcie, Libii, Somalii, Filipinach, Afryce, Indonezji, Turkiestanie, Bangladeszu i w każdym miejscu”[2376]. Innym razem twierdził, że „[...] prawa muzułmanów są im odbierane w Chinach”, i powoływał się na „[...] ekstremalne tortury i degradację muzułmanów w Turkiestanie Wschodnim”, gdzie odmawia się im „najbardziej podstawowych praw człowieka”. Wytykając saudyjską bezczynność, al-Bagdadi pytał: „Gdzie jest ulga władców Mekki i Medyny dla muzułmanów w Chinach?”. Podobnie Abu Muhammad al-Adnani opisał Chiny jako kraj, w którym muzułmanie są zabijani, wykorzystywani, więzieni i przesiedlani. W innym przemówieniu twierdził, że „krzyżowcy, hinduiści i ateiści” popełniają „[...] masakry, zbrodnie i okrucieństwa przeciwko muzułmanom w Birmie, Turkiestanie, Indonezji, Kaszmirze, Filipinach, Palestynie, Bośni, Afryce Środkowej, Czeczenii, sunnitom w Iranie i muzułmanom wszędzie indziej”[2377].

Wschodni Turkiestan, postrzegany jako część prowincji Chorasan, w licznych publikacjach ISIS nazywany był kolejnym wilajetem Kalifatu. W lutym 2017 r. ISIS opublikowało nagranie wideo, które pokazuje bojowników i ich rodziny mieszkające w Iraku. Wideo przedstawia szkolenia bojowników i egzekucje rzekomych informatorów. Jeden z bojowników na filmie twierdził, że niektórzy członkowie grupy byli wcześniej członkami TIP, i wezwał innych członków grupy do przejścia do Państwa Islamskiego. Inny mówił, że Państwo Islamskie jest już w Chinach (wideo faktycznie zawierało ujęcia, które wydają się nakręcone w Chinach). W pewnym momencie filmu pokazano również zdjęcie chińskiego prezydenta Xi Jinpinga, które zaczęło płonąć obok chińskiej flagi[2378]. Rzecznik chińskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych Geng Shuang powiedział, że nie wiedział o filmie i nie widział go:

> Jednak jedna kwestia jest bardzo jasna. Sprzeciwiamy się wszelkim formom terroryzmu i aktywnie uczestniczymy we współpracy międzynarodowej w celu

2376 L. Webber, *China, Xinjiang, and the Uyghurs in global jihadist propaganda*...

2377 Tamże.

2378 A. Taylor, *How Trump could find common ground with China, thanks to the Islamic State*, https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/03/02/how-donald-trump-could-find-common-ground-with-china-thanks-to-the-islamic-state/ [dostęp: 10.11.2021].

rozprawienia się z terroryzmem. [...] Od dawna mówimy, że siły Turkiestanu Wschodniego stanowią poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa Chin i jesteśmy gotowi współpracować ze społecznością międzynarodową, aby wspólnie rozprawić się z siłami separatystycznymi i terrorystycznymi Turkiestanu Wschodniego[2379].

Co ważne, po tym filmie, będącym wyraźnym wyzwaniem rzuconym Chinom, sprawa Ujgurów zaskakująco zniknęła z agendy ISIS. Jedyna wyraźna wzmianka o Ujgurach została opublikowana. w czasopiśmie „Voice of Hind" w lipcu 2020 r. Państwo Islamskie twierdziło: „Muzułmanie ujgurscy nie są przed nami ukrywani ani nie jesteśmy obojętni wobec ich sprawy"[2380].

Podczas wybuchu pandemii COVID-19 w Wuhan na pierwszy plan wysunęły się animozje do Chin. Kanały medialne Państwa Islamskiego i ich zwolennicy *on-line* ogłosili „boską zemstę wirusa" na Chinach za złe traktowanie muzułmanów. Abu Hamza al-Kuraszi twierdził: „Bóg ze swojej woli zesłał karę na tyranów tego czasu i ich zwolenników [...] której nie można zobaczyć gołym okiem"[2381]. Syryjski duchowny Abdul Razzaq al-Mahdi (zwolennik ISIS) powiedział, że muzułmanie mogą modlić się, aby wirus unicestwił chińskich „wrogów Allaha", którzy „[...] zabili, wymordowali, uwięzili i uciskali Ujgurów"[2382].

Ujgurzy zdecydowanie rzadziej zostawali członkami Państwa Islamskiego niż konkurencyjnego odłamu islamistycznego w Syrii. Chińskie media zwykle podają liczbę 300 Ujgurów związanych z Państwem Islamskim; dokumenty wewnętrzne, które zostały upublicznione, zawierały 200 nazwisk. Inne źródła podają zaledwie 100[2383]. Ujgurzy mieli utworzyć oddział Nahawand, ale trudno powiedzieć czy rzeczywiście został sformowany. Profil rekruta ISIS różnił się od tego z TIP. Bojownicy ujgurscy byli „ogólnie starsi, biedniejsi i bardziej skłonni do przyłączenia się do IS z rodzinami". Byli na ogół „niewykwalifikowani i niewykształceni". Większość udała się do Iraku i Syrii prawdopodobnie z zamiarem przeniesienia się na stałe,

2379 M. Martina, B. Blanchard, *Uighur IS fighters vow blood will „flow in rivers" in China*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-china-idUSKBN16848H [dostęp: 10.11.2021].

2380 E. Stewart, *The Islamic State stopped talking about China*, https://warontherocks.com/2021/01/the-islamic-state-stopped-talking-about-uighurs/ [dostęp: 10.11.2021].

2381 L. Webber, *China, Xinjiang, and the Uyghurs in global jihadist propaganda*...

2382 S. Stalinsky, *What jihadists are saying about the coronavirus*, https://www.wsj.com/articles/what-jihadists-are-saying-about-the-coronavirus-11586112043#_=_ac [dostęp: 10.11.2021].

2383 M. Duchâtel, *China's foreign fighters problem*...

biorąc pod uwagę wysokie koszty podróży i relokacji. Atrakcyjne było dla nich uzyskanie wykształcenia czy opieka socjalna dla osób mieszkających w Kalifacie[2384].

4.3.3. Przyszłość Ujgurów

Niektórzy eksperci ujgurscy twierdzą, że ETIM praktycznie nie istnieje, a Pekin wyolbrzymił zagrożenia stwarzane przez nią i TIP[2385]. Jednak amerykański atak lotniczy na obóz szkoleniowy ETIM w Badachszanie w 2018 r., a także wywiad z byłym przywódcą ETIM sugerują obecność i działania tej organizacji lub podobnych grup bojowników w Afganistanie.

Od 2001 interesy Pekinu w Afganistanie były napędzane chęcią uniemożliwienia ujgurskim grupom bojowym wykorzystywania baz w Afganistanie do przeprowadzania ataków na Chiny. Współpraca antyterrorystyczna stanowiła zatem rdzeń stosunków Pekin – Kabul. Chińska pomoc finansowa i szkolenia wojsk miały na celu wzmocnienie zdolności Kabulu do zapewnienia Chinom pewnego poziomu bezpieczeństwa[2386].

Talibowie z pewnością byli świadomi obaw związanych z bezpieczeństwem Chin i – idąc za przykładem poprzednich władz Afganistanu – chcieli nawiązać stosunki z Pekinem. Zapewnili, że zagwarantują bezpieczeństwo inwestorów chińskich w Afganistanie, a także nie będą ingerować w wewnętrzne sprawy Chin. Zobowiązanie talibów złożone władzom z Pekinu jest zgodne z zapisami porozumienia z Dohy[2387], że talibowie nie pozwolą żadnym osobom i podmiotom na wykorzystywanie afgańskiej ziemi przeciwko innym krajom. Talibowie podobnie zapewnili władze Rosji, że nie stanowią zagrożenia dla państw Azji Środkowej[2388].

2384 C.P. Clarke, P.R. Kan, *Uighur foreign fighters: An underexamined jihadist challenge...*, p. 7.

2385 S.R. Roberts, *Word on supposed Uighur terrorists?*, https://foreignpolicy.com/2020/11/10/why-did-the-united-states-take-chinas-word-on-supposed-uighur-terrorists/ [dostęp: 10.11.2021].

2386 M. Martina, *Afghan troops to train in China, ambassador says*, https://www.reuters.com/article/us-china-afghanistan/afghan-troops-to-train-in-china-ambassador-says-idUSKCN1LM1MR [dostęp: 10.11.2021].

2387 *Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan which is not recognized by the United States as a state and is known as the Taliban and the United States of America*, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf [dostęp: 10.11.2021].

2388 Haiyun Ma, I-wei J. Chang, *China is worried about a post-U.S. Afghanistan*, https://foreignpolicy.com/2021/07/16/china-us-afghanistan-withdrawal/ [dostęp: 10.11.2021].

Chiny – które aspirują do odegrania decydującej roli w regionie – postrzegają talibów jako niezaprzeczalną część politycznej przyszłości Afganistanu, natomiast talibowie postrzegają Pekin jako kluczowy element dla międzynarodowej legitymacji Afganistanu i bardzo potrzebnego potencjalnego inwestora[2389]. Znamienny może być fakt, że po przejęciu władzy przez talibów w Afganistanie czynne były tam tylko cztery placówki dyplomatyczne: Kataru, Rosji, Turcji i Chin. Pokazuje to dobitnie, dla jakich krajów ważny jest Afganistan, i to tak, że nie widzą przeszkód (zwłaszcza Rosja i Chiny) w uznaniu talibów. Chiny poważnie traktują problem zagrożenia terroryzmem ujgurskim. Pytanie tylko, na ile jest on faktycznie realnym, samorodnym problemem. Możliwe, że uważają Ujgurów za ewentualne zagrożenie dla swojego imperializmu w tej części świata, którzy mogą być wykorzystani przeciw nim przez innych graczy (Stany Zjednoczone, Turcja). Innymi słowy, mogą być koniem trojańskim Stanów Zjednoczonych, Turcji czy nawet w pewnym stopniu Rosji. Nie można jednak zakładać z całą pewnością, że w imię interesów z Pekinem talibowie odwrócą się od Ujgurów, ponieważ byłoby to sprzeczne z zasadami islamu i prawem zwyczajowym (*pasztunwali*). Choć bardzo prawdopodobny wydaje się scenariusz pakistański i zapewnienia o likwidacji problemu, przy jednoczesnym przymykaniu oka na obecność Ujgurów na kontrolowanym przez siebie terenie.

Pozostaje pytanie o Ujgurów z Syrii. Jest to pytanie tożsame z tym o dalsze losy Idlibu. W momencie pisania tych słów (listopad 2021) media społecznościowe podają ciągle nowe informacje o wzmożonej aktywności wojsk tureckich i syryjskich. Nie można zatem wykluczyć konfrontacji, od której zależy los Ujgurów w Syrii, czy tam pozostaną i będą piątą kolumną Turcji, czy też będą musieli do niej wrócić. Wydaje się, że o ich losie będą decydowały strategiczne interesy graczy lokalnych i globalnych.

* * *

Wszelkiego rodzaju brygady międzynarodowe występowały w wielu konfliktach i od wieków. Polacy nawet ukuli powiedzenie „za naszą i waszą wolność". Nic zatem dziwnego, że takie zjawisko wystąpiło również w Syrii. To, co symptomatyczne, to zakres liczebności (łącznie do 200 tys.) i szerokie spektrum narodowości. Islamiści postrzegali ten konflikt nie jako

2389 R. Standish, *Explainer: Why is China talking to the taliban?*, https://gandhara.rferl.org/a/explainer-china-taliban-afghanistan/31368531.html [dostęp: 10.11.2021].

wojnę domową, lecz element walki islamu (sunnitów) z jego przeciwnikami, jedynie jako epizod (bitwę) w wielkiej wojnie religijnej/ideologicznej. Niniejsza analiza pokazuje, że do Syrii wyjeżdżali ludzie z różnych grup społecznych i o różnym statusie. Byli ważnym elementem pod względem militarnym ze względu na silną motywację i posiadane doświadczenie, a także propagandowym. Szczególnie cenni byli bojownicy z Kaukazu Północnego, ogólnie nazywani Czeczenami. Ich doświadczenie bojowe z walk z Rosjanami, warunki fizyczne i brak perspektywy powrotu do ojczyzny czyniły z nich jedno z ważniejszych ogniw an-Nusry i ISIS. Często formowano z nich jednostki przeznaczone do wykonywania trudnych zadań, ale zasilali również sztaby dowódcze. Czeczeni byli bardzo skłóceni wewnętrznie, głównie w wyniku silnych osobowości poszczególnych przywódców. Analiza pokazuje też pewne zjawisko trudne do jednoznacznego wyjaśnienia. Można podejrzewać, że radykalizacja (czy też islamizacja) ruchu czeczeńskiego była efektem infiltracji służb rosyjskich i być może saudyjskich. Wpisanie kwestii czeczeńskiej do tzw. wojny z terroryzmem było bardzo korzystne dla Rosji. Rosjanie okazali się też bardzo pomocni w migracji Czeczenów do Syrii.

Swoje ojczyzny opuszczali licznie też mieszkańcy Azji Środkowej. Część wyjeżdżała do bogatszych części byłego ZSRR, a inni wprost na Bliski Wschód, gdzie często ulegali wpływom islamistycznych agitatorów. Wyjazdy spowodowane były przede wszystkim złą sytuacją materialną i prześladowaniami religijnymi, które były dziełem przywódców często oficjalnie deklarujących się jako muzułmanie, ale tłumaczących represyjną politykę obawami przed radykałami i terroryzmem islamskim. Tak dochodziło do błędnego koła: ludzie radykalizowali się, ponieważ władze obawiały się ich radykalizacji. W ostateczności w korzystniejszej sytuacji byli politycy, bo utrzymywali władzę, a nawet ją konsolidowali, natomiast konserwatywni muzułmanie musieli migrować i nierzadko rekrutowani byli przez formacje dżihadystyczne.

Przykład Ujgurów łączy oba kazusy, tyle że dzieje się nie w przestrzeni poradzieckiej, lecz w Chinach. Władze państwa – chcąc wyrugować religię, która była fundamentem tożsamości Ujgurów, a zatem chcąc ich asymilować – prowadzą represyjną politykę, która prowadzi do radykalizacji ich postaw. W rezultacie władza uzyskuje pretekst do prowadzenia jeszcze bardziej bezwzględnej polityki. O prześladowanych Ujgurów upominają się inni aktorzy, przede wszystkim Turcja i Stany Zjednoczone, ale też i Al-Kaida czy ISIS. Ujgurzy swój udział w wojnie w Syrii traktują jako

element globalnego dżihadu i solidarności z sunnitami. Ponadto uważają dżihad za swoiste tworzenie odwodów i zaplecza priorytetowego celu – wolności dla Turkiestanu Wschodniego.

Analiza pokazuje też ważne aspekty w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego. Przez Syrię przewinęło się wielu ludzi, którzy uzyskali kompetencje militarne, a także ideologiczne. Wielu wzmiankowanych bojowników brało udział w innych bitwach dżihadu, zatem syryjscy weterani mogą pójść ich śladem i wykorzystać nabyte doświadczenia w swoich ojczyznach czy kolejnych bitwach. Widać różnicę w poziomie wyszkolenia i morale: mimo że przybysze nie walczyli o swoją ojczyznę, niejednokrotnie przedstawiali większe walory militarne niż miejscowi bojownicy. Budzi to obawy, że mogą być szczególnie cennym zyskiem z wojny w Syrii dla ruchu globalnego dżihadu.

ROZDZIAŁ 5

Podsumowanie

5.1. Sytuacja obecna i prognoza dalszego przebiegu konfliktu

Podczas wywiadu zapytałem wybitnego socjologa Zygmunta Baumana, czy mimo ograniczeń predyktywności nauk społecznych pokusiłby się o prognozę przyszłych losów Polski. Odpowiedział: „Jeśli zapomnę o powinnościach naukowca, cóż mi zostanie?"[2389]. Nauki społeczne właściwie nie mają zdolności predyktywnych, a przewidywanie rozwoju wypadków, nawet krótkoterminowe, wydaje się trudne, jeśli w ogóle możliwe. W przypadku tego konfliktu tym bardziej. Prób było mnóstwo: wojny w ogóle miało nie być, Asad w 2015 r. właściwie już nie miał szans na przetrwanie, a Państwo Islamskie miało przejąć władzę nad Syrią. Tymczasem Asad w maju 2021 został ponownie wybrany na prezydenta (uzyskał łącznie 95,1% głosów)[2390]. Wielokrotnie zapowiadano już upadek Państwa Islamskiego, tymczasem nadal trwa, podobnie jak walki z nim w Syrii i Iraku. Niestety nadal trwa jeszcze jedno: cierpienia wielu ludzi. Pod koniec 2021 r. Syria jest nadal miejscem walk. Wzgórza Golan są pod kontrolą Izraela. W południowej części Syrii przy granicy z Irakiem (tzw. *55 kilometer area*) są prozachodnie formacje: w bazie At-Tanf (ok. 25 km od przejścia granicznego z Irakiem) stacjonują wojska Stanów Zjednoczonych i lotnictwo Wielkiej Brytanii. Północ Syrii (łącznie z miastem Ar-Rakka) i znaczna część prowincji Dżazira (bez miasta Al-Hasaka) pozostają pod kontrolą sił kurdyjskich (w tym SDF); obecni są tam również Amerykanie. Afrin, Dżarabulus i dalej na wschód

2389 P. Mazur, *Etnia – nacjonalizm – naród. Od nowoczesności do ponowoczesności...*, s. 298.

2390 PAP, *Syria: Baszszar al-Asad zwycięzcą wyborów prezydenckich*, https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8175379,syria-Baszszar-al-asad-prezydent-wybory.html [dostęp: 15.11.2021].

(bez Kobani) Tall Abjad po Ras al-Ajn są opanowane przez Turcję (bezpośrednio lub przez kontrolowane przez nią grupy). Idlib jest rządzony przez siły rebelianckie, na pustyniach (głównie w regionie Dajr az-Zaur) nadal aktywne jest ISIS. W Syrii stacjonują wojska i formacje zbrojne: Izraela, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Iranu, Rosji i Turcji, oraz Palestyńczycy i Hezbollah.

Północna część Syrii nadal nie jest kontrolowana przez rząd z Damaszku. Główną siłą jest HTS, choć w regionie Idlibu, o którym tu mowa, funkcjonują również inne formacje, przede wszystkim protureckie, ale także te, które uznają zwierzchność Al-Kaidy lub starają się zachować neutralność (np. TIP). Głównym graczem jest Turcja: to jej poparcie i pomoc militarna, finansowa czy logistyczna jest podstawowym czynnikiem warunkującym to swoiste *status quo.* Trudno oczywiście zakładać, że Asad taką sytuację zaakceptuje. Asad nie ukrywa, że odzyskanie kontroli nad całym terytorium jest dlań priorytetem. W Idlibie mamy do czynienia jednak przede wszystkim z wojną zastępczą, i to niekoniecznie między Syrią i Turcją. Konflikt o Górski Karabach (2020) pokazał, że odmrożono konflikt rosyjsko-turecki. Paradoksalnie, okres zimnej wojny zamroził ten konflikt, który wraz z rozwojem potencjału militarnego Rosji i Turcji znów powrócił. Ma on oczywiście miejsce też w Syrii, gdzie naprzeciw siebie stoją oficjalne armie tych państw czy podmioty niepaństwowe: z jednej strony Grupa Wagnera, z drugiej zaś NLF lub nawet deklaratywnie nieprotureckie HTS. Konflikt azersko-ormiański pokazał, że prawdziwa strefa konfliktu leży zupełnie gdzie indziej – tam, gdzie biegną, lub biec mogą, rurociągi z gazem i ropą. Istotne są Kaukaz i Azja Środkowa, więc tym bardziej nieprzypadkowa jest obecność Azerów, Czeczenów, Uzbeków czy Tadżyków w Syrii. Walka toczy się o utrzymanie kontroli nad Azją Środkową przez Rosję i uzyskanie takich wpływów przez Turcję. Syria stała się tylko areną starcia dotyczącego zupełnie innego regionu. Wojna o Górski Karabach była formą ostrzeżenia klakierów Rosji w tym regionie, pokazem ich bezradności pozbawionych wsparcia ze strony protektora. Jednocześnie wojna ta pokazała słabość Rosji, która nie jest w stanie wydzielić opowiednio dużych i dobrze przygotowanych sił, aby zakończyć wojnę w Syrii czy pokonać Azerbejdżan. Oczywiście można to tłumaczyć brakiem zainteresowania takim rozwojem sytuacji i chęcią zamrożenia konfliktu. A może to tylko pozory maskujące prawdziwą kondycję Rosji i jej armii?

Był to także poligon doświadczalny Turcji, która ma wielkie ambicje, a przynajmniej jej prezydent Recep Tayyip Erdoğan. Jest jednak jedna

przeszkoda w odzyskaniu dawnej pozycji regionalnego imperium: niestabilna gospodarka. Waluta Turcji jest słaba i wielokrotnie nią spekulowano, a bank centralny nie jest w stanie w pełni jej kontrolować, bronić przed manipulacjami zewnętrznymi czy problemami wewnętrznymi (np. inflacją). Zatem jakimś narzędziem kontrolowania ambicji Turcji może być pieniądz, a nie militaria. Azja Środkowa to jednak nie tylko miejsce ścierania się Rosji broniącej swojej „bliskiej zagranicy" i „morza tureckiego od Adriatyku po Mur Chiński".

W całej tej skomplikowanej układance jest jeszcze Iran. Jego wpływ na wydarzenia wydaje się coraz mniejszy, a główną przyczyną są problemy finansowe. Podjęcie rywalizacji o prym w świecie islamu i na Bliskim Wschodzie z Arabią Saudyjską okazało się zgubne. Saudowie poza pieniędzmi mieli jeszcze jeden argument – sojusznika, jakim były Stany Zjednoczone. Była to istotna różnica. Jak ważne jest to wsparcie, przekonał się Katar, który – zarówno przez Arabię Saudyjską, jak i Stany Zjednoczone – dość skutecznie został odstraszony od nadmiernej aktywności, jaką było wspieranie ruchu salafickiego. Mimo to Iran nadal jest ważnym graczem, do rywalizacji używając głównie pośredników (także Hezbollahu), co udowodnił Saudom w Jemenie, Stanom Zjednoczonym w Iraku, a przede wszystkim w Syrii. Mimo wielu problemów wewnętrznych Iran nadal jest mocnym graczem, ale nie na tyle, aby rzucić wyzwanie wszystkim w równym stopniu. Dzięki temu zrobiła się przestrzeń choćby dla Turcji.

Znamienny może być fakt, że dotychczas nie było mowy ani o Unii Europejskiej, ani o jej poszczególnych państwach, np. Francji, dla której była to niegdyś strefa wpływów. Nie jest to przypadkowe. Europa praktycznie nie jest graczem w tym konflikcie, co najwyżej wspiera w poszczególnych kwestiach Stany Zjednoczone, ale raczej dla trzymania fasonu niż rzeczywistego znaczenia. Europa ponosi konsekwencje tej rozgrywki geopolitycznej, zgadzając się na rezygnację Turcji z ambicji integracyjnych z Unii Europejskiej, przyjmując kolejne fale migracyjne i padając ofiarą zamachów terrorystycznych. Konflikt syryjski unaocznił, jak bardzo Europa – zajęta sobą i swoimi problemami – przestaje się liczyć.

Co z tą Syrią?

Jak widać, sytuacja w Syrii w dużej mierze zależy od czynników zewnętrznych. Do tego jeszcze dochodzi kwestia Izraela, który nie jest zainteresowany silną Syrią. Obecnie Syria to państwo z olbrzymimi problemami wewnętrznymi, jak po każdej wojnie domowej. Trudno dziś mówić o jedności narodowej.

Rachunki krzywd są olbrzymie, a podziały, które kiedyś budowały atrakcyjną, multikulturalną mozaikę, dzisiaj dzielą społeczeństwo i trudno powiedzieć, jak można odbudować poczucie wspólnotowości. ONZ podaje, że udało się zidentyfikować 350 209 ofiar śmiertelnych 10-letniej wojny[2391]; wg mniej oficjalnych szacunków Syrian Observatory for Human Rights: 495 tys. potwierdzonych zabitych, a całkowita liczba zabitych wynosi 606 tys.[2392].

Trudno wyobrazić sobie, że można odbudować wspólnotowość wokół Baszszara al-Asada, który jest winny śmierci tysięcy swoich rodaków. Jest to człowiek, który dla utrzymania władzy nie miał skrupułów przed użyciem broni chemicznej przeciw ludności cywilnej, bombardowaniem szpitali czy ludzi stojących w kolejce po chleb. Odbudowanie społeczeństwa będzie więc bardzo trudne. Niewiele łatwiej będzie z odbudową państwa, jego infrastruktury i gospodarki. Potrzebny jest jakiś nowy plan Marshalla, tylko kto go ma sfinansować? Zachód w rzeczywistości popandemicznej ma olbrzymie problemy finansowe; do tego dochodzi konieczność reformy gospodarki w kontekście zmian klimatycznych, przebudowania energetyki itd. Trudno też sobie wyobrazić, że społeczeństwa zachodnie będą patrzyły przychylnym okiem na transfery finansowe do państwa, na czele którego stoi Asad. Syria może mieć problemy z wygenerowaniem własnych funduszy. Według niepotwierdzonych, ale bardzo prawdopodobnych informacji zyski ze sprzedaży gazu i ropy nie będą przeznaczone na odbudowę państwa, lecz spłatę długów zaciągniętych u rosyjskich oligarchów (nawet nie samego państwa), którzy sprowadzali kontraktorów i broń do Syrii. Państwa Zatoki Perskiej (np. Arabia Saudyjska czy Katar) mają środki na odbudowę Syrii, ale nie dla Syrii rządzonej przez sojusznika Iranu. Natomiast Iranu, a tym bardziej Rosji nie stać na odbudowanie Syrii. Zostają Chiny, ktore mają pieniądze, ale czy mają w tym interes? Możliwe.

Syria zubożała jednak przede wszystkim o swój największy skarb – ludzi. Młodzi, ambitni i zdolni wyjechali, na ogół do Europy. W obozach w Turcji czy Libanie czekają ludzie, którzy stracili kilka lat swojego życia, często niemający do czego wracać, ludzie z ranami nie tylko fizycznymi, ale także

2391 UN Human Rights Council, *Oral update on the extent of conflict-related deaths in the Syrian Arab Republic. 48th session of the Human Rights Council Statement by Michelle Bachelet UN High Commissioner for Human Rights*, https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=27531&LangID=E [dostęp: 15.11.2011].

2392 SOHR, *Total death toll | Over 606,000 people killed across Syria since the beginning of the „Syrian Revolution", including 495,000 documented by SOHR*, https://www.syriahr.com/en/217360/?__cf_chl_jschl_tk__=0zGToIgYm2OdHy_hDxEqZ_09HbzDl2vfrZkJzM9wnng-1636100259-0-gaNycGzNCJE [dostęp: 15.11.2011].

moralnymi i psychicznymi. Przyszłość Syrii to młodzież, która czasami nie zna innej rzeczywistości niż wojenna. Ocenia się, że z Syrii wyemigrowało 5,6 mln ludzi, w tym 2,5 mln dzieci[2393].

Wydawało się już wielokrotnie, że Asad odejdzie, tymczasem jego władza wciąż jest silna. Jest silna przede wszystkim dzięki jego otoczeniu, które zapewnia mu przetrwanie, i *vice versa*. Minęło 10 lat i wydaje się, że Syria jest w tym samym miejscu, tyle że wykrwawiona i w znacznej mierze w zgliszczach.

5.2. Weryfikacja założeń i celów badawczych

Co z tym islamizmem?

Globalny islamizm był bardzo zainteresowany odegraniem ważnej roli w konflikcie syryjskim, a nawet przejęciem władzy w państwie na wzór talibów w Afganistanie. W tym celu podjął wiele działań propagandowych dla pozyskania sił i środków, wsparcia finansowego i ideologicznego/religijnego dla legitymizacji działań, zapewnienia sprzętu, wiedzy z zakresu sztuki wojennej oraz delegowania doświadczonych bojowników i działaczy. Było wiele czynników, które takim graczom jak Al-Kaida, ale również organizacjom rodzinnym, ułatwiło zaistnienie w tym konflikcie. Przede wszystkim była to sytuacja wewnętrzna oraz nadanie przez rządzących konfliktowi wymiaru konfesyjnego i etnicznego. Syria była państwem dysfunkcyjnym i nie potrafiła realizować swoich podstawowych zadań, choćby z zakresu bezpieczeństwa czy podstawowych usług dla ludności cywilnej. Ponadto państwa, takie jak Turcja, Katar czy Arabia Saudyjska, były zainteresowane zmianą rządzących w Syrii i potrafiły wykorzystać w tym celu formacje islamistyczne. W latach 2014–2016 islamiści byli jednymi z najważniejszych graczy w konflikcie. Znaczne terytoria zajęło zwłaszcza Państwo Islamskie ISIS. Jednocześnie kilku innych graczy realizowało własne plany polityczne. W tym okresie była to przede wszystkim Dżabhat an-Nusra, formalnie powiązana z Al-Kaidą oraz AaS. Latem 2015 r. największe ugrupowania, które odnosiły znaczne sukcesy, były realnym zagrożeniem dla władz centralnych.

Kluczowymi przyczynami niepowodzenia było zaangażowanie aktorów zewnętrznych i podziały wewnętrze, w tym walka między formacjami

2393 UNICEF, *Syrian refugees appeal*, https://www.unicef.org/appeals/syrian-refugees [dostęp: 15.11.2011].

islamistycznymi. Losy konfliktu w dużym stopniu odwróciła Rosja, która odrzuciła koalicje islamistyczne od wybrzeża Morza Śródziemnego, a następnie rozpoczęła ataki na pozycje ISIS. Stany Zjednoczone koncentrowały się na pomocy dla Kurdów (w celu uniknięcia ludobójstwa) oraz na atakach przeciw ISIS i formacjom postrzeganym za współpracowników Al-Kaidy. Odbywało się to głównie za pomocą uderzeń lotniczych, które przyczyniły się do śmierci wielu liderów ruchu.

Walki wewnątrz ruchu spowodowane były, po pierwsze, animozjami personalnymi i indywidualnymi ambicjami. Wiele ugrupowań było skupionych wokół swoich charyzmatycznych przywódców oraz postępowało wedle ich poglądów i interesów. Drugim, równie ważnym elementem był spór o metodologię, czyli bazę ideologiczną: zidentyfikowanie wroga i drogi do osiągnięcia celu strategicznego. ISIS dążyło do jak najszybszego eksportu rewolucji islamskiej oraz realizacji apokaliptycznej wizji końca świata, który miał zacząć się od powołania kalifatu. Formacja ta nie traktowała Syrii jako cel, lecz środek (narzędzie). ISIS uważane było przez Syryjczyków za element obcy, dowodzony przez Irakijczyków i Saudów, walczący często przy pomocy obcokrajowców. Brak oparcia w bazie społecznej okazał się dużym problemem dla ISIS. Dowodzi to, że koncepcja ponadnarodowej *ummy* jest utopią. Społeczeństwa w dużej mierze okrzepły w granicach państw, nawet jeśli są pokłosiem kolonializmu. Zrozumiała to an-Nusra, choć jej początków należy szukać w globalnym projekcie ISIS. Na jej czele stanął Syryjczyk, który rozumiał znaczenie ojczyzny i uważał, że najpierw musi walczyć o emirat w Syrii. Mimo przyjęcia zwierzchności Al-Kaidy nie wykazywał większego zainteresowania globalnym dżihadem, co było akceptowane przez przywództwo Al-Kaidy. Konflikt pokazał jednak także słabość Al-Kaidy. Wiele organizacji afiliowanych przy niej złożyło przysięgę wierności ISIS. Al-Kaida nie potrafiła wykorzystać tego konfliktu do odbudowy swojego znaczenia, wręcz przeciwnie, oddała pole nowemu graczowi. Wiele organizacji syryjskich rezygnowało ze współpracy z nią, głównie w obawie przed amerykańskimi sankcjami. Ten konflikt oraz różnie definiowane interesy przyczyniły się do powstawania wielu innych organizacji, które albo koncentrowały się tylko na zabezpieczeniu lokalnych społeczności, albo też – jak AaS – kreowały się na alternatywę rewizjonistów islamistycznych. W Syrii bardzo aktywne było również Bractwo Muzułmańskie, które – mimo pochodzenia ich przywódców z Syrii i zrozumienia jej specyfiki – nie potrafiło przejąć inicjatywy w konflikcie. Przyczyn było wiele: brak silnych formacji zbrojnych, nieufność społeczeństwa, późne

włączenie się w konflikt, postrzeganie jako stronnika Turcji. W rezultacie sporów w łonie ruchu islamistycznego i nawet mimo uzyskania przewagi taktycznej nad siłami rządowymi ruch zaczął słabnąć i ostatecznie kontrolował już tylko jedną prowincję.

Analiza pokazuje, że jest wiele przyczyn zaistnienia islamizmu jako ważnego gracza. Można do nich zaliczyć następujące czynniki:

- Zła sytuacja gospodarcza, która skłania do partycypacji zwłaszcza ludzi mniej zamożnych.
- Kryzys tożsamościowy jednostek i całych społeczności.
- Szklany sufit – brak perspektyw awansu dla klasy średniej i inteligencji ze względu na klanowość oraz ograniczony potencjał partycypacji w procesie politycznym i ekonomicznym.
- Zła jakość edukacji, która skutkuje, po pierwsze, chęcią kształcenia w darmowych szkołach islamistycznych, po drugie, brakiem wiedzy wystarczającej dla zanegowania nauczania islamistycznego.
- Represyjność władzy – elity dla utrzymania swoich profitów decydują się na zaostrzenie konfliktu zarówno w stosunku do mas, jak i kontrelit, co je radykalizuje.
- Kontrkulturowość – islamizm jest remedium na kulturę lokalną, będącą domeną zarówno zamkniętych elit, jak i globalizującego się świata.
- „Ucieczka od wolności”[2394] – islamizm organizuje rzeczywistość, pozbawiając dylematów egzystencjalnych.
- Ucieczka od bólu egzystencjalnego – islamizm to utopia gwarantująca i kodyfikująca zasady uzyskania wiecznego szczęścia.
- Atrakcyjność – islamizm opanował narzędzia popkultury; jego przesłanie jest atrakcyjne pod względem formy i treści.
- Elitaryzm – przynależność nobilituje, daje poczucie udziału w procesie zbawienia oraz bycia członkiem awangardy rewolucyjnych zmian o charakterze globalnym.
- Szerokie, docelowe spektrum społeczne – islamizm jest atrakcyjny zarówno dla mas biednych, jak i klasy średniej, czyli wszystkich osób aspirujących do awansu społecznego.

Co jednak ważne, nie można mówić o istnieniu jakiegoś stereotypu islamisty, „osobowości islamistycznej”[2395] czy schematu radykalizacji. Liczne

2394 Por. E. Fromm, *Ucieczka od wolności*, Wydawnictwo Vis-à-vis Etiuda, Kraków 2021.

2395 Por. T.W. Adorno, *Osobowość autorytarna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010; J. Horgan, *Psychologia terroryzmu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008; M. Rokeach, *Umysł otwarty i zamknięty*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2021.

przytaczane życiorysy bojowników i przywódców nie były jedynie pustą formą, lecz miały ukazać różnorodność ich losów. Islamistami zostawali ludzie bez formalnego wykształcenia, absolwenci szkół świeckich i religijnych, osoby z wyższym wykształceniem, ludzie skrajnie ubodzy, przemytnicy i drobni przestępcy, handlarze narkotykami, drobni kupcy, biznesmeni, wykładowcy akademiccy, żołnierze itd. Łączyła ich frustracja i brak akceptacji *status quo*. W Syrii do oddziałów islamistycznych często wstępowali ludzie niemający większego pojęcia o tym ruchu; ich celem było zapewnienie bezpieczeństwa swoim bliskim, a broń mieli dżihadyści.

Islamizm ma charakter globalny, nie neguje różnic lokalnych, nawet nie znosi podziałów plemiennych. Znakomicie dostosowuje się do warunków lokalnych (glokalizm). Za paradoks może uchodzić fakt, że jest to zjawisko globalne, mimo że jest antyglobalne. Można zatem mówić o tym, że islamizm jest klasycznym przykładem dialektyki globalizacji. Jak słusznie zauważył Benjamin Barber[2396], świat dżihadu nie może istnieć bez świata McDonalda (globalizmu), i *vice versa.* Spełnia zatem wymogi definicyjne nowych ruchów społecznych. Konflikt ten uwidocznił różnice w łonie samego islamizmu, poszukiwanie własnej tożsamości, spory między interesem lokalnym a globalnym. Te różnice były na tyle znaczące, że często prowokowały konflikty militarne między formacjami islamistycznymi.

Na podstawie powyższej analizy islamizmu, ale zapewne też i innych radykalnych ruchów, można wskazać kilka słabych punktów, które mogą być wykorzystane przeciw niemu.

- Islamizm nie jest nurtem spójnym – liczne animozje wewnętrzne na poziomie doktrynalnym stanowiły zarzewie wielu wewnętrznych konfliktów ułatwiających działania podmiotów zewnętrznych.
- Wiele organizacji było skupionych wokół charyzmatycznych przywódców. Ich śmierć, marginalizacja lub pozyskanie może skutkować przejęciem kontroli lub osłabieniem tych podmiotów lub całego ruchu.
- Wielu przywódców cechowało się wysokim poczuciem własnej wartości i ambicji. Wykorzystanie tego czynnika może ułatwić budowanie napięć w ramach ruchu.
- Islamiści wykorzystują braki w wiedzy swoich zwolenników, przeto lepsza edukacja może przyczynić się do utraty społecznego poparcia.
- Demokratyzacja, zwiększenie partycypacji społeczeństw w procesach decyzyjnych sprzyja zmniejszeniu poparcia dla islamizmu.

2396 B. Barber, *Dżihad kontra McŚwiat*, Muza, Warszawa 2001.

- Silna prewencja, prześladowania i inwigilacja daje efekty jedynie krótkoterminowe i nie powstrzymuje radykalizacji; wręcz przeciwnie, potęguje ją i prowadzi do jej wzmocnienia.
- Dyskryminacja mniejszości religijnych czy etnicznych może zostać wykorzystana przez innych graczy przeciw podmiotowi dyskryminującemu (piąta kolumna).
- Cenzura prewencyjna wzmaga tylko postawy ekstremistyczne (syndrom oblężonej twierdzy, kontrprawda).
- Tabloidyzacja kultury masowej i szybkość komunikacji sprzyjają atrakcyjności przekazów epatujących przemocą i strachem, co jest wykorzystywane przez islamistów.

Najpewniejszym remedium jednak byłoby odcięcie tych radykalnych organizacji od pomocy finansowej. Płynie ona przede wszystkim z państw Zatoki Perskiej, które używają jej zarówno jako *soft power*, jak i *hard power*. Mimo współpracy z np. Stanami Zjednoczonymi i Zachodem oraz deklarowanych wspólnych celów w zakresie bezpieczeństwa państwa Zatoki Perskiej i ich obywatele łożą wielkie sumy na działalność tych organizacji. Ta schizofreniczna sytuacja może wynikać z tego, że Zachód musi – lub chce – się z tym godzić. Jeśli to pierwsze, to tak naprawdę jedyną możliwością byłoby osłabienie potencjału ekonomicznego tych państw. Innymi słowy, przestawienie gospodarki na inne źródła energii, i to takie, jakie nie wygeneruje podobnej sytuacji w innych częściach świata. Po drugie, Zachód musiałby wspomóc wzrost gospodarczy np. państw Bliskiego Wschodu, a tym samym nie traktować ich jako swoich „peryferii", nawiązując do teorii kapitalizmu jako systemu globalnego Immanuela Wallersteina i jego zwolenników z tzw. sieci badaczy systemów-światów[2397]. Wreszcie, wspomniane godzenie się to nie tylko chęć utrzymania kapitalistycznego ładu światowego, ale może także polityka kontroli swoich zastraszonych terroryzmem społeczeństw i sytuacji w różnych częściach świata (zarządzanie przez chaos).

Modi operandi islamistów

Formacje islamistyczne korzystały z doświadczeń bojowych globalnego dżihadu salafickiego. W ich szeregach było wielu ludzi mających za sobą długą drogę bojową, w trakcie której zaznajomili się z różnymi taktykami

2397 I. Wallerstein, *Analiza systemów-światów: wprowadzenie*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2007; tenże, *Koniec świata jaki znamy*, Scholar, Warszawa 2004.

i specyfikami walki. Takim dobitnym przykładem był Abu Mus'ab as-Suri, który brał udział w: powstaniu zbrojnym w Hamie, walkach w Afganistanie, przygotowywaniu zamachów w Europie Zachodniej i wrócił do Syrii, aby tam szkolić i dowodzić. Islamiści zbierali doświadczenia w zakresie taktyki, sztuki operacyjnej, procedur i szkolenia, a nawet budowy improwizowanej broni. Wiedzę taką udostępniali i dodatkowo cały czas doskonalili dzięki nowym doświadczeniom, nowym narzędziom komunikacyjnym i rozwojowi techniki. Potrafili wykorzystać wiedzę zdobywaną w ramach służby wojskowej z krajów swojego pochodzenia, ale w analizie mamy kilka przypadków osób szkolonych nawet przez Amerykanów.

W przypadku islamistów można mówić o stworzeniu własnej sztuki wojennej czy *modi operandi*. Formacje te bardzo skutecznie łączyły różne taktyki konfliktu asymetrycznego[2398], zwłaszcza zamachy bombowe i operowanie lekką piechotą w postaci oddziałów zmotoryzowanych, w tym nawet rajdów i operacji specjalnych. Ponadto potrafiły prowadzić działania symetryczne przez wykorzystanie artylerii i sił zmechanizowanych, a nawet pancernych. Dzięki pomysłowości i wykorzystaniu nowych, ale powszechnie dostępnych technologii nabyli licznych zdolności dotychczas dostępnych tylko dla armii państwowych, takich jak: rozpoznanie lotnicze i satelitarne, nawigacja satelitarna czy operowanie środkami lotniczymi (drony). Jednak najbardziej charakterystyczna była umiejętność operowania samobójcami, pełniącymi rolę amunicji precyzyjnej. Należy zwrócić uwagę, że potrafili również modyfikować swoje procedury. Przykładem była bitwa pod Milibijją, podczas której atak samobójczy nie był uderzeniem forsującym, tylko został przeprowadzony na końcu szturmu. Oznacza to, że dowódcy islamistów wiedzieli o tym, iż przeciwnik analizuje ich metody walki, i modyfikują sposób ataku. Opracowali i stosowali taktykę walk miejskich, zarówno ofensywnych, jak i defensywnych, obrony rubieży i ryglowania. W tym celu potrafili wykorzystywać sztuczne zbiorniki wodne, minowanie, tworzenie przeszkód terenowych czy stałych punktów umocnionych.

Formacje islamistyczne osiągnęły znaczne zdolności w pozyskiwaniu, modyfikowaniu oraz wytwarzaniu broni i amunicji. Analiza wykazuje wiele metod pozyskiwania broni. Szczególnie istotne było zabezpieczanie

2398 Więcej: M. van Creveld, *The Transformation of War*, Free Press, New York 1991; P. Gawliczek, J. Pawłowski, *Zagrożenia asymetryczne*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003; S. Metz, D.V. Johnson II, *Asymmetry and U.S. Military Strategy: Definition, Background, and Strategic Concepts*, U.S. Army War College, Carlisle 2001; M. Kaldor, *New & Old Wars. Organized Violence in a Global Era*, Polity Press, Cambridge 2005.

arsenałów wycofujących się oddziałów państwowych, które później były wykorzystywane. Znane są przypadki wykorzystania broni, która znalazła się w sposób najprawdopodobniej nielegalny, mimo zakazów dostaw. Na uwagę zasługuje umiejętność tworzenia improwizowanej broni i amunicji. Dzięki temu sprzęt pancerny był sprawny przez wiele lat, a nawet uzyskiwał większą odporność na amunicję przeciwpancerną. Islamiści nauczyli się utrudniać rozpoznanie powietrzne. Potrafili stworzyć całe łańcuchy logistyczne dla pozyskiwaniu środków tzw. podwójnego zastosowania, np. nawozów sztucznych czy substancji słodzących, wykorzystywanych do produkcji materiałów wybuchowych. Kupowali z zagranicy niezbędne części (np. do dronów) bez wzbudzania podejrzeń, a następnie uruchomiali masową produkcję na wzór korporacji z podwykonawcami i finalnymi montowniami. Na uwagę zasługuje rozwój VBIEDs; wyraźna jest ewolucja taktyczna i techniczna. Część formacji rozwijała też kompetencje w zakresie pozyskiwania broni zdalnej, począwszy od dronów, a skończywszy na zdalnie kierowanych pojazdach drogowych i broni strzeleckiej. Uzyskali też broń chemiczną (zarejestrowano użycie gazu musztardowego). Kluczowa była broń przeciwpancerna i przeciwlotnicza. Stany Zjednoczone traktowały jej dostawy jako czynnik moderowania znaczenia poszczególnych graczy w konflikcie. Jak widać, posiadanie zdolności w tym zakresie jest kluczowe i powinno być uwzględnione również przy uzbrojeniu regularnych sił zbrojnych. Na szczególną uwagę zasługują kompetencje w zakresie wykorzystania internetu, zarówno do werbunku, jak i pozyskiwania wiedzy, rozpoznania czy walki informacyjnej, w tym budowania swojego morale i osłabiania przeciwnika. Rządy państw powinny to monitorować i wykorzystywać dla własnych kompetencji.

Najważniejsze jednak jest to, że wspomniane zdolności nie znikną wraz z Kalifatem czy HTS. Tworzone wszak były przez ludzi z całego świata, a ta skumulowana wiedza została usystematyzowana, upowszechniona (o czym świadczą liczne przytoczone przykłady) i może być wykorzystana w innych konfliktach o podobnej specyfice.

Analiza pokazuje, że udział bojowników z innych państw (należy zaznaczyć, że podobnie było u innych aktorów tego konfliktu, choć może nie na aż taką skalę jak w ISIS) był istotnym elementem i miał charakter masowy. W niniejszej książce do zobrazowania tego zjawiska wybrano tylko trzy grupy. Okazuje się, że większość obcokrajowców opuszczała swoje państwa nie dlatego, że była motywowana przez islamistów (choć również) – główną przyczyną były rządy ich własnych (z wyboru czy konsekwencji

historii) państw. Co najważniejsze, te osoby cechowały się wysokim morale i oddaniem sprawie.

Konflikt w Syrii w dużej mierze potwierdził założenia szkoły kopenhaskiej. Przede wszystkim bardzo ważna jest sekurytyzacja. Terroryzm okazał się, głównie dzięki mediom, bardzo wdzięcznym sposobem na stworzenie poczucia zagrożenia: aktorzy napiętnowali go jako problem bezpieczeństwa, uzyskując dzięki temu wiele uprawnień. Zagrożenie terrorystyczne pozwoliło na wprowadzenie wielu rozwiązań legislacyjnych, reżimów prawnych lub działań wobec grup czy poszczególnych ludzi przez władze państw zarówno demokratycznych (np. Stany Zjednoczone czy Francja), jak i autorytarnych (np. Rosja, Tadżykistan czy Chiny). W imię zapewnienia bezpieczeństwa służby wielu państw ograniczają prawa człowieka i rozwijają kolejne możliwości (także dzięki nowym technologiom) inwigilowania społeczeństwa. Analiza jednak wyraźnie wskazuje, że w wielu przypadkach zagrożenie terrorystyczne jest przewartościowywane albo wręcz moderowane przez służby i rządy.

Analiza wykazuje znaczny wpływ mieszkańców byłego ZSRR i Chin na przebieg konfliktu w Syrii. Jednocześnie wydaje się, że wpływ tych osób na sytuację w ich krajach nie będzie duży. W Rosji wszystko zależy od stanu państwa: w przypadku wystąpienia problemów wewnętrznych kraju spowodowanych kryzysem gospodarczym czy kryzysem władzy nie można wykluczyć powrotu dżihadystów i wojny o odłączenie się np. Czeczenii. Bardzo restrykcyjna polityka państw Azji Środkowej też nie pozwala na prognozowanie znaczącego wzrostu zagrożenia konfliktem islamistycznym, zwłaszcza że nie widać aktora, który mógłby się nimi posłużyć w celu obalenia obecnych władz i przejęcia kontroli w miejsce Rosji. Najbardziej prawdopodobne kraje: Turcja i Iran, raczej wątpią we własny potencjał. Islamiści muszą zatem liczyć na kryzys w tej części świata, który będzie możliwy w wyniku problemów finansowych lub osłabnięcia protektoratu Rosji – oba te scenariusze są realne[2399]. W przypadku Chin sytuacja wydaje się jeszcze trudniejsza, ponieważ permanentna kontrola społeczna niemal wyklucza jakieś istotne zmiany. Musiałoby dojść do poważnych zmian społecznych i politycznych w Chinach oraz koniunktury międzynarodowej. Można założyć scenariusz konfliktu Stany Zjednoczone – Chiny o Tajwan i wykorzystanie Ujgurów do destabilizacji Chin, ale jest to już mocno spekulatywna teza.

2399 Maszynopis niniejszej książki został złożony do prac wydawniczych przed agresją Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 r. Wydaje się, że nakreślony tutaj scenariusz nabrał większego realizmu w zakresie kryzysu Rosji i ewentualnych tego konsekwencji.

Aktorzy niepaństwowi

Powyższa analiza pokazuje, że aktorzy islamistyczni mieli wiele kompetencji państwa narodowego: potrafili administrować zajętymi terenami, tworzyli system opieki zdrowotnej, bezpieczeństwa wewnętrznego, sądownictwa, administracji, szkolnictwa itd. Najbardziej rozbudowane były struktury Kalifatu, który miał wieloszczeblową administrację, własną walutę, system fiskalny itd. Wreszcie, podmioty te uzyskiwały monopol na przemoc w zakresie swojej odpowiedzialności terytorialnej. Wchodziły również w relacje między sobą; nie uzyskały jedynie podmiotowości międzynarodowej. Nie zmienia to faktu, że bardzo często współpracowały z innymi państwami, poczynając od Stanów Zjednoczonych, przez państwa Zatoki Perskiej, po Turcję czy Rosję. Mimo znacznych sukcesów w walkach z władzami Syrii okazało się, że po włączeniu się Rosji do konfliktu, czy na większą skalę Stanów Zjednoczonych i Turcji, nie były już w stanie osiągać większych sukcesów. O istnieniu lub nieistnieniu grup islamistów decydowały państwa. Nie można zatem przeceniać znaczenia aktorów quasi-państwowych: ich byt – jak widać – wynika głównie z woli lub kondycji państwa. Nasuwają się następujące wnioski:

- Gracze niepaństwowi uzyskali znaczne zdolności w zakresie pozyskiwania środków finansowych z działalności własnej i od donatorów niepaństwowych.
- Aktorzy niepaństwowi okazali się kluczowi w konflikcie, zarówno w zakresie *proxy war* podmiotów zewnętrznych, jak i zdywersyfikowania działań graczy występujących w konflikcie w sposób bezpośredni (np. *sabihha*).
- Rozwojowi aktorów niepaństwowych sprzyjała możliwość posiadania kontroli nad terytorium.
- Państwa upadłe sprzyjają powstawaniu podmiotów niepaństwowych posiadających zdolności do angażowania się w konflikty militarne.
- Podmioty niepaństwowe często pozyskują środki walki przez ich porzucenie przez podmioty państwowe.
- Gracze niepaństwowi powstają w kontrze do działań represyjnych podmiotów państwowych albo na ich zlecenie.
- Funkcjonowanie graczy niepaństwowych jest możliwe przede wszystkim dzięki pomocy państw, a przynajmniej za ich przyzwoleniem.
- Aktorzy niepaństwowi w rzeczywistości są podmiotami realizującymi – świadomie lub nie – przede wszystkim interesy aktorów państwowych.
- Aktorzy państwowi sięgają po pomoc aktorów niepaństwowych, również tych o ideologii ekstremistycznej, i moderują ich działalność w celu

uzyskania założonych celów, przy czym mogą utracić nad nimi kontrolę, z czym powinni się liczyć.
- Po narzędzie, jakim są gracze niepaństwowi, sięgają zarówno państwa demokratyczne, jak i autorytarne, aby unikać wewnętrznej i międzynarodowej (prawnej i politycznej) odpowiedzialności politycznej.

Jak zatem widać, gracze niepaństwowi stanowią ważny element w polityce wielu państw, zwłaszcza jeśli wojnę będziemy postrzegali jako pewną formę prowadzenia polityki. Posiłkowanie się tymi graczami zmniejsza lub znosi demokratyczną kontrolę nad działaniami militarnymi. Ponadto pozwala na podjęcie rywalizacji między państwami bez wprowadzania stanu wojny, a często poniżej progu wojny. Zdarza się jednak, że można utracić nad nimi kontrolę lub to narzędzie może okazać się na tyle skuteczne, że będzie wymagało kontrdziałań.

5.3. Zakończenie

Ruch islamistyczny był ważnym aktorem niepaństwowym w konflikcie syryjskim. Posiadał wsparcie z zewnątrz, zarówno ze strony państw (m.in. Turcji, Kataru, Arabii Saudyjskiej), jak i aktorów niepaństwowych (np. Bractwa Muzułmańskiego, Al-Kaidy i indywidualnych donatorów). W Syrii większość stanowili sunnici, zatem ruch ten mógł liczyć na szerokie poparcie. Wykształcił szereg kompetencji: politycznych (łącznie z uzyskaniem terytorium i budową własnej administracji), ideologicznych (stworzył własną doktrynę) i wojskowych (w tym organizacja formacji zbrojnych, zdolnych nawet do działań symetrycznych). Mimo to nie był w stanie przejąć władzy w państwie, głównie ze względu na wewnętrzne podziały, brak konsensu co do metod oraz skuteczność innych aktorów. Syryjczycy nie opowiedzieli się jednoznacznie za projektem islamistycznym; nie był dla nich odpowiednio atrakcyjny, a jego brutalność i purytanizm zrażały ludzi. Ponadto islamiści byli podzieleni, co utrudniało percepcję ruchu i zrażało ze względu na walki, które prowadzili między sobą zamiast przeciwko reżimowi. Mimo licznych podziałów, walk przeciwko sobie i działania przeciw państwu narodowemu ruch islamistów odniósł znaczące sukcesy militarne. Istniało duże prawdopodobieństwo pokonania władz państwowych. Brak zwycięstwa powinien być przez islamistów traktowany jako porażka na własne życzenie, w znacznej mierze spowodowana ich błędami, głównie politycznymi.

Islamiści mieli wiedzę z zakresu sztuki wojennej, od strategii, przez sztukę operacyjną, do taktyki i techniki wojskowej. Kompetencje te uzyskali dzięki: doświadczeniom czerpanym z innych rejonów działań globalnego dżihadu, poznawaniu sztuki wojennej innych graczy (państwowych i niepaństwowych), analizie historii wojskowości i konfliktów, dorobku teoretycznego i doktrynalnego, ale również dzięki pozyskiwaniu byłych oficerów i żołnierzy sił zbrojnych różnych państw. Ponadto potrafili tę wiedzę modyfikować i wzbogacać o własne doświadczenia. Zasoby tej wiedzy, katalogowane i udostępniane, mogą być wykorzystywane w innych konfliktach.

* * *

Islamizm okazał się puszką Pandory, choć bardziej trafne byłoby określenie „dżin z lampy". Miał być użyteczny w powstrzymywaniu rozprzestrzeniania się komunizmu i rolę tę spełnił. Być może ISIS miało powstrzymać wpływy szyitów (czytaj: Iranu). Powyższa analiza pokazuje, że służby specjalne wielu państw sięgały po tego dżina dla swoich doraźnych interesów. Jednak w tradycji jeszcze przedislamskich Arabów dżin to zły duch. Islamizm, tak jak każdy inny ruch ekstremistyczny (nacjonalizm, komunizm itp.), jeśli trafi na podatny grunt, choćby ciche przyzwolenie – szansę wykorzysta. Problem w tym, że wcześniej czy później może, a właściwie zrobi to na pewno, obróci się przeciwko tym, którzy tego dżina wywołali. Niestety, jest to coś bardzo atrakcyjnego dla służb i polityków – a jest to igranie z ogniem. Upadek Kalifatu i porażka islamistów w Syrii to nie koniec, lecz tylko etap wojny, która zapewne trwać będzie jeszcze długo. Należy się do niej przygotować, a zatem najpierw poznać. Temu służy ta książka.

Bibliografia

Dokumenty i raporty

Allied Joint Publication 3–5: Special Operations, Jan 2009.

Amnesty International, *Taking stock: The arming of Islamic State*, Amnesty International, Index: MDE 14/2812/2015, Dec 2015.

Barrett R., *The Islamic State. The Report by Head of the UN's al-Qaida and Taliban Monitoring Group*, New York, Nov 2014.

BBC Monitoring, *Abu al-Abd Ashidda – Biography*, 15 Sep 2020.

BBC Monitoring, *Abu Muhammad al-Jawlani – Biography*, 11 Aug 2020.

BBC Monitoring, *Ahrar al-Sham*, 12 Nov 2020.

BBC Monitoring, *Al-Fatah al-Mubin Operations Room*, 06 Aug 2020.

BBC Monitoring, *Analysis: What Idlib means to Syria's key players*, 11 Feb 2020.

BBC Monitoring, *Chechen fighters operating from training camps in Syria's Latakia – website*, 04 Feb 2015.

BBC Monitoring, *Deaths reported in second blast in Syria's Turkey-held Al-Bab*, 6 Oct 2020.

BBC Monitoring, *Dr Abdallah al-Muhaysini – Biography*, 25 Sep 2020.

BBC Monitoring, *Hashim al-Shaykh – Biography*, 04 Apr 2018.

BBC Monitoring, *Head of jihadist-backed „government" in northern Syria „re-elected"*, 1 Dec 2020.

BBC Monitoring, *Hurras al-Din*, 26 Nov 2020.

BBC Monitoring, *Incite the Believers Operations Room*, 14 Aug 2020.

BBC Monitoring, *Islamic Front*, 28 Mar 2017.

BBC Monitoring, *Jihadist-linked Syria outlet reports on road repairs by White Helmets*, 23 Sep 2020.

BBC Monitoring, *Jihadists condemn anti-HTS „plot" led by woman*, 19 Sep 2019.

BBC Monitoring, *Khorasan Group*, 28 Mar 2017.

BBC Monitoring, *„Leaked" HTS documents suggest officials' involvement in crimes*, 12 Nov 2020.

BBC Monitoring, *Moscow court orders arrest of another Syria pilot „killer"*, 07 Dec 2020.

BBC Monitoring, *New pro-HTS media outfit releases first video*, 15 Dec 2020.

BBC Monitoring, *Russia says White Helmets „staging chemical attack" in Syria*, 4 Feb 2020.

BBC Monitoring, *Russia: Chechen rebel in Syria complains of financial problems, urges help*, 13 Jan 2016.

BBC Monitoring, *Russian commentary eyes Tajik colonel's reported IS role*, 12 Sep 2016.

BBC Monitoring, *Sami al-Uraydi – Biography*, 27 Aug 2020.

BBC Monitoring, *Syria jihadist group HTS condemns Russian strike*, 26 Oct 2020.

BBC Monitoring, *Syria jihadist group HTS reiterates rejection of terror designation*, 16 Nov 2020.

BBC Monitoring, *Syria jihadists HTS announce mobilisation to „resolve conflict" in allied group*, 23 Oct 2020.

BBC Monitoring, *Syria slams Germany for „receiving terrorist White Helmets head"*, 22 Dec 2020.

BBC Monitoring, *Syrian jihadist group „opens new petroleum company"*, 02 Dec 2020.

BBC Monitoring, *Tarkhan Batirashvili*, 13 Apr 2018.

BBC Monitoring, *Timeline: Year 2020 proves deadly for key al-Qaeda figures*, 17 Dec 2020.

BBC Monitoring, *Turkistan Islamic Party (TIP)*, 09 Nov 2020.

BBC News, *Chechen rebel group in Syria urges end to „discord" among jihadists*, 08 Aug 2015.

Dowództwo Wojsk Lądowych, Pion Szkolenia, *Regulamin Działań Wojsk Lądowych*, DWLąd Wewn. 115/2008.

Emerging Terrorist Financing Risks, FATF Report, Paris 2015.

Home Office, *Country Policy and Information Note Syria: The Syrian Civil War, Version 4.0*, August 2020.

Human Rights Watch, *„Maybe we live and maybe we die". Recruitment and use of children by armed groups in Syria*, 2014, https://www.hrw.org/report/2014/06/22/maybe-we-live-and-maybe-we-die/recruitment-and-use-children-armed-groups-syria.

International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, *„They came to destroy". ISIS crimes against the Yazidis. Human Rights Council. Thirty second session, Agenda item 4, Human rights situations that require the Council's attention*, A/HRC/32/CRP.2, 15 June, 2016.

NATO, *AAP-6 (2019): NATO Glossary of Terms and Definitions*, NATO Standardization Agency, Brussels 2019.

Operation Inherent Resolve, *Lead Inspector General Report to the United States Congress*, 1 January, 2020 – 31 March, 2020.

Operation Inherent Resolve, *Lead Inspector General Report to the United States Congress*, 1 April, 2020 – 30 June, 2020.

Palitra K., *Paper eyes fate of Georgian citizens fighting in Syria*, Iraq, BBC Monitoring, 27 Dec, 2017.

Polski Komitet Normalizacyjny, *Broń strzelecka. Terminologia*, PN-V-01016, Warszawa lipiec 2004.

Roggio B., *Assessing Terrorism in the Caucasus and the Threat to the Homeland*, Hearing before the House Committee on Homeland Security Subcommittee on Counterterrorism and Intelligence, Washington (D.C.), 3 April, 2014.

The Carter Center, *Relations between Hai'yat Tahrir al-Sham and Nour al-Din al-Zinki in 2017*, 7 November, 2017.

The Carter Center, *Special Report. Internal Conflict in Northwest Syria*, September 2018 – August 2019.

The Carter Center, *Syria Countrywide Conflict Report #3*, 14 March, 2014.

The Carter Center, *Syria Countrywide Conflict Report #4*, 11 September, 2014.

The Carter Center, *Syrian Armed Opposition Coastal Offensive*, 1 April, 2014.

The Carter Center, *Weekly Conflict Summary*, 30 March – 5 April, 2017.

The Carter Center Syria Project, *A Review of ISIS in Syria 2016–2019. Regional Differences and an Enduring Legacy*, March 2019.

U.S. Army, *Ranger Handbook, SH 21–76*, GA: Infantry School, Fort Benning, July 2006.

U.S. House of Representatives, *Stopping terror finance: Securing the U.S. financial sector. Report prepared by The Staff of the Task Force to Investigate Terrorism Financing*, Committee on Financial Services, U.S. House of Representatives, 20 December, 2016.

United States Joint Publication 3–05 Special Operations, 16 July, 2014.

World Health Organization, *World Report on Violence and Health. Summary*, World Health Organization, Geneva 2002.

Źródła zwarte

Abdelwahab Meddeb, *Choroba islamu*, Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa 2017.

Abu Bakr Naji, *The Management of Savagery: The Most Critical Stage Through Which the Umma Will Pass*, John M. Olin Institute for Strategic Studies at Harvard University, Harvard 2006.

Alazreg Addullahi, *ISIS: Management of Savagery*, Dorrance, Pittsburgh 2016.

Alexander A., *Digital Decay? Tracing Change Over Time among English-Language Islamic State Sympathizers on Twitter*, Program on Extremism, Washington (D.C.) 2017.

Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1996.

Al Aqeedi Rasha, *Hisba in Mosul: Systematic Oppression in the Name of Virtue*, Program on Extremism, February 2016.

Archick K., Belkin P., Blanchard C.M., Humud C.E. et al., *European fighters in Syria and Iraq: Assessments, responses and issues for the United States*, Congressional Research Services 27, Washington (D.C.) 2015.

Al Ardany Fawzy, *Threats against Christian Female Students in Mosul University*, Araden and all Sapna Message Boards, 2007, 10 December.

Atiya A.S., *Historia kościołów wschodnich*, Instytut Wydawniczy „Pax", Warszawa 1978.

Baczko A., Dorronsoro G., Quesnay A., *Civil War in Syria. Mobilization and Competing Social Orders*, Cambridge University Press, Cambridge 2018.

Barber B., *Dżihad kontra McŚwiat*, Muza, Warszawa 2001.

Barrett R., *Islamic State*, Soufan Group, New York 2014.

Bartosiak J., *Rzeczpospolita między lądem a morzem*, Zona Zero, Warszawa 2018.

Baczko A., Dorronsoro G., Quesnay A., Youssef M., *The rationality of an eschatological movement: The Islamist State in Iraq and Syria*, Yale The Program on Governance and Local Development, „Working Paper", 2016, no. 7.

Becker P., *Syrian Muslim Brotherhood still a crucial actor*, „SWP Comments" (Berlin), 2013, no. 34.

el-Benni Ammar, Troncotă C., *Jihadist groups on the Turkish-Syrian front*, International Conference RCIC'18, Redefining Community in Intercultural Context, Bucharest, 17–19 May 2018.

Bergen P.L., *Osama Bin Laden: portret z bliska*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2007.

Bolechów B., *Gdy światło się mroczy: światopogląd Państwa Islamskiego w perspektywie teorii opanowywania trwogi*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2020.

Bolechów B., *Słowa w cieniu mieczy. „Dabiq" i narracja Państwa Islamskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2020.

Borkiewicz A., *Powstanie warszawskie. Zarys działań natury wojskowej*, Instytut Wydawniczy „Pax", Warszawa 1969.

Brophy D., *Naród ujgurski. Reformy i rewolucje na pograniczu rosyjsko-chińskim*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2021.

Bulut A., Brown E., Nathan J., Elshobaki A. et al., *Egyptian Democracy and the Muslim Brotherhood*, European Union Institute for Security Studies, Paris 2011.

Bunker R.J., Keshavarz A., *Terrorist and insurgent teleoperated sniper rifles and machine guns*, „CGU Faculty Publications and Research. The Foreign Military Studies Office", 2016.

Bunker R.J., *Terrorist and Insurgent Unmanned Aerial Vehicles: Use, Potentials, and Military Implications*, Studies Institute, US Army War College, Carlisle Barracks 2015.

Buruma I., Margalit A., *Okcydentalizm: Zachód w oczach wrogów*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas", Kraków 2005.

Buzan B., Wæver O., Wilde J. de, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, Boulder 1998.

Cafarella J., Gambhir H., Zimmerman K., *U.S. Grand Strategy: Destroying ISIS and al Qaeda. Report Three. Jabhat Al Nusra and ISIS: Sources of Strength*, Institute for the Study of War, Washington (D.C.) 2016.

Cafarella J., *Jabhat al-Nusra in Syria. An Islamic Emirate for Al-Qaeda*, „Middle East Security Report", 25, Institute for the Study of War, Washington (D.C.) 2014.

Cafarella J., Wallace B., Zhou J., *ISIS's second comeback. Assessing the next ISIS insurgency*, Institute for the Study of War, June 2019, https://www.understandingwar.org/report/isiss-second-comeback-assessing-next-isis-insurgency.

Caillet R., *From the Ba'th to the Caliphate: The former officers of Saddam and the Islamic State*, Norwegian Peacebuilding Resource Centre, 2015, June.

Carrère d'Encausse H., *Bolszewicy i narody czyli Wielkie urągowisko 1917–1930*, Oficyna Wydawnicza Most, Warszawa 1992.

Cayias J., *A Strategic Analysis of The Chechen Wars: The Keystone of Good Leadership*, Ohio State University, Ohio 2012.

Charles River Editors, *The Al-Nusra Front: The History of the Syrian Rebel Group Formerly Affiliated with Al-Qaeda*, Amazon e-book edition.

Chodubski A., *Wstęp do badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1995.

Cigar N., *Al-Qaeda's Doctrine for Insurgency. 'Abd Al-'Aziz Al-Muqrin's a Practical Course for Guerrilla War*, Potomac Books, Washington (D.C.) 2009.

Clarke C.P., Kan P.R., *Uighur foreign fighters: An underexamined jihadist challenge*, „ICCT Policy Brief", 2017, November.

Conduit D., *The Muslim Brotherhood in Syria*, Cambridge University Press, Cambridge 2019.

Conflict Armament Research, *Dispatch from the field. Islamic State weapons in Kobane. Analysis of weapons and ammunition captured from Islamic State forces in Kobane*, 2015, April.

Conflict Armament Research, *Islamic State's Weaponised Drones*, Conflict Armament Research, London 2016.

Conflict Armament Research, *Weapons of the Islamic State. A three-year investigation in Iraq and Syria*, 2017, December.

Conflict Armament Research, *Islamic State's Multi-Role IEDs. Projected grenades used as air-borne improvised explosive devices (ABIEDs)*, 2017, April.

Cordesman A.H., Burke A.A., *The „Gaza War": A Strategic Analysis*, Center for Strategic & International Studies, Washington (D.C.) 2009.

Czornik K., Lakomy M., *Konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie i w Afryce w drugiej dekadzie XXI wieku: przebieg, uwarunkowania, implikacje*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2018.

Dam N. van, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, I.B. Tauris, London 2019.

Dam N. van, *The Struggle for Power in Syria*, I.B. Tauris, London 1996.

Danecki J., *Podstawowe wiadomości o islamie*, Dialog, Warszawa 2011.

Danielewicz K. (red.), *Państwo Islamskie (ISIS). Historia powstania i taktyka działania*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2019.

Desbois P., Nastasie C., *Fabryka terrorystów*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2019.

Drevon J., Haenni P., *How Global Jihad Relocalises and Where it Leads. The Case of HTS, the Former AQ Franchise in Syria*, European University Institute, San Domenico di Fiesole 2021.

Dziekan M., *Historia Iraku*, Dialog, Warszawa 2002.

Dziekan M., *Symbolika arabsko-muzułmańska. Mały słownik*, Verbinum, Warszawa 1997.

Eriksson G., Pettersson U. (eds.), *Special Operations from the Small State Perspective: Future Security Challenges*, Palgrave, London 2017.

Esposito J.L. (ed.), *The Oxford Dictionary of Islam*, Oxford University Press, Oxford 2003.

Falkowski M., *Czeczenia między kaukaskim dżihadem a „ukrytym" separatyzmem*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2007.

Falkowski M., *Ramzanistan. Czeczeński problem Rosji*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2015.

Falkowski M., Lang J., *Homo dżihadicus. Islam na obszarze byłego ZSRR a fenomen postsowieckich bojowników, w Syrii i Iraku*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2015.

Fishman B.H., *The Master Plan: ISIS, al-Qaeda, and the Jihadi Strategy for Final Victory*, Yale University Press, Yale 2016.

Fishman B. et al., *Bombers, Bank Accounts and Bleedout*, Combating Terrorism Center at West Point, West Point 2008.

Friese L., Jenzen-Jones N.R., Smallwood M., *Unmanned Threats: The Use of Commercially--Available UAVs by Armed Non-State Actors*, Armament Research Services, Perth 2016.

Fyderek Ł., *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011.

Gafurow B., *Dzieje i kultura ludów Azji Centralnej*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978.

Gambhir H., *ISIS Global Intelligence Summary*, Institute for the Study of War, Washington (D.C.) 2015.

Gambhir H., *The Virtual Caliphate: ISIS's Information Warfare*, Institute for the Study of War, Washington (D.C.) 2016.

Geraghty T.J., *Peacekeepers at War: Beirut 1983 – The Marine Commander Tells His Story*, Potomac Books, Washington (D.C.) 2009.

El Ghamari M., *Cool jihad*, Difin, Warszawa 2018.

Gittings J., *Historia współczesnych Chin: od Mao do gospodarki rynkowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.

Głogowski A., *Pakistan, Afganistan. Trudne sąsiedztwo*, Małopolska Oficyna Wydawnicza Korona, Kraków 2005.

Głuchowski P., Górka M., *Karbala*, Agora, Warszawa 2015.

Göldner Ebenthal K., Elsayed A., *Salafi Jihadi Armed Groups and Conflict (De-)Escalation. The Case of Ahrar al-Sham in Syria*, Berghof Foundation Operations, Berlin 2019.

Gordon M.R., Trainor B.E., *The Endgame. The Inside Story of the Struggle for Iraq, from George W. Bush to Barack Obama*, Pantheon Books, New York 2012.

Górecki W., *Planeta Kaukaz*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2010.

Graaf de B., Yayla A.S., *Policing as Rebel Governance: The Islamic State Police*, Program on Extremism, Washington (D.C.) 2021.

Graban A., Jaroszyńska M., *Działalność propagandowo-informacyjna Daesh*, Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2018.

Grabowski T.W., *Terroryzm północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2017.

Gray C., *Explorations in Strategy*, Greenwood Press, Westport 1996.

Gumilow L., *Dzieje dawnych Turków*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1972.

Hahn G.H., *Getting the Caucasus Emirate Right*, Center for Strategic & International Studies, Washington (D.C.) 2011.

Haid Haid, *HTS's Offline Propaganda: Infrastructure, Engagement and Monopoly*, ICSR King's College, London 2019.

Hammel E.M., *The Root: The Marines in Beirut, August 1982 – February 1984*, Harcourt Brace Jovanovich, San Diego – New York – London 1985.

Hanieh Abu H., Rumman Abu M., *The „Islamic State" Organization. The Sunni Crisis and the Struggle of Global Jihadism*, Friedrich-Ebert-Stiftung Jordan & Iraq FES, Amman 2015.

Hanne O., Neuville de La T.F., *Państwo islamskie. Geneza nowego kalifatu*, Dialog, Warszawa 2015.

Harris C.P., *Nationalism and Revolution in Egypt: The Role of the Muslim Brotherhood*, Mouton, Hague 1964.

Hasenfratz H.P., *Religie świata starożytnego a chrześcijaństwo: ludzie, moce, bogowie w Cesarstwie Rzymskim*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Hashim Ahmed S., *From Al-Qaida Affiliate to the Rise of the Islamic Caliphate: The Evolution of the Islamic State of Iraq and Syria (ISIS)*, Military Studies Programme, Institute of Defence and Strategic Studies (IDSS), S. Rajaratnam School of International Studies (RSIS) – Nanyang Technological University (NTU), Singapore 2014.

Hołyst B., *Terroryzm*, t. 1, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2011.

Hope B., Scheck J., *Ropa i krew. Walka o przywództwo w Arabii Saudyjskiej i wpływy na świecie*, SCN, Kraków 2021.

Hopkirk P., *Wielka Gra. Sekretna wojna o Azję Środkową*, Zysk i S-ka, Poznań 2011.

Hroub K. (ed.), *Political Islam. Context versus Ideology*, Soas Middle East Issues & London Middle East Institute, London 2010.

Huzen K.B., *Politics of Islamic Jihad*, University of Canterbury, Canterbury 2008.

Izak K., *Leksykon organizacji i ruchów islamistycznych*, Dialog, Warszawa 2016.

Jacquard R., *Osama bin Laden: tajne akta terrorysty najbardziej poszukiwanego na świecie*, Karto Technika 2000, Katowice 2001.

Jamsheer H.A., *Jedność arabska. Geneza idei tradycji wczesnego islamu*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1995.

Jansen J.J.G., *Podwójna natura fundamentalizmu islamskiego*, Wydawnictwo Libron, Kraków 2005.

Jenzen-Jones N.R., Spleeters D., *Identifying & Tracing the FN Herstal FAL Rifle: Documenting Signs of Diversion in Syria & Beyond*, Armament Research Services ARES, Churchlands 2015.

Jomma F., *Kurdowie i Kurdystan (Problemy diaspory kurdyjskiej)*, L&L – DJ, Gdańsk 2001.

Jomma F., *Wpływ podziałów religijnych, narodowych i etnicznych na procesy polityczne w Syrii*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2018.

Jost P.M., Sandhu Singh H., *The Hawala Alternative Remittance System and its Role in Money Laundering*, United States Department of the Treasury – INTERPOL/ Financial Crimes Enforcement Network, Lyon 2000.

Jurczak J., *Metodologia bezpieczeństwa w teorii i praktyce funkcjowania uczelni wyższych* [w:] A. Dawidczyk, J. Jurczak, P. Łuka, *Metody, techniki, narzędzia nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa 2019.

Kaaman H., *The myth of the remote controlled car bomb*, European Eye on Radicalization, Report no. 15, 2019.

Kaliciak G., *Karbala: raport z obrony City Hall*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2015.

Kaliszewska I., Falkowski M., *Matrioszka w hidżabie: reportaże z Dagestanu i Czeczenii*, Wydawnictwo Sic! Warszawa 2010.

Karmon E., *ISIS and the Sunni separatists aim fire at Iran*, Instituto Español de Estudios Estratégicos, „Documento e Opinion" (Madrid), 2017, no. 62.

Kasprzycki D.D., *Arabska Wiosna. Libia 2011, Syria 2011–2014*, INFORTeditions, Zabrze – Tarnowskie Góry 2018.

Kepel G., *Fitna: wojna w sercu islamu*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2006.

Kepel G., *Revanche de Dieu: chrétiens, juifs et musulmans à la reconquête du monde*, Editions Seuil, Paris 1992.

Kepel G., *Święta wojna: ekspansja i upadek fundamentalizmu muzułmańskiego*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2003.

Khadduri M., *War and Peace in the Law of Islam*, The Lawbook Exchange, Clark 2010.

King A., *The Transformation of Europe's Armed Forces*, Cambridge University Press, Cambridge 2011.

Koran, przeł. J. Bielawski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986.

Kosmynka S., *Od Boga do terroru: rola religii w ideologii dżihadyzmu na przykładzie organizacji Al-Kaidy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.

Kubiński G., *Czarny kolor popkultury: Państwo Islamskie i kultura*, Zakład Wydawniczy „Nomos", Kraków 2018.

Kuleba M., *Czeczeński specnaz: taktyka działań specjalnych*, Wydawnictwo „Alfa", Warszawa 2001.

Kuleba M., *Szamil Basajew: rycerski etos a powinność żołnierska*, Wydawnictwo Fundacja Odysseum, Warszawa 2007.

Kyle C.M., *RMA to ONA: The Saga of an Effects-Based Operation*, School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas 2008.

Landowski Z., *Islam. Nurty, odłamy, sekty*, Książka i Wiedza, Warszawa 2008.

Lang J., *Zbrojni radykałowie islamscy z Azji Centralnej*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2013.

Lawrence B., *Defenders of God: The Fundamentalist Revolt Against the Modern World*, University of South Carolina Press, Columbia 1995.

Lefèvre R., *Ashes of Hama: The Perilous History of Syria's Muslim Brotherhood*, Hurst & Co., London 2013.

Lewis J.D., *Al-Qaeda in Iraq Resurgent. The Breaking the Walls Campaign. Part I*, Institute for the Study of War, Washington (D.C.) 2013.

Lia B., *Architect of Global Jihad: The Life of al Qaeda Strategist Abu Mus'ab al-Suri*, Columbia University Press, New York 2008.

Lippman T.W., *Hero of the Crossing How Anwar Sadat and the 1973 War Changed the World*, Nebraska Potomac Books, Lincoln 2016.

Lister C.R., *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*, Oxford University Press, Oxford 2016.

Lister C.R., *The Syrian Jihad: The Evolution of an Insurgency*, Hurst & Company, London 2017.

Littell J., *Zapiski z Homs: 16 stycznia – 2 lutego 2012*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2013.

Lo M., *Political Islam, Justice and Governance*, Palgrave Macmillan, London 2019.

Lossow von T., *Wasser als Waffe. Der IS an Euphrat und Tigris. Die systematische Instrumentalisierung von Wasser birgt Zielkonflikte für den IS*, Stiftung Wissenschaft und Politik, „SWP-Aktuell" (Berlin), 2015, no. 94.

Larroque A.-C., *Geopolityka fundamentalistów muzułmańskich*, Dialog, Warszawa 2015.

Lund A., *Struggling to Adapt. The Muslim Brotherhood in a New Syria*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington (D.C.) 2013, https://carnegieendowment.org/2013/05/07/struggling-to-adapt-muslim-brotherhood-in-new-syria-pub-51723.

Lynch III T.F., Bouffard M., King K., Vickowski G., *The Return of Foreign Fighters to Central Asia: Implications for U.S. Counterterrorism Policy*, Center for Strategic Research Institute for National Strategic Studies National Defense University, Washington (D.C.) 2016.

Łukawski Z., *Dzieje Azji Środkowej*, Zakład Wydawniczy „Nomos", Kraków 1996.

Maher S., *Salafi-Jihadism. The Story of the Idea*, Oxford University Press, New York 2016.

Mamoń M., *Wojna braci: bojownicy, dżihadyści, kidnaperzy*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2017.

Mazur K., *Revolution in Syria. Identity, Networks and Repression*, Cambridge University Press, Cambridge 2021.

Mazur P., *Etnia – nacjonalizm – naród. Od nowoczesności do ponowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2020.

McCabe P., Lieber P. (eds.), *JSOU Report 17–6: Special Operations Theory*, Joint Special Operations University, Tampa 2017.

McCutcheon S., *Czarne wdowy*, Wydawnictwo Via Medica, Gdańsk 2006.

Meier A., *Black Earth: A Journey through Russia after the Fall*, W.W. Norton, New York 2003.

Michalczak T., *Europa w obliczu islamskiego terroryzmu: dlaczego dochodzi do ataków terrorystycznych i jak im przeciwdziałać*, Difin, Warszawa 2019.

Mikhail D., *Pszczelarz z Sindżaru*, Wydawnictwo Otwarte, Kraków 2019.

Mohamedou Mohammad-Mahmoud Ould, *A Theory of ISIS. Political Violence and the Transformation of the Global Order*, Pluto Press, London 2018.

Moubayed S., *Under the Black Flag: At the Frontier of the New Jihad*, I.B. Tauris, London – New York 2015.

Mowatt-Larssen R., *Al Qaeda Weapon of Mass Destruction Threat: Hype or Reality?*, Belfer Center for Science and International Affairs, Cambridge 2010.

Munif Y., *The Syrian Revolution: Between the Politics of Life and the Geopolitics of Death*, Pluto Press, London 2020.

al-Mustapha Hamza, *The al-Nusra Front: From Formation to Dissension*, Arab Center for Research & Policy Studies, Doha 2014.

Nance M., *Defeating ISIS. Who They Are, How They Fight, What They Believe*, Skyhorse, New York 2016.

Normark M., Ranstorp M., *Understanding Terrorist Finance. Modus Operandi and National CTF Regimes*, „Swedish Defence University Report", 18 December, 2015.

O'Bagy E., *The Free Syrian Army*, Institute for the Study of War, Washington (D.C.) 2013.

Oehring O., *Christians and Yazidis in Iraq: Current Situation and Prospects*, Konrad-Adenauer-Stiftung e.V., Sankt Augustin – Berlin 2017.

Omer S.A., *Yazidi Women as Odalisques. A Historical Study about Yazidi Women's Conditions under Ruling from Islamic State*, Kurdistan Academics and Kurdistan Institution for Strategic Studies, Sulaimani 2018.

Oosterveld W.T., Bloem W., *The Rise and Fall of ISIS: From Evitability to Inevitability*, Centre for Strategic Studies, Hague 2017.

Orton K., *Governing the Caliphate: Profiles of Islamic State Leaders*, The Henry Jackson Society, London 2016.

Osman T., *Islamism: A History of Political Islam from the Fall of the Ottoman Empire to the Rise of ISIS*, Yale University Press, New Haven – London 2017.

Paterson L., *Desperaci Dönitza. Niemieckie żywe torpedy i bezzałogowe łodzie podwodne*, Bellona, Warszawa 2008.

Pieniążek P., *Po kalifacie. Nowa wojna w Syrii*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2019.

Politkowska A., *Druga wojna czeczeńska*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006.

Qutba S., *In the Shade of the Qur'an*, vol. 2, The Islamic Foundation, Leicester 2011.

Ramadan T., *Islam: The Essentials*, Penguin Random House, London 2017.

Ramsauer P., *Pokolenie dżihadu. Europo, czeka Cię Apokalipsa*, WWL „Muza", Warszawa 2016.

RAND, *Turkey's Nationalist Course Implications for the U.S.-Turkish Strategic Partnership and the U.S. Army*, RAND Corporation, RR-2589-A, Santa Monica 2020.

Rashid A., *Dżihad: narodziny wojującego islamu w Azji Środkowej*, Dialog, Warszawa 2003.

Rashid A., *Talibowie: wojujący islam, ropa naftowa i fundamentalizm w środkowej Azji*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2002.

Rassler D., *The Islamic State and Drones. Supply, Scale, and Future Threats*, Combating Terrorism Center at West Point, West Point 2018.

Red Six Solutions, LLC, *Survey of Worldwide UAS and CUAS Activities and Events (August through September 2019)*, vol. 1, no. 3., Washington (D.C.) 2019.

Reed J.T., Raschke D., *The ETIM: China's Islamic Militants and the Global Terrorist Threat*, ABC-CLIO, Santa Barbara 2010.

Repetowicz W., *Allah Akbar. Wojna i pokój w Iraku*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2019.

Rostkowska A., *Wojownicy o szklanych oczach. W poszukiwaniu Nowej Turcji*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2020.

Roy O., *Islam and Resistance in Afghanistan*, Cambridge Middle East Library, Cambridge 1990.

Rubin B., Schwanitz W.G., *Hitlerowcy, islamiści i narodziny nowożytnego Bliskiego Wschodu*, Wydawnictwo Vis-à-vis Etiuda, Kraków 2014.

Rubright R.W., *JSOU Report 17–1: A Unified Theory for Special Operations*, Joint Special Operations University, Tampa 2017.

Runciman S., *Dzieje wypraw krzyżowych. Pierwsza krucjata i założenie Królestwa Jerozolimskiego*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987.

Ryan M.W.S., *ISIS: The Terrorist Group That Would Be a State*, U.S. Naval War College, Newport 2015.

Sageman M., *Sieci terroru*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.

Said E.W., *Orientalizm*, Zysk i S-ka, Poznań 2018.

Scruton R., *Zachód i cała reszta*, Zysk i S-ka, Poznań 2002.

Seale P., *Asad of Syria. The Struggle for the Middle East*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles 1989.

Searle T., *JSOU Report 17–4: Outside the Box: A New General Theory of Special Operations*, Joint Special Operations University, Tampa 2017.

Semmler P., *Rosja we krwi. Terroryzm dwóch dekad*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2020.

Shand S., *Sinjar: 14 Days that Saved the Yazidis from Islamic State*, Lyons Press, Lanham 2018.

Shariati Ali, *Marxism and Other Western Fallacies: An Islamic Critique*, Mizan Press, Berkeley 1980.

Smith A.D., *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2007.

Smithson A.E., *Germ Gambits: The Bioweapons Dilemma, Iraq and Beyond*, Stanford University Press, Stanford 2011.

Soliman N., *The door should be opened to Ahrar Al-Sham!*, „Policy Brief" (Florence), 2017, issue 6.

Spencer R., *Niepoprawny politycznie przewodnik po islamie i krucjatach*, Fronda, Warszawa 2014.

Steinberg G., *A Chechen al-Qaeda?*, „SWP Comments" (Berlin), 2014, no. 31.

Steinberg G., *Ahrar al-Sham: The „Syrian Taliban"*, „SWP Comments" (Berlin), 2016, no. 27.

Stempień M.S., *Państwo Islamskie. Nowe oblicze terroryzmu?*, Rytm, Siedlce 2018.

Stępniewska-Holzer B., Holzer J., *Egipt. Stulecie przemian*, Dialog, Warszawa 2006.

al-Suri Abu Mus'ab (Abd al-Hakim Umar), *The Global Islamic Resistance Call*, Part I: *The Roots, History, and Experiences*, Part II: *The Call, Program and Method*, (s.l.), 2004.

Sykulski L., *Geopolityka a bezpieczeństwo Polski*, Zona Zero, Warszawa 2018.

Szczepanik E., *Radzieckie republiki Azji Środkowej 1917-1941: dzieje, gospodarka, społeczeństwo*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1987.

Taber R., *War of the Flea: The Classic Study of Guerrilla Warfare*, Potomac Books, Dulles 2002.

Tax M., *Droga w nieznane. Kurdyjki walczące z tak zwanym Państwem Islamskim*, Wydawnictwo Magnus, Warszawa 2017.

The History of al-Tabari, vol. 10: *The Conquest of Arabia: The Riddah Wars A.D. 632–633/A.H. 11*, State University of New York Press, New York 1993.

Tibi B., *Fundamentalizm religijny*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2001.

Todenhöfer J., *ISIS od środka: 10 dni w „Państwie Islamskim"*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016.

Tosini D., *Martiri che uccidono. Il terrorismo suicida nelle nuove guerre*, il Mulino, Bologna 2012.

Tucker D., Lamb C.J., *United States Special Operations Force*s, Columbia University Press, New York 2007.

Tucker N., *Public and state responses to ISIS messaging: Tajikistan*, „CERIA Brief" [Washington (D.C.)], 2016, no. 11.

al-'Ubaydi M., *Khattab (1969–2002)*, Combating Terrorism Center at West Point, West Point 2015.

Wahhab bin Abdul Muhammad, *Kitab At-Tawhid*, Darussalam, London 2014.

Wallerstein I., *Analiza systemów-światów: wprowadzenie*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2007.

Wallerstein I., *Koniec świata jaki znamy*, Scholar, Warszawa 2004.

Warrick J., *Czarne flagi: geneza Państwa Islamskiego*, Grupa Wydawnicza Foksal, Warszawa 2017.

Weigel G., *Wiara, rozum i wojna z dżihadyzmem: wezwanie do działania*, Fronda, Warszawa 2009.

Weinberg D.A., *Qatar and Terror Finance. Part II: Private Funders of al-Qaeda in Syria*, Foundation for Defense of Democracies, Washington (D.C.) 2017.

Weiss C., *Transformative networks: The case of North Caucasian and Central Asian jihadist networks*, „IJOIS", 2017, vol. 3.

Wejkszner A., *Globalna sieć Al-Kaidy. Nowe państwo islamskie?*, Difin, Warszawa 2017.

Wejkszner A., *Państwo Islamskie. Narodziny nowego kalifatu?*, Difin, Warszawa 2016.

White Jr. J.B., *The strategic mind of Zbigniew Brzezinski: How a native Pole used Afghanistan to protect his homeland*, LSU Master's Theses, Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College, University of Mississippi, Mississippi 2012.

Winter C., *Media Jihad: The Islamic State's Doctrine for Information Warfare*, ICSR King's College London, London 2017.

Winter C., *War by suicide: A statistical analysis of the Islamic State's martyrdom industry*, „ICCT Research Paper" (Hague), 2017, February.

Women of the Islamic State: A Manifesto on Women by the Al-Khanssaa Brigade, „Quilliam Foundation" (London), 2015, vol. 18.

Wood S.A., *Christian Criticisms, Islamic Proofs: Rashid Rida's Modernist Defence of Islam*, Oneworld Publications, London 2012.

Yazbik S., *Przeprawa: moja podróż do pękniętego serca Syrii*, Wydawnictwo Karakter, Kraków 2016.

Yokota Y., Harrington J.D., *Suicide Submarine!*, Ballantine, New York 1968.

Zapaśnik S., *„Walczący islam" w Azji Centralnej. Problem społecznej genezy zjawiska*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014.

Zasuń A., *Polityczny islam: między religią polityczną a instrumentalizacją religii w polityce*, Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza, Częstochowa 2018.

Zdanowski J., *Bracia muzułmanie i inni*, Glob, Szczecin 1986.

Zdanowski J., *Emiraty wahhabickie: z dziejów Arabii w latach 1745–1932*, Semper, Warszawa 1993.

Zdanowski J., *Współczesna muzułmańska myśl społeczno-polityczna: nurt Braci Muzułmanów*, Wydawnictwo Naukowe ASKON, Warszawa 2009.

Zimny M., *Terroryzm samobójczy. Fakty, geneza, analiza*, Difin, Warszawa 2017.

Żebrowski J., *Dzieje Syrii: od czasów najdawniejszych do współczesności*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2006.

Źródła rozproszone

Adamczyk M., *Problem terroryzmu islamskiego w Chinach w kontekście dążeń niepodległościowych Ujgurów* [w:] M. Kopczewski, D. Sienkiewicz (red.), *Edukacja warunkiem bezpieczeństwa w XXI w. Służby mundurowe w systemie bezpieczeństwa publicznego*, Centrum Szkolenia Sił Powietrznych w Koszalinie, Koszalin 2016.

Ajni S., *Od podbojów arabskich do państwa Samanidów* [w:] T. Bodio (red.), *Tadżykistan: historia, społeczeństwo, polityka*, Uniwersytet Warszawski. Instytut Nauk Politycznych – Elipsa Dom Wydawniczy i Handlowy, Warszawa 2002.

Bartuzi W., *Islam w Kazachstanie* [w:] *Islam na obszarze postradzieckim*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2003.

Bauer K., Levitt M., *Al-Qaeda financing: Selected issues* [in:] A.Y. Zelin (ed.), *How al-Qaeda Survived Drones, Uprisings, and the Islamic State*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington (D.C.) 2017.

Bodio T., Kozłowski K., *Oblicza neotradycjonalizacji politycznej* [w:] T. Bodio (red.), *Turkmenistan: historia, społeczeństwo, polityka*, Uniwersytet Warszawski. Instytut Nauk Politycznych. Zakład Badań Wschodnich – Elipsa Dom Wydawniczy i Handlowy, Warszawa 2005.

Chomejni Ruhollah Ajatollah, *Islam nie jest religią pacyfistów* [w:] G. Chaliand, A. Blin (red.), *Historia terroryzmu. Od starożytności do Da'isz*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020.

Chomejni Ruhollah Ajatollah, *Przemówienie w szkole teologicznej w Fajzijje (24 sierpnia 1979)* [w:] G. Chaliand, A. Blin (red.), *Historia terroryzmu. Od starożytności do Da'isz*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020.

Conway M., Parker J., Looney S., *Online jihadi instructional content: The role of magazines* [in:] M. Conway et al. (eds.), *Terrorists' Use of the Internet: Assessment and Response*, vol. 136, IOS Press, Amsterdam 2017.

Gartenstein-Ross D., *A strategic history of Hayat Tahrir al-Sham's formation* [in:] *How al-Qaeda Survived Drones, Uprisings, and the Islamic States*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington (D.C.) 2017.

Gil A., *Uwarunkowania historyczne sytuacji w regionie Azji Centralnej* [w:] T. Stępniewski (red.), *Nowa wielka gra w regionie Azji Centralnej*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2012.

Grochmalski P., *Islam w Czeczenii* [w:] *Islam na obszarze postradzieckim*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2003.

Güneş A., *Prawo muzułmańskie: przegląd zasad dotyczących wojny* [w:] E. Çapan (red.), *Terroryzm i zamachy samobójcze: muzułmański punkt widzenia*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2007.

Heller S., *The governance strategy of Jabhat al-Nusra and Jabhat Fatah al-Sham* [in:] A.Y. Zelin (ed.), *How al-Qaeda Survived Drones, Uprisings, and the Islamic States*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington (D.C.) 2017.

Jaremba M., *Ujgurzy – niechciani muzułmanie w Chińskiej Republice Ludowej* [w:] Ł. Darby Bartosik, A. Mawer-Ratajczak (red.), *Zjawisko migracji oraz mniejszości religijne,*

etniczne i narodowe – aspekty polityczne, społeczne i prawne, Wydawnictwo Naukowe ArchaeGraph, Poznań – Łódź 2019.

Karliğa B., *Religia, terror, wojna i potrzeba etyki globalnej* [w:] E. Çapan (red.), *Terroryzm i zamachy samobójcze: muzułmański punkt widzenia*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2007.

Kościelniak K., *Rozumienie wojny w źródłowych tekstach islamu* [w:] M. Chojnacki, J. Morawa, A.A. Napiórkowski (red.), *Kościół i dar pokoju*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2016.

Kozłowski K., *Polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec regionu Azji Centralnej* [w:] T. Stępniewski (red.), *Nowa wielka gra w regionie Azji Centralnej*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2012.

Kutb S., *Przygotować Drogę* [w:] G. Chaliand, A. Blin (red.), *Historia terroryzmu. Od starożytności do Da'isz*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020.

Lister C., *Hayat Tahrir al-Sham: To Unite or To Divide the Ranks?* [in:] A.Y. Zelin (ed.), *How al-Qaeda Survived Drones, Uprisings, and the Islamic State*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington (D.C.) 2017.

Łubiński P., *Ochrona ludności cywilnej. Ochrona uchodźców* [w:] Z. Falkowski, M. Marcinko (red.), *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.

Łubiński P., *Stosowanie MPHKZ w konfliktach międzynarodowych i niemiędzynarodowych: kwestia stosowania praw człowieka w rejonie odpowiedzialności PKW* [w:] Z. Falkowski (red.), *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Materiał szkoleniowy dla oficerów*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.

Malekian F., *Slavery* [in:] *Principles of Islamic International Criminal Law. A Comparative Search*, Brill, Leiden 2011.

Malka Haim, *Jihadi-Salafi rebellion and the crisis of authority* [in:] J.B. Alterman (ed.), *Religious Radicalism after the Arab Uprisings*, Center for Strategic & International Studies, Lanham 2015.

Marszewski M., *Islam* w *Kirgistanie* [w:] *Islam na obszarze postradzieckim*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2003.

Maschadow A., *Słowo wstępne* [w:] M. Kuleba, *Czeczeński specnaz: taktyka działań specjalnych*, Wydawnictwo „Alfa", Warszawa 2001.

Mazur P., *Amaq* [w:] O. Wasiuta, R. Klepka (red.), *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, t. 1: *A-M*, AT Wydawnictwo, Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2019.

Mazur P., *As-Sahab* [w:] O. Wasiuta, R. Klepka (red.), *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, t. 1: *A-M*, AT Wydawnictwo, Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2019.

Mazur P., *Czystka etniczna* [w:] O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć (red.), *Vademecum bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Libron, Kraków 2018.

Mazur P., *Dżihad gwałtu – od Koranu do „Dabiq": niewolnictwo i przemoc seksualna w Państwie Islamskim* [w:] M. Malczyńska-Biały (red.), *Bezpieczeństwo, praca człowieka, stosunki międzynarodowe*, t. 4, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2021.

Mazur P., *Dżihad medialny* [w:] O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.), *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 2: *D-K*, Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2021.

Mazur P., *E-dżihad, soft power radykalizmu islamskiego* [w:] H. Batorowska (red.), *Walka informacyjna: uwarunkowania, incydenty, wyzwania. Monografia poświęcona Profesorowi Zbigniewowi Kwiasowskiemu z okazji Jubileuszu 50-lecia pracy zawodowej*, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN. Instytut Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej. Katedra Kultury Informacyjnej i Zarządzania Informacją, Kraków 2017.

Mazur P., *Fundamentalizm religijny* [w:] O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.), *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 2: *D-K*, Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2021.

Mazur P., *Islamizacja Polski: mit czy zagrożenie?* [w:] P. Mazur, O. Wasiuta (red.), *Wyzwania bezpieczeństwa międzynarodowego: Księga pamiątkowa ku czci Jerzego Świecy*, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Katedra Pedagogiki Katolickiej, Stalowa Wola 2017.

Mazur P., *Islamizm* [w:] O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.), *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 2: *D-K*, Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2021.

Mazur P., *Islamski Globalny Front Medialny (GIMF)* [w:] O. Wasiuta, R. Klepka (red.), *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, t. 1: *A-M*, AT Wydawnictwo, Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2019.

Mazur P., *Polemologia* [w:] O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.), *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 3: *L-R*, Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2021.

Mazur P., *Twitter* [w:] O. Wasiuta, R. Klepka (red.), *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, t. 2: *N-Z*, AT Wydawnictwo – Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2019.

McDonald M., *Constructivisms* [in:] P.D. Williams (ed.), *Security Studies. An Introduction*, *2nd edition*, Routledge, London – New York 2012.

Meller A., *Islam w Turkmenistanie* [w:] *Islam na obszarze postradzieckim*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2003.

Migaux P., *Korzenie radykalnego fundamentalizmu muzułmańskiego* [w:] G. Chaliand, A. Blin (red.), *Historia terroryzmu. Od starożytności do Da'isz*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020.

Olechowski A.P., *Czy separatyści ujgurscy mogą zagrozić bezpieczeństwu Europy* [w:] A. Moroska-Bonkiewicz (red.), *Ekstremizm polityczny we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2012.

Pantucci R., *Uyghur terrorism in a fractured Middle East* [in:] M. Clarke (ed.), *Terrorism and Counter-Terrorism in China: Domestic and Foreign Policy Dimensions*, Oxford University Press, Oxford 2018.

Safjański T., *Działalność organizacji terrorystycznych związana z handlem narządami i tkankami* [w:] W. Zubrzycki (red.), *Od konfliktów globalnych po globalny terroryzm*, Wydawnictwo Uczelniane WSIiE TWP, Olsztyn 2017.

Shatzi H.J., *ISIS and Nusra Funding and the Ending of the Syrian War*, Discussion Paper for the Workshop on: „The emerging security dynamics and the political settlement in Syria", Syracuse, 18–19 October 2018.

Smith R., *Genocide and the politics of rape: Historical psychological perspectives* [in:] J. Apsel, E. Verdeja (eds.), *Genocide Matters: Ongoing Issues and Emerging Perspectives*, Routledge, London 2013.

Sobczak J., *Ujgurzy – lud zapomniany* [w:] J. Marszałek-Kawa, R. Gawłowski (red.), *Kulturowe uwarunkowania współczesnej Azji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.

Solarczyk M., *Religie i życie religijne* [w:] T. Bodio (red.), *Tadżykistan: historia, społeczeństwo, polityka*, Uniwersytet Warszawski. Instytut Nauk Politycznych – Elipsa Dom Wydawniczy i Handlowy, Warszawa 2002.

Ibn Tamija, *Jihad* [in:] R. Peters (ed.), *Jihad in Classical and Modern Islam*, Reader, Princeton 1996.

Wasiuta O., Wasiuta S., Mazur P., *Państwo Islamskie ISIS. Nowa twarz ekstremizmu*, Difin, Warszawa 2018.

Yüceoğlu H., *Definicja męczeństwa. Czy terrorysta może być męczennikiem* [w:] E. Çapan (red.), *Terroryzm i zamachy samobójcze: muzułmański punkt widzenia*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2007.

Zahid al-Bayati, *Turkmen: The third largest ethnic group in Iraq* [in:] Saloum Sa'ad (ed.), *Minorities in Iraq. Memory, Identity and Challenges*, Masarat for Cultural and Media development, Baghdad – Beirut 2013.

Zdanowski J., *Sinciang – „nowa rubież" Chin. Stosunki etniczno-polityczne w latach 30. XX w.* [w:] R. Sławiński (red.), *Nowożytna historia Chin*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2005.

Artykuły

Abazeid A., Pierret T., *Les rebelles Syriens d'Ahrar al-Sham: resorts contextuels et organisationnels d'une déradicalisation en temps de guerre civile*, „Critique Internationale", 2018, no. 78.

Abu Sa'id al-Hadrami: The Amir of Jabhat al-Nusra in the Raqqa, „Militant Leadership Monitor", 2013, vol. 4, issue 12.

Adraoui Mohamed-Ali, *The case of Jabhat Al-Nusra in the Syrian conflict 2011–2016: Towards a strategy of nationalization?*, „Mediterranean Politics", 2019, vol. 24, no. 2.

Ahram A.I., *Sexual violence and the making of ISIS*, „Survival", 2016, vol. 57, no. 3.

Alkaff Huzaifah Bin Othman Syed, *Abu Bakr al-Baghdadi, the imposter*, „Counter Terrorist Trends and Analyses", 2014, vol. 6, no. 10.

Altan E., *Nur Al-Din Mahmud b. Zangi (1146–1174): One of the prominent leaders of the struggle against the crusaders*, „Tarih Dergisi", 2014, no. 59.

Alvarez-Ossorio I., *The Sectarian Dynamics of the Syrian Conflict*, „The Review of Faith & International Affairs", 2019, vol. 17, issue 2.

Anfinson A., Al-Dayel N., *Landmines and improvised explosive devices: The lingering terror of the Islamic State*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2020, DOI: 10.1080/1057610X.2020.1751998.

AQ Chef, *Car bombs inside America*, „Inspire", 2014, vol. 1435, no. 12.

Azzam Allah Abd, *Al kaida as-sulba*, „Al-Dżihad", 1988, no. 41.

Banner F., *Uncivil wars: „Suicide bomber identity" as a product of Russo-Chechen conflict*, „Religion, State & Society", 2006, vol. 34, no. 3.

Barfi B., *The military doctrine of the Islamic State and the limits of Ba'athist influence*, „CTC Sentinel", 2016, vol. 9, issue 2.

Bayless L., *Who is Muqtada al-Sadr?*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2012, vol. 35, no. 2.

Beccaro A., *Modern irregular warfare: The ISIS case study*, „Small Wars & Insurgencies", 2018, no. 2.

Binnie J., Wright J., *„Infernal Machines". Improvised explosive devices*, „Small Arms Survey", 2013.

Bloom M., Horgan J., Winter C., *Depictions of Children and Youth in the Islamic State's Martyrdom Propaganda, 2015–2016*, „CTC Sentinel", 2016, vol. 9, issue 2.

Borkowski R., *Federacja Rosyjska i Chińska Republika Ludowa wobec fundamentalizmu, separatyzmu i terroryzmu islamskiego*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe", 2018, nr 2.

Brun I., *While you're busy making other plans. The „Other RMA"*, „Journal of Strategic Studies", 2010, no. 33.

Chapman G., *Islamic State and Al-Nusra: Exploring determinants of chemical weapons usage patterns*, „Perspectives on Terrorism", 2017, vol. 11, issue 6.

Cheterian V., *ISIS genocide against the Yazidis and mass violence in the Middle East*, „British Journal of Middle Eastern Studies", 2019, DOI: 10.1080/13530194.2019.1683718.

Chudziak M., *Czerkieski ruch narodowy: emigracja – diaspora – transnacjonalizm*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa", 2015, nr 46.

Cornell S.E., *A Chechen state?*, „Central Asian Survey", 1997, vol. 16, no. 2.

Coury R., *„Arabian ethnicity" and Arab nationalism: The case of Abd al-Rahman Azzam*, „Journal of the American Research Center in Egypt", 1998, vol. 25.

Cragin R.K., *Semi-proxy wars and U.S. counterterrorism strategy*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2015, vol. 38, issue 5.

Dozens of „Nusrah" and „Ahrār" fighters, repent and join the Islamic State, „Dabiq", 1436 Rabi' al-Akhir (styczeń 2015), issue 7.

Dyner A., Legieć A., Rękawek K., *Ready to go? ISIS and its presumed expansion into Central Asia*, „PISM Policy Papers", 2015, nr 19.

Filipkowski W., Lonca R., *Analiza zamachów samobójczych w aspekcie kryminologicznym i prawnym. Cz. I*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2010, nr 2.

Flood D.H., *The hard march to Mosul: A frontline report*, „CTC Sentinel", 2016, vol. 9, issue 8.

Foreword, „Dabiq", 1437 Rabi' Al-Akhir (styczeń 2016), issue 13.

From Hijra to Khilafa, „Dabiq", 1435 ramadan (lipiec 2014), issue 1.

Gil A., *Od radzieckiego imperium do chińskiej strefy wpływów. Azja Środkowa po 1991 roku*, „Language, Culture, Politics", 2019, vol. 1.

Giustozzi A., *A struggle for power: Al Nusra and Al Qaida in Syria*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2020, DOI: 10.1080/1057610X.2020.1799508.

Górak-Sosnowska K., *Branding caliphate. ISIS, Al-Baghdadi i nowa era globalnego dżihadyzmu*, „Politeja", 2015, nr 9.

Grabowski W., *Państwo Islamskie – aktor państwowy czy niepaństwowy?*, „Roczniki Nauk Społecznych", 2016, t. 8, nr 1.

Graham M., *Omar Al-Shishani: ISIS' senior Chechen commander*, „Counter Terrorist Trends and Analyses", 2015, vol. 7, no. 10.

Guzewicz W., Żyliński M., *Bilans udziału wojsk polskich w Iraku na łamach „Rzeczpospolitej" w latach 2003–2008*, „Studia Ełckie", 2010, nr 12.

Hamid Nafees, *The British hacker who became the Islamic State's chief terror cyber coach: A profile of Junaid Hussain*, „CTC Sentinel", 2018, vol. 11, issue 4.

Hamming T.R., *Jihadi competition and political preferences*, „Perspectives on Terrorism", 2017, vol. 11, no. 6.

Hamming T.R., *The Al Qaeda – Islamic State rivalry: Competition yes, but no competitive escalation*, „Terrorism and Political Violence", 2020, vol. 32, issue 1.

Haqqani Husain, *Inclusive security for the Muslim World*, „PRISM", 2016, vol. 6, no. 1.

Hashim S.A., *The Islamic State's way of war in Iraq and Syria. From its origins to the post Caliphate era*, „Perspectives on Terrorism", 2019, vol. 13, no. 1.

Hassan Hassan, *The battle for Raqqa*, „CTC Sentinel", 2017, vol. 10, issue 6.

Heller S., *The strategic logic of Hayat Tahrir al-Sham*, „Perspectives on Terrorism", 2017, vol. 11, issue 6.

Hicham Bou Nassif, *„Second-class": The grievances of Sunni officers in the Syrian Armed Forces*, „Journal of Strategic Studies", 2015, vol. 38, no. 5.

Hoffman B., *Low-tech terrorism*, „National Interest", 2014, no. 130.

Hoffman B., *The first non-state use of a chemical weapon in warfare: The Tamil Tigers' assault on East Kiran*, „Small Wars & Insurgencies", 2009, vol. 20, no. 3–4.

Hummel S., *ISIL's theft of WMD components in Iraq*, „CTC Sentinel", 2014, vol. 7, issue 7.

IEDs: The home-made bombs that changed modern war, „Strategic Comments", 2012, vol. 18, issue 5, 1–4, DOI: 10.1080/13567888.2012.727282

Ingram H.J., Whiteside C., Winter C., *The guerrilla „Caliph": Speeches that bookend the Islamic State's „Caliphate" era*, „CTC Sentinel", 2018, vol. 11, issue 6.

International Crisis Group, *Silencing the guns in Syria's Idlib*, „Middle East Report", 2020, no. 213.

Iraq: Maliki power grab risks fresh civil war, „Strategic Comments", 2012, vol. 18, issue 3, comment 14, https://doi.org/10.1080/13567888.2012.690271.

Irja'. The most dangerous bid'ah (and its effect on the jihad in Sham), „Dabiq", 1436 Jumada al-Akhirah (kwiecień 2015), issue 8.

El-Jaichi Saer, *Ignorance or sovereignty: The de-territorialization of Jihad in Sayyid Qutb's theo-political vision*, „Journal of Political Ideologies", DOI: https://doi.org/10.1080/13569317.2021.1875655.

„Jak walczyć pod okiem samolotów krzyżowców?" [كيف تحت أعين تقاتل الطائراتالصليبية؟], „Al-Naba", vol. 97, 23 Dhu al-Hijjah 1438 AH.

Jaremba M., *Islamski Ruch Uzbekistanu – od lokalnego ekstremizmu do Państwa Islamskiego*, „Historia @ teoria", 2018, t. 1, nr 7.

Al-Jawlani Muhammed Abu, *I wished for you to eulogize me*, Al-Manara Al-Bayda Media Foundation, 2014, February.

Joffé G., *Global jihad and foreign fighters*, „Small Wars & Insurgencies", 2016, vol. 27, no. 5.

Jones S.G., *Syria's growing jihad*, „Survival", 2013, vol. 55, issue 4.

Kaaman H., *Car bombs as weapons of war ISIS's development of SVBIEDs, 2014–19*, „Policy Paper", 2019, no. 7.

Knights M., *ISIL's Political-military power in Iraq*, „CTC Sentinel", 2014, vol. 7, issue 8.

Knights M., Mello A., *The cult of the offensive: The Islamic State on defence*, „CTC Sentinel", 2015, vol. 8, issue 4.

Kowalska B., Hajdarowicz I., *Kobiety i wojna. Genderowy wymiar konfliktu syryjskiego*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe", 2017, nr 3.

Lahoud N., Al-'Ubaydi Muhammad, *The war of jihadists against jihadists in Syria*, „CTC Sentinel", 2014, vol. 7, issue 3.

Lahoud N., *Can women be soldiers of the Islamic State?*, „Survival", 2017, vol. 59, issue 1.

Lawson F.H., *Why did the Syrian uprising become a sectarian conflict? A provisional synthesis*, „Politics, Religion & Ideology", 2020, vol. 21, issue 2.

Lemieux A.F., Brachman J.M., Levitt J., Wood J., *„Inspire Magazine": A critical analysis of its significance and potential impact through the lens of the information, motivation, and behavioral skills model*, „Terrorism and Political Violence", 2014, no. 2.

Lemon E.J., *Daesh and Tajikistan: The regime's (in)security policy*, „The RUSI Journal", 2015, vol. 160, no. 5.

Lester N., *Introducing a trauma-informed practice framework to provide support in conflict-affected countries. The case of the Syrian White Helmets*, „The RUSI Journal", 2018, vol. 163, no. 6.

Levy R.A., *The idea of jihād and its evolution: Ḥasan al-Bannā and the Society of the Muslim Brothers*, „Die Welt des Islams", 2014, vol. 54, issue 2.

Lewis J.W., *Precision terror: Suicide bombing as control technology*, „Terrorism and Political Violence", 2007, vol. 19, no. 2.

Lia B., *Al-Qaida's appeal understanding its unique selling points*, „Perspectives on Terrorism", 2008, vol. 2, no. 8.

Lia B., Hegghammer T., *Jihadi strategic studies: The alleged Al Qaida policy study preceding the Madrid bombings*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2004, no. 27.

Lister C., *Al-Qa'ida plays a long game in Syria*, „CTC Sentinel", 2015, vol. 8, issue 9.

Lister C., *Assessing Syria's jihad*, „Survival", 2014, vol. 56, no. 6.

Lister C., *How al-Qaida lost control of its Syrian affiliate*, „CTC Sentinel", 2018, vol. 11, no. 2.

Lister C., *Profiling Jabhat al-Nusra*, „The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper", 2016, no. 24.

Lund A., *Syria's salafi insurgents: The rise of the Syrian Islamic Front*, „UI Papers", 2013, no. 17.

Lund A., *The non-state militant landscape in Syria*, „CTC Sentinel", 2013, vol. 6, issue 8.

Ma'ayeh S.P., *Jordanian jihadists active in Syria*, „CTC Sentinel", 2013, vol. 6, issue 10.

Maurer T., *ISIS's warfare functions: A systematized review of a proto-state's conventional conduct of combat operations*, „Small Wars & Insurgencies", 2018, vol. 29, no. 2.

Mazur P., *Czy dżihad to ideologia? O niekonsekwencjach terminologicznych wokół „walki na ścieżce Boga"*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate", 2019, z. 2.

Mazur P., *Chrześcijańskie Syryjki w obronie własnej – Bethnahrin Women Protection Forces (HSNB)*, „Przegląd Geopolityczny", 2020, t. 32.

Mazur P., *Druzowie w armii izraelskiej – od braterstwa krwi do asymilacji*, „Historia i Polityka", 2020, vol. 35.

Mazur P., Targ M., *Geopolityczne i ekonomiczne korzyści zaangażowania się Rosji w konflikt syryjski*, „Przegląd Geopolityczny", 2018, nr 25.

Mazur P., *Wagnerowcy w Syrii – wykorzystanie PMC przez Rosję w konflikcie syryjskim*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate", 2018, z. 8.

Mendelsohn B., *In limited demand: The other foreign volunteers in the Syrian civil war*, „Terrorism and Political Violence", DOI: 10.1080/09546553.2020.1730330.

Michael G., *The legend and legacy of Abu Musab al-Zarqawi*, „Defence Studies", 2007, vol. 7, no. 3.

Moore C., *Foreign bodies: Transnational activism, the insurgency in the North Caucasus and „beyond"*, „Terrorism and Political Violence", 2015, vol. 27, issue 3.

al-Muhajir Abu Hamzah, *Advice for the soldiers of the Islamic State*, „Dabiq", 1436 Rabi' al-Wal (grudzień 2014), issue 6.

al-Muhajir Abu Hamzah, *Advice for the soldiers of the Islamic State*, „Dabiq", 1436 Rabi' al-Akhir (styczeń 2015), issue 7.

al-Muhajrin Sumayyah Umm, *Slave girls or prostitutes*, „Dabiq", 1436 Sha'ban (czerwiec 2015), issue 9.

Muhammad Abu, „List do Abu Musaba", „Jumada al-Thani", 1426 (09 July, 2005).

Nasira H., *Al-Qaeda in Iraq resurfaces with new strategy and specific operations*, „Terrorism Monitor", 2010, vol. 8, issue 16.

Palitra K., *Paper eyes fate of Georgian citizens fighting in Syria, Iraq*, BBC Monitoring, 27 Dec 2017.

Perkowska A., *Przedradziecka tożsamość narodowa w Azji Centralnej w kontekście polityki narodowościowej ZSRR. Przegląd badań*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej", 2015, t. 50, z. 1.

Peter Sarat-St. H., *„Make a bomb in the kitchen of your mom". Jihadist tactical technical communication and the everyday practice of cooking*, „Technical Communication Quarterly", January 2017, no. 26.

Phillips C., *Sectarianism and conflict in Syria*, „Third World Quarterly", 2015, vol. 36, issue 2.

Prucha N., Fisher A., *Tweeting for the Caliphate: Twitter as the new frontier for jihadist propaganda*, „CTC Sentinel", 2013, vol. 6, no. 6.

Prucha N., *IS and the jihadist information highway – projecting influence and religious identity via Telegram*, „Perspectives on Terrorism", 2016, vol. 10, no. 6.

Puri Luv, *The past and future of Deobandi islam*, „CTC Sentinel", 2009, vol. 2, issue 11.

Quillen C., *The Islamic State's evolving chemical arsenal*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2016, vol. 39, no. 11.

Raphaeli N., *Ayman Muhammad Rabi' Al-Zawahiri: The making of an arch-terrorist*, „Terrorism and Political Violence", 2010, vol. 14, no. 4.

Ratelle J.-F., *North Caucasian foreign fighters in Syria and Iraq: Assessing the threat of returnees to the Russian Federation*, „Caucasus Survey", 2016, vol. 4, issue 3.

Rosenau W.G., *„Every room is a new battle": The lessons of modern urban warfare*, „Studies in Conflict & Terrorism", 1997, vol. 20, no. 4.

Saeed A., *Trends in contemporary islam: A preliminary attempt at a classification*, „The Muslim Word", 2007, vol. 9, no. 3.

Samojedny M., *The Muslim Brotherhood in Syria and its role in Syria's current situation*, „Teka Komunikacji, Politologii, Stosunków Międzynarodowych", 2017, nr 1.

Saripi Nur Irfani Binte, *Female members of ISIS: A greater need for rehabilitation*, „Counter Terrorist Trends and Analyses", 2015, vol. 7, no. 3.

Schwab R., *Insurgent courts in civil wars: The three pathways of (trans)formation in today's Syria (2012–2017)*, „Small Wars & Insurgencies", 2018, vol. 29, issue 4.

Seifert K.R., McCauley C., *Suicide bombers in Iraq, 2003–2010: Disaggregating targets can reveal insurgent motives and priorities*, „Terrorism and Political Violence", 2014, no. 26.

Shahriar Tunvir F.M., Sofiansojib Abu, *Military tactics of ISIS: Components of science and arts*, „IOSR Journal of Humanities and Social Science", 2018, vol. 23, issue 10.

Shire Ibrahim Mohammed, Hersi Abdi, *Brothers in arms: The phenomenon of complex suicide attacks*, „Terrorism and Political Violence", 2019, https://doi.org/10.1080/09546553.2019.1693371.

al-Shishani Batal Murad, *Jihadists in Syria: Myth or reality?*, „Terrorism Monitor", 2011, vol. 9, issue 34.

Shtuni A., *Western Balkans foreign fighters and homegrown jihadis: Trends and implications*, „CTC Sentinel", 2018, vol. 11, issue 7.

Soliev N., *Central Asia*, „Counter Terrorist Trends and Analyses", 2014, vol. 6, no. 1.

Soliev N., *The april 2020 Islamic State terror plot against U.S. and NATO military bases in Germany: The Tajik connection*, „CTC Sentinel", 2018, vol. 11, issue 6.

Soliev N., *Uyghur militancy in and beyond Southeast Asia: An assessment*, „Counter Terrorist Trends and Analyses", 2017, vol. 9, no. 2.

Speckhard A., Yayla A.S., *The ISIS Emni: Origins and inner workings of ISIS's intelligence apparatus*, „Perspectives on Terrorism", 2017, vol. 11, issue 1.

al-Tamimi Aymenn, *Al-Qa'ida uncoupling: Jabhat al-Nusra's rebranding as Jabhat Fateh al-Sham*, „CTC Sentinel", 2016, vol. 9, issue 8.

al Tamimi Aymenn, *The evolution in Islamic State administration: The documentary evidence*, „Perspectives on Terrorism", 2015, vol. 9, no. 4.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Success for al-Qaida in Syria?*, „Perspectives on Terrorism", 2017, vol. 11, no. 6.

The allied of Al-Qaidah in Sham. Part III, „Dabiq", 1436 ramadan (lipiec 2015), issue 10.

The allied of Al-Qaidah in Shram: The End, „Dabiq", 1437 safar (listopad 2015), issue 12.

The AQ Chef, *Make a bomb in the kitchen of your mom*, „Inspire Magazine", 2010, no. 1.

The Flood of the Mubāhalah, „Dabiq", 1435 ramadan (lipiec 2014), issue 2.

The Murtadd Brotherhood, „Dabiq", 1437 *rajab* (kwiecień 2016), issue 14.

The revival of slavery. Before the hour, „Dabiq", 1435 *dhul hijjah* (sierpień 2014), issue 4.

Thomas T.L., *The Caucasus conflict and Russian security: The Russian armed forces confront Chechnya III. The battle for Grozny, 1–26 January 1995*, „The Journal of Slavic Military Studies", 1997, vol. 10, no. 1.

Tønnessen T.H., *Heirs of Zarqawi or Saddam? The relationship between al-Qaida in Iraq and the Islamic State*, „Perspectives on Terrorism", 2015, vol. 9, issue 4.

Visser R., *Opinion: Tribalism in Iraq: Resurgent force or anachronism in the modern state?*, „Contemporary Arab Affairs", 2010, vol. 3, issue 4.

Wasiuta O., *Problemy demograficzne Federacji Rosyjskiej*, „Przegląd Geopolityczny", 2019, nr 28.

Weaver M.A., *Inventing Al-Zarqawi*, „Atlantic Monthly", 2006, July/August.

Wege C.A., *The changing Islamic State intelligence apparatus*, „International Journal of Intelligence and Counter Intelligence", 2018, vol. 31, issue 2.

Weimann G.J., *Competition and innovation in a hostile environment: How Jabhat Al-Nusra and Islamic State moved to Twitter in 2013–2014*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2019, vol. 42, no. 1–2.

Whiteside C., *A pedigree of terror. The myth of the Ba'athist influence in the Islamic State movement*, „Perspectives on Terrorism", 2017, vol. 11, no. 3.

Whiteside C., Elallame A., *Accidental ethnographers: The Islamic State's tribal engagement experiment*, „Small Wars & Insurgencies", 2020, vol. 31, no. 2.

Whiteside C., Rice I., Raineri D., *Black ops: Islamic State and innovation in irregular warfare*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2019, DOI: 10.1080/1057610X.2019.1628623.

Whiteside C., *The Islamic State and the Return of Revolutionary Warfare*, „Small Wars & Insurgencies", 2016, vol. 27, no. 5.

Why we hate you and why we fight you, „Dabiq", 1437 Shawwal (lipiec 2016), issue 15.

Wiktorowicz Q., *Anatomy of the Salafi movement*, „Studies in Conflict & Terrorism", 2006, nr 29.

Winter C., *Media Jihad. The Islamic State's Doctrine for Information Warfare*, ICSR King's College London, London 2017.

Wojciechowski S., *Fenomen „Państwa Islamskiego" i jego źródła*, „Przegląd Strategiczny", 2016, nr 9.

Yamamah A., *The shift of jihad: Between ideal and historical context*, „Jurnal Al-Tamaddun Bil", 2012, vol. 2.

Yılmaz Z., *Critique of ISIS' women policy*, „Turkish Journal of Middle Eastern Studies", 2017, vol. 4, no. 2.

Zammit A., *New developments in the Islamic State's external operations: The 2017 Sydney plane plot*, „CTC Sentinel", 2017, vol. 10, issue 9.

Zdanowski J., *Konserwatyzm i etatyzm we współczesnej myśli społeczno-politycznej islamu*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe", 2010, nr 1.

Zenko M., *Foregoing limited force: The George W. Bush administration's decision not to attack Ansar Al-Islam*, „Journal of Strategic Studies", 2009, vol. 32, no. 4.

Zeidel R., *The Dawa'ish: A collective profile of IS commanders*, „Perspectives on Terrorism", 2017, vol. 11, no. 4.

Zelin A.Y., *The Saudi foreign fighter presence in Syria*, „CTC Sentinel", 2014, vol. 7, no. 4.

Źródła internetowe

@Syria_SG, https://twitter.com/Syria_SG.

@yehad_wafaa, https://www.longwarjournal.org/wp-content/uploads/2019/02/18-01-07-Abu-Hammam-al-Shami-says-objections-were-raised-concerning-his-agreement-with-Julani.png.

75th Ranger Regiment, https://www.benning.army.mil/tenant/75thRanger/Deployments.html.

76. Summary of Conclusions of a Special Coordination Committee Meeting, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12/d76.

300 Days Between the Trenches and the Rifles, https://jihadology.net/2020/08/03/new-video-message-from-hayat-ta%e1%b8%a5rir-al-sham-300-days-between-the-trenches-and-the-rifles/.

A Declaration to the People. The position of the Muslim Brotherhood in Syria on the events in the national arena..., https://www.asharqalarabi.org.uk/english/at-3.htm.

A few years ago ISIS used its chassis in Syria, but with additional artillery, https://twitter.com/Ninja998998/status/1102192099821158400/photo/1.

Abbas Y., *Another „state" of hate: Al-Nusra's quest to establish an Islamic Emirate in the Levant*, https://www.hudson.org/research/12454-another-state-of-hate-al-nusra-s-quest-to-establish-an-islamic-emirate-in-the-levant.

Abdelaziz S., *ISIS states its justification for the enslavement of women*, http://edition.cnn.com/2014/10/12/world/meast/isis-justification-slavery/.

Abdulla N., *US takes different stance from Turkey on Syrian Kurds*, http://rudaw.net/english/blog-21102014054 359.

Abdulrahim R., *Islamic State accused of new chemical weapons attack in Syria*, https://www.wsj.com/articles/islamic-state-accused-of-using-chemical-weapons-in-syria-1440353562.

Aboelgheit M., *The end user: How did western weapons end up in the hands of ISIS and AQAP in Yemen?*, https://en.arij.net/investigation/the-end-user-how-did-western-weapons-end-up-in-the-hands-of-isis-and-aqap-in-yemen/.

Aboufadel L., *HTS captures largest Ahrar Al-Sham military camp in northern Syria*, https://www.almasdarnews.com/article/hts-captures-largest-ahrar-al-sham-military-camp-northern-syria/.

Aboufadel L., *Jabhat Tahrir Souriya captures foreign jihadists in west Aleppo (photos)*, https://www.almasdarnews.com/article/jabhat-tahrir-souriya-captures-foreign-jihadists-in-west-aleppo-photos/.

Aboufadel L., *Jabhat Tahrir Souriya sends reinforcements to west Aleppo*, https://www.almasdarnews.com/article/jabhat-tahrir-souriya-sends-reinforcements-to-west-aleppo/.

Abouzeid R., *Inside the battle for Assad's heartland*, https://www.aljazeera.com/features/2013/08/28/inside-the-battle-for-assads-heartland/.

Abouzeid R., *Interview with official of Jabhat al-Nusra, Syria's islamist militia group*, https://world.time.com/2012/12/25/interview-with-a-newly-designated-syrias-jabhat-al-nusra/.

Abouzeid R., *The jihad next door. The Syrian roots of Iraq's newest civil war*, https://www.politico.com/magazine/story/2014/06/al-qaeda-iraq-syria-108214.

Abouzeid R., *TIME Exclusive: Meet the islamist militants fighting alongside Syria's rebels*, https://world.time.com/2012/07/26/time-exclusive-meet-the-islamist-militants-fighting-alongside-syrias-rebels/.

ABW zatrzymała podejrzanego o planowanie zamachu w galerii handlowej, https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/abw-zatrzymala-podejrzanego-o-planowanie-zamachu-w-galerii-handlowej.

Adaki O., *AQAP publishes biography of American jihadist Samir Khan*, https://www.longwarjournal.org/archives/2014/11/aqap_releases_biogra_1.php.

Adnan *Ismail Najm al-Bilawi – dead*, https://www.cbsnews.com/pictures/faces-of-isis/11/.

al-Adnani Ash-Shami Muhhamad Abu, *Apologies, Amīr of Al-Qā'idah*, https://bit.ly/4844DQG.

al-Adnani Muhhamad Abu, *I exhort you to one thing only*, Al-Furqan Media, https://jihadology.net/2012/05/21/al-furqan-media-presents-a-new-audio-message-from-the-islamic-state-of-iraqs-shaykh-abu-mu%e1%b8%a5ammad-al-adnani-i-exhort-you-to-one-thing-only/.

al-Adnani Muhammad Abu, *That they live by proof*, Al Hayat, May, 2016, https://jihadology.net/wp-content/uploads/2016/05/shaykh-abucc84-muhcca3ammad-al-adnacc84nicc84-al-shacc84micc84-22and-those-who-lived-in-faith-would-live-upon-ePor.nce22.mp3.

al-Adnani Muhhamad Abu, *This is the promise of Allah*, https://jihadology.net/wp-content/uploads/_pda/2014/06/shaykh-abc5ab-mue1b8a5ammad-al-e28098adnc481nc4ab-al-shc481mc4ab-22this-is-the-promise-of-god22-en.pdf.

al-Adnani Muhammad Abu, *This was not our method, and it will not be*, Chabab Tawhid Media, 17 April, 2014, http://azelin.files.wordpress.com/2014/04/shaykh-abc5ab-mue1b8a5ammad-al-e28098adnc481nc4ab-alshc481mc4ab-22this-is-not-our-manhaj-nor-will-it-ever-be22-en.pdf.

Afanasieva D., *Western-backed Syrian rebel group says hit by Russian air strikes*, https://www.reuters.com/article/uk-mideast-crisis-russia-rebels-idUKKCN0RU1XH20150930.

AFP, *Al-Qaeda propaganda chief killed in Pakistan strike: Officials*, https://web.archive.org/web/20120627084323/http://afp.google.com/article/ALeqM5hFRj05wy4-L2HckvAXmlqSQKJ-yQ.

AFP, *NATO opens training center in Georgia amid Russia tensions*, https://www.defensenews.com/home/2015/08/27/nato-opens-training-center-in-georgia-amid-russia-tensions/.

AFP, *Nusra Front issues bounties for Assad, Nasrallah*, https://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2015/10/13/Nusra-Front-urges-attacks-on-Syria-s-Alawites-to-avenge-Russian-bombings.

AFP, *Qaeda, allies seize Syria's Idlib city in blow to regime*, https://news.yahoo.com/syrias-idlib-city-falls-qaeda-affiliate-allies-monitor-133519237.html.

AFP, *Rebels storm Syria's largest prison near Damascus: Monitor*, https://news.yahoo.com/rebels-storm-syrias-largest-prison-near-damascus-monitor-005923440.html.

AFP, *Syria rebel faction rejects Idlib deal*, https://www.france24.com/en/20180929-syria-rebel-faction-rejects-idlib-deal.

AFP, *Trapped in shrinking Syria holdout, IS turns to human shields*, https://www.france24.com/en/20190203-trapped-shrinking-syria-holdout-turns-human-shields.

Agencies in Pristina, *Kosovo cuts Pristina water supply over alleged Isis plot to poison reservoir*, https://www.theguardian.com/world/2015/jul/11/kosovo-cuts-pristina-water-supply-over-alleged-isis-plot-to-poison-reservoir.

Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan which is not recognized by the United States as a state and is known as the Taliban and the United States of America, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf.

AhlulBayt, *Jund al-Aqsa executes hundred members of rival groups in Idlib*, https://en.abna24.com/news/middle-east/jund-al-aqsa-executes-hundred-members-of-rival-groups-in-idlib.html.

Ahrar as-Sham, *The wind of range*, https://jihadology.net/2016/09/10/new-video-message-from-%e1%b8%a5arakat-a%e1%b8%a5rar-al-sham-al-islamiyyah-the-wind-of-rage/.

Ahrar asz-Szam, „Główne wydarzenia" [الأحداث الرئيسية], http://ahraralsham.net/#about.

Aji A., Mroue B., *Syrian troops capture villages on the way toward air base besieged by IS militants*, https://www.usnews.com/news/world/articles/2015/10/19/syrian-troops-advance-toward-air-base-besieged-by-is.

Al Arabiya English, *Muslim Brotherhood's supreme guide Mohammed Badie sentenced to life in prison*, https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2017/05/08/Muslims-Brotherhood-leader-Mohammed-Badie-sentenced-to-life-in-prison.

Al Arabiya, *Battle for Mosul: ISIS drone obliterates Iraqi army tank*, https://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2017/02/25/Battle-for-Mosul-ISIS-drone-obliterates-Iraqi-army-tank.html.

Al Fares Zaid, Limam Arij, *Isis: Who was Abu Alaa al-Afri, the Islamic State kingpin killed in Iraq?*, https://www.ibtimes.co.uk/isis-who-was-abu-alaa-al-afri-islamic-state-kingpin-killed-iraq-1501358.

Al Jazeera, *Assad cousin killed in Syria's Latakia*, https://www.aljazeera.com/news/2014/3/24/assad-cousin-killed-in-syrias-latakia.

Al Jazeera, *EU recognises Syria opposition bloc*, https://www.aljazeera.com/news/2012/11/19/eu-recognises-syria-opposition-bloc.

Al Jazeera, *Gunfire in locked-down Syrian city*, https://www.aljazeera.com/news/2011/4/19/gunfire-in-locked-down-syrian-city.

Al Jazeera, *Hassan Abboud: „We will fight for our rights"*, https://www.aljazeera.com/program/episode/2014/9/10/hassan-abboud-we-will-fight-for-our-rights.

Al Jazeera, *ISIL recaptures Raqqa from Syria's rebels*, https://www.aljazeera.com/news/2014/01/14/isil-recaptures-raqqa-from-syrias-rebels/.

Al Jazeera, *Key Syrian opposition group pulls out of Riyadh talks*, https://www.aljazeera.com/news/2015/12/10/key-syrian-opposition-group-pulls-out-of-riyadh-talks.

Al Jazeera, *Key Syrian rebels reject national coalition*, https://www.aljazeera.com/news/2013/9/25/key-syrian-rebels-reject-national-coalition.

Al Jazeera, *Nusra Front leader: We will not target Syria's Alawites*, https://www.aljazeera.com/news/2015/5/27/nusra-front-leader-we-will-not-target-syrias-alawites.

Al Jazeera, *Nusra Front spokesman killed by air strike in Syria*, https://www.aljazeera.com/news/2016/4/4/nusra-front-spokesman-killed-by-air-strike-in-syria.

Al Jazeera, *Nusra leader: Our mission is to defeat Syrian regime*, https://www.aljazeera.com/news/2015/5/28/nusra-leader-our-mission-is-to-defeat-syrian-regime.

Al Jazeera, *Syria monitor: Over 20 killed in Idlib car bomb blast*, https://www.aljazeera.com/news/2018/01/07/syria-monitor-over-20-killed-in-idlib-car-bomb-blast/.

Al Jazeera, *Syria rebels capture key Idlib airbase*, https://www.aljazeera.com/news/2013/01/12/syria-rebels-capture-key-idlib-airbase/.

Al Jazeera, *Syria war: Rebels „behead 12-year-old boy" on video*, https://web.archive.org/web/20161117194314/http://www.aljazeera.com/news/2016/07/syria-war-rebels-behead-10-year-boy-video-160720065358507.html.

Al Jazeera, *Syria War: What you need to know about the ceasefire*, https://www.aljazeera.com/news/2016/2/28/syria-war-what-you-need-to-know-about-the-ceasefire.

Al Jazeera, *Turkey-backed fighters join forces with HTS rebels in Idlib*, https://www.aljazeera.com/news/2019/5/22/turkey-backed-fighters-join-forces-with-hts-rebels-in-idlib.

Al Jazeera, *UN peacekeepers kidnapped in Golan released*, https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/05/201351261314397 95.html

Al Jazeera, *US air strike kills senior al-Qaeda leader*, https://www.aljazeera.com/news/2016/4/8/us-air-strike-kills-senior-al-qaeda-leader.

Al Jazeera English, *Al Jazeera exclusive: Former leader of al-Nusra Front confirming split from al-Qaeda*, https://www.youtube.com/watch?v=XOJpzGws4mY.

Al Jazeera Staff, *Russian raids kill prominent Syrian rebel commander*, https://www.aljazeera.com/news/2015/12/25/russian-raids-kill-prominent-syrian-rebel-commander.

Al Kanj S., *Jihadist in-fighting and the birth of Horas ad-Deen*, https://syria.chathamhouse.org/research/jihadist-in-fighting-and-the-birth-of-horas-ad-deen.

Al Nahhas Labib, *Displaced Syrians are key to the political change that Syria needs*, https://timep.org/commentary/analysis/displaced-syrians-are-key-to-the-political-change-that-syria-needs/.

Al Nahhas Labib, *If Idlib falls to Assad, it will not just be Syrians who pay the price*, https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/feb/28/idlib-falls-assad-syria-refugee-crisis.

Al Nahhas Labib, *I'm a Syrian and I fight Isil every day. It will take more than bombs from the West to defeat this menace*, https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/islamic-state/11752714/Im-a-Syrian-and-I-fight-Isil-every-day.-We-need-more-than-bombs-from-the-West-to-win-this-battle.html.

Al Nahhas Labib, *The deadly consequences of mislabeling Syria's revolutionaries*, https://www.washingtonpost.com/opinions/the-deadly-consequences-of-mislabeling-syrias-revolutionaries/2015/07/10/6dec139e-266e-11e5-aae2-6c4f59b050aa_story.html.

Al Nofal Walid, Adely Tariq, *Nour e-Din a-Zinki defects from HTS, citing unwillingness to end rebel infighting*, https://syriadirect.org/nour-e-din-a-zinki-defects-from-hts-citing-unwillingness-to-end-rebel-infighting/.

Al Nofal Walid, Adely Tariq, *Two of the largest factions in Syria's northwest merge challenge HTS dominance*, https://syriadirect.org/news/two-of-the-largest-factions-in-syria%e2%80%99s-northwest-merge-challenge-hts-dominance/.

Al Qaeda's top envoy killed in Syria by rival rebel group, https://time.com/9555/al-qaeda-al-suri-syria-isis/.

Al Wasl Zaman, „Dezercja «Armii Chwały». Wśród nich są liderzy pierwszego rzędu" [بينهم قادة في الصف الأول. انشقاق عناصر من "جيش العزة„], https://www.zamanalwsl.net/news/article/114375.

Al Wasl Zaman, *Unknown assailants kill 2 Russian soldiers in Daraa*, https://en.zamanalwsl.net/news/article/50550/#:~:text=Gathering%20of%20Ahrar%20Horan%20said,the%20cradle%20of%20Syrian%20revolution.

Al Wasl-Istanbul Zaman, Ahmed Yusra, *Syria's Muslim Brotherhood Leader highlights reforms, future plans. Interview*, https://en.zamanalwsl.net/news/article/9402.

Albanian Snipers in al-Sham, https://jihadology.net/2018/08/04/new-video-message-from-hayyat-ta%e1%b8%a5rir-al-sham-albanian-snipers-in-al-sham/.

Alberts D.S., Garstka J.J., Stein F.P., *Network Centric Warfare: Developing and Leveraging Information Superiority. 2nd ed.*, CCRP, 2000, http://dodccrp.org/files/Alberts_NCW.pdf.

Aleppo24, *HTS announced the control on Kafar Naha*, https://twitter.com/24Aleppo/status/966710105424220160.

Ali al Haj Bakr Abo, *Islamic State raises flags over towns in Daraa after fierce battles*, https://www.middleeasteye.net/news/islamic-state-raises-flags-over-towns-daraa-after-fierce-battles.

Ali al Haj Bakr Abo, *The emergence of IS in southern Syria*, https://www.middleeasteye.net/news/emergence-southern-syria

Ali Suleiman Abdallah, *ISIS losing ground in Syria to Jabhat al-Nusra*, https://www.al-monitor.com/pulse/security/2014/02/isis-losing-ground-deir-al-zour-jabhat.html#ixzz6fJWpGPOT.

All4syria.info, „Mianowanie kapitana Muhammada Masriego na przywódcę ruchu Nour ad-Din Zengi" [تعيين النقيب "محمد مصري" قائداً لحركة نور الدين زنكي], https://web.archive.org/web/20160108090055/http://all4syria.info/Archive/252587.

Allen E., *Kidnapping and sex slavery: Covering ISIS' religious justification for rape*, https://www.nytimes.com/2015/08/14/insider/kidnapping-and-sex-slavery-covering-isiss-religious-justification-for-rape.html?action=click&module=RelatedCoverage&pgtype=Article&region=Footer.

Almohammad A.H., Speckhard A., *Abu Luqman – Father of the ISIS Emni: Its organizational structure, current leadership and clues to its inner workings in Syria & Iraq*, https://www.icsve.org/abu-luqman-father-of-the-isis-emni-its-organizational-structure-current-leadership-and-clues-to-its-inner-workings-in-syria-iraq/.

Almohammad A.H., Speckhard A., *Why taking the Tabqa dam is important in the fight against ISIS and retaking of Raqqa*, https://www.icsve.org/why-taking-the-tabqa-dam-is-important-in-the-fight-against-isis-and-retaking-of-raqqa/.

Alshamia E., *A principle agreement in between „Al-Nusra Front" and „Nur al-Din Zanki movement" to end the dispute*, https://web.archive.org/web/20161028075331/http://en.eldorar.com/node/258.

AMC [مركز حلب الإعلامي], „Oświadczenie o utworzeniu legalnego organu w Aleppo" [بيان تشكيل الهيئة الشرعية في حلب وريفها], https://www.youtube.com/watch?v=XvHoiRsucBE.

American citizen who became an ISIS sniper and trained other ISIS members in the use of weapons charged with providing material support to ISIS, https://www.justice.gov/opa/pr/american-citizen-who-became-isis-sniper-and-trained-other-isis-members-use-weapons-charged.

Amjad Media Foundation, https://ent.siteintelgroup.com/index.php?option=com_customproperties&view=search&task=tag&tagName=Media%20Groups:Amjad-Media-Foundation&Itemid=491.

Anadolu Agency, *Tawhid Brigade in Aleppo sends support units to al-Qusayr*, https://www.aa.com.tr/en/politics/tawhid-brigade-in-aleppo-sends-support-units-to-al-qusayr/243767.

And If They Fight You, They Will Show You Their Backs – Wilayat Dimashq, https://jihadology.net/?s=And+If+They+Fight+You%2C+They+Will+Show+You+Their+Backs.

Anderson G., „Test DTK na karabinie z HERA ARMS" [*Проверка ДТК на винтовке от компании HERA ARMS*], https://www.youtube.com/watch?v=GSYXFbfPw38&feature=youtu.be.

Announcing its Formation, https://jihadology.net/2016/07/28/new-video-message-from-jabhat-fata%e1%b8%a5-al-shams-abu-mu%e1%b8%a5ammad-al-jawlani-announcing-its-formation/.

Anonymous, Lewis J.D., Kagan K., *The ISIS Battle Plan*, http://www.understandingwar.org/backgrounder/isis-battle-plan.

AP Archive, *US military releases unseen footage from al-Zarqawi video*, https://www.youtube.com/watch?v=yXukXqO_N2.

AP News, *Turkey arrests wife of Islamic State commander Shishani*, https://apnews.com/article/b89703b1494740479796c504a938c1df.

„Apel szejka Ibn Taymiyyah do muzułmanów (aktualny do dziś)" [*Письмо-обращение Шейха Ибн Таймиййи к мусульманам (актуально по сей день)*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2019/12/28/118660/pismo-obraschenie-shejkha-ibn-tajmijji-k-musulmanam-(aktualno-po-sej-den).shtml.

ARA News, *YPG and FSA form a joint military chamber to combat ISIS in Syria*, http://aranews.net/files/2014/09/ypg-fsa-form-joint-military-chamber-combat-isis-syria/.

Arab Orient Centre for Strategic and Civilization Studies, https://www.asharqalarabi.org.uk/english/.

Army Technology, *Ford F-Series, Armoured F350 Pick-Ups*, https://www.army-technology.com/projects/fordpickuptruck/.

Arterbury J., *Jund al-Aqsa: The disappearance of a „third-way" faction in Syria's conflict*, https://jamestown.org/program/jund-al-aqsa-disappearance-third-way-faction-syrias-conflict/#sthash.dkrInizz.dpuf.

Asbarez, *Armenian homes in Kessab looted, occupied*, http://asbarez.com/121079/armenian-homes-in-kessab-looted-occupied/.

Ashawi K., *Far from home, a Syrian rebel group starts over*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-rebels-idUSKCN1M71CO.

Ashraf Ahmad Fari' Al-'Allak, https://sanctions.lursoft.lv/person/ashraf-ahmad-fari-al-allal/ofac-20881.

al-Assil I., Bazylea al-Junaidy, *What is going on in Idlib between Tahrir and Ahrar al-Sham?*, https://www.mei.edu/publications/what-going-idlib-between-tahrir-and-ahrar-al-sham.

Associated Press, *Inside ISIS' battle strategy, use of Special Forces*, https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4677761,00.html.

Atassi B., *Breaking the silence over Hama atrocities*, https://www.aljazeera.com/features/2012/2/2/breaking-the-silence-over-hama-atrocities.

Atassi B., *Meet Syria's new opposition leader*, https://www.aljazeera.com/features/2012/11/12/meet-syrias-new-opposition-leader.

Atassi B., *Qaeda chief arbitrates Syria's „jihad crisis"*, https://www.aljazeera.com/news/2013/06/09/qaeda-chief-arbitrates-syrias-jihad-crisis/.

Australian National Security, *Jabhat Fatah al-Sham*, https://www.nationalsecurity.gov.au/Listedterroristorganisations/Pages/Jabhat-Fatah-al-Sham.aspx.

Azzam Abdullah Sheikh (Shaheed), *Defence of the muslim lands. The first obligation after Iman*, https://english.religion.info/2002/02/01/document-defence-of-the-muslim-lands/.

Azzam Hudheifah, http://2k8r3p1401as2e1q7k14dguu-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2015/09/Hudheifah-Azzam-Facebook-AAS-Appendix-4.pdf, 13 August, 2015.

Baartz S., *Update: TOW 2A anti-tank guided weapons in Syria*, https://armamentresearch.com/update-tow-2a-anti-tank-guided-weapons-in-syria/.

Bacchi U., *French schoolchildren recognising classmate in video amongst Islamic State terror cubs*, https://web.archive.org/web/20160503065141/https://themuslimissue.wordpress.com/2015/03/16/french-schoolchildren-recognising-classmate-amongst-islamic-state-terror-cubs/.

Bacon J., *Radioactive material, lost in Iraq, is found*, https://eu.usatoday.com/story/news/nation/2016/02/22/radioactive-material-lost-iraq-found/80757814/.

al-Baghdadi Bakr Abu, *But God will not allow except that his light should be perfected*, Fursan Al-Balagh Media, 23 July, 2012, https://jihadology.net/wp-content/uploads/_pda/2012/07/shaykh-abc5ab-bakr-al-e1b8a5ussaync4ab-al-qurayshc4ab-al-baghdc481dc4ab-22but-god-will-not-allow-except-that-his-light-should-be22-en.pdf.

al-Baghdadi Bakr Abu, *Remaining in Iraq and the Levant*, Al-Furqan Media Foundation, June 15, 2013, https://jihadology.net/2013/06/15/new-audio-visual-message-from-the-islamic-state-of-iraq-and-al-shams-abu-bakr-al-%e1%b8%a5ussayni-al-baghdadi-remaining-in-iraq-and-al-sham/.

Bahith shareiun saeudiun yktb: hadhih hqyq „jndu al'aqsaa", https://bit.ly/44LLgt8.

Baier B., McCaleb I., *Cyanide salt block found in Iraq*, https://www.foxnews.com/story/cyanide-salt-block-found-in-iraq.

Bakra A., *Qatar pares support for islamists but careful to preserve ties*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-qatar-insight/qatar-pares-support-for-islamists-but-careful-to-preserve-ties-idUSKBN0IM07B20141102.

Ballout D., *Islamic State destroys Assyrian Christian monastery in Syria*, https://www.wsj.com/articles/islamic-state-destroys-assyrian-christian-monastery-in-syria-1440162364.

Bar H., *Ahrar al-Sham jihadists emerge from shadows in north Syria*, https://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2013/Feb-13/206284-ahrar-al-sham-jihadists-emerge-from-shadows-in-north-syria.ashx#axzz2KgLOcYlr.

Barber M., *New ISIS leaks reveal particulars of al-Qaida strategy*, https://www.joshualandis.com/blog/new-isis-leaks-reveal-particulars-of-al-qaida-strategy/.

Barcz K., Trzciński W.A., *Materiały wybuchowe termobaryczne i o podwyższonej zdolności podmuchowej*, „Biuletyn WAT", 2010, vol. 59, nr 3, http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.baztech-article-BWA9-0041-0047/c/httpwww_wat_edu_plm000000biuletyndownload_phptable3bazaartykulowfielddodajpobierzkey1217.pdf.

Barnard A., *Inside Syria's secret torture prisons: How Bashar al-Assad crushed dissent*, https://www.nytimes.com/2019/05/11/world/middleeast/syria-torture-prisons.html.

Bassam L., *Syrian army and allies breaks rebel siege of Shi'ite towns: Army*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-aleppo-idUSKCN0VC1VQ.

al-Bayanouni A., *Assad's myth needs busting*, https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/aug/03/assad-myth-needs-busting.

al-Bayanouni Ali, *No one owns Syria's uprising*, https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/apr/16/syria-uprising-assad-blames-extremists.

al-Bayanouni Ali, *The Muslim Brotherhood wants a future for all Syrians*, https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/aug/06/syria-middleeast.

BBC, *Baghdadi death: Footage shows rubble of IS leader's compound*, https://www.bbc.com/news/av/world-us-canada-50224939.

BBC, *Iraq declares war with Islamic State is over*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42291985.

BBC, *Iraq truck bomb kills dozens at Baghdad market*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-33901796.

BBC, *Jordan „was chemical bomb target"*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/3635381.stm.

BBC, *Syria conflict: Rebels seize Turkey and Iraq border posts*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18918473.

BBC, *Syrian rebels filmed shooting Islamic State militants*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-33342943.

BBC, *United Nations says 25,000 foreign fighters joined Islamic militants*, http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-32156541.

BBC, *US knew of bioterror tests in Iraq*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/2204321.stm.

BBC, *What is the Geneva II conference on Syria?*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-24628442.

BBC Monitoring, *Al-Qaeda loyalists accuse HTS of pursuing pro-Turkey strategy in Syria*, https://monitoring.bbc.co.uk/sample-search?searchText=Al-Qaeda%20loyalists%20accuse%20HTS%20of%20pursuing%20pro-Turkey%20strategy%20in%20Syria&best=true&sort=publication_time&sortDirection=DESC.

BBC Monitoring, *Explainer: Who are the jihadist groups fighting in Syria's Idlib?*, https://monitoring.bbc.co.uk/product/c1domcfl.

BBC Monitoring, *Syria group Hayat Tahrir al-Sham and al-Qaeda legacy*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48353751.

BBC Monitoring, *Tahrir al-Sham: Al-Qaeda's latest incarnation in Syria*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-38934206.

BBC News, *IS foreign fighters: 5,600 have returned home – report*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41734069.

BBC News, *Islamic State confirms key commander Omar Shishani dead*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-36789635.

BBC News, *James Le Mesurier: White Helmets co-founder died from fall, Turkey says*, https://www.bbc.com/news/world-europe-50808180.

BBC News, *Rebels „take control of key north Syria airbase"*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-20984142.

BBC News, *Russian jet shot down in Syria's Idlib province*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42932616.

BBC News, *Syria conflict: Boy beheaded by rebels „was fighter"*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-36843990.

BBC News, *Syria conflict: Opposition agrees framework for peace talks*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35060935.

BBC News, *Syria conflict: Rebels release Fijian UN peacekeepers*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-29161884.

BBC News, *Syria conflict: UN says Idlib displacement „overwhelming" relief effort*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-51537145.

BBC News, *Syria crisis: Raqqa governor held by rebels „as city falls"*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-21666913.

BBC News, *Syria war: Why does the battle for Idlib matter?*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45403334.

Beale C., *Morocco Isis terror cell „had been preparing chemical weapons attack"*, https://www.independent.co.uk/news/world/africa/isis-cell-had-been-preparing-chemical-attack-morocco-a6886121.html.

Beals E., *Sigh of relief after ISIL retreat*, https://www.aljazeera.com/features/2014/3/9/sigh-of-relief-after-isil-retreat.

Bender J., *ISIS is turning US Humvees into Iraq's worst nightmare*, https://www.businessinsider.com/isis-turning-us-humvees-into-iraqs-nightmare-2015-6?IR=T.

Bender J., *ISIS militants captured 52 American-made artillery weapons that cost $500,000 each*, https://www.businessinsider.com/isis-has-52-american-weapons-that-can-hit-baghdad-2014-7?IR=T.

Benson P., Bohn K., Ensor D., Goodman A., Mohsin Naqvi S., *Officials: Al Qaeda operative captured*, https://edition.cnn.com/2005/WORLD/asiapcf/11/04/pakistan.terrorarrest/index.html.

Bergen P., Schneider E., *Now ISIS has drones?*, http://edition.cnn.com/2014/08/24/opinion/bergen-schneider-drones-isis/.

Berman A., *The Yarmouk Martyrs Brigade and the capture of the UN Troops*, https://syriasurvey.blogspot.com/2013/03/the-yarmouk-martyrs-brigade-and-capture.html

Berry L., Mroue B., *5 die as Russian military chopper shot down in Syria*, https://www.timesofisrael.com/5-die-as-russian-military-chopper-shot-down-in-syria/.

Between the Two States: Tribulations and Grants – Wilayat Halab, https://jihadology.net/?s=Between+the+Two+States%3A+Tribulations+and+Grants%27.

Bigo Ł., *Al-Kaida i mudżahedini będą szyfrować dane*, http://www.pcworld.pl/news/Al.Kaida.i.mudzahedini.beda.szyfrowac.dane,105270.html.

Blumberg A., *Islamic State reportedly destroys 7th century Green Church in Tikrit, Iraq. One of Middle East's oldest Christian sites*, https://www.huffpost.com/entry/islamic-state-green-church_n_5887806.

BM-27 Uragan, *Wow, Jund al Aqsa using a drone to drop explosives on government forces*, https://twitter.com/bm27_uragan/status/771821523199942656

Bolling J., *Rebel groups in northern Aleppo province*, http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Backgrounder_RebelGroupsNorthernAleppo.pdf.

Borschevskaya A., *The future of Chechens in ISIS*, Hate Speech International, https://www.washingtoninstitute.org/media/1644.

Botobekov U., *Anti-Russian ideology of Central Asian salafi-jihadi groups: Causes and consequences*, https://moderndiplomacy.eu/2020/01/14/anti-russian-ideology-of-central-asian-salafi-jihadi-groups-causes-and-consequences/.

Botobekov U., *Central Asian jihadists between Turkey and Hayat Tahrir al-Sham*, https://moderndiplomacy.eu/2018/11/17/central-asian-jihadists-between-turkey-and-hayat-tahrir-al-sham/.

Botobekov U., *Central Asian jihadists renew its oath of allegiance to Al Qaeda leader*, https://moderndiplomacy.eu/2019/01/22/central-asian-jihadists-renew-its-oath-of-allegiance-to-al-qaeda-leader/.

Botobekov U., *Central Asian jihadists' use of cryptocurrencies in bitcoin*, https://moderndiplomacy.eu/2020/09/11/central-asian-jihadists-use-of-cryptocurrencies-in-bitcoin/.

Botobekov U., *China's nightmare: Xinjiang jihadists go global*, https://thediplomat.com/2016/08/chinas-nightmare-xinjiang-jihadists-go-global/.

Botobekov U., *China's repression policy against islam*, https://moderndiplomacy.eu/2018/05/29/chinas-repression-policy-against-islam/.

Botobekov U., *Jihadists of Katibat Imam al Bukhari are afraid of the US strike*, https://moderndiplomacy.eu/2018/04/05/jihadists-of-katibat-imam-al-bukhari-are-afraid-of-the-us-strike/.

Botobekov U., *Katibat al Tawhid wal Jihad: A faithful follower of al-Qaeda from Central Asia*, https://moderndiplomacy.eu/2018/04/27/katibat-al-tawhid-wal-jihad-a-faithful-follower-of-al-qaeda-from-central-asia/.

Botobekov U., *Top Uzbek jihadist leader suffers for loyalty to Al Qaeda*, https://moderndiplomacy.eu/2020/07/10/top-uzbek-jihadist-leader-suffers-for-loyalty-to-al-qaeda/.

Botobekov U., *Uzbek's Katibat al Tawhid wal Jihad changed its leader*, https://moderndiplomacy.eu/2019/04/19/uzbeks-katibat-al-tawhid-wal-jihad-changed-its-leader/.

Botobekov U., *What is the future of Malhama Tactical?*, https://moderndiplomacy.eu/2018/12/29/what-is-the-future-of-malhama-tactical/.

Botobekov U., *What's are China's stakes in Syria?*, https://thediplomat.com/2017/01/whats-are-chinas-stakes-in-syria/.

Bouvier E., *Idlib, capitale syrienne du désespoir*, https://www.letemps.ch/monde/idlib-capitale-syrienne-desespoir.

Bowen J., *Qasem Soleimani: Why his killing is good news for IS jihadists*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-51021861.

Bozkurt Abdullah, *Turkey's top court says Ahrar al-Sham is not a terrorist group, overturns al-Nusra conviction*, https://nordicmonitor.com/2020/05/turkeys-top-court-says-ahrar-al-sham-is-not-a-terrorist-group-overturns-conviction/.

Brown L., *NHS doctor and UK pharmacist who became Nazi-style torturers for ISIS: Team of vile medics took organs from prisoners and gave them to wounded terrorists*, https://www.dailymail.co.uk/news/article-6965169/NHS-doctor-UK-pharmacist-Nazi-style-torturers-ISIS.html.

Brown Moses Blog, *DIY weapons in Syria – The hell cannon*, http://brown-moses.blogspot.com/2013/05/diy-weapons-in-syria-hell-cannon.html.

„Brygady Nour ad-Din Zengi" [كتائب نور الدين زنكي], https://bit.ly/3Lj6J5A.

Bulbajer, *Guide to the factions of the Syrian civil war*, https://docs.google.com/document/d/1aI3yAmNGW1vLpJCOrhiVLqpUUIX9PG1RNsCqJGGfhxI/edit.

Bunzel C., *A jihadi civil war of words: The Ghuraba Media Foundation and Minbar al-Tawhid wa'l-Jihad*, http://www.jihadica.com/a-jihadi-civil-war/.

Bunzel C., *Caliph incognito: The ridicule of Abu Ibrahim al-Hashimi*, https://www.jihadica.com/caliph-incognito/.

Bunzel C., *„Come back to Twitter": A jihadi warning against Telegram*, http://www.jihadica.com/come-back-to-twitter/.

Burns R., *US airstrike said to kill 100-plus al-Qaida in Syria*, https://www.yahoo.com/news/us-airstrike-said-kill-100-plus-al-qaida-161716100--politics.html.

Cafarella J., *ISIS advances in Deir ez-Zour*, http://www.iswresearch.org/2014/07/isis-advances-in-deir-ez-zour.html.

Caleb, *An update on Katibat al Tawhid wal Jihad*, http://thelineofsteel.weebly.com/news/an-update-on-katibat-al-tawhid-wal-jihad.

Caleb, *Katibat Al Tawhid wal Jihad*, http://thelineofsteel.weebly.com/news/katibat-al-tawhid-wal-jihad.

Caleb, *More on Turkestan Islamic Party in Syria*, http://thelineofsteel.weebly.com/news/more-on-turkestan-islamic-party-in-syria.

Calibre Obscura, https://twitter.com/calibreobscura/status/1166081314354802688.

Calibre Obscura, *Idlibi innovation: Bullpup Kalashnikovs of the Syrian conflict*, https://www.calibreobscura.com/idlibi-innovation-bullpup-kalashnikovs-of-syria/.

Calibre Obscura, *The Albanian sniper squad in Syria and their weapons*, https://www.calibreobscura.com/the-xhemati-alban-sniper-squad-and-weapons/.

Callaghan L., *Iraq's Christians welcome home the women stolen by Isis*, https://www.thetimes.co.uk/article/iraq-s-christians-welcome-home-the-women-stolen-by-isis-pbpbcn2no.

Callimachi R., *Experts divided on authenticity of Islamic State receipts*, https://www.nytimes.com/2019/11/14/world/middleeast/islamic-state-receipts-debate.html.

Callimachi R., *How ISIS built the machinery of terror under Europe's gaze*, https://www.nytimes.com/2016/08/04/world/middleeast/isis-german-recruit-interview.html?_r=0.

Callimachi R., *ISIS enshrines a theology of rape*, „New York Times", 13 August, 2015, https://www.nytimes.com/2015/08/14/world/middleeast/isis-enshrines-a-theology-of-rape.html.

Callimachi R., *Protest of U.S. terror listing offers a glimpse at Qaeda strategy*, https://www.nytimes.com/2016/11/18/world/middleeast/protest-of-us-terror-listing-offers-a-glimpse-at-qaeda-strategy.html.

Callimachi R., *The ISIS files*, https://www.nytimes.com/interactive/2018/04/04/world/middleeast/isis-documents-mosul-iraq.html.

Callimachi R., *U.S. writer held by Qaeda affiliate in Syria is freed after nearly 2 years*, https://www.nytimes.com/2014/08/25/world/middleeast/peter-theo-curtis-held-by-qaeda-affiliate-in-syria-is-freed-after-2-years.html.

Capaccio A., *Extensive Islamic State drone use raising risks in Mosul battle*, https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-10-26/extensive-islamic-state-drone-use-raising-risks-in-mosul-battle.

Carillet J., *Iraqi Christian Town of Qaraqosh, after ISIS*, https://www.youtube.com/watch?v=Iu1JoVjbE7M.

Caucasian Knot, *Umar al-Shishani's brother killed in Syria*, https://www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/43878/.

Cavanaugh D., *Islamic State wants you to fear its snipers*, https://medium.com/war-is-boring/islamic-state-wants-you-to-fear-its-snipers-c6542a3c69b9.

CBS News, *Obama: Chemical weapons in Syria are a „red line"*, https://www.cbsnews.com/news/obama-chemical-weapons-in-syria-are-a-red-line/.

Cenciotti D., *U.S. A-10 reportedly shot at by ISIS militants with Strela MANPADS in Iraq*, https://theaviationist.com/2015/01/19/a-10-strela-iraq/.

Center Extremism Project, *Abdallah al-Muhaysini*, https://www.counterextremism.com/extremists/abdallah-al-muhaysini.

Center for Strategic and International Studies, *Hay'at Tahrir al-Sham (HTS)*, https://www.csis.org/programs/transnational-threats-project/terrorism-backgrounders/hayat-tahrir-al-sham-hts.

CGTN, *Russian helicopter shot down near Palmyra in Syria*, https://www.youtube.com/watch?v=ou2zdaXmODA.

„Chińczycy zabijają około 20 muzułmańskich Ujgurów" [*Китайцы убили около 20 мусульман уйгуров*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2007/01/09/49100/kitajtsy-ubili-okolo-20-musulman-ujgurov.shtml.

Chivers C.J., *Life with Syria's rebels in a cold and cunning war*, https://www.post-gazette.com/news/world/2012/08/21/Life-With-Syria-s-Rebels-in-a-Cold-and-Cunning-War/stories/201208210162.

Chivers C.J., *Starved for arms, Syria rebels make their own*, https://www.nytimes.com/2013/06/13/world/middleeast/starved-for-arms-syria-rebels-make-their-own.html.

Chmaytelli M., Boulton R., *Islamic State second-in-command killed in airstrike, Iraqi intelligence says*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-islamicstate/islamic-state-second-in-command-killed-in-airstrike-iraqi-intelligence-says-idUSKBN1733IU.

Choose Your Weapon. Episode 1 – The Tank, https://jihadology.net/2019/09/30/new-video-message-from-hayat-ta%e1%b8%a5rir-al-sham-choose-your-weapon-episode-1-the-tank/.

Choose Your Weapon. Episode 3 – Artillery, https://jihadology.net/2020/08/19/new-video-message-from-hayat-ta%e1%b8%a5rir-al-sham-choose-your-weapon-episode-3-artillery/.

Chulov M., *How an arrest in Iraq revealed ISIS' $2bn jihadist network*, https://www.theguardian.com/world/2014/jun/15/iraq-isis-arrest-jihadists-wealth-power.

Chulov M., *How Syria's disinformation wars destroyed the co-founder of the White Helmets*, https://www.theguardian.com/news/2020/oct/27/syria-disinformation-war-white-helmets-mayday-rescue-james-le-mesurier.

Chulov M., *Sarin used in April Syria attack, chemical weapons watchdog confirms*, https://www.theguardian.com/world/2017/jun/30/sarin-was-used-in-syria-khan-sheikhun-attack-says-chemical-weapons-watchdog.

Chulov M., *Syrian opposition group that killed child „was in US-vetted alliance"*, https://www.theguardian.com/world/2016/jul/20/syrian-opposition-group-which-killed-child-was-in-us-vetted-alliance.

Chulov M., *The rise and fall of the Isis „caliphate"*, https://www.theguardian.com/world/2019/mar/23/the-rise-and-fall-of-the-isis-caliphate.

Chulov M., Rasool M., *Isis founding member confirmed by spies as group's new leader*, https://www.theguardian.com/world/2020/jan/20/isis-leader-confirmed-amir-mohammed-abdul-rahman-al-mawli-al-salbi.

CIA, *Al Muthanna chemical weapons complex*, https://www.cia.gov/library/reports/general-reports-1/iraq_wmd_2004/chap5_annxB.html.

Cleansing the village of al-Rahjan, al-Manara al-Bayda Media Foundation, http://jihadology.net/2014/08/21/al-manarah-al-bay%E1%B8%8Da-foundation-for-media-production-presents-a-new-video-message-from-jabhat-al-nu%E1%B9%A3rah-cleansing-.

CNN, *Knock on the roof' ends humanitarian truce*, https://www.youtube.com/watch?v=76jRSSkKHSw.

Cockburn P., *Syrian civil war: Jabhat Al-Nusra's massacre of Druze villagers shows the group is just as nasty as ISIS*, https://www.opinionglobal.cl/syrian-civil-war-jabhat-al-nusras-massacre-of-druze-villagers-shows-the-group-is-just-as-nasty-as-isis/.

CODEL, *McCain's statement and press engagement at Krtsanisi National Training Center (January 2)*, https://ge.usembassy.gov/codel-mccains-statement-press-engagement-krtsanisi-national-training-center-january-2/.

Cohen E.T., Katz E., *What we can learn about US intelligence from the Baghdadi raid*, https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/11/06/what-we-can-learn-about-us-intelligence-from-the-baghdadi-raid/.

Coles I., Parker N., *How Saddam's men help Islamic State rule*, https://www.reuters.com/investigates/special-report/mideast-crisis-iraq-islamicstate/.

Combined Joint Task Force Operation Inherent Resolve, *Bombs away! Coalition airpower demolishes Daesh cave complex*, https://www.inherentresolve.mil/Releases/

News-Releases/Article/2174194/bombs-away-coalition-airpower-demolishes-daesh-cave-complex/.

Combined Joint Task Force Operation Inherent Resolve, *Two ISIS regional leaders killed during Syrian Democratic Forces, coalition raid*, https://www.inherentresolve.mil/Media-Library/Article/2196568/two-isis-regional-leaders-killed-during-syrian-democratic-forces-coalition-raid/.

Conflict Armament Research, *Inside Islamic State's improvised weapon factories in Fallujah*, https://www.conflictarm.com/perspectives/inside-islamic-states-improvised-weapon-factories-in-fallujah/.

Conflict News, *ISIS Ninawa division published photos of fighters in its sniper battalion*, https://twitter.com/Conflicts/status/560079429087793153/photo/3.

Congressional Research Service, *Armed conflict in Syria: Overview and U.S. response. Updated July 27, 2020*, RL33487, https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33487.pdf.

Cordesman A.H., *Iraqi stability and the „ISIS War"*, 12 August, 2015, https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/150812_Iraq_Stability_and_the_War_on_ISIS.pdf.

Cronaldo753, *Over 2,000 radical rebels defect to ISIS following intra-rebel deal*, https://www.almasdarnews.com/article/2000-radical-rebels-defect-isis-following-intra-rebel-deal/.

Cuthbertson A., *ISIS creates its own secure messaging app*, https://uk.news.yahoo.com/isis-creates-own-secure-messaging-114938791.html.

*(Da'esh) to international peace and security and the range of United Nations efforts in support of Member States in countering the threa*t, S/2016/92, https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2016/02/N1602353_EN.pdf.

Dadouch S., Fahim K., *Airstrikes kill or injure dozens of fighters in camp for Turkish-backed rebels in Syria*, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/syria-russia-airstrike-rebels-turkey/2020/10/26/59be5d0e-1782-11eb-8bda-814ca56e138b_story.html.

Dai D., *Isis letter reveals tribal rifts in Afghanistan faction amid war with Taliban and US*, https://www.ibtimes.co.uk/isis-letter-reveals-tribal-rifts-afghanistan-faction-amid-war-taliban-us-1625127.

Daily News, *PYD not terrorist under US law, Turkey should provide them support: Washington*, https://www.hurriyetdailynews.com/pyd-not-terrorist-under-us-law-turkey-should-provide-them-support-washington-73259.

Daily Sabah, AA, *Ahrar al-Sham, Nour al-Din al-Zenki unify against Syrian regime*, https://www.dailysabah.com/politics/2018/02/20/ahrar-al-sham-nour-al-din-al-zenki-unify-against-syrian-regime.

Daragahi B., *Syria's Al-Qaeda branch now wants to rule like ISIS*, https://www.buzzfeednews.com/article/borzoudaragahi/syrias-al-qaeda-branch-now-wants-to-rule-like-isis.

Darwish Ali, *Will infighting in Syria's Idlib shape fate of „jihadist groups"?*, https://english.enabbaladi.net/archives/2020/07/will-infighting-in-syrias-idlib-shape-fate-of-jihadist-groups/#ixzz6gsTjUXa0.

Daw Aal-Haq, „Fotorelacja z pracy policji w mieście Ar-Rakka w Państwie Islamskim" [تقرير مصور عن عمل جهاز الشرطة في مدينة الرقة بالدولة الإسلامية], https://web.archive.org/web/20160818012752/https://dawaalhaq.com/post/21440.

Deal breakdown leaves 270 rebels trapped in Syria's Homs, https://www.voanews.com/world-news/middle-east-dont-use/deal-breakdown-leaves-270-rebels-trapped-syrias-homs.

Death of a Tank on GoPro ✝T-72 destroyed – OnBoards Syria, https://www.youtube.com/watch?v=BbHcA6mXX70.

Declaration of the Support Front (Jabhat al-Nusra): For the people of Syria from the Mujahideen of Syria in the fields of jihad, Al-Manarah al-Bayda Foundation for Media Production, https://jihadology.net/2012/01/24/al-manarah-al-bay%e1%b8%8da-foundation-for-media-production-presents-for-the-people-of-syria-from-the-mujahidin-of-syria-in-the-fields-of-jihad-jabhah-al-nu%e1%b9%a3rah-the-front-of-victory/.

Department of Defence, *Dictionary of Military and Associated Terms, 08 November 2010 (As Amended through 15 November 2012)*, https://web.archive.org/web/20160303200711/http://www.dtic.mil/doctrine/dod_dictionary/?zoom_query=coup+de+main&zoom_sort=0&zoom_per_page=10&zoom_and=1.

Department of the Treasury, Office of Foreign Assets Control, *Sanctions action pursuant to executive order 13224*, https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2016-11-17/html/2016–27562.htm.

DePetris D.R., *Jabhat al-Nusra: Syria's other menace*, https://nationalinterest.org/feature/jabhat-al-nusra-syrias-other-menace-14459.

Details on „Ansar Al-Tawhid", a recently established military faction in Idlib province, https://web.archive.org/web/20180804110453/http://en.aleppo24.com/details-on-ansar-al-tawhid-a-recently-established-military-faction-in-idlib-province.

DeYoung K., *Qatar is focus as U.S. weighs concerns about arming Syrian extremists*, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/qatar-is-focus-as-us-weighs-concerns-about-arming-syrian-extremists/2013/04/22/0d3abdca-ab87-11e2-a8b9-2a63d75b5459_story.html?wprss=rss_world.

Dick M., *Rebels take on ISIS in new Damascus front*, https://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2015/Apr-17/294762-rebels-take-on-isis-in-new-damascus-front.ashx.

Diese Waffen liefert Deutschland an die Kurden, https://www.bild.de/politik/inland/isis/diese-waffen-liefert-deutschland-an-die-kurden-37478284.bild.html.

Dockery W., *What is the Ahrar Al-Sham organization in Syria?*, https://www.dw.com/en/what-is-the-ahrar-al-sham-organization-in-syria/a-19545783.

Dodwell B., Milton D., Al-'Ubaydi Muhammad, *Burying the lede: The Islamic State downsizes?*, https://ctc.usma.edu/burying-lede-islamic-state-downsizes/.

„Dokku Abu Uthman: Szamil zapytał mnie: „Kiedy zostaniesz Amirem, czy ogłosisz Imarat?" [*Докку Абу Усман: Шамиль спросил меня: „Когда ты станешь Амиром, ты объявишь Имарат?"*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2018/10/06/117370/dokku-abu-usman-shamil-sprosil-menya-kogda-ty-stanesh-amirom-ty-obyavish-ima%CC%81rat.shtml.

Donald Trump: Kurdowie nie pomogli nam w Normandii, https://www.rp.pl/Prezydent--USA/191019999-Donald-Trump-Kurdowie-nie-pomogli-nam-w-Normandii.html.

Douglas E., *State Dept. offers $3M reward for Gulmurod Khalimov. U.S.-trained Tajik officer went rogue for ISIS*, https://www.washingtontimes.com/news/2016/aug/31/state-dept-offers-3m-reward-for-gulmurod-khalimov-/.

Duchâtel M., *China's foreign fighters problem*, https://warontherocks.com/2019/01/chinas-foreign-fighters-problem/.

Dunford J., Cafarella J., *ISIS's opportunity in Northern Syria's detention facilities and camps*, http://www.iswresearch.org/2019/05/isiss-opportunity-in-northern-syrias.html.

„Dziękujemy i przepraszamy, Jabath an-Nusra – oświadczenie medialne nr (5)" [(شكر واعتذار, جبهة النصرة – بيان إعلامي رقم (5)], https://justpaste.it/1ywj.

Dzik Chytry [Хитрый Хряк], „Rosyjski generał Gladkikh został rozerwany przez minę lądową w Syrii. Wideo z eksplozji" [*Российского генерала Гладких разорвало фугасом в Сирии ВИДЕО взрыва*], https://www.youtube.com/watch?v=x_WtVDu9lwI&feature=emb_logo.

Eastern Turkestan Union in Europe, *Istanbul names park for Isa Yusuf Alptekin*, https://caccp.freedomsherald.org/et/etib/etib5_4.html#4.

Ebraheem Mohammed, *IS chief al-Baghdadi clinically dead following successful airstrike in Syria: Source*, https://www.iraqinews.com/iraq-war/is-chief-al-baghdadi-clinically-dead-following-successful-airstrike-in-syria-source/.

Eckel M., *U.S. Sanctions North Caucasus militants for IS recruiting efforts*, https://www.rferl.org/a/russia-north-caucasus-islamic-state-us-sanctions/27289616.html.

El Gamal R., Hammond A., *Mistrust of Syria's Muslim Brotherhood lingers*, https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-brotherhood-idUSBRE8AB1CQ20121112.

Elliott D.J., Radin C.J., *Iraqi security forces order of battle*, „The Long War Journal", 2009, https://web.archive.org/web/20120829205526/http://www.longwarjournal.org/multimedia/OOBpage15-Equipment.pdf.

„Emir Osama bin Laden z Al-Kaidy zginął w bitwie w Abbotabad 10 lat temu" [*10 лет назад в бою в Абботабаде был убит амир „аль-Кайды" Усама бин Ладен*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2021/05/03/119828/10-let-nazad-v-boyu-v-abbotabade-byl-ubit-amir-al-kajdy-usama-bin-laden.shtml.

Enab Baladi, *Jaber Ali Basha succeeds Hassan Soufan in Ahrar Al-Sham leadership*, https://english.enabbaladi.net/archives/2018/08/jaber-ali-basha-succeeds-hassan-soufan-in-ahrar-al-sham-leadership/#ixzz6kjpC5dEU.

Enab Balad, „Jedenaście frakcji tworzy Front Wyzwolenia Narodowego w Idlibie" [11 فصيلًا يشكلون "الجبهة الوطنية للتحرير" في إدلب], https://www.enabbaladi.net/archives/231479#ixzz6kjkLdj5v.

Enab Baladi, „Poznaj najwyższych przywódców Frontu Wyzwolenia Narodowego" [تعرف على أبرز قيادات "الجبهة الوطنية للتحرير"], https://www.enabbaladi.net/archives/244317.

Enab Baladi, *Turkey realigns Idlib's factions protecting them against Assad's offensive*, https://english.enabbaladi.net/archives/2018/08/turkey-realigns-idlibs-factions-protecting-them-against-assads-offensive/#ixzz6nOb61lud.

Enab Baladi, „«Tahrir al-Sham» ogłasza aresztowanie zabójcy uzbeckiego «Salah ad-Din»" [تحرير الشام" تعلن اعتقال قاتل "صلاح الدين" الأوزبكي"], https://www.enabbaladi.net/archives/146598#ixzz713Xu7Cyz.

Enab Baladi, „Były przywódca opozycji ostrzega przed drugą fazą bitw o Idlib" [قيادي سابق في المعارضة يحذر من مرحلة ثانية من معارك إدل], https://enabbaladi.net/archives/322878#ixzz6sfxcYdIM.

Enab Baladi, „Rok po swojej porażce bojownicy wracają na fronty w zachodniej prowincji Aleppo" [بعد عام على إخراجهم. مقاتلون يعودون إلى جبهات ريف حلب الغربي], https://www.enabbaladi.net/archives/359254#ixzz6u5ZL1ElT.

Es van A., Stoffelenl A., *Founder of foundation behind White Helmets admits fraud*, https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/founder-of-foundation-behind-white-helmets-admits-fraud~b5dacdoc/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F.

ESRI, *The White Helmets. Who are they?*, https://www.arcgis.com/apps/Cascade/index.html?appid=191a532e284f4c29815657668d6385bc.

Euronews, *Exclusive: Kurdish forces show euronews ISIL's remote controlled machine gun*, https://www.youtube.com/watch?v=BOY1tVijRxA.

Everest 65, *The weapons of ISIS in their last pocket*, https://www.calibreobscura.com/the-weapons-of-isis-in-their-last-pocket/.

Exclusive – Mosul: Iraqi snipers battle the Islamic State group, https://www.youtube.com/watch?v=81SNNeYWs5A.

Face the Truth, *1 of 3 Bilal Abdul Kareem interviews Jabha Nusra Shura member Abu Firas*, https://www.youtube.com/watch?v=0RIsR9LXiWU.

Fahd M., *Breaking: Rebels capture Tassil from ISIS in Daraa. Map-update*, https://www.almasdarnews.com/article/breaking-rebels-capture-tassil-isis-daraa/.

Fahim K., Khurshudyan I., Zakaria Z., *Deaths of Syrian mercenaries show how Turkey, Russia could get sucked into Nagorno-Karabakh conflict*, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/azerbaijan-armenia-turkey-nagorno-karabakh/2020/10/13/2cdca1e6-08bf-11eb-8719-0df159d14794_story.html.

Fahim K., *Syria blames Al Qaeda after bombs kill dozens in Damascus*, https://www.nytimes.com/2011/12/24/world/middleeast/syria-says-suicide-bombers-attack-in-damascus.html?_r=0.

Falkowski M., *Państwo Islamskie na Kaukazie – cui bono?*, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-01-14/panstwo-islamskie-na-kaukazie-cui-bono.

„Fatah Halab" Military Operations Room – Coalition of 31 rebel factions, https://web.archive.org/web/20150627062418/http://archicivilians.com/2015/06/18/infographic-fatah-halab-military-operations-room-coalition-of-31-rebel-factions-syria/.

Fayad M., *ISIS in control of 60 percent of Syrian oil: Sources*, https://eng-archive.aawsat.com/maadfayad/news-middle-east/isis-in-control-of-60-percent-of-syrian-oil-sources.

Financial Sanctions: ISIL (Da'esh) and Al-Qaida, https://www.gov.im/categories/tax-vat-and-your-money/news/?altTemplate=ViewCategorisedNews&id=120738.

Fishel J., *Fall of Ramadi: 30 car bombs, 10 as big as Oklahoma City blast, US official says*, https://abcnews.go.com/ABCNews/fall-ramadi-30-car-bombs-10-big-oklahoma/story?id=31188102.

Fishwick C., *How a Polish student's website became an Isis propaganda tool*, https://www.theguardian.com/world/2014/aug/15/-sp-polish-man-website-isis-propaganda-tool.

„Flaga ISIS eksplodowała podczas próby jej usunięcia" [*Флаг ИГИЛ взорвался при попытке снять его*], https://www.youtube.com/watch?v=t6zELBjqUTA.

„Frakcje opozycyjne w Damaszku Ghouta ogłaszają utworzenie «Ujednoliconej Rady Sądowniczej»" [الفصائل المعارضة في غوطة دمشق تعلن عن تشكيل "مجلس القضاء الموحد" (صورة)], http://3ksalser.com/?page=view_news&id=607f8f2c7417dfb2dd2ac154e86828f6.

France 24, *US strike targeted al Qaeda in northwest Syria*, https://bit.ly/487W1J3.

France 24, *Why Uzbeks became a key fighting force for IS group*, https://www.france24.com/en/20171101-islamic-state-group-jihad-why-uzbekistan-central-asia-key-fighting-force-radicalisation.

Freedom on the Net 2020 – Syria, https://www.ecoi.net/en/document/2039121.html.

Friendly fire: Accounting for the stolen arsenal of ISIS, https://www.army-technology.com/features/featurefriendly-fire-accounting-for-the-stolen-arsenal-of-isis-4789324/.

Frontline, *Abu Mohammad al-Jolani. Military Leader, Hayat Tahrir al-Sham*, https://www.pbs.org/wgbh/frontline/interview/abu-mohammad-al-jolani/.

Full text of Colin Powell's speech – part 2, https://www.theguardian.com/world/2003/feb/05/iraq.usa3.

Fulmer K., *Jabhat al-Nusra re-purposing SPBE and AO-2.5RT submunitions in Syria*, https://armamentresearch.com/jabhat-al-nusra-re-purposing-spbe-and-ao-2-5rt-submunitions-in-syria/.

„Fundacja Baas ds. Produkcji i Rozwoju Wojskowego" [مؤسسة بأس للإنتاج والتطوير الحربي], https://justpaste.it/flc0.

Al-Furqan Media, *Clanging of the Swords 2*, https://jihadology.net/2012/06/30/al-furqan-media-presents-a-new-Por.0-message-from-the-islamic-state-of-iraq-clanging-of-the-swords-part-1/.

Galeott M., *Al-Zawahiri, al-Qaeda and Chechnya*, https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2011/06/16/al-zawahiri-al-qaeda-and-chechnya/.

Garamone J., *ISIS contained in Syria, changing tactics, OIR spokesman says*, https://www.centcom.mil/MEDIA/NEWS-ARTICLES/News-Article-View/Article/1498735/isis-contained-in-syria-changing-tactics-oir-spokesman-says/.

Garland C., *Two ISIS regional leaders killed during joint raid in Syria, coalition says*, https://www.stripes.com/news/two-isis-regional-leaders-killed-during-joint-raid-in-syria-coalition-says-1.630979.

Gartenstein-Ross D., *How many fighters does the Islamic State really have?*, https://warontherocks.com/2015/02/how-many-fighters-does-the-islamic-state-really-have/.

Gartenstein-Ross D., Joscelyn T., *Rebranding terror Nusra's renaming is part of al Qaeda's plan*, https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2016-08-28/rebranding-terror.

Gawęda M., *Rosyjskie transportery na celowniku w Syrii (analiza)*, https://defence24.pl/rosyjskie-transportery-na-celowniku-w-syrii-analiza.

George S., Hinnant L., *Islamic State turns to drones to direct suicide car bombers*, https://apnews.com/4b36e6f9ed814880ab56a1763060759d/Islamic-State-turns-to-drones-to-direct-suicide-car-bombers.

Al-Ghadhawi Abdullah, *ISIS in Syria: A deadly new focus*, https://cgpolicy.org/articles/isis-in-syria-a-deadly-new-focus/.

Ghaith Abdul-Ahad, *Syria's al-Nusra Front – ruthless, organised and taking control*, https://www.theguardian.com/world/2013/jul/10/syria-al-nusra-front-jihadi.

Al-Ghazi Suhail, *5 small groups in al-Dana in Aleppo countryside formed al-Anasar Regiment and merged into Ahrar al-Sham*, https://twitter.com/putintintin1/status/824306348846436354.

Gibbons-Neff T., *This video shows ISIS destroying an advanced U.S.-built tank outside Mosul*, https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2016/11/03/this-video-shows-isis-destroying-an-advanced-u-s-built-tank-outside-mosul/.

Giglio M., Prothero M., al-Awad M., *Leaked ISIS documents tell the stories of hundreds of foreign jihadis*, https://www.buzzfeednews.com/article/mikegiglio/leaked-isis-documents-tell-the-stories-of-hundreds-of-foreig#.spWz8Ll3Ob.

Gilsinan K., *The confused person's guide to the Syrian civil war*, October 29, 2015, https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/10/syrian-civil-war-guide-isis/410746/.

„Give good news to the believers". The declaration of the Islamic State in Iraq and Al-Sham. An audio speech for Amir Al-Muminin Abu Bakr Al-HussainiAl-Quraishi al-Baghdadi, https://jihadology.net/wp-content/uploads/_pda/2013/04/shaykh-abc5ab-bakr-al-e1b8a5ussaync4ab-al-qurayshc4ab-al-baghdc481dc4ab-e2809cannouncement-of-the-islamic-state-of-iraq-and-al-shc481m22-en.pdf.

Global Fight Against Terrorism Funding, *Xhemati Alban*, https://www.gfatf.org/archives/xhemati-alban/.

Global Security, *Katibat Tawhid wal Jihad (KTJ) (Uzbek)*, https://www.globalsecurity.org/military/world/para/ktj.htm.

Goha's Nail, *Jeish al-Mujahideen charter. Comment and translation*, https://gohasnail.wordpress.com/2014/05/05/jeish-al-mujahideen-charter-comment-and-translation/.

Gohel S., *How Uzbekistan became ripe recruiting territory for ISIS*, https://edition.cnn.com/2017/11/01/opinions/uzbekistan-isis-recruiting/index.html.

Goldberg, *Abu Luqman Al-Suri, ISIS second in command killed in airstrikes in Syria*, https://intelligencebriefs.com/abu-luqman-al-suri-isis-second-in-command-killed-in-airstrikes-in-syria/.

Gordon M.R., Barnard A., *U.S. places militant Syrian rebel group on list of terrorist organizations*, https://www.nytimes.com/2012/12/11/world/middleeast/us-designates-syrian-al-nusra-front-as-terrorist-group.html?auth=login-facebook.

Gordon M.R., Schmitt E., *US airstrike kills more than 100 Qaeda fighters in Syria*, https://www.nytimes.com/2017/01/20/world/middleeast/us-airstrike-al-qaeda-syria.html.

Greenberg A., *Meet the „Liberator": Test-firing the world's first fully 3d-printed gun*, https://www.forbes.com/sites/andygreenberg/2013/05/05/meet-the-liberator-test-firing-the-worlds-first-fully-3d-printed-gun/#2b9d0f8452d7.

Guevara Che, *Message to the Tricontinental*, https://www.marxists.org/archive/guevara/1967/04/16.htm.

Gurba A., *Ismail Slo, Polak w ISIS, pochodził z Pomorza. Zwerbowano go przez Internet (Kim był Jacek S.?)*, https://polskatimes.pl/ismail-slo-polak-w-isis-pochodzil-z-pomorza-zwerbowano-go-przez-internet-kim-byl-jacek-s/ar/5868602.

Gutman R., Alhamadee M., *Islamist rebel leader walks back rhetoric in first interview with U.S. media*, https://www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/article24784780.html.

Gutterman S., *Son of late Chechen warlord reported killed in Syria*, https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-russia-chechen/son-of-late-chechen-warlord-reported-killed-in-syria-idUSBRE87M0RD20120823.

Hagedorn E., *Idlib facing harsh winter as Syrian offensive chokes off fuel supplies*, https://www.middleeasteye.net/news/idlib-facing-harsh-winter-syrian-government-offensive-chokes-fuel-supplies.

Haid Hadi, *Who and what is behind the surge of assassinations in rebel-held Syria? Those are the wrong questions*, https://syndicationbureau.com/en/who-and-what-is-behind-the-surge-of-assassinations-in-rebel-held-syria-those-are-the-wrong-questions/.

Haid Haid, *Why Ahrar al-Sham couldn't stand up to HTS's attack in Idlib*, https://syria.chathamhouse.org/research/why-ahrar-al-sham-couldnt-stand-up-to-htss-attack-in-idlib.

Haid Haid, *Why Ahrar al-Sham is fighting itself – and how this impacts the battle for Syria*, https://www.middleeasteye.net/opinion/why-ahrar-al-sham-fighting-itself-and-how-impacts-battle-syria.

al-Hakkar F., *The mysterious fall of Raqqa, Syria's Kandahar*, http://en-glish.al-akhbar.com/node/17550.

Hammad A., *ISIS deserters form new militia southern Syria*, http://aranews.net/files/2016/03/isis-deserters-form-new-militant-group/

Hamming T., *Abu al-Qassam: Zarqawi's right-hand man who stayed loyal to al-Qaida*, http://www.jihadica.com/abu-al-qassam-zarqawis-right-hand-man-who-stayed-loyal-to-al-qaida/.

Hamou A., Nelson M., *Intra-rebel accusations compound tensions in south Syria arena*, https://syriadirect.org/news/intra-rebel-accusations-compound-tensions-in-south-syria-arena/.

Haniyeh Abu Hassan, *Who's who in the Nusra Front?*, https://english.alaraby.co.uk/english/politics/2014/12/15/whos-who-in-the-nusra-front.

Hanna A., *ISIS offensive exploits pandemic*, https://www.wilsoncenter.org/article/isis-offensive-exploits-pandemic.

Harling P., Malley R.T., *How the Syrian regime is ensuring its demise*, https://www.washingtonpost.com/opinions/how-the-syrian-regime-is-ensuring-its-demise/2011/06/30/AGarkGuH_story.html.

Hashem A., *Iranian official says prominent Saudi jihadist „man in control" in Syria*, www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/05/syria-saudi-cleric-mohaysini-rise-new-bin-laden.html#ixzz6e9GHhRit.

Hashim al-Sheikh, https://www.counterextremism.com/extremists/hashim-al-sheikh.

Al-Hashimi Husham, *ISIS 2020: New Structures and Leaders in Iraq Revealed*, https://cgpolicy.org/articles/isis-2020-new-structures-and-leaders-in-iraq-revealed/.

Hassan Hassan, *Ahrar Al Sham's leader clarifies its role in Syria*, https://archive.is/GsFmr#selection-351.0–356.0.

Hassan Hassan, *Ahrar al-Sham withdraws from Riyadh's opposition conference*, https://twitter.com/hxhassan/status/674959796005691392.

Hassan Hassan, *Front to back*, https://foreignpolicy.com/2014/03/04/front-to-back/.

Hassan Hassan, *Isis has reached new depths of depravity. But there is a brutal logic behind it*, https://www.theguardian.com/world/2015/feb/08/isis-islamic-state-ideology-sharia-syria-iraq-jordan-pilot.

Hassan Hassan, *Jihadist legacy still shapes Ahrar al-Sham*, https://timep.org/commentary/analysis/jihadist-legacy-still-shapes-ahrar-al-sham/.

Hassan Hassan, *Sudden retreats don't mean that ISIL is defeated*, https://www.thenational.ae/opinion/sudden-retreats-don-t-mean-that-isil-is-defeated-1.221178.

Hassan Hassan, *The Army of Islam is winning in Syria*, https://foreignpolicy.com/2013/10/01/the-army-of-islam-is-winning-in-syria/.

Hassan Hassan, *The true origins of ISIS*, https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2018/11/isis-origins-anbari-zarqawi/577030/.

Hassan Hassan, *Why Ahrar Al Sham will soon rip itself into pieces*, https://www.thenationalnews.com/opinion/why-ahrar-al-sham-will-soon-rip-itself-into-pieces-1.611392.

Hassan Hassan, *Why Syria's Islamic Front is bad news for radical groups*, https://web.archive.org/web/20161112172239/http://www.thenational.ae/article/20131203/OPINION/131209680#full#ixzz2na4PwtPw.

Hassan N., *Taking on President Assad: The key figures in the Syrian opposition*, https://www.theguardian.com/world/2011/may/23/syrian-opposition-to-president-assad.

Hauer N., *Kata'ib Khattab al-Shishani: Fact or fiction?*, https://www.mei.edu/publications/kataib-khattab-al-shishani-fact-or-fiction.

Hauer N., *The current and future state of Caucasian groups in Syria*, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/the-current-state-and-future-of-caucasian-groups-in-syria/.

Heller S., *Ahrar al-Sham's revisionist jihadism*, https://warontherocks.com/2015/09/ahrar-al-shams-revisionist-jihadism/.

Heller S., *How Ahrar Al-Sham HAS come to define the kaleidoscope of the Syrian civil war*, https://warontherocks.com/2016/06/how-ahrar-al-sham-has-come-to-define-the-kaleidoscope-of-the-syrian-civil-war/.

Heller S., *One Kurdish neighborhood in the crossfire*, https://www.thedailybeast.com/one-kurdish-neighborhood-in-the-crossfire.

Heller S., *Syria's former al-Qaeda affiliate is leading rebels on a suicide mission*, https://tcf.org/content/commentary/syrias-former-al-qaeda-affiliate-leading-rebels-suicide-mission/.

Heras N.A., *Maysar Ali Al-Jabouri encourages Jabhat Al-Nusra-ISIS split in Syria*, „Militant Leadership Monitor", 2014, vol. 5, issue 4, https://jamestown.org/brief/april-2014-briefs/.

Heras N.A., *July 2014 briefs*, https://jamestown.org/brief/july-2014-briefs/.

Higgins E., *Evidence of Jabhat al-Nusra using TOW Anti-Tank Guided Missiles captured from vetted rebel groups*, https://www.bellingcat.com/news/mena/2014/12/15/jabhat-al-nusra-claim-to-be-using-tow-anti-tank-guided-missiles-captured-from-vetted-rebel-groups/.

Hjelmgaard K., *Osama bin Laden's son Hamza emerging as new al-Qaeda leader*, https://eu.usatoday.com/story/news/world/2019/03/01/osama-bin-ladens-son-hamza-emerging-new-al-qaeda-leader/3025709002/.

Holton C., *Women and children used as human shields: Inside ISIS's scorched-earth campaign to stay in power*, https://www1.cbn.com/cbnnews/world/2019/february/women-an-children-used-as-human-shields-inside-isiss-scorched-earth-campaign-to-stay-in-power.

Homeland Security Committee, *Final report of the task force on combatting terrorist and foreign fighter travel*, US House of Representatives, Washington (D.C.) 2015, https://homeland.house.gov/wp-contents/uploads/2015/09/TaskForceFinalReport.pdf.

HTS „General Security" eliminated senior ISIS leader in Greater Idlib, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfosAndNews/posts/3700284959989790.

Hubbard B., *A look at the Army of Conquest, a prominent rebel alliance in Syria*, https://www.nytimes.com/2015/10/02/world/middleeast/syria-russia-airstrikes-rebels-army-conquest-jaish-al-fatah.html?_r=0.

Hubbard B., *ISIS bombings shatter quiet in Southern Syria, killing more than 200 people*, https://www.nytimes.com/2018/07/25/world/middleeast/isis-bombings-syria.html.

Hubbard B., *Mass killings by ISIS fighters in Syrian Kurdish town*, https://www.nytimes.com/2015/06/27/world/middleeast/mass-killings-by-isis-fighters-in-syrian-kurdish-town.html.

Huff Z., *Christian women's force up against ISIS*, https://faithkeepers.clarionproject.org/exclusive-christian-womens-force-isis/.

Human Rights Watch, *Syria: New Deadly Chemical Attacks*, https://www.hrw.org/news/2016/09/28/syria-new-deadly-chemical-attacks.

Human Rights Watch, *Syria: Opposition abuses during ground offensive*, https://www.hrw.org/news/2013/11/19/syria-opposition-abuses-during-ground-offensive.

Hunt E., *Zarqawi's „total war" on Iraqi Shiites exposes a divide among Sunni jihadists*, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/zarqawis-total-war-iraqi-shiites-exposes-divide-among-sunni-jihadists.

Hunter I., *John Kerry says preventing the fall of the town is not a strategic objective*, https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-in-kobani-still-no-sign-of-turkey-reacting-to-threat-on-its-border-as-john-kerry-says-9783372.html.

Hussain Aqeel, „Dżabhat Fatah asz-Szam: Nierozwiązane rozłamy" [:„جبهة فتح الشام" انشقاقات غير مقلقة], https://bit.ly/48dydmX.

Hussein T., *Why did Jund Al-Aqsa join Nusra Front in taking out „moderate" rebels in Idlib?*, https://www.huffingtonpost.co.uk/tam-hussein/nusra-front_b_6112790.html.

IAR, *Atak terrorystyczny w Nowym Jorku. 8 osób zabitych, a co najmniej 11 zostało rannych (aktualizacja)*, https://prk24.pl/34636982/atak-terrorystyczny-w-nowym-jorku-8-osob-zabitych-a-co-najmniej-11-zostalo-rannych-aktualizacja.

Ibrügger L., *The revolution in military affairs*, Science and Technology Committee, November 1998, http://www.iwar.org.uk/rma/resources/nato/ar299stc-e.html.

Iddon P., *How Tabqa dam collapse could snatch ISIS's defeat from jaws of victory*, https://www.rudaw.net/english/analysis/26032017.

Ikhwanweb, *Profile of Dr Badie: A resilient leader*, https://www.ikhwanweb.com/article.php?id=22669.

Ilya A., *Soviet 180 mm S-23 artillery guns in Syria*, https://armamentresearch.com/soviet-180-mm-s-23-artillery-guns-in-syria/.

In the Hospitality of the Leader of the Faithful, https://jihadology.net/2019/04/29/new-Por.o-message-from-the-islamic-states-shaykh-abu-bakr-al-%e1%b8%a5ussayni-al-qurayshi-al-baghdadi-in-the-hospitality-of-the-leader-of-the-faithful/.

Ingram Haroro J., *Islamic State's English-language magazines, 2014–2017. Trends & implications for CT-CVE strategic communications*, „ICCT Research Paper" (Hague), 2018, March, https://icct.nl/wp-content/uploads/2018/03/ICCT-Ingram-Islamic-StateEnglish-Language-Magazines-March2018.pdf.

International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), *„Foreign Fighter Total in Syria/Iraq Now Exceeds 20,000; Surpasses Afghanistan Conflict in the 1980s'*, Department of War Studies, King's College, London University, 26 January, 2015, http://icsr.info/2015/01/foreign-fighters-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s.

International Crisis Group, *The best of bad options for Syria's Idlib*, https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/197-best-bad-options-syrias-idlib.

International Crisis Group, *The jihadist factor in Syria's Idlib: A conversation with Abu Muhammad al-Jolani*, https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/jihadist-factor-syrias-idlib-conversation-abu-muhammad-al-jolani.

Ioanes E., *Here's what's left of ISIS – and why they still pose a major threat*, https://www.businessinsider.com/trump-said-isis-was-finished-threat-2019-8?IR=T.

Irak: 26 tys. chrześcijan wróciło do Karakosz, https://deon.pl/kosciol/irak-26-tys-chrzescijan-wrocilo-do-karakosz,486471.

Iraq: ISIL's deputy leader killed in Nineveh Province, https://theiranproject.com/blog/2017/07/25/iraq-isils-deputy-leader-killed-nineveh-province/

Iraqi Army M249 machine gun in action against ISIS, https://www.military.com/Por.o/operations-and-strategy/battles/iraqi-army-m249-machine-gun-in-action-against-isis/5314315249001.

IrnaEnglish, *Syrian army kills Ajnad al-Kavkaz ringleader*, https://en.irna.ir/news/83180817/Syrian-army-kills-Ajnad-al-Kavkaz-ringleader.

ISIS crimes: Mass grave from Tabaqa Airport massacre unveiled, https://www.almasdarnews.com/article/isis-crimes-mass-grave-from-tabaqa-airport-massacre-unveiled/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=facebook.

ISIS deploys Croatian weapons against the Iraqi army, http://brown-moses.blogspot.com/2014/03/isis-deploys-croatian-weapons-against.html.

ISIS might be harvesting organs, Iraqi diplomat says, https://www.cbsnews.com/news/isis-might-be-harvesting-organs-iraqi-diplomat-says/.

ISIS nakłada podatek na kobiety za nienoszenie skarpetek, dla mężczyzn za przycinanie brody, 7 czerwca, 2016, https://ndie.pl/isis-naklada-podatek-kobiety-noszenie-skarpetek-dla-mezczyzn-przycinanie-brody/.

Islamic State (ISIS) releases pamphlet on female slaves, 3 December, 2014, https://www.memri.org/jttm/islamic-state-isis-releases-pamphlet-female-slaves.

Islamic State jihadists using human shields to avoid air strikes, https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/12004264/Islamic-State-jihadists-using-human-shields-to-avoid-air-strikes.html.

Islamic State „using chlorine gas" in Iraq roadside bombs, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-31847427.

Ismail Addin Alaa, *Tahrir al-Sham arrests of Qaeda leaders cranks up Zawahiri – Julani dispute*, https://english.aawsat.com//home/article/1099286/tahrir-al-sham-arrests-qaeda-leaders-cranks-zawahiri-julani-dispute.

Italian designed, American made, Iraq deployed, https://www.americanmachinist.com/machining-cutting/article/21896865/italian-designed-american-made-iraq-deployed.

IWN, https://twitter.com/a7_mirza/status/1224363629732036609?lang=en.

Jabarti Somayya, Mirza Maqsood Abdul, *Syria's first female vice president hailed as progress for women*, https://web.archive.org/web/20120117222623/http://archive.arabnews.com/?page=4&section=0&article=79682&d=24&m=3&y=2006.

al-Jablawi H., *Moderate group joined Fateh al-Sham*, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/nour-al-din-al-zenki-movement-how-a-once-moderate-group-joined-fateh-al-sham/.

al-Jablawi H., *Nour al-Din al-Zenki movement: How a once moderate group joined Fateh al-Sham*, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/nour-al-din-al-zenki-movement-how-a-once-moderate-group-joined-fateh-al-sham/.

Jamal Husayn Zayniyah, https://sanctions.lursoft.lv/person/abu-malik-al-ansari/ofac-20883.

Jansen M., *Turkish convoy hit by air strike in Syria*, https://www.irishtimes.com/news/world/middle-east/turkish-convoy-hit-by-air-strike-in-syria-1.3991080.

Jedinia M., Kajjo S., *Analysts: Uighur jihadis in Syria could pose threat*, https://www.voanews.com/a/analysts-uighur-jihadi-group-in-syria-could-pose-threat/4702665.html.

Al-Jeloo N., *Stranded: The forgotten Assyrians of Al-Thawrah, Syria*, http://www.aina.org/releases/20130802050632.htm.

Jenzen-Jones N.R., *Russian MRO-A thermobaric rocket launchers in Syria*, https://armamentresearch.com/russian-mro-a-thermobaric-rocket-launchers-in-syria/.

Jenzen-Jones N.R., *SAKR 122 mm cargo rockets & submunitions in Syria*, https://rogueadventurer.com/2013/01/15/sakr-122mm-cargo-rockets-submunitions-in-syria/.

Jianyu Shi, „Osoba nr 1 Wschodniego Turkistanu: Kierunek ISIS nie jest naszym celem" [「東突」一號人物：去ISIS不是我們的目的], https://theinitium.com/article/20151130-international-EastTurk/.

Jihad Intel, *Jabhat al-Nusra*, https://jihadintel.meforum.org/group/71/jabhat-al-nusra.

Joscelyn T., *Pentagon: 11 al Qaeda terrorists killed in airstrikes near Idlib, Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/02/pentagon-11-al-qaeda-terrorists-killed-in-airstrikes-near-idlib-syria.php.

Joscelyn T., *2 al Qaeda leaders reject proposed military council in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2019/01/2-al-qaeda-leaders-reject-proposed-military-council-in-syria.php.

Joscelyn T., *Al Nusrah Front official explains al Qaeda's strategy, conflict with former branch*, https://www.longwarjournal.org/archives/2014/04/_the_bayat_all_of.php.

Joscelyn T., *Al Nusrah Front, Ahrar al Sham, Ajnad al Sham form anti-Russian alliance in Damascus countryside*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/10/al-nusrah-front-ahrar-al-sham-form-anti-russian-alliance-in-damascus-countryside.php.

Joscelyn T., *Al Nusrah Front, allies form new coalition for battle in Aleppo*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/07/al-nusrah-front-new-coalition-aleppo.php.

Joscelyn T., *Al Qaeda and allies gain more ground in Aleppo province*, https://www.longwarjournal.org/archives/2016/06/al-qaeda-and-allies-gain-more-ground-in-aleppo-province.php.

Joscelyn T., *Al Qaeda veteran takes on a more prominent role as spokesman in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2014/09/al_qaeda_veteran_tak.php.

Joscelyn T., *Analysis: 2 wanted al Qaeda leaders operate in Iran*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/08/analysis-2-wanted-al-qaeda-leaders-operate-in-iran.php.

Joscelyn T., *Analysis: Ayman al Zawahiri argues jihadists can't deceive America*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/10/analysis-ayman-al-zawahiri-argues-jihadists-cant-deceive-america.php.

Joscelyn T., *Analysis: Ayman al Zawahiri calls for „unity" in Syria amid leadership crisis*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/12/analysis-ayman-al-zawahiri-calls-for-unity-in-syria-amid-leadership-crisis.php.

Joscelyn T., *Analysis: Hay'at Tahrir al-Sham and Hurras al-Din reach a new accord*, https://www.longwarjournal.org/archives/2019/02/analysis-hayat-tahrir-al-sham-and-hurras-al-din-reach-a-new-accord.php.

Joscelyn T., *Analysis: The Turkistan Islamic Party's jihad in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/07/analysis-the-turkistan-islamic-partys-jihad-in-syria.php.

Joscelyn T., *Ayman al Zawahiri warns against „nationalist" agenda in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/04/ayman-al-zawahiri-warns-against-nationalist-agenda-in-syria.php.

Joscelyn T., *Islamic State spokesman calls on other factions to „repent" urges sectarian war*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/06/islamic-state-spokesman-calls-on-other-factions-to-repent.php.

Joscelyn T., *Jihadis claim US-designated terrorist killed in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/12/jihadis-claim-us-designated-terrorist-killed-in-syria.php.

Joscelyn T., *Jihadists and other rebels claim to have broken through siege of Aleppo*, https://www.longwarjournal.org/archives/2016/08/jihadists-and-other-rebels-claim-to-have-broken-through-siege-of-aleppo.php.

Joscelyn T., *Jihadists form „Guardians of the Religion" organization in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/03/jihadists-form-guardians-of-the-religion-organization-in-syria.php.

Joscelyn T., *Leaked audio features Al Nusrah Front emir discussing creation of an Islamic emirate*, https://www.longwarjournal.org/archives/2014/07/leaked_audio_of_al.php.

Joscelyn T., *State Department adds Islamic Caucasus Emirate leader to terrorist list*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/03/state-department-adds-islamic-caucasus-emirate-leader-to-terrorist-list.php.

Joscelyn T., *Treasury, UN sanction 2 senior leaders in al Qaeda's Syrian branch*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/02/treasury-sanctions-2-senior-leaders-in-al-qaedas-syrian-branch.php.

Joscelyn T., *Turkistan Islamic Party advertises role in jihadist-led offensive in Aleppo province*, https://www.longwarjournal.org/archives/2016/05/turkistan-islamic-party-advertises-spoils-from-battle-in-aleppo.php.

Joscelyn T., *Turkistan Islamic Party musters large force for battles in Syria*, https://www.fdd.org/analysis/2019/06/29/turkistan-islamic-party-musters-large-force-for-battles-in-syria/.

Joscelyn T., *US government targets Islamic State's foreign fighters in new designations*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/09/treasury-targets-islamic-states-foreign-fighters-in-new-designations.php.

Joscelyn T., *Zawahiri criticizes jihadists in Syria for clinging to territory under Turkey's protection*, https://www.longwarjournal.org/archives/2019/02/zawahiri-criticizes-jihadists-in-syria-for-clinging-to-territory-under-turkeys-protection.php.

Joscelyn T., Roggio B., *Russian troops kill leader of Islamic Caucasus Emirate*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/04/russian-troops-kill-leader-of-islamic-caucasus-emirate.php.

Joscelyn T., Weiss C., *Jihadists in Syria denounce US designation of Uzbek group*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/03/jihadists-in-syria-denounce-us-designation-of-uzbek-group.php.

Kaaman H., *Islamic State of Iraq. A snapshot of SVBIED design & use (2007–2012)*, https://hugokaaman.com/2019/01/11/islamic-state-of-iraq-a-snapshot-of-svbied-design-use-2007-2012/.

Kaaman H., *Mining haul trucks. The largest SVBIEDs in the world*, https://hugokaaman.com/2019/03/25/mining-haul-trucks-the-largest-svbieds-in-the-world/.

Kaaman H., *SVBIEDs & the offensive role of heavy construction equipment*, https://hugokaaman.com/2019/02/13/svbieds-offensive-heavy-construction-equipment/.

Kaaman H., *The history and adaptability of the Islamic State car bomb*, https://hugokaaman.com/2017/02/14/the-history-and-adaptability-of-the-islamic-state-car-bomb/.

Kaaman H., *The Islamic State's own SVBIED statistics*, https://hugokaaman.com/2018/08/18/islamic-state-statistics-on-its-svbied-use-from-late-2015-through-2017-including-the-battle-of-mosul/.

Kajjo S., *Jihadists in Syria's Idlib form new „Operations Room"*, https://www.voanews.com/extremism-watch/jihadists-syrias-idlib-form-new-operations-room.

Kajjo S., *Two Turkey-backed rebel groups clash in Syria's Afrin*, https://www.voanews.com/extremism-watch/two-turkey-backed-rebel-groups-clash-syrias-afrin.

Kanj Al S., *The Muslim Brotherhood's next move in Syria*, https://syria.chathamhouse.org/research/the-muslim-brotherhoods-next-move-in-syria.

al-Kanj S., *Battle for Idlib draws near as sides take position*, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/08/syria-russia-airstrikes-idlib-opposition-reinforce-fronts.html#ixzz6hLvqOvYT.

al-Kanj S., *Defections threaten Ahrar al-Sham jihadist movement in Syria*, https://www.al-monitor.com/originals/2021/07/defections-threaten-ahrar-al-sham-jihadist-movement-syria#ixzz70m5gtlMX.

al-Kanj S., *How HTS leader in Syria's Idlib is attempting a makeover*, www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/08/syria-idlib-hayat-tahrir-al-sham-leader-public-appearance.html#ixzz6ew6G6fpK.

al-Kanj S., *How will US removal of Turkestan Islamic Party from terrorism list affect Syrian file?*, https://www.al-monitor.com/originals/2020/11/syria-uyghur-fighters-idlib-us-remove-turkestan-terrorism.html#ixzz7B4Na5BJB.

al-Kanj S., *Shakeup rattles major islamist group in Idlib*, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/11/syria-idlib-ahrar-al-sham-hts-internal-divisions-military.html#ixzz6kkM1y5gU.

Karasz P., *What is Telegram, and why are Iran and Russia trying to ban it?*, https://www.nytimes.com/2018/05/02/world/europe/telegram-iran-russia.html.

Karmon E., *Central Asian jihadists in the front line*, https://www.ict.org.il/Article/2075/Central%20Asian%20Jihadists#gsc.tab=0.

Karouny M., *Insight – Syria's Nusra Front may leave Qaeda to form new entity*, https://uk.reuters.com/article/uk-mideast-crisis-nusra-insight-idUKKBN0M00G620150304.

Katz R., *Disarray in the Syrian Jihad is making perfect conditions for an AQ revival*, https://news.siteintelgroup.com/blog/index.php/categories/jihad/entry/429-disarray-in-the-syrian-jihad-is-making-perfect-conditions-for-an-aq-revival-1.

KAU, *Our history*, https://www.kau.edu.sa/Pages-Our-History.aspx.

Kawtaradze T. [Кавтарадзе Т.], „Achmed Umarow: «W Emiracie Kaukaskim trwa proces reorganizacji»" [*Ахмед Умаров: „В Имарате Кавказ идет процесс реорганизации"*], http://newcaucasus.com/politics/16505-ahmed-umarov-v-imarate-kavkaz-idet-protsess-reorganizatsii.html.

Kaymak E., *US against sanctions for Ahrar Al-Sham, Jaysh al-Islam*, https://www.aa.com.tr/en/politics/us-against-sanctions-for-ahrar-al-sham-jaysh-al-islam-/562829.

Kazimi N., *The story of the Sunni Salafist insurgency in Iraq, 1999–2010, Talisman Gate (21 January, 2011)*, http://talismangate.blogspot.com/2011/01/story-of-sunni-salafist-insurgency-in.html?m=1.

Kelley M., *A full extremist-to-moderate spectrum of the 100,000 Syrian rebels [graphic]*, https://www.businessinsider.com.au/graphic-the-most-accurate-breakdown-of-the-syrian-rebels-2013-9.

Kenner D., *All ISIS has left is money. Lots of it*, https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/03/isis-caliphate-money-territory/584911/.

Kerr M.H., *Key figures in the Syrian Muslim Brotherhood*, https://carnegie-mec.org/syriaincrisis/?fa=51470&lang=en.

Kessler G., *Four Pinocchios for Rand Paul's claim that McCain met with the Islamic State*, https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2014/09/18/four-pinocchios-for-rand-pauls-claim-that-mccain-met-with-the-islamic-state/.

al-Khair Abu Waleed, *Opposition factions repel ISIS attack in Daraa*, https://diyaruna.com/en_GB/articles/cnmi_di/features/2018/02/09/feature-02

al-Khair Abu Waleed, *Tahrir al-Sham hit team kills ISIS „Idlib wali"*, https://diyaruna.com/en_GB/articles/cnmi_di/features/2019/08/13/feature-02.

Khalaf R., Fielding-Smith A., *How Qatar seized control of the Syrian revolution*, https://www.ft.com/content/f2d9bbc8-bdbc-11e2-890a-00144feab7de.

Khan A., *The Uighur and Syrian refugees making a home together in Turkey*, https://www.aljazeera.com/features/2021/3/4/the-uighur-and-syrian-refugees-making-a-home-together-in-turkey.

Khan Z., *Did US whistleblower Edward Snowden say Osama bin Laden was living in the Bahamas? Unfounded*, https://factcheck.afp.com/did-us-whistleblower-edward-snowden-say-osama-bin-laden-was-living-bahamas-unfounded.

Al-Khansaa *Battalion: Jihadist brides in ISIS*, https://mesbar.org/al-khansaa-battalion-jihadist-brides-isis/.

al-Khateb K., *Routed FSA faction likely to accept Turkish aid, demands*, https://www.al-monitor.com/originals/2019/02/turkey-offer-nour-al-din-al-zinki-salaries-on-condition.html#ixzz6u5ShDxJM.

al-Khateb K., *Syrian jihadist group's takeover of Idlib undermines Turkish plans*, https://www.al-monitor.com/originals/2019/01/syria-hayat-tahrir-al-sham-idlib-turkey-regime-offensive.html#ixzz6u5UAra2u.

al-Khateb K., *Who benefits from attacks on Turkish forces in Idlib?*, https://www.al-monitor.com/originals/2021/02/syria-attacks-turkey-military-idlib-regime-hts-jihadist.html#ixzz6y7PWMqE9.

Kiński A., *Dzik-3 dla Iraku*, http://web.archive.org/web/20080411202155/http://www.magnum-x.pl/pol/index.php?option=com_content&task=view&id=283&Itemid=74.

Kitab *as-Sirah as-Saghir*, https://www.kalamullah.com/Books/Kitab%20al-Siyar%20as-Saghir.pdf?__cf_chl_jschl_tk__=pmd_zrJ_NW6yowmKpnv4olAqbrHK.apZqdYWoJ4aNHSdNlM-1634895014-0-gqNtZGzNAlCjcnBszQjR.

Kittleson S., *Eastern Syria fighters accused of brutality after videos emerge*, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/11/syria-ahrar-al-sharqiya-deir-ez-zor-regime-tribes.html#ixzz6cithULXC.

Kittleson S., *Why liberating Mosul won't lead to the end of IS*, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/05/mosul-hawija-tal-afar-albaaji-iraq-syria-is.html#ixzz6WsCSCUnA.

„Kommersant", „Oni w Rosji jeszcze nie wiedzieli, ale ja już wiedziałem, że będzie «Państwo Islamskie». Ramzan Kadyrow mówił o czeczeńskich siłach specjalnych w Syrii" [*„Еще в России не знали, а я уже знал, что будет «Исламское государство». Рамзан Кадыров рассказал о чеченском спецназе в Сирии"*], https://www.kommersant.ru/doc/2911525.

Korte G., *16 times Obama said there would be no boots on the ground in Syria*, https://eu.usatoday.com/story/news/politics/onpolitics/2015/10/30/16-times-obama-said-there-would-no-boots-ground-syria/74869884/.

Kortkamp J., *Here's the deal with the whole, „Oh the poor oppressed Uighurs!!!" routine that people need to understand*, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfos-AndNews/posts/3522345547783733.

al-Koshak Osama, *Mapping Southern Syria's armed opposition*, Al Jazeera Centre for Studies, October, 2015, https://studies.aljazeera.net/en/reports/2015/10/201510183740214464.html.

Kozak C., *Joint Syrian-Iranian-Russian offensive achieves only limited initial gains*, http://www.understandingwar.org/backgrounder/joint-syrian-iranian-russian-offensive-achieves-only-limited-initial-gains.

Kozak C., *Turkey expands campaign against ISIS and the PKK*, http://www.understandingwar.org/backgrounder/turkey-expands-campaign-against-isis-and-pkk.

Kozak C., *Turkey prepares offensive against Syrian Democratic Forces in Manbij*, http://www.understandingwar.org/backgrounder/turkey-prepares-offensive-against-syrian-democratic-forces-manbij.

Kramer A.E., *Tajik police commander, trained in U.S., appears to rise in Islamic State ranks*, https://www.nytimes.com/2016/11/11/world/asia/tajikistan-islamic-state-isis.html.

Kramer M., *The return of Bernard Lewis*, https://scholar.harvard.edu/files/martinkramer/files/the_return_of_bernard_lewis.pdf.

Kurczab-Redlich K., *Czeczenia. Powtórka z historii*, https://www.miesiecznik.znak.com.pl/6282007krystyna-kurczab-redlichczeczenia-powtorka-z-historii/.

Kwakhadze A., *A one-armed IS warlord and the problem of militant returnees in Georgia*, https://jamestown.org/program/one-armed-warlord-problem-militant-returnees-georgia/.

Kyrgyz Service, *Prison term of influential Kyrgyz imam extended*, https://www.rferl.org/a/kyrgyz-imam-prison-term-extended/27384740.html.

Labrousse C., *Exclusive – 18 Syrian revolutionary factions advancing toward a One Army project*, https://web.archive.org/web/20140826115620/http://the-arab-chronicle.com/exclusive-18-syrian-revolutionary-factions-advancing-toward-one-army-project/#.

Lakomy M., *Mapping the Turkestan Islamic Party's online propaganda networks*, https://gnet-research.org/2021/05/25/mapping-the-turkestan-islamic-partys-online-propaganda-networks/.

Lamb K., *Indonesian police blame jihadis returning from Syria for chlorine bomb*, https://www.theguardian.com/world/2015/mar/25/indonesian-police-blame-jihadis-returning-from-syria-for-chlorine-bomb.

Lamothe D., *Video: Islamic State fighters appear to fire U.S.-made M198 Howitzer artillery*, https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2014/08/27/video-islamic-state-fighters-appear-to-fire-u-s-made-m198-howitzer-artillery/.

Landis J., *Zahran Alloush: His ideology and beliefs*, https://web.archive.org/web/20160325123621/http://www.joshualandis.com/blog/zahran-alloush/.

Last Men in Aleppo, https://itunes.apple.com/us/movie/last-men-in-aleppo/id1229302767.

„Le Monde" avec AFP, *Un fondateur d'Aamaq, l'agence de propagande de l'EI, tué en Syri*, https://www.lemonde.fr/syrie/article/2017/05/31/un-fondateur-d-aamaq-l-agence-de-propagande-de-l-ei-tue-en-syrie_5136836_1618247.html.

Lefèvre R., *The Syrian Brotherhood's armed struggle*, https://carnegie-mec.org/publications/?fa=50380.

Lefèvre R., *Women's influence has been increasing in Syria's Muslim Brotherhood, but they will have to compete with the Qubaysiyat*, https://carnegieendowment.org/sada/51633.

Lefèvre R., Yassir Ali El, *Militias for the Syrian Muslim Brotherhood?*, https://carnegieendowment.org/sada/53452.

Lefèvre R., Yassir Ali El, *The Sham Legion: Syria's moderate islamists*, https://carnegie-mec.org/diwan/55344?lang=en.

Liberation of al-Makatib and about checkpoints within the battle to liberate the city of Morek – Hama, al-Manara al-Bayda Media Foundation, February 16, 2014, http://jihadology.net/2014/02/16/al-manarah-al-bay%E1%B8%8Dafoundation-for-media-production-presents-a-new-videomessage-from-jabhat-al-nu%E1%B9%A3rah-liberationof-al-makatib-and-abud-checkpoints-with-the-battle-toliberate/.

Lichfield J., *TV5Monde hack: „Jihadist" cyber attack on French TV station could have Russian link*, https://www.independent.co.uk/news/world/europe/tv5monde-hack-jihadist-cyber-attack-on-french-tv-station-could-have-russian-link-10311213.html.

Lin C., *If Assad asks, China can deploy troops to Syria*, https://blogs.timesofisrael.com/if-assad-asks-china-can-deploy-troops-to-syria/.

Lister C., *Al Qaeda is about to establish an emirate in Northern Syria*, https://foreignpolicy.com/2016/05/04/al-qaeda-is-about-to-establish-an-emirate-in-northern-syria/.

Lister C., *Al-Qaeda's turning against its Syrian Affiliate*, https://www.mei.edu/publications/al-qaedas-turning-against-its-syrian-affiliate.

Lister C., *American anti-tank weapons appear in Syrian rebel hands (Updated)*, https://www.huffpost.com/entry/american-anti-tank-weapon_b_5119255.

Lister C., https://twitter.com/charles_lister/status/404247755767283713.

Lister C., *ISIS's dramatic escalation in Syria and Iraq*, https://www.mei.edu/blog/isiss-dramatic-escalation-syria-and-iraq.

Lister C., *Islamic State: Senior leadership: Who's who*, https://web.archive.org/web/20150205071639/http://www.brookings.edu/~/media/Research/Files/Reports/2014/11/profiling%20islamic%20state%20lister/en_whos_who.pdf.

Lister C., *Not just Iraq: The Islamic State is also on the march in Syria*, https://www.brookings.edu/opinions/not-just-iraq-the-islamic-state-is-also-on-the-march-in-syria/.

Lister C., *The Syria effect: Al-Qaeda fractures*, https://www.hudson.org/research/15533-the-syria-effect-al-qaeda-fractures#footNote34.

Lister C., *Why Assad is losing*, https://www.brookings.edu/opinions/why-assad-is-losing/.

Lucas S., *Syria analysis: The resurrection of America's favorite rebel commander?*, https://eaworldview.com/2016/04/syria-analysis-resurrection-americas-favorite-rebel-commander/.

Lund A., *Abu Yahia al-Hamawi, Ahrar al-Sham's new leader*, https://www.joshualandis.com/blog/abu-yahia-al-hamawi-ahrar-al-shams-new-leader/.

Lund A., *After Zahran: Rising tension in the East Ghouta*, https://carnegie-mec.org/diwan/63376?lang=en.

Lund A., *Ahrar al-Sham elects Abu Yahia al-Hamawi (Mohannad al-Masri) as its new leader. #Syria*, https://twitter.com/aronlund/status/642721159335800832.

Lund A., *Ahrar al-Sham supports „safe zone" in north #Syria, showers praise on #Turkey. Also condemns delay in creating [1/2]*, https://twitter.com/aronlund/status/631118236277415936.

Lund A., *An islamist experiment: Political order in the East Ghouta*, https://carnegie-mec.org/diwan/63362.

Lund A., *Divided they stand. An overview of Syria's political opposition factions*, https://www.palmecenter.se/wp-content/uploads/2014/03/Syrian-opposition-paper-PALME-FINAL.pdf.

Lund A., *Divided, they may fall*, https://carnegie-mec.org/diwan/66413.

Lund A., *Does the „southern front" exist?*, https://carnegie-mec.org/diwan/55054.

Lund A., *Freedom fighters? Cannibals? The truth about Syria's rebels*, https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/freedom-fighters-cannibals-truth-about-syria-s-rebels-8662618.html.

Lund A., *How did the Islamic State pick its new leader?*, http://www.jihadica.com/how-did-the-islamic-state-pick/.

Lund A., *„Our enemy is Bashar al-Assad": An interview with Ahrar al-Sham's Mohammed Talal Bazerbashi*, https://carnegie-mec.org/diwan/57201?lang=en.

Lund A., *Riyadh, Rumeilan, and Damascus: All you need to know about Syria's opposition conferences*, https://carnegie-mec.org/diwan/62239?lang=en.

Lund A., *Staring into Syria's diplomatic fog*, https://tcf.org/content/commentary/staring-syrias-diplomatic-fog/?agreed=1.

Lund A., *The Ajnad al-Sham Islamic Union*, https://carnegie-mec.org/diwan/54750?lang=en.

Lund A., *The killing of Ahrar al-Sham's leadership will have major ripple effects in the opposition*, https://carnegie-mec.org/diwan/56581?lang=en.

Lund A., *The Levant front: Can Aleppo's rebels unite?*, https://carnegie-mec.org/diwan/57605?lang=en.

Lund A., *The Mujahideen Army of Aleppo*, https://carnegie-mec.org/diwan/55275?lang=en.

Lund A., *The Revolutionary Command Council: Rebel unity in Syria?*, https://carnegie-mec.org/syriaincrisis/57350.

Lund A., *Who and what was Abu Khalid al-Suri? Part I*, https://carnegie-mec.org/diwan/54618?lang=en.

Lyamin Y., Jenzen-Jones N.R., *Serbian M02 Coyote HMG and 120 mm mortar projectiles in Syria*, https://armamentresearch.com/serbian-arms-munitions-syria/.

Ma Haiyun, Chang I-wei J., *China is worried about a post-U.S. Afghanistan*, https://foreignpolicy.com/2021/07/16/china-us-afghanistan-withdrawal/.

MacAskill E., *Islamic State training pilots to fly MiG fighter planes, says monitoring group*, https://www.theguardian.com/world/2014/oct/17/islamic-state-training-pilots-mig-planes-syria.

MacDonald A., *Idlib's ragtag rebels attempt unity to save fading Syrian revolt*, https://www.middleeasteye.net/news/idlibs-ragtag-rebels-attempt-unity-save-fading-syrian-revolt.

MacFarquhar N., *China presents a four-point proposal for resolving the civil war in Syria*, http://www.nytimes.com/2012/11/02/world/middleeast/syria.html.

MacFarquhar N., *Trying to mold a post-Assad Syria from abroad*, https://www.nytimes.com/2012/05/06/world/middleeast/from-abroad-trying-to-mold-a-post-assad-syria.html.

Machnikowski R., Legieć A., *The favored conflicts of foreign fighters from Central Europe*, „Terrorism Monitor", 2017, vol. 15, issue 19, https://jamestown.org/program/favored-conflicts-foreign-fighters-central-europe/.

Mackay M., *Palmyra: Will ISIS bulldoze ancient Syrian city?*, https://edition.cnn.com/2015/05/15/middleeast/syria-palmyra-isis/.

Mackey R., Samaan M., *Caged hostages from Syrian president's sect paraded through rebel-held suburb*, https://www.nytimes.com/2015/11/02/world/middleeast/syrian-rebels-say-caged-hostages-will-die-with-them-if-shelling-continues.html?_r=0.

Mahmoud Z., *Marat al-Numan: The thorn in al-Nusra's side*, https://deeply.thenewhumanitarian.org/syria/articles/2016/06/24/maarat-al-numan-the-thorn-in-al-nusras-side.

Maizland L., *China's repression of Uyghurs in Xinjiang*, https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-repression-uyghurs-xinjiang.

Majumdar D., *Russia's lethal T-90 tank vs. ISIS' captured M1 Abrams: Who wins*?, https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/russias-lethal-t-90-tank-vs-isis-captured-m1-abrams-who-wins-13849.

Malinowski T., *ISIL's persecution of religious minorities in Iraq and Syria. Testimony Tom Malinowski Assistant Secretary, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor As-Prepared Opening Statement House Foreign Affairs Subcommittees on Africa, Global Health, Global Human Rights and International Organizations and the Middle East and North Africa*, Washington (D.C.) September 10, 2014, https://2009–2017.state.gov/j/drl/rls/rm/2014/231483.htm.

Mamoń M., *How a Chechen from Georgia became a feared leader of ISIS*, https://theintercept.com/2015/07/13/chechen-georgia-became-feared-leader-isis/.

Al-Manarah al-Bayda, *Heirs of Glory*, https://jihadology.net/2015/06/26/al-manarah-al-bay%e1%b8%8da-foundation-for-media-production-presents-a-new-video-message-from-jabhat-al-nu%e1%b9%a3rah-heirs-of-glory/.

Mapping Militant Organizations, *Ahrar al-Sham*, http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/523#note47.

Mapping Militant Organizations, *Liwa al-Tawhid*, https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/liwa-al-tawhid>.

Mapping Militant Organizations, *The southern front*, https://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/645#note4.

Mapping Militants, *Jaysh al-Islam*, https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/jaysh-al-islam#_ftn4.

Marczuk J., *Krwawe starcia na pograniczu gruzińsko-rosyjskim*, https://wiadomosci.wp.pl/krwawe-starcia-na-pograniczu-gruzinsko-rosyjskim-6082121759588993a.

Marquez M., *Exclusive: Rest in peace: Al-Zarqawi buried in unmarked location*, https://abcnews.go.com/International/IraqCoverage/story?id=2138362&page=1.

Martina M., *Afghan troops to train in China, ambassador says*, https://www.reuters.com/article/us-china-afghanistan/afghan-troops-to-train-in-china-ambassador-says-idUSKCN1LM1MR.

Martina M., *Imam's killing in China may be aimed at making muslim Uighurs choose sides*, https://www.reuters.com/article/uk-china-xinjiang-idUKKBN0G13R620140801?edition-redirect=uk.

Martina M., Blanchard B., *Uighur IS fighters vow blood will „flow in rivers" in China*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-china-idUSKBN16848H.

Marwan Abu, *Statement by the Turkistan Islamic Party concerning the infighting*, https://www.longwarjournal.org/wp-content/uploads/2018/07/18-02-22-Statement-by-the-Turkistan-Islamic-Party-concerning-the-recent-recent-developments-in-the-Syrian-arena-%E2%80%93-translation-by-Al-Maqalaat.pdf.

masa rat, „Czy amerykańskie pociski TOW w ręku wolności są zapowiedzią bliskiego przełomu?" [صواريخ تاو الأمريكية بيد الحر هل تكون, على انفراج قريب؟!], https://www.youtube.com/watch?v=v822Y9FVaFY.

„Al-Masra", 2016, no. 18, https://www.longwarjournal.org/wp-content/uploads/2016/08/Masra-Newsletter-No-18.pdf.

Maududi A'la Abul, *The Process of Islamic Revolution*, http://www.islamicstudies.info/literature/process.htm.

Maududi Maulana Syed Abul-Ala, *Four basic Qur'anic terms*, https://www.muslim-library.com/dl/books/English_Four_Basic_Quranic_Terms.pdf.

maw/PAP, *Syryjski samolot zestrzelony nad Turcją*, https://www.newsweek.pl/swiat/turcja-zestrzelenie-syryjskiego-samolot-newsweekpl/1bj61tb.

Al-Mayadeen Net, „An-Nusra atakuje Az-Zenki w prowincji Aleppo i Idlib [...] i donosi o koalicji wojskowej, która ma się z nimi skonfrontować" [النصرة تُهاجم الزنكي في ريفي حلب وإدلب.. وأنباء عن تحالف عسكري لمواجهتها], https://bit.ly/3EAxYEY.

Mazzetti M., Schmidt M.S., Hubbard B., Schmitt E., *U.S. suspects more direct threats beyond ISIS*, https://www.nytimes.com/2014/09/21/world/middleeast/us-sees-other-more-direct-threats-beyond-isis-.html.

McDowall A., *Jihadist rebel groups clash in northwest Syria – monitor*, https://www.thestar.com.my/news/world/2017/02/13/jihadist-rebel-groups-clash-in-northwest-syria--monitor/.

McEvers K., *Jihadi fighters win hearts and minds by easing Syria's bread crisis*, http://www.npr.org/sections/thesalt/2013/01/18/169516308/as-syrian-rebels-reopen-bakeries-bread-crisis-starts-to-ease.

Media: przywódca Państwa Islamskiego al-Baghdadi zabity podczas operacji sił USA, https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2392300,Media-przywodca-Panstwa-Islamskiego-alBaghdadi-zabity-podczas-operacji-sil-USA.

Meduza, *„Congratulations, your brother's become a martyr". How Moscow's migrant workers became Islamic State fighters*, https://meduza.io/en/feature/2015/04/27/congratulations-your-brother-s-become-a-martyr.

MEE Staff, *Syrian rebels „fire on protesters" calling for end to infighting*, https://www.middleeasteye.net/news/syrian-rebels-fire-protesters-calling-end-infighting.

MEE Staff, *Syrian rebels take „almost all" of key government city in Idlib province*, https://www.middleeasteye.net/fr/news/syrian-rebels-take-almost-all-key-government-city-idlib-province-1318965374.

Mehsud S., Golovnina M., *From his Pakistan hideout, Uighur leader vows revenge on China*, https://www.reuters.com/article/us-pakistan-uighurs-idUSBREA2D0PF20140314.

Meliene H., *The structural construction of the military infrastructure of the Islamic State Daesh. Reading in the military system of the Daesh organization*, https://tunisiastrategicreport.wordpress.com/2018/02/05/the-structural-construction-of-the-military-infrastructure-of-the-islamic-state-daesh-reading-in-the-military-system-of-the-daesh-organization/.

Mello A., https://twitter.com/alexmello02/status/498284291957071872?lang=en.

MESBAR, *The record on Qatari support for Al-Nusra as viewed by western sources*, https://mesbar.org/record-qatari-support-al-nusra-viewed-western-sources/.

Meuse A.T., *Raqqa's FSA Brigades join Jabhat al-Nusra*, https://deeply.thenewhumanitarian.org/syria/articles/2013/09/20/raqqas-fsa-brigades-join-jabhat-al-nusra.

Meuse A.T., *The first case taken on by the Islamic court in Deraa was a trivial affair, especially viewed against the backdrop of a devastating conflict that has killed more than 100,000 people*, https://deeply.thenewhumanitarian.org/syria/articles/2013/12/06/a-blend-of-laws-keep-the-lid-on-crime-in-syrias-deraa-province.

Mezzofiore G., Limam A., *Syria: Isis executes al-Sheitaat tribe teenager with bazooka in Deir al-Zour*, https://www.ibtimes.co.uk/syria-isis-kills-shaitat-tribe-teen-bazooka-deir-al-zour-1502356.

Mikulska A., *Robię, co mogę, aby nie zwariować*, https://www.tygodnikpowszechny.pl/robie-co-moge-aby-nie-zwariowac-168010.

Miles, *Chinese type 81 LMGs found with amphetamine filled packets in Mosul*, https://www.thefirearmblog.com/blog/2018/04/19/chinese-type-81-lmgs-found-with-amphetamine-filled-packets-in-mosul/.

Military Kavkaz, https://twitter.com/OND_MUSLIM.

Military Kavkaz, https://twitter.com/OND_MUSLIM/status/1320414762753249283.

Military Kavkaz, https://twitter.com/OND_MUSLIM/status/1338155839409037312.

Miller E., *Syria's Muslim Brotherhood confirms it has battalions fighting Assad*, https://www.timesofisrael.com/syrian-muslim-brotherhood-forms-fighting-battalions-movement-spokesman-acknowledges/.

Mina Al-Lami, https://twitter.com/Minalami/status/1026913725255745537.

Ministry of Defence of the Russian Federation, *List of armed formations, which joined the ceasefire in the Syrian Arab Republic on December 30, 2016*, http://eng.mil.ru/en/news_page/country/more.htm?id=12107227@egNews.

Mitzer S., *Armour in the Islamic State. The story of „The Workshop"*, http://spioenkop.blogspot.com/2017/08/armour-in-islamic-state-story-of.html.

Mitzer S., *Inside the rebel wave of smash n' grab raids that plagued Idlib*, https://www.oryxspioenkop.com/2020/09/inside-rebel-wave-of-smash-n-grab-raids.html.

Mohanad Hage Ali, *China's proxy war in Syria: Revealing the role of Uighur fighters*, https://english.alarabiya.net/perspective/analysis/2016/03/02/China-s-proxy-war-in-Syria-Revealing-the-role-of-Uighur-fighters-.

Al-Monitor Staff, *Coalition airstrike kills Islamic State leader in eastern Syria, Iraq says*, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/05/isis-airstrikes-deir-ez-zor-syria-coalition-jaburi.html#ixzz6aJUFeNLe.

Montgomery M., *Face of mercy, face of hate – Sarajevo survival map*, http://news.minnesota.publicradio.org/features/199609/08_smiths_bosnia/index.shtml.

Morag N., *The Global Jihadi Threat*, Center for Homeland Defense and Security Dept. of National Security Affairs Naval Postgraduate School, https://www.chds.us/coursefiles/comp /lectures/comp_global_jihadi_threat _mod02_v2/The_ Global_Jihadi_Threat_Module_2.pdf.

Mortimer C., *CIA officer who interrogated Saddam Hussein says there were clearly no WMDs in Iraq*, https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/cia-officer-saddam-hussein-interrogate-wmds-iraq-weapons-of-mass-destruction-war-a7509081.html.

Moses B., *Jury-rigged MANPADS used to shoot down a hip helicopter*, https://www.youtube.com/watch?v=aXGuUXbS3eo.

Mosk M., Ross B., Hosenball A., *US officials ask how ISIS got so many Toyota trucks. Scores of Toyota pickups seen in terror video to dismay of Iraqi officials*, https://abcnews.go.com/International/us-officials-isis-toyota-trucks/story?id=34266539.

Moubayed S., *Kurds face uphill battle against Turkish and Syrian armies*, https://gulfnews.com/opinion/op-eds/kurds-face-uphill-battle-against-turkish-and-syrian-armies-1.67015757.

Moubayed Sami, *Making new friends in Damascus?*, https://www.aljazeera.com/news/2005/12/4/making-new-friends-in-damascus.

Mouzahem H., *Uighur „jihadis" role in Syria war*, https://the-levant.com/chinese-uighur-jihadis-play-a-significant-role-in-syria-war/.

Mouzahem H., *Will major opposition groups face off in Syria?*, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/02/syria-jihadist-factions-tahrir-al-sham-jabhat-fateh.html#ixzz6ehgW3IaQ.

Mroue B., *Surge in targeted killings of al-Qaida operatives in Syria*, https://apnews.com/article/f036548e0dcf489688489b4850307891.

Mroue B., *US strikes ISIS-held mosque as Syria battle intensifies*, https://www.militarytimes.com/flashpoints/2019/02/12/us-strikes-isis-held-mosque-as-syria-battle-intensifies/.

Mulhem S., *250+fighters killed in rebel infighting across Syria*, https://www.almasdarnews.com/article/250-fighters-killed-rebel-infighting-across-syria/.

Al-Muraqib, *Striving for hegemony: The HTS crackdown on al-Qaida and friends in Northwest Syria*, http://www.jihadica.com/striving-for-hegemony-the-hts-crackdown-on-al-qaida-and-friends-in-northwest-syria/.

Muslims condemn ISIS killing of Jordanian pilot, https://www.wilsoncenter.org/article/muslims-condemn-isis-killing-jordanian-pilot.

Muslims mutilate Christian women: It's horrific... but is it true, https://www.restoreninevehnow.org/?p=310.

Mustafa Hasan, *The moderate rebels: A growing list of vetted groups fielding BGM-71 TOW anti-tank guided missiles*, https://hasanmustafas.wordpress.com/2015/05/08/the-moderate-rebels-a-complete-and-growing-list-of-vetted-groups-fielding-tow-missiles/.

Myers L., Popkin J., Windrem R., *Key al-Qaida figure reportedly captured. Suspect is a leader of European terror network, officials tell NBC News*, http://www.nbcnews.com/id/9909169#.Xo9n5MgzY2w.

„Na filmie publiczne przyrzeczenie wierności al-Bagdadiemu, symbolowi irackich klanów w Mosulu" [بالفيديو ..بيعة علنية للبغدادي من رموز عشائر عراقية بالموصل], https://www.alwatanvoice.com/arabic/news/2015/04/01/689957.html.

Nabih Ibn, https://twitter.com/IbnNabih1/status/635905673306480640.

Nadia Murad, UN Security Council 7585th meeting (16 December 2015), http://webtv.un.org/watch/nadia-murad-basee-taha-isil-victim-on-trafficking-of-persons-in-situations-of-conflict-security-council-7585th-meeting/4665835954001.

Naharnet Newsdesk, *Rebels overrun military airport in North Syria*, http://www.naharnet.com/stories/en/71544.

Naharnet Newsdesk, *Who are the pro-Turkey rebels advancing on Syria's Afrin*, http://www.naharnet.com/stories/en/241182.

„Napięcia bezpieczeństwa w Ghoucie po przyłączeniu batalionu z «Ahrar al-Sham» do «Legionu Miłosierdzia»" [توتر أمني في الغوطة بعد انضمام كتيبة من «أحرار الشام» إلى «فيلق الرحمن»], https://bit.ly/3sLIRRH.

Nassief I., Caris C., *Rebels reopen the Latakia front*, https://www.iswresearch.org/search?q=The+Mothers+of+Martyrs+Campaign+in+the+Latakia.

National Geographic, *Chain of Command: Fighting Isis*, 2018, https://ncplusgo.pl/Collection/Asset?codename=wojna-pod-kontrola-isis-1.

Naylor S.D., *The Islamic State's best weapon was born in the USA. How the militant group is turning the Iraqi security forces' Humvees into their worst nightmare*, https://foreignpolicy.com/2015/06/04/hell-on-wheels/.

Nazarko M., *Sąd Najwyższy rozpatrzy sprawę Czeczenów skazanych w Białymstoku za wspieranie terroryzmu*, https://www.radio.bialystok.pl/wiadomosci/index/id/166177.

Neumann P.R., *Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s*, https://icsr.info/2015/01/26/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/.

New Desk, *New attempts to transfer jihadists from Iraq and Syria to Russia: Official*, https://www.almasdarnews.com/article/new-attempts-to-transfer-jihadists-from-iraq-and-syria-to-russia-official/.

New Desk, *Over 1,300 Dagestanis are fighting inside Syria: National Guard*, https://www.almasdarnews.com/article/over-1300-dagestanis-are-fighting-inside-syria-national-guad/.

New release from Hayat Tahrir al Shams Abu Abd Allah al-Shami „About the interview with Le Temps newspaper", https://jihadology.net/2020/09/13/new-release-from-hayat-ta%e1%b8%a5rir-al-shams-abu-abd-allah-al-shami-about-the-interview-with-le-temps-newspaper/.

New Video by Al-Qaeda Commander in Iraq Abu Mus'ab Al-Zarqawi, https://www.memri.org/reports/new-Por.o-al-qaeda-commander-iraq-abu-musab-al-zarqawi.

New video from Hayy'at Tahrir al-Sham Abu Muhammad al-Jawlani „Military statement about the blessed security operation in Homs", https://jihadology.net/2017/02/27/new-video-message-from-hayyat-ta%e1%b8%a5rir-al-shams-abu-mu%e1%b8%a5ammad-al-jawlani-military-statement-about-the-blessed-security-operation-in-%e1%b8%a5om%e1%b9%a3/.

New video message from Hay'at Tahrir al-Sham's Abu Khalid al-Shami „And satisfy the breasts of a Believing People", https://jihadology.net/2020/01/11/new-video-message-from-hayat-ta%e1%b8%a5rir-al-shams-abu-khalid-al-shami-and-satisfy-the-breasts-of-a-believing-people/.

New video message from Hayy'at Taḥrir al-Sham's Hisham al-Shaykh: *„First Words"*, https://jihadology.net/wp-content/uploads/_pda/2017/02/hishacc84m-al-shaykh-22first-words22-en.pdf.

New video message from Hizb al-islami al-Turkistani in Bilad al-sham: Special interview with the leader Shaykh abd al-Haqq, https://jihadology.net/2016/05/28/new-video-message-from-%E1%B8%A5izb-al-islami-al-turkistani-in-bilad-al-sham-special-interview-with-the-leader-shaykh-abd-al-%E1%B8%A5aqq.

New video message from The Islamic State: „Messages from the Fortified Strongholds #4 – Wilāyat Kirkūk", https://jihadology.net/?s=+%22New+Por.o+message+from+The+Islamic+State%3A+%22Messages+from+the+Fortified+Strongholds+%234+%E2%80%93+Wil%C4%81yat+Kirk%C5%ABk (2:00).

News Desk, *Breaking: Syrian Army entering Khan Sheikhoun from all axes to take control of city*, https://www.almasdarnews.com/article/breaking-syrian-army-entering-khan-sheikhoun-from-all-axes-to-take-control-of-city/.

News Desk, *In pictures: Chechen jihadist group takes part in Idlib battle against Syrian Army*, https://www.almasdarnews.com/article/in-pictures-chechen-jihadist-group-takes-part-in-idlib-battle-against-syrian-army/.

News Desk, *Iraqi forces kill ISIS terrorist leader known as „governor of Iraq"*, https://www.almasdarnews.com/article/iraqi-forces-kill-isis-terrorist-leader-known-as-governor-of-iraq/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=facebook.

News Desk, *Nearly 50 British ISIS members refusing to surrender in Syria*, https://www.almasdarnews.com/article/nearly-50-british-isis-members-refusing-to-surrender-in-syria/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=facebook.

News Desk, *Russian-speaking jihadist private military companies active in Idlib: TASS*, https://www.almasdarnews.com/article/russian-speaking-jihadist-private-military-companies-active-in-idlib-tass/.

News Desk, S*yrian Army recaptures T-90 tank that was seized by jihadists in Idlib: Video*, https://www.almasdarnews.com/article/syrian-army-recaptures-t-90-tank-that-was-seized-by-jihadists-in-idlib-video/.

News Desk, *Update: Turkish-backed rebel groups use heavy weapons to attack one another in Afrin*, https://www.almasdarnews.com/article/update-turkish-backed-rebel-groups-use-heavy-weapons-to-attack-one-another-in-afrin/.

News Desk, *US demands ISIS handover 40 tons of gold in eastern Euphrates region: Monitor*, https://www.almasdarnews.com/article/us-demands-isis-handover-40-tons-of-gold-in-eastern-euphrates-region-monitor/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=facebook.

Newsy, *ISIS' „Industrial Revolution of Terrorism"*, https://www.youtube.com/watch?v=0vY7i_eR06M.

Nieuwsuur, *A report from inside a battalion of European jihadists in Syria (English subtitels)*, https://www.youtube.com/watch?v=UMFDz3OGKBQ&feature=youtu.be.

North Caucasus Caucus, *Were foreigners involved in the Nord-Ost hostage crisis?*, http://northcaucasuscaucus.blogspot.com/2015/08/were-foreigners-involved-in-nord-ost.html.

North Caucasus Caucus, *Turkish fighters in Syria, online and off*, https://jihadology.net/wp-content/uploads/_pda/2013/08/turkish-fighters-in-syria-final.pdf.

„Novaya Gazeta", „Kadyrow mówił o czeczeńskich siłach specjalnych w Syrii" [*Кадыров рассказал о чеченском спецназе в Сирии*], https://www.novayagazeta.ru/news/2016/02/08/118404-kadyrov-rasskazal-o-chechenskom-spetsnaze-v-sirii.

NOW Lebanon, *Free Syrian Army Chief of Staff blames regime for twin blasts*, https://www.nowlebanon.com/NewsArchiveDetails.aspx?ID=346093#ixzz6IRdIxwSR.

NSO, *That's how Watad Company monopolize petrol trade in north Syria and became HTS invisible hand*, https://nso.news/Details/1082/That%E2%80%99s-how-Watad-Company-monopolize-petrol-trade-in-north-Syria-and-became-HTS-invisible-hand/en.

Al-Nusra Front, „Szturm na punkt kontrolny Al-Aboud na drodze Hama – Morek w północnej części Hamy" [جبهة النصرة: اقتحام حاجز العبود على طريق (حماة – مورك) في ريف حماة الشمالي], https://justpaste.it/e42r.

„Obóz Al Farouk" [معسكر الفاروق], https://justpaste.it/erx4.

O'Farrell R., *Mapping Syria's armed opposition: Rebel groups by theater*, https://medium.com/@ryanmofarrell/mapping-syria-s-armed-opposition-rebel-groups-by-theater-1826ba6fd9fo#.nvu9gfwdd.

Office of The Coordinator for Counterterrorism, *Patterns of global terrorism*, 30 April, 2003, https://2009–2017.state.gov/j/ct/rls/crt/2002/html/19986.htm.

Oil & Gas 360, *Iraq + China MOU establishes long term oil & gas partnership*, https://www.oilandgas360.com/iraq-china-mou-establishes-long-term-oil-gas-partnership/.

al-Omar S., *Islamist groups Ahrar al-Szam and Jund al-Aqsa go to war*, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/islamist-groups-ahrar-al-sham-and-jund-al-aqsa-go-to-war/.

One World Nations Online, *Syria in figures*, https://www.nationsonline.org/oneworld/Country-Stats/Syria-statistics.htm.

Operation Inherent Resolve, *Lead Inspector General Report to the United States Congress*, https://media.defense.gov/2019/Aug/06/2002167167/-1/-1/1/Q3FY2019_LEADIG_OIR_REPORT.PDF.

Orient News, *16 formations of Ahrar al-Sham unite under „Jaysh al-Ahrar"*, https://orient-news.net/en/news_show/128508/0/formations-of-Ahrar-al-Sham-unite-under-Jaysh-al-Ahrar.

Orient News, *Ahrar al-Sham says will not join Astana talks*, https://orient-news.net/en/news_show/130741/0/Ahrar-al-Sham-says-will-not-join-Astana-talks.

Orient News, „Frakcje ogłaszają zabicie całej grupy milicji Assada, na południe od Aleppo" [الفصائل تعلن مقتل مجموعة كاملة لميليشيا أسد جنوب حلب], https://bit.ly/3Pz8Tk9.

Orłowski M., *Syria: Atak chemiczny we wschodniej Ghucie. Co najmniej 70 zabitych, nawet kilkuset rannych. Ostra reakcja Trumpa*, https://wyborcza.pl/7,75399,23240500,rezim-Baszszara-al-asada-znowu-uzyl-sariunu-we-wschodniej-ghucie.html.

Orton K., *Hay'at Tahrir al-Sham announces a ceasefire with Syrian rebels, forms a „Settlement Committee"*, https://kyleorton1991.wpcomstaging.com/2017/12/04/hayat-tahrir-al-sham-announces-a-ceasefire-with-syrian-rebels-forms-a-settlement-committee/#more-4536.

Orton K., *Islamic State profiles the leadership*, https://kyleorton1991.wordpress.com/2019/04/06/islamic-state-profiles-the-leadership/#more-6114.

Orton K., *Raqqa doesn't want to be liberated by the West's partners*, https://kyleorton1991.wpcomstaging.com/2017/05/30/raqqa-doesnt-want-to-be-liberated-by-the-wests-partners/#more-4982.

Orton K., *The leadership structure of the Islamic State*, https://kyleorton1991.wordpress.com/2017/08/06/the-leadership-structure-of-the-islamic-state/#more-5735.

Oryx, *Hide and peek. Syria's BRDM-2s*, https://spioenkop.blogspot.com/2018/09/hide-and-peek-syrias-brdm-2s.html.

Oryx, *Hide and seek. The story of Jaish al-Islam's 9K33 Osa SAMs*, https://www.oryxspioenkop.com/2016/10/hide-and-seek-story-of-jaish-al-islams.html.

Oryx, *Islamic State captures large numbers of radars and missiles at Tadmur (Palmyra) airbase*, https://spioenkop.blogspot.com/2015/06/islamic-state-captures-large-numbers-of.html.

Oryx, *Islamic State captures large swathes of heavy armament at Division 17 and Regiment 121*, http://spioenkop.blogspot.com/2014/11/vehicles-and-equipment-captured-and.html.

Oryx, *Islamic State captures masses of Iranian-supplied weaponry near Khanasir*, http://spioenkop.blogspot.com/2016/04/islamic-state-captures-masses-of.html.

Oryx, *North Korean HT-16PGJ MANPADS in Syria*, https://spioenkop.blogspot.com/2016/03/north-korean-ht-16pgj-manpads-in-syria.html.

Oryx, *R-40 AAMs used as makeshift SAMs by Islamic State in a desperate attempt to combat coalition airpower*, https://spioenkop.blogspot.com/2016/03/r-40-aams-used-as-makeshift-sams-by.html.

Oryx, *The fall of Abu ad-Duhor airbase. The civil war's longest siege comes to an end*, https://www.oryxspioenkop.com/2015/09/the-fall-of-abu-ad-duhor-airbase-civil.html.

Oryx, *Vehicles and equipment captured and destroyed by the Islamic State inside Iraq until November 2014*, http://spioenkop.blogspot.com/2014/11/vehicles-and-equipment-captured-and.html.

Oryx, *World War II-era German howitzers continue to see use in the Syrian civil war*, http://spioenkop.blogspot.com/2015/05/world-war-ii-era-german-howitzers.html.

Osseiran H., *Eyeing greater bargaining power, Tahrir Al Sham seizes wider slices of Syria's north*, https://www.thenationalnews.com/world/mena/eyeing-greater-bargaining-power-tahrir-al-sham-seizes-wider-slices-of-syria-s-north-1.810043.

Osseiran H., *Why one of Syria's biggest rebel groups reordered its leadership*, http://souciant.com/2017/08/why-one-of-syrias-biggest-rebel-groups-reordered-its-leadership/.

Ostaeyen Van P., https://twitter.com/p_vanostaeyen/status/1132330837465325569/.

„Oświadczenie o uruchomieniu fundacji" [بيان انطلاقة المؤسسة], https://archive.org/details/tahaya_byan.

Otłowski T., *Metoda na samobójcę*, http://www.polska-zbrojna.pl/home/articleinmagazineshow/22493?t=Metoda-na-samobojce.

Oweis K.Y., *Insight – Saudi Arabia boosts Salafist rivals to al Qaeda in Syria*, https://news.trust.org/item/20131001143727-5erqr/?source=shtw.

Oweis K.Y., *Syria's Muslim Brotherhood rise from the ashes*, https://www.reuters.com/article/us-syria-brotherhood-idUSBRE84504R20120506.

OZODI, „«Abu Kholidi Kulobi» zabity w Syrii" [*„Абу Холиди Кулоби" убит в Сирии*], https://rus.ozodi.org/a/27117725.html.

Pagliery J., *Inside the $2 billion ISIS war machine*, http://money.cnn.com/2015/12/06/news/isis-funding/index.html?iid=EL.

Pagliery J., *ISIS cuts its fighters' salaries by 50%*, http://money.cnn.com/2016/01/19/news/world/isis-salary-cuts/index.html.

Pannell I., *Syria: Fear and hunger amid battle for Aleppo*, https://www.bbc.com/news/world-middle-east-19042700.

PAP, *Rzecznik Ministra Koordynatora Służb Specjalnych nt. działań ABW (komunikat)*, http://centrumprasowe.pap.pl/cp/pl/news/info/135758,25,rzecznik-ministra-koordynatora-sluzb-specjalnych-nt-dzialan-abw-(komunikat).

PAP, *Syria: Baszszar al-Asad zwycięzcą wyborów prezydenckich*, https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8175379,syria-Baszszar-al-asad-prezydent-wybory.html.

Paraszczuk J., *1st Imarat Kavkaz Amir in Syria fought alongside Gelayev in Chechnya, died fighting alongside Ahrar*, http://www.chechensinsyria.com/?p=25171.

Paraszczuk J., *A more detailed biography of Khamza Shishani of Ajnad al-Kavkaz*, http://www.chechensinsyria.com/?p=24632.

Paraszczuk J., *„Abu Bakr Shishani (Muslim's former military amir) has his own Jamaat". From Chechnya to Syria*, http://www.chechensinsyria.com/?p=25317.

Paraszczuk J., *Ajnad al-Kavkaz amir Abdul Hakim Shishani was amir of central sector in Chechnya*, http://www.chechensinsyria.com/?p=24629.

Paraszczuk J., *Ajnad Al-Kavkaz don't have baya'h to Caucasus Emirate*, http://www.chechensinsyria.com/?p=23771.

Paraszczuk J., *Al-Qaeda claims Kyrgyz sniper injured in U.S. drone strike regains* consciousness, https://www.rferl.org/a/al-qaeda-kyrgyz-sniper-us-drone-strike/27195784.html.

Paraszczuk J., *Chechen IS amir Abu Umar Grozny killed near Raqqa*, http://www.chechensinsyria.com/?p=25534#more-25534.

Paraszczuk J., *„Displaced conflict". Ethnic Circassian Ahrar al-Sharkas Joins Jund Al-Qawqaz*, http://www.chechensinsyria.com/?p=22975.

Paraszczuk J., *Exlusive: Interview with Ali Shishani, the commander of the Malhama Tactical*, http://www.chechensinsyria.com/?p=26323.

Paraszczuk J., *Interview with Abdul Hakim Shishani, Amir of Ajnad al-Kavkaz*, http://www.chechensinsyria.com/?p=25394.

Paraszczuk J., *„IS babies". The chilling new trend among Islamic State militants*, https://www.rferl.org/a/islamic-state-babies-toddlers-sharing-photographs/27136799.html.

Paraszczuk J., *IS Central Asian recruitment drive a family affair*, https://www.rferl.org/a/islamic-state-central-asia-recruitment-family-affair/27653606.html.

Paraszczuk J., *IS's North Caucasus affiliate calls for recruits to join it in Daghestan*, https://www.rferl.org/a/islamic-state-north-caucasus-affiliate-call-for-recruits-daghestan/27285024.html.

Paraszczuk J., *JMA has (another) new emir, & he's Saudi*, http://www.chechensinsyria.com/?p=24113.

Paraszczuk J., *Main Uzbek militant faction in Syria swears loyalty to taliban*, https://www.rferl.org/a/islamic-state-uzbek-militant-faction-syria-taliban/26686992.html.

Paraszczuk J., *Reports that Khamza Shishani (ajnad Al Kavkaz deputy amir) killed in Hama fighting alongside Ansar at-Tawhid*, http://www.chechensinsyria.com/?p=26221.

Paraszczuk J., *Russian citizen linked to Lopota Gorge incident now heads IS battalion in Syria*, https://www.rferl.org/a/russia-lopota-gorge-incident-islamic-state-syria/26869379.html.

Paraszczuk J., *Salakhuddin Shishani in new video adress: „Our Position Will Remain As Before"*, http://www.chechensinsyria.com/?p=24157#more-24157.

Paraszczuk J., *Sayfullah Shishani „Fought in Chechenya, Afghanistan"*, http://www.chechensinsyria.com/?p=22189#more-22189.

Paraszczuk J., *Syria: Salahuddin Shishani, new leader of Jaish al-Muhajireen wal Ansar: „No enmity with ISIS"*, https://eaworldview.com/2013/12/syria-salahuddin-shishani-new-leader-jaish-al-muhajireen-wal-ansar-enmity-isis/.

Paraszczuk J., *Syria: Video – Chechen amir Seyfullakh Shishani & Jaish Khilafatul Islamia join Jabhat al-Nusra*, https://eaworldview.com/2013/12/syria-video-chechen-amir-seyfullakh-shishani-jaish-khilafatul-islamia-join-jabhat-al-nusra/.

Paraszczuk J., *Tajikistan's crackdown in islam „helps IS recruiters"*, https://www.rferl.org/a/tajikistan-crackdown-helping-islamic-state-recruiting/27333859.html.

Paraszczuk J., *Tarkhan Gaziyev „Prevented by illness from joining jamaat in Syria"*, http://www.chechensinsyria.com/?p=25271.

Paraszczuk J., *Tarkhans jaamat renames itselfs Katibat Ibad ar-Rahman*, http://www.chechensinsyria.com/?p=25251.

Paraszczuk J., *Updated: Ajnad al-Kavkaz issue statement condemning Istanbul terror attacks*, http://www.chechensinsyria.com/?p=25145.

Paraszczuk J., *Uzbeks arrested for allegedly trying to join Al-Qaeda group in Syria*, https://www.rferl.org/a/uzbekistan-al-qaeda-group-syria-jannat-oshliqari/27349840.html.

Paraszczuk J., *Why are Russian, Central Asian militants vanishing from social networks?*, https://www.rferl.org/a/russian-central-asian-militants-vanish-social-networks/27347535.html.

Paraszczuk J., *Why Chechen militants in Syria are showing off weapons meant for moderate rebels*, https://www.rferl.org/a/chechen-militants-heavy-weapons/27184878.html.

Parrish B., *The growing ISIS arsenal. Pt. 1*, https://web.archive.org/web/20141027180558/http://www.therightplanet.com/2014/08/the-growing-isis-arsenal-pt-1/.

Parrish B., *The growing ISIS arsenal. Pt. 2*, https://web.archive.org/web/20150419012718/http://www.therightplanet.com/2014/08/the-growing-isis-arsenal-pt-2/.

Partlow J., Tyson A.S., Wright R., *Bomb kills a key Sunni ally of U.S.*, https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/09/13/AR2007091300490.html.

Pasztelański R., *Podejrzany o terroryzm uchodźca z Czeczenii zaczyna mówić. Opowiada o walce w Syrii*, https://www.tvp.info/33372127/podejrzany-o-terroryzm-uchodzca-z-czeczenii-zaczyna-mowic-opowiada-o-walce-w-syrii.

Pawlicki J., *Państwo islamskie jest też naszym wrogiem*, https://www.newsweek.pl/opinie/maksymilian-r-pierwszy-polski-dzihadysta-zginal-w-iraku-newsweekpl/5q14e6v.

PCH24, *Polak wysadził się dla Allaha – czy Polsce grożą zamachy Państwa Islamskiego*? http://www.pch24.pl/polak-wysadzil-sie-dla-allaha---czy-polsce-groza-zamachy-panstwa-islamskiego-,37516,i.html#ixzz5jE0LPc2B.

PCH24, *Polskie służby zatrzymały czterech Tadżyków. Są podejrzani o rekrutowanie do ISIS*, https://pch24.pl/polskie-sluzby-zatrzymaly-czterech-tadzykow-sa-podejrzani-o-rekrutowanie-do-isis/.

Peace Agreements Database, *Agreement between Hayat Tahrir al-Sham (HTS) and Nour al-Din al-Zenki Movement*, https://www.peaceagreements.org/lview/2186/Agreement%20between%20Hayat%20Tahrir%20al-Sham%20(HTS)%20and%20Nour%20al-Din%20al-Zenki%20Movement.

Pearse D., *Islamist group al-Nusra Front claims responsibility for Damascus bombings*, https://www.theguardian.com/world/2012/may/12/al-nusra-damascus-bombings-video.

Perry T., *Syrian Kurds now say they now control territory the size of Qatar and Kuwait combined*, https://www.businessinsider.com/syrian-kurds-now-say-they-now-control-territory-the-size-of-qatar-and-kuwait-combined-2015-8?IR=T.

Peters E., *Have muslims in the Middle East really remembered the pain of the crusades for a thousand years?*, https://historynewsnetwork.org/article/1398.

Petkova M., *Syrian opposition factions join Ahrar al-Sham*, https://www.aljazeera.com/news/2017/1/26/syrian-opposition-factions-join-ahrar-al-sham.

Phillips D.L., *Research paper: ISIS – Turkey links*, Institute for the Study of Human Rights (New York), 2015, https://docs.house.gov/meetings/FA/FA14/20170405/105842/HHRG-115-FA14-Wstate-PhillipsD-20170405-SD001.pdf.

Pianin E., *U.S. shoots itself in the foot by accidentally arming ISIS*, https://www.thefiscaltimes.com/2015/06/04/Fog-War-US-Has-Armed-ISIS.

Pieniążek P., *Państwo Islamskie wciąż walczy*, https://www.tygodnikpowszechny.pl/panstwo-islamskie-wciaz-walczy-159688.

Pierret T., *External support and the Syrian insurgency*, https://foreignpolicy.com/2013/08/09/external-support-and-the-syrian-insurgency/.

Pierzchała W., *Proces Dawida Ł. z Radomia. Oskarżony fachowo władał kałasznikowem*, https://dzienniklodzki.pl/proces-dawida-l-z-radomia-oskarzony-fachowo-wladal-kalasznikowem/ar/12955470.

pk/tr, *„Mówił, że jedynie zabił na razie psa". Dżihadysta z Polski*, https://www.tvn24.pl/jakub-jakus-kim-jest-polak-w-panstwie-islamskim,674712,s.html.

PLEx PAGE, *Turkistan Islamic Party*, https://plex.page/Turkistan_Islamic_Party.

Podstawka K., *Polak walczył w armii ISIS. Zginął koło Aleppo*, https://wmeritum.pl/polak-walczyl-armii-isis-zginal-kolo-aleppo/174276.

Polak z ISIS zginął pod Aleppo. To prawdopodobnie poszukiwany przez Interpol Jakub Jakus, https://wolnosc24.pl/2017/03/02/polak-z-isis-zginal-pod-aleppo-to-prawdopodobnie-poszukiwany-przez-interpol-jakub-jakus-foto/Aleppo.

Porter T., *Jabhat al-Nusra jihadists show off weapons allegedly seized from-US trained rebels*, https://www.businessinsider.com/jabhat-al-nusra-jihadists-show-off-weapons-allegedly-seized-from-us-trained-rebels-2015-10?IR=T.

Postings R., *Mujahidat: The female fighters of the Islamic State*, https://international-review.org/mujahidat-the-female-fighters-of-the-islamic-state/.

PressTV, *Former Jaish al-Islam leader stole millions, launches businesses in Turkey & Saudi Arabia: Report*, https://www.presstv.com/Detail/2018/05/06/560842/Former-Jaish-alIslam-leader-stole-millions-launches-businesses-in-Turkey--Saudi-Arabia-Report.

Prothero M., *Lebanese pilgrims held for year by Syrian rebels back in Beirut*, https://www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/article24757552.html.

Prusher I., *UN report finds: Israel's „roof-knock" warning no way to prevent civilian casualties*, https://www.haaretz.com/.premium-israel-s-roof-knock-warning-no-way-to-safeguard-civilians-1.5373675.

PTI, *Top Al Qaeda leader killed in US drone attack*, https://www.firstpost.com/world/top-al-qaeda-leader-killed-in-us-drone-attack-495539.html.

Putz K., *Is Tajikistan's most famous militant Gulmurod Khalimov dead?*, https://thediplomat.com/2017/04/is-tajikistans-most-famous-militant-gulmurod-khalimov-dead/.

Putz K., *Relatives of Gulmurod Khalimov killed in fight with Tajik police*, https://thediplomat.com/2017/07/relatives-of-gulmurod-khalimov-killed-in-fight-with-tajik-police/.

Puxton M., *Puissante contre-offensive de l'Etat islamique dans le désert syrien*, http://www.francesoir.fr/en-coop-matteo-puxton/puissante-contre-offensive-de-etat-islamique-dans-le-desert-syrien.

Qasioun News, *Brigade North are free to announce joining the Sham Corps*, https://bit.ly/3Pxq0Tu.

R&U Videos, *Russian Su-25SM shot down over Idlib | February 3rd 2018 | Syria*, https://www.youtube.com/watch?v=V30kAXc4FRM.

Raafat L., Lister C., *From goods and services to counterterrorism: Local messaging in Hay'at Tahrir al-Sham's propaganda*, http://www.jihadica.com/from-goods-and-services-to-counterterrorism/.

Rabbani M., *The un-Islamic State*, https://liveencounters.net/january-2014/10-october/mouin-rabbani-the-un-islamic-state/.

„Rada Szariatu Ahrar asz-Szam wyjaśnia postanowienia dotyczące walki wraz z armią turecką" [المجلس الشرعي في أحرار الشام يوضح حكم القتال مع الجيش التركي], https://eldorar.com/node/103206.

Radio Maryja, *Reportaż: „Zginiecie jak wszyscy niewierni"*, https://www.youtube.com/watch?v=TFRHZMH6yts.

Radom. Dawid Ł. skazany na cztery lata więzienia za terroryzm, https://www.rdc.pl/informacje/radom-dawid-l-skazany-na-4-lata-wiezienia-jest-wyrok-ws-o-terroryzm/.

Radykalizm, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/radykalizm;4009767.html.

Ramah Media Foundation, *Vanguards of Victory*, https://jihadology.net/2015/02/16/rama%e1%b8%a5-media-foundation-presents-a-new-video-message-from-%e1%b8%a5arakat-a%e1%b8%a5rar-al-sham-al-islamiyyah-vanguards-of-victory/.

Ramah Media, *Al-Mughirah Film: The Tale of the Knight That Did Not Dismount*, https://jihadology.net/2015/08/06/rama%e1%b8%a5-media-foundation-presents-a-new-video-message-from-%e1%b8%a5arakat-a%e1%b8%a5rar-al-sham-al-islamiyyah-al-mughirah-film-tale-of-the-knight-that-did-not-dismount/.

Ramah Media, *To the Fronts of Ahrar al-Sham*, https://jihadology.net/2015/07/05/rama%e1%b8%a5-media-presents-a-new-video-nashid-from-%e1%b8%a5arakat-a%e1%b8%a5rar-al-sham-al-islamiyyah-to-the-fronts-oh-a%e1%b8%a5rar-al-sham/.

Ramah Media, *You Will Not Get Through 2*, https://jihadology.net/2015/07/02/rama%e1%b8%a5-media-foundation-presents-a-new-video-message-from-%e1%b8%a5arakat-a%e1%b8%a5rar-al-sham-al-islamiyyah-you-will-not-get-through-2/.

„Ramzan Kadyrow przyznał, że czeczeńskie siły specjalne działają na tyłach ISIS" [*Рамзан Кадыров признался что в тылу ИГИЛ работает чеченский спецназ*], https://kavkaz.versia.ru/ramzan-kadyrov-priznalsya-chto-v-tylu-igil-rabotaet-chechenskij-specnaz.

Rasheed Ahmed, Mohammed Aref, Kalin S., *Exclusive: Radioactive material stolen in Iraq raises security* concerns, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-radiation/exclusive-radioactive-material-stolen-in-iraq-raises-security-concerns-idUSKCN0VQ22F.

Rasmussen S.E., *U.S.-led coalition captures last ISIS bastion in Syria, ending caliphate*, https://www.wsj.com/articles/u-s-backed-force-says-islamic-states-caliphate-destroyed-in-syria-11553322489.

Razafimbahiny I., *An in-depth look at Chechen fighters in Syria. Part I: Sayfullah Al-Shishani and his circle*, https://www.memri.org/reports/depth-look-chechen-fighters-syria-%E2%80%93-part-i-sayfullah-al-shishani-and-his-circle.

Raźny J., *Premiera AR-15 z Radomia*, https://www.milmag.pl/news/view?news_id=951.

Redondo R., *Growing tension in Idlib among jihadist factions*, https://atalayar.com/en/content/tensi%C3%B3n-creciente-en-idlib.

RefWorld, *Turkistan Islamic Party's Abdul Shakoor Turkistani killed in fata air strike*, https://www.refworld.org/docid/506c18382.html.

Repetowicz W., *Południowy front wolny od ISIS. Dżalula pod kontrolą Peszmergów*, https://www.defence24.pl/poludniowy-front-wolny-od-isis-dzalula-pod-kontrola-peszmergow-relacja-defence24pl.

Reports claim Ali Al-Assad has been killed and Kifah Al-Assad injured in clashes in Kassab, https://www.reddit.com/r/syriancivilwar/comments/21891p/reports_claim_ali_alassad_has_been_killed_and/.

Reusser O., *„Jaish Al-Hama" regional rebel merger pledges allegiance to Hayat Tahrir Al-Sham*, https://web.archive.org/web/20171019092615/http://www.conflict-news.com/syria/jaish-al-hama-regional-rebel-merger-pledges-allegiance-to-hayat-tahrir-al-sham.

Reuter C., *Secret files reveal the structure of Islamic State*, https://www.spiegel.de/international/world/islamic-state-files-show-structure-of-islamist-terror-group-a-1029274.html.

Reuters, *Forty killed, 100 wounded in Damascus blasts – TV*, https://archive.is/20130416003457/http://www.trust.org/alertnet/news/forty-killed-100-wounded-in-damascus-blasts--tv/#selection-519.20–519.27.

Reuters, *Syria rebels capture air defence base, fight to hold highway*, https://www.reuters.com/article/syria-crisis-fighting/syria-rebels-capture-air-defence-base-fight-to-hold-highway-idUSL5E8LCF2E20121012.

Reuters, *Syrian opposition leaders seek Russia's help*, https://gulfnews.com/world/mena/syrian-opposition-leaders-seek-russias-help-1.829641.

Reuters, *Turkish leader calls Xinjiang killings „genocide"*, https://www.reuters.com/article/us-turkey-china-sb/turkish-leader-calls-xinjiang-killings-genocide-idUSTRE56957D20090710.

Reuters, *U.S. imposes financial sanctions on islamist fighters*, https://www.reuters.com/news/picture/us-imposes-financial-sanctions-on-islami-idUSKCN0HJ2HA20140924.

Reuters, *US-led air strikes hit al-Qaeda affiliate in Syria*, https://www.irishtimes.com/news/world/middle-east/us-led-air-strikes-hit-al-qaeda-affiliate-in-syria-1.1991198.

Reuters Staff, *Ahrar al-Sham signs Syria statement, opposition to meet government*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-conference-state/ahrar-al-sham-signs-syria-statement-opposition-to-meet-government-idUKKBN0TT2VA20151210.

Reuters Staff, *Nusra Front, Islamic State clash in Syria's Hama province*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-islamic-state/nusra-front-islamic-state-clash-in-syrias-hama-province-idUSKBN1CE1TC.

Reuters Staff, *Syrian air raid kills rebel commander in Aleppo: activists*, https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-aleppo-idUSBRE9AE04320131115.

Reuters Staff, *Syrian rebels destroy helicopter in Hama offensive – monitor, rebels*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-helicopter-idUSKCN11829T.

Reuters Staff, *Syria's Nusra threatens to rocket Alawites over alleged chemical attack*, https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-nusra-idUSBRE97O06120130825.

Reuters Staff, *Top Syrian rebel commander dies from wounds*, https://www.reuters.com/article/instant-article/idUSBRE9AH03H20131118.

Rewards for Justice, *Seeking information against international terrorism. Wanted Mohammad Hasan Khalil al-Hakim a.k.a. Abu Jihad al Masri. Up to $1 million reward*, https://web.archive.org/web/20080516002336/http://www.rewardsforjustice.net/index.cfm?page=abu_jihad&language=english.

Rewards for Justice, *Wanted. Information that brings to justice…*, https://rewardsforjustice.net/english/muhammad_al_jawlani.html.

RFE/RL, *The U.S.-backed groups in Syria that say they are being bombed by Russia*, https://www.rferl.org/a/syria-us-backed-groups-bombed-by-russia/27283508.html.

RFERL, *Tajik IS militant in Syria: „We'll convert native Americans to islam and build them mosques"*, https://www.rferl.org/a/tajikistan-islamic-state-fighters-recruiting-sharia-syria/26821694.html.

RFERL, *Ukraine detains top Islamic State commander*, https://www.rferl.org/a/ukraine-detains-top-islamic-state-commander/30274407.html.

RFS Media Office, *Clashes break out in Ghouta of Damascus and in Dar'a. Al-Sham Legion forms Al-Shamal Brigade in Aleppo*, https://rfsmediaoffice.com/en/2016/01/30/clashes-break-ghouta-damascus-dara-al-sham-legion-forms-al-shamal-brigade-aleppo/#.WMPNqaKmmUk.

RFS Media Office, *Fatah Halab chief commander: Military operation ongoing to control entire Aleppo*, https://rfsmediaoffice.com/en/2016/10/29/fatah-halab-aleppo/.

RIAC, *Anti-government extremist organizations in Syria*, https://russiancouncil.ru/en/syria-extremism#lt.

Ridha H., *Liwa al-Tawheed merges with al-Zinki group #Aleppo*, https://twitter.com/sayed_ridha/status/787299879512965124.

Rifai R., *Syrian group claims control of Idlib province*, https://www.aljazeera.com/news/2015/06/09/syrian-group-claims-control-of-idlib-province/.

Roberts S.R., *Why did the United States take China's word on supposed Uighur terrorists?*, https://foreignpolicy.com/2020/11/10/why-did-the-united-states-take-chinas-word-on-supposed-uighur-terrorists/.

Robertson N., Cruickshank P., *Pro Al Qaeda group steps up suicide bombings in Syria*, https://security.blogs.cnn.com/2012/10/04/sources-pro-al-qaeda-group-steps-up-suicide-bombings-in-syria/.

Roblin S., *Syria's rebels showed us how Russian T-90 tanks fare against U.S. TOW missiles*, https://nationalinterest.org/blog/buzz/syrias-rebels-showed-us-how-russian-t-90-tanks-fare-against-us-tow-missiles-134307.

Roggio B., *Abdullah Azzam Brigades denies responsibility for Damascus suicide attacks*, https://www.longwarjournal.org/archives/2011/12/adbullah_azzam_briga.php.

Roggio B., *Al Nusrah Front claims joint operations, including a suicide assault, with Syrian rebel groups*, https://www.longwarjournal.org/archives/2013/06/al_nusrah_front_clai_14.php.

Roggio B., *Al Nusrah Front, foreign jihadists overrun another Syrian military base*, https://www.longwarjournal.org/archives/2013/02/al_nusrah_front_fore.php.

Roggio B., *Al Nusrah Front, foreign jihadists seize key Syrian base in Aleppo*, https://www.longwarjournal.org/archives/2012/12/al_nusrah_front_alli.php.

Roggio B., *Chechen commander forms „Army of Emigrants" integrates Syrian groups*, https://www.longwarjournal.org/archives/2013/03/chechen_jihadist_for.php.

Roggio B., *Islamic Jihad group commander reported killed in Predator strike*, https://www.longwarjournal.org/archives/2010/09/islamic_jihad_group.php.

Roggio B., *Islamic movement of Uzbekistan confirms leader Tahir Yuldashev killed*, https://www.longwarjournal.org/archives/2010/08/islamic_movement_of_1.php.

Roggio B., *Islamic movement of Uzbekistan names Abu Usman as new leader*, https://www.longwarjournal.org/archives/2010/08/islamic_movement_of_2.php.

Roggio B., *Kazakh jihadi leader seeks restoration of Islamic caliphate*, https://www.longwarjournal.org/archives/2011/11/kazakh_jihadi_leader.php.

Roggio B., *New leader of Ahrar al Sham previously led Free Syrian Army unit*, https://www.longwarjournal.org/archives/2014/09/new_leader_of_ahrar_al_sham_pr.php.

Roggio B., *Special operations forces capture Islamic movement of Uzbekistan commander involved in deadly Takhar attack*, https://www.longwarjournal.org/archives/2011/06/special_operations_f_4.phphttps://www.longwarjournal.org/archives/2011/06/special_operations_f_4.php.

Roggio B., *Syrian jihadists, including al Qaeda's Al Nusrah Front, form Mujahideen Shura Council*, https://www.longwarjournal.org/archives/2012/12/syrian_jihadists_inc.php.

Roggio B., *Two al Qaeda leaders reported killed in North Waziristan strike*, https://www.longwarjournal.org/archives/2009/09/two_al_qaeda_leaders.php.

Roggio B., *US adds Islamic State, Caucasus Emirates operatives to terrorism list*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/10/us-adds-islamic-state-caucasus-emirates-operatives-to-terrorism-list.php.

Roggio B., *US launches airstrikes on taliban training camps*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/02/us-launches-airstrikes-on-taliban-training-camps.php.

Roggio B., *Uzbek commands group within the Al Nusrah Front*, https://www.longwarjournal.org/archives/2014/04/uzbek_commands_group.php.

Roggio B., Weiss C., *Over 100 jihadist training camps identified in Iraq and Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/06/over-100-jihadist-training-camps-identified-in-iraq-and-syria.php.

Roggio B., Weiss C., *Uighur jihadist group in Syria advertises „little jihadists"*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/09/uighur-jihadist-group-in-syria-advertises-little-jihadists.php.

Roggio B., Weiss C., *Uzbek group in Syria trains children for jihad*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/12/uzbek-group-in-syria-trains-children-for-jihad.php.

Rohmah A., *Indonesia jails fourth Uighur on „terrorism" offences*, https://www.aa.com.tr/en/world/indonesia-jails-fourth-uighur-on-terrorism-offences/21510.

Rosen N., *Islamism and the Syrian uprising*, https://foreignpolicy.com/2012/03/08/islamism-and-the-syrian-uprising/.

Rosenberg S., *Jabhat al-Nusra: An enduring, yet imperfect adversary*, https://georgetownsecuritystudiesreview.org/2016/05/28/jabhat-al-nusra-an-enduring-yet-imperfect-adversary/.

Rosenthal M.J., *Syrian rebels say Southern Front strategy hasn't hurt Assad yet*, https://www.huffpost.com/entry/syria-rebels-southern-front_n_5330301?guccounter=1.

Roth A., *Russia and Turkey agree ceasefire in Syria's Idlib province*, https://www.theguardian.com/world/2020/mar/05/russia-and-turkey-agree-ceasefire-in-syrias-idlib-province.

Rowan M., *Al Qaeda's latest rebranding: Hay'at Tahrir al-Sham*, https://www.wilsoncenter.org/article/al-qaedas-latest-rebranding-hayat-tahrir-al-sham.

Rubin A.J., *How Baida wanted to die*, https://www.nytimes.com/2009/08/16/magazine/16suicide-t.html?pagewanted=all.

Russia Today, *1,000-strong Syrian rebel brigade defects to Islamic State – report*, https://www.rt.com/news/171952-thousand-strong-defect-islamic-state/

Russia Today, *ISIS releases video claiming revenge „downing" of Russian passenger jet over Sinai*, https://www.rt.com/news/320693-russian-plane-sinai-isis-claim/.

Russian helicopter shot down near Palmyra in Syria, https://www.youtube.com/watch?v=0u2zdaXmODA.

Ryan M.W.S., *What Al Qaeda learned from Mao. The surprisingly secular guerrilla strategy behind the would-be islamist revolution*, https://www.bostonglobe.com/ideas/2013/09/21/what-qaeda-learned-from-mao/E7Ga91ZVktjgiyWC90nJ6M/story.html.

Rybak [Рыбарь], „«Kataib Chattab asz-Sziszani»: kto stoi za bombardowaniem patroli w Idlibie" [*„Катаиб Хаттаб аш-Шишани": кто стоит за подрывами патрулей в Идлибе*], https://riafan.ru/1303601-kataib-khattab-ash-shishani-kto-stoit-za-podryvami-patrulei-v-idlibe.

Saad H., Gladstone R., *Syrian insurgents claim to control large hydropower dam*, https://www.nytimes.com/2013/02/12/world/middleeast/syrian-insurgents-claim-to-control-large-hydropower-dam.html.

al-Sadeq Muhammad Abu, *The Ummah's movement. Between elitism and populism*, 1 September, 2015, http://2k8r3p1401as2e1q7k14dguu-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2015/09/Ummahs-Movement-AAS-Appendix-2.pdf

Saeed A., *Analysis: Who's behind the „Salvation Government" running northern Syria?*, https://monitoring.bbc.co.uk/product/c201b6nn.

Said H., *ISIS traffics human organs, moves them into Saudi Arabia and Turkey*, https://sana.sy/en/?p=22336.

Said R., Perry T., *U.S.-backed force launches assault on Islamic State's „capital" in Syria*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-raqqa-idUSKBN18W29P.

Said-Moorhouse L., Smith-Spark L., *Stockholm attack: Uzbek man held on suspicion of terrorism*, https://edition.cnn.com/2017/04/08/europe/sweden-stockholm-truck-attack/index.html.

Sami al-Oraidi, https://www.counterextremism.com/extremists/sami-al-oraidi.

Sanchez R., *Why Isil's new leader Abu Ibrahim al-Hashemi al-Qurayshi has inherited an empire in ruins*, https://www.telegraph.co.uk/news/2019/11/01/isils-new-leader-abu-ibrahim-al-hashemi-al-qurayshi-has-inherited/.

Sands P., Maayeh S., *US and Arab-backed rebels open new front against ISIL in southern Syria*, https://www.thenational.ae/world/us-and-arab-backed-rebels-open-new-front-against-isil-in-southern-syria-1.187361#full.

SAS weapons – HK33/HK53, https://www.eliteukforces.info/special-air-service/weapons/hk33.php.

Sasnal P., Wasilewski K., *Turecka operacja wojskowa „Gałązka oliwna" w Syrii*, http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/24605?t=Turecka-operacja-wojskowa-Galazka-oliwna-w-Syrii#.

Sax J., *YPG and rebel forces challenge ISIS in Northern Syria*, http://www.iswresearch.org/2014/09/ypg-and-rebel-forces-challenge-isis-in.html.

SBS News, *Islamists forge Syria's rebel alliance*, https://www.sbs.com.au/news/islamists-forge-syria-s-rebel-alliance.

Schmidt M.S., Mazzetti M., *A top ISIS leader is killed in an airstrike, the Pentagon says*, https://www.nytimes.com/2016/03/26/world/middleeast/abd-al-rahman-mustafa-al-qaduli-isis-reported-killed-in-syria.html.

Schmidt M.S., Schmitt E., *Pentagon confronts a new threat from ISIS: Exploding drones*, https://www.nytimes.com/2016/10/12/world/middleeast/iraq-drones-isis.html.

Schmitt E., *A raid on ISIS yields a trove of intelligence*, https://www.nytimes.com/2015/06/09/world/middleeast/us-raid-in-syria-uncovers-details-on-isis-leadership-and-finances.html.

Schmitt E., *Al Qaeda turns to Syria, with a plan to challenge ISIS*, https://www.nytimes.com/2016/05/16/world/middleeast/al-qaeda-turns-to-syria-with-a-plan-to-challenge-isis.html.

Schofield M., *Islamic State targeting Germany's homeless in worrying recruiting trend*, https://www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/article25186381.html.

Semple K., Schmitt E., *Missiles of ISIS may pose peril for aircrews in Iraq*, https://www.nytimes.com/2014/10/27/world/middleeast/missiles-of-isis-may-pose-peril-for-aircrews.html?_r=0.

Sengupta K., *Turkey and Saudi Arabia alarm the West by backing islamist extremists the Americans had bombed in Syria*, https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-crisis-turkey-and-saudi-arabia-shock-western-countries-supporting-anti-assad-jihadists-10242747.html.

Shaheen K., *Leader of powerful Syrian rebel group killed in airstrike*, https://www.theguardian.com/world/2015/dec/25/zahran-alloush-leader-syria-rebel-group-killed-airstrike.

Al-Shami Abdullah Abu, https://justpaste.it/13ied.

Al-Shami Maysarah Abu, *The Jews of jihad: Al-Qa'idat al-Zawahiri*, 4 January, 2016, https://jihadology.net/2016/01/04/new-release-from-abu-maysarah-al-shami-the-jews-of-jihad-al-qaidat-al-%e1%ba%93awahiri/.

Shammas J., *ISIS release „rape handbook" to fighters, with 15 sickening new rules revealed*, http://www.mirror.co.uk/news/world-news/isis-release-rape-handbook-fighters-7087004.

Sharipzhan M., *IMU declares it is now part of the Islamic State*, https://www.rferl.org/a/imu-islamic-state/27174567.html.

„Shehab al-Din powraca, aby przewodzić ruchowi Nour ad-Din az-Zenki" [شهاب الدين يعود لترؤس قيادة حركة نور الدين الزنكي], https://web.archive.org/web/20161028075642/http://eldorar.com/node/97028.

Sherlock R., *Isil seizes Syrian regime's lucrative phosphate mines*, https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11633289/Isil-seizes-Syrian-regimes-lucrative-phosphate-mines.html.

Sherlock R., *US secretly backs rebels to fight al-Qaeda in Syria*, https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10588308/US-secretly-backs-rebels-to-fight-al-Qaeda-in-Syria.html.

Shield of the Cross, https://jihadology.net/2016/12/23/new-Por.o-message-from-the-islamic-state-shield-of-the-cross-wilayat-%e1%b8%a5alab/.

Shlapentokh D., *The rise of the Chechen Emirate?*, https://www.meforum.org/1931/the-rise-of-the-chechen-emirate.

Sikorski K., *Brytyjscy lekarze na służbie ISIS. Torturowali i pobierali organy do przeszczepów*, https://polskatimes.pl/brytyjscy-lekarze-na-sluzbie-isis-torturowali-i-pobierali-organy-do-przeszczepow/ar/c1-14085111.

SITE, *JFS condemns American airstrike on training camp in Aleppo, declares U.S. chose Assad regime over Syrian people*, https://news.siteintelgroup.com/Jihadist-News/jfs-condemns-american-airstrike-on-training-camp-in-aleppo-declares-u-s-chose-assad-regime-over-syrian-people.html.

SITE, *TIP Division in Syria releases photos of fighters, camp for children*, https://news.siteintelgroup.com/Jihadist-News/tip-division-in-syria-releases-photos-of-fighters-camp-for-children.html.

Skotnicki M., *Pojazd gąsienicowy Sd.Kfz. 303a „Goliath"*, http://www.muzeumwp.pl/emwpaedia/pojazd-gasienicowy-sd-kfz-303a-goliath.php.

Sly L., *Syria tribal revolt against Islamic State ignored, fueling resentment*, https://www.washingtonpost.com/world/syria-tribal-revolt-against-islamic-state-ignored-fueling-resentment/2014/10/20/25401beb-8de8-49f2-8e64-c1cfbee45232_story.html.

Smallwood M., *US M240 GPMG seen with Jabhat al-Nusra fighter in Syria*, https://armamentresearch.com/us-m240l-gpmg-seen-with-jabhat-al-nusra-fighter-in-syria/.

SOC, *Mission statement and goals*, https://en.etilaf.org/about-us/goals.

Sofer K., Shafroth J., *The structure and organization of the Syrian opposition*, https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2013/05/14/63221/the-structure-and-organization-of-the-syrian-opposition/.

SOHR, *After military operation for it, violent attack by Horas Al-Din and Ansar Al-Tawheed and Jaysh Al-Izza in northern Hama and heavy aerial and ground shelling target the area*, https://www.syriahr.com/en/90411/.

SOHR, *Air strikes target the north-eastern countryside of Hama with clashes in areas in its north and exchange of targeting in the north of Homs*, https://www.syriahr.com/en/78270/.

SOHR, *Al-Sham Corps which is close to Turkey, witness the joining of more groups operating in Idlib and the Syrian North after Tahrir Al-Sham imposed its control over about 9 square kilometers*, https://www.syriahr.com/en/112657/.

SOHR, *Coalition forces in Syria repel ISIS attack on base housing American, French troops*, https://www.syriahr.com/en/100734/.

SOHR, *„De-escalation zone" | „Jaysh Al-Izza" attacks regime post in southern Idlib, and regime forces renew shelling positions in the area*, https://www.syriahr.com/en/191423/.

SOHR, *Drone attacks | Commander in „Ethbatu" operations room and civilian killed in drone strike on Binish road*, https://www.syriahr.com/en/171589/.

SOHR, *Following the killing of nearly 30 members of both sides | HTS ends „Fa Ethbatu" operations room, forming new operations room for military action*, https://www.syriahr.com/en/172021/.

SOHR, *Idlib | „Tahrir al-Sham" and operations room „Ethbatu" fortify their positions, as clashes continue between both sides*, https://www.syriahr.com/en/171450/.

SOHR, *Idlib | Members of „Ethbatu" operations room shell regime positions in countryside*, https://www.syriahr.com/en/171311/.

SOHR, *ISIS resurgence | Cells attack positions of regime forces and loyalists in Hama desert*, https://www.syriahr.com/en/187236/.

SOHR, *ISIS resurgence | Cells attack regime positions in al-Sukhna desert, and Russian airstrikes target ISIS positions in Al-Badiya*, https://www.syriahr.com/en/187104/.

SOHR, *Rising tension | HTS storms Ahrar Al-Sham's headquarters in Jabal Al-Zawiyah, handing it in to „Hassan Soufan"*, https://www.syriahr.com/en/190964/.

SOHR, *Russian warplanes target a headquarters of Jaysh Al-Izza killing 3 fighters and 7 members of the regime forces killed in shelling by the factions on their positions in both Idlib and Latakia*, https://www.syriahr.com/en/148215/.

SOHR, *Saudi-backed rebels from Army of Islam shell major Syrian cities*, https://www.syriahr.com/en/10847/.

SOHR, *Since last June | Factions continue training in Idlib countryside, graduating hundreds of new fighters*, https://www.syriahr.com/en/177103/.

SOHR, *Tension and resentment in the Alawite mountains from the regime after the death of more than 45 member in an ambush by the Army of Islam in the Eastern Ghouta*, https://www.syriahr.com/en/44050/.

SOHR, *The rapid collapses of Jaysh Khaled Ibn Al-Waleed decrease its scope of control in Daraa to 2% and the regime forces continue their military operations in Yarmouk Basin in seeking for ending its presence*, https://www.syriahr.com/en/98935/.

SOHR, *The three most prominent Chechen leaders refuse to intervene in „sedition on the Sham land" and announce their readiness to „fight the regime and its allies or any faction that Sharia Scholars agree to fight"*, https://www.syriahr.com/en/71350/.

SOHR, *Total death toll | Over 606,000 people killed across Syria since the beginning of the „Syrian Revolution", including 495,000 documented by SOHR*, https://www.syriahr.com/en/217360/?__cf_chl_jschl_tk__=0zGToIgYm2OdHy_hDxEqZ_09HbzDl2vfrZkJzM9wnng-1636100259-0-gaNycGzNCJE.

SOHR, *Weeks after it expelled Nour al-Din al-Zenki Movement to Afrin... Hayyaat Tahrir Al-Sham raids houses in the west of Aleppo and arrests former members of the movement*, https://www.syriahr.com/en/116722/.

SOHR, *Women's Hisba of ISIS carries out the first „Qisas" operation in al-Hol „mini-state" by stabbing a woman of the organization's women with a knife*, https://www.syriahr.com/en/142290/.

Sokirianskaja E. [Е. Сокирянская], „Abu Mięso. Tak ISIS nazwało czeczeńskiego dowódcę, który wysyła swoich bojowników na śmierć" [*Абу Мясо. Так в ИГИЛ прозвали чеченского командира, отправляющего своих бойцов на смерть*], https://novayagazeta.ru/articles/2016/05/11/68546-abu-myaso-tak-v-igil-prozvali-chechenskogo-komandira-otpravlyayuschego-svoih-boytsov-na-smert.

Soliev N., *Al Qaeda's resurgence in Syria: A new caliphate?*, „RSiS Comentary", 2019, no. 101, https://www.rsis.edu.sg/rsis-publication/icpvtr/al-qaedas-resurgence-in-syria-a-new-caliphate/#.X_2Ni9hKjIU.

Solomon E., *Syria rebels say seize airport near Iraqi border*, https://www.reuters.com/article/2012/11/17/us-syria-crisis-airport-idUSBRE8AG08Z20121117.

Solomon E., *Syria rebels seize southern base, border area*, https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis/syria-rebels-seize-southern-base-border-area-idUSBRE92M03K20130323.

Solomon J., *Arabs ask U.S. to lead on Syria*, https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324244304578473212174423122#_=_.

Solon O., *How Syria's White Helmets became victims of an online propaganda machine*, https://www.theguardian.com/world/2017/dec/18/syria-white-helmets-conspiracy-theories.

Sowell K.H., *Rebel advance in Daraa raises jihadist profile in Southern Syria*, https://www.newsdeeply.com/syria/community/2013/10/23/rebel-advance-in-daraa-raises-jihadist-profile-in-southern-syria.

Soylu R., al-Aswad H., *Turkey to send Syrian rebel fighters to battle Haftar in Libya*, https://www.middleeasteye.net/news/turkey-send-syrian-rebel-fighters-fight-haftar-libya.

Special – SyriaCall, *Clashes broke out between Tahrir Al-Sham and „Stand Firm" factions west of Idlib city*, https://nedaa-sy.com/en/news/20998.

Speckhard A., Yayla S. Ahmet, *ISIS's revenues include sales of oil to the al-Assad regime*, https://www.icsve.org/isiss-revenues-include-sales-of-oil-to-the-al-assad-regime/.

Spencer R., *Leading Syrian rebels defect, dealing blow to fight against al-Qaeda*, https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10498477/Leading-Syrian-rebels-defect-dealing-blow-to-fight-against-al-Qaeda.html.

„Spiegel", *Rädelsführer der Sauerland-Gruppe vorzeitig aus Haft entlassen*, http://www.spiegel.de/politik/deutschland/sauerland-gruppe-fritz-gelowicz-vorzeitig-aus-haft-entlassen-a-1108030.html.

Stalinsky S., *What jihadists are saying about the coronavirus*, https://www.wsj.com/articles/what-jihadists-are-saying-about-the-coronavirus-11586112043#_=_ac.

Standish R., *Explainer: Why is China talking to the taliban?*, https://gandhara.rferl.org/a/explainer-china-taliban-afghanistan/31368531.html.

Stanton A., Thart A., Jain A., Vyas P. et al., *Mining for causal relationships: A data-driven study of the Islamic State*, Arizona State University Tempe, AZ 85287, https://arxiv.org/pdf/1508.01192v1.pdf.

Statement by Abu Hammam al-Shami and Dr. Sami al-Uraydi, 19-01-30, https://www.longwarjournal.org/wp-content/uploads/2019/01/19-01-30-Statement-by-Abu-Hammam-al-Shami-and-Dr.-Sami-al-Uraydi-.pdf.

Stewart E., *The Islamic State stopped talking about China*, https://warontherocks.com/2021/01/the-islamic-state-stopped-talking-about-uighurs/.

Stewart J., *Ibn Taymiyyah: Salafism and jihadism*, https://itct.org.uk/wp-content/uploads/2020/10/Ibn-Taymiyyah-Salafism.pdf.

Strachota K., *Stambulski szczyt w sprawie Syrii – iluzja porozumienia*, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-10-30/stambulski-szczyt-w-sprawie-syrii-iluzja-porozumienia.

Strange H., *Syrian opposition claims 1,300 killed in chemical attack*, https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10256236/Syrian-opposition-claims-1300-killed-in-chemical-attack.html.

Stritzel B., https://twitter.com/bjoernstritzel.

Al-Subaih Razzaq Abdul [عبدالرزاق الصبيح], „Wystrzelenie pocisku Cobra" [اطلاق صاروخ كوبرا], https://www.youtube.com/watch?v=sA8nmUd2iFA&feature=emb_logo.

Suchkov M.A., *Don't let Islamic State slip the noose in Syria*, https://www.al-monitor.com/originals/2017/09/russia-offensive-syria-islamic-state-moscow-washington.html#ixzz719JN2m3y.

Suleiman Abdallah Ali, *Jaish al-Islam confronts Islamic State in Arsal*, https://www.al-monitor.com/security/2015/02/jaysh-al-islam-qalamoun-syria-arsal-lebanon.html.

al-Suri Musab Abu, *Lessons learned from the armed jihad ordeal in Syria*, https://www.ctc.usma.edu/wp-content/uploads/2013/10/AFGP-2002-600080-Translation.pdf.

Swaney M., *ISIS uses full-auto Glock pistol to execute two men*, https://popularmilitary.com/isis-uses-full-auto-glock-pistol-to-execute-two-men/.

Swann G., Sheehy F., Levett C., Fidler M., *Visual guide to the raid that killed Isis leader Abu Bakr al-Baghdadi*, https://www.theguardian.com/world/2019/oct/28/visual-guide-to-the-raid-that-killed-isis-leader-abu-bakr-al-baghdadi.

SY 24, *HTS loses several positions in Aleppo*, https://en.sy-24.com/article/hts-loses-several-positions-aleppo/.

Syria. Men against Tanks in Darayya, https://www.youtube.com/watch?v=cBnOi2-7QyI.

SyriaCall, *Military movements by Tahrir al-Sham to eliminate the key strongholds of ISIS group-run cells in Idlib*, https://nedaa-sy.com/en/news/6958.

Syria Direct, *How the Islamic State uses women to control women*, https://syriadirect.org/news/how-the-islamic-state-uses-women-to-control-women/.

„Syria. Przysięga syryjskich mudżahedinów złożona Amirowi z armii Muhajirów i Ansarsowi złożona Umarowi Shishani" [*СИРИЯ. Присяга сирийских моджахедов Амиру Армии мухаджиров и ансаров Умару Шишани*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2013/03/26/97014/siriya--prisyaga-sirijskikh-modzhakhedov-amiru-armii-mukhadzhirov-i-ansarov-umaru-shishani-.shtml.

SYria Real Infos and News – SYRIAN, *ISIS terrorists launched large attack against Syrian troops in eastern Hama*, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfosAndNews/posts/3734089253276027.

SYria Real Infos and News – SYRIAN, *Last days, SDF arrested 25 #ISIS terrorists in three separate operations in northeastern #Syria*, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfosAndNews/posts/3765614743456811.

SYria Real Infos and News – SYRIAN, *Syrian 4th division officer assassinated in western Daraa*, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfosAndNews/posts/3765622973455988.

SYria Real Infos and News – SYRIAN, *US documents for the first time reveal the number of foreign terrorists in Syria and their nationalities*, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfosAndNews/posts/2828898500461778?__tn__=K-R.

SYria Real Infos and News – SYRIAN, *Syrians were allowed to leave Al-Hol camp*, https://www.facebook.com/SYRIAN.SYriaRealInfosAndNews/posts/3727623170589302.

Syria Update 06 December to 12 December, 2018, https://coar-global.org/2018/12/12/syria-update-between-06-december-to-12-december-2018/.

SyriaCall, *11 FSA factions in new command in of „National Front Liberation"*, https://nedaa-sy.com/en/news/6391.

SyriaCall, *60 days of clashes & shocking numbers of deaths of HTS, JTS & Soqour al-Sham*, https://nedaa-sy.com/en/news/5575.

SyriaCall, *Brigades and battalions of Aleppo & Idlib announced joining „Sham Legion"*, https://nedaa-sy.com/en/news/11075.

SyriaCall, *JTS and HTS implement the key term of the agreement*, https://nedaa-sy.com/en/news/5847.

SyriaCall, *Junta for revolutionary factions of Ma'arat al-Nu'man taking actions to control security*, https://nedaa-sy.com/en/news/5910.

Syrian civil war: WWII weapons used, https://wwiiafterwwii.wordpress.com/2017/06/27/syrian-civil-war-wwii-weapons-used/.

Syrian Perspective, *Syrian rebels using American-made BGM-71 TOW anti-tank guided missiles in Idlib*, https://www.youtube.com/watch?v=_I7Z7Zkei6E.

syriansg, https://www.youtube.com/channel/UCsk4vDaWUkily90t5iSvFug.

Syria's Civil War, *Fateh Haleb coalition member organizations list*, https://www.reddit.com/r/syriancivilwar/comments/342q2w/fateh_haleb_coalition_member_organizations_list/.

Syryjski autor: Podczas gdy reszta świata uświęca życie, my, Arabowie, uświęcamy śmierć, https://www2.memri.org/polish/syryjski-autor-podczas-gdy-reszta-swiata-uswieca-zycie-my-arabowie-uswiecamy-smierc/14117?fbclid=IwAR2Ey7J70X7uf9UccMp51e7hKAe5rnqu6MTSL6ZIgA8cro6BG-98SFz7AIA.

„Syryjski Rząd Ocalenia" [حكومة الإنقاذ السورية], https://t.me/Syria_SG.

„Szam. Amerykanie zostali wysadzeni w Manbidż. HTS oskarżył Nuruddina Zinki o zmowę z Rosją" [*ШАМ. В Манбидже взорвали американцев. ХТШ обвинил „Нуруддин Зинки" в сговоре с Россией*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2019/01/16/117730/sham--v-manbidzhe-vzorvali-amerikantsev--khtsh-obvinil-nuruddin-zinki-v-sgovore-s-rossiej-.shtml.

„Szam. Abu Salman z Białorusi opowiedział o szczegółach nocnego ataku syryjskich mudżahedinów w rejonie Tarabi i zniszczenia 25 Rosjan i asadystów. Wideo" [*ШАМ. Абу-Салман Беларуси рассказал подробности ночной атаки сирийских муджахидов в районе Тарабия и уничтожении 25 русских и асадитов ВИДЕО*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2018/11/13/117511/sham--abu-salman-belarusi-rasskazal-podrobnosti-nochnoj-ataki-sirijskikh-mudzhakhidov-v-rajone-tarabiya-i-unichtozhenii-25-russkikh-i-asaditov-video.shtml.

„Szam. Niewierni rosyjscy, jak zawsze, kłamali. Amir Salahuddin Sziszani został ranny w serce w walce z asadystami, a nie od rosyjskiej bomby" [*ШАМ. Русские кафиры как всегда соврали. Амир Салахуддин Шишани был ранен в сердце в бою с асадитами, а не от бомбы русских*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2017/12/19/116018/sham--russkie-kafiry-kak-vsegda-sovrali--amir-salakhuddin-shishani-byl-ranen-v-serdtse-v-boyu-s-asaditami-a-ne-ot-bomby-russkikh.shtml.

„Szam. Obserwatorzy są zszokowani ilością sprzętu wojskowego, jaki Rosjanie zostawili po sobie, kiedy uciekli z Palmyry. Wideo" [*ШАМ. Наблюдатели шокированы количеством военной техники, которую русские оставили ИГ, бежав из Пальмиры ВИДЕО*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2016/12/17/113820/sham--nablyudateli-shokirovany-kolichestvom-voennoj-tekhniki-kotoruyu-russkie-ostavili-ig-bezhav-iz-palmiry-video.shtml.

„Szam. Oddziały armii Haj'at Tahrir asz-Szam rozwijają szybką ofensywę w Hama. Wideo" [*ШАМ. Войска армии Хайат Тахрир аш-Шам развивают стремительное наступление в Хама ВИДЕО*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2017/03/22/114445/sham--vojska-armii-kHaj'at-takhrir-ash-sham-razvivayut-stremitelnoe-nastuplenie-v-khama-video.shtml.

„Szam. Podczas walk w prowincji Hama męczennikiem został, inszallah, Salahuddin Shishani" [*ШАМ. В ходе боев в провинции Хама стал шахидом, иншааЛлах, Салахуддин Шишани*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2017/12/17/116008/sham--v-khode-boev-v-provintsii-khama-stal-shakhidom-inshaallakh-salakhuddin-shishani.shtml.

„Szam. Prosaudyjska grupa «Jaysh Islam» przekazała Asadowi terytorium islamskie i wszelką broń" [*ШАМ. Просаудовская группировка „Джейш Ислам" сдала Асаду исламскую территорию и все вооружение*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2018/04/24/116691/sham--prosaudovskaya-gruppirovka-dzhejsh-islam-sdala-asadu-islamskuyu-territoriyu-i-vse-vooruzhenie.shtml.

„Szam. Rosyjski generał zabity w Syrii w pobliżu Dajr az-Zaur" [*ШАМ. В Сирии в районе Дейр-Зор уничтожен российский генерал*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2020/08/19/119219/sham--v-sirii-v-rajone-dejr-zor-unichtozhen-rossijskij-general.shtml.

„Szejk Abu Muhammad al-Maqdisi wydaje fatwę zakazującą muzułmanom wstępowania w szeregi Służby Bezpieczeństwa HTS" [*Шейх Абу Мухаммад аль-Макдиси издал фатву, запрещающую мусульманам вступать в ряды Службы безопасности ХТШ*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2020/10/21/119394/shejkh-abu-mukhammad-al-makdisi-izdal-fatvu-zapreschayuschuyu-musulmanam-vstupat-v-ryady-sluzhby-bezopasnosti-khtsh.shtml.

„Szejk Abu Qatada al-Philistini: «Czeczeński dżihad to wielki dżihad, w którym Allah wywyższył ludzi i dał im zmiażdżyć Rosję»" [*Шейх Абу Катада аль-Филистини: „Чеченский джихад – великий джихад, в котором Аллах возвысил мужчин и дал им сокрушить Россию"*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2020/03/19/118856/shejkh-abu-katada-al-filistini-chechenskij-dzhikhad---velikij-dzhikhad-v-kotorom-allakh-vozvysil-muzhchin-i-dal-im-sokrushit-rossiyu.shtml.

Szuba J., *Russian major general killed in roadside bomb in Syria's Deir ez-Zor*, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/08/syria-russia-general-killed-isis.html#ixzz6hM9pqwjg.

Szuba J., *Turkey-backed rebels announce unification under „Syrian National Army"*, https://www.thedefensepost.com/2019/10/04/syrian-national-army-turkey-rebels/.

Szybala V., *The islamic alliance emerges*, http://www.understandingwar.org/backgrounder/islamic-alliance-emerges.

Tahhan Z., *Disagreements threaten to ignite the conflict between „Al-Nusra" and a „Chichan" leader in Idlib*, https://www.syrcenter.com/en/sdc/12023/disagreements-threaten-to-ignite-the-conflict-between-al-nusra-and-a-chichan-leader-in-idlib/.

Tahhan Z., *The assassination of the leader „Adham Akrad" and 4 of his companions in Daraa*, https://www.syrcenter.com/en/sdc/7781.

al-Tamimi Aymenn, *Islamic Muthanna Movement*, https://jihadintel.meforum.org/group/233/islamic-muthanna-movement

al-Tamimi Jawad Aymenn, *From Jabhat al-Nusra to Hay'at Tahrir al-Sham: Evolution, approach and future*, https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=8cfa4cdb-e337-820d-d0bd-4cd998f38612&groupId=252038.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Archive of Islamic State Administrative Documents*, 2015, Specimen 1B, https://www.aymennjawad.org/2015/01/archive-of-islamic-state-administrative-documents.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Documents of the al-Qasimiya court in West Aleppo countryside: Translation and analysis*, https://www.aymennjawad.org/2017/08/documents-of-the-al-qasimiya-court-in-west-aleppo.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Extremist groups in Syria*, http://www.mei.edu/publications/extremist-groups-syria.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Harakat Nour al-Din al-Zinki splits from Hay'at Tahrir al-Sham*, http://www.aymennjawad.org/2017/07/harakat-nour-al-din-al-zinki-splits-from-hayat.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Hay'at Tahrir al-Sham: Initial statements and translations*, https://jihadintel.meforum.org/206/hayat-tahrir-al-sham-initial-statements.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Hay'at Tahrir al-Sham's „Red Bands": Interview*, https://www.aymennjawad.org/2019/03/hayat-tahrir-al-sham-red-bands-interview.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Islamic State editorial on the coronavirus pandemic*, http://www.aymennjawad.org/2020/03/islamic-state-editorial-on-the-coronavirus.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Israel's relations with the Syrian rebels: An assessment*, https://web.archive.org/web/20170709103919/http://www.rubincenter.org/2017/07/israels-relations-with-the-syrian-rebels-an-assessment/.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Jabhat Ansar al-Din: Analysis and interview*, https://www.joshualandis.com/blog/jabhat-ansar-al-din-analysis-interview/.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Jamaat Jund al-Qawqaz: A Caucasus Emirate group in Latakia*, https://www.joshualandis.com/blog/jamaat-jund-al-qawqaz-caucasus-emirate-group-latakia/.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Liwa Shuhada' al-Yarmouk appoints a new leader*, http://www.aymennjawad.org/2016/03/liwa-shuhada-al-yarmouk-appoints-a-new-leader.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Liwa Shuhada' al-Yarmouk: History and analysis*, https://www.aymennjawad.org/17860/liwa-shuhada-al-yarmouk-history-and-analysis

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Moroccan ex-Guantánamo detainees fighting in Syria's civil war*, http://www.aymennjawad.org/13777/moroccan-guantanamo-detainees-syria.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Musings of an-Iraqi Brasenostril on jihad: Muhajireen battalions in Syria*, https://jihadology.net/2013/12/13/musings-of-an-iraqi-brasenostril-on-jihad-muhajireen-battalions-in-syria.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *New jihadist Operations Room in Northwest Syria: „So Be Steadfast"*, http://www.aymennjawad.org/2020/06/new-jihadist-operations-room-in-nwsyria-so-be.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *New reported leader for Jaysh Khalid ibn al-Waleed*, https://jihadintel.meforum.org/201/new-reported-leader-for-jaysh-khalid-ibn-al-waleed.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *New speech by the Islamic State's official spokesman: Translation and analysis*, http://www.aymennjawad.org/2020/06/new-speech-by-the-islamic-state-official.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *The archivist: A tribute to jihadology. The Islamic State police in Wilayat Halab*, https://jihadology.net/2020/05/21/the-archivist-a-tribute-to-jihadology-the-islamic-state-police-in-wilayat-halab/.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *The dawn of Freedom Brigades: Analysis and interview*, http://www.aymennjawad.org/15444/the-dawn-of-freedom-brigades-analysis.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *The disillusioned muhajir: Interview*, http://www.aymennjawad.org/2018/09/the-disillusioned-muhajir-interview.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *The history of Harakat Nour al-Din al-Zinki: Interview*, http://www.aymennjawad.org/2020/01/the-history-of-harakat-nour-al-din-al-zinki.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *The internal structure of Harakat Nour al-Din al-Zinki*, http://www.aymennjawad.org/2020/01/the-internal-structure-of-harakat-nour-al-din-al.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *The Islamic State of Iraq and al-Sham*, https://www.aymennjawad.org/14151/the-islamic-state-of-iraq-and-al-sham#_edn31.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *The Islamic State of Iraq and ash-Sham's dhimmi pact for the christians of Raqqa province*, http://www.aymennjawad.org/14472/the-islamic-state-of-iraq-and-ash-sham-dhimmi.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *The life of al-Khal: First leader of Liwa Shuhada 'al-Yarmouk*, http://www.aymennjawad.org/18485/the-life-of-al-khal-first-leader-of-liwa-shuhada.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *The men of the al-Qadisiya Army: A made-up social media insurgent group*, http://www.aymennjawad.org/15519/the-men-of-the-al-qadisiya-army-a-made-up-social.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *The muhajir war correspondent: Interview*, https://www.aymennjawad.org/2019/07/the-muhajir-war-correspondent-interview.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Why Ansar al-Tawheed ended its alliance with Hurras al-Din*, http://www.aymennjawad.org/2020/06/why-ansar-al-tawheed-ended-its-alliance-with.

Al-Tamimi Jawad Aymenn, *Yarmouk Valley: The Formation of Jaysh Khalid ibn al-Waleed?*, http://www.aymennjawad.org/2016/05/yarmouk-valley-the-formation-of-jaysh-khalid-ibn.

Tassi P., *How ISIS terrorists may have used Playstation 4 to discuss and plan attacks*, https://www.forbes.com/sites/insertcoin/2015/11/14/why-the-paris-isis-terrorists-used-ps4-to-plan-attacks/#73b5569a731a.

Taylor A., *How Trump could find common ground with China, thanks to the Islamic State*, https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/03/02/how-donald-trump-could-find-common-ground-with-china-thanks-to-the-islamic-state/.

Terms of Reference for the Joint Implementation Group, https://www.washingtonpost.com/r/2010–2019/WashingtonPost/2016/07/13/Editorial-Opinion/Graphics/terms_of_reference_for_the_Joint_Implementation_Group.pdf.

Terrorism Research & Analysis Consortium, *Al-Khansaa Brigade (Islamic State / IS – Female Unit / ISISF)*, https://www.trackingterrorism.org/group/al-khansaa-brigade.

Terrorism Research & Analysis Consortium, *Islamic State (IS) / Islamic State of Iraq and ash Sham (ISIS) / Islamic State of Iraq (ISIS or ISIL, IS)*, https://www.trackingterrorism.org/group/islamic-state-islamic-state-iraq-and-ash-sham-isis-islamic-state-iraq-isis-or-isil.

Testimony of Deputy Assistant Secretary Brett McGurk House Foreign Affairs Committee Hearing: Iraq February 5, 2014, https://docs.house.gov/meetings/FA/FA00/20140205/101716/HHRG-113-FA00-Wstate-McGurkB-20140205.pdf.

The Antalya Conference – A brief report, https://pomed.org/wp-content/uploads/2011/06/The-Antalya-Conference.pdf.

The ARES Team, *Bulgarian arsenal MSGL grenade launcher in Syria & Iraq*, https://armamentresearch.com/bulgarian-arsenal-msgl-grenade-launcher-in-syria-iraq/.

The Armed Conflict Location & Event Data Project, *Year 2019 in Review*, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/ACLED_AnnualReport2019_WebVersion.pdf.

The Carter Center, *The armed opposition in Northwest Syria*, May 15, 2020, https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/conflict_resolution/syria-conflict/idleb-armed-groups-may-2020.pdf.

The Clear Victory – Wilayat Hims, https://jihadology.net/?s=The+Clear+Victory.

„The Daily Star", *Northern Storm joins Tawhid Brigade*, http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2014/Mar-05/249284-northern-storm-joins-tawhid-brigade.ashx.

„The Daily Star", *Rebels pound Shiite villages: Observatory*, http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2015/Sep-19/315858-rebels-pound-shiite-villages-observatory.ashx.

„The Daily Star", *Turkey „offered Syria support" if Brotherhood given posts*, http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2011/Sep-29/150041-turkey-offered-syria-support-if-brotherhood-given-posts.ashx.

The Desert Falcons, https://www.Kaspersky.Com/Resource-Center/Threats/Desert-Falcons-Malware.

The Glory of Jihad 2 – Wilayat al-Barakah, https://jihadology.net/2018/02/22/new-Por.o-message-from-the-islamic-state-the-glory-of-jihad-2-wilayat-al-barakah/.

„The Guardian", *Syria: „bomb attacks" in Damascus – Friday 23 December*, https://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2011/dec/23/syria-egypt-yemen-protests-live-updates?newsfeed=true.

„The Guardian", *US Central Command Twitter account hacked to read „I love you Isis"*, https://www.theguardian.com/us-news/2015/jan/12/us-central-command-twitter-account-hacked-isis-cyber-attack.

„The Local", *Italy „paid €11m ransom to free aid workers"*, https://web.archive.org/web/20160403131834/http://www.thelocal.it/20151006/italy-paid-11m-ransom-to-free-aid-workers.

„The New Arab", *Russian attempt to blacklist Syria's islamist rebels blocked*, https://english.alaraby.co.uk/english/news/2016/5/11/russian-attempt-to-blacklist-syrias-islamist-rebels-blocked.

„The New Humanitarian", *Kurdish fighters hope to balance islamist forces*, https://deeply.thenewhumanitarian.org/syria/articles/2013/01/13/kurdish-fighters-hope-to-balance-islamist-forces.

The Raid „And Satisfy the Breasts of a Believing People" – Besieged Homs, al-Manara al-Bayda Media Foundation, April 30, 2014, https://jihadology.net/2014/04/30/al-manarah-al-bay%e1%b8%8da-foundation-for-media-production-presents-a-new-video-message-from-jabhat-al-nu%e1%b9%a3rah-the-raid-and-satisfy-the-breasts-of-a-believing-people-besieged/.

The Right Livelihood Foundation, *Syria Civil Defence*, https://www.rightlivelihoodaward.org/laureates/syria-civil-defence/.

„The Straits Times", *Trump sends US$4.5 million in aid to Syria's White Helmets*, https://www.straitstimes.com/world/united-states/trump-sends-us45-million-in-aid-to-syrias-white-helmets.

The Syrian Civil War, *Harakat Nour al-Din al-Zenki*, https://web.archive.org/web/20161106185227/http://civilwaralsham.com/home/harakat-nour-al-din-al-zenki.

„The Telegraph", *Revealed: The Islamic State „cabinet". From finance minister to suicide bomb deployer*, https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/10956193/Revealed-the-Islamic-State-cabinet-from-finance-minister-to-suicide-bomb-deployer.html.

„The Week", *What happened to the Christian women kidnapped by Islamic State?*, https://www.theweek.co.uk/islamic-state/95077/what-happened-to-the-christian-women-kidnapped-by-islamic-state.

The White House Office of the Press Secretary, *Statement by the President on airstrikes in Syria*, https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/09/23/statement-president-airstrikes-syria.

Tomaszkiewicz M., *Uratowali życie 100 tys. osób w Syrii. Kim są Białe Hełmy?*, https://www.newsweek.pl/swiat/spoleczenstwo/nagroda-nobla-2017-czy-biale-helmy-dostana-pokojowa-nagrode-nobla/7v98r55.

Toyota, *Toyota z doskonałymi wynikami sprzedaży w 2019 roku*, https://www.toyota.pl/articles/2020/ponad-milion-sprzedanych-aut-w-2019-roku.

TRAC, *Imam Bukhari Jamaat (Katibat Imam al Bukhari)*, https://www.trackingterrorism.org/group/imam-bukhari-jamaat#:~:text=The%20Imam%20Bukhari%20Jamaat%20is,Jaish%20al%20Muhajireen%20wal%20Ansar.

TRAC, *Katibat al Tawhid wal Jihad*, https://www.trackingterrorism.org/group/katibat-al-tawhid-wal-jihad.

TRAC, *Liwaa al-Tawhid Brigade*, https://www.trackingterrorism.org/group/liwaa-al-tawhid-brigade.

TRAC, *Sabiri Jamaat*, https://www.trackingterrorism.org/group/sabiri-jamaat.

Traditions and Practices of God – Wilāyat al-Barakah, https://jihadology.net/2018/01/06/new-Por.o-message-from-the-islamic-state-traditions-and-practices-of-god-wilayat-al-barakah/.

Triebert C., *The battle for Al-Bab: Verifying Euphrates shield vehicle losses*, https://www.bellingcat.com/news/mena/2017/02/12/battle-al-bab-verifying-turkish-military-vehicle-losses/.

Tsurkov E., *Jaysh al-Islam: Rebels at the gates of Damascus*, https://www.regthink.org/en/articles/jaysh-al-islam-rebels-at-the-gates-of-damascus.

Tucker N., *Public and state responses to ISIS messaging: Turkmenistan*, „CERIA Brief" [Washington (D.C.)], 2016, no. 15, https://app.box.com/s/k6qqvl3b2gsr08tyqu45flg211hz7icg.

Tunisia Strategic Reports Consulting, *Jihad al-nikah between fiction and reality*, https://tunisiastrategicreport.wordpress.com/2018/04/03/jihad-al-nikah-between-fiction-and-reality/.

Turkey protects the Islamic State: Nurse says she's tired of treating ISIL terrorists, https://www.globalresearch.ca/turkey-protects-the-islamic-state-nurse-says-shes-tired-of-treating-isil-terrorists/5403255.

TVN 24, *„Państwo Islamskie" sowicie opłaca swoich bojowników. I nakłada nowe „podatki"*, 13 grudnia 2015, http://tvn24bis.pl/ze-swiata,75/panstwo-islamskie-coraz-wiecej-zarabia-na-podatkach,602569.html.

TVN 24, *Dwa samobójcze zamachy w Bejrucie. Wzrosła liczba ofiar*, https://tvn24.pl/swiat/zamachy-samobojcze-w-bejrucie-co-najmniej-37-zabitych-ra594042-3317791.

TVN 24, *Francuzi znaleźli pas szahida. Policja: materiały wybuchowe jak z zamachu*, https://tvn24.pl/swiat/zamachy-w-paryzu-znaleziono-pas-szahida-ra597036-3318853.

TVN 24, *Kalifat przenosi wojnę na teren Rosji. „Przyłączcie się do walki na Kaukazie"*, https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/panstwo-islamskie-na-kaukazie-emirat-kaukaski-apeluje-o-walke-w-rosji,582942.html.

TVN 24, *Kraje arabskie zapowiadają utrzymanie sankcji wobec Kataru*, https://tvn24.pl/swiat/katar-kraje-arabskie-zapowiadaja-utrzymanie-sankcji-wobec-ad-dauhy-ra756202-2476897.

TVN 24, *Pierwszy polski islamski terrorysta-samobójca. Przez niego zginęło 11 osób*, https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/polak-czlonkiem-panstwa-islamskiego,567924.html.

TVN 24, *Putin i Erdogan porozumieli się w sprawie Syrii. „Dyplomacja działa"*, https://tvn24.pl/swiat/syria-i-iran-z-zadowoleniem-przyjely-porozumienie-w-sprawie-idlibu-ra869316-2382333.

TVN 24, *Seria zamachów na Sri Lance*, https://tvn24.pl/raporty/seria-zamachow-na-sri-lance-rr1361-2595462.

TVN 24, *Zamachy w Paryżu*, https://tvn24.pl/raporty/zamachy-w-paryzu-rr1025-2595084.

Tyson A.S., *A deadly clash at Donkey Island*, https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/08/18/AR2007081801270_pf.html.

U.S. Department of State, *Designated foreign terrorist organizations*, https://www.state.gov/foreign-terrorist-organizations/.

U.S. Department of State, *Designations of foreign terrorist fighters*, https://2009–2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247433.htm.

U.S. Department of State, *Modernization of executive order 13224*, https://www.state.gov/executive-order-13224/.

U.S. Department of State, *Rewards for justice – Reward offer for information on senior leaders of Hurras al-Din*, https://www.state.gov/rewards-for-justice-reward-offer-for-information-on-senior-leaders-of-hurras-al-din/.

U.S. Department of State, *State Department Terrorist Designation of Katibat al-Imam al-Bukhari*, https://2017–2021.state.gov/state-department-terrorist-designation-of-katibat-al-imam-al-bukhari/index.html.

U.S. Department of State, *Terrorist exclusion list*, https://www.state.gov/terrorist-exclusion-list/.

U.S. Department of the Treasury, *Treasury designates key Al-Nusrah Front leaders*, https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl0605.aspx.

U.S. Department of the Treasury, *Treasury sanctions Al-Nusrah Front leadership in Syria and militias supporting the Asad regime*, https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/pages/tg1797.aspx.

U.S. Department of the Treasury, *Treasury sanctions senior Al-Nusrah Front leaders concurrently with UN designations*, https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/pages/sm0011.aspx.

U.S. offers $5 million reward for information about terrorist, https://www.globalsecurity.org/security/library/news/2004/11/sec-041118-usia01.htm.

„Umowa między HTS a Nuruddin Zinki" [*ШАМ. Между ХТШ и Нуруддин Зинки заключено соглашение*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2017/11/17/115834/sham--mezhdu-khtsh-i-nuruddin-zinki-zaklyucheno-soglashenie.shtml.

UN Human Rights Council, *Oral update on the extent of conflict-related deaths in the Syrian Arab Republic. 48th session of the Human Rights Council Statement by Michelle Bachelet UN High Commissioner for Human Rights*, https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=27531&LangID=E.

UN Security Council, *Security Council ISIL (Da'esh) and Al-Qaida Sanctions Committee adds four names to its sanctions list*, https://www.un.org/press/en/2017/sc12728.doc.htm.

UN Security Council, *Government „Islamic State" known to have used gas in Syria, Organisation for Prohibition of Chemical Weapons Head tells Security Council*, https://www.un.org/press/en/2017/sc13060.doc.htm.

UNICEF, *Syrian refugees appeal*, https://www.unicef.org/appeals/syrian-refugees.

Unit of Analysis and Thinking – Jusoor for Studies, *The launch of the third stage of operation White Desert*, https://www.jusoor.co/public/details/The-launch-of-the-third-stage-of-Operation-White-Desert/808/en.

Unit of Religious Movement – Jusoor for Studies, *The return of Hayat Tahrir al-Sham Hisbah to Idlib*, https://www.jusoor.co/public/details/The%20Return%20of%20Hayat%20Tahrir%20al-Sham%20Hisbah%20to%20Idlib/689/en.

United Nations Security Council, *Gulmurod Khalimov*, https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/individual/gulmurod-khalimov.

United Nations Security Council, *Jaysh Khalid Ibn al Waleed*, https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/jaysh-khalid-ibn-al-waleed.

United Nations Security Council, *Khatiba Imam al-Bukhari (KIB)*, https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/khatiba-imam-al-bukhari-%28kib%29.

United Nations Security Council, *Letter dated 15 July 2019 from the Chair of the Security Council Committee pursuant to resolutions 1267 (1999), 1989 (2011) and 2253 (2015) concerning Islamic State in Iraq and the Levant (Da'esh), Al-Qaida and associated individuals, groups, undertakings and entities addressed to the President of the Security Council*, https://undocs.org/S/2019/570.

United Nations Security Council, *Letter dated 20 January 2020 from the Chair of the Security Council Committee pursuant to resolutions 1267 (1999), 1989 (2011) and 2253 (2015) concerning Islamic State in Iraq and the Levant (Da'esh), Al-Qaida and associated individuals, groups, undertakings and entities addressed to the President of the Security Council*, https://undocs.org/S/2020/53.

United Nations Security Council, *Report of the Secretary-General on the threat posed by ISIL (Da'esh) to international peace and security and the range of United Nations efforts in support of Member States in countering the threat*, S/2016/92, https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2016/02/N1602353_EN.pdf.

Up-armored Humvee M1114, „Defence Update", 2004, issue 3, https://web.archive.org/web/20180428211510/http://www.defense-update.com/products/h/humvee-ogara.htm.

US DoD, *Coalition forces, partners begin phase 2 of operation Roundup*, https://www.defense.gov/Explore/News/Article/Article/1538882/.

US Mk 14 EBR allegedly seized by Jabhat al-Nusra in Syria, https://armamentresearch.com/us-mk-14-ebr-seized-by-jabhat-al-nusra-in-syria/.

„USA Today News", *Syrian islamists reject Western-backed opposition*, https://eu.usatoday.com/story/news/world/2012/11/19/syrian-opposition/1715559/.

„Ustawodawcy Ahrar asz-Szam zezwalają na koordynację z Turkami. Wejście Amerykanów jest niejednoznaczne, o czym wydamy później fatwę" [شرعيو أحرار الشام يجيزون التنسيق مع الأتراك.. دخول الأمريكان غامض وسنصدر فتوى بشأنه لاحقا], https://www.zamanalwsl.net/news/article/73717.

„Utworzenie «Rady Wojskowej w Damaszku i okolicach» oraz przystąpienie do Zjednoczonego Dowództwa" [تشكيل "المجلس العسكري في دمشق وريفها" وانضمامه لـ"القيادة الموحدة"], https://bit.ly/47VgRLG.

Vatchagaev M., *Chechen ousted as amir of Jaish al-Muhadjireen wal-Ansar rebel group in Syria*, https://jamestown.org/program/chechen-ousted-as-amir-of-jaish-al-muhadjireen-wal-ansar-rebel-group-in-syria-2/#.VaL6hvmqqkp.

Vatchagaev M., *Chechens in Syria may quit Islamic State after death of Umar Shishani*, https://jamestown.org/program/chechens-in-syria-may-quit-islamic-state-after-death-of-umar-shishani-2/.

Vatchagaev M., *Is Moscow set to target Russians fighting against Assad in Syria?*, https://jamestown.org/program/is-moscow-set-to-target-russians-fighting-against-assad-in-syria-2/.

Vause J., Schuster H., Enso D., *Jordan says major al Qaeda plot disrupted*, https://edition.cnn.com/2004/WORLD/meast/04/26/jordan.terror/.

VICE News, *What it's really like to fight for the Islamic State*, https://www.youtube.com/watch?v=aM3ElTvF52I.

Vidino L., Hughes S., *ISIS in America: From retweets to Raqqa*, https://cchs.gwu.edu/sites/cchs.gwu.edu/files/downloads/ISIS%20in%20America%20-%20Full%20Report_0.pdf.

Vinograd C., *ISIS shows off its American-made M16 rifles*, https://www.nbcnews.com/storyline/isis-uncovered/isis-shows-u-s--made-weapons-n419371.

„W niecałe 24 godziny [...] drugi samolot bojowy milicji Assada został trafiony na zachód od Hamy" [قل من 24 ساعة. إصابة طائرة حربية ثانية لميليشيا أسد غربي حماة], https://bit.ly/44SLezn.

Warrick J., *Report says Al-Qaeda still aims to use weapons of mass destruction against U.S.*, https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/01/25/AR2010012502598.html.

Warsaw Institute, *Rosja wzmacnia bazy wojskowe w Azji Centralnej*, https://warsawinstitute.org/pl/rosja-wzmacnia-bazy-wojskowe-w-azji-centralnej/.

Wasilewski K., *Polityka Turcji wobec syryjskiej prowincji Idlib*, https://pism.pl/publikacje/Polityka_Turcji_wobec_syryjskiej_prowincji_Idlib.

al-Wasl Z., *ISIL tortured to death Ahrar Al Sham commander in Aleppo*, https://en.zamanalwsl.net/news/article/3111.

al-Wasl Z., *Moderate rebel groups unite in Southern Syria*, https://syrianobserver.com/EN/news/33504/moderate_rebel_groups_unite_in_southern_syria.html.

al-Wasl Z., *Tawhid Brigade dismisses 6 battalions over shariah breaches*, https://en.zamanalwsl.net/news/article/2252.

Webber L., *China, Xinjiang, and the Uyghurs in global jihadist propaganda*, https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/china-xinjiang-and-uyghurs-global-jihadist-propaganda.

Weiss C., *Al Qaeda affiliated Uzbek leader assassinated in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/04/al-qaeda-affiliated-uzbek-leader-assassinated-in-syria.php.

Weiss C., *Chechen commander killed in northern Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/12/chechen-commander-killed-in-northern-syria.php.

Weiss C., *Foreign fighter group pledges allegiance to Al Nusrah Front*, https://www.longwarjournal.org/archives/2016/06/foreign-fighter-group-pledges-allegiance-to-al-nusrah-front.php.

Weiss C., *Foreign jihadists advertise role in Latakia fighting*, https://www.longwarjournal.org/archives/2016/07/foreign-jihadists-advertise-role-in-latakia-fighting.php.

Weiss C., *Foreign jihadists involved in Hama fighting*, https://www.longwarjournal.org/archives/2019/06/foreign-jihadists-involved-in-hama-fighting.php.

Weiss C., *Hay'at Tahrir al-Sham reportedly arrests Uzbek jihadist leader*, https://www.longwarjournal.org/archives/2020/06/hayat-tahrir-al-sham-reportedly-arrests-uzbek-jihadist-leader.php.

Weiss C., *Islamic State kidnaps around 150 Assyrian Christians in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/02/islamic-state-kidnaps-around-90-assyrian-christians-in-syria.php.

Weiss C., *Jihadist group confirms arrest of Uzbek commander*, https://www.longwarjournal.org/archives/2020/06/jihadist-group-confirms-arrest-of-uzbek-commander.php.

Weiss C., *Jihadists celebrate in key Idlib city after defeating Syrian regime*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/04/jihadists-celebrate-in-key-idlib-city-after-defeating-syrian-regime.php.

Weiss C., *Jund al Aqsa launches suicide bombings in support of Idlib offensive*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/03/jund-al-aqsa-launches-suicide-bombings-in-support-of-idlib-offensive.php.

Weiss C., *Most recent Turkistan Islamic Party video of its fighters in #Syria shows a rudimentary camp*, https://twitter.com/caleb_weiss7/status/575158400243273728.

Weiss C., *New Uighur jihadist group emerges in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/01/new-uighur-jihadist-group-emerges-in-syria.php.

Weiss C., *Turkistan Islamic Party had significant role in recent Idlib offensive*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/04/turkistan-islamic-party-had-significant-role-recent-idlib-offensive.php.

Weiss C., *Uighur jihadist fought in Afghanistan, killed in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2017/02/uighur-jihadist-fought-in-afghanistan-killed-in-syria.php.

Weiss C., *Uighur jihadist group trains with elite unit*, https://www.longwarjournal.org/archives/2018/11/uighur-jihadist-group-trains-with-elite-unit.php.

Weiss C., *UN: Islamic Jihad Union operates in Syria*, https://www.longwarjournal.org/archives/2019/07/un-islamic-jihad-union-operates-in-syria.php.

Weiss C., *Uzbek group pledges allegiance to Al Nusrah Front*, https://www.longwarjournal.org/archives/2015/09/uzbek-group-pledges-allegiance-to-al-nusrah-front.php.

Weiss C., *Uzbek groups part of new offensive in southern Aleppo*, https://www.longwarjournal.org/archives/2016/06/uzbek-groups-part-of-new-offensive-in-southern-aleppo.php.

Weiss C., *Uzbek jihadist group congratulates Taliban for „victory" in Afghanistan*, https://www.longwarjournal.org/archives/2020/03/uzbek-jihadist-group-congratulates-taliban-for-victory-in-afghanistan.php.

Weiss M., *„How I escaped from ISIS"*, https://www.thedailybeast.com/how-i-escaped-from-isis.

Weiss M., *Confessions of an ISIS spy*, https://www.thedailybeast.com/confessions-of-an-isis-spy.

Wejkszner A., *E-dżihad. Wirtualne pole aktywności dżihadystów*, http://studiastrategiczne.amu.edu.pl/category/blog-strategiczny/blog-artur-wejkszner/?cat=9.

Wetzel G., *America's enemies have been running around the desert in captured American tanks*, https://foxtrotalpha.jalopnik.com/americas-enemies-have-been-running-around-the-desert-in-1823602893.

White Helmets, https://www.netflix.com/pl-en/title/80101827.

Wieliński B.T., *Brat polskiej dżihadystki nie żyje*, http://wyborcza.pl/1,75399,17361458,Brat_polskiej_dzihadystki_nie_zyje.html.

Wilber D.Q., *Here's how the FBI tracked down a tech-savvy terrorist recruiter for the Islamic State*, https://www.latimes.com/politics/la-fg-islamic-state-recruiter-20170406-story.html.

Wilgenburg W., *Syrian Kurds, rebels find common enemy in ISIS*, https://www.al-monitor.com/ van originals/2014/03/syria-kurds-pyd-ypg-isis-rebels-kobani-afrin.html#ixzz6s8RONwOu.

Wilk R., https://twitter.com/remigiuszwilk/status/702224315350171649?lang=en.

Wilk W., *Wojna w Syrii i kryzys humanitarny. Informacja dla dziennikarzy*, https://pcpm.org.pl/pliki2015/2016/04/SYRIA_Informator_full.pdf.

Wilkinson A., Bevan J., Biddle I., *Improvised explosive devices (IEDs): An introduction*, http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/D-Book-series/book-05-Conventional-Ammo/SAS-Conventional-Ammunition-in-Surplus-Book-16-Chapter-14.pdf.

Windrem R., *ISIS' Scud a dud? Missile likely not operational, US officials say*, https://www.nbcnews.com/storyline/iraq-turmoil/isis-scud-dud-missile-likely-not-operational-us-officials-say-n145916.

„Wojna z islamem. Chińscy komuniści utożsamiali islam z chorobą psychiczną" [*Война с исламом. Китайские коммунисты приравняли Ислам к психическому заболеванию*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2018/08/29/117213/vojna-s

-islamom--kitajskie-kommunisty-priravnyali-islam-k-psikhicheskomu-zabolevaniyu.shtml.

„Wojna z islamem. Nazarbajew zaczął masowo prześladować muzułmanów za pomocą brody, hidżabu i wzywania do islamu" [*ВОЙНА С ИСЛАМОМ. Назарбаев начал массово преследовать мусульман за бороду, хиджаб и призыв к Исламу*], https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2018/02/25/116387/vojna-s-islamom--nazarbaev-nachal-massovo-presledovat-musulman-za-borodu-khidzhab-i-prizyv-k-islamu.shtml.

Wood J., *Opposition walks out of Syrian peace talks*, https://web.archive.org/web/20160819135120/http://www.thenational.ae/world/middle-east/opposition-walks-out-of-syrian-peace-talks.

Wood J., *Rise and fall of Syrian rebel negotiator leaves peace talk hopes in tatters*, https://web.archive.org/web/20160803054220/http://www.thenational.ae/world/middle-east/rise-and-fall-of-syrian-rebel-negotiator-leaves-peace-talk-hopes-in-tatters.

Wright G., *Iranian RU-series thermal weapon sights in Syria*, https://armamentresearch.com/iranian-ru-series-thermal-weapon-sights-in-syria/.

Wright L., *ISIS's Savage Strategy in Iraq*, https://www.newyorker.com/news/daily-comment/isiss-savage-strategy-in-iraq.

Yahya M., *Iraqi forces kill al-Qaida „war minister" in raid*, https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/02/25/AR2011022501803.html.

Yallasouriya, *#Syria: The fights between SLF and HTS in Idlib and Aleppo Rifs – Turkestan faction sides with HTS*, https://yallasouriya.wordpress.com/2018/02/22/syria-the-fithts-between-slf-and-hts-in-idlib-and-aleppo-rifs-turkestan-faction-sides-with-hts/.

Yallasouriya, *#Syria|HTS-SLF fights: Jaish alAhrar asks HTS to stop the fight*, https://yallasouriya.wordpress.com/2018/02/22/syriahts-slf-fights-jaish-alahrar-asks-hts-to-stop-the-fight/.

Ybarra M., *Pentagon: Islamic State chemical weapons expert killed in airstrike*, https://www.washingtontimes.com/news/2015/jan/30/abu-malik-islamic-state-chemical-weapons-expert-ki/.

Yeniseyev M., *Recent arrests highlight Uzbekistan's efforts to thwart extremist recruitment*, https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2020/02/27/feature-0.

Yoder K., *Nuns slam media silence on Middle East Christian persecution*, https://www.newsbusters.org/blogs/katie-yoder/2014/09/15/nuns-slam-media-silence-middle-east-christian-persecution.

Yosif Y., *Jabhat a-Nusra claims assassination of alleged pro-IS leader in Daraa province*, https://syriadirect.org/news/jabhat-a-nusra-claims-assassination-of-alleged-pro-is-leader-in-daraa-province/.

Zalewski P., *Islamic evolution*, https://foreignpolicy.com/2011/08/11/islamic-evolution-2.

Zambrana M., Graham-Harrison E., Malik S., *Ex-UK student clocks up air miles on mission to rebrand Syrian islamists*, https://www.theguardian.com/world/2016/feb/22/ex-uk-student-clocks-up-air-miles-on-mission-to-rebrand-syrian-islamists.

al-Zarqawi Abu-Mus'ab, *To „the nation of Islam"* [in:] *„Text" of Al-Zarqawi Message Threatening More Attacks*, https://fas.org/irp/world/para/zarqawi040604.html.

Al-Zarqawi declares war on Iraqi Shia, https://www.aljazeera.com/archive/2005/09/200849143727698709.html.

al-Zawahiri Ayman, *Answers to the Esteemed Shaykhs*, As-Sahab Media Productions, May, 2014, https://jihadology.net/2014/05/24/as-sa%e1%b8%a5ab-media-presents-a-new-release-from-al-qaidahs-dr-ayman-al-%e1%ba%93awahiri-answers-to-the-esteemed-shaykhs/.

al-Zawahiri Ayman, *General guidelines for the work of jihad*, September, 2013, https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/oso/9780190856441.001.0001/oso-9780190856441-chapter-005.

al-Zawahiri Ayman, *Islamic spring. Part 2*, April, 2015, https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/oso/9780190856441.001.0001/oso-9780190856441-chapter-014.

al-Zawahiri Ayman, *Translation of al-Qaeda chief Ayman al-Zawahiri's letter to the leaders of the two jihadi groups*, 13 *rajab*, 1434 (kwiecień 2013), http://s3.documentcloud.org/documents/710588/translation-of-ayman-al-zawahiris-letter.pdf.

al-Zawahiri Ayman, *Al Sham will submit to none except God*, https://jihadology.net/2017/04/23/new-video-message-from-al-qaidahs-dr-ayman-al-%e1%ba%93awahiri-al-sham-will-submit-to-none-except-god/.

Zelin A.Y., *A timeline of Abu Muhammad al-Jawlani's appearances*, https://jihadology.net/2020/05/27/a-timeline-of-abu-muhammad-al-jawlanis-appearances/.

Zelin A.Y., *English translation of the HTS-Al Jazeera interview*, https://twitter.com/azelin/status/1002178040905043968/photo/2.

Zelin A.Y., *Guest post: Ahrar al-Sham spiritual leader: The idol of democracy has shattered*, https://jihadology.net/2015/06/03/guest-post-ahrar-al-sham-spiritual-leader-the-idol-of-democracy-has-shattered/.

Zelin A.Y., Smyth P., *The vocabulary of sectarianism*, http://foreignpolicy.com/2014/01/29/thevocabulary-of-sectarianism/.

Zelin A.Y., *Huras al-Din: The overlooked al-Qaeda group in Syria*, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/huras-al-din-overlooked-al-qaeda-group-syria.

Zelin A., Lister C., *The crowning of the Syrian Islamic Front*, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/crowning-syrian-islamic-front.

Zenn J., *An overview of Chinese fighters and anti-Chinese militant groups in Syria and Iraq*, https://jamestown.org/program/an-overview-of-chinese-fighters-and-anti-chinese-militant-groups-in-syria-and-iraq/#.VX3kqEZGR9g.

Zulfiqar A., *Syria: Who's in control of Idlib?*, https://www.bbc.com/news/world-45401474.

ZUMA Press, https://www.alamy.com/stock-photo-border-syria-26th-mar-2014-three-an-nusra-front-fighters-holding-an-79081047.html.

http://www.shaam.org/index.php.

http://www.shaam.org/reports/military-reports.html.

https://1.bp.blogspot.com/-nxCRrr1G1vY/XYjeXa0l6XI/AAAAAAAALTg/ClpHfra-bjC4QdvyLz6loUthiorEdugV0ACLcBGAsYHQ/s1600/4d.jpg.

https://hugokaaman.com/.

https://jihadology.net/2016/05/22/new-video-message-from-%E1%B8%A5izb-al-islami-al-turkistani-in-bilad-al-sham-go-forth-oh-mujahid/.

https://jihadology.net/2016/06/07/new-video-message-from-%E1%B8%A5izb-al-islami-al-turkistani-in-bilad-al-sham-a-call-from-the-front-lines-of-jihad-19/.

https://news.yahoo.com/syrias-idlib-city-falls-qaeda-affiliate-allies-monitor-133519237.html.

https://postlmg.cc/gXT7SGyg.

https://twitter.com/WilliamsJon/status/601144613576015872.

https://www.facebook.com/Genocide-Conference-2018-333461813827654/.

https://www.gov.pl/attachment/e9717032-8efd-4a8e-8f18-8d80496f8bfa.

https://www.whitehelmets.org/en/.

Indeks osób*

al-Abadi Haider 277
Abazid Abulhassan 471
al-Abbas Abdullah Chalid zob. Talmenes Abu Chalid
al-Abbas asz-Szam Abu zob. Abul-Tout Mohammed Ayman
Abbas Khalaf Hanifa 163
al-Abbas Youssef (Abu al-Tajjeb) 492, 494
Abbasydzi, dynastia 90
Abboud Hassan (Abu Abdullah al--Hamawi) 412, 413, 415–418, 422, 435, 436, 438, 441
bin ʻAbd Allah al-Kawati ʻAbd al-Latif 320
al-Abd Aszida / Ashidda Abu 396, 397, 578
Abderrahman Abu 424
Abderrahman as-Souri Abu (Mohammed Talal Bazerbaszi) 424
Abduh Muhammad 33, 34
Abdul Hamid II, sułtan Imperium Osmańskiego 451
bin Abdul-Rahman al-Hawali al-Ghamdi Safar zob. al-Hawali Safar
Abdulajew Mahomed (Abu Dżudżana Gimrinskij) 539
Abdulhalim Tarek 98
Abdulla Zyad Juhar (Abu al-Hartih al-Iraki) 287
Abdullah II, król Jordanii 74
Abdullah Ahmed Abdullah zob. al-Masri Abu Muhammed
al-Abdullah Hadi 424
Abdullajew Supjan M. 535
Abdulmalek Abu 440
Aboud Hassan 270
al-Absi Amr (Abu Ather) 259, 306
al-Absi Firas 259
al-Absi al-Wahidi Usama zob. al-Dżulani Abu Mohammad
Abu Abd al-Malik 422
Abu Ahmad 245
Abu Ahmad z Kuwejtu 321
Abu Ammar zob. al-Jughayfi Ahmad Abd Muhammad Hasan
Abu Anas, bojownik 550
Abu Anas, imam 461
Abu Ather zob. al-Absi Amr
Abu Bakr, kalif 49
al-Abu Bara zob. Soufan Hassan
Abu Chalid 274, 276, 426
Abu Dżabir 351, 359, 416, 422–424, 428, 429
Abu Dżahili zob. Seit-Umarowicz Atabijew Islam

* Indeks nie obejmuje nazwisk występujących w przypisach, aneksach i bibliografii.

Abu Dżihad zob. Seit-Umarowicz Atabijew Islam
Abu Du'a zob. al-Bagdadi Abu Bakr
Abu Hadżir zob. al-Kafi asz-Szmari Abdul
Abu Hadżr zob. asz-Szami Dżarrah
Abu Hanifa, teolog 46
Abu Hanifa zob. Ł. Dawid
Abu Hussein 581
Abu Issa/Eissa zob. as-Szejch Ahmed Eissa
Abu Kazzab zob. Seit-Umarowicz Atabijew Islam
Abu Malik, naukowiec 172
Abu Malik al-Abu 578
Abu-Malik Al-Talli 360
Abu Moez zob. Garsallaoui Moezeddine
Abu-Muhammad Ali zob. Kebekow Aliaschab
Abu Obeida zob. al-Binniszi Abu Obeida
Abu Rofik zob. Baltabajew Sukhrob
Abu Saleh zob. al-Obeidi Ajad Talib Abdul Rahman
Abu Saleh Tahan 359, 412, 422, 423, 426, 428
Abu Suleiman zob. Tafour Chalid
Abu Suleiman Nasser ad-Din Allah zob. Mansour Nu'man Salman
Abu Usman zob. Umarow Doku Ch.
Abu Yahya zob. as-Szejch Yahya Zakaria
Abu Yazen 413
Abuanza Issam 236
Abul-Tout Mohammed Ayman, al-Tut Abu, Abu al-Abbas asz-Szami 416, 417, 471
al-Adel Saif 312, 337, 340, 359, 366
al-Adhab Kitam 462
Adil Abu Usman 569
Adnan Abu 371
al-Adnani asz-Szami Abu Muhammad 87–88, 96–98, 100, 103, 135, 158, 170, 182, 245, 246, 469, 539, 573, 583, 613
al-Afari Abu 'Alaa zob. al-Anbari Abu Ali
al-Afari Halid 184
al-Afari Hamad Za'lan 184
al-Afganil Dzamal ad-Din 33, 41
Aflak Michel 451
Agha Ahmed 357
Ahmad Abdul Wahid Khutnayer (Abu Louay) 245
Ahmadij Abdulfatah zob. Gazi Usman
al-Ahmed Tammam Talal 412
Ahram Ariel I. 164
Akhlaq Abu Ahmed zob. al-Hasri Bassam Ahmad
Akiłow Rachmat 591
Akleh Hasan Ali 58
Akrad Adham 266
al-Alami Mohammed (Abu Hamza al-Maghrebi) 553
al-Albani Abu Qatada zob. Dżaszari Abdul
Aleksander III Wielki, zw. Macedońskim, król Macedonii 54, 565
Aleksandrowicz Tomasz 17, 22
Alhakim Mohamed Ali 236
al-Allak Ashraf Ahmad Fari (Al-Urduni) 312
Alloush Islam 477, 481, 485, 486
Alloush Mohammed, kuzyn Mohammeda Zahrana 422
Alloush Mohammed, o. Mohammeda Zahrana 476, 477, 480, 481
Alloush Mohammed Zahran 417, 420, 422, 476–478, 480–486
al-Almani Abu Ibrahim zob. S. Jacek
al-Almani Abu Mohammed zob. N. Yannick
Almohammad Assad H. 245, 250, 365
Alptekin Isa Yusuf 605
al-Alwani Abu Ahmad 251
Amina Abu 587
al-Ammar Yaqoub 262
al-Amriki Azzam zob. Gadahn Adam
Anas Chalid Abu 412
al-Anbari Abu Ali (Abu 'Ala al-Afari vel 'Abd al-Rahman al-Qaduli) 183, 230, 245
Anonim, zw. Gallem 166

al-Ansari Abu ‘Azzam 336, 424
al-Ansari Abu Faisal 434
Anza Hakim 494
al-Aqla al-Szuebi Hamoud 174
Arafat Jasir 198
Arif Said 307, 336
al-Aruri / Arouri Chalid zob. al-Urduni Abu Hamam / Abu al-Kassam al-Urduni
al-Asaad Riad 60, 296
al-Asad Ali 331
al-Asad Asma 57
al-Asad Baszszar 54, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 90, 93, 98, 99, 156, 164, 241, 247, 258, 260, 267, 294, 298–301, 303–306, 310, 313, 314, 327, 332, 334, 338, 341, 344, 345, 349, 352, 353, 359, 361, 363, 366, 367, 379, 392, 398–400, 403, 405, 407, 409, 411, 427, 435, 437, 439–442, 446, 454–457, 459, 461, 464, 467, 473, 477–479, 483, 491, 495, 499, 503, 504, 506, 508, 509, 516, 520, 562, 575, 581, 582, 590, 607, 610, 619, 620, 622, 623
al-Asad Hafiz 55, 56, 67, 105, 452, 453
al-Asad Kifah 331
al-Asad Maher 57
al-Asad Sulajman 56
al-Asadowie, rodzina 64, 307, 454
Asbro Hassan 514
Ashor Zaeem 163
Asilderov Rustam zob. Kadarsky Abu Mukhammad
al-Askari Abu al-Kassam 366
al-Assad Hilal 331
Astemirov Anzor, ps. Seifullah 534
Atar Oussama 87
Atatürk Mustafa Kemal (M.K. Paşa) 39
al-Atawi Sultan (Abu Layth at-Tabuki) 333
Al-Athari Bakr Bin Abdul Aziz Abu Humam (Turki bin Mubarak bin Abdullah) 80
Atrasz Hossam/Hussam 355, 514, 515, 517
al-Attar Issam 451–453
al-Attar Nadżah 56, 451
Attoun Abdulrahim (Abu Abdullah asz-Szami) 342, 354, 403, 426
al-Azeri Abu Yahya 553
al-Azhari Abu Shujaa zob. Uyyoun Ahmed Abdelaziz
Azzam Abd Allah Yusuf 37, 51, 65, 68–72, 104, 266, 408, 416, 438, 439, 449, 518, 538
Azzam Bej 68
Azzam Hudheifah 439
Azzam Pasza zob. al-Wahhab Azzam Abd
Ażijew Anzor 556
Ażijew Rustam (Abdul Hakim asz-Sziszani) 556–558
Ąttar Bilal 471

B. Małgorzata, ż. Dawida Ł. 527
Badie Muhammed 465
al-Badri, rodzina 81
al-Badri Hadżi Dżuma Awad 286
al-Bagdadi Abu Abdull Raszid / Abu Omar (Hamid Daoud Mohammed Chalil az-Zawi) 80, 88, 131, 132
al-Bagdadi Abu Ali (Ahmad Ismail al-Zawi) 289
al-Bagdadi Abu Bakr, Ibrahim al-Hussajni al-Kuraszi Bagdadi, zw. Abu Du’a 40, 80, 81, 86–90, 94–96, 99–101, 132, 156, 165, 183, 184, 229, 230, 245, 251, 271, 282–286, 288, 293, 305, 306, 309, 334, 346, 347, 363, 365, 415, 468, 539, 550, 554, 573, 583, 603, 612, 613
Bahaiah/Bahaiya Mohammed zob. as--Suri Abu Chalid
al-Bakour Mustafa 501
al-Bakr Ibrahim Hajji Muhammad 319–320
Balcerowicz Bolesław 23
al-Balki Ahmed 315
Baltabajew Sukhrob (Abu Rofik, Abu Salman al- Belarusi) 378
al-Banna Anwar 455
al-Banna Hasan 34, 65, 338, 438, 439, 451, 457, 462, 465

Banner Francine 535
al-Bara asz-Sziszan zob. Tochosaszwili Cezar
Bara Kadek zob. Machaal Rayan
Barajew Arbi 534
Barajewa Chawa 534
Barber Benjamin R. 626
Barber Matthew 450
al-Baridi Muhammad (Abu Ari), ps. al-Khal 261
al-Barkawi Issam bin Muhammad bin Tahir zob. al-Makdisi Abu Muhammad
Barzani Mustafa 271, 278
Basajew Rustam 556
Basajew Szamil S. 530–532, 534, 535, 537, 538, 539, 556
Batirashvili Tamaz (Tamaz Tsatiaszwili) 547, 548
Batirashvili Tarkhan (Abu Omar asz-Sziszani), zw. Omarem Czeczenem 140, 248, 252, 254, 259, 306, 546, 547, 548, 550, 552–554, 561, 563
Batirashvili Tengiz 548
Batur Osman 595
Bauman Zygmunt 619
al-Bayanouni Ali Sadreddine 454, 455, 457, 458, 461, 466, 467
ibn Baz Abd al-Aziz 38
Bazerbaszi Mohammed Talal zob. Abderrahman as-Souri Abu
Bazi Muhammad 238
al-Belarusi Abu Salman zob. Baltabajew Sukhrob
Benchekroune Ibrahim / Ibrahim bin Shakaran (Abu Ahmed al-Muhadżir) 553
Benojewski zob. Czatajew Ahmed R.
Benojewski Bajsangur 551
Berg Nicholas 78, 169
Bergen Peter L. 70
Biden Joe (Joseph) 609
al-Bilawi Abu Abdulrahman (Adnan Ismail Najm al-Bilawi al-Dulaimi) 85, 251
al-Bilawi al-Dulaimi Adnan Ismail Najm zob. al-Bilawi Abu Abdulrahman
al-Binniszi Abu Obeida 99, 418
al-Bittar Salah ad-Din 451
Blair Tony (Anthony Charles) 248
Błaszczyk Cezary 23
Bodio Tadeusz 23
Bolechów Bartosz 22
Borkowski Robert 596
Bortnikow Aleksandr W. 545
al-Boustani Walid 63
Bouwaidani/Buwaydani Abu Hammam 481, 483
al-Britani Abu Basir 362
al-Britani Abu Hafs 267
al-Britani Abu Hussain zob. Hussain Junaid
Brun Itai 118
Brzeziński Zbigniew 69
Buranow Suhail F. 568
Buryatskii Said Abu Saad 534

Chadidża Abu 359
Chadżijew Isłam 533
ibn Chaldun Abu 89
Chalid, emir 584
Chalid Nadir Abu zob. Medetov Nadir
Chalid ibn al-Walid, zw. Mieczem Proroka 259, 264, 286
Chalimow Behrouz 586
Chalimow Gulmurod S. (Abu Chalid al-Tadżiki) 251, 254, 572, 584–586
Chalimow Isłam 530
Chalimow Sułtanmurad 586
Al-Chattab zob. ibn Salih ibn 'Abdullah al-Suwaylim Samir
Chattab Anas Hassan 310
Chikmatow Abdul Aziz 577
Chivers Christopher John 498
al-Chlifawi Samar Muhammad Abd, ps. Hadżi Bakr 83, 85, 86, 95, 243, 245, 251, 306
Chodżajew Dżumaboj (Dżuma Namangani) 567, 568
Chomejni Ruhollah 39, 52, 53, 464

al-Chorasani Abu Abdul Karim 359
Chorasani Abu Ibrahim 554
Chorasani Mohammed 551
Chorośnicki Michał 22
Chulov Martin 406
Clausewitz Carl von 14
Clinton Hillary 54
Cohen David 319
Collins Alan 12
Cullison Alan 103
Curtis Peter Theo 320
Czatajew Ahmed R. (David Mayer), ps. Benojewski 551, 552
Czornik Katarzyna 23
Czyngis-chan, chan Mongołów 566

Dadullah, terrorysta-samobójca 601
al-Dagestan Kamil Abu Sultan 541
al-Dagestani Abu Muhammad zob. Kebekow Aliaschab
Dagestani Omar 554
Dagül Abdussamed 505
Dalela Arif 456
Dam Nikolaos van 55
Danielewicz Krzysztof 22
Dariusz I Wielki, król Persji 565
Darwisz Anad (vel Abu al-Mundhir) 434
Deng Xiaoping 595, 596
Dillon Ryan 281
Dmowski Roman 43
Dogan Hatune 162
Dr Samir zob. al-Shwakh Ali Dżuma
al-Droubi Mulham 454, 461, 467
Dudajew Dżochar M. 529
Dudurkaeva Seda 548
al-Dugheim Hassan 419
ad-Duri Ezzat Ibrahim 83, 86
al-Dzabouri Maysara Ali ibn Musa ibn Abdullah zob. al-Qahtani Abu Mariya
Dżabir/Jabir Muhammad 272
al-Dżader (al-Jader), rodzina 492
Dżadid Salah 55
al-Dżajjousi Azmi 171
Dżalolow Nadżymin K. (Nazimuddin Khilalof, Yahio) 568, 569
Dżaszari/Jashari Abdul (Abu Qatada al-Albani) 312, 334, 360
al-Dżazairi Abu Yahya 364
al-Dżubori Mutaz Noman Abd Naif, ps. Hadżi Taiseer/Taysi 287, 289, 290
al-Dżubori Sami Jassim, ps. Hadżi Hamid 286, 287, 290
al-Dżubori Youssef Noman Abd Naif (Abu al-Harith) 290
al-Dżughajfi Chalid 133
Dżulajbib Abu (Iyad Tubasi/Toubasi) 310–313, 340, 347, 359, 366
al-Dżulani Abu Mohammad (asz-Szara Ahmed Husejn / Usama al-Absi al-Wahidi / Awus al-Mosuli / Muhammad al-Jawlani / Muhammad al-Golani 88, 95, 98, 99, 101, 294, 295, 298–300, 303, 305–307, 310, 318, 328, 334, 335, 337, 341–344, 346–349, 352–354, 356, 357, 359–361, 371, 372, 375, 379, 395, 401, 403, 415, 426, 429, 551, 577, 578, 601, 607, 608
Dżuma Hassan (Abu Walid) 287, 335
al-Dżumaili Ajad Hamid (Abu Yahya al-Iraki) 245

El Ghamari Magdalena 22
Emwazi Mohammed, zw. Jihadi John 169
Erdoğan Recep Tayyip 39, 273, 366, 400, 463, 464, 505, 605, 606, 620
Erdoğan Sümeyye 273
Esposito John L. 40
Exum Andrew 139

al-Fadla Abou 471
al-Fadli Muhsin / Fadhli Mohsen 307, 336, 358
al-Faham Mounjed 63
al-Fahd Nasir 173
al-Faisal Abdul Rahman 246
al-Falistini Abu Khuzaymah 355
Farag Mustafa Mohamed zob. al-Muhadżir Abu Sulajman
al-Faransi Abu Souleymane (Abdelilah Himich) 245

Faruk I, król Egiptu 68
al-Fateh Abu Mohammed 482
Fathi Abdulla 287
Fatih Abdullah 569
Fattah Abu Ghudda Abdel 465
Fayad Shafiq 453
Ferizi Ardit 249
Filipow Roman N. 387
Foley James 169, 270
al-Freij Fahad Jassim 602
Fyderek Łukasz 22, 54

Gadahn Adam (Azzam al-Amriki) 178
Gadżijew Gajdar 535
Gafur al-Syyakh Abdel Sattar Abdul 387
Gandhi Rajiv 120
Gangohi Raszid Ahmed 38
Garsallaoui Moezeddine (Abu Moez) 570
Gartenstein-Ross Daveed 344
Gazi-Muhammad, imam 534
Gazi Usman (Abdulfatah Ahmadij) 569
Gazijew Tarkhan (Ibad ar-Rahman) 559
Gazujewa Elza 535
Gazzakov/Kazakov Ruashan 573
Gelajew Rusłan 542
Gelajew Rustam 542
Geng Shuang 613
al-Ghab Abu Yahya (Abu Yahia al-Hamawi, Mohannad al-Misri 422, 424
al-Ghadban Hosam 462
al-Ghadban Munir 466
Ghalioun Bourhan 458
al-Ghazali Badr 307
Ghazi Usmon 573, 574
Ghika Christopher 168
Gimrinskij Abu Dżudżana zob. Abdulajew Mahomed
Gimrinskij Abu-Usman zob. Sulejmanow Mahomed
Giustozzi Antonio 348, 369
Glen Andrzej Jarosław 15, 18
Gliwa Sylwia 22
Gładkikh Wiaczesław W. 292
Gocyński Nadżmuddin 534
al-Golani Muhammad zob. al-Dżulani Mohammad
Gourdel Hervé 169
Górecki Wojciech 528
Graban Artem 22
Gray Colin S. 129
Grozny Abu Umar, ps. Magomed 552
Guan Youfei 602
Guevara Ernesto, zw. Che 104
Gubdenskii Seifullah zob. Vagabov Magomedali
Gulru, ż. Loika 587, 588
Gumashvili Guram 548

al-Habib Mahmoud 452
Habib Rami 422
Hadid Marwan 91, 452, 471
al-Hadrami Abu Sa'id 99, 309
Hadż Ali Hassan 494
al-Hadż Ali Mohammed Hussein 422
Hadżi Abdullah zob. al-Haszimi al--Kuraszi Abu Ibrahim
Hadżi Bakr zob. al-Chlifawi Samir Muhammad
al-Hadżi/Hajji Fadlallah 433, 474
Hadżi Hamid zob. al-Dżubori Sami Jassim
Hadżi Taiseer/Taysi zob. al-Dżubori Mutaz Noman Abd Naif
Hadżi Zaid zob. as-Sumeidai Baszszar Chattab Ghazal
Haines David 169
al-Hakaymah Muhammad Khalil zob. Nadżi Abu Bakr
al-Hakim Abu Abdullah 413
al-Hakim Muhammad Bakr 79
Hakim Nazir 458
al-Hakim Umar Abd zob. Nasar Mustafa Setmariam
al-Halloul Dżaber 424
Hamadin Mohammed 494
al-Hamawi Abu Abdullah zob. Abboud Hassan
al-Hamawi Abu Haszim zob. asz-Szami Abu Haszim

al-Hamawi Abu Yahia zob. al-Ghab Abu Yahya
al-Hamawi Saleh 310, 334, 341, 344
al-Hamid Mahmud 471
al-Hamid Muhammad 471
Hamidow Hayrull 574
bin-Hammad al-'Ali al-Kuwaiti Hamid 266
al-Hammad Chalid 421
Hamming Tore R. 103
Hamro Ramazon Rahimzoda 586
Hamza Abu zob. Kamel Mustafa
Hamza Ahmed Abu zob. Umarow Isa
Hamza Sami 421
Hamzat-bek, imam 534
Hanafi Hassan 41
ibn Hanbal Ahmad 32, 158, 163
al-Haqq al-Turkistani Abd 603
Haqqani Sirajuddin 580
Harara Muyassir zob. al-Qahtani Abu Mariya
Harf Marie 275
al-Hariri Abu Abdulla 263
al-Harith Abu zob. al-Dżubori Youssef Noman Abd Naif
Harling Peter 56
ibn al-Hasan asz-Szajbani Muhammad 47, 48
al-Hasri Bassam Ahmad (Abu Ahmed Akhlaq, Abu Ahmad asz-Szami) 131, 135, 313
Hassan Ahmad 347
Hassan Hassan 23, 115, 427, 438
Hassan Muhammad Khalid zob. al-Qahtani Abu Mariya
al-Hassem Muhammad 98
al-Haszimi Abu Omar 196
al-Haszimi al-Kuraszi Abu Ibrahim (Mohammed Abdul Rahman al-Mawli as-Salbi), ps. Hadżi Abdullah, Abdullah Kardasz 183, 184, 286
al-Haszimi Hassan 459, 469
al-Haszimi Hiszam 252
al-Hawali Safar (Safar bin Abdul-Rahman al-Hawali al-Ghamdi) 40, 52
Hayden Michael V. 82
Haykal Hani zob. al-Masri Abu Hani
Hegel Georg Wilhelm Friedrich 39
Heller Samuel 439
Hennig Alan 169
Hidżazi Samir zob. as-Suri Faruq
al-Hijal Fadel Ahmed Abdullah zob. al-Turkmani Abu Muslim
Hilal Fawaz 355
Himich Abdelilah zob. al-Faransi Abu Souleymane
Hitler Adolf 278
Hitto Ghassan 459
Hoffman Bruce 172
al-Homsi Abu Adnan 368
Hostey Raphael 249
Hreitan Abu Omar 417, 491
Hroub Khaled (Chalid) 40
Hudhayfah Nadżi Abu 400
Hudhayfah Omar 432
Husajn I, król Jordanii 68
Husajn ibn Ali 48
Husajn Saddam 75, 81–83, 86, 87, 238
al-Husajni Muhammad Amin 40–41
Hussain Junaid (Abu Hussain al-Britani) 248, 249

Ibrahim Hassan 265
Idlibi Abu Uthman zob. asz-Szami Abu Haszim
Idris Salim 460
Ikbal Muhammad 39
Ingusz Abdullah 546, 556
al-Iraki Abu Ajman (Adnan al-Latif Hamid al-Dulaymi Suwaydawi) 256
al-Iraki Abu Anas 246
al-Iraki Abu al-Hartih zob. Abdulla Zyad Juhar
al-Iraki Abu Yahya zob. al-Dżumaili Ajad Hamid
al-Iraki Abu Zar 329
al-Iraki Muharib al-Dżubouri Abu Maysar 132
Irhabi 007 zob. Tsouli Younes
Ishaq Bassam 461

ibn Ismail al-Buchari Muhammad 578
al-Issawi Rafi 82–83
Izak Krzysztof 22

Jakus Jakub, ps. Abu Chattab / Khatab al-Polandi 526, 527
al-Jammel Sadam 246
Jansen Johannes Juliaan G. 31
Jaroszyńska Małgorzata 22
al-Jawfi Challad 368
al-Jawlani Muhammad zob. al-Dżulani Abu Mohammad
al-Jazrawi Abu Dhar (al-Najdi al-Harethi) 268
al-Jazrawi Abu Muhammed 286
al-Jazrawi Abu Salih zob. Shiaa Naif Hamad
al-Jemeni Abu Dżafar 560
Jihadi John zob. Emwazi Mohammed
Jin Yinan 600
Jomaa Imad Ahmad 487
Jones Sally vel Sakinah Hussain 249
Jones Seth G. 305, 350
Joscelyn Thomas 23, 344
al-Juda Abu 321
al-Jughayfi Ahmad Abd Muhammad Hasan, zw. Abu Ammar 289
al-Jughl Abu Hamza zob. al-Jughl Bahaa Mustafa
al-Jughl Bahaa Mustafa (Abu Hamza al-Jughl) 416
Juldaszew Tohir 567–569, 574
al-Juneidi Usama 475

Kaaman Hugo 199, 204
Kabardinets Abdul Aziz 546
Kadarsky Abu Mukhammad (Rustam Asilderov) 553
Kadyrow Achmat A. 531
Kadyrow Ramzan A. 531, 532, 536, 540–542, 563
Kamel Mustafa (Abu Hamza) 52, 88, 413, 422
Kamolow Rzaszod Kori/Qori 575
Kardasz Abdullah zob. al-Haszimi al-Kuraszi Abu Ibrahim
al-Kardawi Jusuf 41
Kareem Bilal Abdul 403
Karim Mustafa Abdel 470
Karimow Islam A. 567, 574
al-Kasasbeh Muath 170
al-Kassam Abu zob. al-Urduni Abu Hamam
Kassing Peter 169
Katada Abu zob. Qatada al-Filistini Abu
al-Kavkaz Abu Al-Bara 559
Kazimi Nibras 86
Kebedow Bagautdin 531
Kebekow Aliaschab (Ali Abu--Muhammad vel Abu Muhammad al-Dagestani) 536, 537, 539, 541
Keda Ali 355
Kepel Gilles 31
Kerry John 275
al-Khal zob. al-Baridi Muhammad
Khalaf Shufair Muhammad Hussein 133
al-Khalaylah Ahmed Fadel zob. az-Zarkawi Abu Musab
Khan Hafiz Saeed 583
Khan Reyaad 249
Khan Samir 175
Khan Sajjid Ahmad 41
al-Khatib Ahmed Moaz (Mouaz al-Chatib) 296, 458, 459
Khilalof Nazimuddin zob. Dżalolow Nadżymin K.
Khiyami Sami 56–57
Khoja Chalid 464
Khuraysat / Churaisat Bilal / Khuraysat Bilal (Abu Chadija asz-Szari'i, Abu Dżalibib al-Urdani) 347, 362, 366
Kilo Michel 455
Kissinger Henry 69
Kitler Waldemar 17, 18
Knights Michael 151
Kortkamp Janice 611
Krymski Amir Abdula Karim 554
Kubiński Grzegorz 22
Kuleba Mirosław 23
al-Kuraszi, dynastia 81

al-Kuraszi al-Muhadżir Abu Hamza 287, 614
al-Kurdi al-Hiju Fiwaz Muhammad 246
al-Kurdi Hussein 362
Kurobi Abu Kholidi zob. Nazarov Nusrat
Kusaynuv Rawil 570
Kutb Muhammad 37, 41, 69
Kutb Sajjid, Sajjid Qutb 29, 35–39, 44, 51, 65, 68, 69, 71, 338, 439, 452, 464
Kyuri A., uchodźca 560

Labazanow Anwar 535
bin Laden Osama zob. ibn Ladin Usama
ibn Ladin Hamza 97
ibn Ladin Muhammad 69
ibn Ladin Usama (Osama bin Laden) 37, 38, 41, 44, 52, 65, 68–76, 79, 80, 94–97, 102, 104, 178, 256, 266, 284, 285, 307, 334, 335, 340–342, 346, 347, 408, 418, 430, 439, 538, 567
Lakomy Miron 23, 612
Lamb Christopher J. 130
al-Latif Hamid al-Dulaymi Suwaydawi Adnan zob. al-Iraki Abu Ajman
al-Latif Saleh Mustafa Abd zob. asz--Sahaba Abu Anas
Lawrence Bruce B. 40
Lawson Fred H. 497
Le Mesurier James 406
Lewis Bernard 30
Lewis Jeffrey W. 122
al-Libi Abu Dujana 271, 329
al-Libi Abu Musab 364
al-Libbi Abu Saad 286
al-Libi Abu Yahya 336, 599
Liedel Krzysztof 22
Lister Charles R. 23, 124, 294, 327, 340, 344, 348, 425, 444
Littell Jonathan 58
Loik, członek ISIS 587, 588
Louay Abu zob. Khutnayer Abdul Wahid Ahmad
Lowcock Mark 393
al-Lubnani Abu Muhammad 132
Lund Aron 23, 335, 394
Luqman Abu, Luqman al-Soori Abu zob. al-Shwakh Ali Dżuma

Ł. Dawid vel Abu Hanifa 527

Maarati Manaf 501, 505
Maarati Mostafa/Mustafa 394, 501, 505
Maarouf Dżamal 421
Mabruk/Mabrouk Ahmed Salameh (Abu Faradż al-Masri) 307, 312, 342, 358
Machaal Rayan, ps. Bara Kadek 179, 183
Machalikaszwili Rusłan (Sajfullach asz-Sziszani) 546, 549, 550, 551, 575
al-Madani Abu Abdullah 261
al-Madanie Abu Ubajda 575
al-Madanimi Mu'tasim Billahem 554, 555
al-Maghrebi Abu Hamza zob. al-Alami Mohammed
Magomed zob. Grozny Abu Umar
al-Mahdi Abdul Razzaq 614
Mahmoud Suleiman 517
Mahsum Hasan (Hassan Makhdum), Abu-Muhammad al-Turkistani, Ashan Sumut) 598, 599, 608
Maigow Sałambek 533
al-Majid al-'Afari Abu 'Abd 184
al-Makdisi Abu Muhammad (Issam bin Muhammad bin Tahir al-Barkawi) 41, 65, 73, 74, 78, 99, 264–266, 306, 334, 353, 354, 403, 437, 485, 486, 578
Makhdum Hassan zob. Mahsum Hasan
Makhlouf/Machluf Anisa 56
Makhlouf Rami 57
al-Makhzumi Abu Talha 422
al-Malik Abu Abd 99
al-Maliki Nuri 82, 83, 442
Malley Robert T. 56
Mamlouk Ali 59
Mamoń Marcin 23, 550
Mansour Abdullah 600
al-Mansour Muhammad 501
Mansour Nu'man Salman (Nasser ad-Din Allah Abu Suleiman) 251

Mansur, szejk 528
Mao Tse Tung 104–106, 111, 143, 439
Margoshvili Feyzulla (Salahuddin asz-Sziszani, Salah ad-Din asz Sziszani) 546, 554, 555, 558
Margoszwili Murad I. (Muslim asz--Sziszani) 560, 561
al-Masalama Aamer Aijub 262
Maschadow Asłan A. 529, 531–533
al-Maskani Dżaber zob. Szejch/Sheikh Abu Dżaber Haszim
al-Masri Abu ʻAbd al-Karim „Karim" 359, 360, 362, 364
al-Masri Abu al-Khayr (Ahmad Hasan Abu) 340, 342, 344
al-Masri Abu Ajjub zob. al-Muhadżir/Muhajir Abu Hamza
al-Masri Abu Basir zob. al-Masri Hani
al-Masri Abu Dhar 364
al-Masri Abu Dżihad zob. Nadżi Abu Bakr
al-Masri Abu Faradż zob. Mabruk/Mabrouk Ahmed Salameh
al-Masri Abu Hadżar 336
al-Masri Abu Muhammed (Abdullah Ahmed Abdullah) 286, 337, 340
al-Masri Hani (Hani Haykal i Abu Basir al-Masri) 430
al-Masri Mohammed Said 511
Maszaripow Abdulgadir 591
al-Maududi Sajjid Abul A'la 34, 35, 37–39, 65, 68, 464
Maussa Baszszar Said 287
al-Mawli as-Salbi Mohammed Abdul Rahman zob. al-Haszimi al-Kuraszi Abu Ibrahim
Mayer David zob. Czapajew Ahmed R.
Mazur Przemysław 22
McCain John 492
Meddeb Abdelwahab 33
Medetov Nadir (Nadir Abu Chalid) 541
Medinsky Ahmed 541
Mehmed V, sułtan Imperium Osmańskiego 50
Meliene Helmi 256
Mello Alexandre 151
Miah Mohammad Anwar 236
Miarra Abu Baszir 517
Miecz Proroka zob. Chalid ibn al-Walid
Mir Hamid 75
Mirzoev Farukh 589
Misiuk Andrzej 21
Mislat Salem 459
al-Misri Mohannad zob. al-Ghab Abu Yahya
Mitzer Stijn 193, 203
Mohammad Reza Pahlawi, szach Iranu 39
al-Mohandis Abu Challad 359
al-Moneim Mustafa Halim Abd zob. al-Tartusi Abu Basir
al-Mosuli Awus zob. al-Dżulani Abu Mohammad
al-Mosuli Siruwan 236
al-Mousa Anas Muhammad Baszir (Bishr asz-Szami) 355
Moussa Jenan 206
Moustapha Imad 603
Mu'awija ibn Abi Sufjan, kalif 268
Muallem Walid 56
bin Mubarak bin Abdullah Turki zob. Bin Abdul Aziz al-Athari Abu Humam Bakr
Mubarak Husni 71
Muchtarow Sirozhiddin zob. al-Uzbeki Abu Saloh
al-Muhadżir Abu Ahmed zob. Benchekroune Ibrahim
al-Muhadżir/Muhajir Abu Hamza (Abu Ajjub al-Masri) 79, 80, 131, 177, 183, 251
al-Muhadżir Abu Hassan 98
al-Muhadżir Abu Sulajman (Mustafa Mohamed Farag) 99, 312, 326
al-Muhadżir Abu Yusuf 352, 581 i 583
al-Muhahir Abu al-Bara 367
al-Muhajrin Umm Sumayyah 160
ibn Muhammad al-Muhisni Abdullah 383
al-Muhandis Abu Challad 366

al-Muhaysini Abdullah Muhammad (ibn Sulajman al-Muhajsini Abdallah Muhammad) 98, 311, 321, 334, 359, 575
al-Mundhir Abu zob. Darwisz Anad
Muneer al-Sayal 426
al-Muqrin Abd Al-'Aziz 124–128, 146, 147
Murad Nadia 153, 161, 163
Murad Taha Saeed 163
Musafir, bojownik 550
Muthana Hoda 283

al-N. Adrian 11
N. Yannick (Abu Mohammed al-Almani) 526
Nadir Abu Chalid zob. Medetov Nadir
Nadżi Abu Bakr (Muhammad Khalil al-Hakaymah, Abu Dżihad al--Masri) 41, 110–112, 114–116, 301
Nadżib Anas 433
Nahas Obeida 466
an-Nahhar Nadżi 421
an-Nahhas Labib 440–442, 481
al-Najdi al-Harethi zob. al-Jazrawi Abu Dhar
Namangani Dżuma zob. Chodżajew Dżumaboj
Nammous Radwan zob. as-Suri Abu Firas
Nanaa Faradż Ahmad 362
Nanautawi Mohammad Qassim 38
Nance Malcolm 117
Nasar Mustafa Setmariam, ps. Abu Mus'ab as-Suri i Umar Abd al-Hakim 41, 104–109, 111, 125, 175, 300, 329, 416, 439, 628
Naser Dżamal Abdel 37
al-Nasir Ahmad 246, 248
al-Nasr Sanafi (Abdel Mohsen Abdullah Ibrahim asz-Szarikh) 97, 307, 358
Nasrallah Hassan 303
Nassif Hicham Bou 56
Nassif Ismail 513
Navqotij Ahluddin 577
Nazarbajew Nursułtan 587
Nazarov Nusrat, ps. Abu Kholidi Kurobi 552, 587, 588
Nazarzoda Abdullahim 585
al-Nima Shif 290
Nur ad-Din Mahmud, władca Syrii 508
ibn Nusajr Muhammad 484

Obama Barack 62, 82, 275, 459
al-Obeidi Ajad Talib Abdul Rahman (Abu Saleh) 251, 253
al-Omar Ali / Abu Ammar 426, 428, 433, 436–438, 471
Omar Czeczen zob. Batirashvili Tarkhan
Omar Mohammad 38, 580, 601
al-Oraidi / Urayidi Sami (Abu Mahmoud asz-Szami) 98, 301, 303, 311, 333–334, 340, 354, 359, 362–366, 368, 418
Osman Tarek 39
Othman Abu 92

Panetta Leon E. 82
Paraszczuk Joanna 23
Pasza/Basha Dżaber Ali 395, 433
Pieniążek Paweł 281
al-Polandi Abu Chattab/Khatab zob. Jakus Jakub
Politkowska Anna 533
Powell Colin 74
Prakash Neil 249
Prigożyn Jewgienij W. 562
Puszkow Aleksiej 338
Putin Władimir W. 62, 399, 400, 482, 505, 531, 533

al-Qadari Abu Muhammad 540
al-Qadhi al-Gholami Abu Abdullah 286
al-Qadir Da'fis Abd 509
Qahtan Abu Obeida 261
al-Qahtani Abu Chattab 577
al-Qahtani Abu Mariya / Mus'ab (Maysara Ali ibn Musa ibn Abdullah al-Dżabouri, Muyassir Harara, Muyassir al-Shammari, Muhammad Khalid Hassan 310, 311, 333, 334, 336, 341

al-Qahtani Mus'ab zob. al-Qahtani Abu Mariya
al-Qaqaa Abu 92, 295
Qatada al-Filistini Abu, Katada Abu (Omar Mahmoud Othman) 41, 52, 99, 306, 310, 334, 437, 538, 578
al-Qatar 'Umar zob. as-Salam 'Abd al-Malik 'Abd ok
al-Qatari Abu Abdul 'Aziz (Muhammed Yusuf Uthman Abd asz-Salam) 266, 320
Qunaybi Iyad 98
Qureshi, dowódca IUDż 569
Qutb Sayyid zob. Kutb Sajjid

R. Karolina, s. Maksymiliana 525
R. Maksymilian, bojownik 525
Raadoun Dżamil 502
Raafat Lina 327
Rabbani Muin 271
Radżha/Rajha Daoud 476
al-Ragheb Ahmed 421
Rahim Jaser Abdul (Yasser Abdul Raheem) 472, 473
Rahma Haitham 458
al-Rahman Abd 79
al-Rahman al-Deiri Abu Abd 368
ar-Rahman Ibad zob. Gazijew Tarkhan
al-Rahman al-Maki / Makki Abu Abd 367, 368
al-Rahman al-Qaduli 'Abd zob. al-Anbari Abu Ali
Rahman Omar Abdul 70
Rahmeh Haytham 469
Rahmon Emomali 572
Raineri Daniele 129, 130
Rajjan Abu (Hussein Suleiman) 98, 419
Ram Hamdan Abu Ayman 422
Ramadan Ahmed 414, 458, 466, 471
Ramadan Hani 41
Ramadan Said 41
Ramadan Tariq 40, 41
Ramsauer Petra 526
Rasulow Jasin 534
Rateb Abu 417, 421
Rateb Abu Diqqa Abu 480
Rayan Abu 468
Razzaq Abdul Salam Abdul 517
ar-Razzaq Dardari Abdullah Abd 56
al-Razzaq Tlass Abd 510
al-Refai Subhi 421
Renan Ernest 30
Reuter Christoph 83, 84
Rice Ian 129, 130
Rida Raszid 33, 34
al-Rifa'i Abu Haszim 265
al-Rifai Abu Sawfan 245
ar-Rimi Kassim 97
al-Riszawi Abdul Sattar Buzaigh 131
Rizk Ahmad 517
Rofik Abu zob. Baltabajew Sukhrob
Roggio Bill 23, 538
Rosen Nir 468
Rouhani Hassan 505
al-Russi Abu Hala 140
al-Russi Abu Mudżahid 140
Ruszajło Władimir B. 533

S. Jacek (Abu Ibrahim al-Almani, Ibrahim Slo), terrorysta-samobójca 199, 525, 526
S. Mohamed/Maksym, terrorysta 592
bin Sa'd Muhammad Shariyan al-Ka'bi) 320
Saal Farid/Faared 525
Sabra George 455–456
as Sadat Anwar 37, 67
al-Sadeq / as-Sadik Abu Mohammed 423, 439
as-Sadr Muktada 82
Sadułajew Abdul-Chalim A. 532
Saeed Abdullah 41
Saeedo Ali 517
Saffour Walid 461
Sageman Marc 65
asz-Sahaba Abu Anas (Mustafa Abd al-Latif Saleh) 310
as-Sahel Abu Ali 424
Said Edward W. 87
Saido Ali 511
as-Sajjed Ahmad Refaat 524

Sajpow Sayfullo R. 591–592
as-Salam ʻAbd al-Malik ʻAbd (ʻUmar al-Qatar) 320
as-Salam Ashraf ʻAbd 320
as-Salam Faradż Muhammad Abd 37, 51, 68
asz-Salam Muhammed Yusuf Uthman Abd zob. al-Qatari Abu Abdul ʻAziz
as-Salameh Abd al-Aziz vel Hadżi Anadan 490, 493
Saleh Abdul 490
as-Saleh Chalid 407
as-Saleh Dżamil 500, 501, 504
bin Saleh Osama 344
Saleh Qader 475, 492, 493, 496
as-Saleh Raed 404
Salem Zuhair/Zoheir 465–467
al-Salih Dżamil 395
Salkho Amr 517
Salman Abu zob. Baltabajew Sukhrob
as-Sanadi Abdullah 341
as-San'ani Bilal 368, 397
Saras Mondher 472
Sarkozy Nicolas 249
as-Sarmini Abu Diab 269
Sattar Abu Risha Abdul zob. as-Sittar Abu Risha
al Saud Fajsal ibn Abd al-Aziz, król Arabii Saudyjskiej 68
al-Saud Muhammad ibn Fajsal, książę Arabii Saudyjskiej 68
ibn Saud Muhammad 32
al Saud Salman ibn Abd al-Aziz, król Arabii Saudyjskiej 426
al-Saudi Abu Anas 362
al-Saudi Abu Waf 'a 336
al-Sayal Muneer zob. Abu Chalid
Scruton Roger 36
Seifu Islam 550
Seifullah zob. Astemirov Anzor
Seit-Umarowicz Atabijew Islam, zw. Abu Dżahili i Abu Kazzab, ps. Abu Dżihad 541, 546, 548, 549, 552
al-Sha'ar Eyad (Abu al-Hassan at-Tabuki) 416, 418, 471
al-Sha'ar Jasir 418
Shahabuddin Tawfiq (Tawfiq Shihab ad-Din) 98, 420, 508, 511, 517, 518
al-Shammari Muyassir zob. al-Qahtani Abu Mariya
al-Shaqfeh Mohammad Riad 466, 467
Sharif Taquir 403
Sharifa Abbas 609
Shawkat Asef 476
Sheikha Amina 462
Shiaa Naif Hamad (Abu Salih al--Jazrawi) 286, 287
Shihab ad-Din Tawfiq zob. Shahabuddin Tawfiq
Shmeir Abdel-Naser 482
Shoueib Younis (Abul-Hassan Taftanaz) 358
al-Shwakh Ali Dżuma (Abu Luqman, Abu Luqman al-Soori), ps. Dr Samir 245, 246, 248, 309
as-Sibai Hani 98
as-Sibai Mustafa 451, 462
Sienkiewicz Henryk 30
as-Sittar Abu Risha (Abdul Sattar Abu Risha) 88
Skorzeny Otto 198
Slo Ibrahim zob. S. Jacek
Smith Anthony D. 43
Smith Roger W. 163
Soleimani Qasem 287
Soros George (György Schwartz) 405
Sotloff Steven 169
Soufan Hassan, ps. Abu al-Bara 430, 433, 434, 445
Speckhard Anne 250
Stempień Marta S. 22
as-Sudani Abu Mohammed 366
Suhai Abu Basir 368
Suhaib Abu 434
ibn Sulajman al-Muhajsini Abdallah Muhammad zob. al-Muhaysini Abdullah Muhammad
Suleiman Hussein zob. Rajjan Abu
Sulejmanow Mahomed (Abu-Usman Gimrinskij) 539

as-Sumeidai Baszszar Chattab Ghazal, ps.Hadżi Zaid 287
Sumut Ashan zob. Mahsum Hasan
as-Suri Abu Chalid (Mohammed Bahaiah/Bahaiya) 99, 328, 415, 416, 419, 436, 471
as-Suri Abu Firas (Radwan Nammous) 307, 310, 312, 334, 471, 499
as-Suri Abu Hammam 307, 359, 360, 364, 366
as-Suri Abu Mus'ab zob. Nasar Mustafa Setmariam
as-Suri Faruq (Abu Hammam asz--Szami), ps. Samir Hidżazi 347–348, 362–363, 365, 366
Surur Muhammad 41
al-Suwaylim bin Salih ibn 'Abdullah Samir, ps. Al-Chattab/Khattab 530, 531, 537, 538, 560
as-Suyuti Dżalaluddin 45
al-Szabaab Gaidi M'Taani 175
asz-Szahhad Ahmad Abdul Baset (Abu Abdo Szedid) 289
asz-Szami Abu Abdallah zob. Atun Abdulrahim
asz-Szami Abu Adnan 367
asz-Szami Abu Ahmad zob. al-Hasri Bassam Ahmad
asz-Szami Abu Anas 131, 132
asz-Szami Abu Chalid 400
asz-Szami Abu Hadżar 354
asz-Szami Abu Hammam zob. as-Suri Faruq
asz-Szami Abu Haszim (Abu Uthman Idlibi, Abu Haszim al-Hamawi) 264
asz-Szami Abu Hurajrah 367
asz-Szami Abu Mahmoud zob. al-Oraidi / Urayidi Sami
asz-Szami Abu Muhammad 367
asz-Szami Abu Musaba 52, 360
asz-Szami Abu Yahya 131
Szami Abu Yazan 422, 423 jest Yazen, 439 asz ok
asz-Szami Bishr zob. al-Mousa Anas Muhammad Baszir
asz-Szami Dżarrah, ps. Abu Hadżr 131, 132
asz-Szami Khubayb 412
asz-Szami Mohebedeen 422
asz-Szami Qaswarah 367
Szamil, imam 551
asz-Szara Ahmed Husejn zob. al-Dżulani Abu Mohammad
Szari'ati Ali (Ali Shariati Mazinani) 39
asz-Szari'i Abu Chadija zob. Khuraysat Bilal
asz-Szarikh Abdel Mohsen Abdullah Ibrahim zob. al-Nasr Sanafi
Szauki al-Istambuli Chalid Ahmad 67
al-Szawkani Abu Usamah 367
Szedid Abu Abdo zob. asz-Szahhad Ahmad Abdul Baset
as-Szejch Daoud 471
as-Szejch Qais Abdullah 421
as-Szejch Yahya Zakaria, ps. Abu Yahya 471
as-Szejch Zakaria 471
as-Szejch/Sheikh Muhammad 355
as-Szejch/Skeikh Ahmad Issa (Abu Issa/ Eissa) 395, 471, 475, 420, 490
asz-Sziszani Abdul Hakim zob. Ażijew Rustam
asz-Sziszani Abdullah 561
asz-Sziszani Abu Adnan 550
asz-Sziszani Abu Bakr 558, 561
asz-Sziszani Abu Islam 550, 558
asz-Sziszani Abu Omar zob. Batirashvili Tarkhan
asz-Sziszani Abu Turab 561
asz-Sziszani Chattab 552
asz-Sziszani Hamza 556,559
asz-Sziszani Muslim zob. Margoszwili Murad I.
asz-Sziszani Sajfullach zob. Machalikaszwili Rusłan
asz-Sziszani Salah an-Din zob. Margoshvili Feyzulla
asz-Sziszani Salahuddin zob. Margoshvili Feyzulla
asz-Sziszani Omar 559, 584, 586

asz-Szmari Abdul al-Kafi (Abu Hadżir) 248
Szpyra Ryszard 20

Taber Robert 103, 104, 125
al-Tabshi Mohammad Hatem 466
at-Tabuki Abu al-Hassan zob. al-Sha'ar Eyad
at-Tabuki Abu Layth zob. al-Atawi Sultan
al-Tadżiki Abu Chalid zob. Chalimow Gulmurod S.
Tafour Chalid (Abu Suleiman) 480, 482
Taftanaz Abul-Hassan zob. Shoueib Younis
Tagajew Mahomed 531
Taha Rifai Ahmad 340, 341, 358
Tahaal-Ghab Abu 412
Tahir Dżuma 604
Tajfur Muhammad 90, 456
al-Tajjeb Abu zob. al-Abbas Youssef
ibn Tajmijja Ahmad 32, 37, 42, 50, 51, 68, 166, 302, 303, 453, 538, 578
Al-Talli / Tali Abu-Malik zob. Zajnijah Dżamal Husajn
Talmenes Abu Chalid (Abdullah Chalid al-Abbas) 289
al-Tamimi Aymenn Dżawad/Jawad 23, 87, 101, 229, 242, 287, 344, 369, 509, 558, 572
al-Tamimi Zakariyah Muhammad Isa 79
Taqi an-Din Muhammad 68
Taqi an-Din Umar 401
al-Tartusi Abu Basir (Abd al-Moneim Mustafa Halim) 413, 443
al-Taszkenti Abdullah 584
Tayfour Faruk 458, 459, 462, 466
Taymijja, dowódca 329
Tibi Bassam 31
Timur (Tamerlan), władca środkowoazjatycki 566, 594
Timurydzi, dynastia 566
al-Tochosaszwili Cezar (al-Bara asz-Sziszan) 548
Tocqueville Charles Alexis de 30
Todenhöfer Jürgen 293
Tønnessen Truls Hallberg 85, 87
Trump Donald 277, 399, 583
Tsatiaszwili Tamaz zob. Batirashvili Tamaz
Tsouli Younes, ps. Irhabi 007 78
Tubasi/Toubasi Iyad zob. Dżulajbib Abu
Tucker David 130
al-Tunisi Abu zob. al-Bara al-Muhahir Abu
al-Tunisi Abu Amr 364
al-Tunisi Abu Othman 282
al-Tunisi Abu Usama 132
al-Tunisi Safina 368
al-Tunisi Sayyaf 368
al-Turki Abu Yusuf 336
al-Turki Mukthar 360
al-Turkistani Abdul Szakur/Shakoor (Emeti Yakuf) 600
al-Turkistani Abu-Muhammad zob. Mahsum Hasan
al-Turkistani Abu Omar 577, 601, 602, 608, 610
al-Turkistani Abu Ridh 362
al-Turkmani Abu Ahmed 330
al-Turkmani Abu Muslim (Iyad al-Ubaydi, Fadel Ahmed Abdullah al-Hijal 83, 183, 230, 251, 253
Turkmani Hassan 476
al-Tut Abu zob. Abul-Tout Mohammed Ayman

al-Ubaydi Iyad zob. al-Turkmani Abu Muslim
al-Ulwan Abu Sulajman 99, 266
Umajjadzi, dynastia 54, 485
Umarow Ahmed 540
Umarow Doku Ch., ps. Abu Usman 532, 535, 536, 538, 539, 546, 551, 556, 560
Umarow Isa, ps.Ahmed Abu Hamza 535, 536
al-Urdani Abu Dżalibib zob. Khuraysat Bilal
Al-Urduni zob. al-Allak Ashraf Ahmad Fari

al-Urduni Abu Hamam / al-Kassam al-Urduni (Chalid al-Aruri) 340, 354, 360–362, 366, 368, 397
al-Utajbi Abu Sulajman 132
ibn Uthman Numan 79
Uyyoun Ahmed Abdelaziz (Abu Shujaa al-Azhari) 480
al-Uzbeki Abu Saloh (Sirozhiddin Muchtarow) 396, 563, 575–579
al-Uzbeki Abu Yahya 368
al-Uzbeki Salahadin 580, 581
Uzun-hadżi 534

Vagabov Magomedali, ps. Seifullah Gubdenskii 534
Vő Nguyên Giáp 104

al-Wahhab Azzam Abd (Azzam Pasza) 68
al-Wahhab ibn Abd Muhammad 32, 33, 578
Walid Abu zob. Dżuma Hassan
al-Walid al-Ghamdi Abu 560
Walid Mohammed Hikmat 462
Wallace Mark 138
Wallerstein Immanuel 627
Wasiuta Olga 22
Wasiuta Sergiusz 22
al-Waw Ammar 510
al-Wazzani Abu Yaman 364
Wąs Adam SVD 450
Weber Max 14
Weinberg David Andrew 319
Weiss Caleb 23
Weiss Michael 274, 276
Wejkszner Artur 21
White John Bernell Jr. 69
Whiteside Craig A. 86, 87, 129, 130
Wiktorowicz Quintan 41
Winter Charlie 23
Wojciechowski Sebastian 22, 270
Wolter, Voltaire (François-Marie Arouet) 30
Wróblewski Bartosz 450
Wróblewski Ryszard 13

Xi Jinping 597, 602, 613
Xie Xiaoyan 602, 603

Yahio zob. Dżalolow Nadżymin K.
Yahya Abu 263
Yakuf Emeti zob. al-Turkiestani Abdul Szakur
al-Yaman Abu 517
Yapuquan/Yafuquan Abudukadir (Abdul Kader) 599
Yilmaz, ps. członka ISIS 173
al-Youssef Ibrahim 471
al-Youssef Yassar 471
Yusuf Ziyauddin (Zeydin Yusup) 598
Yusup Zeydin zob. Yusuf Ziyauddin

al-Zabadani Abu Adnan (Mohammed Adnan Zeitoun) 415
Zaid Abu 413
Zajlanabidow Sulejman 537
Zajnijah Dżamal Husajn (Abu-Malik Al-Talli/Tali) 312, 396, 397
Zakajew Achmed Ch. 356
Zangi Imad ad-Din 508
Zapaśnik Stanisław 43
az-Zarkawi Abu Musab (Ahmed Fadel al-Khalaylah) 41, 73–80, 82, 85, 87, 88, 94, 107, 112, 131, 152, 169, 171, 183, 218, 295, 310, 340, 354, 360, 408
az-Zawahiri Ayman 41, 65, 68, 70–72, 75, 76, 86, 95, 96, 98, 102–104, 109, 111, 178, 284, 300, 306, 307, 309, 318, 328, 335, 337, 340, 342–347, 354, 357–359, 361, 363, 392, 408, 415, 538, 539, 576, 578
al-Zawi Ahmad Ismail zob. al-Bagdadi Abu Ali
az-Zawi Hamid Daoud Mohammed Chalil zob. al-Bagdadi Abu Omar
Zdanowski Jerzy 450
Zeidani Sami 435
Zeidel Ronen 86, 184–186
Zeineddine Abdelmoneim 419
Zeinelabidine Abu Abderrahman 480

Zeitoun Mohammed Adnan
zob. al-Zabadani Abu Adnan
Zeling Aron Y. 23, 295
Zięba Ryszard 18
Żebrowski Janusz 22
Żurawek Mariusz 176
Żurawlew Konstantin 500

Oprac. Saturnina Chmielowska

Indeks organizacji

Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP zob. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju
Adżnad/Ajnad al-Kawkaz, AK (Żołnierze Kaukazu) 390, 556–559
Adżnad/Ajnad asz-Szam 388, 425, 480, 482
Agency for International Development, USAID 321
Ahbab al-Mustafa zob. Liwa al-Habib al-Mustafa
Ahfad Umar 491
Ahl al-Athar 510
Ahl al-Sunna 101
Ahrar al-Dżabal 491
Ahrar al-Sharqiya 516
Ahrar asz-Szam, AaS 19, 26, 92, 98, 99, 206, 267, 268, 270, 272, 307, 308, 315, 317, 328, 331, 337–340, 342, 351–355, 360, 379–382, 385, 393–395, 401, 411–450, 469, 471, 472, 479, 481, 483, 487, 490, 494, 495, 497, 502, 503, 507, 509, 510, 513–515, 518, 520, 546, 558, 580, 581, 606, 610, 623, 624
Al-Aksa 491
Al-Aksa Brigade 257
Aleppo Shari'a Commission, ASC zob. Komisja Szariatu dla Aleppo
Algierska Grupa Islamska 104
Alwiya Ahfad al-Rasoul 417
Alwiyat Suqour asz-Szam 429
Amjad al-Islam Gathering 482
Amnesty International 224
Al-Ansar z Aleppo 491
Ansar Abu Bakr al-Siddik 562
Ansar al-Chilafah (Zwolennicy Kalifatu) 425
Ansar ad-Din (Brygada Specjalna w Aleppo) 362, 375, 388, 396, 397, 425, 578
Ansar al-Dżihad/Jihad, AJ 375, 577, 600, 601
Al-Ansar Fighters Brigade 396
Ansar al-Furqan 358
Ansar al-Islam (Zwolennicy Islamu) 74, 171, 362, 396–398
Ansar al-Mahdi (Pomocnicy Mahdiego) 326
Al-Anasar Regiment 429 o
Ansar al-Sunna 86
Ansar asz-Szam 425, 556
Ansar asz-Szaria 425
Ansar asz-Szaria Katibat 425
Ansar at-Tauhid/Tawhid 269, 361, 362, 389, 395, 489, 506, 507, 559
Arab Orient Centre for Strategic and Civilization Studies 467

Armia Chalida ibn al-Walida zob. Dżaisz Chalid ibn al-Walid
Armia Chwały zob. Dżaisz al-Izza
Armia Dabiq zob. Dżaisz Al-Dabiq
Armia Dżihadu zob. Dżaisz al-Dżihad
Armia Haramun zob. Dżaisz al-Haramun
Armia Islamska 86, 530
Armia Islamu zob. Dżaisz al-Islam
Armia Islamu z Idlibu 420
Armia Kalifa zob. Dżaisz Al-Chilafa
Armia Ludu Sunny i Jedności zob. Dżaisz Ahl as-Sunna wal' Dżama'ah
Armia Mudżahedinów zob. Dżaisz al-Mudżahidin
Armia Podboju zob. Dżaisz al-Fateh
Armia Podboju Qalamoun zob. Dżaisz Fateh Qalamoun
Armia Północna zob. Dżaisz asz-Szamal
Armia Proroka zob. Dżaisz Muhammad
Armia Rewolucjonistów zob. Dżaisz at-Thuwar
Armia Sunny zob. Dżaisz al-Sunna
Armia Al-Usra zob. Dżaisz Al-Usra
Armia Wolnego Idlibu (Free Idlib Army) 432, 503
Armia Wyrzeczeń zob. Dżaisz al-Usra
Armia Zwycięstwa zob. Dżaisz an-Nasr
Army of Conquest zob. Dżaisz al-Fateh
Asaib al-Hamra zob. Czerwone Bandany
Asaib al-Mawt (Liga śmierci) zob. Czerwone Bandany
Asajskie Siły Kobiet (Women's Asayish Forces) 241
Asifat asz-Szamal (Północna Burza) 491
Aswat al-Islam Katiba (Lwy Islamu) 376
Authenticity and Development Front, FAD zob. Dżabth al-'Asalah wa'l-Tanmiyah

Baas zob. Hizb al-Baas al-Arabi al-Isztiraki
Bajaat al Imam (Przysięga na Wierność Imamowi) 74
Al-Bara 375
Basha'ir al-Nasr w Dajr az-Zaur 510
Basidż zob. Związek Mobilizacji Uciemiężonych
Batalion Abu Musab az-Zarkawi 256, 491
Batalion Ahel Sunnah 472
Batalion Amn at-Thawra 317, 479
Batalion Cudzoziemców zob. Katiba Muhadżirin/Muhajireen
Batalion Dżamaa 472
Batalion al-Farouk 469
Batalion Fatait al-Islam 280
Batalion Al-Ghurabaa (Immigrants Battalion) 257
Batalion Grozny 257
Batalion Imama Bukhari zob. Katibat al-Imam al-Bukhari
Batalion Imama Szamila 563
Batalion Islamski 530
Batalion La Ilaha Ila Allah (Nie ma Boga prócz Allaha) 296, 316
Batalion Maarat Mesrin (Męczennik Yaman Ghayath) 472
Batalion Mellah Ibrahim 257
Batalion Męczenników Manbidż 492
Batalion Monoteizmu i Dżihadu zob. Katibat at-Tauhid / Tawhid wa'l-Dżihad
Batalion Musab Bin Umayr (Moussaab bin Omeir) 351, 423
Batalion Muthanna bin Haritha Pogromcy Persów zob. Katibat Muthanna bin Haritha Qahir al-Fars
Batalion Nahawand 257, 614
Batalion Policji Wojskowej (WAS Damaszek) 317, 479
Batalion Qassam Battalion 472
Batalion Saad bin Moaz 472
Batalion Al-Safwa zob. Katiba al-Safwah al-Islamijah
Batalion Salahuddin 256
Batalion Sarajewo 257 ok
31. Batalion Sił Specjalnych 506
Batalion Sokołów Dżihadu zob. Katibat Suqour al-Dżihad

Batalion Szejk ibn al-Taimija 496
Batalion Tariq Ibn Ziyad 256
Batalion al-Tawhid wal Dżihad
zob. Katibat al-Tawhid wal Dżihad
Batalion Usama ibn Ladin 256
Batalion Zahir Baibars 570
Batalion Al-Zilzal (Trzęsienie Ziemi) 258
Bataliony Ansar asz-Szam 330
Bataliony Abouab 280
Bataliony Hamza bin Abdelmuttaleba w Damaszku i jego okolicach
zob. Kataib Hamza bin Abdelmuttaleb fi Dimashq wa-Rifi-ha
Bataliony Słońca Północy zob. Kataib Szams asz-Szamal
Bataliony Wolnych Ludzi Syrii
zob. Kataib Ahrar asz-Szam
Battalion of Tawheed and Jihad
zob. Katibat at-Tauhid / Tawhid wa'l-Dżihad
Bayraq Al-Islam Dżund Allah 472
Benevolence International Foundation, BIF 537
Bethnahrin Women's Protection Forces 162
Białe Hełmy zob. ad-Difaa al-Madani as-Suri
Bitwa o zwycięstwo zob. Maarakat an-Nasr
Biuro Rzecznictwa i Poradnictwa
zob. Maktab Dawa wa al-Irshad
Black Caliphate Battalion 256
Blok Hims 434
Boko Haram 109
Bracia z Damaszku 453
Bractwo Muzułmańskie w Syrii, zw. Bractwem Syryjskim 457, 465–467, 470, 474
Bractwo Muzułmańskie, Bracia Muzułmanie zob. Al-Ichwan al-Muslimun
Bractwo Syryjskie zob. Bractwo Muzułmańskie w Syrii
British International Studies Association 12
6. Brygada zob. Liwa al-Sadis
60. Brygada 333
Brygada Abu al-Qassam 316
Brygada Ahfad al-Rasul (Potomkowie Proroka) 266, 308
Brygada Ahrar Awijal 472
Brygada Aleppo 511
Brygada Andżara 472
Brygada Ansar Combatants 397
Brygada Ansar al-Haq 472
4. Brygada Artylerii 375
Brygada Al-Chansa 155, 239, 241
Brygada Chattab 549
Brygada Da'wa 316
Brygada Daret Izza 494
Brygada Dawida zob. Liwa al-Dawud
Brygada Dżund al-Aziz 316
Brygada Farouk 468
Brygada Fursan al-Dżabal 494
Brygada Górskich Sokołów zob. Liwa' Suqour al-Dżabal
Brygada Hamza (Brygada Rewolucyjna Hamza, Zgromadzenie Kompanii Mudżahedinów) 316, 495
Brygada Haqq zob. Liwa al-Haqq
Brygada Al-Huta 472
Brygada Huthaya bin al-Yaman 308
Brygada Idlib 375
Brygada Islamu (Liwa al-Islam)
zob. Dżaisz al-Islam
Brygada Al-Izzah Billah 478
Brygada Izzuddin al-Qassam 316
1. Brygada Madraat 333
Brygada Męczenników Jarmuku
zob. Liwa Szuhada al-Yarmouk
Brygada Męczenników Al-Tamanah 501
Brygada Męczenników Al-Tremseh
zob. Liwa 'Shuhadah al-Tremseh
Brygada Monoteizmu/Jedności
zob. Liwa at-Tauhid/Tawhid
Brygada Mudżahedin Kavkaz fi Szam (Mudżahedini Kaukazu w Syrii) 550
Brygada al-Murabitin 263
Brygada Nasser Salahuddin 499
Brygada Obrony zob. 3. Dywizja

Brygada Powierników Ar-Rakka zob. Liwa Umana Ar-Rakka
Brygada Północna zob. Liwa asz-Szamal
Brygada Północnej Burzy 491, 494
Brygada Prawdy zob. Liwa al-Haqq
Brygada Rewolucyjna Hamza zob. Brygada Hamza
Brygada Rijal al-Athar 317, 479
Brygada as-Sa'qah 316
93. Brygada SAF 194, 272
Brygada Saladyna Ayubiego zob. Serhêza Selah Eldin El Eyûbî
Brygada Shohadaa Kafarnaha 472
9. Brygada Sił Specjalnych 333
Brygada Soqour Al-Islam 472
Brygada Specjalna w Aleppo zob. Ansar ad-Din
Brygada at-Tauhid wal Dżihad 425
Brygada Thwuar Al-Sham 472
Brygada Wyzwania zob. Liwa al-Aadiyat
Brygada Ziemi Szam zob. Liwa Bilad asz-Szam
Brygady al-Abbas 316
Brygady Ahfad al-Rasoul 421
Brygady al-Ansar 316
Brygady Furqan 263
Brygady Manbidż 495
Brygady Noureddine Zengi (Nour ad-Din az-Zenki) 420
Brygady Świtu Wolności zob. Tadżamu Alwiya Fadżr al-Hurriya
Brygady Tarczy Rewolucji / Tarczy Komisji Rewolucyjnej 421

Captain Dżalal, oddział 429
Carter Center 377
Centralna Komisja Szariatu dla Regionu Wschodniego 317
Centralny Komitet Dary 266
Centre for Humanitarian Dialogue (Centrum Dialogu Humanitarnego w Genewie) 401, 608
Centrum al-Falah z Obowiązkiem Nakazania Dobra i Zakazania Zła 357
Centrum Dialogu Humanitarnego w Genewie zob. Centre for Humanitarian Dialogue
Centrum Operacji Wojskowych zob. Military Operations Centre, MOC
Centrum Rzeczników Dżihadu zob. Markaz Duat al-Dżihad
Centrum Zwalczania Terroryzmu zob. Combating Terrorism Center
Chorasan Group zob. Dżamaat/Jama'at Khurasan)
Combating Terrorism Center, CTC (Centrum Zwalczania Terroryzmu) 23
Committee to Protect Civilians, CPC (Komitet Ochrony Cywilów) 469, 470, 472
Commission of the Revolution's Shields zob. Komisja Tarczy Rewolucji, CRS
Conflict Armament Research 212, 214, 218, 219, 223, 228
Counter Extremism Project 138
Czerwony Półksiężyc 69
Czerwone Bandany (Asaib al-Hamra), zw. też Ligą Śmierci (Asaib al--Mawt) 377, 379, 611

Dagestańska Powstańcza Armia Imama 531
Dara' al-Assima 499
Daulat al-Irak al-Islamijja zob. ISI
Dera al-Ummah 429
Desert Falcons 177
Dhu Nurayn 375
ad-Difaa al-Madani as-Suri / Al-Hawdh al-Bayda, Białe Hełmy (Syryjska Obrona Cywilna) 404–407
Dowództwo do Spraw Operacji Specjalnych USA zob. United States Special Operations Command
Duat al-Tawhid al-Dawai 367, 368
3. Dywizja (Brygada Obrony) 453
60. Dywizja (Forqat 60) 502
11. Dywizja Wrześniowa Wolnej Armii Syryjskiej 308, 309

13. Dywizja WAS 339, 340, 421
16. Dywizja Piechoty (Liwa Szuhada Badr) 495
111. Dywizja (Forqat 111) 502
Dywizja Abi Obaida bin al-Jarrah 193
Dywizja Hakerów Państwa Islamskiego (Islamic State Hacking Division, ISHD) 249
Dywizja Hammurabi Gwardii Republikańskiej 83
Dywizja al-Hamza 261, 494, 495
Dywizja al-Mu'tasem (Liwa al-Mu'tasem) 495
Dywizja Sultan Murad 474, 494, 507
Al-Dżabha al-Islamija as-Souriya, SIF (Syrian Islamic Front, Syryjski Front Islamski) 414, 415, 449, 450, 460, 471, 475, 476
Al-Dżabha asz-Szamija z Aleppo 353, 429, 472
Al-Dżabha al-Watanija Liltahrir (National Front Liberation, NLF, Front Wyzwolenia Narodowego) 365, 375, 393, 394, 400, 433, 435, 464, 471, 474, 504–507, 516, 517, 590, 607, 620
Dżabhat al-Akrad 491
Dżabhat Ansar ad-Din (Supporters of the Religion Front, Front Pomocników Religii) 351, 360, 493, 553–555
Dżabhat Ansar al-Islam 331
Dżabhat al-Fateh w Idlibie 375
Dżabhat Fateh asz-Szam, JFS (Front Podboju Lewantu) 168, 339–351, 375, 426, 487, 514, 601, 606, 607
Dżabhat Ghurabaa al-Golan 331
Al-Dżabhat al-Gharbijja wal-Wusta zob. Front Środkowo-Zachodni
Dżabhat al-Inqadh al-Muqatilah (Front Walki i Zbawienia) 501
Dżabhat al-Islam zob. Front Islamski
Dżabhat al-Muhadżiriin wa'l Ansar 307
Dżabhat an-Nusra (Front Zwycięstwa Ludu Syrii) / Front of the Supporters (Front Wsparcia) 19, 25, 90, 91, 94, 95, 97–99, 101, 102, 109, 143, 173, 206, 246, 260–263, 266–269, 271–273, 280, 293–344, 346–348, 350, 351, 353, 357, 359, 360, 368–392, 404, 405, 408, 409, 414–418, 420, 421, 423, 425, 428–430, 434, 436, 443, 444, 446, 448, 456, 459, 463, 471, 476, 478, 479, 486, 487, 494, 496, 497, 499, 502, 512–514, 516, 527, 537, 542, 546, 547, 550–553, 555, 557, 560, 571, 573–575, 577, 580, 581, 583, 600, 602, 603, 606, 607, 617, 623, 624
Dżabhat asz-Szam (Front asz-Szam) 502
Dżabhat asz-Szamija (Front Lewantu) 510, 511
Dżabhat Tahrir Souriya, JTS (Syrian Liberation Front, Front Wyzwolenia Syrii) 431–433, 460, 515, 607
Dżabhat Thuwwar as-Souriya zob. Front Rewolucjonistów Syrii, SRF
Dżabth al-'Asalah wa'l-Tanmiyah (Authenticity and Development Front, FAD, Front Autentyczności i Rozwoju) 317, 421, 479, 509–511
Dżaisz Abu Bakr as-Sadik 375, 376
Dżaisz al-Ahrar 393, 424, 429, 432
Dżaisz al-Badia/Badija 360, 361, 376
Dżaisz Chalid ibn al-Walid, JKW (Armia Chalida ibn al-Walida, (Khalid ibn al-Walid Army) 262–266, 286
Dżaisz al-Chilafa (Armia Kalifa) 193, 252, 254–256, 548
Dżaisz al-Chilafat al-Isalmijja 550, 551
Dżaisz Al-Dabiq (Armia Dabiq) 252, 256, 257
Dżaisz al-Dżihad (Armia Dżihadu) 262, 263
Dżaisz al-Fateh (Armia Podboju, Army of Conquest) 267, 272, 337–339, 379, 424–427, 513, 558, 580
Dżaisz Fateh Qalamoun (Armia Podboju Qalamoun) 425
Dżaisz Ghouta Sharqiya 376
Dżaisz Halab 376, 424
Dżaisz Hama 376

Dżaisz al-Haramun (Armia Haramun) 425
Dżaisz al-Hudud 376
Dżaisz Idleb 376
Dżaisz al-Islam (Armia Islamu), wcześniej Liwa al-Islam 26, 92, 297, 331, 353, 379, 417, 420, 422, 425, 429, 448, 472, 476–490
Dżaisz al-Izza (Armia Chwały) 26, 375, 394, 395, 500–507, 517
Dżaisz (Dżund) al-Malahim (Żołnierze Eposu) 360, 361, 425
Dżaisz al-Muhadżirin wal-Ansar, JMA (Armia Emigrantów i Pomocników) 371, 375, 493, 546, 549–555, 575
Dżaisz al-Mudżahidin (Armia Mudżahedinów) 86, 98, 353, 420, 421, 429, 491, 494, 509, 510
Dżaisz Muhammad (Armia Proroka) 375, 549
Dżaisz al-Mulahama al-Kubra 317, 479
Dżaisz an-Nasr (Armia Zwycięstwa) 387, 501, 503
Dżaisz as-Sahel 360, 361
Dżaisz as-Sahi 376
Dżaisz al-Sunna (Armia Sunny) 351
Dżaisz Ahl as-Sunna wal' Dżama'ah (Armia Ludu Sunny i Jedności) 81
Al-Dżaisz as-Suri al-Hurr zob. Wolna Armia Syrii, WAS
Dżaisz asz-Szam 270, 338, 375, 376, 425
Dżaisz asz-Szamal (Armia Północna) 514
Dżaisz al-Tai'fa al-Mansoura 79
Dżaisz at-Tauhid 414
Dżaisz at-Thuwar (Armia Rewolucjonistów) 493
Dżaisz al-Usra (Armia Wyrzeczeń) 252, 257, 255, 558
Dżaisz Ummar ibn Al-Khatib 375, 376
Dżaisz Uthman ibn Affan 375, 376
Dżamaat al-Bunjan al-Marsours 263
Dżamaat Chalifat / Dżamaat Dżund al-Kawkaz 556, 557
Dżama'at Al-Daula Al-Islamijja 252
Dżamaat Dżennet 536
Dżamaat Dżund al-Islam 263
Al-Dżama'ah al-Islamija 110, 530
Dżamaa Islamija w Libanie 457
Dżamaat Jarmuk 536
Dżamaat Kabardyńsko-Bałkarski 536
Dżamaat Kalifat 536
Dżamaat Karaczajo-Czerkiesji 536
Dżamaat Kataib-al-Choul 536
Dżamaat/Jama'at Khurasan (Chorasan Group) 97, 307, 336, 375, 423
Dżamaat Krymski 575
Dżamaat Sabiri 584
Dżamaat Seyfuddin 581
Dżamaat Szabab Ahl as-Sunnah 263
Dżamaat Szarjiat 534, 536
Dżama'at al-Talia al-Islamijja 297, 414, 415
Dżamaat Taliban 536
Dżamaat Tarkhan (Katibat Abd ar-Rahman, Grupa Tarkhana 559, 561
Dżama'at at-Tauhid wal Dżihad (Grupa Monoteizmu i Dżihadu) 74, 76, 131, 489
Dżannat Oshiqlari (Kochający Raj) zob. Katibat at-Tauhid / Tawhid wa'l-Dżihad
Dżund al-Aksa, później Liwa al-Aksa, Żołnierze al-Aksy 19, 266–269, 272, 337, 340, 360, 429, 489
Dżund al-Haramain 509
Dżund al-Kalifat/Khalafah (Żołnierze Kalifatu, Soldiers of the Caliphate) 257, 570
Dżund al-Rahman Brigade 413
Dżund asz-Szam 295
Dżundullah (Żołnierze Boga) 91
Dżunud al-Mahdi 581
Dżunud asz-Szam (Żołnierze Lewantu) 476, 558–561, 576, 601

East Turkestan Islamic Movement zob. Islamski Ruch Wschodniego Turkistanu, ETIM

Eastern Ghouta United Courthouse (Zjednoczony Sąd dla Wschodniej Ghouty) 317, 479
Eastern Turkistan Education and Solidarity Association, ETESA 604
Egipski Dżihad (Al-Jihad, Tanzim al--Jihad) 41, 67, 72
Egipski Islamski Dżihad 538
Elite Islamic Battalions zob. Katiba al-Safwah al-Islamijah
Emirat Kaukaski, EK 11, 371, 532, 535–542, 544, 546, 549, 550, 552, 554–557, 559, 560, 599

Al-Fada lil Muhharam al-Khasa 280
Fadżr al-Chilafa 472
Al-Farouq Battalion 375, 420
Fateh Battalion 257
Fateh al-Islam 63
Al-Fateh al-Mubin 395–398, 517
Al-Fateh al-Mubin Operations Room 375, 394, 400
Fateh Halab (Podbój Aleppo) 472, 479, 494, 495, 511, 512
Al-Faudż 111 (111. Pułk) 501
Faylaq al-Majd (Korpus Chwały) 517, 518
Faylaq asz-Szam (Legion Szam) 272, 337, 394, 400, 420, 422, 432, 433, 464, 471–475, 479, 496, 503, 507
Forqat 60. zob. 60. Dywizja
Forqat 111 zob. 111. Dywizja
Free Idlib Army zob. Armia Wolnego Idlibu
Free Syrian Army zob. Wolna Armia Syrii, WAS
Front Autentyczności i Rozwoju zob. Dżabth al-'Asalah wa'l-Tanmiyah
Front Dżihadu 316
Front Islamski (Dżabhat al-Islam) 101, 329, 333, 417, 420, 478, 490–493, 501, 512, 551
Front Lewantu zob. Dżabhat asz-Szamija
Front Lewantyński (Levant Front) 493, 512
Front Podboju Lewantu, JFS zob. Dżabhat Fateh asz-Szam
Front Pomocników Religii zob. Dżabhat Ansar ad-Din
Front Rewolucjonistów Syrii, SRF (Dżabhat Thuwwar as-Souriya) 261, 267, 413, 414, 421, 513
Front of the Supporters zob. Dżabhat an-Nusra
Front Syryjski 495
Front asz-Szam zob. Dżabhat asz-Szam
Front Środkowo-Zachodni (Al-Dżabhat al-Gharbijja wal-Wusta) 331
Front Walki i Zbawienia zob. Dżabhat al-Inqadh al-Muqatilah
Front Wsparcia zob. Dżabhat an-Nusra
Front Wyzwolenia Narodowego zob. Al-Dżabha al-Watanija Liltahrir
Front Wyzwolenia Syrii, JTS zob. Dżabhat Tahrir Souriya
Front Zwycięstwa Ludu Syrii zob. Dżabhat an-Nusra
Fundacja Baas ds. Produkcji i Rozwoju Wojskowego 383
Fundacja dla Obrony Demokracji (Foundation for the Defense of Democracies) 319

Al-Gamaa al-Islamijja 340
Ghab Falcons zob. Tadżammu Suqour al-Ghab
Ghorfat Amiliyat Wa-Hardh al-Mu'minin (Pokój Operacyjny Wzywający Wierzących, zw. So Be Steadfast 362, 394–396, 506, 555, 578
Ghurabaa asz-Szam (Obcy z Lewantu) 92
Golden Division 133
Green Battalion (al-Katiba al-Chadra/Khadraa) 257, 375, 493, 553, 554
Grupa Marwana al-Hadidiego 91
Grupa Tarkhana zob. Dżamaat Tarkhan
Grupa Wagnera 292, 562, 563, 620
Grupa, zw. Specnazem ZSRR 563
Gwardziści Religii zob. Hurras ad-Din, HaD

Haj'at Duru al-Thawra zob. Komisja Tarczy Rewolucji
Hamas 61, 167, 212, 237, 535
Harakat Ahrar asz-Szam al-Islamijja (Islamski Ruch Ahrar asz-Szam) 270, 308, 330, 414
Harakat Fadżr asz-Szam al-Islamija (Islamski Ruch Al-Fadżr / Muzułmański Ruch Świt Syrii) 297, 315, 351, 413–415, 475, 493, 496, 509, 518, 527, 553, 554
Harakat Fedayeen al-Thawriyah (Ruch Rewolucjonistów Fedayeen) 502
Harakat al-Hazm 267, 333, 337, 381, 420, 443, 498, 513, 514
Al-Harakat al-Islamija as-Sourija (Syryjski Ruch Islamski) 341
Harakat Mudżahidi asz-Szam al-Islamijja 263
Harakat al-Muthanna al-Islamijja, IMM (Islamic Muthanna Movement, Islamski Ruch Muthanna) 260–264
Harakat Nour ad-Din az-Zenki, NDZ (The Movement of Nour ad Din al Zinki / Ruch ad-Din az-Zenki) 26, 351, 355, 359, 375, 381, 394, 431, 433, 471, 493, 495, 503, 507–520
Harakat Szam al-Islam 307, 330, 493, 553
Harakat az-Zahir Baybars 491, 511, 512
Al-Hawdh al-Bayda zob. ad-Difaa al--Madani as-Suri
Hawks of Caliphate Battalion 257
Hay'at al-Amr bi-al-Ma'rūf wa-an--Nahy 'an al-Munkar zob. Komitet Krzewienia Cnót i Zapobiegania Złu
Hay'at Tahrir al-Sham, HTS (Organizacja Wyzwolenia Lewantu) 192, 206, 265, 269, 270, 280, 283, 289, 290, 314, 321, 322, 326–328, 347, 350–370, 375, 377, 378, 381, 385, 387–389, 392–398, 400–403, 407, 424, 428–434, 444, 472, 482, 502, 503, 505–507, 514–519, 555, 558, 559, 561, 562, 572, 576–578, 581, 590, 606–609, 620, 629
Al-Haytham 491
Hezbollah (Partia Boga) 60, 61, 63, 96, 237, 248, 273, 277, 300, 303–305, 307, 328, 332, 375, 425, 435, 443, 486, 487, 496, 499, 513, 520, 620, 621
Hilf Nusrat al-Islam 269, 361, 362
Hizb al-Baas al-Arabi al-Isztiraki, Baas (Socjalistyczna Partia Odrodzenia Arabskiego) 54, 55, 63, 64, 67, 82, 83, 86, 87, 91, 112, 299, 451, 452, 465
Al-Hizb al-Islami al-Turkistani zob. Islamski Ruch Wschodniego Turkistanu, ETIM
Hukumat al-Inqadh al-Surijja zob. Rząd Ocalenia
Human Rights Watch, HRW (Ochrona Praw Człowieka) 168, 435, 449
Hurras ad-Din, HaD (Tanzim Huras al-Din, Horas, Gwardziści Religii) 19, 358–368, 393–397, 402, 503, 504, 507, 555, 562, 578, 606

Al-Ichwan al-Muslimun (Bractwo Muzułmańskie, Bracia Muzułmanie) 19, 26, 34, 35, 37, 39, 41, 44, 51–52, 65, 67, 68, 90, 91, 93, 98–99, 104, 260, 272, 297, 315, 337, 338, 411, 412, 414, 416, 420, 421, 436–438, 450–475, 503, 507, 510, 518, 520, 624, 632
Ikhwan 466, 469, 471
Al-Imam Katiba 376
Imarat Kavkaz 499, 554, 555
Immigrants Battalion zob. Batalion Al-Ghurabaa 257
Institute for Study of War, ISW (Instytut Studiów nad Wojną) 23, 110
Instytut Studiów nad Wojną zob. Institute for Study of War, ISW
The Intelligence and Terrorism Information Center 408
International Centre for Counter-Terrorism, ICCT (Międzynarodowe Centrum Zwalczania Terroryzmu) 23

International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence, ICSR, (Międzynarodowe Centrum Studiów nad Radykalizacją i Przemocą Polityczną) 23, 523, 571, 573
International Crisis Group 401, 608
International Humanitarian Relief Foundation 408
International Institute for Strategic Studies, IISS (Międzynarodowy Instytut Studiów Strategicznych) 23
IRA, Irish Republican Army, Irlandzka Armia Republikańska 235
Irackie Siły Bezpieczeństwa w Mosulu 138
Irish Republican Army zob. IRA
Irlandzka Armia Republikańska zob. IRA
ISI, Islamic State of Iraq, Daulat al-Irak al-Islamijja, Państwo Islamskie w Iraku 80, 83, 87, 88, 94, 109, 120, 131–134, 172, 178, 238, 251, 270, 305, 306, 346
Islamic Muthanna Movement zob. Harakat al-Muthanna al-Islamijja
Islamic State Hacking Division zob. Dywizja Hakerów Państwa Islamskiego
Islamska Armia Kaukazu 531
Islamska Armia w Iraku 79
Islamska Partia Odrodzenia 567, 572
Islamska Partia Odrodzenia Tadżykistanu 568, 585
Islamska Partia Wyzwolenia 91
Islamska Unia Adżnad asz-Szam zob. Al-Ittihad al-Islami li-ajnad asz-Szam
Islamska Unia Dżihadu / Islamska Grupa Dżihadu, IUDż 568–570, 577, 600
Islamski Dżihad 71
Islamski Globalny Front Medialny, GIMF 174, 178
Islamski Pułk Specjalnego Przeznaczenia, IPON 530
Islamski Ruch Ahrar asz-Szam zob. Harakat Ahrar asz-Szam al-Islamijja
Islamski Ruch Al-Fadżr zob. Harakat Fadżr asz-Szam al-Islamija
Islamski Ruch Muthanna zob. Harakat al-Muthanna al-Islamijja
Islamski Ruch Uzbekistanu zob. Uzbekiston Islom Harakati
Islamski Ruch Wschodniego Turkistanu, ETIM (Al-Hizb al-Islami al--Turkistani, East Turkestan Islamic Movement) 598, 599, 608–610, 615
Islamski Ruch Wyzwolenia z Aleppo 91
Al-Ittihad al-Islami li-ajnad asz-Szam (Islamska Unia Adżnad asz-Szam) 482

Jamestown Foundation 23
Jednolita Rada Sądownicza, Egipt (Unified Judicial Council) 315–316, 497
Jemaah Islamiyah, JI 109
Al-jihad Companies zob. Kompanie Dżihadu
Joint Special Operations University (Połączony Uniwersytet Operacji Specjalnych) 129

Al-Kaida, AQ 25, 26, 38, 41, 52, 61, 65–103, 108–110, 151, 169, 171, 175, 177, 178, 180, 211, 235, 245, 258, 266, 269, 280, 282, 293, 294, 299, 300, 303, 305, 307, 309, 313, 316–318, 322, 323, 325, 326, 328, 329, 334–337, 339–349, 352, 354, 357–362, 364–366, 370–372, 392, 394, 395, 401, 402, 405, 408, 409, 411, 414–416, 419, 423, 425, 428, 430, 435–438, 442, 445, 454, 463, 468, 475–477, 483, 494, 502–504, 507, 518, 520, 537–539, 550, 552, 555, 562, 567, 568, 570, 573, 575–580, 582, 583, 590, 596, 597, 599–601, 603, 604, 606, 607, 610, 612, 617, 620, 623, 624, 632
Al-Kaida w Iraku, AQI 76, 78, 120, 131, 296
Al-Kaida Islamskiego Maghrebu, AQIM 76, 599
Al-Kaida Półwyspu Arabskiego, AQAP 76, 97, 109, 175, 221, 344, 383

Al-Kari'a / Al-Qariah (Przerażające Wydarzenie) 258
Kataib al-Abbas 296
Kataib Ahrar asz-Szam (Bataliony Wolnych Ludzi Syrii) 297, 412, 414, 475
Kataib al-Ahwal 80
Kataib al-Ansar 296
Kataib Ansar Allah 473
Kataib Ansar asz-Szam 414, 417, 425
Kataib Chattab asz-Sziszani, KKS 561, 562
Kataib ad-Din az-Zenki 98
Kataib Dżund Al-Rahman 473
Kataib al-Fadżr as-Sadeq 473
Kataib al-Farouq 475
Kataib Farouq al-Shamal 333
Kataib Fursan al-Iman 362
Kataib Hamza bin Abdelmuttaleb fi Dimashq wa-Rifi-ha (Bataliony Hamza bin Abdelmuttaleba w Damaszku i jego okolicach) 415
Kataib Hamza bin'Abd al-Mutallab / Abdelmuttaleb 415, 475
Kataib al-Iman al-Muqatila 414, 415
Kataib Jarmuk 551, 552
Kataib Jund asz-Szam 362
Kataib al-Muhadżiriin/Muhajireen) 297, 547, 549
Kataib Muwahidin/Muwahiddeen) 552
Kataib Omar Abu al-Hasan 473
Kataib as-Sa'iqa 296
Kataib Siraj Eddin 473
Kataib Suqour al-Islam 414, 415
Kataib Szahid Alaa Abu Zaid 473, 491
Kataib asz-Szam 307
Kataib Szams asz-Szamal (Bataliony Słońca Północy) 492
Kataib Thawar asz-Szam 429
Kataib wal-Wiya Shuhada Souriya 83
Katibat Abd ar-Rahman zob. Dżamaat Tarkhan
Katiba Abdullah Azzam 376
Katibat Abi Harith-Farouq Hama 333
Katibat Abu Asad al-Nimr 333
Katibat Abu Bakr as-Sadik 361
Katibat Abu Ubaydah bin al-Dżarah 361
Katibat Abuab 270, 280
Katiba Ahl al-Bayt 376
Katibat Ahrar al-Salmija-Farouq Hama 333
Katibat al-Aksa 552
Katibat al-Batar 361
Katibat al-Chadra/Khadraa zob. Green Battalion
Katibat Dżabhat al-Da'wah wa'l-Dżihad 296
Katibat Dżund al-Aziz 296
Katibab al-Fada lil Muham al-Khasa 270
Katibat al-Ghuraba al-Turkistan 607
Katibat Hamza bin Abdelmuttaleb 414
Katibat al-Huriyat al-Islamjati 509
Katibat al-Imam al-Bukhari / Buchari, Imam Bukhori Dżamaat 257, 375–377, 580–583, 601
Katibat Moussaab bin Omeir 414
Katiba Muhadżirin/Muhajireen (Batalion Cudzoziemców) 546
Katibat Muthanna bin Haritha Qahir al-Fars (Batalion Muthanna bin Haritha Pogromcy Persów) 262
Katiba al-Safwah al-Islamijah (As-Safwa Division, Elite Islamic Battalions) 492, 494, 498
Katibat Shabab al-Houda 482
Katibat Shaheed Abdul Ghaffar Hamish 333
Katibat Shaheed Abdullahi Bukar 333
Katibat Suqour al-Dżihad (Batalion Sokołów Dżihadu) 502
Katibat at-Tauhid / Tawhid wa'l-Dżihad, KTJ (Batalion Monoteizmu i Dżihadu), zw. Tauhid Dżihad, Dżannat Oshiqlari (Kochający Raj) 257, 396, 563, 574–580, 583, 601
Katibat Turkistani 600, 601
Katibat Usud at-Tauhid 362
Khalid ibn al-Walid Army zob. Dżaisz Chalid ibn al-Walid
Kochający Raj zob. Katibat at-Tauhid / Tawhid wa'l-Dżihad

Komisja Szariatu dla Aleppo (Aleppo Shari'a Commission, ASC) 315, 317
Komisja Szariatu dla Prowincji Aleppo (Sharia Council of Aleppo Province) 315
Komisja Tarczy Rewolucji, CRS (Haj'at Duru al-Thawra, Commission of the Revolution's Shields, zw. Tarczą 421, 469, 470, 472
Komitet Czterech 497
Komitet Ochrony Cywilów zob. Committee to Protect Civilians
Komitet do Sprawowania Prawa i Zakazu Zła 368
Komitet ds. Deklaracji z Damaszku 464
Komitet Krzewienia Cnót i Zapobiegania Złu (Hay'at al-Amr bi-al-Ma'rūf wa-an-Nahy 'an al-Munkar) 237–238
Komitet Rewolucyjnej Rady zob. Madżlis Qiyadat al-Thawra
Kompanie Dżihadu (Al-jihad Companies) 263
Kompanie Obrony zob. Saraja ad-Difa
5. Korpus 292
Korpus Chwały zob. Faylaq al-Majd
Korpus Dobrej Woli zob. Sawaed al-Chira
Kuomintang 595
Kurdyjska Demokratyczna Zjednoczona Partia zob. Yekiti
Kurdyjski Front Islamski 417

3. Legion Armii Syryjskiej 517
Legion Failaq al-Rahman 431, 482
Legion Szam zob. Faylaq asz-Szam
Levant Front zob. Front Lewantyński
Liberation Tigers of Tamil Eelam, LTTE zob. Tygrysy Wyzwolenia Tamilskiego Ilamu
Liga Państw Arabskich 68
Liga Śmierci zob. Czerwone Bandany
Liwa al-Aadiyat (Brygada Wyzwania) 502
Liwa Ahbab Allah 333
Liwa Ahrar Souriya zob. Liwa Ahrar asz-Szamal
Liwa Ahrar asz-Szamal, wcześniej Liwa Szahid Anadan, Liwa Ahrar Souriya 495, 496, 498, 514
Liwa al-Aksa zob. Dżund al-Aksa
Liwa Allahu Akbar 270, 280, 429
Liwa Amjad al-Islam 99, 509
Liwa al-Ansar 99, 509
Liwa Ansar al-Chilafa 509 o
Liwa Ayman Bil Allah 333
Liwa Bilad asz-Szam (Brygada Ziemi Szam) 502
Liwa Dawud (Brygada Dawida) 270, 280, 476
Liwa Der al-Asima 482
Liwa Duru al-Thawra 470
Liwa Dżund al-Haramein 99
Liwa Eman 472
Liwa Farouq 471
Liwa al-Fateh 315, 495
Liwa Fateh asz-Szaam 317, 479
Liwa Fatiat al-Islam 270
Liwa Fatiheen 472
Liwa Forsan al-Haq 422
Liwa al-Habib al-Mustafa 482,491, 499
Liwa al-Haqq (Brygada Prawdy, Brygada Haqq) 270, 351, 375, 414, 417, 421, 424, 449
Liwa al-Islam (Brygada Islamu) zob. Dżaisz al-Islam
Liwa al-Kuds 513
Liwa La Ilaha Ila Allah zob. Batalion La Ilaha Ila Allah
Liwa al-Madżid 217
Liwa al-Muhadżirin / Muqatileen wal--Ansar, LMA 362, 577, 580, 581
Liwa al-Mu'tasem zob. Dywizja al-Mu'tasem
Liwa al-Sadis (6. Brygada) 502
Liwa Sahaba 482
Liwa 'Shuhadah al-Tremseh (Brygada Męczenników Al-Tremseh) 502
Liwa Sihem al-Haq 472
Liwa' Suqour al-Dżabal (Brygada Górskich Sokołów) 422, 494, 502
Liwa Suqour asz-Szam 474, 497

Liwa asz-Szabab as-Sadikin 317, 479
Liwa Szahid Anadan zob. Liwa Ahrar asz-Szamal
Liwa asz-Szamal (Brygada Północna) 473, 496
Liwa Szuhada Badr zob. 16. Dywizja Piechoty
Liwa Szuhada Douma 317, 479
Liwa Szuhada al-Yarmouk (Yarmouk Martyrs Brigade, YMB), Brygada Męczenników Jarmuku) 259–264
Liwa at-Tauhid/Tawhid (Brygada Monoteizmu/Jedności) 26, 297, 315, 317, 411, 417, 420, 468, 469, 470, 473, 475, 476, 489–500, 508, 509
Liwa Umana Ar-Rakka (Brygada Powierników Ar-Rakka) 308
Liwa Umihat al-Mu'mineen 317, 479
Liwa Ussud al-Ghouta 317, 479
Lwy Islamu zob. Aswat al-Islam Katiba
Lwy Tauhid 498

Maarakat an-Nasr (Bitwa o zwycięstwo) 424
Madżlis al-Askiri al-A'la zob. Najwyższa Rada Wojskowa
Madżlis Qijadat al-Thawra al-Surijja (Syrian Revolutionary Command Council, SRCC, Rada Dowództwa Rewolucji Syryjskiej 460
Madżlis Qiyadat al-Thawra (Revolutionary Command Council, RCC, Komitet Rewolucyjnej Rady) 419, 420
Madżlis asz-Szura al-Mudżahidin (Rada Szury Mudżahedinów) 79–81, 109, 230, 259, 286, 297, 316, 476
Al-Majd Katiba 376
Majmuah Abd Allah Azzam 362
Maktab al-Chademat / Maktab al-Mudżahidin al-'Arab 69
Maktab Dawa wa al-Irshad (Biuro Rzecznictwa i Poradnictwa) 314
Malhama Tactical 378, 558, 592, 608, 611
Markaz Duat al-Dżihad (Centrum Rzeczników Dżihadu) 314
Martyr Hassan Bakour 429
The Movement of Nour ad-Din az-Zenki zob. Harakat Nour ad-Din az-Zenki, NDZ
Mayday Rescue Foundation 404, 406
MEMRI (Middle East Media Research Institute) 23
Męczennik Yaman Ghayath zob. Batalion Maarat Mesrin
Międzynarodowe Centrum Studiów nad Radykalizacją i Przemocą Polityczną zob. International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence, ICSR
Międzynarodowe Centrum Zwalczania Terroryzmu zob. International Centre for Counter-Terrorism, ICCT
Międzynarodowy Instytut Studiów Strategicznych zob. International Institute for Strategic Studies
Military Operations Centre, MOC (Centrum Operacji Wojskowych) 511, 512
Młodzież Mahometa 91
Mudżahedini Kaukazu w Syrii zob. Brygada Mudżahedin Kavkaz fi Szam
Muzułmański Ruch Świt Syrii zob. Harakat Fadżr asz-Szam al-Islamija

Najwyższa Prawda (Aum Shinrikyō) 170
Najwyższa Rada Wojskowa (Supreme Military Council, SMC) 331, 460, 476, 478, 490, 501, 510
Narodowa Rada dla Syryjskiej Rewolucji i Sił Opozycyjnych zob. National Council for Syrian Revolution and Opposition Force, SOC
Narodowe Siły Obronne, NDF (National Defense Forces) 140, 331, 332
National Action Group for Syria 466
National Council for Syrian Revolution and Opposition Force, SOC lub ETILAF (Narodowa Rada

dla Syryjskiej Rewolucji i Sił Opozycyjnych) 458–461, 463
National Defense Forces zob. Narodowe Siły Obronne, NDF
National Front Liberation, NLF zob. Al-Dżabha al-Watanija Liltahrir
NATO (Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego) 58, 123, 130, 217, 221, 227, 273, 464, 592
Nie ma Boga prócz Allaha zob. Batalion La Ilaha Ila Allah
Nowa Wolna Armia Syryjska 366

Obcy z Lewantu zob. Ghurabaa asz-Szam
Ochrona Praw Człowieka zob. Human Rights Watch, HRW
Organizacja Narodów Zjednoczonych, ONZ 55, 62, 74, 138, 159, 236, 260, 294, 319, 368, 370, 393, 405, 407, 427, 428, 446, 481, 523, 524, 582, 586, 622
Organizacja Al-Kaidy w Mezopotamii zob. Al-Kaida w Iraku, AQI
Organizacja Al-Kaidy w Syrii 343
Organizacja Wyzwolenia Lewantu zob. Hay'at Tahrir al-Sham, HTS
Organizacja Wyzwolenia Palestyny, OWP 73
Ośrodek Studiów Wschodnich, OSW 589
Othman bin Affan Division 193

Palestyński Islamski Dżihad 61
Państwo Islamskie w Iraku zob. ISI
Partia Boga zob. Hezbollah
Partia Demokratyczna USA 73
Partia Pracujących Kurdystanu zob. Partiya Karkerên Kurdistanê, PKK
Partia Sprawiedliwości i Rozwoju (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) 39, 463, 468
Partia Unii Demokratycznej zob. Partiya Yekitiya Demokrat, PYD
Partiya Karkerên Kurdistanê, PKK (Partia Pracujących Kurdystanu) 58, 215, 275, 497
Partiya Yekitiya Demokrat, PYD (Partia Unii Demokratycznej) 59, 275, 276
Podbój Aleppo zob. Fateh Halab
Pokój Operacyjny Koordynacja Dżihadu 397
Pokój Operacyjny Al-Fateh al-Mubin zob. Al-Fateh al-Mubin Operations Room
Pokój Operacyjny Ethbatu (Stand Firm) 396, 397
Pokój Operacyjny Wzywający Wierzących zob. Ghorfat Amiliyat Wa-Hardh al-Mu'minin
Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, PISM 589
Połączony Uniwersytet Operacji Specjalnych zob. Joint Special Operations University
Pomocnicy Mahdiego zob. Ansar al-Mahdi
Potomkowie Brygady Abu Obeidah Ibn al-Dżarrah 501
Potomkowie Proroka zob. Brygada Ahfad al-Rasul
Północna Burza zob. Asifat asz-Szamal
Przysięga na Wierność Imamowi zob. Bajaat al Imam
111. Pułk zob. Al-Faudż 111
Pustynne Sokoły zob. Suqor as-Sahara

Quba'at al-Bayda zob. ad-Difaa al--Madani as-Suri
Quwat al-Nukhbah 362

Rada Szury Mudżahedinów zob. Madżlis asz-Szura al-Mudżahidin
Rahman Corps 317, 479
75. Ranger Regiment 134
1. Regiment (Pułk) 494, 498
5. Regiment (Pułk) w Aleppo 495
Revolutionary Command Council, RCC zob. Madżlis Qiyadat al-Thawra
Ruch ad-Din az-Zenki zob. Harakat Nour ad-Din az-Zenki, NDZ
Ruch Mudżahedinów al-Islam 425

Ruch Szam al-Islam zob. Harakat Szam al-Islam
Rycerze Wojny 258
Rząd Ocalenia (Hukumat al-Inqadh al-Surijja) 321, 355–357, 402, 403, 407, 515

Sajf asz-Szam 558
Sajf State Battalion 257
Salman Persian Battalion / Salman Al-Farsi Brigade 257
Saraya Abd al-Rahman bin Awf 361
Saraja Ansar at-Tauhid 79
Saraja ad-Difa (Kompanie Obrony) 92
Saraya Dżaljalat 495
Saraja al-Dżihad al-Islami 79
Saraja al-Ghuraba 79, 361
Saraya al-Ghutah 361
Saraya Kabul 361
Saraya al-Mahamm al-Khassa 414, 415
Sarayat al-Quds 266
Saraya as-Sahil 361
Saraya Sawt al-Haq 333
Sawaed al-Chira (Korpus Dobrej Woli) 357
Sawaiq 375
Serhêza Selah Eldin El Eyûbî (Brygada Saladyna Ayubiego) 496
Sharia Council of Aleppo Province zob. Komisja Szariatu dla Prowincji Aleppo
Shuhada al-Haqq 491
Siły Pokojowe Medżlisu Narodów Iczkerii i Dagestanu 531
SITE Intelligence Group 23
Słynne Bataliony (Kata'eb al-Mashur) 502
So Be Steadfast zob. Ghorfat Amiliyat Wa-Hardh al-Mu'minin
Socjalistyczna Partia Odrodzenia Arabskiego zob. Hizb al-Baas al-Arabi al-Isztiraki
Soldiers of the Caliphate zob. Dżund al-Kalifat/Khalafah
Soufan Center 545
Special Weapons and Tactics zob. SWAT
Stand Firm zob. Pokój Operacyjny Ethbatu
Stowarzyszenie Uczonych Muzułmańskich 79
Al-Sultan Muhammad al-Fatih 491
Supporters of the Religion Front zob. Dżabhat Ansar ad-Din
Supreme Military Council, SMC zob. Najwyższa Rada Wojskowa
Suqor al-Izz 307, 376, 476
Suqor as-Sahara (Pustynne Sokoły) 272
Suqor asz-Szam 92, 270, 297, 315, 317, 353, 379, 393, 395, 411, 417, 420, 432, 469, 471, 475, 476, 490, 497
SWAT (Special Weapons and Tactics) 133, 548
Syrian Democratic Forces, SDF (Syryjskie Siły Demokratyczne) 150, 167, 279, 280, 282, 283, 288, 290, 292, 293, 492, 619
Syrian Human Rights Committee 461
Syrian Islamic Front, SIF zob. Al--Dżabha al-Islamija as-Souriya
Syrian Islamic Liberation Front, SILF (Syryjski Islamski Ruch Wyzwolenia) 475, 476, 489, 490
Syrian Liberation Front, JTS zob. Dżabhat Tahrir Souriya
Syrian National Council, SNC (Syryjska Rada Narodowa) 414, 457–459, 461, 464, 466, 478
Syrian Observatory for Human Rights, SOHR (Syryjskie Obserwatorium Praw Człowieka) 23, 252, 274, 622
Syrian Revolutionary Command Council, SRCC zob. Madżlis Qijadat al-Thawra al-Surijja
Syryjska Armia Narodowa 393, 394, 435, 494, 505, 517, 518
Syryjska Islamska Unia Dżihadu 376
Syryjska Koalicja Narodowa 296, 478
Syryjska Koalicja Opozycyjna 296
Syryjska Obrona Cywilna zob. ad-Difaa al-Madani as-Suri

Syryjska Rada Dowództwa Rewolucyjnego 502
Syryjska Rada Narodowa zob. Syrian National Council, SNC
Syryjski Front Islamski zob. Al-Dżabha al-Islamija as-Souriya
Syryjski Islamski Front (1980 r.) 453
Syryjski Islamski Ruch Wyzwolenia zob. Syrian Islamic Liberation Front, SILF
Syryjskie Obserwatorium Praw Człowieka zob. Syrian Observatory for Human Rights, SOHR
Syryjski Ruch Islamski zob. Al-Harakat al-Islamija as-Sourija
Syryjskie Siły Demokratyczne zob. Syrian Democratic Forces, SDF
Szabicha 58
Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań nad Pokojem 463
Al-Szurta al-Islamijja 241

Światowy Islamski Front przeciwko Żydom i krzyżowcom 72

Tablighi Dżamaat 437
Tadżamu Alwiya Fadżr al-Hurriya (Brygady Świtu Wolności) 492
Tadżamu Fastaqim Kama Umrit 353, 429, 472, 509, 514
Tadżamu Kata'ib Furat Dżarabulus (Union of Euphrates Jarabulus Battalions, Unia Batalionów Eufratu Dżarabulus) 492, 495
Tadżamu'Thuwar al-Ghouta al-Sharqiya 317, 479
Tadżammu Suqour al-Ghab, Ghab Falcons (Zgrupowanie Sokołów al-Ghab) 421, 501, 502
Al- Tali'a al-Muqatila (Walcząca Awangarda) 91, 452, 453, 471
Tamilskie Tygrysy zob. Tygrysy Wyzwolenia Tamilskiego Ilamu
Tansiqiyat al-Jihad/Dżihad 362, 396, 397
Tanzim Huras al-Din zob. Hurras ad-Din, HaD
Tanzim al-Jihad zob. Egipski Dżihad
Tanzim Al-Kaida fi Bilad al Rafidayn zob. Al-Kaida w Iraku, AQI
Tarcza zob. Komisja Tarczy Rewolucji, CRS
At-Tauhid z Aleppo 491
Tauhid Dżihad zob. Katibat at-Tauhid / Tawhid wa'l-Dżihad
Tauhid i Dżihad Katiba zob. Katibat at-Tauhid / Tawhid wa'l-Dżihad
Tehrik-e Taliban 583
Thu al-Nurayn Brigade 263
Thuwar Manbidż Gathering 473
Toyota Task Force, TTF 136
Trzęsienie Ziemi zob. Batalion Al-Zilzal
Turkestan Islamic Party in Levant, TIPL (Turkieska Islamska Partia w Wielkiej Syrii) 600
Turkieska Islamska Partia zob. Turkistan Islamic Party, TIP
Turkieska Islamska Partia w Wielkiej Syrii zob. Turkestan Islamic Party in Levant, TIPL
Turkistan Islamic Party, TIP (Turkieska Islamska Partia) 269, 340, 377, 393, 394, 397, 431, 432, 505, 506, 559, 572, 576, 580, 598–615, 620
Tygrysy Wyzwolenia Tamilskiego Ilamu (Liberation Tigers of Tamil Eelam), zw. Tamilskimi Tygrysami 120, 170

Układ o Bezpieczeństwie Zbiorowym 591
Układ Warszawski 189
Umar Bin-Abd-al-Aziz 491
Umm Al-Rayan 239
Unia Batalionów Eufratu Dżarabulus zob. Tadżamu Kata'ib Furat Dżarabulus
Unified Judicial Council zob. Jednolita Rada Sądownicza
Union of Euphrates Jarabulus Battalions zob. Tadżamu Kata'ib Furat Dżarabulus

United States Special Operations Command (Dowództwo do spraw Operacji Specjalnych) 129
Usud al-Harb Katiba 376
Uzbekiston Islom Harakati, IRU (Islamski Ruch Uzbekistanu) 567–569, 573, 574, 580, 581, 583, 591, 599, 600, 603

Vakha vel Chamzat/Khamzat 546

Walcząca Awangarda zob. Al-Tali'a al-Muqatila
Wolna Armia Syrii, WAS (Al-Dżaisz as-Suri al-Hurr, Free Syrian Army) 24, 58, 60, 63, 83, 90, 101, 136, 206, 246, 260, 263, 265, 266, 273, 296, 297, 304–306, 308, 309, 317, 329, 333, 337, 339, 342, 351, 394, 414, 419–421, 425, 434, 436, 443, 459, 460, 463, 475–477, 479, 489, 490, 494, 495, 497, 500, 502, 507–509, 511, 514, 518
Women's Asayish Forces zob. Asajskie Siły Kobiet
Wulkan Eufratu 491, 492
Wyższy Komitet ds. Dawy, Nauki i Fatwy 79

Yarmouk Martyrs Brigade zob. Liwa Szuhada al-Yarmouk
Yekîneyên Parastina Gel, YPG 136, 162, 274–276, 420, 483, 491, 495
Yekîneyên Parastina Jinê, YPJ 162, 274, 276
Yekiti (Kurdyjska Demokratyczna Zjednoczona Partia) 59

Zbrojna Grupa Islamska, GIA 52, 79
Zgromadzenie Kompanii Mudżahedinów zob. Brygada Hamza
Zgrupowanie Sokołów al-Ghab zob. Tadżammu Suqour al-Ghab
Zielony Batalion zob. Green Battalion
Zjednoczone Dowództwo Wojskowe Wschodniej Ghouty 478, 480
Zjednoczony Sąd dla Wschodniej Ghouty zob. Eastern Ghouta United Courthouse
Zubayr/Zoubair ibn al-Awam Division 193, 429
Związek Mobilizacji Uciemiężonych, zw. Basidż 52
Zwolennicy Islamu zob. Ansar al-Islam
Zwolennicy Kalifatu zob. Ansar al-Chilafah

Żołnierze al-Aksy zob. Dżund al-Aksa
Żołnierze Boga zob. Dżundullah
Żołnierze Eposu zob. Dżaisz (Dżund) al-Malahim
Żołnierze Kalifatu zob. Dżund al-Kalifat/Khalafah
Żołnierze Kaukazu zob. Adżnad al-Kawkaz
Żołnierze Lewantu zob. Dżunud asz-Szam

Oprac. Saturnina Chmielowska

Spis tabel

Tabela 1. Porównanie nacjonalizmu i islamizmu 43
Tabela 2. Ewolucja Państwa Islamskiego i jego przywództwa 93
Tabela 3. Koncepcja wroga dalekiego i bliskiego w przemówieniach liderów ISIS i Al-Kaidy 102
Tabela 4. Narodowość dowódców ISIS 185
Tabela 5. Narodowość najwyższych przywódców ISIS (dowódcy i amirowie wilajetów) 185
Tabela 6. Czołgi przejęte przez ISIS do końca 2014 roku 191
Tabela 7. Pojazdy opancerzone przejęte przez ISIS do końca 2014 roku 196
Tabela 8. Ważniejsi przywódcy ISIS na szczeblu centralnym i w Syrii 231
Tabela 9. Wykaz formacji Armii Kalifa 255
Tabela 10. Podział islamistów syryjskich ze względu na teatr działań i projekt polityczny 412
Tabela 11. Obcokrajowcy walczący w Syrii 524

Spis ilustracji

Rysunek 1. Rozwój islamizmu sunnickiego 42
Rysunek 2. Miejsce nurtu dżihadystycznego w sunnizmie 53
Rysunek 3. Islamiści w Syrii a nurt Al-Kaidy 66
Rysunek 4. Struktura służb wywiadu ISIS według Hadżi Bakra 84
Rysunek 5. Struktura Emni w Syrii w 2017 roku 250
Rysunek 6. Walki o Kobani 276
Rysunek 7. Obszar działalności Dżabhat an-Nusry 350
Rysunek 8. Kontrola terytorium Syrii w 2021 roku wklejka po s. 620

Aneks

Słowniczek

Baqiya (bakija, arab. *baqiya wa tatamaddad*; dosł. pozostanie, trwanie) – doktryna głosząca, że Państwo Islamskie to nie tylko byt terytorialny i nawet jego upadek jako bytu polityczno-terytorialnego nie oznacza upadku kalifatu jako idei.

Bay'a/bayah (baj'a) – przysięga na wierność, deklaracja uznania zwierzchności.

Bid'a/bidah – nowoczesność, innowacja; w szkole hanbalickiej to nieuprawnione wprowadzanie zmian w islamie, co nie oznacza jednak zakazu stosowania nowych technologii.

Dawah (dosł. zaproszenie) – zaproszenie kogoś do przyjęcia islamu. W salafizmie to również aktywność polityczna. Celem działań informacyjnych jest wskazanie tego, co uważa się za odejście od prawdziwej nauki islamu, aby ostatecznie umożliwić ustanowienie państwa islamskiego. Biura *dawah* były często komórkami propagandowymi, ale też ekspozyturami wywiadu i punktami werbunkowymi. Działały pod pretekstem udzielania pomocy humanitarnej i szerzenia wiary.

Dogma – dosł. przycisk, odniesienie do czerwonego przycisku uruchomiającego ładunek wybuchowy w ataku samobójczym. Słowo to zostało spopularyzowane w kręgach dżihadystów przez Abu Hadżara al-Hadramiego (Abu Hajar al-Hadrami), byłego piosenkarza Al-Kaidy Półwyspu Arabskiego (AQAP), zabitego w ataku amerykańskiego drona w lipcu 2015 r.

Emir (amir) – dyrektor, dowódca, określenie stanowiska dowódczego, zarówno w sferze militarnej, jak i w cywilnej.

Emni – służby bezpieczeństwa, wywiad oraz kontrwywiad.

Ghanimah/fai – łup wojenny, zdobyty w wyniku walk, redystrybuowany następnie w społeczności wg zasad określonych w Koranie (8:41).

Ghazawa, ghazw (dżazw) – pierwotnie beduiński rajd na inne plemię; następnie bitwy, w których osobisty udział brał Prorok Muhammad. W żargonie dżihadystów to rajd (szturm) mający na celu ekspansję islamu.

Ghulat – ekstremiści. Odnosi się do tych grup szyickich, które były w opozycji do centrowych tendencji islamskiej doktryny i rządów w pierwszych kilku wiekach islamu. Tym terminem określano m.in. alawitów; po rozłamie w środowisku dżihadystów określenie członków ISIS.

Hijra (hidżra) – imigracja (lub emigracja), przemieszczanie się ludności z południa Morza Śródziemnego do Europy, często używane w prasie europejskiej. Hidżra oznacza w kontekście religijnym emigrację z kraju niemuzułmańskiego do ziemi islamu (*dar al-islam*). Dla dżihadystów to wyjazd do krainy dżihadu.

Inghimasi (dosł. osoba, która się zanurza/pogrąża, w przeciwieństwie do zamachowca samobójcy) – inghimasi walczy z bronią w dłoni, mając na sobie pas wybuchowy, który jest aktywowany tylko wtedy, gdy nie ma już amunicji lub może zostać aresztowany. Nie musi jednak zginąć w akcji.

Jahiliyya (dżahilijja/dżihalijja, dosł. wiek ignorancji) – pierwotnie odnosił się do okresu przedislamskiego. Nowe znaczenie nadał mu Sajjid Kutb, określając tak „zgniliznę moralną" Zachodu i bezkrytycznie zapatrzonych w niego muzułmanów.

Kafir (l.mn. *kuffar*) – niewierny, odrzucający, zaprzeczanie; odnosi się do osoby, która odrzuca istnienie Boga lub zaprzecza prawdom islamu. Początkowo oznaczało mekkańczyków, którzy nie przyjęli nauk Muhammada, następnie wyznawców innych religi. Radykalne szkoły takim terminem określają również innych muzułmanów niepodzielających ich wizji islamu.

Kharijites/kharijis, ghuluw (z franc. *kharijites*, arab. *khawarij*; dosł. ten który opuścił grupę) – pierwotnie odnoszący się do sekty, która pojawiła się na początku historii islamu i której osobliwością było powstanie przeciwko władzom politycznym (Ummajadom i Abbasydom). Dziś jest to kontrowersyjny termin, którym salafici określają wszystkich islamistycznych przeciwników reżimów arabskich, od Bractwa Muzułmańskiego po najbardziej radykalnych dżihadystów. Tym terminem często określane jest ISIS. O ile uznaje się jego religijne postulaty, o tyle ogłoszenie kalifatu postrzegane było za błąd. Po rozłamie w ruchu dżihadystycznym (2014) termin używany w stosunku do ISIS np. przez an-Nusrę oraz przeciwników zabijania muzułmanów przez Kalifat.

Kuniya (kunja) – pseudonim. Pseudonim mężczyzn na ogół zaczynał się od „Abu" (ojciec), po czym następowało imię najstarszego syna; w przypadku kobiet najczęściej zaczynała się od „Umm" (matka).

Manhaj (manhadż) – droga, metodologia; także sposób działania politycznego, który musi być zgodny z deklarowaną linią ideologiczną.

Mujahidin (mudżahedini, w l. poj. mujahid – mudżahedin; dosł. ten, który podejmuje dżihad) – potocznie nazywani „bojownikami Boga"; termin niekoniecznie odnosi do walki zbrojnej. Został spopularyzowany podczas wojny radziecko-afgańskiej.

Muhajirin (muhadżir) – obcokrajowcy, określenie bojowników zagranicznych przybywających do kraju dżihadu.

Mumin (dosł. ten, który wierzy) – w Koranie używany zamiennie z *muslim*, czyli muzułmanin. Potocznie człowiek religijny.

Murji'ah/murjiis (Murjites) lub Ahl al-Irdża (dosł. ci, którzy odkładają) – wczesna sekta islamska uważająca, że tylko Bóg ma prawo osądzać, czy muzułmanin stał się

apostatą. W związku z tym muzułmanie powinni praktykować odraczanie wyroku na popełniających poważne grzechy i nie oskarżać o niewiarę ani karać każdego, kto wyznał islam za swoją wiarę. Są przeciwieństwem *kharijites* (ISIS używało tego terminu dla dyskredytacji salafitów).

Murtadd – apostata; człowiek, który porzucił islam. Zgodnie z tradycją powinien być zgładzony lub wygnany.

Muwahhidin (muwahhidun) – monoteiści; nazwa kilku nurtów reformatorskich lub sekciarskich, np. druzów czy wahhabitów. Określenia tego ISIS często używało wobec siebie dla podkreślenia swojej prawowierności.

Nashid (naszid) – pieśń lub hymn, śpiewany na ogół *a capella*; ważna część kultury dżihadu. Były to pieśni głównie o charakterze religijnym, z czasem również budowały morale czy wspominały ważnych członków ISIS.

Nusayris – inne określenie alawitów; z czasem pogardliwe określenie zwolenników rządu Syrii.

Quburi / Al-Qubur – adept kultu świętych. Termin wywodzony od *qubur/qubbah* (grobowce), w odniesieniu do praktyk bractw sufickich, w których ważnym elementem był kult świętych mężów. Na wszystkich terytoriach kontrolowanych przez dżihadystów mauzolea świętych, którym sufi przypisują nadprzyrodzone moce, były systematycznie niszczone.

Rafidha (arab. *rawafid*, dosł. ci, którzy odmawiają) – obraźliwy termin oznaczający przynależność do partii odmawiającej (*rafd*), zaprzeczającej pierwszym trzem kalifom islamu: Abu Bakr, Umar al-Chattab, Uthman. Dla salafitów termin ten najczęściej odnosi się do dwunastu imamów szyickich, których główne społeczności znajdują się w Iranie, Iraku, Bahrajnie i Libanie, a nawet szyitów Zaydi z Jemenu. Należy zauważyć, że termin ten, pierwotnie pejoratywny, jest przyjmowany również przez najbardziej radykalne nurty szyizmu, w tym kuwejcki Jaser Habib, aby podkreślić ich wrogość do pierwszych trzech kalifów.

Ribat – ufortyfikowany budynek, od wieży strażniczej po fortecę. W języku dżihadystów chodzi o stanie na straży na linii frontu.

Sabaya (sabaja) – jeden z terminów używanych w średniowieczu na określenie konkubin-niewolnic, z którymi seks pozamałżeński był legalny. W ISIS określenie niewolnic seksualnych, głównie jazydek.

Sahwa – „przebudzenie", zjednoczenie się sunnickich plemion irackich przeciwko dżihadystom po proklamowaniu Państwa Islamskiego Iraku w październiku 2006 r. Od 2007 sahwa rozwinęła się w kierunku pewnego rodzaju uzbrojonych grup obronnych dzięki znacznemu wsparciu finansowemu i militarnemu ze strony Stanów Zjednoczonych. Dla ISIS termin ten oznacza inne organizacje sunnickie współpracujące z obcymi państwami.

Salibi (l.mn. *salibin*) – krzyżowiec; początkowo określenie chrześcijan, głównie z Europy. W propagandzie dżihadystów określenie Zachodu.

Salul – gra słów, szczególnie rozpowszechniona w kręgach dżihadystów, kpiąca z panującej w Arabii Saudyjskiej dynastii saudyjskiej, wykorzystująca podobieństwo ich nazwiska do nazwiska osoby potępianej przez tradycję muzułmańską. Współczesny Prorokowi Muhammedowi Abd-Allah ibn Ubayy *vel* bin Salul jest uważany

za przywódcę hipokrytów (*munafiqun*), którzy udawali, że przyjęli islam po przybyciu Proroka do Medyny. Ta gra słów jest jednym z wielu przykładów wrogości między dżihadystami a dynastią saudyjską.

Taghut – określenie tyrana lub dyktatora, często deklarującego się jako muzułmanin. Termin ten wywodzi się z Koranu i oznaczał fałszywych idoli z czasów przedislamskich, szatana lub urzędnika niestosującego szariatu.

Takbir – jeden z tzw. *zikr* (*dhikr*, dosł. wywyższenie), czyli krótkich przywołań Boga. Jest to wezwanie do Boga zaczynające codzienną modlitwę (*salah*), ale też wtrącenie w codziennej mowie dla podkreślenia wagi mówionych słów. Dla dżihadystów jest to forma zawołania bojowego mającego uświęcić czyn, dodać odwagi i przestraszyć wroga. Na ogół ograniczone do słów *Allahu Akbar* („Bóg jest wielki", „Wielki Boże"); okrzyk będący także formą autoryzacji zamachów terrorystycznych na Zachodzie.

Takfir – ekskomunikowany; muzułmanin, który swoimi postępowaniem czy głoszonymi poglądami zaprzecza prawdziwemu islamowi. Koncepcja rozwinięta przez Sajjida Kutbę; czasami uważana za ideologię, zwana takfiryzmem. Państwo Islamskie określało tym terminem islamskich przeciwników, próbując ich dyskredytować i legitymizować stosowaną przeciwko nim przemoc.

Tawhid (tauhid) – zjednoczenie; w kontekście religijnym dosł. zjednoczony Bóg (osiągnięcie monoteizmu), termin zbliżony do *muwahhidin*. W języku dżihadystów oznacza braterstwo, jedność. Termin został spopularyzowany przez irańskiego myśliciela Ali Shariati, następnie przez R. Chomejniego. Było to podkreślenie, że podziały wśród muzułmanów osłabiają ich i są przyczyną upadku ich świata, w tym kolonizacji.

Tazqiyya (tazkijja) – rekomendacja (uwierzytelnienie) dla osoby pragnącej przyłączyć się do organizacji; także forma glejtu czy koncesji.

Wala wa-l-bara (dosł. lojalność i wyrzeczenie się) – miłość i nienawiść ze względu na Allaha. W tradycji jest to życie wg zasad, które podobają się Bogu, i wyrzeczenie się tego, co mu się nie podoba. Salafici widzą w nim jedynie wezwanie do symbolicznego zerwania z Zachodem, zwłaszcza przez ubiór i odrzucenie stylu życia ludzi Zachodu. Dżihadyści uważają to za nakaz do walki z niewiernymi i niszczenie tego, co jest niezgodne z ich wersją szariatu.

Wali – namiestnik (gubernator), najwyższe stanowisko we władzach lokalnych.

Wilaya (wilajet) – prowincja lub gubernatorstwo; jednostka administracyjna kalifatu, na czele której stoi *wali*. Tym terminem określano zarówno terytorium, nad którym faktycznie sprawowano kontrolę, jak i inne państwa, w których działały komórki ISIS, a które w przyszłości miały stać się częścią kalifatu. Termin używany przez wiele państw arabskich jako nazwa jednostki administracyjno-terytorialnej.

Kluczowe wydarzenia w wojnie domowej w Syrii

2000

- **10 czerwca** – umiera Hafiz al-Asad. Następnego dnia Zgromadzenie Ludowe zmienia konstytucję, aby obniżyć minimalny wiek prezydenta do 34 lat, umożliwiając Baszszarowi al-Asadowi zastąpienie jego ojca na urzędzie. W lipcu w referendum Baszszar al-Asad zostaje wybrany na prezydenta.

2011

- **luty** – odbyło się kilka małych demonstracji, aby wezwać do reform i okazać solidarność z prodemokratycznymi protestującymi w Egipcie, Tunezji i Libii.
- **6 marca** – w mieście Dara aresztowano kilkoro dzieci za pisanie antyrządowych graffiti.
- **15 marca** – w kilku miastach w Syrii odbywają się protesty antyrządowe.
- **19 kwietnia** – zniesienie stanu wyjątkowego przez prezydenta.
- **9 maja** – Unia Europejska nakłada embargo na dostawy broni i stosuje ograniczenia w podróżowaniu oraz zamraża aktywa 13 wyższych urzędników syryjskich. Sankcje nie dotyczyły osobiście Baszszara al-Asada.
- **19 maja** – Stany Zjednoczone nakładają nowe sankcje na syryjskich urzędników, które obejmują zamrożenie aktywów i zakaz podróżowania, w tym Asada.
- **29 lipca** – grupa uciekinierów z wojska syryjskiego ogłasza utworzenie WAS.
- **3 sierpnia** – Rada Bezpieczeństwa ONZ potępia rząd syryjski za stosowanie przemocy wobec protestujących.
- **15 września** – po czterodniowej konferencji w Stambule działacze syryjskiej opozycji powołali Syryjską Radę Narodową.
- **27 września** – w mieście Al-Rastan miała miejsce pierwsza bitwa na dużą skalę między siłami rządowymi a zbrojną opozycją.
- **4 października** – Chiny i Rosja wetują rezolucję Rady Bezpieczeństwa ONZ, która potępiała represje ze strony rządu syryjskiego.
- **1 listopada** – minister spraw zagranicznych Kataru ogłasza, że Syria zaakceptowała plan dialogu Ligi Arabskiej między rządem syryjskim a opozycją.
- **23 grudnia** – dwa zamachy bombowe zabijają dziesiątki osób w Damaszku. Syryjscy urzędnicy ogłaszają, że zamachów dokonali zamachowcy samobójcy z Al-Kaidy.

2012

- **28 stycznia** – zawieszenie misji obserwacyjnej Ligi Arabskiej.
- **4 lutego** – Rosja i Chiny sprzeciwiają się rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ, która potępia brutalne represje reżimu Asada i wzywała do przejścia do demokratycznego systemu politycznego w Syrii.
- **4 lutego** – armia syryjska rozpoczyna szturm na miasto Hims (Homs).
- **23 lutego** – były sekretarz generalny ONZ Kofi Annan zostaje mianowany wspólnym wysłannikiem pokojowym ONZ i Ligi Arabskiej w Syrii.
- **27 lutego** – ogłoszenie przyjęcia zmian w konstytucji Syrii po referendum.
- **27 marca** – Kofi Annan ogłasza, że Syria zgodziła się na wspierany przez ONZ plan pokojowy.

- **19 kwietnia** – w miarę eskalacji przemocy sekretarz generalny ONZ Ban Ki-moon stwierdza, że Syria nie zastosowała się do warunków planu pokojowego ONZ i zarówno rząd, jak i siły opozycyjne są odpowiedzialne za złamanie zawieszenia broni.
- **7 maja** – rząd syryjski przeprowadza wybory parlamentarne.
- **14 lipca** – Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża zapowiada, że zakwalifikuje konflikt w Syrii jako wojnę domową. Oznacza to, że kombatanci podlegają międzynarodowemu prawu humanitarnemu i mogą być ścigani za zbrodnie wojenne.
- **2 sierpnia** – nie mogąc wynegocjować rozwiązania kryzysu, Kofi Annan rezygnuje ze stanowiska wysłannika pokojowego ONZ i Ligi Arabskiej w Syrii. Na następcę Annana zostaje wyznaczony algierski dyplomata Lakhdar Brahimi.
- **16 sierpnia** – ONZ formalnie kończy misję obserwacyjną w Syrii.
- **11 listopada** – w Katarze przywódcy syryjskiej opozycji ogłaszają utworzenie nowego porozumienia Narodowa Koalicja na rzecz Syryjskich Sił Rewolucyjnych i Opozycyjnych (znanego także jako Syryjska Koalicja Narodowa).

2013

- **30 stycznia** – syryjscy urzędnicy oskarżyli Izrael o naloty na syryjską wojskową placówkę badawczą w pobliżu Damaszku.
- **19 maja** – armia syryjska rozpoczęła ofensywę w Al-Kusajr; brały w niej udział oddziały Hezbollahu.
- **21 sierpnia** – syryjska opozycja oskarżyła siły popierające Asada o użycie broni chemicznej na przedmieściach Damaszku.
- **30 sierpnia** – prezydent Stanów Zjednoczonych Barack Obama ogłosił, że rozważa ograniczone działania wojskowe przeciwko celom w Syrii w odpowiedzi na rzekome użycie broni chemicznej przez reżim Asada.
- **9 września** – Rosja proponuje plan kontroli syryjskich zapasów broni chemicznej.
- **14 września** – Stany Zjednoczone, Rosja i Syria osiągnęły porozumienie w sprawie planu objęcia syryjskich zapasów broni chemicznej międzynarodową kontrolą.

2014

- **22 stycznia** – rozpoczęcie obrad Międzynarodowej Konferencji Genewa II; sesje są zawieszone już w lutym.
- **3 czerwca** – wybory prezydenckie; oficjalnie Baszszar al-Asad otrzymuje 88,7% oddanych głosów.
- **29 czerwca** – ogłoszenie kalifatu Państwa Islamskiego (ISIS).
- **23 września** – Stany Zjednoczone i koalicja krajów arabskich rozszerzają kampanię powietrzną przeciwko ISIS, aby uderzyć na cele w Syrii i Iraku.

2015

- **30 września** – Rosja przeprowadza pierwsze naloty na Syrię.

2016

- **24 sierpnia** – Turcja rozpoczyna operację „Tarcza Eufratu".
- **22 grudnia** – rząd syryjski ogłasza zwycięstwo w Aleppo po ewakuacji ostatnich rebeliantów z miasta.

2017

- **7 kwietnia** – Stany Zjednoczone atakują bazę lotniczą Shayrat w odwecie za atak z użyciem broni chemicznej przeprowadzony przez siły rządowe na rebeliantów w Chan Szajchun.
- **6 czerwca** – Syria Democratic Forces (SDF, Syryjskie Siły Demokratyczne) sprzymierzone ze Stanami Zjednoczonymi (głównie siły kurdyjskie) rozpoczynają atak na miasto Ar-Rakka, *de facto* stolicę ISIS w Syrii.
- **17 października** – SDF ogłaszają, że Ar-Rakka została oczyszczona z bojowników ISIS.

2018

- **20 stycznia** – rozpoczęcie operacji „Gałąź oliwna" – atak Turcji na kurdyjski Afrin.
- **14 kwietnia** – siły amerykańskie, brytyjskie i francuskie rozpoczynają naloty na składy broni chemicznej w pobliżu Damaszku i Hims w odpowiedzi na atak z użyciem broni chemicznej w Doumie tydzień wcześniej.
- **4 maja** – zakończenie negocjacji w Astanie.
- **15 października** – zgodnie z umową wynegocjowaną miesiąc wcześniej między Rosją a Turcją utworzono strefę buforową w Idlibie i wokół niego.

2019

- **kwiecień–czerwiec** – nieudany szturm sił rządowych wspieranych przez Rosję na Idlib.
- **6 października** – prezydent Stanów Zjednoczonych Donald Trump ogłosił natychmiastowe wycofanie amerykańskich wojsk z Syrii.
- **9 października** – Turcja mimo sprzeciwu Stanów Zjednoczonych rozpoczyna ofensywę „Źródło pokoju" na kurdyjski region północno-wschodniej Syrii.

2020

- **28 lutego – 5 marca** – starcia między siłami tureckimi a wspieranymi przez Rosję syryjskimi siłami rządowymi.

2021

- **28 maja** – Baszszar al-Asad zostaje ponownie wybrany na prezydenta Syrii.

Państwo Islamskie ISIS w Syrii — chronologia działalności

2004
- Abu Musab az-Zarkawi zakłada Al-Kaidę w Iraku (AQI).

2006
- **7 czerwca** az-Zarkawi zostaje zabity podczas ataku lotniczego Stanów Zjednoczonych. Jego miejsce zajmuje Abu Ayyub al-Masri.
- **15 października** – al-Masri ogłasza utworzenie Państwa Islamskiego w Iraku (ISI) z Abu Omarem al-Bagdadim na czele.

2010
- **kwiecień** – Abu Bakr al-Bagdadi zostaje liderem ISI po tym, jak we wspólnych operacjach amerykańsko-irackich giną Abu Omar al-Bagdadi i Abu Ayyub al Masri.

2011
- **lipiec** – Abu Bakr al-Bagdadi wysyła agentów do Syrii. Jeden z nich, Abu Muhammad al-Dżulani, zostaje przywódcą Frontu an-Nusra w styczniu 2012 r.

2012
- **lipiec** – ISI rozpoczyna kampanię „Przełamywanie murów". Przeprowadza 24 zamachy bombowe i 8 ucieczek z więzień, uwalniając dżihadystów, którzy brali udział w atakach AQI w 2006 i 2007 r.

2013
- **4 marca** – zdobycie Ar-Rakki przez siły opozycyjne.
- **11 kwietnia** – Abu Bakr al-Bagdadi przenosi się z Iraku do Syrii i twierdzi, że Państwo Islamskie w Iraku (ISI) połączyło się z Frontem an-Nusra w Syrii, stając się „Państwem Islamskim w Iraku i Syrii". Ale al-Dżulani odrzuca sojusz i deklaruje wierność Al-Kaidzie.
- **21 lipca** – ISIS rozpoczyna kampanię „Żołnierskie żniwa", aby zredukować liczebność irackich sił bezpieczeństwa i zająć terytorium.
- **sierpień** – ISIS zaczyna atakować grupy rebeliantów, w tym Liwa at-Tauhid, AaS i Front an-Nusra w Ar-Rakce i Aleppo.
- **30 grudnia** – bojownicy ISIS w Iraku przejmują kontrolę nad Al-Falludżą i częściami Ramadi.

2014
- **styczeń** – ISIS przejmuje Ar-Rakkę i ogłasza ją stolicą emiratu ISIS.
- **3 lutego** – Al-Kaida oficjalnie zrywa więzi z ISIS.
- **17 lipca** – ISIS szturmuje pole gazowe Shaer i zabija ok. 270 osób.
- **21 czerwca** – ISIS przejmuje strategiczne przejście graniczne między syryjską prowincją Dajr az-Zaur a Irakiem, a także trzema innymi irackimi miastami.
- **29 czerwca** – ISIS ogłasza utworzenie kalifatu i zmienia nazwę na Państwo Islamskie.
- **19 sierpnia** – ISIS zabija amerykańskiego dziennikarza Jamesa Foleya.

- **24 sierpnia** – bojownicy zajmują bazę lotniczą Tabka i przejmują kontrolę nad całą prowincją Ar-Rakka.
- **2 września** – ISIS publikuje wideo przedstawiające ścięcie dziennikarza Stevena Sotloffa.
- **13 września** – ISIS publikuje wideo z egzekucji brytyjskiego pracownika organizacji humanitarnej Davida Hainesa.
- **19–22 września** – ISIS zacieśnia pierścień wokół miasta Kobani.
- **22 września** – rzecznik ISIS Abu Muhammad al-Adnani wzywa do ataków na obywateli Stanów Zjednoczonych, Francji i innych krajów zaangażowanych w koalicję w celu zniszczenia ISIS.
- **23 września** – Stany Zjednoczone rozpoczynają pierwsze naloty na ISIS w Syrii.
- **27 września** – Stany Zjednoczone rozpoczynają naloty na Kobani.
- **3 października** – ISIS publikuje wideo pokazujące ścięcie brytyjskiego pracownika organizacji humanitarnej Alana Henninga.
- **15 października** – Pentagon ogłosił przeciwko ISIS kampanię „Operation Inherent Resolve".

2015

- **26 stycznia** – wyparcie bojowników ISIS z Kobani.
- **4 lutego** – ISIS publikuje wideo, na którym jordański pilot wojskowy Moaz al Kasasbeh zostaje spalony żywcem.
- **25–26 lutego** – bojownicy ISIS uprowadzają co najmniej 200 asyryjskich chrześcijan w północno-wschodniej Syrii. Koalicja kierowana przez Stany Zjednoczone przeprowadza naloty na ten sam obszar.
- **5 kwietnia** – bojownicy ISIS zajmują obóz dla uchodźców palestyńskich Jarmuk w Damaszku, w którym mieszka ponad 18 tys. osób.
- **20 maja** – ISIS zdobywa starożytne syryjskie miasto Palmyra.
- **17 czerwca** – kurdyjscy bojownicy wypędzają ISIS ze strategicznego syryjskiego miasta Tall Abjad na granicy z Turcją.
- **22 czerwca** – siły kurdyjskie przejmują pełną kontrolę nad bazą wojskową Ajn Issa od ISIS.
- **26 czerwca** – bojownicy ISIS zabijają co najmniej 145 cywilów w ataku na Kobani w Syrii.
- **12 sierpnia** – ISIS uwalnia część asyryjskich chrześcijan (22 osoby) porwanych z wiosek w północno-wschodniej Syrii na początku 2015 r.
- **30 września** – Rosja rozpoczyna naloty na Syrię. Twierdzi, że atakuje ISIS, ale amerykańscy urzędnicy podają, że wiele ataków jest wymierzonych w ludność cywilną i grupy rebeliantów wspierane przez Zachód.
- **9 października** – ISIS osiąga znaczące sukcesy w północno-zachodniej Syrii, przejmując sześć wiosek w pobliżu Aleppo.
- **13 listopada** – ISIS przeprowadza serię skoordynowanych ataków w Paryżu, zabijając 130 osób.
- **15 listopada** – Francja intensyfikuje naloty na cele ISIS w Ar-Rakce w Syrii.
- **27 listopada** – bojownicy powiązani z ISIS przeprowadzają atak na szyicki meczet w Bangladeszu, zabijając duchownego i raniąc trzy inne osoby.

- **1 grudnia** – sekretarz obrony Stanów Zjednoczonych Ashton Carter ogłasza, że amerykańskie siły specjalne zostaną wysłane do Iraku w celu wsparcia bojowników irackich i kurdyjskich oraz rozpoczęcia ukierunkowanych operacji w Syrii.
- **2 grudnia** – małżeństwo zainspirowane przez ISIS zabija 14 osób w San Bernardino w Kalifornii.
- **10 grudnia** – amerykańscy urzędnicy ogłaszają, że naloty zabiły ministra finansów ISIS Abu Saleha i dwóch innych wysokich rangą przywódców w Tal Afar w Iraku.

2016

- **22 marca** – trzy eksplozje na lotnisku Zaventem i stacji metra w Brukseli zabijają co najmniej 30 osób i ranią dziesiątki innych. ISIS bierze odpowiedzialność za ataki.
- **5 maja** – ISIS zdobywa pole gazowe Shaer w pobliżu Palmyry.
- **24 maja** – siły kurdyjskie wspierane przez naloty amerykańskie rozpoczynają ofensywę na terytorium na północ od Ar-Rakki w Syrii.
- **14 lipca** – 31-letni Tunezyjczyk wjeżdża ciężarówką w tłum w Nicei i zabija 84 osoby. ISIS przypisuje sobie zasługę za atak, chociaż nie jest jasne, czy atakujący miał jakieś formalne powiązania z grupą.
- **19 lipca** – wspierani przez Stany Zjednoczone rebelianci w Syrii zdobywają bazę ISIS w Manbidż.
- **31 lipca** – w dziewięciominutowym filmie na YouTubie Państwo Islamskie wzywa swoich członków do przeprowadzania ataków w Rosji. „Posłuchaj, Putin, przyjedziemy do Rosji i zabijemy was w waszych domach [...]. Bracia, prowadźcie dżihad, zabijajcie i walczcie z nimi" – mówił jeden z zamaskowanych mężczyzn.
- **7 sierpnia** – zamachowcy samobójcy ISIS atakują wspieraną przez Stany Zjednoczone syryjską bazę rebeliantów w pobliżu przejścia granicznego Syria – Irak Al-Tanf. Kilka osób zostaje zabitych.
- **12 sierpnia** – siły wspierane przez Stany Zjednoczone w Syrii przejmują pełną kontrolę nad miastem Manbidż.
- **30 sierpnia** – ISIS twierdzi, że jego rzecznik i jeden z jego najdłużej działających przywódców, Abu Muhammad al-Adnani, zginął podczas nalotu Stanów Zjednoczonych podczas podróży do Syrii w pobliżu Al-Bab.
- **16 października** – syryjscy rebelianci wspierani przez Turcję odbijają miasto Dabiq z rąk Państwa Islamskiego.
- **3 listopada** – przywódca ISIS Abu Bakr al-Bagdadi wydaje pierwsze oświadczenie od prawie roku, zwracając się do „żołnierzy Państwa Islamskiego".
- **6 listopada** – SDF wspierane przez Stany Zjednoczone rozpoczynają nową operację w celu odizolowania i wyzwolenia Ar-Rakki spod władzy Państwa Islamskiego.
- **5 grudnia** – Abi al-Hassan al-Muhadżir zostaje mianowany nowym rzecznikiem Państwa Islamskiego.
- **11 grudnia** – bojownicy ISIS odbierają Palmyrę z rąk syryjskich sił rządowych mimo ciężkich rosyjskich bombardowań.
- **21 grudnia** – w starciach między wspieranymi przez Turcję syryjskimi siłami rebeliantów a Państwem Islamskim wokół miasta Al-Bab w północnej Syrii zginęło co najmniej 14 tureckich żołnierzy i 138 bojowników ISIS.
- **19–23 grudnia** – ciężarówka wjeżdża na jarmark bożonarodzeniowy w Berlinie, zabijając 12 osób. Państwo Islamskie przyznaje się do ataku. Włoska policja strzela

i zabija podejrzanego kierowcę, który w udostępnionym filmie przysięgał wierność Państwu Islamskiemu.
- **26 grudnia** – w sumie 226 bojowników Państwa Islamskiego zostało „zneutralizowanych" podczas operacji tureckich wokół miasta Al-Bab.

2017
- **1 stycznia** – Państwo Islamskie twierdzi, że przeprowadziło atak bombowy na syryjskie nadmorskie miasto Tartus i zabiło dwóch funkcjonariuszy ochrony.
- **3 stycznia** – obywatel Niemiec zostaje oskarżony o morderstwo, przynależność do grupy terrorystycznej i zbrodnie wojenne po wzięciu udziału w egzekucji sześciu więźniów ISIS w Palmyrze w 2015 r.
- **7 stycznia** – ciężarówka z paliwem eksploduje w mieście w północnej Syrii, zabijając i raniąc dziesiątki ludzi.
- **16 stycznia** – Państwo Islamskie przypuszcza atak na oblężone terytorium rządu syryjskiego w mieście Dajr az–Zaur. Co najmniej 82 osoby zginęły w walkach.
- **19 stycznia** – bojownicy ISIS dokonują egzekucji co najmniej 12 osób w Palmyrze w Syrii, wg Syrian Observatory for Human Rights.
- **20 stycznia** – w wyniku wybuchu bomby samochodowej zginęło pięciu żołnierzy tureckich, a dziewięciu zostało rannych w pobliżu miasta Al-Bab.
- **20 stycznia** – ISIS niszczy starożytny Tetrapylonu i fasadę rzymskiego teatru w mieście Palmyra.
- **2 lutego** – bojownicy ISIS atakują lotnisko wojskowe na północny wschód od Damaszku, zabijając co najmniej 14 żołnierzy syryjskich.
- **4 lutego** – jordańskie siły powietrzne dokonują nalotów na cele ISIS w południowej Syrii, uderzając w skład amunicji, fabrykę bomb samochodowych i koszary.
- **20 lutego** – tureckie wojsko zabija 44 bojowników ISIS podczas operacji wokół syryjskiego miasta Al-Bab.
- **23 lutego** – siły wspierane przez Turcję zabijają 56 bojowników ISIS wokół miasta Al-Bab.
- **24 lutego** – po raz pierwszy irackie siły powietrzne atakują cele ISIS w Syrii, po uzgodnieniu z Damaszkiem.
- **24 lutego** – samochód pułapka zabija ponad 50 osób w wiosce Sousian, która była kontrolowana przez siły rebeliantów WAS.
- **7 marca** – syryjskie siły rządowe i ich sojusznicy przejmują z rąk Państwa Islamskiego główne ujęcie wody dla Aleppo.
- **26 marca** – SDF (wspierane przez Stany Zjednoczone) odbijają z rąk Państwa Islamskiego bazę wojskową w północnej Syrii.
- **30 marca** – Państwo Islamskie bierze odpowiedzialność za dwa zamachy samobójcze w Damaszku 15 marca, w których zginęło co najmniej 31 osób.
- **31 marca** – zastępca przywódcy Państwa Islamskiego, Ayad al-Dżumaili, zostaje – wg rzecznika irackiego wywiadu – zabity w nalocie.
- **2 kwietnia** – wspierane przez Stany Zjednoczone siły syryjskie odpierają kontratak ISIS w pobliżu tamy Tabka.
- **7–8 czerwca** – zamachowcy samobójcy atakują irański parlament i mauzoleum ajatollaha Chomejniego w Teheranie. W ataku ginie co najmniej 13 osób.

- **16 czerwca** – Rosja twierdzi, że podczas nalotu na Syrię w maju zginął kalif ISIS Abu Bakr al-Bagdadi.
- **17 czerwca** – Rosja twierdzi, że w nalotach w Dajr az-Zaur zginęli dowódcy polowi Państwa Islamskiego, Abu Omar al-Beljiki i Abu Yassin al-Masri.
- **21 czerwca** – Państwo Islamskie niszczy meczet Grand al-Nuri i minaret al-Hadba w Mosulu. Abu Bakr al-Bagdadi w tym meczecie w czerwcu 2014 r. ogłosił kalifat islamski.
- **25 czerwca** – SDF odbijają z rąk Państwa Islamskiego dystrykt Al-Qadisia w Ar-Rakce.
- **30 czerwca** – bojownicy ISIS wycofują się ze swojego ostatniego terytorium w prowincji Aleppo po tym, jak syryjskie siły rządowe odbijają drogę Ithriya – Rasafa.
- **3 lipca** – SDF wkraczają do Starego Miasta w Ar-Rakce.
- **11 lipca** – Syryjskie Obserwatorium Praw Człowieka stwierdziło, że al-Bagdadi został zabity.
- **15 lipca** – syryjskie siły rządowe zajmują pola naftowe na pustyni na południowy zachód od Ar-Rakki.
- **4 sierpnia** – specjalny wysłannik Stanów Zjednoczonych do koalicji przeciwko Państwu Islamskiemu Brett McGurk powiedział, że ok. 2 tys. bojowników ISIS nadal przebywa w Ar-Rakce.
- **12 sierpnia** – syryjskie siły rządowe i ich sojusznicy zajmują ostatnie większe miasto w prowincji Hims należące do Państwa Islamskiego.
- **18 sierpnia** – armia libańska i Hezbollah ogłaszają wspólny atak na terytorium Państwa Islamskiego na północno-wschodniej granicy z Syrią. Hezbollah atakuje ISIS od strony syryjskiej, podczas gdy armia libańska atakuje ze swojego terytorium.
- **21 sierpnia** – Rosja twierdzi, że zabiła ponad 200 bojowników Państwa Islamskiego w drodze do Dajr az-Zaur.
- **26 sierpnia** – syryjskie siły rządowe i ich sojusznicy zajmują ok. 1000 km kwadratowych terytorium Państwa Islamskiego w centralnej Syrii.
- **5 września** – syryjskie siły zbrojne i ich sojusznicy przerywają oblężenie Państwa Islamskiego w Dajr az-Zaur, jednej z ostatnich głównych twierdz Kalifatu w Syrii.
- **8 września** – Ministerstwo Obrony Rosji twierdzi, że w rosyjskim nalocie zginęło 40 bojowników ISIS, w tym czterech starszych dowódców.
- **23 września** – siły wspierane przez Stany Zjednoczone zajmują pole gazowe Conoco, które jest pierwszym wyzwolonym w ramach kampanii mającej na celu przejęcie przez ISIS obszarów na wschód od Eufratu.
- **24 września** – Irańska Straż Rewolucyjna atakuje bazy Państwa Islamskiego we wschodniej Syrii za pomocą dronów, niszcząc sprzęt wojskowy i amunicję.
- **29 września** – Państwo Islamskie wydaje nową wiadomość dźwiękową al-Bagdadiego. To pierwsza wiadomość od kalifa od 11 miesięcy.
- **2–3 października** – dwóch zamachowców samobójców atakuje posterunek policji w Damaszku, zabijając co najmniej 10 i raniąc ponad 20 osób. Jest to pierwszy atak na stolicę Syrii od lipca. Państwo Islamskie przyznaje się do odpowiedzialności.
- **3 października** – Państwo Islamskie publikuje za pośrednictwem agencji informacyjnej Amaq film pokazujący dwóch schwytanych rosyjskich żołnierzy.
- **6 października** – armia syryjska usuwa Państwo Islamskie z jego ostatniej enklawy w centralnej Syrii.

- **9 października** – Państwo Islamskie przejmuje 12 wiosek i przeprowadza atak na HTS na wschód od Hamy zaledwie kilka dni po tym, jak armia syryjska oczyściła ten teren z obecności ISIS.
- **11 października** – zamachowcy samobójcy atakują kwaterę główną policji w Damaszku, zabijając 2 i raniąc 6 policjantów. Państwo Islamskie przyznaje się do odpowiedzialności.
- **12 października** – wg Kurdyjskiego Czerwonego Półksiężyca, Państwo Islamskie zabiło co najmniej 50 osób w potrójnym zamachu bombowym w północno-wschodniej Syrii.
- **14 października** – rząd syryjski i siły sojusznicze odbierają Al-Majadin Państwu Islamskiemu we wschodniej Syrii.
- **14–15 października** – ok. 100 bojowników Państwa Islamskiego poddaje się w Ar-Rakce i zostaje usuniętych z miasta.
- **17 października** – wspierane przez Stany Zjednoczone bojówki ogłaszają odbicie Ar-Rakki po czteromiesięcznej kampanii.
- **20 października** – opozycyjne siły syryjskie wspierane przez Stany Zjednoczone ogłaszają po czteromiesięcznej kampanii zwycięstwo nad Państwem Islamskim w jego dawnej stolicy Ar-Rakce.
- **22 października** – wspierane przez Stany Zjednoczone bojówki zajmują największe pole naftowe Syrii należące do Państwa Islamskiego we wschodniej Syrii.
- **26 października** – w raporcie Organizacji Narodów Zjednoczonych i Organizacji ds. Zakazu Broni Chemicznej (JIM) stwierdzono, że ISIS było odpowiedzialne za użycie iperytu siarkowego (znanego jako gaz musztardowy) w syryjskim mieście Umm Hawsh 15 września 2016 r.
- **3 listopada** – rząd Syrii ogłasza zwycięstwo nad Państwem Islamskim w Dajr az-Zaur.

2018

- **22 stycznia** – rząd Stanów Zjednoczonych i zagraniczni eksperci ostrzegają, że Państwo Islamskie wciąż ma aż 10 tys. lojalistów, zarówno w Iraku, jak i Syrii.
- **23 stycznia** – atak lotniczy kierowany przez Stany Zjednoczone na sztab ISIS w Syrii; zginęło ok. 150 bojowników.
- **22 kwietnia** – Irak bombarduje fabrykę materiałów wybuchowych ISIS w Syrii, zabijając 36 bojowników.
- **27 kwietnia** – Stany Zjednoczone, Kanada i niektóre kraje europejskie przeprowadziły atak internetowy na agencję informacyjną Amaq.
- **1 maja** – SDF ogłaszają nową kampanię militarną przeciw ISIS.
- **6 maja** – irackie siły powietrzne przeprowadzają serię ataków na dowódców ISIS w Syrii.
- **9 maja** – grupa wysokich rangą urzędników Państwa Islamskiego została zatrzymana we wspólnej amerykańsko-irackiej akcji. Czterech z pięciu aresztowanych było Irakijczykami, a jeden Syryjczykiem. Do ich obowiązków należało zarządzanie terytorium Państwa Islamskiego wokół Dajr az-Zaur w Syrii, kierowanie bezpieczeństwem wewnętrznym oraz kierowanie organem administracyjnym, który nadzoruje orzeczenia religijne.
- **12 czerwca** – niemiecka policja w Kolonii udaremnia spisek terrorystyczny z udziałem rycyny przygotowany przez tunezyjskiego ekstremistę podejrzanego o kontakt

z Państwem Islamskim. Była to podobno pierwsza sytuacja, kiedy terrorysta dżihadystyczny na Zachodzie z powodzeniem wyprodukował toksyczny czynnik biologiczny.
- **25 lipca** – ISIS atakuje i zajmuje kilka miast w prowincji Al-Suwayda w południowej Syrii, zabijając ponad 150 osób. Siły reżimu syryjskiego i lokalne milicje w kontrataku wypierają dżihadystów jeszcze tego samego dnia.
- **23 sierpnia** – ISIS wydaje nagranie audio Abu Bakra al-Bagdadiego, który lekceważy znaczenie niedawnych strat terytorialnych grupy: „Dla mudżahedinów skala zwycięstwa lub porażki nie zależy od przejęcia miasta lub miasteczka".
- **24 października** – ISIS rozpoczyna ofensywę w celu odzyskania terytorium wschodniej Syrii, zabijając ponad 40 bojowników SDF i zajmując teren wzdłuż irackiej granicy.
- **1 grudnia** – SDF przeprowadzają operację schwytania bojowników ISIS, którzy utworzyli uśpione komórki we wschodniej Syrii.
- **14 grudnia** – siły SDF zdobywają Hadżin, ostatnie duże miasto kontrolowane przez ISIS we wschodniej Syrii. Dowódca SDF Mazloum Kobani szacuje, że 5 tys. bojowników ISIS pozostaje w wioskach wzdłuż Eufratu na południe od Hadżin.
- **19 grudnia** – prezydent Trump sygnalizuje zamiar wycofania 2 tys. żołnierzy sił amerykańskich z Syrii.
- **30 grudnia** – prezydent Baszszar al-Asad upoważnia siły irackie do ataku na cele ISIS w Syrii bez pytania o zgodę rządu syryjskiego.

2019
- **1 lutego** – siły SDF oblegają Baghouz, ostatnią enklawę ISIS we wschodniej Syrii, ale opóźniają atak, aby umożliwić cywilom ewakuację.
- **22 lutego** – Stany Zjednoczone ogłaszają, że 400 amerykańskich żołnierzy pozostanie w Syrii, aby zapobiec odrodzeniu się ISIS, anulując zapowiedź prezydenta Trumpa, że wszystkie siły amerykańskie w kraju zostaną wycofane.
- **23 marca** – siły SDF zdobywają Baghouz, ostatni bastion ISIS.
- **21 kwietnia** – w Niedzielę Wielkanocną zamachowcy samobójcy zabijają co najmniej 250 osób w atakach na 3 kościoły i 3 luksusowe hotele w Kolombo (stolicy Sri Lanki) oraz miastach Negombo i Batticaloa. Co najmniej 250 osób ginie. ISIS przyjmuje odpowiedzialność.
- **29 kwietnia** – przywódca ISIS, Abu Bakr al-Bagdadi, pojawia się ponownie w 18-minutowym filmie rozpowszechnianym w mediach społecznościowych dżihadystów. Twierdzi, że ataki w Sri Lance były aktami zemsty za porażkę w Baghouz w Syrii.
- **16 września** – al-Bagdadi w nagraniu audio wzywa zwolenników do uwolnienia zatrzymanych członków ISIS przetrzymywanych w obozach jenieckich w Iraku i Syrii.
- **5 października** – prezydent Turcji Recep Tayyip Erdoğan ostrzega, że jego kraj przygotowuje się do inwazji na północną Syrię. Dwa dni później administracja prezydenta Trumpa ogłosiła, że wycofa siły amerykańskie z tego obszaru i Turcja posunie się naprzód z operacją. Podczas ofensywy uciekają setki więźniów z ISIS.
- **26 października** – Abu Bakr al-Bagdadi ginie podczas amerykańskiego szturmu.
- **31 października** – ISIS potwierdziło śmierć al-Bagdadiego i ogłosiło wybranie nowego kalifa Abu Ibrahima al-Haszimi al-Kurasziego.

2020

- **9 kwietnia** – bojownicy ISIS dokonali rajdu na miasto As-Suchna.
- **18 sierpnia** – w Badii w zamachu zginął rosyjski „doradca wojskowy" generał Wiaczesław Gładkik.
- **22 listopada** – Rosja rozpoczęła trzecią fazę militarną w ramach operacji „Biała pustynia", mającą na celu całkowite zniszczenie ISIS w Syrii.

Dżabhat an-Nusra — chronologia działalności

2012

- **styczeń** – publiczne ogłoszenie powstania Dżabhat an-Nusra.
- **21 marca** – grupa przyznaje się do dwóch zamachów samobójczych w Damaszku.
- **7 czerwca** – założenie konta na Twitterze.
- **10 listopada** – powstała Komisja Szariatu dla Aleppo.
- **11 grudnia** – amerykański Departament Stanu dodaje Dżabhat an-Nusrę do listy zagranicznych organizacji terrorystycznych.
- **11 grudnia** – szef sztabu WAS i Połączonej Rady Wojskowej Syrii wyrażają poparcie dla organizacji Dżabhat an-Nusra.

2013

- **11 stycznia** – Dżabhat an-Nusra zdobywa bazę lotniczą Taftanaz w pobliżu miasta Idlib.
- **14 lutego** – Dżabhat an-Nusra zdobywa pola naftowe Al-Szaddada w mieście Hasaka.
- **4 marca** – zajęcie Ar-Rakki.
- **9 kwietnia** – ISI ogłasza, że an-Nusra jest jego częścią składową, i zmienia nazwę na ISIS.
- **10 kwietnia** – Abu-Muhammad al-Dżulani składa przysięgę wierności Aymanowi az-Zawahiri.
- **24 kwietnia** – Dżabhat an-Nusra grozi Libanowi atakiem, jeśli ten nie powstrzyma Hezbollahu od udziału w wojnie w Syrii.
- **31 maja** – Rada Bezpieczeństwa ONZ uznaje an-Nusrę za *alias* AQI.
- **4 sierpnia** – rozpoczęto operację „Wyzwolenie wybrzeża".
- **15 września** – an-Nusra opuszcza ostatecznie Ar-Rakkę.

2014

- **luty** – utrata pola gazowego Conoco.
- **13 lutego** – utworzono tzw. Front Południowy.
- **14 marca** – uwolnienie 13 zakonnic porwanych z chrześcijańskiego miasta Ma'lula w grudniu 2013 r.
- **5 marca** – Dżabhat an-Nusra bierze odpowiedzialność za atak rakietowy na Dolinę Baaka w Libanie.
- **6 marca** – pierwsza dostawa BGM-71 TOW do Syrii.
- **21 marca** – rozpoczęcie ofensywy „Al-Anfal".
- **19 kwietnia** – próba przebicia się do oblężonego Hims.
- **28 sierpnia** – uwięzienie co najmniej 44 żołnierzy sił pokojowych ONZ z Fidżi na Wzgórzach Golan.
- **11 września** – wszyscy żołnierze sił pokojowych ONZ zostają uwolnieni.
- **1 listopada** – przejęcie miasta Chan as-Subul w prowincji Idlib.
- **3 listopada** – przejęcie miasta Sarmada, graniczącego z Turcją, w pobliżu przejścia granicznego Bab al-Hawa.
- **9 listopada** – przejęcie pełnej kontroli nad miastem Nawa w prowincji Dara.

2015

- **marzec** – powstaje sojusz Dżaisz al-Fateh.
- **28 marca** – zdobycie miasta Idlib.
- **czerwiec** – mordy na Druzach.
- **czerwiec** – opublikowano film *Heirs of Glory* wpisujący an-Nusrę w globalny dżihad.
- **31 lipca** – zatrzymano dowódcę WAS Nadima al-Hasana i co najmniej pięciu jej członków na północy Aleppo.
- **1 grudnia** – uwolnienie 16 libańskich żołnierzy i policjantów w ramach wymiany jeńców wynegocjowanej przez Katar. Wśród zwolnionych znalazła się była żona przywódcy Państwa Islamskiego Abu-Bakra al-Bagdadiego.

2016

- **26 lutego** – odrzucenie zawieszenia broni wynegocjowanego przez Rosję i Iran.
- **1 kwietnia** – do Idlibu przybył Rifai Ahmad Taha w celu negocjacji zjednoczeniowych dżihadystów pod marką Al-Kaidy.
- **28 lipca** – w nagraniu wideo al-Dżulani (po raz pierwszy z odkrytą twarzą) ogłosił zerwanie współpracy z Al-Kaidą i powołanie Dżabhat Fateh asz-Szam.

2017

- **28 stycznia** – powstaje Haj'at Tahrir asz-Szam.
- **7 lutego** – w przemówieniu opublikowanym w serwisie YouTube lider Abu Dżabir (Haszim as-Szajch) mówi, że HTS jest „niezależną jednostką, a nie rozszerzeniem dawnych organizacji i frakcji".
- **27 lutego** – pojawia się wideo, w którym al-Dżulani występuje jako „ogólny dowódca wojskowy" HTS.
- **12 marca** – w ataku terrorystycznym na szyitów w Damaszku ginie 40 osób, a 120 jest rannych. Atak był wymierzony w irańskie milicje; HTS potępia Iran za poparcie dla prezydenta Syrii.
- **23 kwietnia** – Ayman az-Zawahiri krytykuje nacjonalizację dżihadu.
- **10 maja** – Departament Stanu Stanów Zjednoczonych oferuje nagrodę w wysokości do 10 mln dolarów na informacje prowadzące do identyfikacji lub lokalizacji al-Dżulaniego.
- **lipiec** – HTS zdobył Bab al Hawa, strategiczne przejście graniczne między Syrią a Turcją.
- **15 lipca** – w Idlibie wybuchają starcia z AaS.
- **20 lipca** – ruch Nour ad-Din az-Zenki opuszcza HTS.
- **11 września** – duchowny saudyjski Abdallah al-Muhaysini rezygnuje z pracy w HTS.
- **13 września** – frakcja Dżaisz al-Ahrar opuszcza HTS.
- **1 października** – al-Dżulani obejmuje przywództwo w HTS.
- **9 października** – powstaje Ansar al-Furqan lojalna wobec Al-Kaidy.
- **4 października** – Ayman az-Zawahiri krytykuje HTS za odejście od Al-Kaidy.
- **12 października** – wojska tureckie wkraczają do Idlibu na mocy porozumienia z Astany (z 15 września 2017).
- **25 października** – kilku znanych duchownych dżihadystów rozpoczyna mediację w celu zatrzymania konfliktu między HTS i innymi frakcjami.

- **2 listopada** – ogłoszono powstanie Rządu Ocalenia.
- **7 listopada** – wybuchają starcia między HTS a Nour ad-Din az-Zenki w prowincji Aleppo.
- **27 listopada** – HTS aresztuje kilku kluczowych lojalistów Al-Kaidy, w tym Sami al-Oraidi.
- **2 grudnia** – HTS powołuje zespół do negocjacji ze zwolennikami Al-Kaidy.
- **4 grudnia** – HTS opuszczają w formie sprzeciwu wobec prowadzonej polityki liczni dowódcy, m.in. Abu Dżulajbib al-Urduni (*alias* Iyad al-Tubasi) i Abu-Challad al-Muhandis (*alias* Challid al-Urduni).
- **11 grudnia** – frakcja Dżaisz al-Badija (prawdopodobnie zwolenniczka Al-Kaidy) publikuje oświadczenie o zerwaniu współpracy z HTS.

2018

- **5 stycznia** – zawarcie porozumienia między HTS a lojalistami Al-Kaidy.
- **7 stycznia** – HTS przyznaje, że utracił „niektóre wioski w południowym Idlibie" w walce z siłami rządowymi.
- **23 stycznia** – HTS ogłasza, że utracił kluczową bazę lotniczą Abu al-Duhur.
- **26 stycznia** – dr Abu Abdallah asz-Szami, który podobno staje na czele frontu Ansar ad-Din, opuszcza HTS.
- **1 lutego** – Ansar ad-Din, dawniej część HTS, ogłasza się jako niezależna grupa.
- **3 lutego** – HTS zestrzeliło rosyjski samolot Su-25SM.
- **14 lutego** – HTS ogłasza zwycięstwo nad bojownikami Państwa Islamskiego (IS) na południu Idlibu.
- **27 lutego** – pojawia się nowa grupa Hurras ad-Din.
- **4 marca** – frakcje lojalne wobec Al-Kaidy (m.in. Dżaisz al-Badiyah i Dżaisz as-Sahil – dawniej HTS) ogłaszają dołączenie do Hurras ad-Din.
- **marzec** – bojownikom HTS w Ghoucie (na przedmieściach Damaszku) pozwolono przenieść się do prowincji Idlib po podpisaniu zawieszenia broni.
- **31 maja** – amerykański Departament Stanu uznaje HTS za nowy *alias* an-Nusry.
- **8 czerwca** – agencja Ebaa uruchamia tygodnik w języku arabskim o takim samym tytule.
- **18 czerwca** – Batalion Męczennika Umara Ja'louka oraz batalion Chalid bin al-Walid (z miasta Andan na północ od Aleppo) dołączyły do HTS.
- **20 czerwca** – zabito 17 żołnierzy syryjskich w ataku na pozycje armii syryjskiej na wzgórzach Dżabal al-Turkman (Latakia).
- **24 czerwca** – wezwanie do zjednoczenia i utworzenia wspólnego sztabu (koalicji) w związku z atakiem sił rządowych na Darę.
- **2 lipca** – odrzucenie rosyjskiej propozycji możliwości swobodnego opuszczenie Dary.
- **18 lipca** – porozumienie z Iranem dotyczące ewakuacji bojowników oraz cywilów z wiosek Kefraya i Foua, głównie szyickich, w północnej prowincji Idlib. W zamian rząd syryjski zwolnił 1500 osób.
- **30 października** – Nour ad-Din az-Zenki i AaS zabijają dwóch funkcjonariuszy HTS.
- **5 grudnia** – zawieszenie broni z Frontem Wyzwolenia Narodowego (NLF).

2019

- **1 stycznia** – przejęcie pełnej kontroli nad miastem Darat Izza w północno-zachodniej Syrii.
- **5 stycznia** – zdobycie miasta Dajr Saman i ustanowienie punktu kontrolnego na granicy z terenem kontrolowanym przez Turcję po operacji „Gałąź oliwna".
- **6 stycznia** – przejęcie kontroli nad miastem Al-Atareb (Al-Atarib) na zachodzie prowincji Aleppo.
- **16 stycznia** – emisja filmu pokazującego członków ISIS przyznających się do zabicia kilku weteranów HTS.
- **29 stycznia** – kobieta zamachowiec samobójczyni rzekomo popełniła błąd i zaatakowała biura Rządu Ocalenia w mieście Idlib.
- **7 lutego** – oddziały HaD ostrzelały punkt kontrolny HTS, 10 lutego podpisano jednak ugodę.
- **maj** – utworzenie Al-Fateh al-Mubin Operations Room.
- **22 maja** – wspólnie z NLF podjęto nieudaną próbę odbicia miasta Kafr Nabuda.
- **27 maja** – spotkanie przywódców kilku frakcji w celu omówienia ofensywy rządowej w północnej części prowincji Hama.
- **lipiec** – starcia z komórkami ISIS w miastach Saraqeb i Dżisr asz-Szughur w prowincji Idlib.
- **14 sierpnia** – opublikowano film, na którym wypowiada się rzekomy podpułkownik Muhammad Ahmad Sulayman z 70. Brygady Lotnictwa; jego samolot miał być strącony nad Idlibem.
- **15 sierpnia** – przyznanie się do zabicia 112 żołnierzy armii syryjskiej i Hezbollahu w północnej Syrii w ciągu 24 godzin.
- **18 sierpnia** – przeprowadzono dwa samobójcze ataki na wojska rządowe na zachodzie miasta Chan Szajchun.
- **20 sierpnia** – utrata Chan Szajchunu.
- **27 sierpnia** – Al-Fateh al-Mubin przypuścił skoordynowany atak w północnej prowincji Idlib.
- **30 sierpnia** – zabicie ponad 30 członków armii syryjskiej w zamachu samobójczym w Al-Tamanah na południu prowincji Idlib.
- **31 sierpnia** – zestrzelenie rosyjskiego samolotu zwiadowczego lub drona.
- **6 września** – prominentni członkowie HTS promują nową kampanię, do której wzywają rekrutów dżihadystów w północnej Syrii. Kampania, zwana „Dżahid bi-Nafsik" („Walka przez poświęcenie siebie"), ma być kontruderzeniem w prowincjach Idlib i Hama.
- **10 września** – Stany Zjednoczone uznały HaD za „Al-Kaidę w Syrii".
- **11 września** – aresztowanie wybitnego lokalnego dziennikarza i aktywisty syryjskiego Ahmeda Rahhala.
- **13 września** – zapowiedź utworzenia „komitetu stróżującego" do walki z korupcją.
- **30 września** – Amjad publikuje wideo przedstawiające zalety używania czołgów na polu bitwy przeciwko siłom rządowym.
- **24 grudnia** – wydanie oświadczenia, w którym zaprzeczono oskarżeniom o sabotowaniu rozmów w celu zjednoczenia opozycji.

2020

- **styczeń** – syryjskie wojsko odbiło miasto Ma'arrat an-Numan w Idlibie. HTS poniósł ciężkie straty; setki tysięcy cywilów uciekło w kierunku granicy tureckiej.
- **26 stycznia** – publikacja zdjęć i filmu wideo przedstawiających zamach samobójczy na irańską milicję (zginęło 11 osób, rannych było 18).
- **1 lutego** – członkowie elitarnej formacji Czerwone Bandany zabili 5 rosyjskich żołnierzy i ponad 65 prosyryjskich sił rządowych, raniąc 30.
- **2 lutego** – zwolnienie Abu al-Abd Aszidy, zatrzymanego 13 września 2019 r. za „krytykę przywódcy ugrupowania".
- **8 lutego** – Abu al-Abd Aszidda ogłasza powstanie nowej grupy Tansiqiyat al-Dżihad.
- **20 lutego** – International Crisis Group publikuje wywiad z al-Dżulanim.
- **6 marca** – Ebaa News Network informuje o złamaniu rozejmu przez siły prorządowe.
- **7 marca** – HTS odrzuca warunki zawieszenia broni proponowane przez Rosję i rząd Syrii.
- **14 marca** – tygodnik „Ebaa Weekly" publikuje liczne artykuły dotyczące epidemii Covid-19.
- **21 marca** – „Ebaa Weekly" sugeruje, że koronawirus jest boską zemstą za śmierć muzułmanów na całym świecie.
- **1 kwietnia** – syryjska proopozycyjna agencja informacyjna STEP informuje, że HTS dokonał egzekucji na byłym syryjskim deputowanym Rifaat Mahmoud al-Daqqa pod zarzutem zdrady.
- **8 maja** – HTS wydaje oświadczenie potwierdzające, że grupa sprzeciwia się wspólnym patrolom sił rosyjskich i tureckich w północnej Syrii.
- **26 maja** – lider HTS przyznaje, że grupa utraciła „całkiem sporo" terytorium w następstwie „długotrwałej bitwy" z syryjskimi siłami rządowymi i ich sojusznikami w ciągu ostatnich miesięcy.
- **5 czerwca** – Rosyjski Sąd Najwyższy uznał HTS za organizację terrorystyczną, której „działalność stanowi poważne zagrożenie dla interesów narodowych".
- **17/18 czerwca** – zatrzymanie Abu Salaha al-Uzbeki pod zarzutem korupcji.
- **22 czerwca** – zatrzymanie innego dowódcy, Abu Malika al-Talli, który chciał opuścić HTS.
- **22 czerwca** – wydanie oświadczenia zabraniającego członkom HTS opuszczania grupy lub dołączania do innych grup bez uzyskania uprzedniej zgody.
- **22 czerwca** – sojusz dżihadystów Stand Firm wydaje oświadczenie wzywające HTS do wydania dwóch starszych członków sojuszu: Abu Salaha al-Uzbeki i Abu Malika al-Talli.
- **23 czerwca** – zatrzymanie urodzonego w Wielkiej Brytanii Taquira Sharifa (*alias* Abu Husam al-Britani), oficjalnie prowadzącego działalność humanitarną.
- **26 czerwca** – wydanie oświadczenia zakazujące tworzenia nowych „pokojów operacyjnych", koalicji i frakcji, aby cała działalność wojskowa mogła być kontrolowana przez sztab Al-Fateh al-Mubin (głównie HTS).
- **9 lipca** – wydano oświadczenie w języku arabskim i angielskim stanowczo odrzucające nowy raport ONZ, który mówi, że zarówno siły rządowe, jak i grupy rebeliantów i dżihadystów popełniały zbrodnie wojenne. Oświadczenie sprzeciwia się

rzekomemu zrównaniu przez ONZ działań grup opozycyjnych i rządu syryjskiego, twierdząc, że zrównuje ofiarę ze sprawcą.

- **2 sierpnia** – opublikowano 90-minutowy film dokumentalny zatytułowany *Tuhadithu Akhbaraha* („300 dni między okopami i karabinami"), który w znacznej mierze składa się z materiałów wojskowych, m.in. dotyczących ataków samobójczych, konstruowania SVBIED i IED oraz działania artylerii.
- **17 sierpnia** – potwierdzono zatrzymanie amerykańskiego korespondenta Bilala Abdula Kareema za szpiegostwo.
- **21 sierpnia** – HTS wydaje oświadczenie potwierdzające, że ponownie aresztowano Tauqira Sharifa za napaść na urzędnika prowadzącego jego sprawę.
- **2 września** – potwierdzono aresztowanie francuskiego dowódcy dżihadu Omara Diaby w północnej Syrii za „liczne naruszenia".
- **3 września** – francuskojęzyczna szwajcarska gazeta „Le Temps" publikuje raport o sytuacji humanitarnej w prowincji Idlib. Raport cytuje religijnego urzędnika HTS Abdulrahima Atuna (*alias* Abu Abdallah asz-Szami), który powiedział, że grupa nie stanowi zagrożenia dla krajów zachodnich.
- **13 września** – HTS publikuje czterostronicowe oświadczenie zatytułowane „Wywiad z Le Temps", twierdząc, że grupa jest gotowa do dialogu z zagranicznymi rządami.
- **5 października** – HTS zatrzymał ważnych członków Hurras ad-Din: Abu Abd al-Rahman al-Makki, Khallad al-Jawfi i Abu Basir Suhail.
- **3 listopada** – HTS pomaga w puczu w AaS.
- **25 listopada** – Tauqir Sharif został zwolniony po trzymiesięcznym pozbawieniu wolności.
- **18 grudnia** – wydano oświadczenie zaprzeczające, że tortury lub gwałty miały miejsce w więzieniach w Idlibie, dementując opublikowany 16 grudnia r. artykuł w opozycyjnym „Syria Direct".

2021

- **luty** – w wywiadzie prasowym al-Dżulani apeluje do Stanów Zjednoczonych o usunięcie HTS z listy organizacji terrorystycznych, obalenie rządu Asada i zmuszenie Rosji do wycofania się z Syrii.

Ahrar asz-Szam — chronologia działalności

2011

- **listopad** – oficjalne założenie Kataib Ahrar asz-Szam.

2012

- **czerwiec** – zawarcie pierwszego porozumienia koalicyjnego Front Rewolucjonistów w Syrii (SRF).
- **10 listopada** – utworzenie Komisji Szariatu dla Aleppo (Aleppo Shari'a Commission, ASC).
- **21 grudnia** – powstaje Syryjski Front Islamski (SIF).

2013

- **11–13 stycznia** – seria ważnych sukcesów militarnych, w tym zdobycie miasta Al-Tabka i bazy lotniczej Taftanaz.
- **31 stycznia** – ogłoszono *ittihad indimaji*, czyli unię pod nazwą Harakat Ahrar asz-Szam al-Islamijja.
- **luty** – AaS ustanowił posterunek w Manbidż.
- **4 marca** – zdobycie Ar-Rakki.
- **4 sierpnia** – rozpoczęła się operacja „Wyzwolenie wybrzeża".
- **11 września** – zginął Abu Obeida z rąk ISIS.
- **22 listopada** – utworzenie tzw. Frontu Islamskiego.
- **grudzień** – wywiad z Hassanem Abboudem dla Al Jazeery.

2014

- **21 lutego** – ISIS zabiło Abu Chalida as-Suri.
- **14 stycznia** – AaS opublikował fatwę, która legitymizowała walkę z Państwem Islamskim.
- **3 sierpnia** – zawarto porozumienie Wa'tasimo (AaS dołączył 21 sierpnia).
- **9 września** – dowódca generalny Hassan Abboud i 24 innych ważnych dowódców organizacji zginęło w zamachu w Ram Hamdan niedaleko Idlibu.
- **wrzesień** – nowym przywódcą AaS został Haszim as-Szejch (Abu Dżabir).
- **4 listopada** – lotnictwo koalicji międzynarodowej pod przewodnictwem Stanów Zjednoczonych pierwszy raz atakuje AaS.

2015

- **17 kwietnia** – Haszim as-Szejch udziela obszernego wywiadu dla Al Jazeery.
- **marzec** – AaS dołącza do syryjskiego sojuszu zbrojnego Dżaisz al-Fateh.
- **10 lipca** – w artykule opublikowanym w „Washington Post" Labib an-Nahhas rozpoczyna lobbing na rzecz AaS jako „organizacji umiarkowanej".
- **1 sierpnia** – AaS składa publiczne kondolencje po śmierci przywódcy talibów mułły Mohammada Omara.
- **12 września** – Muhannad al-Masri (*vel* Abu Yahia al-Hamawi) został wybrany na nowego przywódcę AaS.
- **10 grudnia** – podpisanie umowy po negocjacjach w Rijadzie.

2016

- **18 stycznia** – ogłoszenie oficjalnego bojkotu rozmów pokojowych w Astanie.
- **29 listopada** – Muhannad al-Masri zostaje zastąpiony na stanowisku lidera przez Ali al-Omara (*alias* Abu Ammar al-Omar).
- **10 grudnia** – rozłamowcy tworzą nową frakcję Dżaisz al-Ahrar.

2017

- **18 lipca** – Haj'at Tahrir asz-Szam przejmuje miasto Idlib i znaczną część terenów kontrolowanych przez AaS.
- **31 lipca** – nowym liderem został Hassan Soufan (*alias* Abu al-Baraa).

2018

- **18 lutego** – Nour ad-Din az-Zenki ogłasza połączenie z AaS i utworzenie Dżabhat Tahrir Souriya (JTS).
- **1 sierpnia** – JTS łączy się z NLF, który powstał w maju.
- **16 sierpnia** – Rada Szury AaS zastępuje Hassana Soufana nowym przywódcą, Dżaber Ali Baszą.

2019

- **sierpień** – przystąpienie do Al-Fateh al-Mubin Operations Room.
- **4 października** – NLF (którego członkiem był AaS) zgodził się dołączyć do Syryjskiej Armii Narodowej.

2020

- **3 listopada** – HTS szturmem zdobywa siedzibę AaS w mieście Dżabal al-Zawiyya, popierając byłego dowódcę Hassana Soufana.
- **6 listopada** – AaS informuje, że zamach stanu nie udał się i Rada Szury utrzymała przywództwo.

Lista grup założycielskich Frontu Wyzwolenia Narodowego (NLF)

- Dywizja Nadbrzeżna;
- Ahrar asz-Szam:
  - Islamic Tahrir Party,
  - Dżaisz al-Mudżahidiin;
- Asz-Szam Corps (Faylaq asz-Szam):
  - Ahl al-Sunna wa al-Dżama'a,
  - Ahrar Ewijel,
  - Ahrar Kafr Basin,
  - Al-Murabitoun,
  - Al-Qassam,
  - At-Tauhid,
  - Al-Wathiq Billah,
  - Batalion Ansar Al-Sunnah,
  - Bayareq al-Islam Brygada,
  - Brygady Al-Seddiq,
  - Dibo Ismail,
  - Dżaisz Al Ahfad,
  - Dżund Allah,
  - Fawdż 111,
  - Hurras al-Aksa,
  - Liwa Szuhada al-Islam,
  - Saad bin Moaaz,
  - Saraya al-Szahba,
  - Suqor asz-Szam,
  - Szuhada'a Ewijel,
  - Szuhada'a Hour,
  - Szuhada'a Kafrnaha,
  - Thuwar asz-Szam,
  - Yamin Ghayyath;
- Dżaisz al-Ahrar;
- Dżaisz al-Nukhba;
- Nour ad-Din az-Zenki:
  - Brygada Aqrabat;
- Military Councils:
  - Maaraat al-Numaan Military Council,
  - Maaraat Harma Military Council;
- 1. Dywizja Piechoty;
- 23. Dywizja;
- 2. Dywizja Nadbrzeżna;
- Gromada Damaszek:
  - Batalion Hamza Ibn Abdul Muttalib,
  - Brygady i Bataliony dla Zjednoczenia Stolicy;

- Farqa 23;
- Brygada Wolny Haran;
- Armia Wolnego Idlebu;
- Brygada Wolnej Północy:
  - Brygada Imam Ali;
- Dżaisz an-Nasr;
- Dżaisz Al-Thani;
- Liwa Huriyah;
- Miqdad Ibn Amr Brygada;
- Unit 82. Swat Forces.

Źródło: opracowanie własne, głównie na podstawie: The Carter Center, *Special Report. Internal Conflict in Northwest Syria*, September 2018 – August 2019.

Lista formacji wchodzących w skład Al-Fateh al-Mubin Operations Room (HTS) w momencie sformowania

Al-Farouq Batalion
4. Brygada Artylerii

Dżabhat Fateh asz-Szam:
- Ansar ad-Din,
- Katiba Imam Bukhari (Uzbecy),
- Al-Bara,
- Al-Sawaiq,
- Dhu Nurayn,
- Green Batalion (Saudyjczycy),
- Dżaisz al Muhajireen wal Ansar,
- Dżaisz asz-Szam,
- Dżaisz Muhammad,
- Chorasan Group (prawdopodobnie),
- Ansar al-Dżihad,
- Suqor al Ezz,
- Syryjska Islamska Unia Dżihadu,
- Tawhid i Dżihad Katiba.

Dżaisz Abu Bakr as-Sadik:
- Dżaisz al-Badia,
- Dżaisz Idleb,
- Dżaisz Hama.

Dżaisz Ummar ibn Al-Khatib:
- Dżaisz Ghouta Sharqiya,
- Dżaisz Haleb.

Dżaisz Uthman ibn Affan:
- Dżaisz al-Hudud,
- Dżaisz al-Sahi,
- Dżaisz asz-Szam.

Pozostałe grupy i pododdziały
- 1. Regiment (Idleb),
- Abbas Katiba,
- Abu Amarra Batalion,
- Abu Darda Islamic Union Katiba,
- Abu Islam Armoured Katiba,
- Abu Mohammed al-Hamawi Batalion,
- Abu Talhah al-Ansari Batalion,
- Ahrar Mariyaan,

- Adżnad asz-Szam,
- Al-Hidżra Katiba,
- Al-Oqab,
- Al-Qadisiyah Katiba,
- Al-Quds Katiba,
- Al-Sa'b al-Abiya Tribal Militia,
- Al-Ukhwat Katiba,
- Ansar ad-Din,
- Ansar asz-Szam,
- Asaad al-Khilafah,
- Ashida'a Mudżahedinów Katiba,
- Banners of Islam Movement,
- Batalion Dżihad in the Path of God (Batalion Dżihadu Na Ścieżce Boga),
- Batalion Górskich Lwów,
- Batalion Męczennika Ibrahim Qabbani,
- Batalion Męczennika Khalid Zaarour,
- Batalion Męczennika Omar Djaluk,
- Batalions of Companions,
- Bataliony Ahmad Asfan,
- Bataliony Al-Khattab,
- Bataliony Haryatan Mudżahedinów,
- Bataliony Hudhayfah ibn al-Yaman,
- Bataliony Raszid,
- Central Forces (Siły Główne),
- Conquest Katiba,
- Dawn of Islam Katiba,
- Desert Regiment (Regiment Pustynny),
- Dżabhat as-Sadikin,
- Dżaisz al-Ghab Plain,
- Dżaisz Ali bin Abi Talib,
- Dżaisz as-Sunna,
- Dżaisz asz-Szam,
- Dżaisz Usrah,
- Dżamaat Bayt al-Maqdis al-Islamiya,
- Dżamaat Fursan al-Sunna,
- Emirat Kaukaski,
- Free Men of the Central Mountain (Wolni Ludzie Gór Centralnych),
- Front Męczenników Islamu,
- Ghuraba asz-Szam,
- Glory of Islam Katiba (Batalion Chwała Islamu),
- Grupa al-Hasakah,
- Hani al-Nasr Katiba,
- Kata'ib al-Sayf al-Umri,
- Katibat as-Szahid Abu Usid,
- Katibat as-Siddik,

- Katibat Ashbal as-Sunnah,
- Katibat Aswed al-Harb,
- Katibat Khateeb,
- Knights of the Caliphate Batalion (Rycerze Kalifatu),
- Knights of the Levant Batalion (Rycerze Lewantu),
- Kompania Zwycięstwa,
- Kurdish Dżanah (Kurdyjski Raj)
- Levant Revolutionaries Batalion (Batalion Rewolucjonistów Lewantu),
- Lightning Batalion (Batalion Błyskawica),
- Liwa Ahl asz-Szam,
- Liwa al-Haqq,
- Lwy Banu Umayya,
- Batalion Lwy Hamzy,
- Batalion Lwy Rahman,
- Batalion Lwy Tawhid,
- Mohamad al-'Asfourah Batalion,
- Mountain Army (Armia Górska),
- Mufid A'awar Batalion,
- Qassem Batalion,
- Qatih Badiya,
- Qawafil Shuhada,
- Riya al-Dżannah Batalion,
- Ruch an-Nur Islam,
- Ruch Mudżahedinów Sunnickich,
- Saraya al-Aksa,
- Soldiers of the Epics (Żołnierze Dumy),
- Special Forces Katiba (Inghimasi),
- Stronnicy Sprawiedliwości Katiba,
- Sunni Islam Katiba,
- Szam as-Salayn,
- Taliban Batalion,
- Tamkin Katiba,
- Tauhid Batalion,
- Xhemati Alban,
- Zwycięstwo Islamu.

Opracowanie własne, głównie na podstawie: The Carter Center, *Special Report. Internal Conflict in Northwest Syria*, September 2018 – August 2019.

Front Południowy (Syria Revolutionaries' Front — Southern Branch) — lista organizacji założycielskich z lutego 2014 roku[2400]

- Lower Qalamoun Brigade,
- Yarmouk Brigade,
- Fallujah of Houran Brigade,
- Muhajerin and Ansar Brigade,
- Usoud al-Sunna Brigade,
- March 18. Division,
- Hamza Assadullah Brigade,
- First Commando Division,
- Fajr al-Islam Brigade,
- Shabab al-Sunna Brigade,
- al-Ezz bin Abdessalam Brigade,
- Karama Brigade,
- Tahrir al-Sham Division,
- First Artillery Regiment,
- First Brigade,
- Shuhada Douma Brigade,
- Ghouta Mujahedin Brigade,
- Ababil Houran Brigade,
- Tawhid Kataeb Houran,
- Eleventh Division / Upper Qalamoun,
- al-Moutazz Billah Brigade,
- Special Assignments Brigade,
- Quneitra Military Council,
- Seif al-Sham Brigade,
- Tahrir al-Sham Brigade,
- Damascus Martyrs Brigade,
- Islam Martyrs Brigade,
- Freedom Martyrs Brigade,
- Yarmouk Martyrs Brigade,
- Amoud Houran Brigade,
- al-Lajat Shield Brigade,
- al-Haramein al-Sharifein Brigade,
- Habib Brigade,
- Bunyan Battalion,
- Ahrar Nawa Brigade,
- Usoud al-Islam Battalion,
- Salaheddin Brigade,
- Houran Storm Brigade,
- Tebarek Rahman Battalion,

2400 Nazwy organizacji w transkrypcji angielskojęzycznej (ISO).

- Tawhid al-Lajat Battalion,
- First Knights' Regiment,
- Second Knights' Regiment,
- al-Moutassem Billah Battalion,
- Homs al-Walid Brigade,
- Ahfad ibn al-Walid Brigade,
- Special Assignments Regiment,
- Martyr of Houran Brigade,
- Western Countryside Ahrar Battalion.

Przemysław Mazur – doktor nauk o polityce, adiunkt w Instytucie Bezpieczeństwa i Informatyki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Analityk Deterrence and Assurance Academic Alliance przy Dowództwie Strategicznym Stanów Zjednoczonych (USSTRATCOM) i członek British International Studies Association. Do jego zainteresowań naukowych należą zagadnienia terroryzmu islamistycznego, geopolityki, fundamentalizmów religijnych i współczesnych problemów tożsamościowych (zwłaszcza Łemków, Ukraińców i muzułmanów). Autor lub współautor monografii: *Odstraszanie militarne w XXI wieku. Polska – NATO – Rosja* (współautor R. Kopeć, Kraków 2017), *Społeczeństwo przeciw państwu, państwo przeciw społeczeństwu: bezpieczeństwo ustroju Polski Ludowej na wybranych przykładach z ziemi tarnowskiej* (współautor: P. Skorut, Kraków 2017), *Państwo Islamskie ISIS. Nowa twarz ekstremizmu* (współautorzy: O. i S. Wasiutowie, Warszawa 2018), *Współczesna idea narodowa Łemków* (Kraków 2019), *Etnia – nacjonalizm – naród. Od nowoczesności do ponowoczesności* (Kraków 2020). Współredaktor monografii wieloautorskich poświęconych bezpieczeństwu: *Współczesne wyzwania bezpieczeństwa europejskiego* (Kraków 2016), *Współczesne problemy bezpieczeństwa państwa: Księga pamiątkowa ku czci Tomasza Jana Biedronia* (Stalowa Wola 2017), *Wyzwania bezpieczeństwa międzynarodowego: Księga pamiątkowa ku czci Jerzego Świecy* (Stalowa Wola 2017), *Security Challenges of Europe* (Brussels – Toruń 2021).

Przemysław Mazur – doktor nauk o polityce, adiunkt w Instytucie Bezpieczeństwa i Informatyki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Analityk Deterrence and Assurance Academic Alliance przy Dowództwie Strategicznym Stanów Zjednoczonych (USSTRATCOM) i członek British International Studies Association. Do jego zainteresowań naukowych należą zagadnienia terroryzmu islamistycznego, geopolityki, fundamentalizmów religijnych i współczesnych problemów tożsamościowych (zwłaszcza Łemków, Ukraińców i muzułmanów). Autor lub współautor monografii: *Odstraszanie militarne w XXI wieku. Polska – NATO – Rosja* (Kraków 2017), *Społeczeństwo przeciw państwu, państwo przeciw społeczeństwu: bezpieczeństwo ustroju Polski Ludowej na wybranych przykładach z ziemi tarnowskiej* (Kraków 2017), *Państwo Islamskie ISIS. Nowa twarz ekstremizmu* (Warszawa 2018), *Współczesna idea narodowa Łemków* (Kraków 2019), *Etnia – nacjonalizm – naród. Od nowoczesności do ponowoczesności* (Kraków 2020). Współredaktor monografii wieloautorskich poświęconych bezpieczeństwu: *Współczesne wyzwania bezpieczeństwa europejskiego* (Kraków 2016), *Współczesne problemy bezpieczeństwa państwa: Księga pamiątkowa ku czci Tomasza Jana Biedronia* (Stalowa Wola 2017), *Wyzwania bezpieczeństwa międzynarodowego: Księga pamiątkowa ku czci Jerzego Świecy* (Stalowa Wola 2017), *Security Challenges of Europe* (Brussels – Toruń 2021). Publicysta m.in. czasopisma „Nowa Europa Wschodnia" czy „Newsweek Polska".

WN UKEN

ISBN 978-83-8084-970-9

9 788380 849709